DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13689

Belʹt͡sy Memorial Book

Sefer Baltsi Besarabyah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Mazur, Yosef.
TITLE	Sefer Baltsi Besarabyah : yad ve-zekher le-Yahadut Baltsi = Bălţi Basarabia : a memorial of the Jewish community / ʹorkhim, Yosef Mazur, Mishah Fuks.
IMPRINT	880-02 [Israel] : Agudat yotsʻe Baltsi, 1993.
DESCRIPT	655 p. : ill., ports. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Moldova -- Belʹt͡sy.
	Belʹt͡sy (Moldova --) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Moldova -- Belʹt͡sy.
ADD'L TITLE	Balti Basarabia : a memorial of the Jewish community

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר בלצי בסרביה

יד וזכר ליהדות בלצי

ספר בלצי בסרביה

יד וזכר ליהדות בלצי

BÁLŢI BASARABIA

A MEMORIAL OF THE JEWISH COMMUNITY

עורכים:

יוסף מזור (עורך ראשי)

מישה פוקס (עורך)

בהוצאת אגודת יוצאי בלצי, תשנ"ג–1993

ועד הוצאת הספר:
מנחם (מוניה) אקרמן, מנחם (מוניה) בורדמן, איזיה גליצקי, צבי הייניכס,
שלמה יובל, מרדכי (מוטיה) כגן, יוסף לובן, יוסף מזור, מישה פוקס,
ראובן (רובי) צימרמן, לייב קופרשטיין

הוצאת הספר התאפשרה ע"י תרומות בני העיר ועמותת "בית יהודי בסרביה" בתל אביב

עיצוב: נעמי מורג
צילום השער: חמניה – סמלה החקלאי של בלצי. הצלמת: שי גינות
צילום עטיפה אחורי: שדה חמניות בסביבת בלצי. צילם: יוסף מזור, קיץ 1992

סדר, לוחות הדפסה וכריכה: מפעלי דפוס כתר, ירושלים

הקדמה

י. מזור

יוסף מזור

"ספר בלצי" הוא פרי מאמץ משותף לשחזר את ההיסטוריה של הקהילה היהודית של בלצי ולעצב את תדמיתה, כפי שהיא מצטיירת בעיני יוצאי עיר זו, והם שארית הפליטה, הנמצאים בישראל.
קשה היתה המלאכה, מחוסר גישה למקורות ארכיוניים. לכן נאלצנו להסתפק בחומר השאוב מן העתונות היהודית, על תקופותיה השונות, העברית, הרוסית, האידיש והרומנית ועל מחקרים על בסרביה מתקופת הצאר, הרומנים, והסוביטים.
ואילו תאור בלצי בת זמננו נעשה על פי זכרונות של בני העיר, ביניהם עסקנים ותיקים בצבוריות היהודית של בלצי. תרומה חשובה לידיעת ההסטוריה של בלצי ניתנה לנו על ידי פרופ' אליהו פלדמן, הבר סמכא לתולדות יהדות בסרביה. אין ספק שרבה הסוביקטיביות ברשימות האישיות של המשתתפים בספר זה.
המועקה על אשר עוללו בני עם הארץ, הרומנים, ליהודי בלצי, בתקופת השואה, לא מאפשרת ראיה רציונלית של העבר של קהילה זו.
ראייתו של בלצאי, אשר עזב את העיר לפני בוא השואה, תהיה שונה מזו של אחד אשר חזה את השואה של בלצי היהודית על בשרו. "העולם של אתמול" יראה בעיני הראשון אִדילי, אולי מפאת הנוסטלגיה לימי הנעורים, הקשורים בעיר זו ואילו בעיני האחרון הוא יראה קודר ומעורר חרדה.
ואף על פי כן, יש בנסיון שנעשה כאן ייעוד חשוב והוא – הצבת יד – מצבת זכרון – לקהילה יהודית מפוארת, שאיננה עוד. ותהא היא כמגדלור המאיר לדורות הבאים.
הספר כולל סקירה מקיפה על תולדות העיר בלצי, התפתחות הקהילה היהודית שלה מאז הוסדה, על בלצי בתקופת הצאר, בלצי תחת השלטון הרומני, בין שתי מלחמות העולם, על התקופה הסוביטית 1940/41, ההגליות לסיביר, פרוץ המלחמה ב־1941, השואה וגלות טרנסניסטריה. הספר מקיף את כל שטחי החיים: כלכלה, חינוך, דת, תרבות ואמנות, הפעילות בשטח המונציפלי והפרלמנטרי.
פרק נרחב מוקדש לפעילות הציונית, לתנועות הנוער הציוניות, העליות לא"י ותרומתם של בני בלצי לבנין הארץ, במלחמת השחרור והעצמאות ובהקמת מדינת ישראל, עיצובה ופיתוחה. כן כולל הספר פרק על הבלצאים במלחמה נגד הנאצים, במחתרות באירופה, בחזית בנות הברית ובחזית הרוסית.
הרעיון המרכזי המונח ביסוד עבודה זו הוא שאין זה רק ספר הנצחה; זהו ספר שיעודו להביא למודעות על השתייכותנו לדור ששאף למדינה משלו, הרבה בטרם באה השואה, אשר חזה בשואת עמו וקם

מחדש מאפרו, דור של חולמים ולוחמים, אשר דרכם משתרעת מראשיתו של חינוך עברי בעיר בלצי, דרך העליה לא"י ולהגשמת רעיון המדינה היהודית ודור של נצולי שואה שהגיעו לחוף מבטחים ובנו מחדש את ביתם בארצם היהודית – היא ארץ ישראל.

תוכן העניינים

פרק ג' החינוך העברי

פרק ד' הציונות

פרק ה' תרבות

פרק ו' כלכלה

פרק ז' השואה

מבוא

בלצי לא היתה עיר יפה, לא מבחינה ארכיטקטונית, ולא בנוף הטבע. לא היה בה שדרות רחבות ידיים, נוסח הערים הגדולות של התקופה, אם זה ברוסיה ואם במערב, ולא היו בה ככרות אשר במרכזן אנדרטות או מזרקות מים ולא היו בה בניני צבור מפוארים.
כל נוף הטבע שלה היה הנהר ריאוט וגשר האבן התורכי העתיק שמעליו, בואכה אל תחנת הרכבת הגדולה־הישנה. בקרבת גשר זה קם הגרעין שממנו התפתחה העיר

התפתחות העיר בלצי

נהר הריאוט זרם בעצלתיים, בתוך ערבה רחבת ידיים. באין ניקוז וגדותיו נמוכים גרם הנהר לביצות. עם הפשרת השלגים באביב, כאשר עלה על גדותיו, הוא הציף בשטפונותיו חלקים של העיר התחתית ופגע בתושבי הפרברים, מהם יהודים עניים. מכאן מוצאו של השם "בלצי" (BALTI) שפירושו במולדובאנית "ביצות". ואכן התפרסמה העיר בבוץ הטובעני שלה וזה בזמן שכבישים וריצוף לא היו שכיחים.
בגבולות העיר היו גבעות נמוכות; פה ושם היו כמה חורשות דלות מפוזרות על פני הערבה. זה היה איזור חקלאי מובהק של גידולי תבואות, תירס, חיטה וחמניות, שדות מרעה לעדרי צאן, כרמים ובוסתנים עם עצי פרי שהלכו וטפסו על הגבעות צפונה, מזרחה ודרומה, בואכה אל ה"קודרי", (ה"חורשות" במולדובאנית), אזור מפורסם בשזיפיו, גפניו ויינותיו.
כזאת היתה בלצי בשלהי המאה שעברה. מעיירה גדולה, שצמחה מכפר, הפכה למרכז איזורי של ירידים, שיצאו להם מוניטין. היא התפתחה אט־אט לעיר, אבל עדיין שמרה משך שנים על גוון כפרי, חצי עירוני, בעיקר בשולי העיר. על רקע זה קמה בבלצי, בסוף המאה השמונה עשרה, קהילה יהודית שבמרוצת השנים היתה לקהילה ערה ומשגשגת.
קיימות הערכות שונות לגבי מספר היהודים בבלצי. המספר נע בין כ־15,000 עד 24,000 נפש, על פי נתונים רשמיים של רומניה לבין 32,000 לפי דווח גרמני מ־1941. הקהילה היהודית הוותה למעלה ממחצית האוכלוסיה: כלפי חוץ נראתה כעיר יהודית. בטבורה של העיר היו מבני האדמיניסטראציה הרומנית, שהחליפה את הרוסית, אחרי מלחמת העולם הראשונה.
היו אלה המוסדות העירוניים והמחוזיים: העיריה והפרפקטורה (מושל המחוז), המשטרה, הבולשת ובתי המשפט ואילו בחלקים הדרומיים מערביים של העיר היו הקסרקטינים של חיל המצב הרומני. במרכז העיר, אשר השתרע על גב הגבעה, מעל הריאוט, התנשאה הכנסיה העתיקה, ה"סובור". לימים,

בבוא השואה, הוצאו היהודים הראשונים להורג בגינה הצבורית אשר לרגלי אותה כנסיה.
היהודים באו להשתקע במקום, על פי הזמנתם של בויארים, בעלי האחוזות ונסיכים מולדאביים, בסוף שנות השמונים של המאה ה־18 ומאז תרמו לפיתוחו של האיזור. הם הצליחו בתחום הכלכלי על ידי הקמת רשת שווק ותעשיה חקלאית שמצאה שווקים לתוצר החקלאי המולדבי בעולם הגדול.
ומה היה סופם של יהודי בלצי?
בני המקום גמלו ליהודי בלצי בשנאה וארס. מאות מיהודי בלצי הומתו בקיץ 1941 באכזריות ובשפלות רוח על ידי המולדובאנים, בני הכפרים שבמחוז, שותפיהם למסחר של יהודי בלצי.

הרקע הכלכלי

קהילת בלצי נוצרה כמרכז מסחרי על ידי סוחרים ובעלי מלאכה אשר הוזמנו, כאמור, להתישב במקום, במטרה לפתח פעילות כלכלית־מסחרית באיזור.
הסביבה הקרובה היתה בעלת אופי כפרי. רבים מן התושבים היהודים התערו בחיי הכפר המולדובאני וסיגלו לעצמם אורח חיים דומה, תוך שמירה על הייחוד היהודי־דתי שלהם. יהודים גם חכרו אדמות או רכשו קרקעות ועסקו בחקלאות. אלה היו ה"פוססורים" או "הארנדרים" היהודים. המפורסם מביניהם היה בעל האחוזות ר' חנניה הלפרין; הוא הוריש חלק מאדמותיו לבית העלמין של בלצי ונחשב לנדבן הגדול ביותר של יהדות בלצי. הודות לעזבונו נתקיימו רבים ממוסדות הצדקה והחינוך היהודיים בעיר.
עיקר פרנסתם של יהודי בלצי התבסס על המסחר בתוצרת החקלאית על כל שלביו. בשלב מתקדם יותר עברו החקלאים לסחור בבורסה. בבלצי היו שתי בורסות, אחת לתבואות ותוצרת חקלאית ואחת ל"שמוישלעך" אותן עורות ופרוות טלאים שהמסחר בהן היה נפוץ בבסרביה והיה רובו ככולו בידי היהודים. המוצרים החקלאיים היו מגוונים וכללו דגנים, גרעינים, פרג, דבש, דונג, חלב, צמר, יינות, עופות וביצים, בהמות, סוסים וחזירים וכו'.
מספר יהודים עסקו בעצמם בעבודת האדמה והיא כללה גידול חיטה, עיבוד כרמים ועצי פרי. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה עסקו יהודים רבים בגידול הטבק.
בהדרגה עברו היהודים מן המסחר לתעשיה, שהתבססה על חמרי גלם חקלאיים; היהודים הקימו טחנות קמח, מפעלי שמן, סוכר, ספירט וכו'. בלצי היתה המרכז הגדול ביותר בבסרביה ומן החשובים ברומניה לתעשית שמן מחמניות. מוצרי תעשיה זו יוצאו למערב אירופה ואף למעבר לים.
כשלב חיוני לפיתוח כלכלה מודרנית הוקמה בבלצי מערכת בנקאית שהתנהלה על ידי יהודים – בלצי, אם כן, הפכה הודות ליוזמה של הגורם היהודי, למרכז מסחרי ותעשייתי רב עצמה בממלכת רומניה, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.
העיר שמרה על אופיה המסחרי במשך כל שנות קיומה; היא היתה יצירה של המעמד הבינוני היהודי, של היזמים, ה"אנטרפרנור"־ים היהודים, בעלי ההון ובעלי התעשיה, בעלי המסחר הגדול, סוחרים, יבואנים ויצואנים, כולם אנשי מעשה. ובתור שכאלה יש לזכור אותם.
תחילת המסחר בבלצי ביריד. הוא התפרסם עוד בשנות הארבעים של המאה שעברה. היה זה יריד בהמות אזורי שהתקיים אחת לחודש. במשך הזמן השתרשה המסורת של קיום יריד כללי־אזורי אחת לשבוע, ביום שלישי. ה"מאידאן" היה מקום הריכוז של היריד ולכן התרכזו בתי המלאכה המרובים בסביבה הקרובה.
בימי השוק וגם בכל ימות השנה נזקקו הבאים לבלצי ל"אכסניות", ה"חאן"־ים או ה"איינפורס" והם כבעלות יהודית. בצמוד לאכסניות אלה היו גם בתי המרזח, בתי התה ה"צ'אינה" והמסעדות, לבאי היריד.
היהודים היו גם בעלי בתי מלון מודרניים; אחד מהם בעל ממדים. מסעדות פאר ובהן נגנים, אשר שרתו בעיקר את האצולה ואת אנשי הממשלה והקצונה, היו בבעלות יהודית וגם של נוצרים.
בעלי המלאכה היהודים עסקו בתפירה, ביצור בגדים מוכנים לגברים ולגברות (קונפקציה) ברומנית

(Haine gata) ולפי הזמנה; היתה בבלצי תעשית כותנות וכובעים מפותחת.
הפרוונות היתה ענף משגשג אשר כלל בתי מלאכה לפרוות יקרות ליצוא אבל רוב הפרוונים תפרו פרוות כבשים, והם פרטי לבוש המיועדים לאכרים.
גם ענף הבורסקאות היה מפותח בעיר ופירנס משפחות רבות של יהודים בבלצי.

המסחר הכללי

רוב הסוחרים היהודים עסקו במסחר הקמעונאי. עשרות חנויות של יהודים התפרנסו ממסחר זה והן היו פרושות בכל הרחובות הגובלים עם היריד ועם ה"פיאצה", כפי שנקרא השוק הקמעונאי. ברחובות הסמוכים היו חנויות גדולות יותר, למכולת, לכלים לבית ולחקלאות, לצבעים, לגלנטריה ולמנופקטורה, מכשירי כתיבה ונייר, פרפומריה וכמה בתי מרקחת גדולים ומודרניים.
בלצי היתה גם מרכז גדול למסחר הסיטונאי, בעיקר של מוצרי המכולת, לכל צפון בסרביה. היו בבלצי מחסנים גדושים של סחורות מתוצרת המדינה ויבוא, בעיקר של מכולת או כפי שקראו לזה "קולוניאלא". בלצי היתה גם מרכז גדול לסיטונאי עץ, קרשים, חמרי בניה, סיד ולבנים, בדים ואריגים (סוכנויות של יצרנים מפורסמים היו בבלצי, לדוגמא תעשית הבדים של "בוחוש", עורות ושלחים, נעלים ("דרמטה") כלי בית וכלים חקלאיים.

התעשיה בבלצי

היתה בעיקרה תעשיה חקלאית, אם כי היו בה שני בתי חרושת מכניים, של "שנקר" ושל האחים "רוזנטולר". בבעלותם של אלה האחרונים היתה גם תחנת הכח להפקת חשמל עבור העיר כולה. הרוזנטולרים היו יהודים אמידים שעסקו גם בעניני ציבור.
עיקר התעשיה החקלאית היתה תעשית השמן והכוספא מזרעי החמניות. היתה זו תעשיה מודרנית באותם הזמנים, מצוידת במערכות יצור משוכללות להפקת השמן על ידי שיטת המיצוי וזיקוק השמנים למאכל. עיקר התפוקה של תעשיה זו הופנתה ליצוא.
בבית החרושת לסוכר של האסמנסקי, אחד הגדולים ברומניה, שעל גדות הנהר ריאוט, עבדו פועלים יהודים. לימים איפשר האסמנסקי לחלוצי "גורדוניה" שב"מסדה" שליד בלצי לעבור הכשרה בבית החרושת שלו, לקראת עליתם ארצה. בין המפעלים האחרים נזכיר את המפעלים ליצור ספירט, ליצור משקאות חריפים, ליקרים, וודקה, ליצור סבון, ליצור נרות, צמר גפן, ממתקים וסוכריות, איטריות, נקניק, גבינות, משקאות קלים, שימורי פירות וירקות.
שגשוגה של בלצי, היתה פרי יזמתם של בני שכבת יזמים יהודים, שהשקיעו מהונם, הן במסחר והן בתעשיה.

היחס מצד השלטון הרומני

הרומנים ידעו להעריך את חשיבותה של בלצי לפיתוח הכלכלי של ביסרביה ולכן עודדו את היזמה המסחרית והתעשיתית בעיר. בשביל היזמים היהודים התבטא העידוד בזה שלא הצרו את צעדיהם. הגם שלא העמידו לרשותם את המשאבים הפיננסיים הדרושים. בסוף שנות השלושים החלו השלטונות לרדת לחייהם של הסוחרים והתעשינים היהודים, דבר זה גרם להצטמקות המסחר והתעשיה. היה זה הקו הרשמי, אשר חתר לרומניזציה של המסחר והתעשיה והוצאתם מידי היהודים.

השגשוג הכלכלי וההשלכות החיוביות על הקהילה היהודית

כתוצאה מן השגשוג הכלכלי, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, שופר מצבם החמרי של יהודי בלצי, זה איפשר להם להקים ולקיים מערכת חינוך, תרבות והשכלה, מערכת סעד ועזרה סוציאלית,

שמטרתה הדאגה לחולים נזקקים, לזקנים מעוטי יכולת וליתומים ולסיפוק הצרכים הדתיים של האוכלוסיה היהודית. הקהילה היהודית בבלצי קבלה את הכרת השלטונות עוד במחצית המאה שעברה והיא אשר דאגה לקיום המוסדות המסועפים שבשליטתה.

לדמותה של יהדות בלצי

כבר אמרנו שבלצי לא נתברכה בבניניה ובנופה הטבעי. לעומת זאת היא נתברכה בנופה האנושי. יהדות בלצי היתה בבואה של יהדות בסרביה במיטבה. היא היתה מזיגה נפלאה בין ילידי המקום, די "שאפענע יידן", הפשוטים, אבל בעלי הלב החם, עם יהודי אוקראינה, פודוליה וליטא, המשכילים, בעלי היזמה, אשר נדדו דרומה מן העיירות והערים העניות של הצפון או נמלטו לבסרביה מן הפוגרומים של שנות השמונים של המאה שעברה ושל הפוגרומים באוקראינה לאחר המהפכה הרוסית.

בלצי, כפי שהכרנו אותה בשנות השלושים, לא היתה עוד אותה עיירה של סוף המאה שעברה, כאשר החיים הרוחניים התרכזו עדיין מסביב לבתי המדרש; אגב, ישיבה קטנה היתה קיימת בבלצי מספר שנים בתקופת מלחמת העולם הראשונה ולאחריה והיא נתמכה על די הנדבן ליפסון. בתקופה ההיא היתה בלצי עדיין רחוקה מההשכלה; שלט בה ה"חדר" הישן, אשר במהלך הזמן הפך ל"חדר המתוקן". מאוחר יותר הופיעו במחצית המאה שעברה בתי הספר הממשלתיים היהודיים ורק לקראת סוף המאה, ה"תלמוד תורה", עם צביון דתי קלוש. בתחילת המאה הפכו התלמוד תורה הגדולה והקטנה לבתי ספר עבריים בעלי צביון עברי חילוני וציוני.

דת

בסוף המאה שעברה ובראשית המאה הזאת פרחה עדיין בבלצי החסידות. בעלת ההשפעה הגדולה ביותר היתה חסידות חב"ד.

חסידות בלצי היתה שקטה ולא רעשנית והפגנתית. לא נראו בבלצי "שטריימלעך" ו"קאפאטעס", פרט לימי ראש השנה, כאשר "רבי'לה", כפי שקראו לו, היה יורד עם אחדים מחסידיו אל הריאוט, לתפילת תשליך.

בבלצי לא הוקמו חצרות של רביים ו"צדיקים" בנוסח פולין, אם כי בלצי שכנה בשכנות של החצרות של רשקוב וקרובה לסדגורה; אמנם חסידי הרבי מסדגורה הקימו בעיר קלויז משלהם בדומה לבית הכנסת של חב"ד (דאס שטיבל), בשם "די סאדיגערער שיל". לעתים קרובות בקרו בעיר הרביים מקאפוסט, ר' חיליק מקרילוביץ, והרבי מבויאן.

אירוח הרביים היה אירוע מיוחד ונחשב למצווה גדולה; הירבה בזה ר' וולול פוקס, אביו של מישקה פוקס מחיפה שבביתו היה מתארח הרבי משטיפינשטי, ואילו הרבי מבאיון התארח אצל ר' ברקי פרנק, אשר היה אחד מחסידיו ומתומכיו.

הרבנים והשוחטים

בלצי לא נתברכה בישיבות מפורסמות ולא הוציאה מתוכה רבנים ידועי שם, אם כי היו בה גלויים בודדים של יהודים מופלגים בתורה, אשר עסקו גם בפרשנות תורנית ופרסמו מפרי עבודתם. אחד מהם היה הדיין ר' ישראל יפה, אבי משפחת יפה המפורסמת, מבלצי, אשר הגיע לבלצי מליטא.

בדרך כלל היתה בלצי מיבאת את רבניה ממרכזי התורה בליטא, כפי שמאוחר יותר היא יבאה משם גם את מוריה לעברית.

ברוכה היתה בלצי בבתי הכנסת שלה, בשטיבלעך ובתי התפילה, ביניהם היו כאלה שנוסדו לפני כמאתיים שנה, בחלק הישן של העיר היהודית. וברוכה היתה בלצי גם בחזניה מהם שנתפרסמו בעולם היהודי כגון ניסי בלזער, פוסמן ואהרון גומניוק. הם תרמו רבות לתרבות היהודית הדתית ולחינוך הנוער לאהבת השירה והחזנות. אחדים מיוצאי בלצי היו לחזנים ידועים בארצות הברית.

תרבות

אולם מה שאפיין את יהדות בלצי מבחינה רוחנית היתה התרבות החילונית היהודית התוססת. בלצי היתה ידועה בחיבתה אל התיאטרון היידיש. להקות מפורסמות, שחקני תיאטרון היו פוקדות תכופות את בלצי ביניהן ה"ווילנער טרופע", זו של מוריס שווארץ, של ד"ר באראטוב. בשנות השלושים היו פופולריות ביותר סידי טאל ודינה קניג. הן היו מבקרות בבלצי לעתים קרובות וזוכות להצלחה מרובה. התיאטרון בבלצי מיסודו של פלדמאן, בתיאטרון (אונירה) Unirea ומאוחר יותר בהנהלתו של האמרגן פלום, בתיאטרון הקטן היה תמיד מלא מפה לפה כמעט בכל הצגה.

בבלצי פעלו חוגים טיאטרליים של חובבנים אשר הציגו מחזות, קיימו ערבי קריאה, ומשפטים ספרותיים/צבוריים. על פי רוב נעשו פעילויות אלו ביזמת ה"קולטור ליגע" והאידישיסטים אשר בעיר.

הזמרת האידית המפורסמת בעולם היהודי בשנות העשרים איזה קרמר, מוצאה מבלצי.

וכן הזמר הישראלי ביידיש יצחק חביס.

סופרים

בלצי התפרסמה בספרות העברית הודות ליעקב פיכמן ובספרות הידיש הודות לאפרים אויארבך, זליג ברדיצ'בר ולייב קאז'בר (וינשטיין).

ספריות

בבלצי נתקיימו מספר ספריות עממיות בשפות העברית, האידיש והרוסית ובתקופה הרומנית גם ברומנית, שקוימו על ידי מוסדות יהודיים ופרטים. זאת בנוסף לספריה העירונית הגדולה.

ספריות יהודיות היו גם בבעלות ה"קולטור ליגע" שנקראה בשם: די"שלום עליכם" ביבליאטעק, היא עברה בסוף שנות השלושים לבעלות "צעירי ציון"; כן היתה ספריה גדולה צבורית על יד ה"אידישע ליי און שפאר קאסע" (בנק הלואה וחסכון), וספריה צבורית אחרת נתקימה על יד הקהילה היהודית; בבתי הספר העממיים העבריים ובעיקר בגמנסיה העברית היו ספריות משוכללות. כן נתקימה גם ספריה פרטית של שטרנברג. שנים רבות פעל בבלצי מועדון "שח־מט".

בתי דפוס והוצאה לאור

בלצי הצטיינה גם בבתי דפוס יהודיים ורומניים, ביניהם בית הדפוס המודרני של פינקנזון, השני בחשיבותו בבסרביה. דפוס סגל היה בית דפוס יהודי עברי ושימש אכסניה לבטאון ספרותי עברי בעריכתו של ליב קופרשטיין "שורות" ו"אודים" בשנים 1935-1938. בבית דפוס זה נדפסו גם חומר ציוני, בטאונים והוצאות לאור של התנועה הרביזיוניסטית.

כך הופיע "אלמנך בלצי", שעורכיו היה ה"ה זיגברמן, צבי הייניכס וחסקלביץ.

אולם זכתה בלצי להיות משכנה של הוצאת ספרי־לימוד בעברית. הוצאת הספרים של פ. לב טוב פירסמה ספרי לימוד בעברית שזכו להצלחה רבה ובהם השתמשו בכל בתי הספר העבריים בביסרביה וברומניה.

מכל האמור לעיל ניתן להסיק כי לא נכונה הדעה הקדומה שיהודי בלצי, בדומה ליתר אחיהם יהודי בסרביה, היו בורים ו"עמי הארצות". היתה בבלצי שכבה רחבה של משכילים יהודים, המעורים בתרבות העברית ובתרבות היידיש, ביניהם בעלי מקצועות חפשיים שהתחנכו ברובם ברוח התרבות הרוסית. עם בוא השלטון הרומני הסתגל מהר חלק מהאינטלגנציה של בלצי לתרבות החדשה.

חינוך למוסיקה

היו בתי ספר פרטיים ללמוד נגינה (בית הספר של אקרלינג). הכנר ברנשטיין מראשוני התמוזרת הפילהרמונית הא"י בשנות השלושים היה חניכו של אקרלינג.

הפעילות הציבורית

רבים מן האינטליגנציה היהודית היתה בדרך כלל מעורה בחיים הקהילתיים, תוך קשר הדוק עם הצבור הרחב, בבית החולים היהודי, בועדי בתי הספר "תלמוד תורה", בועד הגמנסיה העברית, ב"אזע", ב"אורט", בבנק הלואה וחסכון, במושב זקנים, בעזרת עניים ובהכשרה מקצועית לבני העניים. הם ייצגו את האוכלוסיה היהודית בבחירות למוסדות המוניציפליים ובבחירות לפרלמנט הרומני. ובמיוחד הם עמדו בראש הפעילות הציונית בעיר או היו בין פעילי האידיש והבונד. ובבוא השואה עמדו נציגי הצבור היהודי של בלצי לימין אחיהם בשעת צרה. הם שתו עד תום את כוס התרעלה.

נדבנים ופעילי ציבור

בלצי הצטיינה בנדבניה ותורמיה, והם רבים: חנניה הלפרין, הליפסונים, הניישטאטים, הרוזנטולרים וכו'. פילנטרופים של שכבה אמידה זו איפשרו את חינוכם של בני העניים; מבין ראשי הצבוריות היהודית בבלצי בראשית המאה הזאת ובתקופה שבין שתי המלחמות יש להזכיר בהערצה את הד"ר וסטרמן, אישיות נפלאה, ואת ר' שמואל ליפסון, ר' גדליה ליפסון, ר' אברהם גפטר, לייבוש גאלאוואטי, מנדל מאסיס, אינג' ירחמיאל יפה, ר' חיים רפאל יפה, ד"ר א. גורפל, א.קראסיוק, א. דכטיאר, אברהם כוגן, אברהם גויכמן, ד"ר גנדלר, לאזר גיק, א. איצקוביץ, פינקנזון, ניישטאט, פורר, דוברוסקין, ברנרד ולטר, צבי הייניכס, ר' יחיאל קארק, רויט, בומה פיירשטיין, מיימיס, ואחרים.
מן הבולטים בפעולות הצדקה בעיר היה ר' הירש אוירבוך.

הקהילה היהודית בשנות השלושים

קהילת בלצי הגיעה לשיא פריחתה בשנים 1935-1939. בתקופה זו עמד בראש הקהילה אינג' ירחמיאל יפה, אדם רב כשרונות, אציל נפש, ומקובל על כל החוגים של האוכלוסיה היהודית. הקהילה היהודית נבחרה כחוק וקבלה אישור השלטונות הרומניים כבר בסוף שנות העשרים. היא נהנתה מהקצבה כספית מטעם מיניסטריון הדתות וזאת בנוסף למסים שהיתה גובה מן האוכלוסיה היהודית, כגון המס על הבשר וכו'. מקור הכנסה חשוב היו התרומות שקבלה הקהילה מאישים ומגופים פרטיים. ראשיתה של הקהילה היהודית, עוד בתקופת הצאר. בשנים הראשונות של המשטר הרומני, התנהל המאבק הרגיל ברב התפוצה היהודית בין נציגי הצבור הדתי לבין הצבור החילוני על ראשות הקהילה. לשבחה של יהדות בלצי יאמר שמאבק זה לא היה אלים ונגמר תמיד בפשרה. בראשות הקהילה עמדה כמעט כל השנים קואליציה רחבה בה היה רוב לציונים.
כל שכבות הציבור היהודי היו מיוצגות בקהילה: "כלי הקודש" ואנשי בתי הכנסת, מחד, ו"החפשיים", נוסח הבונד מאידך, ובמרכז – הציונים, על כל זרמיהם.
נציגי הצבור פעלו מתוך הרמוניה, אם כי לא היו חסרים מאבקים מילוליים, השמצות הדדיות והאשמות אשר הגיעו עד למלשינות וחקירות מצד השלטונות; אבל, בסך הכל ניתן לקבוע תוך הערכה חיובית כי פעולות הקהילה היהודית התבצעו לשביעות רצון האוכלוסיה היהודית. בקהילה היהודית של בלצי היתה כעין גרעין של אוטונומיה דתית, תרבותית וסיעודית ליהדות העיר.

הגירת נוער יהודי אקדמאי למערב אירופה

תופעה מענינת, בין שתי מלחמות העולם, היתה ההגירה של הנוער הלומד היהודי, בעיקר הלא ציוני, בעל הנטיות השמאליות, אל המערב. לצרפת ולבלגיה. על פי רוב היו אלה בני המשפחות האמידות, שהיה לאל ידם לממן את הנסיעה ואת הלימודים של בניהם ובנותיהם באוניברסיטאות במערב. צעירים אלו לא תמיד המשיכו ללמוד ונשתקעו שם. אחרים חזרו בתום לימודיהם לבלצי כרופאים, מהנדסים, רוקחים או מורים בבתי הספר היהודיים; במלחמת העולם השניה השתתפו הבלצאים שבצרפת ובלגיה במחתרת נגד הגרמנים ורבים מהם נתפסו ונרצחו בידי הנאצים.

הגנה עצמית יהודית

בבלצי היתה קיימת בראשית המאה, ומיד לאחר המהפכה הרוסית, "הגנה עצמית", ה"סמו אובורונה", כפי שהיא נקראה, בדומה לישובים יהודים אחרים ברוסיה, לאחר שהיהודים נוכחו לדעת כי אי אפשר לסמוך על הגנתה של משטרת הצאר. בין העומדים בראש ההגנה העצמית בבלצי היו בעלי הנפחיה ב"מאידאן" אוליניק ובניו ופריזר.

בעלי הגוף היהודים בבלצי

מן הדין להזכיר גם את "בעלי האגרוף" שבין יהודי העיר. היו אלה טפוסים ידועים, חביבים על בני בלצי. הם הפילו מורא על הגויים הפורעים, בימי פגרא ויריד, כאשר תעמלני המפלגות האנטישמיות הקוזיסטים, היו מנסים לשלהב את ההמונים ולהסיתם לערוך פוגרומים ביהודים. מזימותיהם בדרך כלל לא הצליחו, כי הם התפזרו לכל עבר, לאחר שהרגישו את נחת זרועם של הקצבים, הנפחים, האיזוושצ'קים והבינדיוז'ניקים (בעלי העגלות) היהודים של בלצי. מבין "בעלי הגוף" בלטה דמותו של איציק בורשטיין, המכונה "חזירניק", כיון שעסק בגידול חזירים, פיטומם ויצואם, איציקל דער טיקערינס, פייסי לובר, ועוד.

החינוך הציוני

גולת הכותרת בחיי התרבות של יהדות בלצי היה החינוך העברי הציוני. בלצי נחשבה לעיר יהודית ציונית. אמנם הציונים בעיר לא השתייכו בצורה ממוסדת למפלגות הציוניות השונות, אבל את הרוח הציונית אשר פעמה בקרב יהודי בלצי ניתן היה להרגיש בשעת ביקוריהם של מנהיגים ציוניים שזכו תמיד להצלחה.

בקורי אישים ציונים

בקורים של מנהיגים כגון ד"ר ברנשטיין כהן, שמריהו לוין, שפרינצק, חיים גרינברג, קפלן, חזן, לוביאניקר, מאיר גרוסמן, יאכינסון, סקוירסקי, זאב ז'בוטינסקי וכו' הלהיבו את הרוח הציונית של בני בלצי.

שלוש פעמים ביקר ז'בוטינסקי בבלצי ב־1912, ב־1925, ו־1938. בקורים אלה חשמלו את הצבור היהודי בעיר ונחרתו עמוק בזכרונם של רבים מבני בלצי ואם כי היה בבלצי חלק של אוכלוסיה יהודית אשר התנגד לציונות, כמו אנשי ה"בונד" והאידישיסטים ושמאלנים למיניהם אשר פעלו במחתרת, הרי שברחוב היהודי שלטה האהדה לחינוך העברי, בבתי הספר היסודיים העבריים, בתי הספר התיכוניים, הגמנסיות העבריות.

תנועות הנוער הציוניות

בעקבות החינוך העברי נוסדו בבלצי תנועות נוער ציוניות רחבות ומבוססות. התנועה הציונית בבלצי, תחילתה עוד בתקופה "חיבת ציון", באמצע שנות השמונים של המאה שעברה. היא נמשכה עד למלחמת העולם הראשונה, עם הפסקות לסרוגין. ציוני בלצי פעלו במסגרת ההסתדרות הציונית הרוסית ואירגוניה שמרכזם היה באודיסה. פעילות זו התחזקה בזמן מלחמת העולם הראשונה וגברה דוקא אחרי המהפכה הרוסית. בין אוסישקין שעמד בראש הציונים באודיסה לבין מנהיגים ציונים בבלצי כמו מנדל מאסיס ואחרים נרקמו יחסים הדוקים, על בסיס אישי.

בלצי כמרכז הכשרה ל"החלוץ"

תרומתה החמרית של יהדות בלצי לקרנות הציוניות, הקרן הקיימת וקרן היסוד, היתה ניכרת הודות למצבה הכלכלי הטוב של יהדות בלצי. בלצי גם זכתה לקיים בקרבה את מרכז ההכשרה החלוצי

בביליצ'ני. אחר כך ב"מסדה", ונתנה אפשרות להכשרת חלוצים גם בעיר עצמה. חוותו של ד"ר גורפל שמשה גם היא, זמן מה, מקום להכשרה לחלוצי בית"ר.

עליות לא"י

עולים לארץ הקודש

היו מבני בלצי שעלו לארץ הקודש כדי לבלות שם את סוף ימיהם. כך עשה ר' נח סופר, העילוי מבלצי, אשר נשתקע ביפו. וכן עשה מאוחר יותר רבי שמואל ליפסון, הנגיד והנדבן, אשר חי בירושלים ועסק בצדקה ומצוות ומת גלמוד.

העליות הראשונות מבלצי

בלצי לא הצטיינה בעליה המונית של ציונים, אלא של בודדים בלבד. בראשית המאה, ב־1912, עלו לארץ ישראל המשורר יעקב פיכמן, מבניה הדגולים של בלצי, אשר הנציח בשירתו את ביסרביה ואת עירו, על נופה ויהודיה ואפרים אוירבך, גם הוא איש בלצי, שהיה משורר מפורסם ביידיש בארצות הברית. הוא עלה לא"י כחלוץ בעליה השניה ערב מלחמת העולם הראשונה והתגייס לגדוד העברי.

חלוצים ראשונים

בראשית שנות העשרים הגיעו החלוצים הראשונים מבלצי: אייזנשטט ברזילי, חקלאי בכפר סבא, ושוסטר. מאוחר יותר עלה שלום מאסיס אשר היה חבר "השומר הצעיר" והיה בין מיסדי קיבוץ מרחביה. בין הציונים הבודדים שעלו ארצה באמצע שנות השלושים יש להזכיר את העסקנים בית־דין, צבי הייניכס, בעלי המלאכה הציונים מבלצי: יואל שחטמן, ריפשטיין וד. אוליניק. מספר בלצאים עלו במסגרת ה"מכבי" ו"המכביאדות" סודק, ציטרמן, ורצמן, מנדל. מבין המורים העברים בבלצי עלו המורה צסיס ומשפחתו, אלמנתו של המורה ויינשטוק וילדיה ואלמנתו של המורה שורק. שנים קודם לכן עלה אחד מראשוני המורים בגמנסיה: מינצנבכר.

עלית הנוער וסטודנטים

היו גם עולים בסוף שנות השלושים במסגרת עלית הנוער: ארליכמן, דובינובסקי חיוסיה, ברשטיין, גדליה טננבוים. במסגרת איחוד משפחות עלו איציק קנר ובעלית הסטודנטים: שלמה טרכטמן (האוניברסיטה העברית), מויסיקה זיסמן (האוניברסיטה העברית), בנציון שטיבלמן (הטכניון).
בימי המלחמה עלו כסטודנטים לאוניברסיטה העברית יוסף מזור, זרובבל סקליאר (סקר), יליד קפרשטי. תלמידי הגמנסיה העברית בבלצי. דוד טננבוים (טנא).
העליה העיקרית מבלצי ניזונה מן העליות החלוציות, עד שנת 1938, שנה בה התחילה העליה הבלתי ליגאלית.

עלית מורי הגמנסיה במלחמה ולאחריה

אגב, יש לציין את עליתו של המורה ל. קופרשטיין בתוך המלחמה, ועליתם אחרי המלחמה של המנהל לשעבר י. תומרקין, ושל המורים מהגמנסיה בבלצי הרשקו דוד (צביאלי), פניה גוטמן, קארמלין, המורה ללטינית.

עלית קפיטליסטים מבלצי

מבין עלית הקפיטליסטים מבלצי יש להזכיר את אינג' יעקב גפטר, שעלה בשנת 1926, של המהנדס מנדל יפה, בשנת 1938 והמהנדס פיש. אחדים מבעלי ההון מבלצי הצליחו לצאת משם בטרם נכנסו

הרוסים לבלצי. הם קיבלו סרטיפיקטים ועלו לארץ ישראל בסוף 1940 והם: אינג' ירחמיאל יפה, איציק מלך יפה, יונה פרידמן, ישראל וולמן, ברקו פרנק, וסרמן וברסטצ'קו. הם אמנם הצילו את נפשם אבל את רכושם הרב, בתי חרושת, בתים ונכסים השאירו מאחוריהם. למרבה הצער יש לציין כי לא התגשמה עליה ניכרת של המעמד הבינוני של בלצי. עליתם של יהודים מבלצי להתישבות חקלאית, במושבות, כפי שהיו תכניות בראשיתה של חיבת ציון בבלצי, הכזיבה.

העליות הציוניות של תנועות הנוער

בסוף שנות העשרים עלו כ־10 חברים, אבל כבר בראשית שנות העשרים, כאמור ב־1923 עלו חלוצים מבלצי במסגרת ה"מכבי":

השומר הצעיר

"השומר הצעיר" היתה הקבוצה המלוכדת ביותר בנוער הציוני של בלצי. הם היו מראשוני החלוצים שעלו לארץ והם אשר שמשו גרעינים להקמת הקיבוצים "מעברות", "שער העמקים", "דליה", "רוחמה", "שמיר" ו"רשפים". הגל השני של חלוצי "השומר הצעיר" עלה בראשית שנות השלושים ובו 15 חברים אשר הצטרפו ל"שער העמקים". לאחר מכן עלו אנשי "דליה" ובאמצע שנות השלושים עלו חלוצי "השומר הצעיר" אשר הקימו את "רוחמה" בדרום ואת "שמיר" בצפון. רבים מהם עלו בסוף שנות השלושים במסגרת העליה הבלתי ליגלית (עליה ב') ואחדים מהם התגייסו למלחמה נגד הצבא הגרמני. אחרי המלחמה הגיעו ארצה מספר חברים של "השומר הצעיר" מבלצי והם משארית הפליטה וגם הם הצטרפו לקיבוצים.

גורדוניה

במקביל לעלית "השומר הצעיר" היתה עלית "גורדוניה" והם היו בין מיסדי "חולדה", "מסדה", "חניתה", "אבוקה". הקבוצה הגדולה ביותר של חלוצי "גורדוניה" מבלצי היו קבוצת החלוצים אשר יסדה את "ניר עם". מבלצי עלתה גם קבוצה של חלוצים במסגרת תנועת הנוער הציונית "בוסליה" שהיתה מסונפת ל"גורדוניה".

"מזרחי" "הנוער הציוני" "דרור" "מכבי"

כן עלו מספר מצומצם של חלוצים מבלצי במסגרת תנועות הנוער של "צעירי המזרחי", של "הנוער הציוני", של "דרור" וקבוצה שנכללה במסגרת "החלוץ המכבי".

בית"ר

בכל התקופה הזאת היתה עליה מאוד מצומצמת של חלוצים מטעם בית"ר, כאשר בית"ר עדיין היתה חלק מן התנועה הציונית הרשמית וזכתה רק לסרטיפיקטים בודדים. מעט היה מספר הבית"רים שזכו לסרטיפיקטים ומספרם הגיע לכ־10, עד בוא העליה הבלתי ליגאלית במסגרת "אף על פי" והיא הביאה באניות "קטינה" "פאריטה" "אסתיר" "סקריה" כעשרים עולים בית"רים מבלצי.

הישוב היהודי ראה בזה אונטוריזם. אבל בסתר יצאו בית"רים צעירים מבלצי, כמו ממקומות אחרים לדרך, לנדוד על פני ימים תוך סיכון נפש ובלבם השאיפה העזה להשתחרר ממועקת הגלות, לפרוץ את טבעת החנק ולהגיע למולדת.

בעקבותיהם הלכו בעליה הבלתי ליגלית, מה שנקרה עליה ב', בפי המוסדות הציוניים, בני ארגוני הנוער הציוניים האחרים מבלצי, "השומר הצעיר", "גורדוניה", "בוסליה", "הנוער הציוני" "מכבי". בטרם נותקה בסרביה מרומניה וסופחה לברית המועצות הצליחו לעלות לא"י מכל תנועות הנוער הציוניות, מספר עולים השווה לכל העליות החלוציות מבלצי מאז התחלתן. על פי אומדן עלו בעליה הבלתי

ליגאלית כ־80 איש. כמספר הנ"ל הסתכמה כל העליה על פי סרטיפיקטים. נוער זה לא ידע עדיין ולא חזה, מה שאף אחד לא חזה, כי בעליתו ארצה הוא הציל את עצמו מכליון בטרם בוא החורבן על בית אבא.

סיכומי העליה מבלצי מבחינה מספרית

על פי אומדן הגיע מספר העולים מבלצי עד גל העליה בעליה ב' בשנת 39/40 לכ־140 איש, כולל כ־90 חלוצים בהתישבות וכ־50 סתם עולים, והם כוללים עולי בית"ר, מכבי, הנוער הציוני, מזרחי, העובד, עלית הנוער, סטודנטים, בעלי הון וזקנים שבאו לכאן לבלות את שארית ימיהם בארץ הקודש.
כ־70 עולים מבלצי באו בעליה הבלתי ליגאלית ועוד כ־30 עולים הגיעו בזמן המלחמה אחרי שהצליחו להגיע לבוקרשט בטרם נכנסו הרוסים לבלצי.
נראה כי בסך הכל הגיעו מבלצי עד גמר מלחמת העולם השניה כ־300 עולים. זהו מאזן דל ביותר בהשואה לאוכלוסיה יהודית של כ־30,000, מהם בני נוער בגיל הבגרות לפחות כ־5,000. אחרי המלחמה, עם גל העליה הגדולה של נצולים ממחנות טרנסניסטריה ועם החוזרים מן האוקואציה ומסיביר עלו כ־150 בלצאים. עליה גדולה של בלצאים שוב החלה בראשית שנות השבעים עם פתיחת שערי ברית המועצות. בכמה גלים הגיעו ארצה כ־200 עולים וחלק מהם עזב את הארץ בדרכם לארצות הברית ויעדים אחרים.
בסיכום, בכל הזמנים לא הגיעה סך העולים מבלצי ליותר מ־600-700 איש. אם כן, האם הישוב היהודי של בלצי לא הכזיב מבחינת העליה לא"י? ולא מנחמנו הדבר שדומה היה המצב בכל התפוצה של ישראל.

הסברים למעוט העליה מבלצי

בלצי הצטיינה בפעילות ציונית ענפה. ברחוב היהודי שלטו תנועות הנוער הציוניות. יתכן ולו הרגישו מה שמתרחש מתחת לשטח היו הדברים נראים אחרת. בבלצי היו קיימות תנועות נוער שמאלניות שפעלו במחתרת. הן חיפשו דרכים אל "האח הגדול" שבמזרח. ומאידך היה בבלצי גם נוער ששאף לחיי קריֶרה, לחיים סלוניים ומונדניים. הם השתדלו להתמזג בתרבות הרומנית ועדיין האמינו כי יש עתיד לנוער היהודי ברומניה, באם רק יצליח להגיע למעמד של בעל תואר אקדמי ובעל מקצוע חפשי.
הציונות פנתה אל הנוער היהודי אבל לא אל בעל המעמד הבינוני, היוזם התעשיין, קבלן הבניה, הבנקאי, ובעל המקצוע החפשי, כדי לעודדם לעליה לארץ ישראל. כמובן שהתנאים בארץ היו קשים לקליטה כלכלית ולא היה בה אותו ההינטרלנד הכלכלי, כפי שהיה בבלצי. יתכן וגם בשנות השלושים האנטישמיות בבלצי לא הורגשה עדיין כפי שהרגישו אותה כבר במרכז אירופה ובפולניה, עם עלית היטלר לשלטון. ולכן לא היה אותו דחף לעליה כפי שהורגש בפולניה, אם כי בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה חלה התדלדלות בקרב הצבור היהודי בעיקר במעמד הבינוני. והרי בביקורו ההסטורי בבלצי, בשלהי מלחמת העולם השניה, ב־1939 כאשר חרב ההשמדה של היטלר כבר איימה על יהדות מזרח אירופה, התריע ז'בוטינסקי בהופיעו בבלצי, על השואה המתקרבת, אם כי את ממדיה לא חזה.

התראתו של ז'בוטינסקי

כנביא זעם נבא מעל במת התיאטרון "סקלה", הדחוס עד אפס מקום, וטבע מטבעות הלשון המפורסמות, כפי שעשה זאת בעשרות ערים יהודיות, במסעו על פני אירופה והטפתו לתכנית האבקואציה "אם אתם לא תחסלו את הגולה, הגולה תחסל אתכם". אבל בבלצי לא הזדעזעו אמות הסיפים כפי שזה לא קרה גם במקומות אחרים, שהיו אפילו יותר קרובים לאסון.

עלית אף על פי מבלצי

רק כמה עשרות של נוער ציוני־לאומי חשו את משמעות דברו של ז'בוטינסקי ונענו לאתגר, לעלות לארץ ישראל במהרה ובכל דרך אפשרית. היתה זו תחילתה של העליה "אף על פי", העליה הבלתי ליגאלית.

החינוך העברי

הקהילה היהודית של בלצי קיימה במשך עשרות שנים רשת חינוך עברית, על טהרת הציונות, אשר מעטה היתה כדוגמתה בתפוצה היהודית מחוץ לארץ ישראל.

יהדות בלצי ידעה ליצור יסודות של חינוך עברי חילוני למופת. היא קיימה את בית הספר העברי האינטגראטיבי, על טהרת העברית, בכוחות עצמה, מתוך משאביה היא, עם מעט מאד תמיכה תקציבית מצד השלטונות. החינוך העברי בבלצי השתרע מן הגן, דרך בית הספר היסודי והוא כלל השכלה חינוכית מלאה במסגרת הגמנסיות העבריות, לבנים ולבנות.

הגמנסיה העברית

גולת הכותרת של החינוך העברי בבלצי היתה הגמנסיה העברית, מוסד אשר יצא לו מוניטין בפזורה היהודית כולה.

תעמוד לו לעולם זכותו של ר' אברהם גפטר, אבי רעיון הגמנסיה, אשר הוציאו מן הכח אל הפועל.

דמות המורה העברי

לזכרון נצח יעמוד לנו המורה והמחנך העברי־ציוני אשר הציב את דמותו של הנוער הבלצאי בדמותם של: המנהלים: דובינסקי, תומרקין וכ"ע, המורים לעברית ריידל, שורק, קרימסקי, צסיס, לנגרמן, בורד, שוסטר, דובינובסקי, ווינשטוק, קילימניק, קופרשטיין, אשר היו מחנכיהם של מאות מבני בלצי. הם השקיעו בחינוך העברי את כל לבם.

לזכרון עולם תעמוד לנו דמותו של המחנך, מנהל הגמנסיה העברית ד"ר ישעיהו תומרקין, אסיר ציון ברומניה, עלה ארצה בגיל מתקדם והצליח במאמץ רב לרכוש את השפה העברית. השתלב בשרות המדינה והיה ער ופעיל בחברה וטיפח קשרים הדוקים עם תלמידי הגמנסיה לשעבר. נפטר בשיבה טובה. יהא זכרו ברוך.

חניכי הגמנסיה עולים לא"י

הגמנסיה העברית נתנה את התרומה העיקרית לטיפוח החינוך הציוני בעיר. אין לתאר את התפתחותן של תנועות הנוער הציוניות בבלצי ללא בית הספר העברי וללא הגמנסיה העברית. מקרבה יצאו רוב מדריכי תנועות הנוער הציוניות, של "מכבי" "השומר הצעיר", "גורדוניה" ו"בית"ר". רבים מתלמידי הגמנסיה המשיכו בלימודיהם באוניברסיטאות וחזרו לבלצי כרופאים, מהנדסים, רוקחים ועורכי דין אך חלק גדול של התלמידים הלך בכיוון החלוציות הציונית. רבים עזבו את לימודיהם, קרוב לסיומם, כדי לעלות ארצה כחלוצים.

נוער יהודי מצטרף לקומוניזם

בתקופה הרומנית שבין שתי המלחמות היו בלצאים, בעיקר בקרב הנוער השמאלני היהודי אשר נרדפו על ידי הבולשת הרומנית. אחדים חיפשו מקלט מעבר לגבול, מעבר לדניסטר, בברית המועצות. דמות מרכזית היה ליוניה אויגנשטיין, אשר לימים היה לאידיאולוג של התנועה הקומוניסטית ברומניה, תחת השם הרומני ליאונטא ראוטו; יחד עם בלצאי אחר קישינובסקי שהיה העוזר לראש הממשלה היהודיה הגב' אנה פאוקר. בלצאי אחר, משה לוין, חניך השוה"צ, היה לקצין פוליטי בכיר בדיויזיה הרומנית על

שם טודור ולדימירסקו שהורכבה משבויים רומניים ברוסיה, עברו אינדוקטרינציה קומוניסטית ולחמו לשחרור רומניה מן הכבוש הגרמני; הוא הגיע לדרגת שגריר רומניה באיטליה, התאכזב מהמשטר החדש ברומניה, עלה לישראל ועבד שנים רבות במערכת עיתון מקומי בשפה הרומנית.
ואם כי אחדים מהנוער הקומוניסטי הבלצאי עלו בהירכיה של המשטר החדש ברומניה, אחרי מלחמת העולם השניה, הרי שרבים הוגלו לסיביר בתקופת סטאלין הואשמו בריגול ובטרוצקיזם ונספו במחנות ריכוז באזורי ההגליה.

תרומת חניכי הגמנסיה לתרבות ישראל בא"י

כן אנו גאים בבוגרי הגמנסיה העברית אשר המשיכו ברוח העברית גם בישראל, אותה רוח עברית שספגו בגולה בבלצי. והם המשורר הלירי, אסיר ציון בגלות סיביר. י.ק. ברתיני; מבין חניכי הגמנסיה הגיעו למעמד אקדמי בישראל דוד טנא, פרופסור ללשון עברית באוניברסיטה העברית בירושלים ופרופסור אלקנה מרגלית, פרופסור להסטוריה יהודית בת זמננו וחוקר ידוע של התנועות הציוניות. ומרצים במכללות של התנועה ההתישבותית ש. בן דור וש. יובל (שטרומואסר).
נתברכה בלצי להיות מיוצגת בשדה הספרות העברית והיידיש על ידי המשוררים יעקב פיכמן ואפרים אוירבאך והסופר חיים הוכמן, חתן פרס פיכמן, מראשוני תלמידי הגמנסיה שעלה ארצה במסגרת העליה מברית המועצות, בשנות השבעים, והסופרים ומבקרי הספרות ל. קופרשטיין, מורה לספרות עברית ועורך בטאונים ספרותיים בבלצי ותלמידו א.ב. יפה. עורך ספרותי, סופר, ומבקר ספרותי, בעל שם.
חניכי הגמנסיה היו בין אלה אשר הגשימו את האידיאל שלהם הלכה למעשה, עבדו בעבודות מפרכות, יבשו ביצות, קדחו מקדחת, הפכו שממה למשקים פורחים. הם היו ממיסדי קיבוצים וקבוצות לתפארת.

אסירי ציון מבלצי

בלצאים רבים היו בין אסירי ציון אשר הוגלו לסיביר על ידי הסוביטים. הם עברו שבעה מדורי גיהינום ועמדו ביסורים האל אנושיים כששירת ציון בליבם.

בלצאים במאבק נגד הנאצים

מספר בחורים יוצאי בלצי לקחו חלק במאבק נגד הנאצים, במסגרת צבאות בנות הברית ביניהם: ליוניה שכטר, מוניה בורדמן, עלי זסלבסקי, מישקה פוקס, ריפסמן, איזיה ודודקה דינרי (פרנק) ניצולי סטרומה. בשעה שבצד השני בחזית הרוסית נלחמו בלצאים במסגרת הצבא האדום: א. טורצ'ין, חיים גורוחובסקי, מ. קורא, מוסיה לנדס, אוליניק איטשע, חיים גלייבמן, יעקב פיכמן (אורן) ואחרים. קופרמן ואהרונצ'יק גלייבמן ז"ל נפלו בקרבות על אדמת גרמניה, קרוב לסיום המלחמה.
מעטים זכו להגיע למולדת, הלא הם: מוניה אקרמן, פניה טרכטמן, ד"ר צבי הייניכס, מלמוט, לוזר גיק; אבל מרבית פעיליה הצבוריים של בלצי אשר הוגלו לא זכו לראות את חלום חייהם מתגשם. הם ניספו בערבות סיביר. הלא הם: מנהל הגמנסיה רפאל כ"ץ, העו"ד גולדשטיין, לשעבר מורה ללטינית בגמנסיה העברית או ניספו באוקואציה, המורה לנגרמן, ועוד.

שואת יהודי בלצי

על שואת יהדות בלצי לא הרבו עד כה לכתוב. מן המעט שיכולנו ללקט על שואת יהדות בלצי, בראשית המלחמה, במחנות טרנסניסטריה, באוקואציה או בגלות סיביר עולה תמונה מזועזעת. היא מגלמת את הגורל היהודי על כל אכזריותו.

בלצאים מצטיינים בשרות העם במולדת בשרות החוץ ובכלכלה

אנשי בלצי גם תרמו ליצירת התשתית של צבא ההגנה לישראל דגני, ורצמן אלמוג. יש מי שזכה להיות בין הדגולים בעם ולהבחר לכנסת, זה הפרלמנט של מדינת ישראל, הלא הוא גרשוני פינקנזון ז"ל, איש קיבוץ ניר־עם אשר שרת את עמו בנאמנות.

בני בלצי פעלו בשרות המדינה ובשליחותה בשרות החוץ כנספחים מסחריים וקונסולים לעניני כלכלה בבריטניה ובארצות הברית: אלקנה מרגלית, שרת בבוקרשט ובלונדון ויוסף מזור בלונדון ובניו־יורק.

לכבוד לנו הבלצאים אשר הצליחו בשטח הכלכלי ותרמו לביצורה של כלכלת ישראל: והם רובי צימרמן מקנדה היושב בישראל ואחיו מיכאל; רובי הוא פילנטרופ יהודי ידוע בעולם היהודי, תורם רבות למוסדות תרבות ומחקר בישראל ובתפוצות.

אינג' יעקב גפטר מחלוצי תעשית הטקסטיל בא"י, יעקב בן נתן (יאשה חלפין) אשר התחיל כחרט פועל, מקיים כיום תשלובת של מפעלים לציוד תעשיתי ומכונות וזכה לתואר "יקיר התעשיה הישראלית", משה גרנצברג, מומחה ויועץ לפריון עבודה ומוטי קוגן שפעל רבות בפיתוח מפעלים כלכליים בהתישבות העובדת.

מישה פוקס שרת בנאמנות את עם ישראל בהתישבות, במלחמה בנאצים, בצבא הגנה לישראל בתרבות בחינוך ובהסברה במופתיות רבה.

יעדו של הספר כמסר לדורות הבאים

חובה עלינו להנציח את הקהילה הקדושה הזאת, להנציח את בני עדתה, את מוסדותיה, את אישיה הבולטים ואת עברה המפואר. העולם של אתמול של בלצי איננו עוד. זה היה עולם יהודי טהור ותוסס. הוא נגדע, נחכד ועלה בתמרון עשן, בדם ואש. אבותינו, אחינו ואחיותינו וקרובי משפחותינו הושמדו באלפיהם בידי הצורר הנאצי־רומני, בדם קר.

מי שלא הצליח להמלט על נפשו לפנים רוסיה בפרוץ המלחמה הושמד, אם בעיר או בסביבתה, אם במחנות טונסניסטריה. רבים נפלו באוקואציה, בקצוי רוסיה ואין ציון לקבורתם.

לכל הקדושים הללו חובה עלינו להקים להם מצבה ונעשה הדבר בצורת ספר זה אשר מכיל את מגילת קהילת בלצי המפוארת וספור פעולותיהם של בני קהילה זו.

פרק א' העיר ויהודיה

בלצי במפת הישובים היהודיים בביסרביה

בית מול הראוט

יעקב פיכמן

ביתנו קן חביב זה שנשרף
עתה על אשיותיו ויהי עיים,
ואסמיו החריבו ודיריו
ידי אויבים – לא... סתם ידי גויים,
בני כפר! זורעי תירס ודורכי יין,
מתפללים על טל ועל מטר
ומצטלבים מתוך יראת שמים:
חמסו משנורמז להם: מתר!...
ביתנו זה עמד על תל, פתוח
לשמש קיץ ולרוחות בסתו.
בחורף כבד שלג עב כסה
ותהי בו שן של בהמה גסה;
...
אך זה היה ביתי נוף מטעי
פה כל אשר החל להיות – ויהי
מפה כל כלי שיטי בטרם קם
שמשי, באד צחור עשו דרכי
מבית דל ואדמה שותקה
את מגד יגונה נפשי ינקה
ואור שדה יזרע רנה
וככל שנדדה היו חלקה
חלמתי עוד לפקוד האדמה
אשר עד כה שמרתי את חמה
ולטוף האבן, שתחתה טמונה
אמי, זו לא זכתה לנחמה

לפקוד אחי רעים בצל מפולת
חכו עד בוש, צפו ליד מַצֶּלֶת
ויד זו להציל לא מהרה
עד אם נספו כולם ביום עברה
עתה לא אח, לא רע מחכים
לי עוד בשדות הריאוט הירוקים
עתה שומם התל ועל עייו
לא עוד ילבין הבית המרועף
לא עוד תלבין לי רחוקה מבדולח
חלקה זו, בה כל חן העולם נחתם
ובכל נוף מבטחים ואחי פלט
אבק בית אבי אשר לעד יתם!
...
נוף מוצאי אי החיה נוהמת
אדמת שדות נובבת וחמה
הריאוט שם! כאחד עזוב בשמש
סב לאטו אלם בצהוב קמה

שם יהודי פשוטים, שותקים, גושי רגבים
דורכי יינות, שולקי גבינה, בלהט
קיצים שרכו דרכם ובטיט סתוים

אים עתה? אי סופת ליל נושאה את
עפרם פזר בקר נכר זועם
בחול שדות דמם עוד יפעם.

"בעלץ, מיין שטעטעלע בעלץ"

פון י. כאימסאן

אדרבה, געפינט א איד, וועלכער זאל ניט האבן געהערט דאס בארימטע הארציגע לידעלע:

"בעלץ, מיין שטעטעלע בעלץ
מיין היימעלע וואו איך האב
מיינע קינדערישע יארן פארבראכט;
בעלץ, מיין שטעטעלע בעלץ,
אין ארימען שטיבעלע,
מיט אלע קינדערלעך געלאכט;
יעדן שבת פלעג איך לויפן
דארט מיט דער תחינה גלייך,
צו זיצן אונטער דעם גרינעם בוימעלע
און לייענען ביי דעם טייך;
בעלץ, מיין שטעטעלע בעלץ,
מיין היימעלע וואו איך האב געהאט
די שעהנע חלומות א סך...

אין דאזיגן לידעל וואס איז אנגעשריבן געווארן פונ'ם באקאנטן שוישפילער דזשעיקאבס, מוזיק פון אלעקסאנדער אולשאנעצקי, ווערט טאקע מיט גרויס בענקשאפט באזונגען דאס אידישע לעבן אין דער בארימטער שטאט פון בעסאראביע, בעלץ.
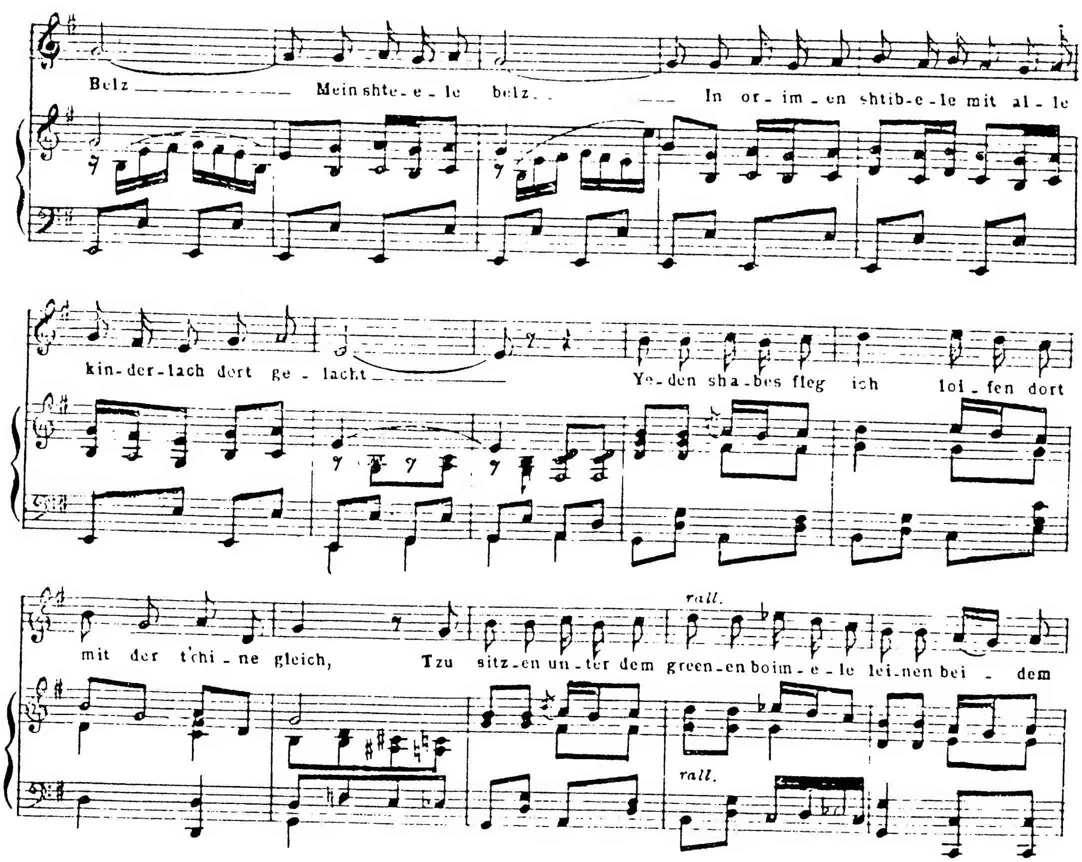
(מתוך מאמר ב"פארווערטס" הניו־יורקי.)

Radio Music
Popular Series

Mein Shtetele Belz

Lyrics by
JACOB JACOBS

Music by
AL. OLSHANETZKY

בסרביה מונוגרפיה
מאת
סטיפן צ'יובנו

Basarabia-Monografie

Ştefan Ciobanu — Expoziţia generală şi târgul de mostre din Chişinău, 1926

Balţi — Schimbarea orientaţiei in viaţa economică a Bassarabiei dela Unirea incoace va duce desigur la ridicarea unor oraşe şi poate şi la decăderea altora.
Bălţi este unul din oraşele Basarabiei care are cele mai mari şanse de desvoltare in noi condiţii de viaţă.
Aşezat pe Raut, in mijlocul Basarabiei de nord, la incrucişarea drumurilor ce duc spre Iaşi şi Cernăuţi, Bălţi in ultimii ani capătă o importanţă economică foarte mare.
Istoria acestui oraş se pierde in negurile trecutului. După tradiţie Bălţi ar fi existat in veacul al XV lea, când a fost devastătă de către Tatari (A. Zaschuk)
Ca târg Bălţi ar fi apărut la inceputul veacului al XVIII lea. Petru Cel Mare in retragerea spre Russia după infrîngerea dela Stanileşti lase mari cantitaţi de provizii in Bălţi.
Tatarii pun mîna pe ele, prîdindui şi pe locuitorii tîrgului. In momentul anexîrii Basarabiei, tîrguşorul Bălţi era proprietate particulară a boerului Panait şi ţinea de judeţul Iaşi. In anul 1818 Bălţii au fost vizitat de către imperatorul Alexandru I, care a ordonat ca Bălţi să devie oraş (A. Zaschuk) Astfel Bălţi pe neaşteptate devine capitala judeţului care dela anul 1887 îş schimbă denumirea in judeţul Bălţi.
Până in ultimul timp oraşul Bălţi a fost proprietateă particulară a familiei Catargiu si cresţerea oraşului Bălţi este in legătură cu istoria oraşului. La anul 1880 in Bălţi erau 8838 de suflete, la anul 1897 — 9975 de suf lete, la anul 1904 — 20769 iar acuma (1926) după datele primăriei orasului Bălţi populaţia se ridica la 35000 de suflete din care Români 10800, Evrei 21,000, Ruşi 2050, Armeni loo, Polonesi 332, Lipoveni, 150 Nemţi 49 si alte nationalităţi 220.
Cultul in oraşul Bălţi este representat prin două biserici ortodoxe, una armeneasca, una catolică, una lipovenească 4 sinagogi şi 22 case de rugăciune evreeşti.
Cu infiinţarea episcopiei in oraşul Balti s' au pus bazele unei catedrale episcopale.
Dela Unirea incoace in Bălţi s' a infiinţat o şcoală normala de băeţi iar liceele particulare de baeţi şi de fete au devenit licee de stat. In oraş sunt 12 şcoli primare si 4 grădini de copii. Viaţa economică a oraşului Bălţi care se intensifică din zi in zi este reprezentată prin 1175 de interprinderi comerciale, 8 bănci, 6 cooperative, 5 mori sistematice, 2 fâbrici de biere, 1 de spirt, 12 de ulei, 1 de vată şi un număr destul de mare de fâbrici mai mici.

מתוך ההיסטוריה של היהודים
מאת
ד"ר שוורצפלד

Dr. M. SCHWARTZFELD
Din - Istoria Evreilor

Impopularea, Reimpopularea şi Intermeierea Tárgurilor şi Tárguşorilor in Moldova
Bucureşti 1914
p.35–39

Imigrarea evreilor era dar, în acele momente, o adevărată binecuvântare; spre a stimula pe dînsa, ca şi aceïa a creştinilor, se maï întemeïară, în veacul al XVIII-lea, două tîrgurî noue: *Bălţiĭ şi Pănzăreni*, aşezate in partea de dincolo de Prut.

Dacă 1-am crede pe Zamfir C. Arbore, tîrgul *Bălţiĭ* n'ar fi fost înfiinţat decât în 1818, după răşluirea Basarabieĭ. El afirmă: "In timpul domnieĭ pământene, Bălţi nu era comună urbană, nicĭ măcar tirguşor, şi în locul actualuluĭ oraş era un mic sătuleţ înămolit în nişte bălţĭ. O simplă imprejurare a făcut ca acest sat, foarte rău aşezat, să fie transformat în oraş, capitală de judeţ.

"La 1818, în zioa de 19 Aprilíe, împăratul Alexandru I venind din spre Hotin şi mergând la Chişinău a fost nevoit să înopteze la Bălţi, unde s'a înămolit greaua trăsură imperială. Aci i-a sosit ştirea despre naşterea nepotuluĭ său Alexandru II, şi, în amintirea acestuĭ eveniment de familie, dînsul a dat satuluĭ Bălţi prerogativele uneĭ comune urbane"[1]).

Dacă nu se poate contesta că împăratul Alexańdru I a transformat Bălţile în capitală de judeţ, se poate însă afirma cu siguranţă că Zamfir C. Arbore se înşală asupra origineĭ acestuĭ tirg. Bălţi, figurează ca atare, in 1803, in Condica lïuzilor, ca proprietate a păharniceseĭ Maria Costachi. El fiinţa dar înainte de anexarea Basarabieĭ către Rusia, la începutul secolului al XIX-lea [2]). In realitate însă a fost înfiinţat, de nu maĭ înainte, sigur insă la 1779, sub Constantin Moruzi, care dăduse proprietarului de atuncea, pe cât se vede, un hrisov de îtemeïare. Ceïace ne face a înclina spre această părere e că maĭ dăm şi de un al doilea hrisov al aceluïaş Domn din 12 Ianuarie 1782, care avu de ţintă, de bună seamă, de a întări scrisoarea de tocmeală, făcută de proprietarul moşieĭ, cu un număr de evreĭ veniţi din ţările străine, spre

[1]) Zamfir C. Arbore, *Besarabia în secolul XIX*, Buc. 1898, pag. 285.
[2]) *Uricarul*, VIII, p. 290.

a se aşeza pe moşia luĭ şi a întemeia noul tîrg. Acest din urmă hrisov fu confirmat de Alexandru Const. Mavrocordat in 1782 Decembrie 20, de Alexandru Ioan Mavrocordat in 1786 şi in fine de Alexandru Const. Moruzi in 1792 Iulie 24. Cum că evreiĭ aŭ fost fondatori acestuĭ tîrg rezultă clar din extrasul ce ni s'a păstrat in Condica Divanuluĭ Domnesc din 1792. In ea se pomenesc: "Anaforaua din 1792 Iulie, întărită de Alexandru Const. Moruzi Vodă din 1792 Iulie 24, în pricina jidovilor din tîrgul Bălţiĭ, cu Stolnic. Iordachi Panaite, stăpânul acestuĭ tîrg pentru plata ce le ea de pe lucrurile ce le vindu", precum şi hrisoavele citate maĭ sus, pe care le produsese proprietarul Bălţilor, în scop de a opţine ultima întăritură Domnească[3].

Preponderenţa elementuluĭ evreesc nu rezultă numaĭ din convenţia încheĭată de proprietar cu evreiĭ, ci încă din faptul că la începutul veaculuĭ al XIX-lea, şi poate chĭar in 1792, dinşiĭ eraŭ destuĭ de numaroşĭ spre a constitui o comunitate de jidovĭ hrisoveliţĭ. Condica lĭuzilor, prima statistică, oarecum nu ne dă — dealtfel foarte defectuoasă, — amănunţită a dajnicilor din Moldova, întocmită în 1803, numărul birnicilor evreĭ al Bălţilor, nicĭ suma biruluĭ ce o achitaŭ. Această sumă, care ne ar permite să cunoaştem aproximativ pe acea a birnicilor, nu se găseşte nicĭ în socotelile publicate asupra biruluĭ din 1805–806, în care se înglobează, într'un singur condeiŭ, dările celor patru tîrgurĭ din Sorocŭ[4], de care ţinea Bălţile în acea vreme. Dar că numărul evreilor trebuĭa să covârşĭască pe al celorlalţĭ tîrgoveţĭ, reese de acolo că zisa statistică din 1803 nu pomeneşte nicĭ un neguţitor şi nicĭ un târgovăţ creştin, ci numaĭ 120 lĭude, de bună scutelnici[5]. Evreiĭ deveniră, dealtfel, populaţia covârşitoare a tirguluĭ şi totală de 11.118[6]. Cât pentru avântul ce'l dadură oraşuluĭ, se vede de acolo că un autor, care'şĭ publică impresiile de călătorie din aniĭ 40 aĭ seculuĭ trecut, numeşte Bălţiĭ un oraş împortant şi commercial. El adaugă: "După ce aĭ parcurs ţara cu începerea de Novoseliţa, fără a întîmpina vreo activitate, aĭ o deosebită plăcere de a sosi la Bălţĭ. Aci domneşte hărnicia, neguţitoriĭ sînt număroşĭ şi populaţia considerabilă. Afară de ĭarmarocul aproape zilnic, tîrgul are ĭarmaroace de vite foarte dese şi se fac în fiecare dată afacerĭ pentru multe milioane de ruble... Neguţătoriĭ sint aproape toţĭ evrei"[7].

---

3) *Uricarul*, VI, p. 239.
4) N. Iorga, *documente şi cerecetări asupra istorieĭ financiare şi economice a principatelor române*, Buc. 1902, p. 75.
5) *Uricarul*, VIII, p. 290.
6) Z. C. arbore, *Basarabia în secolul XIX*, p. 266.
7) M. Buignon, *La Bessarabie ancienne et moderne*, Lausanne et Odessa, 1846, p. 155–156.

קהילת בלצי עד מלחמת העולם הראשונה

פרופ. אליהו פלדמן

פרופ' אליהו פלדמן

א

בספרו של א. ואלדן, "שם הגדולים החדש",[1] נאמר כי המקובל ר' יצחק בן יעקב אשכנזי, שלו מיוחס החיבור הקבלי "ברית עולם", המבוסס על אותיות אלף־בית,[2] היה אבד"ק "בעלצא". ואלדן הסתמך, ככל הנראה, על הכינוי "בליצער" שבו נתכנה ר' יצחק בהסכמתו של ר' שאול בן יוסף מוילנה לספרו. הדברים מתייחסים לאמצע המאה הי"ח.

בהסתמך על האמור בספרו של ואלדן, נאמר בקצת אנציקלופדיות יהודיות, וכן בחיבורים אחרים, כי ר' יצחק היה רבה של קהילת בלצי. משמע, באמצע המאה הי"ח כבר נתקיימה בבלצי קהילה מאורגנת ובראשה עמד תלמיד חכם בעל שם. ברם, אין לדברים אלה שום יסוד. באמצע המאה הי"ח היתה עדיין בלצי כפר נידח ששכן באיזור של ביצות (ומכאן שם הישוב) במחוז סורוקי שבחלק המזרחי של נסיכות מולדאביה, בין הנהרות פרוט ודנייסטר. אפשר כי ישבה אז במקום משפחה יהודית בודדת, ואולי אף משפחות יהודיות אחדות, שהחזיקו בחכירה את ההכנסות שלהן היה זכאי בעל האחוזה בתוקף מעמדו כאדון, ובראש וראשונה את ההכנסות ממכירת משקאות – כפי שהיה אז המצב בכפרים הרבה בצפון מולדאביה. קהילה יהודית בוודאי שלא היתה שם באותו זמן, ואין ספק כי ר' יצחק לא ישב שם. הכינוי "בליצער" שבו נתכנה ר' יצחק בהסכמה האמורה מתייחס בלי ספק למקום אחר – אולי לבליצה שבפלך וילנה בליטא, או לבליצה שעל יד העיר הגמל בפלך מוהילב ברוסיה הלבנה.

ישוב יהודי בבלצי קם רק בשנות ה־80 של המאה הי"ח, לאחר שבעל האחוזה שעל אדמתה ישב הכפר בלצי קיבל ב־1779 מאת נסיך מולדאביה דאז קונסטאנטין מורוזי, אישור להפוך את הכפר לישוב עירוני ולקיים שם ימי שוק ויריד. בעקבות אישור זה הזמין ככל הנראה בעל האחוזה – שמו היה יורדאקי פאנאיטה – יהודים לבוא ולהתיישב בבלצי על מנת לפתח שם פעילות מסחרית; אף נראה כי הוא ערך עמהם הסכם אשר קבע את הזכויות שתינתנה להם על ידו ואת התשלומים שייגבו מהם[3] – כפי שעשו באותה תקופה בעלי אחוזות רבים במולדאביה אשר קיבלו אישורים להקים ישובים עירוניים על אדמתם והזמינו יהודים לבוא ולהתיישב בישובים אלה. מכל מקום ברור כי בשנים אלה אכן קם ישוב יהודי בבלצי, שקיומו מוכח לראשונה במיסמך משנת 1784: באותה שנה חכר יהודי מבלצי, שלמה משה לייב שמו, את כל ההכנסות המגיעות לבעל אחוזה גדולה, הכוללת כפרים אחדים, במחוז סורוקי. מפירוט סעיפי ההכנסות הנמסרות בחכירה ומשיעור דמי החכירה שהחוכר התחייב לשלם עולה כי האיש היה אדם אמיד ובעל אמצעים מרובים.[4] שמונה שנים מאוחר יותר, ב־1792, הועלתה בפני הנסיך

שאלת התשלום שגובה בעל האחוזה מאת התושבים היהודים של בלצי בגין הסחורות הנמכרות על ידם.[5]

סמוך לסיפוח השטח שבין פרוט ודנייסטר – שנקרא אחר־כך בסרביה – לרוסיה ב־1812, ישבו בבלצי, לפי מיפקד שנערך בחבל ב־1817, 244 ראשי משפחה גברים, היינו בס"ה 1,220 נפשות, לפי החישוב המקובל של 5 נפשות למשפחה; הם היוו 39.4% מכלל האוכלוסיה במקום שמנתה 620 ראשי משפחה, היינו, שוב לפי חישוב של 5 נפשות למשפחה, 3,100 נפשות.[6]

הקהילה היהודית בבלצי גדלה במידה ניכרת ובקצב מהיר במרוצת המאה הי"ט, יחד עם גידולה של האוכלוסיה היהודית בבסרביה כולה בעקבות הגירה גדולה של יהודים שזרמה בתקופה זאת לחבל מאוקראינה ומפולין הסמוכות; ב־1864 כבר מנתה האוכלוסיה היהודית בבלצי 3,124 נפשות – משמע במשך כ־50 שנה גדל מספר היהודים בעיר ב־156%. עם זה שיעור גידול זה היה נמוך בהרבה בהשוואה לגידול האוכלוסיה היהודית בעריה האחרות של בסרביה; כך, למשל, גדל מספר היהודים באותו פרק זמן בסורוקי השכנה ב־427% ובחוטין ב־1534%. מאחר שבאותה תקופה עצמה זרמה לבסרביה גם הגירה גדולה של לא־יהודים, לא השתנה כמעט חלקם של היהודים בקרב כלל האוכלוסיה בבלצי; הוא אף ירד במקצת: ב־1864 הוא עמד על 38.7%.[7] אמנם צריך להגיד כי הנתונים אינם מדויקים וייתכן כי למעשה מספר היהודים בבלצי באמצע המאה וגם חלקם בכלל האוכלוסיה היו גדולים מן המספרים הנ"ל, ומכאן שגם שיעור הגידול של האוכלוסיה היהודית בבלצי במחצית הראשונה של המאה הי"ט היה גדול יותר.

הגידול נמשך גם במחצית השנייה של המאה הי"ט ובמיפקד הכללי שנערך ברוסיה ב־1897 נמנו בבלצי 10,348 יהודים. נמצא כי במאה הי"ט כולה – למן 1817 ועד 1897 – גדל מספר היהודים בבלצי כמעט פי 8½ – ב־750% בערך. במחצית השנייה של המאה עלה קצב גידול האוכלוסיה היהודית על קצב גידולה של האוכלוסיה הלא־יהודית וכתוצאה מכך עלה שיעור היהודים בכלל האוכלוסיה ל־57%. היהודים היו, איפוא, בסוף המאה יותר ממחצית תושבי העיר.[8]

עם גידול אוכלוסייתה של בלצי והפיכתה למרכז אדמיניסטראטיבי לאחר שב־1818 קיבלה מעמד של עיר והוכרזה עיר ראשית של מחוז יאסי (למן 1887: מחוז בלצי), התפתחה בה גם פעילות כלכלית ענפה. כבר בראשית המאה היתה בלצי מרכז חשוב של סחר, הן פנימי והן חיצוני, בראש וראשונה של סחר בבהמות שהיו סחורת היצוא העיקרית של מולדאביה ולאחר 1812 – גם של בסרביה. עדויות מסוף העשור השני של המאה הי"ט מספרות על ירידים חשובים שנתקיימו בבלצי ושאליהם היו מובאים עדרים גדולים של סוסים ובקר מכל בסרביה לשם מכירתם לקניינים שהיו באים במספרים גדולים מחוץ או לסוחרים סיטונאים מקומיים שהיו שולחים אותם לאוסטריה ולגרמניה. עם זה סחרו בירידים אלה גם בתוצרת חקלאית מסוגים שונים, בעיקר תבואות אבל גם ירקות, טבק, וכן עורות, חלב, דונג.[9] פעילות ערה זאת נמשכה גם בעשרות השנים שלאחר מכן. נוסע צרפתי שביקר בבלצי בשנות ה־40 מתאר אותה כעיר שבה מרובים הסוחרים ושבה שלטת החריצות; הוא מספר כי פרט לימי שוק המתקיימים שם כמעט כל יום, מתקיימים בה ירידים תכופים שבהם סוחרים בבהמות ושנעשות בהם עסקות בסכומים גדולים.[10]

בלצי אכן היתה המרכז החשוב ביותר בבסרביה של סחר שהתנהל בירידים; הירידים שהתקיימו שם היו הגדולים והחשובים בחבל; יותר ממחצית מכל הסחר שהתנהל בירידים בבסרביה כולה היה מרוכז שם. כך, למשל, ב־1862 הובאו לשם סחורות שונות בשווי של כ־198,000 רובל – 57% משווי כל הסחורות שהובאו באותה שנה לירידים שהתקיימו בבסרביה; ונמכרו שם סחורות בשווי של כ־57,000 רובל – 45.6% משווי הסחורות שנמכרו אותה שנה בירידים אלה.[11] בלצי הוסיפה להיות גם מרכז בעל חשיבות ראשונה במעלה לסחר בבהמות המיועדות ליצוא; באמצע שנות ה־60 הקיף הסחר הזה כ־70,000 ראש.[12] נוסף על הסחר בירידים, התנהל בבלצי גם סחר קמעונאי בחנויות, שמספרן ב־1857 היה 78. כן היו בעיר באמצע המאה 4 מפעלי מלאכה גדולים, בהם מפעל אחד לייצור כובעים.[13]

פעילות כלכלית ערה זאת באה לידי ביטוי גם במספרם של סוחרים הרשומים בגילדיות, כלומר, לפי החוק הרוסי, מסגרות מיוחדות שבהן היו מאורגנים תושבי ערים אשר הצהירו על הון מינימאלי מסויים הקבוע בחוק ושילמו את מסיהם על יסוד הצהרה זאת, היו זכאים לנהל פעילות כלכלית בקנה מידה גדול ונהנו מזכויות שונות; מטבע הדברים מי שהיו רשומים בגילדיות של סוחרים היו אנשים אמידים. ב־1861 נמנו בבלצי 422 סוחרים רשומים בגילדיות ובידיהם הון מוצהר של 262,000 רובל, משמע בממוצע 6,200 רובל לכל סוחר; סוחרי בלצי אף היו אמידים מן הסוחרים בכמה מערי מחוז אחרות בבסרביה, כגון חוטין, סורוקי או בנדרי, שבידיהם היה הון ממוצע שבין 4,260 לבין 4,770 רובל.[14] היהודים שהיו, כפי שראינו, מחצית ויותר מכלל התושבים בבלצי, מילאו תפקיד מרכזי ועיקרי בפעילות הכלכלית שהתנהלה בעיר. כבר בעדות הנזכרת למעלה, המתארת את הפעילות בבלצי בעשור השני של המאה, נזכרים היהודים, יחד עם היוונים והארמנים, כמי שמשתתפים בסחר המתואר שם.[15] הנוסע הצרפתי הנ"ל, שביקר בבלצי כאמור, בשנות ה־40, כותב כי כמעט כל הסוחרים בעיר הם יהודים.[16].

מסתבר כי רוב הרשומים בגילדיות של סוחרים היו אף הם יהודים. אין לנו נתונים לגבי שנות ה־60 של המאה, אולם לפי האמור בכתבה שנשלחה ב־1880 מבלצי לעתון היהודי־הרוסי "ראזסוייט" היו אז בעיר 60 יהודים עשירים ו־300 אמידים.[17] באותה שנה עצמה הגדיר הסופר זלמן אפשטיין את בלצי, בכתבה שהוא שלח משם לעתון "המליץ" כ"עיר לא מצער... אשר המסחר יחיה אותה ברוח ומצב תושביה הגשמי טוב מאד".[18] גם סופר אחר של אותו עתון מספר בכתבה שנשלחה מבלצי שנתיים מאוחר יותר, כי בין יהודי העיר "גבירים רבים".[19]

בשנות ה־70 וה־80 אכן היו בידי יהודי בלצי כמה מפעלים שאפשר כבר לראות בהם מפעלי תעשייה. בידי היהודי ליפסון היתה טחנת קמח המופעלת על־ידי קיטור, שהיתה השלישית בגודלה בבסרביה. עבדו בה 40 פועלים (15 יהודים ו־25 נוצרים); המחזור השנתי שלה הגיע לסכום הנכבד של 320,000 רובל לשנה ובשנות ה־80 נטחנו בה יותר מ־3¼ מיליון ק"ג קמח לשנה. כן היתה באותן שנים בבעלות יהודית טחנת קמח נוספת, קטנה הרבה יותר, המופעלת על־ידי סוסים, שהועסקו בה 4 יהודים. מפעלים אחרים השייכים ליהודים כללו בית יציקה שהעסיק 14 פועלים, בהם 4 יהודים, ושהמחזור השנתי שלו היה 16,000 רובל; ושני מפעלים לייצור סבון שמחזורם השנתי היה 13,000 רובל ושהועסקו בהם 11 פועלים, בהם 5 יהודים.[20]

אולם העשירים ובעלי המפעלים היו אך מיעוט בקרב יהודי בלצי. רוב יהודי העיר השתייכו לשכבות העממיות – סוחרים זעירים, בעלי מלאכה, פועלים. אין בידינו נתונים על ההרכב המקצועי של יהודי העיר, אולם נראה כי במיוחד היו מרובים בעלי מלאכה. לדברי בעל כתבה שנשלחה ב־1887 מבסרביה לעתון יהודי־רוסי "הכרוניקה השבועית של ווסחוד", היו בעלי־המלאכה ופועלים פשוטים בשנות ה־80 60% מיהודי העיר.[21] לדברי כתבה אחרת שנשלחה לאותו עתון בשנה האמורה מבלצי, היו בבלצי ובמחוז 723 אומנים, 582 פועלי־מלאכה ו־975 שוליות – ויש להניח כי רובם המכריע ישבו בבלצי עצמה. בכתבה ניתן גם פירוט המקצועות שבהם עסקו בעלי־המלאכה: המרובים ביותר היו אלה שעסקו במקצועות ההלבשה וההנעלה – ובמרכזם החייטים והסנדלרים – כפי שהיה המצב במזרח אירופה בכל מקום שבו היו בעלי־מלאכה יהודים. אולם קשת המלאכות שבהן עסקו בעלי־המלאכה היהודים רחבה ביותר – לא היה כמעט מקצוע או ענף במלאכה שהיהודים לא עסקו בו, ובכלל זה גם מקצועות שנחשבו "קשים" ושיהודים בדרך כלל לא עסקו בהם או שעסקו בהם אך מעט, כגון מקצועות הבניין. היו בהם שענים וצורפים, כורכים, סדרי דפוס, אופים, קצבים, רצענים, עושי אוכפים, עושי חותמות, עושי סבון, גלבים, צבעים, נגרים, נגרי־בניין, בוני גגות, עושי לבנים, טייחים, זגגים, בנאים, בוני תנורים, חרטים, מסגרים, נפחים. מרובים היו מובילי מים.[22] למעלה צויין כי בכל המפעלים השייכים ליהודים עבדו גם פועלים יהודים. יהודי בלצי אכן לא בחלו בשום עבודה והאפשרויות להרוויח בה משכו יהודים גם מן הארצות הסמוכות. איש גאליציה אברהם פייער שביקר בבסרביה

בסוף שנות ה־70 מספר בזכרונותיו כי יהודי גאליציה שהתיישבו בבלצי "טחו קירות, חפרו מרתפים, כרו בארות, הסיעו אבני חצץ על תשתית הבית"; והוא ממשיך ומספר על יהודי אחד מגאליציה "אשר היה ראש העדה בעירו הקטנה ושום מסחר לא היה לו בביתו ואנשי עירו חשבו כי מצא מכמן במעבה האדמה, אבל הוא נסע מדי שנה בשנה על 3 ירחים לעיר בעלז ועבד עבודות שונות".[23]

ב

במקביל לגידול במספרם ולהתפתחות הפעילות הכלכלית שלהם, התפתחו גם החיים הציבוריים והרוחניים של יהודי בלצי. בעיר קמו מוסדות ציבור, סעד וחינוך שכל קהילה בישראל נזקקת להם. אין ספק כי בית־כנסת, או לפחות מקום לתפילה בציבור נפתח עם בואם של ראשוני המתיישבים היהודים לבלצי. באמצע המאה הי"ט היו שם בית־כנסת אחד ו־76 בתי מדרש.[24] אף בסוף שנות ה־70 היה בבלצי בית־כנסת אחד ששכן בבניין ישן, בנוי מעץ; ב־1882 אף נסגר בית־הכנסת על־ידי השלטונות משום שנשבר המעקה בעזרת הנשים. מצבו הרעוע של בית־הכנסת משתקף בכתבות מבלצי שהופיעו בעתונות היהודית; כתבות אלה מותחות ביקורת על הקהילה, ראשיה ועשיריה על שאינם דואגים לבניית בניין נאות לבית־כנסת.[25]

ביקורת חריפה נמתחה על ראשי ועשירי קהילת בלצי לא רק בקשר לבית־הכנסת. הם מואשמים בכך שאין הם מוכנים "לשים עין ולהתבונן [בעצמם] על איזה ענין הנוגע לכלל, ליסד דבר מה אשר ברכה בו", ובכך שהם "טרודים תמיד בעסקיהם ובמסחריהם ולעניני העדה לא תמצא אצלם אף שעה אחת פנויה, ובאופן זה... רוב עניני העדה יתנהגו בכבדות ובכל אשר נשא עין לפגוש אך צלמות ואי־סדרים".[26] האשמות בדומה לזו הופיעו גם בכתבות אחרות שנשלחו מבלצי לעתונים היהודיים; אף בהן מואשמים עשירי בלצי כי הם שקועים אך ורק בעסקיהם וברדיפה אחר רווחים וכי הם אדישים לגמרי לענייני הכלל ולגורלם של העניים והזקוקים לעזרה.[27]

ברם נראה כי האשמות אלה, שדוגמתן הועלו בשנים אלה על־ידי סופרים משכילים מישובים הרבה ברוסיה, אינן משקפות את כל התמונה, וכי יש בהן מידה לא מעטה של הפרזה האופיינית באותה תקופה לכתבות מסוג זה. אכן, בשנות ה־60 או ה־70 נוסד בבלצי בית־חולים יהודי אשר ב־1877 היו בו 15 מיטות.[28] באותה כתבה עצמה שבה נמתחת ביקורת חריפה על עשירי בלצי מסופר גם על יזמה לייסד בעיר חברה לעזרת יהודים עניים; מטרת החברה לסייע לחבריה הנופלים למשכב לשאת בהוצאות הריפוי ולכלכלת המשפחות; סיוע זה אמור היה להינתן לחברים הנמצאים במצוקה.[29] ב־1889 נוסד בבלצי גם תלמוד־תורה שבו למדו ללא תשלום כ־100 ילדים עניים.[30]

בדומה לקהילות אחרות בבסרביה, לא היתה גם קהילת בלצי מרכז של לימוד תורה ולא כיהנו בה רבנים ידועי שם. בשליש השני של המאה הי"ט ישב על כסא הרבנות בבלצי ר' שמשון יעקב אשר ניהל משא ומתן בענייני הלכה עם ר' יוסף לנדא, רבה של יאסי בשנים 1834־1853. ר' יוסף היה אז הפוסק והסמכות התורנית המוכרת בשביל יהודי מולדאביה ובסרביה הצפונית ורבני הקהילות בצפון בסרביה היו פונים אליו בשאלותיהם. אולם למרות מעמדו וסמכותו של ר' יוסף, לא קיבל ר' שמשון יעקב בכל מקרה את פסיקתו של ר' יוסף, אלא השיג על דעתו בראיות משלו ור' יוסף ראה צורך להסביר באריכות את פסיקתו כדי לשכנע את הבר־פלוגתא שלו מבלצי. ר' יוסף פונה לר' שמשון יעקב בלשון של כבוד והערכה; הוא מכנה אותו "הרב הה"ג החריף ובקי בחדרי תורה החסיד המפורסים", ואף שיש בצורת פנייה זאת משום נוסח מקובל למדי בפניות לרבנים ובהתכתבות בין תלמידי־חכמים, הרי יש בכך גם סימן למעמדו של רבה של בלצי.[31] מאמצע שנות ה־80 של המאה הי"ט כיהן כרבה של בלצי ר' ישראל ב"ר שניאור זלמן יפה, שנתמנה לתפקיד זה ב־1885 בהיותו בן 27 שנים בלבד.[32]

כמו יהודי בסרביה האחרים, דבקו גם יהודי בלצי במסורת ישראל, באורח החיים המסורתי ובדרכי החינוך המסורתיות. אולם בסוף המחצית הראשונה של המאה הי"ט התחילה חודרת גם לבלצי תנועת ההשכלה שהתבטאה קודם כל בחתירה להשכלה כללית. ב־1847 פנו שני יהודים מבלצי שעברו

להתיישבות חקלאית, אל השלטונות בבקשה להרשות לבניהם ללמוד באוניברסיטה; בקשתם אושרה.[33] אין אנו יודעים אם והיכן קיבלו בניהם של אותם שני יהודים השכלה כללית לקראת כניסתם לאוניברסיטה.

את הדחיפה העיקרית והחשובה ביותר להתפשטות ההשכלה הכללית בקרב יהודי בלצי נתנו השלטונות הרוסיים. בראשית שנות ה־40 העלתה הממשלה הרוסית תכנית לרפורמה של החינוך היהודי במטרה להקנות ליהודי רוסיה השכלה כללית וחילונית ובדרך זאת להחליש את זיקתם למורשת ישראל ולערכים יהודיים מסורתיים, ולקרבם לכלל האוכלוסיה. ההנחה המקובלת אצל השלטונות הרוסיים היתה כי החינוך היהודי המסורתי, שבמרכזו עמד התלמוד, מחנך את היהודים לחיי טפילות וניצול האוכלוסיה הלא־יהודית, לרמאות ולהונאה, לשנאת הנוצרים ולהתבדלות מהם. התוצאה היא – סברו חוגי השלטון הרוסי – כי היהודי הוא אלמנט מזיק במדינה החי על חשבון האוכלוסיה הנוצרית שאותה הוא שונא ושממנה הוא מתבדל. הדרך היחידה להפוך את היהודי לאלמנט מועיל ועל כל פנים בלתי־מזיק לאוכלוסיה הנוצרית, ולקרבו לכלל האוכלוסיה במדינה היא להחליש את זיקתו למסורת ישראל; זאת ניתן להשיג, כאמור, על־ידי הקניית השכלה כללית. לשם כך הוחלט להקים בתי־ספר ממשלתיים המיועדים לילדים יהודים, שבהם יילמדו מקצועות כלליים, ובראש וראשונה שפת המדינה, לצד המקצועות היהודיים שמשקלם צריך היה להיות מועט בהשוואה למקצועות הכלליים; במיוחד ביקשו הוגי רעיון הרפורמה לצמצם את לימוד התלמוד. בתי־הספר אמורים היו להיות משני סוגים: ממדרגה ראשונה, עם תכנית לימודים מצומצמת, וממדרגה שנייה, שבהם תכנית הלימודים תהיה רחבה יותר. המפקחים היו צריכים להיות נוצרים ואילו המורים – יהודים ונוצרים.[34]

במסגרת תכנית זאת נפתח בסוף שנות ה־40 בית־ספר ממשלתי יהודי ממדרגה ראשונה גם בבלצי.[35] בשנת 1858/59 לימדו בבית־הספר שני מורים יהודים קבועים – יהודה שפירא והלל ריווש, שניהם מליטא – ומורה אחד, שאת לאומיותו אין אנו יודעים, מחוץ לתקן הקבוע; כן כיהן בבית־הספר מפקח נוצרי. למדו בו, באותה שנה, 26 תלמידים; במרוצת השנה עזבו את בית־הספר 13 תלמידים, מהם רק 2 שסיימו את לימודיהם. 13 האחרים הוצאו מבית־הספר; נתקבלו 17 תלמידים חדשים. בית־הספר, ששכן במבנה של עץ, מומן בסכום של 1,200 רובל שבא ממס על הנרות אשר הוטל על האוכלוסיה היהודית ברוסיה עם פתיחתם של בתי־הספר הממשלתיים ליהודים.[36]

הנתונים האמורים מורים כי מצבו של בית־הספר היה בשנים אלה עלוב למדי. מספר התלמידים היה קטן ביותר, ואף מאלה שהיו רשומים בו רק מעטים סיימו את לימודיהם. מסתבר כי בבלצי, כמו בקהילות אחרות בתחום המושב, היהודים התייחסו בחשדנות ובעוינות לבתי־הספר שהממשלה פתחה עבורם. הם ראו בהם – ובצדק – מכשיר שנועד להרחיק את ילדי ישראל מאורח החיים היהודי המסורתי ואף להעביר אותם על דתם; הם סירבו על כן לשלוח לשם את ילדיהם.

המצב אף לא השתנה במרוצת השנים. מנהל בתי־הספר בבסרביה שערך ב־1869 מסע ביקורת בבתי־הספר שבחבל, מצא בבית־הספר בבלצי רק 11 תלמידים שמהם לאחד בלבד היה ידע בסיסי מספיק. בעקבות מצב זה הוא הציע לסגור את בית־הספר ואילו את הכסף המוקצב לו הוא הציע להעביר למוסדות חינוך כלליים: כמחציתו לפתיחת כיתה מקבילה בבית־הספר של הכנסייה; כרבע להקציב לרב הקהילה על מנת שילמד דת ישראל לתלמידים יהודים הלומדים בבתי־הספר הכלליים; וכרבע לפתיחת מחלקה ללימוד מלאכה. העתון היהודי־הרוסי שפרסם את הדו"ח הזה הביע תרעומת על כך שמוצע לקחת כסף הנגבה מאת יהודים ולהעבירו למוסדות חינוך לא־יהודיים.[37]

ברם, למרות מצבו העגום של בית־הספר ומיעוט תלמידיו, עצם קיומו היה גורם מעורר ומתסיס בקרב האוכלוסיה היהודית בעיר. מוריו, שבאו מאזורים אחרים ברוסיה, תלמידיו ובעיקר בוגריו – מעטים ככל שהיו – מילאו תפקיד חלוצי בהפצת רעיונות ההשכלה. ראינו כי בסוף שנות ה־60 כבר היו תלמידים יהודים גם בבתי־הספר הכלליים.[38] הם היו אמנם בודדים, אבל הם היו. הסופר והלוחם למען

ההשכלה אברהם גוטלובר, שבמסגרת מסע אשר ערך בדרום רוסיה ב־1863 ביקר גם בבלצי, מספר בסיפוק רב ברשמי מסע שלו כי בבואו לעיר באו לבקרו "המורים המשכילים והנכבדים ה' שפירא (הוא ג"כ רב העדה מטעם הממשלה) וה' גינסטלינג, שניהם צעירי ימים, אנשי ליטא שכלו למודם בב"מ הרבנים בווילנא, והמשגיח הנכבד על בית הספר דשם (מדרגה ראשונה) המשכיל הנגיד ר' מענדיל גראסמאן, איש צעיר לימים מעשירי העם אוהב חכמה ומכבד משחריה, ועמם עוד איש אחד ששמו הר"ר ב' בערלער, וידידי מכבר אשר לא ראיתי פניו זה יותר מעשרים שנה הד"ר לעמיל בארטניק ובנו. אלה האנשים היקרים נאספו סביבי ותהי ראותם אותי כראות אב או אח וכן היו בעיני. ויקחו ממני במחיר חמשה עקסעמפלארים מספר 'ממצרים' שנדפס זה לא כבר בוויען (תרכ"ב) בכסף מלא.[39]

הדרישה להשכלה כללית בקרב יהודי בלצי הלכה וגברה עם הזמן. משקיף אחד יכול היה לציין ב־1880 כי בקרב יהודי העיר גוברת ההכרה בצורך לתת לילדיהם מה שהוא מכנה חינוך נכון ובמיוחד להקנות להם את ידיעת השפה הרוסית; לדבריו, רבים שולחים את ילדיהם לבתי־הספר הכלליים, ומקצתם מוסרים אותם למורים פרטיים עליהם מותח אותו משקיף ביקורת חריפה.[40] בלשון דומה מתאר את המצב בבלצי גם משקיף אחר באותה שנה: אף הוא כותב כי גם הורים אשר עוד לפני זמן קצר לא היו מסכימים לשלוח את בניהם לבית־ספר כללי, עושים זאת כעת; גם לדברי משקיף זה רבים מבין ההורים היהודים רוצים כי בניהם ילמדו רוסית, גרמנית וחשבון והם מוסרים אותם למורים פרטיים.[41]

סימן להתקדמות ההשכלה בקרב יהודי בלצי אפשר לראות בלשון הפנייה של חוג המשכילים בעיר לשלטונות ב־1887 לאשר את פתיחת תלמוד־התורה הנזכר למעלה: הם כתבו כי הוא ינוהל על "יסודות רציונליים". הבקשה אושרה על־ידי השלטונות[42] ובתלמוד־תורה שנפתח, כאמור למעלה, ב־1890, אכן למדו, מלבד מקצועות יהודיים, גם ידיעת קרוא וכתוב רוסית וחשבון.[43]

אולם על אף התקדמותה, מסתבר כי במחצית השנייה של המאה הי"ט ההשכלה לא הקיפה אלא שכבה מצומצמת בקרב יהודי בלצי. רובם הגדול נשאר נאמן לאורח החיים המסורתי ולחינוך המסורתי והתנגד בחריפות לרעיונות ההשכלה. על פי המיפקד הכללי שנערך ברוסיה בשנת 1897 רק 18.7% מכלל יהודי העיר ידעו לקרוא רוסית; שיעור זה היה נמוך מן השיעור הממוצע לבסרביה כולה, שהיה 21.7%, והיה גם מן הנמוכים ביותר בין מחוזות החבל.[44] עם זה גם שיעור נמוך זה מצביע על כך כי בסוף המאה כבר היתה בין יהודי בלצי שכבה שרכשה לעצמה השכלה כללית מינימאלית.

הגורם המרכזי בהווי הרוחני והדתי של יהודי בלצי היה גם בתקופה זאת החסידות. "מצבה הרוחני והמוסרי [של קהילת בלצי] הוא... רע... גם פה החסידות מרומים תשכון וכלם כנער כזקן הנם לה עבדים נאמנים, בעוד אשר אויבתה החכמה תעמוד בחוץ באין לה אף מדרך רגל על האדמה הקדושה הזאת נחלת הפראים האירופיים" – כך מתאר את מצבם הרוחני של יהודי בלצי הסופר אפרים דיינארד שביקר בבסרביה, ובכלל זה גם בבלצי, ב־1879.[45] השפעה רבה נודעה לצדיקים מבית פרידמן, ר' ישראל מרוז'ין וצאצאיו, שחצרם היתה בעיירה סאדיגורה שבבוקובינה השכנה, מאז התיישב שם ר' ישראל ב־1841. לחסידי חצר זאת היה בבלצי בית מדרש משלהם, הלא הוא ה"סאדיגורער קלויז".[46] אולם היו בבלצי גם חסידים של שושלות אחרות, אף כאלה ששכנו במרחק רב; יהודים שבאו לבלצי ממקומות אחרים בתחום המושב, שמרו גם במקום מושבם החדש אמונים לצדיקים אשר עם חסידיהם הם נמנו במקום מגוריהם הישן. אברהם בער גוטלובר, ששהה בבסרביה גם ב־1828, פגש שם תושב בלצי שהיה חסיד מחסידי חב"ד אשר בוודאי הגיע לשם מליטא או מרוסיה הלבנה.[47] גם צדיקים משושלות שונות היו פוקדים מדי פעם את בלצי; הם היו מתקבלים שם בסבר פנים יפות על־ידי יהודי העיר שהיו נותנים להם ביד נדיבה את תרומותיהם ופדיונותיהם.[48]

ג

מצבם של יהודי בלצי, כמו גם של יהודי רוסיה בכלל ושל יהודי בסרביה בפרט, הורע במידה ניכרת עם הנהגת גישה חדשה כלפי השאלה היהודית ברוסיה בראשית שנות ה־80, אחרי עלות אלכסנדר

השלישי לשלטון ב־1881 ועם החמרת מדיניות הדיכוי של היהדות הרוסית, שבאה בעקבותיה. יהודי בלצי, עם יהודי בסרביה האחרים, אמנם לא נפגעו בגל הפרעות שהציף את דרום רוסיה בשנים 1884-1881, לאחר הרצח של אלכסנדר השני ב־1 במרץ 1881, אף שגם הם נפלו קרבן לגל השריפות, ככל הנראה מכוונות, שהתפשט בכל דרום רוסיה בקיץ 1882 ושבהן נפגעו כמעט אך ורק יהודים. השריפה הגדולה שהתחוללה בבלצי באפריל 1882 כילתה כ־650 בתים (בתוכם רק 35 של נוצרים), ויושביהם נשארו בחוסר כל.[49]

יהודי בלצי סבלו הרבה מהמסע האדמיניסטראטיבי שהשלטונות פתחו בו בשנים אלה נגד היהדות הרוסית ושנמשך עד נפילתו של משטר הצארים ב־1917.[50] מסע זה הורגש היטב גם בבסרביה. באופן מיוחד סבלו יהודי בלצי מן ההגבלות שהיו מוטלות על ישיבת יהודים ברצועה ברוחב של 50 ווירסטאות (כ־53 קילומטר) לאורך הגבול המערבי. הגבלות אלה הוטלו לראשונה על יהודי רוסיה ב־1825, בנימוק שיהודים היושבים בקירבת הגבול עוסקים בהברחות, ועל כן יש להרחיקם משם. משנתקנו ההגבלות לראשונה, הן לא חלו על בסרביה, ואולם ב־1839 הן הופעלו גם שם. מאחר שבלצי נמצאה בתחום 50 הוירסטאות מן הגבול, חלו ההגבלות גם עליה. אולם למעשה לא הקפידו השלטונות על קיום ההגבלות ויהודים רבים התיישבו בשטחי רצועת הגבול – ובכלל זה גם בבלצי – מבלי שתהיה להם הזכות לכך. במשך השנים, נתקנו תקנות אשר אישרו בדיעבד את ישיבת היהודים שהתיישבו ברצועה בניגוד לחוק. עם זה היתה מפעם לפעם מתעוררת שאלת זכותם של היהודים היושבים ברצועת הגבול להימצא שם והשלטונות המרכזיים, ובעיקר המקומיים, היו נוקטים בצעדים כדי לאכוף את ההגבלות ומורים על גירוש היהודים היושבים ברצועה שלא כחוק. כך גם לגבי היהודים שישבו בבלצי. בשנות ה־60 גורשו מבלצי, על פי הוראת הנהלת החבל, מספר אומנים אשר השלטונות מצאו כי אין הם רשאים לשבת שם; היהודים שנצטוו לעזוב את העיר הגישו ערעור לשר הפנים, אך הלה דחה אותו וצו הגירוש נשאר בתוקפו.[51] ב־1879 הורה מושל הפלך למפקד המשטרה בבלצי לבדוק אם היהודים היושבים בעיר אמנם רשאים להימצא שם על פי התקנות הקובעות את זכות היהודים לשבת ברצועת הגבול; מושל הפלך ציין בהוראתו כי לפי הידוע לו, יהודים רבים יושבים בבלצי בניגוד לחוק.[52]

מסע שלטונות החבל נגד היהודים היושבים ברצועת הגבול, בבלצי כמו גם בבסרביה כולה, נתעצם והחריף עם החמרת מדיניות השלטון כלפי יהודי רוסיה בראשית שנות ה־80. מאז ועד לביטולן של ההגבלות על ישיבת היהודים ברצועת הגבול ב־1904 היתה בסרביה המוקד העיקרי של פעילות הממשל הרוסי נגד ישיבת היהודים ברצועה. בישובים השונים הנמצאים ברצועת הגבול היו נערכות חדשים לבקרים בדיקות שנועדו לבחון את זכות היהודים היושבים בהם להימצא בישובים אלה. היהודים נתבעו להוכיח זאת על־ידי מיסמכים, מה שהיה כמעט בלתי אפשרי בתנאים ששררו אז ברוסיה. מי שלא יכול היה להשיג את ההוכחות הנדרשות, גורש. ומאחר שהקובעים בעניין זה היו הפקידים המקומיים, יהודים שישבו ברצועת הגבול היו תלויים ברצונם הטוב של אותם פקידים שפירשו תמיד בצורה מחמירה ביותר את התקנות המתייחסות לנושא זה ופסקו לרעת היהודים גם כאשר לא היתה עילה לכך. למעשה נמסרו יהודים אלה לחסדם ולשרירות לבם של הפקידים המקומיים. התוצאה היתה כי גירושים של יהודים מרצועת הגבול הפכו להיות חזיון קבוע בבסרביה.[53]

יהודי בלצי סבלו יחד עם כל יהודי בסרביה היושבים ברצועת הגבול. הידיעות שפורסמו משם בעתונות היהודית מספרות על מסע של הטרדות וגירושים – לעתים קרובות בתואנות שוא – שניהלו השלטונות נגד יהודי העיר. יהודים שישבו בעיר עשרות שנים נדרשו על־ידי המשטרה להוכיח זאת במסמכים על מנת שתוכר זכותם להימצא שם, ומי שלא יכלו להמציא את המיסמכים הללו, היו צפויים לגירוש. בעלי האמצעים שבהם יכלו להצטייד במיסמכים שאיפשרו להם להישאר בעיר, אולם העניים, וכן כל מי שלא הצליח להשיג את המיסמכים הדרושים, אכן גורשו. כמעט מדי יום ביומו היתה המשטרה מגרשת משפחות אחדות; במשך שנת 1887 בלבד גורשו מאות משפחות. הגירושים בוצעו גם בתנאי מזג אוויר קשה מאוד, בעיצומו של חורף; המגורשים היו חייבים ללכת ברגל, בליווי חיילים, כפי שהיה אז מקובל

ברוסיה לגבי אסירים שהיו מוגלים לארץ גזירה.[54]
המשטרה ביקשה לגרש מן העיר גם יהודים שהיתה להם הזכות המלאה להימצא שם. בכלל אלה היו יהודים שאבותיהם וראשי המשפחה שלהם היו רשומים כחוק כתושבים קבועים של העיר ועל כן גם צאצאיהם ובני משפחותיהם היו רשאים לגור שם.[55] בדומה לכך גורשו מן העיר גם יהודים שנרשמו על פי התקנות הקיימות כתושבי בלצי ועל־ידי כך קנו לעצמם את הזכות החוקית לגור שם.[56]
במצבם של יהודי בסרביה שגרו באיזור הגבול, ושל יהודי בלצי בפרט, לא חלה הקלה גם לאחר שב־21 ביוני 1895 אישר הקיסר פקודה שהתירה את הישיבה ברצועת הגבול לכל היהודים שישבו שם ביום פרסומה, אולם חזרה ואסרה על התיישבות חדשה של יהודים באיזור; כן נאסר על פי פקודה זאת מעבר היהודים ממקום למקום בתוך הרצועה.[57] השלטונות המקומיים בבסרביה הערימו קשיים על ביצוע פקודת הקיסר ואף מצאו דרכים לעקוף אותה. זאת עשה גם מפקד המשטרה בבלצי: ההסדר שהוא קבע על מנת שיהודים שישבו בעיר שלא כחוק יוכלו ליהנות מן האמור בפקודת הקיסר למעשה מנע זאת מהם.[58]
במקביל להרעה שחלה מראשית שנות ה־80 במצבם המשפטי של יהודי בלצי חלה הרעה גם במצבם הכלכלי. שנות ה־80 וה־90 של המאה הי"ט היו שנים של משבר אגרארי קשה ברוסיה; משבר זה הורגש במלוא עוצמתו גם בבסרביה, שם הוא פגע באופן חמור באוכלוסיה היהודית מחמת תלותה הרבה במשק החקלאי. נוסף על כך מסע השלטונות נגד יהודי החבל – הן נגד אלה שישבו ברצועת הגבול, כמתואר לעיל, והן נגד אלה שישבו באזורים הכפריים שזכות הישיבה בהם הוגבלה על פי "התקנות הזמניות" שפורסמו ב־3 במאי 1882; השלטונות המקומיים בבסרביה ניצלו תקנות אלה על מנת לבצע גירושים המוניים של יהודים מן האזורים הכפריים.[59]
יהודי בלצי נפגעו על־ידי המשבר כפי שנפגעו יהודי בסרביה האחרים; הידיעות שפורסמו בעתונות היהודית על מצב האוכלוסיה היהודית בעיר מספרות על קפאון במסחר, על יהודים אשר בלית ברירה יוצאים לעבודות חקלאיות אצל בעלי־האחוזות בסביבה. מצבם של יהודי בלצי אף הוחמר עקב בואם של יהודים חסרי־כל שגורשו על־ידי השלטונות מן האזורים הכפריים.[60]
לחץ האדמיניסטראציה והמצוקה הכלכלית הניעו גם את יהודי בלצי – כפי שהניעו המוני יהודים רוסיים ובכלל זה יהודי בסרביה – לעזוב את רוסיה ולחפש בארץ אחרת מקלט מרדיפות וגזירות ומקורות פרנסה שיבשו בבית. תנועת ההגירה של יהודים מבלצי אכן הלכה וגברה ב־30 השנים שלפני מלחמת העולם הראשונה. מקצתם פנו לארגנטינה, אחרים שמו את פעמיהם לצפון־אמריקה, והיו שהחליטו לעלות לארץ־ישראל.[61]
התנועה לציון התעוררה גם בבלצי בשנות ה־80; ב־1885 התארגנה גם שם אגודה של חובבי ציון אשר מנתה למעלה ממאה חבר. אולם היא התפוררה ב־1887.[62] ואולם בו בזמן התארגנה בבלצי קבוצה של יהודים אשר יחד עם מספר יהודים מן העיירה הקרובה פאלשטי החליטו לייסד מושבה בארץ־ישראל. הם שלחו שני שליחים לפאריס לבקש את עזרתו של הבארון רוטשילד אשר אכן הבטיח לסייע להם. ואמנם הם יושבו על אדמת קסטינה (לאחר מכן: באר־טוביה), שנקנתה עבורם. אולם עד מהרה נתגלע עימות בינם לבין פקיד הבארון שנתמנה לנהל את המושבה, רובם עזבו וחזרו לרוסיה, והמושבה התפוררה.[63]
על אף ההגירה מן העיר, עלה מספר היהודים בבלצי ערב מלחמת העולם הראשונה ל־14,000 בקירוב – בוודאי בעקבות בואם לשם של יהודים שגורשו מן הכפרים; יהודי בלצי היוו אז 60% מכלל תושבי העיר.[64] גם פעילותם הציבורית של יהודי בלצי לא נעצרה, אלא הוסיפה להתפתח – למרות הקשיים המשפטיים והכלכליים ובמידה רבה אף בתגובה לקשיים אלה, כדי לטפל בבעיות שקשיים אלה עוררו. בינואר 1907 נוסדה גם בבלצי קופת מילווה וחסכון – אחת מרשת של קופות כאלה שנוסדו בשנים אלה בסיועה של חברת יק"א בעריה ובעיירותיה השונות של בסרביה על מנת לסייע לבעלי־המלאכה, לסוחרים הזעירים ולחקלאים היהודים על־ידי מתן אשראי זול. הקופה התפתחה במהירות; מסתבר כי

היא באה לספק צורך חיוני של יהודי העיר. מספר החברים בה גדל תוך שש שנים כמעט פי ארבעה: שנה לאחר ייסודה, ב־1 בינואר 1908, היו בה 572 חברים; מספרם עלה ל־843 ב־1 בינואר 1909, ל־1,150 ב־1 בינואר 1910, ל־1,867 ב־1 בינואר 1912, ול־2,025 ב־1 בינואר 1913. חלק ניכר מבין החברים היו בעלי־מלאכה: מתוך 1,867 החברים שהיו בקופה ב־1 בינואר 1911, 465 היו בעלי־מלאכה: הם היו, איפוא, באותה שנה רבע מחברי הקופה. במקביל לגידול במספר החברים גדלו גם תשלומיהם וסכום ההלוואות שניתנו להם; תשלומי החברים גדלו מ־11,490 רובלים ב־1908 ל־16,802 רובלים ב־1909, ל־25,646 רובלים ב־1911 ול־28,236 רובלים ב־1912. ואילו סכום ההלוואות שהסתכם ב־54,402 רובלים בשנה הראשונה לפעילות הקופה, עלה ל־86,744 רובלים ב־1908 והגיע לסכום נכבד מאוד של 288,664 רובלים ב־1909. בשנים 1911-1912 הוא ירד תחילה ל־263,895 רובלים ב־1911 ולאחר מכן ל־251,438 ב־1912[65] – וזאת למרות הגידול שחל גם בשנים אלה במספר החברים.

התרחבו גם שירותי העזרה הרפואית שאף הם היו מיועדים לסייע לשכבות החלשות באוכלוסיה היהודית: בשנים 1913-1919 נוספו לבית־החולים היהודי מרפאה ובית מרקחת. כן פעלה בשנים אלה גם חברת "בקור חולים" שדאגה למתן עזרה רפואית לחולים עניים בבתיהם.[66]

אם המוסדות שצוינו למעלה באו לשרת, כאמור, את השכבות החלשות באוכלוסיה היהודית בעיר, הרי בית־הספר הפרטי לבנים שפעל בבלצי ערב מלחמת העולם הראשונה נועד בלי ספק לשכבות האמידות. בבית־הספר הורו גם מקצועות כלליים[67] – ויש בכך סימן להתקדמות ההשכלה הכללית בקרב יהודי העיר, ובעיקר בקרב החוגים האמידים שבהם, שהיו מוכנים יותר מאשר בני השכבות האחרות להקנות לבניהם השכלה כללית ובכך לקדם את תהליך שילובם בחברה הסובבת.

הערות

1. ורשא, תר"מ, ח"א, עמ' 69, סי' רל"ח
2. נדפס בוילנה, תק"פ
3. E. Schwarzfeld, *Din Istoria Evreilor – Impopularea, Reîmpopularea şi Intemeiarea Tîrgurilor şi a Tîrguşoarelor în Moldova,* Bucureşti, 1914, PP. 35-37
4. Iorga, *Studii şi Documente,* vol. VII, Bucureşti, 1904, No. 104, p. 235
5. שווארצפלד, שם, עמ' 37
6. בעריכת א. נ. חאליפה, כרך ג', קישינוב, 1907, עמ' 83 וטבלה בעמ' 84 "Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817г." Труды Бессарабской губернской учетной Архивной комиссии
7. הנתונים לשנת 1864 מובאים על־ידי י. גסן בערך "בסרביה" ב־ Еврейская энциклопедия
8. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, 1897. III Бессарабская губерния 1 пб., 1905
9. Павел Свиньин " Описание Бессарабской области. Составлено ведомства государственной коллегии иностранных дел надворным советником Павлом Свиньиным 1-го июня 1916 года", Записки императорского общества истории и древностей, том 6 Одессса, 1867, стр 259,284,288; Петр Куницкий " Краткое статистическое описание заднепровской области присоединенной к России по мирному трактату с Портой Оттоманскою в Бухаресте 1812 года" Спб, 1813, стр 9-10
10. M. Buignon, *La Bessarabie ancienne et moderne*, לוזאן ואודיסה, 1846, עמ' 155-156 אצל שווארצפלד, שם, עמ' 38-39
11. В. С. Гросул, И. Будин, Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.) Кишинев, 1972, стр 518 519
12. שם, עמ' 547.
13. Новороссийский календарь на 1867 год, Одесса, 1856, стр 85
14. גרוסול, שם, עמ' 530.
15. סבינין, שם, עמ' 284.

16. בואיניון אצל שווארצפלד, שם, שם.
17. Рассвет, שנה ב', מס' 19 מן ה־8 במאי 1880, עמ' 732.
18. המליץ, שנה ט"ז, מס' 19 מן ה־5/17 באוגוסט 1880, עמ' 385-384.
19. שם, שנה י"ח, מס' 42 מן ה־2/14 בנובמבר 1882, עמ' 848.
20. גרוסול, שם, עמ' 464; כתבה מבלצי בשבועון היהודי רוסי Недельная хроника восхода (להלן: כרוניקה), שנה ו', 1887, מס' 49, עמ' 1229-1228.
21. כרוניקה, שם, מס' 47-48.
22. כרוניקה, שם, מס' 49, עמ' 1229-1228
23. אברהם פייער, ספר זכרון אברהם, ניו־יורק, תרפ"ד, עמ' 82.
24. Новороссийский календарь, שם, שם; המגיד, שנה ה', מס' 13 מן ה־4 באפריל 1861, עמ' 52
25. Русский еврей, שנה ב', מס' 18 מן ה־30 באפריל 1880, עמ' 702-701; המליץ שנה י"ח, מס' 42 מן ה־2/14 בנובמבר 1882, עמ' 848.
26. כתבה של זלמן אפשטיין מבלצי, המליץ, שנה ט"ז, מס' 19 מן ה־5/17 באוגוסט 1880, עמ' 385-384.
27. , שנה ב', מס' 19 מן ה־8 במאי 1880, עמ' 733-731.
28. שם, מס' 5 מן ה־31 בינואר 1880, עמ' 186-183.
29. ראה הערה 27 לעיל.
30. כרוניקה, שנה ט', 1890, מס' 31, עמ' 785. וראה להלן.
31. ר' יוסף לנדא, שו"ת ברכת יוסף, למברג, תרכ"ט, אבן העזר, סי' מ"ג, פ"ב, ק'.
32. שמואל נח בן דובער גאטליב, ספר אהלי שם, פינסק, תרע"ב/1912, עמ' 24.
33. С. Г. Лозинский, " Описание дел бывшего архива Министерства народного просве-щения казенные еврейские училища. " , том I Петербург 1920 No 202, стр 216
34. ש. דובנוב, דברי ימי עם עולם, כרך ט', עמ' 108-104.
35. לוזינסקי, שם, מס' 205, עמ' 228-227.
36. А. Затук, Бессарабская область (Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба) פטרבורג, 1862, עמ' 426; Новороссийский календарь, שם, עמ' 334-333; המגיד, שנה ה', מס' 13 מן ה־4 באפריל 1861, עמ' 52.
37. День, שנה א', מס' 15 מן ה־22 באוגוסט 1869, עמ' 227; מס' 16 מן ה־29 באוגוסט 1869, עמ' 243-241.
38. День, שם.
39. א.ב. גוטלובר, "מסע ברוסיה החדשה", המגיד, שנה ח', מס' 14 מן ה־6 באפריל 1864, עמ' 107.
40. כתבה של ג.א. קריימר ב־ , שנה ב', מס' 14 מן ה־2 באפריל 1880, עמ' 537.
41. Рассвет, שנה ב', מס' 15 מן ה־10 באפריל 1880, עמ' 580.
42. כרוניקה, שנה ו', 1887, מס' 4, עמ' 103.
43. ראה הערה 30 לעיל.
44. טבלה מס' 15 בפרסום הרשמי של תוצאות המיפקד בבסרביה (הערה 8 לעיל).
45. אפרים דיינארד, מסע באיירופא, פרעסבורג, תרמ"ה, עמ' 33.
46. המליץ, שנה ז', 1867, מס' 10, עמ' 76.
47. א.ב. גוטלובר, "זכרונות", הבוקר אור, שנה ו', תרמ"א, עמ' 169.
48. כרוניקה, שנה ד', 1885, מס' 3, עמ' 73.
49. הצפירה, שנה ט', מס' 14 מן ה־13/25 באפריל 1882, עמ' 114.
50. Кн. С. Д. Урусов, "Записки губернатора", Москва 1907
51. И. Г. Оршанский "Русское законадательство о евреях", С. Петербург, 1877, стр 368-374
52. Рассвет, שנה ב', מס' 3 מן ה־17 בינואר 1880, עמ' 89; Русский еврей , שנה ב', מס' 2 מן ה־9 בינואר 1880, עמ' 55-54.
53. Г. Слиозберг, "Дела минувших дней", כרך ג', פאריס, 1934, עמ' 57; אליהו פלדמן, תולדות היהודים בביסאראביה עד סוף המאה הי"ט (בתוך: ספר יהדות ביסאראביה וכן הדפסה מיוחדת), ירושלים, תשל"א/1971, עמ' 122-120.
54. כרוניקה, שנה ו', 1887, מס' 9, עמ' 202-201; מס' 25, עמ' 641; מס' 31, עמ' 787-786; שנה ז', 1888, מס' 4, עמ' 84; מס' 7, עמ' 153-152.
55. М. А. Лозина Лозинский, "Систематический сборник разъяснений правительственно го сената по делам о жительстве евреев", Спб, 1902 стр 199.
56. לוזינה־לוזינסקי, שם, מס' 206, עמ' 205-204.
57. שם, מס' 211, עמ' 209.
58. כרוניקה, שנה ט"ו, 1895, מס' 34, עמ' 931.
59. אורוסוב, שם, עמ' 306-299.
60. כרוניקה, שנה ג', מס' 17, עמ' 472-471; שנה ט', 1890, מס' 40, עמ' 1001; שנה י"ב, 1893, מס' 18, עמ' 486.

61. כרוניקה, שנה ו', 1887, מס' 45, עמ' 1130; שנה ז', 1888, מס' 4, עמ' 84; שנה י"א, 1892, מס' 48, עמ' 1326-1325; שנה י"ב, 1893, מס' 18, עמ' 486.

62. כרוניקה, שנה ז', 1888, מס' 4, עמ' 84; ישראל קלויזנר, מקאטוביץ עד באזל, ירושלים, תשכ"ה, עמ' 250.

63. א. דרויאנוב, כתבים לתולדות חבת־ציון וישוב ארץ־ישראל, כרך שני, תל־אביב, תרפ"ה, סי' 729, עמ' 429-428; סי' 732, עמ' 439-436; סי' 770, עמ' 502-501; מ.ל. ליליינבלום, כתבים, כרך ד', עמ' 8; כרוניקה, שנה ו', 1887, מס' 45, עמ' 1130; שנה ז', 1888, מס' 4, עמ' 84; קלויזנר, שם, עמ' 144-146, 348-350.

64. Л. С. Берг, "Бессарабия. Страна, люди, хозяйство" Петроград, 1918, стр 230

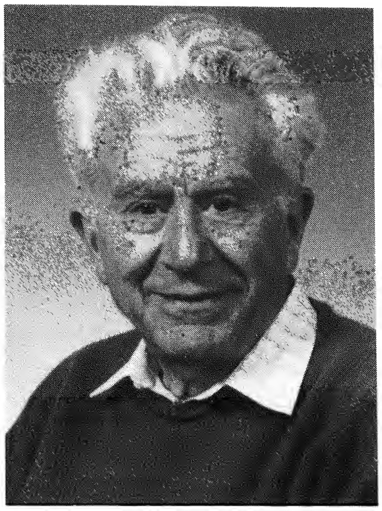
65. JCA – *Rapport de L'administration centrale au conseil d'administration* לשנת 1907, פאריס 1908, עמ' 267; לשנת 1908, פאריס 1909, עמ' 229; לשנת 1909, פאריס 1910, טבלה מול עמ' 176; לשנת 1911, פאריס 1912, טבלה מול עמ' 266; לשנת 1912, פאריס 1913, טבלה מול עמ' 250; JCA – Comité central de St. Petersbourg, *Rapport Annuel* לשנת 1911 (הדו"חות של יק"א נמצאים בגנזי הספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים); מ. שאראנד, א דריטל יארהונדערט אידישע קאאפעראציע אין בעסאראביע 1901-1933, קישינוב, 1934, עמ' 173.

66. משה אויסוסקין, "ארגון העזרה הסוציאלית בקרב יהדות בסרביה", פרקי בסרביה, א', תל־אביב, שבט תשי"ב/ינואר 1952, עמ' 36, 38.

67. Еврейская енциклопедия ערך "בלצי" (כרך 5, עמ' 178-179).

בלצי במאה הי"ט

שלמה יובל

שלמה יובל

הקדמה

בישיבות הראשונות של המערכת התברר לנו שספר הקהילה המבוסס רק על זכרונות המשותפים בלבד ימסור תמונה לא מאוזנת וצרה מאוד של חיי הקהילה כי מעצם טבעם יוכלו הזכרונות לכסות את התקופה של שנות ה־20-40 של תקופתנו.

ברם חיפוש חומר ארכיוני היה מלכתחילה בגדר הימור. הרי קהילת בלצי היתה קהילה קטנה יחסית, בתוך פרובינציה נידחת שלא היה בה שום מרכז כלל־יהודי כגון: ישיבה מפורסמת, חצר רבנות, מלומדים או מרכז השכלה חילוני וכד' אשר יצדיקו התיחסות מצד מנהיגים, אנשי־שם, סופרים או לפחות דיווחים של העתונות היהודית של התקופה. מצד שני, דוקא העדר מרכזים כאלה העלה את האתגר להתחקות אחרי התפתחות קהילה יהודית קטנה, נידחת, שכוחת־אל כרוב הקהילות בבסרביה. מכאן שהתיחסות של העתונות היהודית לקהילת בלצי יכלה להיות רק במקרה ואיזה קורא עתונות זאת, או משכיל מקומי, יאזור אומץ ויכתוב למערכות ושאותן מערכות תפרסמנה את הכתוב.

השאלה היתה אם היו קוראים או משכילים כאלה? ובכן, היו, ולזכרם ארשום את שמותיהם לפי סדר א־ב:

זלמן אפשטיין	אלתר חייקס	מ. כגן	שלום ספיבק
יצחק בר למברג	אהרון יאוועלברג	מ. מיכאליטש	יעקב פרידמן
זלמן ברמן	מ. יודקוביץ	יעקב סידיקמן	מ. קריימר

א. ההתפתחות הדמוגרפית

השם בלצי מוזכר לראשונה בזמן שלטונו של אלכסנדרו צֶ'ל בון (1400-1432) כאחוזה השייכת לרוזנת מזובצקאיה אחות הנסיך הליטאי, ולדיסלב השני.

במאה ה־XV סובלת כל בסרביה מפשיטות של הטטרים ואלה, בפיקודו של מנגלי גיראי, שורפים את הישוב ולוקחים את תושביו בשבי. במשך הזמן קם היישוב מחדש.

בזמן המסע אל הפרוט (1711) קובע הצאר פטר הראשון את בסיסו בבלצי אולם עם נסיגתו חוזרים הטטרים מקרים ופושטים על הישוב ושורפים אותו.

השליטה הטטרית נמשכה כ־50 שנה.

היסוד להתפתחות המתמשכת עד להפיכת הישוב לעיר התחיל בזמן שכל חבל בסרביה היה חלק

מנסיכות מולדובה ואילו מולדובה עצמה היתה כפופה למרות האימפריה התורכית־עותומנית, בתקופת "הפַנַריוטים" (1711-1768; 1774-1821).
הכפיפות לאימפריה העותומנית התבטאה, בין היתר, בזה שממשלת השולטן היתה ממנה את הנסיכים־השליטים בכל אחת משתי הנסיכויות אחרי בחירתם מתוך משפחות יווניות, עשירות, תושבי הרובע "פאנאר" בקושטא.
משם הרובע גזרו התושבים בנסיכויות את השם "פנריוטים" לאותה שורה של נסיכים ממוצא זר שנכפו עליהם על־ידי הכובש התורכי.
ב־1766 מעניק השליט אלכסנדרו גיקה את השטחים שעל חוף הראֻוט לשני סוחרים אחים קונסטנטין ויורדַקֶה פַנאיטֶה אשר פיתחו את הישוב עד לדרגה של "טורגושור".[1]
ברצונו להפוך את העיירה לעיר הזמין בעל האחוזה יהודים להתישב בה (1779-1782).
הקמת ישוב יהודי, באותם הזמנים, חייבה עריכת חוזה בין בעל־האחוזה המסכים להתישבות על אדמותיו לבין בא־כח המתישבים המעוניינים ביסוד הישוב העירוני. את ההסכם היו מעבירים לאישור הנסיך ואישור זה הפך את ההסכם לכתב־זכויות לבעל־האחוזה.
האישורים היו, כנראה, זמניים ולכן אושר כתב־הזכויות מחדש על־ידי הנסיכים: קונסטנטין מורוזי (12.1.1782) אלכסנדרו קונסטנטיו מברוקורדט (20.12.1782), אלכסנדרו יון מברוקורדט (1786) ואלכסנדרו מורוזי (24.12.1792).[2]
בעקבות הסכם בוקרסט (25.5.1812) הועבר שטח בסרביה לידי רוסיה הצארית אבל אין ספק שלמעלה מ־300 שנות שלטון מעורב מולדבי־עותומני (1503-1812) השאירו אחריהם נדבחים של השפעה פוליטית, חברתית, כלכלית ודמוגרפית.
לפיכך, יש להניח שבין היהודים שישבו בחבל בסרביה בזמן המעבר תחת השלטון הרוסי היו גם כאלה שבאו לבסרביה מאיזורים אחרים של האימפריה העותומנית מתוך קהילות יהודיות ממוצא ספרדי. גם יהודים שבאו ממולדובה להתישב בבסרביה נשארו במקום. במחצית המאה ה־17 בזמן "גזירות ת"ח" – הפוגרומים של חמלניצקי באו יהודים מאוקראינה לבסרביה.
"בתקופה שבסרביה נכבשה על־ידי הרוסים (1812-1818) נמצאו בחבל בסרביה 5,000 משפחות יהודיות. רובן מוצאן מפודוליה, פוליניה וגרמניה ובחלקו הקטן – ספרדים שבאו הנה ממולדובה, בני גולת ספרד מימי פרדינגד ואיזבלה"[3]
לפי מחקר סובייטי על העיר קישינב היתה "מסוף המאה ה־18 תנועה גדולה של יהודים לערי בסרביה. קודם מערי אוסטריה, כנראה גליציה ואחר־כך מאוקראינה ומקרים"[4] חסרים נתונים מדוייקים על מספר היהודים בבסרביה בכלל ולפי מקומות בפרט, בזמן הכיבוש.
רק אחרי חמש שנות שלטון רוסי, ב־1817 נערך מפקד ממנו אנחנו לומדים שבבלצי היו אז 244 משפחות יהודיות המוערכות יחד כ־1,220 נפש שהיו, בודאי, בבואה בזעיר ענפין של האוכלוסיה היהודית בבסרביה בכללותה על מרכיביה הדמוגרפיים.[5] על ההתפתחות הדמוגרפית של יהדות בסרביה, בזמן השלטון הצארי השפיעו:

1. המדיניות הממשלתית באיכלוס בסרביה בכלל והשפעתה על היהודים בפרט.
2. מצבם הכלכלי והיחודי של היהודים במחוזות רוסיה האחרים ובאיזורי הגבול של הארצות השכנות בהשואה למצב בבסרביה.

1. בזמן הסיפוח היתה בסרביה ארץ שוממה יחסית ובהתאם למדיניות הצארית המסורתית נקטה הממשלה בשורה של אמצעים לעדוד ההתישבות בחבל לצוֹרך איכלוסו בכלל והרוסיפיקציה שלו בפרט.

להבנת השפעת אותה מדיניות של איכלוס החבל על היהודים בבסרביה יש להבחין בין שתי תקופות:
א. התקופה הראשונה (1812-1839) בה נהנו היהודים מכל ההקלות שהוענקו למתישבים בבסרביה

בכלל למעט איסורים מיוחדים ליהודים שהיו מוטלים עליהם גם תחת שלטון הנסיכים המולדביים.

ב. התקופה השניה (1839-1914) בה נהגו במדיניות של לחצים והגבלות במטרה מוצהרת להשוות מצבם לזה של היהודים באיזורים אחרים של רוסיה.

א. כאמור, לעידוד האיכלוס ומשיקולים פוליטיים רוסיים הוענק לבסרביה מעמד משפטי מיוחד ובתוך זה גם ליהודים שישבו בחבל, ולפי כך היה מעמדם המשפטי יותר שפיר משל יהודים תושבי איזורים אחרים. בנוסף לזכויות שהיו נחלתם תחת השלטון המולדבי הוסרו מהם כמה הגבלות על פעילותם הכלכלית כך שיכלו להשתלב במסחר, לרכוש אדמות בלתי מאוכלסות, להתישב בכפרים, לחכור זכויות בעלי אחוזות ולייצר ולמכור משקאות חריפים.
החוק מ־1827, לפיו חויבו יהודי רוסיה בשרות צבאי, לא הופעל כלפי יהודי בסרביה וסיוט ה"קנטוניסטים" נמנע מהם. וכך ראו יהודי רוסיה את מצב המתישבים בבסרביה:
"בשנת 1832 יצא דבר מלכות מלפני הקיסר המנוח ניקולאי ע"ה כי כל האנשים מבני ישראל אשר יש את נפשם לעזוב את ערי מושבותיהם לנוד ולנוע על אדמת בסרביה וחרסון אשר היו מאז שוממות מאין יושב להיות שם לאנשי שדה ועובדי אדמה תנתן להם הנחה חלף עבודתם בשדה ולא ישלמו מס ובניהם יהיו פטורים מעבודת הצבא"[6]

ב. התקופה השניה מתחילה בחוקה החדשה ליהודי רוסיה מ־1835 לפיה שולבו יהודי בסרביה ביהדות רוסיה כולה אבל במשך ארבע שנים, עד 1839 לא הופעלה כלפי יהודי בסרביה. גיוס יהודים מבסרביה לצבא התחיל בפועל ב־1852.

2. בסוף המאה ה־18 והתחלת המאה ה־19 עובר משבר כלכלי חמור על התושבים היהודים באיזורים הצפון־מערביים של רוסיה ובעיקר בליטה ורוסיה הלבנה.
המשבר נגרם על־ידי השינויים שהתחוללו במשק החקלאי כתוצאה מהתפוררות השיטה הפיאודלית הפולנית. מעבר האיכרים לבעלות על משקים קטנים השמיט את הבסיס לעיסוק בחכירה ובענפים האחרים שהיו חלק מעיסוקי היהודים שם. גם שיעורי הריבוי הגבוהים בערים ובעיירות בהעדר מקורות הכנסה ומגורים גרמו שם לצפיפות, לעוני ולרעב אשר דחפו להגירה. בתקופה הראשונה של מדיניות הצארים למתן הקלות לאיכלוס בסרביה הוותה, אם כן, ההגירה לבסרביה פתרון להקלת הלחץ והמחסור של אותן קהילות. אצל המהגרים האלה, על רקע הרעב, העוני, הצפיפות ונגישות השלטונות נוצרה התמונה של בסרביה השבעה והרגועה. מתיאורו של מנדלי מוכר־ספרים (מפי יהודי ליטאי) בסיפורו "די ענטדעקונג פון וואהלין" מצטיירת בסרביה כמו "א לאנד וואס פליסט מילך און האניג".
תיאורים של תושבים מקומיים חזקו את התמונה הזאת וכנראה שבתנאים דאז היא לא היתה כולה פרי הדמיון של מהגרים רעבים. הסופר זלמן אפשטין, עליו נרחיב את הדיבור בהמשך, אז תושב בלצי כותב ב"הצפירה":
"מצבם הגשמי בערך למצב יתר יהודי רוסיא הוא טוב מאוד. האדמה היא שמנה ופוריה ויבולה תוציא למכביר. ממליגא ויין יש להם לרוב ובזול"[8]
באותו זמן גורמים לחצים של הממשלה האוסטרית על היהודים בתחומה להגירה מגליציה ומבוקובינה לבסרביה.[9] בלצי כעיר צפונית קלטה חלק ניכר של גלי הגירה אלה.
בתקופה השניה פורסמו שני חוקים אשר הפעלתם מררה את חיי היהודים והפכם לעם נע־ונד. ב־1858 פורסם חוק לפיו אסורה ישיבה של יהודים במרחק 50 ק"מ מכל גבול פרט לאותם יהודים שהיו רשומים כתושבי קבע באותם המקומות עד ליום פרסום החוק.
ב־1882 הותקנו "התקנות הזמניות" או "חוקי מאי" הידועים גם בשם "חוקי איגנטייב" לפיהם אסורה ישיבת היהודים בכפרים ואסורה עליהם החזקת נכסים דלא ניידא בהם. עד פרסום "חוקי מאי" ניצלו

היהודים את חוסר הבהירות בנוגע להפעלת חוקי הגירוש מהכפרים בכל הנוגע לבסרביה אבל בזמן איגנטייב הופעלו הגירושים במלוא האכזריות. עם הפעלת חובת השרות הצבאי, הגירושים מהכפרים ומרצועת 50 הק"מ הושוה המצב המשפטי של יהודי בסרביה לזה של היהודים באיזורים אחרים. ביחס למצבם הקודם הורע מצבם הרעה חמורה. אכזריים במיוחד, היו הגירושים מהכפרים כי בניגוד לרוסיה המרכזית חיו בכפרים בבסרביה 25% מיהודי החבל.

במפות ששורטטו לצורך הבהרת הוראות הגירוש נכללה בלצי ברצועת 50 הק"מ. וכך משתלבים יחד שני זרמים של גירושים. סוג אחד של מגורשים מהכפר אל העיר וסוג אחר של מגורשים מאיזור 50 הק"מ לכיוון האיזורים המרוחקים יותר. הלחץ על יהודי בלצי מתחיל עוד לפני החוקים הזמניים:

"לפני כמה ימים, על סמך פקודת הגוברנטור, הודיע מפקד משטרת חבל בסרביה לאיספרבניק (המפקח על המשטרה) של מחוז יאססי שבבלצי העיר ובמחוז הנמצאים ברצועת 50 ק"מ מהגבול אין זכות ישיבה ליהודים שאינם רשומים בקהילה ואין ביכולתם להוכיח החזקת רכוש לפני 1858."

היות ועובדתית חי שם מספר גדול מאוד של יהודים מחוסרי זכות ישיבה מצווה האיספרבניק לבדוק זכות היהודים הגרים בבלצי ובמחוז, זאת אומרת להודיע האם לאותם יהודים יש פספורטים, האם הם בעלי נכסים דלא־נידא וממתי ולדווח על כך. מיותר לציין שיהודי העיר מחוסרי זכות ישיבה בבלצי מהוים כמעט 50% של האיכלוסיה[10] מאותה שנה ועד אחרי מהפכת 1905 אין ליהודי העיר מנוח מגירושים על גירושם, בפועל מוסר ז. אפשטיין:

"יום יום יביאו אלינו אנשים כאלה לעשיריות מהערים ומהכפרים הסמוכים ויצוו אותם לצאת מן העיר ולהתישב במקומות המותרים לגור בהם".

לפלא הוא כי רק מהערים הקטנות ומהכפרים יגרשו את היהודים אך בבעלץ, אשר גם היא בתוך החמישים ווערסט ומספר היהודים מערים אחרות רב מאוד לא יגעו עוד בשום איש לרעה[11]

בנובמבר 1883 מגורשים יהודי רודויא ומוכנסים לבית־הסוהר בבלצי[12] ובאפריל 1884 מגורשים יהודי סינג'יראי לבלצי[13] בלחץ גורמים יהודים בארצות המערב על ממשלותיהם ולחץ אותן ממשלות של השלטונות הרוסיים שונה מדי פעם התאריך הקובע את זכות ההשארות באיזור 50 הק"מ.

"מבלצי מודיעים לנו, ששלטונות המחוז אשר לפני כמה זמן הוציאו הוראות למשטרה לגרש את היהודים מרצועת 50 הק"מ הוציאו הוראות אחרות לפיהן כל יהודי שיוכל להוכיח בתעודות שגר ברצועה עד 1870 יוכל להשאר שם"[14]

שינויי ההוראות והתאריכים גרמו כל פעם לבדיקות חדשות, לתקנות חדשות ולצורך בפעילות והתערבויות חדשות. אחרי ההקלה בתאריך הקובע ל־1870 במקום 1858 באה פקודה לבצוע גירוש אותם היהודים שלא יכולים להוכיח ישיבה בה עד 1870 והרב־מטעם, יואל שפירא יוצא בראש משלחת של חמישה מכובדים לקישינוב "לבקש רחמים"[15]

התעודות הנדרשות על־ידי המשטרה, להוכחת הישיבה בבלצי לפני 1870, לא נתנות להשגה ולכן יוצאת משלחת אחרת להתלונן לפני הגוברנטור באודיסה. לפי הכתבה קבל הגוברנטור את המשלחת בסבר פנים יפות ו"הבטיח לתת הוראות מתאימות המתחשבות בתלונות". במשך שנת 1887 גורשו מהעיר ומהמחוז 5,000 יהודים[16]. הגירושים מבוצעים באכזריות רבה בלי להתחשב בתנאים.

"הגירושים כאסון טבע. למרות הכפור העז מגורשים ב"אטפים" מתוך העם כמה משפחות בשבוע. ההגירה היא המוצא היחידי"[17]

במסגרת הגזירות בוצעו גם מבצעים מיוחדים וכך נדרשו קבוצות שונות לבדיקות רשיונות.

"בשבת 30 בינואר, צוו השוטרים שעברו בבתי־הכנסת על בעלי־המלאכה לבוא לעיריה לבדיקת תעודות הן של ילידי ותושבי העיר והן של ילידי ערים אחרות. הרבה אנשים יגורשו. הרבה אנשים מעירנו מהגרים לאמריקא"[18]

ידיעות על התעללות וגירושים מופיעות כל הזמן כי רבים אינם יכולים להוכיח ישיבה בעיר לפני 1870. יהודים מפלשטי מגורשים דרך בלצי.[19] הלחץ על הממשלה הרוסית נותן תוצאות ובשנת 1895 שונו

ההוראות כך שסכנת גירוש נוגעת רק ליהודים שהתישבו ברצועת 50 הק"מ בניגוד לסעיף 18 של תקנון הפספורטים אבל ב"חריצות" מפקד המשטרה בבלצי נקבע תאריך קצר ביותר להשגת תעודות הלידה כהוכחה.[20]

בתקופה השניה, בנוסף לגישות הפוליטיות והיורידיות פוקדות את בסרביה גם משברים כלכליים חמורים הנובעים מירידת מחירי הדגנים בעולם. יהודי בסרביה החיים בחלקם בכפר והעוסקים ביצוא גרעינים נפגעים קשות. כתוספת למשבר המחירים באה שורה של שנות בצורת רצופות הגורמות לרעב המוני. בסרביה כ"ארץ זבת חלב ודבש" הופכת למיתוס של העבר. בכתבה מבלצי ב"המליץ" נאמר בין היתר "ארץ בסרביה כגן־עדן היתה לפנים וכל הבאים שמה והמונים המונים מאחב"י נהרו אליה מכל עברים לעשות עושר... עתה נהפכה גם היא למדבר. הסחר ירד ו"חוקי מאי" מכבידים"[21] שילוב כל הגורמים הפך את חיי היהודים בבסרביה כולה וגם בבלצי לגהינום והפיתרון מתבקש, פנייה להגירה. בשתיים מהכתבות שצטטנו לעיל צויינה התופעה אבל הזרם התחיל כבר בהתחלת שנות ה־80 ומתגבר לקראת סוף המאה.

"דחיפה להגירת יהודים בגלל הבצורת ומשבר המסחר. נרשמים להגירה לצפון אמריקה ולארגנטינה"[22]
מימדי ההגירה לארגנטינה ולאמריקא לא באים על ביטויים בעתונות בגלל היות העתונות היהודית בעברית וברוסית בעלת אוריינטציה ציונית והיחס שלה להגירה מעבר לאוקיינוס היתה שלילית.
יש לזכור שבסוף המאה פעלה י.ק.א. לארגון ההגירה לארגנטינה והסיוע של הברון הירש השפיע בודאי על החלטת היהודים במדינה להגירה. פינברג, מזכיר הועד להגירה לארגנטינה, יצא מפטרסבורג לאירגון הגירת יהודים מבסרביה ומדרום רוסיה לארגנטינה והצליח לארגן קבוצה כזאת גם בבלצי.
"הקבוצה בלצאית מורכבת מקפיטליסטים זעירים. אנשים מכובדים שלא חשבו על הגירה לו לא גורשו יהודים מהכפרים. אחרי שהגיעו מגורשים ושוחחו אתם ארוכות החליטו לנסוע"[23]
בין הפעילים ה"שליחים" ממתישבי ארגנטינה שהיו מעונינים בתוספת מתישבים בשורותיהם אשר סייעו לפינברג במאמצי הגיוס והשכנוע במצוקה הגדולה והלחץ להגירה הסתננו גם טיפוסים מפוקפקים שנצלו את מבוכת האנשים ו"אירגנו" קבוצות משלהם ועל טיפוס כזה כותבים מבלצי: "טיפוס" בשם רוזנברג אוסף כספים לאירגון הגירה לארגנטינה[24] לנושא העליה כפתרון למצוקה נקדיש פרק מיוחד.

בסיכום ניתן לומר שהמבנה הדימוגרפי של יהודי בלצי הוא תוצאת השילוב והקיזוז ההדדי בין שלושה זרמי הגירה מצד אחד ושיעורי הריבוי הטבעי מצד שני. כאמור היה קיים זרם מתמיד של אימיגרנטים לתוך העיר מאיזורי רוסיה האחרים, מבוקובינה ומגליציה ונוסף אליו זרם של אימיגרציה מכפרי הסביבה ואילו הזרם השלישי היה של אמיגרציה לארצות אחרות ובעיקר לארה"ב, ארגנטינה וארץ־ישראל.

מבחינה דמוגרפית דומה בודאי בלצי לכל עיר אחרת בבסרביה – כעיר פרובינציאלית בפרובינציה נידחת. במאפיין אחד היא שונה מערי פרובינציה אחרות בבסרביה והיא בעובדת היותה עיר חדשה ללא מעמד עירוני לפני שלטון הצארים וללא גרעין קהילתי עשיר. עובדה זאת הופכת את התפתחות הקהילה למרשימה במיוחד.

ההתפתחות המהירה של הקהילה קשורה ללא ספק להתפתחות הכללית של העיר החל מכפר קטן, ואח"כ עיירה במחוז סורוקה ועד לעיר הראשית במחוז יאססי (רק ב־1887 הוסב שם המחוז מ"יאססי" ל"בלצי"). יחד עם זאת מתברר מהנתונים הסטטיסטיים שיוצגו בהמשך, שהתרחבות הקהילה היהודית בעיר היתה גדולה יותר מזו של הקהילות הלא יהודיות.
להרכבת לוח התפתחות האוכלוסיה היהודית בבלצי ושל אוכלוסית העיר בכללותה שילבנו נתונים מהמפקדים שבוצעו ב־1817, 1858 וב־1897 המובאים אצל פלדמן עם נתונים שהופיעו בקבצים סטטיסטיים אחרים ונתונים שהופיעו בכתבות מבלצי.

התפתחות האוכלוסיה היהודית בבלצי (1900-1816)

השנה	מספר היהודים	האוכלוסיה הכללית	% היהודים באוכלוסיה	
1816/7	1,220	3,100	39.3	פלדמן, שם ע' 32, 33 244 משפחות לפי 5 נפשות במשפחה
1847	1,790			"בלץ", **פנקס הקהילות – רומניה**, כרך ב' הוצאת יד־ושם ירושלים תש"ם ע' 336
1858-64	3,124	8,077	38.7	פלדמן, שם, לוח 7 ע' 39; לוח 2 ע' 30
1880	כ־5,000			כתבה של קריימר, רסווייט, מס' 19, 8.5.80, ע' 731
1881	4,724	8,262	57.2	סטטיסטיצ'סקי וורמֶניק ראסיסקוי אימפריא סריה III וויפוסק 2, פטרבורג 1884 ע' 4
1887	9,000			כתבה של סידיקמן, **נ.כ.וו.**, מס' 49, 6.12.1887, ע' 1228-9
1895	כ־10,000			**נ.כ.וו.** מס' 9, 26.2.1895, ע' 234
1897	10,348	18,478	56	פלדמן, שם טבלה 11 ע' 114 וטבלה 12 ע' 115
1900	11,000	20,000	55	ד"ר פ. לנדר, ווֹסחוד, מס' 30, 20.4.1900, ע' 6

לפי הנתונים בלוח גדלה האוכלוסיה היהודית בין השנים 1816 ל־1900 מ־1,220 נפשות ל־11,000 שהוא גידול ב־800% או פי תשע. במקביל גדלה האוכלוסיה הלא יהודית באותה תקופה מ־1,880 (3100-1220) ל־9,000 (20,000-11,000) שהוא גידול ב־431% או פי 5,31. הגידול הגדול יותר יחסית של הקהילה היהודית העלה את שיעורה באוכלוסיה הכללית מ־39.3% ל־55%.

חסרים נתונים על התפלגות האוכלוסיה לפי גיל ומין אולם על סמך ההנחה של חמש נפשות בממוצע במשפחה ניתן לומר שבשנת 1900 הוו המבוגרים 2/5 מהאוכלוסיה היהודית שהם 4,400 נפשות ואילו 6,600 היו ילדים. לצורך חישוב ההתפלגות לפי מין נקבל את הקביעה של זאשצ'וק בספרו "חומר לגיאוגרפיה ולסטטיסטיקה של רוסיה" (רוסית)[25] האומר שבאוכלוסיה היהודית בבסרביה מהווים הגברים 52,7% ו־47,3% נשים הרכב אופייני לאוכלוסיות מהגרים בזמן שבאוכלוסיות נורמליות אחוז הגברים נמוך יותר. לפי קביעה זאת היו ב־1900 5,797 גברים ו־5,203 נשים בקהילה היהודית בבלצי.

להשואה עם קהילות אחרות בבסרביה המתאימה ביותר היא ההשואה עם התפתחות הקהילה באורהיב הגם שהיא קדמה – הרבה את בלצי כישוב עירוני. ב־1864 משתוות כמעט האוכלוסיות היהודיות בשתי הערים: 3,102 באורהיב ו־3,124 בבלצי[26]

במפקד מ־1897 יש כבר בבלצי 10,348 יהודים לעומת 7,144 באורהיב. בזמן שהאוכלוסיה היהודית בבלצי גדלה באותה תקופה פי 3.3 גדלה הקהילה באורהיב פי 2.3. יתר על כן שיעור גידול האוכלוסיה היהודית בבלצי היה הגבוה ביותר מבין כל הקהילות היהודיות בבסרביה אפילו משיעור הגידול של קהילת קישינוב שגדלה באותה תקופה פי 2.46[27]

כאמור לעיל שיעור גידול האוכלוסיה מושפע מזרמי ההגירה השונים ושיעור הריבוי הטבעי. חסרים לנו נתונים הן על זרמי ההגירה והן על שיעורי הריבוי אולם ההגיון מחייב שלא היה הבדל משמעותי בין שיעור הריבוי הטבעי של יהודי בלצי לשיעור הריבוי בקהילות האחרות בחבל בסרביה ומכאן ניתן

לקבוע שבלצי משכה אליה יהודים יותר מאשר עזבוה. אפילו בשנים הקריטיות של הגירושים האכזריים מראים הנתונים הסטטיסטיים על גידול מ־5,000 נפש ל־11,000 דהיינו גידול ב־220%. כל הנתונים מצביעים על קהילת בלצי כעל קהילת מהגרים מתמדת כל זמן השלטון הצארי וכמו בכל אוכלוסית מהגרים תכביד התנועה המתמדת של האוכלוסיה על גיבוש הנורמות הקהילתיות, על הקמת מוסדות ואירגונים והקמת רשת חינוכית שאוכלוסיה יציבה היא תנאי הכרחי לכך.

ב. קהילת בלצי בעיני מבקרים

איך נראתה הקהילה בעיני אנשים מאותה תקופה? מי מצא ענין להעלות בכתב התרשמותו מהקהילה היהודית בעיר נידחת כזאת?

אלה יכולים להיות משכילים יהודים סופרים־נוסעים אשר באו למקום באופן מיוחד לשם כתיבת רפורטזות והתרשמויות מקהילות שנראו בעיניהם מוזרות עד כדי אקזוטיות או יכלו להיות משכילים יהודים תושבי העיר או החבל שמצאו לנכון לכתוב על עירם בעתונות היהודית ברוסיה או באירופה.

מבקרים־נוסעים מקהילות יהודיות במערב אירופה שביקרו בבסרביה באותה תקופה לא החמיאו בכתבותיהם ליהודי המקום וכמעט כולם מדגישים את הבורות, את האכילה הגסה, את הפנמת מנהגי עם־הארץ, המולדובניים או האוקראיניים:

"מכל אחינו בני בריתנו הגרים במדינות אייראפא, היהודים היושבים במדינת רוסיא עומדים במדרגה התחתונה ממדרגות העולים בסולם החכמה... אבל אחינו תושבי מחוז בעססאראביען גם למדרגה הזאת עוד לא הגיעו, בוערים וחסרי לב נעדרים מתושיה. וכל דבר אשר יאמר עליו: דעה, בינה, והשכל, יגרשו מבתיהם, ולזרא היא בעיניהם. ואילו בתורת ה' ובאמונה החזיקו, ותורת האדם אף כי הולכת היא תמיד אחוזת יד עם התורה התמימה השליכו אחרי גום... ענין ועסק תושביה כל היום לאסוף הון ולקבוץ על יד, לאכול בהלולים, ולשתות בסעודות מצוה היין המשמר לרוב במערותיהם. זאת מגמת ותכלית עמלם תחת השמש וזאת בעיניהם ההצלחה היותר מאשרת בארץ..."[1]

שני אורחים־נוסעים משכילים יהודים ממערב אירופה שביקרו בבסרביה באותם הזמנים ביקרו גם בבלצי ורשמו את שראו קודם בעתונים ואחר־כך בספרים שפרסמו. האחד אברהם דב בר גוטלובר[2] נסע על פני בסרביה פעמיים: בפעם הראשונה ב־1828 ובפעם השניה בשנת 1864 והשני אפרים דיינארד[3] ביקר באיזור ב־1885. גם גוטלובר וגם דיינרד התרשמו כמו צבי באלאבן. אחרי הביקור הראשון כותב גוטלובר בין היתר:

"הנה בכל העת ההיא ערי בעסארביה תנחנה על משכבותן בשלום לישון שנת עולם ושנתן ערבה להנה כי אין מפריע. מרבית אחינו עודם כקדם מוכים בסנורים שם ולא זרחה עליהם שמש החכמה"[4]

התרשמותו של אפרים דיינרד היתה יותר מאוזנת ובחרנו קטע בו הוא מציין את התכונות החיוביות של הבסרבאי העתידים להתפתח עם שינוי התנאים לטובה. אחרי שרואה את יהודי דרום רוסיה כאסיאטים הוא כותב:

"ורק כח נסתר טמון בקרבו החסר לבן אזיא. הכח הזה הוא כי הבעססארבי הוא בעל מעשה ולא הוגה דעות, הוא לא ילך בטל ולא יספיק בסיפורי הבלים כמוהו ודי אונים בכח הזה להשכיל את האדם ולהובילו אל הסעת והחיים יען עמלו ישכיחהו כל דמיון זר ורעיון הבל, ואם עוד לא השכילו, אכן יש תקוה כי ישכילו ברבות הימים"[5] גם גוטלובר וגם דיינרד ביקרו, כאמור, בבלצי. מביקורו הראשון (1830) רושם גוטלובר פגישה ושיחה עם חסיד מחסידי חב"ד:

"אשר לא ידעתי איזה רוח נשא אותם מליטה למולדאביה ויהגו שם לרוב"[6]

הגישה השלילית ליהודי המקום מתגברת כנראה על העובדה – הידועה בודאי גם לגוטלובר – של רעב ומצוקה בליטה. מבקורו השני הוא רושם את חויותיו החיוביות מהפגישות עם משכילים תושבי המקום:

"ומה מאוד רבה שמחתי בעיר בעלז (אשר באתי שמה ביום הראשון ממחרת השבת – יום צאתי

מיעדינץ – י"ג סיון, לעת ערב) כאשר באו לבקרני המורים המשכילים והנכבדים ה' שפירא (הוא ג"כ רב העדה מטעם הממשלה) וה' גינסטלינג, שניהם צעירי ימים אנשי ליטא שכלו לימודם בב"מ הרבנים בוילנא, והמשגיח הנכבד על בית הספר דשם (מדרגה ראשונה) המשכיל הנגיד ר' מענדיל גראסמאן, איש צעיר לימים מעשירי העם אוהב חכמה ומכבד משחריה ועמם עוד איש אחד ששמו הד"ר ב' בערלער וידידי מכבר אשר לא ראיתי פניו זה יותר מעשרים שנה הד"ר לעמול בארטניק ובנו אלה האנשים היקרים נאספו סביבי ותהי ראיתם אותי כראות אב או אח וכן היו בעיני. ויקחו ממני במחיר חמשה עקסעמפלארים מספרי "ממצרים" שנדפס זה לא כבר בוויען (תרכ"ב) בכסף מלא"[7]

מהכתוב אנחנו לומדים שמשכילים מליטא פנו לסרביה בחיפוש אחרי פרנסה בעיקר בהוראה.

התרשמותו של דיינרד מיהודי בלצי (1885) שלילית ביותר:

"מטלנשטי נסעתי במרחק 40 וויערסט לעיר ביעלץ. גודל העיר כגודל העיר אורגיעוו ומראה אחד להנה אבל מצבה הרוחני או המוסרי יותר רע. בעיר נמצא בית־ספר לעברים מטעם הממשלה ושני מורים עברים ללמודי רוסית"[8] בהמשך בעוזבו את העיר הוא מגדירה כ"עיר זאת שלא שבעתי בה רב עונג". גוטלובר מציין שמספר היהודים באורהיב הוא 3,000 נפש ומתוך ההשואה ניתן ללמוד שגם בבלצי היה מספר דומה* לעומתם, זלמן אפשטיין כותב על יהודי העיר מזוית ראייה של תושב המקום:

"כאשר נשוה לנגד עינינו את גודל העניות האיומה המבצבצת ויוצאת בכל תוצאותיה המרות בחיי יהודי ליטא, אז באמת כגן עדן הארץ בזה. האנשים לא ילכו פה שחוח וראשם לארץ פניהם אמנם דלים ורעים, מבין בבות עיניהם לא נשקפו רגשי עוני ותוגה, כאשר נחזה כל אלה בליטא. גם בן דלת העם יאכל בכל יום בשר וישתה יין, ולזאת יפיקו פניהם חיים ורגשי עוז"[9]

סופרי בסרביה, בהשפעת הרומנטיקה הדגישו את הפשטות, התמימות, השורשיות, החריצות, הסולידריות הקהילתית ואת הנכונות לעבודות כפיים במלאכה ובחקלאות של יהודי בסרביה המשתלבים בנופה המיוחד.

נצטט מדברי י. פיכמן, יליד בלצי, אשר בילה בה את ילדותו בסוף המאה ה־19:

"ערים גדולות ומלאות חמדה ראיתי, אך בכל אשר התהלכתי ובכל אשר נדדתי לא האיר עוד הדשא בעיני כאשר האיר באפרים נקודי הזהב על שפת הריאוט צלול המים"[10]

הסופרים־הנוסעים ממקדים את הסתכלותם על "המשכילות" דהיינו על השפעת אותו זרם רוחני שעיצב את תפיסתם החברתית־לאומית וכל ענינם הוא במספר המשכילים בעיר והשפעתם בקהילה.

הפובליציסטים המקומיים מפנים את תשומת הלב לבסיס הכלכלי המשפיע לטובה על רוב בני הקהילה הגורם להלכי רוח חיוביים במקום דיכאון קולקטיבי.

כאשר מעמידים אלה מול אלה את התיאורים השונים מתקבל הרושם כמו מדו־שיח כאשר כל אחד מהצדדים מדגיש צד אחר מחיי הקהילה. כאשר נבדוק, בהמשך, את האספקט הרוחני־השכלתי של חיי הקהילה יתברר שגם אפשטין, תושב המקום, ינקוט עמדה ביקורתית חריפה כלפי קהילתו בדומה לזו של גוטלובר ודיינרד.

ג. הפעילות הכלכלית

בתחילת המאה עסקו יהודי בסרביה וכמוהם, כנראה, יהודי בלצי במסחר זעיר ורוכלות, חכירה של אחוזות מבעליהן ובמלאכה. מעטים מאוד היו סוחרים בקנה מידה גדול עד כדי כך שבחלק מהערים הם מצויינים בשמותיהם.

בעשור הראשון של המאה ה־19 היתה בלצי מרכז לירידי־בקר גדולים, שאליהם הובאו עדרים גדולים של סוסים ובקר מכל קצוות ביסרביה לשם מכירתם לסוחרים שהיו באים לשם מחוץ לארץ.[1]

* בחשוב הסטטיסטי דמוגרפי שבפרק הקודם לא רשמנו את המספר הזה כמספר היהודים בעיר בשנת 1885 כי לא תאם את נטיית הגידול שהסתמנה מיתר הנתונים הסטטיסטיים וגם מההנחה שגוטלובר לא החשיב פרט זה ולכן גם לא הקפיד לדייק בו.

נוסע צרפתי בשם בואיניון שבקר בבלצי בשנות ה־40 של המאה הקודמת מציין שבעיר מתנהלת פעילות ערה ורוב הסוחרים, אם לא כולם, יהודים.[2]

כפי שחסרים נתונים על מימדי העיסוק במסחר חסרים גם נתונים על מספר המועסקים במלאכה או ב"תעשיה" אבל אין ספק שכבר באותם שנים עסק חלק גדול מתושבי העיר היהודים במלאכות או ב"תעשיה" האופייניות כגון: חייטות, סנדלרות, נגרות וכד'. המושג "בית־חרושת" ציין אז: טחנות קמח, מבשלות סבון, מבשלות כוהל וכד' וכל זה בשיטות פרימיטיביות ביותר.

ברשומים הסטטיסטיים של התקופה מצויין קיומו של "בית־חרושת" מסוג זה בבלצי ב־1857.[3]

נסיון של הערכה סוציו־אקונומית חלקית ביותר של הקהילה נעשה בתוך כתבה של קריימר בה הוא טוען שבעיר ישנם "60 עשירים ו־300 מסודרים".

למרות שמדובר בהערכה על־ידי אדם החי בתוך הקהילה ולא במסמך סטטיסטי ולמרות שהמספרים נרשמו בכדי לשמש בסיס להטפת מוסר לאותם עשירים ומסודרים על התנהגותם כלפי בני עמם העניים ניתן להניח שהן משקפות איזה מציאות.

לפי שיטת החישוב בפרק הקודם על המבנה הדמוגרפי כללו 360 המשפחות המבוססות 1,810 נפש והוו, לפי כך, 36% מהקהילה ומכאן ש־64% הנותרים לא היו מבוססים מבחינה כלכלית. לדאבוננו לא נקט קריימר במספר המשפחות העניות ממש שהזדקקו לסעד כלכלי קהילתי להבדיל מ"לא מבוססים" שפרנסו עצמם כמיטב יכולתם.[4]

בסוף 1887 הזמין העורך של "ניידלנאיה כרוניקה וסחודה" כתבה עם נתונים על העיסוקים של יהודי המחוז לפי ענפים כלכליים והמשכיל המקומי יעקב סידיקמן סיפק אותם בדצמבר אותה שנה:[5]

המקצוע	אומנים	עוזרים	מתלמדים	המקצוע	אומנים	עוזרים	מתלמדים
חייטים	126	45	84	נפחים	50	35	75
כובענים	28	10	35	פחחים	20	17	38
פרונים	8	11	18	יוצקי ברונזה	2	1	4
תופרות	8	10	21	נגרי בנין	27	50	43
אורגים	4	2	8	בוני תנורים	22	34	47
עושי שמיכות וכריות	6	8	10	עושי לבנים	14	9	10
עושי כפפות	1	2	4	פועלי בנין	31	44	51
סנדלרים	130	60	120	עושי חבלים	3	7	10
רצענים	10	28	30	מבשלי סבון	6	8	13
עושי מזודות	4	8	13	טוחני קמח	3	5	10
בורסקאים	6	12	13	דייגים וקצבים	40		
צבעים	10	20	28	אופים	10	8	9
כורכים	3	4	8	יצרני מי סודה	2	4	10
עובדי דפוס	2	1	3	ספרים	5	6	9
חרטי מתכת	8	10	10	עושי חביות	16	30	
מחלקי מים	54						
סה"כ					723	582	975

בכדי לבודד את מספר בעלי המלאכה תושבי העיר עצמו ניעזר בנתונים סטטיסטיים אחרים הנוגעים לאוכלוסית היהודים במחוז. מנתונים אלה מתברר ש־60% מיהודי המחוז גרים בכפרים ואילו 40% מהם בבלצי העיר. לגבי בעלי מלאכה ניתן לומר שאחוז גבוה יותר הם עירונים כי לפחות לחלק

מהמלאכות בהם עסקו לא היה ביקוש מספיק בכפר. לא נפריז אם נניח ש־45% מבעלי המלאכה לפי הדיווח של סידיקמן הם תושבי בלצי ולפי חישוב זה היו בסוף 1887 בעיר בלצי: 325 אומנים, 262 עוזרים ו־439 מתלמדים ובסה"כ 1026 בעלי מלאכה.

מבין בעלי המלאכה היו, איפוא, 587 מפרנסים (325 אומנים + 62 עוזרים). נוסיף עליהם 28 פועלים יהודים במפעלי התעשיה ו־30 מפרנסים העוסקים בסבלות, בעלי־עגלות ועיסוקים אחרים שלא צויינו בלוח ונקבל מספר של 645 מפרנסים ולפי חמש נפשות במשפחה נקבל אוכלוסיה של 3,225 נפשות המהוים 35.8% מהאוכלוסיה היהודית בעיר (אז 9,000) המתפרנסים מעבודה במלאכה ובתעשיה. נתון זה קרוב לאחוז המתפרנסים ממלאכה ותעשיה בחבל בסרביה כולו (34.6%)[6]

ממכתבו של ז. אפשטיין, שכבר הוזכר לעיל, אנחנו מקבלים מושג על הכנסותיהם של בעלי המלאכה: "בעלי המלאכות גם הם ימצאו את חיות ידם בנחת ולא בצער וגם הגרוע שבהם יוכל לשכור בנקל 5-6 רו"כ (רובל כסף) לשבוע. לקונקורציה הנוראה אשר מנפש ועד בשר תכלה את כל הפועלים למיניהם בגלילות צפונית־מערבית אין פה מקום"[7]

מהכתבה כולה בולטת התחושה של התרחבות כלכלית המתבטאת בשוק גדול ומספיק לתוצר המלאכה כך שהתחרות בין האומנים לא פוגעת ברמת הכנסתם. לצורך ההשואה יש לנו נתון על שכר המורים באותה תקופה: המורה הבכיר בתלמוד־תורה מקבל 260 רובלים לשנה דהיינו 5 רובלים לשבוע ואילו מורה מהשורה 4 רובלים לשבוע.[8]

פרט להתפלגות העוסקים במלאכה ובתעשיה מספק סידיקמן גם נתונים נוספים על העיסוקים הכלכליים של יהודי העיר בבעלות יהודים הוא מציין:

1. טחנת קמח המונעת בקיטור בבעלות ליפסון ובה עובדים 40 פועלים שכירים מהם 15 יהודים. המחזור הכספי של הטחנה 320,000 רובלים לשנה.*
2. טחנת קמח המונעת בסוסים בה עובדים 4 פועלים יהודים ומחזורו 3,000 רובלים לא מצויין שם הבעלים.
3. בית־יציקה בו עובדים 14 פועלים מהם 4 יהודים ומחזורו 16,000 רובלים.
4. שני בתי־חרושת לסבון המעסיקים 11 פועלים מהם 5 יהודים ומחזורם הכספי 13,000 רובלים.

במחוז בלצי, עשרה בעלי־אחוזות ובבעלותם 9,657 דיסיאטין אבל מעבדים 17,686 דיסיאטין נוספים בחכירה וביחד מעבדים 29,343 דיסיאטין. לפי הדיווח של סידיקמן מצב האחוזות היה מצויין והעיבוד נעשה בעזרת בהמות וכלים שהם רכוש הבעלים. ניתן להניח שרוב בעלי אחוזות אלה היו תושבי העיר.

בכתבה מאוחרת יותר מפורטים גם כמה שמות של בעלי האחוזות היהודיים: ח. בלנק, ל. פוטיק, ו. גרינברג המעסיקים 80 פועלים יהודים. בשכר־יום של 75 קופיקות ואוכל מבושל". בעל אחוזה אחר קרפינסקי (לא־יהודי) מעסיק 50 פועלים יהודים מדי יום.[9]

אחוז היהודים מבלצי שעבדו כשכירים בחקלאות בשדות הסביבה גדול במיוחד 3.6% לעומת 0.7% בקישינוב, למשל[10]. התופעה מרשימה, גם אז, כי במספר כתבות בעתונות היהודית מופנית תשומת הלב לכך תוך הדגשת השבחים שמשבחים בעלי האחוזות המעסיקים פועלים יהודים ובעיקר את השבחים של בעלי־אחוזות לא־יהודים.[11]

"המליץ" מצא לנכון להעתיק ידיעה על עבודת פועלים שכירים מבלצי גם מעתון רוסי: "מביעלץ (פ. בסרביה) מודיעים למה"ע "נעדעליא" כי יהודים עובדים בשדות האצילים בעלי האחוזות בסביבות העיר בתור שכירי יום לקציר התבואה ולדוש אותה ומפיקים רצון מהם ופיהם מלא תהילים כי חרוצים המה במלאכתם" והמליץ מוסיף מצדו "הלואי תתרחב התופעה"[12]

* ב־2.3.1827 נמסר ב"המליץ" (ע' 531-532) ש"בית־הריחיים של העשיר ש. ליפסאהן ובית האופים שלו אשר הרבה יהודים עבדו בו עלה באש ועכשיו אין להם פרנסה". כנראה שהטחנה שוקמה במהירות רבה.

השכר הנמוך בחקלאות שהגיע עד כדי 1/4 מהשכר במלאכה מוכיח שמחוסרי המקצוע עמלו קשה להבטחת פרנסה למשפחותיהם. חסרים לנו נתונים על מספר או אחוז המועסקים בענפי מסחר, כספים, פקידות ומקצועות חופשיים.

היות ששיעור המועסקים בשני הענפים שחשבנו לעיל תואמים את ההתפלגות לפי ענפים בחבל בסרביה כולו ניתן להניח שהדבר דומה גם ביתר הענפים.

נוכל לסכם את מבנה המשק של יהודי קהילת בלצי בסוף שנות השמונים של המאה הקודמת באחוזים:

במסחר וכספים	44.0
במלאכה ותעשיה	36.0
בחקלאות	3.6
מקצועות חופשיים ופקידות	7.0
אחרים	9.4
	100.0

כידוע, יהודים לא התקבלו כפקידים במשרדי הממשלה אבל עבדו כנראה אצל בעלי מקצועות חופשיים ובעלי־עסקים לא־יהודים וההוכחה לכך ההוראה לפטר את כל הפקידים היהודים העובדים אצל נוטריונים.[13] במסחר כבר מופיעים ראשוני הסיטונאים הגדולים העוסקים גם ביצוא. כך מצויינת הסוכנות של ברנשטיין מבלצי כמיצאת 500 קרונות דגנים לחודש.[14]

שנות השמונים היו שנים של הרעה במצבם הפוליטי והיורידי של יהודי בסרביה ובניגוד למצב זה היו שנים אלה שנים של שיפור במצבם הכלכלי. בכתבה מבלצי הנוגעת לסכנת הסגירה של התלמוד־תורה המקומית טוען הכותב ש"בבלצי על רבבת תושביה היהודים שביניהם יש **הרבה מיליונרים** (הדגש שלי) לא התקיים אפילו תלמוד־תורה אחת"[15]

יש להניח שבכתבה היתה הרבה הגזמה לצורך הפולמוס וההטפה אבל נראה שכבר התגבשה קבוצה של עשירים ומבוססים.

בסוף שנות השמונים חלה הרעה במצבם הכלכלי של יהודי החבל כולו בגלל:

א. הלחצים של השלטונות באמצעות "התקנות הזמניות" והגירושים.

ב. הירידה הגדולה במחירי התבואות בעולם בזמן שבסרביה היתה איזור יצוא והרבה יהודים עסקו בענף.

ג. שנות בצורת קשה ורצופה החל מ־1899.

בדו"ח שהגיש הד"ר פ. לנדר שליח "הועד הפטרסברוגי לעזרה לעניים" שבדק את המצב בשטח אנחנו קוראים על המצב העגום בקהילת בלצי בגין המשבר:

"בבלצי אוכלוסיה של 11,000 יהודים מתוך 20,000 תושבים. העיר היא מרכז ליצוא חיטה ובקר וירידים גדולים. זמן הזהב עבר. האוכלוסיה גדלה בגלל גירושים מהסביבה. ההכנסות ירדו וחלק גדול חי על סף הרעב. מבדיקות המצב בפירמות ליצוא התברר לי שהסוכנות של ברנשטיין שיצאה בעבר 500 קרונות לחודש הפסיקה את פעולתה – 13.8.1899. בהעמסת הקרונות עבדו מדי יום 120 פועלים וכעת רק 4-6. בעיר עבדו במיון התבואה, הערכתה, מילוי השקים וכד, 300 פועלים יהודים. אליהם יש לצרף את הסוחרים הזעירים בגרעינים וגם את המתווכים שנשארו ללא פרנסה ובעיקר את אלה שעבדו ישירות בשדות. 700 משפחות סובלות רעב".[16]

המצב מחריף כעבור שנה:

"מהעיר ביעלצי. התושבים היהודים מוסיפים להתענות מרעב וכבר נראו גם המלאכים הרעים המלוים את הרעבון מחלת הצפדן (הסקארבוט). מה יהיה בעתיד? המצב חמור יותר מאשר בשנה שחלפה".[17]

מצב בו 770 משפחות המהוות 31.8% מהאוכלוסיה סובלות רעב הופך את הקהילה לנזקקת לעזרה מהחוץ אשר תבוא מהארגון המרכזי לעזרת נפגעי הרעב בפטרסבורג וממגביות ותרומות של יהודים מאיזורי רוסיה שלא נפגעו אז. רעיון הקואופרציה נקלט בבלצי, כמו בבסרביה כולה, בעקבות הפעלת "חוקי מאי" או "חוקי איגנטייב" בפועל. יהודים שגורשו מהכפרים גרמו להצטופפות אוכלוסין בערים ובעיירות ובהעדר רכוש ועיסוקים כלכליים נאלצו לפנות למסחר זעיר או למלאכה. להתחלת העיסוק ולהפעלתו היו זקוקים להון הן לרכישת מבנים וכלים והן להון חוזר.
הבנקים הקיימים לא מיהרו להלוות ללקוחות מסוג זה ואילו הנשך הרקיע שחקים. אגודות סיוע פילנטרופיות מילאו תפקיד חשוב בעזרה לזמן קצר. בין יתר הרעיונות התחילו לחדור לחבל גם רעיונות העזרה הקונסטרוקטיבית לנצרכים דהיינו סיוע לביסוס כלכלי ולפרנוס עצמי במקום הפילנטרופיה. כל המאמץ לא היה נושא פרי ללא עזרת י.ק.א. הן בתחום הכספי והן בתחום המשפטי.
מתמיכת י.ק.א. צמחו הקרנות והתקנון שעובד על־ידי י.ק.א. שימש כבסיס משפטי לקיום הקואופרציה. ב־12.1.1907 הונח היסוד לקופת מלוה וחסכון קואופרטיבית והיא היתה הקופה השלוש־עשרה שנוסדה בבסרביה. במשך 20 שנה עמד בראש הקופה העסקן היהודי רב־הפעלים, ד"ר וסטרמן אשר ביחד עם אליעזר היק, יושב־ראש המועצה האדמניסטרטיבית, פעלו רבות להקלת המצוקה הכספית של חברי הקופה.
שניהם היו גם חברים במועצת הקואופרטיבים בחבל בסרביה כולו.[18]
בתחילת 1912 הגיש ד"ר וסטרמן* את התפטרותו מנשיאות הקופה במחאה על התשלומים שלוקחים לעצמם חברי הנהלת הקופה שהולכים וגדלים מדי שנה לפי הפירוט במכתבו:

ב־1907 עבדו ללא תמורה
ב־1908 קבלו 500 רובלים
ב־1909 קבלו 700 רובלים
ב־1910 קבלו 1,300 רובלים
ב־1911 קבלו 2,370 רובלים
ב־1912 מתוכנן 3,920 רובלים

מהדו"ח הכספי לחמש שנים של פעילות הקופה אנחנו לומדים:[19]

הכנסות מריבית של לווים	48,393.52 רובלים
תשלום ריבית למפקידים	18,890.98 רובלים
הכנסות (ברוטו)	29,612.54 רובלים

מזה הופרשו:

לקרנות מיוחדים	3,143.65 רובלים
לצמצום חובות אבודים	300.00 רובלים
לשמירת דמי הכנסה	894.00 רובלים
להון רזרבי	1,280.00 רובלים
להתאמת ריבית לשנה הבאה	1,000.00 רובלים
סה"כ	6,617.65 רובלים

ההפרש: 22,994.89 רובלים הוצא לאדמיניסטרציה

משכורות צוות העובדים בתוך הוצאות אדמיניסטרציה היו:

מנהל החשבונות	1,800 רובלים לשנה
עוזר מנהל החשבונות	800 רובלים לשנה
עוזר שני	660 רובלים לשנה
עוזרת	300 רובלים לשנה
שתי פקידות	400 רובלים לשנה
סה"כ	3,160 רובלים לשנה

ההוצאות להנהלה, משכורות, תחזוקה ואדמיניסטרציה המתוכננות ל־1912 היו בסה"כ 9,117 רובלים ולדעת ד"ר וסטרמן יכניסו את הקופה לגרעון וכמחאה על כך התפטר אבל בסופו של דבר חזר בו והמשיך לנהל את הקופה 15 שנים נוספות.

על המעמד שרכש לעצמו ד"ר וסטרמן בציבור היהודי ובבסרביה כולה מעידה העובדה שהיה מועמד בבחירות לאלקטורים (ויבורשיק) לדומה מ־1912 ולפי כל הסימנים לא זכה להבחר. לדאבוננו לא צויין מטעם איזה מפלגה או גוף הוצעה מועמדותו.[19]

מהדו"ח של קופות הגמל בבסרביה לשנת 1912[20] אנחנו לומדים שבאותה שנה היו בקופת־המלוה הקואופרטיבית בבלצי 909 חברים,[21] הון הקופה הגיע ל־151,000 רובלים, הפקדונות הגיעו ל־301,000 רובלים וההלואות שנתנו 142,000.

ד. התארגנויות למימון ציבורי

דפוס ההתארגנות החברתית באותם הימים בבלצי, כמו בבסרביה כולה, היה בהקמת אגודות לטיפול בבעיה שהתעוררה הן בזמן של העדר קהילה מאורגנת והן בזמן קיומו של המוסד הזה כאשר מגבלות תקציביות מנעו ממנו לטפל בבעיה. התארגנויות אלו לוו בפולמוסים "אידיולוגיים" ואישיים מרים הן באיתור הבעיה המציקה, הן בנוגע לדרך הטיפול והן בנוגע להרכב האישי של נציגות ההתארגנות. איזה בעיות כלליות או יותר נכון מצוקות מחרידות את הציבור דאז?

בהעדר יכולת השפעה פוליטית מרוכזים המאמץ הציבורי והפעולות של אישים שונים סביב בעיות סוציאליות כגון עוני, בריאות, מוסדות דתיים, חינוך ומאוחר יותר עליה לארץ־ישראל והגירה.

בפרק זה נתרכז באגודות שקמו לצורך פתרון בעיות סוציאליות ואילו בבעיות החינוך והפעולות הציוניות נדון בנפרד. כבר ב־1861 מוקם בית־חולים בבלצי.[1] מיותר להוסיף שבהקמת בית־חולים יש משקל רב לאלמנט הסיוע לחולים עניים כי באותו זמן פנייה לבית־חולים מצד אדם מבוסס נגדה את הנורמות המקובלות דאז. פרטים מלאים יותר על בית־החולים אנחנו מוצאים בכתבה מאוחרת יותר שנשלחה על־ידי ר' זלמן בר' מרדכי דוד בערמאן המוצא לנכון להדגיש שהוא "יליד גאלאטץ":

"בעלז (בעסאראביע) – זה כשש שנים שקהל עדת בעלז בנה לתפארת בית־חולים למזור ולתרופה ולמחיה בעד העניים. סדריו והנהגתו עשו על אופן טוב מאוד ומן יום הוסדו הלוך ילך שמה בכל יום ויום הד"ר החכם רך לבב ק... שמו ויתן מזור לכל החולים הנוספים שמה, ועבור טרחתו לא יקח שום תשלום גמול וכשש שנים עבד בזיעת אפו לטובת ביה"ח יען שאהבת עמו בוערה בלבו והמשגיחים הנכבדים הזקן הנכבד הר' לביש באורמאן והנכבד הר' ישראל גארפינקאל עמדו לימינו"[2]

מהמשך הכתבה מתברר שבקהילה היתה קיימת יריבות קשה בין שתי קבוצות עסקנים. הקבוצה "האופוזיציונית" רצתה להעביר את ד"ר ק. מכהונתו ולמסרה למועמד שלהם הד"ר ה. ה"אופוזיציונרים" פנו במכתב תלונה לשלטונות בטענה שד"ר ק. היכה וגירש מבית־החולים את אחד החולים בטיפוס והמגורש מת מאוחר יותר בביתו בגלל העדר טיפול.

החקירה והניתוח שלאחרי המות הפריחו את העלילה וד"ר ק. חזר לתפקידו. מהמקרה הקטן הזה ניתן

להבין שכבר אז מדובר על קהילה יהודית תוססת בה משתלבים יחד מעשים גדולים של פילנטרופיה ודאגה לזולת עם יריבויות אישיות והלשנות לפני השלטונות כנשק בפולמוסים הפנימיים כנהוג בקהילות ישראל בכל מקום ובמשך דורות. מהבחינה הצבורית יש לציין שלוש עובדות מפליאות:
הראשונה – עצם הקמתו וקיומו של בית־חולים על־ידי קהילה המונה, אז, בסך הכל קצת למעלה מ־3,000 נפש.
השניה – המטרה המוצהרת של בית חולים להיות "למזור ולתרופה ולמחיה בעד העניים"
השלישית – עבודת הד"ר ק. בהתנדבות והמאבק הציבורי סביב המשרה למרות שאין שכר בצדה.
ממאמרו של ג. גרצנשטיין, "נתונים סטטיסטיים על בתי־חולים יהודיים ברוסיה" (ברוסית) אנחנו לומדים שבבית־החולים היו ב־1879 15 מיטות.[3]
על הנורמות המוסריות והרגישות הסוציאלית של הקהילה ניתן ללמוד מכתבה של קריימר בה הוא מספר באריכות על מקרה טרגי של מות סנדלר עני בגלל "העדר מקלט מחסה לחולים עניים". הסנדלר השאיר אחריו שלושה יתומים ואלמנה בהריון. האלמנה התחילה להתפרנס מקיבוץ נדבות יחד עם ילדיה אבל בגלל חולשתה הפיזית והרעב חלתה ומתה גם היא. אחרי שלא שמו לב למצב ההורים מעסיקה את הקהילה בעית היתומים. בסיום הסיפור מגנה קריימר את "האינדיפרנטיזם" ואת ההתנהגות הבלתי מוסרית של עשירי העיר וכדרכי המשכילים בקהילות הקטנות גם מטיף מוסר: "למי הדאגה אם לא לעשירינו הרודפים כל הזמן אחרי בצע כסף ולא דואגים לעניי העיר?" הסערה שקמה בקהילה הביאה את מר פכט ליזום הקמת "אגודה לעזרת חולים עניים".
כחבר אגודה התקבל כל תושב יהודי ששילם רובל אחד כדמי כניסה והתחייב לתשלום שבועי של 10 קופיקות. לפי הכתבה נרשמו עד אז 150 חברים "וביניהם כאלה שתרמו עם כניסתם 10 או 15רובלים. בקופה הצטברו כבר 2000 רובלים ומעריכים שההכנסה תגיע ל־4,000 רובלים. היוזם וחברי ההנהלה עסוקים בחיבור התקנון לאגודה. האגודה תשלם הוצאות ריפוי וקיום לעניים חולים"[4]
על רקע המציאות החברתית בימינו ואצלנו קשה שלא להתרשם מקהילה המזוועזעת ממות שני הורים עניים והשארות שלושה יתומים. ויותר מזה מהעובדה שהעתונות היהודית הכלל רוסית תמצא לנכון לפרסם את הסיפור בהרחבה כמעשה מביש לקהילה. הזעזוע, הפולמוסים והטפת המוסר לא נשארים עקרים אלא מתורגמים מהר מאוד למעשה קולקטיבי של טיפול מעשי בבעיה. הפרסום העתונאי הפך גם הוא לנושא של פולמוס בקהילה וקריימר "הואשם" כנראה בפירסום תוך אי־דיוק בפרטים בטענתו של "העדר מקלט מחסה לחולים עניים" בזמן שהקהילה מקיימת בית־חולים לצורך זה. הוכחה לכך שבכתבה מאוחרת יותר מבהיר קריימר ש"בהעדר מקלט מחסה" התכון למוסד המטפל בחולים עניים בתחום הקיום והפרנסה לבני משפחת החולה ובהוצאות שיש להם מעבר לטיפול הרפואי בבית־החולים. בהזדמנות זאת הוא מוסיף פרטים על בית־החולים, בו יש כבר 21 מיטות ועל בית־מרקחת ההולך ונבנה על־יד בית־החולים. להשלמת בנין בית־המרקחת נתרמו על־ידי תורמים שונים 300 רובלים.[5]
מהכתבה אנחנו גם לומדים על קליטת רעיונות מתקדמים הנוגעים למוסדות סעד כמו למשל, כתיבת תקנון לאגודה בכדי לקבוע בכתב ובאופן פורמלי את מטרותיה ודרכי ניהולה. יחד עם זאת המשיכו גם בדרכים המסורתיות של תרומות מצד קבוצות ויחידים. בביקורו של רבי יחיאל (חיליקיל) האדמו"ר מקרלוביץ הוא נתבקש על־ידי "שני בעלי־בתים" (כנראה מחסידיו) להפעיל את השפעתו למתן סעד "להמון העניים" בעיר.
פעולת האדמו"ר נשאה פרי ותוך שבועיים נאספו 200 רובלים. כמו כן אורגנה קניית עצים להסקה על־ידי הסוחרים בעלי־היכולת ומכירתם לעניים בלי הפקת רווח.[6] גיוסם של יהודים לצבא הרוסי עורר גם הוא בעיות כלכליות והכביד במיוחד על משפחות העניים.
הגביר שמואל ליפסון תורם 150 רובלים לטובת משפחות המגוייסים לצבא.[7] ב־1844, במטרה המוצהרת "להכניס את היהודים בערים ובמחוזות בעול השלטון הכללי", בוטלו סמכויות הקהילה.

התפקידים "השלטוניים" של הקהילה הועברו למשטרה והתפקידים הכלכליים הועברו לעיריות. יחד עם זאת לא ויתרו השלטונות על המסים המיוחדים שהוטלו אז על היהודים בלבד ולכן השאיר שני מוסדות לצורך זה: האחד "ממוני הטירונים" שמתפקידם היה להבטיח מכסות ריאליים מקרב היהודים ו"גבאי המכס" שהיו אחראים על גביית המסים המיוחדים ליהודים.

בקהילה היה קיים "מס הבשר" ששימש מקור הכנסה לצרכי הציבור והקהילה היתה מחליטה על המטרות להוצאה.

לפי התקנות החדשות אפשר היה למסור את "מס הבשר" לחכירה והחוכר היה חייב למסור את הסכום הנגבה לשלטונות הרוסיים. הגוברנטורים היו מחליטים על ההוצאות לצרכי הקהילה אחרי שגבו את המגיע לשלטונות ואחרי ההקצבה לבתי־הספר היהודיים מטעם הממשלה.

חכירת "מסי הבשר" הידועים יותר בשם ה"קורובקה" ובבסרביה "הטאקסה" הרעילה את חיי הקהילה. קודם כל מבחינת היחסים בין הקהילה לחוכרים ועוזריהם אשר הכבידו את עולם על אנשי הקהילה ברצונם לגבות את סכום החכירה ומעבר לו למען הרווח ואחר כך על היחסים בין פלגים שונים בקהילה שלא הסכימו ביניהם על המטרות להוצאת הכספים שהועברו לידי הפרנסים.

ויכוח כזה פורץ באפריל 1884 כאשר יעקב קריימר, אחד ממיופי־הכח של הקהילה לחלוקת עזרה, החליט להקצות 200 מתוך 600 הרובלים שנמסרו לו מ"הקורובקה" לעזרה לילדים יתומים הלומדים בתלמוד־תורה המקומית. האורתודוקסים, שהעדיפו את ה"חדר" המסורתי והתנגדו לתלמוד־תורה בכלל ראו בהענקת הסעד לילדים אלה מכשיר משיכה העתיד להשפיע על הורים לשלוח את ילדיהם לאותו מוסד ולכן גינו את ההחלטה. למרות ההתנגדות בצע קריימר את החלטתו ולכל אחד מ־48 הילדים היתומים ניתנה חליפה, מגפיים וכובע.[8]

אגודה בשם "פרנסת עניים" שמטרתה חלוקת לחם, מצרכי מזון אחרים ועצים להסקה לנצרכים הוקמה ב־1887. באגודה היו 50 חברים שתרמו 20 קופקות כל אחד מדי שבוע. העיר חולקה לאזורים ובכל איזור היה גובה מתנדב שהעביר את התרומות לגזבר האגודה שחילק את ההקצבות מדי חודש.[9] חברי האגודה לא שמרו, כנראה, על התמדה ורציפות בפעילותם כמשתמע מכתבה המתריעה על הרעת מצבם של העניים תוך פנייה לחידוש העזרה.

יוזמה מוזרה למתן סעד לעניי הקהילה היתה זו של פקיד המחוז ג. זיקוב (רוסי) שפנה לבעלי היכולת היהודים למתן עזרה לאחיהם העניים לקראת חג הפסח ולפי הכתבה תרמו התורמים בעין יפה.[11] העזרה לילדים עניים הלומדים בתלמוד־תורה התמסדה בינתיים ובידיעה עתונאית מ־1890 מסופר על חלוקת בגדים, נעלים וספרים לאותם ילדים בהוצאה של 200 רובלים.[12]

כאמור, נהגו עשירי הקהילה לתרום מדי פעם תרומות אישיות במקרים שמצאו לנכון בנוסף להשתתפותם במאמץ הקהילה ושל האגודות השונות. דוגמא לכך החלטתו האישית של ר' שמואל ליפסון לעזרת משפחות המגוייסים לצבא שציינו לעיל. כך יוזמים הסוחרים ר. וכ. תרומה מצדם וגם אוספים אצל אחרים 130 רובלים לקנות עצים להסקה עבור העניים.[13] ההתנדבות וההמלצות של בעלי יכולת לעזרת בני הקהילה החלשים היו גם מעשה שכבוד והערכה מצדו ומעידה על כך נכונות העתונות לפרסם את הגילויים האלה.

בפרק הכלכלי הזכרנו את הבצורת הקשה ואת המשבר הכלכלי שפקד את בסרביה. האגודות למיניהן ותרומות פרטים אינם מספיקים יותר להקלת מצוקת הרעב של ההמונים.

השלטונות הגישו עזרה רק לנצרכים נוצרים. מהדו"ח שהגיש הד"ר פ. לנדר, השליח מטעם "הועד הפטרסבורגי לעזרה לעניים" אנחנו לומדים על מימדי המצוקה. לפני הד"ר לנדר ביקר בקהילה הד"ר לנדסמן, שליח "הועד האודיסאי לעזרה לעניים" ורשם 450 משפחות כנזקקות לסעד דחוף. הועד המקומי לעזרה לעניים הגיש, תוך חודש, סיוע ב־422 רובלים. ד"ר פ. לנדר יחד עם הועד המקומי קבעו כמכסת סעד 3 רובלים ו־10 קופיקות לחודש למשפחה בעלת שש נפשות. תמורת התמיכה הכספית דלעיל יכלה משפחה כזאת לקבל 2½ פוד קמח תירס ו־30 ק"ג קמח לאפייה. כמינימום העזרה היו

דרושים 1,900 רובלים לחודש. מטעם הועד הפטרסבורגי הובטחו 1,200 רובלים ואת 700 הרובלים הנותרים לחודש התחייבו לתרום 15-10 תורמים מקומיים. לצרכי הפסח העביר הועד הפטרסבורגי 600 רובלים ואת היתר התחייב לתרום הועד המקומי.[14]
הסולידריות הקהילתית השתלבה כאן בסולידריות יהודית של הקהילות במדינה כולה.
החורף הקשה החריף את המצוקה של הנצרכים. מ. יורקאוויטש מדווח על המצור בו נתונה העיר בגלל השלג ועל הסבל הרב של העניים מחמת הקור והרעב. גם הוא כמנהיגי המשכילים האחרים, מתריס כלפי בעלי היכולת על העדר אירגון פעיל לעזרה.[15]
ב־1893 נפתחה מסעדה לעניים. ביום הראשון ניתנה ארוחה חינם ל־200 מעניי העיר. הארוחה כללה מרק, 200 גרם בשר, תוספת שעועית ו־400 גרם לחם. ביתר הימים היה מחיר הארוחה 6 קופיקות.[16]
מקור אחד לצרות היו השריפות ההמוניות. שלוש שריפות גדולות פקדו את יהודי בלצי.
בשריפה הראשונה מ־5.3.1882 נשרפו 340 בתים מהם 320 בבעלות יהודים מהם היו מבוטחים רק 15 בתים. 2500 נפש, כמחצית האוכלוסיה דאז נשארו ללא קורת גג. בין היתר נשרפו בית־כנסת גדול, בית מרקחת וחנויות. הנזק נאמד ב־985,000 רובלים. השלטונות סירבו לבקשת העזרה לנפגעים והציעו התארגנות פנימית של היהודים.
בראש הועד לעזרת נפגעי השריפה עמד אחד מפעילי הקהילה – הד"ר פינקנזון. האסון היה כל כך כבד שכפריים מהאיזורים הקרובים הביאו קמח כתרומה לנפגעים. אחד מבעלי האחוזות הנוצרים תרם 200 רובלים לקרן לעזרה.[17] תוך חודש ימים נאספו 700 רובלים.[18]
ב־5 לאוגוסט 1884 פרצה השריפה הגדולה השניה ובה נשרפו 50 בתים ו־60 חנויות בבעלות יהודים. למעלה מ־80 משפחות נשארו מחוסרי כל. הנזק נאמד ב־100,000 רובלים ובעית השיקום של נפגעי השריפה הקודמת החריפה עוד יותר.[19] שריפה שלישית פרצה ב־24.6.1887 ובה נשרפו 40 בתים של יהודים. גם במקרה זה היתה פניה לרחמנים לתרום לעזרת הנפגעים.[20]
כפי שכבר ראינו בפולמוס בית־החולים וכמו בכל קהילה יהודית בכל מקום רבו קבוצות שונות ביניהן והאשימו אחת את נציגי השניה בשחיתות וכוונות רעות. בסוף 1882 אחרי ריב כזה והטלת דופי ביושרם של הפרנסים הקודמים נבחר ועד קהילה חדש בהרכב: ד"ר פינקזון, ד"ר קניגשץ,* ליפסון וד. רבינוביץ[21] הבחירות לכהונה ציבורית הן הזדמנות פז לריב ולויכוח.
ב־1.4.1884 היו צריכות להתקיים הבחירות ל"רב־מטעם" (הקזיוני רבינר) ועל המשרה התחרו שני מועמדים: האחד יואל שפירא, המוזכר כזכור אצל הסופר־הנוסע גוטלובר, שמחזיק במשרה בפועל ואילו השני היה משכיל אחר בשם חרך. לצורך הבחירה נערכה התכנסות חגיגית בבית־הכנסת והממונה על הבחירה מטעם השלטונות הרוסיים, האיספרבניק של מחוז יאססי, הקריא לפני הנאספים את פניית הגוברנטור של בסרביה בה ביקש מהקהל לשמור על הסדר והנימוס בבחירות, להופיע הופעה מכובדת, להמנע משכרות ולהמנע מקטטות לצורך הבצוע התקין של הבחירות.
אחרי דברי האיספרבניק פרץ ויכוח בין הנאספים. המתנגדים לעצם קיום הבחירות טענו שאסור להשבע את השבועה הנדרשת בגלל הפסח וצדדי הבחירות טענו שהשבועה מותרת כי אלה ימי חול־המועד. למרות אזהרת האיספרבניק ופניית הגוברנטור פרצו מהומות והבחירות נדחו ל־15 באפריל אותה שנה.
התוצאה השלילית של האירוע הפכה אותו לענין גם עבור העתונות הרוסית והוא פורסם בעתון הרוסי "אודסקי ליסטוק"[22]
לא מצאנו רשימה על סיומן התקין של הבחירות אבל מפעילויות מאוחרות יותר ברור שיואל שפירא נשאר בתפקידו ואילו המועמד הנגדי נבחר מאוחר יותר ל"רב־מטעם" בעיירה פלשטי.
ההאשמות בשחיתות חרגו לפעמים ממסגרת הקהילה והגיעו גם לערכאות המשפט הרוסי. כך, למשל,

* ד"ר קניגשץ הוא כנראה ד"ר ק. גיבור הסיפור סביב בית־החולים.

הובאו שלושה עסקנים מהקהילה בבלצי לפני בית־המשפט המחוזי בקישינב באשמת מעילה בכספי הקהילה וזוכו מאשמה.[23] אולי יש מקום לקשור את ההאשמות נגד שלושת העסקנים האלה עם בחירת ועד הקהילה החדש ביולי 1882 שהזכרנו לעיל. בביורוקרטיה הרוסית והאטיות המשפטית יתכן שעד פסק־הדין בערכאה השניה עברו חמש שנים.

כבר הזכרנו את חדירתם האיטית של רעיונות בתחום הסעד ואת המעבר מצדקה אישית, דרך אגודות ועד להתארגנות קבוצתית כגון קרנות ומוסדות כספיים בהנהגתה. על קיום של "קרן של בעלי־מלאכה יהודים" אנחנו לומדים משלוש כתבות בעתונות. בתוך סיפור על הגרף הנוצרי קטרג'י שתרם 200 רובלים לבנין מחדש של בית־הכנסת שנשרף ב־1882 מצויינת תרומה נוספת של אותו גרף לקרן של בעלי המלאכה כביטוי להתרשמותו מאלה שעבדו בבנין בית־הכנסת והיו חברים באותה קרן.[24]

גם רעיון "הפרודוקטיביזיציה" המעסיק כל כך את הזרמים החברתיים והפוליטיים – בעם היהודי מתורגם תרגום מעשי בהקמת: "קרן להכשרה מקצועית וחקלאית". מטרת הקרן היתה לממן הכשרה מקצועית במלאכות השונות והכשרה למעבר לחקלאות הן לשינוי המבנה המקצועי־כלכלי של הקהילה והן להכשרת האנשים לעליה לארץ־ישראל או להגירה לארצות־הברית או ארגנטינה. מרכז הקרן היה ס.ל. קליינמן. בין המשתתפים היו ישראל אניספילד, ס. ברק, אברהם־בר טרכטנברג, הוטרינר שטיין, עוזר הרב מ. הורובה, ס. דובריש (שלושה רובלים כל אחד), קליינמן, זאכובסקי (שני רובלים כל אחד) ש. מוזיס, מ. שטרן, מ. שוסטקובסקי, א. גרשנזון, יידל אידלמן (רובל אחד כל אחד)[25]

הקמת בתי־כנסת או בניני־ציבור דתיים אחרים דרשה גם היא מאמץ כספי ציבורי. גם בתחום זה בולטת התופעה של התארגנות ספציפית של המעוניינים בדבר.

ב־1857 היו בבלצי בית־כנסת אחד ושישה בתי תפילה.[26] ואילו ב־1861 היו בית־כנסת אחד ושבעה בתי־תפילה.[27] אין לנו נתונים על היוזמה ועל המימון לבניית אותו בית־כנסת ושל בתי־התפילה האחרים. דוגמה להתארגנות ציבורית קבוצתית לבנית בית־כנסת היא זו של חסידי סדיגורה בעיר הבונים "קלויז" הנושא את שמם:

...גם בעירנו זאת נבנה לחלפיות זה כמה שנים בית־מדרש המכונה "סאדיגארער קלויז". כל צרכי הבנין נתנו חסידי סאדיגורא היושבים פה; איש איש כפי יכולתו יערך מקומו אשר קנה ויעשו בבית סדרים שונים ומועילים ויתנהגו בו כשורה זמן רב ומדה ואין מבלים דבר ע"כ לא יחולל כבוד הבית ולא יחסור לו, מאומה[28]

העדר בית־כנסת הוא נושא להתרמה בעתונות בכדי לדרבן את הפרנסים לבנות. כתבה אחת מתריעה על סכנת ההתמוטטות של בית־הכנסת היחידי הקיים[29] ובכתבה אחרת מתואר המצב העגום של המתפללים הנזקקים לצורך זה למחסן העומד על־יד הגשר שעל פני הראוט במקום מרוחק מאוד מהישוב.[30] הבעיה מחריפה עם השריפה של בית־הכנסת בשריפה הגדולה משנת 1882:

"מבעלז יתאונן מרדכי מיכאלוויטש כי אין בית אלוהים בעיר. ביהמ"ד נשרף בשנה שעברה וביהכ"נ הישן נסגר מטעם השלטונות מפני שהוא נוטה לנפול והוא מחוץ לעיר במקום רפש וטיט בעת אשר 18,000 רו"כ מותר מהטקסא מונח באוצר המחוז ונקל היה לבנות ממנו בית לה' לו היו משתדלים.[31]

ההתארגנות הציבורית לבניית בית־הכנסת מחדש היא יוזמת העסקנים: שמעון הענדלר, רפאל ואברהם גערשטעינפעלד. בהנחת אבן הפינה כיבדו את הגרף קטרג'י התורם שהוזכר לעיל.[32]

עד כאן ראינו את אותם מקורות מימון למפעלים ציבוריים אשר באו מתרומות אישיות או של קבוצות, מתשלום דמי חבר באגודה ואפילו נסיונות להקמת קרנות. אבל מספר ראשי המשפחות בקהילה, מצבם הכלכלי הלא־יציב, התנועה המתמדת של הגירה מחייבים להניח שכל אלה לא הספיקו להקמתם ולקיומם של מוסדות קהילתיים הפעילים לאורך זמן.

הבסיס המוצק למימון צרכי הציבור היתה הנדבנות הגדולה ובעיקר הורשת רכוש גדול לצרכי הקהילה. ברשותנו עדות של שלושה מקרים של נדבנות גדולה כזאת מצד עשירים חברים בקהילה שהלכו לעולמם. הנדבן הגדול ביותר של הקהילה במשך כל זמן קיומה היה א' חנינה הלפרין שנפטר

ב־31.12.1887. על תרומתו אנחנו קוראים:
"בבעלץ (פ. בסרביא) מודיע ה' אהרון יאוועלבערג כי בליל 31 דצמבר העבר גוע ויאסף אל עמיו אחד מנדיבי העיר, ה' חנינה האלפערין. המנוח היה איש טוב והרבה להטיב ולזרוע צדקנות לעניי העם. במותו עזב אחריו מאתיים אלף רובל לקרוביו ולגואליו (כי בנים לא היו לו). לדברים שבצדקה נדב: אלף רובל לביה"ח לעברים וכסף לביה"ח של הנוצרים; אלף רובל לתקן בדקי ביהמ"ד הישן; אלף רובל לבית הת"ת להפקיד מורים משכילים חדשים להורות לילדים מבקרי הבית תורה וד"א ושפת המדינה; חמש מאות רו"כ לבית המרחץ החדש. מלבד זאת נדב הכנסות אחוזתו – אשר תעשינה לשנה לשבעת אלפים רו"כ – לחלקו באופן זה: 2.333 ר' בכל שנה לכלכלת ביה"ח לעברים והכסף הזה לכלכלת ביה"ח לנוצרים והכסף הנשאר יהיה שמור לעת הצורך לתמוך בידי קרוביו היורשים אם תמוט ידם. את נחלתו ואת כספו מסר המנוח בחייו בידי אפוטרופוס והוא איש נוצרי נאמן רוח ובלי ספק יקיים כל דברי המנוח כאשר צוה לפני מותו".[33]
כפי שמרשימה הירושה עצמה מרשימה גם מחשבת המוריש להבטיח המשכיות המימון באמצעות "קרנות" ואפוטרופסות מאורגנת הגם שמפתיעה העובדה שהאפוטרופוס נוצרי. כמו כן מרשימה הדאגה המקבילה לשני בתי־החולים, היהודי והלא־יהודי. מכאן נודע לנו גם המקור הכספי לבניית מוסד קהילתי חשוב כמו בית־המרחץ היהודי. את השטח להקמת בית־הקברות היהודי רכש ר' חנינה בחייו ומכאן הפירוש לקללה הבלצאית "לך לחנניה".
מקרה שני של נדבנות הוא זה של זמכובסקי שהוזכר כבר בין התורמים ל"קרן להכשרה מקצועית וחקלאית" שנפטר בינואר 1889. על צואתו אנחנו קוראים:
"(פלשטי) בשבוע העבר מת בעיר ביעלצי, הסמוכה אלינו איש עשיר מאחינו אשר ישב בכפר ציפלשטי ה' י. זאמחאווסקי ובמותו עזב אחריו הון רב, לערך 150,000 רו"כ. בצואתו שערך לפני מותו נרשמה לתת ליורשיו חמישים אלף רו"כ והשאר יהיה לקרן קיימת ופירותיה יהיו לבית־החולים אשר לעברים בעיר הנ"ל. גם לשאר צרכי העיר עזב סכום ידוע."[34]
מקרים, מסוג זה, של תרומות יהודים עשירים ועזבונות לצרכי ציבור היו "חדשות מרעישות" בעתונות היהודית של אותם הזמנים ולא מעט, בצדק. במקרה זה "חטף" את הידיעה הכתב מפלשטי. כנראה שמקור העושר שצבר זמכובסקי היה באחוזה שהחזיק בבעלותו ובחכירה בציפלשטי ולצורך זה גם ישב באותו כפר חלק מזמנו.
על תרומה מוזרה ביותר לטובת בית־החולים של הקהילה אנחנו קוראים בידיעה מאודיסה: "הרופא ד.ו. וויוואדצעב שמת לפני זמן קצר ואשר גר בילדותו בבלצי הוריש לקהילה היהודית של אותה עיר 10,000 רובלים לבניית מבנה חדש עבור בית־החולים היהודי"[35] מי יודע איזה סיפור מסתתר מאחורי השם הלא־יהודי כל כך: "וויוואדצעב"? יהודי, לא יהודי, מומר? מה הרשים אותו בנעוריו שהביא אותו להוריש לבית־החולים סכום נכבד כזה? מהידיעה הקצרה בעתון לא ניתן לדעת יותר.
המעבר להתארגנות קואופרטיבית צוין בפרק הכלכלי. הקמת מוסדות חינוך והפעילות הציונית דרשו גם הם מאמץ אירגוני קולקטיבי ובכל אחד מהנושאים נדון, כאמור, בנפרד.

ה. זרמים רוחניים ומוסדות חינוך

הזרם הרוחני הדומיננטי בקהילת בלצי, של אותם הימים, כמו בבסרביה כולה, היה זה של החסידות על גוניה. כבר בזמן יסוד העיר הכתה החסידות שרשים בבסרביה.
בנו יחידו של הבעש"ט ביקר בבסרביה וכהן כרב ברשקוב בשנים 1748-1752.[1] צדיקים ושליחיהם היו מבקרים באיזור ולא פעם היו רבני הקהילה בעצמם חסידים של "חצר" זו או אחרת.
למרות ההשפעה החזקה של החסידות נוסדו בבסרביה רק שתי "חצרות" חסידים. האחת ברשקוב, כאמור, והשניה בבנדר. הצדיקים השונים, ראשי השושלות היו מבקרים בערים ובעיירות או שולחים אליהם "שליחים". החסידים, מצדם, היו נוסעים לבקר ב"חצר" הרבי, בהזדמנויות שונות או שולחים

אליהם "קוויטלעך" באמצעות "השד"ר־ים. על ההשפעה החזקה של החסידות בבלצי והנימה הביקורתית כלפי השפעה זאת אנחנו קוראים אצל גוטלובר.

"בתוך כך בא לבקר אותנו איש חסיד מעיר בלז אשר בביסרביה והוא מחסידי חב"ד, אשר לא ידעתי איזה רוח נשא אותו מליטה למולדאביה ויצגו שם לרוב. ובהיותי בקיא גדול בספר חב"ד ביחוד ובכלל בספרי החסידים וגם בקצת ספרי המקובלים, התרועע עמי החסיד הנ"ל והודעתיו רבי תורתו תורת חב"ד אשר בתוך מעי ונשאתי חן וחסד לפניו. וכבר שחקתי בקרב לבו וכל דרכי החסידים למיניהם השונים היו לזרא באפי ואף־על־פי שהתהללתי בידיעת דרכיהם ודרשותיהם לעוני העם, הנה בזיתי להם בליבי וידעתי כי הבל הם מעשי תעתועים אין בם מועיל".[2] גם דיינרד מבקר קשות את שליטת החסידות בבלצי:

"גם פה החסידות מרימים חשבון וכולם נער כזקן הנם לה כעבדים. נאמנים בעוד אשר אויבתה החכמה תעמוד בחוץ כאן לה אף מדרך כף רגל על האדמה הקדושה הזאת נחלת הפראים האירופים"[3]

משני הקטעים בולט הבוז לחסידות מצד שני המשכילים בעלי הרקע ה"מתנגדי". גם המשכילים תושבי המקום לוקחים חלק בפולמוס המתנהל בין האורתודוכסים למשכילים בכל קהילות ישראל. על התקפת אחד המשכילים (לא מבלצי) על החסידות ב"המליץ"[4] מגיב ר' יעקב פרידמן המציין שהוא "יליד בלצי" ומתגובתו אנחנו לומדים על המחנה החסידי:

"וגם אם שולחים המה פדיונות להקדיש בסאדיגערא ונוסעים גם בעצמם להראות את פניו, אבל לא יתרשלו בעולם העשיה, יעשו מסחר וקנין ויבואו באנשים, דרכיהם ישרות ואין פוצה פה ומצפצף עליהם, ונדבות לצרכי העיר לתמוך בידי אביונים ולא יקפצו ידיהם מצדקה לכל דבר טוב. כולם צעירים בימים ובכל זאת לא יתערבו על ריב בפחזות רוח. לזאת ינחלו כבוד מכל שוכני העיר: כיהודים כנוצרים – ובכן לו עשו כמוהם כל יתר גדודי החסידים במקומותיהם, כי אז לא היו הם ללעג ולקלס בעיני כל ובגללם לא נאשמו אחיהם כחסידים כמתנגדים"[5]

החסיד מסדיגורה ידע כנראה פרק במלאכת הפולמוס והוא טוען להפרדה בין עקרונות החסידות המקובלת עליו ובין ההתנהגות היום־יומית ביחסים בין הבריות "כי לא שיטת החסידות ואמונת החכמים אשמות בדבר, רק מנהגי המקנאים קנאת שוא לה ולדורשיה."[6] במלים אחרות לא את החסידות ורעיונותיה יש לגנות אלא את הקנאות מכל צד. לחזוק דבריו גם מספר על המאמץ של חסידי סדיגורה בבלצי לבנות בית־כנסת הנושא את שם חצר רבם "הסאדיגערער קלויז" שסיפרנו על כך, לעיל. מהסיפור על ביקורו והתערבותו של ר' יחיאליק'ל מקרולוביץ לטובת עניי העיר אנחנו מבינים שגם לו היו חסידים בעיר.

בלעג רב מספר משכיל־מתנגד אחר על ביקור נוסף של ר' יחיאליק'ל בעיר:

"הגיע אלינו הצדיק ר' יחיאליק'ל; התארח שמונה ימים, אסף, לפי שאומרים, הרבה תרומות בירך את העיר ואת הרפת של העגלון אשר הוביל אותו חינם עד פלשטי. מיד בנסיעתו הודיעו טלגרפית לצדיק מאולרונצק שהמקום פנוי ובוא יכול לבוא מכאן שיש תקוה שהעיר תזכה בקרוב לצדיק נוסף".[7]

צדיק אחד מיוצאי שושלת זאת הקים חצר בבלצי. אין לנו נתונים על תאריך התישבותו בעיר אבל החצר התקיימה עד פרוץ מלחמת העולם השניה. במבטא אנשי המקום נקרא "אלעסקער רעבעלי". לא ברור אם הדימינוטיב "רעבעלי" בא לציין את קומתו הנמוכה, את המספר הקטן של חסידיו או את הדרגה הנמוכה בין דרגות השושלת והסטטוס שלהם.

חסידי "הרעבעלי" היו תושבי בעלצי וכפרי הסביבה מפשוטי העם.* באותו סגנון של לעג וביקורת מסופר על ביקור חסידי מסוג אחר:

* את המידע על "האלעסקער רעבעלי" קיבלתי מחברי וידידי דוד גורפינקל המספר שסבו ר' אברהם חיים שהיה בעצמו שד"ר של הרבי מבויאן ואוסף ומעביר למענו "קויטלעך" היה לוקח אותו לתפילת נעילה ביום־הכיפורים ל"אלעסקער קלויז" ב"חדר" הרעבעלי כי שם האריכו בתפילה ולדידי ר' אברהם חיים סיימו ביתר בתי־הכנסת מוקדם מדי.

"לפני ימים אחדים הופיע בעירנו אורח הגון הוא המשולח י־ק לגזוז את צאן קדושיו של הרבי מקאפוסט אשר חסידי עירנו סרים למשמעתו. חשבנו שבגלל המצב הקשה לא יצליח להשיג תרומות אבל לא כן הדבר כי הצליח לאסוף שלושים רו"כ בלי עמל ויגיעה רבה בעת אשר עניי עירנו גועים ברעב ממש ואין חומל ומרחם עליהם.[8]

הלעג החריף שבביטוי "לגזוז את צאן קדושיו" מבהיר את יחס הבוז של המשכילים לחסידות אבל התרומה למרות העוני מעידה גם על השרשיות העמוקה והאמונה של "הצאן". ממעט הכתבות שמצאנו אנחנו לומדים שבעיר היו חסידים מחסידי חב"ד, של הרבי מסדיג'רה, של הרבי מקרילוביץ, של הרבי מקפוסט, של הרבי מבויאן ואפילו "רעבעלי" מקומי. על מרכז חב"ד בבלצי עד מלחמת העולם הראשונה אנחנו קוראים:

"בעיר בעלץ היה מרכז לחסידות החב"דית ובראשו עמדו שני תלמידי חכמים מובהקים: רבי חיים בר ושבימי שחרורו היה "חוזר" אצל בעל "צמח צדק" ור' נח סופר (שעלה לא"י ושם מנוחתו כבוד). פרנסתם היתה מצויה להם בדוחק אבל יומם ולילה היו יושבים ומתעמקים בתורה ובחסידות החב"דית.

כל ימות השנה לא היה בא משקה ענבים לפיהם, פרט לפורים, שאז היו שני אלה מתחרים בשתיית יין עם כל חסידי חב"ד אשר בעיר והיו מראים כוחם גם בחידודים ובבדיחות מפולפלות כדרך "רבני פורים" בישיבות ליטא המעקמים את הכתובים ועוקרים הרים בחריפות ובבקיאות פורימית".[9]

הסיפוח לרומניה ניתק את בסרביה ממקור חסידות חב"ד והשפעתה בעיר ירדה לגמרי.

לדאבוננו לא מצאנו רשומים על הרבנים שישבו על כס הרבנות בקהילה באותה תקופה. בשנים 1850-1825 כיהן כרב בבלצי ר' שמעון יעקבוף אשר כדברי פרידמן "כמו יתר הרבנים בבסרביה באותה תקופה, לא היה בעל שם בעולם ההלכה".[10] בלצי לא פיגרה הרבה אחרי החדירה האטית של ההשכלה לרוסיה והגורמים לכך הקרבה הגיאוגרפית למרכז ההשכלה באודיסה והגירת משכילים מליטא. אין לנו נתונים על תחילת החדירה של ההשכלה לעיר אבל בקטע שהבאנו מספרו של גוטלובר בולטת התרשמותו החיובית ממשכילי העיר שנפגשו אתו ודי כדי ציון חמשה מהם בשמותיהם המלאים וכדבריו "אלה האנשים היקרים שנאספו סביבי ותהי ראותם אותו כראות אב או אח וכך היו בעיני".

מציון העובדה ששנים מהם באו מליטה אפשר להסיק שהיתר היו כבר ילידי העיר או שבאו מאיזורים רוסיים קרובים.

כבר צטטנו מדברי הלעג של המשכילים על ה"חשוכים" ולהבהרת הרקע נסתייע בתאורו של דובנוב:

"המלחמה בחשוכים נערכה לעתים קרובות בסיוע אותו הכח החיצוני שבקש למעט דמותה של היהדות ברוח ההתבוללות הרשמית. המשכילים היהודים החדשים והממשלה כרתו בימים ההם ברית. הרבנים הרשמיים והמורים מבין חניכי בתי הספר לרבנים שבוילנה ובז'יטומיר היו על פי רוב פקידי הממשלה ובמלחמתם כנגד האדוקים נסתייעו בשלטון, ויש שפגעו ברגש הדתי של ההמונים על־ידי חלול המנהגים בפרהסיה מפני שהרגישו שהשלטון תומך בהם"[11]

כנראה שהויכוח בין המשכילים לאורתודוקסים בבלצי היה מתון כלשהו בהשואה לערים אחרות בהן היו מקרים של התנגדות פיזית לבואם או התישבותם של "צדיקים" מצד אחד או הפרעות וחרם על פתיחת בתי־ספר חילוניים. כבר לא לדבר על הלשנות מצד מחנה זה או אחר. יש להניח שלו קרו מקרים כאלה היו באים על ביטויים בכתבות כלשהן בעתונים. תרומה גדולה למתינות הויכוח תרמו המשכילים ששללו את ההתבוללות ופנו לציונות והבולט ביניהם היה זלמן אפשטין, המנהל ויכוחים עם האורתודוקסים תוך כיבוד ערכי הדת והמסורת.

במאמרו "דברים אחדים על אודות המצב החומרני והרוחני של יהודי בסרביה" הוא כותב:

"בבעלץ, לדוגמא, אחת מטבורי המסחר בכל המחוז ומספר יושביה היהודים בערך הוא רב מאוד, יש רק ששה חותמים מכל וכל על מכ"ע עבריים! ובנוגע לשמירת חוקי הדת, הנה הרבה מהם כמו לשאת

משא ביום השבת, דיני מוקצה וכדומה, כבר אבדו פה את טעמם ורובי העם מקילים בהם בפרהסיא ואין פוצה פה ומצפצף"[12]

בהמשך מוכיח אפשטין את הציבור בזה שבתי־הכנסת בעיר ריקים בימי חול, שלא מתפללים כלל ושלא מכבדים את הרבנים. יחד עם זאת מגנה את ההתנהגות לפי אמונות טפלות. מהביקורת של אפשטין ניתן לשרטט את הטיפוס של המשכיל הציוני עליו נרחיב את הדיבור בהמשך. כמו בכל קהילה, מתמקד המאבק על התכנים החינוכיים והמסגרות החנוכיות. חינוך הילדים והקניית השכלה תורנית וחילונית העסיקה את הקהילה באופן קבוע ובעיקר בולטת הדאגה להשכלתם וחנוכם של הילדים מחוסרי האמצעים. על מהות החינוך מתנהל ויכוח רב־צדדי בתוך הקהילה בין האורתודוקסים המצדדים ב"חדר" המסורתי וב"ישיבה" על תכניהם לבין המשכילים המצדדים בלימודי חול ובמסגרות חינוכיות ברוח ההשכלה הכללית ובגישות הפדגוגיות החדשות באותם הימים. בתוך המחנה האורתודוקסי הצטמצם הויכוח סביב שוני מסויים של צורת המסגרות ואילו במחנה המשכילים התרחב הויכוח בין המצדדים בבית־ספר ממשלתי ליהודים להבדיל מבית־ספר יהודי של הקהילה ומבחינת התוכן בין המצדדים בהדגשת לימודי השפה העברית לבין המצדדים בהדגשת לימודי השפה הרוסית ושפה זרה נוספת.

בשולי המחנה הופיעו, מאוחר יותר, מצדדים בהליכה לבתי הספר הכלליים הרוסיים. במחצית הראשונה של המאה הקודמת התיחס רוב הציבור בשלילה גמורה אל הנסיון הממשלתי להקים בתי־ספר ממשלתיים ליהודים ולמורים היהודים מבין המשכילים בבתי־ספר אלה.

גוטלובר, התרשם משיחה עם שני מורים משכילים ממוצא ליטאי שלימדו בבתי־הספר הממשלתי ליהודים בבריצ'אני שהיהודים "הביטו אחרי המורים כאילו באו בפקודת הממשלה להעביר את בניהם על הדת".[13]

אין ספק שיהודי בלצי התיחסו כלפי המורים ממוצא ליטא שלימדו בבית־הספר הממשלתי במקום, בצורה דומה. בהשפעת רעיונות שחדרו מהמערב החליטו השלטונות הרוסיים על הקמת בתי־ספר ממשלתיים לילדים יהודים לשם "תיקון המידות הרעות" שלהם. על־ידי מימון קיומם של בתי־ספר כאלה, הכתבת תוכניות הלימודים והפיקוח עליהם קיוו להחיש את תהליך ההתבוללות. באותו זמן של הקמת בתי־הספר האלה רדפו השלטונות את "החדרים" ואת המלמדים מתוך נימוקים פורמליים, סניטריים ופדגוגיים. הטענה כלפי המבנים של החדרים היתה של העדר תנאי נקיון ואורור מינימליים וכלפי המלמדים טענו שהם חסרי הכשרה פדגוגית, מתנהגים לא יפה כלפי התלמידים ואינם מעניקים להם חופשות בכלל וחופשת קיץ בפרט.

הרוסים ראו בחיסול "החדרים" וה"ישיבות" ובהקמת בתי־ספר ממשלתיים ליהודים וביטול ועדי הקהילות מדיניות משולבת בכדי "לתקן את העם הזה תקון יסודי" באמצעים תרבותיים. ב־13.11.1844 יצאה פקודת הצאר לייסד, בכל מקום שיש בו קהילה יהודית, בתי־ספר כאלה מדורגות בשתי דרגות ושני סמינרים למורים. לפי הפקודה הזו המפקחים חייבים להיות רוסים. בסוף 1844 נאסר קיום ועדי קהילות וסמכויותיהם חולקו בין המשטרה לעיריות.[14]

בית־הספר הממשלתי היהודי בבלצי נוסד בסוף שנות ה־40 של המאה הקודמת ביוזמת מנהל משרד החינוך המחוזי של אודיסה.[15] לפי הנתונים של ה"נובורוסייסקי קלינדר" מ־1857 היו בבלצי (1855) בית־ספר כזה ממדרגה ראשונה ולימדו בו המורים יהודה שפירא והלל ריבוש.[16] שלוש שנים מאוחר יותר, ב־1861 היה המצב דומה.[17] בזכרונותיו מהביקור בבלצי בשנת 1864 מזכיר גוטלובר את בית־הספר הזה ובנוסף לי. שפירא מציין כמורה שני את גינסטלינג. שניהם, לדבריו, בוגרי בית־המדרש לרבנים בוילנא. המשגיח על בית־הספר, מטעם הקהילה היה ר' מנדיל גרוסמן.

חריפה במיוחד היתה הבקורת של המשכילים המקומיים על החינוך המסורתי. בלעג ובעוקצנות מתאר המשכיל שלמה משה חזן את מצב ה"חדר" (ב־1867). אמנם המלמד ב"חדר" הזמין אותו להוכח בידיעות תלמידיו בפרשת השבוע ("לך לך") אבל התלמידים, לדברי חזן, לא הבינו את הכתוב ורק

הקטן ביניהם תרגם בצורה נכונה את הכתוב ליידיש.
אחרי תיאור התנאים הסניטריים הירודים, מספר חזן, שבגלל הרעש העצום שהקימו תלמידי ה"חדר" לא שמע המלמד את צעקותיה של בתו הקטנה שכמעט טבעה בגיגית מים שעמדה באמצע החדר.[18]
אותו משכיל, שלמה משה חזן חותם על כתבה אחרת מבלצי ומכנה עצמו "עבד העברי" בכדי לרמוז בכך על עמדתו בויכוח על צביון ההשכלה.[19]
התרשמותו השלילית של המפקח הממשלתי (ינובסקי) וביקורו בבית־הספר, באוגוסט 1869, הביאה לסגירתו. בדין וחשבון שכתב הוא מציין שמצא בבית־הספר 11 תלמידים בלבד ומהם רק אחד שלט ב"ידיעות בסיסיות", כדבריו בזמן שבבית־הספר הממשלתי היסודי הרוסי שלטו 5 תלמידים (!) מתוך 82 "בידיעות בסיסיות"*
מהכתבה אנחנו למדים על תקציב אותו בית־ספר לאותה שנה – 1186 רובלים. אחרי ההחלטה על סגירתו חולק התקציב כדלקמן: 500 רובלים לבנית כיתה נוספת בבית־הספר הממלכתי הרוסי, 250 רובלים לרב המקומי (כנראה י. שפירא) להוראת הדת היהודית לתלמידים יהודים בבית־הספר הממלכתי הרוסי, 200 רובלים לבית הספר לנערות בו לומדות גם נערות יהודיות ו־236 רובלים למחלקה המקצועית של בית־הספר הממלכתי הרוסי.[20]
לא ידוע לנו כמה זמן היה בית־הספר הזה סגור אבל ב־1873 הוא פועל מחדש.[21]
מרשימת מקבלי העתון "רוסקי ייבראי" אנחנו לומדים שעותק אחד ממנו נשלח לפי הכתובת של יהודה שפירא, הרב מטעם עבור בית־הספר הממשלתי ליהודים ממדרגה ראשונה שם הוא שימש כמורה.[22] מהדו"ח של המפקח ינובסקי, שהובא לעיל, שהביא לסגירת בית־הספר הממשלתי לילדים יהודים משותמע שמספר ילדים יהודים, בנים ובנות, כבר לומדים בבתי־ספר רוסיים ואין ספק שהתופעה עוררה ויכוחים בקהילה כפי שעוררה ויכוחים בקהילות אחרות. עשר שנים מאוחר יותר יש הוכחות לויכוח בנושא הזה בתוך המחנה:
ג. קריימר, משכיל המצדד בשליחת ילדים יהודים לבתי־ספר רוסיים כותב:
"בין התלמידים היהודים בבית־הספר המחוזי המקומי מדרגה השלישית ניתן לפגוש בנים של הורים אשר לפני כמה שנים לא הסכימו בשום אופן ללמוד ילדיהם בבית־ספר רוסי. לדאבון כולנו היהודים המקומיים אינם מסוגלים להקנות לילדיהם השכלה רציונלית אלמנטרית.
בית־הספר המחוזי המקומי לא יכול לקבל יותר תלמידים מהתקן ולבית־הספר היהודי מדרגה ראשונה לא שולחים היהודים ברצון את ילדיהם וכנראה מסיבות מוצדקות.
מתהוה מצב של מחסור בבתי־ספר יהודים פרטיים לנערים. עובדה היא שיש הרבה מורים פרטיים לשפה הרוסית, הגרמנית ומתמטיקה אבל מושכרים לכך מעטים".[23]
כתבה דומה הוא שולח ל"רוסקי ייבראי" וממנה אנחנו לומדים שבבלצי יש שני בתי־ספר רוסיים: האחד מחוזי מהדרגה השלישית והשני עירוני ובו שתי כיתות. לדבריו, מספר ההורים המוכנים להעביר את ילדיהם לבתי־ספר רוסיים הולך וגדל. הוא לא מסתפק במסירת מידע כי אם נוקט עמדה ברורה בעד השכלה רוסית כהשכלה רציונלית לעומת ההשכלה המסורתית היהודית. מהכתבה ב"רסווייט" גם משתמע שבית־הספר הממשלתי ליהודים הוא ברמה ירודה כל כך שהורי הילדים צודקים בסירובם לשלוח את ילדיהם לאותו מוסד.
בכתבה ב"רוסקי ייבראי" מתוארים המורים הפרטיים לרוסית ולמתמטיקה כ"בורים ולא משכילים" ואת ה"חדרים" כנעדרים תנאים סניטריים. התקופה השניה של קיום בית־ספר ממשלתי ליהודים היתה גם היא קצרה. מידיעה מ־1883 אנחנו לומדים שאין בעיר לא בית־ספר יהודי, לא "חדר" ולא תלמוד־תורה.[24] בתוך הויכוח על סוגי בתי־הספר ועל התכנים הנלמדים משתלבת גם הדאגה לחינוך

* לפי הגיון סטטיסטי פשוט היה צריך לסגור דוקא את בית־הספר הרוסי כי בו שלט רק תלמיד אחד מתוך 16.4 ב"ידיעות בסיסיות" לעומת תלמיד אחד מתוך 11 בבית־הספר ליהודים.

ילדי עניים וכנראה שבתחום זה היה היתרון בידי המצדדים בקיום בית־ספר ממשלתי ליהודים או בידי המצדדים בשליחת הילדים לבית־ספר רוסי כי בבתי־ספר אלה הובטח מימון ממשלתי.

"מאז סגירת בית־הספר הממשלתי היהודי (מדרגה ראשונה) עברו שלוש שנים בהם לא קיים בית־ספר למיעוטי היכולת. רק 15% מהאוכלוסיה מסוגלים לשלם שכר־לימוד פרטי. העסקנים אינם חושבים אפילו לדאוג לפתיחתו מחדש של בית־הספר".[25] לפי דו"ח המפקח על בתי־הספר היסודיים לשנת 1884 המועתק מהעתון הרוסי "ווסטניק בסרבסקובו זמסטבו" היו בכל בסרביה רק שני בתי־ספר ממשלתיים ליהודים (בקישינב ובסורוקה) ובבלצי רק בית־ספר פרטי מדרגה שלישית לבנים ולבנות.[26] החיפוש אחרי מוסד חינוכי שתוכנית הלימודים בו תתבסס על סינתיזה בין לימודי דת ומסורת יהודית לבין השכלה חילונית ואשר יוכל לקלוט את הילדים ממשפחות מחוסרות היכולת הוליד את רעיון ה"תלמוד־תורה".

איזכור ראשון על קיום מוסד כזה בבלצי הוא בתוך כתבה של קריימר ב"רסווייט" (שנושאה העיקרי הוא בעית האישפוז של העניים) בה נאמר: "גם מצב התלמוד־תורה בכי רע. מנהל אותה מלמד בור".[27] כנראה ש־1880 היא גם שנת פתיחתה של התלמוד־תורה והוכחה לכך אנחנו מקבלים מכתבה אחרת יותר מאוחרת (מ־1895) שנושאה המשבר הכספי העובר על התלמוד־תורה עד כדי סכנה לסגירתה לתמיד "הואיל והיזמים הקודמים תכננו שהיא תתקיים 15 שנה"[28]

את שילוב העזרה הסוציאלית לתלמידים הנזקקים של התלמוד־תורה עם הדאגה ללימודיהם במוסד ציינו בפרק על בעיות הסעד.[29] כמו בכל מוסד קהילתי אחר גם קיום התלמוד־תורה היה רצוף משברים והיא נסגרה מדי פעם שמשתמע מכתבה המודיעה על פתיחתה מחדש באפריל 1889.[30] הפתיחה מחדש היתה מלווה כניסה לבנין חדש (ברחוב פטרוגרדסקי) ובו חמשה חדרים. שכר־הדירה בס"כ 140 רובלים לשנה שולם על־ידי הקהילה. במוסד למדו 120 תלמידים. בכתבה יש כמה פרטים טכניים ותקציביים על התלמוד תורה. כך מצויין בה שהספסלים נבנו לפי התקן של בתי־הספר הממלכתיים. המקורות לתקציב המוסד היו 600 רובלים לאדמיניסטרציה מ"הקורובקה", 500 רובלים מעזבונו של חנינה הלפרין ותרומות שונות. המורה ט . . ., ממוצא ליטאי, המלמד בכיתה א' של גילאי 6-7 קיבל 260 רובלים לשנה ועוד שני מורים קבלו 200 רובלים לשנה כל אחד. המורה לשפה הרוסית וחשבון קבל 8 רובלים לחודש. בהנהלת התלמוד תורה השתתפו: הרב־מטעם י. שפירא, י. ליברמן וח. אייזנפלד[31]

ממספר הילדים שלמדו באותו זמן בתלמוד־תורה ניתן להסיק שההורים הנצרכים העדיפו אותה על־פני בית־הספר הממשלתי ליהודים. מכתבות אחרות מתברר שנושא התלמוד־תורה היה נושא בעל חשיבות רבה בפעילות הקהילה. בכל כתבה יש פרטים עליה בכל הנוגע לתוכנית הלימודים, תקציבים, משכורות, מקורות מימון וכד'.

המטפל העיקרי בתלמוד־תורה הרב י. ליברמן המכהן באותו זמן גם כיושב־ראש הקהילה והוא אשר יזם פתיחת כיתות מקצועיות במסגרת התלמוד־תורה[32] תוכנית הלימודים כללה: תורה, רוסית, קריאה וכתיבה וחשבון. התקציב השנתי ב־1890 היה 1300 רובלים והמקורות היו: 600 רובלים מהקורובקה ו־700 רובלים מהקרן שהשאיר חנינה הלפרין.[33]

משבר קשה עובר על התלמוד־תורה בשנת 1895 הן בגלל הגידול במספר התלמידים הנזקקים למוסד זה והן בגלל העדר מקורות מימון ואדישות בעלי־היכולת: "למרות שהאוכלוסיה היהודית מתקרבת ל־10,000 תושבים אין אף מוסד חינוכי בו יוכלו ילדי עניים לקבל חינוך ראוי לשמו. נכון הוא שקיימת תלמוד־תורה אבל לצערנו הרב היא לא יכולה לקלוט את כל אלה הצמאים להשכלה. היא מקבלת מכספי ה"קורובקה" תמיכה של 500 רובלים בלבד וזה לא מספיק אפילו לשכר־דירה ופחות מזה להחזקת חבר מורים ראוי לשמו. זאת השנה השניה שמנהל בית־הספר לא מקבל משכורת. לאור המצב הקריטי יסגר בית־הספר – אם לא מיד – אז בימים הקרובים. למה לא באים היהודים לעזרת המוסד הזה?"[34]

המצב הלך ורע והנושא לא ירד מסדר־היום של הציבור. כפי שכבר ציינו כמה פעמים. הפרסום בעתונות משמש כאמצעי בידי המשכילים להעלות את הנושא בפני הציבוריות היהודית ברוסיה כולה וכאמצעי להטפת מוסר לאלה המבוססים והמתעלמים ממצוקת מחוסרי היכולת מבני קהילתם.
"בגלל חוסר אמצעים ובגלל חוסר ענין של עשירי המקום, מוסד התלמוד־תורה חייב להסגר. לא משלמים שכר־דירה והמורים לא מקבלים משכורתם ולכן כמעט לא באים לעבודה.
הילדים באים ללמוד אבל הכפור מבריח את המסכנים הביתה. בבלצי על רבבת יושביה היהודים שביניהם יש **הרבה מיליונרים** (הדגש שלי ש.י) לא יכולה להתקיים אפילו תלמוד־תורה אחת בה יוכלו ילדי העניים לקבל השכלה יסודית וזאת בניגוד למצב הקיים במוגילב, אורהיב, וחוטין שם האוכלוסיה עניה יותר."[35]
בדיון על המצב הכלכלי כבר הצבענו על הספק בקיום "מיליונרים" רבים אבל ההשואה לקהילות עניות יותר הדואגות לנצרכים שייכת לשיטות הפולמוס וניצול "אמצעי התקשורת" דאז. כנראה שפרנסי העיר נרתמו, בכל זאת, להבטחת המשך קיומה של התלמוד תורה כי שנה מאוחר יותר היא עוברת לבנין משלה מעזבונו של חנינה הלפרין ובזה משתחררים דמי השכירות למימון פעולה שוטפת.
מערכת החינוך היהודית התרחבה והוקם גם בית־ספר פרטי מדרגה שלישית בהנהלת פלדמן כמענה לדרישות הורים בעלי יכולת שלא רצו לשלוח את ילדיהם לבית־ספר רוסי ולא לתלמוד־תורה.[36]
התפשטות ההשכלה ברוסית היתה אטית. ב־1897 ידעו רק 18.7% מיהודי העיר קרוא רוסית ובכל מחוז בלצי היו רק 69 יהודים בעלי השכלה פורמלית על־יסודית, דהיינו 2.5 יהודים מכל אלף.[37]
באותו זמן בוצעה, כאמור, המדיניות לרדיפת ה"חדרים". מהנתונים המעטים שיש לנו על רשת החינוך ב"חדרים" ידוע לנו שבשנת 1883 לא היה אף "חדר" בעיר ואילו ב־1885 היו 5 "חדרים" בכל המחוז. בהעדר פירוט לא ידוע לנו מספר ה"חדרים" בעיר עצמה.[38]
בטענה של דאגה לתנאי התלמידים צותה המשטרה על המלמדים להעניק מדי שנה, חופשת קיץ לתלמידים החל מאחד ביוני עד לאחד באוגוסט כנהוג בכל בתי־הספר. כמו־כן חייבה אותם המשטרה בשכירת חדרים מרווחים וגדולים והמלמדים חתמו על התחייבותם לנהוג כך.[39]
בעית החופשה לתלמידים, ככל שהיא מובנת בימינו היתה קשה ביותר באותם הימים הן מבחינת המלמדים והן מבחינת ההורים. המלמדים נקלעו לקשיי פרנסה כי לא קבלו שכר בימי חופשה בלי לדבר על כך שלא יכלו לעמוד בתנאים שנכפו עליהם בנוגע למבנים והציוד הנדרש על־פי חוק. מצד ההורים נתפסה החופשה כהתבטלות מתורה שסתרה את הנורמות המקובלות של לימוד תורה ללא הפוגה. לזה התוספו בעיות הטירדה שגרמו הילדים בחופשה להורים ששקעו בקשיי פרנסה וטיפול בילדיהם המרובים.
שנה מאוחר יותר מזהיר מפקח המשטרה בעיר את המלמדים מפני נקיטת אמצעים נגדם בגלל אי־מילוי התחייבותם והמלמדים פיזרו את תלמידיהם.[40] מאזהרות עברו השלטונות גם למעשי ענישה בפועל.
המפקח המחוזי על בתי־הספר העממיים ומפקחים מקומיים עשו רביזיה של כל ה"חדרים" והמלמדים והתברר שלא היו להם תעודות מספקות להוראה. המלמדים הפסיקו ללמד מפחד ההעמדה לדין.
שלושה מלמדים נענשו. האחד נידון על־ידי בית־המשפט בקישינוב לקנס של 20 רובלים, על מלמד אחר הוטל קנס של 25 רובלים ועל השלישי קנס של 50 רובלים. רק למספר קטן של מלמדים היה "פטנט" (רשיון הוראה) וכך נמנעה השכלה תורנית מרוב אוכלוסית הילדים ובעיקר העניים שביניהם.[41]
הלחץ על המלמדים נמשך בלי הפוגה וב־1890 היו רק שניים (סדיגורסקי ורויזנר) – מתוך 25 מלמדים בעיר – בעלי רשיון הוראה כנדרש בחוק אבל גם להם לא הותר להורות בגלל העובדה שאחד מהם מלמד יותר מעשרה תלמידים וה"חדרים" שלהם מוזנחים, מלוכלכים ולא מאווררים. נגד שניהם הוגשו תביעות משפטיות.[42] מבדיקות שערכה המשטרה שנה מאוחר יותר, התברר שמספר המלמדים עלה ל־40 אולם רק לשלושה מהם היו תעודות הוראה כחוק.[43]
מהנתונים שבידינו מתברר שההשכלה חדרה לקהילה באטיות אבל תוך התרחבות מתמדת. תוצאות

בולטות של ירידת השפעת החרדיות ועלית השפעה המשכילים תופענה רק בהתחלת המאה העשרים.
יחד עם זאת בולטת עובדת חיוניותו והתמדתו של ה"חדר" והתרחבות הרשת למרות פעילות המשכילים וביקורתם החריפה ולמרות רדיפות השלטונות. תוך שמונה שנים החל מ־1883 בה לא היה בעיר אף "חדר" הגיע מספרם ב־1891 ל־40. בהנחה שכל אחד מהמלמדים שמר על הוראות החוק שהותיר לו ללמד רק עשרה תלמידים ב"חדרו" הרי 400 ילדים המשיכו ללמוד ב"חדרים" ובידיעה ששמירת החוק לא היתה מלאה הרי מספרם היה ודאי גדול יותר.
לפי תפיסתנו היום, היתה הצדקה רבה בבקורת המשכילים על החדר הן מהבחינה הפדגוגית הן מהבחינה החינוכית והן מהבחינה התוכנית אבל אין ספק שהכתבות שלהם בעתונות ובעיקר בעתונות היהודית בשפה הרוסית על מקרים ספציפיים כמו הצבעה מפורשת של מלמד זה או אחר כ"בור", הצבעה על התנאים הסניטריים והפדגוגיים ב"חדר" זה או אחר שמשו הוכחה לטענות המשטרה והצדקת רדיפותיה את המלמדים. האורתודוקסים או המלמדים לא שלחו כתבות או מכתבי תגובה לעתונות המשכילים ולכן אין לנו עדות כתובה לתגובתם אבל את זעמם על כך ניתן לשער בודאות.
כוונות פדגוגיות כנות, עקביות אידיולוגית וזכות הבקורת של המשכילים לבשו, באותם התנאים, צורה של מלשינות בפני השלטונות האנטישמיים.
ב־1863 הוקמה בפטרבורג "חברת מפיצי השכלה בין היהודים" אשר שמה לעצמה כמטרה להחיש רכישת השכלה חילונית ובעיקר את התרבות הרוסית על־ידי היהודים לשם השגת "שיווין" עם הרוסים. בהנהגת החברה בפטרבורג ישבו גם שני משומדים שלא נרתעו מלדחוף להתבוללות וזה כשלעצמו הסבר מספיק לחשדנות בה לוותה הפעילות המעטה של החברה.
לסניף האודיסאי שנוסד ב־1867 הצטרפו גם עורכי העתונים היהודיים "רסווייט" ו"ציון" וד"ר ל. פינסקר שחשבו שיש מקום לנצל את המאמץ מטעמים תועלתיים אולם הפוגרום באודיסה מ־1871 הבהיר לפעילים שה"שיווין" לא מושג דוקא בגלל העדר השכלה רוסית של היהודים אלא בגלל האנטישמיות של הרוסים ושל האוקראינים. החברה הצליחה מעט מאוד בפעולותיה ובסניף הבלצאי היתה הפעילות קרובה לאפס.
בדו"ח החצי־שנתי של פעולת החברה (1.1.1980-1.7.1880) רשום ש"ספר לימוד אחד נשלח לרב".[44]
הזכרנו לעיל את הקמת בית־הספר הפרטי בהנהלת פלדמן ששם את הדגש על השכלה עברית כתשובה לרצון לרכישת השכלה בלי להזדקק לבית־ספר רוסי ורעיון זה הוא שיוליד את המוסד החינוכי המרכזי שיתקיים עד מלחמת העולם השניה – הגימנסיה העברית.*

ז. הפעילות הציונית

הגיבוש הרעיוני של הציונות, דרכי ההתארגנות וההגשמה בצורת עליה והתישבות אצל יהודי רוסיה כולה הושפעו מצד אחד, על־ידי המציאות הפוליטית, החברתית והכלכלית של אותה יהדות ומצד שני על־ידי התנאים האובייקטיביים, הפוליטיים והכספיים של מימוש העליה לארץ־ישראל.
ההתחלות של המושבות הראשונות חזקו את הצד הסובייקטיבי של רגשות והתלהבות ויחד עם זאת העניקו למעשה העליה מימד של ריאליות. הדחף הגדול להגירה בכלל ובתוך זה לעליה לארץ־ישראל התחיל בפרעות רוסיה ("סופות בנגב") ב־1881. יהודי בסרביה הושפעו במיוחד מהפוגרומים במחוזות הקרובים אליהם גיאוגרפית כמו בלטה, חרסון, דובוסרי שהתחילו באביב של שנת 1882. גורמים מתמידים הממררים את חיי היהודים הם "החוקים הזמניים" של שר הפנים איגנטייב לפיהם גורשו היהודים תושבי הכפרים ממקום מושבם וההוראות לגירוש היהודים הגרים ב"רצועה של 50 ק"מ" מהגבול.
כמו בכל הקהילות היהודיות מורגשת ההשפעה הרעיונית של מ.ל. ליליינבלום (מל"ל), פרץ סמולנסקין,

* בגלל מרכזיותו של המוסד בחיי הקהילה יוקדש לו מאמר מיוחד.

י.ל. לבנדה ואחר־כך י.ל.פינסקר. העתונות היהודית של התקופה: "השחר", "המליץ", "המגיד" היתה ברובה פרו־ציונית ותרמה את חלקה בהשפעה. מהבחינה האירגונית זוהי תקופת "האגודות" הציוניות המתמזגות מאוחר יותר לתנועת "חובבי־ציון" הטוענת באופן ברור לעליה לארץ ישראל ונגד ההגירה לאמריקה.

הבולטת בין הקבוצות היא קבוצת ביל"ו שנוסדה אחרי הפרעות (21.1.1882) על־ידי קבוצת משכילים יהודים שהתאכזבו מהנסיונות להתמזג בתוך החברה הרוסית. הרעיון הבולט אצל קבוצת ביל"ו היה חובת "ההגשמה העצמית".

הבילויים עבדו כפועלים שכירים במקוה ישראל ובראשון לציון ב־1884 והם מקימים את גדרה. גם חובבי־ציון ברומניה השפיעו בהצלחתם כאשר עולים מרומניה יסדו את זכרון־יעקב (1882). זאת גם התקופה בה פרחו "תוכניות" למיניהם ששלהבו את הציונים ושמשו חוליה מקשרת בין הויכוחים הרעיוניים להתארגנות לבצוע העליה וההגשמה. תוכניות כאלה נוסחו על־ידי אוהדים של הציונות שלא מבני ברית (כמו, למשל, סר לורנס אוליפנט).

האם הויכוחים, הרעיונות, ההתארגנויות והעליה בפועל חדרו לקהילה הנידחת ששמה בלצי? לפני הנסיון לענות לשאלה, מן הדין לציין את התרומה האישית הגדולה של המשכיל, הסופר ואיש הציבור זלמן אפשטין שעבר מאודיסה לבלצי וישב בה זמן קצר.[1] מענינות העובדה שאפשטין עצמו לא מצא לנכון לתעד את ישיבתו ופעילותו בבלצי. באוטוביוגרפיה הקצרה מאוד שכתב במבוא לספרו[2] אין זכר לתקופה זאת. גם יעקב פיכמן, בדברי הפתיחה לספר, לא מזכיר את העובדה הזאת היות שהאוטוביוגרפיה שמשה כמקור לערך באנצקלופדיה העברית לא מצויינת "תקופת בלצי" גם שם. כמו כל המשכילים באותו תקופה היה גם ז. אפשטיין פעיל בתחומים רבים של הציבוריות היהודית כגון בתחום החינוכי, השתתפות בעתונות היהודית של התקופה ובעיקר בתחום ההתארגנות הציונית והפובליציסטיקה.[3] כפובליציסט הוא משתתף בויכוחים הגדולים המסעירים אז את יהודי רוסיה.

בכתבה שנשלחה מבלצי הוא נוגע בבעית העדר מנהיגות ומורי־דרך ציונים ונאמר בה בין היתר:

"החסרון הגדול הזה יראה אצלנו את פעולתו לרע בכל הליכות חיי החברה. העם איננו עוד קשה עורף כמלפנים, הנסיון המר הורהו כבר לדעת מה טוב ומה רע, עיניו נטויות לפניו את הדרך הנכונה ובכל לב ונפש הנהו נכון לשוב אליה את פניו ובצעדים נכונים ללכת על ידה קדימה; אך לדאבון לבב, מורי הדרך אין... אנשים, אנשים הבו לנו...[4]

בהשפעת ההצלחה של חובבי־ציון ברומניה מדרבן להתארגנות לעליה.[5] מרשימה ביותר הקריאה שחוברה על־ידו בצורת מכתב "בשם ארבעים צעירים" (כי"ח) בפריז ובה נאמר בין היתר:

"כולנו החתומים פה מטה בני הדור הצעיר אנחנו, כוחנו חדש עמנו ועולמנו עוד לפנינו. ידים לנו לעבוד ולב לחשוב ולהרגיש, ונגד כל באי עולם נוכל להגיד, כי הרעיון הגדול לקומם הריסות ארץ אבותינו ימלא כל סדרי לבבינו והמטרה היותר גדולה, אליה נכונו מבטנו לימים יוצרו היא כי נוכל להקדיש כוחותינו הגופניים והרוחניים לטובת ארץ אבותינו, לקומם הריסותיה ולהשיבה לכבודה".[6]

המכתב בא כהענות לקריאה ב"המגיד" להרים תרומות לסיוע למתישבים במושבות הראשונות בארץ ישראל ולכן גם צורפה למכתב תרומה של 15.5 רובלים. המכתב פורסם ארבעה חודשים בלבד אחרי הקמת ביל"ו והוא מוכיח (בנוסף למאמרי אפשטין שצוטטו לעיל) על הנכונות לעליה ולהגשמה שהתגבשו במקום זמן רב לפני כן. "המליץ" לא פירט את שמות החתומים על המכתב בהם ניתן היה אולי לברר מי מהמשכילים המקומיים היה בין החותמים אבל אין ספק שבשנים אלה ישב אפשטין ופעל בבלצי.

תעודה ראשונה המוכיחה התארגנות ציונית בבלצי היא מכתב גלוי של אגודת "אוהבי ישוב ארץ־ישראל" מכ"ד באייר תרמ"ג, 1883 שהופנה אל "אחינו הנכבדים, עובדי האדמה בארצנו הקדושה" באמצעות המגיד ובו נאמר בין היתר:

"אתם הנכם המאושרים ההולכים חלוצים לפני עמנו לפנות לנו הדרך העולה ציונה ושמותיכם יותכו

באותיות זהב על לוחות דברי ימינו לזכר עולם. אל תרפינה איפוא ידיכם ולמרות כל המאמץ עשו חיל"[7]
זלמן אפשטיין הוא גם הרוח החיה בארגון סניף של חובבי־ציון בבלצי. הסניף נוסד באחד בסיון תרמ"ה (1885) ובו 120 חברים ביניהם גם חסידים וגם משכילים למרות שרוב הדתיים על ארגוניהם פועלים נגדו.

הפעילים ביותר על־ידי ז. אפשטיין היו ש. רוזנטולר ואליעזר ציפיס.[8] המטרה המוצהרת של הארגון היתה "מתן סיוע לרוצים לעלות". החברים שילמו דמי חבר ובקופה הצטברו 200 רובלים.[9]

באגודה הבלצאית התנהלו ויכוחים בנושא ההצטרפות האירגונית לועד המרכזי של חובבי־ציון וסביב תוכניתו של ז.ק. ויסוצקי לפיתוח המלאכה המסחר והתעשיה בארץ ישראל וסביב תוכניתו של מנשה מאירוביץ על הקמת מושבות המבוססות על גידול כרמים ותעשית היין. המשכילים באגודה נטו להצטרף לארגון הכללי ואילו אנשי "עמך" נטו לפעולה עצמאית בכדי להבטיח שהארגון והתרומות יופנו לסיוע לעליה של אנשי בלצי בלבד. יחד עם זאת היו גם האחרונים מוכנים להצטרף לארגון הארצי בתנאי שתנתן להם הבטחה מצד הלשכה בורשה שאנשי בלצי יצורפו לכל התארגנות לעליה ולהתישבות בארץ־ישראל. לפי החלטת האסיפה הכללית מיום ח' במר־חשון, תרמ"ו הצטרפה האגודה הבלצאית כסניף לאגודת "מזכרת משה* בורשה.[10] האגודה פתחה פעילות גם בסביבה כמו אורהיב ופרליצה וקשרה בינן לבין המרכז. להבנת הויכוחים סביב תוכניותיהם של ז.ק.ויסוצקי ומנשה מאירוביץ נסכמם בקיצור.

זאב קלונימוס ויסוצקי,[11] היה המפורסם ממשתתפי ועידת היסוד של חובבי־ציון בקטוביץ (1884) נסע ב־1885 בשליחות האגודה לארץ ישראל לבדיקת מצב המושבות, מסירת דין וחשבון והצעות לעתיד.[12] ויסוצקי התרשם כנראה מהמתישבים הגרמנים דאז ולפי עיסוקיהם ראה במלאכה, בתעשיה ובמסחר את הענפים העיקריים בעתיד בארץ־ישראל ואת החקלאות כענף משני. לפי הדו"ח, חייבת כל משפחת עולים לגייס סכום מינימלי של 3,000 רובלים ואת תהליך העליה לבצע בהדרגה ובשלבים כמו רכישת קרקע, יעוץ מומחים, עיבוד הקרקע על־ידי ראש המשפחה, המקדים לעלות, בעזרת פועלים שכירים, בניית בית ורק בסוף התהליך עליית המשפחה.

האגודה בבלצי לא מקבלת את המלצות ויסוצקי ומדגישה שהיא רואה בהתישבות חקלאית עיסוק יסודי ואילו את המלאכה ואת התעשיה כענף משני. הם גם סברו שהסכום שנקט ויסוצקי (3000 רובלים למשפחה) מופרז ולפי דעתם ניתן לישב כמה משפחות מבני העיר שברשותם 600-700 רובלים.[13]

מנשה מאירוביץ, מאנשי ביל"ו, פירסם את תוכניתו באותה שנה ולפיה ניתן לישב משפחות מהמעמד הבינוני במושבות שתתבססנה על כרמים ותעשית היין. את התוכנית פירסם בחוברת "עצה ותושיה" ולפיה היתה צריכה האגודה הראשונה למנות 30-40 משפחות כאשר כל משפחה רוכשת 40 דונם אדמה מתאימה לנטיעת כרמים. גם מאירוביץ צדד בעליה מבוקרת, בשלבים, לפי התפתחות המשק. ויסוצקי שהיה אז בארץ צדד אף הוא בתוכנית מאירוביץ וכבר ניהל מו"מ לרכישת קרקעות מתאימות.[14]

האגודה בבלצי מתעניינת בהשתתפות בתוכנית ופונה למרכז לקבלת אינפורמציה[15] וגם הלחץ על האגודה הוא לכיוון העליה. במכתב אחר למרכז מדגיש אפשטיין שצירוף שתי משפחות מבלצי על־ידי חובבי ציון לקבוצת עולים היתה מגדילה בהרבה את התרומות[16] כל אותן שנים מתנהלת פעולה רצופה של תרומות כספיות לקרנות.[17]

ברם, מכל הפעילות הציונית בבלצי בסוף המאה הקודמת בולטת המעורבות של חובבי־ציון בעיר בנסיון הראשון של התישבות בקסטינה (היום באר־טוביה). הנסיון הנועז והכשלון המכאיב של התישבות בקסטינה ידוע בתולדות ההתישבות כ"פרשת הבסרבאים" והיא העסיקה בזמנה עסקנים, עתונאים ואת הציבוריות היהודית בארץ־ישראל דאז ואת יהדות רוסיה וגם שמשה נושא למחקר אצל

* קרן "מזכרת משה" נוסדה ב־1874 בלונדון לכבוד היובל ה־90 של מ. מונטיפיורי במטרה לעודד חקלאות ומלאכה בא"י והקלת מצוקת הדיור שם על־ידי בנית בתים. הקרן הקימה סניף על־יד חובבי־ציון בורשה.

כמה חוקרים. מבדיקת השתלשלות הנסיון מתברר שבלצי היתה המרכז לאותה התארגנות כפי שהדבר משתקף בעתונות של אותה תקופה ומההתכתבות של אנשי הברון עם חובבי־ציון באודיסה.
בהתחלת 1887, אחרי כמה נסיונות של התארגנות לעליה מתגבשת קבוצה של 40 משפחות מבלצי "להקמת מושבה משלהם" או להצטרף למושבה קיימת בארץ־ישראל.
בפלשטי הסמוכה התארגנו 15 משפחות. שתי הקבוצות התאחדו ואליהם הצטרפו משפחות מידינץ, דומברובני, סקולין ובסופו של דבר התגבשה קבוצה של 53 משפחות. בגלל העדר אמצעים לרכישת הקרקע החליטו לפנות לעזרת הברון רוטשילד בבקשת הלואה של 40,000 רובלים.[18] הפניה לברון נעשתה באמצעות הרב לובצקי שהיה הרב של היהודים ממוצא רוסי בפריז אבל היא באה בזמן לא מתאים של מתח בין הברון לאיכרי המושבות אחרי המרידה נגד פקידות הברון בראשון־לציון.[19]
למרות המצב הלא נח החליטה הקבוצה לשגר שני שליחים לפריז ושליחים אלה הצליחו לרכוש את לבם של צדוק כהן, אז רבה הראשי של פריז ומאוחר יותר של צרפת כולה שתמך בהתישבות בארץ ־ישראל ושל מיכאל ארלינגר, גזבר חובבי־ציון בפריז. השניים היו יועצים של הברון, הפעילו את השפעתם עליו ושכנעוהו לתמוך בנסיון ההתישבות של הקבוצה.[20]
מכתבה שנשלחה ל"המליץ" על־ידי אברהם מילר מסורוקה אנחנו לומדים שחברי האגודה העומדת לעלות להתישבות חקלאית "הם יושבי הערים בעלז, פילשט ויעדינץ. רובם נכבדים ובעלי הון וביניהם איש אחד ובידו 20,000 רובלים והוא מוכן לעזור ליתר".[21] מאותה כתבה אנחנו לומדים את פרטי ההסדר כפי שמסר אחד השליחים באסיפת חברי האגודה.
אחרי שחיכו שבועיים התקבלו השליחים על־ידי הברון בסבר פנים יפות והוא הודיע להם על נכונותו לקבל תחת חסותו רק 25 משפחות. החסות התבטאה בנכונות לקנות עבור כל משפחה 22½ דסיאטין אדמה במחיר 40 רובלים הדסיאטין ולכל משפחה יבנה בית ובו ארבעה חדרים ואורוה. לכל משפחה יקנו שני סוסים, שני חמורים, 20 כבשים, מחרשה וכלים אחרים. עד לקציר הראשון תקבל 5 פרנק לנפש לשבוע לכלכלה. כמבנים ציבוריים יבנו, בית־תפילה, בית־חולים, בית־מרקחת ובית רחצה.
כל אחד מהמתישבים ישלם 1000 רובלים ויתר הכסף יחזיר בתשלומים. השליחים בקשו להפקיד עליהם כמשגיח מטעם הברון את הפקיד אוסביצקי. בהרמת כוסית ובשמחה קבלו חברי האגודה את ההסדר, הפעילו גורלות ולמשפחות שלא נכללו בין העשרים וחמש הוענק פיצוי של 50 רובל לכל משפחה.
קיימת אי־התאמה בין התלהבות חברי האגודה כפי שהיא משתקפת מהכתבות בעתונים לבין הרוח המשתקפת מהדברים שנכתבו על־ידי המטפלים בהסדרים השונים מטעם הברון.
במכתב מ־22.12.1887 שמשגר מ. ארלינגר מפריז לי.ל.פינסקר באודיסה נאמר: "כל הנוגע **לפרשת בלצי** (הדגש שלי) נכון בחלקו לפחות מהבחינה הבסיסית. "באו לכאן שני אנשים מפלשטי בבסרביה ששאלו אותנו איך ומתי יוכלו להגיע לפלסתינה כי הם, כמו הרבה אחרים, מגורשים מרצועת 50 הק"מ בלי לדעת לאן. הזהרנו אותם מעשית צעד בלתי אחראי ומפעולות נוספות לפי שתוכשר הקרקע לכך. האנשים שלחו מאז כסף, המונח, לדאבוננו, בלי תועלת. על תנאים מיוחדים אין מה לדבר. שום דבר לא סוכם בחוזה. האנשים יסעו לפלסתינה בהתאם לכסף ששלחו או שימצא סידור אחר עבורם לשרותך, מ. ארלינגר".[22]

Wass die Belzer Geschichte betrifft
so ist solche theilweis, mindestens dem Grunde nach, wahr Es kamen hieher zwei Leute aus Filest in Bessarabien, die uns fragten' wie u. wann nach Palestine zu Kommen, da man sie und viele andere aus den 50 Wersts ausweist[3]) und sie nicht wissen wohin. Wir warnten sie keinen un-vorsichtigen Schritt zu thun und nicht eher zu gehn bis terrain vorhanden ist. Die leute haben seither [Geld] geschickt, das leider fruchtlos da liegt. Von besonderen Condizionen ist keine Rede. Es wurde durchaus nicht

contractiert, Die Leute werden nach Palestine gehn in Verhältniss des Geldes, das sie geschickt, oder das man sonst für sie finden wird[4]) Ihr ergebenster

M. Erlanger

חמשה שבועות אחר־כך ב־31.1.1888 כותב ארלינגר לפינסקר מכתב נוסף בנושא:

"בנוגע לפלשטי־**בלצאים** לא לקחתי על עצמי שום התחייבות וגם לא אקח כזאת. חוץ מזה האנשים מעוניים מאוד ובודאי יתקבלו. הם אינם תובענים מדי"[23]

Hinsichtlich der Filest-Belzer[5]) habe ich nie ein Engagemant genommen u. werde auch keines nehmen. Übrigens sind die Leute sehr interessant und man wird sich Ihrer annehmen. Ils ne sont pas tres exigeants.

בהתכתבות בין ארלינגר ופינסקר בולט הדגש של הראשון על המנעות מכל התחייבות בזמן שהשליחים ידעו לפרט פרטי פרטים של הסדר כפי שפרטנו לעיל. כנראה שכל רעיון שהועלה לפני השליחים בשיחות בעל־פה נתפס על־ידם כסוכם ומובטח על־ידי הברון עצמו.

חסר לנו מסמך ממנו נוכל ללמוד על התפלגות המשפחות בתוך קבוצת העשרים וחמש לפי קהילותיהן. כמו כן אין לנו נתונים על מספר הנפשות הכללי בתוך הקבוצה אולם ידוע לנו שלקראת העליה צרפה כל משפחה לעצמה גם את בניה הנשואים וכל קרוב שיכלה כך שכל יחידה משפחתית הגיעה לכדי 15 נפשות[24] כך שמדובר בקבוצה שמנתה למעלה מ־300 נפשות.

המצוקה, ההתלהבות, התקוות ובעיקר התמימות דחפו את האנשים למימוש העליה בלי לשים לב או אפילו בלי לדעת שלא קיים הסדר פורמלי להתחייבות הברון. בתחילת ינואר 1888 מדווח סידיקמן מבלצי:

"25 משפחות **מאתנו** (הדגש שלי ש.י.) ומפלשטי יוצאים לא"י אחרי שמכרו את כל רכושם ומחכים ליום המיוחל. בין היוצאים כמה קפיטליסטים ואילו העניים בקשו עזרה"[25]

הראשונים שעמדו לצאת היו כמה משפחות מפלשטי. בתוך הקבוצה של 25 המשפחות היו 15 משפחות מפלשטי ו־11 מהן היו מחוסרות אמצעים ולכן הקדימו את תורן לעליה. המשפחות בעלות היכולת התעכבו לחיסול רכושם. בנוסף לכל העכובים האחרים התעוררה גם בעית רשיונות המעבר התורכיים:

"יציאת קבוצת פלשטי מתעכבת בגלל העדר רשיון מעבר מצד התורכים. לפני ששה שבועות שלחו שליח לברון לפריז בבקשה שיטפל ברשיון המעבר. ב־24.1 חזר השליח* והודיע שאין יותר מניעה מצד התורכים. על סמך ידיעה זאת יצאו שש משפחות, דרך קישינוב, לאודיסה.[26] בהמליץ מ־10.3.1888 מתאר את הפרשה א. חייקס אז מזכיר חובבי־ציון בבלצי:

"בעלז (בסרביא) – עוד בסוף הקיץ העבר התאחדו חמש ועשרים משפחות מכ"ו מקומות שונים מפה (בלצי, ההערה שלי ש.י.) מפאלעשט, מיעדינעץ ומדאמבראוין ונענו וגמרו בדעתן לעלות לארץ הקדושה לעבוד את האדמה וישלחו שני אנשים מקרבם להנדיב הידוע בפריז לחלות פניו כי יהיה בסומכי נפשם לבצע חפץ לבם. הנציב קבל את השליחים בספ"י וידבר אתם טובות וכל אשר שאלו נתן להם. המשפחות האלה קבלו על עצמן לתת להנדיב סך חמשה ועשרים אלף רו"כ והנדיב הבטיח לתת להן כל צרכן: לקנות בעדן אדמה, לבנות להם בתים ולמלא כל מחסוריהם וכאשר ישתקעו בארץ ומצבם יהיה איתן אז ישיבו לנדיב את הכסף אשר הוציא לצרכם נוסף על הכ"ה אלף רו"כ אשר נתנו לו. משפחות אחדות כבר נסעו לאה"ק ונותרות נכונות לשים לדרך פעמיהן אחר חג המצות".[27]

נסיון ההתישבות בקסטינה והכשלון של הנסיון הזה הם נושאים מכובדים בתולדות ההתישבות ולא כאן המקום להרחיב בו.[28] מענייננו לבדוק את המרכיב הבלצאי בתוך הקבוצה.

* לפי כך נראה ששליחים שוגרו פעמיים. בפעם הראשונה נשלחו שני שליחים שחזרו בנובמבר 1887 ודווחו על ההסדר עם הברון ופעם שניה שליח אחד בענין ויזות המעבר התורכיות שחזר בפברואר 1888. גם ארלינגר במכתבו מ־3.12.88 טוען "עד כה לא ראיתי שום שליח" וזה אחרי שבמכתב מ־22.12.88 מדוח על השיחה עם שני השליחים הראשונים.

אחרי פסח 1888 כבר היו כל 25 המשפחות ביפו ומאוחר יותר עברו לראשון לציון. בגלל האיחורים ברכישת הקרקעות ישבו זמן רב ללא מקורות פרנסה וכספם אזל. כתוצאה ממרידות האיכרים במושבות נגד הפקידות,[29] ובכדי להבטיח עצמם מפני נסיונות מרידה מצד המתישבים הבסרבאים דרשה פקידות הברון מהמועמדים להתישבות לותר בכתב על בעלותם על הקרקעות כתנאי לתמיכת הברון והתחיבותו להעסיקם כפועלים שכירים במושבה או החזרת כספם. עשרים משפחות סירבו לתנאים המוצעים ורק חמש משפחות הסכימו. שמות ראשי חמש המשפחות ידועים ממכתב שכתבו מקסטינה לאברהם גרינברג, איש קישינב, שהיה אז יושב־ראש "חובבי־ציון" באודיסה והם:
ישראל יוסף רבינוביץ (מסקולין), יצחק קנטור (מפלשטי), בנו ישראל קנטור (כנראה גם הוא מפלשטי).
אצל שני האחרים: אנטשיל שקולניק וזוסיא שוורץ לא מצויינת עיר המוצא.[30]
האם היו אלה שתי משפחות מבלצי? לא מצאנו סימוכין לכך. כמו כן אין לנו נתונים על מספר המשפחות מבלצי שבין עשרים המשפחות שסירבו לעבור לקסטינה.
ידוע שחלק מהמשפחות חזרו לבסרביה: שלוש משפחות מפלשטי[31] וחמש משפחות מדומברובין[32].
אפשר להניח שלו היו חוזרות משפחות לבלצי היו כותבים על כך בעתונות. העתונות הארצי־ישראלית דאז לוותה את פרשת קסטינה תוך אהדה גלויה[33] למתישבים ובקורת חריפה על מעשי הפקידות, התאכזורותם ואי־הבנתם את התנאים ואת רצונם של העולים להיות אכרים עצמאיים.[34]
לעומת העתונות נקט מ.ל.לילינבלום עמדה ביקורתית כלפי המתישבים ואוהדת כלפי פקידות הברון תוך פולמוס עם עורך "חבצלת". מתוך דברי הפולמוס נודעים פרטים על התפתחות הסכסוך.[35]
ד"ר דן גלעדי, מחוקרי תולדות ההתישבות, הפנה את תשומת לבי לעובדה שנסיון הבסרבאים היו בין המקרים הבודדים בהם היו המתישבים מוכנים לממן בעצמם את התישבותם הן בהשקעה מידית של 1000 רובלים למשפחה והן בהתחייבותם להחזיר את הלוואות הברון.
למרות הכשלון ממשיכה אגודת חובבי־ציון בבלצי את פעילותה ומנסה לארגן משפחות להתישבות כדוגמת "מנוחה ונחלה" בורשה*. בראש האגודה עמד אז אהרון קליכמן בתפקיד יושב־ראש ואלתר הייקס כמזכיר. במכתב למרכז בורשה מבקשים השניים פרטים על התישבות במסגרת האגודה.[36]
העדר עתונים וחומר ארכיוני מהתחלת המאה העשרים ועד המלחמה מנע מאתנו ליקוט אינפורמציה על הפעילות הקהילתית באותה תקופה.
מהחוזרים של ההסתדרות הציונית בבסרביה אנחנו לומדים שההסתדרות בבלצי היתה פעילה בכל המפעלים הציוניים של התקופה כגון: קרן־קיימת לישראל, הפצת השקל וכד'.[37]
מידיעה עתונאית אנחנו לומדים ש־ש.רבינוביץ נבחר כציר לקונגרס הציוני השביעי (1905) מטעם קהילות בלצי ופלשטי.[38]

אחרית דבר

משברירי המידע שהצלחנו לאסוף אפשר להרכיב תמונה של קהילה נאבקת על נפשה תוך שאיפה מתמדת לשפר את מצבה למרות התנאים הקשים שנגזרו עליה.
בתוך התנאים הפוליטיים של הגבלות ורדיפות, התנאים החברתיים של השפלה אנטי־שמית ותנודות כלכליות עד כדי רעב ממש של חלק גדול מבני הקהילה, בולטים המאמצים להקמת מוסדות השכלה, מוסדות צדקה, בית־חולים וכל אלה תוך הדגשת החובה הציבורית של מחוייבות המבוססים כלפי החלשים.
במונחים של היום ניתן לומר ש: "קופת־חולים" (לפחות לעניים) "סגירת פערים", חינוך חינם, מתן סעד היו ידועים לא רק כמושגים אלא יושמו הלכה למעשה במימדים ובאפשרויות דאז. לא פחות מרשימה ההתנדבות (עבודת הרופאים בבית־החולים ללא שכר), הנדבנות ובעיקר הרגשת המסירות לצרכי

* "מנוחה ונחלה" נוסדה ב־1890 בורשה ומטרתה היתה רכישת קרקעות בארץ ישראל. חברי האגודה היו גם חברים ב"בני־משה" מיסודו של אחד־העם.

ציבור, ההתארגנות והנסיונות לעליה ולהתישבות. גם המבוגרים ביותר בינינו זוכרים קהילה מגובשת שקדמו לה 150 שנה ויותר של מאמץ קהילתי קולקטיבי והחיבור דלעיל הוא נסיון לתאר ולו במעט אותה תקופה ראשונית.

הערות

א. התפתחות הדמוגרפית

1. ס.א. סובולוב, ס.ל. אוליאשב, **בלצי** (אלבום) ע' 8-9 (מולדבית); 11-12 (רוסית); 14-15 (אנגלית) הוצאת טימפול, קישינב, 1988.
2. אליהו פלדמן, "תולדות היהודים בבסרביה עד סוף המאה הי"ט"**אנציקלופדיה של גלויות, כרך אחד־עשרה, יהדות בסרביה**, הוצאת חברת "אנציקלופדיה של גלויות" ירושלים־תל אביב, תשל"א־1971 ע' 13 וע' 15 (להלן: יהדות בסרביה).
3. יעקב לשצ'ינסקי, "היהודים בבסרביה במאות ה־19 וה־20", **יהדות בסרביה**, ע' 677 המצטט את החוקר הרוסי זאשצ'וק.
4. **איסטוריה קישיניובה**, איזדטילסטבה קארטיא מולדובניאסקה, קישיניוב, 1966, ע' 48 (רוסית).
5. פלדמן, **שם**, ע' 32, המסתמך על פאבל סביניון, **אופיסאנייה בסאראבסקוי אובלאסטי** 1816.
6. **המליץ**, מס' 56, 8.3.1889
7. פלדמן, **שם**, ע' 41
8. **הצפירה**, מס' 7, 14(22).2.1881, ע' 53
9. פלדמן, **שם**, ע' 40-41.
10. **רסווייט**, מס' 3, 17.1.1880 ע' 89 (רוסית) הועתק לשם מהעתון הרוסי "פרבדה".
11. **הצפירה**, מס' 27 7(19).7.1881 ע' 214
12. **ניאדלנאיה כרוניקה ווסחודה**, מס' 47, 23.11.1883, ע' 1257 (רוסית) (להלן נ.כ.וו.)
13. **נ.כ.וו.**,מס' 17, 29/4.1884, ע' 471
14. **נ.כ.וו.**, מס' 25, 21.6.1887, ע' 642
15. **המליץ**, מס' 160, 7.7.1887, ע' 1695 הכותב יאוועלבערג.
16. **נ.כ.וו.**, מס' 9, 22.2.88, ע' 202
17. **נ.כ.וו**, מס' 4, 24.1.1888, ע' 84 הכתב סידיקמן
18. **המליץ**, מס' 43, 12.2.1888, ע' 438 הכתב יאוועלבערג
19. **נ.כ.וו.**, מס' 17 20.4.1888, ע' 394-5
20. **נ.כ.וו.**, מס' 34 20.8.1895, ע' 931 בתוך מאמרי המערכת.
21. **נ.כ.וו.**, מס' 18, 2.5.1883, ע' 486
22. **נ.כ.וו.**, מס' 18, 2.5.1883, ע' 486
23. **נ.כ.וו.**, מס' 48, 29.11.1892, ע' 1326
24. **נ.כ.וו.**, מס' 23, 1891
25. מובא על־ידי לשצ'ינסקי, **שם**, ע' 677
26. פלדמן, **שם**, טבלה 7, ע' 39
27. פלדמן, **שם**, טבלה 12, ע' 115

ב. קהילת בלצי בעיני מבקרים

1. צבי בן אברהם באלאבאן מבראדי, המכונה ראבינאוויטש, מובא אצל פלדמן, **שם**, ע' 80-81
2. ראה **האנציקלופדיה העברית**, כרך י', ע' 331-332
3. ראה **האנציקלופדיה העברית כרך** י"ב, ע' 473-474
4. אברהם בער גוטלובר, **זכרונות ומסעות**, כרך ב', מוסד ביאליק, ספרית דורות ירושלים, ע' 158. הספר הופיע ב־1868 ונדפס מחדש ע"י מוסד ביאליק,
5. אפרים דיינרד, **מסע באיירופא**, פרעסבורג, תרמ"ה לפ"ק, ע' 29
6. א.ב. גוטלובר, **שם**, כרך א' ע' 234.
7. אברהם בער בן־חיים הכהן גאטלאבער, "מסע ברוסיא החדשה", **המגיד מס' 14**, 6.4.1864, ע' 107
8. אפרים דיינרד, **שם**, ע' 33
9. "הצפירה", מס' 7, 14.2.1881, ע' 53
10. א.ב. יפה, **חותם אישי**, מסות ספרותיות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1984, ע' 11

ג. הפעילות הכלכלית

1. פלדמן,**שם**, ע' 37; הערה מס' 37 **שם**, ע' 195
2. פלדמן, **שם**, ע' 63 המסתמך על שורצפלד.
3. פלדמן, **שם**, ע' 70; הערה מס' 109 ע' 198

4. "רסווייט", מס' 19, 8.5.1880 ע' 731-733
5. נ.כ.וו., מס' 49, 6.12.1887, ע' 1228-1229
6. י. לשצ'ינסקי "היהודים בבסרביה במאות ה־19 וה־20, **יהדות בסרביה**, טבלה 6, ע' 689.
7. הצפירה, מס' 7 (22)2.87 14 ע' 53
8. נ.כ.וו. מס' 35, 3.9.89, ע' 883
9. נ.כ.וו. מס' 35 29.8.1893 ע' 942
10. י. לשצ'ינסקי, **שם**, ע' 693
11. נ.כ.וו, מס' 39 25.9.88; מס' 40 7.10.89.
12. המליץ, מס' 218, 9.10.1890, ע' 6
13. סידיקמן, המליץ מס' 52, 3.3.1887, ע' 545
14. ווסחוד, מס' 30, 25.4.1900, ע' 6-8
15. נ.כ.וו. מס' 50, 10.12.1887, ע' 1378
16. ווסחוד, מס' 30, 20.4.1900, ע' 6-8
17. הצפירה, מס' 56, 7.3.1911, ע' 222
18. יצחק חיטרון, "הקואופרציה היהודית בבסרביה", **יהדות בסרביה**, ע' 816
19. נובאי ווסחוד מס' 42, 1912, ע' 13; רסווייט, מס' 41, ע' 23 12.10.1912
20. רסווייט, 1913 מס' 7
21. שנה לפני כן היו 478 חברים בקופה. לפי או.א. בלום ו־א.ס.זאקה, **קואופרציה סרדי ייבראייב 1913**, לוח מס' 15 ע' 53.

ה. זרמים רוחניים ומוסדות חינוך

1. מ. ש.גשורי, "חסידות בבסרביה", **יהדות בסרביה**, ע' 857-858
2. א.ב. גוטלובר, **שם**, כרך א', ע' 234
3. א. דיינרד, **שם**, ע' 33
4. "המליץ", מס' 3, 1885
5. "המליץ", מס' 10, 1867, ע' 76
6. **שם**
7. נ.כ.וו., מס' 3, 20.1.1885, ע' 74
8. "המליץ" מס' 43, 22.2.1888, ע' 438
2. מ.ש.גשורי, **שם**, ע' 868. גשורי לא מציין את מקור הציטוט.
10. פרידמן, **שם**, ע' 93
11. ש. דובנוב, **דברי ימי עם עולם**, כרך ד' הוצאת דביר, מהדורת "ידיעות אחרונות" תל־אביב, תשט"ו, ע' 2060.
12. "הצפירה", מס' 7, 10.2.1881, ע' 53
13. גוטלובר, "מסע ברוסיא החדשה", **המגיד**, מס' 12 23.3.64, ע' 91
14. דובנוב, "ההשכלה מטעם הממשלה", **שם**, ע' 1948-1954
15. פלדמן, **שם**, ע' 103
16. פלדמן, **שם**, ע' 104; הערות מס' 131 ו־132, **שם**, ע' 209
17. "המגיד", מס' 15, 21.4.1861, ע' 52
18. "המליץ", מס' 11, 16.3.1867, ע' 67
19. "המגיד", מס' 24, 13.6.1867, ע' 82
20. דיֵינִי, מס' 16, 29.8.1869, ע' 241-242
21. "ווסטניק רוסקיך ייבראייב", מס' 25, 25.6.1873, ע' 744
22. "רוסקי ייבראי", מס' 18, 1880, ע' 701
23. "רסווייט", מס' 15, 10.4.1880, ע' 15
24. נ.כ.וו., מס' 22, 1883, ע' 15
25. "רוסקי ייבראי", מס' 16, 20.4.1884, ע' 10
26. נ.כ.וו., מס' 12, 23.3.1886, ע' 350
27. "רסווייט", מס' 19, 8.5.1880, ע' 3־731
28. נ.כ.וו., מס' 24, 11.6.1895, ע' 666
29. נ.כ.וו., מס' 17, 29.4.1884, ע' 471
30. נ.כ.וו., מס' 31, 5.8.1890, ע' 785
31. נ.כ.וו., מס' 35, 3.9.1889, ע' 883
32. נ.כ.וו., מס' 16, 22.4.1890, ע' 411
33. נ.כ.וו., מס' 31, 5.8.1890, ע' 785
34. נ.כ.וו., מס, 9, 27.2.1895, ע' 1895
35. נ.כ.וו., מס' 4, 28.1.1896, ע' 98
36. **ספרזוצ'נאיה קניגה פו וופרוסם אוברזובנייה ייבראייב**, פטרבורג, איזדטלסטבו לוריא, 1901, ע' 650
37. פלדמן, **שם**, ע' 162

38. נ.כ.וו., מס' 22, 1883, ע' 615
39. "המליץ", מס' 158, 15.8.1887, ע' 1675
40. "המליץ", מס' 250, 25.11.1887, ע' 2662
41. נ.כ.וו., מס' 17, 20.4.1888, ע' 394-395
42. נ.כ.וו., מס' 45, 11.11.1890
43. נ.כ.וו., מס' 23, 15.12.1891, ע' 677
44. רסווייט, מס' 37, 11.11.1880, ע' 1454

ו. התארגנויות ומימון ציבורי

1. "המגיד", מס' 15, 21.4.1861, ע' 52
2. "המגיד", מס' 14, 1867
3. "רסווייט" II, מס' 5, 31.1.1880, ע' 186
4. "רסווייט", מס' 19, 8.5.1880, ע' 731-733
5. "רסווייט", מס' 23, 15.6.1880, ע' 898
6. "רוסקי ייבראי", מס' 14, 1.4.1881
7. "המליץ", מס' 46, 30.11.1882, ע' 930
8. נ.כ.וו., מס' 17, 29.4.1884, ע' 471
9. "המליץ", מס' 39, 6.2.1887, ע' 412
10. "המליץ", 20.10.87
11. "המליץ", מס' 91, 21.4.1887, ע' 928
12. נ.כ.וו., מס' 31, 5.8.1890, ע' 725
13. נ.כ.וו., מס' 6, 10.2.1891, ע' 158
14. "ווסחוד", מס' 30, 20.4.1900, ע' 6-8
15. "הצפירה", מס' 22, 7.1.1901, ע' 87
16. נ.כ.וו., 31.1.1893, ע' 74
17. "רוסקי ייבראי", מס' 12, 19.3.1882, ע' 460
18. נ.כ.וו., מס' 14, 1882, ע' 356
19. "המליץ", מס' 64, 17.8.1884, ע' 1065
20. "המליץ", מס' 155, 12.8.1887, ע' 1641-1642
21. "רוסקי ייבראי", מס' 28, 14.7.1882
22. נ.כ.וו., מס' 17, 29.4.1884, ע' 472
23. "המליץ", מס' 143, 18.6.1887, ע' 1512
24. "הצפירה", 10.8.1884 ו־14.10.1884; "המליץ", מס' 90, 16.11.1884 ע' 1450
25. נ.כ.וו., מס' 5, 2.2.1886, ע' 144
26. פלדמן, **שם**, ע' 94 המתבסס על ה"נובורוסיסקי קלנדר, 1857"
27. "המגיד", מס' 15, 2.2.1861, ע' 52
28. "המליץ", מס' 10, 1867, ע' 76
29. "רסווייט", מס' 26, 26.6.1880, ע' 1006
30. "רוסקי ייבראי", מס' 18, 1880, ע' 701
31. "המליץ", מס' 1, 3.5.1883, ע' 9
32. "המליץ", מס' 90, 16.11.1884, ע' 1449
33. "המליץ", מס' 22, 27.5.1888, ע' 223
34. "המליץ", מס' 23, 27.1.1889, ע' 3
35. נ.כ.וו., מס' 15, 14.4.1896, ע' 403

ז. הפעילות הציונית

1. פרטים ביוגרפיים ראה: **האינצקלופדיה העברית**, כרך ה' ע' 431־432
2. **כתבי זלמן אפשטין**, הוצאת אגודת "עונג־שבת־אוהל שם", תל־אביב, תרצ"ח
3. המאמר: "דבר אודות העתקות לשפת עבר", **המליץ**, מס' 23, 2.9.1880, ע' 511-512 נשלח מבלצי. ראה גם: הקוסמופוליטיזם במובנו האמיתי", **המליץ**, מס' 41, 1882, ע' 821-824. "כוח הלאומי ומציאותנו בעת החדשה", **המליץ**, 1882; "רעיון ישוב א"י ויחסו לעם", **המליץ**, מס' 2-5, 1884; "חובבי־ציון והשקפתם על שאלת היהודים בארצנו", **המליץ**, מס' 16-17, 1884.
4. המליץ, מס' 26, 7.7.1881, ע' 553-554.
5. המליץ, מס' 8, 23.2.1882, ע' 141-142 (המאמר ללא כותרת); "עזרת סופרים", **המליץ**, מס' 14, 13.4.1882, ע' 263-265
6. המליץ, מס' 17, 4.5.1882, ע' 332; המכתב הועתק גם ל:**ספר העליה הראשונה**, הוצאת יד בן־צבי ומשרד הבטחון תחת השם "קול בני הנעורים", תעודה 198, ע' 381-383.
7. המגיד, מס' 24, 1883.

8. **זלבסט־אמנציפציון,** צייטשריפט פיר די! נציונלן, סוציאלן אונד פוליטישן אינטרסן דס יידישן שטמס, מס' 14, ווינה, 18 אוגוסט, 1885, ע' 5

9. נ.כ.וו., מס' 4, 24.1.1888, ע' 84.

10. מכתב חובבי־ציון מבלצי מט"ז במר חשון, תרמ"ו אל חובבי־ציון בורשה ארכיון שפ"ר בארכיון הציוני ירושלים.

11. פרטים ביוגרפיים ראה: **האנציקלופדיה העברית,** כרך ט"ז, ע' 238-239.

12. על השליחות ראה: שולמית לסקוב, **הבילויים,** הוצאת הספריה הציונית, ירושלים, תשל"ט, ע' 228-240.

13. ש. לסקוב, **שם**

14. ש. לסקוב, **שם,** ע' 238

15. מכתב האגודה בבלצי, י"ז בכסלו, תרמ"ו, ארכיון שפ"ר.

16. מכתב האגודה בבלצי, ח' באב, תרמ"ח, ארכיון שפ"ר.

17. המליץ, מס' 172, 184, 1886; מס' 200, 212, 216, 232, 1887

18. נ.כ.וו., מס' 45, 8.11.1887, ע' 1130-1131

19. ראה דן גלעדי ומרדכי נאור, "הביקור הראשון (1887) והמרידות במושבות", **רוטשילד אבי הישוב ומפעלו בארץ־ישראל,** הוצאת כתר, ירושלים, 1982, ע' 45-55

20. אליהו שייד, **זכרונות** 1833-1899, הוצאת יד בן־צבי, ירושלים, תשמ"ן

21. "המליץ", מס' 244, 18.11.1887, ע' 2600-2601

22. המכתב כתוב גרמנית ומופיע אצל: א. דרוינוב, (עורך), **כתבים לתולדות חיבת ציון וישוב א"י,** הוצאת הועד לישוב א"י באודיסה, כרך שני, הוצאה מחודשת של הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל־אביב, תעודה מס' 729, ע' 428-429

23. המכתב כתוב גרמנית ושזור ביטויים צרפתיים, **שם,** ע' 438-439

24. מ.ל. ליליינבלום, **כל כתבי,** כרך ד', אודיסה, תרע"ג, ע' 144

25. נ.כ.וו., מס' 4, 24.1.1888, ע' 84

26. דו"ח של גרוסמן מקישינוב: נ.כ.וו., מס' 9, 28.2.1888, ע' 202-203

27. המליץ, מס' 58, 10.3.1888, ע' 597-598

28. פרטים על הפרשה ראה שולמית לסקוב, **הבילויים,** דן גלעדי ומרדכי נאור, **רוטשילד** שהוזכרו לעיל. תעודות מפורטות ראה אצל דרויאנוב, **שם,** תעודה מס' 729 ע' 9-138 ותעודה מס' 850 ע' 610 וכמו כן אצל שווייד, **זכרונות,** ע' 239.

29. בראשון־לציון (1887), זכרון־יעקב ומזכרת־בתיה (1888)

30. **א. דרוינוב, שם,** כרך ג' ע' 111

31. המליץ, מס' 40

32. המליץ, מס' 57, 9.3.89, ע' 3

33. המליץ, מס' 57, 9.3.89, ע' 3

34. ראה "חבצלת" מס' 33 תרמ"ח; מס' 7-19,15,10,8, תרמ"ט "הצבי" מס' יב' 17.2.1889

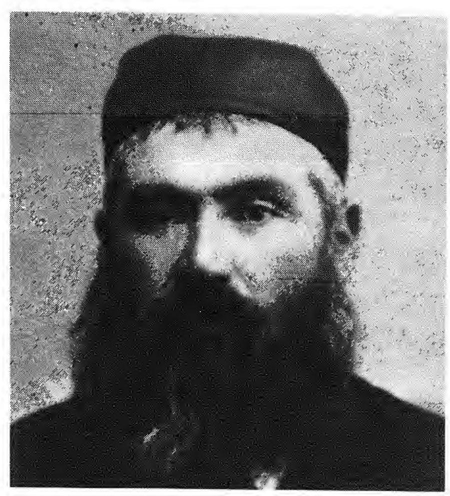
35. למרות בקשת העולים למנות עליהם כמשגיח מטעם הברון את אוסביצקי, מונה עליהם אדולף בלוך ש. "מכל הפקידים היה בלוך השנוא ביותר" ראה דן גלעדי ומרדכי נאור, **שם,** ע' 55

36. משה ליב ליליינבלום, **כל כתבי,** כרך ד', אודיסה, תרע"ג, ע' 152

37. ד"ר ישראל קלויזנר, "התנועה הציונית בבסרביה", **יהדות בסרביה,** ע' 522. המכתב עצמו נמצא בתיק הועד הפועל ביפו, הארכיון הציוני

38. חוזרים משבט ואדר תרס"ג בתיק 397 ז' 1 בארכיון הציוני

39. כרוניקה יבראיסקוי ז'יזני מס' 27, 15.6.1905, ע' 42

מאמרי זה, מוקדש לזכר סבי ומורי יצחק בן גדליה ז"ל – תלמיד חכם וישר דרך – למשפחת טננבוים הענפה, תושבי העיר, שרובם ניספו בשואה ומקום קבורתם לא נודע.

ש.י.

בלצי בין שתי מלחמות העולם 1940-1918*

התקופה הרומנית – שגשוג באווירה אנטישמית

י. מזור

הצבא הרומני נכנס לבסרביה ב־13 בינואר 1918.
ב־21 בנובמבר 1917, עם פרוץ המהפכה הרוסית, הוקם בקישינוב ה"ספאטול צארי", מועצה אשר החליטה על הקמת רפובליקה דמוקראטית במולדביה. היא היתה מורכבת מ־150 חברים ביניהם 19 יהודים, מהם שניים מבלצי. בתיאום עם הרומנים הזמינה המועצה בינואר 1918 את הצבא הרומני להיכנס לבסרביה בנימוק שיש להחזיר את הסדר על כנו והוחלט על הצטרפותה של בסרביה לרומניה, "מולדת האם".
המועצה אמנם קבעה מספר תנאים כגון: פרלמנט מחוזי, תקציב מקומי, כיבוד זכויות המיעוטים הלאומיים, חופש הפרט, הדפוס, הדיבור, האסיפות, האמונה וכו'. אבל הרומנים לא הסכימו לתת כל ערבויות והמועצה ויתרה וסמכה על כך כי ברומניה יובטח משטר דמוקראטי אשר יבטיח זכויותיהם של כולם, גם של הגלילים החדשים. ב־9 בדצמבר נחתם הסכם עם המעצמות בפריז ובסעיף הראשון נאמר כי "תובטח ריבונות אשר תתאים לשאיפותיה של האוכלוסיה וכן יובטח לכל המיעוטים הגזעיים והדתיים והלשוניים ההגנה המגיעה להם." הבטחות אלה לא קוימו.
כללית, אמנם אפשר לומר כי ניתן ליהודים חופש האמונה במלואו: גם לשונם הוכרה וניתן להם רשות לפתוח בתי ספר בלשונם ולהוציא עתונות בשפתם, האידית והעברית; אך כאשר החלו האנטישמים להרים ראש, לא בא האישור כנדרש וכמשתמע מן ההסכם אשר נחתם עם מסירת בסרביה לרומנים.
כבר מראשית השלטון הוכיחו הז'נדרמריה, המשטרה והבולשת הרומנית, לפי הוראות מגבוה, יד חזקה כלפי היהודים אשר באו כפליטים לבסרביה, מעבר לדניסטר, בהימלטם מהפוגרומים באוקראינה. הם נהגו ביהודים באכזריות אשר רק הנאצים הוכיחו לעשות מאוחר יותר. יהודים נרצחו לאור היום על גדות הדניסטר, במאות, תוך התעללות שפלה.
היה זה אולי חזרה כללית לקראת הטבח הגדול שערכו הז'נרדמים הרומנים וחבריהם ביהודי בסרביה על גדות אותו הנהר, כעשרים שנה מאוחר יותר. אלא שהמעשים הברבריים לא כוונו רק נגד פליטים יהודים מסכנים נצולי הפוגרומים מרוסיה. גם יהודים מאנשי המקום סבלו מן הז'נדרמריה והמינהל הרומני. רומנים, אנשים ישרים – והיו גם כאלה – כמו חברי הפרלמנט ארבורה זמפיר, התריעו על כך ברבים עוד בשנת 1920 על כי מכים, מענים ורוצחים יהודים וכי מעשי הפשע מבוצעים על ידי שוטרים ואנשי משטרת הבטחון ולא רק ביהודים אלא גם באיכרים.

* על־פי ד. וינצקי, ביסרביה היהודית במערכותיה; תיאודור לביא, ספר יהדות ביסרביה.

אין להבין את התקופה של השלטון הרומני בבלצי מבלי לראותה בהקשר למצב הכללי של יהודי בסרביה בערים, בעיירות ובכפרים.
אך את התקופה הזאת יש לשפוט רק לאור השואה אשר בה הוחרבה יהדות זו ב־1941 עם הפלישה הגרמנית לרוסיה ובעזרתו ושיתופו של השלטון הרומני, אשר נטל את החלק העיקרי בהשמדת היהודים.
ונשאלת השאלה, האם יש להסביר את חלקם בפשע של הרומנים רק בהשפעתה או בלחציה של גרמניה הנאצית, אשר שמה לה למטרה את חיסולה של היהדות העולמית, חיסול פיזי תרתי משמע או יש להסבירה בכך שזרע הפורענות הנאצית נפל על קרקע פוריה ברומניה בכלל, ובבסרביה במיוחד.
העם הרומני, במיוחד הצבא, ואף האינטליגנציה הרומנית, שלא לדבר על המשטרה והבולשת, שנאו את היהודים מאז ימים ימימה. האנטישמיות הרומנית שורשיה נעוצים במשך דורות, הרבה לפני עלותו של היטלר לשלטון, עוד מהתקופה בה הפכו הנסיכויות הרומניות למדינה, עם איחודן של מולדביה ומונטניה. לאחר מלחמת העולם הראשונה, עם הקמתה של רומניה הגדולה, בצירופן של בסרביה, בוקובינה וטראנסילבניה, גברה האנטישמיות. הרי קוזא, אבי אבות הטומאה האנטישמית הרומנית, קדם להיטלר ופרעות והתעללויות ביהודים ידעה רומניה עוד כמאה שנה לפני בוא הנאציזם לעולם.
בבסרביה מצאו הרומנים סיבה נוספת לשנאה ליהודים. בתעמולה נגד הקומוניזם זוהו היהודים כקומוניסטים על ידי המסיתים האנטישמיים. כמעט בכל הממשלות, אשר הלכו והתחלפו בתדירות ברומניה, בין שתי מלחמות העולם, היתה ההסתה נגד היהודים נושא נוח. קיימת אף סברה כי השלטונות אף עודדו אותה. הסיבה – הסחת הדעת של הקהל מן הבעיות הפנימיות הפוליטיות והכלכליות החמורות של רומניה. באנטישמיות ראו אישים מסוימים בכל הממשלות כעין אפיק להטיית זעם העם נגד הממשלה, ובעיקר נגד המלוכה (במיוחד בימי מלכותו של המלך קרול, קל הדעת, היה הוא ופלגשו היהודית שהתנצרה, הגברת לופסקו, מטרת התעמולה של האנטישמים).
עם עלייתו של היטלר לשלטון נוצר מיד מגע בין הקיצוניים שבמפלגות האנטישמיות של רומניה לבין המפלגה הנאצית. נציגי המפלגות האנטישמיות של רומניה כונסו תחת כנפיהם של הנאצים הגרמנים ואף קיבלו תמיכות כספיות מהם. הגרמנים היו מעוניינים במפלגות האנטישמיות הרומניות כמכשיר לתפיסת השלטון ושעבוד רומניה להגמוניה הנאצית, ובבוא העת, עת חזרו הרומנים לבסרביה ב־1941, נערכו פעולות החיסול או "הטיהור" כפי שהם קראו להן, של יהודי בסרביה ואנשי בלצי בתוכם, בצורה סיסטמאטית על ידי הצבא הרומני, בשיתוף עם הצבא הגרמני והגסטאפו, לפי הנחיות מגבוה, מבוקרשט. נמצאת עדות לכך בהוראה של מיניסטר הפנים אנטונסקו אשר פקד על טיהורה האתני של בסרביה מיהודים.
נראה כי האוכלוסיה הרומנית נענתה בחפץ לב להוראה זו. לא רק הז'נדרמים; אפילו ארגוני הנוער הרשמיים, ה"צופים" (סטראז'רים) נרתמו ונטלו חלק בהוצאה להורג של יהודים על גדות הדניסטר.
בהשוואה לערים אחרות, ובעיקר לערי השדה, נהנתה בלצי עד לבוא השואה מחיים שקטים יחסית. אולי משתי סיבות:

א. בלצי היתה עיר בעלת רוב אוכלוסייה יהודית;
ב. בבלצי היו בעלי אגרוף יהודים אשר הצליחו להרתיע פורעים קוזיסטים בכמה הזדמנויות.
כללית, נראה כי הממשל לא שמר טינה לאנשי בלצי כפי שעשה למשל לגבי קישינוב, העיר ששמרה עדיין על הצביון הרוסי.

השלטונות ראו בבלצי משקל כנגד קישינוב. הם העריכו כי יהודי בלצי ניתנים ביתר קלות לרומניזאציה, וחשבו כי אין הם נוטים לקומוניזם (אם כי זו היתה קיימת תמיד בחלק מן הנוער ובשנים האחרונות אף גברה במסגרת הנוער הלומד והאינטליגנציה).
בלצי שימשה מרכז כלכלי מפותח אשר אגב גדל בעידוד הרומנים והיה צורך לשמור על השקט בעיר ולאפשר לאוכלוסייה היהודית ניהול משק מאורגן אשר ממנו הפיקה תועלת רבה כלל הכלכלה

הרומנית. לכן דאגו השלטונות לכך שלא לאפשר לאנטישמים להרים ראש יתר על המידה ודאגו לסדר הציבורי.

ואולי יש לזקוף את מצבה השפיר של העיר לזכותם של כמה אישים ציבוריים, לאו דווקא יהודים, אנשים בעלי השקפות ליברליות אשר שימשו כראשי עיר בשנים שבין שתי מלחמות העולם. הם לא היו חסידי אומות העולם, אך מצאו שפה משותפת עם נציגי היהדות המקומית ושיתפום בהנהלת ענייני העירייה. צוין למשל מקרה יוצא דופן כי ראש הכנסייה של בלצי תרם סכום כסף ניכר למטרות צדקה לקהילה היהודית ולטובת מוסדות יהודיים סוציאליים בעיר.

לכאורה, על פני השטח, נראו הדברים סבירים מבחינה בטחונית ועתידם של יהודי בלצי נראה שפיר. במחצית הראשונה של שנות השלושים, כאשר באירופה המרכזית החלו שמי יהדות אירופה להתקדר ותחילת הסופה הנאצית החלה להטיל אימה בריכוזים היהודיים בגרמניה, אוסטריה, צ'כיה ופולין, עם עלייתו של היטלר לשלטון, הגיעה יהדות בלצי לשיא השגשוג הכלכלי והחברתי והיא חיה לה בשאננות את חייה התוססים והערים.

במחצית השנייה של שנות השלושים החלו נערמים קשיים כלכליים. הוטלו הגבלות כלכליות על האוכלוסייה היהודית על ידי הממשלות השונות וקשיים אלה מנעו מן הנוער היהודי כל עתיד כלכלי ותרמו גם הם להגברת הכמיהה לארץ־ישראל. באוניברסיטאות הונהג ה"נומרוס קלאוזוס" ואף ה"נומרוס נולוס". סטודנטים יהודים לא יכלו להמשיך בלימודיהם האקדמאיים. נסתמו מקורות הפרנסה במסחר, בבנקאות ובתעשייה כלשכן.

העלייה לארץ־ישראל החוקית והבלתי חוקית היתה יכולה לקבל ממדים יותר גדולים ותנופה גדולה יותר אילמלא השתעשעו רבים מן הצעירים היהודים באשליות. היו כאלה – והם היו רבים – אשר האמינו באפשרות שייתכן עדיין משטר ליבראלי ברומניה ורבים אף סברו כי הדרך להיטיב עם עצמם היא הרומניזאציה וההתבוללות.

רבים חתרו לבוא "הגאולה" מן "השמש העולה מן המזרח" וציפו לסיפוח בסרביה לרוסיה הסובייטית, אשר תפתור את הבעיה היהודית ותביא עתיד מזהיר לנוער היהודי, שאיפה שהוכחה ברבות הזמן כמקסם שוא.

עדיין נראתה בסרביה ובלצי בתוכה כעוגן הצלה וחסינה בפני רדיפות אנטישמיות כדוגמת פולין למשל ורוב רובו של הישוב היהודי הפגין נאמנות למשטר הרומני. בלצי שוכנת במרכזה של צפון בסרביה. היא לא היתה קרובה לדניסטר, שהיה הגבול עם ברית־המועצות והיא יותר קרובה לפרוט, לרומניה הישנה ולעיר הרומנית, עיר הבירה של מולדביה, העיר יאסי. לכן גם לא היה קיים החשש מצד הרומנים למגעים בין יהודי בלצי עם האויב הקומוניסטי שמעבר לדניסטר, אם כי היה קיים בבלצי גרעין של אוהדי ברית־המועצות והרומנים ידעו על כך. מספר צעירים יהודים אף נאסרו בעוון פעילות מחתרתית קומוניסטית, אבל רוב רובה של האוכלוסייה היהודית נטה לציונות, דבר שלא נסתר מעיני הרומנים.

הדעה הכללית של הרומנים היתה כנראה, כי יהדות בלצי מעוניינת בשגשוג כלכלי, בעסקים פורחים עם רומניה הישנה. הם ראו בבלצי עיר של קפיטליסטים יהודים , של בורגנות מבוססת ולא עיר של פרולטריון יהודי עני אשר עקב מצבו החומרי הירוד עלול לפזול לעבר המשטר הסוציאליסטי והקומוניסטי, כפתרון למצבו.

יהדות בלצי הפגינה במשך כל התקופה החל מ־1918 הזדהות מופגנת ומוצהרת עם הרעיון הציוני והפעילות הציונית. הראיה לציוניותם של יהודי בלצי היתה ההתלהבות, ההיענות וההשתתפות ההמונית בכל האירועים הלאומיים היהודיים, בחגים ובאספות הציוניות, בשעת ביקורם של מנהיגים ציוניים או אספות בחירות ציוניות. ואמנם ניתן להצביע על המגמה הכללית בקרב יהודי בלצי כי החלום היה לציון ולא לברית־המועצות.

כאמור, השלטונות הרומניים ידעו זאת על אף התעמולה האנטישמית שהאשימה את היהודים בנטייה לקומוניזם. מדוע אם כן עוללו הרומנים ליהודי בלצי את אשר עוללו? אין להסביר זאת אלא בכך

שהשנאה ליהודי עולה על כל הגיון. את השנאה ליהודי יונק כנראה הנוצרי עם חלב אמו. הכנסייה הנוצרית עם הדרשות של הכומר על ישו הנוצרי, שהיהודים הביאו לצליבתו, נוטעת בלבות המאמינים את השנאה הנצחית ליהודי, האשם כביכול במותו של בן האל. והרי המוני האוכלוסייה הרומנית היו נוצרים מאמינים, אשר הכנסייה הרומנית האורתודוקסית שלטה בהם והיתה לבן ברית קבוע של המשטר המלוכני הרומני. אך אם באוכלוסייה פרימיטיבית עסקינן, ניחא. ייפלא הדבר שבקרב האינטליגנציה הרומנית בבסרביה, בניגוד לעמדה של האינטליגנציה במשטר הצארי, אשר קדם למשטר הרומני, היו דווקא השכבות של האינטליגנציה הרומנית קרובות ל"מאה השחורה", לאנשי הכמורה הקיצוניים ולשונאי היהודים.

משורותיהם של חוגים אינטלקטואליים אלה יצאו האנטישמים האכזריים של "משמר הברזל" אשר חינך על ברכי תורתו הגזענית נוער רומני קנאי ושונא יהודים, שנאה עיוורת וחייתית. רק כך אפשר להסביר את אשר קרה ליהודי בסרביה בקיץ 1941 עת עונו ונטבחו יהודי בסרביה ויהודי בלצי בתוכם בדרך השפלה ביותר, באלפיהם. בלצי, העיר הפכה ל"יודן ריין" וקהילה יהודית מפוארת, נמחקה מתחת לשמש.

במחקרו של ת. לביא, על "בסרביה תחת השלטון הרומני" (אנציקלופדיה של גלויות, יהדות בסרביה), הוא עוקב באופן כרונולוגי אחרי התפתחות האנטישמיות בבסרביה בין שתי מלחמות העולם.

הידיעות מקורן בדיווח בעתונות היהודית של הזמן, בעיקר מתוך העתונים היהודיים "אגליטאטיה", "קוריארול אברייסק (איזראליט)", "קובנטול אבראיסק", וכו', ובמקצתם מתוך העתון האידי המרכזי של בסרביה "אונזער צייט".

התנועה של א.ק. קוזה נוסדה ב־1925. שבה היה "הליגה להגנה לאומית נוצרית" ("Liga Apărării Naționale Creștină"). המפלגה האנטישמית הקיצונית של קורנליו קאדריאנו נוסדה ב־1927 בשם "משמר הברזל" (GARDA DE FIER). אחד מעמודי התווך שלה היה המיטראפאליט גארה. מתומכי תנועה זו היו אנשי כמורה, שכאמור היו חלק מן המשטר.

ההסתה האנטישמית הציגה את היהודי כמנצלם של ההמונים הרומניים, בעיקר של האיכר התמים, על ידי הונאה כגון ריבית קצוצה שהיהודי היה כביכול סוחט ממנו, או מעשי מרמה במסחר. את הערים והעיירות היהודיות הבסרביים כינה יונל קודריאנו כ"פצעים מלאי מוגלה יהודית על גוף האומה הרומנית".

"משמר הברזל" ריכז את עיקר פעילותו בקרב הסטודנטים, תלמידי בתי הספר התיכוניים ובחוגים האינטלקטואליים, ואילו הקוזיסטים פנו אל המוני העם, האיכרים בעיקר, אל המולדובאני הפשוט או אל בני השכבות הדלות שבערים, בעיקר בפרבריה.

עבור תלמידי הגמנסיות יצרו האנטישמים קאדרים מיוחדים שנקראו "אחים לצלב". סיסמתם כללה שלושה יסודות: מסירות ללא גבול עד הקרבה עצמית למען המולדת, הארץ, Țara, מרות עיוורת וכפיפות למנהיג "הקאפיטן" (Căpitanul) והאמונה הדתית שסמלה את המלאך גבריאל (Arhangelul). הם נתמכו וקיבלו עידוד מכמה כמרים, חברים פעילים במפלגה האנטישמית.

על מקרים של מעשי אלימות אנטישמיים בבלצי דווח בעתונות כבר החל מראשית שנות העשרים.

אחד הנסיונות של תלמידים אנטישמיים של בתי הספר התיכונים בעיר להתנכל ביהודי בלצי היה באוגוסט 1925 כאשר קבוצה של כ־30 תלמידים ניסתה להצית באש בית כנסת בעיר. כאשר לא הצליחו ביום חזרו לעשות זאת בלילה. בקושי הצליחו להשתלט על האש. אחד התלמידים נדון לחמישה חודשי מאסר, אולם שוחרר אחרי חודש ימים.

ב־13 באוגוסט הורדה קבוצה של יהודים מן הרכבת בלצי־יאסי והוכתה קשות על ידי חוליגאנים.

כן קרה גם ב־1927 בימים 16-17 ביולי: שברו ראשים של יהודים זקנים, נשים וילדים אשר נזרקו מן הרכבות. החוליגאנים היו בעיקר סטודנטים מן האוניברסיטאות ביאסי וקישינוב.

מעשים מסוג זה – התנכלות לנוסעים יהודים ברכבת, מכות לנוער יהודי בגן הציבורי בבלצי – היו

לתופעה שכיחה. עוד קודם לכן, בתחילת המשטר הרומני, כשנתיים לאחר שעבר השלטון בבסרביה לידי הרומנים, כבר קרו מקרי רצח של יהודים בבלצי ובמחוז בלצי.

מקרה ראשון היה באוגוסט 1920, כאשר חייל ירה ביהודי אשר בא אל השוק לקנות צמר. היה זה בכפר סטרוזובקה, נפת סלובוזיה, מחוז בלצי. בידי היהודי היה אישור מטעם מנהל המחוז על זכותו לקנות בכפרים. בנו של הנרצח, אשר רצה להתקרב אל אביו, נעצר והוכה קשות וכל אלה אשר רצו להגיש עזרה לפצוע גורשו והיהודי מת מפצעיו.

דבר סאדיסטי דומה קרה בעיר בלצי עצמה, כאשר רופא צבאי רומני נכנס לביתו של יהודי, היכהו במגלב עשוי מעור פרה והשאירו מתעלף ומתבוסס בדמו. לאחר מכן חזר עם חייליו וציווה עליהם לירות ביהודי. במשפט זכה הרוצח רק לעונש קל.

מקרה אחר, צעיר יהודי מקישינוב הואשם כי החביא אדם יהודי אשר הבולשת עקבה אחריו. הוא נדון למאסר. הוא הובל לבית הסוהר בבלצי אך בדרך נרצח על ידי הז'נדרמים, שומריו. עינוי יהודים בידי המשטרה או הסיגוראנצה כאשר יהודים אלה חפים מפשע, על פי רוב על־פי הלשנות, היו דברים מקובלים. ברוב המקרים לא הועמדו המענים למשפט, ואם כן, זוכו. היו גם מקרים יוצאי דופן של סולידאריות עם היהודים אשר הועמדו לדין. עורכי דין, יהודים ולא יהודים בבלצי וביאסי, עמדו לימין הצדק ופתחו בשביתה כאשר הפרקליט המחוזי של בלצי נטפל ליהודי אחד על לא עוון בכפיו והם הצליחו לבטל את המשפט.

עם מותו של המלך פרדינאנד ב־20 ביולי 1927 התערערה היציבות הפוליטית הפרלמנטארית ברומניה. המפלגות הרומניות החלו להתחלף לעתים קרובות ביותר בראשות השלטון. המפלגות הראשיות היו מפלגת האיכרים הלאומיים, ה"נאציונאל צאראניסטים" בראשותו של יוליו מאניו ושל הליבראלים ונציגם הגנראל בדימוס אוורסקו.

האנטישמים ידעו לנצל את המצב הבלתי יציב וההתחרות בין המפלגות הגדולות. הם החלו לצבור כוח אלקטוראלי והצליחו במרוצת הזמן להפוך לגורם בפוליטיקה הרומנית. הריב במשפחת המלוכה, בהעדר יורש עצר בעל סמכות, כיוון שהנסיך יורש העצר קרול היה מסוכסך עם בית המלוכה, הלך והחריף ובמקומו של המלך פרדינאנד מונה בנו של קרול, הנסיך מיכאי, אשר עדיין היה ילד והמדינה נוהלה על ידי אפוטרופסות אשר נוצרה בכעין פשרה בין הכנסייה לבין המנהיגים הפוליטיים במשך תקופה מסויימת עד שהוחזר המלך קרול לכס המלוכה.

באירופה עלייתו של היטלר וסכנת השתלטותה של גרמניה גם על רומניה כבר נראתה באופק. חולשתו של המלך קרול רק סיבכה את המצב. היהודים ניסו להגן על זכויותיהם על ידי הקמת רשימה משלהם לפרלאמנט הרומני. אולם, כרגיל, חל קרע ופירוד פנימי בקרב האוכלוסייה היהודית. היו יהודים אשר האמינו בהשתלבות הרשמית בחיים הפוליטיים במסגרת המפלגות הגדולות והם התנגדו ללכת ברשימה נפרדת. המצב הפוליטי ברחוב היהודי הלך והחמיר. הרשויות, כגון המשטרה והבולשת, הפגינו בגלוי עוינות ליהודי בסרביה.

בבלצי, ב־1928, נעצר המשורר יצחק מנגר כאשר בא לסידרת הרצאות. הוא הואשם בקומוניזם והוחזק במעצר כמה ימים עד שהצליחו לשחררו.

ב־1930 הוחמר המצב. האנטישמיות הרימה ראש בבלצי. הדבר בא לידי ביטוי בהתנכלויותיהם של תלמידים רומניים לתלמידים יהודים עד כדי כך שאלה האחרונים נזקקו לטיפול בבית חולים ממכות שספגו. הדבר נעשה בעידוד מורה מחנך ממפלגת קוזה מן הגימנסיה הממשלתית. התלמידים היהודים היו מורחקים מכיתתו מן השיעור שלו והוא ניצל את ההזדמנות כדי להסית נגד היהודים המהווים לדבריו מקור סכנה לרומנים.

באותה שנה, בחג ה־10 במאי, החג הלאומי של רומניה, כאשר צעדו תלמידי בתי הספר העבריים בתהלוכה ובידיהם גם הדגל הכחול־לבן, בנוסף לדגל הרומני, הותקפו על ידי תלמידים נוצרים. כאשר היהודים התגוננו, נעצרו. הדבר קרה גם ביום הזכרון לחללי המלחמה ביוני 1930, ב"זיווא ארוילור". יתר

על כן, האנטישמים אף עקרו מצבות בבית העלמין היהודי. ההתנכלויות בבתי הספר חזרו ונשנו. בתי הספר נסגרו לפרקים תוך אמתלות שונות. העזרה הממשלתית קוצצה או אף הופסקה. ההתנכלות לבתי הספר החלה כבר ב־1922. הסיבה לסגירת בתי הספר היתה אי לימוד השפה הרומנית כשפה רשמית או כי ספרי הלימוד לא תורגמו לרומנית או שהכילו קטעים מעליבים למדינה. באביב 1924 שוב נסגרו בתי ספר עבריים בטענה כי למורים אין סמיכות והם חויבו להיבחן ברומנית. רק 9% עמדו בבחינה.

הממשלה הרומנית הפסיקה את התמיכה התקציבית בבתי הספר והיהודים היו נאלצים לקיימם באמצעיהם, מכספי ועד הקהילה, משכר לימוד ומתרומות של נגידים. בבחינות הבגרות נערמו קשיים בפני התלמידים היהודים. כאשר פנו בתלונה לשר קוסטקסקו ב־1930, והוא חבר המפלגה של האיכרים הלאומיים, אשר לכאורה נראתה כאוהדת את היהודים, כאשר נסגרה הגימנסיה העברית בבלצי, ענה הוא לאנשי המשלחת בחוצפה: "אני אקים גימנסיה כפי שאני מבין אותה וילמדו בה אלה שאני רוצה שילמדו בה ולא אלה שאתם רוצים בהם".

ההסתה של האנטישמים נגד היהודים בדרך כלל היתה על רקע כלכלי. שנת 1930 היתה קוניונקטורה נוחה להסתה אנטישמית עקב הירידה התלולה במחירי הדגנים. היהודים הואשמו במצבם הקשה של האיכרים, אם כי גם היהודים עצמם נפגעו; והרי ליהודים היה חלק ניכר בסחר החקלאי.

האנטישמים היו עוברים מכפר לכפר ומסיתים את האיכרים נגד היהודים. הקוזיסטים גם החלו לקנות את תוצרתם של האיכרים במחירים יותר גבוהים ממחירי השוק והעניקו הלוואות לחקלאים, הכל כדי להוכיח כי יש תחליף לגורם היהודי המסחרי והפינאנסי היהודי.

בראש הפעילות הקוזיסטית בבלצי ובמחוז ואף בחלק מצפון בסרביה עמד האנטישמי ולדימיר נוביצקי. הוא נעזר בכומר מבלצי בשם רוסו. לא פעם היו שניים אלה אוספים המון של איכרים וסתם אספסוף ובנאומים ארסיים מסיתים אותם לערוך פרעות ביהודי בלצי. בייחוד נערכו אספות אלה במסגרות תעמולת הבחירות לפרלאמנט הרומני.

הם הכריזו חרם כלכלי על היהודים ואף הרחיקו לכת עד כדי העמדת דוכנים ליד חנויות היהודים ומכרו לאיכרים סחורות במחירים יותר זולים מאלה של היהודים.

מאין קיבלו את הכספים לכיסוי ההפסדים? מאוחר יותר, עם עליית הנאצים לשלטון, נודע שהארגונים האנטישמיים הרומניים כגון "מפלגתו של קוזה" ו"משמר הברזל" היו מקבלים כספים מגרמניה הנאצית למימון פעולותיהם ברומניה. אך כנראה שבראשית שנות השלושים היו קרנות מקומיים נסתרים מהם ינקו המפלגות האנטישמיות. לא מן הנמנע שהן באו מחוגי הכנסייה או מאיזה קרנות סמויים אחרים. הפעילות של כמרים אנטישמיים נעשתה לאור השמש.

היה מקרה ובערב הבחירות העיז הכומר רוסו לחייב את האיכרים להישבע בצלב הקדוש כי יצביעו בעד הרשימה הקוזיסטית כיוון שזו הרשימה היחידה הדואגת לאינטרס שלהם ואילו הרשימות האחרות מכורות לז'ידובים. הסיסמה שלו היתה "כריסטוס הולך איתנו ומי שהולך איתנו הולך עם כריסטוס".

הרשויות, כגון מושל מחוז בלצי, לא טמנו אף הם את ידם בצלחת. באסיפה של בוחרים איים הפרפקט של בלצי על הבוחרים היהודים כי אם לא יצביעו בעד הממשלה ייגרשו היהודים כולם לפלשתינה ואילו בכפרים איימו על הכפריים ודרשו מהם להצביע בעד הרשימה הממשלתית כיוון שהיא היחידה שאין בה יהודים.

ואמנם החוליגאן נוביצקי נבחר כסנטור אך נפסל לכהונה ב־180 נגד 22 עם הימנעותם של הליבראלים, כיוון שנמצא כי עומדים ותלויים בבית המשפט תיקים נגדו (11), אשר מהם נתברר כי רצח שישה יהודים בבלצי וכן הואשם בעוד מעשים פליליים כגון גניבת סוסים, מעילות וכו'. כן נתברר מתוך התיקים כי שימש כסוכן של ה"אוכרנה", זו המשטרה החשאית של הצאר, עסק בריגול ובכלל כי איננו אזרח רומני. הוא נפסל, אך כאשר נערכו בבלצי בחירות חדשות הוא שב והציג את מועמדותו אבל הפעם

נכשל. בעזרת קולותיהם של היהודים נבחר מועמד של הממשלה והסנטור החדש התחייב לתת תשומת לב לבעיותיהם של היהודים ולטפל בהן. דברים אלה התרחשו בשנת 1930.

ב־1931 נתמנה ניקולאי יורגה לראש הממשלה. הוא ניהל מדיניות דו־פרצופית כלפי היהודים. הציג עצמו כידיד שלהם ויעץ להם שלא יתערבו בפוליטיקה הפנימית של רומניה ואף יעץ להם להתבולל בין הרומנים ובכך למצוא פתרון לבעיית היהודים. יורגה נחשב לאבי ההיסטוריונים הרומנים ומחנך הדור. על אמינותו ההיסטורית אפשר ללמוד מכך שהוא קבע במחקריו כי היהודים בכלל הם מונגולים, מצאצאי הכוזרים אשר קיבלו את הדת היהודית.

שלטונו לא ארך ימים ואחריו עלו לשלטון הצאראניסטים בראשותו של ואידה ואיווד. אך לאחר כשלונו בבחירות נבחר כראש המפלגה הצאראניסטית (מפלגת האיכרים) יוליו מאניו. היתה זאת כבר שנת 1933, שנת עלייתו של היטלר לשלטון. גם הרומנים, ככל אירופה, היו במבוכה.

המלך קרול ניסה להתקרב לגרמניה. הוא השתדל לחקות לפחות את השיטות הפשיסטיות. עד 1935 איך שהוא נשמר האיזון בין שמירה על זכויות המיעוט היהודי, כפי שנתחייב על פי ההתחייבויות שלקחו על עצמם הרומנים בהסכמים עם המעצמות, לבין הנטיות האנטישמיות שבאו לידי ביטוי בכמה מהמפלגות הלאומיות הקיצוניות. דווקא מפלגת האיכרים שבראשה עמד יוליו מאניו היתה יותר ליבראלית כלפי היהודים ואף הכניסה מועמדים יהודים ברשימותיה.

באותה השנה אישרה הממשלה הקמת רשימה של בוחרים יהודים בצורה עצמאית לפרלאמנט הרומני, רשימה שנקראה בשם "הרשימה היהודית". נבחריהם הוכיחו עמידה בגאווה לאומית ויצאו בפומבי נגד הרדיפות של היהודים בנאומים בפרלאמנט ומעל דפי העתונות.

ב־15 ביולי 1934 נוצרה המפלגה הנוצרית לאומית אשר מיזגה את המפלגה של אוקטאביאן גוגה, המשורר הידוע והאנטישמי, עם המפלגה של א.ק. קוזה. המיזוג בא כתוצאה מיזמה גרמנית מתוך מגמה ברורה להביא את המפלגה החדשה לשלטון ברומניה. ואמנם כעבור שנתיים וחצי הצליחו להגשים משימה זו.

המפלגה החדשה קיבלה את ברכתה של הכנסייה האורתודוקסית הרומנית. בהרבה מקומות ובלצי ביניהם נבחר ליו"ר המפלגה כומר אשר הפעיל את השפעתו על צאן מרעיתו. יש לציין כי לא תמיד נענו הנוצרים לקריאתו של הכומר האנטישמי, וכאשר ציווה עליהם להישבע לקוזה ורבים עשו זאת, התחרטו מאוחר יותר ודין ודברים עם הכומר הסתיים בתגרת ידיים.

המצב כלפי היהודים הלך והחמיר. השלטון המרכזי החל ברדיפה הכלכלית של היהודים. תעשיינים ובנקים בניהול יהודי נפגעו ואחדים הגיעו לפשיטת רגל ממש. בעלי עסקים יהודים הוכרחו לפטר עובדים יהודים, אחרת נמנע מהם אשראי על ידי הבנק הלאומי המרכזי של רומניה. על כל ערי בסרביה וגם על בלצי עוברת תקופה קשה. באחדים מן הישובים היהודיים זה גובל עם חורבן כלכלי.

ב־1935 החמיר המצב. "משמר הברזל" התחזק. על נסיונות הממשלה לרסן את פעילותו של ארגון זה, אשר עיקר מטרתו היה חיסולו של המלך קרול, הם מגיבים במעשי רצח פוליטיים.

ראש הממשלה דוקה נרצח על ידם. במקומו מתמנה על ידי המלך לראש ממשלה טטרסקו. "משמר הברזל" בוטל כארגון ליגאלי בפקודת השלטונות, אבל הוא מתארגן מחדש בשם אחר, "הכל למען המולדת". הסיסמה החודרת ומשתלטת היא "רומניה לרומנים". גוברת הנטייה השוביניסטית בקרב הציבור הרומני והאינטלקטואלי בעיקר. הממשלה מנסה ללכת עם הזרם ולתת למדינה אופי נוצרי־לאומני־אתני, דבר שבא לידי ביטוי בכל הסקטורים הכלכליים והתרבותיים, שממילא היו סגורים בפני היהודים בייחוד ליהודי הגלילים שסופחו לרומניה אחרי מלחמת העולם הראשונה ובסרביה ביניהם.

המונח "נומרוס קלאוזוס" שאימץ ווידה וויבוד באיצטלה הרומנית של נומרוס ולאכיקוס הושלט ברוב האוניברסיטאות הרומניות ומעל לכל באה הגזירה של חוק העבודה הנקרא בשם "חוק להגנת העבודה הלאומית". למחוסרי אזרחות רומנית נשללה מקום העבודה ורבבות של יהודים נפגעו על ידי חוק זה.

בסתיו 1936 מופיעה הפקודה שיש תוך חודשיים להחליף את פנקסי האומן של בעלי המלאכה. נאמר בפירוש כי פנקסים חדשים יינתנו רק לאלה אשר יוכיחו כי הם בעלי אזרחות רומנית. והרי לאחוז גבוה מן היהדות הבסרבית, ובלצי בתוכה, לא היתה אזרחות רומנית פורמאלית.

ראשי ממשלה, לאו דווקא מן המפלגות האנטישמיות והפרו־נאציות, לא נרתעים מלפרסם ברבים ובגלוי את דעותיהם האנטישמיות ומטרתם למצוא חן בעיני הרומנים ובעיני היטלר אשר השפעתו הולכת וגוברת.

באחת ההצהרות נאמר כי יש להוריד את היהודים עד למדרגה הנמוכה הואיל והם מהווים אלמנט מסוכן. את יהודי בסרביה, בוקובינה ומרמורש יש להחזיק בהסגר כיוון שהם רבים מדי והוצע לפזרם בערים בהן האוכלוסייה היהודית דלילה כמו בגלילים: אולטניה, מונטניה והבנט. בעתון "צרה נואסטרה", בטאונו של גוגה, כותב מושל מחוז לשעבר: "את הארגונים היהודיים כולל הדתיים והארגונים הציוניים יש לחסל כיוון שהם קנים קומוניסטיים".

שנת 1935 היתה גם היא שנת בצורת קשה והיא נוצלה על ידי התעמלנים האנטישמיים בין האיכרים על כי היהודים בעוכריהם, פזמון ההולך וחוזר לאורך כל שנות השלטון הרומני. מסיתים את המוני האיכרים לבוא העירה ולהשתתף בפוגרומים נגד היהודים וליטול את רכושם, והיו פתאים שנתפתו ובאו עם עגלותיהם העירה כדי לצבור שלל.

שנת 1936 היתה אף יותר קשה מקודמתה. נפגעו הסוחרים וגם בעלי המלאכה. איק"א ניסתה לעזור לחקלאים היהודים בבסרביה ולבעלי המלאכה היהודים בערים, אך הרשיון שניתן לאיקא לפתוח סניף בבסרביה מתבטל כעבור חודשיים. להתפרצויות האלימות של האנטישמים בבסרביה מתייחסת הממשלה בסלחנות.

האיגודים המקצועיים, כמו על פי השראה מגבוה, יוזמים את הרחקתם של החברים היהודים משורותיהם והממשלה משתפת פעולה עם האנטישמים בגלוי, במטרה להחריב את הכלכלה היהודית. אותו נוביצקי, החוליגאן האנטישמי, אשר נפסל בבחירות ונמחק מרשימת הבוחרים, חוזר לרחוב. הפעם הוא מעז להופיע בבית המשפט במדים של הארגון האנטישמי וצלב הקרס על המדים, ואין אף אחד מאנשי הרשות מעיר לו.

ב־8 במאי, אותה שנה, מקיימים הלאומיים הנוצרים בראשות המנהיגים האינטשמיים קוזה, גוגה וניקיפור רובו, אסיפת עם ענקית בהשתתפות כ־20,000 איכרים אשר הובאו מן הכפרים שבמחוז. המטרה הסתה נגד היהודים. הפעם יש להודות שהשלטונות אחזו באמצעי בטחון ומנעו אסון. גם היהודים היו מוכנים להדוף פני הרעה, אבל עובדה היא שהמשטרה והצבא מנעו עריכת פוגרום ביהודי בלצי.

המלך קרול ניסה להילחם ב"משמר הברזל" לא רק על ידי איסור פעילותם הגלויה אלא גם על ידי ריצוי ואימוץ דעותיהם האנטישמיות של התנועה האנטישמית הוותיקה, זו של קוזה וגוגה שלכאורה היו פחות מסוכנים לקיומו של קרול. הוא עצמו מאמץ את החוקים האנטישמיים פרי ההסתה של המפלגות האנטישמיות.

ב־1937 החמיר המצב עוד יותר.

באה פקודת ההתאזרחות Incetăţenirea של ממשלת גוגה־קוזה זו שהמלך כנראה, תחת לחץ ברלין, נאלץ להרכיב. אולי ראה בה תרופה למכה, מניעת הקמתה של ממשלת "משמר הברזל". המלך בעצמו יוצא בהצהרות אנטישמיות. בביקורו בבסרביה ובעיר בלצי, ביולי 1937, הוא מבשר על רוח רומניזם חדש אשר פירושה המעשי היה מלחמה ביהודים והוצאתם מן האיגודים הפרופסיונאליים. אך דבר זה לא חוסם את עלייתו המסחררת של "משמר הברזל" ההולך וצובר כוח בעיקר בקרב הדור הצעיר והוא מגיע למעמד של המפלגה השלישית בגודלה. גם הכנסיה בראשותו של הפטריארך מירון קריסטיא מצטרפת למקהלה האנטישמית והוא מצהיר, כי הוא מודאג נוכח הפלישה היהודית וכמובן שניקולי יורגה מסכים עמו.

אמנם ממשלת גוגה־קוזה האריכה רק 44 יום וב־10 בפברואר קמה ממשלה בראשותו של הפטריארך מירון קריסטיא. הקונסטיטוציה הרומנית מתבטלת, המפלגות הפוליטיות מתחסלות על פי צו מלכותי, מתרחבת הצנזורה והמצב הצבאי הזמני הופך למצב קבוע. רומניה נכנסת לעידן הדיקטטורה עם מונארך בראשה.

ב־18 בפברואר נסגרת העתונות של המיעוטים וכמובן העתונות בעברית ואידיש ושפות אחרות נכללו בה. בנובמבר 1938 נהרגים קורנל קודריאנו ועוד 15 ממנהיגי "משמר הברזל" באמתלה כי ניסו לברוח בזמן שהועברו מבית סוהר אחד למשנהו.

הגזירות נגד היהודים לא פסקו כי אם החמירו. ראשי המפלגות הרומניות המסורתיות והגדולות יוצאים בהצהרות אנטי־יהודיות. יון מיכלקה מצהיר כי "רומניה שייכת לרומנים". ווירגיל מאגיארו דורש רביזיה של האזרחות של כל היהודים אשר הגיעו לרומניה אחרי מלחמת העולם (הראשונה). בפברואר 1938 אוסר הפרפקט של בלצי (מושל המחוז) על היהודים את השימוש בשפה הרוסית או שפת האידיש במוסדות ציבור ובמסחר ואפילו אוסר על התקהלות של יותר משני אנשים ברחוב. כותב שורות אלה אף קיבל מקל בראש מן הפרפקט עצמו עת ניצב ברחוב הניקולאיבסקה עם עוד שני חברים מקן בית"ר לשיחה ידידותית (לא ברומנית כמובן) אי שם על יד חלון ראווה ממול לפרפקטורה.

שנת 1939 ממשיכה לעמוד בצל בדיקת האזרחות של יהודים. המצב של יהודי בלצי נהיה יותר ויותר מחניק. אות הפורענות ניתן בסתיו 1939 כאשר ראש הממשלה ארמנד קלינסקו נרצח בבוקרשט בלב העיר בתוך מכוניתו על ידי חוליגאנים של "משמר הברזל" כנקמה על רצח מפקדם. הדברים הולכים ומתגלגלים בקצב מהיר. הטבעת מתחילה להתהדק.

גרמניה הנאצית הולכת ומשתלטת בכיוון המזרח לפני שהיא פורצת למערב. את רומניה היא משאירה לאחרונה כשלל קל להשגה ומסתפקת בכך שמטרותיה יושגו עבורה על ידי עושי דברה. והמלך קרול מקבל כל תכתיב. כבר ב־24 בנובמבר 1938 בפגישת היטלר־קרול סוכם על מספר צעדים אנטי־יהודיים, ובמרס 1939 נחתם הסכם בין קרול לגרינג על הוצאת היהודים מענפי כלכלה שלמים. אפילו יהודים שהתנצרו לא היו חסינים. ראש ממשלת רומניה ושר החוץ שלה הבטיחו בפומבי כי הקו החדש של הממשלה הוא אנטישמי.

הגרמנים דורשים הרחקתם של היהודים גם מן העתונות וגם זה בוצע. בהסכם סודי מה־23 באוגוסט בין גרמניה של היטלר והמלך קרול נמסרה בסרביה לרוסיה. כדי להסיח את דעת הקהל מאחריות גרמניה במתן בסרביה לרוסים ניתן האות מגבוה להתחלת פעולות אלימות אנטישמיות בקנה מידה גדול.

ביולי 1940 אחרי כניסת הרוסים לבסרביה כותב נ. יורגה בעתונו "ניאמול רומנסק", "אדמת המולדת משוסעת מקול מחיאות הכפיים של הז'ידנים" (אז נכנסו הסובייטים לבסרביה). בהזדמנות זו הוא שוב חוזר על התיאוריה שלו כי "היהודים הם לא צאצאיהם של אלה שחיו בפלשטינה העתיקה. ארץ כה קטנה לא יכלה להבטיח ריבוי כה גדול", הוא כותב. "היהודים של היום הם כוזרים מונגוליים, אומה מונגולית שעברה בימי הביניים אל היהדות. זאת אומרת שהיתה שליטה ומנצלת בתקופת האלילות. בתור אלמנט חברתי ומוסרי מהווים היהודים ערב רב הנמצא בתסיסה בלתי פוסקת ואינו מסוגל להקים משק משלו." במאמר מן ה־10 ביולי הוא משווה את היהודים לכינים. הוא לא היה מקורי, כי בשטח זה קדמו לו האנטישמי קוזה והנאצי גבלס. לשוא ניסו היהודים להדוף את ההתקפות עליהם על ידי התארגנות ברשימה פרלמנטארית משלהם, במאמרי הגנה בעתונות היהודית במידה שאלה החזיקו מעמד ולא נסגרו.

כל אירופה היתה אחוזה בקדחת האנטישמיות וקולם נשאר קול קורא במדבר. היהודים ברומניה כולה, גם בבסרביה ובתוכה העיר בלצי, לא חזו מה שעומד להתחולל ומה הגורל הצפוי להם.

בדיוק כפי שהתאמתו דברי היטלר ב"מיין קאמף" קרה הדבר – ואולי אף מוקדם יותר מהשמדת יהודי פולין במחנות ההשמדה בפולין – בבסרביה כבר ב־1941.

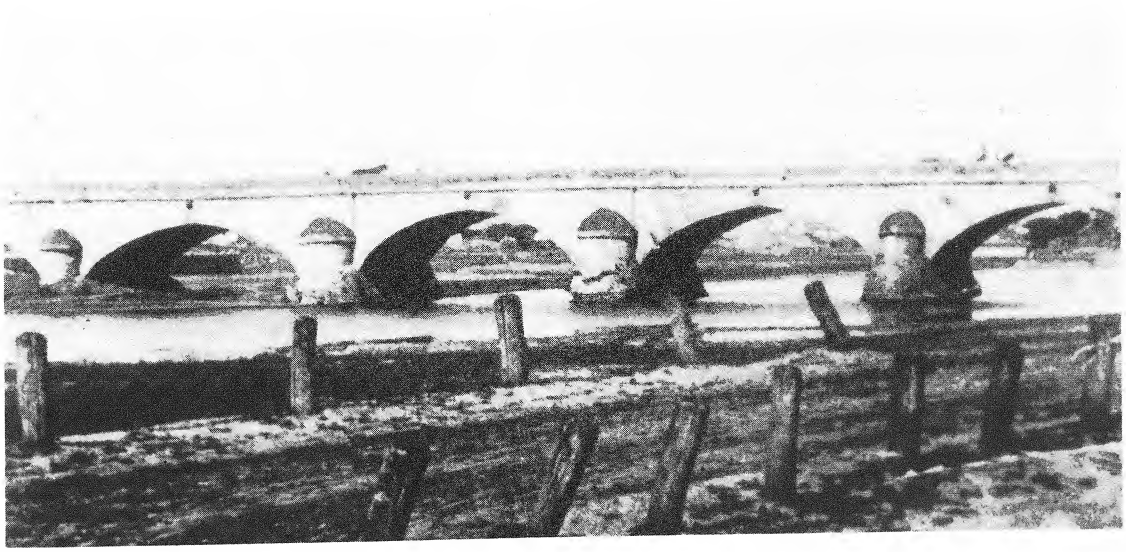
בסרביה הפכה ל"יודן ריין" ובלצי, הכרך היהודי השני בגודלו בבסרביה, טוהר על ידי הרומנים מיהודים

כפי שציוו שלטונות רומניה בראשותו של אנטונסקו לאחר הפלישה הגרמנית לברית־המועצות.
את השנאה, שפעפעה בעם הרומני ובתושבים הרומנים של בסרביה, הסבירו פרשנים רומנים בכך כי היהודים קיבלו כביכול בסבר פנים ובחמימות את הצבא הסובייטי עם העברת בסרביה לידי הסובייטים בקיץ 1940. יצר הנקמה ביהודים על התנהגות זו מצא לו פורקן במעשי התגמול הרומניים.
ייתכן שהיו מקרים של קבלת פנים חמה, אך לא היה בשל כך הצדקה למעשי הרצח המתועבים ביהודי בסרביה. והרי ידוע כי למעשה לא היו היהודים אהובים על הרומנים מאז ומתמיד והמונח "ז'ידן" שבשפה הרומנית ביטא זאת בצורה המוחשית ביותר.
אין ספק שרוב האוכלוסייה הרומנית שמחה על ההזדמנות להיפטר אחת ולתמיד מן היהודים. הזדמנות זו ניתנה לאנטישמיות הרומנית עם כיבוש אירופה על ידי הנאצים, ושעבודה של רומניה להגמוניה הנאציסטית, בהבדל היחידי שביתר הארצות הופעלה תכנית שיטתית להשמדת היהודים בצורה של משלוחים למחנות ההשמדה, בתאי הגאזים והמשרפות, ואילו בבסרביה, בתוקף צירוף נסיבות וגורמים אולי מקריים, היתה ההשמדה לא טוטאלית כיוון שכשליש מיהדות בסרביה הוגלתה למחנות בטרנאנסניסטריה. רבים שם גוועו ברעב, קור ומחלות. אלפי יהודי בסרביה ובלצי בתוכם הוצאו להורג אבל השמדה שיטתית בדומה לאושוויץ לא היתה, והודות לכך עדיין נשארו יהודים בחיים.
אולי היה זה המזל שבמפנה במלחמה ונצחונות הצבאות הסובייטיים אשר הפתיעו את הרומנים ניצלו יהודי טראנסניסטריה מכלייה שהיתה צפויה להם, אילו האריך השלטון הנאצי־רומני עוד זמן מה.
איך שלא להסביר את הדברים, הכתם השחור של הרומנים בחלקם ברצח יהדות בסרביה, אם כממשל ואם כצבא ואם כבודדים, ובתוכה השמדתה של קהילת הקודש של בלצי, יישאר לדראון ולא יימחק לעולם.

בלצי, בסוף המאה ה־19

הגשר התורכי על הריאוט

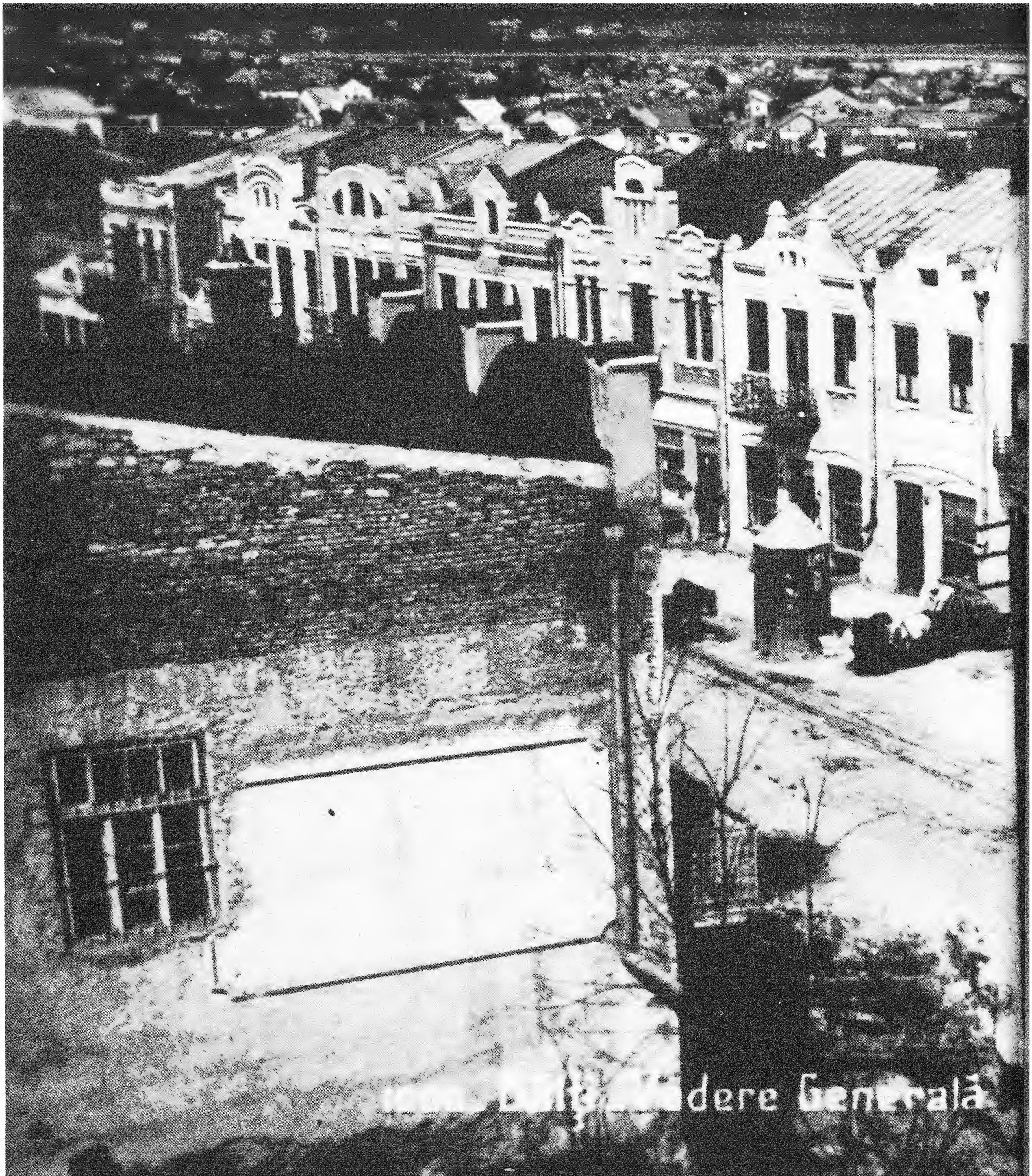
בלצי, מראה כללי ראשית המאה

תחנת הרכבת הגדולה

רחוב פטרוגרדסקיה – מראה כללי

Generală

הניקולייבסקיה – רחוב המלך פרדיננד

אותו רחוב בשנות העשרים

הניקולייבסקיה – בית הספרים העבריים – פנחס לבטוב

הניקולייבסקייה פינת פרפורג'סקו – לשכת המסחר

רחוב פרפורג'סקו – (דאס יידישע בענק'ל) בנק הלוואה וחסכון

הבנק הממלכתי בבלצי

בית מושל המחוז (פרפקטורה)

בית העיריה (פרימריה)

כנסית ה"סובור" שבמרכז העיר

הגינה הציבורית. בצל הצלב הוצאו להורג ראשוני יהודי בלצי (ב־1941)

פער הדורות: **משמאל** אשר וחיה פייארשטיין, הורי זלמן.
התמונה צולמה בבלצי ב־1906, ערב עלייתם לארץ ישראל. שניהם קבורים בהר הזיתים
מימין זלמן מכל וברנה (ברץ) פייארשטיין ובתם שניה כץ. התמונה צולמה בבלצי בראשית המאה העשרים

"נוער הזהב" במגרש הטניס העירוני, בלצי 1939

פרק ב' החברה היהודית

החברה היהודית

ועד הקהילה של בלצי

י. מזור

הקדמה

ב־29 לינואר 1936 פרסמה הקהילה היהודית בבלצי מודעה בעתון "אונזער צייט" בזו הלשון:
"הקהילה היהודית החליטה להוציא קובץ על תולדות הישוב בבלצי.
הקובץ המתוכנן יכלול:

1. לידתם והתפתחותם של המוסדות הסוציאליים היהודים.
2. ביוגרפיות של העסקנים הצבוריים של בלצי וכן של אישים מפורסמים כגון אמנים, שחקנים, סופרים וכו' אשר מוצאם מן העיר בלצי או פעילותם קשורה עם העיר.
3. ההתפתחות הכלכלית והפוליטית, חומר סטאטיסטי וכן אפיזודות ומומנטים מעניינים מן החיים היהודיים בבלצי.

כל מי שיכול לתרום לעבודה זו או אשר יש ברשותו חומר דוקומנטארי, צילומים עבור קובץ זה מתבקש להודיע על כך מיד למזכירות הקהילה לפי הכתובת

COMUNITATEA EVREILOR 23 REGELE CAROL BALTI

חתומים: אינג' ירחמיאל יפה יו"ר ד"ר י. פיינבלאט, מזכיר כללי

אין אנו יודעים מה נפל בגורלו של קובץ זה, האם הוחל בהכנתו ואם כן ודאי שהחומר הלך לטמיון. ארבע עשרה שנה עברו מאז פרסום ההודעה ועד לכניסת הרוסים לבסרביה והפסקת פעילותה של הקהילה היהודית. חבל ששנים אלה בוזבזו ולא הוציאו לאור את ספר בלצי כמתוכנן. כעבור חמישים ושש שנה מאז פרסום המודעה הנ"ל בכונה להוציא ספר על בלצי מגשימים יוצאי בלצי בישראל את חלומם של פרנסי הקהילה היהודית של בלצי.

יהיה ספר זה בטוי להגשמת מאווייהם של שליחי צבור בלצי לראות בכתובים ובדפוס את תולדות הקהילה המפוארת של יהודי בלצי. הם ודאי לא חזו את הסוף המר של קהילתם. ויהא ספר זה הנצחה לקהילת מוצאנו ולדורות הבאים אחרינו מקור להשראה.

הקהילה היהודית בבלצי

ראשיתה של קהילת בלצי כראשית הישוב היהודי, אבל קהילה רשמית הוקמה רק בשנות השמונים של המאה הי"ט. מתוך הבקורת על ראשי הקהילה היהודית שאנו מוצאים בשפע בעתונות היהודית של התקופה, "רוסקי יבריי", "המגיד", "ווסחוד", "המליץ" ו"הצפירה" וכו', והיא כתובה בידי סופרים

משכילים הגובלת בסטירה בנוסח ההשכלה, אפשר ללמוד כי היתה קיימת פעילות ציבורית יהודית מפותחת בבלצי כבר בראשית המאה הי"ט.

אולם פעילות זו לא התקיימה במסגרת ועד קהילה מאורגן ומוכר על ידי השלטונות, כפי שהיה בתקופה המאוחרת יותר, ביחוד אחרי המהפכה הרוסית. גביית המסים מהאוכלסיה היהודית, עבור השחיטה הכשרה, ה"קורובקה" המפורסמת או ה"טאקסע" בנוסח המוכר לנו מסיפורי מנדלי מוכר ספרים, נעשתה במרוכז על־פי חוזים עם השלטונות ועל־פי מכרזים, אבל רוב פעולות הועד והעזרה ההדדית כגון סיוע לעניים, מבצעי קמחא דפסחא, ביקור חולים, מושבי הזקנים ומאוחר יותר גם התמיכה בחינוך החדרים המסורתיים, החדרים המתוקנים והתלמוד תורה למיניהם, נתמכו מתוך תרומות ונדבות של נדבנים ונעשו בצורה מסודרת. בית חולים מפואר שהוקם בשנת 1861 קיומו נתאפשר כמעט רק הודות לתרומות. בדומה לכך גם "אגודה לעזרת חולים עניים" משנת 1880.

מכל מקום היתה קיימת מעין סמכות מרכזית שנוצרה מתוך שיתוף פעולה בין כל הגורמים ברחוב היהודי, והיא היתה מקובלת על השלטונות כמיצגת את הישוב היהודי. אנו למדים על קיום סמכות זו מתוך ידיעה האומרת כי ב־1884 בוטלו על ידי שלטון הצאר סמכויות הקהילה והתפקידים השלטוניים הועברו למשטרה ולעיריות.

נותרו על כנם רק המוסדות הבאים: "ממוני הטירונים" ו"גבאי המכס", שהיו אחראים לגביית המסים המיוחדים ליהודים. (ראה רשימתו של שלמה יובל, בספר בלצי), עם ביטול הקהילה היו הגוברנטורים מחליטים על חלוקת ההוצאה לצרכי הקהילה, אחרי שגבו את המגיע לשלטונות ולאחר ניכוי ההקצבה לבתי הספר היהודים שנתקיימו מטעם הממשלה.

הויכוחים בין האורתודוקסים לבין החילונים החלו כבר במחצית השניה של המאה ה־19. והם החריפו בשנות השמונים. הדבר צוין בכתבות מבלצי משנות 1884.

תופעה זו תמשך גם במסגרת הקהילה המודרנית, גם בשנות השלושים של המאה הזאת ועד לשואה. הויכוח נסב תמיד על חלוקת הכספים הצבוריים בין המוסדות להשכלה, החדר המסורתי והתלמוד תורה שנחשב כחילוני בעיני האורתודוקסים.

ב־1887 הוקמה בבלצי האגודה "עזרת עניים". היה זה מעין תחליף לקהילה. הפקיד הממונה על המחוז היה מתערב לא פעם במחלוקת ב"עזרה לעניים". במיוחד צוין לשבח ר' שמואל ליפסון, הנדיב הידוע של בלצי, שהתפרסם בזכות עזרתו למשפחות המגוייסים לצבא.

ב־1893 הוקמה בבלצי גם מסעדה לעניים וכדוגמתה המשיכו להתקיים בתי תמחוי לעניים גם בראשית המאה הזאת, ואף בשנות השלושים היה קיים מטבח לנצרכים שקויים על ידי ארגון וולונטארי.

העדויות הראשונות על בחירת ועד לקהילת בלצי הם משנת 1882. בידיעה שהתפרסמה ב"רוסקי ייברי" מ־14.7.1882 (ראה שלמה יובל) מופיעה רשימה בה מוזכרים ד"ר פינקנזון, ד"ר קניגשק, ליפסון, ד. רבינוביץ. כן מדובר שם על קרן של בעלי מלאכה יהודים שהוקמה בבלצי ב־1882. ואילו על התארגנות להקמת בתי־כנסת, ביחוד לאחר השרפה של 1882, מדובר בידיעה מבלצי מראשית שנות השמונים.

הודות לעזבונו הגדול של ר' יחיאל הלפרין שנפטר ב־1887, נתאפשרה תמיכה מאסיבית וקבועה לכל מוסדות הציבור בעיר, החל מבנית בית מרחץ ציבורי חדש ועד לבית החולים. ביחוד נהנו מוסדות החינוך בבלצי, תלמודי התורה שהוקצב להם תקציב קבוע למען התפתחותם וקיומם בכבוד.

עם בוא המהפכה הוחרמו הקרקעות שמהן ניזונה הקרן, דבר שגרם לירידה תלולה של ההכנסות.

כן ידוע על קיום קרן אחרת בבלצי, והיא קרן זמברובסקי להכשרה מקצועית וחקלאית שהוקמה בינואר 1881. החל משנת 1889 כיהן כיושב ראש הנהלת ועד הקהילה י. ליברמן, והוא שיזם הקמת כיתות מקצועיות במסגרת התלמוד תורה.

התקופה שבין סוף המאה ועד מלחמת העולם הראשונה, לא נבדקה יסודית מבחינת האספקט של פעילות צבורית ועלינו ללמוד על תקופה זו מרשימתו של ירחמיאל יפה, שהיה יושב ראש הקהילה

היהודית בבלצי בעשור שלפני השואה (יר. יפה, "מחיי הצבוריות היהודית בבלצי"). זכרונותיו מקיפים את התקופה החל משנת 1913.

הארגון הקהילתי הראשון, בעצם הטרום־קהילתי, שמלא פונקציה פילנטרופית, כעין תחליף לארגון קהילתי, היה לפי דברי ירחמיאל יפה, "החברה לעזרת עניים" שכבר צוינה לעיל. הקמת קהילה רשמית נתאפשרה רק אחרי המהפכה הרוסית. השלטון הרומני איפשר הקמת קהילות יהודיות ואף דרש זאת והכין הצעת חוק. אולם עברו כעשר שנים למן כניסת הרומנים לבסרביה עד שהסתדרו הענינים, בגלל המחלוקת ברחוב היהודי.

שאלת אירגון הקהילות היהודיות בבסרביה היתה אחת הבעיות היסודיות בחייהם של יהודי המקום, בעיקר בערים הגדולות, כותב א. בלצן.

היא העסיקה את השלטונות ואת היהודים גם יחד, בזמן המהפכה הרוסית נוסדו בכל עיר בבסרביה קהילות לפי הדגם המודרני ובמשך הזמן הזה מלאו הקהילות את תפקידן באמנות, אבל כאשר עברה ביסרביה לרומניה פיזרו השלטונות את הקהילות הללו ואת מקומן תפסו "בעלי הטובות הידועים מאז ומעולם" כותב בלצן (הצפירה", 5 אוקטובר 1923). הקהילה הרשמית הוקמה רק ב־1928 כמוסד מאושר לפי בחירות דמוקרטיות. על כינוס הישיבה הראשונה של הועדה היוזמת להקמת קהילה יהודית בבלצי דווח ב"אונזער צייט" מה־6 ביוני 1928.

בישיבת היסוד השתתפו באי־כח כל המוסדות והמפלגות לפי הפרוט כדלקמן: בית החולים, הגמנסיה, תלמוד תורה, מושב זקנים, בעלי המלאכה, מכבי, הציונים הכללים, צעירי ציון, הקולטור־ליגע, אורט, אוזע, לייו און שפאר קאסע (בנק הלואה וחסכון) ונציגי בתי הכנסת.

בישיבה נמסר כי החוק החדש של הממשלה הרומנית מחייב הקמת קהילות ובחירות תוך שנה וביטול כל התחליפים של קהילות. אך כבר עם ראשיתה נתגלע הפער בהשקפת־העולם בין שני המחנות, כפי שהכרנו אותם בתקופה הטרום קהילתית, הגבאים ואנשי החזקה מחד והמצדדים בשיטה של בחירות דמוקראטיות מאידך גיסא. ב־1935 נבחר אינג' ירחמיאל יפה ליושב ראש ועד הקהילה היהודית.

השנים 1940-1935 היו שנים פוריות ביותר בעבודת הקהילה ואת שגשוגה יש לזקוף ברובו ליזמותיו ולנהולו התקין של היושב ראש.

שנים אלה יירשמו בהיסטוריה של העיר כתקופת הזוהר, בטרם שקיעת היהדות המקומית, בשלב הראשון עם סגירת הקהילה על ידי השלטונות הסוביטיים לאחר ספוח ביסרביה לברית המועצות ב־1940 ואחר כך השמדתם הפיזית של רוב יהודי בלצי על ידי הנאצים וקלגסיהם הרומנים ב־1941. היה זה סופה הטראגי של קהילה יהודית מפוארת שהתקיימה קרוב ל־150 שנה.

ירחמיאל יפה היה אמן הפשרה והדיפלומטיה השקטה.

הוא לא היה איש מדנים, ואם כי היה בעל השקפות ציוניות לאומיות אותן לא הסתיר (הוא אף שימש תקופה מסוימת בשנים 38-40 כיושב ראש הצה"ר בבלצי) ידע יפה להסתדר עם כל הזרמים הפוליטיים שבציבור היהודי, גם עם אנשי השמאל, ה"בונד" וה"קולטור ליגע", גם עם בעלי המלאכה ובוודאי עם התנועות הציוניות שבעיר כמו צעירי ציון, פועלי ציון והציונים הכלליים.

גם עם הציבור הדתי, הקלריקאלי או האורתודוקסי, ידע להלך בנימוס, בדרך ארץ. בשקט ובטאקט הוא ידע להדוף את ההתקפות וההשמצות של מתנגדיו על ידי קירובם ושיתופם בפעולה הציבורית. ואמנם הצליח ירחמיאל יפה להקים מסגרת אדמיניסטראטיבית ופיסקאלית המאורגנת להפליא. ביחוד היה ער לענין הניהול הכספי התקציבי של הקהילה וכן של הקרנות השונות שבפיקוחה. כדוגמה אפשר להביא את המיכרזים הפומביים והגלויים להחכרת גביית המיסים על הכשרות או המיכרזים להספקת קמח לאפית מצות לפסח.

גם הרכב הועדות השונות שממנה היתה מורכבת הנהלת הקהילה, שנקבעו ללא ספק אחרי מאבקי כוח ודיונים לאין ספור, יעידו כי יפה הצליח תמיד להביא לידי פשרה בין הגורמים השונים. הוא היה בעל כישורים אדמיניסטראטיביים ובעל מודעות גבוהה לניהול ציבורי תקין. ביחוד הצטיין ירחמיאל יפה

בתפקידי הייצוג כלפי חוץ, והוא ייצג בכבוד את יהדות בלצי בועידות ובכינוסים השונים של ארגון ועדי הקהילות הביסאראביות ואף של רומניה כולה, ועל ידי ארגון ועידות של קהילות ביסרביה בעיר בלצי העלה את העיר על המפה היהודית של רומניה.

ארגון הקהילה

עד המהפכה הרוסית היו מושתתים חיי הצבוריות היהודית על שיטת ה"קאראבקה", זו החוקה המטילה מס מיוחד על היהודים בהקשר לשימוש בנרות לשבת ומסים על צריכת בשר כשר, זו ה"טאקסע" המפורסמת מתוך ספוריו של הווי יהודי אצל מנדלי מוכר ספרים ואחרים. הרשויות היו ממנים על פי מכרז קבלן לאסוף המסים הללו, אשר נועדו ברובם לקופה, אשר מתוכה מומנו הפעולות הסוציאליות. קופה זו גם דאגה לעניני הדת של הצבור היהודי.

דבר דומה היה גם בקהילת בלצי. כפי שמספר על כך בזכרונותיו ירחמיאל יפה, מי שהיה יו"ר קהילת בלצי במשך כמה שנים, הוא עצמו היה יליד בלצי ועסקן צבורי מנעוריו (על אדמת בסרביה. קובץ ב') בדרך כלל השתלטו על מוסדות הקהילה בכל מקום ה"תקיפים" מבין העדה, ה"קלריקאלים". המסגרת של הפעילות הצבורית התרכזה מסביב לבתי הכנסת, כאשר לגבאים, הרב ו"כלי הקדש" שליטה גם על חיי הרוח וגם על הצרכים הסוציאליים של החברה היהודית, כגון: עזרת עניים, בקור חולים, קמחא דפסחא, הדאגה ליתומים ולקשישים.

אלה היו דפוסי חיים אשר נטבעו והתקיימו ברחוב היהודי במשך דורות ואולי במשך מאות בשנים. ה"חברה קדישא" היתה בעלת סמכות עליונה בענין קבורה יהודית ואילו כלפי החיים, הרבנות היתה הכל יכולה והשלטת, החל מלידתו של היהודי ועד לחתונתו, וכל עניני הדין שבין אדם לחברו ואיש לאשתו נחרצו בבתי הדין הרבניים.

המהפכה הרוסית משנת 1917 נתנה בפעם הראשונה אפשרות ליהודים, ככל עמי רוסיה, לארגן מחדש את חייהם בהתאם לזכויות השוויון אשר הוכרז עליהם. ליהודים נתאפשר לארגן את חייהם הצבוריים בצורה עצמאית וניתן להם להשתחרר מן הכפיה הדתית וממסגרות נוקשות שלא היו תמיד לרצון כל הקהל היהודי, ביחוד לא לאינטליגנציה היהודית, אשר מלאה תפקיד חשוב בתנועות המהפכניות למיניהן. השחרור אשר בא בעקבות המהפכה הרוסית איפשר הקמת קהילות מקומיות נבחרות ולא כפופות לאנשים אשר נתמנו מטעם הרשות, וזאת בצורה דמוקראטית, על ידי בחירות חפשיות. כך קרה גם בבלצי.

יצויין כי בתהליך זה, מתחילתו, השתדלה התנועה הציונית בכל מקום בו היה קיים ישוב יהודי, למלא תפקיד חשוב בקביעת הדפוסים החדשים של הצבוריות היהודית. עם סיפוח בסאראביה לרומניה שררה בתקופה הראשונה אי ודאות בקשר ליום המחרת. דבר זה גרם לאי שקט ולמצב של דכאון. המצב היה מעורפל והדבר הודגש גם בחיי הקהילה.

לרומנים לא היתה חוקה הנוגעת לאוטונומיה הלאומית. היהודים האמידים והמתבוללים לא היו מעוניינים בהקמת גוף בעל סמכויות כלפי הצבור היהודי שיהיה מוכר ונתמך על ידי השלטונות. הם חששו שהקמת הגוף החדש יגרור אחריו הטלת מסים בנוסף לאלה הנגבים על ידי הממשלה, ישירות.

בלצי, לא היתה בדומה לקישינוב עיר בעלת שכבה רחבה של אינטליגנציה ומתבוללים, והצבור היהודי שבה הורכב בעיקר ממעמד בעלי המלאכה והסוחרים הזעירים, אם כי היו בה אנשים יהודים אמידים, בעיקר סוחרים גדולים, בעלי עסקים גדולים, סיטונאיים ותעשיינים. אבל רוב הצבור היהודי בבלצי צידד בהקמת קהילה יהודית. בעיקר היו מעוניינים בזאת הציונים אשר ראו בדבר ראשיתה של אוטונומיה לאומית.

רוב יהודי בלצי, בשנים שאחרי המלחמה (העולם הראשונה) היו עדיין אנשי מסורת אשר קבלו את חינוכם ב"חדר" או בחדר המתוקן וב"תלמוד תורה".

הם החשיבו את הערכים הלאומיים והרוחניים של העם והיו פעילים ברחוב היהודי למטרת הקמתה,

קיומה וביסוסה של "קהילה" יהודית בעלת גוון לאומי, יהודי, חילוני וציוני כאחד, עם שמירה על ערכי היהדות אבל בלי חותם של האורתודוקסיה.
זמן קצר אחרי ספוח בסאראביה פוזרו על ידי השלטונות הרומניים כל מועצות הקהילות המקומיות אשר היו קיימת כדת וכדין ואשר הוקמו בתקופת הצאר. על ידי כך חזרו אחורנית לתקופת ה"קאראבקה" והגבאים למיניהם שוב השתלטו על המוסדות הסוציאליים. הם גם ניסו להשתלט על החינוך היהודי. והרי ממשלת רומניה התחייבה על פי חוזי השלום משנת 1920/1919 להעניק זכויות מלאות ליהודים בשטחים שסופחו לרומניה ואישרה מחדש התחיבות זו ב־28 למרס 1923 בחוק יסוד המדינה (הקונסטיטוציה הרומנית).
הקהילות השונות אשר כבר היו קיימות ברוב הערים בבסאראביה החלו להתארגן ובאי כח וערי הקהילות וועדי העזרה התכנסו ב־19-17 לאוקטובר 1920 ובחרו בלשכת פעולה זמנית בת שבעה חברים אשר עליה הוטל להכין הצעת חוק ל"אוטונומיה יהודית" ברומניה.
אז החל המאבק הפנימי בקרב הקהילות היהודיות בבסרביה, מאבק בין האורתודוקסיה שנתמכה על ידי השלטונות לבין המתבוללים אשר באופן פאראדוקסאלי קשרו לפעמים יד עם האורתודוקסים נגד הציונים שהיו פעילים ביותר ויצאו בכל המרץ למלחמה על צביון הקהילה היהודית. הועדה הנזכרת לעיל הכינה הצעה והיא הובאה לדיון בכנס שני בקישינוב ב־22 לינואר 1921, זו אישרה את הצעת החוק להגשה לבית הנבחרים הרומני בבוקרשט. למרבה הפלא והצער היה זה הרב צירלסון, גדול רבני בסרביה, אשר עמד בראש אגודת ישראל והוא חָבַר יחד עם המתבוללים, ה"אפיקורסים" והעשירים שהכריז מלחמה גלויה על אופן נהול הקהילות בהאשימו את הציונים שהם מנצלים את המסגרות של הקהילות כבמה ומכשיר לקידום הפעילות הציונית.
בועידה מקבילה של בתי הכנסת עובדה הצעה נגדית אשר הוגשה גם היא לשלטונות ובה דרישה לתת את השליטה על חיי הצבור לחוגים הדתיים. מאבק דומה התנהל גם בבלצי, וכמו בקישינוב נסתיים הדבר בפשרה בין הציונים לבין האורתודוקסים והמתבוללים אשר כלל ויתורים של צד אחד כלפי הצד השני.
בעיר בלצי הסתדרו הדברים רק בשנת 1928. עד אז היו המריבות והאשמות ההדדיות מעסיקות את רוב זמנם של ראשי הצבוריות, כפי שתעדנה הקורספונדנציות הקבועות מבלצי שהתפרסמו ב"אונזער צייט". למשל בגליון מ־13 למרץ 1928 מופיעה הכותרת הראשית על דווח מבלצי בזו הלשון:
"א סקאנדאליעזער בודג'ט פון דער קאראבקע, וואס האט אויפגערודערט די גאנצע שטאט, האלבער מליון לעיי איינגעהילט אין א סוד." ווי אזוי מ'האט געמאכט די "חלוקה". געהעכערט די טאקסע אויף פלייש. די צווי פנימדיגקייט פון די קאראבקע לייט. אין פרימעריע מאכט מען זיך רעקלאמע און אין קאראבקע טוט מען וואס מ'וויל."
ב־1928 כינס הרב צירלסון ועידה של הקהילות בבסאראביה. כל קהילה בחרה את נציגיה וכן נעשה הדבר גם בבלצי. אבל הכתב של אונזער צייט בבלצי, שחתם בראשי תיבות י.ק. (אולי קליינער?!) טען כי הבחירות לא נעשו בצורה דמוקראטית. הנה באיזה נוסח חריף כותב הוא: "בבחירות נבחרו שני נציגים מטעם הקהילה בבלצי: ה"ה יחיאל קארק וראבינער ירחמיאל יפה. י. קארק ב־10 קולות ויפה ב־9 קולות. י. קארק ייצג את האורתודוקסים. הפליאה של הכתב היתה איך הסכים ה"דמוקרט" יפה להבחר שלא בדרך דמוקראטית. הכתב אף משתמש בכעין קללה כאשר הוא מבטא זאת במלים "טפו זאלן זיי ווערן" "ס'איזעפיס איינגאנצן א אפערע, סאמע שווינדל, ווען זיי ווילן דעם שטעלן זיי און וועמן זיי ווילן ניט מעקן זיי אויס."
"האט אזוי זיינען אויסגעוועלט געווארן פארשטעהער צום רבינס צוזאמענפאר. מיר גיבן דאס איבער אויפן משפט פונם בעל צער עולם ווי אזוי די קאראבקע מיט איניגע גבאים און פרומע צבועניקעס פירן אן מיט קהל עניניס די אינטערעסן פון דער שטאט."
עו"ד צבי הייניכס, שכבר בצעירותו התבלט בעבודה הצבורית בבלצי כפעיל ציוני, בשמשו כתב לעתון

"אונזער צייט" כתב מאמר מערכת ב־16 ביוני 1928: "גבאים, שוהל פארטרעטער צי אינסטיטוציעס" בו הוא מתריע על השתלטות גבאי בתי הכנסת על חיי הקהילה בבלצי.
היתה זו השנה האחרונה של קיום המסגרת הטרום־קהילתית. במשך 1928 ו־1929 קמה הקהילה הרשמית כמוסד נבחר בצורה דמוקראטית. על חלוקי הדעות והפרוד למחנות יריבים בקרב ועד הקהילה כותב הקורספונדדנט שלנו מבלצי ל"אונזער צייט":
"ביים ארומרעדן די קהילה פראגע האבן זיך ארויסגעוויזן צוויי לאגערן איינער א אנהענגער פון דער קהילה אין פילן זין פון ווארט, א צווייטער וואס האט מורא פארן פרייען פאלקס אויסדרוק און וואלט וועלן דאס קהילה לעבן אריינלעגן אין א סדום בעטל און עס איינשרומפן אין די שטיקענדיקע ד' אמות פון דער כלומרשטער שוהל – פארטרעטערשאפט מיטן אלעמען גוט באקאנטן קהל שטיבל לייט און פאליש דיפלאמאטן".
"די שוהל, די שוהל און די שוהל, האבן די דאזיגע אמת געצעהלטע חברה לייט געשריגן, מ'זאל חלילה די שוהל ניט פארטילן, מ'זאל די שוהל ניט פארגעסן, דער שוהל אפגעבן דעם אויבנאן – אזוי האבן זיי געטעהנט – וואס מיר אינסטיטוציעס? ווער דארף זיי? ווער זוכט זיי? מ'דארף כלל וכלל ניט קיין אינסטיטוציעס – ניט דעם שפיטאל, ניט די גמנסיה, ניט די תלמוד תורה, א.א.וו.
ווער שמועסט פאליטישע ארגאניזאציעס, צי קולטורעלע אנשטאלטן, ווי צ.ב. די ציוניסטישע ארגאניזאציעס, קולטור ליגע א.א.וו.זיי זענען דאך אוואדי טרייף פסול.
כשר אויף אלע הונדערט פראצענט איז נאר די שוהל מיט אירע גבאים?"
וכאן באה התקפה אישית מצד הקורספונדנט על נציגם של החוגים הדתיים: "ווער איז געווען דער פארטרעטער פון אט דעם דאזיגן שטאנדפונקט, פארשטענדלעך – דער ר' חיים רפאל יפה. אים האט נאך נאכגעבאמקעט א באקאנטער שרייער און סקאנדאלן – מאכער ה'. מ־ס. (אולי הכונה למסיס?) און ס'איז געווען פרעהליך". בסוף נצחו בויכוח הנציגים של הדמוקראטיה, הודות לעמידתם האיתנה של ה"ה הויכמאן וצבי הייניכס.
"דער פארזיצער איז מיד געווארן, דער עולם האט זיך אויפגעהערט צו באהערשן און נאר א דאנק דער ענערגישער אינטערווענץ מצד ה' היק, וועלכער האט אויפגעדעקט פארן עולם די פארבעהאלטענע כוונות פון חיים רפאל יפה, ווי אויך מצד די ה' א. הויכמאן און אדון צ' הייניכיס וועלכער האבן אנגעוויזן אויף די שווערע פאלן פאר דער אידישער געזעלשאפט אין פאל ווען די קהילה זאל זיין נאר אין רשות פון די שוהל־גבאים און באקאנטע קהלישע לייטן, האט זיך די באראטונג בארוהיגט. ס'איז אזוי ארום געזיגט דער שטאנדפונקט פון דער דעמאקראטיש געזאגענער טייל פון דער פארזאמלונג אז מזאל באלד צוטרעטן צור פארבערייטונגס ארבעט און נישט איבערגעבן דאס בויען דאס קהלה לעבן אויסשליסליך אין די הענט פון קלעריקאלע און אממייסטן אפגעשטאנענע עלעמענטן, וואס האבן קיין אנונג ניט וועגן דער געוואלדיגער באדייטונג פון. דער קהילה פאר אונזער נאציאנאלער און געזעלשאפטליכן לעבן." (חתום י.ק.)
יש לציין כי ה"אונזער צייט" היה עתון ציוני וכתביו היו ברובם גם הם ציוניים. ההכרה בצורך בבחירה של ועד קהילה דמוקראטי, בהקדם, הלכה והתגבשה כבר בראשית 1928.
כבר ב־6 ביוני כתב הכתב הבלצאי ב"א בריוו פון בעלץ" כדלקמן:
"די ערשטע קהילה באראטונג – פארוואס האט זיך ניט איינגעגעבן צו שאפן די קהילה פריער? דאס באלצער קאראבקע קלייזל און אירע מעשים זיינען די גרעסטע פראפאגאנדיסטן פארן קהילה געדאנק. די בעראטונג געטיילס אויף צוויי לאגערן, פראפעסיאנעלע שרייערס און פאליטיק טרייבער. מ'דארף ניט קיין אינסטיטוציעס און ניט קיין ארגאניזאציעס. מ'דארף נאר פארטרעטער פון שוהלען, שרייט דער ה' חיים רפאל יפה. פון וועמן וועט באשטיין די נעכסטע אלגעמיינע פארזאמלונג?"
קיצור הדברים, אומר הכתב: "אבסטרוקציעס, און טענות אז אינטערעסאנטן ווילן פארטופן די מאכט...פאריבער שוין עטלעכע חדשים. דער עולם האט דערזעהן סוף כל סוף אז אלע אנשטאלטן

אונזערע, וואס געהן צו גרונט צוליבן מאנגל אין געלט, קענען גערעטעט ווערן נאר דורך דער קהילה. דער שפיטאל, די גמנסיה, די תלמוד תורה, דער ארט, אזע, מושב זקנים, געזעלשאפטלעכע אידישע ביבליאטעק, אלע, אלע אנשטאלטן וועלן קענען פארבעסערן זייער קיום נאר דורך דער קהילה. צו דעם אלעמען קומט נאך צו דער סקאנדאל מיט דער קאראבקע, וועלכע גיט אויס דריי פערטל פון אירע געלדער אויף שוחטים און רבנים, און נאר איין פערטל געהט לטובת די אידישע אנשטאלטן. פארשטענדלעך, קיין גרעסערע פראפגאנדע מיטלען פאר דער נויטוועדיגקייט פון א אידישער קהילת האט מען שוין ניט געדארפט. דער סקאנדאל מיט דער קאראבקע וואס פרעסט אויס דעם ארימאן, דאס בעל הבית עוון פון אומפאראנטווארטליכע עלעמענטן, וואס טוען זיך טובות אויפן חשבון פון די פאלקס־געלדער איינער דעם צווייטן, דאס אלעס האט איבערצייגט דעם גאנצן עולם, אויסער, פארשטענדלעך די פאראינטערעסירטע פארשוינען און סתם צבועניקעס אז אויף דעם ארט פון צרעות וואס הייסט קאראבקע מוז אויסוואקסן א פרייע אידישע דעמאקראטישע קהילה, גאוועהלט פון אידן, ארימע און רייכע, פרומע און פרייע."

יוזמי הקהילה בבלצי היו ה"ה ד' וועסטערמאן והיק

הם עמדו בראש קבוצה של פעילים צבוריים ובקראם לאספה של המוסדות ובתי הכנסת כמפורט לעיל, דווחו על הכנוס היזום של ועדי הקהילות בקישינוב בה הותוו קוי היסוד לארגון מוסדות קהילתיים בבסרביה. כעשר שנים מאז נכנסו הרומנים לבסאראביה ארכה התקופה של גיבוש חיי הקהילות היהודיות בבסאראביה עד שהחלו לתפקד. נושא זה העסיק את מיטב הכוחות ברחוב היהודי והדבר משתקף מעל דפי העתונות של התקופה ההיא.

כ־12 שנים נתקיימה הקהילה היהודית בבלצי ולמרות המאבקים הגלויים והסמויים התגבשה קהילה שנבחרה באופן דמוקראטי כאשר הרוב היו החילוניים והציונים. ב־23 ליולי 1930 התקיימה בבוקרשט ועידה של כל הקהילות והארגונים היהודיים ברומניה והיא אישרה את התקנון של הקהילות היהודיות. השר הרומני לדתות, בלחץ האורתודוקסים והאסימילנטים, ניסה לטרפד את האחדות היהודית בקהילות ותמך בהחלטה נגדית שמותר להקים בכל מקום שתי קהילות, באם קיימת דרישה כזאת, מהן אחת דתית.

בועידה בבוקרשט השתתפו מטעם קהילת בלצי ה"ה הייניכיס, היק וויסבוך.

אבל הדמוקראטים הצליחו להפר מזימתם של הפורשים ובחוק נתקבל תיקון המשאיר את ההחלטה לקיים שתי קהילות להחלטה המקומית.

בכנס השני של ועד הקהילות של רומניה שהתקיימה בקישינוב ב־3 לנובמבר 1935 כבר הגיעו לגיבוש ולתוצאות ופעיליה הציונים של הקהילות ראו ברכה בעמלם. בועידה זו ייצגו את קהילת בלצי ה"ה גדליה ליפסון, אינג' ירחמיאל יפה, ד"ר פיינבלאט וליב קליינר. נציגי בלצי לא היו שבעי רצון מסדר היום. הם בקשו להרחיב את מסגרת הדיונים מעבר לשני הסעיפים העיקריים: עזרה לנפגעי הרעב בדרום בסרביה וההסתה הגזעית. הם דרשו לדון במכלול הבעיות של הצבוריות היהודית בבסאראביה ובעיקר בנושא הלאומי־יהודי. הם נתקלו באוזן אטומה, לכן נאלצו "לפרוש" ולקרוא לועידה מקבילה בבלצי. אבל הרוב לא תמך בהם.

בועידה השלישית של הקהילות ב־3 לדצמבר 1936 השתתפו מבלצי ה"ה הרב לייב לנדמן, פנחס לבטוב, לייב קליינער, זליג בערדיטשעווער, ישעיה פוקס.

בועידה זו באה לידי בטוי התנגדות אנשי הקולטורליגע להצעת הציונים לפרט בתקנות כי על איגוד הקהילות לתמוך בכל המוסדות הקשורים בבנין ארץ ישראל וכן בתנועה "החלוץ". הם דרשו שהקהילות תדאגנה רק לענינים הלוקאליים ולא תעסוקנה בעניינים פוליטיים. אלא שרוב משתתפי הכנס היו ציונים והצעת המיעוט האידישיסטי והאנטי־ציוני נכשלה.

בהזדמנות של ועידה זו התנצלו באי כח בלצי (לבטוב – ציוני כללי וקליינער צ.צ) על פרישת הבלצאים

מן הועידה הקודמת ונרשם בפרוטוכול כי הסכסוך חוסל. בועידה זו נבחרו לועד המרכזי מטעם העיר ומחוז בלצי ה"ה ירחמיאל יפה ולייב סטוליאר. מאז 1930/31 פעלה קהילת בלצי בצורה מאורגנת וזכתה להערכה מצד הצבור היהודי והכרה מצד השלטונות הרומניים עד לבוא השואה.

לתולדות ועד הקהילה של בלצי

אינג' ירחמיאל יפה, היו"ר האחרון של ועד הקהילה של בלצי עד בוא הרוסים, היה אישיות ודמות מענינת ביותר. הוא היה איש רב פעלים, משכיל וציוני־לאומי מסור, אשר עזב את העסקים של משפחתו האמידה, אחת המכובדות של בלצי, והתמסר בלב ונפש לעבודה הצבורית, עוד מימי בחרותו.

היה בעל שני תוארים אקדמיים ומוסמך לרבנות, שרת כ"רב מטעם" מה שנקרא "קאזיונוי רבינר" בימי השלטון הרוסי והרומני. לאחר עלותו לישראל עם בני המשפחה, (בנו הוא המבקר הספרותי א.ב. יפה) והוא כבר מבוגר מאוד החל ללמוד משפטים ואף סיים הלימודים בהצלחה. קבל תואר ואף עשה סטג' ועבד תקופת מה במקצוע. נפטר בשנת 1974, בחיפה.

ארועים ושלבים בהתפתחות הקהילה היהודית בבלצי

הקהילה היהודית בבלצי הלכה ונתעצמה מדי שנה. הציונים בעיר בלצי היו לגורם המכריע בפעילויות ועד הקהילה. בבחירות בשנת 1934 הופיעו שתי רשימות ציוניות:

א. הרשימה המאוחדת של צ"צ ו"העובד" אשר קבלה 10 מנדטים, 25% מכלל הקולות.

ב. הרשימה הציונית המאוחדת לציונים הכללים, מזרחי והצה"ר אשר קבלו 7 מנדטים, 17.5 אחוז מכלל המנדטים, ביחד קבלו הרשימות הציוניות 42.5 אחוז מכל הקולות.

בידיעה שלאחר שלוש שנים נובמבר 1937 אשר הופיעה ב"אונזער צייט" גל. 4316 מהראשון לדצמבר מדווח על בחירות חדשות לועד הקהילה של בלץ. אולם לא צוין אם היתה זו לאחר בחירות מן המניין או לרגל מנוי חדש מטעם השלטון. ההרכב היה כדלקמן: המהנדס ירחמיאל יפה, יושב ראש, ל. הוכמן ו־א. גפטר – סגנים: ב. שיינברג – מזכיר ראשי, פרימרמן – גזבר. לראשי המחלקות נמנו: איצקוביץ – אדמיניסטראציה, גרובוקופטל – סוציאלית, קרימסקי – תרבות, קליכמאן – מסוי והערכה, קארק – עיני דת ושנאירסון – בקורת.

בקורת על פעולות הקהילה

ב־1936 חל משבר בין מרכיבי הקואליציה שבועד הקהילה. הועד היה מורכב מה' י. יפה, נציגי הקולטורליגע ועסקנים אחרים מהמפלגות הציוניות ואילו בעלי המלאכה והציונים המאוחדים עזבו את הקהילה. בעלי המלאכה בראשותו של א. איצקאוויטש עזבו את הועד במחאה על קיפוחם בחלוקת התמיכות למוסדותיהם: עזרת עניים ומושב זקנים. אחד החברים של ארגון בעלי המלאכה הנזכר בנוסף לאיצקאוויטש הוא מ. טשולאק.

ב־1936 פרץ סכסוך בין הקהילה ל"חברה קדישא". העילה: ההחלטה לקנות בשביל הקהילה את הבית של פראקאפיעוו עבור הקהילה מכספי הירושה של הלפרין. דבר זה הביא לידי סכסוך עם החברה קדישא.

הדבר כנראה לא יצא לפועל. באותה שנה הועברה בועד הקהילה החלטה להקים בית ספר אידי בבלץ. גם החלטה זו לא יצאה לפועל.

בקורת מצד כתב "אונזער צייט"

כדי לשפר את מצבה הפיננסי של הקהילה נפל היו"ר י. יפה על ההמצאה יוצאת דופן: הוחלט כי רק הקהילה תורשה לסחור במצבות וכל חריטה על המצבות תעשה על ידי הקהילה כאשר מקימי המצבות יעבדו על פי עמלה לפי אחוזים.

היה זה מעשה קיצוני ונסיון של השתלטות הקהילה על חיי היהודים. אלא שגם דבר זה לא יצא לפועל ורק גרם לבדיחות בעיר על חשבון הקהילה.

משבר כספי פקד את הקהילה ב־1936. נפגעו המוסדות התלויים בקהילה כגון בית החולים היהודי, אוזע, ארט, בקור חולים, עזרת עניים, הגמנסיה העברית, המטבח העממי של הציונים הסוציאליסטים, התלמוד תורה, אגוד בעלי המלאכה. נבחר ועד להצלת המצב בו השתתפו: שניארסון, קרימסקי, קאגאן, א. קראסיוק, שיינברג, נולמן, בסרבסקי, ולטר, י. קראסיוק.

כינוס מחוזי של הקהילות היהודיות בבלצי 1937

בסוף דצמבר 1937 נתקיים בבלצי כינוס אשר אורגן על ידי יו"ר ועד הקהילה של בלצי ירחמיאל יפה. השתתף הד"ר פילדרמן מבוקרשט. הכתב של "אונזער צייט" מדווח על נאומו המזהיר של ל. קופרשטיין: אגלענצענדן רעפעראט וועלכער האט ארויסגערופן שטורמישע אפלאדיסמענטן האט געהאלטן דער אגר. ל. קופרשטיין א.ד.ט. "קולטור פראבלעמען פון די קהילות." ער האט צווישן אנדערעס פארגעשלאגן אז די קהילות זאלן קאנצענטרירן דאס גאנצע שולוועזן.

די ענטשפרעכענדע רעזאלוציע וואס איז אנגענומען געווארן לויטעט אז ס'זאל געשאפן ווערן א קולטור פאנד אין גאנצן לאנד אויף אויסצוהאלטן די שולן הויפטזעכליך אין די קליינע קהילות.

מכרז להחכרת גביית מס הבשר

הקהילה העברית בלצי

אידישע קהילה

קומוניטאטעא עבריילור בלץ

מודיעה:

די בעלצער קהילה איז מודיע אז מיטוואך דעם 26 טן אוגוסט 1936, 12 אזייגער פ.א. וועט אין לאקאל פון דער קהילה גאס רעגעלע קאראל 232 פארקומען א עפענטליכע ליציטאציע אויף אפגעבן אין קאנצעסיע די איינקונפטן פון דער טאקסע אויף שחיטת בהמות און עופות.

די ליציטאציע וועט פארקומען דורך פארמאכטע קאנווערטן, און מיט מונדליכער איבערליציטאציע און וועט זיך אנהויבן פון דער סומע פון 1,800,000 לעי און העכער.

די ליציטאנטן דארפן ביילעגן א גאראנטיע אין ווערט פון פאפירן אדער אין געלד אין דער גרויס פון 5% פון דער סומע. די קאנדיציעס קען מען זעהן טעגליך אין דער קהילה ביורא.

אין פאל וואן די ליציטאציע וועט ניט פארקומען אין דער אויבענאנגעוויזענעם טאג, וועט זי ווערן איבערגעטראגן אויף זונטאג דעם 30 טן אויגוסט, ד.י. אין דער זעלבער שעה און לאקאל.

פאוזיצער אינז' יר. יפה

סעקרעטאר ב. פיכמאן

נ. 692

20/8/1936

ועדת פנסיה אורגנה ואושרה על ידי מינסטריון הדתות. חברים בועדה ה"ה גולקא, דובינובסקי, מילגרוים.

שביתת שוחטים סכסוך עבודה עקב בעיות שכר. אפריל 1936.

עזרה סוציאלית

24/11/36

א גרויסע אקציע וועגן סאציאלע הילף

א ברייטער פלאן פון הילף דער נויטבעדארפיגער אידישער באפעלקערונג אויסגעארבעט דורכן פארזיצער פון דער קהילה ה' י. יפה.

סאציאל עקאנאמישע סעקציע: קרימסקי, בערשטיין ל. קליינער.

"עזרת עניים" חברים בועד: שופר, גפטר, וואליך י. חלפין, שמאי דימענטבערג, שוסטער, קיגל, סאראצקין, טעאדארו. אובערזעהר: ב. פרענק, יר. יפה, היק, איצקאביץ, פעטרושקין שמאראגד, בעלאצערקאווסקי, ז. איצקאוויטש, קרימסקי, קארזש, ניקאלאיעבסקי, סויבעלמאן.

1936 שביתת קצבים נגד העלאת המס על הבשר הכשר, מ־48 ל־88 ליי הפוד לפי המלצת ר' חיים רפאל יפה.
התנגדות הקצבים הביאה לבטול ההעלאה.

סכסוך בין ועד הקהילה לבין קרן לעזרת עניים לקרן שייך הבית בו מתאכסנת הקהילה. הבית הוא עזבונו של באלבאטשאן. הסכסוך הגיע לבית המשפט.
ידיעה ב"אונזער צייט" מ־3/1/1936 **(מכרז להספקת קמח למצות)**
קהילה עברית בלצי
אידישע קהילה בעלץ
27 דעצעמבער 1935 מס. 1937
מעלדונג
די אידישע קהילה איז מודיע אלע פאראינטערעסירטע אז דעם 15 יאנואר 1936 וועט פאר קומען אין לאקאל פון דער קהילה דורך פארמאכטע קאנווערטן מיט א מונדליכע איבער ליציטאציע אויף צו פארקויפן דער קהילה 850-800 זעקלעך פסחדיגע מעהל צו 80 ק"ג אויף מצות פאר דער אידישער באפעלקערונג פון בעלץ.
צו דער אפערטע דארף בייגעלעגט ווערן א מוסטער פונם מעהל, וואס מ'אפערירט. די קוואליטעט פונם מעהל דארף אונטערגעהן דעם טיפ מעהל וואס געפינט זיך אלס מוסטער אין לאקאל פון דער קהילה, און וועלכן מ'קען זעהן דארט. דאס מעהל מוז זיין פון ווייץ מיט א נאטירליכע אינהאלט פון גלוטן ביז 10% די אקסטראקציע פון מעהל דארף זיין די ערשטע 30%.דאס מעהל דארף זיין געמאלן אויף א הויך סיסטעמאטישע מיהל. די פרייז ווערט פארשטאנען פראנקא מאגאזין פון דער קהילה. אלע טאקסען געהערן צום מוכר. די זעק ווערן אומגעקערט נאכן באנוצן דאס מעהל.
דאס געלט ווערט אויסגעצאלט נאכן איבערנעמען דאס מעהל פון דער רעטשעפציאנס קאמיסיע.
בא דער ליציטאציע ווערט ארייגעטראגן אין קאסע פון דער קהילה א גאראנטיע אין געלד אדער ווערט פאפירן אין דער גרויס פון 10% פון דער באטרעפענדער סומע פונם מעהל. די פירמע וואס פארקויפט דאס מעהל בלייבט פאראנטווארטליך פאר אלע היזקות, וואס דאס ניט רעספעקטירן דעם קאנטראקט קען ברענגען דער קהילה אויף אויסער דער גאראנטיע וואס זי לעגט ביי. אלע נויטיגע ידיעות קען מען בעקומען אין לאקאל פון דער קהילה אין די ארבעטס שעהן.
יו"ר הקהילה – י. יפה.
גענעראל סעקרעטאר ד"ר פיינבלאט.

ירחמיאל יפה

ירחמיאל יפה

ל. קופרשטיין

הוא היה מיזוג מופלא של תרבות יהודית ומערבית כאיש שסיים בית־ספר טכני גבוה בבלגיה וקיבל תעודת מהנדס, והוסמך לרבנות. ואמנם מאותה תקופה, בשנות העשרים הראשונות, שמו הלך לפניו בסביבה. ואני אז עודני תלמיד בגימנסיה שמעתי עליו גם בעיירתי מרקולשטי. אם משום שנשאתי בקרבי ענין לכל תופעה ציבורית זו ואם בגלל קרבתי אל משפחת יפה שגרה בעיירה ושהייתי מקורב אליה. ככל שהתבגרתי נתבהרה לפני הדמות, באשר הוא היה אז "הדגל" של העסקנות הצעירה, הציונית והלאומית של העיר הגדולה, השנייה בגדלה בבסרביה. שכן היה זה מרכז יהודי גדול ובתוך תוכו של ישוב גדול של עיירות סביב סביב לה, כל מה שהתרחש ב"עיר הגדולה" לא נשאר זר לנו. הוא אז רק חזר מבלגיה עטור בתואר מהנדס והתמודד ואף זכה לתפוס את כסאו של הרב־מטעם, מוסד זה, מורשת הציבוריות היהודית הרוסית, זכה שהשלטונות הרומנים ישמרו על מסגרתו בבסרביה.

אבל לאמיתו של דבר היה יותר מזה. בהרבה מעריה של רוסיה הצאריסטית שלפני המהפכה ישבו על כס הרבנות מטעם רבנים כמו הרב מזא"ה, שמריהו לוין ואחרים. היה זה מעמד מכובד של מעין ראש קהל, רוחני ומתקדם שנבחר ע"י חבר מורשים והוכר על ידי הממשלה, לא רק לצורך רישום התושבים היהודים, לידות נשואין ופטירה. ה"רבנים מטעם" היו עוסקים בעניני־ציבור, בארגון חיי הקהילה בתקציב "הטקסה", עסקו בהקמתם של בתי ספר יהודיים ובפיקוח עליהם, שמשו מורים לדת בבתי ספר תיכוניים ממשלתיים ועירוניים, אבל עיקר העיקרים, הם היוו מעין מוסד מתווך – וכמובן שתדלן – בין הישוב היהודי לבין השלטונות, בראש וראשונה בגלל ידיעת שפת המדינה וגם בזכות השכלתם: רובם היו גם רבנים. אך בו בזמן גם אנשים נאורים ומשכילים, כך שהשלטונות והציבוריות הלא־יהודית התיחסו אליהם בכל הכבוד וההערכה. לא ידעתי הרבה על פעילותו של המהנדס, הרב ירחמיאל יפה, אבל בתודעתנו באיזור התהווה דימוי חיובי, ציבורי ורוחני של ירחמיאל יפה.

לא אוכל לקבוע מתי בדיוק חלה היכרתנו, אם בבית אחיו במרקולשטי, או בבלצי, מתוך מגע עם המשפחות, בהיותי מיודד עם הבנים והבנות, הנוער הלומד של משפחת יפה הענפה, כחברים לתנועת השומר הצעיר ואף במסגרת רשת בתי הספר העבריים. זאת כמובן היתה היכרות סתמית ללא כל ענין בין תלמיד גמנסיה לבין רב מטעם. הנני זוכר אותו גבוה, חיוור, עם ברק נעורים חריף אך נינוח ומה שבעיקר השאיר עלי אז רושם הוא היה מגודל זקן. לא היה זה זקן דוגמת הזקנים העבדקנים של אחיו, שעדיין היו רווחים בקרב הזקנים בבסרביה. היתה זו מעין חתימת זקן, שער גזוז נמוך, כנראה מתוך כבוד לאביו שלו, שהיה עוד בחיים, או לכבוד אחיו, ואולי גם משום שהיה מועמד לרב מטעם ועליו היה

להצדיק את משמעותו המיוחדת של תואר זה, שכן בין המורשים שבחרו בו היו בוודאי גם גבאי בתי הכנסת, קרי אנשים אדוקים ודבקים בדת ובמנהגיה. היה לכן, נדמה לי כעת, מן הסמל של אותם הימים שנוער לא התלהב להיות מזוקן והעדר זקן היה סימן להשכלה, לקידמה וכל כולו מנוגד למסורת. אבל ברור היה בכל אופן, שגידול זקן היה מעין נונקונפורמיזם כלפי האופנה ששלטה אז בדורות הצעירים, אי לכך יוצא דופן, נועז, מעורר כבוד, והעיקר זוכה לאימונו של הישוב הגדול של יותר מ־30 אלף נפש שמנתה בלצי.

גם בהופעתו החיצונית של המהנדס הצעיר, גבר יפה, היה משהו מן הסמליות של היותו מעורה בעיר ובמשפחה. היה מאמין גדול בחיי היהודים בגולה. באותה תקופה הוכיחו השלטונות הרומנים רצון טוב, מתוך כוונה מפורשת לדחוק את רגלי הרוסיפיקאציה, וגם מתוך התחייבות למערב, בוועידת השלום להבטיח את זכויותיהם של היהודים בנפות המצורפות, שבסרביה היתה אחת מהן. בבלצי צצו בתי ספר עברים ליצ'אֶום לבנים ולבנות, גני ילדים הכל בשפה העברית, נתאפשרה פתיחתן של ספריות ואם כי טרם הוכרז על קהילה רשמית, אין ספק כי כבר אז בשל הרעיון בלב המהנדס הצעיר שהיה מבוסס מבחינה כלכלית, באשר המשפחה כולה היתה שותפה למפעל טחנות קמח ואפילו עשירה. אך עיקר משיכתו היתה כנראה לעבודה הציבורית.

לאחר שנים של ניתוק מבסרביה, לרגל לימודים במערב, בבלגיה ובצרפת, נשתלתי מחדש בבסרביה כמורה וכמנהל בבתי ספר עממיים ותיכוניים והעליתי את מועמדותי כמורה לספרות עברית וללימודים עבריים בגמנסיה העברית. רבים ידעו את שמו של המהנדס הצעיר, הנחמד והמוכשר, שעורר כבוד בכל הליכותיו ואפילו שהיה שונה בכל מה שנוגע לעניני דת ומסורת.

שוב נתקעתי בערי השדה ובקרבת בלצי, ושמו של המהנדס יפה – (המוסד "רב מטעם" נתבטל) הלך לפניו. העלתי או שהוצעתי את מועמדותי כמורה הגימנסיה העברית התיצבתי אז בפני מנהל הגמנסיה רפאל כץ. לאחר מכן נפגשתי אז עם נציג ועד האפוטרופסים של בית־הספר. הוא גלל לפני את פרשת האנטישמיות שהשתוללה אז ואשר מצאה את ביטויה בנוכחותו של מורה לרומנית בגימנסיה הממשלתית בשם פטרה סטאטי והוא הדגיש וחזר והדגיש כי החוגים הציונים בעיר ואפילו ציוני־כללי כמו פנחס לבטוב, אחד מעסקניה החשובים של בלצי, איש תרבות ובעל הוצאת ספרי לימוד עברים – עמדו על כך שיעדיפו אותי על פני המועמדים האחרים.

ירחמיאל יפה, בפגישת היכרות זו תינה את צרות הציבוריות היהודית המקומיות, את הנטיות השמאלניות בקרב הנוער, את קשיי השלטונות והתנועה האנטישמית המכבידה מאד. השיחה שקלחה ביידיש עסיסית ובמשפטים קולעים, בסבלנות של שמיעת הזולת, בשקט הנפשי, שגבל בקרירות מסויימת, אבל שלא הצל על עדנת נפשו ואדיבותו. התרשמתי כי לפני יושב אדם שיודע בדיוק מה שהוא רוצה, שאינו מוותר על קוצו של יוד בעניינים הנוגעים לעקרונות, על פתיחות פוליטית ועל רגש יהודי עמוק. השיחה גלשה לא פעם על רשמים משותפים מעברו הבלגי והיה הרושם ששהותו כמערב לא עברה עליו בלי להותיר רשמיה.

עם כך נסתיימה ההיכרות הראשונה ונפתח הדיאלוג בינינו שנמשך במשך חמש שנות שהותי בבלצי. הדיאלוג נמשך במשך כל הזמן, הוא התמשך גם אחרי כן בבוקרסט ולבסוף בישראל. המענין שבדבר, כי למרות הדבר שהיכרותנו התחילה דווקא על רקע בית הספר התיכון, שהיה יו"ר הועד שלו, השיחה שלנו גלשה למישור ציבורי רחב של חיי הקהילה בבלצי. חיי יישוב תוסס וער, ציוני ברובו, עם הרבה צרות האופייניות לחייהם של יהודי בסרביה ויהודי מזרח אירופה, על סף השואה. הוא היה ציוני, ללא כל ספק, וכמובן שהוא נענה לכל יוזמה שנבעה מעצם העשייה והפעולות הציוניות. אבל כנראה שהיה מעשי מדי, מלשקוע ברומנטיקה הציונית שממנה ניזונה הפעילות עצמה, שעל רקע המציאות האפורה נראתה לא פעם סיזיפית, בעיקר עם עובדת הסגירה ההרמטית של שערי הארץ.

אבל נראה שאת עיקר יעודו ועיקר ענינו ראה בביסוסם של חיי היהודים בגולה, על אף עליית ההיטלריזם וכהשלכה על התגברות האנטישמיות ברומניה. באותה שנה שהתחילה היכרותנו החלה

התגבשותה של הקהילה בבלצי ותוך יצירת בלוק ציוני לאומי – עלה יפה לשלטון הקהילה לאחר שהכריע את אחד העסקנים בעלי שיעור קומה, **אלעזר גיק**, שהיה פחות ציוני וקיים קשרים הדוקים יותר עם השמאל, הקומוניסטים הבלתי מוכרזים רשמית, אבל שפעלו בחיפויה של ה"קולטור ליגה". המאבק המשותף למען העלאתו לשלטון בקהילה קירבה אליו את חוגי ארץ ישראל העובדת שהייתי אחד מפעיליה.

ראש קהל למופת

שלושה היו יסודות הפעולה בקהילה. ארגון מסגרת לאומית בצורה של אבטונומיה פנימית, חינוך יהודי וסעד קונסטרוקטיבי.

מבחינה ארגונית הצליח ירחמיאל יפה להפוך אותה לדוגמה ולמופת מכל הבחינות. הוא לא הסתפק במילוי השירותים הדתיים המוגבלים של "חברה קדישא" ולראות בקהילה רק מוסד לארגון השחיטה ולאפיית מצות. ראשית כל הוא הקפיד מאד על הצורה המימסדית הביורוקראטית. הקהילה עברה במשך תקופה זו פעמיים לדירות חדשות, כל פעם לדירה חדשה, מרווחת יותר, נוחה יותר. הורחבו השירותים, אורגנו מחדש הנהלת החשבונות והקופה. לו לעצמו הוא קבע שעות קבועות מדי יום־ביומו בהן קיבל קהל. מליאת מועצת הקהילה התכנסה לעתים מזומנות והתנהלה בפומבי וכל תושב יהודי יכול היה להיות נוכח. הויכוחים היו לפעמים סוערים, באשר הריפורמות שהיה מכניס כל פעם לא נתקבלו בעין יפה גם על כמה גבאים מימין. השמאל בוודאי שלא רווה נחת, אם כי ירחמיאל יפה היה נוהג בהם בסובלנות ובהתחשבות דמוקרטית. כשהיה פותח את הישיבות, לא היתה פתיחה שבה לא היה נוהג להזכיר איזה שהוא מאורע כלל יהודי עולמי לאומי ציוני, ארצי־מדיני, או אזורי ואף עירוני, כדי להגיב על כך. הוא הדין לגבי פטירתם של אישים דגולים יהודים. דבר זה בלבד הקנה לקהילה הרשמית מעמד מוגדר, כתא שיש לו שייכות לכלל החיים היהודיים וכי הוא חורג מהתחום הצר של קהילה פרובינציאלית. מבחינה זו מצא בקבוצת פועלי ציון וצעירי ציון ואחרי כן בהתאחדותם, שייצגו אותם ברשימה בקהילה, תמיכה נלהבת, אם כי תמיד תוך כדי חיכוכים פרוצדורליים ועניניים, שלא תמיד הסכמנו אתו, באשר הוא תמיד רצה לשמור על כלליותה של הקהילה ונרתע מכל סיכוי של החשדה לנטייה סיעתית. הוא רצה ואף הצליח להישאר אובייקטיבי, אם כי האופוזיציה נגדו היתה חריפה, אכזרית לפעמים ואם כי כביכול מתקדמת, לא נרתעה מאמצעים רפרסיביים מצד הקבוצה שבידה היה הבנק להלואה ולחסכון, שהיה בידי האופוזיציה, ושנהלה שם את מתקפותיה הנשנות ולא תמיד בדרך ישרה ביותר. האופוזיציונר החריף ביותר של יפה שעמד בראש הנהלת הבנק, היה בעל אמצעים להטבות שונות לשם "קניית" קולות והשפעה ולא היה הדבר חלק לחלוטין. יפה למשל שאף לצנטרליזציה של מוסדות כדי למנוע כפילות. היה זה רעיון טוב – ואת חטאי אני מזכיר – שאני לא תמכתי בו בענין הספריות, מתוך כוונה לשמור על הספריה הגדולה על שם שלום עליכם שהיתה שייכת לסיעתי. היתה ספריה שניה בעיר במסגרת הבנק, הספריה העשירה ביותר בעיר. דעת יפה היה לאחד את כל הספריות לספריה אחת מרכזית. אני אז יצאתי במאמר נגד האיחוד, אבל ניתן להודות, כי לא היתה נקיה באמור מפניות. במחשבה אחורה, אם כי כל הויכוח נראה היה אחרי שנתיים כסיזיפי בגלל הסוף המר. אבל הרעיון היה צודק מראשיתו. הוא הנהיג סדרים חדשים גם בבית הקברות היהודי, בבתי הכנסת, באפיית מצות, בשחיטה, בארגון כלי הקודש ובדאגה למשכורות סדירה ומודרגת, בארגון הרבנות ואיגוד המורים. אין סוף למעשים ולרעיונות הטובים להם דאג.

אשר לבתי הספר: בראש וראשונה על שני חלומות שלא הצליח להגשים. הדבר הראשון. הוא שאף למעין אוניברסיטה עממית והיה מעודד כל נסיון כתתי אפילו של אלו שהם קורסים, אפילו ללימוד עברית או יידיש. כמו כן יחד חלמנו, לפי הצעתי אז, והוא התכונן לתמוך בי, לארגן מין סמינריון צנוע למורים ובכך להשתמש בגומרי הגמנסיה העברית, בתלמידי הכתות הגבוהות, לארגן בשבילם סמינריון ערב, להכשרת מורים גם לבתי הספר העממיים בבלצי וגם לבתי הספר העבריים הציבוריים באזור.

הויכוח המר הפנימי היה לגבי שני בתי הספר הציבוריים העממיים, התלמוד תורה הגדול והתלמוד תורה הקטן. הללו בכלל לא היו תלמודי תורה במושג הארכאי, ואופים היה באמת עממי. לכאן נשלחו כל אותם הילדים, שידם של הוריהם לא השיגה לשלוח לבית הספר העממי העברי שליד הגימנסיה. בית הספר הת"ת הקטן, שהיה איזה זמן גם בהנהלתי, היה ריכוז של ילדים ממשפחות מרובות ילדים ובעיית התזונה היתה אחת מתכונות המשיכה של בית הספר. י. יפה שאף גם בתחום זה להוציא את בתי הספר הללו מהאפוטרופסות של ארוחה ליום של כל מיני גופים מתנדבים ולארגן מטבח מרכזי. (הוא כמובן תמך מכל לב במטבח, שהיה מעין מסעדה עממית, מיסודה של פועלי ציון במקום). אבל עיקר הבעיה היתה בעית השלטונות הרומניים שפעלו להכביד את דרישותיהם ולצמצם ככל האפשר את תוכניות הלימודים מבחינת הלשון; החוגים השמאלנים נשאו עינים להחדרת היידיש בכל הדרכים ובכן לא היה אסון וההתנגדות לא היתה גדולה. ובת"ת הגדול נערכו לימודי יידיש – באופן בלתי רשמי. החשש היה רב כי מורי היידיש שהיו קומוניסטים בלתי מוכרזים – והיה ברור שהם עלולים עוד יותר להרעיל את הנוער היהודי, אשר ככל שהתקרבנו לנקודת ההתפוצצות והחזרת בסרביה לסובייטים, הפכו בני־הנוער לשמאלנים. כיו"ר ועדת החינוך והתרבות, נאלצתי לעמוד בויכוח מר ועוין וכולם ידעו כי אין המדובר דווקא בשנאת יידיש או באדיקות־יתר בעברית. והחוגים הקומוניסטיים בבלצי רשמו זאת "לזכותי" והדבר כפי שנמסר לי אחרי כן שימש נושא לחקירת הנ.קוו.ד. המקומי שחקר רבים ורצה להוציא מהם לאן נעלמתי. יש להודות על אף הניגוד בהשקפות העולם השונות שלנו מצאנו שפה משותפת בהרבה ענינים. הוא תמך ב"שורות" – וגם בשבועון היידי שהוצאתי וערכתי בבלצי בשם "דאס בעלצערווארט". היה זה שבועון שנוסף למגמותיו הפנימיות לשרת את האוכלוסיה הבלצאית, צריך היה לשמש מעין אופוזיציה ציבורית וציונית לגופים המרכזיים הממוסדים אז בקישינוב. אם כי הציבוריות הבלצאית שיתפה פעולה ונשמעה בדרך כלל לקווי הפעולה הציונים והלאומיים שהיו מותווים שם, בין ע"י המגע הישיר עם המרכזים הציוניים והלאומיים העולמיים, ובין ע"י המדיניות שנקבעה בהתאם עם המוסדות המרכזים בבוקרסט. הדברים היו נקבעים, גם מבחינת המדיניות וגם מבחינת הייצוג ושיתוף עסקנים, רק בדרג "מטרופוליטאני" של קישינוב, מבלי להיוועד לכה"פ עם נציגים מוסמכים של ישובים גדולים, שהגדול בהם היה בלצי. השבועון הזה שבעריכתי נשא את תו "המרד" הזה. שאגב גם נשא פירות. מבחינה זו, מצאתי בו תומך נלהב לקוממיות ולהתקוממות הפרובינציה. דרג האנשים, הפעילות הציונית וההתארגנות הקהילתית לא השאירו כל מקום להרגשת נחיתות כלפי המרכז.

כינוס איזורי של נציגי הקהילות

כך גם נולד רעיון כינוס הקהילות בצפונה של בסרביה, שהקיף שני מחוזות שבהם היה מרוכז כמעט שליש של האוכלוסיה היהודית בבסרביה, **סורוקי ובלצי**. בעצם הימים הקשים של ההשתוללות האנטישמית יזם ירחמיאל יפה את רעיון הכינוס והדבר זכה מיד להדים נלהבים. ואמנם המועד נקבע בימי חופשת חג המולד ב־1939 וכאשר לשלטון עלה הצמד גוגה־קוזה. הגזרות רדפו אחת את רעותה. בבסרביה נאסרה אז הדפסת האות המרובעת ובמברק מיוחד מצד שר הפנים ובהעתק למושל המחוז (הפרפקט) נמסר על סגירתן של שורות ו"בעלצער ווארט". נאסר הדיבור ביידיש ברחובות ואף הוטלו קנסות ועונשין. עורכי הדין הורחקו מבתי המשפט ועל משפחות יהודיות נאסר להחזיק עוזרת בית נוצריה. נוביצקי ועמיתיו בבלצי היו מזמנים כינוסים רבי משתתפים של אכרי הסביבה והתכוננו ליטול לידם את השלטון. הם היו מובילים את האיכרים ברחובות והיו מצביעים על רחובות שלמים, שהבטיחו אותם לתושבי הכפרים בבוא המועד והוא איננו רחוק. להיות ראש קהל באותם הימים היה קשה מאד, באשר גם המצב הכלכלי החריף. המסחר נשתתק חלקית והיהודים היו נבוכים מאד. ואז התכנסו באולם הגימנסיה בבלצי ביום ראשון של חורף מעונן וצונן, נציגיהם של עשרים וכמה הקהילות, יחד עם נציגי בלצי, ושמעו הרצאות. הנושאים המרכזיים היו קיום הצביון היהודי. אפשרות שמירת

השבת במסחר, במוסדות ובבתי הספר, קיום של בתי הספר העבריים באזור, והעיקר השמירה על הקהילות כמעין מוקדי התגוננות ציבורית נגד הגזרות הקשות שניתכו יום־יום על ראשי הישוב היהודי. היהודים התמימים, העסקנים הנאמנים, שבאו לבושי בגדי חורף, מסורבלים ומכונסים בתוך עצמם, סיפרו ודווחו על קהילותיהם, הקשיבו להרצאות והשתתפו בוויכוחים במשך יום שלם. מרכז ההתעניינות ומי שנצח על כל הפעולה הזאת היה ירחמיאל יפה. אם כי זה היה כנס פנימי, ללא רשיון השלטונות, הוא בכל זאת התנהל בכל הגינונים של ועידה. רישום, כרטיס השתתפות, ניהול פרוטוקול, דאגה לארוחות, פרזידיום וניהול פרלמנטרי מלא. אבל בתוכו פנימה היה זה כינוס עגום, עצוב, למראה הנציגים הנבוכים וחסרי עצות, הם שתמיד התנגן מהם האופטימיזם והאמונה, האמונה והנאמנות.
ביחסים האישים בינינו השתררה ידידות אמת, שאמנם לא היו בה גינונים של רגישות ולא אינטרסים מיוחדים פרט לאלו של אמונה משותפת. מנהג היה בבלצי ששבת בצהרים, היו יהודים רבים מטיילים ברחוב המרכזי, ניקולאיבסקיה... היה זה מעין מועדון מהלך, טיילת כזאת, המקובלת בערים הגדולות. זה היה פעם מנהג מאד מקובל בערי רוסיה. כמעט בכל שבת בשעה אחת עשרה הייתי מחכה לו בחצר ברחבה של בית יפה ששם היה בית הכנסת של המשפחה. היתה זו לערך בין שתים־עשרה לאחת בצהריים, לאחר גמר התפילה, ולוקח אותו לטיול המסורתי. היתה זו גם עילה לראות ולפגוש כל מיני אנשים. יפה לא אהב את מקומות המפגש הפומביים, בדרך כלל היה יושב בית, מחוץ לישיבות ומשרד. אבל בכל זאת היינו מטיילים ובהזדמנות זו היינו מפליגים צפונה מעבר לטיילת אל החלק השקט של העיר. השיחות מסוג זה היו כלליות יותר. לעומת זאת, נוסף לפגישותינו היה מדי פעם קופץ לביתי בשעה מסוימת, היה זה עפי"ר בשעות בין שתים לשלוש בצהרים, כשהייתי חוזר הביתה מבית הספר, והוא בו בזמן היה חוזר מארוחת הצהרים שלו לטחנת הקמח. כמנהגו של בעל בעמיו וגם בגלל המרחק הגדול, היה נוסע במרכבה אישית "במעמד של קדילק חי של אותם הימים". המרכבה היתה נעצרת ליד ביתו של רויזמן ברחוב פטרוגסדסקיה – רח' קרול 12 בו גרתי בקומה שניה. ביקורים אלה לא היו ביקורים סתם, אלא ישיבות עבודה ממש. ואנו היינו חותכים אז הרבה דברים משותפים...

דמויות מחיי הציבוריות היהודית בבלצי

זכרונות

ירחמיאל יפה

ד"ר וסטרמן

ד"ר וסטרמן בא לבלצי עוד לפני המהפכה הרוסית הראשונה של שנת 1905, בתור רופא צעיר ומגמתו היתה להלחם במחלות ובמגפות שהיו פורצות מזמן לזמן בעיר זו. הוא היה אינטליגנט יהודי־רוסי טיפוסי, מתקדם, מתבולל למחצה, אולם עממי, מההולכים אל העם, ה"עממיים" הרוסים. השפעתו על ענייני העיר היתה גדולה בשל מזגו הטוב, אופן דיבורו, נקיון הכפיים שלו ומסירותו לעניינים שטיפל בהם. עד מהרה הוא נתקבל כרופא־ראשי בבית־החולים היהודי במקומו של ד"ר הלברשטאט, קודמו, ונכנס לעבי קורתם של החיים הציבוריים היהודיים והלא־יהודיים שבעיר. היו לו קשרים עם הרבה אישים מהציבוריות היהודית, הכלל־רוסית, והיו לו מהלכים בין העומדים בראש מוסדות ארציים יהודיים כמו "אורט" ועוד. הוא השתייך אז למפלגת ה"קדטים" ה-K.D הרוסית ושיתף אתם פעולה בעניינים פוליטיים כלליים כגון בבחירות לבית־הנבחרים הרוסי דאז, ה"דומה", והשתתף בהתייעצויות שנתקיימו אז לעתים מזומנות בערים הגדולות שברוסיה כדי לדון בעניינים יהודיים כלל־ארציים. בתחומים אלה לא היה לו מתחרה בעיר, כי המפלגות המהפכניות לא העיזו עדיין לצאת מן המחתרת והאוכלוסיה היהודית בכללותה כיבדה אותו, כיוון שבניגוד לאינטליגנטים אחרים, הוא לא התרחק ממנה והשתתף בכל ענין ציבורי ולא חס על זמנו ומרצו לטובת מוסדות יהודי־העיר. לא היו לו אמביציות אישיות, היה סבלני, ואף כי בפעילות הציונית לא השתתף באופן פעיל, לא היה מן המתנגדים והמפריעים. ד"ר וסטרמן היה מקובל ומכובד גם בין האוכלוסיה והפקידות הלא־יהודית, כיוון שידע את השפה הרוסית על בוריה והיה נואם לא רע ובעיקר מעורב עם הבריות. רעיון הקואופרציה היה קרוב ללבו והוא ראה בו "הצלה פורתא" למצבם של האנשים הפשוטים, בעלי־המלאכה ודלת־העם, ועל כן אין תימה שדווקא הוא הועמד בראשו של הבנק היהודי הקטן הנזכר לעיל. "האיש הקטן" ראה בו משען בטוח נגד האינטליגנציה המתבוללת, אילי־הכסף וה"גבירים" הדוחקים את רגליו מכל המוסדות שהם הצליחו לתפוס אותם.

ד"ר וסטרמן לא רק השפיע, כי אם גם הושפע מהחיים היהודיים בבלצי, ובסוף ימיו הוא התקרב למחנה הציוני, אם כי לא באופן רשמי.

אלעזר איצקוביץ

היה בעל־מלאכה ממש, שרברב, איש חסר־השכלה אך בעל שכל חריף. היתה לו השפעה גדולה על מחנה העמלים ועמד במשך כל התקופה שאני מטפל בה בראש ה"חברה לעזרת בעלי־מלאכה" ו"הבנק

הקטן" שהוזכר לעיל, וגם ברוב המוסדות הקרובים לו. הוא עזר לאנשים מחוסרי אמצעים להשיג הלוואות קונסטרוקטיביות ב"בנק הקטן". אם כי לא היה נואם, ידע לנמק ולשכנע את שומעיו, באסיפות ובישיבות, בצידקת טענותיו ודרישותיו ולעתים קרובות השיג את אשר ביקש לטובת בעלי־המלאכה. איצקוביץ חי מיגיע־כפיו ואף כי פרנסתו היתה די בדוחק, הוא תרם הרבה מזמנו לטובת ציבור הפועלים. בניגוד לחברו היק שהיה בעל טמפרמנט חם ונוטה לריב־דברים, היה איצקוביץ הרבה יותר שקט ולא היה מתפרץ בהתגלע חילוקי־דעות בינו לבין אחרים בישיבות או באסיפות. אמנם לא היה איש־פשרות וידע לעמוד על דעתו כשסבור היה שהצדק אתו. כמו־כן היה בעל הגיון בריא ושכל ישר וידע לוותר כשנדמה היה לו שהצד השני הוא הצודק.

Comunitatea Evreilor din Bălţi

de **Ing. R. Ioffe**
Preşed. Comunităţii

Comunitatea Evreilor din Bălţi a luat fiinţa legală în anul 1935. Consiliul Comunităţii a fost ales de către întreaga populaţia oraşului pe baza statutului şi regulamentului de alegeri aprobat de Ministerul Cultelor. Au concurat 9 liste dintre cari au reuşit 4 şi anume: lista No. 1 a tinerilor sionişti care a obţinut 10 mandate; lista No. 4 a meseriaşilor—12 mandate; lista No. 7 a lucrătorilor—11 mandate şi lista No. 9 a sioniştilor uniţi—8 mandate. Astfel consiliul Comunităţii este compus din 41 membri cari reprezintă toate curentele mai importante din sânul populaţiei evreeşti.

Membrii consiliului sunt repartizaţi în şase secţiuni şi anume: administrativă, culturală, social-economică, a cultului, finanţelor şi a controlului. Conducerea este încredinţată unui prezidium compus de D-nii Inginer R. Ioffe, ca preşedinte, P. Levtov şi H. R. Ioffe—vice preşedinţi, M. Neiman—casier şi K. Grinberg—secretar general, împreună cu preşedinţii secţiunilor, D-nii Gd. Lipson, A. Dobruschin, L. Iţcovici, M. Gulco, Ş. Burd şi Lapscher ei alcătuesc Reprezentanţa Comunităţii—organul suprem executiv.

Comunitatea are sub supraveghere toate instituţiunile evreeşti de interes obştesc ca: Spitalul, Azilul de bătrâni, şcolile primare şi profesionale, liceele, cantina populară, institutul medico-sanitar, „Oze", orfelinatul, baia populară şi altele. Ea are sub administrare directă o altă serie de instituţiuni, ca dispensarul, biblioteca, grădina de copii, azilul de noapte etc.

Comunitatea desfăşoară, deasemenea, o vie activitate în toate domeniile asistenţei sociale, distribuind medicamente la bolnavi—săraci, lemne—iarnă; ajutoare de paşti şi sărbători, mese gratuite la şomeri. De o ocrotire specială se bucură copii de şcoală cărora li se procură bani necesari pentru cărţi şi taxe şcolare, îmbrăcăminte, încălţăminte şi mâncări prin cantine şcolare.

Comunitatea are grijă şi de starea culturală a cultului mozaic, administrează sinagogiile şi casele de rugăciuni, organizează servicii religioase etc.

Activitatea Comunităţii depinde de resursele materiale de care dispune. Ele sunt compuse din diferite taxe indirecte la cari sunt impuşi membrii Comunităţii precum şi din împunerile directe pe care le plătesc instituţiunile de stat ca Ministerul Cultelor, Primaria Municipiului, Camera de Comerţ şi altele. Aceste subvenţii nu corespund însă nici cu importanţa instituţiunilor şi folosului pe care ei aduc populaţiei oraşului şi nici proporţiei în care evrei contribue la bugetele acestor instituţiuni. Pe când bugetul Comunităţii şi a instituţiunilor dependinte se cifrează la şase milioane jumătate — totalul subvenţiilor abia atinge 10% din această sumă.

Prin majorarea acestor subvenţii şi printr'o împunere echitabilă a membrilor comunităţii se va putea desvolta într'o măsură corespunzătoare opera de binefacere şi asistenţă socială şi culturala a Comunităţii în raport cu importanţa Bălţilor ca centru evreesc spre folosul tuturor locuitcrilor Municipiului nostru.

המאבק העקשני שלנו נגד "הקורובקה"

צ. הייניכס

פרשה ממושכת וסוערת היה המאבק הקשה נגד יהודי אחד בשם צימבאליסט, חוכר ה"קורובקה".
ה"קורובקה" או ה"טאקסה" כמו שקראו לה היהודים, היה מוסד ישן נושן, עוד מימי שלטון הרוסים, ומטרתו היתה לגבות כספים – מין מכס, מהתושבים היהודים תמורת שחיטת בשר כשר של עופות ("שחיטה קלה") ובקר ("שחיטה גסה") – לתמיכה במוסדות דת וצדקה, חנוך וכלי־קודש (רבנים, דיינים, שוחטים וכו').
השלטון הרוסי וכמוהו גם הרומני, בכדי להקל עליהם את המלאכה של גביית הכספים, היו נוהגים לחכור את ה"קורובקה" לכמה שנים ליהודי, בדרך כלל איש אמיד, שהוא גובה את הכספים עבור שחיטת בשר כשר ע"י "פתקים" ("קוויטלעך", באידית), שכל יהודי היה רוכש תמורת תשלום קבוע ומוסר את ה"פתק" לשוחט בבית־המטבחיים **לפני** השחיטה. מר צימבאליסט היה "ביזנסמאן" ממולח וראה ב"קורובקה" "עסק" ומקור להתעשרות. הוא הצליח "להתחבב" ולהתקרב לרשויות המוניציפליות וגם לשלטון בבוקרשט ושתי "הקורובקות" החשובות של קישינוב ובלצי הוחכרו לו.
מובן מאליו שהאינטרסים של החוכר צימבליסט, ושל המוסדות היהודיים בבלצי לא הזדהו אף פעם. הוא, צימבאליסט, היה מעונין לסחוט מהאוכלוסיה היהודית יותר כסף ממכירת פתקים או להעלות את מחירם, מצד אחד, ואילו מצד שני, הוא חתר כל הזמן לקמץ בהוצאותיו, כלומר לשלם פחות לכלי קודש ולהוריד עד כמה שניתן היה את התמיכה במוסדות היהודיים.
על רקע זה לא פסקו הויכוחים והחיכוכים בין צימבאליסט וראשי המוסדות הנתמכים. את התקציב השנתי של ה"קורובקה" קבע צימבליסט בהתיעצות עם כמה מראשי הקהל היהודי־דתי בעיקר, שאושרו או מונו ע"י השלטון המוניציפלי המקומי אשר בינו לבין צימבליסט היתה בדרך כלל שוררת הבנה מלאה... אי הבנה היתה רק בין צימבליסט לבין מנהלי מוסדות יהודיים לא־דתיים אשר ה"קורובקה" לא רחשה להם אהדת יתר. המוסדות דרשו תמיכה ואילו צימבליסט המשיך בשלו: לגבות מהיהודים יותר, לשלם פחות ולהתעשר.
עם צימבליסט זה ניהלנו מלחמה קשה במשך שנים. מנוחה לא נתנו לו. ממנו דרשנו יותר תמיכה לנזקקים, למוסדות היהודיים. מהשלטונות דרשנו לחסל את מוסד ה"קורובקה" הארורה ולהקים במקומה קהילה יהודית נבחרת. אל מלחמתנו זו הצטרפו כל העתונים הרוסיים והיהודיים, שראו בקורובקה מוסד העושק את האוכלוסיה היהודית. עם אשור תקנון הקהילות ברומניה בשנת 1933, מוסד ה"קורובקה" חוסל בכלל וגם בבלצי הוקמה קהילה יהודית נבחרת אשר כל הענינים הקשורים ליהודים ולמוסדות יהודיים עברו לטיפולה.

מעדיצינישע הילף אין בעלץ ביז 1940

מ. גאַפּטער

ד"ר מאניה גפטר

דאָס געזעלשאַפטלעכע געזונטהייט פון דער באַפעלקערונג פון בעלץ איז געווען באַזאָרגט פון צענטראַלן מלוכע־שפיטאָל, פונעם ייִדישן פריוואַטן שפיטאָל, צוויי פריוואַטע סאַנאַטאָריעס (כאַטשקאיאַנץ און גורפל), איין מלוכה דיספּענסאַר און צוויי שטאָטישע דיספּענסאַרן פאַר סאָציאַלע פאַרזיכערונג, און נאָך פיל אַנדערע חברהשאַפטן וועגן סאָציאַלער הילף: רויטן קרייץ, אָזע, יתומים־הויז, הויז פאַר עלטערע מענטשן, פאַר קינדער, פאַר אינוואַלידן, אַ מושב־זקנים און אַנדערע.

דער אָפּיציעלער מיראָוווסקי זעמסקע־מלוכה־שפיטאָל האָט זיך געפונען אויף דעם וועג קיין פאַלעשט – אויף דער פעריפעריע פון דער שטאָט, 3-2 קילאָמעטער ווייט פון צענטער, און נאָך ווייטער פון די הינטער גאָסן. דאָס האָט אויך אפשר געווירקט אויף דעם, אַז די ייִדן האָבן זיך ווייניק גענוצט מיט דעם שפיטאָל. דאָ זענען געווען דאָקטוירים: מיראָוווסקי וואַסיליו, כינקולאָוו, לובינעצקי און אַנדערע.

די ייִדן האָבן געשאַפן מיט פילאַנטראָפּישע מיטלען אַ ייִדישן שפיטאָל. אַ קאָמיטעט פון מתנדבים פון שפיטאָל האָט געהאַט פאַרבינדונג מיט דער קאָראָבקע – די ייִדישע קהילה, וואָס האָט אויך אויסגעהאַלטן דעם ייִדישן שפיטאָל. פֿיל האָט אויך געהאָלפן די פילאַנטראָפּישע באַפעלקערונג "עזרת־חולים", "ביקור חולים". מען פלעג זאַמלען שפיטאָל־געלט, ווען און וווּ ס'האָט זיך געלאָזט. מען פלעג אָרגאַניזירן קולטורעלע אָוונטן צו יום־טוב פורים, חנוכה, צו דעם נייעם יאָר און נאָך צו וויכטיקע דאַטעס, מיט די לאָזונגען:

"אַ רפואה זאָל ווירקן גוט, דאַרף מען מנדב זיין, נישט ווערן מיד."

"אַ רפואה זאָל ווירקן גאָר, דאַרף מען צאָלן אַ גאַנץ יאָר."

"עזרת־חולים" פלעג זיך ווענדן צו די וועלכע פלעגן שטיצן די פילאַנטראָפּיע מיט פאָלגענדן אויפרוף:

"שטיצט אייערע אָרעמע, קראַנקע ברידער און שוועסטער, קויפט פורים־בילעטן מיט פורים־געלט. זיי פאַרקויפט הרופא 'מלאך רפאל', דער פרייז 'כפי נדבת לבו'."

מיט פאַרשידענע מיטלען און מיט פאַרשידענע געלעגנהייטן האָט מען געשטיצט דעם ייִדישן שפיטאָל, וואָס האָט געהאָלפן די קראַנקע און אָפּגעהיט דעם געזונט פון די ייִדן אין בעלץ

דער ייִדישער שפיטאָל האָט זיך געפונען כמעט אין עק פון שטאָט אויף דער ניקאָלאַיעווסקי.

אינעם שפיטאָל האָבן זיך געפונען עטלעכע אָפּטיילונגען: וועגן אינערלעכע קראַנקייטן, כירורגיע, גינעקאָלאָגיע, קינדער־קראַנקייטן און עפּידעמישע. פּאַלאַטעס־זאַלן זענען געווען פאַר מענער און פרויען באַזונדער.

דער הויפּ־דאָקטער פון ייִדישן שפיטאָל איז געווען ד"ר וועסטערמאַן. ער פלעג אויך אויספילן

אַדמיניסטראַטיווע פונקציעס און זאָרגן פאַר פאָנדן־אויסשטאַטונג (געלט), און פאַר דעם נאָרמאַלן פונקציאָנירן פון דעם שפּיטאָל אין אַלע אויניזיכטן.
דא אין שפּיטאָל האָבן געאַרבעט: ד״ר פּולסקי, גורפל, ריבאַקאָוו, דאַץ (1928). אין שווערע פאַלן פלעגן ווערן איינגעלאַדן אַלס קאָנסולטאַנטן דאָקטוירים פון צענטער, אָדער פון שטאָט בעלץ: ד״ר פּרענקל, בענדרסקי, פּאַווערמאַן, וואַסיליו, אימאַס א.א., אָדער ווען ס׳האָט זיך גענייטיקט אין אַ ספּעציאַליסט ווי ד״ר קאָטליאַר, קראַסיוק, כאַטשקאַיאַנץ, אָדער אַנדערע, וואָס מען פלעג זיי איינלאַדן קאָנסולטירן די קראַנקע. אין די 20 יאָרן האָט זיך גערעכנט אין בעלץ אַן ערך אַ 20 אָנגעזעענע דאָקטוירים. פּאַרעקאָמענדירטע ציין־דאָקטוירים זענען געווען: ברויטמאַן, טורקעניטש, לענקאָווסקאַיאַ א.א.
דער שפּיטאָל איז געווען באַזאָרגט מיט קראַנקן־שוועסטער, אין יעדער אָפּטייל אַ באַזונדערע קראַנקן־שוועסטער.
זומערצייט אָדער אין סטאַזשירן, דורכמאַכן מעדיצינישע פּראַקטיקע, די יידישע סטודענטן פון בעלץ. צווישן זיי געדענקט זיך: מעקלער, פּאַלאַריע, פּאָדגאָיעצקי, גאַפּטער א.א.
אין ייִדישן שפּיטאָל האָט זיך אויך דורכגעפירט אַמבולאַטאָרישער אויפנאַם און קאָנסולטאַציע פון קראַנקע פון דער שטאָט פון די אָרעמע שיכטן, און אַזוינע וועלכע האָבן געפּאָדערט האָספּיטאַליזאַציע. אינטערנירן אַלע קראַנקע איז נישט געווען מעגלעך און אַפילו נישט אָבליגאַטאָריש.
דאָ אין שפּיטאָל האָט אויך פונקציאָנערט אַ מעדיצינישע לאַבאָראַטאָריע וועגן איניקע מעדיצינישע אַנאַליזן. ספּעציעלע אַנאַליזן פלעג דער שפּיטאָל דורכמאַכן אין ספּעציעלע לאַבאָראַטאָריעס פון דער שטאָט.
די אַפּטייק פון דעם ייִדישן שפּיטאָל איז געווען אָנגעפירט פון פּראָוויזאָר סאַזשמאַן. אָרעמע ייִדן פלעגן אויך באַקומען מעדיקאַמענטן אין די פּריוואַטע אַפּטייקן אין שטאָט אויף דעם חשבון פון איניקע געזעלשאַפטלעכע און סאָציאַלע אַנשטאַלטן.
די פאַרמעגלעכע טייל פון דער באַפעלקערונג פלעג זיך ווענדן נאָך מעדיצינישע הילף צו די פּריוואַט־דאָקטוירים, ספּעציאַליסטן פון דער שטאָט.
אין שטאָט האָבן אויך באַדינט די באַפעלקערונג צוויי פעלדשערס, מיט מעדיצינישע הילף. זיי זענען געווען מענטשן מיט מעדיצינישע דערפאַרונג אין דעם פאַך וואס זענען געווען באַקאַנטע אין בעלץ יהושע רופא און יאָסל פעלדשער. זיי פלעגן אויספילן די אָנגעוויזענע פון דאָקטוירים, די נייטיקע מעדיצינישע פּראָצעדורן וועגן די קראַנקע. יהושע רופא און יאָסל פעלדשער אין בעלץ זענען געווען באַוווּסט אַלס באַרעמהאַרציקע מענטשן, וואָס האָבן גוט געקענט יעדער פאַמיליע און מיט וואָס פאַר אַ קראַנקייט זיי לײדן און אין וואָס זיי נייטיקן זיך. זיי האָבן קיין מאָל זיך ניט אָפּגעזאָגט פון העלפן אַ קראַנקן.
דער מעדיצינישער פּערסאָנאַל פון דער שטאָט האָט אויך פאָרגעשטעלט די אינטעליגענץ אין שטאָט בעלץ, וואָס האָט געווירקט אויף דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן און אויף דער אַנטוויקלונג פון דער באַפעלקערונג.
אַזוי ווי מיר האָבן ניט די מעגלעכקייט צו ברענגען בלומען אויף די קברים פון דעם געוועזענעם מעדיצינישן פּערסאָנאַל פון שטאָט בעלץ, וואָס האָט מיט געטריישאַפט גוט קורירט און געזאָרגט פאַר דעם געזונט פון דער בעלצער באַפעלקערונג, פאַרגרינגערט זייערע פיזישע לײדן, און אין פיל פאַלן געראַטעוועט זייער לעבן, דרוקן מיר אויס מיט די שורות דעם אָנדענק צו די ״מלאכי־רפואה״ און זאָגן, יהי זכרם ברוך.

לכבוד זכר אבי ז"ל
ד"ר גפטר

ד"ר סנה נוטוב־גפטר

ד"ר מוניה גפטר נולד ב־1903 בעיר בלצי בסרביה.
למד בגמנסיה העברית ואחר כך סיים לימודי רפואה באיטליה וחזר לבסרביה לעבוד כרופא משפחה.
מהר מאוד רכש לו שם טוב כרופא וכאישיות.
הרפואה היתה בשבילו לא רק מקצוע אלא אתגר בחיים היה מוכן לעזור לחולה תמיד ללא היסוס, עשרים וארבע שעות ביממה. אפילו לחופש היה נוסע עם תיק מלא תרופות, מזרקים, סטטוסקוף ומכשיר למדידת לחץ דם, כי ראה עצמו בתפקיד בכל מקום ובכל זמן.
כבן אדם היה איש חם, פתוח, טוב לב, מסור וציוני.
במקביל לעבודה ברפואה אהב להתעסק בעבודה ציבורית.
כשהתאפשר לצאת את גבולות ברית המועצות עלה ארצה.
בהגיעו לישראל והוא בגיל 74 התאקלם מהר והתחיל לעבוד כרופא משפחה בקופת חולים ברוממה בחיפה ובמהירות רכש לו שם טוב אצל הסובבים אותו ואצל האוכלסיה שעבד עבורה.
איש אופטימי היה. אהב את הארץ והיה גאה בכל הטוב שיש בה ומלא תקוה לעתיד. צנוע, נבון ובריא בגוף הגיע לגיל 87 ובו נפש צעירה.
נפטר ב־1990 בחיפה.
יהי זכרו ברוך.

בתו
ד"ר סנה נוטוב

בית החולים היהודי

הצוות הרפואי של בית החולים

הועד הציבורי והצוות הרפואי של בית החולים. בשורה הראשונה יושב במרכז ד"ר וסטרמן

אַפּטייקערס אין בעלץ ביז 1940

בלומע (מאַלאַמוד) גאַפּטער

בלומע (מאלאמוד) גאפטער

אין 1923 האָב איך געאַרבעט אין אַפּטייק פּאַראַיאַנו.
אין יענער צייט זענען געווען אין בעלץ אַן אַפּטייק אין דעם זעמסקע שפּיטאָל און אין דעם יידישן בית־חולים און זעקס פּריוואַטע אַפּטייקן: בעגון, זאַלעווסקי, פּאַראַיאַנו, דאַיאַנו, קאָרניאַל, מילברויט. חוץ דעם זענען אין שטאָט נאָך געווען דראָגעריעס (אַפּטייק־מאַגאַזינען): רויזמאַן, זינגערמאַן דעפּאָזיט א.א.וו., וואָס פלעגן אויך באַזאָרגן די באַפעלקערונג מיט פאַרשיידענע מעדיצינישע מיטלען און אויך פּאַטענטירטע מעדיקאַמענטן. וועגן דעם האָט זיך געפּאָדערט, אַז אין די דראָגעריעס זאָלן ווערן אָנגעפירט פון אַ הילפס־אַפּטייקער, ווי מאַנדעלבלום, רויזמאַן א.א.וו.. די סיסטעם פון פונקציאָנירן אויך דראָגעריעס האָט פאַרזיכערט דאָס אָפּהיטן דאָס געזונט פון דער באַפעלקערונג ובפרט פון די אָרעמע שיכטן. דאָס האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָל פון סאָציאַלן שטאַנדפּונקט און אויך פון פּראָפילאַקטישן זינען, וואָס האָט געהאַט אַ גרויס ווערט אין יידישן לעבן.
די צאָל פון אַפּטייקערס אין שטאָט בעלץ איז געווען אַ 30 מענטשן. מיט דער אַנטוויקלונג פון דער שטאָט, האָט זיך געפּאָדערט מער און מער אַפּטייקערס. צווישן די באַוווּסטע האָבן זיך גערעכנט: בעגון, אויגענשטיין, קרוטשיאַק, גאָלאָבורסקאַיאַ, פּישאָף, קאַליכמאַן, פּײערשטיין שאַניאַ, קופּערשמידט, בוזשאַר, סאַשמאַן, בולבוטשיאַן זאק, ווײנבערג, וואַרזער, גערשענזאָן זוניאַ, מאַלאַמוד בלומאַ א.א.וו..

אין 1928 האָב איך געאַרבעט ביי בעגון אין אַפּטייק, וועלכע האָט זיך גערעכנט אַלס ערשט־קלאַסיקער, באַגלייבטע מיט אַ נאָמען. די גרופּע פון אַפּטייקערס איז פון יאָר צו יאָר געוואַקסן, און האָט פאָרגעשטעלט אין בעלץ די אינטעליגענטן, וואָס האָבן, צוזאַמען מיט די אינזשינערן, דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, לערערס און סטודענטן, א.א.וו., געשאַפן די אינטעליגענץ פון דער שטאָט.
אַ סך קראַנקע פלעגן זיך ווענדן וועגן מעדיצינישער הילף צו דעם פעלדשער, און ווייניק פלעגן זיך ווענדן וועגן מעדיצינישע מיטעלן אין דער דראָגעריע.
פאָלקלאָר איז, אין יסוד, אַ נאָכפאָלג פון דעם פּרימיטיוון פּשוטן לעבן פון די מענטשן, וועלכע זענען געווען ווייט פון פּראָגרעס, ציוויליזאַציע. בעלץ, אין דעם זין, איז ניט אָפּגעשטאַנען פון יהופּעץ, קאַסרילעווקע א.א.וו.. עס דערמאָנט זיך אַ קאָמישע סצענע מיט אַ נאַרקאָטישן מעדיקאַמענט.
אין אַפּטייק האָט מען זיך באַצויגן מיט פאָרזיכטיקייט און שטרענגשאַפט ביז פּעדאַנטישן פּינקטלעכקייט. עס טרעפט זיך אַז אין אַפּטייק פון בעגון שטייט אַן עלטערע פרוי און וואַרט אויף אַ

דרינגענדן מעדיקאַמענט ווי פּאַנטאָפּאַן אָדער מאָרפיום. זי קיקט זיך צו דער אַרבעט פונעם אַפּטייקער. עס ציטערן ביי אים די הענט ביים אָפּוועגן די סענטיגראַמען. ווענדט זיך די פרוי צו דעם אַפּטייקער און זאָגט אים: "איר זענט אַ שטאַרק קאַרגער מענטש. איר ציטערט און האָט מורא צו געבן אַ ביסל מער פּולווער, אַ גראַם מער!?"

היהודים במועצות העירוניות ובפוליטיקה הכללית

י. מזור

על פי ויניצקי, בסרביה היהודית במערכותיה.

הפעילות במועצות העירוניות

הצבור היהודי בבסאראביה התחיל להיות פעיל במועצות העירוניות עוד בזמן המהפכה, ה"דומה", אלה המוסדות המיעצים והמחוקקים במשטר הצאר. כבר אז היו קיימות רשימות ציוניות כמו "הפרקציה צעירי ציון" מחד ולעומתם הגוש היהודי הסוציאליסטי, בראשות ה"פועלי ציון". המפלגות הסוציאליסטיות ברחוב היהודי היו ה"ס.ד.", ה"ס.ר." ו"הבונד".

המעניין הוא שהנציגים הציונים התענינו בכלל עניניה של האוכלוסיה כגון אספקת מזון, עזרה רפואית, למעוטי היכולת, שירותים חיוניים, וכו' אם כי הם נתנו את דעתם גם לעניני הכלל יהודיים בעלי אופי לאומי כגון מנוחת יום השבת בעסקים של יהודים במקום יום א' בשבוע. אבל בעיקר הם דאגו להקצבות ממסים להחזקת בתי הספר והמוסדות הסוציאליים היהודיים במידה יחסית לגודל האוכלוסיה. הם אף דרשו שהוראות העיריה יתפרסמו ביידיש ויאפשרו ליהודים לפנות למוסדות בשפה הרצויה להם עברית ואידיש. כ"כ דרשו שילוב בתי הספר היסודיים היהודיים ברשת בתי הספר העירוניים ודרשו הוראת התנ"ך, ספרות היהודים ותולדות עם ישראל לתלמידים יהודים בבתי הספר הכלליים הנתונים בפקוח עירוני. עם סיפוח ביסאראביה לרומניה ב־27 למרס 1918 הוגבל חופש הפעולה של המועצות העירוניות. הן פוזרו ובמקומן נתמנו "ועדות זמניות" מבין חסידי השלטון.

המפלגות הרומניות היו מתחלפות לעתים קרובות ואם כי הנוהג היה לכלול בועדות הזמניות הקרואות נציגים בודדים מקרב היהדות המקומית, הבחירה בדרך כלל נעשתה מקרב אנשי ה"קאראבקה" או ה"זאזשיטוצ'ניה־אי־אוסדליה" או מ"אגודת הסוחרים" אשר בתקופת הצאר היתה בעלת מעמד מיוחד מוכר. היה זה המשך המסורת הרוסית.

בחירת הנציגים נעשתה על פי רוב מבין אותם חוגים אשר היו קרובים למפלגה השלטת. ואם היו בחירות הרי היו אלה על פי רוב בחירות למראית עין. הציונים לא הסכימו לשיטה זו ועמדו על כך שתתקיימנה בחירות חוקיות וחפשיות בהן ישתתף כל הקיבוץ היהודי. בשנים הראשונות וגם ב־1925 ו־1926 היו שנים של הסתערות על הרחוב היהודי. ברחוב היהודי נטוש היה המאבק על הקול היהודי מצד המפלגות הרומניות.

המאבק התנהל בין המפלגות האֲוֶרֶסקָנִית, הליברלית ומפלגת האכרים (הנאציונל צאראניסטים). תוך זמן קצר הוברר ליהודים כי המפלגה הליברלית לא עמדה בהתחיבויותיה כלפי הציבור היהודי.

ההתחיבויות אשר ניתנו על ידי ממשלת רומניה לפי חוזה השלום ואשר נגעו לשמירת הזכויות של המיעוט היהודי בעיקר במה שנוגע לחינוך הלאומי לא כובדו. לכן נטתה אהדת הקהל היהודי למפלגה השניה בגודלה, מפלגת הצאראניסטים (מפלגת האכרים). בבסאראביה עמדו בראש המפלגה הזאת הפרופסור קונסטאנטין סטארה (יליד בסאראביה ובן אצילים שהיה למהפכן וגורש לסיביר על ידי משטרת הצאר, ברח למולדובה והיה לפרופסור למשפט בינלאומי באוניברסיטה יאסי) ופאן חליפא.

הנסיון הראשון לתת בטוי ליצוג היהודי הלאומי נעשה לקראת הבחירות בסוף מאי 1920 בשיתוף עם הפדרציה הציונית ועם ה"אוניוניא" בריגאט.

בראש רשימה זו עמד בבלצי עו"ד משה שכטר מיאסי, עסקן ציוני מתקדם. אבל בגלל חוק הבחירות שהיה מבוסס על עיקרון היחסיות והקנית זכות מיוחדת לרשימה שקיבלה רוב יחסי לרעת רשימות המיעוט, לא נבחר אף יהודי אחד. אולם עצם העובדה של הגשת רשימה יהודית – לאומית עצמאית היה בה משום הפגנה ציונית חשובה והדרכה פוליטית לקיבוץ היהודי לקראת הבאות.

בבלצי, לפי דוגמת קישינוב, פעלו חברי ההסתדרות הציונית לכונן רשימה דמוקראטית מאוחדת מנוצרים ויהודים לבחירות למועצת העיריה וזכו להצלחה מסוימת. בבחירות בשנת 1930 הגיעו היהודים למסקנה כי לא תצמח להם ישועה מהצטרפותם למפלגות הלאומיות הרומניות, לא מן הליברלים ולא מן הצאראניסטים. ביזמת הציונים הוקמה רשימה עצמאית יהודית־לאומית. הרשימה הצליחה להעביר 11 מועמדים מתוך 24.

בשנים שלאחר מכן, התחלפו כמעט מדי שנה המפלגות בשלטון. כל מפלגה נקטה בשיטה שהיתה מקובלת ברומניה, למנות כל פעם, בכל מקום, ועדות זמניות להנהלת העיר, מבין חבריה ואוהדיה. ואילו ההסתדרות הציונית לא נתנה יד, כאמור, למשחק פוליטי זה ולא נטלה בו כל חלק. היא הסתפקה בפירסום כרוז אל האוכלוסיה היהודית להשתתפות מקסימאלית בבחירות המלאכותיות שנערכו מדי פעם, כאילו למראית עין, אך ורק לשם הגדלת המודד הכללי ועל ידי כך לסייע בחסימת הדרך בפני אנשי הריאקציה והקוזיסטים. אופן ההצבעה נתון היה למצפונו של היהודי, של כל אחד ואחד. מעתה ואילך התעצמו והלכו המפלגות האנטישמיות עד שלבסוף פורקו כל המפלגות הפוליטיות. לפי צו מלכותי הוקמה מפלגה אחידה של ריכוז לאומי וניטלה האפשרות ליצוג לאומי כלשהו. בבלצי, הודות לרוב היהודי בקרב האוכלוסיה, יכלה הרשימה העצמאית לזכות במקום מכובד ביותר כמועצה ונציגה זכה במקום השני; הוא נהיה לסגן ראש העיר.

היה זה מר ולטר ברנרד. איש נעים הליכות ואהוב על הבריות, יהודים ונוצרים, הוא שרת את העיר בנאמנות במשך מספר שנים.

הוא עמד בראש הועד היהודי בתקופה הקשה ביותר של קיום הישוב היהודי בבלצי, ניצל מהוצאה להורג כאשר חברי הועד היהודי של בלצי הוצאו להורג עת חזרה העיר לשלטון הרומני ביולי 1941.

הבחירות לפארלאמנט הרומני וחלקם של המפלגות היהודיות כפי שמשתקפים מדווח עתונאי מבלצי – המאבק על הקול היהודי

הקמת רשימות מיעוטים על בסיס ארצי ורגיונאלי. ה"מפלגה היהודית" (פארטידול עברעיסק) מנסה לחדור גם לבלצי. בגליון מה־6 לדצמבר 1927 של ה"אונזער צייט" מופיע הדווח הבא מבלץ:

"די קומענדע וואלן אין בעלץ – י. מיידענבערג. דאס געמויזעכטס רירט זיך. ה' האריא קארפ בא דער געזעלשאפט פון די בעלי מלאכות. ער שתדלענט וועגן א באד און וויל פירן אין באד אריין."

גם בגליון של 12 דעצעמבער: חוזרת הידיעה של מאמצי המפלגה היהודית מן הריגאט לרכוש לצדה את קולותיהם של יהודי בלצי.

"די חוצפה פונם ה' האריא קארפ און זיין מיאוסער צווייטער דורכפאל. א ליבעראלער אגענט כאפט ארויס א רעוואלווער און כאפט אריין פעטש. א מיטינג פונם פויערים און ארבעטער בלאק."

היתה משום מה איזו אי בהירות לגבי מה ניסו נציגי יהדות רומניה לפעול במסגרת מפלגתם היהודית

הארצית, אשר ללא ספק קבלה את הגושפנקא של הממשלה הרומנית. כידוע היו ראשי המפלגה הזאת יהודים בעלי השקפה אנטי ציונית, בחלקם אף מתבוללים, והם דגלו בהשתלבות היהודית בחיי רומניה גם מבחינה תרבותית.
בכתבה מ־4 לינואר 1926 מסופר על ביקורו של הארי קארפ בבלץ ומתוך הדווח מתברר כדלקמן: "ה' קארפ איז געגן נאציאנאלע העברעאישע שולן. וועגן אידיש וויל ער אפילו ניט הערן."
לפיכך אפשר להבין מדוע לא הצליחה רשימה זו לתקוע שרשים באוכלוסיה היהודית של בלצי. כיון שיהודי בלצי היו על פי רוב לא מתבוללים אלא ציונים.

הדי הבחירות לפרלמנט הרומני על פי העתונות יהודית

הבחירות לפרלאמנט הרומני, בבלצי, היו כנראה בעלי חשיבות לא רק לאנשי בלצי אלא גם לכלל בסרביה היהודית והדיהם הגיעו לרחבי התפוצה היהודית.
כך אנו קוראים ב"הצפירה" מס' 250 מ־5 לאוקטובר 1927 מתוך "מכתב מרומניה": "לפני ימים מועטים התקיימו הבחירות החלקיות של הפרלמנט בפלך בלצי. כל מי שבקיא פחות או יותר בתנאי החיים הצבוריים אצלנו יבין, מה הוא ערכן של בחירות אלו בשבילנו. רק בבחירות אלו, המתקיימות תחת לחץ מצד המפלגה הממשלתית אפשר לראות בקרוב לאן דעת הקהל נוטה. אמנם בשביל יהודי רומניה לא היה ערכן של בחירות אלו גדול ביותר.
ידוע הדבר כי בנוגע ליחסן של היהודים אין הבדל גדול בין שלוש המפלגות הראשיות שבממלכה, שלשתן אנטישמיות הן בסתר, ולפעמים גם בגלוי.
לעומת זאת הנה המפלגה הרביעית, הליגה הלאומית־נוצרית אנטישמית היא ומכריזה על אנטישמיותה בגלוי. בבחירות הכלליות קבלו הליברלים רוב מכריע. גם המפלגה הלאומית אכרית (שהיא הפרוגרסיבית ביותר) זכתה לבאי כח בפרלמנט.
שתי המפלגות האחרות, האברסקנית (מפלגת הממשלה לשעבר, זו שבפרלמנט הקודם היה לה רוב של 300 צירים) והלאומית־נוצרית (שהיו לה קודם 10 צירים) לא קבלה אף אחד. באופן כזה נראה רק מקום לחשש שמא יעבירו האנטישמים את מועמדיהם באחת מן הבחירות החלקיות. מן המועמדים שהעמידו האנטישמים הכי מסוכן היה אבי אבות האנטישמיות ברומניה הפרופ' א.טש. קוזה בכבודו ובעצמו, שהועמד במחוז בלץ, בסרביה.
אמנם בלץ היא עיר שרוב תושביה יהודים וחיבת האכרים היתה על צד המפלגה הלאומית־אכרית, אך בכל זאת היה מקום לחשש שמא יעבור דוקא הוא. דאגה יתרה עוררו השמועות שנתפרסמו בעתונות הרשמית למחצה כי הממשלה תתמוך בו, היות ונוכחותו בפרלמנט דרושה בזמן פתרון אי אלו שאלות קונסטיטוציונליות.
אבל התוצאות היו אחרות לגמרי. הממשלה תמכה במפלגה האברסקנית ומועמדה ניצח ונבחר ברוב דעות מכריע".
הנסיון להופיע ברשימה יהודית דימוקראטית ובהיקף כל ביסאראבי נעשה לקראת הבחירות שבתחילת מרס 1922. היוזם לכך היה מרכז "צעירי ציון".
בבלץ, כמו בערים אחרות נוסף לקישינוב, הוצגה הרשימה היהודית הדימוקראטית. בראש הרשימה הופיעו ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, עו"ד מיכאל לנדאו (צ.צ.) ועו"ד משה שכטר מיאסי. סימנה של הרשימה וסמלה היו שתי אבוקות משולבות בתוך מגן דוד. הרשימה היהודית הדימוקראטית זכתה בבלץ במקום השלישי, לאחר הרשימות של סטארה ואינקולץ שחילקו ביניהם את המקומות.
שיטת הבחירות דאז, שלפיה היה אחוז החסימה גבוה מאוד, לא איפשרה לרשימות היהודיות לזכות במנדאט אחד. יש מי שתלה את הקולר לא בשיטת הבחירות אלא בפילוג הפנימי. תוך כדי כך בשלה ההכרה כי בליכוד יתר של הכוחות היהודיים בכל איזורי המדינה ניתן יהיה, בקונסטלציה שהיתה עשויה להשתנות, לזכות ביצוג לאומי פחות או יותר נאות. המגעים בין נציגי הזרמים הציוניים שבשאר

האזורים, אשר עמדו על בסיס עבודת ההווה כחלק בלתי נפרד של תכנית התחיה הלאומית, נשאו פרי ובפברואר 1922, נוסד בבוקרשט "המועדון היהודי הלאומי" כגרעין לגוף הפוליטי האחיד בעתיד, המפלגה היהודית או כפי שנקרא ברומנית "פרטידול אבריסק".

מכשיר חדש זה הווה משקל נגד ל"אוניוניא", אשר התנגדה לגילוי מדיניות יהודית לאומית בעניני פנים ודגלה בהתערותו של הקיבוץ היהודי בחיי העם הרומני.

ראשי ה"אוניוניא" מקורבים היו לאישים בצמרת המפלגות ונראו בעיני עצמם כ"שאור שבעיסה" שביהדות הרומנית וזכאים למנהיגות. בעיניהם ואף בעיני השלטונות נראתה יהדות ביסאראביה, התוססת והערה לכל ענין יהודי כדוגלת בשיטות פסולות, מהפכניות, אשר ריח ה"בולשביזם" נודף מהן. קרובה יותר ליהדות ביסאראביה היתה קבוצת הסטודנטים "חשמוניא" מרומניה הישנה אשר הקימה לאחר מכן את ה"רינאשטיריה" (התחיה) וכן יהדות בוקובינה, בעלת מסורת יהודית לאומית ובעלת נסיון בשטח הפעולה המדינית.

גם הנציגים הלאומיים של טראנסילבאניה קרובים היו יותר ברוחם לזו של בוקובינה וביסראביה ולכן נוצר הבסיס בין הגורמים האלה לפעולה מדינית משותפת בשם היהדות הלאומית שברומניה. בעצם התחילה המפלגה היהודית לפעול באופן חלקי רק ב־1926.

ההסתדרות הציונית בבסראביה סרבה לתת את ידה ל"מפלגת העם" של הגנרל אַוֶרסקו, אתו הלכו ציוני בוקובינה והרב צירלסון מקישינוב, כיון ששר הפנים שלה היה אנטישמי מובהק וקנאי, אוקטאביאן גוגה. ההסתדרות הציונית קיימה יחסים ידידותיים הדוקים עם ראשי מפלגת הנציונל צאראניסטים שנחשבה למפלגה מתקדמת ודמוקראטית.

בשל הקשיים שנוצרו לניהול תעמולת בחירות חפשית החליטו כל המרכזים הציוניים (פ.צ. צ.צ. התאחדות והמזרחי) פה אחד לא להופיע בבחירות בתור גוף מאורגן בשיתוף עם מפלגה פוליטית כל שהיא, לקרוא לציבור היהודי לסייע במערכת הבחירות לכל אלה ש"מוכרים כפרוגרסיבים ודימוקראטים" ולא הכתימו את עצמם בשנאה ליהודים, הן במעשים והן בנטיה למעשים כאלה.

ההסתדרות הציונית לא משכה ידיה משיתוף פעולה עם הנאציונל־צרניסטים. לאחר שעלו לשלטון שנו הנאציונל צאראניסטים את דעתם ואמנם ד"ר לנדוי שהיה כלול ברשימה של מפלגה זו לפרלמנט לא נבחר. בהתחלת נובמבר נקרא לשלטון לראשונה בתולדותיה מפלגת האכרים הלאומית הנאציונל צאראניסטים. על סמך הסכמי בחירות שנערכו איתה מטעם ההסתדרות הציונית בבסראביה, בבוקובינה ובטאנסילבניה נכללו ה"ה עו"ד מ. לנדוי, מנהלו של העתון "אונזער צייט", ד"ר מאיר אבנר, ד"ר תיאודור פישר וד"ר יוסף פישר.

מ. לנדוי, ד"ר תיאודור פישר וד"ר יוסף פישר נבחרו לפרלמנט וד"ר מאיר אבנר לסינט. ה"אוניוניא" בריגאט עשתה הסכם בחירות עם מפלגת הליברלים אולם שני נציגיה הד"ר ו. פילדרמן ברשימה לפרלמנט והוריה קארפ, ברשימה לסינט מטעם העיר בלץ נחלו כשלון ולא נבחרו.

גם מפלגת "האכרים הלאומים" אשר שלטה במשך שנתיים וחצי גרמה לאכזבה בקרב הצבור היהודי. בעבר חתרה מפלגה מתקדמת זו לקראת שיתוף פעולה עם הנציגים היהודים. ראשי המפלגה הבסרביים הפרופ' ק. סטראה ופאן חליפה ועמיתיהם זכו כל פעם לאהדה רבה מצד האוכלוסיה היהודית ורכשו את תמיכתה בכל עת בחירות וכעת לאחר עלותם לשלטון – כאילו הסתאבו מעצמם או שהושפעו על ידי עמיתיהם, ראשי המפלגה בריגאט ובעיקר בטראנסילבניה ולא גילו רצון כלשהו להלחם בפגע האנטישמיות. פתאום נתגלתה מידה גדושה של ארס אנטישמי אף בשורותיה היא. לא זו בלבד שהממשלה לא ריסנה את ההתפרעויות האנטישמיות אלא אף לא הוקיעה את מעשי הפקידים הממשלתיים אשר קיימו קשר הדוק עם חוללי הפרעות.

לכן גמלה ההחלטה בקרב צבור יהודי רומניה כי אין לסמוך עוד על מפלגה פוליטית כללית במדינה ולצפות לחסדיה. כורח המציאות היה להופיע בבחירות הבאות ב־1 ליוני 1931 ברשימה עצמאית בשם "המפלגה היהודית" אשר הוקמה ב־4.3.1931 בנשיאות של ד"ר אדולף שטרן ואברהם ל. זיסו

מבוקרשט וד"ר תיאודור פישר מקלוז.
על אף שיטת הבחירות הפרמיאלית אשר גזלה למעשה 50% מכלל הקולות לטובת אותה מפלגה שזכתה ב־40% מכלל הקולות וקביעת אחוז חסימה בגודל של 2% מכלל המצביעים היו סיכויים למפלגה היהודית לזכות במינימום של 4-5 צירים. הכוח העיקרי בבסאראביה אשר פעל במסגרת המפלגה היהודית היתה ההסתדרות הציונית על כל פלגיה ואליה נצטרפו לאחר מכן "אגודת ישראל" ויהודים לאומיים מארגונים אחרים.
ה"אוניוניא", התאחדות היהודים ברומניה הישנה שאפה כל הזמן לפרוש את כנפיה גם על שאר חלקי הארץ ובעיקר על ביסאראביה, אך לא היתה לה כאן השפעה כלשהי. בנפול ממשלת האיכרים הלאומיים באפריל 1931 נמסר השלטון לידי הפרופיסור ניקולאי יורגה. ק. ארג'ינטוינו מהליברלים נתמנה לשר הפנים. אתם ערכו אנשי ה"אוניוניה" הסכם לקראת הבחירות החדשות והוקצב להם 8 מנדטים וזאת כדי למנוע הקמת רשימה יהודית עצמאית. אולם ללא הצלחה, פרט לבלץ שם נפסלה הרשימה בראש הרב צירלסון מלכתחילה על ידי המשטרה והחזקתם במעצר של המועמדים עד עבור המועד החוקי להגשתה. בבלצי ובמחוז היו כ־7000 בוחרים יהודים מהם כחצי בוחרים פוטנציאליים לרשימה היהודית, ולמרות אי השתתפותה של בלצי בבחירות קבלה הרשימה היהודית 5 מנטדטים.
להלן טקסט המודעה של ועדת הבחירות היהודית בבלצי ורשימת מועמדיה:

אידישער וואל קאמיטעס בעלץ
מיד זענען מודיע דער אידישער באפעלקערונג אז אין היגן טריבונאל איז בייגעלעגט געווארן

דאס אידישע צעטל
וועלכעס האט דעם נומער 8
מיטן צייכן)–(

די קאנדידאטן זענען:

1. מהר"ל צירעלסאן רב הכולל פון בעסאראביע
2. ד"ר מאיר עבנער (געוועזענער סענאטאר פון טשערנאוויץ)
3. אדוו, מיכאל לאנדאו, געוועזענער דעפוטאט, פון "אונזער צייט"
4. אדוו. יוסף לערנער מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פון צעירי ציון אין רומיניע
5. ד"ר אליעזר גורפעל פארזיצער פון די ציוניסטן־רעוויזיאניסטן אין בעלץ
6. גדליה ליפסאן פארזיצער פון די ציונים כלליים און קאמיסאר פון קרן קיימת אין בעלץ.

אידן!
נעמט אפ אייערע וואל ביולעטינען
געדענקט דעם אידישן צייכן)–(
קאמיטעט.

לבחירות ביולי 1932 תחת ממשלת הנאציונאל צאראניסטים בראשותו של ווידה־וויאבוד הוצגה הרשימה היהודית ב־52 מחוזות והצביעו בעדה 67,582 איש. כל הנבחרים נמנו עם ראשי התנועה הציונית ברומניה. בכל הופעותיהם מעל במת הפרלמנט טבוע היה חותם של נאמנות אזרחית למדינה אבל דאגתם העיקרית היתה נתונה להגנה על זכויותיו של הקיבוץ היהודי, כמיעוט יהודי הן בתחום החברתי והן בתחום הרוחני תרבותי.
הרב הראשי לבסאראביה יהודה לייב צירלסון הושיט את מלוא תמיכתו וסייע למפלגה לאומית זו. ברוב הבחירות היה מופיע בראש רשימתה במחוזות קישינוב, בלצי, אוריב ובנדר.

ב־1932 הוגשה בבלצי רשימה שבראשה עמד שמואל (סמי) זינגר, יוסף לרנר (לרון), ישעיהו תומרקין, פנחס וואלאך, מנדל מאסים ואייזיק רוט. מספר הקולות בעד הרשימה היהודית בבלצי היה 3571. האנטישמיות הלכה והתגברה. האלימות הגיעה עד לפרלמנט בו העזו שני בריונים, צירים אנטישמיים, לתקוף את עו"ד מ. לנדאו בעקבות הופעתו הנועזת. הוא ספג מכות עד זוב דם מידי שני אנטישמים חברי הפרלמנט אחד מהם מבלץ בשם ניקיפור רובו. הם גם ניסו לתקוף את מישו וויסמן הציר השני מבסרביה. המפלגה היהודית הצליחה להגיע להישגים בפרלמנט. הודות להתערבותם הקציב משרד הדתות לצרכי הקהילות היהודיות מסך של 4.5 מיליון ליי לבסרביה 1.4 מיליון, הקלות להתארגנות תנועות הנוער הציוניות, היתר לעליה לחברי החלוץ שהגיעו לגיל חובת הגיוס לצבא וכו'. אבל המפלגות הרומניות לא ראו בעין יפה קיומה של מפלגה יהודית כגוף פוליטי מיוחד. ובהיותן להוטות אחרי הקול היהודי החלו לדחוק את רגליה של המפלגה היהודית.

לקראת הגשת הרשימות הופעלו מעשי טירור, איומים ולחץ על הבוחרים. היו אלה השנים של התגברות "משמר הברזל" והמאבק בינו ובין הממשל. הממשלה פרקה את "משמר הברזל" בראשותו של קורנאל זליה קודריאנו.

בתגובה על כך נרצח ב־30 לדצמבר בסינַיָה ראש הממשלה דוקה. הממשלה ניסתה לפייס את אנשי משמר הברזל בנסיון דכוי של הרשימה היהודית. הרשימה היהודית לא הצליחה להעביר אף ציר אחד ואילו מפלגת גוגה קוזה קבלה עשרים מנדטים.

המצב התחיל להתדרדר. השלטונות התנכלו באופן מתמיד לזכויותיהם הלאומיות והאזרחיות של היהודים. הם נושלו ממקומות עבודתם ומעמדותיהם הכלכליות והשערים ננעלו בפני יהודים בעלי מקצועות חפשיים. התנועה הלאומית נרתמה למלחמת הבחירות לפרלמנט.

בראש הרשימות עמדו הרב צירלסון, דו"ח ח. פישר, ד"ר מאיר אבנר, ד"ר ש. זינגר, עו"ד וינברג, פ. רוזנשטיין, ש. ברליאנד, ד"ר מ. קוטיק, עו"ד י. קורן, ש. רוזנהאפט, ז. רוזנטל, מ. בראכר, א. ויניצקי, ד"ר פידלמן, עו"ד פלדמן, א. קראסיוק ואחרים.

חברי הסיעה הפרלמנטרית היהודית ייצגו בכבוד ובגאוה לאומית את הקיבוץ היהודי, הגנו על זכויות קבוץ זה אשר מנה שלשת רבעי מליון נפש. גם ה"אוניוניא" נתפרקה. הארגונים היהודיים היחידים שאפשר היה לפעול בהם היו ארגון הקהילות היהודיות וההסתדרות הציונית.

בסיכום, ניתן לומר כי בשנותיה המועטות של קיום הרשימה היהודית היא רשמה דף מזהיר בתולדות יהדות רומניה במאה העשרים.

אבות העיר בלצי

י. מזור

ר' חנינה הלפרין או ר' חנניה בר' ישראל גאלפערין. חֲנַנְיָה הלפרין היה מצאצאי המיסדים של קהילת בלצי. אין לנו פרטים ביוגראפיים עליו אך נראה כי היה מבעלי הקרקעות הגדולים של העיר, ואף התהלכו שמועות כי הוא רכש קרקעות בהיקף עצום וכי יותר ממחצית העיר היתה שייכת לו.
הוא הועיד קרקע להקמת בית קברות, אשר נקרא על שמו. זה היה בית העלמין החדש של העיר, הישן היה בתוך תחום הישוב הישן של בלצי. כשהיה נפטר אדם יהודי בבלצי היו אומרים הליצנים כי "הלך לחנניה".
ר' חֲנַנְיָה הלפרין נפטר ב־28 לדצמבר 1887 בשיבה טובה. זאת אומרת כי הוא נולד בתחילת המאה התשע עשרה ואולי אף בסוף המאה השמונה עשרה. ומאחר שידוע כי בלצי נוסדה על ידי יהודים בשנות השמונים של המאה השמונה עשרה הרי ברור הוא כי ר' חנינה היה מילידי העיר, אולי דור ראשון.
הוא התפרסם בנדיבות ידו, היה מאותן הדמויות אשר ראו מטרת חייהם בצדקה ועזרה לעניים. היה חשוך בנים ולכן השאיר צוואה ובה צווה את כל רכושו למטרת צדקה, פרט לסכומים נכבדים לתמיכה בבני המשפחה. הרכוש שהותיר אחריו נאמד במאות אלפי רובלים.
לפי "המליץ" מ־27 לינואר 1888 הוריש למקורביו ובני משפחתו כ־200,000 רובל. 1,000 רובל הותיר לבית החולים לעברים וסכום דומה לבית החולים של הנוצרים. 1,000 רב"כ השאיר לתיקון בית המדרש הישן, 1,000 רובל לבית התלמוד תורה. ר' חנניה ראה בחינוך ילדים עברים מטרה נשגבת ובהנמקה למענק אשר הוריש לחינוך נאמר מפורשות: "(הכסף נועד) להפקיד מורים משכילים חדשים להורות לילדים מבקרי הבית: תורה וד"א ושפת המדינה". גם לבית המרחץ החדש דאג – 500 רב"כ.
ר' חנניה היה בעל אחוזה גדולה. הוא דאג שגם ההכנסה השנתית של האחוזה הנאמדת ב־7,000 רב"כ לחלק בצורה הבאה:
2,333 כל שנה לכלכלת בית החולים לעברים, וכסף בסכום דומה לבית החולים של הנוצרים ואילו את הכסף הנותר בקש לשמור לעת הצורך לתמיכה בקרוביו היורשים "אם תמוט ידם".
אבל את עיקר הרכוש שלו, את נחלתו ואת כספו מסר המנוח עוד בחייו לידי אפטרופוס והוא דווקא איש נוצרי "נאמן רוח" כפי שקורא לו הכתב מבלצי של "המליץ" ה' אהרון יאוועלבערג "וכולם היו משוכנעים כי הגוי ימלא את צוואת המנוח באמנות" כותב הכתב.
כ־50 שנה אחרי מותו של הלפרין אנו מוצאים בדיווח משנת 1936 ב"אונזער צייט" פרטים של מאזן קרן

הלפרין מאותה שנה. הקרן שנקראה בשם "קרן המנוח חנניה בר' ישראל גאלפערין" נוסדה ב־1922 כ־40 שנה אחרי מותו ומן ההכנסות של הריבית בלבד נתמכו המוסדות הצבוריים של בלצי. הרבית שנלקחה בחשבון היתה של 5%. ההכנסות מן הקרן הגיעו בשנה ההיא לקרוב למליון ליי לשנה, סכום מכובד ביותר באותם הימים. בדווח של הפעולות הכספיות של אותה שנה אנו מוצאים פרטים לגבי המוסדות שנתמכו מאותה קרן והם: התלמוד תורה הגדול, עזרה הסוציאלית, או "עזרת עניים" וכו'.
מבין חבר הנאמנים של הקרן נזכרים ה"ה: ב. פיכמאן, הרב גולקא, וואלאך, דאברוסקין, קאליכמאן וברונשטיין.

משפחת יפה

יוסף מזור

מוצא המשפחה הענפה הזאת, שברבות הימים היא התפזרה על פני ארצות רבות, מפלך מוהילוב ברוסיה התיכונה. ר' ישראל יפה, היה בנם של שניאור זלמן אהרון יפה, סוחר מהעיר סֶנו, במחוז ויטבסק, וחיה־פייגה לבית מצ'ניק. ישראל, היה הבכור ולו עוד שני אחים ושתי אחיות. הוא היה עילוי, למד אצל הרבי מליובאוויץ' והוסמך לרב ודיין. בשנת 1892, הוזמן לכהן כרב בעיר בלצי. תחילה היסס אם לקבל את המינוי ולהתישב בחבל ארץ נידח, הרחק ממרכזי התורה הגדולים, בעיר שרוב יהודיה היו אנשים פשוטים ובריאי בשר, אך לא תלמידי חכמים ומשכילים. לבסוף נכנע ללחצים שהופעלו עליו וקיבל את המינוי. הוא נשאר רב ודיין בבלצי במשך 42 שנה, עד יום מותו בה' טבת תרפ"ו.

לר' ישראל יפה ולאשתו מרים־אסתר לבית גילדרסון (1941-1853), אף היא ילידת סֶנו, בת למשפחה ליטאית, נולדו ששה ילדים, בת אחת שרה־דבורה (1942-1871), יצחק־אלימלך (1942-1872), חיים־רפאל (1942-1874), מנחם־מנדל (1946-1876), דויד (1942-1878), ירחמיאל (1974-1893).

בשנות כהונתו בבלצי, היה ר' ישראל מופקד בעצם על כשרות חייהם והליכותיהם של יהודי המקום. היה צריך לפתור בעיות של חיי יום־יום, ליעץ ולפסוק הלכות, לישב סכסוכים שונים שנתגלעו בין הבריות. ואלו כל עתותיו הפנויות היו קודש ללימוד תורה ולכתיבת פירושים לכתבי הקודש וחיבור שאלות־ותשובות. חדרו היה מלא ספרי קודש בלבד. ובתוך ספרייתו הגדולה היה מבלה רוב שעות היום. לא היו רואים אותו מהלך ברחובות העיר. רק לעתים רחוקות היה משתף עצמו באירועים חברתיים, ובהיותו איש בודד במועדיו, היה משאיר את כל דאגות הפרנסה ופתרון הבעיות המעשיות, לאשתו. איש לא שמע אותו מרים קולו, רחק מכל מריבה ועסקנות, ואלו את בעיותיהם של היהודים, שהיו פונים אליו שיפסוק במחלוקת זו או אחרת, היה מיישב ברוח טובה, במתינות, מתוך דאגה לדין צדק אך בלי להחריף את העניינים. ואלו את פניהם של אלה שהיו באים אליו ומבקשים ממנו להראות "אותות־ומופתים", לפעול בכוחות "מיסתוריים", כדרך רבנים חסידיים מסויימים, היה דוחה מעל פניו ומסרב בכל תוקף להיענות לבקשותיהם. בחייו הצליח להביא לדפוס רק ספר אחד מכתביו, "שארית ישראל", שבנו יצחק־אלימלך נטל עמו לחו"ל והדפיסו שם על חשבונו. ואלו שאר כתביו, שתפסו מקום ניכר בחדר עבודתו, נותרו ללא גואל, ואחרי פרוץ מלחמת העולם השניה וכיבוש ביסרביה על ידי הסובייטים, לא נותר מהם שריד ופליט.

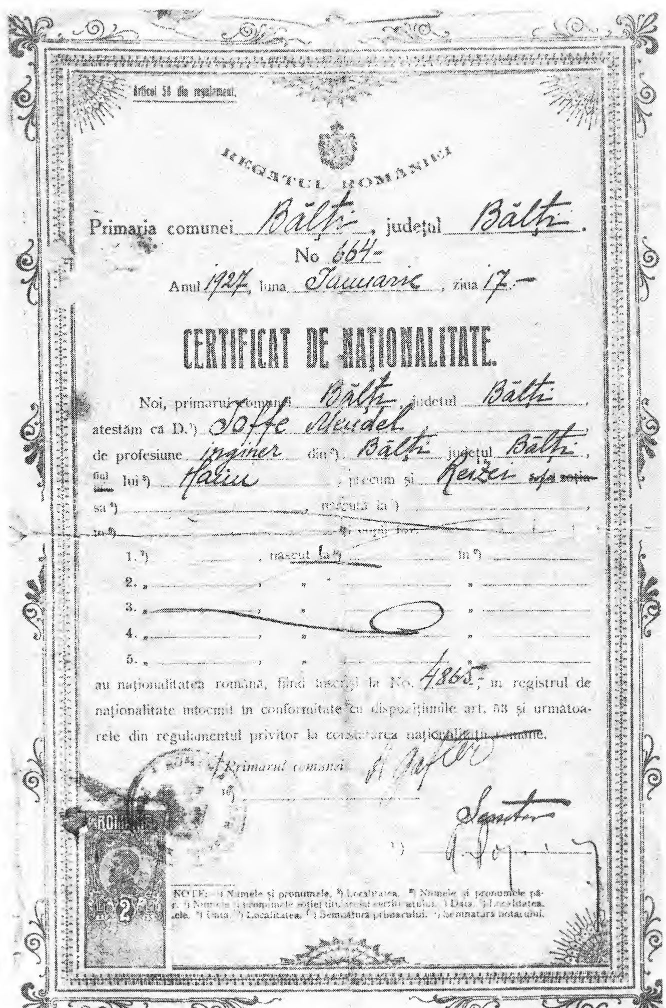
בזכרם של כל מקורביו ומכריו נשארה חרותה דמותו כהוויה רוחנית ערטילאית של תלמיד חכם, בקיא

וחריף, ויחד עם זאת צנוע ונעים־הליכות, איש הרחוק מהוויות העולם, שקוע בעולם התורה וההגות.
בניו היו שומרי מסורת, מקיימי מצוות מעשיות, אך דרכם בחיים היתה שונה. יצחק־אלימלך שלח ידו במסחר ובתעשיה, והוא היה המצליח ביותר מבין כל הבנים בעולם המעש. תחילה היה סוחר תבואה, ולימים הקים טחנת קמח משלו, שהיתה מן הגדולות והמפותחות בעיר. מתוך יחס כבוד לאביו הרב, בנה אגף מיוחד בחצר ביתו והקים בו בית־כנסת, שבו היו מתפללים יהודים יום־יום, בשבתות ובמועדי ישראל. בית כנסת זה נשאר עומד על כנו שנים רבות אחרי מות ר' ישראל, וכנראה שרק בימי שלטון הסובייטים נסגר.
יצחק־אלימלך היה לא רק סוחר ותעשיין מצליח, אלא גם אדם הרואה את הנולד. הוא היה ציוני מסור וכבר בשנות השלושים חלם על חיסול עסָקיו בבלצי והעברתם לארץ ישראל. בראשית שנות השלושים מכר מגרש שהיה לו בצ'רנוביץ, העביר את הכסף לארץ וב־1934 הניח את אבן הפינה לביתו בחיפה, ברחוב ירושלים 15. חתנו מנדל, בעלה של רבקה, ישב חלק מזמנו בארץ ודאג להקמת הבניין. אך חבלי העקירה מבלצי היו קשים ומורכבים, ובינתיים לקה יצחק־אלימלך בטרשת העורקים ושוב לא יכול היה להוציא אל הפועל את תכניותיו. בפרוץ מלחמת העולם השניה נמצא רק מנדל בארץ, ואלו כל יתר בני המשפחה היו ברומניה, לשם עברו ערב כיבוש ביסרביה על ידי הצבא האדום. באוקטובר 1940, הגיעו כל בני משפחת יצחק אלימלך, לאחר קשיים ותקלות, לארץ ישראל. ואלה היו בעצם השרידים היחידים ממשפחת יפה הענפה ששרדו. שרה, חיים רפאל, מנחם־מנדל, דויד, ורוב בני משפחותיהם, ניספו בשואה, נפלו בידי מרצחים רומנים כאשר נכבשה ביסרביה בחזרה על ידי הצבא הרומני והגרמני ב־1941, או מתו ממחלות ומגיפות בתוככי רוסיה.
בשנות השלושים אפשר היה לפגוש ברחובות בלצי את ארבעת האחים לבית יפה, בני ר' ישראל, שכולם היו אנשי קומה, עבדקנים, לבשו קפוטות שחורות ארוכות והיו מעורבים בחיי המסחר ואחדים מהם גם בחיי הציבוריות. לחיים רפאל היה בית חרושת לשמן בפרבר העיר, אך ראשו־ורובו היה נתון לענייני הכלל, נודע ברבים כתלמיד־חכם ואדם ישר שהיה מבוקש ביותר כבורר, כל אימת שהיה איזה סיכסוך קשה לפתרון. דויד היה אף הוא סוחר, הקים מפעל משלו לזיקוק שמן, אך לא הצליח ביותר בעסקיו. מנחם־מנדל ישב בעיירה מרקושלטי, שליד בלצי, היתה לו חנות למכונות חקלאיות ואף ייצג פירמות זרות, ולעתים קרובות היה מבקר בבלצי והיה מתאכסן בבית אחיו הבכור. רק ירחמיאל "פרץ" את המסגרת המסורתית, ואם כי בנעוריו למד אף הוא בישיבה והוסמך לרבנות, יצא ברבות הימים לחו"ל, רכש לעצמו השכלה חילונית ומקצוע טכני, ואם כי חזר והקים את משפחתו בבלצי, היתה רגלו האחת נטועה בעולם היהדות־המסורתית והשניה בעולם המודרני החילוני. צמאון־הדעת שלו הביאו לידי לימוד מקצועות שונים. הוא לא היה "בעל מלאכה אחת". בנעוריו למד רוקחות והנהלת חשבונות, לאחר שקיבל תעודת־בגרות באודיסה החל ללמוד הנדסה, תחילה באוניברסיטאות של חארקוב ואודיסה, ולאחר מכן בבלגיה (בְּלייאֶז' ובגֶנט) שם קיבל גם את תעודתו כמהנדס־מכונות. ולעת זקנה, לאחר שפרש לגימלאות, שוב עשה "הסבה מקצועית", למד משפטים, ותודות לידיעותיו הרבות במקורות המשפט העברי, הוסמך כעורך־דין בהיותו כבן שבעים. ואם כי לא זכה לעבוד במקצועו החדש, לא חדל להתעניין בכל הנעשה והמתרחש בתחום המשפטים, היה מתעדכן בספרות המקצועית ובכרכי פסקי־הדין, והיה מעניק עצותיו שלא־על־מנת־לקבל־פרס, לכל דורש. יחד עם זאת, המשיך לעבוד "במועצת הסויה" כל עוד בריאותו לא נתערערה.

המהנדס מנדל יפה

נולד ב־1900 בצ'רנוביץ. למד הנדסה וקבל תואר מהנדס אזרחי. התמחה בבנוי כבישים וגשרים והועסק בתפקיד זה על ידי הצבא הרומני ובחייו האזרחיים עד 1929 על ידי מחלקת העבודות הצבוריות של מחוז בלצי.
ב־1930 נשא את רבקה יפה, בת דודתו, בתו של איציק מלך יפה ונולדו להם שני בנים ישראל ואורי.

מנדל החליט לעלות לארץ ישראל והיה החלוץ של המשפחה.
מנדל היה דמות של איש עבודה, שקדן ודייקן, מסוגל לסבול ומסתפק במועט. הוא יכול היה לשהות בדרכים ובשדה יחד עם הפועלים פשוטי־העם.
בנפשו היה טפוס של חלוץ במלוא מובן המלה. נחבא אל הכלים הוא שנא להתבלט, לא אהב מרפקים.
לידו נמסר התפקיד על ידי המשפחה לתקוע יתד בא"י ולהקים יסוד לבית למשפחה. ואמנם הקים בית ברחוב ירושלים בהדר הכרמל בחיפה אשר בבוא העת שימש מקלט למשפחה אשר הצליחה להמלט מן הגיהינום הבצלאי בטרם בוא הרוסים ולפני בוא השואה.
הוא המשיך לעבוד ב"סולל בונה", בחברת "שכון" ובנה אזורים שלמים בחיפה ובצפון. אפשר להגיד שבנה את הארץ – פשוטו כמשמעו.
נפטר תוך עבודתו מהתקף לב בשנת 1965.

Articol 58 din regulament.

REGATUL ROMÂNIEI

Primaria comunei Bălţi, judeţul Bălţi.
No 664
Anul 1927, luna Ianuarie, ziua 17.

CERTIFICAT DE NAŢIONALITATE.

Noi, primarul comunei Bălţi judeţul Bălţi, atestăm ca D. Ioffe Mendel de profesiune inginer din Bălţi judeţul Bălţi, fiul lui Haim precum şi Reizei ...

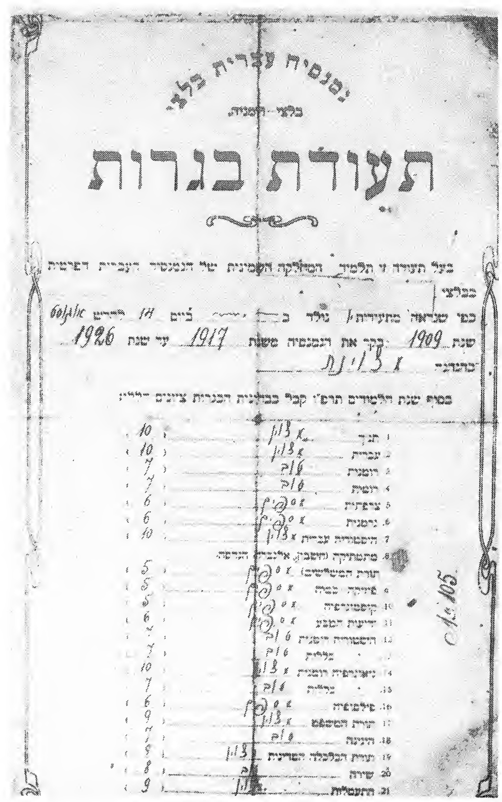
au naţionalitatea română, fiind inscris la No. 4865 in registrul de naţionalitate intocmit in conformitate cu dispoziţiunile art. 53 şi urmatoarele din regulamentul privitor la constatarea naţionalităţii române.

Primarul comunei

תעודת התאזרחות רומנית

רבקה ומנדל יפה

גימנסיה עברית בבלצי

תעודת בגרות

בעל תעודה זו תלמיד המחלקה השמינית של הגמנסיה העברית הריאלית בבלצי

כפי שנראה מתעודתו נולד ב... ביום 14 לחדש אוגוסט שנת 1909 בקר את הגמנסיה משנת 1917 עד שנת 1926

התנהגותו: מצוינת

בסוף שנת הלמודים תרפ"ו קבל בבחינות הבגרות ציונים אלה:

1	תנך	מצוין 10
2	עברית	מצוין 10
3	רומנית	טוב 7
4	רוסית	טוב 7
5	צרפתית	מספיק 6
6	גרמנית	מספיק 6
7	היסטוריה עברית	מצוין 10
8	מתמטיקה (חשבון, אלגברה, הנדסה)	
	תורת המשולשים	מספיק 5
9	פיזיקה	מספיק 5
20	שירה	8
21	התעמלות	9

No. 105

תעודת בגרות של הגמנסיה העברית של רבקה יפה

מנדל מסיס בבקורו בא"י בלוית משפחת יפה: משמאל לימין מנדל יפה, איציק מלך יפה, מנדל מסיס, (לא ידועה), רבקה יפה

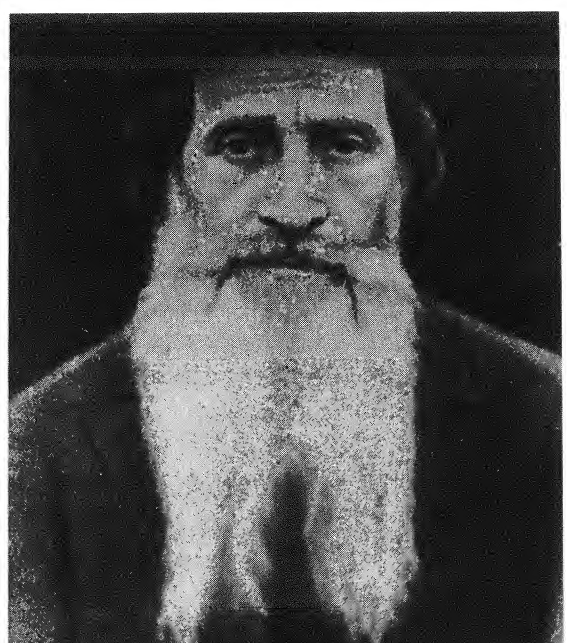

חיים רפאל יפה ומשפחתו חיה, שלמה, מנדל, איטקה (אב המשפחה ואשתו נרצחו ביער קסאוץ ע"י המולדובנים בתקופת השואה)

משפחת יפה על מרפסת ביתו של אלימלך יפה (1937). הילד בחזית התמונה א.ב. יפה

הדיין ר' ישראל יפה, אבי משפחת יפה בבלצי

שער הספר "שארית ישראל"

ב"ה

ספר

שארית ישראל

דרושים יקרים על פי חב"ד ומכתבים יקרים
ע"פ חב"ד

מאת הרב החסיד המפורסם:

מהור"ר ישראל ז"ל

בן הגיד המפורסם:

ר' חיים ז"ל

אחד המיוחד מן התלמודים המובהקים של
אדמו"ר מהרש"ז זי"ע בעל השו"ע והתניא.

ונדפסו בהוצאת והגהת הרב ר' ישראל
יפה נכד המחבר ז"ל, לזכות נפשות ולקרבם
לעבודת השי"ת כל אחד לפי מהותו
ומדרגתו.

שנת תרפ"ד לפ"ק
בדפוס של השותפים ווינשטיין את פרידמאנן קלויז
(קלויזענבורג) טראנסילוואניא.

Tipografie: Weinstein & Friedmann Cluj 1924.

משפחת יפה, צילום מהתחלת המאה ה־20

אלעזר גיק (היק)

דער מוסטערהאַפטער כּלל־טוער

צבי הייניכס

אליעזר גיק (היק)

איינער פון די חשובסטע און בולטסטע עסקנים אין בעסאַראַביע. ער איז געבוירן אין באַלץ אין יאָר 1880, דאָרט געלעבט און זיך אויסגעבילדעט מיט אייגענע כּוחות. אַן אמתער אויטאָדידאַקט. געלערנט עברית, רוסיש, פראַנצויזיש (שפּעטער). פון די יאָרן 1920 האָט ער זיך אָנגעהויבן אָפּצוגעבן מיט געזעלשאַפטלעכער און קולטורעלער אַרבעט.

ער איז ניט געווען קיין מיטגליד פון קיין פּאַרטיי נאָר געווען נאָענט צו צעירי־ציון און מיט זיי מיטגעאַרבעט. ער איז געשטאַנען אין שפּיץ פון אַלע וויכטיקע אַנשטאַלטן אין באַלץ. אַזוי, איז ער געווען דער פאָרזיצער פון די געזעלשאַפטן "אָרט", "אָזע", "דזשוינט", "אוקראַאִינער קאָמיטעט" (אין 1920), תּלמוד־תּורה, יידישער שפּיטאָל, ליי און שפּאָר־קאַסע, "טראָפּן מילך", פאַרן יידישן קינד, יידישע קאָאָפּעראַציע. ער האָט מיטגעהאָלפן די אַקציע פון קרן־היסוד, זיך באַטייליקט אין פאַרשידענע יידישע צוזאַמענפאָרן אין קעשענעוו, פּאַריז, בערלין און אַרויסגערופן אַכטונג צוליב זיין שאַרפן שׂכל, אַנאַליטישן מוח, אָרגאַניזאַטאָרישער און געוואַלטיקער אַרבעטספּעיִקייט.

ער איז געווען אַן אמתער יידישער כּלל־טוער פון ברייטן פאַרנעם. אַלץ וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צום יידישן לעבן, איז אים געווען נאָענט און טייער. ער האָט געדינט זיין פאָלק מיט זיין גאַנצן לייב און לעבן, מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים, מיט ווירדע און שטאָלץ, אָן קאָמפּראָמיסן, מיט דער פּרייז מקריב צו זיין זיין פאַמיליע־לעבן. און אומעטום, אין אַלע אָרגאַניזאַציעס, האָט ער געאַרבעט פריַיוויליק, נישט באַקומען קיין באַצאָלונג, אויסער דער שטאָט־פאַרוואַלטונג, ווו ער האָט געאַרבעט אַלס געהילף פונעם שטאָטישן גוישן בירגערמייסטער, זייענדיק אויסגעוויילט דורך דער באַפעלקערונג. געלעבט האָט ער זייער באַשיידן. גיק האָט ניט געלעבט בשלום מיט דער "קולטור־ליגע" און ניט געלאָזט "יידישיזירן" די תּלמוד־תּורהס, ווו די אונטעריכטס־שפּראַך איז געווען העברעיִש. אין 1940, ווען די סאָוועטישע מאַכט האָט פאַרנומען בעסאַראַביע, איז ער תּיכּף אַרעסטירט געוואָרן און פאַרמשפּט געוואָרן צו 8 יאָר תּפיסה. ער איז צוריקגעקומען פון סיביר גייסטיק און פיזיש צעבראָכן. אין 1956 איז ער, אַ דאַנק דער מיטהילף פון זיין ידיד יעקב פיכמאַן ז"ל, עולה געווען קיין ישׂראל. י"ח טבת תש"ך (1960) איז ער, אין עלטער פון 80 יאָר, געשטאָרבן אין "מלב"ן" אין בן־שמן, איינזאַם און עלנט.

בערנאַרד וואַלטער
דער בעַלצער עסקן

בערנאַד וואַלטער

צ. הייניכס

וואַלטער איז נישט געווען קיין כּלל־טוער מיט באַשטימטע געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישע קאָנצעפּציעס. זיין "אידעע פיקס", זיין "שיגעון" איז געווען טאָן אַ טובה אַ ייִדן, זיך משתּדל זיין פאַר אים ביי דער רומענישער פּאָליציי, ווען מעט האָט אַ ייִדן אַרעסטירט צוליב פּאָליטישע אָנגעלעגנהייטן, אינטערוועניִרן אין "פּערטשעפּציע", ביי דער שטאָט־פּאַרוואַלטונג, ביי דער מיליטער־פּאַרוואַלטונג לטובת אַ בן־יחיד פון אַרעמע עלטערן, א.א.וו.. אין דער הינזיכט פון משתּדל זיין זיך ביי דער מאַכט לטובת אַ יידן, האָט וואַלטער נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכן. זיינע "קליענטען" זענען געווען פּילפּאַרביקע: ציוניסטן, בונדיסטן, קולטור־ליגיסטן, קאָמוניסטן א.א.וו.. פאַר אַלעמען איז ער "געלאָפן", יעדן "געטובהט". און וואָס ס'איז באַזונדער צו באַצייכענען: ער פלעג טובהן ייִדן אומזיסט, אָן שום טובת־הנאה פאַר זיך. צו מאָל פלעג ער נאָך עפּעס צוטראָגן פון זיין קעשענע. אַלע געדענקען וואַלטערס חסדים און הילף בעתן איבערקוקן די בירגערעכט פון ייִדן לויט דער גזירה גאָגאַ־קוזאַ.

ב. וואַלטער איז געבוירן אין בוקאַרעסט. געקומען קיין בעַלץ איז ער אין 1918 מיטן רומענישן מילטער. נאָך דעם איז ער געבליבן וווינען אין בעַלץ און האָט זיך תּיכּף אָנגעהויבן באַשעפטיקן מיט זיין איינגנאַרטיקער אַרבעט פון העלפן ייִדן.

אָנגעפאַנגען האָט ער מיטן ייִדישן מושב־זקנים און געזאָרגט פאַר פאַרבעסערן די עקסיסטענץ־תּנאים פון די אַלטע לייט. ער האָט אַקטיוו געאַרבעט פאַר באַזאָרגן מיט שפּייז און קליידונג די קינדער פון תּלמוד־תּורה. ער האָט אָרגאַניזירט דעם ייִדישן סוחרים־ראַט. פיל געלייסטעט פאַרן ייִדישן שפּיטאָל ער איז אויך געווען פּאָרזיצער פון "האַנדל – און אינדוסטריע־קאַמער" און געהאָלפן די קליינע ייִדישע סוחרים. אין 1929 איז ער אויך אויסגעוויילט געוואָרן אַלס געהילף פון שטאָט־בירגערמייסטער. ער איז געווען אויך אַקטיוו אין זאַמלען געלט פאַר דער אומלעגאַלער עליה. אין 1941, ווען די רומענער האָבן פאַרנומען בעַלץ, זענען אַרעסטירט געוואָרן 20 ייִדן – ראשי־הקהל און אָנגעזעענע מענטשן צווישן זיי אויך וואַלטער. על־פּי נס, לויט אַן אינטערווענץ פון בוקאַרעסט, איז ער אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פון טויט, עטלעכע מינוט פאַרן דערשיסן די איבעריקע. אַן אינטערעסאַנטער שפּיל פון גורל: אין 1942 האָט וואַלטער זיך פאַרזאָרגט מיט אַ בילעט אויף דער שיף "סטרומע", מיט וועלכער ער האָט געדאַרפט עולה זיין קיין ישׂראל. איז אָבער אויך דאָ געשען מיט אים אַ נס: ער איז ווידער אַרעסטירט געוואָרן און די רומענער האָבן אים באַפרייט. פון 1951 אין ישׂראל איז ער געווען טעטיק אין איגוד יוצאי בסרביה.

די משפחה קראסיוק

ד"ר מ. גאפטער

משה קראסיוק איז געווען א אנגעזעענער בעל בית אין שטאט בעלץ נישט נאר מיט זיין הויכן געשטאלט און שיינער באָרד נאר אויך מיט זיינע אקטיווע טעטיקייט אין פארשידענע יידישע קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אנשטאלטן, אין, תלמוד תורה, גמנסיה, קהילה א.א.וו. ער איז געווען דער פארזיצער פון קאמיטעט פין עלטערן אין גמנסיה אין 1922.
משה קראסיוק איז אליין געווען א מתפלל אין שחט'ישן בית מדרש. נאך זיין טויט, אויף ימים נוראים פלעג מען ארגאניזירן ביי אים אין שטיב אויף דער חאטינסקי גאס א מנין וועגן די שכנים און מיט דער הילף פון יוגענד פאריין קאמיטעט ווי זיין זוהן איז געווען א מיטגלידער. בעלי תפילה ביי דעם מנין זענען געווען ד"ר גנדלמן, פראוויזאר רויזמן פרייוויליג. די הכנסה פון דעם מנין פלעג געגן וועגן געזעלשאפטלעכע צוועקן.
משה קראסיוק'ס פרוי, יענטע, איז אויך געווען באוואוסט אלס פילאנטראפישע פרוי, זי פלעג אויך נעמן אנטייל אין פיל פילאנטראפישע טעטיקייט אין שטאט.
א ציוני., איז עטלעכע מאל געקומען קיין ארץ ישראל, האט אפילו געקויפט באדן אין חולון. ער האט פיעל אויפגעטהן וועגן ציוניזם אין בעלץ און וועגן דער יידישער באפעלקערונג. ער האט געהאט פיל פערזענלעכע פארדינסטן, האט פארנומען א וויכטיג פלאץ אין יעדער אנשטאלט ווי ער פלעג מיטארבעטן און דערפאר האט ער באקומען כבוד, סיי ביי דעם לעבן, און סיי ווען מען האט אים באגלייט אין 1924 לקבר ישראל.
משה איז געווען א גרויסער ארענדאר און פלעג האבן כבוד און א נאמען אויך אין דער סביבה פין בעלץ.
די זון זענען געווען הויכע, ענערגישע, אקטיווע ווי דער פוטער און מוטער געזעלשאפטליך. אייניקע זענען געווען אקטיווע ציונים און האבן אפגעהיט יידישקייט ווי די עלטערן.
ד"ר פישל קראסיוק האט געלערנט מעדיצין אין שווייצאריע, פראקטיצירט אלס ד"ר אין בעלץ. איבערגעגיבן היגיינע אין גמנסיה. א ציוניסט – צעירי ציון און א מיטגליד אין עלטערן קאמיטעט.
ד"ר חיים קראסיוק, האט געלערנט אין דייטשלאנד מעדיצין, פראקטיצירט דאקטאר אין זגוריצע, קעשענעוו. אין זגוריצע איז ער געווען דער פארזיצער פון די ציוניסטן־דעוויזיאניסטן.
שלום קראסיוק איז געווען א ארענדאטאר און פאבריקאנט.
יחיאל קראסיוק איז געווען א ארענדאטאר – די סאוויעטן האבן אים דעפארטירט קיין סיביר. איסאק קראסיוק איז געווען א פארמאצעבט.

אהרון איז געווען א ארענדאטאר און א צעירי ציוניסט, גרינדער פון דער צווייטער תלמוד תורה, דעפארטירט קיין סיביר וואו ער איז געשטארבן.
לייב, אלס יונגער האט עמיגרירט קיין ארגענטינא, איז געווען פארהייראטעט פאר א בעלצער, די טאכטער פון פאטאגראף מאלץ, געשטארבן יונג פון התקף.
די טאכטער פאניה קרסיוק האט חתונה געהאט פארן ד"ר גאנדעלמן.

משפחת קרסיוק

אבי אברהם גויכמן

ל. סטויסקי (גויכמן)

כאשר אני מנסה להזכר בימי ילדותי בבלצי יש לי תמיד הרושם שאני רואה הכל מבעד מסך סמיך של ענני שיכבה ומתוך ערפל זה צצות דמויות אהובות אך מטושטשות שקשה לחברן ולהתאימן להווה ולמציאות. העיר שלנו הקטנה מלאת היהודים מכל השכבות על מוסדותיה הצבוריים, העיריה, הפרפקטורה, המשתרעת במרכז העיר, הגן הצבורי על שם המלכה מריה, הכנסיה עם הגג האדום בסגנון הגוטי שפעמוניה היו מצלצלים ואנחנו, הילדים היינו נעמדים להסתכל על האדם המצלצל הנראה קטן כמו גמד ממרחק שהיינו רואים אותו. אני זוכרת עוד זמנים שלא היה לנו חשמל ופנסים היו ברחובות ולפנות ערב היה בא איש והיה מדליק את הפנסים. היו זמנים ששואבי מים היו מביאים לנו מים לבתים, והתחבורה בעיר היתה נעשית בכרכרות. לנו היתה עגלה עם סוסה שקראו לה מַשה. כאשר מַשה היתה רעבה היא היתה יוצאת מהאורווה והיתה באה ודופקת עם ראשה בדלת ואז ידענו שהיא רעבה. בחורף היתה לנו עגלת חורף ואותה מַשה היתה סוחבת את המגלשה עמוסת הילדים שאחי היה נוהג בה.

חיי היהודים לפי זכרוני היו נוחים. הממשלה היתה סובלנית כלפי היהודים. אפשרו הקמת בית ספר יהודי בו למדו גם עברית ופעמיים בשנה היו נערכות בחינות ממשלתיות על מנת לתת גושפנקה ממלכתית ללימודים. בגמר בית הספר תלמיד שהיה עובר את מבחן הבגרות היה יכול ללמוד באוניברסיטה. אני ושני אחי למדנו בבית הספר הזה, שקראו לו הגמנסיה העברית. האוירה בו היתה חמימה, יהודית, עם מגמה ציונית. פעמיים בשנה בחנוכה ובפורים היו נערכות מסיבות וכל הילדים עם הוריהם היו משתתפים בהן. אני חושבת שאין אדם הנזכר בגמנסיה העברית שלנו בלי שיעבור בו רטט של חמימות ונוסטלגיה.

ליהודים היתה קהילה יהודית שהיתה דואגת לצרכי היהודים וביחוד לצרכי היהודים העניים. אני זוכרת שכאשר בת יהודיה ממשפחה עניה היתה צריכה להתחתן היתה הקהילה דואגת לנדוניתה.

אבי נבחר פעם לראש הקהילה.

אני זוכרת שבעירנו היו נערכות בחירות כל כמה שנים. היתה יריבות בין שתי מפלגות: הליברלית והצרניסטית. הליברלית היתה עם מגמה בורגנית והצרניסטית עם מגמה דמוקרטית. אבי השתייך למפלגה הדמוקרטית. וכל פעם שהצרניסטים עלו לשלטון היה אבי מקבל תפקיד צבורי. פעם הוא נבחר בתור סגן ראש העיר. אבל עיקר הפעולה הצבורית וגם הפרנסה של אבי היתה עבודתו בבנק היהודי שהיה נקרא "לאי אונד שפור קאססה", ושהיה מיועד לאפשר חסכונות והלוואות עבור בעלי המלאכה היהודיים. כל שלוש שנים היו בחירות בבנק וכל פעם היו בוחרים באבי מחדש. אני זוכרת

שבעלי המלאכה בעירינו היו אביונים עד מאוד. חיים בדוחק ומתפרנסים קשה. ופעם בא תאריך התשלום של איזו הלוואה היו עומדים תורים ארוכים ליד חדרו של אבי לבקש דחיית התשלום ואבי הצטיין בטוב לב ובהבנה ובהשתתפות ולא היה סוף לדחיות וגם לברכות שלהם זכה אבי מפי האנשים על טוב לבו והבנתו.

גם ספריה היתה בבנק והילדים היו באים להחליף ספרים כאשר נגמר החודש והגיע הזמן לתשלום וילד שהיה קשה לו לשלם לספר כי לא היתה לו הפרוטה לתשלום היה נכנס לאבי והיה מבקש דחיה. ואז אבי היה נותן לו פתק לספרנית שתתן לו ספר.

עוד שני תפקידים היו לאבי: הוא היה סוכן מטעם הדשוינט (חברה שהיתה אמורה להפיץ תעמולה בין יהודי בסרביה שיעסקו בחקלאות) בהקשר לתפקיד הזה הוא היה נוסע בין עיירות בסרביה, ולא פעם היה לוקח גם אותנו במסעות אלה. לאבי היה כרם, מטע ואדמת חיטה והוא היה נוסע מעיירה לעיירה והיה מלמד יהודים חקלאות, מחלק להם זנים שונים ומפיץ ידיעת החקלאות בין היהודים.

התפקיד השני היה מטעם איזה חברה אמריקאית שאת שמה אינני זוכרת ושמטעמה היה עוזר ליהודים להגר לארצות הברית. אבי היה בעל לב יהודי חם, הוא היה גם ציוני, אך לא פעיל. בערבים היה מקריא לנו מעתון יהודי על הפרעות שהיו מתחוללים בגרמניה עם קום היטלר לשלטון והיה בוכה בעת הקריאה. הוא היה חולם על מדינה יהודית כאשר חיים וייצמן הוא המלך.

משפחת א. גויכמן

זכרונות מבלצי
מפי אינג' יעקב גפטר
י. מזור

אינג' יעקב גפטר

יעקב גפטר, בנו של ר' אברהם גפטר, מפרנסי העיר בלצי במשך עשרות שנים, עד לחורבן, היה מתלמידיה הראשונים של הגמנסיה, מהמורים הראשונים של עברית, בהתנדבות, בבסרביה, בוגר שתי פקולטות אוניברסיטאיות בבלגיה, עולה ארצה בשנת 1934, מחלוצי תעשית הטקסטיל בארץ ישראל.
על הגמנסיה העברית יודע יעקב גפטר לספר כדלקמן:
המורים הראשונים של הגמנסיה היו בעיקר לא יהודים. הוא גמר את הגמנסיה בשנת 1926. יעקב התכונן לנסוע ללמוד לחו"ל, כמנהגם של היהודים האמידים, כיון שלימודים באוניברסיטאות ברומניה ליהודים היה קשה ביותר. יום לפני הנסיעה, מספר גפטר, בשבת לפני הצהרים הופיעו בביתו המורה שורץ ועוד אחד. "טוב יאשה, לא באנו סתם לבקר ולומר שלום. באנו להגיד לך שלא תסע. אנחנו החלטנו שאתה תשאר שנה או שנתיים לעבוד בחינוך העברי. רוצים לפתוח בתי ספר חדשים בבסרביה. לא מספיק שתהיה מורה, רוצים שתהיה מורה ומנהל של בית ספר חדש." זו היתה מעין שרות למדינה, בטרם קום המדינה, שרות לחינוך עברי בגולה.
ואמנם יעקב קבל את הדין; דחה את נסיעתו והתגייס למערכת החינוך העברי. התפקיד שנמסר לו היה בעיר קטנה בדרום בסרביה בבאוימקליה, שם גרו כ־90 משפחות יהודיות. בבית הספר הממשלתי, פתחו אחרי הצהרים בית ספר עברי. יעקב גפטר שהה שם כשנה ושימש גם כמנהל וגם כמורה לעברית. בשנה השניה הוקם גם בית ספר עברי באיזמאיל, שבדרום בסרביה. גם שם פעל יעקב בהצלחה. בדברו על המחזור הראשון של הגמנסיה העברית, נזכר יעקב:
התלמיד הראשון של הגמנסיה היה יעקב גרינולד. הוא עלה לא"י והיה המנהל הכללי הראשון של הטלפונים בארץ. משפחת אברהם גפטר היתה משפחה מן המעמד הבינוני העליון. האב, אברהם גפטר, ניסה את כוחו בעסקי מסחר ותעשיה. היה בעל בית חרושת לשמן (מאסלאבוינה) לא רחוק מבית הספר. אולם נראה כי ההצלחה לא האירה לו פנים ולמעשה היה אברהם גפטר איש לא אמיד, אשר לפעמים בקושי יכול היה להסתדר, עם פרנסתו.
למשפחת גפטר היו ארבעה בנים וארבע בנות. הילדים הבינו לקשיים החמריים של המשפחה וכולם נתנו שעורים פרטיים ובכך תרמו להכנסה המשפחתית ולאזון תקציבה. זה גם איפשר לילדים להמשיך ללמוד.
לשאלתי איך ניתן להסביר את התופעה של פתיחת גמנסיה עברית כתופעה נדירה בתקופה של מעבר, בשלהי המהפכה הרוסית.

יעקב מסביר זאת כיזמה של כמה אישים, ביניהם האב, כמשוגעים לדבר, אשר כח הדחף לפעולתם היזומה להקמת הגמנסיה העברית היתה המציאות שהגבילה את אפשרויות החינוך של הנוער היהודי בבתי הספר התיכוניים עקב חוקי ה"נומרוס קלאוזום". כאילוסטראציה מספר יעקב את הסיפור הבא:
היה רק מקום אחד לתלמיד יהודי נוסף בגימנסיה הממשלתית, בשנת 1917(?) האח הבכור, משה גפטר למד בגמנסיה הממשלתית, על קבלתו לגמנסיה מספר יעקב כי שני תלמידים יהודים עמדו בתחרות על המקום האחד: ליוניה ברון ומשה גפטר. שניהם עמדו בבחינות ושניהם יצאו באותן התוצאות והיה רק מקום אחד ולכן החליטה הנהלת בית הספר לקיים הגדלה. יעקב, שהיה עדיין ילד קטן זוכר איך שתי האמהות התפללו שבנם יצליח. פתאום הוא זוכר איך ששכנתם הגב' ברון, אמו של ליאוניה, התפרצה לבית גפטר, חבקה את הגברת גפטר במלים "אייעד מוישאלע" יצא בהגרלה. מצב זה הוא שדחף את אברהם גפטר למחשבה שיש להקים גמנסיה עברית עצמאית שתאפשר חינוך על יסודי לילדים יהודים מבלי להיות תלויים בחסדם של בתי הספר הממשלתיים אשר הטילו הגבלות על קבלת תלמידים יהודים. כשהגיע זמנו של יעקב להכנס לגמנסיה יזם גפטר אספה של כמה מנכבדי העיר, יהודים ציונים.
יעקב זוכר את הפגישה ההיסטורית ההיא. באיזו שבת אחרי הצהרים נקראה לביתו של גפטר ישיבה (זאסעדאניע). יעקב ישב על יד התנור והאזין לשיחות. ר' אברהם הציג את השאלה, לידידיו, "מה עושים עם הילדים? איך אפשר לסדר שהילדים ילמדו". ובאידיש העססית שלו אמר ר' אברהם "איר ווייסט וואס עם פאלט מיר אין קאפ אריין? מ'איט זיך מאכן א יידישע גימנסיע."
הספקנים, כרגיל בכל מקרה דומה, יוצאי דופן, לא האמינו כי הדבר הוא בהישג יד. אחד שאל "ומה עם "א ראזרעשעניע" (רשיון)? שני טען "ס'איט ניט זיין קיין קינדער (לא יהיו ילדים שילמדו)."
תשובתו של ר' אברהם היתה כי רשיון ניתן להשיג ואשר לילדים התחיל למנות את ילדיהם של הנוכחים ושל אחרים שהגיעו לגיל בית הספר התיכוני ביניהם ממשפחת גאלאוואטי, חיים רפאל יפה ואחרים.

משפחת אברהם גפטר

הקבוצה הכריזה על עצמה כ"ועד ההורים" ואברהם גפטר לקח על עצמו לצאת לאודיסה כדי לטפל בהשגת רשיון לפתיחת בית ספר תיכוני, גימנסיה עברית בבלצי. עדיין לבוש היה בלבוש המסורתי, קאפוטה, אבל זה לא מנע ממנו להופיע ב"חלונות הגבוהים" בעניני הצבור היהודי.
הועד פרסם הודעה בעתונות העברית ברוסיה, (עתון "היום" מ־30 ליוני 1917) והפרדוקס הוא שהמודעה דוקא נכתבה ברוסית, ובה הזמנה למורים לעברית ולמקצועות כלליים, הוראה בעברית. ר' אברהם נסע לאודיסה והביא רשיון. הוא נסע לגרודנה, שם היה סמינר למורים עברים והביא משם מורים לעברית ולמקצועות היהודיים. הועד חכר את בנין הגמסיה הממשלתית שישמש למקום לימודים אחרי הצהרים. אחר כך קנו בנין שהיה בית חולים בימי מלחמת העולם הראשונה. חברי הועד המנהל של הגמנסיה היו לייבוש גאלאוואטי וחיים רפאל יפה. כמזכיר נבחר מר גולקא; אחר כך נהיה גולקא לגזבר ולמזכיר הגמנסיה התמנה נוצרי בשם טאצ'נקו.
ר' אברהם גפטר זכה להערכה רבה הן מצד המורים והן מצד ההורים. כאשר סיים את תפקידו, ונתמנה להיות יושב ראש כבוד של הגמנסיה קבל כאות הוקרה "וינטקה", תמונה במסגרת עור, של כל חבר המורים, למזכרת.
על מוצאה של משפחת גפטר יודע יעקב לספר כדלקמן:
האב, אברהם היה יליד אחד הכפרים שבסביבת העיר בלצי. האם, חסיה, היתה בתו של יענקל סלישצורס מבריצ'אני. האב לא היה אדוק אבל היה יהודי שומר מצוות בעל השקפות לאומיות ציוניות. הוא היה חסיד גדול של החינוך העברי וראה בו מטרת חיים.
יעקב זוכר את בית מגוריהם הראשון בחלק הישן של העיר, ולכן האב היה קשור כל השנים עם בית המדרש של "הרב" כפי שקראו לו, אחר כך עברו לגור בבית רב מידות על יד הבאר הארטיזאנית, לא רחוק מן הדואר. כאמור, לפי השקפתו היה ר' אברהם גפטר ציוני לאומי. מנדל מאסיס, היה שותפו לעסקים אך גם שותפו לפעילות הציונית, ומנדל מאסיס היה ציוני כללי ופעל בבלצי עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.
בועידה הראשונה של קרן היסוד השתתפו כמה נציגים מבלצי. זה היה ב־1921. יעקב מזכיר שמות כמו פרדקין, רפלבסקי, טיומקין, יאכינסון, סקוירסקי.
החל משנות העשרים התחילה בלצי להיות נקודת משיכה למנהיגים הציוניים בעיקר בהתחשב במצב הכלכלי של יהודי בלצי אשר הוו מקור נכבד להכנסות ולקרנות הציוניות ולכן פקדו את העיר מראשי המנהיגים, פרט לויצמן וסוקולוב.
יעקב זוכר את המגבית המיוחדת שערכה קרן היסוד; היתה זו מגבית חד פעמית. כל יהודי התחייב לתרום מעשר. הנשים תרמו את תכשיטיהן. הוא זוכר איך אחותו הופיעה בתיאטרון בנאום חוצב להבות בפני קהל הנשים ואיך שהתחילו הנשים לפרק את נזמיהן ולתתן לקרן היסוד.
תלמידי הגמנסיה העברית הורגלו עוד בגיל צעיר לקחת חלק בהופעות הציבוריות אשר בדרך כלל היו קשורים לציונות, לחגי ישראל או לחגיגות סתם, כגון יובלות ואירועים חברתיים. ציון יום יסוד הגמנסיה העברית לאחר שנה של קיומה היה עילה לחגיגה ציבורית רבת ממדים בתיאטרון העירוני; יעקב היה תלמיד הכתה החמישית ובהופעתו הנאה וכושרו להתבטא בעברית צחה הפך אותו לנואם מבוקש בהזדמנויות כגון אלה. הוא נתבקש לברך בשם התלמידים את ציון המאורע ונזכר יעקב כי דבר בהתלהבות רבה אבל לא ידע איך לסיים ואז נזכר באיזה שיר של טשרניחובסקי הקשור עם הקדיש היהודי, השמא רבא ולסיום דקלם ציטטה משירו של טשרניחובסקי "עוד שמשנו יעל".
גם בקורו של המנהיג הציוני ז'בוטינסקי בבלצי בשנת 1925 זכור ליעקב. בבקור זה היה יעקב כבן 15-16 והופקד כסדרן. הוא זוכר כאשר בשעת נאומו המרתק והמזהיר של ז'בוטינסקי התחילו שתי נשים לדבר ביניהן והפריעו לנואם. ז'בוטינסקי הפסיק את נאומו ופנה ברוסית הצחה שלו לעבר הנשים בסרקזם עוקצני הטיפוסי לו בקש להפסיק להפריע והמשיך בנאום.
על פעילותו הציונית של יעקב בבלצי הוא רק מציין כי היה חבר פעיל ב"המכבי" שהיתה הסתדרות

ספורטיבית ציונית. זכורות לו ה"פירמידות" שהיו עורכים במופעים הספורטיביים של מכבי בפני הקהל היהודי הבלצאי.

על פעילותו הצבורית של האב ר' אברהם גפטר לא מרבה יעקב לדבר. אביו, בנוסף להיותו היושב ראש הפעיל של ועד הגימנסיה העברית, דבר שהיה עיקר חייו, שימש תקופה מסוימת גם יושב ראש ועד הקהילה היהודית בבלצי. את הפעילות הציונית של בלצי רכז בשעתו ידידו מנדל מאסיס.

לא היו יריבויות בקהילה היהודית בבלצי, אבל היו אלה על פי רוב חילוקי דעות לשמה. בין גאפטיר ובין פנחס לבטוב, אישיות ציונית פעילה ובעל הוצאת ספרים בעברית בעיר בלצי היו תמיד ויכוחים וחילוקי דעות. השנים השלימו בהזדמנות בלתי נעימה. היה זה בהלויתו של המורה הדגול ריידל, ממוריה העברים הראשונים של הגימנסיה ומחבר ספרי לימוד בעברית. כשהספידו ר' אברהם גפטר, על יד גופתו של המנוח, שהוצבה לרגלי המדרגות של הגמנסיה העברית ניגש לבטוב אל גאפטיר והושיט לו ידו. היה זה בכך מן הסימבוליות, עד כמה היתה חזקה התנועה העברית ורוחה בעיני אישיה הצבוריים של בלצי היהודית.

ללמדך, כי המחלוקת לא היתה דוקא על רקע אישי, היא היתה מחלוקת לשם שמיים.

יהודים פשוטים היו הבלצאים אבל אנשי מעשה. והעובדה היא שהם יצרו יש מאין. חינוך עברי ציוני למופת בעיר בלצי היהודית היתה פרי יצירתם של יהודים אלה. אם אין אפשרות לילדיהם ללמוד בבתי הספר הממשלתיים – מחליטים ומקימים גמנסיה פרטית ובעברית. נסיון שנראה אוטופי הפך למציאות. ואם אין ספרי לימוד בעברית, הם אומרים באידיש העסיסית שלהם, המעורבות במלים רוסיות "וועט מען פאטשאטעווען, מיר אליין" ומוצאים מורים שיכתבו ספרי לימוד בעברית לא רק ללמוד מקצועות יהודיים אלא ללימוד המקצועות הכללים וחברת לבטוב מוציאה אותם לאור והם משמשים את רשת בתי הספר של "תרבות" בבסרביה, שנים רבות. ואם יש צורך עושים "פערעוואדין" תרגומים מספרי למוד לועזיים.

מבין המורים הראשונים של הגמנסיה מציין יעקב לשבח את המורה קורצאוווניק ובורד.

על יתר פרנסי העיר בלצי יודע יעקב לספר רק על ר' שמואל ליפסון יהודי שדאג לחייה הרוחניים של העיר, נדבן גדול, הקים אף ישיבה בשנת 1910 בבלצי אשר לא האריכה ימים, ללמדך שיהודי בלצי לא היה נמשכים לזרם זה של היהדות החרדית; הם נטו יותר להשכלה כללית עברית, לבית הספר החילוני. ר' שמואל עלה בערוב ימיו להשתקע בארץ ישראל. קנה בית בכניסה לעיר ירושלים היה פעיל בבית "המושב זקנים" של ירושלים ותרם כספים לבתי כנסת ולכוללים. הוא נטמן בהר הזיתים.

זכרונות נעימים יש ליעקב על החזנים בבלצי, וזאת בהשפעת האב, אשר היה חסיד גדול של חזנות טובה. יעקב זוכר את החזנים שעשו בבלצי והתפרסמו אחר כך בעולם היהודי, בעיקר באמריקה כגון ניסי בעלזער, אפרים שליאפאק, פרויקע חזן (אפרים) פליט מרוסיה. יעקב זוכר את דברי אבא אחרי שחזר בשבת אחת מבית הכנסת הגדול, די גרויסע שיל, נרגש מאוד מהרושם שעשתה עליו תפילתו של החזן. החזן ומקהלתו כה הצטיינו עד כדי כך שאביו השווה את נגינתם וזמרתם לקולות הלוויים בבית המקדש.

יעקב נסע לצרפת אחרי גמר הלימודים בגימנסיה, ללמוד שם משפטים, בגרנובל. הוא לא נתקבל ולכן עבר ללמוד באקדמיה למסחר וכלכלה. שם שהה בשנים 28 עד 31. התאהב בחברה ללימודים, שמוצאה מלודז. לאחר קבלת התואר של מהנדס כלכלי ומוסמך לכלכלה ולמסחר נסע לפולין, למשפחת אשתו. אביה היה מענף הטקסטיל, כרֹב יהודי לודז. עבד אצל חותנו שהיה בעל בית חרושת לאריגה, במשך שלוש וחצי שנים. אגב, את גיבורה הראשי של הרומן של י. זינגר "האחים אשכנזי" המתאר את פיתוחה של תעשית הטקסטיל בלוד'ז על ידי יהודים, הוא אוסקר קאהן, אשר נהרג על ידי הפועלים, הכיר יעקב אישית. בנו של קאהן עלה לארץ ונעשה לאומי. חלם על הקמת תעשית טקסטיל בארץ בעלת רמה בינלאומית. ב־1931 עלה יעקב לארץ, במסגרת העליה הקאפיטאליסטית והקים מפעל אריגה ברחוב מזרחי על גבול תל־אביב יפו.

בלצי –
חן העממיות היהודית

פרופ' אלקנה מרגלית

פרופסור אלקנה מרגלית – היסטוריון

נולדתי וגדלתי ברחובות עניים. שם למדתי לכבד ואפילו להעריץ את הגדולה והצדקה שבעוני – לא כל עוני. כבר תיאר שלום עליכם את מיני העניים. יש עוני המנוון את בעליו ושובר את רוחם ויש עוני המכבד את בעליו. יש עניים שאין הדלות מנוונת אותם.להיפך הם נושאים בעוני בהומור ואפילו בשמץ של גאווה – מעין תרבות העוני והעוני כתרבות. מרחובות העוני מסוג זה יצאו רבים אלה שמרדו בגורלם ובחברתם – מרדו אם אפשר להגיד כך באהבה ובגעגועים; עזבו אך לא נטשו; נדדו אך לא שכחו את קן הנעורים, כי הטבע המיוחד של תרבות העוני הזאת היה טבוע כביכול באופיים: צנועים מתלהבים ולהבים מאמינים ומחפשי דרך. מרחובות אלה באו רבים שחוללו או נסחפו במה שאפשר לכנות "המהפכה" היהודית־ציונית – מהפכת עצמם, – פנימה.

מהם שיסדו או ניהלו ונהרו אל תנועות הנוער ואגודות הנוער למיניהן ולגווניהן, אל "החלוץ", אל המפלגות הציוניות והלא ציוניות. מרחובות העוני יצאו רבים חולמים, מתווכחים בלהט, מתקני עולם ו"עוקרי הרים", "גאוני" העיירה, בעלי דמיון כולם. תרבות זו לא נשכחה גם כאשר נטשוה. זה גם המקור לאותה "עממיות" יהודית, הדואגת והחינונית החובקת זרועות עולם; משרשה יצאו "האידיאולוגיות" ו"השקפות העולם" שהיו לחם חוקם של צעירים אלה. כולם נתגייסו מכוח "הקול הפנימי", "הצוו הפנימי", המצוקה והחלום, לסלול דרכים לעתיד יפה יותר. נטשו את ערי ועיירות מולדתם, את הוריהם, משפחותיהם וחבריהם ונדדו לכל עבר.

רואה אני לפני עיני את דיירי הרחוב: הרבי שלי – המלמד הירש צידנעווער – עני ואביון; מלבד הספסלים והשולחנות לא היה כיסא בבית ואשתו סוחרת בעצי הסקה כדי להשלים את קיום המצוקה, – למדן מופלג ומופלא. אחד מרבים שהלכו "לאיבוד" במצוקה היהודית. יהודי תשוש וחלוש שלא נגע בזבוב ולא הרע לאיש, אך בשמחת תורה היה לאיש אחר: שתה לגילופין ויצא בריקוד בבית הכנסת עם "האפיקורוס" גודלמן שהיה מעשירי העיר – לפחות כך הוא מצטייר בזכרוני. בשעת הריקוד החליפו כובעיהם כשגודלמן קורא לו בקול "גרישקה קוזאק" – אכן צריך היה לראות את ה"קוזאק" הזה. בנו של הירש צידנעווער היה אח"כ לפי שנודע לי "מנהיג" ומנהל בגורדוניה. דומני שלא הגיע ארצה.

והנה לייבוש "גאזניק" – יהודי גברתן שסחר בנפט לתאורה – עני אך שמח. כטוב ליבו היה מנגן על מסרק. בתו למדה במצוקה גדולה רוקחות.

והנה אבי ז"ל מלמד "מודרני" בחדר מתוקן – עברית בעברית. היה ציוני נלהב ומסור. משכיל יהודי־רוסי. סובב בבתים להריק את "הקופסא הכחולה" של הקרן הקיימת – כמובן בהתנדבות. יסד

יחד עם ישה גפטר אגודת נוער ציונית. היה אוהב ספר – טיפוס של משכיל יהודי – נלהב לשפה העברית וקורא כל דבר – עד ל"מניפסט הקומוניסטי" שהיה בידי לאחר ש"נתפקרתו" בגיל 15, והצטרפות לתנועת הנוער "גורדוניה" (זמן מה היתי בתוך ילד ב"שומר הצעיר"). לגמנסיה העברית "תרבות" באתי לבוש ציצית – ארבע כנפות. זכורני כי הבנות לעגו לי.

והנה טיפוס שלא ישכח "דאבע די מילכיגע" – אשה זקנה, כפופה, בעלת גבנת שגרה במעון ספק מרתף ספק קומת קרקע – התפרנסה מחלוקת חלב לבתי היהודים, ופירנסה וקיימה שני יתומים בן ובת שנשארו ללא הוריהם. הבת שרה ברשק למדה אתי יחד בגמנסיה – היתה יפהפיה ואהובה על כל הנערים. הגיעה ארצה לאחר שעברה את מדורי הגיהינום של מלחמת העולם השניה.

הגמנסיה העברית "תרבות" היתה מוקד רוחני לנוער. ממנה יצאו הנערים והנערות שנצטרפו לתנועות הנוער ולאגודות הציוניות והלא ציוניות, לציונות וגם לקומוניזם. את מוריה אזכור לטובה – כולם. אציין במיוחד את המורה גלייבמן שלימד מתמטיקה, איש בעל הומור וחן רב; זכורני כי כאשר באתי להיפרד ממנו קרא את קאנט "בקורת התבונה הטהורה" – משכיל יהודי טיפוסי, איש צנוע ונעים הליכות.

בעלץ היתה יחסית עיר קטנה – עיר מסחר ומלאכה וגם תעשיה בהיקף של הימים ההם. יהודי בעלץ, כפי שזכור לי, לא הצטיינו בלמדנות תורנית או חילונית; לא העמידו מוסדות תורה מפורסמים או חצרות רביים וחסידים מפורסמים, או "אינטליגנציה" מצטיינת, אף כי מבעלץ יצאו גם משוררים וסופרים. אך היתה זו יהדות "עממית" חמה, רחבתלב, ככל היהדות הבסרבאית, והעיקר בעלת חיוניות רבה ואופטימיות – ובעלת כושר הישרדות, יזמה ופעלתנות – יהדות מושרשת ושרשית. היהודיות היתה טבועה בהוויתה. לו היה מי שהוא קם ושואל מדוע הוא יהודי ומה פשר יהודיות היה בודאי מעורר גיחוך – לפחות אצל מה שקרוי "עמך", שהם היו הרוב. הכל היה יהודי: שפת הדיבור היתה עדיין ברובה יידיש וחלק ניכר מן הנוער למד וידע עברית. עד לאמצע שנות השלושים לפחות (כאשר עליתי ארצה) היו עדיין בולטים רשמי התרבות והשפה הרוסית. זכורני, כי בבית הורי עוד היתה ספריה לא קטנה של ספרי הקלסיקנים הרוסים, ואפילו ספרים פוליטים ברוסית וספרי הגות – מקור ותירגום.

בסרביה היתה עד למלחמת העולם הראשונה בשלטון רוסי וחלק מיהודי בעלץ ומיהודי בסרביה בכלל באו מאוקראינה. בעיר כאקרמן זכורני דיברו עוד הרבה רוסית אבל למדו עברית והיתה שם גמנסיה עברית. ההיבדלות מן הסביבה הגויית לא מעט בגלל האנטישמיות הפעילה ואפילו האלימה, בית הספר העברי והאידי, המסורת – לאו דוקא בצורת דת תוקפנית וקיצונית – כל אלה גיבשו אותה תחושה של "יהודיות" כמובנה מאליה, כטבע, ללא כל צורך בהסברים וברציונליזציה. את כל האמות אפשר לבטא במלה אחת: חן "העממיות היהודית" – זה היה סוד כוחה והשפעתה של בעלץ וכמו גם של יהדות בסרביה כולה. זו היתה תרבות מיוחדת. מכוח זה בנתה קהילה יהודית קטנה יחסית מוסדות תרבות וחינוך יהודיים, גמנסיה עברית, ספריות בעברית וביידיש, מפלגות וארגוני נוער.

בעממיות זו היה גלום החלום הלאומי והציוני. בל"ג בעומר היה יוצא הנוער ולא מעט מן המבוגרים בתהלוכה, בשירה, עם הדגל הלאומי לחוות ההכשרה של החלוץ "מסדה" – שהיתה כמה קילומטרים מחוץ לעיר.

"עממיות יהודית" זו היתה התרבות של ה"שטעטעל" גם כאשר התרחב והיה לעיר כביכול. היתה זו הזדהות עם הקיום היהודי. "יהודים מכל השנה" סובלים, שואפים, חולמים ויחד עם זה "ארציים" מאד, חסונים מאד, נאבקים על קיומם הפרטי והיהודי בכוח רב. משורש זה "הגזע הבסרבאי" צמחנו כולנו ומכאן יצא הצוו הפנימי.

זכרונות מבלצי

חנוך גולדשטיין

גולדשטיין חנוך (נונה)

אני יליד בלצי – 1910. ממקומות גנוזים במוחי עולות התחושות הראשונות במגע עם העולם החיצוני. אני שומע צלילי ברזל הגלגלים של עגלות האיכרים ופרסות הסוסים הנוקשים באבני המרצפת; חבטות הפטישים ורעש המסורים החותכים בעץ. לרחוב קראו "רחוב הנגרים". זה היה אחד מרחובות היהודים (פטרוגרדסקי) שהשתרע במורד הכביש מהכנסיה "ניקולאי הקדוש" למטה. קבוצות בתים צפופים בלי מעבר. חדרים אפלים. ביום הראשון בשבוע הרעש והמהומה היו כאן גדולים. האיכרים הקונים, החנונים ובעלי־המלאכה התמקחו, צעקו, שכנעו, תקעו כף, ויש שצעירים מוכרים התעללו בקונים העקשנים, רימו אותם, סיבה שעוררה שנאה למוכרים. בשבת שרר שקט ברחוב. ישבו היהודים לפני ביתם, פצחו גרעינים, התעסקו ברכילות. העובר שחולל השבת בעישון או בנסיעה על אופניים לווה בקללות ובגידופים. מים לשתיה קבלו מאת שואב המים לייב, בכינוי "הישבן". יום יום היה עובר בחלק התחתון של העיר עם עגלתו העמוסה חבית ענקית מלאה מים שמשכוה זוג סוסים אבירים, וסיפק מים ליהודים. הרחוב שעמם אותי. בלעתי בקרבי את ספורי אמיל זולה. עוד בסוף המאה ה־19 פעל בעירנו חוג דרמטי שביצע את ההצגות ההיסטוריות של גולדפדן כגון, "בר־כוכבא", "שולמית", "עקידת יצחק" וכו'. בחוג היו פעילים: שמאי פלדמן, יואל ברונזון, רוזנטל, אמו ואחיה שבתאי, משה ויוסף לרנר. שמאי פלדמן ייסד את התיאטרון והיה בעל התיאטרון הרבה שנים. התיאטרון הזה מלא תפקיד חשוב בחיים התרבותיים של עירנו. בן ארבע הייתי כשאחותי (בת 15) היתה הפרימדונה בלהקה המוסיקלית שהשתקעה בעירנו (משפ' מילוסלבסקי) והציגו מחזות מוסיקליים כגון "הכפה האדומה".

בעיצומה של המלחמה העולמית הראשונה היו מתאספים שכנינו, הגברים, לסירוגין, שותים הרבה תה, מפצחים גרעינים במטרה לרזות ולהתחמק מהחזית. היו מתווכחים: איזה "פוני" יגבר במלחמה! הימים – ימי עוני ופחד. ביסארביה – אזור נטוש וההסטוריה הגיעה אלינו באיחור. המהפכה של פברואר 1917 היתה בשבילנו הפתעה. היה אביב מלא תקוות. יחד עם בני גילי (בני 7-9) אירגנו הפגנה עם דגלי נייר אדום וכרוזים כגון "יחי קרנסקי" וכו', ועם שירים, שירי מהפכה. ופתאום, שמועות רעות התחילו מתהלכות בעיר. רמזים. היהודים התחילו לדבר על פוגרומים... המרתף של שכננו בעל בית־המזרח היה מלא חביות ענקיות עם יין. יום אחד צצתי דרך חלון הקומה השניה למטה וראיתי איך חילים פרצו למרתף, הוציאו כמה חביות, דקרו אותם ברוביהם. היין זרם בין המדרכה והכביש, החיילים כרעו על ברכיהם, שאבו מלא חופניים את היין, וגמאו בתאוה. מכאן פנו לביזה. התלווה אליהם האספסוף שהתגורר בפרבר העיר. למחרת – יום שוק – באו הבוזזים למכור שללם לאיכרים שבאו אל השוק.

יהודי הרחוב התנפלו על הבוזזים, הוציאו מידיהם את הגנוב, זרקו את החפצים על הגזוזטרה הרחבה של דירת קרק (חיים קרק מתגורר היום בחולון), באותו יום חלקו את החפצים לבעליהם... אחרי תקופה קצרה הופיעו הרומנים, התנהגו עם האוכלוסיה ככובשים. על עבירה קטנה קבל החוטא "5 בישבן". חטא יותר חמור "נאמד" ב־"25 בישבן". הביטוי הכי נפוץ בזמן ההוא, השיכרון, הסחיטה, השוחד משלו במלואם. ה"צויקה" תפסה את מקום ה"וודקה". למדנו מהר את ההמנון הרומני...

בחצי הראשון של שנות העשרים הופיע בעירנו כמטאור צעיר ושמו גרישא סטארוסטי. בעל כשרון ארגון נפלא. ייסד את ארגון הסקאוטים (או השומר הצעיר) ובו: שוליה מסיס (הקבלן שלום מסיס מת"א) פרדמן, שטינברג, פוליה גוטמן, יתום, בינדר, הרצל גולדשטין (אחי). בארגון זה היו תשעה קבים של אידיאליזם. השיחות התנהלו ברוסית אבל היתה בהם הרבה אהבה לציון. אסטה מדרכי ואעצר על קורות חייו של אחד מהקבוצה הזאת, אחי הרצל ז"ל. נולד ב־1905. קראו לו הרצל על שם ד"ר הרצל המנוח. למד אצל דוביונובסקי. אחרי כמה שנים התברר שמבין הנוער הוא היה נחשב למומחה הגדול ביותר בעברית ותנ"ך. יודעי דבר קבעו שהוא עילוי. היה התלמיד היחיד שהמורה הקפדן לפנסקי אמר עליו שהוא יודע הסטוריה (כללית). מחברותיו היו מלאות שירים (בלי תיקוני כתב־יד), אותם כתב בשעת השעורים. כולם אישרו שהוא איש בעל כשרון גדול. הצטיין גם במוסיקה ובייחוד בציור. בן 14 היה כשהדפיס שיריו בארה"ב. בקיץ 1921 בא במפתיע לבלץ נציג הסוכנות רבלסקי. המשימה לענות על נאומו של רבלסקי לפני הקהל נפלה על הרצל גולדשטין. הוא אילתר נאום, כשגמר התקרב אליו רבלסקי חבקו ונשקו. הקהל היה המום. למחרת חלה ואחרי שבועיים נפטר. יהי זכרו ברוך. כחודש לפני מותו כתב סיפור על מותו של פלוני הירש גולדין. הלב ניבא לו על מותו המתקרב. באותו קיץ טבע במימי הנהר הבחור האהוב בינדר, והתאבד הבחור יפה־הנפש גוטמן פיליה ז"ל.

...ארגון "מכבי" וארגון "השומר הצעיר" התגורר בחצר רחבת־ידיים של ה"תלמוד תורה" הגדולה (בקיץ). המדריכים הראשונים של "מכבי" היו: גורביץ, פלדמן. אחריהם באו: דרכמן, מדז'ובבסקי. הבחורים המצטיינים: מרנפלד, מוניה מסיס, נאניה ליידרמן, מישה טננבוים. בנוגע ל"שומר הצעיר" ארשה לעצמי רק לנגוע בנושא: זוכר אני עוד את שוסטר מנהיג האירגון. ישראל גרוגרמן, העלמות פרדמן, קריימרמן. לוי גרינבלט ז"ל היה ראש הקבוצה שלי. מאוחר יותר השתייכתי לקבוצת "סלע". במקביל לנו היתה קבוצת "ביבר". זאת היתה קבוצה מצוינת. בין האחרים היו שם פינקלשטין, לויבמן. בשנים ההן היו כמה צעירים שהתמחו במשחק שחמט. טיילו ברחוב ושחקו בעינים עצומות. אזכיר בשמם של גרינבלט אברהם (אחיו של לוי), יתום, פרדמן ואחרים. אז גם פעל בעירנו "ועד הנוער". נשמת הועד היה המארגן המוכשר ובעל המרץ, התוסס – פלום. בעל דמיון עשיר בעל יזמה; הזמין לעירנו שחקנים וארגן הופעתם. כמעט בכל מבצע תרבותי היה מעורב פלום. ב"ועד הנוער" היתה ספריה עם ספרים בעברית ויידיש. התקיימו ויכוחים בין ימין ושמאל, ציונים ובונדיסטים. אחת המשפחות הפעילות – היתה משפחת קרימסקי. הם אירגנו גם חוג לשחמט. אני נזכר גם בארגון ציוני שפעל זמן קצר. ארגון "השואף" מייסדו – יעקב גפטר.

...מוטב שאדבר מעט על חברי בכיתה. בתחילת שנת הלימודים בכיתה ב' הופיע ילד שחרחר עם פני אשה, הראה פעילות יתרה בעברית ותנ"ך. הוכמן חיים – הסופר המתגורר בבת־ים. נכדו של "סופר סת"ם" בא לגור בבלצי עם משפחתו מעיירה שעל גדות הדניסטר. ביישן היה, כמעט ולא לקח חלק ב"מאורעות" הכיתה. בעל זיכרון נפלא ומאד מוכשר, בעל רגש אחריות, פחד מכישלון. החל מכיתה 5 התחיל מבקר את "הועד לנוער" ונטל חלק אקטיבי בוויכוחים על הספרות העברית והאידית. אברהם גרינבלט (אחיו של לוי) מתמטיקאי מופלג, היה שחמטאי. בענייני מוסר – רחוק מאחיו. לכיתה 4 נהרו כמה תלמידים מעיירות סביב בלץ. מאונגן, מבריטשבה, מקפרשט. עם הזמן עזבו. בונדר מבריטשבה נמצא בישראל. זק מבריטשבה – העילוי – מרצה באוניברסיטה בונטר (פריס), מחבר ספר על שפינוזה. בכיתה 6 כמה מתלמידי הכיתה התקבלו ל"שומר הצעיר". המורים לא היו שבעי־רצון מהליבראליות של תלמידים אלה. הם היו מוכרחים לעזוב. בכלל, בגמנסיה לא היה בולט האופי הציוני בחינוך. אני

הייתי חבר בקבוצת "סלע". בכיתה אחת אתי היו חברי הקיבוץ "שער העמקים" פייבקה פלדמן, דניאל גוברמן.
מקרה נדיר היה חבר הכיתה לזר דובינובסקי, אותו הכרתי בהיותי בן 3. אביו המורה בלווית בנו בן 3, ביקר פעם בשבת בביתנו בקשר עם אחי שהיה תלמידו. שכבנו (אני ולזר) תחת השולחן. לזר העביר עם עפרון כמה קוים על דף נייר ולהפתעתי נברא סוס פרוע. אחרי שנים נפגשנו באותה כיתה. בכיתה "ד" או "ה" הוא עולל עבירה אי מוסרית חמורה. כתוצאה – הורחק מהגמנסיה. מקרה חריג אצלנו. זה היה מזלו. הוא התחיל מתעסק רק בפיסול. נועז ובעל יזמה עשה בית־ספר לפיסול. אחרי כמה שנים נתקבל כמורה לציור לאותה הגימנסיה שממנה הורחק. בשעת ואחרי המלחמה הופיע כפסל מפורסם. חבר הועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של מולדביה. בקורות חייו אפילו לא מוזכר שהוא חי בבלץ. את אביו המורה, הציוני האדוק, שהתרועע אתו עד מותו, קבר בבית עלמין ארמני. ובכל זאת היה חבר טוב, עושה טובות ליהודים. יהי זכרו ברוך! בשנים האחרונות הרבה לשתות ולשחק קלפים.
בגימנסיה היו חוגגים חנוכה ופורים בצורת נשפים. הכסף שאספו הלך לתשלום שכר־הלימוד עבור התלמידים חסרי אמצעים. היתה אצלנו תזמורת של כלי־נשיפה. הנגנים – התלמידים. המורה – המנצח – מומחה מהתזמורת הצבאית. אחרי תקופת מה נתמנה למנצח על התזמורת תלמיד אחד בוגר הגימנסיה, יצחק פלדמן (גר בקרית טבעון). אחיו של פייבקה פלדמן מקיבוץ "שער העמקים". בנשפים היו מציגים מחזות הסטוריים, היו מדקלמים שירים. כמה מקהלות שרו שירים בעברית ורומנית. המנצחים על שירי פורים וחנוכה – המורים רייזל ובורד. על השירים הרומניים – המורה לזמרה טאטשנקו. קהל הצופים: ההורים והתלמידים. אחרי התכניה רקדו כל הלילה לצלילי התזמורת. מזנון עשיר לרשות הקהל. בפורים היה נשף מסכות. פעלו גם הגרלות. אבל החג הכי חשוב בחיי הגימנסיה היה ל"ג בעומר. בכלל, עירנו היתה דומה לממלכה יהודית. התעשיה, המסחר, החנויות, והמסעדות, בעלי־המלאכה, הכל היה יהודי. הפריפריה היתה נוצרית: אוקראינים, ארמנים ומעט מולדובנים. אלה היו אכרים, סבלים חוטבי־עצים ושואבי־מים. בל"ג בעומר, עם דגלים ותזמורות, יצאו את העיר הגמנסיה העברית, התלמוד תורה, "השומר הצעיר", "בית"ר", "דרור", "גורדוניה", "מכבי". כולם פנו לחוות "ביליטשן", "מסדה" בלווית מאות יהודים. העיר כמעט נתרוקנה מתושביה היהודים. טיול האביב היה מרענן את כולם. החלוצים קבלו בסבר פנים יפות את האורחים, רקדו, נאמו ובילו יפה.
...מעט על התנועה הקומוניסטית בעירנו. (מובן מה שידוע לי) בתחילת שנות העשרים הכרתי כמה צעירים וצעירות מתבוללים שהיו שייכים לתנועה: רפאל ימפולסקי, קושניר חיקה ומשה (אח ואחות) לבוש רוזנברג, מלכה גרינברג ואחרים. בשנת 1927 או 1928 בחג הרומני 24 בינואר בתיאטרון, כשקציני הצבא ושרות הבטחון יושבים בשורה הראשונה באולם, הופיע על הבמה צעיר והכריז: רומניה – מדינה מלכותית. בקרוב הרוסים יחזירו להם את ביסארביה. ההונגרים – את טרנסילוניה. ונעלם. זה היה רפאל ימפולסקי. ב־1932 עלתה לשלטון מפלגת האכרים־הלאומיים. שונאים קנאים של הקומוניזם. פרובוקטורים ארגנו חוליות של מסמפטים, הפכו אותם לקומוניסטים והסגירו אותם. הנוער המוסגר היה נוער יהודי. בני 14-15 על פי רוב. עינו אותם, עשו בהם שפטים, הפכו אותם לנכים.
חוליה פעילה אחרת, בראשות מוניה מסיס אשר כללה את הבנות: פאכטר, טניה בויז'ור וקלסר חנה. כ"גביר" הצטיינה ריידל רוסיה – בתו של יעקב ריידל. בעתיד – אישיות חשובה במפלגה הקומוניסטית ברומניה. האישיות הכי בולטת היתה זו של אויגנשטין ליוניה, בעתיד ליונטי ראוטו – התיאורטיקן של המפלגה הקומוניסטית הרומנית. חניך הגמנסיה העברית. אשתו הבת הבכורה של יעקב ריידל. (ראש המשטרה החשאית איזה אברמסקי, הבלש המוכר – פריץ.)
...העיר בלץ נמצאה אז על אם הדרך בין יאסי וטשרנוביץ. שתי הערים האחרונות – בעל אופי תעשיתי ומסחרי שונים. עם זה קבלה עירנו תנופה גדולה על ידי התפתחות התעשיה והמסחר. בתי חרושת, טחנות קמח, חנויות, מסעדות, הבורסה של דגנים, הכל היה שייך ליהודים. מהבקר עד מאוחר בלילה היתה העיר סואנות כמרקחה. בקיץ, בגן העיר היה צפוף. שתי תזמורות בידרו את המטיילים ואורחי

המסעדה. המסעדות פופוב ופולישר היו מלאות וצלילי כנור בליווי פסנתר פרצו דרך חלונותיהם החוצה. בתי־הקפה "פראנסוא", "פריס", ו"רנוֹמה" הוציאו כיסאותיהם על המדרכה. החוזרים מהקולנוע או מהתיאטרון שמו פניהם למסעדה "דלי" לטעום את הגלידה הטובה בעיר.

בחיים התרבותיים של העיר מילא התיאטרון תפקיד חשוב מאד. בתחילת שנות העשרים כמעט בכל יום היתה הצגה ביידיש. ההצגות של הלהקות קאמפוב, זיגלר לא הגיעו לרמת הראיה לשבח מנקודת השקפה אמנותית. בכל זאת הם תרמו נשמה יתרה להמון. אחרי זמן התחילו להופיע אצלנו הלהקה מוילנה. השחקנים בֵּרְטוב, לטיזון, קלארה יונג ואחרים. השחקנים המפורסמים בעולם: רוניץ, הזמר ורטינסקי המקהלה ז'רוב, הכנר, המנות, המלחין אנסקו. התלמידים והנוער על פי רוב נכנסו לאולם ההצגה על פי רשימה, בחצי המחיר של כרטיס. היו מארגנים הרצאות, משפטים ספרותיים. פעלו כמה ספריות. בתוכם ספריה בבנין הבנק היהודי. שם היו ספרים ברוסית. (באפנה היה אז ארנבורג), הספריה של "ועד הנוער," הספריה של הליגה התרבותית, ספריית הגמנסיה ועוד. ספריה פרטית של חובב ספרות – פועל דפוס – יצחק שטרנברג. בכל המקומות האלה התקיימו ויכוחים על נושאים ספרותיים. בשנים ההם נמצאה הספרות הגרמנית על רמה גבוהה. היו כמה מקומות מפגש שהנוער היה רגיל להפגש: בבית המאלכה של החייט סורקין (אחיו של זייליג ברדיטשבר). על פי רוב הנוער דאז נטה שמאלה. כדאי להזכיר שמות כגון: קז'בר (וינשטין) ריבקין, חרץ, סורקין, ליאטקר, ברדיטשבר, רוחמה גולדשטין (אחותי). אלה היו שנות 1930-1934.

חיים דתיים: כמעט שלא היו כאלה. דלתי בתי המדרש היו סגורות על פי רוב ונפתחו ערב הימים הנוראים, ושלושה רגלים. היה בית־כנסת אחד. בתי מדרש: הגדול, חרץ, סדיגורה, יהודה־ליב, השמשים, הסנדלרים, שערי ציון ועוד. בקול נדרי היו מבקרים בבית המדרש הגדול גם נוצרים. נזכר אני בחזנים: פוסמן, פרויקה החזן, רימן יעקב (החילוני) וקיסרמן.

...דרך אגב, רק אזכיר כמה מבתי־הספר הפרטיים על שמות מנהליהם: דוכובני, דובינובסקי, וורגפט, דוקטור, גייסר. מורים פרטיים: פישלר, מרגלית (אביו של הפרופ' אלקנה מרגלית מאוניברסיטת תל־אביב).

הנשפים שארגנו בעיר היו נשפי צדקה. חוץ מנשפי הגמנסיה ארגנו פעם בשנה נשפים: גם ה"תלמוד־תורה", ה"בקור־חולים" והארמנים. בתכנית היו הצגות, הופעות סולו, נאומים, מחולות, תזמורות. הנשפים תרמו להתרוממות הנפש.

עד 1937 לא ידעו היהודים בבלצי מה זה פחד. בחצי השני של שנות ה־30, כשהקוזיסטים יצאו ממחבואם, לא שמו היהודים לב אליהם. על פי רוב הם פחדו מפני היהודים.

בערב שמחת תורה אחד עברה הפגנה בעלת 20,000 איכרים ברחוב הראשי ומיד אחריהם הובילו יהודים את רבם לבית המדרש... ב־1937 בבוא לשלטון "קוזה־גוגה" התחילו החיים בעירנו לקבל אופי אחר. אף על פי ששלטונם לא הוארך, התחילו שמועות רעות מתשפטות באויר ולבסוף התאמתו.

תוספת על כמה מקרים המאפיינים תקופות מסוימות.

את הקומוניסט הקנאי משה קושניר בעל עין אחת שחררה המשטרה החשאית ממאסר בלי שישפטו אותו, זאת כדי שחבריו יחשדו בו שהפך לפרובוקטור. ובאמת, החברים התחילו להסתייג ממנו. אז הוא הכריז: "אם אני בוגד תשפוט אותי המפלגה ברוסיה מעבר לדניסטר". הוא עבר את הדניסטר ודנו אותו למוות. בכלל, רוב הקומוניסטים שנכשלו בעבודתם המשטרתית והמשטרה חיפשה אותם עברו את הדניסטר. שם תיכף היגלו אותם לצפון, ואחרי כמה שנים... לצפון הרחוק. מלכה גרינברג עליה דיברתי לעיל עברה את הגבול, הוגלתה למחנה ריכוז לצפון. אחרי שנים הובילו אליה פושעים שיספקו את צרכיהם המיניים... את זה סיפרה לחברתה – לאחותו – בשנות ה־60 כששיקמו אותה (ריהבילטציה).

...בשנות 1940 ו־1949 קיימו הסוביטים שני מבצעי גלות לסיביר. אמרו אז שהקומוניסטים המקומיים (היהודים) לחשו לסובייטים את מי להגלות. הלא הסוביטים לא הכירו את תושבי העיר! היו צעירים שלפני זמן היו ציוניים ופתאום הפכו לקומוניסטים ועזרו במבצעים הנ"ל.

בשנות הפוגרומים באוקראינה נתנה בודאי הוראה לרומניה מצד מעצמות המערב לתת לפליטים לעבור את הדניסטר לכיוון ביסארביה. את זה ניצלו שומרי הגבול ובתיווך סרסורים יהודיים קיבלו שוחד בעד ההעברה. חלק מהנותנים הוטבעו במימי הדניסטר (מסיבות לא ידועות). אמרו אז שבמבצע הזה היה מעורב יהודי חשוב מעירנו, את שמו לא אחשוף כאן. בקשר עם המבצע הנ"ל התקיים המשפט המפורסם – משפט הסגן מורדסקו.

ילדות ונעורים בבלצי

מישה פוקס

מישה פוקס

בית אבי

קיים ויכוח בנושא: "זכרונות", ביחוד נסובה המחלוקת, הזכרון הראשון.
מאיזה גיל זכור לך. יש ומצדדים בגיל 4-5 לחיי הילד, כגיל, שאירועים או חוויות־חיים תופסים מקום בתאי הזכרון של המוח, שם מתקבצים, נאספים ונאגרים הזכרונות – ויש החושבים שמגיל מאוחר יותר התיאור בהיר יותר והזכרון נשמר בפרוטרוט.
אם בזכרונות עסקינן, עלי לקבוע שאני שייך לקבוצה השניה, אך מקרים שאירעו לי בשנות השלושים והחמישים לחיי החזירו אותי לשנות העשרים הראשונות של המאה, שהן גם שנות הילדות המאושרת, בבית אמיד, רחב מידות, חדרים רבים ומרווחים, הוא בית אבי. עם סיום מלחמת העצמאות נמניתי עם ראשוני המתיישבים בעכו המתחדשת, משמש בתפקידים בשדה החינוך, התרבות, התיירות ומייסד את המוזיאון העירוני.
במחצית הראשונה של שנות החמישים, פנה אלי צייר, אף הוא ממתישבי עכו, אבשלום עוקשי ובקשני לאפשר להציג את יצירותיו במוזיאון המיוחד במינו, השוכן במבנה מפואר של בית מרחץ טורקי, חמאם־אל־פשה, בעיר העתיקה.
הצייר ביקש ממורו ורבו, יוסף זריצקי, מלך ציירי ישראל, לבוא לעכו על מנת ליעץ בתליית היצירות. זריצקי נענה להזמנה, והגיע לעכו. העבודה נעשתה בהדרכתו הנאמנה ולאחר שהושלמה המלאכה, בשעות הקטנות של הלילה, ביקש עוקשי לבוא למעונו לשתות תה – ישבנו בניחותא, לגמנו תה־צמחים ושקענו בשיחה. בין היתר התענין זריצקי על מקור שמי. "מישה"? שאל, "האם אתה מרוסיה? זה שם רוסי". עניתי שאינני מרוסיה. אבי אמנם נולד באוקראינה, אך אני נולדתי בבלצי. – "בלצי"! הזדעק הצייר הנמרץ – "הקשיבו נא ליציאת מצרים הפרטית שלי ולו נשב כאן כל הלילה ועד שיגיע זמן קריאת שמע של שחרית".
"סיפורי הוא סיפור של פליט של פוגרומים ופרעות שהשתוללו בעקבות המהפכה הבולשביסטית. כנופיות פטליורה ודניקין היכו ביהודים והכריחו המוני בני עמנו לברוח. חיפשנו דרכים שונות ומשונות לעזיבה ולהתרחקות מהאימה הנוראה. בחרתי, בדרך הבלתי חוקית. חיכינו, אני וקבוצת פליטים, לאמצעו של החורף, לימים ולילות של כפור, המקפיא לבטח את מימי הדניסטר, נהר שהיווה אז גבול בין רוסיה לרומניה. בלילה אפל וקר, יצאנו "לגנוב את הגבול" והצלחנו. בדרכנו על אדמת ביסרביה נתקבלנו ע"י קבוצת יהודים מאורגנת היטב, שעשו מלאכתם כמקצוענים. הדאגה היתה להרחיק אותנו

וולוול וברכה פוקס, הורי פניה, סיומה, עדה ומישה

מהגבול עוד באותו לילה. יצאנו בעגלה בכיוון דרום־מערב, כשברכות של הצלחה מלוות אותנו: "סעו הלאה"..."במזל טוב"...

הגענו לבלצי והאחראי פיזר אותנו לבתי יהודיים שהביעו נכונותם לקבל פליטים.

עיף, רעב וקפוא הוכנסתי לבית חם ומרווח ובו מצאתי מחסה בטוח מאימת הכנופיות ותלאות הדרך. קבלת הפנים הנדיבה חיממה את לבי. אכלתי לשובע, הולבשתי בגדים חמים ונעלים חדשות, אך מעל הכל העידוד שקבלתי בבית זה הפיח בי טעם־חיים ורצון להמשיך. **הבית ובעליו ברכה וולול פוקס,** שמורים בזכרוני לטוב עד היום ויישמרו עד יומי האחרון. "תמו דברי הצייר ואני קפאתי על מקומי ודבר אין בפי. ההתרגשות שאחזה בי נתנה בי סימנים מובהקים ולמסובים לא היה מובן פשר הדבר; דמעות חנקו גרוני, אך כאשר התאוששתי הצלחתי למלמל בלחש: "אני, מישה בן ברכה וולול פוקס וכל המסופר קרה **בבית אבי**".

בתקופה מאוחרת יותר, כשלושים שנה לאחר פגישתי עם הצייר זריצקי, ערכנו, רעיתי צפורה, ואני סיור מחוף אל חוף בארצות הברית של אמריקה. בבואנו לניו־יורק עשינו כמצוות התיירים – בקרנו במרכזים המפוארים, במוזיאונים, בברודוויי ואף הפלגנו לאי של "הגברת עם הלפיד", הוא פסל החרות. בהיותנו במנהטן נזכרנו, שאחד מחברי נעורי הבלצאי יוסל'ה מזור, נמצא בתפקיד, בשליחות המדינה ומשרדו שוכן בליבה של מנהטן. שמנו פעמינו לעבר הבנין המרשים "אמפייר סטייט בילדינג" כדי ללחוץ ידו במקום עבודתו.

יוסל'ה קבלנו במשרדו בסבר פנים יפות ושמח לבואנו. שקענו בכורסאות נוחות ועל ספל קפה נתנו דרור לזכרונות המשותפים ועדי ילדות בבלצי הגענו. נזכר יוסל'ה בחוויה שחווה בהיותו ילד קטן והתחיל ל"צייר" אותה בפלאסטיות מופלאה. עצמתי עיני ונצטיירה לי תמונה מפורטת המתוארת בסיפור: "היה יום חורף. סופה השתוללה בחוץ. פתיתי שלג הצליפו בפני והכפור דקר והקפיא האזנים. בקור זה עמדתי, אוחז בידו של אבי, שחיכה – כפי שעשו זאת עשרות רבות של יהודי בלצי – בתור ארוך ליד ביתם של ההורים של מישה. המטרה היתה להגיע לדלת, להכנס פנימה ולהתקבל על ידי הרבי

שהתאכסן בביתם המרווח והחם. העיקר היה לזכות ללחיצת ידו של הרבי ולברכתו.
הפונים לרבי היו פורשים לפניו בעיות, בד"כ אישיות. הוא היה מקשיב, חושב, מקמט המצח ומשיב מספר משפטים של עידוד, של עצה, של הקלה ובלחיצת יד היו נפרדים. בדרך החוצה היו צריכים לעבור דרך ה"גזבר" ולהשאיר תרומה לטובת החצר של הרבי".
ביתנו בהיותו בית רחב מידות שימש לסירוגין אכסניה של הרבי מסדיגורה והרבי משטפנשטי. ה"אמרגן" של הרבי היה מגיע זמן מה לפני הביקור לבלצי, בודק את ה"שטח", קובע פרק זמן של שהייה של הרבי ודואג ליחסי ציבור ולפירסום. הדגש היה על "הרבי ישהה רק שבועיים"... וכו'.
ואמנם. ההורים שלי היו מעמידים לרשות הרבי ופמליתו מספר חדרים, מטבח נפרד ושירותים, ואפילו כניסה נפרדת דרך מרפסת החצר היתה מוקדשת למבצע.
הפמליה; טבחית עם כלי מטבח, עוזרת, גבאים, גזבר ודובר, היו מגיעים מספר ימים לפני הרבי ומכינים את האירוע על כל פרטיו, וברוב המקרים היה עובר כל ביקור כזה בהצלחה רבה. ביום בואו של הרבי היה כבר תור ארוך מחכה ליד הבית – "להיות ראשונים"...
ההורים שלי דאגו לכל מחסור ובעיקר להסקה בימי החורף הקרים וממלאים כל בקשה שהגיעה מפי הרבי. יש לציין שהורי לא היו דתיים. לבית הכנסת הייתי מתלווה לאבא לפעמים בשבתות אבל לא פוסח על ימי חג ומועד. אם אגדיר את שהבית היה כמסורתי, אך מותאם לנסיבות, לא אחטא לאמת.
כך זוכר יוסלה את בית הורי כאשר ביקר בו לראשונה בהיותו ילד בבואו לקבל את ברכת הרבי וכך החזירוני לאותם ימי ילדות.
הסיפור של יוסהלה נגע מאד ללבה של צפורה, בהיותה נכדה לרב, גאה בשרשיה. סבה, שעלה לארץ הקודש בסוף המאה הקודמת ואשר קבור בהר הזיתים, שימש שנים רבות כרבה של הקהילה היהודית ההרדית. על המסופר הגיבה צפורה, בשאלה: "מישה, איך לא סיפרת לי?!"

* *
*

מעשה שטות...

את חופשות הקיץ היינו רגילים לבלות על שפת הלימן המלוח שבשפך הדניסטר מחד ועל שפת הים השחור מאידך המרחק ביניהם קטן ורק רצועת חול לבן השתרעה בין השנים – מקום הקיט – בודאקי.
לא תמיד נסענו לים. את ההסבר לכך אינני זוכר, אך היו חופשות שהיינו יוצאים להרי הקרפטים, למקומות נופש וקיט: וטרה־דורני, קימפו־לונג ועוד ועוד. המקרה אירע טרם יציאתנו לדצ'ה או אחרי בואנו משם. מכל מקום הסיפור הזה מוזר הוא.
הייתי פעיל בחיי חברת הילדים בני גילי, בעל יוזמה ומארגן משחקים. תכננתי מסעות, מעשי קונדס ואף העזתי להשתתף בהרפתקאות.
באחד מימי הקיץ הלוהטים התאספה ליד ביתנו חבורת ילדים ושמנו פעמינו לרחוב קישיניובסקי בואך הגשר שנמתח מעל הריאוצל (מסעף קטן של הריאוט). לגשר קראו "די קישינוֹבסקי בריק". לא זכור לי אם היתה מטרה מסוימת לטיול זה אולי לאסוף עלוקות בצנצנות שהכינונו, אולי סתם לטבול רגלינו במי הנחל או סתם טיול באויר הצח.
הלכנו שמחים ועליזים ומדי פעם נוספו ילדים מבני גילנו שהתגוררו ברחוב אותו פקדנו.
הגענו לבית המרזח של הוריה של החברה שלנו ריבה פוזיס, כדי לצרף גם אותה לטיול. חיכינו לה. חבורה רעשנית, פראי אדם של ממש. לא נהיר לי ולא אבין עד היום, מה דחף אותי ומה היתה הסיבה שהניעה אותי להתענין במצבה של מחרוזות הפלפלים החריפים שהיתה תלויה על החלון – שזורים, מושחלים על חוט ותלויים לייבוש בימי הקיץ – אולי הצבע? אולי סתם סקרנות לגעת ולעמוד על מצב ההתייבשות וכמה זמן נותר עד אשר אפשר יהיה לטחון אותם ולהפכם לתבלין?! העברתי את שתי ידי לאורך המחרוזות והפלפלים השירו לכפותי את ליחם החזק והחריף. אספנו את ריבה והמשכנו בדרכנו.

היה יום קיץ לוהט, כאמור. השתוללנו והזענו ובלי משים השתמשתי בידי להסיר הזיעה מעל פני ונגעתי בעיני.
העינים נעצמו וצרבו, הכאבים הלכו וגברו והצווחות שהשמעתי עלו עד לב השמים. עוברים ושבים שלא הבינו את פשר הדבר התענינו: "של מי הילד"? וחיש מהר נמצאו שני מבוגרים שלקחו על עצמם האחריות, עצרו איזוואשצ'יק (עגלון) והסיעוני הביתה.
ההורים נבהלו, הזעיקו רופא שהיה חסר־אונים ולא מצא פתרון לתעלומה הזאת. במצב שנוצר נזכרו שהשכן שלנו הוא לא אחר מאשר שייע־רופא הפלדשער, מין מרפא, אך הכל־יכול, בעל נסיון רב של שנים. הוא בא, והשתלט על המצב. היתה לו אוטוריטה וכיבדו אותו מאוד בעיר. אחרי בדיקה קצרה וגביית עדות מפי הילדים, שהגיעו לביתנו בריצה אחרי האיזוואשצ'יק וסיפרו בדחילו ורחימו שנדמה להם שמישה נגע בפלפלים חריפים.
שייע רופא הניח את תיק העור הרחב שהיה נפתח לצדדים והכיל אינסטרומנטים ועזרה ראשונה ופקד על הבאת חלב וקרח. איפה מוצאים קרח בימי קיץ לוהטים? כמובן שלא בדיפ־פריזר ולא בפריזר. מינהג היה בבלצי וודאי גם במקומות אחרים. באותם הימים היו מכינים גושי־קרח ע"י חציבה בנהר הקפוא בחורף ומובילים למיתקן הקרוי "ליודניק". ה"ליודניק" בבלצי שכן אצל הרבלה בחצר. משום מה קראו לחצרו של הרב לנדמן, כך.
אקדיש כמה שורות לצורתו מהותו של המתקן הזה; בטבורו של החצר היה בור רב מידות עם מדרגות ספירליות אשר איכסן את הקרח ושמר אותו מוצק. בחורף היו מובילים בעגלות גושי קרח במידות שונות, היו מניחים אותם שכבות שכבות כאשר תבן וקש מפרידים בין שכבות הקרח לצרכי בידוד ומניעת היווצרות גושים גדולים. סביב לבור היו קירות בנויים מקני סוף הבור היה ומכוסה בגג אלכסוני, אף הוא מקני סוף שהסתיים בחוד. כך איפשר "הליודניק" שימוש בקרח בימי קיץ לצרכים שונים, לרפואה ולתעשיה, למשל: תעשית הגלידה. (מרוז'ענע, בלעז). מיד הריצו שליח להביא קרח מהליודניק העירוני, שייע רופא הכניס פיסות קרח לתוך קערת החלב שהכינו טבל בתוך הנוזל רצועת־בד (קומפרס) והניחה על גבי עיני. כל אמת שאיבדה מלחותה הקרה – החליף "קומפרס".
הנס קרה. העינים נפתחו לרווחה והכאבים והצריבות נעלמו כלא היו. אכן, מעשה שטות.

חינוך ו...קצת פולקלור

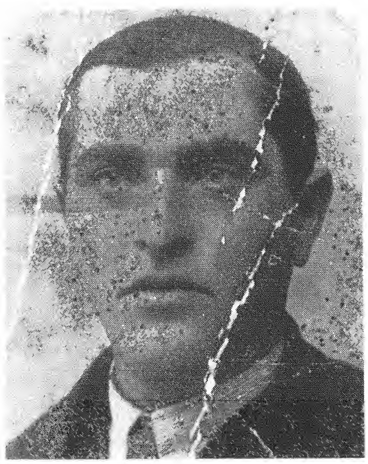
הורי דאגו לחינוכנו על ידי הזמנת מורים פרטיים לעברית ול...רוסית בהיותנו בגילאים של טרם גן ילדים ומסגרת פורמלית של בית ספר יסודי.
האוירה בבית היתה יהודית עברית וציונית השפיעה על הילדים, כך קדמו לי בהתחלת הלימודים הלא פורמליים, אחיותי ואחי הגדול, אני, המזוניק, הצטרפתי למסלול מאוחר יותר. כמבעד ערפל זוכר אני – וזה חלק בלתי נפרד מזכרונותהילדות שלי. מר וורגפט היה בא לביתנו לתת שיעורים פרטיים בעברית – אני אומר עברית ומדגיש, כי בני גילי הלכו ללמוד "עברי" ובלי לזלזל חלילה ב"חדר", שם "הרביצו תורה ועברי" התחלתי אני והאמנתי בכך שאני לומד עברית מודרנית כתובה ומדוברת.
רק כעבור שנים רבות עלו בניו של מורנו וורגפט ארצה עברתו את שם משפחתם **אמית** והתישבו בקבוץ. אני מציין פרט זה, כי עם בואו של העולה – הסבא לקבוץ לא התקשה בתקשורת עם הצברים הקטנים נכדיו וילדי הקבוץ, בהיותו ידען בשפה העברית. הוא השתמש במלים "איה" או "חפץ אני" וכו' חיש מהר החלו כל ילדי הקבוץ לקרוא לו "סבא איה". את הרוסית למדתי מפי דודה אטל, אשתו של הדוד שייע פוקס, האח הצעיר של אבא דמות מענינת של אינטלקטואל, מין תערובת מוזרה של שמאלן מחד ובעל בית חרושת, מאידך.
שמאלן אמרתי, הכוונה לאיש הקולטורליגה, אידיאליסט, שלט בעברית, איש ספר, פיקח וחרוץ אך מעל הכל ציניקן. לא היה מסמיק אילו נשאל אם קומוניסט הוא או קפיטליסט; אך שיא הציניות זכורה לי היה, כאשר היו מברכים אותו בבקר טוב, שייע. (א גוט מארגען, שייע) תשובתו היתה: נו! נו!.

לא היה ספק שאני אמשיך ללמוד בגימנסיה בה למדו אחיותי ואחי סיומה וזכורה לרבים המסגרת הנאותה והמוסד לתפארת שנקרא "הגימנסיה העברית בלצי" על חבר המורים, התלמידות והתלמידים, המדים, הדגל, התזמורת, התהלוכות הטיולים ועוד, אין לי ספק שבין דפי ספר זה נמצא פרטים מסופרים הן כחוויות והן כחלק חשוב בחיי כל אחד שהתחנך בין כתליה.
ברצוני להעלות חוויה הקשורה בתפירת המדים הראשונים לגימנזיסט העומד להתחיל את לימודיו, "בראשונה גימנסיה". אמי לא הרחיקה לכת, נכנסה לחנות הבדים של השכנים, חנות המנופקטורה של אנצ'ל גרובוקופטל, הציגה את המועמד ובקשה בד, שיספיק...
בבית היה ויכוח למי למסור את הבד לתפירת המדים – והפור נפל: יענקל החייט, יתפור! וכל זאת למה? כי...לסבא שלי, דוד יקיר, היו מספר בתים קטנים, בירכיתי העיר, סמוך לוודקצ'קה. בכל אחד מהם היה גר בשכירות בעל מלאכה או סתם יהודי, הם לא הצטיינו בתשלום שכר הדירה, אם בכלל. סבא היה מזכיר מדי פעם בבואו לבקר את בניו ובנותיו וגם באזני הנכדים היה משמיע – אם יש לכם לתפור משהו, או לתקן, חייט, סנדלר, נגר, רוצו לשם ומסרו העבודה. שכר דירה בין כך לא משלמים שיתנו לפחות התמורה בעבודה.
עבורי היתה ההחלטה ברורה ואמנם נשלחתי עם הבד, הביטנה, הכפתורים הנוצצים, ליענקל החייט, לקחת מידות לגזור ולהזמינני למדידה ראשונה. לא אזכור למה בחרתי, בחופשת הקיץ, את יום הששי, אולי היה לי נוח דוקא באותו יום־ביום שישי בשעה 10 לפנה"צ נוחת אני בפתח דלתו של יענקל החייט. הוא היה ישוב ורכון על מכונת התפירה, תופר ושר. הרים ראשו והישיר מבטו מבעד למשקפיו המוטות על קצה החוטם – מבט רב משמעי שלא היה זקוק לתוספת מלים.
הבנתי את הרמז, בלחש ובהכנעה הפלטתי מספר מלים, נדמה לי שאמרתי: "אני מבין, זה זמן לא נוח, אבוא למדוד בפעם אחרת" ושבתי כלעומת שבאתי.
יענקל החייט, בעל כריזמה וקול משכנע אמר/ציווה: חכה יונגערמאן, כנס, שב – לא יכולתי לסרב ואינני יודע אם מישהו סירב אי פעם לחייט הזה.
ראה נא, הוא החיל במונולוג – החליפה הזאת הכמעט גמורה, הבטחתי להיום לגוספודין גגדלמן. את המכנסים האלה עלי לגהץ ולמסור למר גלוצקי. הווסטל, רק הכפתורים חסרים, והנה אוט, אוט באים לקחת. כל זה הוא אומר, בהיותו ישוב רכון על המכונה ובהמשך קם לאיטו, לוקח את החליפה, מוסיף את המכנסים וגם את הווסטל – מקמט הכל ביחד והופך את יצירת כפיו לכדור גדול ובתנועה נמרצת מעיף את כל החבילה לפינת החדר, בפסקנות ובהחלטיות פותר את כל בעיותיו באומרו: "איך גיי אין באד אריין (אני הולך לבית המרחץ)". לי דוקא נראה הפתרון הגיוני, עבורי חשבתי בלבי, הסיוט נגמר. נסיתי למלמל בין שיני מין "שבת שלום", ר' יענקל וללכת.
"לא יונגערמאן, אתה הולך איתי לבית המרחץ", אמר. הוא פנה לרחל רעיתו באיזה משפט מוסכם ביניהם שלא הבנתי דבר וחצי דבר ממנו. לה כבר היה ברור שיום העבודה נגמר ועליה למלא הסל ב"כל טוב". תוך דקות היא הופיעה וסל בידה שהכיל, בנוסף למגבת ולבנים, דברי מאכל ושתיה, נדמה לי, וודקה, חלה טריה, הרינג בצל ושאר ירקות.
ר' יענקל הושיט לי יד ובוטח בעצמו כרגיל, הוביל אותי, כמו שאומרים; אין באד אריין... בחיי הצעירים דאז לא בקרתי ולא הכרתי בית מרחץ ציבורי מהו – לא כל שכן, בית מרחץ טורקי, בית־אדים. שבוי בידיו הגעתי לפתח הבית ודלת נמוכה אך רחבה נפתחה לפנינו.
היינו באולם הכניסה, הוא גם המלתחה וסמוך לקירות סביב, תאים־תאים, בנויים עץ, לחים ואכולי רקב... הדלתות, שסגרו על התאים, היו תלויות על צירים עשויים עור ומחוזקים במסמרים למשקוף, ודאי מעשי הבלן שהיה אחראי גם על האחזקה של המוסד. בפנים התא היו תקועים מסמרים שנטו כלפי מעלה ושמשו למתלים לבגדים ולסלים. בין הציווי של ר' יענקל "להתפשט" לבין עומדי עירום כביום היוולדי לא עבר זמן רב, גם לפקפק לא העזתי. הייתי ממש כחומר ביד היוצר – סקרנות, תגידו אולי?! אך מה שבטוח ואין אני מטיל צל של ספק, ר' יענקל היה מחנך – הבחין יפה בתגובותי, לא לחץ

ולא ויתר אבל נהג בנועם.
סיומו של הסיפור כהשלמה עם הבלתי־נודע שהפך, צעד אחרי צעד, לחוויה בלתי נשכחת. בחלקו האפל של האולם נפער פתח בתוך קיר עבה מידות ודלת כבדה סגרה על בית המרחץ גופו. בכוחות עצמי ודאי לא יכולתי להזיזה, אך ר' יענקל כמחנך, שיתף אותי בכל ההליכים והרזים – בוא, הוא אמר עזור לי לפתוח את הדלת ובכוחות משותפים הצלחנו במשימה ומצאנו עצמנו באולם מלא אנשים. לא ראיתים בגלל האדים שמילאו את החלל. נשימתי כמעט נפסקה, כעין מחנק אחזני. "העננים" החלו להתפזר, הגוף החל להתרגל, העינים נפכחו והתגלו לפני יהודים מכל הגילים ומכל שכבות העם. הרוב היו קשישים, אך את ההלם קבלתי כאשר עיני חזרו לתפקד כהלכה וראו בהיר וברור איזה אברים תלויים, "שברים", "גרניטורות", היתה זו תמונה שנתגלתה בראשונה בחיים, באמת שלא ראיתי דבר כזה לפני כן.
ברגעים המעטים שהשאירוני לנפשי. התפנה ר' יענקל לשיחה קצרה עם "הציבור". מקובל מאוד היה בעיניהם. וודאי סיפר להם על "הפרשוין" שהביא עמו ועד כמה שהוא ירוק ומפוחד. מפונק הוא לא יישאר אצל ר' יענקל, הוא יתרגל.
כאשר התאקלמתי והחייט הרגיש בכך, מצא לנכון להצעיד אותי למדרגה הראשונה, היא הדרגה הפושרת, ההתחלתית, אך עבורי היתה חמה מדי ובלתי נסבלת. הוא השכיב אותי והחל לעסות את גבי ולהרביץ (א'בייזעם) במטאטא זרדים, אביזר מיוחד למטרה זו. שכבתי ונדמה היה לי שאני מתעלף. הנעתי את ידי לכיוון הפנים כאומר: נחנק אני, אינני יכול, אין אויר. חיש מהר הובא דלי – עץ, שצורת חצי חביונת לו, קשת חוט ברזל מעטרת אותו וידית עץ באמצעו. בכלי מים קרים – הם הם שהחזירו את נפשי – התרגלתי.
מחמאה שקבלתי נוסחה ע"י ר' יענקל ונאמרה בקול בפני קהל ידידים שאהבו להקשיב לו. "היות וזאת היתה הפעם הראשונה שאתה, יונגירמאן מבקר כאן, עלי לציין שעמדת במבחן".
המקרה זכור לי על פרטיו. הערצתי את הדמות הפולקלוריסטית, דמות ביסרבואית שאלפים כמוה נימנו עם יהודות חבל ארץ זה ניספו בשואה הגדולה ונמחו מעל פני האדמה. מאוד הייתי רוצה לראות ברשימתי זו יד ושם לאותן הרבבות שנרצחו ולא הובאו לקבר ישראל.

פרק זכרונות

י. מזור

איציק בורשטיין

ספורו של הבית מרחוב הקוזניצ'נה

בו גדלתי, מיוחד במינו. הוא עבר מידי יוסל בריל ליהודי בשם **איציק בורשטיין,** שמוצאו מכפר דראטייה, תחנת רכבת בקו בלצי־יאסי, יהודי בעל גוף, אמיץ עד למאוד, אשר גדל בין איכרים, שלט בשפה המולדובאנית והיה בעל מרץ רב וחוש מסחרי מפותח. איציק היה בעל יזמה ויוצא דופן בעסקים שלו, מבחינת אפיָם, כיון שהם תאמו יותר גויים מאשר יהודים. בשני ענפים הצטיין: גידול חזירים, ועל כך נקרא על ידי יהודי בלצי בכינוי "איציק חזירניק" ובסוסי רכיבה.

למטרה זו הפך את החצר שבה היו בתי מגורים לשלושה שכנים וביניהם משפחתנו. חצר אשר היו בה קודם לכן עצי פרי, דובדבנים ותפוחים ואגסים אשר באביב היו מלבלבים ומפיצים בושם, ומניבים פירות עסיסיים בסתיו למכלאות לפיטום החזירים. על הריחות החריפים, הסרחון, המלווה בגידול החזירים, גזע מיוחד המיועד לפיטום, למטרת יצוא לגרמניה, אין צורך להרבות בדיבור.

ריחות אלה העיקו על כל הסביבה והיתה זו מארה שבאה ביום בהיר אחד על דיירי הבית ועל השכנים הגובלים עם ביתו של איציק. הפיטום היה אורך מספר חדשים ובסוף התקופה היו מגיעים למשקל כה גדול שבקושי היו מצליחים להעלותם על מכוניות המשא או העגלות שהובילום לתחנות הרכבת.

את עבודת הטיפול בחזירים וההזנה וניקוי המכלאות היה עושה "שייגץ" אחד אשר היה לָן במחסן.

ועוד עיסוק היה לאיציק בורשטיין. גם הוא מקצוע זר ליהודים. הוא היה מומחה לסוסים. היה קונה סוסים צעירים מה שנקרא סוס זכר "ארמאסאר" ברומנית, מביא מומחים שהיו מסרסים את הסוס ואז ערכו היה עולה ונמכר ברווח רב בתור סוסי רכיבה או סוסים לרתימה למרכבה ולכרכרה ואנו הילדים היינו מצטופפים בעיגול בחצר ומסתכלים בסקרנות כאשר בוצע הניתוח – הסירוס, לאור היום.

בהקשר לשני המקצועות האלה היה איציק מעורה עם הכפריים, היה נוסע בסביבה וקונה חזירים או סוסים והיה ידוע ומכובד על כולם. יתר על כן, הגויים העריצו אותו גם עקב כוחו הפיזי, כי בכמה הזדמנויות, בקטטה עם גויים, הוכיח להם את נחת זרועו. מספרים על אחת ההתנגשויות שהיו לו עם האנטישמי נוביצקי, דמות ידועה בבלצי ובמחוז, כאשר האנטישמי הזה זמם להסית את המולדובאנים לערוך פוגרום ביהודי בלצי. איציק יצא לקראתו עם עוד מספר בעלי אגרוף יהודים והניסו את החוליגאנים. ביחוד בימי הירידים כאשר ניסו האנטישמים לעורר מהומות, היו הוא יחד עם קבוצה קטנה של יהודים מונעים אסון גדול על ידי פעולת מנע.

הנצרות מטילה אימתה על ילדי ישראל

בימי הפגרה הנוצריים בחג המולד ובפסחא באה לידי בטוי השנאה של הגוי ליהודי. והיא שנאה העוברת מדור לדור; בימים אלה מטיף הכומר בכנסיה ומספר למאמיניו את ספורו של ישו, איך נצלב בגלל היהודים ואיך הקריב את עצמו כדי להציל את האנושות.

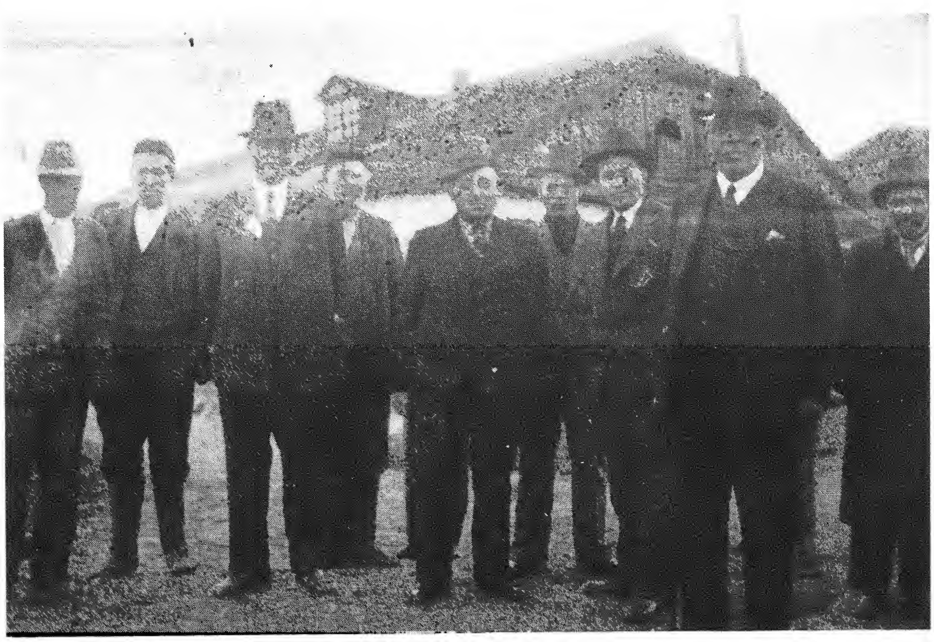
וחמת הנוצרים הנסתרת כלפי היהודי, הבוערת בו בהחבא לבו במשך כל השנה, מוצאת לה פורקן בימים אלה, ביחוד בימי הפסחא. זהו זמן הפוגרומים ברוסיה כבמקומות אחרים במשך כל הדורות. ואם כי בלצי, עקב אוכלוסיתה היהודית הצפופה, חוסנה נגד תופעה זו, בין שתי מלחמות העולם עד לבוא השואה, הרי מי שגר היה בלב לבם של האוכלוסיה הגויית יכול היה לחוש את שנאתם של הגויים בימי פגרה אלה שהיו לימי התגרות.

ה"קולינדות", היה המנהג לחזר על הפתחים עם ה"כוכב", המספר את סיפור לידתו של המשיח ישו. קבוצות נערים, לפעמים גם מחופשים בעור דוב, היו שרים במקהלה שירים דתיים ומברכים את בני עדתם ומקבצים על ידי כך מתנות ומטבעות; היה זה מנהג ססגוני. היינו ילדים וביתנו היה גובל עם חצרו של אכר גוי מבוסס. ברביער קראו לו.

בבוא ערבי חג המולד היינו נסגרים על בריח בבית ומאזינים בדפיקות לב לפעמיהם החורקים במגפיהם בשלג או מחליקים על הקרח, בימי דצמבר המושלגים של בסרביה. קבוצות הלהקות של ה"קולינדה" ערכו את שירתם ומשחקם ברעש ובמקהלה לפני חלונם של שכננו הנוצרי וחלונם הוא בדיוק ממולו של חלוננו אנו, בחדר האוכל.

היינו מציצים מבעד לוילון ומשתדלים שלא להראות ושומעים ברטט את פיזמוניהם. וכשהיתה נפתחת הדלת בביתו של השכן הנכרי ובעלת הבית היתה יוצאת וממטירה שפע של דברים טובים, מיני מאפה ואוכל וגם מטבעות כסף לחברי הלהקה ואלו מודים ומסתלקים והולכים הלאה, אל חצר הנוצרי הבא,היינו מרגישים רווחה. אבן כאילו נגולה מעל לבנו ויכולנו ללכת לישון, מתוך מנוחה.

בתהלוכות הדתיות בימי הפסחא, ביחוד בליל התחיה, היינו אנו היהודים משתדלים שלא להתקל בהן, כי לעולם אין לדעת איזה חוליגאן יפרוץ גדר ויתנקם ביהודי הבא בדרכו.

איציק בורשטיין שלישי משמאל. שני מימין נוביצקי

הזילברגים

מה"מקארוניה פאבריקה"

רות פרי־פז (זילברג־טור־כספא)

משפחתנו, משפחת זילברג, אמא מרים, אבא יוסף ואחד עשר ילדים. ביתנו היה בית דתי, ששררה בו אוירה משפחתית חמה ולבבית. בית תרבותי וציוני, בו חונכנו לעזרה לזולת, לכבוד הדדי ולאהבת ציון וירושלים. אבינו ז"ל, היה אדם טוב לב, הגון, תלמיד חכם, בעל יוזמה ותבונת כפים. הוא המציא והרכיב ביוזמתו מכונות לייצור איטריות. התוצרת זכתה לשבחים מפי עקרות הבית ובאותות הצטיינות בתערוכות באודיסה ובמוסקבה. האיטריות שלנו, על סוגיהן השונים, נשלחו למכירה גם ליסי ולצ'רנוביץ ברכבת ולעיירות הובלו ע"י עגלונים.
כל בני הבית שלנו, היינו אנשי עבודה יוצרת. בבית החרושת שלנו עבדו רק פועלים ופועלות יהודים. אמנו הקפידה וקנתה תוצרת יהודית. בביתנו ספגנו את החינוך, לכיבוד האדם העובד, היחס ההוגן אליו, ודאגה לקידומו בעבודה ובשכר. מדי תקופה, קיבלו הפועלים תוספת שכר (ה"הויסופע").

תורה ועבודה

אבינו, נוסף לעיסוקיו בבית החרושת ובשווק התוצרת, התפנה גם לעסוק בצרכי ציבור ובצדקה. הוא היה יועץ ובורר מבוקש – ללא תמורה. אבא התפלל מדי יום בבית הכנסת ושם למד בימי חול ובעיקר בשבתות פירקי משנה וגמרא בצוותא.
הוא התמסר מאד לחינוך הילדים. השבתות והחגים, היו מוקדשים למנוחה ולתורה, אבא היה בוחן את הבנים בלימודי תורה ועם כל הילדים שוחח על ספרים שקראו באידיש וברוסית. אבינו היקר, נפטר ממחלה, בשבט תרפ"ג 1923. בן 51 בלבד במותו.
אמנו הטובה, הנבונה והנמרצת, המשיכה לנהל את משק הבית ובית החרושת. בהדריכה אותנו בניהול המפעל ובעבודה, בעזרת פועלים ופועלות. כך התקיימה משפחתנו בכבוד. כולנו כמובן למדנו. אמנו התמסרה בהבנה רבה לחינוכנו. דאגה גם לכך שהבנים, נוסף ללמודים הכלליים בביה"ס, ילמדו לימודי תורה, משנה וגמרא וכו' אצל רבנים מעולים, בשעורים פרטיים בביתנו. בליל תשעה באב ריכזה אותנו על מרבד בחדר ולאור נרות קראנו יחד איתה הקינות, ובכינו על שהוגלינו מארצנו ועל חורבן בית המקדש.
בלכתי לתנועה "גורדוניה" ואח"כ להכשרה ובעיקר בעלותי ארצה, עם כל הכאב שבפרידה, התיחסה אמי בהבנה ובהסכמה לדרכי זו. אמא היתה מאושרת וגאה על השתתפות בתה בגאולת העם ובבנין ארץ־ישראל. קיוותה שאעלה גם אותה ארצה ותיזכה לראות בהקמת בית המיקדש.

אמנו חילקה צדקה גם בסתר. זכורני, בחורף קשה של 35 מעלות מתחת לאפס, כשבתי־הספר נסגרו מפאת הקור העז, שלחה אמנו תרומה – שתי עגלות עמוסות עצים להסקה לביה"ס "תלמוד־תורה" בו למדנו. כן היתה שולחת מיצרכי מזון ומיצרכים אחרים לבית האבות, (בוגדלני) לאלמנות ולמשפחות עניות.

אמנו היקרה נספתה בשואה כשברחו מבלצי והגיעו לאחד הכפרים ביום שישי. אמנו לא רצתה להמשיך בנסיעה, שלא לחלל את השבת. הגויים בכפר רצחו בשבת את כל התושבים היהודים בכפר וביניהם לצערנו הרב, גם את אמנו.

בשואה ניספו, גם אחינו אריה ומשפחתו ז"ל, אחותנו סימה ובעלה שמעון אקרמן וילדיהם ז"ל. כמו כן אחותנו שרה"קע בעלה משה אקרמן ובתם איזה ז"ל. רק בנם ליאונה, ששרת בצבא, ניצל. הוא נמצא עדיין עם משפחתו בצ'רנוביץ. כן נמצאים בצ'רנוביץ אחינו משה וגרשון ומשפחותיהם. כולם משתוקקים ומצפים לעלות לישראל.

ששה אחים ואחיות עלינו לארץ־ישראל. משפחותינו זילברג טור־כספא השתרשו והסתעפו בישראל. ראשון החלוצים במשפחתנו היה אחינו אהרון זילברג לימים טור־כספא, בחו"ל הוא היה מורה. נטש את ההוראה, יצא להכשרה לקישינוב, שם היה גם חבר מרכז החלוץ. לאחר מכן בא לבלצי, יסד קבוצת הכשרה ועבד עם כל החלוצים בבתי חרושת בחורף, עבד כחוטב עצים להסקה. העבודה הקשה הזאת בכפור, גרמה לאמנו עגמת נפש רבה.

בשנת 1931 עלה אהרון. בארץ היה פועל, חלה בקדחת הצהובה, נחלש ונאלץ להפסיק את העבודה הפיזית. לימד בבית החינוך לעוורים בירושלים. בו בזמן למד וסיים את הסמינר למורים בבית הכרם. מחלתו גברה והיה נאלץ לנסוע הביתה להחלים. בבסרביה חזר להוראה. היה מורה בבית־הספר ברומנובקה ואח"כ לימד בגמנסיה בזגוריצה. שם נשא את דורה פרוימציק גם היא מורה בגמנסיה. אהרון שאף כל הזמן לשוב לארץ־ישראל. אך בגלל הגבלות בעליה של ממשלת המדט לא הצליח לעלות. עם פרוץ מלחמת העולם השניה ברחו עם ילדיהם נעמי ויוסי לרוסיה. לאחר נדודים רבים, הגיעו בסוף המלחמה לצ'רנוביץ.

בשנת 1947 עברו לבוקרסט, משם הגיעו לסלבינה באיטליה בה לימדו שניהם בביה"ס לילדי הפליטים. גם בנדודים, השפה המדוברת במשפחה היתה עברית. ביולי 1948 עלו לישראל. שניהם נקלטו כמורים בבית־ספר. אהרון המשיך ללמד עד לפרישתו לגמלאות, היה בר־אורין. זכה להערכה ולהערצה מהמורים ותלמידיו כאחד. בתם נעמי ועו"ד דן אבי־יצחק וילדיהם גרים בירושלים. בנם מהנדס יוסי ונאוה טור־כספא וילדיהם גרים בחיפה. דורה נפטרה ב־1983. אהרון נפטר ב־1985.

אני רות החלוצה השניה במשפחתנו, חניכה ומדריכה בסניף גורדוניה בבלצי. לאחר "הכשרה" עליתי ארצה בפברואר 1935, עם עמנואל פרי־פז, לקבוצה גורדוניה "אבוקה" בפרדס־חנה. הייתי פועלת חקלאית ומנהלת החשבונות בקבוצה. פעילה בהנהלת הקבוצה ובועדותיה. פעילה במושבה, במזכירות מועצת הפועלים, במזכירות ארגון אמהות עובדות – היום נעמ"ת, מדריכה בנוער־העובד, ופעילה בהגנה.

בשנת 1940 עברנו לחדרה ולאחר מספר שנים לנתניה. עבדתי במועצת פועלי נתניה בבקורת חשבונות. פעילה במוסדות ההסתדרות ובועדי הורים בבתי הספר. עמנואל היה פועל חקלאי, פועל בנין, ואח"כ במשך 26 שנים עתונאי במערכת "דבר" וב"עתי"ם" עד לפרישתו.

ילדתי וגידלנו ארבעה ילדים. בתנו נירה מורה, וחגי קולטון וילדיהם, גרים ברמת השרון. בננו מהנדס יוסי וחיה פרי־פז ובננו טכנאי אלקטרוניקה עוזי ומלכה פרי־פז וילדיהם גרים בנתניה.

בננו משה פרי־פז ז"ל, לדאבון וליגון לבנו, נפטר בגיל 25 ב־1974. סיים שרותו בצה"ל ובקבע. למד שנה שלישית הנדסת אלקטרוניקה באוניברסיטה בת"א.

חיים טור־כספא (זילברג) החלוץ השלישי במשפחה. חניך ומדריך בגורדוניה. היה בהכשרה ועלה ארצה ב־1938 לקבוצת ניר־חיים (היום ניר־עם) בקרית ביאליק. עבד בנמל חיפה בסוורות, אח"כ התגיס

למשטרת הנמלים. היה פעיל בהגנה ובהסתדרות. מרצה מטעם מינהל ההסברה. חיים ואשתו מרים, גרים בחיפה. בתם אבי גדורה מורה. בעלה רמי רשף וילדיהם גרים בבאר־שבע. הבנים ד"ר רני ואביבה טור־כספא, רופא בהדסה גרים בירושלים עם ילדיהם. מהנדס יוסי וליאורה טור־כספא וילדיהם גרים בחיפה. ד"ר אילן טור־כספא רופא בתל־השומר.

מוניה זילברג, חניך גורדוניה, עלה ארצה ב־1939 באנית המעפילים "טיגרהייל", גר בנתניה, פעיל בציבור. בזמנו הקים בית חרושת לאיטריות. בנו מהנדס מיכאל ומרים זיו וילדיהם גרים בנתניה. הבן אריה הרפז, חבר "אגד" ושושנה גרים במכון וינגייט. הבת מרים יובל, מורת דרך ועובדת סוציאלית גרה בנתניה.

בשנת 1960 עלו ארצה אחותנו לאה וזאב גמרמן, שחיו בפריז משנת 1929. הם השאירו שם בן ושתי בנות וילדיהם: ד"ר ז'וז'ף ואלן גמרמן – רופאים. ד"ר מרגרט וד"ר־מהנדס ארנסט בטנר ומירעי ואלי – ארכיטקט. אחותנו לאה ובעלה זאב השתקעו בארץ והיו מאושרים כאן, אך היות שילדיהם לא עלו, הם חזרו לפריז לדאבונם, ב־1977 אחרי 17 שנה בארץ.

אחותנו רבקה ומאיר ויסמן, שתי בנותיהם ובנם וילדיהם עלו ארצה ב־1973, לאחר תלאות טרנסדניסטריה ונדודים ברוסיה. רבקה היתה אשה חכמה ונדיבת לב. עזרה לאנשים במצבים קשים במחנות. גם שם דאגה ללימוד ילדיהם כולל עברית. בתם פוליה ומישה יחיאלי וילדיהם, בנם אברהם ויסמן גרים בנוצרת עלית. בתם חנה ובעלה יעקב פלוטקין, נפטרו ב־1983, הניחו בת נשואה בקרית חיים ובן המשרת בצה"ל. לצערנו אחותנו רבקה היקרה נפטרה.

אנו וילדינו, צאצאי משפחות זילברג־טור־כספא בישראל חיים כמשפחה מאוחדת ומלוכדת.

אנו שומרים קשר הדוק עם משפחותינו בחוץ־לארץ. בנותינו, בנינו, נכדינו ונכדותינו, לומדים ועובדים וכמו הוריהם, משרתים בצה"ל, בנים טובים להורים, אזרחים ישרים ונאמנים לעם ולמדינה, כיאה לאמנו ולאבינו ז"ל, מרים ויוסף זילברג, מבלצי.

בית זילברג בבלצי

מרים ויוסף זילברג

האחיות והאחים זילברג: שרה, לאה, חיים ומוניה

אהרן, רות, חיים ומוניה זילברג. (טור כספא) – בישראל

משפחת זלצר – 3 דורות של בלצאים

משפחות וסרמן, זלצר וגורה

חנות הבדים והפרוות של וסרמן־זלצר

חנות הבדים וסרמן זלצר

ד"ר משה גורה

בין המשפחות היהודיות המובילות בבלצי, היו משפחת וסרמן וזלצר בעלי בית המסחר הגדול לבדים ופרוות בעיר "וסרמן־זלצר".

הם היו פעילים בלשכת המסחר של בלצי ותרמו רבות לקידום המסחר בעיר. המשפחות השתתפו בכל פעילות ציונית בעיר ובניהם למדו בגימנסיה העברית ודברו עברית מילדותם.

הם תרמו מזמנם ומכספם לכל הפעילות הציונית והיו מעורבים באיסוף כספים למען הישוב בארץ ישראל.

נשותיהם גניה זלצר ואנטה וסרמן פעלו רבות למען מוסדות וארגונים יהודיים כגון: תלמוד־תורה, ויצו ובית החולים היהודי שבעיר.

פרק ג' החינוך העברי

החינוך העברי

חינוך עברי

י. מזור

אם יש את־נפשך לדעת את־המעין
ממנו שאבו אחיך המומתים בימי
הרעה עז כזה, תעצומות נפש,

. . . .

אל־בית המדרש סור, הישן והנושן,

ח. נ. ביאליק – אם יש את נפשך לדעת.

הקדמה

ראוי החינוך העברי בבלצי למצבת זכרון מתוך הכרת תודה מצד בוגריו אשר זכו להגשים עליה ארצה כפועל יוצא של חינוך זה.

רבים הם חניכי החינוך העברי של בלצי מהם עברו את המסלול של הגשמה ציונית, מחלוציות התישבותית בתנאי עבודה מפרכת ועד להשתתפות והקרבה עצמית במאבק לשחרור המולדת מהשלטון הזר, במלחמת הקוממיות. על אחרים עברו שנות גלות והגליה במחנות מעצר ובתי סוהר של השלטון הבריטי או השתתפות בקרבות נגד הצורר הנאצי במסגרת צבאות בנות הברית או בחטיבה היהודית, הבריגדה או במסגרת הצבא האדום או כפרטיזנים יהודים; חלק מהם עברו את גטאות טרנס־ניסטריה או הוגלו לסיביר. מעטים הגיעו לחוף מבטחים בארצם מולדתם והם היו למחנכים, אנשי אקדמיה, סופרים ומבקרים, רופאים ומהנדסים, לאנשי יזמה בחקלאות, במסחר ובחרושת ואשר בחריצות ובשקידה הגיעו להישגים מכובדים. אחדים מלאו שליחויות ממלכתיות דיפלומטיות, כלכליות וצבאיות. ההתלהבות הכמעט כללית האוחזת בבאי הכנסים של בוגרי הגמנסיה או יוצאי תנועות הנוער של בלצי היא ראיה לקשרים החזקים עם העבר, לעומק ההשפעה של החינוך העברי והציוני. הבלטת השרשים וההתפרקות על העבר מעידה עד כמה עמוק הקשר עם העבר הבלצאי. חובתנו היא להנציח בכתובים מורשת עבר זה, את המקורות מהם ינקו, את ההכרה הציונית אשר הביאנו להגשמת מטרתנו – הקמת המדינה היהודית.

נקוה שההנצחה הכתובה תשמש עדות לדורות הבאים עד כמה החשיבה קהילה קטנה את החנוך העברי, אשר הודות למאמציה העצמיים הגענו לתוצאות שהביאונו עד הלום.

החינוך העברי בבלצי

בראייה רטרוספקטיבית אפשר לראות את החינוך העברי בעיר בלצי כמשימה אשר הושגה במלואה. הייתי אומר, מערכת זו פעלה בכליל השלמות ויכולה לשמש גם כיום לקהילות ישראל בגולה דוגמא לחינוך יהודי־עברי־חילוני וציוני כאחד.

את ההצלחה ניתן להסביר בכמה גורמים:

א. אתרע מזלה של קהילה זו שבאו לתוכה מחנכים עברים מסורים להפליא. כמופת יכולים לשמש מחנכים עברים דוגמתם של המורים: ריידל, שורץ, שוסטר, וינשטוק, צסיס, דובינובסקי, לנגרמן, בורד, קילינמיק, קופרשטיין וכו'.

ב. אנשי מעשה ובעלי יוזמה בקרב הקהילה אשר היו מודעים לחינוך העברי. אישים כגון: ה' מנדל מסיס, ד"ר וסטרמן, אברהם גפטיר, לייבוש גולובאטי, אינג' ירחמיאל יפה, גדליהו ליפסון, הרש אוירבוך וכו'. היו בבלצי משכילים, לא מתבוללים, כרוב האינטליגנציה היהודית ברוסיה הצארית, שדאגו לחינוך היהודי בלבושו העברי דוקא ואף כי לא כולם היו ציונים הרי הם ראו בקיום מסגרת חינוך עברית פרימאט חינוכי.

ג. המצב הכלכלי השפיר של שכבה רחבה בצבור יהודי אשר איפשר גיוס המשאבים הדרושים להקמתה והחזקתה של המערכת החינוכית העברית.

ד. ואחרון ואולי החשוב ביותר: ציבור ההורים היהודי, שדוקא רצה בחינוך עברי לילדיו והעדיפו על זה האידישאי ועל הרומני הכללי ומוכן היה למאמצים, לקרבנות. לא פעם נאלץ להפריש היהודי בבלצי מהכנסתו הדלה כדי לשלם שכר לימוד, הכבד יחסית לפי מושגי הזמן, עבור הבן או הבת ולפעמים עבור מספר ילדים במקביל, כדי לאפשר להם המשך לימודים בבית הספר העברי. יתר על כן, היתה נכונות לעזור לבני העניים באמצעות קרנות סיוע מיוחדים לכסוי שכר לימוד של מעוטי היכולת.

באופן פאראדוקסלי, יש להודות, שהגישה החיובית מצד הממשל כלפי החינוך העברי, שהתבטאה גם בסיוע תקציבי, תרם גם להצלחת המפעל החינוכי העברי בבסרביה. מאחורי הנכונות לסיוע היתה כונת הממשל לרה־רוסיפיקציה של חבל ארץ זה והרחקת סכנת ההשפעה הקומוניסטית מקרב הנוער היהודי.

בית הספר העברי בבלצי, הן היסודי והן התיכוני, השתלב והגשים את האידיולוגיה של "תרבות", הזרוע החינוכית של התנועה הציונית. הוא הגשים הגשמה מלאה את עקרונות תורת החינוך העברי השלם בגולה, כפי שחזו זאת אבות הציונות.

פרופ' צבי שרפשטין, חוקר תולדות החינוך העברי, בספרו "תולדות החינוך בישראל בדורות האחרונים" (העוגן" ניו־יורק תש"ט) ע' 25 מביא לידי בטוי את ההשקפה של חובת הלמוד בעברית של כל המקצועות ולא רק למודים עבריים, כפי שהטיף לו אחד הלוחמים למען בית הספר הלאומי ז. ז'בוטינסקי, בניגוד לדעתם של המצדדים בלמוד המקצועות המדעיים בשפות זרות, אשר בראשם עמד אחד העם. ז'בוטינסקי היה אחד ממעצבי תנועת "תרבות" ובשמה היה מרצה בכל התפוצה היהודית על החינוך העברי הלאומי. באחד ממסעיו ביקר גם בבלצי, בשנת 1912, ובביקור זה הניח את היסודות לחינוך העברי השלם.

תכניות הלימודים של "תרבות" גרסו לימוד מקסימום המקצועות הכללים בעברית ולא רק למודי היהדות, לשון והסטוריה עברית; כיון שהשפה בה מלמדים את הילד והנער את כלל המקצועות היא המכשיר המרגיל את הילד לחשוב את מחשבותיו ולהרגיש את רגשותיו.

לא קל היה המבצע, אך עקשנותם ומסירותם של נאמני בית הספר העברי במסגרת הפעילות הענפה של "תרבות" ובתמיכתה, איפשרה את הוצאתו לפועל של הרעיון הנאצל הזה. לפעילות של "תרבות" קדמו כמה נסיונות, כמו זה של בית ספר "תלמוד תורה" ובו 135 תלמידים, כמוזכר בעתונות כבר ב־1898.

ממחקרו של דוד ויניצקי "ביסרביה היהודית במערכותיה", על שני כרכיה, אנחנו למדים שעד המהפכה הרוסית של 1917 היו כבר קיימים ברוב הערים והעיירות של ביסרביה בתי ספר מיוחדים לילדי ישראל בשפת ההוראה הרוסית, נוסף לבתי הספר הממלכתיים. זו היתה התקדמות והתפתחות נוספת של ה"חדרים המתוקנים" שכבר הוו רעיון מהפכני בחינוך היהודי לעומת ה"חדר המסורתי".

בועידת המורים היהודים השניה באוגוסט 1918 חל קרע בין חסידי האידיש לחסידי העברית. אט אט נחלשה השפעתם של האידישאים תחת השלטון הרומני. ועדי ההורים, בכל מקום, נטו דוקא לכוון בית הספר העברי ובית הספר האידישאי הלך והתחסל תוך תקופה קצרה. רק שרידים נשארו ממנו בכמה בתי ספר יסודיים, בהם לימדו גם את האידיש כלשון שניה. לדוגמא, בתלמוד תורה בבלצי לימד המורה וינשטוק גם אידיש בשנים מסוימות, בסוף שנות העשרים.

"יהודי בסרביה, כותב ויניצקי, שרובם דבקים היו במסורת היהודית וחדורי הכרה לאומית לא ששו לשלוח את ילדיהם לבית הספר בעל תוכן לאומי דל ביותר ותלוש ממקורות היצירה של האומה."
עם קום תנועת "חיבת ציון" ואחר כך עם הוסד התנועה הציונית, החלו לשים דגש על החינוך העברי בכל אתר ואתר. במקום שם קמה אגודה ציונית היא נסתה להשפיע על דרכי החינוך, באמצעות המוסדות המקומיים וגם בדרג הממשלתי. העברית הפכה לנושא מרכזי והחינוך הלאומי כמטרה בפני עצמה.
דווקא המפנה הגדול לטובה חל עם פרוץ המהפכה, כיון שבה הוכרז על חופש ללאומים השונים ואיפשרה למיעוטים לקיים את מוסדות החינוך שלהם על טהרת שפתם הלאומית.
באוגוסט 1917 התקיימה בקישינוב ועדה של מורים ועסקנים צבוריים כדי להניח את קווי היסוד החדשים לחינוך היהודי בבתי הספר היהודיים והלא יהודיים. אולם מיד התעוררה בעית הלשונות, כי הרי האידישאים והבונדאים תבעו כי לשון ההוראה תהיה אידיש, כשפת העם. גם כונת המהפכנים היתה לתת להמונים ולמיעוטים זכות ללמד את ילדיהם בשפת עמם והרי השפה המדוברת ברב הישוב היהודי היתה שפת האידיש. היה זה ריב הלשונות המפורסם אשר החל עוד בראשית המאה ובא לידי בטוי בועידת צ'רנוביץ המפורסמת. (30.8-3.9-1908).
ידם של הלא ציונים היתה על העליונה וברוב של שני שליש נתקבלה ההחלטה האומרת כי "מתוך הכרה שההוראה בבית הספר העממי צריכה להתנהל בשפת האם של הילדים מוצאת הועידה כי גם בבית הספר היהודי בארץ החופש הכרחי להורות בשפת האם של התלמידים, באידיש."
יחד עם זה נקבע כי הוראת לשון הקודש וספרות עברית כאלמנט חשוב של התרבות היהודית צריכה לתפוס מקום מכובד בבית הספר היהודי, על כל דרגותיו. נבחרה הנהלה עליונה בשם "אידיש שול קאמיסיע" בעברית שמה היה "הועדה האסכולסתית העברית" אשר קבלה גושפנקא ממלכתית, כמחלקה מיוחדת על יד הדירקטוראט להשכלת העם.
זה היה בתקופה כאשר מייד אחרי המהפכה נהנתה ביסרביה מכעין אוטונומיה לתקופה קצרה, עד להשתלטותם של הרומנים.
עם סיפוח ביסרביה לרומניה אימץ גם הממשל החדש את מתן הזכות למיעוטים לנהל בתי ספר שלהם בלשונם. הממשל החדש היה מעונין בדהרוסיפיקציה ולכן אף עודד הקמת בתי ספר בשפת המיעוטים, כצעד ראשון למעבר לרומניזציה.
ב־14 באוגוסט 1918 פורסם דבר המלך שהכיר אף בזכותו של המיעוט היהודי לחנך את בניו בבתי הספר הממלכתיים בשפתם הלאומית. ההישג שהושג על ידי המהפכה הרוסית נמשך גם אצל הרומנים.
זכות זו קבלה תוקף בינלאומי כאשר לפי חוזה השלום בפריז, מה־9 בדצמבר 1919 וב־20 באוקטובר 1920 התחייבה רומניה לכבד את זכויותיהם של המיעוטים השוכנים בתוך גבולותיה. על התחייבות זו חזרה הממשלה ביום 26 במרס 1923, תוך הודעה מפורשת בעת הדיון בפרלמנט על ניסוח חוקת היסוד.
על פי סעיפים 9 ו־10 רשאים המיעוטים לייסד, לנהל או לפקח על חשבונם הם מוסדות צדקה ועזרה, בתי ספר או מוסדות חינוך בשפתם ולקיים את פולחן הדת באופן חפשי.
הממשלה הרומנית התחייבה להעניק הקלות מתאימות בבתי הספר היסודיים לשם הוראת הלימודים לילדיהם של הנתינים הרומנים ששפתם שונה מהשפה הרומנית, בשפתם הם. כן הובטח חלק צודק מהסכומים שנועדו לקרנות הצבוריות, לתקציבי הממשלה והמועצות העירוניות למטרת חינוך דת ועזרה סוציאלית של המיעוטים.
כמה גורמים, גורמי חוץ ופנים, הניעו את ממשלת רומניה בארבע השנים הראשונות לביסוס שלטונה בביסרביה, לנהל מדיניות ליברלית כלפי המיעוט היהודי, תוך הכרה בשפתו הלאומית כשפת הוראה רשמית בבתי הספר.
אולם כנראה שאחת הסיבות היה המחסור במורים להוראת הרומנית, כיון שאחר מלחמת העולם הראשונה הפכה רומניה למדינה של 17.5 מליון נפש במקום 7.7 מלפני המלחמה. לא ארכו הימים

ושליטי רומניה החלו להתכחש לאשר נטלו על עצמם ומשנת 1922 ואילך החלו להמטיר גזירות והגבלות על מוסדות החינוך הלאומיים.
כוונתם היתה להשליט במלואה את השפה הרומנית בכל מוסדותיה להשכלה ולחינוך ולבטל את קיומם העצמי של בתי הספר היהודיים. יתר על כן, הקיבוץ היהודי בבסרביה, בכללו, נראה בעיני השלטונות כנגוע בחיידק של שוויון וחירות לאומית, נחלת המהפכה הרוסית ולפיכך בדין היה להכריחו שיתנער מכל ההזיות האלה. שר החינוך דאז ד"ר ק. אנג'לסקו, בממשלת מפלגת הליברלים, אשר החליפה בשלטון בראשית 1922 את ממשלת הגנרל אוורסקו, הביא לשנוי מוחלט ביחס אל זכויותיהם הלאומיות של המיעוטים והיהודים בתוכם. הוא הצטיין בשנאתו ליהודים ונהג בהם בגסות רוח.
הגזרות שהנהיג היו:

א. חובת בחינות בפני דיפוטאטים (נציגים) מטעם שלטונות החינוך, לסוף כל שנה החל מכיתה א'.
ב. הנהגת שיטה המחייבת לימודים רומניים, דבר שהמורים העברים לא היו מסוגלים וכשירים לקחת על עצמם.
ג. ביטול הבחינות שנועדו בשביל מורים מחוסרי תעודות השכלה מספיקות.
ד. תכולתה של תכנית הלמודים הממשלתיים שהיתה נהוגה ברומניה הישנה גם על האזורים החדשים שזה מקרוב הוכנסו תחת חסותה של רומניה, אף שהיא לא התאימה למציאות הקיימת בהם.

המורים העברים של בלצי היו פעילים ב"תרבות" מאז הוסדה. הם השתתפו בכל ועידות "תרבות" והיו בין מעצבי החינוך העברי בכל ביסרביה. הצטיין בפעולה זו המורה יעקב ריידל.
ריידל היה דמות של מחנך, מורה למופת, בעל כושר פדגוגי רב. באין ספרי לימוד בעברית למקצועות הכלליים נטל על עצמו, יחד עם חלוץ החנוך העברי בבסרביה, וסרמן, הכנת ספרי לימוד, שעמדו במבחן במשך שנים ועליהם התחנך דור של תלמידי בתי הספר העבריים בבסרביה. ריידל השתתף כנציג בלצי בועידת "תרבות" בקישינוב ב־1922.9.5 ונבחר לנשיאות הועידה.
ועידה זו באה לסכם ארבע שנות פעילות "תרבות" וקיום בית הספר העברי. היה זה תור הזהב של בית הספר העברי בבסרביה, אשר שגשג בשנים 1922-1933. לאחר מכן החלה הירידה. נוצרו קשיים אוביקטיביים; השלטונות החלו להכביד. לא כל בתי הספר העבריים שהוקמו יכלו לקיים את עצמם וגם הנוער החל לעזוב את הכפרים, המושבות והעיירות ועבר ללמוד בעיר.
זו גם התקופה שהגמנסיה העברית בבלצי מתרחבת וקולטת תלמידים רבים מערי השדה, ממקומות שקודם לכן היו קיימים בהם בתי ספר עבריים יסודיים ועל־יסודיים. בתי הספר של "תרבות" הדגישו קודם כל את העברית כצו עליון. "תרבות" שילבה את לימוד העברית בתוך תכניות הלימודים לכלל שיטת החינוך של הילד ושל הנוער העברי, אשר נוהלו על ידי המורה העברי. היתה לה מגמה ברורה ומטרה מחושבת, שטמנה בחובה את השאיפה לציון, כותב ויניצקי, מזכיר תרבות בביסרביה בספרו "בסרביה היהודית במערכותיה". את הילד העברי חינכו כבר החל מן הגן לשיר את שירי ארץ ישראל, להכיר, אמנם מרחוק, את ההווי הארצישראלי בעזרת אביזרי לימוד שונים, תמונות וסרטים ובעיקר בעזרת החומר של הקרן הקיימת. לאלה במיוחד היה תפקיד חינוכי ציוני חשוב ביותר.
ספרי הלימוד היו גם הם בעלי אופי ציוני. מדובר בספרים ללימוד הלשון העברית. רוב רובם של המורים העברים השתייכו למועצות הקבועות למען הקרן הקיימת גם ברמה המקומית וגם ברמה של המרכז הכל ביסרבי.
לשם הפצת הרעיון הציוני בבתי הספר וכדי למשוך את הנוער לפעילות לטובת הקרן הקיימת, אם באיסוף כספים (הקופסה הכחולה) או במגביות שונות, נעזרה הקרן הקיימת בשליחים מארץ ישראל.
להצלחה מרובה זכה בבקוריו בבסרביה הסופר נתן ביסטריצקי.
החל משנת 1936 מתחילים ימים קשים ליהדות רומניה והדבר משפיע גם על בית הספר העברי. ב־1938-9 חלו הגבלות על הפעילות הציונית. האנטישמיות מצליחה לקבל גושפנקה רשמית. ממשלת

קוזה־גוגה, למרות תקופת שלטונה הקצר, גזרה גזרות מגזרות שונות שמטרתן היה לפגוע במהלך החיים התקינים של היהודים בתחומי הכלכלה, התרבות והחינוך. משמר הברזל הופך לתנועה המונית, בעיקר בקרב הנוער הלומד הרומני.

בא משטר צבאי, צנזורה, הפסקת עתונים יהודים, פרוק "החלוץ" ואיסור הגביות למען הקרן הקיימת.

בית הספר העברי נאבק על קיומו והשתדל להסתגל למצבים החדשים. דוקא בימים אלה של רדיפות יהודים בבית הספר הממלכתי גברה הנטיה מצד הנוער להקלט בבית הספר העברי, בגמנסיה העברית.

ואמנם יש לציין בסיפוק כי בשעה שברוב הישובים העברים נסגרו בתי הספר העבריים היסודיים והתיכוניים הצליחו הגמנסיות העבריות בבלצי להמשיך באופן מסודר את מפעלן החינוכי, כמעט ללא הפרעה, והכינו עשרות תלמידים ותלמידות לקראת אפשרותם לעבור את בחינות הבגרות, כדי להתקבל לאוניברסיטה. אמנם מעטים התכוונו להמשיך לימודיהם באוניברסיטאות הרומניות, אשר אגב, הגבילו כמעט לחלוטין את אחוז הסטודנטים היהודים. חלק ממסיימי הגמנסיה העברית עולים לארץ ישראל ויש אף הממשיכים את לימודיהם באוניברסיטה העברית בירושלים או בטכניון בחיפה ואף יש שהצטרפו ברבות הימים לחבר המורים באוניברסיטאות בארץ.

פורצת מלחמת העולם השניה. היטלר משתלט על אירופה.

הפורענות מתקרבת גם לבסרביה אם כי לא רוצים להאמין שהנורא עלול להתרחש וכי האיומים האנטישמיים עלולים להתממש.

ב־1940 בא סיפוח ביסרביה לברית המועצות והחינוך העברי נקטע בעיצומו.

ב־1941 פורצת מלחמת גרמניה־רוסיה והיא מחסלת כליל את יהדות בסרביה. יהדות בלצי נקטעה ונכרתה, ככל יתר הישובים היהודים של בסרביה. נסתם הגולל על החינוך העברי והמפעל התרבותי לאומי.

רק שארית הפליטה, התלמידים והתלמידות לשעבר של בתי הספר העבריים של בלצי, היסודיים והגמנסיה העברית ובית ספר אורט, אודים מוצלים מאש, מגיעים לחופי המולדת. אחרים מהגרים לארצות אמריקה הצפונית והדרומית. בכל אתר בו השתקעו יוצאי בית הספר העברי ובאו אל הנחלה הם עדיין מתחממים לאור החינוך העברי אשר קבלו בצעירותם בבלצי, העיר והאם בישראל, שעברה מן העולם.

פרטים על ממדי החינוך העברי בעיר בלצי אנחנו מוצאים בדו"ח לשנת 1932\1931 שהוגש על ידי מרכז "תרבות" לברית העברית העולמית. ראה בעמוד הבא:

המקור: "רשימת בתי הספר העברים ותקציבם בשנת הלימודים 1931/32 אצל דוד ויניצקי "ביסרביה היהודית המערכותיה" הוצאת הספריה הציונית י־ם וגווילי בסרביה ת"א תשל"ג, כרך ב' ע' 600 ב'.

לצורך ההשואה נציין שלפי אותו דו"ח למדו בבתי הספר העבריים בקישינוב 979 תלמידים דהיינו ב־12.5 אחוז יותר בזמן שהאוכלוסיה היהודית בקישינוב באותה שנה מנתה 41,405 איש ואילו זו של בלצי 14,259 ראה ויניצקי, שם, ע6 409,404.

על מרכזיותה של העיר במאבק על חינוך עברי אנחנו לומדים מכתבה על יום שביתה והפגנה למען החינוך העברי ביוזמת מורי הגמנסיה ומספר עסקנים ציונים* ועל כנס של מורי בתי ספר עבריים המחליט על הקמת ועדה פדגוגית בת שבעה חברים שמרכזה בבלצי ורוב חבריה המורים: בורד, קופרשטיין וקילימניק שתקבע תוכנית מינימום של לימודי העברית בבתי הספר במדינה.**

* אונזער צייט מס' 3790 מ־24.5.1935

** אונזער צייט, מס' 4241 מ־21.10.36 ע' ד'.

תכנית לימודים אנליטית לבתי הספר העממיים העבריים בני שבע מחלקות
מיסודה של חברת תרבות בסרביה
עוצבה על ידי הועדה הפדגוגית שעל יד מרכז תרבות
תרפ"ז 1926

רשימת השעורים ושעות הלימוד בשבוע

שמות המחלקות	1	2	3	4	5	6	7
1. עברית	11	10	6	6	4½	4½	4½
2. תנ"ך	–	2	4	4	4	5/3	4/3
3. היסטוריה יהודית	–	–	2	2	11½	11½	11½
4. אגדה	–	–	–	–	1	1	–
5. משנה	–	–	–	–	–	–	2
6. דת	2	2	1	1	2	1	1
7. חשבון	5	4	1	1	2	1	2
8. ידיעת הטבע	–	–	2	2	2	2	2
9. גיאוגרפיה	–	1	2	2	2	2	2
10. גיאוגרפיה א"י	–	–	–	–	–	–	1
11. תורת המשפט	–	–	–	–	1	1	1
12. היגיינה	–	–	–	–	1	1	1
13. קליגרפיה	–	1	1	1	–	–	–
14. שפה רומנית	3	4	6	6	4½	4½	4½
15. היסטוריה רומנית	–	1	2	2	4½	4½	4½
16. ציור	–	1	1	1	1	1	1
17. זמרה	1	1	1	1	1	1	1
18. מלאכת יד	2	2	2	2	5	5	5
19. התעמלות	2	2	2	2	1	1	1
ס"ה	**26**	**31**	**33**	**33**	**48**	**43⅓**	**45⅓**

	מחלקות	מורים	תלמידים	תלמידות	ס"ה	התקציב בל"י
גן ילדים ליד הגמנסיה	1	1	18	13	31	35,000
בית ספר יסודי(גמנסיה)	4	8	53	39	92	255,000
גמנסיה לנערים	7	23	176		176	855,000
גמנסיה לנערות	7	25	–	171	171	855,000
תלמוד תורה גדול	4	5	136	66	202	506,000
תלמוד תורה קטן	3	5	117	–	117	216,000
		67	**500**	**289**	**789**	

החינוך העברי בבלצי בעל גוון ציוני

תקופת החינוך, החל מגן הילדים דרך בית הספר העממי ושנות הגמנסיה נמשכה כ־13־14 שנות לימוד, לאורך כל התקופה, הנה נפרש כחוט השני החינוך לאהבת העברית ולאהבת ארץ ישראל. היה זה כעין אינטגרציה מלאה של החינוך העברי בתוך החינוך הציוני.

בדרך כלל התקבל הרושם כי מוסדות חנוך אלה מודרכים על ידי התנועה הציונית. ארץ ישראל השתקפה בחיים היום יומיים של בית הספר, בעיקר במועדים ובחגים הלאומיים כגון: נשפי חנוכה, פורים, הטיולים בל"ג בעומר לכפר נטלייבקה או למסדה. החינוך לאהבת המולדת היהודית, היה נחלת הכלל של מורים. גם המורים אשר בהשקפות חייהם התנגדו לציונות, והם מעטים, נטמעו באוירה הכללית ונאלצו לומר "אמן" בעל כורחם, למגמה העברית הכללית ולאוירה הציונית אשר שררה בין כתלי בית הספר. בית הספר האציל מאוירתו על חיי התלמידים מחוץ לכתלי בית הספר, על הבית היהודי ועל הרחוב היהודי בכללותו.

בתי הספר "תלמוד תורה"

י. מזור

"התלמוד תורה" הקטן (די קליינע)

בית הספר נוסד ב־1912. חבר המיסדים היה מורכב מה"ה דוד קישילב, יחיאל קארק, שמואל ליפסון – הנגיד והפטרון של רוב מוסדות הצבור בעיר בלצי בתחילת המאה צבי אוירבוך. זה היה בית ספר דתי בו למדו גם מקצועות יהדות לפי מתכונת החדר המתוקן. הרבו בו בלימודי החומש והרש"י.
בשנת 1924 הוא הפך לבית ספר יסודי על פי המתכונת הרומנית ובו שלוש כתות לימוד. ואילו לפי תכנית הלימודים של "תרבות" נוספו למודי המקצועות העבריים כאשר לימוד החומש ורש"י נמשך.
ב־1935 נוספה כתה ד' הודות למאמציו של מר ראבינוביץ'. מספר התלמידים הגיע ל־240. רובם ילדי השכבות העניות או מהמעמד הבינוני הנמוך.
בתרומתם של יהודים נדיבים מבלצי הוקם על יד בית הספר סדנא ללמד מלאכה: מסגרות ונגרות. מר נוישטאט נתן את התרומה הדרושה להפעלת האגף המקצועי.
כן נוסף גן ילדים בהנהלת העלמה ואסיליעב.
ועד שוחרי בית הספר היה מורכב מהעלית של הגברות היהודיות של בלצי ביניהן: הגברות וקסלר, שופר, לינצקי. בראש הפעולה עמדה הגב' ראבינאביץ'. הן הקדישו מזמנן ומרצן ודאגו לאסוף כספים להחזקת מוסד חינוכי זה בנוסף לתקציב הקבוע מטעם הקהילה היהודית.

ה"תלמוד תורה" הגדול (די גרויסע)

להבדיל מן "התלמוד תורה" הקטן יותר, היה בית ספר מודרני (במונחי הזמן) שוכן בתוך חצר רחב ידיים עם גן עצי פרי וירק. בחצר שכן בבנין מיוחד גם בית הספר המקצועי לתפירה, לבנות, "אורט". בחצר היה מגרש משחקים רחב שהתאים גם למשחק הכדור רגל וגם היו בו מכשירים להתעמלות, סולמות, טרפציה וכו'.
המגרש שימש בימות הקיץ גם כמקום אימונים להסתדרות הספורט "מכבי", אשר קדמה בבלצי לכל הסתדרויות הנוער הציוניות.
הבנין היה מתוכנן היטב, עם חלונות גבוהים ותקרה גבוהה שופע אור בחדרים. הרצפה מעץ היתה תמיד ממורקת וריח הנפט אשר שימש גם כחומר חטוי נדף ממנה. בבנין היה אולם רחב אשר ניתן היה להפכו

לאולם להצגות ונשפים. בבנין בית הספר הותקנו מטבח וחדר אוכל רחב ידיים. כן היתה מלתחה, בכניסה האחורית. השרותים היו בחצר, במרחק מחדרי הלימוד.
ההסקה בחורף הביסאראבי הקשה, נעשתה בעצים בתנורי חרסינה בנויים בפינות החדרים; לעתים השתמשו גם בתנורי מתכת. אף פעם לא סבלו התלמידים מקור, זאת הודות לנהול משקי טוב על ידי חבר הנאמנים. חדרי הכתות, רחבות הידיים, היו מרוהטים בספסלים ומכתבות נוחות. כל כתה יכלה להכיל כ־40-50 תלמיד.
התלמידים קבלו ארוחה חמה בצהריים. האוכל היה טעים. קציצות בשר עם הרבה שום, לחם חצי שחור, טרי, וכן צלחת מרק שעועית או בורשט. ארוחות אלה אפשרו לילדים יום לימודים ארוך. רבים מן הילדים גרו בפרברי העיר ומחוסר תחבורה צבורית בעיר בלצי היתה הדרך לבית הספר ובחזרה לוקחת לפעמים עד שעתיים בכל כוון.
חדר האוכל יכול היה להפוך גם לאולם הצגות ואמנם זמן רב הוקדש לאירועים החגיגיים שמסביב לחגי ישראל. תקופות חג החנוכה וחג הפורים היו מיועדות להצגת מחזות בלווי מקהלה ותכנית אמנותית מגוונת, שיזמו המורים וביצעו התלמידים. מסיבות אלה משכו לא רק את ההורים אלא גם היו מרכז התעניינות ובלוי לנוער היהודי בבלצי שלא מתלמידי בית הספר. חברים של התלמידים, שהוריהם העדיפו לשולחם ללמוד בבית הספר הממלכתי (הנוצרי) גם הם היו צמאים לאוירה של חג יהודי כפי שבא לידי בטוי במסגרת בית הספר העברי והיו משתוקקים לקבל הזמנה מחבריהם תלמידי בית ספר זה. שני אספקטים ראויים לתשומת לב על מנת להכיר את אפיו של בית הספר היסודי הזה והם:

ב"תלמוד תורה" בשנים בהן למדתי 1925-1929 ודומני כי זה נמשך רק בשנים 1927-1928, לימדו במסגרת תכנית הלימודים גם "יידיש", כתיבה וקריאה אלמנטארית. היה זה המורה וינשטוק ז"ל אשר לימד יידיש, זמרה ותפילה.
אינני יודע אם היתה זו פשרה עם התומכים בחינוך יידישאי שבקרב הקהילה היהודית או הוראה מגבוה; אולי גם ממוסדות הנהלת "תרבות" ויתכן אף של הממשלה הרומנית המרכזית או היתה זו יזמה מקומית של הנהלת בית הספר, חבר המורשים וחבר המורים אשר הגיעו למסקנה שרצוי כי הילד היהודי אשר בביתו דברו על פי רוב יידיש ידע לפחות את הדברים האלמנטריים של שפה זו, קריאה וכתיבה.

האספקט השני, קריאה ושנון תפילות מסוימות במסגרת למוד דת.
זוכר אני את הפלקאטים באותיות של "קדוש לבנה" שהיו תלויים על כתלי הכתה ובהם ברכות כגון: "בריך שמה דמרי עלמא", "אשרי", "שמע ישראל", "מה טובו", "מודה אני" וכו'. המורה וינשטוק היה מפרש את הארמית בשפה העברית הפשוטה והברורה שלו. לא הזיק זאת בכלום לילד היהודי כאשר קבל במסגרת בית הספר היסודי מושג מה על תפילות ישראל, עוד בטרם הגיעו לגיל הבר מצוה. יתכן וזה היה עדיין המשכו של נוסח ה"חדר המתוקן" בצורתו החדשה של בית הספר העברי. כידוע נוסדו בתי הספר העבריים ברוסיה על ידי "תנועת מפיצי השכלה" שברוסיה, אשר העתיקה את השיטות של השכלת גליציה. בבית ספר זה כבר לא לימדו את ה"חומש" אלא את "סיפורי המקרא". למשניות או גמרא אשר לימדו בחדר או בישיבה כלל לא היה כאן זכר.
הושם הדגש על חגי ישראל. היו מרבים לקרוא עליהם ולשיר משירי החג ולתת להם בטוי במחול וציור. ספורי המקרא היו מרתקים והציירים המפורסמים אשר איירו את ספרי הענק (הגרמנים או הצרפתים) של ספורי המקרא היו אביזרי לימוד בידי מורי בית הספר. גם הקישוטים בימי החג, פרי עבודתו על פי רוב של המורה לציור דוביוובסקי, אשר התפרסם אחר כך בימי השלטון הסוביטי כפסל מפורסם, תרמו גם הם לאוירה הכללית של אהבה ליהדות ולארץ ישראל.
הזימרה, השירה בעברית, על ידי כל הילדים בצוותא כאשר המורה לזמרה הוא על פי רוב גם המורה לעברית, כאשר הוא נעזר על ידי חוברת שירים עבריים ותווים, שהגיעה אליו מאי שם, מורשא, לפעמים

אף מארץ ישראל, היתה חלק אינטגראלי של החינוך העברי בבית הספר העברי. זו היתה תופעה של יום־יום. שירי החג הוו את מרבית ה"רפרטואר" והם היו מרובים ובואריאציות שונות. רבים מהם נשמעים גם כיום מפי ילדי הגן ובית הספר בארץ.
שירי החנוכה, עם מוטיב הלביבות (המונח סופגניות לא היה ידוע עדיין), הסביבון, שירי הפורים, שירי הפסח, הל"ג בעומר, שבועות וחג הסוכות, היו לחומר לדיקלום ולשירי המקהלות בחגיגות לילדי בית הספר. בזמן הטיולים אף שרנו משירי ארץ ישראל: "קומו שומרים אל תנומו, קדימה מזרחה", או "קדרו קדרו פני השמים, רוח קל נשבה", או "סלינו על שכמינו". בעיקר בחג ל"ג בעומר, היינו יוצאים עם קשתות וחצים יחד עם תלמידי הגמנסיה אל חיק הטבע, על הדשאים שבסביבת העיר. בפינו היו גם שירי חיבת ציון כגון "שאו ציונה נס ודגל, דגל מחנה יהודה". היינו צועדים בסך, אמנם בלי מדים, אבל בתלבושת אחידה, מכנסיים כחולים וחולצה לבנה, ואנו רואים עצמנו בדמיוננו צאצאים של תלמידי רבי עקיבא יותר מאשר תלמידי בית הספר.
זכורים האלבומים, התמונות והגלויות מחיי החלוצים בעמק יזרעאל, בלבושם הפשוט, האכרי, במגבעות הקש רחבות השוליים, בחורים ובחורות, עובדים עבודת אדמה בשמש הלוהטת, אותם היו המורים העברים הציונים מרבים להראות לתלמידיהם. כל אלה הפיחו בנו עוד מילדות השראה וכמיהה להיות כמותם, לכשנגדל.
בול קרן הקיימת הפך ל"תחביב" העיקרי של התלמידים; כל פרוטה שנחסכה מדמי הכיס היתה מיועדת לרכישתו והוא היה לגורם חינוכי ציוני ממדרגה ראשונה; ממנו התחלנו כבר בגיל צעיר ללמוד על אבות הציונות ועל ארץ ישראל. תפקידו החינוכי של הבול עלה על זה של הקופסא הכחולה. מובן שללא עידוד המורים וחלקם הפעיל בשטח זה לא היה הדבר יוצא לפועל. באיזו חרדת קודש היינו ממהרים למשרדו של מר בית־דין, גזבר הקרן הקיימת בעיר כדי לרכוש את הבולים החדשים. כל הנפקה חדשה ודיוקן האישיות הציונית שלה על גבי הבול הקסימה אותנו והיתה מקור לא רק לידע ציוני חינוכי כי אם גם סמל להשתייכות למועדון אקסקלוסיבי של נערים ציונים, החלוצים לעתיד.
תופעה זו המיוחדת במינה של בית ספר עברי ציוני מהווה ללא ספק פרק מפואר בחיי יהדות קהילת בלצי. ויש להסבירה רק על ידי כך שכנראה רוב מניינה ובניינה של האוכלוסיה היהודית של בלצי היה בתוך לבה וגם כלפי חוץ מזוהה עם הרעיון הציוני. הוא התגבר על כל הנטיות האידישיסטיות אשר מקורן בצ'רנוביץ ובפולין; עם הנתקות בסרביה מיהדות רוסיה בשנת 1918 הצמיחה יהדות בסרביה מתוכה תרבות עברית חינוכית ענפה ומבוססת אשר שימשה היא עצמה להשראה למרכזים יהודיים אחרים. במקום יונקת הפכה להיות מניקה. יהדות הריגאט קבלה השראה רבה מיהדות בסרביה, בשטח החינוכי עברי.
כאמור, בית הספר העברי הציוני, כבר החל מהגן העברי, היה המקור ממנו ינקו הילדים והנוער היהודי את אהבתם לארץ ישראל. לכן קל להבין מדוע על רקע זה צמחו כמעט בכל נקודות ישוב יהודי בבסרביה תנועות נוער ציוניות על כל גוניהן דבר אשר הקל על המלאכה של המדריכים הציוניים של התנועות והם עצמם מתלמידיהם הבכירים ובוגרי בתי הספר העבריים.

השירה בעברית

שירי ציון או ארץ ישראל היו הקאטאליזאטור לאהבת ארץ ישראל גם בבית הספר וודאי במסגרת התנועה, ה"קן" – במונחים של הצד האירגוני של תנועות הנוער, במועדון הסגור או המגרש הפתוח. שירה בצבור הלהיבה, חישמלה את הנער ויש מי שראה בה (נ. ביסטריצקי) את גלגולה של החסידות. וכבר נאמר שהחל מהגיל הרך למדנו לאהוב את ארץ ישראל באמצעות השירה.
זכורים עלי ימי החורף הקשים של בסרביה, כאשר בחוץ משתוללת סופת השלג של חודש שבט ואילו אנו הילדים לומדים על חג האילנות, על ראש השנה לאילן, על ט"ו בשבט ושרים בהתלהבות מהולה בגעגועים חולמניים את המלים:

"לארץ ישראל, אחותי הנאה,
לארץ ישראל, ני--ס--עה
בארץ ישראל השמש זורח
בארץ ישראל האתרוג פורח".

בהזייה הדמיונית שנצטיירה במוחותינו הילדותיים על ארץ ישראל, שטופת השמש נטעו בליבנו אהבה מרובה שירי ט"ו בשבט אלה שנקראו אז "חמישה־עשר". כדברי השיר:

"האביב, האביב, שם מתחיל היום,
בחמשה עשר, לחודש שבט, בחמשה עשר לחודש שבט."

ואילו אנו מכורבלים עדיין בבגדי החורף נהנים מחום התנור המוסק בחדר הכיתה לא מעיזים להוציא את האף החוצה, מפאת הקור העז, אוכלים מפרי ארץ ישראל, חרובים, תאנים ותמרים, ומקנאים בילדי הארץ היוצאים ביום זה לחיק הטבע לנטיעות הט"ו בשבט. הדמיון מתלהב, קולות הילדים העדינים ממלאים את חלל חדר הכיתה, והדמיון עף לו הרחק, הרחק לארץ הנכספת.

חינוך כזה מופנם כבר בגיל צעיר ולכן קל היה לתנועות הנוער לקצור את אשר זרעו המורים העברים־ציונים של בית הספר. שירת טבע בקור עז, געגועים לשמש נטעו בנו גם את החוש האסתטי. דוגמת אותו שיר שהיינו שרים ביום גשם שוטף ופתאומי בימי הקיץ הביסרבי:

"שמש, שמש, שמש זך, שלח אורך על הר וגיא,
קומה, קומה נא וזרח, אז ישמח יגיל כל חי."

או שירת החורף (הקשורה בשירי ט"ו בשבט):

"פה לא יער רק בית כנסת, והרוח, הנושבת,
אלון עתיק חזן הוא, הוא תוקע, טרו, טרו, טרו!"

או השיר לפרחים:

"פְּרָחַי, צְמָחַי, מה צמאתם למים, מלא הדלי אשאבה לי,
אל תבכו, מעט חכו, חיש אשובה הנה, מים לכם אתנה."

אחד השירים הציוניים אשר לימדנו המורה וינשטוק ז"ל היה שיר חיבת ציון של אליקים צונזר המתחיל במלים: "על אם הדרך"...

והוא ממשיך: "שמה מתגוללת, שושנה חכלילת עיניים,
נהדפת מסער, עליה נובלה, שוכבת פה זה אלפיים,"

עדיין לא הבינונו, כי המדובר כאן באליגוריה, כי השושנה מסמלת את העם היהודי, הנרמס בגלות אבל הליריות וההתלהבות הנוגה של המורה המחנך, בעל הקול החזק והנעים (אולי בנעוריו היה חזן או "משורר" במקהלה) הדביקו גם את הילדים בעצבון שבשיר.

לא זכור לי שיר או תפילה בתחילת הלימודים אבל היה זה כעין המנון אותו השיר שהיינו שרים בשבח בית הספר, והרי כמה שורות ממנו:

"לבית ספרנו, למודינו, בגיל כל יום נלכה
......
נצח נזכרך, ולא נשכחך"

זכורני השיר בו היינו מסיימים את יום הלמודים, לפני לכתנו הביתה. והמלים היו אלה:

"שלום למורה ולחברים,
שלום למורה ולחברים,
עכשיו הביתה, עכשיו הביתה, ה־בי־תה!

המשחקים

בגיל הגן למדו את השיר שהיה נפוץ ביותר:

על העץ, על העץ,
עמדה ציפור יפה
ילד רץ אל העץ
הציפור עפה, עפה

בוכה ילד, בוכה,
איה ציפור יפה,
ילד רץ אל העץ,
הציפור עפה, עפה.

לגיל הצעיר, בכתות הנמוכות, עדיין היו המשחקים בהדרכת המורה לעברית, המחנך חלק מתכנית הלימודים. דומני כי קראו לשיר "שיר העיור" והרי קטע ממנו:

עיור אין עינים,
אמשש בידים,
אמשש, אמשש, כן
ולמצוא את הבן

וילד קטן, כי אפגושה,
כולו, כולו, אמשש
ואם לא אכירנו,
הלוך, אלך, מֵנו.

שיר ההלך, אולי זהו השיר על היהודי הנודד, היה אהוב על כולנו. המלים שלו היו:

"נודד אני, נודד פה
לה־לה־לה
יום ולי־לה, אנוד פה
לה־לה־לה

דרך הרים, דרך גבעות,
טרה־לה־לה־לה (וכו', וכו')
זה המקל הוא חברי...

היה באמצעי השירה והמשחקים המלווים בשירה שיטה חינוכית, חינוך להרמוניה, ליֳפי הטבע. היתה זו המהפכה של תנועת ההשכלה אשר מרדה בחינוך של החדר, אשר דכא את המאווים ליופי.
הרבה מן השירים תורגמו כנראה על פי נגינותיהם מן הגרמנית ורבים מן הלחנים היו לחני שירת ילדים אירופית מערבית על פי מלחינים מפורסמים. המלים העבריות עדיין בוטאו בהברה האשכנזית ורק בסוף שנות העשרים החלו לעבור להברה הספרדית, הודות למורים אשר כבר קבלו חינוך בסמינרים למורים או אשר בקרו בארץ ישראל.
היה זה דור חדש של מורים שלא מחובשי ספסלי בית המדרש.
ההצגות של התלמידים אשר אורגנו על ידי המורים העברים נתנו גם הם בטיוי לנושא הארצישראלי. דקלומים כגון: "מעל פסגת הר הצופים" שהיו מאוד מקובלים ברפרטואר של ההצגות או "אומרים ישנה ארץ" או שיר כגון" על ניר לבן וצח כשלג, כותב חלוץ אל הגולה". שלא לדבר על דקלומים קלסיים של שירי ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור או יעקב כהן, היו חלק אינטגראלי של תכניות הלימודים העבריים.

ספרי הלימוד

מתוך ספרי הלימוד אזכור את "תולדות עם ישראל" או "קורות העברים", על פי דובנוב ואת הספרים הכלליים "דע את העולם" (גיאוגרפיה) ואת ספרי החשבון. ובשנים המאוחרות הופיעו ספרי הטבע, הפיסיקה והכימיה, כולם על טהרת העברית, אשר אם לשפוט את ספרי הלמוד בעברית בפרספקטיבה של הזמן ולאור התנאים של חיי אומה בגלות, נראית כתיבתם והפצתם כמפעל ענק, אשר הצליח מעל ומעבר למשוער, למרות שהקיף רק חלק קטן מן הנוער היהודי.

דמויות המנהלים והמורים בבית הספר "תלמוד תורה" בשנות העשרים

י. מזור

המורה ויינשטוק

בן ציון וינשטוק נולד באטקי ב־1886. נפטר בבלצי ב־1935. לבלצי הגיע מעיירה קטנה שעל יד בלצי – אלכסנדרוני, ב־1921. גבה קומה, גוף גמיש, מדבר בקול רם, חוצב להבות, בפאתוס.

הוא רואה את תפקידו כמחנך הדור ומשקיע כל לבו ומרצו במקצוע ההוראה ואמנם מת צעיר יחסית, ממחלת לב. הוא היה מטפוסי חובשי הישיבה אשר עם בוא ההשכלה רכשו את מקצוע ההוראה בעברית וראו בחנוך העברי מטרת חיים ולא רק פרנסה. הכל נעשה מתוך שאיפה ציונית ואמנם אחרי מות האב באמצע שנות השלושים עלו בני המשפחה לא"י.

לזכותו של המורה וינשטוק יאמר שהוא לא היה צר אופק וקנאי לשפה העברית בלבד. הוא ראה את החינוך היהודי בשלמותו. בתוקף היותו מורה כללי בבית ספר עממי ידע לשלב ולבצע חינוך כללני. הוא לימד את תלמידיו לא רק עברית אלא גם קריאה וכתיבה יידיש.

אינני יודע אם היתה זו תכנית לימודים שהוכתבה על ידי איזה מרכז לחינוך, אולי "תרבות" בקישינוב או היתה זו יזמה מקומית. יתכן שהיתה זו פשרה בין הארגון "מפיצי השכלה" ברוסיה שביזמתו נפתח בית ספר זה או פשרה מקומית של הקהלה היהודית, בין לוחמי זכות היידיש של האידישיסטים והבונדיסטים לבין הציונים. מאבק זה שגבר אחרי המהפכה הרוסית הלך ונחלש לטובת העברית עם התבססות המשטר הרומני.

ומה לימד אותנו המורה וינשטוק, יותר נכון הוא לשאול מה לא לימד אותנו? זמרה: היה לו קול צלול חזק של חזן והוא לימד אותנו שירים עבריים, שירי עם מפורסמים של התקופה ושל ראשית חיבת ציון כגון "על אם הדרך שמה מתגוללת שושנה חכלילת עינים" של המשורר העממי צוזנר.

ותפילה לימד אותנו; זכורני כמה פלקטים גדולים מודפסים עם הברכות העיקריות תלויים על קירות הכיתות. הוא לימד אותנו את הברכות העיקריות שכל ילד יהודי חייב לדעת אותן עוד לפני הגיעו למצוות.

וכתיבה תמה לימד אותנו ואף משחקים כגון "העיור" וכו'. היה כאן חינוך יהודי אינטגרלי מושלם אשר הביא את הילד העברי להכיר את "ערכי היהדות" כפי שקוראים לזה היום, את דתו, את שפתו (השפה הדו לשונית עברית ויידיש) ואת מורשתו. כל זה בצורה חילונית ולא בלבוש דתי (לא כיפה ולא ציציות כמובן). היה זה גלגולו של "החדר המתוקן" שנוצר בסוף המאה ה־19 על ידי חברת מפיצי השכלה, כעין תהליך של המשך להשכלה, תהליך שהלך והשתלט על הרחוב היהודי, במזרח אירופה בעיקר ברוסיה.

המנהל בליצמן

זוכר אני את דמותו של מנהל ה"תלמוד תורה" בליצמאן, מטיל מורא על התלמידים בשיטותיו החינוכיות (או הבלתי חינוכיות). הוא היה מעניש את התלמידים, והם עדיין ילדים בגיל הרך, על ידי צליפה בסרגל עץ ארוך על כף היד הפתוחה, כאשר הוא, בצורה סדיסטית, מצווה על התלמיד להרים את היד עוד יותר למעלה והוא ממשיך באכזריותו, שבאה לידי ביטוי בתווי פניו ובצחקוק הדימוני, להכות לפעמים עד זוב דם. לא ידוע לי מוצאו אך נראה שהוא כבר היה חניך איזה סמינר למורים ולא חניך בית המדרש.

אני, לעצמי, משום מה מצאתי דוקא חן בעיניו כי הוא גילה בי כאילו כשרון ציור. הוא הביאני אל הכתה הרביעית של המבוגרים והעמיד אותי לפני הלוח ובקש שאצייר אותו ואני עשיתי זאת, לשמחתו ולהתפעלותם הרבה שלו ושל התלמידים המבוגרים וזכיתי על כך להרבה מתנות.

בכלל, מתן מתנות אחד לשני, היה מקובל מאוד בתקופת לימודי בתלמוד תורה.

המנהל וינברג

המנהל הבא אחריו היה וינברג; הוא כבר היה דמות שונה, אדם מיושב. גם הוא כבר חניך הדור השני של מורי העברית של עיירות ביסרביה; היה אגרונום לפי מקצועו. מענין הדבר שרבים מן הצעירים למדו אגרונומיה. היו אלה בעיקר בני הקולוניות היהודיות ולימוד מקצוע החקלאות קיבל עידוד מיוחד מטעם היק"א. יתכן והיתה להם מטרה לעלות לא"י ולעבוד במקצוע זה, אך רובם נשארו בחוץ לארץ והתפרנסו, בדלית ברירה, ממקצוע ההוראה. הוא היה יליד אחת העיירות של ביסרביה, דומני מן הקולוניה (מושבה) ורטוז'ני בסמוך לסורוקה, יתכן דומברובאני.

הוא עצמו כבר היה חניך בית הספר העברי, שבא אחרי החדר המתוקן. בעל תואר אקדמי שרכש אותו כנראה באחת האוניברסיטאות במערב, כיון, כפי שידוע, באוניברסיטאות הרומניות לא איפשרו לסטודנטים יהודים ללמוד בפקולטה לאגרונומיה.

היה ציוני פעיל. הוא הכניס שיטת הוראה אשר היתה קשורה בלימוד מעשי. גם היה קשור בחקלאות והכיר את המשק הביסראבי, אשר התבסס על החקלאות ועל התעשיה החקלאית. בלצי היתה מרכז לעיבוד התוצרת החקלאית, והוא ידע לקרב את בית הספר להווי זה. היה מרבה לארגן ביקורים של כתות בתי הספר בבתי החרושת של בלצי, בהם עיבדו גרעיני שמן חמניות לשמן ולכוספא, בבית החרושת לסוכר, לכוהל ובטחנות הקמח; דבר זה היה משום חידוש בתכניות הלימודים של אותו זמן.

המנהלת קלפנר

בשנים 1929-1928 נוהל בית הספר על ידי מנהלת, הגברת קלפנר. מוצאה היה מן העיר יאַסי. היא לא ידעה עברית. דיברה רומנית ולימדה את השפה הרומנית. היא הצטיינה בעבודת צוות, בתאום מלא עם המורה דובינובסקי. בשנות כהונתה עלתה רמת הלימודים הכלליים של בית הספר אך הועם איכשהו הגוון הציוני-עברי. היא זכורה לי כאשה מטופחת, חנונית, תמיד עטופה באיזה מעיל פרווה, עשתה רושם שתמיד קר לה. ריח בושם חזק נודף ממנה, כאילו היתה הולכת לנשף. אולי היה זה סגנון רומני שלא היינו רגילים לו בביסראביה.

המורה דובינובסקי

מבין המורים, הדמות הפופולרית ביותר ואולי האפיינית ביותר לחנוך העברי בבית הספר היסודי היתה זו של המורה דובינובסקי, ליטאי על פי מוצאו ומבטאו הבולט, הוא התמסר בכל רמ"ח אבריו לחינוך העברי, על אף המשברים שעברו עליו.

קשה להמנע מהזכרת הטרגדיה שפקדה אותו ואת משפחתו כאשר בתו היחידה (חיוניה) איבדה עצמה לדעת, יחד עם אהובה, קצין רומני נוצרי צעיר. כשהתחיל להתרקם רומן האהבה בין השניים ניסו

ההורים להפריד ביניהם ושלחו את הבת ללמוד בבית הספר "עיינות" בארץ ישראל, אבל היא חזרה משם, חידשה את קשריה עם אותו קצין ומתוך מחאה על התנגדותם של ההורים, שמו קץ לחייהם. הרומן עצמו וסופו הטראגי שמשו הרבה זמן תוכן לשיחות ולפרשנות, ואף העסיק את העתונות הרומנית הארצית.

הבן הבכור, לזר, הצטיין בציור ופיסול והיה למורה לציור בגמנסיה. בצעירותו היה פורק עול, מרד במסורת הציונית של האב. במשטר הסוביטי הוכר כאמן הרפובליקה המולדבית. ביקר בישראל במשלחת מטעם הליגה לידידות אבל סירב להפגש עם קבוצה של תלמידים לשעבר של הגמנסיה העברית בבלצי.

המורה שוסטר

המורה שוסטר היה אדם חסון, גבה קומה רחב כתפיים; לא דמות של מלמד כי אם דמות של אינטלקטואל יהודי, אדם נעים הליכות, המשרה על תלמידיו רוך ואהבה אבהית. היה מורה לחשבון. הוא מת צעיר למדי ממחלת לב (דבר שהיה שכיח אצל המורים העברים בגולה). זכורני הלוויתו של המורה שוסטר; כאשר התלמידים עברו על פני גופת המת שהונחה על הרצפה במרכז החדר בביתו, וכמובן ההלוויה התעכבה על יד בית הספר ושם הספידו למנוח פרנסי הקהילה וחבריו המורים במלים נרגשות, שהשרו עלינו הילדים דיכאון עמוק.

המורה ורצמן

יש לציין את החינוך הגופני בבית הספר ובהקשר לכך את המורה ורצמן, חניך מכבי וספורטאי מעולה, ששקד על טפוח תרבות הגוף, כחלק מתרבותו של היהודי החדש, יצור התנועה הציונית המתחדשת. את תרגילי הסדר וההתעמלות הקולקטיבית היטיב לארגן.

הוא הכין את התלמידים למופעי הספורט בהצגות בית הספר או בתהלוכות הפומביות לרגלי החגים הלאומיים או במסעי ל"ג בעומר ל"חוות מסדה" ו"ביליצ'ני" או "נטלייבקה". זו היתה ראשית השתלבותו של הנוער הלומד במסגרות תנועות הנוער הציוניות בעירנו.

ראשיתה של הגימנסיה העברית

ק. א. ברתיני

ק. א. ברתיני

בימי מלחמת העולם הראשונה הטיל צבא הצאר צנזורה חמורה על כל דבר־דפוס, והגיעו הדברים לידי כך, שפרסומים בעברית וביידיש נאסרו כליל: לא ספרים, לא עתונים ולא כתבי־עת. וראה זה פלא: בראשית 1917 החל להופיע שבועון עברי לאומי־תרבותי־ספרותי בשם "העם", ודווקא במוסקבה הבירה, ובגליון השמיני כבר באה הבשורה על מהפיכת פברואר, שהביאה עמה, בין היתר, גם השתחררות מכבלי הצנזורה. במרוצת הזמן נהפך השבועון ליומון, והנה בגליון מיום 30.6.1917 הופיעה מודעה ברוסית, משום־מה, המובאת כאן בצילום:

Бѣлецкое Евр. Об-во родителей для обученія дѣтей
требуетъ директоровъ и преподавателей, а также спеціальн. учит. для преподав. еврейск. яз. и литературы въ открыв. въ мужск. и женск. гимназіи. Съ предлож. обратиться къ члену правл. А. Гафтеру, г. Бѣльцы, Бес. губ. Правленіе.

(תרגומה לעברית: חברת ההורים היהודים הבלצאים ללימוד ילדיהם מחפשת מנהלים ומורים, וכן מורים מומחים להוראת הלשון והספרות העברית בגימנסיות לבנים ולבנות שהיא פותחת. בהצעות יש לפנות אל חבר ההנהלה א. גאפטר, העיר באלץ, פלך ביסראביה. ההנהלה).

ככל שהיה ידוע אז, היתה זו הגימנסיה העברית השניה שנוסדה בעולם. קדמה לה הגימנסיה העברית בווילנה, שמפאת הקרבות בחזית עקרה יחד עם מוריה ותלמידיה לייקאטרינוסלב. מובן שלא רק בלצאים, אלא גם יהודים וביניהם מן הסביבה התעניינו בעצם הקמתה של גימנסיה עברית ובאפשרות לקבל חינוך מודרני כללי יחד עם לימודים עבריים. גם אבא שלי ואני עצמי חשנו לקבל פרטים על הקמתו של המוסד, על כיוונו ותכניותיו. וכיוון שמשפחת גאפטר היא בקרבת משפחה לנו, לא קשה היה לי לקבל את המידע.

דבר מופלא: יש ההגיון הפשוט־הישיר מסרב להיות כפוף להיסוסים ולניתוחים יתרים. במקרה זה נולדה ההחלטה מן ההתחשבות במציאות כפי שהיתה. ילדי ישראל בבאלץ נתקלו בקשיים עצומים, כשבאו להתקבל כתלמידים בגימנסיות הממשלתיות לבנים ולבנות, הן בשל הנורמות המגבילות לגבי יהודים והן בשל דרישות זדוניות אחרות. אסף, איפוא, **אברהם גאפטר** כמה יהודים בעלי־הכרה

המעוניינים להקנות לבניהם ולבנותיהם השכלה תיכונית, והציג לפניהם את השאלה: למה לא נייסד גימנסיה, שבה ילמדו על־פי התכנית הממשלתית ובנוסף לכך גם לימודים עבריים? החליטו, קמו ועשו. לפתוח גימנסיה על כל מחלקותיה – היתה תכנית נועזת מדי, גם קשה לביצוע. הוחלט לפתוח רק ארבע מחלקות ראשונות עם מכינה – הכל לפי התכנית הממשלתית; הבניין יהיה זה של הגימנסיה הממשלתית. המנהל והמורים הכלליים יהיו אלה שבגימנסיה הממשלתית, והלימודים יתנהלו שם אחרי־הצהרים. החלטות אלו שנתממשו פתרו את הבעיות הראשוניות הקשות. צריך היה לדאוג רק למורים לעברית. לפיכך באה המודעה הנ"ל.

על־פי גילי יכולתי להתקבל כתלמיד במחלקה הרביעית (שהיתה אז, כאמור, העליונה) לשם זה הייתי חייב לעבור בחינות, אולם אז הייתי באמצע לימודי כאכסטרן והתכוננתי להיבחן בעד ארבע מחלקות, שאז היו מספיקות להתקבל לקורסים המיועדים לעוזרי־רוקחים. העדפתי איפוא להישאר עוד שנה בבית. על התכנית לקורסים לעוזרי־רוקחים ויתרתי, אך התכוננתי לבחינות כניסה למחלקה החמישית של הגימנסיה בבלץ. הבחינות נתקיימו בעונת יוני ובעונת ספטמבר. באתי לקראת עונת יוני 1918 והתאכסנתי בביתם של הגאפטרים. הספקתי להכיר את התלמידים ושמעתי על הצלחת השנה הראשונה של קיום הגימנסיה. בחינות הכניסה התקיימו עדיין בבניין הגימנסיה הממשלתית, בחדרים שהתנהלו בהם לימודי הגימנסיה העברית, אבל כבר הוליכו אותי לראות את הבניין שנקנה ובו תשוכן הגימנסיה העברית למן שנת הלימודים החדשה. זה עמד ברחוב פטרוגראדסקי, בניין די גדול ומרווח, ששימש עד אז בית־חולים צבאי, וכשנכנסנו לתוכו עוד חשנו את הריח של חומרי־החיטוי ומצאנו שרידים של כלי הטיפול בחולים. זהו בעצם הבניין, שברבות הימים העלו עליו קומה שנייה וששימש מאז, בתוספות ושינויים שונים, עד שחדלה הגימנסיה העברית מקיומה.

אני חוזר אל עונת בחינותי. נבחנתי, כמובן, גם בעברית. ידיעותי היו כמעט מושלמות כבר אז, ובכל שנות לימודי בגימנסיה לא נוספה לי ממה שלומד שם כל ידיעה של ממש והמורים ידעו זאת, שהרי

באתי בידיעות מצויינות של הדקדוק העברי והסגנון העברי, ואשר לספרות ידעתי היטב את הקלאסיקה העברית בשירה ובפרוזה; הייתי קורא מתמיד של כתבי־עת ספרותיים ואף כתבתי שירים – אף־על־פי־כן לא יצאתי מן הבחינה בעברית בציון מעולה. בחן אותי המורה, שהוזמן על־פי אותה מודעה שב"העם" ושמו שמואל־נחום כהנובסקי, שאת שמו הכרתי כמחבר סיפורים דידאקטיים וספרי לימוד בלשון והיה חותם משום־מה שמואל ו' כהנובסקי. בן 61 היה כשבא לבלץ מווארשה, שם ניהל בית־ספר עממי פרטי. כיוון שחיבר מדריך בשם "הקראה עברית" (על האורתוגרפיה) היתה גם הבחינה העיקרית שלו – הכתבה. ברם, היגויו ומבטאו היו משונים; על־כל־פנים כך נשמעו לי, כי היה משמיע את המלים במבטא ליטאי מודגש, משבש את השין הימנית עם השמאלית ומחליפן זו בזו, מבטא כל חולם כצירה, ובנוסף לכך בולע את המלים ומתרתח כשנתבקש לחזור על המשפט. לא נותר לי אלא לנחש.

ובכן נכנסתי ללמוד במחלקה החמישית, שהיתה אז העליונה והתמדתי יחד עם אלה שהתחילו בשנה הקודמת. אך לא הייתי היחידי שהצטרפתי למחלקה זו. הצלחתה של הגימנסיה בשנת קיומה הראשונה הביאה עמה הצטרפות תלמידים רבים בכל הכיתות, ובמקום התלמידים "המייסדים" שמספרם במחלקה הרביעית היה שמונה, כבר היינו במחלקה החמישית קרוב לעשרים. אחר־כך, בשישית ובשביעית, השתנו המספרים; ההקפדה מצד המורים וההנהלה גרמו לנשירת תלמידים, אבל זכור לי היטב שבמחלקה השמינית היינו רק שלשה־עשר, ואנו השתמשנו בהלצה במונח זה ברוסית "צ'ורטובה דיוז'ינה", שפירושו "התריסר של השד".

ארשום כאן דברי זכרונות, חלקם לפי סדר המחלקות וחלקם מכלילים. אך לפני זה אציין משהו מדיני־היסטורי, שגרם לכמה וכמה מצבים שנתהוו והטביעו חותמם על מהלך התפתחותה של הגימנסיה, יחד עם השתקפותה בהווייתנו כתלמידים, שנתגוונה משנה לשנה. ביסרביה נותקה מרוסיה וסופחה לרומניה לא על־פי הסכם כלשהו של שתי המדינות, אלא המהפיכה, יותר נכון המהפיכות, ברוסיה, יחד עם המיפנה האסטרטגי ביחס למלחמה שעדיין התנהלה, גרמו לכך, שרוסיה, בעיקר בחלקה הדרומי, קרי אוקראינה, היתה במצב די ממושך של מלחמה פנימית, מלחמת "הלבנים" ב"אדומים". ובאין שלטון מרכזי יציב נקרעו חבלים גדולים מרוסיה, ביניהם גם ביסרביה. הרומנים השתלטו עליה בנקל וכעבור זמן קצר ארגנו גוף בשם "ספאטול צארי", מעין פארלאמנט ביסרבאי, שמושבו היה בקישינוב, ושם הוכרז על היספחות ביסרביה לרומניה.

כיוון שכך, נדרשו, בין היתר, מורי בתי־הספר הממשלתיים לחתום על שבועת אמונים לממשל הרומני, שאם לא כן, עליהם לעזוב את המשרה ואת הארץ. דעת לנבון נקל שקבלת החלטה לכאן או לכאן היתה בעיה קשה מאד. הרגש הפאטריוטי הרוסי לא היה מספיק, כי כל אחד ידע, שמלחמת האזרחים נמשכת מעבר לדניסטר, שהמצב החמרי שם איום, שיום המחר אינו בטוח. ועוד: האם יכול כל אחד לדעת ולהעריך נכונה מהו משטר "הלבנים" ומהו משטר ה"אדומים". וגם זאת: איך לעבור את הדניסטר? הרי שמור הוא משני העברים, והמעבר הוא בגדר סכנה. על אף כל אלה היתה תזוזה, ולא מעטים סירבו לחתום על שבועת אמונים לרומניה. הם נפלטו איפוא מרשת בתי־הספר, ואפילו לא נודע אם חזרו לרוסיה או היגרו לאירופה. בקיצור, נסיבות אלו הביאו לידי דלדול הקורפוס הדידאקטי מבחינה מספרית. תהליך זה נמשך כמה שנים, כי הממשלה הרומנית דחתה מפעם לפעם את המועד האחרון לשבועת האמונים, ובלית ברירה התירה בינתים, בגימנסיות הפרטיות לפחות, ללמד את כל המקצועות ברוסית ולהוסיף כמקצועות חובה את לימוד השפה הרומנית וההיסטורית הרומנית.

על כל פנים, כשנכנסתי אל המחלקה החמישית בבניין החדש של הגימנסיה, כבר לא מצאתי את המנהל הוותיק ווסקרסנסקי ולא את המורה לצרפתית ולא את המורה לעברית כהנובסקי, שמיהר לשוב איכשהו אל משפחתו בווארשה, וחסרו גם מורים שלימדו לפני שנה בכיתות הנמוכות. המנהל היה אחד המורים הוותיקים, ייבגני סטיפאבוביץ' לאפנסקי – מורה משכיל מאד, בקי בכל מקצועות ההומאניסטיקה, ובמשך ארבע שנות הוראתו שהכרתי אותו עד סיימי את הגימנסיה לימד אותנו ספרות רוסית, לטינית, היסטוריה, צרפתית, ובמחלקות אחרות לימד גם גיאוגרפיה. חזותו ואופן דיבורו, לבושו

ותנועותיו היה בהם משהו משל דמויות גוגוליות. רווק זקן היה, מתגורר עם אמו האלמנה. כיוון שהיה מחסור בכוחות פדגוגיים בבלץ, נאחזו בו שתי הגימנסיות, הממשלתית והעברית: בעברית שימש מנהל, ובממשלתית סגן־מנהל. ואנחנו, התלמידים, היינו חוזרים בחיקוי לגלגני את דרך התוודעותו לאדם חדש: "ייבגני סטיפאנוביץ' לאפנסקי, דירקטור אטוי, סובדירקטור טוי", כלומר: מנהלה של זאת וסגן־מנהלה של ההיא.

שני מורים לעברית חדשים באו במקום כהנובסקי: בורד ורײדל, שניהם בוגרי הקורסים למורים שבגרודנה, סמינר מפורסם, שהוציא מורים מעולים. במחלקתנו היה בורד המורה, ובמחלקה הרביעית – ריידל. היתה לנו מורה לגרמנית, ליובומודרובה, שאביה אף הוא היה אחר־כך מורה ללטינית. בעבר שימש פרופסור־נלווה בריגה, ואחר כך לימד אותנו גם גרמנית. החשבנו אותו, את ידיעותיו, את טעמו הספרותי ואת גישתו הפדגוגית – וזכור לי היטב איך ידע לחבב עלינו את הקלאסיקה הגרמנית במקורה, ובעיקר את "הבתולה מאורליאן" של שילר. לפי השיטה הנהוגה בשעתה דרש מאתנו ללמוד בעל־פה מונולוגים, ואנו אהבנו לחזור בעל־פה על מונולוג־הפרידה של יוהנה (ז'אן ד'ארק) מבית הוריה הכפרי, ועשינו זאת בהטעמה כפי ששמענו מפי הפרופסור ליומבורדרוב, שהיה קורא בתיאטרליות מסויימת, לא מלאכותית, ופניו עטורי הזקנקן הלבן כשלג ריטטו קלות מרוב התרגשות.

אחזור אל המצב הכללי במוסד, כפי ששרד בהיותנו במחלקה החמישית. הגימנסיה היתה, כאמור, משופעת בתלמידים, ותיקים וחדשים, ברוב הכיתות; בהפסקות היה המסדרון הארוך והרחב הומה בעליצות; על אף הקשיים שעליהם דובר למעלה היה הרכב המורים מלא לפי הצורך; הציוד הדידאקטי לא היה רב, אבל הספיק איכשהו. אבל מה שחסר, והדבר היה מורגש מאד, היתה יד של מנהל. לאפנסקי שימש רשמית בלבד, אך כל תכונותיו היו ההפך ממה שנחוץ היה לניהול מוסד חינוכי, והדבר הורגש זמן לא רב לאחר שקיבל על עצמו את ההנהלה, ובעיקר לאחר שכל תלמיד וכל עובד במוסד רגיל היה לסדר ולמשמעת ששררו לפני שנה.

ההשגחה על התלמידים היתה, אמנם, מופקדת על המורים המחנכים; ובנוסף לכך נתמנה אחד המורים הצעירים, קיריל קאליסטרטוביץ' טקאצ'נקו, לעוזר למחנכים, אך תיקון זה לא הספיק. תלמידים דרכם לחוש מייד את חולשת היד המנהלת, ועל־כן לא עבר זמן רב והם החלו ללגלג על המנהל, על הוראותיו ועל המשמעת שדרש (לא – שביקש). הוא עצמו נעשה מטרה לפגיעות מפגיעות שונות. והיה מעשה שבאחד הערבים אף התנפלו עליו והמטירו עליו מהלומות ושברו את משקפיו, בלי להוציא הגה מהפה, גזירה שמא יכיר מי ההולם. והוא סיפר את הדבר למחרת בחדר המורים ובמחלקות בלי להעלות על הדעת שהמתקיף הוא תלמיד. אבל אנחנו, תלמידי המחלקות העליונות, ידענו זאת. קוריוז: כעבור שנים, ואני אז משמש מפקח על בתי־הספר העבריים בביסרביה מטעם "תרבות", באתי בתוקף תפקידי לגימנסיה. במקרה נפגשתי גם עם המתקיף ההוא, שהיה אבי אחד התלמידים בגימנסיה. הוא פנה אלי בתחנונים שאלמד אותו איך לחנך את הבן השובב שלא ידמה לאביו בצעירותו: "הרי זוכר אתה מה שעוללתי אז ללאפנסקי"...

אך הדבר הגרוע מכל היו מעשי השובבות שהביאו להפרעת מהלך הלימודים. ההפרעות נעשו בתחבולות שונות, והעיקרית, שחזרה פעמים רבות, היתה האפלה פתאומית בכל הבניין או בחלקו. וזאת לזכור: הבנות למדו בשעות הבוקר והצהריים, והבנים למדו בשעות של אחר־הצהריים ובערב, לפעמים עד תשע ורבע. מה עשו החברה? היו תוקעים מסמר או חתיכת תיל לאיזה שקע וגורמים קצר כללי או חלקי של החשמל. לא קשה לשער איזו השתוללות התחילה בכל המחלקות ובבניין כולו. פעמים אחדות בוטלו הלימודים כליל, ופעמים היו נפסקים לשעה־שעתיים. רק כעבור חדשיים ויותר כבר הפסיקו את המשחק, כי נרכשו הרבה מנורות־נפט, שנתלו בחדרי המחלקות, במסדרונות ובחדרי השירותים. במקרה קצר חשמלי הודלקו המנורות. אי־סדרים כגון אלו ואחרים נמשכו כמעט כל השנה, אבל הלימודים עצמם היו תקינים. ולא היה ספק שהגימנסיה תלך ותתבסס, תלך ותתרחב. וכאן יש צורך לציין שחבר הנאמנים (ההורים) דאג מבעוד מועד איך לקלוט כוחות פדגוגיים חדשים לקראת

שנת הלימודים הבאה, ובראש וראשונה להזמין מנהל חדש שיידע למצוא גם מורים מתאימים במקום אלו שנשרו. עתה עלי לספר על אירוע שהייתי עד לו, אם כי אז לא עמדתי על משמעותו.
כבר הזכרתי קודם את הבעיה המדינית המיוחדת עם היספחה של ביסרביה לרומניה. בחוזה־השלום שנחתם בפאריס ב־1918 התחייבה רומניה להתייחס למיעוטים הלאומיים שבגבולותיה המורחבים מתוך הכרת זכויותיהם התרבותיות. ואכן, בדבר המלך הרומני, שהוקרא בפרלאמנט באוגוסט 1918, ניתנה הצהרה, כי זכותו של כל עם מעמי המיעוט בביסרביה ללמד את בניו בשפת האם, וההורים חפשים לבחור את בית־הספר לילדיהם בשפה זו. אז החלה פעולה קדחתנית של פעילי החינוך היהודיים בביסרביה. בתקופה האחרונה של השלטון הרוסי התקיימו בתי־ספר (רובם עממיים) מיוחדים ליהודים, שהוחזקו בידי הציבור היהודי, והמורים או המורות היו יהודים שגמרו קורסים פדגוגיים מיוחדים וקיבלו רשיון הוראה. כיוון שהללו לא ידעו עברית כלל, נמנו וגמרו להצהיר בשם ההורים כי שפת ההוראה תהיה יידיש. באותו זמן רק החל לפעול מרכז "תרבות" בקישינוב, ורשת בתי־הספר שלה היתה קטנה. נוצרה איפוא התרוצצות בין הפעילים, מצדדי עברית, וכדי לקצר אציין, שהמציאות הוכיחה, כי מצדדי יידיש נחלו תבוסה מוחצת: בבתי־הספר שלהם חסרו שלשה מרכיבים עיקריים ־ 1) חסרו מורים או מורות, כי אלה שלימדו עד כה ידעו במקרה הטוב ביותר רק לדבר יידיש, אבל לא לקרוא ולכתוב בה, לא ידעו ספרות יידיש מהי, לא ידעו את ההיסטוריה של העם היהודי; 2) חסרו להם ספרי לימוד ביידיש; 3) חסרו להם... תלמידים. המעטים שיבקרו בהם היו בנות: יהודי יכול להסתפק בקצת יידיש לבנותיו, אך בשום פנים לא לבניו. ואכן, כעבור שנתיים־שלוש לא נותרו בבסרביה כולה אלא בית־ספר עממי יידי אחד בקישינוב ועוד שני בתי־ספר מקצועיים בקישינוב, שבהם לימדו גם יידיש – ומצב זה התמיד עד 1940.
והנה באחד הערבים, ואני אז התגוררתי בבית הגאפטרים, התקיימה ישיבה ד׳י ממושכת בסאלון של אברהם גאפטר, יושב־ראש חבר הנאמנים־ההורים. בין המשתתפים היו, כזכור לי: חיים־רפאל יפה, יצחק יפה, משה קראסיוק, בן־ציון גולוואטי, ואולי גם נוספים שאינם זכורים לי. והיו שלושה אורחים שליחים מקישינוב. לא אני ולא יתר בני־הבית לא ידענו מה היה נושא הדיונים הממושכים, אך זכור לי שהאורחים מקישינוב יצאו בשעה מאוחרת נזופים וחפויי ראש. ייתכן שחבר הנאמנים נזהר שלא לגלות לנו במה דנו. רק כעבור שנים נודע לי שהשליחים היו ממנהלי התעמולה למען יידיש כשפת־הוראה, והם השתדלו לשכנע את חבר הנאמנים שיצהירו על כך לשלטונות, או לפחות, יעבירו משאל על בחירת הלשון, יידיש או עברית, בין ההורים. חבר הנאמנים דחה את שתי ההצעות כאחד: הגימנסיה היהודית בבלץ תהיה עברית, המעבר מן הלשון הרוסית אל העברית יהיה הדרגתי למן המחלקות הנמוכות והמכינות. ואמנם, הגימנסיה לא הצטרפה רשמית לרשת בתי־הספר של "תרבות", אך למעשה התנהלה כל שנות קיומה ברוחה של "תרבות", והקשר עם מרכזה היה מתמיד.
עתה אחזור אל השינוי שחל בתום שנת הבאלאגן בהנהלתו של לאפנסקי. בינתיים נפתחו גימנסיות "תרבות" בכל ביסראביה, אחדות מהן גם בסביבה הקרובה לבאלץ – ועם זאת גבר זרם הנרשמים החדשים. לא רק מבאלץ עצמה, אלא מהסביבה. וכשבאתי בסוף הקיץ ונכנסתי למחלקה הששית מצאתי הרבה חידושים, שבמשך כמה ימים אף הדהימו אותי והכניסו בי מבוכה. המנהל היה חדש. יהודי, איש קישינוב, **בוריס סולומונוביץ׳ דובינסקי**, עורך־דין לפי השכלתו ובעל נסיון כמנהל גימנסיה פרטית בקישינוב. דובינסקי לא היה סתם משכיל יהודי, אלא לאומי־ציוני ממשפחה ציונית פעילה, ועבודתו החינוכית נשאה לרוב אופי לאומי מודגש. הוא הביא עמו גם כמה מורים ומורות מנוסים במקצועות שונים ואף שתי מחנכות צעירות יפיפיות, שבמרוצת הזמן נשא אחת מהן לאשה. לעומת לאפנסקי שהירבה להורות במקצועות שונים, נטל על עצמו דובינסקי שעות הוראה מעטות בשבוע, בעיקר תולדות עם ישראל. הוראתו היתה לפי השיטה הפרונטאלית; מרצה היה את החומר בצורה מסודרת, הגיונית ובלשון ססגונית כדרך פרקליטים בבית המשפט. את החומר היה שואב מספרי דובנוב ברוסית, שיצאו במהדורה מיוחדת לבתי־ספר. ופעם אחת בשליש או ברבע (כי נדמה לי שאז היתה

שנת־הלימודים מחולקת לארבעה רבעים) היה בוחן את התלמידים על־פי סדר האלף־בית. עברית לא ידע אלא במידה מעטה, ואת ידיעותיו על היהדות היה שואב מן החיבורים היהודיים־רוסיים. ואני נזכר במומנט אחד שעורר בו מבוכה, אך ידע להשתחרר ממנה, שוב כעורך־דין הנתקל באיזו אבן־נגף לא־צפויה. כבר כתבתי למעלה שבלשון העברית, בספרות עברית ובתולדות העם באתי מצוייד כהלכה לגימנסיה, וגם מה שהירצה דובינסקי בתולדות עם ישראל היה ידוע לי, כי למדתי קודם את "קורות העברים" על כל חלקיו, והוא הרי תרגום ועיבוד של דובנוב. והנה קרה שאני העמדתי אותו במבוכה, וכיצד?

לאבי ז"ל היתה חנות לחמרי ברזל ולצבעים. את הסחורה היה קונה, בין היתר, גם בבלק: צבעים – בעיקר בבית־מסחר של מינצה איידלמן ובנה, שליד בית־המדרש הגדול ברחוב ניקולאייבסקי, ואת חמרי הברזל בחנות השותפים שפיגל־גרינברג, שקיר משותף היה לה עם חנות הספרים של פ. לבטוב. נוהג היה אצל הסיטונאים שהיו קובעים הנחה באחוזים לקמעונים, ובנוסף לכך עוד הנחה קטנה כוללת, שכינויה היה "צעטל־געלט" (דמי רשימת ההזמנה). אבי שלי, שהיה קורא ותיק, היה דורש תמיד במקום "צעטל־געלט" תשלום בעד ספר חדש שמצא אצל לבטוב. ובאחד המקרים היה זה כרך ו' של "התקופה". מובן שהתנפלתי תיכף על הספר וקראתי בו בין השאר מאמר ארוך של הילל צייטלין על "הזוהר". והנה הגיע היום שבו בחן אותי דובינסקי על תורת הקבלה בימי הביניים לאחר שחזר, כמובן, על הכתוב אצל דובנוב, שמחבר "הזוהר" הוא ר' משה די ליאון, ולא כפי שמייחסים אותו לר' שמעון בר יוחאי. ואילו אני בתשובתי על השאלה הבאתי לפניו מה שכתב הילל צייטלין. מובן שהזכרתי היטב את הרצאתו של מורנו דובינסקי ואת הדעה על זהות מחברו של "הזוהר", אך הוספתי שיש גם דעות אחרות וציטטתי את מאמרו החדש של צייטלין, שאך זה הופיע ב"התקופה". דובינסקי פניו נתמתחו רגע קט במבוכה, כאילו היסס איך להגיב, ואני נתקפתי פחד. אך הוא נרגע כעבור שתיים שלוש דקות של שתיקה ומתח, ופתאום נתחייך קלות ושיבח אותי על הערותי לאחר קריאה מעניינת בעברית וזיכה אותי בציון מעולה. מאז היה מתייחס אלי בחמימות ואפילו בכבוד.

אחזור עתה אל דובינסקי וניהולו. מייד עם היכנסו לתפקיד הכניס חידושים כאילו חיצוניים, אבל הם עזרו להשליט סדר ומשמעת. קודם כל הטיל חובה של תלבושת אחידה. גם קודם היתה החובה הזאת קיימת, אלא שהחידוש היה בכך, שקודם היתה התלבושת אחידה לגימנסיה הממשלתית ולעברית כאחד, ועתה הזמין דוגמה לתלבושת מיוחדת לגימנסיה העברית. הכובע היה אחר לחלוטין ובצורתו הזכיר את הנהוגים באירופה: צלחת שטוחה עם מצחייה מאותו צבע. הסמל בצבע הכסף היה מעל המצחייה עם ראשי תיבות ג.ע., תחילה באותיות קיריליות ואחר־כך באותיות לטיניות. המעיל היה מכופתר בכפתורי כסף עד הצוואר; הצווארון היה זקוף־קשה, והעיקר: נעוצות היו בו ספרות ־ לכל תלמיד מספר משלו, ואם נתקל מישהו בתלמיד שלא התנהג יפה, יכול היה להודיע על כך להנהלת הגימנסיה על־פי המספר.

כדי לשמור על הסדר בפנים הגימנסיה היתה מובטחת השגחה מתמדת, וכיצד? טקאצ'נקו, שהיה, כאמור, עוזר למחנכים, הסתובב רוב הזמן במסדרון, בכניסות, ליד חדרי המחלקות, מתבונן בתנועת התלמידים. בעת ההפסקות, ובעיקר בהפסקה הגדולה, היה גם מחנך תורן עוזר לו בהשגחה בכל קומה. כניסת תלמידים לחדרי מחלקות לא שלהם או לחדר המורים היתה מבוקרת. כך נמנעו תעלולים מן התלמידים השובבים.

יחד עם זה היו גם פעולות חינוכיות־חברתיות שסיעו לקיזוז מרצם של שובבים; רובן ככולן נעשו ביזמתו של המנהל. אחת הפעולות שעוררו ענין היתה עריכת נשפים כלליים של הגימנסיה, בהם היו מופיעים תלמידים ותלמידות בקטעים ספרותיים, בזמרה, במקהלות קטנות, בדקלום, במערכונים קטנים, עצם ההכנות והחזרות, הצד הארגוני, שהמחלקות הגבוהות היו פעילות בכך, היו לברכה. וכאן יש לציין, שרוב הביצועים היו בעברית – אף זו היתה אחת הדרישות הבסיסיות של דובינסקי.

פעולה אחרת, אף היא פרי יזמתו של המנהל, שהצליחה מאד: הקמת תזמורת כלי נשיפה והקשה. אני

זוכר היטב איזו פעילות חגיגית ממש ומרגשת התנהלה במשך חדשים רבים כדי להקים את התזמורת. דובינסקי מצא אפשרות קודם כל לרכוש את הכלים; שנית – להזמין מורים שילמדו את אלה שנרשמו לאיזה כלי; שלישית, – לעקוב אחרי ביצועים אינדיוודיאוליים ואחרי אימונים קולקטיביים. וראה זה פלא: היו מקרים שתלמידים חלשים בלימודים נדלקו דווקא לנגינה והתמידו בה. בקיצור, כעבור שנה כבר יכלה הגימנסיה להתגאות בתזמורת משלה. בעיקר בלטה גאוותה בעת תהלוכה כוללת של בתי־הספר בעיר, ובראשה צעדה תזמורת הגימנסיה והיא שהוליכה את הצועדים אחריה.

פעולה נוספת שניסה דובינסקי היתה לעורר תלמידים ותלמידות להוציא כתב־עת בשכפול; בעזרת המורים לספרות ידע המנהל להרכיב מערכת. החומר היה באחת משתי הלשונות, רוסית ועברית. השם לכתב־העת נקבע (אינני זוכר בידי מי) "איסקורקי ו' טומאָניה" – "ניצוצות בערפל". אני נתמניתי לעורך החלק העברי, ולא זכור לי שם העורכת (תלמידה היתה) של החלק הרוסי. אף איני זוכר את שמות המשתתפים. נתקע בזכרוני רק דבר אחד. אחת התלמידות (ששכחתי את שמה) הביאה איזה סיפור קצר ברוסית שהביך אותי, ולא רק אותי. הסופרת היתה בת־גילנו בערך והספיקה ללעוט הרבה משל קופרין, של ארציבאשב, של אנדרייאב, ונושא סיפורה היו נפתולי חייה של נערה שנהפכה לזונה. ואני זוכר שהמחברת קראה לפנינו, חברי המערכת, את הסיפור, ועיניה החודרניות בוחנות אותנו אם עמדנו כראוי על המוטיב הסוציאלי־פסיכולוגי. אינני זוכר מה עלה בגורלו של הסיפור ושל כתב־העת בכלל, אבל העסיק חברים רבים במשך זמן רב.

כבר הזכרתי על השתנות הרכבו של חבר המורים. למזלנו היו השינויים ברובם לטובה. אציין כמה מהם בנוסף לאלה שכבר הוזכרו. עלי להתחיל בלימוד השפה הרומנית, שהרי לימוד השפה וההיסטוריה הרומנית היו חובה. תחילה נשלח אלינו מורה מבית־ספר עממי ושמו, כזכור לי, היה צ'ובאנו. הואיל והיינו בגדר של מתחילים, והוא עצמו רגיל היה ללמד ילדים בגיל צעיר, היה גם לימודו במחלקתנו בדרגה נמוכה מאד, פשטנית וילדותית כמעט, אבל הספקנו לקלוט את יסודות השפה. רק בשנתיים האחרונות היה לנו מורה מצויין לרומנית בשם טילמן, שהערכנו אותו מאד. הוא היה אדם משכיל, בעל ידיעות נאות בספרות העולם ובספרות הרומנית, כמובן. הוא ידע לגלות לפנינו את הישגי הקלאסיקה הרומנית ולעורר בנו סקרנות להתפתחות ספרותה. יחסו אלינו היה לבבי, ושיעוריו היו נעימים לכולנו.

לאפנסקי המשיך ללמד אותנו את הספרות הרוסית, ואנחנו שידענו את חולשותיו ואת תמימותו, ידענו להעריך גם את ידיעותיו הרחבות, שהיקנו לנו את הטעם הספרותי ואת ההבחנה בעיצוב הדמויות ביצירות האפיות. איש מאתנו במחלקה לא גרם לו עגמת נפש ולא פגע בכבודו. אף הוא היה מתייחס אל כולנו יחד ואל כל אחד לחוד בכבוד וללא כל אפליה. לפעמים, בעת בחינות בעל־פה, היה מסתפק בכך, שבהפסקה הגדולה היה מתהלך עם הנבחן לאורך המסדרון הלוך ושוב ומחליף עמו שיחה על איזו יצירה או על איזו דמות שביצירה. הוא לימד אותנו עד סיום הגימנסיה. אחר־כך נעלם מבלץ, והילכו שמועות שונות, כולן קשורות בהברחת הגבול לרוסיה.

אך אין ספק שהמורה אשר השפיע עלינו ביותר היה המורה למתמטיקה ולפיסיקה פאוול מיכאילוביץ' קורוטֶנְקוֹ, שלימד אותנו בשלש המחלקות האחרונות. הוא היה אישיות פדגוגית בלתי רגילה, שמבחינה מסויימת גרם לנו קשיים, אך ביסודו של דבר עורר בנו ממש הערצה. כדי להמחיש את הדבר אציין, שלא היה מתחשב כמעט בתכנית הלימודים, וככל שהתקרבו הבחינות, ובעיקר הבחינות החיצוניות, הממשלתיות, חרד כל אחד מאתנו שהוא עלול להיכשל משום שלא גמר את לימוד החומר כמתחייב. היינו מעיזים לדבר על כך עם המורה, ואף הגענו בטרוניה אל המנהל – והעלינו חרס; קורוטנקו בשלו. כי מה העיקר בשבילו? לבסס את הידיעות על המחשבה, על ההגיון, על דרך הניתוח, על הצגת בעיות ופתרונן, על עצמיות המחשבה, על עבודה מעשית, מבוססת על העיון – וראה זה פלא: אף־על־פי שחלק ניכר מבינינו לא הצטיינו כלל במתמטיקה ובפיסיקה, נמשכו כולם לדרך הלימוד של קורוטנקו. והיו מקרים שדרישותיו נהפכו לנו לאתגרים. עולם חדש נפתח לפנינו.

אסתפק במעט דוגמאות איך נמשכנו להצעותיו. במתמטיקה לא הסתפק בלימוד השימוש בלוח

הלוגאריתמים, אלא דרש שכל תלמיד ותלמיד יעיין בספר הלוחות שלפניו וילמד בעצמו איך חובר הלוח ואיך נעשה החישוב, ולא רק להעתיק מכנית את המספרים. בסטריאומטריה דרש מאתנו לבנות בעצמנו מנייר־בריסטול גופים שונים עד לדודֶקאודר קטן. כשהגענו לחום, לימד אותנו את שלוש שיטות המדידה: ריאומיר, צלסיוס ופארינהייט, ודרש שנתקין סרט ארוך, מגולל על סליל, נתון בתוך נרתיק עם חריץ; אתה מושך את הסרט ומוצא עליו שלוש עמודות מקבילות, כל אחת לפי אחת השיטות הנ"ל, תואמת לשתיים האחרות. כשהגענו לקוסמוגרפיה לימד אותנו בערבים את מפת השמיים תוך כדי התאמת הסתכלותנו במפת האטלס. כעבור כמה חדשים נעשיתי מומחה והייתי משרטט את מצב הכוכבים בשעה מסויימת של ראשית החודש או של אמצעו ומשווה עם המצב שבסוף החודש. ברור שבמקרה של ליקוי לבנה הוטל עלינו לשרטט את התהליך בשלביו העיקריים. בקיצור, אילו באתי לתמצת את הישגיו הפדגוגיים, הייתי אומר שקורוטנקו לימד אותנו סדר, הגיון של עשייה, שאיפה להבין תהליכים, בדיקת אמיתות, משמעת של חשיבה.

היה לנו גם מורה חדש לצרפתית בשם גוסלן, שמוצאו היה, נדמה לי, משווייץ. הוא ידע להורות לנו לא את הלשון בלבד, אלא גם, ואולי בעיקר, את הקלאסיקה הצרפתית, החל ב"מאה הגדולה", המאה השבע־עשרה, ועד לסוף המאה התשע־עשרה. המורים הללו ואחרים שלא הזכרתי מילאו תפקידיהם בנאמנות. הם לא היו קיצוניים־מחמירים בדרישותיהם, אבל הקפידו שתלמידים יבקרו בשיעורים וישתדלו להתכונן עליהם. אינני זוכר מקרה שמישהו ממחלקתנו מצא את עצמו מקופח בזדון מצד מורה. היו מורים שביחס לציונים היו ותרניים יותר, והיו שקימצו, אך ללא קאפריזות ופניות. בכל זאת לא יכלו כל התלמידים לעמוד בדרישות. התלמידים חלקם היו מוכשרים וחרוצים, והחלשים נשרו במעבר ממחלקה למחלקה. אולי כאן המקום להזכיר שבמשך שנתיים היה במחלקתנו גם תלמיד לא יהודי, ושמו נארססוביץ', ארמני מן הכפר דרוקיה, שנרשם לגימנסיה רק משום שהמקצועות הכלליים עדיין נלמדו ברוסית, ולא ברומנית. בחור נחמד, חביב, היה, אבל חלש מאד בידיעותיו – ונשר. היו תלמידים (מעטים מאד) שבשל ציוניהם הנמוכים לא הועברו ממחלקה למחלקה, ושני תלמידים, הזכורים לי בשמותיהם, גמראמן (מאטאקי) וזילברמן (מקאפרשט) העדיפו לעבור לגימנסיה הפרטית של קולין בקישינוב, שהיתה ידועה כקלה מבחינת הדרישות והציונים. נשארנו איפוא בסוף השביעית רק אחד־עשר, אך כשנכנסתי בפתיחת שנת הלימודים אל המחלקה השמינית, מצאתי הפתעה: יוסף גאפטר "קפץ" מחלקה ונתקבל לשמינית. וכך הצטרף אל אחיו משה והיו לתלמידים מצטיינים. אך כעבור שלשה־ארבעה שבועות נצטרף אלינו תלמיד חדש, יצחק ספקטור. הוא בא כפליט מאוקראינה. היה מוכשר, בעיקר במתמטיקה; עברית ידע איכשהו, אך רחוק היה מתכנית הלימודים האחרים, ועליו היה להשתלב במחלקתנו. לפי הגיל היה בשנה־שנתיים מבוגר מאתנו. והנה נתברר לנו כעבור שניים־שלושה חדשים שתלמיד זה מחונן בשתי סגולות־יקר: הוא מוכשר ופתוח לכל המקצועות והיתה בו שקדנות שלא תתואר. היה שם לילות כימים ולא פוסק מלימודיו; לא היה מצדו שום נסיון לשוחח סתם עם חבריו במחלקה, אלא אם כן זה נגע ללימודים, ולא היה יוצא מפתח בית מגוריו – ובסיום השנה קיבל ציונים מן הגבוהים ביותר בכל המקצועות, בכלל זה גם רומנית, שלא ידע קודם את האלף־בית שלה. לאחר קבלת תעודת הבגרות יצא לפאריס, למד שם רפואה, ואני מקיים אתו עד היום יחסי ידידות ונפגש אתו כמעט יום־יום בעת ביקורי בפאריס.

אולי כדאי כאן להעיר, שבדרך כלל היה לימוד המקצועות הכלליים ברוסית מלווה בקושי יסודי: רכישת ספרי לימוד אלה בשפה הרוסית. מטעמים מובנים לא ניתן להדפיס ספרים במהדורות חדשות, ואנו נאלצנו להסתפק במה שמצאנו במחסני חנויות הספרים של לבטוב ושל קישלב; מעטים נמצאו לא־משומשים, ורובם היו ספרים מיד שנייה.

אחזור עתה אל המהפך שהכניס דובינסקי בדרך ניהולו. אין ספק שאישיותו כמנהל ומחנך בעל אידיאולוגיה לאומית מודגשת עשתה את שלה, השפיעה על התלמידים וגם על ההורים, כנראה. תדמיתה של הגימנסיה בעיר ובסביבתה עוררה כבוד ואף גאווה. התלמידים והתלמידות ידעו כי יש

לשמור על רמת הלימודים ועל התנהגות נאותה. והנה מקרה, שדווקא מחלקתנו, שבדרך כלל שמרה על השקידה, הסדר והמשמעת יותר מכל מחלקה, פרצה פעם אחת מגדרה. ולמה? אולי משום שזה היה בשנת הנהלתו הראשונה של דובינסקי, כשלא הספקנו לקלוט כראוי את דרכו ואת כיוונו. היינו אז במחלקה הששית, אחרי ההרצאות וההדרכות המתמידות של המנהל בדבר הקשר בין עם ישראל וארץ ישראל ועל המשמעות הלאומית של חגים ומועדים הגענו קרוב לט"ו בשבט, פנינו אל המנהל בהצעה ובבקשה שלא לקיים לימודים ביום זה, המציין את ייחודו כחג טבע ארצישראלי, אלא לחוג אותו ביום שבתון שנמלא אותו בתכנית ארצישראלית. המנהל סירב לנו והודיע שהיום יהיה יום לימודים רגיל, כנדרש. הודעתו היה פסקנית, ואז התעוררו בחדרנו בעת ההפסקה הגדולה לדיון במצב. הדיעה הכללית הסוערת היתה: לא לבוא ללימודים. ואחד מאתנו, סיומה פיש, קפץ על המכתבה שלו ותבע לקיים את ההחלטה פה אחד. וכך אמנם היה – לא באנו ללימודים. בט"ז בשבט, כשבאנו כרגיל, מצאנו את דלת המחלקה נעולה, ועליה הודעה באותיות גדולות: המחלקה נעולה עד אחרי ישיבת המורים. ועל החתום – המנהל.

זאת היתה מהלומה מדהימה. הבינונו שיטילו עלינו עונש, ומוכנים היינו לשאתו ככופר על קיום חובתנו הלאומית. שיערנו שיפחיתו את ציון ההתנהגות שלנו בתעודה הקרובה בצירוף מכתבי אזהרה להורים, אבל להשבית אותנו מלימודים? ואף זאת: המנהל לא נחפז כלל לכנס את המורים. הסתובבנו מובטלים, מבויישים ומושפלים. ניסינו דברים עם מורה זה ואחר – אזניהם היו אטומות. גם בדברינו עם אברהם גאפטר, יו"ר חבר הנאמנים, שהיה משתתף על־פי התקנון בישיבות המורים, והרי משה בנו היה תלמיד מחלקתנו – העלינו חרס. הכל האשימו אותנו ולא מצאנו כף זכות לדון אותנו. לאחר כמה ימי בטלה ושוטטות כצללים באנו יום אחד ומצאנו את דלת המחלקה פתוחה. התיישבנו כאילמים במקומותינו. נכנס המנהל וקרא לפנינו הודעה קצרה חותכת: חבר המורים בישיבתו מצא שהתנהגותכם המבישה ראויה לגינוי חריף מכל הבחינות ולעונש כבד. אך בהתחשב בהתנהגותכם עד כה, החליט שהתלמיד פיש יורחק כליל מן הלימודים, ויתר התלמידים יקבלו ציון שנתי גרוע בהתנהגות. בהתאם לכך על התלמיד פיש ליטול את ספריו ומחברותיו ולעזוב מיד את המחלקה. המנהל חיכה עד שפיש עשה כך, אז פנה הוא עצמו אל הדלת, ובמקומו נכנס המורה המיועד לאותו שיעור.

נדהמים וחפויי ראש המשכנו איכשהו עד תום הלימודים באותו יום. נשארנו בחדר המחלקה, והתגובה הספונטאנית של כולנו היתה: כולנו אשמים, ואסור שאחד מאתנו יהיה הקרבן. החלטנו לפנות במכתב אל המנהל וחבר המורים; קיצרנו ככל שניתן, הודינו באשמתנו כפורעי סדר ומשמעת והודענו שאנו מבינים כי ראויים אנו לעונש, אך יחד עם זה לא נוכל להשלים עם הטלת עונש חמור כזה על חברנו פיש, מפני שהאמת לאמיתה היא כי כולנו היינו בדיעה אחת, ולא הוא שהסית. לפיכך מבקשים אנו לצרף את חברנו פיש לגורלנו המשותף ללא יוצא מהכלל, ויהיה העונש אשר יהיה, אחד יהיה לכולנו. שאם לא כן, יהיה זה עוול משווע שלא נוכל לקבלו. אני זוכר פרט קטן, שהעיד על תמימותנו. התווכחנו קצת ביחס לסדר חתימותינו על המכתב, שלא יתן מקום לפירושים בדבר דרגת האשמים. תחילה הוצע לחתום בסדר של עיגול סגור, שאין בו התחלה ואין בו סוף. לבסוף חתמנו שמית לפני סדר אלף־בית. הכנסנו בו ביום את בקשתנו להנהלה וחכינו. גם הפעם לא כונסה ישיבת המורים בזריזות, אך בסופו של דבר נעתרו לנו, ופיש חזר למחלקה. הואיל ועד סוף שנת הלימודים נותרו חדשים לא מעטים, נשתפרו היחסים בינינו לבין המנהל כמקודם, והציון השנתי בהתנהגות תוקן במלואו.

דובינסקי היה, כאמור, מקפיד על משמעת גם מחוץ לכתלי הגימנסיה, וההופעה בתלבושת אחידה היתה חובה קדושה, אך ידע גם לחרוג מדרישותיו, אם הדבר נעשה במסגרת פעולה לאומית ובהסכמתו מראש. וכך קרה שבאחד הימים הופיעה קבוצה קטנה מאורגנת, ובראשה התלמיד גרישה סטארוסטה: הגיעה אליהם איכשהו שמועה וגם חומר מודפס על תנועת נוער עולמית בשם צופים (הם כינו את עצמם בשם הבינלאומי בוי־סקאוט), וגרישה ורעיו הכריזו על עצמם כ"צופים", שעל־פי התקנון גם הופעתה החיצונית אחידה היא בעולם. דובינסקי התיר להם את תלבושתם המיוחדת אבל רק בהופעה מאורגנת

בימים מסויימים מחוץ לכתלי הגימנסיה – וכך אני רואה אותם בעת תהלוכות והפגנות לאומיות, לבושים בגדי חאקי קצרים, חובשי מגבעת ועונבים עניבה ירוקה ומקלות ארוכים בידיהם. זו היתה בעצם קבוצת הצופים, שנהפכה במרוצת הזמן הקצרה ל"השומר הצעיר".
מה היו חיינו החברתיים בשנות הגימנסיה? דבר מוזר, אולי אפילו אבסורדי: העובדה שהתלמידים למדו אחר־הצהריים ובערב, ואילו התלמידות למדו בבוקר, גרמה לכך, שכמעט לא נפגשנו אלו עם אלו, אלא אם כן בפעולות כלליות, יזומות על־ידי ההנהלה, כמו שהזכרתי למעלה. ואוסיף עוד דבר זכרון הנוגע לעניין זה: פגישה מתוכננת אף היא בידי המנהל לפי הנוהג בגימנסיות הרוסיות, שהיתה מכונה בשם "סטודניובקה" – פגישת מאת הימים. טעמה ונימוקה עמה: כשקרבה שנת הלימודים האחרונה לסיומה, נערכה פגישת פרידה של כל התלמידים והתלמידות העומדים לעבור את בחינות הבגרות. וכיוון שלא ניתן לדעת מראש בדיוק מי יצליח ומי לא יצליח, היתה נערכת פגישת הפרידה מאה ימים לפני הסיום, כשהכל עדיין נמצאים במצב שווה. ובכן, ה"סטודניובקה" שלנו נערכה בבית המרכזי של משפחת יפה, מפני שהבת חיה היתה תלמידת השמינית. בסאלון המרווחה היה מקום לכולנו, והיה זה משתה ממש. גם המנהל והמורים באו וישבו אתנו כשעה. וכשפרשו, היינו זו הפעם הראשונה והיחידה חברה עליזה, שהרשתה לעצמה להתבדח, לחקות את המורים, לספר הלצות. ברור שלא הגענו אז לאותה אווירה השוררת כאן היום במיפגש בנים ובנות בגיל זה. האמת ניתנה להיאמר, שהבנות ברובן לא הצטיינו ביופי מיוחד; על כל פנים מן המחזור הזה לא יצא אף זוג אחד בקשר של ממש.
ברור, שהואיל ולימודינו בגימנסיה התחילו בשעות של אחר־הצהרים, גרם הדבר לכך שאיחרנו לישון, התרגלנו להכין את השיעורים בצוותא. על־פי רוב היינו נפגשים בקבוצות קטנות, עוזרים זה לזה בהכנת שיעורים ואחר־כך מבלים את הפנאי הקצר במשחק השחמט. פגישות אלו היו מתקיימות, כזכור לי, בשני מקומות: קודם באולם המרווח של בית אחד התלמידים, גרינאוצקי; המשפחה שעקרה מרישקאן השתכנה בבית גדול זה שליד הכנסיה הנוצרית ושימש אכסניה. נוח היה להתכנס באולם, ששימש גם מסעדה ובית־תה לאורחים, ושם, ליד שולחנות קטנים היינו עורכים משחקי שח בכמה מערכות בו־זמנית. מקום משחק זה לא החזיק מעמד זמן רב: המשפחה היגרה לאמריקה, ובבית השתכן בית־הספר העברי "תלמוד תורה" העממי, המכונה הקטן, כי היה "תלמוד תורה" גדול, לא רחוק מהגימנסיה. אז מצאנו אולם מיפגשים אחר, שוב אצל אחד מתלמידי מחלקתנו, יחיאל לכטמאן (הוא למד אחר־כך רפואת שניים והיה רופא שניים מצליח בבלץ עצמה). המשחק בשטח הלהיב אותנו, וגם תלמידי המחלקה שמתחתנו נגררו אלינו, והגיעו הדברים לידי כך, שהגימנסיה יצאו לה מוניטין כמרכז להתמחות בשח. ואז נערך גם טורניר, שבו נטלו חלק כל השחקנים הטובים בבלץ. זכורני שהטורניר התנהל על טהרת הכללים המקובלים, עם צוות שופטים. הוא התקיים בביתו של אחד התלמידים מן המחלקה השביעית, קצב, בחדר פינתי של הבית, שעמד ברחוב דבוריאנסקי. והמנצחים היו תלמידי מחלקתנו.
בילוי אחד היה בשבילנו הזמן שעשינו בנוכחותנו החזרות של התזמורת. כל נגן באימוניו וכולם יחד היו קרובים לנו כאילו קרבה משפחתית, שרצינו בהתקדמותם המהירה. ואכן, מה רבה היתה גאוותנו, כשנערכה תהלוכה כללית של בית־הספר בעיר לרגל איזה חג לאומי של המדינה, למשל ב־10 במאי, יום החג הלאומי לציון איחודה של "רומניה הגדולה". התהלוכה עברה בסך לאורך הרחובות הראשיים, ובראשה התזמורת של הגימנסיה שלנו. ועל־אחת־כמה־וכמה היינו נדלקים בחוויית ניצחון, כשהמאורע היה יהודי־לאומי. איך אפשר לשכוח אותו יום שבאה לבלץ משלחת מכובדת להכריז בפעם הראשונה על מפעל ההתרמה של "קרן היסוד"?
כבר כתבתי למעלה על הבעיות הרבות שהתעוררו עם התחלף השלטון הרוסי בשלטון הרומני, וכאן דין הוא להזכיר גם את המצב המיוחד הזה, שהביא עמו זרם פליטים יהודים שהבריחו את הדניסטר ופניהם למערב, אך עד שמצאו אפשרות להשיג את אשרות הכניסה לארצות אחרות, בעיקר לאמריקה, השתהו בביסרביה. בין אלה היו לא מעט כוחות תרבותיים ועסקניים, גם בשטח הפעולה הלאומית, גם בכל

הנוגע לחינוך, גם בשטח האמנות. וכך היה גם ביחס לאותו מיטינג גדול לטובת קרן־היסוד. האולם שבו נתקיים היה גדול יחסית, הוא האולם שבמרוצת הזמן נשא את השם "אוניריא" (אחדות) והיה בבעלותה של שמאי פלדמן. זכור לי שהבן היה נגן מצויין בצ'לו, והבת – פסנתרנית טובה, אליהם היה מצטרף אחד שווארצמן, כנר – והרי לך שלישיה נהדרת, שהיתה מופיעה לעתים מזומנות, ולפרקים מלווים את הסרטים בראינוע. האולם עמד על כר נרחב,בשדה בור, שהשתרע ברחוב פטרוגראדסקי מביתו של פרנק ועד לרחוב חוטינסקי; מכונס היה לעומק הכר, ומרחוק נראה גדול מכפי שהיה.

לכבוד השליחים התארגנה תהלוכת עסקנים, ותיקים וצעירים, ובראשם צעדה התזמורת שלנו. האולם צר היה מלהכיל את הקהל, אבל אנחנו, כמחלקה העליונה, קיבלנו רשות כניסה וישיבה ביציע. השליחים היו בעלי מעמד גבוה: ולאדימיר (זאב) טיומקין, ד"ר מיכאל שווארצמן וחיים גרינברג (הוא עצמו יליד סקולן בביסרביה, אבל ידוע כמנהיג ציוני צעיר ונואם מוכשר). והנה הגיע תורו של גרינברג לנאום. כל הקהל נעשה דרוך בהקשבה. וכאן אני מעלה אסוציאטיבית מומנט אחר, שליווה אותי שנים לא מעטות. בימי הסטודנטיות שלי בפאריס נזדמן לי לשמוע נואמים לא מעטים, אך לא יכולתי להימנע מן התענוג לשמוע את נאומיו של ז'בוטינסקי, עם כל התנגדותי לאידיאולוגיה שלו. והנה באתי לאחת ההופעות שלו, והוא פותח את נאומו בצרפתית. הכל ידעו את כוחו כנואם ברוסית שאין דומה לו, או בעברית, ביידיש, אבל בצרפתית? מה גם שהשומעים רובם ככולם היו מהגרים ממזרח־אירופה, והצרפתית לא היתה שפת נפשם. משמשמעו את המשפט הראשון החלו לצעוק: רוסית! רוסית! ז'בוטינסקי נעצר לרגע קט – לא ענה, ואחר־כך המשיך – בצרפתית. על כך לא רצה לוותר.

ואילו חיים גרינברג, שאת פתיחת נאומו וסיומו אני זוכר עד היום, נהג אחרת. הוא פתח ברוסית: והקהל פרץ בצעקות: יידיש! יידיש! גרינברג שתק רגע, ובאותה הטעמה ממש פתח: פונקט פינעף און צוואנציק יאר צוריק (בדיוק לפני עשרים וחמש שנים), והנאום קלח בגלים קלים כשעה, שבסופו ציטט את "שבת המלכה" של היינה, הוא מסר בפרוזה תיאורית את התוכן: היהודי יכול בתנאים מסויימים ליהפך לנסיך, הכל תלוי בהתנהגותו, שאם לא כן – יישאר כלב. וגרינברג סיים: בכם תלוי עתה הדבר. הגיעה השעה שתפעלו ושוב תהיו נסיך, ולא – תהיו מה שכבר יודעים אתם. והקהל פרץ בתשואות ממושכות.

מצב זה, תוספת זמנית זו של כוחות אינטלקטואליים, תרבותיים ואמנותיים, לביסרביה עם זרם הפליטים, גרם לכך שבלץ, ולא רק היא, זכתה להופעות ולתופעות שקודם לא יכלו לחלום עליהן. באולם "אוניריא" הופיעו להקות תיאטרליות ברוסית וביידיש, ביניהן גם בהרכב מעולה של שחקנים, הופיעו אמנים במוסיקה: זמרים וזמרות, כנרים, פסנתרנים – ואנחנו, התלמידים, בעיקר מן המחלקות העליונות, קיבלנו חינוך מוסיקלי שלא חלמנו עליו קודם. הגיעו הדברים לידי כך, שבבלץ שמענו אופרות, אופרות של ממש – וכיצד? סוליסטים, ביניהם טנורים ובריטונים ובאסים, סופראניות ומצו־סופראניות, צ'לנים ונגנים בכלי נשיפה, היו מופיעים קודם בקישינוב ואחר־כך בבלץ. הכוחות המוסיקליים הללו נצטרפו ללהקה וגייסו גם את התזמורת של הקונסרבטוריון בקישינוב, ועיקר העיקרים: כללו זמרת־סופראנו מפורסמת בימים ההם ברחבי רוסיה ושמה טובוק־צ'רקאס, שהיתה נשואה לבעל־אחוזה בסביבת טלנשט – וכך זכינו לשמוע את "טוסקה" בביצוע אופראי־בימתי מלא, וכן במצורף את "הליצנים" ו"קאוואלריה רוסטיקאנה" בערב אחד. וכי יכולנו לוותר על ביקור בערבים אלה?

ועוד: לאחר שנות המלחמה ושנות המעבר משלטון לשלטון, שבהן בטלה ממילא כל אפשרות להתכנסות ולהופעות תרבותיות, אמנותיות ובידוריות, החלה לאט־לאט להתעורר הדרגתית איזו פעילות בשטחים אלה, ואף הן הביאו להרחבת האפקים של תלמידי הגימנסיה. הנה שוב נפתחה ברחוב ניקולאייבסקי איזו ספרייה ציבורית, ושם יכולנו להחליף ספרים ברוסית ובעברית. לא היו שם, אמנם, ספרים חדשים, אך בשבילנו גם הישן חדש היה. והעיקר: שני אולמות הראינוע (אילוזיון לפי המונח המקובל אז), האחד בשם "לוקס" והשני בשם "אודיאון", החלו לפעול. נראה ששניהם היו בבעלות אחת

(של שטיוולמאכר?) וההבדל ביניהם היה, שב"לוקס" היו הסרטים יותר אמנותיים, קשורים בהווי וברומנטיקה, ואילו ב"אודיאון" היו הרפתקניים או היסטוריים. כן היה רווח אז הנוהג להקרין סרטים בסדרות. הסרטים הרומנטיים היו קשורים איכשהו ברומאנסים־להיטים. השחקנים האהובים על הקהל היו איוואן מוז'וחין וורה חולודנאיה; שניהם הצטיינו ביופיים. וזאת לזכור: הואיל והסרטים היו אילמים, כורח היה בליווי מוסיקלי; לפעמים היו מסתפקים בפסנתר בלבד, ויש שהיה מצטרף גם כנר. הסרטים התחלפו כמעט שבוע שבוע.

במחלקתנו לא הסתפקנו בכך. נתעורר בנו חשק עז לקריאה. אט־אט התעשרה חנותו של לבטוב בספרים עבריים חדשים, מאלו שהופיעו בווארשה ובברלין. ונתפתחה גם חנות חדשה מול הקונדיטוריה של דלי, מצויידת בספרות רוסית חדשה. כל אלה ניתנו לרכישה בזול, בשל האינפלציה המשתוללת הן בפולין והן בגרמנית. אפשר היה לרכוש בפרוטות את ספרי הוצאת שטיבל, מקור ותרגום, ואת הספרים הקלאסיים והמודרניים ברוסית, פרוזה ושירה.

והנה הגענו לסיום לימודינו בגימנסיה. היה עלינו לעמוד במבחן – הוא היה לא שלנו בלבד, אלא גם של הגימנסיה. היינו המחזור הראשון גם בעצם הנסיון של גמר גימנסיה לא־ממשלתית, בלי שידענו ובלי שידעו גם המנהל והמורים איזו תעודה נקבל ומה יהיה ערכה. וזאת משום שהשלטון ברומניה, שהתחייב, כזכור, לתת אפשרות ליהודים לקיים מוסדות חינוך משלהם, מיהרו כעבור זמן להוציא הוראות מהוראות שונות להגבלת סמכותם של בתי־הספר. המחזור שלנו היה איפוא הראשון שעמד לפני הכורח להיבחן בחינות־השוואה בכל המקצועות עם הנדרש בגימנסיות הממשלתיות, ורק מי שיצליח בבחינות אלה, יוכל לגשת לבחינות הבגרות.

הוטל איפוא עלינו להתכונן לבחינות ההשוואה, והחרדה היתה רבה, אך הצלחנו כולנו. הבחינות התקיימו בחדרי הגימנסיה שלנו, ובשפה הרוסית, פרט, כמובן לרומנית ולהיסטוריה רומנית, שהבחינה היתה ממילא ברומנית. בחינות הבגרות היו משותפות לכל הגימנסיות שבעיר, והן התקיימו בגימנסיה הממשלתית לבנים. חובה היתה להיבחן בארבעה מקצועות ראשיים בכתב, ובנוסף להן בחינה בעל־פה, שהיתה מעין הכנת הרצאה קצרה על איזה נושא. להכנה ניתנו שעתיים יחד עם ספרי עזר. לכל נבחן הוגשה רשימת נושאים לבחירה. אני בחרתי בנושא: "ירושלים לאורך הדורות". לפי התוצאות קיבלנו כולנו תעודת בגרות, חוץ מאחד.

חלוקת התעודות היתה מרגשת. דובינסקי, שהיה, כאמור, מנוסה בארגון, סידר גם את המיבצע הזה בטעם מיוחד. טקס חלוקת התעודות התקיים בחדר גדול מקושט; זו הפעם הוכנסו הבוגרים והבוגרות ביחד. ליד השולחן הארוך ישבו כל המורים, ובאמצע – המנהל, שהיה מזמין לפי הסדר את מקבלי התעודות. במרחק לא גדול מן השולחן עמדו משני הצדדים תלמיד ותלמידה שעלו עתה לשמינית, ובהתקרב הבוגר ת לקבל את התעודה, הושיטו לו לה חבצלת לבנה ארוכת שרביט, שהוצמד לה כרטיס־ברכה מודפס.

תמו דברי, אך לא תמו זכרונותי. לא נזדמן לי לשוחח הרבה עם חברי למחזור. עלי אישית נסכו השנים ההן קסם, שעדיין לא פג.

הגמנסיה העברית בבלצי

י. מזור

יוסף מזור בוגר הגמנסיה העברית

גולת הכותרת של החינוך העברי בבלצי היתה הגמנסיה העברית. לגמנסיה יצאו מוניטין בכל התפוצה היהודית החפשית של מזרח אירופה ואף לארצות הברית הגיע.
היא נקראה בשם גמנסיה עברית ליציאום ברומנית להבדיל מהשם "תרבות" שבו כונו רב הגמנסיות העבריות בבסרביה שהשתייכו במישרין לרשת זו. בכך צויין האופי העצמאי של בית ספר זה.
הוכחה לרמת הלימודים של בית ספר זה היא הצלחתם של תלמידיה לעמוד בבחינות הקפדניות של הממשלה הרומנית, אצל צוות מורים לא יהודים אשר בחלקם היו ידועים כאנטישמים גלויים (כגון המורה סטאטי); מורים אלה השתדלו למנוע את התקדמותם של התלמידים היהודים לקראת למודי האוניברסיטה.
הגמנסיה העברית של בלצי היתה הגדולה והמבוססת בכל בתי הספר העברים התיכוניים שברומניה פרט אולי לגמנסיה של אגודת ישראל בקישינוב. תרמו להצלחת הגמנסיה המורים המקצועיים אשר פרנסי הגמנסיה הצליחו לגייס בקרב המורים היהודים. לצורך קיום הרמה הובאו מורים אף ממרחקים. כנראה שגם המוניטין של הגמנסיה וגם תנאי השכר משכו ממיטב כוחות ההוראה מבין המורים הצעירים אשר רבים מהם גמרו את חוק לימודיהם במערב, בצרפת ובלגיה, נוסף לאוניברסיטאות הרומניות.
היו בין המורים כאלה אשר לימדו גם בגמנסיה הממשלתית, במקביל. מבין אלה היו המורה לגיאוגרפיה בשנים 35-38, המורה לרומנית גלושקה בשנים 36-38 והמורה לגרמנית אנגלנדר. המורה לגיאוגרפיה – סטיכי והמורה לרומנית היו לא יהודים. אחד המורים הלא יהודים היה ותיק ביותר והוא קיריל קיריסטראטוביץ' טאצ'נקו, מזכיר הגמנסיה ומורה למוסיקה וכתיבה תמה (קליגרפיה) אשר הפך לכעין אינסטיטוציה בפני עצמה.
בשנים הראשונות של הגמנסיה לימדו בה מספר מורים לא יהודים באופן יחסי גדול ואף המנהל הראשון היה רוסי. המורים הלא יהודים השתדלו כמיטב יכולתם לתת ללימודים אופי רציני ביותר והזדהו כליל עם האוירה בגמנסיה אשר הצטיינה בחינוך עברי ציוני. הרוב הגדול של חניכי הגמנסיה שנשרדו לאחר השואה מתרכז בארץ. כן הצליחו להגיע ארצה אחדים מבין מורי הגמנסיה, ומנהלה לשעבר עו"ד ישעיהו תומרקין.
ראשיתה של הגמנסיה העברית היא בשלהי מלחמת העולם הראשונה. דוקא בשנת המפכה הרוסית קרם עור וגידים רעיון הגמנסיה הודות למסירותם ולקנאותם של מספר מצומצם של "משוגעים לדבר", מבין פרנסי קהילת בלצי ובראשם ר' אברהם גפטר.

והרי תולדות הגמנסיה.

ב־14 לאפריל 1917, כחמשה שבועות לאחר המהפכה ברוסיה התקיימה בבלצי ישיבה של עסקנים יהודים בראשותו של אברהם גפטר והחליטו על הקמת גמנסיה עברית. ספור זה מופיע בהרחבה בגליון היובל של העתון הביסרבאי ביידיש "אונזער צייט", גליון מס' 4,000 מחדש פברואר 1936. ב־30 ביוני 1917 התפרסמה בעתון "העם" אשר הופיע במוסקבה מודעה, משום מה דוקא ברוסית, מטעם ועד ההורים בבלצי ובה מוזמנים מועמדים להוראת השפה והספרות העברית בגמנסיות לנערים ולנערות בעיר בלצי. על המודעה חתם היוזם א. גפטר.

ואמנם תוך זמן קצר נפתחו שתי גמנסיות עבריות מקבילות, אחת לנערים ואחת לנערות. בתחילה התקיים המוסד במעון הגמנסיה הממשלתית אולם במשך השנה הראשונה נרכש מעון שהתאים לכך. זה היה בנין אשר שימש כבית חולים צבאי במלחמת העולם הראשונה. כעבור כמה שנים הוסיפו קומה שניה, הורחבו המעבדות והספריה ואף הוקמה תזמורת כלי נשיפה, מוצלחת ביותר. ההוראה בגמנסיה היתה דו לשונית. עברית בכתות הנמוכות ורוסית בכתות הגבוהות וזאת כדי להקנות לתלמידים אשר ירצו להמשיך לימודיהם הגבוהים באוניברסיטה שליטה טובה בשפה הרוסית.

ועד ההורים בחר בפדגוג מקומי, לא יהודי, לנהול שתי הגמנסיות, אחד בשם ווסקרסנסקי שהיה מנהל הגמנסיה הרוסית הממשלתית. מאוחר יותר מינו אחד בשם יבגני סטפנוביץ לאפנסקי, למנהל. הוא גם לימד ספרות רוסית, לטינית, הסטוריה, צרפתית וגיאוגרפיה. לפי חונה גולדשטיין, מראשוני תלמידי הגמנסיה, היה תקופת מה מנהל אדם בשם קרייזל. המורים הראשונים לעברית וכן למקצועות הכללים בעברית היו: פ. לנגרמן, יעקב ריידל ושמואל נחום כהנובסקי, אשר בא מורשא. כמחנכת של הבנות שמשה הגברת גרינברג – ברנובר. המורים הלא יהודים היו: פ. קורוטנקו ופרופ' ליובומודרוב. קורוטנקו לימד פיסיקה, מתמטיקה וקוסמוגראפיה. ליובומודרוב לימד ספרות רוסית וכללית. המורה לצרפתית היה שויצרי בשם ג'וסלין. טלמן – לימד רומנית. היה המורה הראשון לרומנית עם סיפוח בסרביה לרומניה ב־1918. למעשה לימוד הצרפתית התחיל עם ווסקרסנסקי. אחרי ג'וסלין, החל ללמד צרפתית המורה וינטראוב. ד"ר קראסיוק לימד היגיינה. כן היתה מורה לגרמנית הגב' ליובומודרובה, בתו של המורה ללטינית וגרמנית – ליובומודרוב. מתוך אחד הדווחים מתברר כי עם תחילת התקופה הרומנית התחלפו המורים לרומנית. לפי דווח אחד היה המורה הראשון לרומנית אחד בשם בוליגה שהיה מוסמך למשפטים והוא לימד לשון, הסטוריה וגיאוגרפיה של רומניה ומשפטיה. אחריו בא אחד בשם צ'יובאנו אשר לא החזיק מעמד זמן רב ואז בא המורה טלמן, אשר הוזכר לעיל. הוא היה בעל ידיעות רחבות לא רק בספרות הרומנית אלא גם בספרות העולמית.

בכתות הנמוכות לימד לטינית מורה בשם בייניש ומורה למתמטיקה בשם נאדיץ. בייניש עלה לארץ ישראל בשנות העשרים. היה ממתנגדי הלכות רבי גרשום אשר אסרו על היהודים רבוי נשים.

כעבור שלוש שנים של קיום הגמנסיה נתמנה למנהל עורך הדין בוריס סולומונוביץ' דובינסקי. דובינסקי גם לימד היסטוריה עברית ולטינית. דובינסקי בא ממשפחה ציונית ותיקה בקישינוב שם שמש כמנהל בית ספר יהודי למסחר. לפי השקפותיו הפוליטיות ציוניות כנראה שהשתייך לתנועה הרביזיונטיסטית. דובינסקי היה אדם בעל מרץ רב, הוא ידע לבחור לו צוות עוזרים נאמן ומסור. כן עמדו לרשותו חבר נאמנים מסור ביניהם ה"ה גדליהו ליפסון, משה קראסיוק, ב. רויזמן, א. רויט, ד"ר וסטרמן, א. קראסיוק ופורר.

תקציב הגמנסיה היה מבוסס על הכנסות משכר לימוד, ממועצת העיר ומהג'וינט. ב־1920 הוקם גן ילדים על יד הגמנסיה ובו 2 כתות בסה"כ 120 ילדים. אחרי דובינסקי נתמנה למנהל עורך הדין ישעיהו תומרקין. הוא הגיע לבלצי ממרקולשטי שם שימש כמנהל הגמנסיה העברית המקומית. תומרקין הכניס סגנון חדש. היה קפדן ומסודר. הצטיין כלוחם אמיץ למען זכויות היהודים. הוא הזדהה עם המפלגה היהודית הכללית של רומניה מה שנקרה PARTIDUL EVREESC.

תקופתו יכולה להחשב כתקופת "הזוהר" של הגמנסיה.

הרומניזציה עדיין לא הראתה את הצד הנוקשה שלה ותומרקין ידע לעמוד בגאוה נגד ההתקפות האנטישמיות על הגמנסיה ותלמידיה. תומרקין ידע להסתדר עם השלטונות הרומנים בשטח החינוך. אבל הוא גם הצליח בשטח האדמיניסטרטיבי ונהנה מאמונם המלא של ההורים והתלמידים כאחד. בתקופתו הגיע מספר התלמידים והתלמידות לשיא. בסך הכל למדו ב־1935-1936 – 176 נערות ו־139 נערים. במשך השנים האלה הצטרפו לחבר המורים העברים נוסף למר בורד המורים הצעירים הציונים: ל. קופרשטיין, ש. קילימניק אשר הכניסו אוירה ארצישראלית בחינוך העברית בגמנסיה.
חבר המורים בשנות 1935/36 היה מורכב מה"ה:
ש. בורד – עברית והסטוריה של עם ישראל. משה גפטר – כימיה – פיזיקה. יעקב גלויבמן – מתמטיקה. גרוזמן – הסטוריה כללית. תומרקין, המנהל – הסטוריה כללית ואזרחות. גב' טומרקין – אשתו – מלאכת יד. וינטראוב – צרפתית. גב' יעקבסון – רומנית. גב' גלושקה (מחליפה) רומנית. לנגרמן – עברית. ל. קופרשטיין – ספרות עברית. ש. קילימניק – עברית. גב' קרמלין – לטינית, יונית. ק. טצ'נקו – מוזיקה וכתיבה תמה. עו"ד גולדשטיין – לטינית ואזרחות. צבי הייניכס – אזרחות. דובינובסקי לזר – ציור (לפניו לימד מירון איסקוביץ'). סורוקסקי – התעמלות, ספורט. בשנים האחרונות נוספו המורים: ביקל – צרפתית. גב' גוטמן לחמנוביץ – אזרחות. גב' סטיחי – גאוגרפיה של רומניה. מר הרשקו דוד – פיסיקה. גב' גיבנסקו – כלכלת בית, העלמה: פטרסקו, חנוך גפני – בנות.
המורה לגרמנית – אנגלנדר לימד גם בגמנסיה הממשלתית הנוצרית "יון קריאנגה". היה קפדן מאד – כמו "יקה" וידע לשלוט על הכתה, גם על השקצים.
מסופר עליו הסיפור הבא: (מפי מר ש. יובל)
בנו של נוביצקי, מנהיג הקוזיסטים בעיר, שהתאבד, השאיר אחריו מכתב בו הצביע על הז'ידן אנגלנדר כסיבה לכך בגין הציונים השליליים שנתן לו.
ביום ההלויה היה מתח רב בעיר ולמחרת היום ציפו שאנגלנדר לא יופיע לעבודה בגימנסיה הרומנית ויתן בזה עילה לפיטוריו. במאמץ בלתי רגיל הוא הופיע לעבודתו כרגיל, ויום הלימודים עבר בשלום.
הגמנסיה העברית זכתה למוניטין בשנות כהונתו של תומרקין בכל התפוצה היהודית.
הסופר והעסקן הציוני ש. הלל'ס, במאמרו: "החינוך העברי בבסארביה", שבילי החינוך, דצמבר 1934 ניו־יורק, מדבר בשבחה של הגמנסיה העברית בבלצי.
יזכר לטובה המורה יצחק צסיס, מחנך עברי למופת שעלה לא"י והמשיך בהוראה בישובי עמק יזרעאל.
הגזרות של הממשלות האנטישמיות או אשר נטו חסד לאנטישמים הכבידו על המוסדות היהודים ועל מוסדות החינוך. ההכרח בבחינות ממשלתיות בהם הוחל כבר בשנים 1935, פעמיים בשנה, הכבידו מאוד על התלמידים ועל תקציב הגמנסיה. אחרי תומרקין נתמנה רפאל כץ למנהל הגמנסיה. הוא בא אלינו בשנת 1933 מניהול גמנסיה עברית באחת העיירות. מלבד תפקידו הניהולי הוא גם עסק בהוראת המתמטיקה והאסטרונומיה בכיתות הגבוהות וגם אשתו עסקה בהוראת המתמטיקה. כץ היה ציוני לאומי ותמך באופן בלתי רשמי בפעילותם של תלמידי הגמנסיה במסגרות תנועות הנוער, למרות האיסור של השלטונות. נטה לרביזיוניסטים.
כץ בא בתקופה קשה לחינוך העברי.
בשנת כהונתו הגיעו זמנים קשים עבור יהודי רומניה ובסרביה בפרט. "הגזרות" של הממשלות האנטישמיות אשר נטו לאנטישמים הכבידו על המוסדות היהודיים ועל מוסדות החינוך.
ההכרח בבחינות ממשלתיות בהם הוחל כבר בשנים 1935 פעמיים בשנה הכביד מאד על התלמידים ועל תקציב הגמנסיה. בשנים אלה הלכה וגברה הפעילות הציונית בקרב הנוער. כץ השתדל לנהוג באוביקטיביות ולפעול בהתאם לחוק, אשר הגביל את הפעילות של הנוער במסגרות הפוליטיות. בזמנו נכנסו למערכת ההוראה בגמנסיה מורים חדשים אשר לא היו ציונים כלל וכלל ואף לא ידעו עברית. הם באו ללמד מקצועות כלליים והלימוד בלשון העברית של המקצועות הכלליים נחלש. קודם לכן לימדו את כל המקצועות הכלליים כגון מתמטיקה, פיזיקה, כימיה בעברית. נוסף גם מורה לרומנית, לא יהודי

צעיר שהשתייך למפלגת האיכרים ה' ורזארו. המחזורים המסיימים את הגמנסיה הלכו והצטמצמו. בכל זאת נשארה הגמנסיה העברית בבלצי מן היחידות שפעלו בבסרביה עד לכניסת הרוסים ב־1940. הגמנסיה המשיכה לפעול לא כגמנסיה עברית גם תחת השלטון הרוסי. המנהל כץ ומשפחתו הוגלו לסיביר.

כץ נפטר בסיביר.

על ימיה של הגמנסיה תחת השלטון הסוביטי וימיו האחרונים של המנהל בבלצי מספרים תלמידים אשר עברו את התקופה הזאת (מוטי כוגן).

יצוינו חברי ועד ההורים בשנה האחרונה של הגמנסיה אשר עשו כמיטב יכולתם בתנאים הקשים שנוצרו והם: ד"ר קראסיוק פישל, ד"ר פאוורמן, פורר, גולקו (הגזבר) א. קאגאן, דכטיר, דוברוסקין, בומה פיירשטיין, ש. לכטמן, ג. רוזנטולר, מ. טננבוים ומ. ויינשטיין.

הגמנסיה בבלצי מלאה תפקיד מכריע בחינוך העברי והלאומי של תלמידיו . רבים מבין התלמידים בשנים הראשונות של הגמנסיה נטו לשמאל ואף השתייכו למפלגה הקומוניסטית, שהיתה בלתי ליגאלית ברומניה. אחדים מהם נאסרו ועונו בידי הסיגוראנצה הרומנית ואף ישבו בבתי הסוהר. אחד מהם היה ליאוניה אויגנשטיין, אשר לימים מלא תפקיד בכיר ביותר בפוליטביורו הרומני אחרי מלחמת העולם השניה ועד לשנים האחרונות. (שמו החדש היה ליאונטי ריאוטו).

אחדים נמלטו למערב כדי להנצל ממאסר ואחדים אף עברו את הגבול לברה"מ באופן בלתי ליגאלי. גם בשנים האחרונות של הגמנסיה החל משנת 1938, רבו החוגים השמאלניים הבלתי ליגאלים של תלמידי הגמנסיה בכתות הגבוהות. אלה ציפו בכליון עיניים לבוא הסוביטים. אולם רובם של התלמידים השתייכו להסתדרויות הנוער הציוניות: "השומר הצעיר", "ביתר", "גורדוניה", וכו'. ועשרות מבוגריה של הגמנסיה, בחורים ובחורות, עלו לארץ ישראל כחלוצים וכתלמידים למוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ ישראל או במסגרת עלית הנוער. הם תרמו לבנין הארץ והביאו להקמתה של מדינת ישראל.

מבין התלמידים אשר כפרו בציונות וחלמו כי הסוביטים יביאו את הפתרון לבעיה היהודית רובם התאכזבו ואלה שנותרו בחיים, מצאו בסופו של הדרך מקלט בישראל, אותה ארץ אשר בצעירותם התנגדו לתחיתה.

וזו הארץ, קבלה את הבנים החוזרים בזרועות פתוחות כאם המקבלת לזרועותיה את ילדיה בניה האבודים החוזרים לחיק אמם.

עשרים ושלוש שנים התקיימה הגמנסיה העברית בבלצי.

הפרדוקס ההיסטורי הוא שהגמנסיה העברית קמה הודות למהפכה הרוסית אשר נתנה חופש ללאומים לחנך את ילדיהם בלשונם הלאומית והותירה גם ליהודים זכות זו והכירה בלשון העברית כלשון לאומית של היהודים ואילו הסוביטים היו אלה אשר הפסיקו את החינוך העברי של הגמנסיה עם כניסתם לבלצי בשנת 1940.

הגמנסיה העברית של בלצי רשמה פרק מפואר בהסטוריה של יהדות בסרביה. כי הגמנסיה שמשה מרכז לחינוך לא רק עבור בני בלצי אלא לעשרות ישובים יהודים שבמחוזות בלצי, אורחיי וסורוקה. היא היתה לעריסה לעשרות צעירים וצעירות ציוניים שעלו לא"י ושהביאו לתקומתה של מדינת ישראל.

התזמורת של הגמנסיה העברית בבלצי

פלדמן־פלד יצחק

פלדמן־פלד יצחק

הגמנסיה העברית בבלצי נפתחה בשנת 1917, אחרי המהפכה ברוסיה. הממשל החדש שבא אחרי המהפכה נתן את האפשרות ליהודים לפתוח בתי ספר תיכוניים. המגמה העיקרית בפתיחת בתי ספר אלה היתה לימוד כל המקצועות בשפה העברית. מורים מתאימים עוד לא היו כך שבהתחלה היתה שפת הלימודים רוסית. תנ"ך ספרות, דקדוק והיסטוריה יהודית נלמדו בשפה העברית.
בתחילת 1918 כבשו הרומנים את בסרביה. הם נכנסו לבלצי באמצע שנת הלימודים כך שלא חלו כל שנויים בתכנית הלימודים, שנקבעה בפתיחת הגמנסיה.
באותה שנה רכשה הקהילה בנין בשביל הגמנסיה. קודם למדנו במשמרת שניה בגמנסיה הרוסית בעירנו. באותה שנה עברו ללמוד בשפה הרומנית פרט למקצועות הספציפיים היהודים שנלמדו בעברית. משרד החינוך הרומני לא רצה בכלל להכיר בקיום הגמנסיה העברית ורצה לסגור אותה, ורק בהשתדלות נעתרו הרומנים לבקשת היהודים ולא סגרו אותה.
כמובן שהממשלה הרומנית לא השתתפה בשום תמיכה כספית לתקציב הגמנסיה והיא התקיימה אך ורק על חשבון הורי התלמידים.
בינתיים הגמנסיה התפתחה. במשך הזמן היו בה 8 כתות ושתי כתות מכינות, גן ילדים שהיה כולו על טהרת השפה העברית.
בגמנסיה העברית למדו רק יהודים ולכן שררה בה אוירה שונה מאשר בבתי הספר הרומנים. לא הורגשה בה האנטישמיות והאוירה היתה יהודית לאומית.
מלבד החגים הרשמיים היו חוגגים גם את חגי ישראל המסורתיים. בחנוכה ובפורים נערכו נשפים עם תכניות אמנותיות על טהרת השפה העברית. המטרה של הנשפים היתה לתת לקהל בלוי נעים באוירה יהודית ותרבותית. ההכנסה הכספית מהנשפים האלה היתה קודש לכסוי חלק משכר הלימוד של אותם תלמידים מעוטי יכולת שלא היה באפשרותם לשלם את שכר הלימוד המלא.
על מנת שכל האוירה בגמנסיה תהיה באמת טובה, יהודית ותרבותית החליטה הנהלת הגימנסיה ומוריה ובעיקר התלמידים, לארגן תזמורת כלי נשיפה ולא להזדקק בחגיגות ונשפי בית הספר לנגינת תזמורת נכרים שנגניהן היו על פי רוב מתזמורות צבאיות במקום, אנשים חסרי תרבות, אנטישמים ובעיקר שכורים שבנוכחותם קלקלו את הרוח הטובה והנעימה ששררה בנשפים.
נודע לנו כי בבלצי ישנו נגן התזמורת הצבאית הרומנית שעד בא הרומנים ניגן בתזמורת הצבאית הרוסית במקום.

בשנת 1918 עם עזיבת הצבא הרוסי את בלצי ובתוהו ובוהו ששרר בתקופה ההיא הוא הצליח לקחת אליו את כלי הנגינה של התזמורת.
אז פנתה אליו הנהלת הגמנסיה וקבלה אצלו את כלי הנגינה וקבלה אותו בתור מורה ומנצח של התזמורת.
בזמן קצר הצלחנו לגייס כ־15-16 תלמידים ללמוד לנגן וכך קמה התזמורת בגמנסיה העברית. היא היתה הרוח החיה של בית הספר. היא מלאה תפקידים ובעיקר נגנה בכל החגיגות ובנשפים של הגמנסיה. כעבור זמן קצר הצליחה הגמנסיה לרכוש כלי נגינה ואני קבלתי במקרה על עצמי את ההנהלה והנצוח על התזמורת.
והמעשה שהיה כך היה: באחד הנשפים של הגמנסיה השתתפה גם התזמורת שצריכה היתה לפתוח את התכנית האמנותית בחגיגה. השעה היתה כבר די מאוחרת והמנצח לא הופיע. אחרי חיפושים אחריו מצאוהו שכור באחד מבתי המרזח בעיר. הוא לא היה מסוגל לעמוד על רגליו ולא בא בחשבון שיוכל להופיע כמנצח על התזמורת.
בלית ברירה פנה אלי מנהל הגימנסיה דאז תומרקין ובקש ממני לקחת את שרביט המנצחים ולפתוח את תכנית הנשף.
עברו מאז הרבה שנים ועד היום לא אשכח את הרגשתי באותו ערב. נדמה לי שהייתי אז רק תלמיד אבל העזתי ונדמה לי שהצלחתי. אחרי המקרה הנ"ל רכשו את כלי הנגינה ואז קבלתי באופן רשמי את הניצוח על התזמורת. בשנת 1926, שנה בה נסעתי ללמוד בפראג, עזבתי את התזמורת. בשנת 1928 גוייסתי לצבא הרומני וכשחזרתי הביתה עם גמר השרות, נצחתי שוב על התזמורת של הגמנסיה.
בצבא הרומני הצלחתי להתקבל לתזמורת והודות למנצח שהיה גוי סימפטי הצלחתי להתקדם בידיעות במוסיקה ורכשתי נסיון ללמד ולנצח על תזמורת חובבים.
על מנת שתזמורת הגמנסיה תהיה שונה מתזמורות אחרות הייתי הראשון שהנהגתי בין היתר גם נגינת מוסיקה קלה יהודית כגון שירי חסידים ומחרוזת שירי אופרטות. נגנו גם שירי ארץ ישראל דאז עד כמה שהצלחתי להשיג תוי נגינה מאותם שירים.
התזמורת עשתה חיל והיתה הרוח החיה של הגמנסיה ולא רק של הגמנסיה אלא של כל האוכלוסיה היהודית בעיר. היא היתה זו שהכניסה את האוירה החלוצית הישראלית בנגינתה בכל מיני הזדמנויות את שירי ארץ ישראל. בין היתר נגנה התזמורת בחגיגה היפה שנערכה בעירנו ביום פתיחת האוניברסיטה בירושלים. היא הלכה ונגנה במצעד רב הרושם של הגמנסיה העברית בחגים הלאומיים של הרומנים. היתה זאת התזמורת שצעדה בל"ג בעומר בראש התהלוכה של הגימנסיה העברית, גני הילדים, תנועות הנוער הציוניות והחלוצים מחוץ לעיר.
היה זה זמן יפה ומענין בחיי ובחיי כל היהודים עד עליתי לישראל בינואר 1934. חבל רק שכל זה ירד לטמיון ונעלם כלא היה. נשארו רק זכרונות אצל המעטים שנשארו עוד בחיים, אצל אלה שחיו ופעלו באותה תקופה.

הצעיר לעולם

יוסף לובן

יצחק צסיס

צסיס היינו קוראים לו, למורה הצעיר, המסביר פנים תמיד, שהיה משמש לעתים תורן מטעם חבר־המורים בגמנסיה העברית בבלצי (בסרביה).

היה זה לפני 60 שנה בקירוב, הייתי אז תלמיד הכתה השישית. יצחק צסיס ז"ל לא לימד בכתתנו, אולם זה לא מנע מאתנו "הבוגרים" בין התלמידים לראותו כמורה שלנו.

נמנים היינו אז, ברובנו, על תנועות הנוער החלוציות; חלמנו על שינוי־ערכים בחיי האומה והאדם, על נעורי־נצח ועל חוויות־נעורים העומדות לעד.

בצסיס ראינו דמות חדשה של מורה. היה נוהג ללבוש חולצה לבנה, ללא עניבה, מסביר פנים לקטן ולגדול, פונה לתלמיד כפנות איש לרעהו, ועל הכל נוהג היה להעיר את הערותיו בדברי־נועם ובנחת.

שלא כמורים רבים מחמירים, ממשיכי המסורת הישנה, המביטים מגבוה על התלמידים, הופיע הוא,

בחוג התלמידים (בלצי, בסרביה)

המורה הצעיר, כסמל של מורה חדש, ידיד הנוער, המבין לנפשו. וכה נשאנו את דמותו בקרבנו, עת עלינו ארצה והצטרפנו לדור החלוצי הבונה את קבוצו בשערי העמק.

יום אחד נתבשרנו, כי צסיס אף הוא בארץ, ולא עוד אלא שמצא את דרכו בין בוני העמק, במושב נהלל, כמורה ומחנך. לא הופתענו. ברור היה לנו, כי מקומו כאן אתנו, וכי המורה־החלוץ צסיס לא ישאר יושב בגולה, בשעה שכאן מתחדשים חיים עבריים, ודור חדש עולה ופורח במולדת.

ושוב נפגשנו עם צסיס הצעיר־לעולם, הרענן תמיד, העוסק בהוראה כבעבודת־קודש, המתחבב על חניכיו וחבריו כאחד.

כאשר עברתי גם אני להוראה, ברבות הימים, שיויתי לנגדי תמיד את נועם־הליכותיו של יצחק. ואם כי לא שמעתי תורה מפיו, ספגתי לתוכי את דמותו, דמות המורה למופת, השופע רעות ואחווה לחניכיו ומקובל עליהם תמיד, כדרך ילדים האוהבים את האדם הקרוב להם קרבת־רוח ונפש.

לאחרונה ראיתיו בסוכות תשט"ז, בקבלו בין יתר נציגי טבעון את פני הנשיא בכינוס הארצי לידיעת הארץ. המחלה הממארת קננה בתוכו זה כבר, ואנו, תלמידיו, ליוינו בחרדה את מאבקו עם המחלה הממאירה. והנה אנו רואים את צסיס הקשיש־הצעיר, הלועג למוות, צועד לצידו של הנשיא ומספר כדרכו, בתלהבות־ודאי על בעיות חינוך הדור הצעיר בטבעון.

יצחק צסיס היה מחנך למופת, שאין אתה יכול לשכוח אותו.

שער העמקים.

ל. קופרשטיין המורה, המחנך והסופר,

שהעלה את בלצי על מפת הספרות העברית

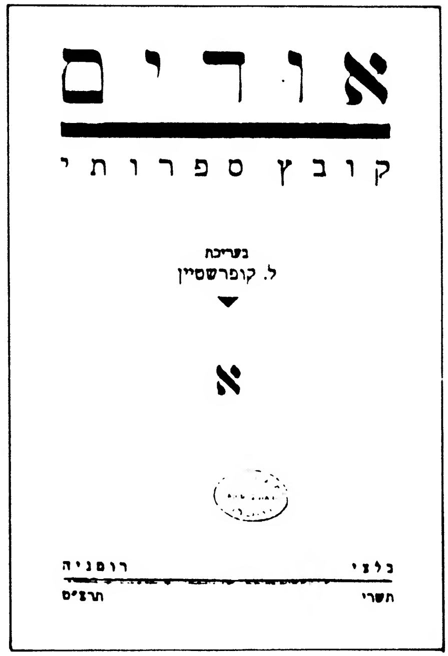
יוסף מזור

עם הכנת החומר לספר בלצי, התבטא דוד טננבאום, תלמידו של ל. קופרשטיין, וכעת **דוד טנא** פרופיסור ללשון עברית באוניברסיטה העברית על דרך התמיהה: "מה? ל. קופרשטיין שהה בבלצי **רק שש שנים**, ואני הייתי בטוח ואף הסקתי זאת מדחיסות פעילותו הרבגונית שהוא בילה ופעל בעירנו לפחות עשרים שנה..."

אכן צדק דוד טנא באמרתו זו. שש שנים כיהן קופרשטיין בבלצי, אלא שבתקופה קצרה זו (1940-1935) הצליח להטביע את חותמו על החיים הציבוריים, על התנועה הציונית ובעיקר על החינוך והתרבות העבריים, בעיר. במרצו הרב ובדבקותו במשימות הבלתי־אפשריות וחובקות אז עולם ומלואו, הצליח לחולל כמה מהפכות־זוטא. בלצי, הקהילה השניה בגודלה בבסרביה לאחר קישינוב הבירה, אומנם היתה מפכה חיים יהודיים, ציוניים ועבריים בחלקם, אבל נזקקה להתעוררות־מה. הגמנסיה העברית שבלטה ועמדה במרכזיותם של חיים אלה, עמדה לשקוע בשגרה והיתה זקוקה לטלטלה. יתרה מזו, בשנים הגורליות ביותר שקדמו למלחמת העולם השניה ולשואת יהודי אירופה, כשבכל אירופה אזלה כל יוזמה לפעילות ספרותית עברית הקים ל. קופרשטיין דווקא בבלצי, אכסניה לספרות עברית לרומניה כולה, ("שורות" ו"אודים"). היתה זו כמעט ההוצאה היחידה והאחרונה בעברית באירופה כולה. ובכך העלה אותה למפת הספרות העברית לדורותיה ולמוקדיה. מן הדין הוא, להדגיש את תרומתו של ל. קופרשטיין לקידום החינוך העברי, לחיזוקה של התנועה הציונית ולפעילות הספרותית, שחרגו מגבולות בלצי עצמה והפכו נכס של יהדות בסרביה ושל רומניה המורחבת, או כפי שנקראה אז רומניה־רבתי.

המורה והמחנך

ל. קופרשטיין הגיע לבלצי למלא את התקן של מורה ללימודים עבריים – תנ"ך, לשון וספרות עברית – בכיתות הגבוהות של הליציאום העברי, בשני ערוצים נפרדים: בי"ס תיכון לבנים לחוד ולבנות לחוד. היה זה עם פטירתו של יצחק שוָרץ, שהיה מקובל כמורה למופת, כעסקן ציוני ו"תרבות" מבין המעולים בבסרביה, כמחברם של ספרי לימוד וכאישיות קורנת תרבות יהודית רחבה. קופרשטיין היה אז עול ימים, רק בן 29, כשמאחוריו רק שנים מעטות של נסיון הוראה בבתי ספר תיכוניים ועממיים בפרובינציה הבסרבית אליה שב לאחר לימודיו האוניברסיטאים במערב. להכנס לנעליו של שוָרץ שהשאיר אחריו עם פטירתו חלל ריק, היתה זו יומרנות והתמודדות נועזת, כמעט הרפתקנית. דעת הקהל בעיר וגם ועד אפוטרופסי בית־הספר – נציגי ההורים – היו מפונקים, בררנים וקפדנים בבחירת

אודים

קובץ ספרותי

בעריכת

ל. קופרשטיין

א

בלצי רומניה

תשרי תרצ"ס

שנה א' מספר ב

שודות

לספרות לחינוך ולעניני הצבור היהודי

ליובל 800 שנה להולדת הרמב"ם.

הסופר לייב קופרשטיין עורך הבטאון הספרותי העברי "שורות" שיצא לאור בבלצי

המורים. גם צוות המורים שמנה כמה עשרות היה מגובש ומלוכד, מופנם וסגור ולא אחד שניסה כוחו לפרוץ מצודה בלתי חדירה זו, נכשל ונרתע. קופרשטיין קיבל על עצמו את המשימה וניגש למלאכה ברגל בוטחת, בנכונות לכבוש לו מעמד והפעיל מיד את הכלים החדשים שהביא עמו: מרץ נעורים, תרבות יהודית וכללית והעיקר פעלתנות חדשנית, פתוחה, מתמדת ובלתי נלאית. כי זאת לדעת, היו לו לקופרשטיין יתרונות על פני רבים מבין המורים **העבריים** הותיקים, שפעלו בשדה החינוך העברי המסועף בקרב יהדות בסרביה. הללו היו בעיקר בני הדור הישן, ברובם בוגרי ישיבות; המטען העברי שלהם אם כי עתיר־ערכים היה אוטודידאקטי, כשהם עצמם לא התנסו בלימודים מסודרים, ולא סיימו אפילו בית־ספר תיכון. רובם, הוראתם העברית היתה ספוראדית ומה שקראו אז ב"הברה האשכנזית". במקרים רבים היתה העברית שלהם ותוכנית הלימודים בלתי מעודכנת עם הלשון החיה, המדוברת בארץ ישראל ב"הברה הספרדית"; הם גם היו מנותקים מכל מה שהתרחש בחברה הארצישראלית ובספרות העברית החדישה שכולה התרכזה אז בארץ־ישראל המנדטורית. לא כן קופרשטיין. הוא היה בעצמו בראש וראשונה בוגר גמנסיה עברית חילונית, מן המעולות בבסרביה – במַרקולשטי מושבה חקלאית וציונית. בבית הוריו דאגו בנוסף לכך לדחוס לו במקביל ללימודיו בבית־הספר התיכון גם לימודי קודש. כתלמיד תיכון שקד על פיתוחו העצמי בקריאה מקיפה וגילה ענין רב בספרות העברית החדישה לצידה של הספרות האוניברסלית. עודו תלמיד גילה נטיות לחינוך, כשהוא מקים בקרב תלמידי בית הספר והנוער שמחוצה לו הסתדרות לספורט "מכבי" וארגון "הצופים" (סקאוטים) שהצטרף אחרי־כן ל"השומר הצעיר". כבר אז ערך עתון בעברית בכתב במסגרת בית־הספר בשם "התלמיד". רצה הגורל כי במסע הפיקוח על בתי הספר מטעם מרכז "תרבות" בקישינוב, ביקר כמפקח **יצחק אלתרמן** (הפדגוג הידוע אז ברוסיה מלפני המהפכה ושהגיע לקישינוב עם גל הפליטים בצפיה לעלות ארצה ואף הקים סמינר לגננות בקישינוב) בבית־הספר התיכון במרקולשטי. כאן התפעל מקיומו של עתון לתלמידים הנכתב על ידי התלמידים עצמם; לבקשת המפקח הבהיל המנהל לחדרו את "העורך". המפקח תהה על קנקנו של העורך הצעיר וגילה לו כי גם לו... "בן שכותב שירים". הוא הבטיח כי כשיחזור לקישינוב ישלח שיר של בנו נתן. שהיה אז תלמיד הליציאום העברי "מגן דוד" בקישינוב, מיסודו של הרב הראשי בבסרביה י.ל. צירלסון. המפקח אכן עמד בדיבורו והשיר נתקבל ו... פורסם. "ייתכן שאני הייתי עורכו הראשון של...**נתן אלתרמן**", מוסיף ל. קופרשטיין בבדיחות הדעת.

נוסף לכך היה קופרשטיין בוגר האוניברסיטאות של בלגיה וצרפת, בהן למד חקלאות (אגרונום) כפי שנהגו אז רבים מבין הנוער העברי ברוח השקפת העולם הציונית והחלוצית, ומתוך מגמה מפורשת לעלות ארצה. בד בבד בשהותו במערב לרגל לימודיו החקלאיים ספג בקרבו גם את התרבות הצרפתית, דבר שהשתקף אחרי־כן בכתביו הספרותיים וסייע לו בהרבה בהבנת הספרות העברית; שכן, מעיקרו **העברית** היתה חלק מחייו ומאישיותו, מחינוכו המסורתי היהודי שספג בבית ההורים, מציונותו האינטגרלית שהוריש לו אביו, חבר וידיד ילדות ונעורים של הרב י.ל.מימון, יליד מרקולשטי ומעצם לימודיו בבית־ספר תיכון עברי ובהשתיכותו למיסדי השומר הצעיר בבסרביה שהעברית היתה חלק מהאידיאולוגיה שלהם. עוד במרקולשטי, ואחרי־כן במערב, בחזרה לבסרביה ואחרי־כן בארץ־ישראל הוא הזדהה עם העברית, כאילו היתה לו זו שפת האם, בה גדל וצמח, אבל בעיקר מתוך שראה בה שפת האומה המתחדשת. בכלים אלה, כשמאחוריו כמה שנות נסיון וכשהוא כבר ידוע כפובליציסט ומבקר ספרותי, הגיע לבלצי. כאן כבש לו מיד את מקומו גם בבית־הספר וגם בחברה היהודית המקומית ובציבוריותה.

כבר עם ראשית עבודתו הקנה ללימודי העברית גוון חדש, אירופי, מדעי. אם־כי הוזמן כמורה לכיתות הגבוהות בבתי הספר התיכוניים (בבוקר בליציאום **לנערות** ואחרי הצהריים בליציאום **לנערים**), ביקש מההנהלה להוסיף לו לשעות הבוקר כיתה א' **בבית הספר העממי**, שפעל במסגרת המוסד. בקשתו זו נומקה ברצונו ללוות מחזור אחד של חניכים, החל מבית־הספר העממי. החידוש הראשון שהנהיג היה

המעבר ל"הברה הספרדית". זה בלבד היווה מעין מהפכה זוטא, שלא היתה, אומנם, לרוח המורים העברים האחרים. בבית־הספר התיכון, הוא התרכז בהוראת העברית וספרותה. יש לזכור כי באותה תקופה, שהיתה קשה ליהודים, נקטו הממשלה הרומנית ומשרד החינוך שלה באמצעי לחץ ויצרו אילוצים לדחוק את רגלי העברית; ביטול הוראת המקצועות הכלליים בעברית, בחינות ממשלתיות חמורות, ולבסוף צימצום וקיצוץ בשעות לימודי העברית עצמה, בתוך מערכת השעות. הַכְבָּדות אלה הגבירו את אוירת הרומניזציה, והקצינו את הנטיות השמאלניות בקרב הנוער. הנסיבות ה"אוביקטיביות" לא הקלו על בני הנוער לנהור לבית־הספר היהודי, כתחליף לממשלתי; גם כשהגיעו לבית הספר העברי היו התלמידים שקועים בהכנות לקראת בחינות הבגרות הממשלתיות שגרמו להזנחה, אם לא לזלזול, בלימוד העברית. הצלחתו של קופרשטיין היתה בכך, שנקט עמדה זהירה לא לכפות על התלמידים, אלא לקרבם בדרכי־נועם אל העברית וספרותה. זאת בהתחשב בעובדה ששיעורים אלה עמדו במבחן ההתעניינות וההתחרות בהוראת הספרות הרומנית והאוניברסלית – שיטתית ומסודרת – וכאשר לרשות המורים והתלמידים עמדו ספרי לימוד ועזר מצויינים לפי דוגמה מערבית מובהקת. וכך ידע לחבבה עליהם. הוא ניסה לחבב על התלמידים את הקריאה העצמית גם בקלסיקונים העברים, בשירה ובפרוזה. שעוריו בספרות היו מרתקים, הוא לחץ על ועד בית־הספר להקציב יותר ויותר ספרים עבריים חדישים שהזמין אותם ישירות מארץ־ישראל או באמצעות חנות הספרים הגדולה בעיר של הציוני והעסקן הנלהב **פנחס לבטוב**. כך הגיעו לספריה גם ספרי הבקורת מאז וחיבוריהם של קלויזנר, לחובר, בן־אור וכמובן בראש וראשונה ספרי קריאה. בהרפתקאה זו של העשרת הספריה שאולי היתה הספריה הציבורית העשירה ביותר בספרים עברים בבסרביה מצא לו שותף נאמן, את המורה להסטוריה **מאיר גרוזמן**, שהיה גם מנהל הספריה וטיפח אותה בהתמדה.

כדי לשוות לעברית מעמד חי של לשון מדוברת, קופרשטיין לא היה נשאר בהפסקות בחדר המורים, אלא היה יוצא לתלמידים ושוהה במסדרונות, או באביב בחצר בית־הספר, ומשוחח אתם בעברית. היו לא מעט חריקות שינים על מעשה זה מצד המורים השמאלנים היהודים (והיו גם כאלה); גם הנהלת בית־הספר שהיתה שוקדת ל"התיישר" לפי הקו הקונפורמיסטי, לא ראתה נחת מההפגנה של דיבור עברי בתוך כתלי בית־הספר, מתוך פחד של ביקורי פתע של מפקחים רומנים, שלא מעט הציקו ורצו בעיקור אופיו היהודי, הציוני והעברי. "דַּבְּרוּ רק רומנית"! VORBIȚI NUMAI ROMÂNEȘTE! – זוהי הכרזה הרשמית שהודבקה בין כותלי הליציאום, מטעם השלטונות.

בין כתלי הליציאום העברי, קנה קופרשטיין את עולמו בשני חידושים נוספים. הוא דאג **שימי חג ומועד יהודיים**, יצוינו **בהצגות** שרובן היו עבריות בלשונן, בתוכנן ובאופין. לשם כך הוא הצליח לגייס שני מורים במוסד ששניהם לא היו בני־סמך בתכנים יהודיים. היה זה המורה למוסיקה, לא יהודי, ממוצא אוקראיני, אדם חביב ומוסיקאי מעולה בשם הרוסי המלא, **קירִיל קָאלִיסטאראָטוֹבִיץ' טאָצ'אֶנקוֹ**, שניצח בהצלחה על מקהלת בית הספר. קופרשטיין דאג לצייד אותו בשירים עברים חדישים שהזמין באמצעות המרכז הציוני בקישינוב וישירות מארץ ישראל. שעות רבות בילה עם המורה למוסיקה, תרגם לו את השירים לרוסית או לרומנית כדי שיבין את תוכנם והופעת המקהלה הפכה עברית, חדישה בצורה ובתוכן, "ספרדית" בצליליה, וכל מי ששמע אותה התלהב. ימי חג ומועד היו גם עילה לחגיגות בעלות אופי יהודי ועברי. כך נערכו הצגות לתלמידים בעברית של מחברים עברים או עיבוד מחזות, סיפורים ויצירות עבריות. כמו העיבוד של "מסעות בנימין השלישי". למנדלי מוכר ספרים. לשם כך גייס את המורה לציור, **לאזר דובינובסקי** שהיה גם מוסיקאי מעולה. הלז אם כי בנו של מורה עברי בעיר, היה רחוק ומתרחק מענינים ומנושאים יהודים, מחוץ למה שנרתם בהשראת ק. לציור ולבניית התפאורות להצגות וגם לשירים עברים של המקהלה, למשל לשירו של טשרניחובסקי "אומרים ישנה ארץ". דובינובסקי הפך שותף לבימוי (בהיותו גם אמן בחסד לתפאורה ולאיפור) בדרך זו זכו ההצגות העבריות להצלחה מרובה, בקרב התלמידים וההורים.

מוניה אקרמן, נכון לעכשיו איש עסקים בחיפה, שהוגלה לסיביר באשמת ציונותו (בשייכות לבית"ר)

וכתב ספר מרתק על חוויותיו מספר כי בערבות השלג הנצחי היה נזכר בחמימות בתעלולי השובבות שבמחזה הילדים "נמצאה האבדה" ל**שלמה הללס**, בו הוא כיכב בביומו ובהפקתו של קופרשטיין. הוא זכה להצלחה מרובה ולמחיאות כפים סוערות. גם פרופ' דוד טנא, שהשתתף במחזה "מסעות בנימין השלישי", בתפקידו של ר' בנימין, מעיד שההדגשה על "השֵם" החָלום והמקווה של ר' בנימין השלישי, לוותה אותו במחתרת בימי שואה, במשטר הנאצי, בו התנסה ברומניה והפיחה בו את התקווה שיגיע לארץ־ישראל. הדגשה זו שמשה לו אתגר מלהיב ומבטיח...

מפעל אחר, שכבש את לב התלמידים, היו **החוגים לספרות** בשחרית לשבת. היתה זו הערמה כפולה ומשולשת על הקו הרשמי, להכניס את הספרות בדרך וולונטרית וכמעט מחתרתית מעבר לתוכנית השעות הרשמית שצומצמה כל־פעם בפקודה מגבוה. החוג היה מיועד בשביל תלמידי הכיתות הגבוהות והיה מתכנס מדי שבת בשבתו בבוקר מ־10 עד 12 בצהרים, בין כתלי המוסד. לקראת שחריות שבת אלה היה מדי פעם מכין תלמיד אחר הרצאה על סופר עברי. קדמה לכך עבודת הכנה בביבליוגרפיה ובקריאת היצירות, שהומלצו גם בפני התלמידים ובכך נתאפשר ויכוח קצר. המורה גם הוסיף הערות משלו. כך גם נתפסו התלמידים לעבודות עצמאיות ויכול אני להעיד עלי כתלמידו של קופרשטיין, שהשתתף באותם החוגים וכמוסמך האוניברסיטה בירושלים שרבות מן העבודות של התלמידים אז היו זוכות לציון מעולה כעבודות סמינריוניות או אף גמר, באוניברסיטאות בישראל. אבל בראש וראשונה בסיכומן היוו שחריות אלה **תוספת של שעות** עברית וגם זה – כחלק מהשיטה תרם משהו.

אם נוסיף על כך את נועם הליכותיו, חינניותו והומור שופע וטוב־לב, ובעיקר ביחס הסובלני שגילה כלפי כל תלמידיו ללא הבדל השקפת עולם; היו ביניהם גם קומוניסטים וגם בית"רים, השתייכותו המוכרזת לשמאל הציוני ("פועלי ציון") לא הפריעה לו לקרב את **כל** התלמידים מבלי לתת להם הרגשת אפליה כלשהי. לגביו, העיקר היה לעשות הכל שילמדו עברית ולחבבה – אותה ואת ספרותה – עליהם.

איש הציבור

כאיש "פועלי ציון" והתנועה למען ארץ ישראל העובדת הוא הפגין כמובן קרבה מיוחדת לתנועות הנוער שהיו פועלות בעיר, ל"גורדוניה" ול"שומר הצעיר". אך כעסקן ציוני וציבורי, הוא היה מבקר בקנים של כל תנועות הנוער ומשתתף כמרצה בועידות ובמושבות שלהם ברחבי רומניה. בחוות "מסדה" ליד **בלצי**, אחת מנקודות־ההכשרה של "החלוץ", היה אורח קבוע ומביא לשם כל אורח מארץ ישראל שנזדמן לבלצי.

אחד מסימני העימות עם הציבוריות היה הוצאת עתון, שבועון ביידיש בשם "בעלצער ווארט", שנערך על ידו שהופיע (צחוק הגורל!) כתוספת ל"שורות" העברי, שאליו נשוב, מבחינה רשמית כדי לא להזקק לרשיון נוסף מאת הרָשות. היה זה עתון **בלצאי** מובהק, מוקדש לעניני החברה היהודית בעיקר וכמובן בעל מגמה ציונית מודגשת. עיקר־חודו הופנה תמיד נגד המימסד הציוני המרכזי בקישינוב. המאמר הפרוגראמאטי הראשון נשא את הכותרת: באַלץ אדער קעשענעוו? (בלצי או קישינוב?) המאמר זכה להתרגשות ולניתוחי כוונתו בקרב המנהיגות הציונית של הבירה הבסרבית. בסופו של דבר, ממילא מתגלגלות אליו משימות ופונקציות שמן־הדין שהמרכז צריך היה לעשות אותן ושלא עשה, אם מחוסר יוזמה או מחוסר תקציב. קופרשטיין היה מזוהה תמיד כאופוזיציונר חריף, מבלי להחשידו בכוונות אישיות של טובת־הנאה או כבוד וכיו"ב. משום כך היה תמיד יוצא מפויס אפילו הדברים הסתדרו או אורגנו בלעדיו; העיקר שהדבר קם ונעשה. כך קרה כאשר בשנת 1935, פנה **אברהם לוינסון**, מראשי תנועת העבודה הציונית בפולין, חבר הסיים וממנהיגי צ.ס. התאחדות צעירי ציון, פעמים מספר למרכז "תרבות" לקבל דו"ח על מצב החינוך העברי ובתי הספר בבסרביה, לצורך הכללתו בספר שהכין והוציא לאור בשם "התנועה העברית בגולה". מאחר והתעייף מפניותיו הרבות למרכז "תרבות" ללא הצלחה, נמצא מישהו שהפנה אותו לל. קופרשטיין. לקופרשטיין, שישב ב"פרובינציה" לא היה משרד, לא

מזכירות ואף לא מכונת־כתיבה, ובודאי לא מעמד ממסדי. אך הוא שינס מתניו, ערך משאל־בזק, בדרך הדואר מעין "סקר" בלשון זמננו, בין כל בתי־הספר ומוסדות החינוך בבסרביה והכין דו"ח מפורט שנכלל כולו בספרו של לוינסון, ככתבו וכלשונו, מצויד בטבלאות וברשימות. הדו"ח התפרסם בד בבד, גם ב"עם וספר" בטאונה של הברית עברית עולמית בתל־אביב וב"שורות" מס' 4-5, שהופיע בבלצי. במרכז "תרבות" בקישינוב אמנם נשמעו הערות זועמות על "הסגת גבול" זו, אבל "בלעו" את הדבר. ככלות הכל הם זכו שמלאכתם נעשתה וכי עצם העובדות והניתוחים שנמסרו תאמו למציאות ולא נמצאו מערערין אחריהם.

מעשה דומה עשה קופרשטיין כשביקר כתייר בארץ־ישראל ב־1938. **ד"ר אלכסנדר רוזנפלד** אז מנהל "ברית עברית עולמית", גילה את אוזנו כי במחסנה של התנועה שמורים מאות ספרים מובחרים ממיטב הספרות העברית שהצליח לגייס במבצע מיוחד אצל הוצאות הספרים, אך אין בידו התקציב הנדרש למשלוחים לגולה. קופרשטיין לא היסס, העמיס שני ארגזי־ענק גדושי הספרים והטעין אותם בנמל חיפה כמטען אישי על אניית "פולניה", בה הוא עצמו הפליג חזרה לקונסטנצה. בנמל הרומני נאלץ להתרוצץ רבות בין שלטונות המכס וה...צנזורה כדי להוציאם. וכמובן אחרי־כן קיבל על עצמו את הטורחה לפזרם לספריות בתי־הספר לשביעות רצונם של המנהלים והמורים.

פעילות חורגת זו לא פגעה במעמדו הציבורי והוא ברוב המקרים קיים מגעים הדוקים ושיתוף פעולה קונסטרוקטיבי עם מרכזי ההסתדרות הציונית, הקרנות ו"תרבות". המקום, בלצי הפך אתר לועידות ול"מושבות". קופרשטיין הפך לאחד "הכלים" כמרצה וכדוחף לנושאים העומדים על הפרק ולויכוחים. אבל העיקר היה שבראש וראשונה גילה יחס פאַטרונאלי לכל תלמיד ששייך היה לאיזו תנועת נוער כלשהי. היתה זו "נאמנות כפולה" מסוכנת, שכן בהתאם לחוקי המדינה חייב היה המוסד להקפיד שלא להתיר לתלמידים חופש השתייכות לתנועות נוער, שהיו ציוניות ומנוגדות לרוח המשטר. מה גם שמנהל בית־הספר, אמנם יהודי טוב אבל פחדן לעורו, השתדל להתאים עצמו למציאות. קופרשטיין נאלץ לעמוד בעימות אתו ולהגן על התלמידים, שהשתייכו לתנועות נוער. בישיבת צוות המורים יצא נגד הוצאתו מבית־הספר של דוד טונא, שהיה אז מראשיו של קן "גורדוניה" בעיר, ולבסוף גבר על המנהל וקרע את רוע הגזירה. על הדרך הליברלית שבה נהג כלפי תלמידיו ועודדם לפעילות ציונית בקרב תנועות הנוער מספר תלמידו **זרובבל סקר** (סקליאר), לשעבר חבר קבוצת ניר־עם איש חינוך מובהק, חבר המזכירות הפדגוגית של עליית הנוער ומרכז מחוז הצפון, מיסד קרית החינוך "שער הנגב" ומנהל סמינר המורים ב"בית ברל". בספר "גורדוניה – מכבי הצעיר ברומניה, סיפורה של תנועה", וזהו סיפורו:

"בקרב הידידים, המסייעים בפועל, היו גם אחדים ממורינו בגימנסיה העברית. לשבחם יאמר: באותם ימים הוחדרו לגימנסיה מורים־גויים, מעין משגיחים מטעם הרשות, ובכל זאת לא נרתעו המורים הציוניים הללו והמשיכו את פעילותם בארגוניהם ובמגעיהם עמנו. זכורני, אפיזודה גרוטסקית, המאפיינת במשהו את דרכי עבודתנו באותה תקופה: ערב אחד נקבעה ישיבה משותפת של נציגי תנועות הנוער עם פעילי המפלגות הציוניות. היה זה כנראה לקראת מפעל כלשהו במסגרת הקרנות הלאומיות, שפעילותן הותרה במסווה של קרנות פילאנטרופיות, כביכול, המסייעות ליהודים עניים להגר לפלשתינא. הישיבה נקבעה לשעת ערב מוקדמת, מטעמי בטיחות, כמובן (היו אלה ימי עוצר בלילה). ובכן, הוזמנו לשעה 7, דהיינו, בדיוק בשעה שבה עמד להתקיים השיעור הששי בגימנסיה (אותנו, הבנים, לימדו במשמרת השניה, אחה"צ). והשיעור – שיעורו של מורי לייב קופרשטיין. כל אותו יום נזהרתי בהפסקות, לבל אתקל בקופרשטיין. למחרת, חשבתי, אֲבַדֶּה כבר איזה תירוץ להיעדרות. ובכן, בהגיע השעה, הסתלקתי בחשאי ורצתי למקום ההתכנסות. משפתחתי את הדלת – חשכו עיני: בראש השולחן ישב...מורי קופרשטיין! מבטינו נצטלבו ונשרו. "גם הוא הסתלק" – חלף בי הרהור. נשתרר רגע של מבוכה. ומיד נחלץ מורי והרעים בקולו: "הסתלקת

מן השיעור, ידידי! הואל־נא להתייצב מחר בחדר המנהל! צחוק משחרר הקיף את כל הנוכחים, והדיון החל."

הודות למעמדו המיוחד כמורה בבלצי זכה להכרה ולשיתוף מטעם המרכז של רשת בתי ספר "תרבות". אנשי המרכז בקישינוב כמו במרכזים הציונים, ידעו לנצל את תמימותם של עסקני התרבות והתנועה הציונית בפרובינציה לצורך מגביות, בחירות לקונגרס הציוני, אבל מעולם לא שיתפו אותם במעשה היומיומי ובהכרעות. למרכז לא חסרו, אומנם, צרות בהעדר תקציב, צוות פיקוח והדרכה; הם עמדו בפרץ ובמאבק ציבורי בלתי פוסק לקיומם של בתי־הספר. אך כאמור הם נהגו בזלזול במחנה. קופרשטיין הרים את נס "המרד", במפלגתו הוא ומכאן גם גלגלו כלפי מרכזי קרן הקיימת וקרן היסוד. הוא פתח בעימות מתמיד עם קישינוב, בדרשו לכל הפחות את חלקה של בלצי בהכרעות בועידות תרבות ובועידות ציוניות, בועידות מורים, בכל אלה היה בין ראשי הדוברים כנושא דברה של "הפרובינציה המקופחת". ואמנם דפדוף שטחי בעתונות היידיש והרומנית בשנות השלושים יגלה את קופרשטיין נוכח, פעיל ומגיב בכל מוקדי הפעולות הציבוריות כעסקן שלא על מנת לקבל פרס, כאחד מראשי תנועת ארץ ישראל העובדת (פועלי־ציון־צעירי ציון) גם מבחינה מעשית וגם מבחינה רעיונית־הגותית, קופרשטיין היה פעיל בועדת קרן היסוד, בקהילה היהודית.
כך הוא נבחר גם לועדות הפדגוגיות השונות שפעלו ליד מרכז "תרבות", השתתף בועדות תוכניות הלימודים, שנבחרו והורכבו מבין טובי המורים בבסרביה; אגב, רוב הישיבות הללו, שאופין היה כל־ארצי התקיימו בבלצי בין כתלי הליציאום העברי, כשקופרשטיין היה המארח. באותה תקופה בלצאית נתמנה ל. קופרשטיין מדי שנה כבוחן ממשלתי בבתי ספר תיכוניים ועממיים, ללימודי העברית ובתוכן גם בוחן בגמנסיה במרקולשטי, בה היה פעם תלמיד...
ולבסוף, למיצוי המלא של פעילותו הפדגוגית, הוציא "מקראה" לכתה ג' בית־ספר עממי (יחד עם א.י. ריספלד – בוקרסט,) דקדוק לכתה ב' עממית, ומשחק אלפוני לגנים ולכיתה א' עממית, מעין אלפא־בית מטולטלת.

"שורות" – הנס של המקום והזמן

אין ספק כי גולת הכותרת של פעילותו המגוונת של ל. קופרשטיין בבלצי, היתה הופעת "שורות" ואחרי־כן "אודים". ואכן היה זה מעין מעשה־פלאים, שאין לו אח ודוגמה בתולדות הפריודיקה הספרותית העברית. היה זה פלא מחוץ לזמן, למקום ולתנאים החומריים והרוחניים כאחד.
– למה "שורות" – שאלנו את קופרשטיין, כי רצינו לעמוד על המניע להוצאת הירחון **בבלצי דווקא** ומה פשר השם עצמו "שורות".

לקופרשטיין יש לשאלה זו תשובות רבות. "בראש וראשונה – המוטיבציה היתה **חינוכית** ובעלת רקע **חברתי** מובהק. חשבתי כי לא ניתן לבוא יום־יום לבית הספר ולהופיע בפני כיתות של צעירים וצעירות ולהרביץ להם תורת אהבה לתרבות, ללשון ולספרות, כשהכל מסביב זר ומנוכר לערכים אלה. מסביב געשה תרבות זרה – הרומנית – שחדרה "לפני ולפנים" בכל דרך ובכל צורה, יומם וליל: עתונות ענפה ומבדרת; ספרות יפה ומדעית־מקצועית בעלת רמה; תחנת שידור חזקה; ספרי לימוד בספרות הרומנית והאוניברסלית – נהדרים ומעניינים. כל אלה עשו דרכם אל לב הנוער וכבשו אותו. גם אם הרחוב היהודי דיבר עדיין יידיש, היתה זו יידיש מעוקרת ותלושה מהתרבות היהודית הגדולה. למרבה הצער השתלטו עליה בבסרביה קומוניסטים שמאלנים, אשר במסווה "קולטור ליגע" הפכוה ככלי לשנאת ציון. כבר אז טרם הגיעי לבלצי פרסמתי עשרות מאמרים ב"אונזער צייט", בקישינוב "טשערנאוויצער בלעטער" בצ'רנוביץ ו"אויפגאנג" בסיגט. אבל ברגע שנושאי דגלה כמעט היחידים הפכו למחרימי הציונות והעברית – ניהלתי בהם מלחמת חורמה, בכל פורום אפשרי, גם במסגרת ועדת התרבות של קהלת בלצי. בועידת האיחוד בין "צעירי ציון" ו"פועלי ציון" שהתקיימה בבוקרסט, השתתפתי בה

כנציג "פועלי ציון", הדוגלת ב... יידיש. כשהוצגתי לפני המשלחת שהגיעה מפולין בראשות אנשל רייס ואריה טרטקובר כינו אותי "אפועליציוניסטישער העבראיסט" כאילו רצו לומר: **זן נדיר**... אמרתי לכן בלבי כי אין לבנות מערכת חינוכית עברית מבלי שזו תהיה מצויידת **בכל הכלים**. שכן בעוד שהרחוב היהודי היה מוצף פרסומים ביידיש, לא הופיע ברומניה פרסום פריודי כלשהו בעברית. הדבר חסר היה ליוקרת המערכת החינוכית העברית ולשלמותה. הדבר הכאיב לי מאד ואף הציק לי. במשך 20 שנות קיומו של המרכז לתרבות, מאז הכיבוש הרומני, פרסם מרכז זה שני בוליטינים בעברית ורק ב־1932 פירסם קובץ יחידי בשם "פרודות", מפעל שלא היה לו המשך. ואז חשבתי בלבי מוטב הופעתם של כמה דפים, עמודים ולו רק... שורות בלבד, אבל בתדירות יתר. זה היה הרעיון הבסיסי שנתגלם בשם "שורות": **שורות**, ולו מעטות ביותר, אבל **משלנו**, עבריות, מקוריות, חדישות, מקומיות וקשורות עם המציאות. לא כרכים עבי־כרס, אפילו לא חוברות עבות, אלא לפחות שורות בלבד. ואולי היתה גם הכוונה, – בתת־ההכרה – **לליכוד השורות**, שורות העברים המעטים, ההוגים, הקוראים וכותבים עברית, והרואים בה כבציונות את חזות המחר. אולי הרעיון היה **אוטופי** מיסודו. הגל הנאצי הלך וגאה וסחף את אירופה כולה. גם ברומניה גברה והלכה שנאת היהודים, האמנם יש טעם עכשיו לשחק את המשחק ב..."כתב־עת"? תוך כדי שיחה אתו מספר קופרשטיין כי שלוש שנים אחרי־כן, כשמאחוריו היו 22 חוברות מרשימות, וכתב העת נסגר ע"י השלטונות, ביקר בארץ ישראל (ב־1938). הברית עברית עולמית ערכה אז קבלת פנים מרשימה לאורחים מחו"ל ובתוכם גם לכבודו. בשיחה ליד שולחנות ערוכים, נתגלגלה השיחה לנושא "שורות" הפליט **הד"ר יעקב נמירובר**, הרב הראשי מרומניה, שהיה גם הוא מבין משתתפי "שורות" וששהה גם הוא אז בארץ, אמרה שנונה, משעשעת, סרקסטית במקצת, אבל עצובה מאד: "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים... שורות..." (פרפרזה על האמרה: "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה"). עניתי לו בו במקום ב"קריאת בינים", "המצב קצת שונה: אז המצרים טבעו ואנחנו אמרנו שירה, כיום גורל אחד לכולנו ולשורותינו. ואם נגזר עלינו לטבוע, מוטב עם "שורות" מאשר בלעדיהן".

"זכורני" מוסיף ל.ק. "לא פעם, כשנשארתי עם עצמי, חשבתי כי אכן זוהי הרפתקה. במבט לאחור נדמה לי כי דווקא מצב חריג זה הוא שדחף אותי לכך. מבחינה אישית בודאי שהיה בכך משום הרפתקה. עדיין הייתי ירוק בבלצי, לא מחצית השנה אפילו, וכל מעייני מן הדין היה להתרכז בשאיפתי להצליח בתפקידי כמורה ולשלוח שרשים. היינו אז זוג צעיר, אחרי החתונה, וגרנו לעת־עתה בחדר אחד. למימון הופעת חוברת אחת של שני גליונות דפוס נדרשה ממני השקעת שלושה חדשי משכורת. ולמחיה מאין ימצאי?"

– האם לא חשבת אז כי אין בלצי דווקא המקום המתאים לכך? שאלתי את ק.

– ידעתי גם ידעתי, שגם מבחינת המקום אין לחכות לגדולות ונצורות. ולא רק מבחינת המשמעות הסמלית. בלצי זו, ככלות הכל היתה עיר מחוזית בירכותיה הצפוניות של בסרביה ואף אם יש בה כמה רבבות יהודים, הרי אין בה ולו אחד בלבד, שירצה בגאולתן של אותיות עבריות... להרתם לעזרה, לתקן בעצה טובה. התחלתי להתדפק על דלתות בתי הדפוס המסחריים בעיר ונוכחתי שאין להם אותיות עבריות לסידור חצי עמוד ולא חוברת. רק בדפוס פנחס סגל, מצאתי אוזן קשבת. הבן נפתלי גילה תיבת סְדָר פראנקריל, שהספיקה לארבעה עמודים בפורמט של ספר רגיל. וכך היו מסדרים ביד, כשמלקטים אות אחרי אות עד שמצטרפים לארבעה עמודים, מגיהים, מתקנים ומדפיסים ואחרי־כן מפזרים את הַסְדָר ומתחילים מחדש. הַסַדָר לא ידע עברית, תמיד הייתי עוקב בחרדה אחרי ה"מלאי" בתיבת הסדר, מתוך חשש, שמא לא יספיקו האותיות. ניקוד לא היה ומראש נאלצתי לוַתר על דברי שירה. רק אחרי ששופר מצבן של "שורות" רכשתי סידור בניקוד לשני עמודים... מכונת ההדפסה היתה פרימיטיבית ונאלצנו לסובב אותה בגלגל בצורה ידנית. לעבודת "הגלגול" גויס תמיד איזה "גוי וַגבונד", קבצן שיכור, מחזר על הפתחים והיה עושה את "מלאכתו" בעד כמה ליים. אך היו מקרים שהמגלגל השתכר ואז נאלצנו לסירוגין, נפתלי סגל ואני, לסובב את הגלגל, ומאחר ואני הייתי עסוק

בבית־הספר, גם בשעות שלפני הצהרים ולאחריהן, נאלצתי לתאם שעות־לא שעות, של לא יום ולא לילה, ובחפזון מבהיל כדי ל'תפוס' את השגיאות האחרונות אחרי הגהה שניה, גם בעל הדפוס שראה ב"שורות", עבודה צדדית, לא יכול לעכב את המכונה עד אשר..."המורה" יגיע מבית־הספר והן היתה זו מכונת ההדפסה שלו **היחידה** והיא היתה תפוסה בעבודות מסחריות שוטפות שלא סבלו דיחוי ושעליהן פרנסתו הבסיסית. היתה זאת בשביל הדפוס עבודה מטרידה ומכבידה. כדי לקבל חוברת בת 36 עמודים (כולל המעטפה) נאלצו להדפיס **תשע** פעמים, לסדר, לפזר ולסַדר. גם במרחק של שנים רבות עדיין רוחש אני תודה לסבלנות שגילו **פנחס** האב **ונפתלי** הבן ואת יחסם האוהד למאמצים שלי, באשר הם היו עדי היחידים להתלבטויות הטכניות, לריצות האין סוף שלי. בית סגל והדפוס היו באמצע הדרך שבין הגמנסיה לבין בית מגורי, ואם כי המרחקים לא היו גדולים – הרי גם אלו עייפו והתישו לא מעט, אף בחור בגיל שלושים...בתקופת הדגירה על היוזמה שלי והוצאת החוברת הראשונה, נאלצתי גם לקבל עלי זמנית הנהלת בית־הספר שהיה ידוע בשם "די קליינע תלמוד תורה". מנהל בית הספר ווינשטוק ז"ל, נפטר באמצע שנת הלימודים וכולם החליטו שעלי להציל את המצב וקבלתי לידי גם את השרביט הזה אמנם רק לשנת לימודים אחת או שנתיים.

המניעים להוצאת "שורות" מורגשים ומודגשים בפתח החוברת הראשונה:

אכן עוד צללים שחורים מלווים את הורתה ולידתה של החוברת הראשונה ומאפילים את קרני־האור הרפים העוטרים ומכתירים ראשו של רך נולד זה. יודעים אנו שעוד יש מקום לבקורת ויצורנו טרם הגיע לתכלית השלמות; לתקונים ולשיפור מתמיד זקוקות "השורות" ככל חי הנושא את עצמו – ועלולים הם לבא.

אין בידינו הוכחות מדויקות ומבטיחות שניצני יזמתנו יתנו פרי. טרם עלה בידינו לרכז מסביב לחוברת כל מי שזקוק לבימה צנועה זו – המשמיעים, והנשמעים. חוברת זו מופיעה לפניכם וקוראה לפיקודים במחנה וללכוד הכחות.

בית הספר העברי, הנוער החלוצי, המחשבה והיצירה העברית, תרבות ישראל בארץ ובגולה כולם ימצאו בשורות הללו הד נאמן למאויהם, שאיפותיהם.

ברטט חדוה אנו מוסרים חוברת צנועה זו לקהל העברי במדינה. שמחים שהתגברנו על המכשולים בדרך להקמת במה עברית, אנו קוראים לכל אלה שיקר להם עתידה של תרבות עברית שלמה, של חנוך עברי גואל, של איגוד "המרכז" ו"ההיקף", שיבואו להושיט יד אחים מעודדת לפיתוח ושיכלול חוברת דנן.

ואומנם באותו מאמר ראשי, שנשמע גם כיום כמסר, כמינשר המלווה תפילה חרישית של אב השולח את בנו הרך למרחקים, מתוך התגובה הקהה והמאופקת לה זכיתי עם משלוח וכתב הפנייה־הפרוספקט, הבינותי כי אין לי לצפות להדים חיוביים או להדים בכלל. הפעם הייתי בטוח כי הכל ילך ויישקע בים האדישות. אבל בינתים צריך היה לשלם גם בעד הנייר וגם בעד ההדפסה ואף להכין דמי משלוח. החוברת היתה מוכנה: יצור כלל לא נפל וניתן אפילו להשתבח בו, אבל ידעתי כי מחר יבואו הנושים, לפתע צץ רעיון: נקטתי בדרך המקובלת מאז ומתמיד אצל מחברים יהודים... השנור... בצר לי פניתי לשתי גברות מכובדות האחת – פיגה וויינברג, רעייתו של מנהל בית־הספר ת"ת הגדול, בעצמה ידענית מובהקת בעברית וחובבת ספר וספרות; השניה הגב' שופר, רעייתו של מנהל בנק בסרביה, עסקנית ציונית, אותה הכרתי ונפגשתי בישיבות ציוניות, אבל לאמיתו של דבר, רחוקה מאד מענינים יהודיים. הזמנתי את שתיהן לפגישה בבית־קפה דורפמן. ספרתי להם על הופעת "שורות", על הכוונות הטובות ועל המצוקה הכספית אליה נקלעתי עם החוברת הראשונה.

להפתעתי, הן גילו עניין לנושא והבטיחו לפעול. הפגישה נערכה לקראת הצהריים ובערב בשעה שבע הופיעו שתי הגברות הגואלות במעוני, כשבידם כל סכום עלות החוברת ואף עודף כלשהו.

בינתיים היו אלה חבלי־לידה, תלאות טכניות וארגוניות, לתכנון ולהופעת "שורות", להן נתלוו גם דאגות הנובעות מטבעו של פרוייקט חריג, גם משום שלא נתנסיתי בכגון זה. ראשית כל מבחינת התוכן. התת־כותרת עמד להפוך תוכנית־יסוד מוכרזת. "שורות" – "לדברי ספרות ולעניני החינוך העברי". (החל מחוברת ה' שונתה "לספרות לחינוך ולעניני הציבור היהודי. עם שינוי התת־כותרת, הגעתי לכותרת מסוגננת מבחינה גרפית; היה זה מהנדס בשם **מנדל פרידמן**, שהיה מהנדס הדפוס של "אונצער צייט" בקישינוב. ישבתי אתו כמה שעות טובות עד שהגענו לכותרת מוסכמת, כשהוא מנסה כל פעם להגיע למשמעות פלסטית־מוחשית. ואומנם לאחר עיבוד הפרטים הגראפים – הכותרת זכתה להצלחה והפכה לסמל של הפרוייקט.

– מי ומי הכותבים והמשתתפים, שאלתי, מאין שאבת וגלית אותם?

– אכן זו היתה בעיית הבעיות. הם היו פזורים על פני מפת ארץ רומניה, הגדולה ורחבת־הידיים. אפילו כותבי העברית לשמה היו מועטים ואדישים. גם מי מביניהם שלא איבד את יצר היצירה והכתיבה, מרוב יאוש עברו ל"התפרק" ביידיש או ברומנית. אלה היו באמת אחד בעיר ושניים בנפה. **זלמן רוזנטל, י. ווינשטיין, יעקב קוצ'ר** (קישינוב), **אליהו מיטוס** (פוקשאני), **ק.א. ברתיני** (אז אהרון גולדגנט סורוקי) **מרדכי גולדנברג** (סקורני) **י. צלמן** (קפרשטי). **בנימין דוחובני** (בישראל ב.י. **מיכלי** עבר לבוקרסט מאטאקי) י.א. **יגולניצר, נתן מרק** (רומניה הישנה). פניתי גם לכמה מורים, שידעתי שהם מושכים בעט בתקוה שזוהי הזדמנות לתת ביטוי ותנופה לבעיות המטרידות את העומדים בחזית הראשונה של מערכת החינוך. המאגר היה קלוש ומפוזר והתשובות, במידה והגיעו היו פסימיות. זכורני שהמשורר אליהו מיטוס משורר מוכר שישב אז ברומניה אותו הכרתי אישית ושפרסמתי עליו מאמרי הערכה ב"פרודות" ב"אויפגאנג" וב"אונזער צייט", ענה לי (בערך לפי הזכרון), "חבל על טרחתך, יהיה זה מעשה סיזיפוס ונסיון שלא יצליח". הוא הבטיח שלא אזכה למנוי אחד אפילו, בכל רחבי רומניה. אפילו מרכז "תרבות" שראה בנושא נסיון קרתני, לא ענה ולא הגיב. כנראה מתוך בטחון שאין זה אלא הזיה, חלום באספמיה, וסופה כשלון. פרפור של קנאה קרתנית וצרות־עין – הגיעו דווקא מבוקרסט. היתה זו תגובה מצידו של מורה עברי, איש עסקים ממולח, **נחום זליבנסקי**, שבהודע לו דבר פנייתי, הכריז אף הוא על ירחון בשם "עמודים", שיופיע בבוקרסט הבירה.

– "עמודים" דווקא?

– ללמדך: אתה לנו ב"שורות" ואנו לך ב"עמודים" ואומנם הופיעה חוברת אחת, או אולי שתיים ולא יספו העמודים להחזיק מעמד. יקשה לי לקבוע כי תגובות אלה חממו לבי. אך מכיוון שאמרתי "אלף" המשכתי לאמור גם "בית". קפצתי למים הקרים, כשכולי חדור חרדה.

– ומי הם הקוראים, שאלתי.

– החוברת הראשונה, נשלחה באופן אישי לפי מאות כתובות שריכזתי בזכות עצמי (החוברת הודפסה באלף עותקים) והגיעה לכל עסקן ציוני ועברי, לאישים שונים ברחבי המדינה, וכמובן בראש וראשונה למורים עברים. לאט לאט התחילו להגיע תגובות. שתי התגובות הראשונות באו מארץ ישראל ועודדוני מאד. היו אלה הברית העברית העולמית בחתימת מנהלה ד"ר **א. רוזנפלד** ומהמשורר **יעקב פיכמן**, איש בסרביה ויליד בלצי.

הנה מה שהוא כותב אחרי קבלת החוברת ה־22 ב"מאזנים" 1938: "הגיעה לידי החוברת האחרונה של הירחון הצנוע "שורות", היוצא לאור בבלצי, עיר בסרביה זו שבה נולד כותב הטורים האלה. בנערותי, כשהגעתי לדרגה של קורא ספר, היה בעיר לא־קטנה זו חותֵם אחד ל"השלוח", אחד ל"המליץ" ושנים שלושה ל'הצפירה'. כל ספר עברי חדש שבא לידי היה מאורע גדול בחיי, ועד היום קשורים מיטב זכרונות ילדותי במאורעות מעטים אלה. מי יכול אז לשער שפעם יצא בעיר זו ירחון עברי מודרני?" "דבר קטן וצנוע – בלי ספק. גם לא יצוייר, שבסרביה הנדחת, המדולדלת בחומר וברוח מאז באה בעול השלטון החדש, תעצור כוח לכלכל הוצאה עברית לפי כל תביעות השעה. אבל ברכתי שלוחה לבני עירי ובני ארצי, המקיימים מתוך עוני, אבל גם מתוך אהבה, את הירחון הקטן שעד היום כבר הוציא

עשרים ושתיים חוברות. הצליח להבליט מחוץ לעורך **ל. קופרשטיין**, כמה כוחות ספרותים מקומיים חדשים שיש להם תקוה (דוחובני, ח. הוכמן ועוד). ראויה היא הוצאה קטנה ונאה זו, השומרת על הגחלת העברית בפנה רחוקה ונדחת כזו לכל האהדה מצדנו, - ולא רק לאהדה בלבד".

צר רק לקבוע כי בשעה שפיכמן כתב שורות חמות אלה לא ידע כי הוא בעצם כתב ראֶקוויאֶם ל"שורות", בפקודת השלטונות אז נסגרו "השורות" ולא יספו עוד, אבל על כך בהמשך.

– ובכל זאת כיצד הצלחת לקיים את "שורות"?

– אנו עומדים בפרק של גיוס אמצעים, בנוסף לטרדות העריכה וההדפסה. לפני היו שני דרכים להשגת אמצעים: גיוס תמיכה ציבורית ורכישת מנויים. הסיכוי לתמיכה ציבורית היה קלוש מאד. לא לתנועה הציונית בבסרביה או ברומניה ולא למרכז "תרבות" היו אמצעים בשפע. זה האחרון גם לא היה שופע חיוכים לעידוד. במשך כל זמן קיומן של "שורות" לא זכיתי למכתב עידוד אחד מצד הממסד הציוני. גם מהקהילה היהודית בבלצי, לא זכיתי למענק הדל ביותר של 500 ל"י, אז חצי לירה אנגלית.

להפתעתי העידוד בא דווקא מהקוראים עצמם. עיקר ההפתעה באה לי מהפרובינציה ובעיקר מכיוון שלא ציפיתי לה, **מטרנסילבניה** היהודית.

עם כל המאמצים הגדולים, על חשבון זמני וחופשת־הקיץ, לא היה בהם כדי לקיים את הבמה יותר מאשר מ"יד לפה". אך היה בהם משום סיפוק־רב, על ההעזה שהצליחה, על המוטיבציה שהצדיקה את עצמה ועל ההתעוררות מסביב לנושא "שורות" והעברית. כבר אז חשבתי לי שהעמל הוא מוצדק. גם ההדים וההערכות היו מרובים וחיוביים והם הגיעו מכל רחבי רומניה, מארצות הברית, מפולין ומליטה ובעיקר מארץ־ישראל. כנהוג בעולמנו מלווה תמיד סרח העודף – שובל של לא מעט קנאה במרכזי התרבות וה"עסקונה" הציונית בקישינוב ובבוקרסט. ידעתי, כבר אז כי זהו הליווי הטבעי של כל מפעל מצליח.

"שורות" נאסרו – "אודים" במקומן

ובינתיים העניבה האנטישמית מתהדקת מסביב לצואר. מיד עם עלייתם לשלטון של שני אנטישמיים מפורסמים ביותר ברומניה – **פרופ' א.צ'. קוזא והמשורר אוקטאביאן גוגה**, נתכות על ראשי היהודים גזירות על גבי גזירות. הגזרות היו ברובן העתקי חוקי נירנברג. למחרת עלייתם לשלטון ועם מינויו כראש המיניסטרים וכשר הפנים של אוקטאביאַן גוגה נתקבל מברק אישי לעורך "שורות" ובחתימתו האישית של גוגה בו מודיע על איסור הדפסתן והוצאתן לאור את "שורות". ההודעה היא כי מהיום אסור להדפיס ולההדיר דברי דפוס באותיות "מרובעות" (היינו אותיות יהודיות בעברית וביידיש), היתה זו ההוראה הכללית, אבל המברק האישי מיועד כדי למנוע כל התחמקות פרסונלית. היה עצוב מאד. היה ברור כי ההתנקשות באות העברית היא הגזירה הנתעבת ביותר. היא נשארה בתקופה גם אחרי ממשלת גוגה־קוזה, שלא החזיקה מעמד יותר מחודשיים. היה זה חוק התעללות והשפלה שהוכרז עליו בד בבד עם החוק האוסר להחזיק עוזרות־בית נוצריות. בפומבי אסור לדבר כל שפה אחרת מלבד רומנית Vorbiţi numai Româneşte. אחד ממנהיגי סניף המפלגה האנטישמית בבלצי, צורר היהודים, **נוביצקי**, מקבל תפקיד גבוה בממשל, ללמדך שבלצי הופכת על ידי מינוי זה מוקד חשוב לאכיפת החוקים האנטי־יהודיים...

ובכן הפעם המי יודע כמה בתולדות העם היהודי מועלות על המוקד מגילות כתובות באותיות עבריות "גווילים נשרפים ואותיות פורחות". גם אם לא במדורה ממש, נסתם הגולל על "שורות". עשרים ושתיים החוברות הפכו במשך הזמן אוביקט ארכיוני, אבל גם עדות נאמנה אולי מהמעטות על מה שהיה קיים בבלצי. משנפל הקבינט של גוגה־קוזה – אחרי ארבעים יום – הכריז גוגה: "ישראל ניצח, אבל גם אני עלעלתי דף אחד נוסף בהסטוריה הרומנית. הגלגל לא יחזור". אכן, לצערנו ישראל לא ניצח והגלגל לא חזר. אך התיבה על **תאיה** לסידור האותיות העבריות שנתוספו עליה אותיות שנרכשו עוד בינתיים עומדת על כנה, האותיות לא פוזרו, באותו רגע כאילו ללא כל יעד קרוב; כאילו ניטלה הלשון לה ולי,

מספר קופרשטיין, 'החצוצרה שנתביישה' – חשבתי בלבי במשך השנתיים הבאות, ערב השואה הגדולה, היא לא אכזבה. עוד באו "אודים", אודים נצולים מאש, הנושאים עליהם את הסימן בלצי...
עם שובו לבלצי, אחרי שהות מוצלחת ושאיבת מצברים וחידושם ממקורות המציאות התרבותית והחברתית בארץ ישראל – מצא את עצמו קופרשטיין עומד לפני שוקת שבורה בנושא פעילותו הספרותית במסגרת "שורות". גזירת האיסור על הופעת דברי־דפוס פריודיים באותיות מרובעות היתה בתוקף. גם המצב הפוליטי נחדד יותר ויותר, אם כי ברחוב היהודי העסקים התנהלו כרגיל, קופרשטיין יודע לספר כיצד התלבט קשות. מאחוריו היתה מכבידה עליו ההתחייבות הבלתי־רשמית בפני הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית **להמשיך**. להמשיך? – אבל כיצד?"
ואז נצנץ במוחו של קופרשטיין רעיון שהצליח. היה זה "טריק", שהשלטונות הרומנים המקומיים לא נתפסו לו, – בפרשנות. האיסור: חל על הדפסה באותיות עבריות רק של דברי דפוס פריודיים, אבל לא על ספרים סתם, למשל **אנתולוגיה**, היינו קובץ שמיועד להקנות ידע ספרותי כללי. מה פסול בכך? אדרבא, כל אחד ידע כי אסרו עלינו ליבא ספרי־למוד מחו"ל, לא מפולניה ולא מארץ ישראל, החשש היה שמא יגניבו באמצעות ספרים אלה ערכים חינוכיים אנטי־ממלכתיים רומנים...רשויות החינוך היו טוענות: אדרבא, חברו לכם ספרי לימוד בעברית משלכם, בתנאי שיהיו תואמים את הקו הממלכתי, הפטריוטי־לוקאלי. אם־כן אין כשיר מספר אנתולוגי של דברי פרוזה ושירה ובתוכה גם כלולים דברי ספרות...רומנים. וראה זה פלא: הדבר תפס. שכנעתי את "הצנזור הרשמי" שלי, דניאל סורוקר, איש חביב, ושהשתייך ל"צהר" ־ הציונים רביזיונסטים בעל חנות לדברי חשמל, שעוד מימי "שורות" הוטל עליו מטעם הפרפקט (מושל המחוז) לבדוק את החומר. סורוקר זה, שהיה "קרוב למלכות" לא ידע עברית, אבל עשה זאת בנפש חפצה ואף חתם ואישר את החוברת כשהיא כבר היתה מוכנה לסידור. **וכך הופיעו שני "קבצים", בעלי נפח משולש, בהשוואה ל"שורות" כשבכל אחד מהם גם תרגומים מרומנית כמו, "לפיד הפסחא" לקאראַז'יאַלי –** FACLIE DE PAȘTE, **האומן מאנולי** – MESTERE MANOLE לוואסילי אלכסנדרי, וגם תרגומים משיריו של תודור אַרגאֶזי ואחרים. המתרגמים נפתלי ג'נתון אליהו מיטוס וק.א. ברתיני. וכך כתב קופרשטיין בפתח החוברת הראשונה של "אודים":
"זה שמונה חדשים שגזירת האלם השתיקה את "שורות". בהעדרן נוכחנו כמה יקרות וחשובות היו לנו. ההד הרחב שמצאו להן בין חוגי הקוראים והאהדה המעודדת בבקורת שבעתונות העברית בארץ ישראל ובגולה, הוכיחו לנו את צדקת שאיפותינו וחשיבות המפעל שלנו, ב"אודים" – כוונתנו להמשיך את המפעל היקר לכולנו: עידוד הכוחות היוצרים שבמדינה, טיפוח התנועה העברית והחינוך העברי, קשר אמיץ עם ארץ ישראל היוצרת.
מעטים, בכל זאת יודעים את דרך החתחתים של שורות עבריות בגולה. ולגבורת משנה זקוקים היינו כדי לקיים "אוד מצל מאש" בשעת חרום אשר כזו. לרשותו של הקהל העברי אנו מוסרים את ה"אודים" הללו ואנו תקווה שידע לשמור עליהם."

ההערכה לה זכו "שורות" ו"אודים".
אפשר היה לשער, כמה ספקות נלוו לל. קופרשטיין, בשעה ששלח את החוברת הראשונה "על כנפי" הדואר. והנס התחולל. אכן אין בעל הנס מכיר בנסו, שכן פקפק אם יוכל להתגבר על כל הקשיים ועיקר החשש המתמיד שליווה אותו עם כל חוברת שהופיעה: אם "שורות" יוסיפו להתקיים. למרבה הפלא, "שורות" ומהדורתם המוסווית 'אודים' החזיקו מעמד שנים מספר. ואולי לא היה זה הפלא אלא עקשנותו, התמדתו ועבודתו המפרכת שהעורך השקיע ללא לאות, הן שעמדו ל"שורות".
תופעה זו ראויה למחקר מעמיק יותר, כיצד קרה הדבר. ציבור הקוראים וחובבי העברית נענה בלב פתוח ובהערכה. עם הופעת החוברת הששית, הופיע בעתונה המרכזי של ההסתדרות הציונית העולמית בירושלים "**העולם**" בגליון מ"ו, מכ' כסלו תרצ"ו מאמר נלהב בשם "מפעל צנוע". לאחר שמחבר הרשימה מתאר את דלותה של עמידת העברית ברומניה רבתי, ושל התנועה הציונית, כולל בסרביה בה

המצב לדעתו טוב יותר, בכל זאת "שכינת התרבות העברית, הולכת ומסתלקת". ואם בכל זאת לא אבד עדיין הכוח לתרבות העברית ברומניה, הרי זה בזכות "שורות", וכך כותב הוא:

"והנה קם אחד מנאמני העברית האלה, הסופר הצעיר ל. קופרשטיין, ועשה מעשה" יצר במה עברית בעיר בלצי (בסרביה) ושם צנוע נתן לבמה זו: "שורות" ("שורות" לספרות, לחינוך ולעניני הצבור היהודי). בחודש טבת תרצ"ה הוצא קול־הקורא, שהעביר במדינתנו את הבשורה על הקמת הבמה הזאת. הליצנים שבקרבנו שעם כל "חובבנותם" לעברית הינם בכל זאת פקחים ואנשי מעשה, נדו ראש. אכן, עוד לא פסו בטלנים מני ארץ! בטוחים היו שהעובר הזה עוד במעי אמו ימות, שהקול־הקורא יעורר קצת וויכוח, יגע באיזו נימה חבויה, אבל מיד הכל ישוב כשהיה. הם יודעים כבר מן הנסיון, שאין מקום ברומניה לבמה עברית. הרי לפני כמה שנים עמדו להוציא ירחון עברי בצ'רנוביץ ("פינה"): ובקישינוב התכוננו לייסד במה עברית "מן הצד" – וכל התכניות עלו בתוהו, כה יהיה בהכרח, גם גורלן של ה"שורות". ולמה זה נהיה כחולמים? – והנה "אכזבה"! בחודש שבט ש"ע הופיעה החוברת הראשונה של "שורות" חוברת צנומה, "לחמא עניא" דרומניה, אבל מתוכה גלשו כוחות־יצירה והועלו בה על הפרק שאלות חשובות כלליות ומקומיות, ונמצאו כמה עסקנים תמימים שנתעוררו מן הקפאון והבטיחו את סיועם לבמה העברית היחידה. אך גם אז לא נפלו חלילה העסקנים ה"נבונים" מלומדי הנסיון, בפח ההשליה. מתינותם וזהירותם מן "הפזיזות" לא נתערערה, כן הופיעה החוברת הראשונה. ומה הרעש? כמה וכמה עתונים כבר "הופיעו" ואחרי גליונם הראשון שבקו חיים לכל חי, על כן הוסיפו לעמוד מרחוק, כשעטרות ה"בינה העליונה" על ראשיהם והביטו מן הצד לפרפוריה של הצעירה הזאת, והנה הופיעה גם החוברת השניה והשלישית; שופרה הצורה והועמק התוכן; נתרכזו מסביב לבמה זו הסופרים העברים הותיקים שבמדינה והופיעו כוחות מבטיחים של צעירים. ואעפ"כ עדיין עסקנינו עומדים ותוהים, עומדים ומתנבאים...
וראו! הנה הופיעה כבר החוברת הששית. כדי להגיע אליה היתה דרושה גבורה נפשית, מידה גדולה של סבלנות, התמדה רבה במפעל, שקידה ללא־יגע על אש־האמונה שלא תדעך בקור האדישות של אותם השאננים שאינם נוקפים באצבע ומביטים במנוד־ראש על "בעלי־החלומות". וניצחו דווקא אלה האחרונים, שנתנו את ידם למפעל הצנוע, מבלי חיטוטים והתפלפלות...ובצדק הם רואים את הופעתה של החוברת הששית של "שורות" כיום־טוב קטן שלהם".

ולאחר סקירה מקיפה על טיב החוברות, משתתפיהן ותרומתן לנוער, לחינוך ולספרות העברית מסיים הכותב:

ל. קופרשטיין, מייסד השורות ועורכן, שהלך בדרך החתחתים של יצירת במה עברית ברומניה, ששמר עליה מכל פגעים רעים והתמיד בהוצאתה מתוך עקשנות והקרבה – תבוא עליו הברכה!

מספר קופרשטיין:

"עזבתי את בלצי ביום ראשון 22 ביוני 1940 בכיוון בוקרסט על מנת להשתקע בה זמנית עד עלייתי ארצה וביום חמישי ב־27 עמדתי להגיע חזרה לבלצי. באותו ערב כבר לא יצאתי מבוקרסט לבלצי, מאחר ולפנות ערב הודיע רדיו בוקרסט על כניסת הסובייטים לבסרביה. בבלצי ידעו לספר כי למחרת הכיבוש הסובייטי הזדרזו שליחי הנ.ק.ו.ד. לחפש אחרי קופרשטיין, אך אכזבתם היתה רבה. "הציוני אויב העם" כבר ישב בבוקרסט במשרדי הארצישראלי לעליה, כשהוא מופקד על עליית נוער וסטודנטים."

עברית – התריס נגד התבוללות

עם ביקורו בארץ ישראל במשך חודש ימים, באפריל 1938, לאחר סגירת "שורות" מבקש ל. קופרשטין גם להשיח מלבו את דאגתו על הסכנות המרחפות על החינוך העברי בבסרביה. הוא דפק על כל דלת שנשאה כתובת של כל מורה ומחנך או מוסד שהם קרובים לנושא. המטרה: לעמוד על שיטות החינוך וההוראה, להתעדכן בחידושים בלשון ובדרכי הקנייתה, ואפילו שקד ללמוד שירים חדשים כדי להביאם לתלמידיו. הוא שקד היה גם להעלות את הנושא של החינוך בתפוצות בקרב הציבור הארצישראלי. הוא נתבקש אז להעלות את חגיגיו בכתב מעל במה חינוכית "שרשים" – בחפזון ומקוצר זמן שרטט את המאמר "מלבטיו של החינוך העברי בגולה."

במאמר זה הוא ממשיך לגבש את ה"אני מאמין" שלו לגבי העברית. עברית – בודאי; אבל בעלת תוכן תרבותי ולאומי יהודי.

אם נמצאו בתפוצות מערערים על עצם קיומו של חנוך עברי בגולה, הרי לא על לאומיותו הערעור, כי אם בעיקר ביחס לעבריות שבחנוך. "אין לנו ולא כלום – טענו – נגד חנוך לאומי; אדרבא, גם אנו מסכימים לו, אולם אין אנו מסכימים לעברית כלשון ההוראה, שהרי לשון זו אין לה כל מגע ישר אל החיים והמציאות של החנוך. יתר על כן: **אין לה הסגולות של לשון הוראה, כי אינה שפת חיים יום־יום, הקושרת קשרים בין בית־הספר ובין החיים שמחוצה לו".**

אכן, מבחינה זו נסתתמו טענותיהם למול העובדה של נסיון השנים האחרונות, אשר בא וטפח על פניהם. פיצולה של מפת אירופה, שהביאה לידי התנגשות מאונס בין לשון המדינה ובין לשון המעוט, הראה ברורות שאין סכנה של דו־לשוניות מסוכנת במדה כזו שתביא נזק תרבותי ניכר למעוט, המעניק ממילא לבניו חינוך בשתי לשונות, שבתכנן הן לעתים צמודות זו לזו. מקום יש בטבע האדם המודרני לריבוי הלשונות ואין בכח השפה גרידא להכריע, כל זמן שאין מאחוריה קופה של ערכים תרבותיים חשובים. על כן עדים אנחנו לתופעה, שבהרבה נקודות שבתחום־המושב היהודי שבמזרח אירופה, במקום שם הלשון השלטת היא הלשון האידית, לא החזיקו בתי הספר האידיים מעמד. הדבר בא מפאת חוסר התוכן התרבותי הלאומי שבהם, בעוד שבתי הספר העבריים התפתחו ועלו מעלה מעלה. ליתר דיוק: לא המסגרת הלשונית היא המכריעה בחנוך, אלא התוכן התרבותי הלאומי שמילא אותה. כי אין מְכֻוָּנת ביה"ס העברי להקנות לשון גרידא; היא לנו רק צינור, שבעזרתו אנו מקנים לחניכנו את הרכוש התרבותי־הלאומי, הדרוש לו כדי להיות בן נאמן לעם היהודי.

רואי השחור שבמחנה העברים הפורשים לפרקים לקרן זוית ועושים חשבון הנפש ושואלים – ובצדק – המצב היה מביך ומרפה ידיים. "למי אני עמלז" טענו: הנה חניכנו, המבקר 4 או אפילו 7 שנים בבית ספר עממי בנטשו את כתלי בית הספר הוא עוזב מיד את הלשון שבה התחנך ושגם לא השתמש בה די צרכו. אנו עומדים אז לפני שוקת שבורה – מה הועילו אפוא חכמים בתקנתם? למה, איפוא, לנו כל הטורח הזה של שתי לשונות, שהוא גם נגד הדרישות הפדגוגיות? אולם לא כן הדבר, שפתו אמנם נשכחת מפיו אבל אין הוא יכול, ולו גם ירצה, לגרש ולעקור מלבו את כל אשר ספג אל קרבו בימי ילדותו. והראייה: ה"חדר" הישן, אשר על אף כל מגרעותיו הפדגוגיות הקנה לחניכיו חסינות לאומית, שעמדה להם לכל ימי חייהם. המסקנה: לא הלשון גרידה עיקר בחנוך, אלא התוכן שנתגלם בה."

קופרשטיין מודע לקשיים המתגלים בדרך זו. הוא מעלה מנסיונו בבלצי את הסיפור על **הקושי שבתרגום**, גם במסגרת הנחלת הלשון לתלמידיו בבלצי. אחרי 10 שעות בימממה של **סביבה לא עברית** חוזר החניך ישר **אל כתתו העברית**, כשהוא מלא וגדוש רשמים **והוא מוכן** להשיח אותם בפני מורו וחבריו ואילו הדלות המילולית בה הוא מתייסר, מקשה עליו שיחה שוטפת. במיוחד כאשר הוא מגיע מעצמים ואירועים לערכים מופשטים של הסביבה השונה והיא קשה יותר ככל שמערכת הערכים הזאת בבית, ובעיקר ברחוב ובאוירה זרה, שונה היא. המסקנה היא: העברית היא **אתגר** למלחמה בהתבוללות.

"הרבה מושגים מקבילים, השייכים לשתי רשויות: רשות היחיד עם רכוש בעל ערכים לאומיים מופשטים בעיקר, ורשות הרבים של ערכים מוחשים וחיים של הסביבה הזרה. חוש־הסתכלותו החד

של הילד דוחף אותו להקביל את ההקבלות ולהשוות את ההשוואות המתאימות, ומוחו הרופף מתפתל בתוך תסבוכת אותם המושגים המקבילים. והקבלות אלה לא די שהן מכניסות ערבוביה למוחו של הילד הרך, אלא גם מטשטשות את תפיסת הדברים לאמתם".
כך חשב והגה ל. קופרשטיין שנתיים לפני השואה והתמיד והחזיק באמונתו זו גם לאחר שעלה ארצה (סוף 1940).

מסקר זה, מתומצת ונחפז, אנו למדים כי אין קופרשטיין רואה את החינוך העברי בגולה רק כמשאת־נפש, כמיהה רומנטית להגשמת ציונית אינטגרלית. לאור נסיונו הקצר, אבל המעמיק, בהיותו סמוך על נסיונו שצבר במוסד הבלצאי רוצה הוא לראות בהנחלת העברית מערכת מסודרת, שהישגיה העיקריים מתחילים עם צמיחה מופלאה של **יש מאין**. מעולם המיקרו של בסרביה, למד הוא על שמתרחש בעולם המקרו של החינוך היהודי. בו בזמן הוא גם מודע לפגמים הלא מעטים המתגלמים בנסיונות הנועזים להגשים מערכת זו. מקורם של פגמים אלה באנומליה של קיום החברה היהודית בגולה, חברה גלותית על כל גילוייה, זו הנותנת בתחומי בסרביה, ואפילו שנסיבות המקום והזמן הטביעו בה את חותמן הייחודי, הרי הן תקפות בכל אתר ואתר של מוקד יהודי. הוא לא חדל מלהדגיש את הנסיבות המקומיות שנוצרו, הוכתבו ונאכפו ע"י שלטונות האליגרכיה הרומנית. טעמו המר של המאבק הנוקשה, המדיני והמשפטי, מסביב לקיומו של בית־הספר העברי בבסרביה ליווה אותו כל הזמן. וכבר ב־1946 בא"י פרסם חיבור "בשבילי החינוך", כתב־העת הפדגוגי, בארצות־הברית, נעשה על ידו נסיון, אולי הראשון מסוגו, להדגיש את תולדות המאבק הזה בכל מזרח אירופה, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. היה זה כמובן רק צד אחד של המאבק. פרק אחר בהשקפת עולמו זו לא פחות חשוב הינה **העברית** עצמה, של. קופרשטיין הפך אותה לדגל במערכת החינוך היהודי.

ה"אני מאמין" החינוכי שלו

עיקריו של ה"אני מאמין" החינוכי שלו, להלכה ולמעשה, גיבש לעצמו ל. קופרשטיין בבסרביה, בהיותו חניך בית־הספר העברי ואשר פלא צמיחתו הפכה לו חוויית חיים. בעשור שנות השלושים, שמחציתו השניה התרחשה בשבילו בבלצי, בסדנתו של הליצאום העברי, נתגבשה השקפת עולמו, בה המשיך גם בתקופתו הבתר־בלצאית. עם עלייתו ארצה שימש רק זמן מועט בהוראה מעשית, אחרי כן פעל כמזכ"ל ועד ההורים הארצי ועורך "להורים" כתב־עת ראשון מסוגו, כששותפים לו לעריכה הם המחנך הדגול **מ. אביגל**, הפסיכיאטר פרופ' **פישל שניאורסון** והמשורר **יעקב פיכמן**. בצד פעילותו במשך שנים מרובות בשדה ההסברה והתרבות במועצת פועלי תל־אביב־יפו, שימש גם זמן רב יושב ראש הנהלת בית־הספר הגבוה לפועלים. במשך שנים רבות הוא חבר הנהלת ברית עברית עולמית ותקופה ארוכה ערך את "עם וספר" כתב־עת בעל־משקל מוקדש לבעיות החינוך העברי והפצת הלשון העברית בתפוצות. בשליחויותיו הציבוריות השונות בחו"ל ביקר תמיד בבתי־ספר עבריים רבים באירופה, בארצות־הברית ובאמריקה הלטינית. בדרך זו הוא עקב בהתמדה אחרי כל גילוי עברי בתפוצות.
מתוך הסקר שהכין ל. קופרשטיין בשביל ספרו של אברהם לוינסון ואשר קצורו נתפרסם גם ב"שורות" וגם ב"עם וספר", אנו למדים בראש וראשונה על החינוך העברי בבסרביה, השייך כיום כולו להסטוריה. אך בו בזמן אנו למדים את ההסברים והמוטיבציה ההסטורית להתפתחותה של רשת זו, שהעיר בלצי היתה מוקד חשוב כה.

הרקע, השורשים והתוצאות

התנועה הציונית - של "חובבי ציון" וזו המדינית של הרצל, הכתה שרשים נאמנים דווקא בבסרביה. עצם היותה מקום מקלט להגירה הפנימית היהודית, ברוסיה של המאה ה־19. היהודים שנקלטו בה, עובדי אדמה ברובם המכריע, כשמושבותיהם נקודות בודדות בים הגדול של ישוב מולדובני פרימיטיבי, לא היוותה בסרביה גורם מטמיע ומבולל. המולדובני, לא היה בו די כוח להשפיע בתרבותו

הדלה על המתישב היהודי. היהודים ברובם אנשי עמל ושדה לא מלאו את ה"ישיבות" ובתי המדרש כבתחום המושב. ממילא לא נזדקקו לאותה מהפכת־מעבר ששימשה ה'השכלה' ברחבי רוסיה. גם ההווי הדתי לא היה כאן מכשול בדרך לציונות על גלגוליה. מקרב יהדות זו צצה מנהיגות פעילה כמו ד"ר **ברונשטיין־כהן**, הרב **י.ל. מימון, יוסף ברץ** ואחרים. התנועה הציונית נולדה כאן לא כתנועה מורדת, אלא **כמשלימה**.

כך קורה שהתנועה למען חינוך לאומי ולהקניית העברית הופכת תנועת לואי לתנועה הציונית. לא הרוסיפיקציה שלא הצליחה, ולא החינוך החרדי המסורתי הקלוש הפריעו לכך. ה"חדרים המתוקנים" מתחילת המאה עד למלחמת העולם הראשונה ובתי־הספר רוסיים־עבריים מיסודה של "יקא" – יצרו מהר אוירה חדורה אהדה ושאיפה לחינוך עברי חדש. בראש כמה "חדרים" מודרניים טיפוס החדר המתוקן) ובתי־ספר אלה עמדו ד"ר **י. ברונשטיין־כהן, ש. בן־ציון, יעקב פיכמן, יהודה שטיינברג, שלמה הללס, ש.ל. בלאנק** והם טפחו בקרב הבסרבאים אהבה וכבוד לחינוך עברי וחינכו לציונות ולארץ ישראל.

עם המהפכה הרוסית, הרימה התנועה הציונית ראש והתחילה לנהל תעמולה מקיפה למען בית־ספר עברי מן המסד עד הטפחות. בבסרביה התחילה לקום רשת של בתי ספר עבריים, החל מן הגן וגמור בגמנסיה. עם העברת בסרביה לשלטון רומניה, שקדה הממשלה לעקור את השפעת הרוסיפיקציה והעניקה אפשרות קיום לבית־הספר העברי. היא אפילו דאגה בעצמה להקמתם של כמה בתי־ספר ממשלתיים בקישינוב ובערי השדה, ששפת ההוראה שלהם היא עברית או יידיש. ועדה מיוחדת להשכלה יהודית הוקמה ליד הדירקטוריון להשכלה. (מעין מיניסטריון להשכלה, שהוקם בבסרביה כדי להבטיח ממשל אוטונומי). כך הורשתה הקמתו של האינסטיטוט להכשרת גננות ועוד ועוד. לאותה עונה – 1919-1922 – זרמו מאוקראינה אלפי פליטים, פליטי חרב הפוגרומים, לעבר בסרביה. היו אלה קבוצות שלמות של עסקני ציבור, ציונים, מורים וסופרים מכל קצוות אוקראינה. ההתלהבות של תקופת הצהרות בלפור וסן־רימו וקסמה של ארץ ישראל דחפו אותם לפרוץ דרך לעליה. בינתיים הם השתקעו לזמן־מה בבסרביה וגרמו להתעוררות ציבורית לאומית ואף לכינונו וביסוסו של החינוך העברי, תנועות הנוער הראשונות, "מכבי" ו"השומר הצעיר" ובעיקר בית־הספר. אין עיירה לאותה תקופה בבסרביה שלא הקימה בית־ספר עברי או גמנסיה עברית.

אמנם גדולים היו הפגמים והליקויים של בית־ספר זה. לא היתה תוכנית לימודים אחידה. גם המורים לא תמיד היו מיומנים במקצועותיהם, חסרו ספרי לימוד עבריים במקצועות הכלליים. מאידך, היו גם היבטים חיוביים. רוב בני האוכלוסיה היהודית בקרו בבית־הספר, מעמדו של המורה היה טוב והתלמידים קבלו חינוך עברי. אך חיש מהר השתנה המצב. השלטונות התחילו להימצא בסבך העניינים שלא התפנו אליהם בשנים הראשונות של הסיפוח. השלטון המרכזי בבוקרסט לא גילה הבנה למגמותיו של בית־הספר המיעוטי, כפי שהתכוון השלטון האבטונומי הראשון. עכשיו משנתבססו עמדות הממשל הבחין בבית־הספר היהודי את **הניגוד הגמור למגמת הרומניזציה**, שהפכה אינטרס ממלכתי עליון. גם בבית־הספר הממשלתי, שבראשית ימי השלטון היתה רבה בו ההזנחה, הושלט סדר, הפך רומני ותואם אל דרישות הקו הממלכתי. ללומדי בתי־הספר הממשלתיים הוענקו הטבות, שהיה בהן כוח משיכה: קיצור שירות הצבא, חינוך חינם והנחות שכר לימוד בבית־הספר התיכון; הקנית הלשון הרומנית הפותחת סיכויים במשטר החדש להסתדר בעבודה, להתקבל לבית הספר הגבוה; כל אלה נשללו מבית־הספר העברי. השלטונות המרכזיים התחילו להתיך גזרות על בית־הספר העברי, שנתגלה בלתי מוכן לעמוד בהן. המפקחים מטעם וכל אוחזי רסן החינוך וההשכלה במדינה לחצו יותר ויותר על בית־הספר היהודי והמטירו עליו דרישות, שתקציבו לא היה מסוגל לעמוד בהן. לא בכל בתי הספר היהודים ניתן היה להצביע על דירות מרווחות, על סדרים, חומר דידקטי, ספרות מקצועית, מורים מוסמכים וכיו"ב. ועל כל אלה נתפכחו המוחות ברחוב היהודי, נתדלדלו מקורות הפרנסה, התנועה הציונית היתה נתונה למשברים בגלל המצב בא"י וסגירת שערי העליה. אחד אחד עזבו את בסרביה

בכירי ההגירה האוקראינית והעליה שלה, על המורים, הסופרים ואפילו המוני הצעירים שלא מצאו אחיזה במדינה. הרבה בתי ספר נסגרו ולאוו דווקא מתוך לחץ הממשלה; אלא בגלל המצוקה החומרית. התלמידים בהמוניהם נהרו אל בתי־הספר הממשלתיים ואיש לא נקף אצבע לתיקון המצב. בית הספר העברי נשאר לנפשו כשהוא התקיים רק בזכות מסירות נפשם של המעולים שבמורים. מאידך בית־הספר העברי עצמו התחיל להתאים עצמו לדרישות החוק, שעם כל זדון המחוקק היה בו גם הרבה מהחיוב. ואם לזמן־מה הגיעה לשלטון מפלגה דמוקרטית כלשהי, נוחה יותר, הוקל לבית־הספר, וניתנה לו האפשרות להתאושש ולשפר את מצבו. אך המחדל הקשה ביותר היתה נשירת התלמידים שהפכו את בית־הספר למדינה ללא עם.

על אף המחדלים – קובע קופרשטיין בחיבורו – מה רבה הברכה השמורה לחינוך העברי בראש וראשונה בבתי־הספר היסודיים. בית־הספר בדרג זה של ארבע כתות ממלא את תפקידו על הצד הטוב ביותר. רמתם בפרובינציה עולה בהרבה על בתי הספר הממשלתיים. וזה בנוסף למשימתם ויעודם כבית־ספר עברי במלואו. השפה העברית, גם כשפת הוראה והרוח העברית שולטות במלואם. הזיקה לארץ־ישראל, החגיגות המסורתיות והווי יהודי מודגש, הם מרכיבי הלואי. הרבה בתי־ספר הנהיגו גם את המקצועות האמנותיים שלפני־כן הוזנחו כמו מלאכת־יד, מוסיקה, ציור, התעמלות. בדרך זו ממליץ קופרשטיין על קיומן של שבע (במקום ארבע) כיתות של בית־הספר היסודי, כאשר שלוש הכתות האחרונות תחשבנה בו בזמן ככיתות בית־הספר התיכון לאלה שירצו ויוכלו להמשיך בבית־ספר תיכון – מעין חטיבות הבינים של ימינו – אבל גם כיתות משלימות־השכלה בשביל בני הכפר והעיירות שלא יוכלו להמשיך בלימודיהם התיכוניים. הנחתו היא כי אין בארבע כתות ראשונות של בית־הספר העממי כדי לעצב את אישיותו של התלמיד בעברית ובערכי היהדות. כמו כן להשלמה נרחבת יותר את השכלתו הכללית. הוא נעמד בסקירה זו בדרישה להחדיר את המקצועות האומנותיים, במגמה לחזק עיצובו של אדם מוכן למיומנות מקצועית והעיקר הוא מתיצב לימינו של המורה להגדלת משכורתו הזעומה.

לאותה תקופה מתריע קופרשטיין על סכנת סגירתם של בתי־ספר עממיים בגלל מצבם התקציבי הרעוע. ולכך מסתמן פתרון. מבחינה זו, (ורק מבחינה זו); עמד נגד עיניו הדגם של בית־הספר הציבורי היהודי ברומניה הישנה, שהיוה חלק בלתי נפרד ממוסדות הקהילה והחינוך והיה חופשי מכל תשלום. עם כל אלה ראה מתפקידם של עסקני התרבות העברית לקשור מלחמת קודש להגנת העקרונות היסודיים שהונחו בבית־הספר ושאופים היהודי והעברי לא יטושטשו בגין אפוטרופסות כללית זו.

הסיכום הוא עצוב, על אף האופטימיות והאמונה. "מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה" מצטט הוא לסיום פסוק משירת "האזינו" (דברים לב' כה), לסיום הסקר, בחוש ביקורת חריף ובראיה חדה גילה חששות לגורל בית הספר העברי בבסרביה, שש שנים טרם שואה. לא די היה לו לחינוך העברי בהתפוררותו הפנימית והנה על סף השואה בא השלטון הסוביטי וחיסל את בית־הספר העברי, ואת הציבוריות היהודית בכללה. אחרי־כן בא...הפתרון הסופי.

על אף הסיכום הטראגי, עמלו של ל. קופרשטיין בשדה הספרות והחינוך לא היה לשוא, עדות נאמנה לכך הם "שורות" ו"אודים" ובפעילותו החינוכית ניתן לומר לו: "הבט אחורה, בסיפוק". בראיה ריטרוספקטיבית לא יתכן סיפוק רב יותר, לאדם שלחם בשחר ימיו, בעקביות ובהתמדה, להנחלת העברית וספרותה ולחינוך ליהודיות ולציונות, מאשר לראות כי עמלו לא הושקע לשוא. דורות של תלמידים שרבים מהם זכו לעלות לישראל, המשיכו בהגשמת הרעיון הציוני, הלכה למעשה, שהחדיר בלבם המורה, המחנך והסופר ל. קופרשטיין. בכמיה מיוחדת נשאו עיניהם וליבם ל"שָׁם". לגביהם "הציונות" וה"שָׁם" איבדו את מרכאותיהם והפכו מציאות. זו תורה וזה שכרה.

אורט

י. מזור

"אורט" זהו ראשי תיבות של "אובשסטבא רמסלנובו טרודה" שפירושו איגוד לעבודה מקצועית. זה היה איגוד עולמי לפיתוח השכלה מקצועית ולהפצת מקצועות עבודה בין היהודים בארצות הגולה. האיגוד הוקם ברוסיה ב־1880 ועד מלחמת העולם הראשונה פעל במדינה זו בלבד. פעולותיו היו מכוונות בעיקר לביסוס של בעלי מלאכה יהודים ע"י דאגה להתמחותם המקצועית ולסידורם אף מחוץ לתחום המושב. (לפי חוקי רוסיה הצארית מותר היה לבעלי מלאכה יהודים להתיישב בכל רוסיה כולה). עם גמר המלחמה התפשטה פעולת "אורט" גם לארצות הסמוכות לרוסיה: פולניה, ליטה, לטויה ורומניה. ב־1921 הוקם האיגוד העולמי של "אורט" בועידה של נציגי ההסתדרויות הארציות בברלין ואז נתארגנו גם באירופה המערבית ובארה"ב ועדי "אורט" שעד תחילת שנות השלושים היה תפקידם היחידי לגייס אמצעים לשם מימון הפעולה במזרח. באותו זמן נתן "אורט" את דעתו גם על החקלאות היהודית ולבסוף גם על קליטת פועלים בתעשיה (ראה "האינציקלופדיה העברית" ב' בע' 251).

סוניה גפטר – חלפינה (עכו, ישראל) מספרת על בית הספר "אורט" בבלצי: ב־1932, בגיל 10 לאחר גמרי את בית הספר העממי נתקבלתי לבית הספר המקצועי יהודי "אורט" במגמה תפירה, אפנת גברות. בית הספר "אורט" נמצא בחצר ה"תלמוד תורה" הגדולה.

משך הלימודים היה שלוש שנים. במגמה זו לימדו: גזירת הבדים המיועדים למלבושים ותפירה – חצי יום, והחצי השני לימודים כלליים.

לימדו גם שפות: רומנית, אידיש וצרפתית. יתר המקצועות היו: היסטוריה, גיאוגראפיה, מתמטיקה, ציור וכו'. הודות למורים הטובים קבלנו יסוד תיאורטי איתן בקשר למקצוע וכל אלה שסיימו את בית הספר היו למומחים במקצוע התפירה האפנתית. הלימודים היו על רמה. גזירה לימדה עטי לבובנה. מבין המורים הכלליים יש לציין את מר דובינובסקי שלימד אידיש, מר גלויבמן מתמטיקה, דובינובסקי הצעיר לימד ציור. כן לימד ב"אורט" המורה צסיס. המורים השתדלו שהתלמידים יקבלו את מירב הידע במקצוע. תנאי הלימודים היו קשים, מחוסר בנין מתאים. הלימודים נערכו בתנאי צפיפות. הלימודים התיאורטיים והאימונים המעשיים נעשו בשנים וחצי חדרים במקום מספר חדרים עבור הכתות. בכל חדר היתה מכונת תפירה ו־2־3 שולחנות.

כל שולחן כאילו היה כיתה בפני עצמו ועל ידו ערכה הכיתה את הניסויים המעשיים בראשותו של מורה או מורה. אפילו בחדר המלתחה השתמשו ללימודים כאילו היתה זאת כיתה.

על התנאים הסניטריים אין לדבר. והתלמידות היו מרוצות שלכל הפחות יש להן כיתות ללמידה.

בית הספר "אורט" בבלצי תרם הרבה לחינוך המקצועי של הנוער היהודי בבלצי (בנות).

תלמידים מבלצי בעלית סטודנטים לא"י

בוזיה (בן ציון) שטיבלמן (שביט)

י. מזור

בוזיה (בן ציון) שטיבלמן (שביט)

עם בוזיה עברתי קברת דרך, מכיתה א' של הגמנסיה עד לשמינית.
בשנים מסוימות גם גרנו אחד מול השני והיינו מבלים ימים רבים יחדיו, בהכנת שעורים או במסגרת מועדון (קראנו לזה קבינט לפיזיקה) או בבלוי בערבים. בן ציון לא השתייך לתנועת נוער.
בשנים שהוריו הצליחו לשפר את מעמדם החברתי והחומרי - אביו היה פרוקוריסט, כעין מנהל קניות ומכירות באחד מבתי החרושת הגדולים לשמנים בבלצי, - היתה משפחת שטיבלמן מאפשרת לילדיהם, לבוזיה ולשרה'לה, אחותו, נסיעות חופשה, בקיץ, לנאות הקיט בבוקובינה כגון ודרא דורנייי או לחוף הים, ללימן, לאקרמן.
מבחינת לבוש אהב בן ציון להתהדר. תמיד מצוחצח; ביחוד הבריקו נעליו. היה עמל רבות לבל יועם ברקם; עניבה היתה לו עם קשר רחב מאוד, (הפטנט היה להכניס בפנים קרטון או ניר כדי לשמור על הצורה, שלא תתקמט), בריליאנטין על הראש, היה לו שיער שחור וסמיך.
ידי זהב היו לבן ציון. תמיד היה עסוק במלאכה. בנה, גילף בעץ, תפר וסרג ממש כמו ילדה. לימים התקין לעצמו רקיטה של טניס, רקיטה ממש. זה היה בתקופה שהנוער הבלצאי "המונדני" החל לשחק טניס. לא היו אלה בני תנועות הנוער, כמובן, אלא מה שנקרא בשם "הנוער הסלוני". והאריסטוקרטיה של בלצי דאגה לנוער שלה למתקני טניס (בחצרו של פרענק) ולבריכת שחיה. לימוד הטניס היה אחד מסימני ההיכר של ההשתייכות לחוג הנוצץ. גם בטניס שולחן הצטיין בן ציון ולימים התקין בביתו שולחן כזה.
ודא עקא.
דווקא בחור זה, שלא היה פעיל בתנועה ציונית, החליט, בעצת הוריו, לעלות לישראל כסטודנט במטרה ללמוד הנדסה בטכניון בחיפה. היתה זו הפתעה גדולה לכל חבריו. העברית היתה שגורה בפיו של בוזיה, כחניך הגמנסיה העברית וגם אמצעים כספיים היו בנמצא אצל ההורים. האב ביקר בארץ קודם לכן במסגרת המכביה והתרשם לטובה מן הארץ. דבר זה הביא כנראה להחלטה לשלוח את הבן ארצה. מה גם שבזה נפתרה גם בעית ההליכה לצבא הרומני.
בשנת 1938 החלה האנטישמיות ברומניה להרים ראש ובעלי חוש בריא הבחינו בכך כי אין עתיד לנוער היהודי ברומניה. בן ציון, הילד המפונק, מגיע לארץ ישראל וזמן קצר לאחר מכן פורצת מלחמת העולם השניה.
הישוב במערבולת. ביסרביה מתנתקת. אין אפשרות לקבל תמיכה מן הבית. בן ציון עוזב את לימודיו

בטכניון ומתגייס למשטרת הישובים העברים.
עם הגיעי ארצה באביב 1941 אני מוצא את בן ציון "גפיר" בעמק הירדן, בקבוצת מעגן, באפיקים, בדגניה ובבית השיטה. הוא סובל ממלריה אך מתגבר עליה. לכשנודע לו כי הוריו נצלו והם נמצאים בעורף החזית, אי שם בפנים אסיה, רווח לו. הוא מיחל ליום הנצחון ומשתעשע בתקווה עוד לראות את הוריו בחייהם.
הנצחון בא ב־1945 אך גמר המלחמה לא מביא את השלום בא"י. הישוב מתכונן למאבק על העליה ועל המדינה. כחבר הגנה בן ציון כבר עסוק בענינים צבאיים. הוא כבר לא חוזר ללימודים כי בינתיים מתקבלת הידיעה כי ההורים ואחותו חוזרים מאסיה ופניהם מועדות לארץ ישראל. מה גדולה השמחה כאשר הוא זוכה לקבלם בחיק המולדת.
עם קום המדינה מתגייס בוזיה לצה"ל. עם שחרורו הוא עובר לעבוד במשרד הבטחון, בתעשיה הצבאית.
הוא מקים, יחד עם בחירת לבו צפורה, נצולת המחנות, בית ושני בנים נולדים. לימים יהיה הבן הבכור משה'לה לטייס מצטיין בחיל האויר הישראלי ולבעל דרגה גבוהה. האב גאה בבנו הטייס.
בן ציון נשאר איש צנוע, ענו, נחבא אל הכלים, ללא מרפקים. הוא סולד תככים, לא נדחק ולכן אולי גם לא מתקדם בהתאם לכישוריו.
נשאר ידיד טוב לכל אחד מהחברים. אף פעם לא שכח לקראת יום חג להרים טלפון, להתעניין על שלום החבר ומשפחתו ולאחל חג שמח.
צעיר לימים הלך בוזיה ונלקח מחיק משפחתו האהובה ובאופן פתאומי. דמותו האצילה לא תמוש מלבם של ידידיו.
בן ציון היה אולי הדוגמא של היוצא מן הכלל, שלאו דוקא החינוך הציוני האקטיבי של תנועת נוער ציונית בגולה הוא האמצעי היחידי ליצירת חלוץ ולוחם בארץ ישראל. די לרקע טוב, לאופי טוב וליושר; כי מי שאוהב את ארץ ישראל הוא ממילא ימצא את הדרך הנאותה לשרת אותה ולבנותה.
אולי מבחינה זו, בהשואה לחברים יוצאי תנועות הנוער הציוניות בבלצי, היה בוזיה יוצא דופן.
את האהבה העזה שלו לארץ ישראל הוריש לבניו ההולכים בדרכי האב. הבן הצעיר איתן הוא מבוני ההתישבות מעבר לקו הירוק.
יהא זכרו ברוך.

מויסיקה זיסמן
י. מזור

מויסיקה זיסמן

"מויסיקה" כך קוראים לו ידידיו ומכיריו בארץ והם רבים וכך קראנו לו גם בבלצי. כל יוצאי בלצי שהגיעו ארצה עד לבוא השואה במידה והגיעו לירושלים נעזרו במויסיקה מי בלינה, בארוחה חמה, בעזרה כספית (גמילת חסד) וודאי בעצה ובהדרכה. כי משה הוא הדמות של הבסרבאי שתכונתו העיקרית – רוחב הלב.

מספיק שתכיר את משה במשך יום יומיים וכבר נקשרת אליו בעבותות של ידידות. את פת לחמו מוכן היה לחלק אתך, ובימים ההם, לעולה החלוצי, למי היתה הפרוטה בכיס להכנס למסעדה ולסעוד ארוחה.

מבין הסטודנטים באוניברסיטה העברית בירושלים שעלו בשנת 1939 משה זיסמן נחשב היה א"אריסטוקרט", לבן מליונרים. וכי מי יכול היה להרשות לעצמו לגור בפנסיון מלא, עם חדר משלו, במרכז העיר בפנסיון של "לנדור" ברח' הנביאים.

המלחמה באירופה היתה כבר בעיצומה. פולניה נכבשה וכן הארצות הבלטיות ובסרביה עברה לידי הסוביטים והרי רב הסטודנטים מוצאם היה מפולניה והארצות הבלטיות. נסתתמו המקורות, הורי הסטודנטים כבר לא היו מסוגלים לתמוך בבניהם ובנותיהם התלמידים וזמן קצר אחר כך נחרבו קהילות ישראל באירופה ועם ישראל הושמד.

מויסיקה עדיין נהנה מעזרת ההורים שברחו מבעוד זמן לבוקרשט והצליחו להוציא חלק מהונם. הוריו היו אמידים. הם היו הבעלים של חנות "כל בו" גדולה בעיר בלצי, החנות הגדולה שבצפון בסרביה. ביחוד הצטיינה האם, אשה בעלת כשרון מסחרי מפותח. העסק ידוע היה בשם "הפסז' של נינה זיסמן". שלושה בנים היו לזיסמנים: יאשה, סיומה ומשה ובת אחת מרה. הבן הבכור עזר בעסק, הבן האמצעי סיים למודיו האוניברסיטאיים וחלם על קרירה במוסדות בינלאומיים, הבת עדיין למדה בגמנסיה ואילו בן הזקונים, מויסיקה אמנם למד בבית ספר למסחר אלא שהוא לא נמשך לביזנס.

בשנות בית הספר המוקדמות היה מויסיקה מן השובבים שבין הנוער הבלצאי.

ה"חבורות" בנוסח כמעט דומה למה שנקרא כיום "חבורות הרחוב" ששלטו ברחוב היהודי והשתלטו על הנוער הבלצאי בגילאים שבין עשר לשלושה עשרה היו שלוש במספרן וקראו להן "קאמפאניעס". היו אלה החבורות של מישה פוקס, של מיקי בורשטיין וחבורתו של מויסיקה שהפילה מורא על הרחוב היהודי.

לכשבגר היה מויסיקה בין הספורטאים המצטיינים. הוא היה בין מפתחי ספורט הטניס בעיר, הספורט

של בני העשירים, ה"אריסטוקרטיה" של בלצי. היה פעיל גם בקבוצת "מכבי". הוא היה אהוב לא רק בקרב הנוער היהודי, חבריו לבית הספר התיכון המסחרי, אבל גם אצל התלמידים הנוצרים שהיו מבאי ביתו.

האב, שהיה ציוני פעיל ואיש ציבור, הקפיד שילדיו יקבלו חינוך עברי, באופן פרטי, ולכן היה מויסיקה מקורב למה שמתרחש בחוגי הגמנסיה העברית ובתנועות הנוער הציוניות. אולם הוא לא השתייך לאף תנועת נוער ציונית, בודאי לא באופן רשמי אבל חברים בקרב תלמידי הגמנסיה העברית היו לו לרוב. לכן כה יפלא הדבר שדוקא בחור זה שלא השתייך לתנועה הציונית ולא חונך על ברכי העברית והציונות החליט לעלות לארץ ישראל ולהמשיך את לימודיו האוניברסיטאיים באוניברסיטה העברית בירושלים.

בשנת 1938 עמד הנוער היהודי ברומניה על פרשת דרכים. האנטישמיות השתלטה באופן רשמי על השלטון. סטודנטים יהודים שרצו להתקבל לאוניברסיטאות נדחו. גיוס בחורים יהודים לצבא הרומני היה כרוך בסכנת נפשות עקב האנטישמיות ששרדה בחוגי הצבא ובכל חוגי הממסד. הגיוס היה חובה וצעירים יהודים חפשו דרך להתחמק. ההורים הכינו עבור מויסיקה את כל הסידורים לאפשר לו המשך לימודים אוניברסיטאים בפרג, אז מרכז ללמודים אקדמאיים ברמה גבוהה, אולם מויסיקה לא נעתר להפצרותיהם. הוא החליט שיסע ללמוד לירושלים וההורים נכנעו.

באניה, ב־1939 יחד עם קבוצה גדולה מבסרביה ומרומניה של עלית הנוער נמצא מויסיקה כשהוא הסטודנט היחידי מרומניה באותם הימים אשר עולה לארץ ישראל.

בזכות עליתו זו הגיעו גם הוריו לחוף מבטחים ונצלו מן השואה האירופית.

מויסיקה נקלט מהר מאוד. על אף ידיעותיו המעטות בעברית. ברצונו העז רכש את השפה, היה פעיל בהסתדרות הסטודנטים בחוג הציונים הכלליים וקשר יחסים של ידידות בלב ונפש, יחסים שנשמרו עד היום. היה פעיל בהגנה והתגייס על פי צו המוסדות למשטרה. ההורים החליטו להגר לאמריקה והשפיעו על מויסיקה ומלכה בחירת לבו, לבוא אתם. מויסיקה נתפתה והם חיו בפרו ואחר כך בקליפורניה ונהלו עסקים ברמה בינלאומית אך מויסיקה ומלכה נשארו קשורים עם הארץ. מלכה היא ילידת ירושלים מכמה דורות ולה משפחה ענפה פה. הם ראו בישיבתם בארצות הברית, שם נולדו להם שלוש הבנות, ישיבה ארעית. הבת הבכורה אילנה השתקעה בארץ עם משפחתה.

ואמנם באמצע שנות השמונים חסלו מויסיקה ומלכה את עסקיהם וביתם בלוס אנג'לס וחזרו למולדתם. מלכה לחיק משפחתה ומויסיקה כחלק ממשפחתה של מלכה.

משה רואה יעוד ומוצא סיפוק בקליטת העליה מרוסיה. הוא עובד בהתנדבות בהכונת עולים ברדתם מן המטוס וכאחד שיודע לדבר את שפתם מצליח למצוא מיד קשר נפשי אתם. משה מסמל את טוב הלב ואת האהבה לזולת.

אני רואה במויסיקה את השלמות האידיאלית, מן היפה שאפשר למצא בדור שלנו וסמל לדורות הבאים.

המשפחה:

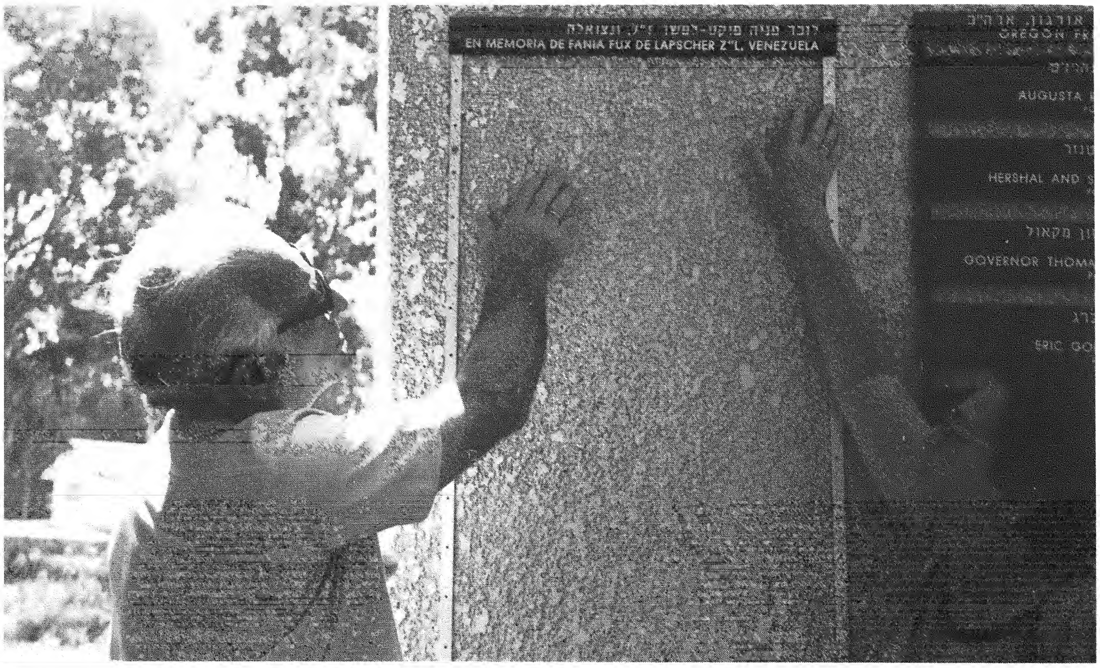
האב: חיים בן נח
האם: נינה בת אברהם גרינברג
} שניהם ילידי אטאקי (אוטיק באידיש)

הילדים: יעקב (יאשה), שלמה (סיומה), משה (מויסי), מרה

שמם הונצח בבית עולי בסרביה בתל אביב.

בוגרת הגמנסיה שעסקה בחינוך עברי בגולה
פניה פוקס (לפסקר) מחנכת בבית הספר הרצל־ביאליק בקאראקס – ונצואלה מקבלת את אות ההצטיינות הגבוה ביותר בשטח החינוך "אורדן אנדרה ביו" עונדים הסרט, **משמאל** שר החינוך ד"ר לואיס קרבונל ויו"ר הסנט ונצואלני ד"ר רינלדו ליאנדרו מורה

עדה ומישה ליד לוח לזכר אחותם פניה פוקס (לפסקר) בטקס נטיעת חורשה ע"י קהילת קאראקס

עדה ומישה בטקס הסרת הלוט לזכר פניה אחותם בבית חולים קפלן ברחובות עומדת בצד שמאל ד"ר ליה מרנפלד מקראקס

הועד הציבורי של ה"תלמוד־תורה" (די קליינע) עם תלמידי בית הספר

מימין: המורה וינשטוק בן־ציון **משמאל**: בני משפחת וינשטוק ליד קבר אביהם, ערב עלייתם לארץ ישראל

תלמידי ה"תלמוד־תורה" (די גרויסע) עם ועד המנהל וחבר המורים יושבים **מימין לשמאל**: המורים (הראשון) שוסטר, (שני) ויינשטוק, (רביעי) דובינובסקי, (שמיני) המנהל ויינברג – 1929

תלמידי ה"תלמוד־תורה" מקבלים ארוחת צהרים בבית־הספר, ביום לימודים ארוך

הועד, המורים ותלמידי ה"תלמוד־תורה" הקטנה

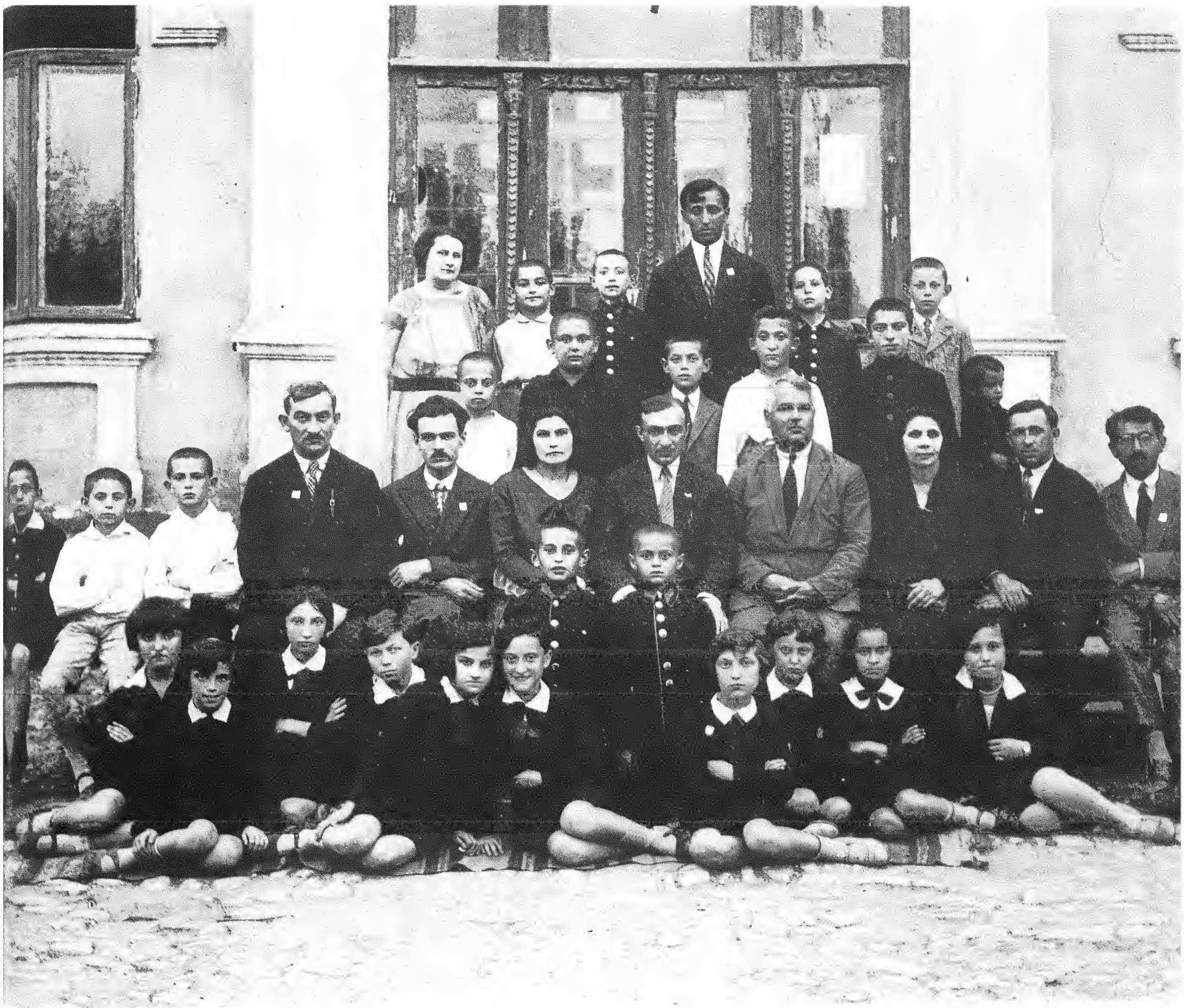
הועד, המורים ותלמידים בכיתה ללימוד מקצוע בתלמוד תורה הקטנה

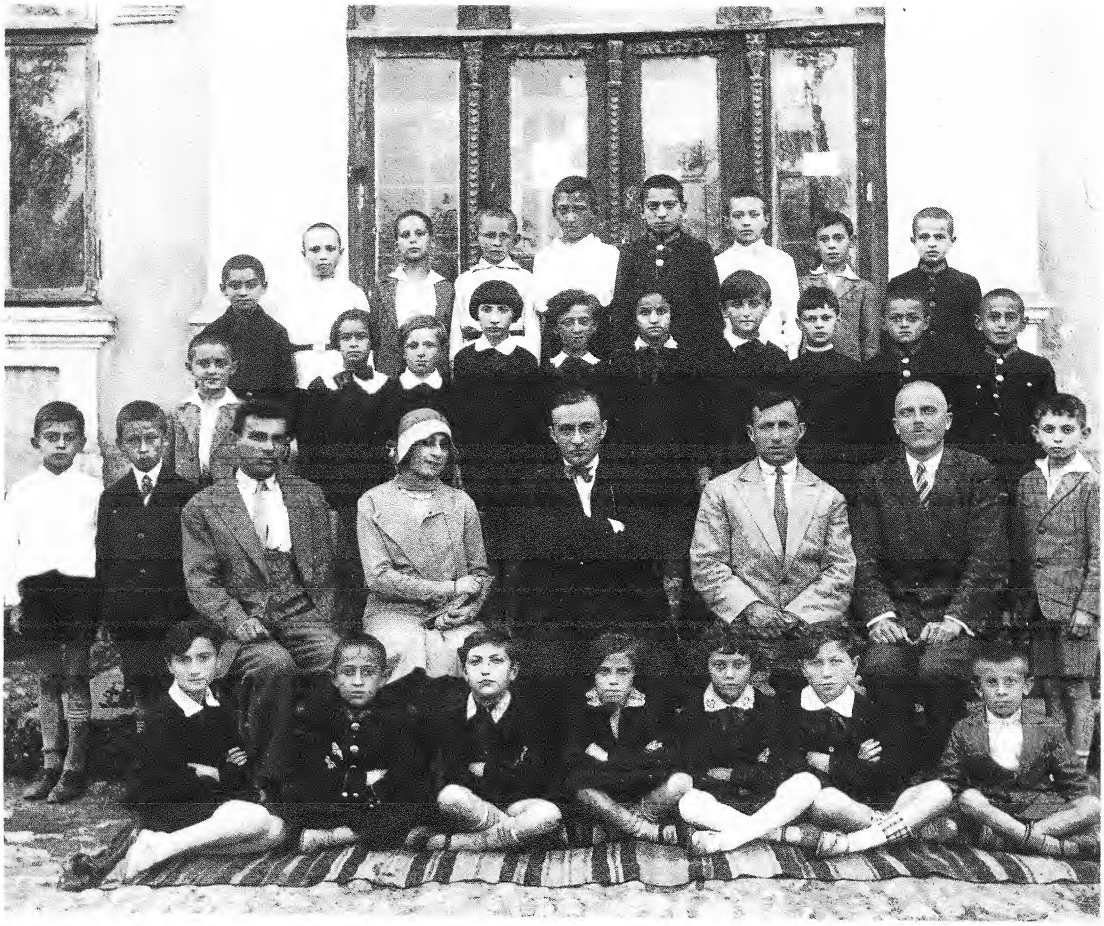
גן־ילדים ליד הגמנסיה העברית בבלצי (1932) **מימין לשמאל** יושבות המנהלת פרידה פרידמן (שוארץ) והעוזרת לגננת – לרנר

בית הספר היסודי, ליד הגמנסיה העברית בבלצי בהנהלתו של ישעיהו תומרקין (במרכז התמונה) (השישי מימין)

בית הספר היסודי ליד הגמנסיה העברית כיתה ד׳ 1930, עם המנהל תומרקין (שורה אמצעית, חמישי מימין) והמחנך יצחק צסיס
בשורה העליונה במרכז

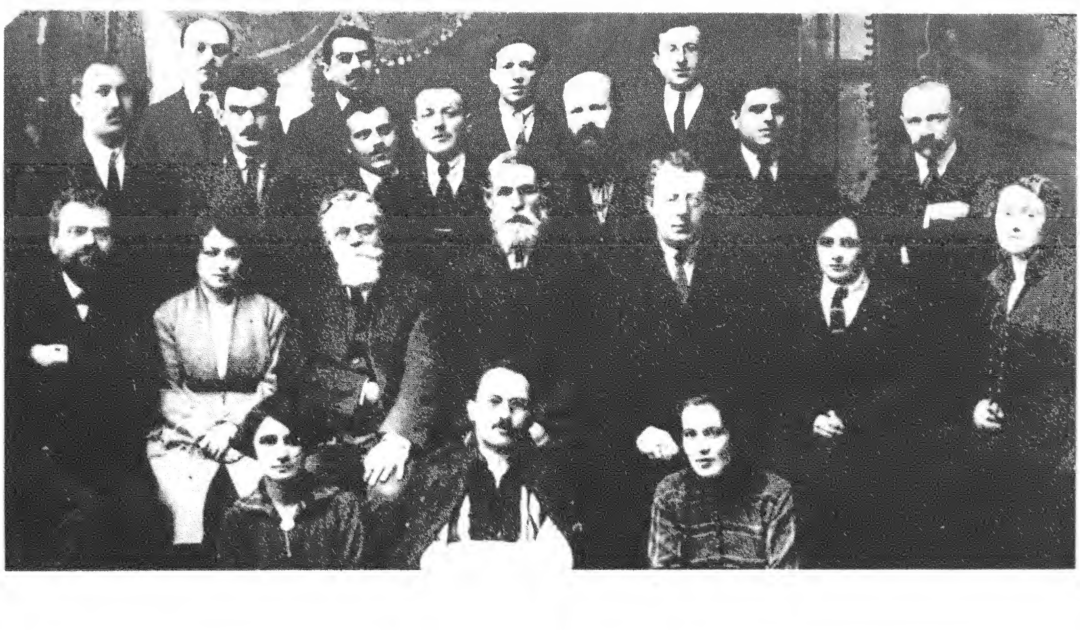

בית הספר היסודי ליד הגמנסיה העברית כתה ג' 1929 – שורה עליונה **(משמאל לימין)** י. סורוקר, קנין, גרשטיין, י. פיכמן, י. קנר, ש. ז'בריז'ר, ב. רויזמן, ז. ארליכמן **שורה שנייה למעלה** זיסלמן, ח. זינגרמן, ס. צימרמן, ח. זלצר, י. זיבנברג, ח. איידלמן, ח. דובינובסקי, י. אשכנזי, פ. גולצר, ח. סורוקר, **שורה שלישית מלמעלה** ב. שטיבלמן, מ. שבט, (המורים) גלייבמן, המנהל תומרקין, לנגרמן, טצ'נקו והתלמיד ג. ספקטור **השורה למטה** בישיבה **(משמאל לימין)** א. רוזנפלד, מ. טריף, י. ברכמן, נ. פוזיס, ח. וייצמן, ל. קרניצקי, מ. פוזיס

בניין הגמנסיה העברית בבלצי

חבר המורים של הגמנסיות העבריות בבלצי תרפ"ב 1922. 4. 1-4 (ל־י), 5 – אידה דראכליס, 6 – ב.ס. דובינסקי (המנהל), 7 – אברהם גאפטר (המיסד), 8 – פרופ' ליובמודרוב, 9 – (ל־י), 10 – לאפאנסקי, 11 – סרברניקוב, 12 – (ל־י), 13 – פנחס לאנגרמן, 14 – פ. קורוטנקו, 15 – ביינוש, 16 – ש. בורד, 17 – ש. טאטשנקו, 18 – מ. זיידנמן, 19 – יעקוב ריידל, 20 – מיצנמאכר, 21 – ד"ר פישל קראסיוק

פעילות תרבותית אמנותית בין כתלי הגמנסיה

התזמורת בהיווסדה 1923

המחזור הרביעי של הגמנסיה (1924/5)

תלמידי הגמנסיה עם חבר המורים (1927) **שורה עליונה משמאל לימין;** אלבינצר, ל. ניסנבוים, ש. סודק, י. ארליכמן, ס. קליכמן **שורה שנייה למעלה,** מ. גאוזשטיין, ש. ברשק המורה אלכסנדר וינטראוב, פ. רוזנברג, א. גפטר **שורה שלישית.** ל. פלריה, ד. לרנר, אלקנה מרגלית, המורה גלייבמן, ב. ליבסטג, ח. וקסלר, המורה טַצ'נקוֹ, (ל״י), פ. קצ׳ר בחזית **בישיבה משמאל לימין** וינברג, נדיז'דה גריגורבנה, י. תומרקין, גב' תומרקין, מירון איסקוביץ זיידנמן, יצחק שורץ

כיתת בנות הגמנסיה עם סגל המורים (1928)

המורה קילימניק

מ. גולקו, גזבר הגמנסיה

בוגרות הגימנסיה 1932 עם המורה ללטינית גולדשטיין – **שורה עליונה משמאל לימין:** מינה ברייטמן, ח. קוגן, י. גלייזר, ח. טפר, (ל־י) גרשנזון **שורה אמצעית:** גניה רוזנפלד, פ. פלדמן, סוניה קליכמן **שורה ראשונה:** פניה פוקס, (לפסקר) א. רבינוביץ, בבה מיימיס (רט)

כיתה של תלמידות הגמנסיה 1923 **שורה ראשונה** יושבות **(מימין לשמאל)**: מסיס, שייביץ, לב טוב, איטקה יפה, רוזנברג, פרידמן **שורה שנייה** יושבות **(מימין לשמאל)** גרוס, בנדרסקי, (לא ידועה), המחנכות אידית וסוזנה סולומונובה, קייזרמן ולמפרט **שורה שלישית** בעמידה **מימין לשמאל**, ויטיס, קנר, פסח, (ל־י), זילברמן, (ל־י) **שורה עליונה מימין לשמאל**, מסיס, טפר, סויבלמן, (ל־י), ניסמן, (ל־י) זילברמן, (ל־י)

קבוצת תלמידי הכתה הששית, גמנסיה 1931
בעמידה, הרביעי מימין יעקב ברכמן

בנות הגמנסיה ליד קולנוע "לוקס" **משמאל לימין:** א. פכטר, ליטבק, אדלה פוקס (אברהמי), רוסיה גרשנזון, (ל״י)

תלמידי הגמנסיה 1931

ו״ם בשרות פרה-מיליטרה במחנה בקישינוב קיץ 1938 ראשון מימין ויטיה גויכמן חמישי יוסף מזור

מחזור 1939
המחזור האחרון

השנים האחרונות של הגמנסיה 1939-40, תלמידים ומחנכים

תלמידות הגמניסה עם תלבושת קיץ

תלמידי השמינית עם המחנך גרוזמן **עומדים מימין לשמאל:** סרוליק פלריה, ויטיה גויכמן, יאניה פיכמן, יוסף מזור, ביניה רויזמן
יושבים: יזיה חלפין, בוזיה שטיבלמן, המחנך גרוזמן, שייבץ, קייזרמן

תלמידי הגמנסיה ב־1939 עם סגל המורים והמנהל רפאל כץ (בחליפה בהירה)

הנך מוזמן/ת

למפגש רעים

של המורים ותלמידי הגימנסיה העברית בבלצי

לכבוד מנהל הגימנסיה

העו״ד ישעיהו תומרקין

בהגיעו לגבורות

המפגש ייערך ביום חמישי ח׳ באייר תשל״ג 10.5.73 בשעה 5 אחה״צ
בבית יהודי בסרביה בתל־אביב

ההזמנה לזוג **הועדה המארגנת**

נא לרייק

מפגש רעים עם מנהל הגמנסיה ישעיהו תומרקין

מפגש הרעים של מורי ותלמידי הגמנסיה העברית בבלצי למסיבת יובל ה־80 של המנהל תומרקין, בתל־אביב, 1973

ישעיהו תומרקין נושא דברים, לידו הגב׳ תומרקין

המנחה, מישה פוקס, מגיש תעודת הרשמה בספר הזהב של ק.ק.ל. לחתן המפגש ולרעיתו

פרק ד' הציונות

הציונות

הציונות בבלצי

י. מזור

לכל הדעות, בלצי היתה עיר ציונית. בפלך בסרביה, אחרי עיר הבירה קישינוב, אשר שמשה כמרכז התנועה הציונית ומוסדותיה הציוניים הקיפו את כל החבל, היתה בלצי העיר השניה בגודלה לפי מספר אוכלוסיתה היהודית וגם השניה בחשיבותה עבור התנועה הציונית. ואם כי לא נתברכה בעתונות יהודית, הרי הצטיינה בלצי הודות למוסדות החינוך העבריים שהתנהלו על טהרת הציונות, והם בתי הספר העבריים, היסודיים, והגמנסיה העברית־הציונית.

התנועה הציונית בבלצי הטביעה את חותמה על מוסדות החינוך העבריים; בלצי שמשה מקום משיכה למנהיגים הציונים ולשליחי התנועה הציונית והקרנות הציוניים עקב ההענות הגדולה של יהודי בלצי לרעיון הציוני ולתמיכה הכספית בקרנות הציוניים.

יתר על כן, בלצי היתה העיר היחידה אשר בתחומה התקיימה חוות הכשרה של "החלוץ" אשר התנהלה בצורה יעילה ביותר והיתה לתפארת לכל התנועה הציונית.

אבל הנכון הוא גם שרוב יהדות בלצי לא היתה מאורגנת וממוסדת במסגרת הארגונים והמפלגות הציוניות. דבר זה מסביר את העובדה שאין אנו מוצאים נציגים מבלצי בועידות היסוד הציוניות ברוסיה ובקונגרסים הציוניים.*

התפתחות הציונות בבלצי מתחילה עם "חיבת ציון".

בארכיון הציוני בירושלים נתגלו חלופי מכתבים בין "אגודת חובבי ציון" בבלצי אשר נוסדה במחצית שנות השמונים של המאה שעברה, לבין המרכז בורשא וכן שורה של מכתבים הנוגעים לנושא ההתישבות בארץ ישראל בו התענינו יהודי בלצי, בדומה ליהודי העיירות הסמוכות, פלשטי ואורחיהב, מהם אנו למדים כי היתה התענינות רבה לרכוש "אחוזות" בא"י מה שקראו אז "קולוניות" או המושבות של הברון.

ביחוד התענינו אנשי בלצי במושבות של מגדלי גפנים, מקצוע שהיה מוכר ליהודי בסרביה, בעיקר לאלה שמוצאם מן הקולוניות היהודיות של צפון בסרביה, אשר הוקמו בשנות הארבעים של המאה שעברה.

באגרות של חובבי ציון בבלצי אנו מוצאים הדים לויכוח אם ללכת לחקלאות או להקים תעשיה בארץ

* ש. יובל, בהתבססו על דווחי העיתונות היהודית, מדווח על היבחרו של ש. רבינוביץ כציר לקונגרס הציוני השביעי 1905 מטעם קהילות בלצי ופלשטי (בלצי במאה הי"ט).

ישראל. ומענין שדוקא ציוני בלצי דרשו החלטה פסקנית חד משמעית שיש לתת עדיפות לעבודת האדמה, כדי ליצור טיפוס חדש של יהודי בארץ ישראל אשר יהיה קודם כל איכר, עובד אדמה. רוב המידע בנושא זה שאוב מסקירתו של הד"ר ישראל קלוזנר, "התנועה הציונית בבסרביה" בתקופת "חיבת ציון" ע' 492 "אנציקלופדיה של גלויות", "יהדות בסרביה". ההתעניינות האקטיבית בארץ ישראל בין יהודי בלצי נזכרת כבר בשנת תרמ"ג. היתה זו קבוצה של בני בלצי אשר כינתה את עצמה בשם "אוהבי ישוב ארץ ישראל" אשר בשנת תרמ"ג אספו 15.5 רובל לשם תמיכה במתישבים הזקוקים לעזרה בא"י. את התרומה העבירו לעורך העתון העברי "המגיד" בצרוף מכתב מתאריך כ"ד באייר תרמ"ג.
כאמור זו היתה אגודה טרום ציונית כי טרם קמה אגודה רשמית של חובבית ציון. היא הוקמה רק בשנת תרמ"ה.
בחשוון תרמ"ה הוקמה האגודה של "חובבי ציון" בבלצי.
תוך זמן קצר הגיע מספר חבריה למאה ועשרים. מענין הרכב החברים. על פי נטיתם, היו ביניהם גם חסידים, דהיינו, יהודים דתיים ואדוקים, וגם משכילים, מה שנקרא האינטליגנציה. עדיין לא נתפרדו הציונים לזרמים ולמפלגות ומטרתם המשותפת היתה: להושיט עזרה כספית למתישבים ולעולים בא"י.
תוך זמן קצר הצליחו לאסוף מדמי החבר סכום כסף נכבד לפי הדווח של הקורספונדנט של העתון "ווסחוד" מבלצי (מר סידיקמן). גם העתון הגרמני ציוני "זלבסטאמנציפציון", מודיע על כך.
חברי האגודה הצליחו לחסוך במשך ששה חדשים כ־200 רובל, סכום גבוה במושגי התקופה. העסקנים העיקרים של האגודה היו זלמן אפשטיין, המזכיר, ש. רוזנטולר היו"ר ואל. ציפריס.
זלמן אפשטיין היה דמות מענינת ביותר, איש תרבות יהודית ושולט בעברית כאילו היתה זו שפת האם. מכתביו נקראים עוד היום בעונג רב ומספר המלים הארכאיות מועט. הוא בא לבלצי מאודיסה וגם חזר לשם כעבור שנים, משם עלה לא"י.
הוא פרסם ספר זכרונות אך משום מה תקופת עבודתו בבלצי לא מוזכרת בו.
אפשטיין היה לוחם אמיץ למען רעיון ישוב ארץ ישראל והיה מביע את דעותיו במאמרים שפרסם ב"המליץ". ראה מאמריו "רעיון ישוב א"י ביחוסו לעם", המליץ 1880 גל. 2-5 ו"חובבי ציון והשקפתם על שאלת היהודים בארצנו" המליץ, גל. 16-17.
על יסוד "חובבי ציון" בבלצי אנו מוצאים בארכיון הציוני, ארכיון שפ"ר (ש. פנחס רבינוביץ), כ' 33 מכתב מ5 מנחם אב תרמ"ה (1884) ובכותרת החותמת: "חובבי ציון בעלז בסרביא". המעניין הוא שהם כתבו את שם עירנו בדומה לבעלז אשר בפולניה ולא כפי שנהגו בכל הזמנים לכתוב: "באלץ" או "בלץ" או "בלצי".

ובכן, כפי שראינו כבר במכתב על יסוד האגודה, נגע המזכיר בבעיות היסודיות והקרדינאליות שעמדו ברומו של עולמו הציוני או הטרום ציוני של התנועה לישוב ארץ ישראל, אם להעדיף חקלאות על תעשיה; ובשאלה זו דעתם של הבלצאים היתה נחרצת, לפי דעתם של רוב חבריה, כי עבודת האדמה, והשיבה אל האדמה חייבת להיות פרימאט ראשון. בתור שני, אחר כך, יכולה לבוא התעשיה, כאמצעי לקליטת עליה המונית.
לאחר מאה שנה של קיום המפעל הציוני עדיין עומדת שאלה זו ברומו של עולמנו. היום השאלה היא האם מוצו כל המשאבים והאפשרויות בסקטור החקלאי והאם, כדי להעלות את רמת החיים של האוכלוסיה, יש לדאוג לצמיחה כלכלית בעזרת השקעות בתעשיה, קרי תעשיה עתירת מדע.
בראשית הציונות ודאי שהאספקט של חזרה לאדמה ולא רק חזרה למולדת היתה סיסמא לא שדופה אלא מהות הציונות.
ואמנם הוכח הדבר שללא התישבות על הקרקע ובכל חלקיה של ארץ ישראל דאז (ואז זה כלל גם את

עבר הירדן), לא היתה חזקה לטענת עם ישראל על ארץ ישראל בגבולותיה ההסטוריים.
הויכוח השני, הפרוזאי יותר, היה הויכוח הארגוני, האם להקים אגודה נפרדת או להצטרף לאגודה המרכזית כגון זו שבורשא.
כן מתברר מתוכן המכתב כי היו בידי יהודי בלצי אמצעים כלכליים חמריים כדי ללכת להתישבות בארץ ישראל ולרכוש "נחלאות", במיטב כספם.
אנשי בלצי היו מעשיים, כפי הנראה, כי בקשו להוכיח להמונים, והכונה ל"עמך" ולא דוקא לאינטליגנציה, כיון שרק בני עמך היו המועמדים הטבעיים לעליה לא"י היות שביניהם נמצאו הרבה יהודים שמוצאם מן הכפרים או המושבות היהודיות של בסרביה הצפונית, אשר החקלאות היתה קרובה ללבם ולרוחם, כי האגודה המרכזית עומדת לעזור הלכה למעשה להתישבותם של מספר מועמדים מבין אנשי בלצי להתישבות בא"י ואפילו היה המדובר בשתי משפחות בלבד. דרישה צנועה לכל הדעות.
כי רק על ידי מראה עינים ישוכנעו המוני העם כי תנועת חובבי ציון היא לא רק נאה דורשת אלא גם נאה מקיימת.
דומני, כי, כפי שמתברר מתוך אגרות מאוחרות יותר, היתה האכזבה מנת חלקם של מתישבי בלצי. קשיי קליטה שנבעו מן הקשיים שנערמו על ידי פקידי הבארון כלפי המתישבים במושבות הדרום וביניהם בלצאים, גרמו להחזרתם של רבים לארץ מוצאם. רק מעטים החזיקו מעמד ונקלטו במסגרת ההתישבות החדשה, בעיקר באיזור קסטינה, באר טוביה.
ההתלבטויות, אם לקיים אגודה עצמאית או להצטרף למרכז, הוכרעו סופית בכוון ההצטרפות לאגודה המרכזית בורשא. באספה הכללית ביום ח' מרחשוון תרמ"ר הוחלט להצטרף כסניף לאגודה "מזכרת משה". האגודה אף שלחה 25 רובל לקופה הכללית.
עוד הוכחה שהבלצאים לקחו את ענין ההתישבות בא"י ברצינות; הם היו מוכנים לרכוש קרקעות ולעלות ארצה.
משום מה, וקשה לדעת בדיוק מדוע, הנכונות הזאת לא נוצלה על ידי הגורמים המישבים. ההתלהבות אשר הקיפה את יהודי בלצי להצטרף לתנועת חובבי ציון במטרה לעלות לארץ ישראל שכחה במרוצת הזמן.
על הפעילות של אגודת בלצי בעיירות אורהיב ופרליץ מעיד אסוף הכספים, עשרים רובל באורהיב, תשעה עשר רובל בסטנציה (תחנת רכבת) פרליץ, סכומים שהועברו לאגודה בורשא.
האגודה בבלצי האיצה את המרכז להקים סניף באורהיב אשר מספר רב מבין יהודיה השתייכו לתנועת חיבת ציון.
אולם, פעילות אינטנסיבית זו לא ארכה אלא כחמש שנים.
ב־1888 אנו מוצאים ידיעה ב"ווסהוד" גל. 4 כי האגודה בבלצי התבטלה. יתכן וגרם לכך עזיבתו של עפשטיין את בלצי כאשר חזר לאודיסה ומשם עלה לא"י.
השתתקותה של אגודת חובבי ציון בבלצי לא היתה סוף הציונות.
המצב הכלכלי שהחמיר בגלל גזירות השלטונות הניע יהודים רבים להגירה מעבר לים. הקמת המושבות של הברון רוטשילד בא"י ענינה במיוחד את החקלאים היהודים אשר במושבות הקיימות בבסארביה, שתלו תקוות רבות באפשרות להקלט בהן או להקים מושבות בדומה להן, על טהרת חקלאים יהודים מבסרביה או כאלה שחשבו עצמם לכשירים לעבודת האדמה. עֲלִיַּת בודדים היתה תמיד קיימת אלא שהפעם היה מדובר בקבוצות מאורגנות.
בפלאשט אשר במחוז באלץ נתארגנה בראשית הקיץ של 1887 אגודה של חמש עשרה משפחות לשם ייסוד מושבה בארץ ישראל. היו ביניהן כמה משפחות עשירות וגם האחרות היו בעלות אמצעים מסוימים.
גם בעיר בלצי עצמה התכוננו כארבעים משפחות לעלות לארץ.

אנשים מבלצי, מיאדיניץ ומדומבראבאן הצטרפו לאגודה הפאלאשטאית. זו מנתה חמישים ושלוש משפחות שהחליטו לעלות לארץ ישראל ולעסוק בעבודת האדמה.
הם רצו להקים מושבה על יד קסטינה ולקרוא לה בשם "שער בת־רבים" לשון נופל על לשון ל"בסרביה" בהברה אשכנזית והדים לכך אנו מוצאים בכתבות שב"המליץ" מ־1888 גל 183 וב"קול מבשר" (ארכיון ו־154 יל' ג בספריה הלאומית). הגדישה הסאה דרישת פקידות הבארון שעל המתישבים לחתום על הצהרה שכל אשר יינתן להם שייך לבארון ושהם עובדים כשכירים יומיים שלו. דרישה כזאת נפלה על ראשי העולים כרעם. הם השקיעו מכספם והיה להם הסכם עם הבארון והנה באה אותה דרישה שהתכחשה להסכם והטילה עליהם פחד של נישול ושעבוד.
עולי בסרביה לא הסכימו לחתום על התנאים האלה ורובם חזרו לארץ מוצאם. רק חמש משפחות הסכימו לחתום על אותם התנאים.
על מצבם הקשה של החוזרים אנו מוצאים שוב כתבות ב"המליץ" 1889 ו־1891, ב"ווסחוד" וב"לוח אחיאסף" מתרנ"ד.
אנו עדים להתעוררות ציונית מחודשת בבלצי כעבור כמה שנים.
ב־1891 מחדשת האגודה של "חובבי ציון" את פעילותה ומבקשת לייסד אגודה להתישבות בא"י כדוגמת האגודה "מנוחה ונחלה" בוארשה.
למטרה זו היא פונה אל הועד האודיסאי וזה מפנה אותה אל הועד הפועל של החברה ביפו. אנשי בלצי שאלו את הועד ביפו כמה תעלה להם עבודת פועלים לכל דיסיאטינה, כמה פועלים דרושים לנטיעת כרמים על שטח כזה וכמה זמן יעבור עד שיתרגלו הם עצמם לעבודה בשדה וילמדו את שיטותיה.
יו"ר האגודה היה אהרון קליכמאן וכתב בשם האגודה אלתר הייקס. (תעודה בארכיון הציוני בירושלים תיק 33 מ. 54).
לדאבוננו, רב העליות, והן היו מצומצמות במספר חבריהן, נסתיימו בכשלון. עלו על פי רוב מחוסרי יכולת. הארץ עדיין לא היתה מוכנה לקלוט אותם. הם לא מצאו עבודה ושיכון והם חזרו מלאי מרירות והוציאו את דיבת הארץ רעה, דבר שסתם את הגולל על עליה להתישבות יהודית שמטרתה היתה התנחלות בעבודה חקלאית מצד יהודי בסרביה בכלל, וביניהם יהודי בלצי.
בתגובה באה הנטיה להגירה לארגנטינה אשר קסמה יותר עקב התנאים המועדפים שהוצעו על ידי הברון הירש וההתפתחות הכלכלית של ארגנטינה אשר פתחה את שעריה למהגרים בסוף המאה שעברה ובראשית המאה הזאת.
הקונגרס הציוני הראשון שוב הפיח רוח חיים בציוני רוסיה והפעולה הציונית בבסראביה התחדשה מחדש.
אנו למדים כי קיימת בבלצי אגודה ציונית שקמה אחרי הקונגרס הראשון והחלה בגיוס כספים.
בועידות הגליליות למחוז בסרביה מתקיימת ועידה בבנדארי ובה נציג מבלצי וכן בועידה לקראת הקונגרס הציוני השלישי; בועידה בקישינוב מופיע גם בה נציג בלצי אלא שמספר הצירים מבלצי היה עדיין נמוך ורק קישינוב זכתה ליצוג בקונגרס.
מסוף המאה, החל מהופעתו של הרצל, ויסוד התנועה הציונית ועד למותו ב־1904 היתה המנהיגות הציונית של בסאראביה מתרכזת בעיקר בקישינוב, כשהיא כפופה ישירות לאודיסה ומזדהה עם הציונות הרוסית, אשר לא תמיד הזדהתה עם הרצל. כמעט בכל הקונגרסים הראשונים מופיע המנהיג הציוני, הבסאראבי, ד"ר ברנשטיין־כהן וכן נזכר שמו של ליאו קוגן.
חיים גרינברג ממנהיגי הציונות הביסאראבית עובר גם הוא לאודיסה ומאוחר יותר לא"י.
ציוניה של בלצי מוזכרים לעתים רחוקות בתקופת הנ"ל באותם המקורות אשר משמשים מקור ללימוד תולדות הציונות בבסרביה.
גם הפוגרום בקישינוב, למעשה שני הפוגרומים של 1903 ו־1905 העמידו בצל כל פעילות ציונית בעריה היהודיות של בסאראביה.

עד שבאה מלחמת העולם הראשונה.
בתקופה זו נותקה הציונות הרוסית מן המרכזים שבברלין ובלונדון. ואם כי בסאראביה לא היתה קרובה לחזית המלחמה ולא סבלה בדומה למרכזים היהודיים שבאזור הספר כגון גאליציה, בכל זאת הואטה בה הפעילות הציונית.
רק עם בוא המהפכה חלה התעוררות, עם האמנציפציה שהוכרזה כלפי המיעוטים, וביניהם היהודים, דבר שנתן תקוה גדולה להתחדשות הפעילות הציונית והעברית, בין המוני ישראל ברוסיה ובבאסראביה.
הידיעה החשובה אולי מבלצי בתקופה זו היא משנת 1917 על יסוד גמנסיה עברית.
מלחמת העולם הראשונה הביאה לנדידת עשרות אלפים של יהודים אשר נעקרו ממקומותיהם, מאזורי הספר והחזית והם הפכו למעמסה על הצבור היהודי. בסראביה שמשה מקום מקלט לאלפי פליטים יהודים אשר נתקבלו בזרועות פתוחות. הם נעזרו על ידי יהודי בסרביה הידועים בחום ליבם.
בסאראביה שמשה לרבים רק תחנת מעבר אך האכסניה הזמנית אשר האירה להם פנים נחרתה בזכרונם של יהודים רבים, שהפכו אחר כך למנהיגים יהודים ציונים ולא ציונים בארץ ישראל, באמריקה ובארגנטינה, כותב דוד ויניצקי ב"בסאראביה היהודית על מערכותיה".
אך גם יהדות בסאראביה נהנתה מן האורחים, כי רבים מהם היו משכילים ציונים ובעלי שעור קומה והעניקו מידיעותיהם ומנסיונם ועזרו לבסאראביה היהודית לבסס את חייה התרבותיים, העבריים והציוניים.
בראשית המלחמה נאסרה כל פעולה ציונית על ידי שלטון הצאר. רבים ממנהיגי ציוני בסאראביה נעצרו על ידי השלטונות במסגרת המסע לבעור הציונות, על ידי מעצרים וגירושים. מבין הנעצרים נזכר אחד בשם יעקב מאסיס, יתכן וזה קרבה משפחתית עם המנהיג הציוני הבלצאי מנדל מאסיס.
מהפכת פברואר 1917 הביאה בעקבותיה להתעוררות לאומית אצל כל עמי רוסיה כיון שהיא העניקה שיוויון זכויות לכל האזרחים.
הממשלה הזמנית בטלה בצו ב־31 למארס 1917 את כל ההגבלות הדתיות הפוליטיות והלאומיות. הציונות חשבה כי הגיעה השעה לפתח פעילות ציונית יהודית ולאומית נרחבת בעיקר בקרב הנוער.
מ. אוסישקין עמד אז בראש התנועה הציונית באוקראינה שבמרכזה העיר אודיסה. החלום הגדול שעם מיגור המשטר של העריצות הצאריסטית תבוא הישועה גם ליהודים וההרגשה כאילו החירות הלאומית של היהודים תהא בהישג יד, השתקף במכתב החוזר של אוסישקין מיום 12 למארס והוא ראוי לציון, ביחוד אם מסתכלים על הדברים ראיה רטרוספקטיבית:
"מאורעות כבירים התרחשו. סיכויים מזהירים לחירות וחיי אושר נפתחים לפני כל העמים השוכנים על אדמת רוסיה העצומה. סוף סוף החל המזל להאיר פנים אף לעמנו רב הסבל, והוא המשוחרר, יזקוף עכשיו את קומתו הכפופה ויחדל מהיות בן חורג ומעונה.
אין אנו מסופקים כי כמונו כמוכם תפעילו את כל כוחותיכם לשם עבודת יצירה ובנין לארגן את הקיבוץ היהודי ברוסיה למען התקדמותו הכלכלית והתרבותית.
השגנו את חרותו של הפרט. מתעודתנו להשיג עוד את חירותנו הלאומית, להקים מרכז פוליטי עצמאי בארץ ישראל.
הבה נפעל כולנו שכם אחד למען החזר לעם המפוזר במשך אלפים שנה את אדמתו ההיסטורית, את מולדתו, את עצמאותו הלאומית הפוליטית."
הציונים דגלו בהקמת קהילות עצמאיות ואוטונומיות על יסוד הצבעה כללית ישירה וחשאית, לייסד בתי ספר לאומיים שלמים ולריאורגניזציה של היסודות הציבוריים, ובעיקר – הקמת ביתנו הלאומי בארץ מולדתנו, בארץ ישראל.
ואמנם האקטיביזציה נתנה פרי. ברוב הערים והעיירות של בסאראביה נבחרו רוב ציונים. השפעת הציונות ברחוב היהודי גדלה. עם הכרזת בלפור ב־2 לנובמבר 1917 שטפה האפוריה הציונית את הרחוב

היהודי בבסראביה ובמוכן שבלצי לא היתה יוצאת דופן. אולם יחד עם התגברות הפעילות הציונית באה הריאקציה הנגדית של ה"בונד" אשר טענה כי עם מתן שוויון זכויות לכל העמים והלאומים ברוסיה אין עוד טעם בפלשתינה ואין יותר צורך בציונות.
ב־24-31 למאי 1917 התקיימה הועידה השביעית של ציוני רוסיה בפטרוגרד. מבין צירי בסרביה לא נזכר מקומם של נציגי בלצי.
האספה המכוננת הכל רוסית שנקבעה ל־11-13 נובמבר 1917 אשר לא הגשימה את יעודה כי הופסקה באמצע כינוסה כללה גם נציגים מבסראביה.
היא נפתחה רק ב־6 לינואר 1918 אך פוזרה ביום השני. גם כאן אין אנו מוצאים בין מועמדי המפלגות השונות את נציגם של העיר בלצי. בסראביה כחלק אינטגרלי של כלל יהדות רוסיה עמדה בפני מפנה חשוב. הציונים התכוננו לנצל את האפשרויות שנפתחו לפניהם עם בטול משטר הצאריזם, הדיכוי ושלילת זכויותיהם האנושיות.
החלה תעמולה ענפה בכל שורות הצבור היהודי. אלא שב־16 בינואר 1918 באה כרעם ביום בהיר הפלישה הרומנית לבסרביה וכיבושה של קישינוב שמה קץ לחלום הנכסף; אולי היה זה חלום שוא. כותב דויד ויניצקי "(שם)" נפתולים קשים, תהיות וחיפושי דרך עברו על יהדות צעירה זו בראשית צעדיה העצמאיים (אחרי ניתוקה ממרכז הציונות באודיסה), לקראת התגבשותה של התנועה הלאומית לאחר הצהרת בלפור. אך היא נשאה במרץ ובגאון את אבוקת האור שניגלה מידי אחותה הבכורה, נדבך אחר נדבך הקימה את הבנין המרכזי של התנועה הציונית על אגפיו השונים לחינוך ולתרבות, להכשרה חלוצית, לעליה, לגיוס כספים בשביל הקרנות הלאומיות וכו'."
גולת הכותרת היתה ההתארגנות לקראת הועידה הציונית הראשונה בבסרביה בקישינוב, אייר תר"פ מאי 1920.
בועידה זו אנו כבר מוצאים אישים ידועים כמו זה של מנדל מאסיס מבלצי, ציוני מסור ואיש צבור מובהק, את ל. קליינר ומ. מילגרום מפעיליה של "צעירי ציון" בבלצי.
הועידה התיחסה לדבר המלך מ־14 באוגוסט 1918 המכיר בזכויותיהם של המיעוטים הלאומיים השונים, השוכנים בגבולות רומניה, לחנך את ילדיהם בבתי ספר ממלכתיים בשפת ההוראה הלאומית. כתוצאה מכך נוצר הבסיס היורידי להמשך קיומם של בתי הספר היסודיים הממלכתיים בשפת ההוראה יידיש אשר הולאמו עוד בשנה הראשונה לאחר המהפכה.
בחוזה השלום מה־9 לדצמבר 1919 בפאריז התחייבה ממשלת רומניה לכבד את זכויותיהם הלאומיות של כל המיעוטים המתגוררים בגבולותיה והכוללת סעיף דומה לזה בחוק על בתי הספר הממשלתיים.
נוסדה חברת "תרבות", בתור הסתדרות מרכזית בעלת 30 סניפים ברוב ערי השדה והיא נרשמה כגוף משפטי. עם הועד המרכזי נמנה גם איש בלצי המורה י. שוורץ.
הועידה של "תרבות" החליטה על הקמת רשת ענפה של מוסדות חינוך ציבוריים, רובם המכריע משל חברת "תרבות" ובתי תלמוד תורה שהתפתחו לרשת "תרבות", גני ילדים, בתי ספר עממיים ותיכוניים ושעורי עברית למבוגרים בשפת ההוראה עברית.
בבלצי פעלו שלושה בתי ספר עממיים עברים מהם שני תלמוד תורה ובית ספר עממי על יד הגמנסיה העברית ובית ספר "אורט". נוסף על כך קיים היה גן ילדים עברי על יד בית הספר העממי של הגמנסיה.
הוחלט גם על הוצאת ספרי לימודי בעברית עבור המקצועות הכלליים, לסיפורי החומש ולעברית. שתי הוצאות ספרים כאלה היו בבסרביה מהן אחת בקישינוב ואחת בבלץ בבעלותו של פ. לבטוב.
כאמור ועידת ציונים ראשונה בבסרביה לאחר הסיפוח לרומניה התקיימה בקישינוב ב־4-8 למאי 1920.
זו גם היתה השנה של ההופעה הראשונה בבחירות לבית המחוקקים ברשימה לאומית עצמאית בקישינוב ובבלצי. בראש עמדו הרב צירלסון, ד"ר ברשטיין־כהן ועו"ד שכטר מישה, מיאסי.
מאורע חשוב היה יסוד ה"חלוץ". הועידה הראשונה של החלוץ הרומני התקיימה בקישינוב ב־9.5.1920. בלצי שיחקה תפקיד חשוב ביותר באיפופיאה הנהדרת של החלוץ בבסאראביה עקב

היותה אכסניה לשני מקומות הכשרה חקלאית, לחלוצים המיועדים לעליה לא"י, בביליצ'אן ואח"כ במסדה. בקישינוב נוסדו עתונים ציונים כגון "ערד און ארבעט" ב־5.12.1920 ו"אונזער צייט" ב־6.8.1922, "ערד און ארבעט" הפסיק להופיע ב־5 ליולי 1922 והופעתו חודשה מחדש ב־9 לינואר 1925. בין חברי המערכת של "ערד און ארבעט" היה עו"ד צבי הייניכס אשר הועבר לקישינוב מבלצי. בין משתתפיו הקבועים מבלצי ב"אונזער צייט" היה ו. גמרמן.

החווה בביליצ'ני ומסדה שימשו למקום כינוס ועידות "החלוץ". אגב, בועד המרכזי של ה"חלוץ" השתתף גם יצחק שוורץ המורה מבלצי. הועידה הרביעית של ה"חלוץ" התקיימה בביליצ'ני בשנת 1926 ב־12 ליולי והמועצה השמינית ב"מסדה" ב־1929, 22 לאוגוסט.

קבוצת צעירי ציון בבלצי היתה פעילה ביותר. בשנים 31/1930 השתתפו בועד צעירי ציון בבלצי קראסיוק, גרינברג, מילגרום, בית דין, גנדלר וצבי אקרמן.

גם התנועה הרביזיוניסטית היתה פעילה ביותר בעיר בלצי. ובשנת 1934 אף הופיע בבלצי עתון רביזיוניסטי בשם "בעסאראבער היינט".

בסיוע של "תרבות" הופיע בבלץ כתב־עת בעברית "שורות". התחלת ההופעה שבט תרצ"ה. ההוצאה האחרונה הופיעה בכסלו תרצ"ח. ו"אודים" בתרצ"ט, שניהם בעריכתו של ל. קופרשטיין מורה לספרות עברית בגמנסיה העברית ופעיל "תרבות" בבסראביה.

בדברי הערכה כותב דוד ויניצקי ב"בסראביה היהודית במערכותיה": "התמדתו של העורך בהוצאת הבטאון הוכיחה שבמציאות הרומנית יש צורך ומקום לבמה עברית מיוחדת אשר מצד אחד יינתן בה ביטוי לנאמני העברית ומאידך מקלט לכוחות צעירים שהחלו להתגלות בקרב הנוער היהודי."

אלא ש"שורות" ו"אודים" היו לא רק בטאונים ספרותיים. הם היו קודם כל בטאונים ציוניים שבמרכזם עמדה ארץ ישראל.

ואמנם בטאונים אלה נתנו בטוי להווי הארצישראלי והשתתפו בהם מטובי מנהיגי תנועות הנוער הציוניות הממוסדות ועל כך זכותו הגדולה של לייבוש קופרשטיין.

שנות העשרים והשלושים היו שנים של פעילות ערה של התנועה הציונית בבלצי, על כל מפלגותיה וזרמיה.

בהיקף הגודל באו בתור ראשון הציונים הכלליים.

המפלגה הציונית השניה בגודלה היו צעירי ציון ואילו במקום השלישי תנועת הצה"ר (הרביזיוניסטים). כן התקיימו בבלצי מפלגת פועלי ציון (השמאל הסוציאליסטי כפי שקראו להם) ותנועת המזרחי.

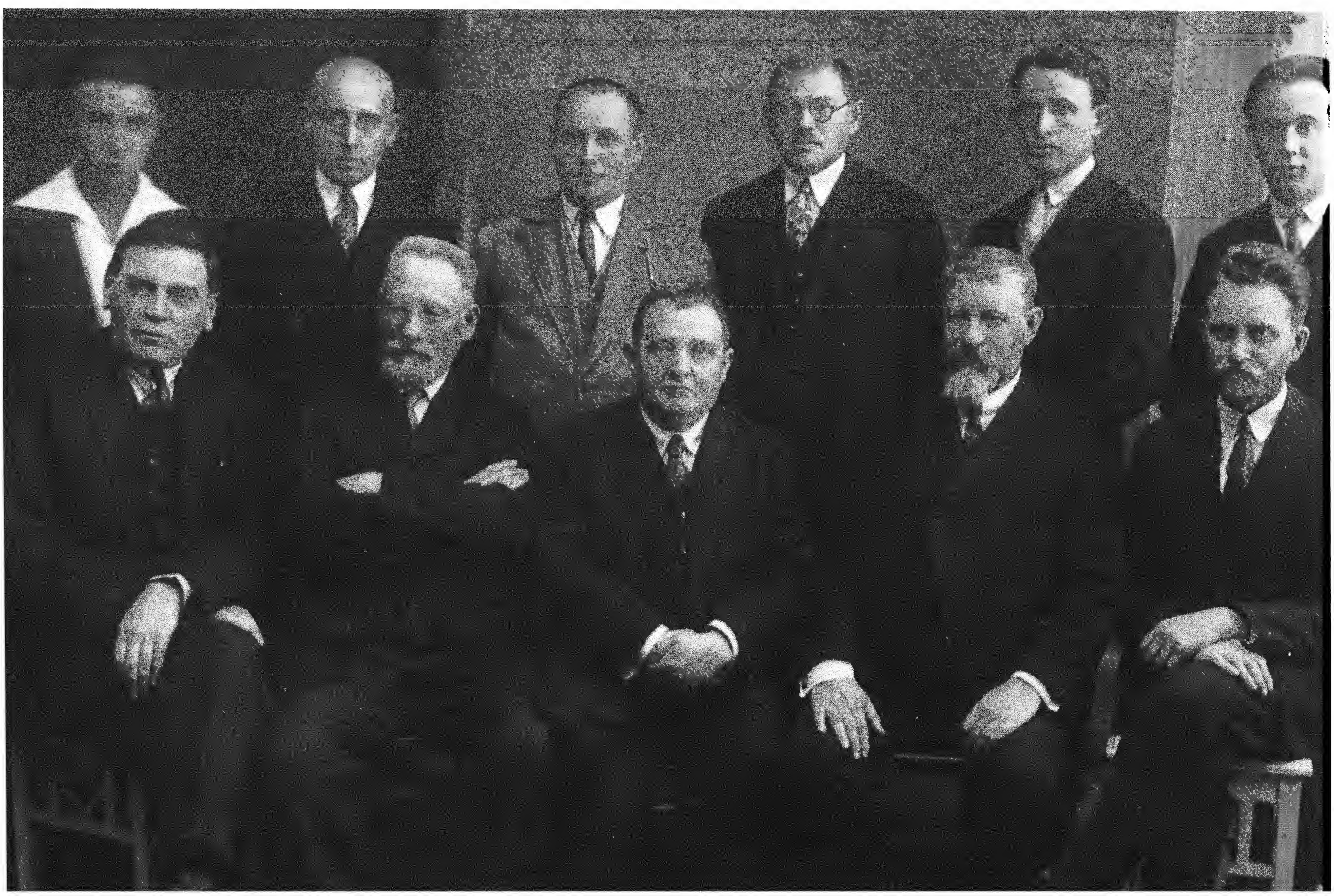
בשנים 1938-1936 גברה התנועה הרביזיוניסטית עם פרישתה מההסתדרות הציונית והקמת ההסתדרות הציונית החדשה. הודות למפגנים המרשימים שגולת הכותרת שלהם היה בקורו של זאב ז'בוטינסקי בבלצי בשנת 1938 סחבה תנועה זו את ההמונים היהודים ועם התחלת ארגון העליה הבלתי ליגאלית (אף על פי) הביאה לשורותיה עשרות מבני הנוער היהודי של בלצי אשר חתר לעליה לא"י. ההתחרות בין המפלגות הציוניות וביחוד זו של הבלוק הא"י (תנועת העבודה) ברביזיוניסטים הכניסה מתח ברחוב היהודי.

הישוב היהודי לא שקט על שמריו ונרתם לפעילות מצד זה או מצד זה של המתרס. הוא גם מוכן היה לשאת בהוצאות התקציביות בהן היו כרוכות פעולות אלו. הוא נהנה מן הויכוחים האידיאולוגיים ביחוד כאשר אלה באו מפיהם של מרצים ונואמים, תעמלנים מקצועיים ממדרגה ראשונה, אשר ידעו להתוכח על רמה תרבותית. המאבק, אם אפשר לקרוא לו כך, אולי ליתר דיוק, ההתרוצצות שבין פלגי הציונות היה גלוי ולא פעם התקבל הרושם כי הנושאים עליהם התוכחו בפומבי עמדו ברומו של העולם היהודי.

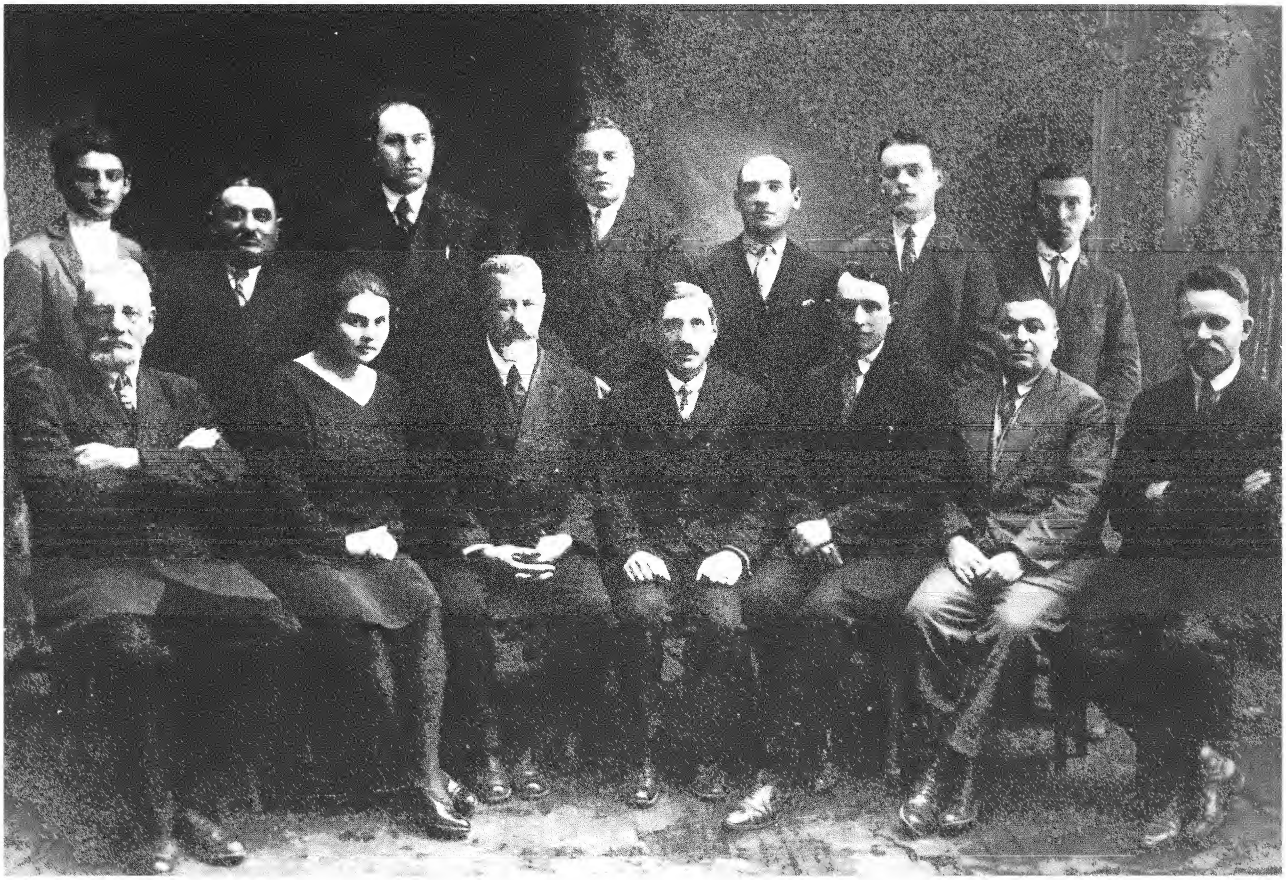
אולי מתוך אהבת הפולמוס שכחו את העיקר ולא ראו את הנולד שהביא בעקבותיו, ברבות הימים את השואה הגדולה.

גם ז'בוטינסקי שניסה לזעזע את אמות הסיפים ולעורר את הישוב היהודי בבלצי מן האדישות והלא

איכפתיות על ידי תאור חזון אפוקליפטי של מה שצפוי ליהדות אירופה מהחיה הנאצית, לא הצליח.
דבריו נפלו על אזנים אטומות וכאילו הוכו כולם בסנורים.
החלום הציוני של יהדות בלצי, במידה והיה קיים, נגוז יחד עם השמדת יהדות זו.
רק אודים מוצלים מאש נותרו אחרי המלחמה ורבים מהם הגיעו לחוף מבטחים של המולדת היהודית.
לדאבוננו, רבים יותר פנו לגלויות אחרות.
לפי אומדן מתוך כ־35 אלף יהודי בלצי הגיעו אחרי המלחמה לישראל כ־500 איש. (עד לשנות 1985).
מיטב הנוער הציוני והפעילים הציונים על כל זרמיהם לא נותר בחיים.

פעילים ציונים בבלצי
בעמידה משמאל: גוברמן, מילגרום, דובינובסקי, שורץ, בית דין, אלבינצר
בישיבה משמאל: שוסטר, מאסיס, לבטוב, דוברוסקין, ירחמיאל יפה

ועד ההסתדרות הציונית בבלצי
בעמידה: מימין לשמאל צסיס, (ל.י.), אקרמן, שוסטר, קרסיוק (ל.י.), (ל.י.)
בישיבה: אינג' ירחמיאל יפה, גרינברג, בית דין, ליפסון, דוברוסקין, גב' אשכנזי, מנדל מסיס.

טז חשון התר"ס. בעלז, פלך בסרביה.

לכבוד ראשי חובבי ציון לאגודת "מבשרת ציון" באודסה, שלום וישעה.

[illegible]

ראש האגודה: [illegible]

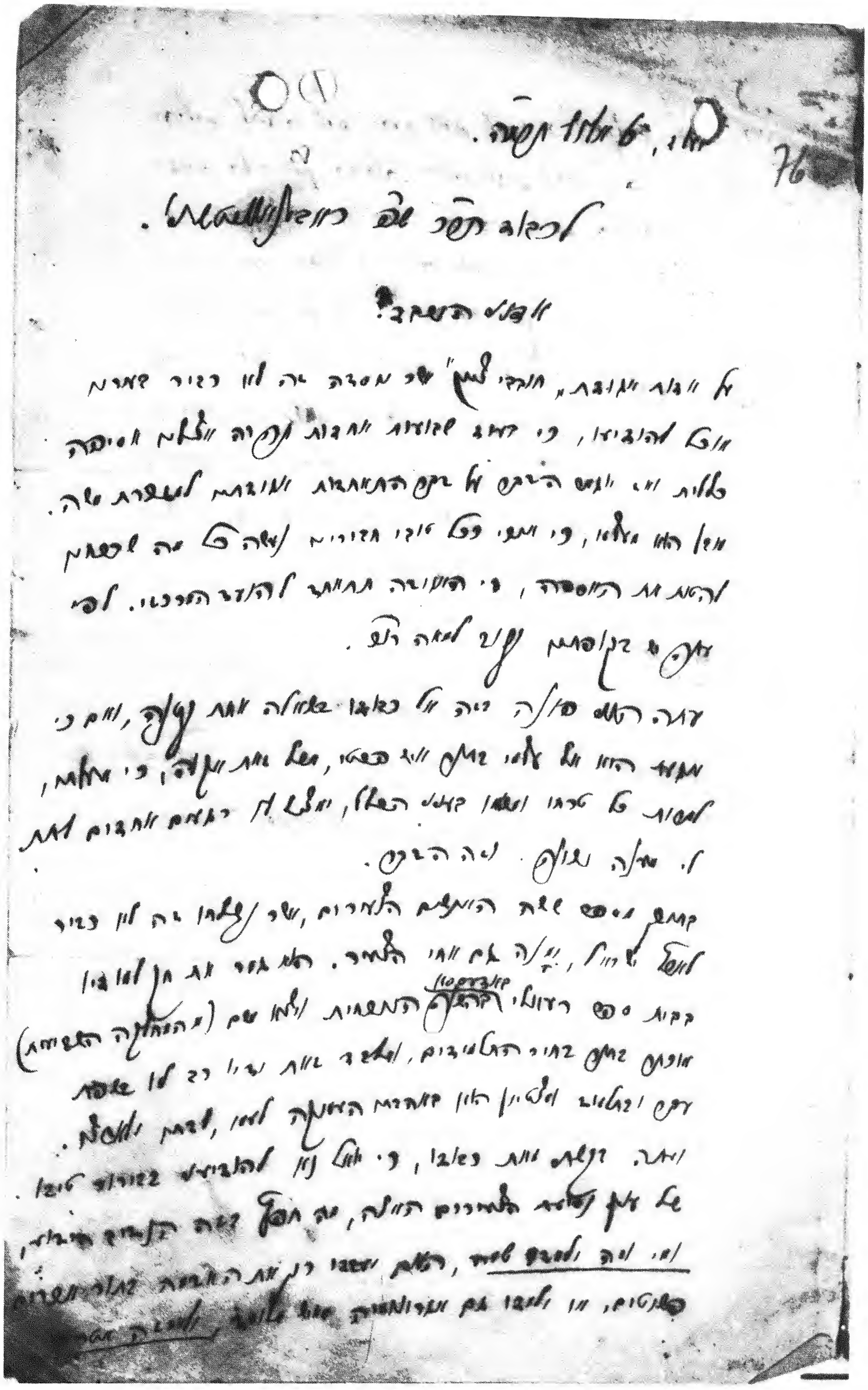
סגנו: [illegible]

הסופר: [illegible]

הגזבר: [illegible]

Адресъ:

Пинкасу Розенталеру. Бѣльцы Бессараб. губ.

התכתבות בין סניף "חיבת ציון" בבלצי לבין המרכז בורשא 1884

וכלום להגיד שמה, ורבה שלום ולשני ובני, [illegible], כבודו [illegible]

ויבוא כל האדם בבירור. השמת [illegible] לכבודו, כי [illegible] יש לו עם

אתי, אשר הראיתי בשדרותו הסוגים [illegible] [illegible] [illegible] ומחיונ,

ורבות [illegible] [illegible] עד אשר אתה [illegible] לגמור את בית [illegible]

הרבותי, — אם עתה "[illegible] להסתפק בעבודת אדמה גמור אשר

הנני, ואשר [illegible] לבאר, כי אם [illegible] תקוה ללמוד אשר [illegible]

הנסיון, כי [illegible] עבודת האדמה, ואשר [illegible] יותר [illegible] [illegible]

[illegible] באירופה.

בתקוה, כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ידידו

זלמן עפשטיין

האדרעס שלי:

Пинкасу Розенталю въ г. Бельцы

Бессараб. губ. для Эпштейна

פעילות ציונית בבלצי

בשלהי המהפכה הרוסית: 1917

צבי הייניכס

יהודי בלצי לא היו פעילים ביותר בתנועה למען ישוב ארץ־ישראל בתקופת חיבת ציון וגם לא בתקופה ההרצליאנית בסוף המאה הי"ט ובראשית המאה ה־20.

אם כי שדה הפעולה של הציונות הפוליטית, בהשוואה לתקופת חיבת ציון, היה הרבה יותר רחב ומגוון היהודים הבלצאים המשיכו בשלהם – פעילותם למען ארץ־ישראל היתה, כמו שאומרים, "על קצה־המזלג". היו גם בבלצי נצנים של פעילות ציונית שהתבטאה באיסוף כספים למען ארץ־ישראל ע"י אנשים בודדים שמספרם היה לא רב. הבולט שבהם היה ר' מנדל מאסיס.

התנועה הציונית בראשית פעילותה בסוף המאה הי"ט והתחלת המאה ה־20, תחת שלטון הרוסים, לא היתה מוכרת ע"י החוק ומאושרת ע"י השלטון ולא נתאפשר לה לפעול באופן חפשי ובריש גלי. מאידך, לא ראה השלטון בפעילות הציונית תנועה מרדנית המסכנת את "שלום הצבור והסדר המלוכני" לפי חוקי המדינה. בבלצי נציגי השלטון לא גילו ענין רב בציונות והם העלימו עין מפעולותיה, וזאת לא מאהבת מרדכי, כי אם משנאת...יהודים.

השאיפה להיפטר מיהודים בכל צורה שהיא ובכמות שאפשר יותר, היתה משאת נפשה של רוסיה הצארית, ואם גם הציונות דגלה בהגירת יהודים מרוסיה והשתקעותם בארץ־ישראל (פלסטינה), הרי יש לעודד תנועה זו, ולא לאסור אותה.

בימים ההם האחראי לסדר בעיר היה מושל המחוז ("איספראבניק") בשם ציז'. הוא היה גוי נוח ליהודים. לא היה ידוע כאנטישמי. להיפך. הוא שמר על יחסים הוגנים עם האוכלוסיה היהודית וטעמו עמו.

לפי מצבם האינטלקטואלי והכלכלי, היהודים היו בין "ראשי המדברים" בעיר בלצי, הם היו "נותנים את הטון", ויחסים טובים בינם לבין מושל המחוז יצרו פרסום ל"איספראבניק" ומוניטין של מושל מצליח. הוא **ידע** שבעיר יש פעילות למען ארץ־ישראל, אבל לא ראה בה סכנה כלשהי לשלום המדינה ומשטרה, ולהציק ליהודים בגין דברים של מה־בכך – בזה המושל ציז' לא ראה ענין רציני שיש לטפל בו.

אולם, למודי נסיון ועל כל צרה שלא תבוא, חלילה, ראו היהודים צורך "לבטח" את עצמם בעזרת יהודי אחר "הקרוב למלכות". היה זה מר הרצל זמלסון (בנו של לייבוש זמלסון – הידוע לנו כמתנדב לעזרת מגורשים יהודים ממקומות מגוריהם בשטח של 50 קילומטר מהגבול עם רומניה הישנה), והוא אשר הצליח ליצור קשר ידידותי עם ה"איספראבניק" ציז'. הרצל זמלסון לא אחת עמד בפרץ לטובת יהודי

מבלצי ש"נכשל" באיזה מעשה או נמצא בצרה.
בכל אופן, העבודה של הקרן־הקימת והציונית בקנה־מידה של אותם הימים – בהתחלת המאה ה־20 – התנהלה בבלצי ללא "בעיות" מיוחדות. המשטרה **ידעה** על יחסו החיובי של מושל המחוז לעניינים יהודיים ולא הטרידה אותנו. בינינו הושגה כאילו "הבנה", מעין "הסכמה שבשתיקה": אנחנו נמשיך לאסוף כספים למען "פלסטינה", בזהירות ואחריות, ללא רעש והפגנות, ואילו היא – המשטרה – לא תפריע לנו...
כך עבדה הקרן־הקימת בבלצי מספר שנים, עם מר מנדל מאסיס בראש, ללא תקלות.
המצב השתנה לרעה עם פרוץ המלחמה העולמית הראשונה ב־1914, כאשר הברית המשולשת – גרמניה, אוסטרו־הונגריה וטורקיה – פתחה במלחמה נגד האנטנטה (מדינות ההסכמה – אנגליה, צרפת ורוסיה).
הימים דאז ברוסיה – בראשית שנות המאה ה־20, היו ימות תסיסה וזעזועים צבוריים: הפרעות נגד יהודים בשנים 1903 ו־1905; התבוסה המחפירה של צי־הים הרוסי במלחמה נגד יאפאן בשנת 1904; שביתות אין סוף ברחבי המדינה והשביתה הכללית המכריעה באוקטובר 1905 ששיתקה לחלוטין את המשק והחיים היומיומיים שם; הצו של הצאר ניקולאי ה־2 מ־17 באוקטובר 1905 על הקמת "דומה" (מועצה) נבחרת ע"י העם בבחירות חפשיות כלליות ודמוקרטיות, ופיזור מהיר של אותה "דומה" ראשונה שהסעיר את העם עד אין גבול; קיום בחירות ל"דומות" הבאות באוירה של איומים מצד נציגי השלטון ובהתערבות גסה של משרתי הכנסיה הפראבוסלאבית; הגברת התעמולה של הימין והסתת אנשי "המאה השחורה" נגד יהודים שהם, לדעתם, אשמים בהמרדת ההמונים נגד "האבא'לי" – הצאר ("באטיושקה") ונגד ה"אמא" – רוסיה; משפט עלילת דם, נגד היהודי מנדל בייליס ב־1912 והופעות הכומר הליטאי פארנאטס במשפט, בתור "מומחה" לעניני יהדות, ששפך בפרהסיה, ללא מעצור, קיתונות ארס ושנאה נגד יהודים ודתם; התבוסה המבישה של הצבא הרוסי, בחזית פרוסיה המזרחית, בפיקודו של הגנרל הרוסי (ממוצא גרמני!) ראנאקאמף בראשית המלחמה בשנת 1914, תבוסה שהמיטה בזיון וחרפה על הצבא הרוסי בעיני העולם כולו וזעם במדינה; גירושי המוני יהודים ממקומות מגוריהם הקרובים לחזית לפי פקודת המפקד העליון של הצבא הרוסי ניקולאי ניקולאייביץ, בנימוק שהיהודים הם אוהדי גרמניה ועוסקים בריגול לטובתה – ועוד ועוד שרשרת ארוכה של מעשים, אירועים, פעולות ונקיטת אמצעים שהכאיבו לעם המדוכא, התחרו בו והרגיזו המוני אכרים ופועלים, במיוחד את האינטליגנציה המתקדמת, מה שנתן לשלטון יסוד מוצק לחשש ודאגה לעצם קיומו.
צריך להודות, כי כאשר מדובר היה בעזרה ליהודים נצרכים, מוכי גורל, חולים, קרבנות אסונות טבעיים כמו שריפות, שטפונות, בצורת, או פליטי מלחמה, רדיפות, יהודים או פורענויות, הבלצאים מילאו את חובתם לגבי אחיהם ללא דופי ובנדיבות לב ראויה לשבח.
מעשה בשריפה גדולה שפרצה בבלצי בהתחלת המאה ה־20 וכמעט כל הרחוב קישינובסקאיה שם גרה דלת האוכלוסיה היהודית, עלה באש. מאות משפחות יהודיות – כפי שסיפרו תושבי הרחוב הותיקים – נשארו ערומים ומחוסרי כל. העזרה הדרושה באה מתושבי העיר עצמם ובמשך זמן קצר שוקמו נפגעי השריפה בבתים חדשים שנבנו, חודשו או תוקנו ע"י פרנסי העיר בעזרת הבלצאיים עצמם.
כך נהגו הבלצאים כשהמוני פליטים ממחוז חוטין ומבוקובינה, קרבנות המלחמה העולמית הראשונה, הציפו את העיר והיה צורך דחוף לדאוג לאיכסונם, תלבושתם וכלכלתם. לא היה בית יהודי שלא קיבל פליטים לשיכון.
הוקם אז ועד מיוחד בראשותו של מר יוסף מאסיס שהיה אז בשיא עבודתו הצבורית, לסידור הפליטים ולאיסוף כספים לעזרתם.
אותו דבר עם הפליטים אשר בתור נתיני רוסיה גורשו מארץ־ישראל (פלסטינה) שהיתה אז תחת שלטון טורקיה שהיתה במצב מלחמה עם רוסיה. במבצע כללי של איסוף כספים ברוסיה כולה למען פליטים אלה תרמה יהדות ביסאראביה 11.489 רובל, מהם קישינוב – 2063. בלצי אשר אוכלוסיתה היהודית

היתה בהרבה יותר קטנה מקישינוב, יצאה במקום השני, בסך 2000 אלפיים רובל תרומות.
הידיעות הבלתי מעודדות מהחזית, המצב הכללי הרעוע במדינה, אי־שביעות רצון כללית משועת וזעם אדיר שהשתלטו על האוכלוסיה עקב מעלליו המצטברים, החשוכים והריאקציוניים של שלטון מדכא, כושל ומאוס אשר יום נפילתו והתפוצצותו התקרב בצעדי ענק, – במצב אומלל זה, במקום לבוא לקראת דרישות העם , ולו חלקית אפילו, להקל את סבלו ולהפיג את המתיחות, עשו האוליגרכיה הצארית ומשרתיה את ההיפך. הם הכבידו את העול, הגדילו את הלחץ על הצבת המשטרתית והידוק מלחצת ה"אוכרנקה" הארורה (המשטרה החשאית), הגבירו את העיקוב אחרי "חשודים" ופתחו לרווחה את דלתות בתי־הסוהר ושערי המקומות לגירושים לסיביר הרחוקה. הארץ מלאה מלשינים ובלשים שרחשו ושרצו על כל צעד ושעל.
כאמצעי ראשון הוצא צו **האוסר כל** פעילות פוליטית במדינה. הפעם האיסור חל בפירוש גם על פעילות ציונית למען "פלסטינה" (ארץ־ישראל) שהיתה תחת שלטון הטורקים, כאמור, שהיו במצב מלחמה נגד רוסיה. בפעילות הציונית השלטון ראה סיוע לטורקיה, **והיא נאסרה.**
בינתיים איתרע מזלנו ומושל מחוז בלצי הועבר לתפקיד בעיר אחרת ובמקומו בא "איספראבניק" חדש בשם טיינובסקי. מצב זה הישרה על יהודי בלצי ועסקניה הציוניים הרגשת דכדוך ואי־שקט.
אולם התברר לנו שגם מושל חדש זה יודע להסתדר עם האוכלוסיה היהודית. חיפשנו ומצאנו שתושב בלצי, מר יחיאל ריבקאלייבסקי, יהודי סימפטי וטוב־לב, בעל עמדה מכובדת בעיר (אביו של המהנדס הצעיר ליובה־לייב־ריבקלייבסקי שנפל במלחמת ספרד בתור מתנדב במאבק נגד הגנרל פרנקו) מיודד משכבר הימים עם המושל טיינובסקי, אצלו הוא מבקר בתור "יוצא ונכנס" ללא הגבלה. באמצעותו מצאנו את הדרך למושל והסברה לו מטרת הציונות ישוב היהודים בארץ־ישראל ועבודה צבורית שקטה בין יהודים למטרה זו. הדבר אפילו נראה לו, אולם דרש שהיא לא תתנהל בפומביות יתירה, לא להחזיק ולהפיץ חומר הסברה דו־משמעותי היכול להתפרש כחומר הפוגע באינטרסים של רוסיה וכו׳.
ישיבות בהשתתפות 5-6 חברים אפשר לארגן. אסיפות עם לא. מושל מחוז זה "ישב על כסאו" עד פרוץ המהפכה ברוסיה בפברואר 1917, והאוכלוסיה היהודית היתה מרוצה ממנו. בימיו שקטה העיר. גם הפעילות למען ארץ־ישראל לא נשתבשה.
אפילו צורר היהודים הידוע בבלצי איבאן מאלוי, מטיף "שרוף" לפרעות נגד יהודים, והמורה לספרות רוסית בגימנסיה הממלכתית המקומית מויסייאב עם הקופסה, שלא סרה מידיו, לאסוף תרומות מהתלמידים שלו ומהאוכלוסיה הנוצרית לטובת "ברית העם הרוסי" הפוגרומיסטית, גם שני חוליגאנים אלה נאלצו לנהוג בשקט, ללא אלימות גופנית או מילולית.

ארגון נוער ציוני מתלמידי בתי־הספר התיכוניים בבלצי בשם "ההסתדרות". בחירות לאסיפה המכוננת הכל־רוסית – רשימה מס׳ 9 של המרכז הציוני הכל־רוסי לאסיפה המכוננת – ארגון "ההסתדרות" צויין לשבח.

עם פרוץ המהפיכה הרוסית בפברואר 1917 בוטלו ההגבלות שחסמו עד אז בפני יהודים את הכניסה לבתי־ספר תיכוניים ממלכתיים. אני וחברי ברל מילגרום, לאחר התכוננות של שלושה חדשים, הצלחנו לעמוד בבחינות משלימות – בשפות הלטינית והצרפתית – ולעבור לגימנסיה הממלכתית בבלצי שהיתה אז בהנהגתם של מנהל הגימנסיה ניקולאי נ. ווסקריסינסקי והמפקח ייבגני סטיפנוביץ לפנסקי, שניהם, ובמיוחד האחרון, היו גויים הגונים ולא הבליטו יחס אנטישמי לתלמידיהם היהודים. אהודה מאד היתה עלינו אשתו של המנהל הגב׳ לידיה ווטסלאבנה, אשה אצילה ויפת־נפש אשר התנהגותה לגבי יהודים היתה ללא דופי והפליה כלשהי.
בחודש ספטמבר 1917, לאחר תום חופשת הקיץ ועם התחלת שנת הלמודים החדשה, אני וברל מילגרום, בהתיעצות עם הגב׳ וויצה בריל מ"פרחי־ציון", תיכננו ארגון ציוני של תלמידי ותלמידות בתי־הספר התיכוניים. בעיר בלצי היו קיימות אז שתי גימנסיות ממלכתיות. אחת לבנים והשניה

לבנות – גימנסיה פרטית, עם זכויות ממלכתיות, על שם המנהלת וולינה איבנובנה גינשקה.
למטרתנו הנ"ל באנו בדברים עם תלמידי הכתות הגבוהות של הגימנסיה שלנו, ואחד מהם בשם מיקה (שמעון) ברייטמן, תלמיד כיתה ז', יליד העיירה רישקאנובקה שליד העיר בלצי, נענה להצעתנו. מכיוון שהוא היה המבוגר בינינו ובכדי להקנות ליצור החדש יוקרה (אנחנו – אני וברל – היינו "עירוניים" ונוסף לזה ההורים שלנו לא היו אמידים ולפרסטיז'ה שלנו זה לא הוסיף!...) החלטנו להציע לברייטמן, שהיה ותיק בגימנסיה וגם מוכר כמתמטיקאי טוב, לעמוד בראש הארגון. הדבר נראה לו והוא קיבל את הצעתנו.
בראשית פעלנו עמדו לפנינו שני דברים לבצוע מידי:
א. לעורר ענין לארגוננו אצל כמה תלמידות מהגימנסיה גינשקה שתסכימנה לשתף פעולה אתנו.
ב. להתקשר עם המרכז היהודי של הנוער הלומד שנוסד באודיסה ושמו "הסתדרות תלמידי בתי־הספר התיכונים" (אז הוא נקרא "גיסתדרות") אשר בראשו עמד אחד בשם גיללס (או גיללסון, – איני זוכר בדיוק). זאת עשינו מיד. נצמדנו ל"הסתדרות" והיא אשר הדריכה אותנו בפעולותנו, שלחה לנו חומר רב לארגון, קריאה, דיון, הסברה וכו'.
יותר בעיתי היה הענין עם משיכת בנות מהגימנסיה – לארגוננו. זה לא היה קל. ידענו שהבנות הטובות חונכו במשטר קשה וקפדני ויותר מאשר הדבר תלוי בהן אישית גורל יזמתנו יוכרע ע"י **ההורים** שלהם – לשבט או לחסד.
החלטנו, איפוא, שראשית כל צריך לחקור מה מצב הענינים בבית ההורים, איזה נטיות ודעות מהלכות בביתן. האם ההורים הם מתבוללים, לפי הכרתם ושכנועם ולכן הם עבורנו אבודים ואין לבוא אתם בדברים, או לעורר בעיות שתוצאותיהן השליליות ידועות מראש; או "נובורישים" רודפי בצע מכורים שהעושר מעביר אותם על דעתם, אשר חושבים שמקור התעשרותם בהתנערותם והתנכרותם ממוצאם היהודי, והיות ו"הכסף הוא הכל" הם הרי אינם מעונינים לחשוף את השתייכותם לעם היהודי.
לא עם הראשונים ולא עם האחרונים לא היה על מה לדבר, חבל היה על הזמן. חיפשנו ומצאנו הזדמנות לעשות היכרות עם כמה תלמידות מגימנסית גונשקה לאחר שחקרנו מה האוירה בבית הוריהן.
בבלצי פעל והיה ידוע באותם הימים איש חשוב מאוד, בעל משקל צבורי רב, אמיד, בעל בית־חרושת, שעמד בראש המוסד "עזרת עניים", ה"תלמוד תורה" לילדי המעמד הבינוני עם שפת הוראה עברית – בעברית ושמו יוסף (יוסל) מאסיס. היו ליוסף מאסיס שתי בנות נחמדות ורציניות: סוניה ואידה להן היו שלוש חברות מאוד נחמדות ומעניינות גם הן: האחת – יוכבד (ייבה) ברונפמן, נערה עדינה, נבונה מאד, פיקחית ומחונכת, בת למשה ברונפמן, סוחר דגים מלוחים בסיטונאות, ישר ללא רבב, אציל־רוח, ואשתו פייגה שומרת שבת בקפדנות ומחמירה בכשרות; השניה – אניצ'קה גנדלר, בחורה נשית ורגשית, בת למשה גנדלר, סוחר בדים, אחד מגבאי בית הכנסת הגדול בעיר; השלישית – סוניה פסח – בחורה מוכשרת, גמרה את בית־הספר בהצטיינות, בת לסוחר אמיד אייזיק פסח ואשתו הגב' פסח ידועה כעסקנית צבורית לצורכי צדקה לנזקקים.
כל הבנות הנ"ל מצייתות היו להוריהן וידענו שמתוך כבוד אליהם הן לא תהיינה מוכנות להמרות את פיהם בשום מקרה.
כאן שיחקה לנו השעה. עמדנו כבר בסוף חודש ספטמבר 1917. תאריך הבחירות לאסיפה המכוננת הכל־רוסית נקבע ל־11-13 בנובמבר 1917, ומועד זה – יום הדין – ממשמש ובא. הזמן דחק.
הועד הציוני המרכזי בפטרוגרד החליט להתמודד בבחירות לאסיפה המכוננת ולהופיע ברשימה יהודית עצמאית בשם "ייניק" ("יברייסקי נציונלני איזבירטלני קומיטט") שמספרו 9. בראש הרשימה הועמד עורך־הדין המפורסם אוסקר גרוזנברג אחד מסנגוריו הבולטים של מנדל ביילים במשפט עלילת הדם ברוסיה הצארית; במקום השני ברשימה הועמד עורך־הדין מפטרוגרד, חבר הועד המרכזי הציוני ברוסיה, ואחד מעורכי "רזסוויט", נואם בחסד עליון רב־עוצמה ורב־השפעה, אלכסנדר מ. גולדשטיין. במקום השלישי ברשימה היה ד"ר ברנשטיין־כהן מקישינוב, עסקן ציוני רב־פעלים בקנה־מידה

כל־רוסי וראש ההסתדרות הציונית בבסרביה. לפי ההסכם היה המקום הראשון ברשימה מובטח לד"ר ברונשטיין־כהן (לשני המועמדים הראשונים שלפניו היו מובטחים שני מקומות במחוזות אחרים).
כאמור עמדנו כבר בסוף חודש ספטמבר 1917. עד לבחירות נשארו 6-5 שבועות. הזמן היה קצר, המלאכה – מרובה. ההתרגשות באוכלוסיה היתה גדולה. בטרטור המחריש אזנים של מכונת התעמולה של הרשימות המתמודדות – 17 במספרן – לא נשמע קולה של הרשימה היהודית במלוא כוחה, משמעותה ובהירותה. היו "גנרלים" ו"מפקדים", כולם חכמים, כולם נבונים, כולם יודעים את תורת הבחירות, אבל חסרים היו **אנשי מעשה**, מגשימים, עובדים בשטח, "ביצועיסטים". ל"עבודה השחורה" והיא: ארגון אסיפות פומביות בחלקים שונים של העיר, לא רק במרכזה – באולם התיאטרון של פלדמן, לדאוג ולמשוך לעבודה מתנדבים ולסדר ביקורי־בית, להדפיס כרוזים וחומר הסברה עבור הקהל הרחב ולהפיצו בעיר ובבתים הפרטיים, לזמן פגישות עם נציגי רבדים שונים מהאוכלוסיה היהודית כגון: גברים ונשים, סוחרים וחנונים, בעלי־מלאכה ועמלים, אנשי אינטליגנציה, בחורים ובחורות בעלי זכות בחירה, לבקר בעיירות ובכפרים עם אוכלוסיה יהודית ניכרת ועוד ועוד – לעבודה שחורה זו, עבודת נמלים, קשה ומייגעת, לא היו "בעלנים". לעבודה זו זקוקים **לנוער**, ונוער לא עמד לרשות ועד הבחירות, מה **שהכביד** מאד על עבודתו וסיכויי הצלחתו.
פה "נפלנו" על המציאה כאילו נשלחה לנו מן השמים. החלטנו להשתמש ב"טריק" (תחבולה בלע"ז): לזמן פגישה עם יוסף מאסיס, ראש ועד הבחירות במחוז בלצי, ונשמע את דעתו בדבר ארגון קבוצת נוער ציוני מתלמידי בתי־ספר התיכוניים, נערים ונערות, ולבסוף, כשיחסו ליזמתנו – כך קיוינו – יהיה חיובי, נבקש ממנו לאשר שגם הבנות שלו סוניה ואידה תעזורנה לנו בכל מה שנוגע להזמנת תלמידות נוספות מגימנסית גינשקה לאסיפת הנוער הלומד שאנו תיכננו. יוסף מאסיס נענה לבקשתנו וקבע לנו פגישה אתו למטרה זו בביתו הוא.
כשבאנו – שימקה ברייטמן, ברל מילגרום ואני לפגישה עם יוסף מאסיס מצאנו בביתו – למזלנו – גם את אלכסנדר גולדשטיין המועמד השני ברשימה היהודית. כשספרנו להם על מטרת פגישתנו ועל ארגון הנוער הלומד שאנו מתכננים להקים בבלצי, יוסל מאסיס, שהיה יהודי חכם מאד, מהיר תפיסה ומעשי, נאחז מיד בהצעתנו ושאל בו במקום גם לדעתו של אל. גולדשטיין. האחרון שהיה חבר הועד המרכזי של ההסתדרות הציונית ברוסיה, כבר היה מודע למטרות ופעולות הסתדרות תלמידי בתי־הספר התיכוניים שמרכזו היה באודיסה ואחרי שיחה קצרה אתנו קפץ גם הוא על "המציאה" ובפה מלא, שופע דברים נאים ומעודדים ברך אותנו ואיחל הצלחה, תוך הבעת תקוה שלא נסרב להיות להם לעזר גם בעבודה הקשה העומדת לפניהם בקשר עם הבחירות לאסיפה המכוננת ולעשות מאמצים להצלחת הרשימה הלאומית של יהדות רוסיה. יוסף מאסיס לא היסס ובו במקום קרא לשתי בנותיו סוניה ואידה, עשה היכרות בינינו ויעץ להן לשתף אתנו פעולה (הוא לא ידע שעשינו היכרות עם בנותיו עוד לפני הפגישה אצלו...).
יצאנו מביתו של יוסף מאסיס שמחים ומעודדים ש"התחבולה" שלנו הצליחה בהיותנו משוכנעים ש"ההכשר" שנתן יוסף מאסיס לשתי בנותיו לשתף פעולה איתנו, ישמש הכשר עבור הורים אחרים שגם יאפשרו לבנותיהם להירשם בארגון הנוער שלנו, וכך היה. לאסיפה הראשונה שלנו שנתקיימה בביתו של מר מאסיס – בשני החדרים הסמוכים של שתי בנותיו – השתתפו כ־25-20 תלמידים ותלמידות ובה הוחלט פה אחד להקים בעיר בלצי ארגון תלמידי ותלמידות בתי־הספר התיכוניים. נבחר ועד פעולה: שימקה ברייטמן – יושב ראש, צבי הייניכס – סגן יו"ר, ברל מילגרום – מזכיר, ייבה (יוכבד) ברונפמן – גזבר ומאסיס סוניה, מאסיס אידה ופסח סוניה – חברות הועד. הוחלט גם לשתף פעולה עם ועד הבחירות לאסיפה המכוננת ולעמוד איתו בקשר מתמיד. על החלטתנו זו גם הודענו לועד הבחירות.
בימים ההם היו מבקרים בעיר ובמחוז עשרות נואמים נציגי כל הרשימות, ובלצי העיר – כמרקחה. הירבו לעשות נציגי ה"בונד". אלה השתדלו "לעבד" את האוכלוסיה היהודית. הם השתמשו בדרכם ב"מענה־לשון" תוקפני ואת כל ה"שפוך חמתך" הארסי שלהם, את כל הרעל היפנו נגד... הציונים,

הרשימה מס׳ 9 המתבדלת והמונעת איחוד כל כוחות הקידמה והחרות נגד "הריאקציה" הרוסית, הקפיטליסטים וכוחות השחור.

לדעתנו לא חיצי הרעל של הסוציאל־דמוקרטים בשיתוף פעולה עם ה"בונד" בראש עם לוריה מאודיסה וד"ר נדיז'דה גרינפלד מקישינוב, אישה אינטליגנטית, יפהפיה וגם נואמת מרשימה – לא הם היוו סכנה לרשימה היהודית לאומית מס׳ 9. משקל ה"בונד" באוכלוסיה היהודית העירונית היה כמעט אפסי. גם רשימת פועלי־ציון עם הלוחם המפלגתי הידוע שלהם, המוכשר והפופולארי בחוגי העמלים בדרום רוסיה, התיאורטיקן והפובליציסט א. ראוצקי הטרידה את שלוות הרשימה מס׳ 9. הסכנה נשפה מצד רשימת הס.ר.־ים (סוציאל־ריבולוציונרים) אשר בראשה עמד לא אחר כי אם אקסינטייב בכבודו ובעצמו, ראש הוועד המרכזי הכל־רוסי שלהם והוא היה מאוד מקובל ופופולארי בין האיכרים וגם העמלים. מצד רשימה זו היתה סכנת "מיוריזאציה" (הצפה בקולות) בכפרים ובעיירות שבהם היתה אוכלוסיה יהודית ניכרת, כמו פאלשטי, רושקאן, חאנצ'אן, פירליצה. במקומות אלה גדולה היתה האדישות לבחירות לאסיפה המכוננת וגם עצם הרעיון של רשימה יהודית עצמאית היה זר להם ונתקבל בפסימיות ואי־איכפתיות. לנהל מאבק נגד ה"בונד" לא היה צורך, אבל להיאבק נגד אקסינטייב לא היה נוח.

המצב היה מביך. המועמד אלכסנדר גולדשטיין וגם יוסף מאסיס הביעו דאגה נוכח הזמן האבוד וחוסר פעילות מתאימה. הפעם הוזעקה ישיבה נרחבת ודחופה של עסקנים רבים לרגל המצב שנוצר.

בישיבה השתתפו:

בשם סוחרים: אברהם גאפטר, משה קראסיוק, הרצל זמלסון.

חנוונים: משה ספיבק, אנטשל גרובוקופטל, פנחס לבטוב.

בעלי־מלאכה: אלעזר איצקוביץ', מוטל צ'ולק, ירחמיאל קאלאנטר.

אינטליגנציה: ד"ר וסטרמן, עו"ד בוריס דובינסקי, חיים חרץ.

דתיים: הרב לנדמן, יחיאל קארק, חיים־רפאל יפה.

סטודנטים – "החבר": ירחמיאל יפה, גורפינקל מוניה, גורפינקל רוזיה.

בתי־כנסת: אפרים לפסקר, משה וינברג, משה גודלר.

ציונים: מנדל מאסיס, גדליה ליפסון, אייזיק רויט.

נוער: שימקה ברייטמן, צבי הייניכס, ברל מילגרום.

הרצאת אלכסנדר גולדשטיין על המצב וקריאתו לגייס את כל הכוחות שלנו ולגרום להצלחת הרשימה מס׳ 9 זיעזעה את המשתתפים בישיבה, וכולם, אחוזי דאגה, כאילו התעוררו מתרדמתם ונרתמו לעבודה. הזמן היה דוחק, התאריך המכריע – 11-13 בנובמבר – התקרב. היה חשש שמא הפיגור בהכנת דעת הקהל היהודי לקראת הבחירות לאסיפה המכוננת יסכן את גורל הרשימה. צריכים היו להזדרז, ואכן העבודה למען הצלחת הרשימה החלה. מכונת ההסברה זזה. סידרה של אסיפות־עם המוניות, אסיפות בבתי־כנסת, ביקורי־בית, מודעות וכרזות ענק, עלונים ומדבקות הציפו את העיר והמחוז וקראו ליהודים להוכיח בגרות ואחריות לאומית ולא לפצל את הקולות ולהצביע בעד רשימה אחת – מס׳ 9.

אחוזי בולמוס בחירות, התעוררות לאומית וגאוה יהודית נכנס לפעולה ארגון בתי־הספר התיכוניים שלנו ואליהם הצטרף נוער מכל שכבות הנוער היהודי. נוער זה עשה את "העבודה השחורה": ארגן אסיפות, מפגשים, ביקורי־בית, הדפסת כרזות וקולות־קוראים, חלוקת חומר הסברה ברחובות, בבתי־עסק ובתי־מגורים. עבודה זו של "חריש" עמוק באוכלוסיה היהודית נתנה את פירותיה, וביום הפקודה הנוער המארגן שלנו עמד במבחן ולא נתן לאף יהודי להתחמק ממילוי חובתו הלאומית בקריאה "כל יהודי לקלפי", "כולם מצביעים מס׳ 9", הנוער לא נתן לבוחרים היהודים מנוח: הוא האיץ בבריאים, עזר לחלשים, סחב את האדישים, גרר את הסרבנים, הסיע בעגלות וכרכרות את הקשישים והחולים.

התוצאות לא איחרו לבוא: אנשי בלצי, העיר והמחוז, הצביעו בהמוניהם, עד 85 אחוז מכלל האוכלוסיה היהודית, בעד הרשימה הלאומית, בעד מועמדי המרכז הציוני הרוסי, בעד מועמד ביסראביה לאסיפה

המכוננת הד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, איש קישינוב.

אני נזכר במלים האחרונות של המועמד השלישי ברשימה אלכסנדר גולדשטיין בהופעתו האחרונה באסיפת־עם גדולה בבלצי ערב הבחירות ואלה הם:

"אנו יושבים על לוע הר־געש. אנו חיים בתקופה של שינויי ערכים אפשריים בכל יום..." הבחירות נגמרו. האוירה ברוסיה היתה דחוסה מאוד. כבר בסוף אוקטובר 1917 הגיעו ידיעות מכמה ערים גדולות ברוסיה שהשלטון עבר לבולשביקים.

האסיפה המכוננת אמנם נתכנסה לישיבתה הראשונה, אבל היא חונקה באיבה. ב־7 בינואר 1918, היא פוזרה על ידי השלטון הסובייטי בפטרוגרד.

לאחר הבחירות קיבל מר יוסף מאסיס מכתב הוקרה מאת מר אלכסנדר גולדשטיין המועמד מס' 2 ברשימה מס' 9 עם הבעת תודה לחברי ועד הבחירות על המאמצים שהשקיעו בעבודה שלהם, למען הצלחת הרשימה הלאומית היהודית בעיר בלצי, וכן צויין לשבח מיוחד ארגון תלמידי בתי־הספר התיכוניים המסונף ל"הסתדרות" באודיסה, אשר בעבודת הנמלים האירגונית שלהם ובשקדנותה ההסברתית למופת תרמו רבות למען רשימתנו לאסיפה המכוננת.

התנגשות ראשונה עם "הבונד" בבלצי שדרש לאסור השתתפותנו בתהלוכה כיחידת נוער ציונית עצמאית – הועד המהפכני של צירי הפועלים והחיילים דחה את דרישת "הבונד" – הופעתנו בתהלוכה נתקבלה ע"י האוכלוסיה היהודית בקריאות עידוד ומחיאות כפיים סוערות.

לתאריך ה־1 במאי שהוא חג בינלאומי לפועלים ועמלים בכל העולם, המפגינים ביום זה את אחדותם וכוחם במאבק העם העובד בעד חירות, שויון ואחווה – תוכנן גם בעיר בלצי לקיים תהלוכה המונית יוצאת מן הכלל במספר המשתתפים בה.

הורדת הצאר הרוסי מכסא המלוכה וחיסול המשטר המוקע והמאוס חוללו מהפכה בתודעת העם על כל רבדיו. לא היה גבול להתעוררות הכללית, וכל אחד מצא לנכון ומחובתו להשתתף בהפגנה רבת־אנפין זו ועל ידי כך לתת ביטוי של הזדהות עם המהפכה ומחולליה, מצד אחד, ופורקן לזעם שהצטבר נגד המשטר הישן שסולק – מאידך.

ארגון הנוער הלומד שלנו החליט גם הוא לקחת חלק בתהלוכה זו בתור יחידה עצמאית של נוער ציוני נושא שני דגלים: אחד – בצבע תכלת־לבן והשני – בצבע אדום. הסיסמא שלנו היתה המוטו של הירחון הציוני הרוסי של הועד הציוני המרכזי בפטרוגרד "ראזסווייט": הציונות שואפת ליצור בפלסטינה עבור היהודים מקלט מובטח ע"י החוק".

בבית המהנדס היהודי הישיש רוזנבאום ברחוב פטרוגרדסקאיה, מול תיאטרון פלדמן, ישבה ופעלה "מועצת הצירים של הפועלים והחיילים" והיא בין היתר, דנה בענינים הקשורים בארגון התהלוכה: מי רשאי להשתתף בה, לאשר, או לאסור סיסמאות שאינן נראות לה וכו'.

כאשר שימקה ברייטמן וצבי הייניכס, בתור נציגי הארגון הציוני של תלמידי בתי־ספר תיכוניים בבלצי באו ל"מועצת הצירים של הפועלים והחיילים" לבקש אישור להשתתפותנו בתהלוכת ה־1 במאי כיחידת נוער ציונית עצמאית עם שני דגלים: אחד – כחול לבן והשני – אדום עם סיסמא שלנו, – קפץ עלינו רוגזו של נציג "הבונד" במועצה, אחד בשם ליידל בן הלל המלמד (את שם משפחתו איני זוכר) בשצף קצף הוא שפך על ראשינו ועל ראש ארגוננו קיתונות של בוז וזעם.

כך, הואשמנו על ידו בקשר עם ה"ריאקציה" (כוחות השחור) שקווי פעולתנו חופפים ומזדהים עם פעולות המשטר הישן; שאנו בני הורים "קפיטליסטיים" (רכושניים) המנצלים עבודת הזולת; שהציונים משתפים פעולה עם המשטרה והאנטי־מהפכניים; שהציונות היא תנועה "שוביניסטית" (לאומנית) ואין בינה לבין כוחות הקידמה והדמוקרטיה ולא כלום וכי מטרתה היא לגרש את הערבים מפלשתינה ולגזול

מהם את אדמתם; שבהופעתנו כיחידה עצמאית אנו רק מפצלים את חזית המהפכניים ועוד ועוד דברים וחטאים נגד הציונים והציונות מ"המענה לשון" המיוחד של ה"בונד" הידוע לשמצה.
לחיזוק הרושם של דבריו מיהר "החבר" זיידל לחשוף בו במקום, לעיני הנוכחים, את שתי רגליו ועליהן סימנים של שלשלאות בהן היו כבולות הרגלים שלו זו לזו עקב גזר־דין לחמש שנים על עבודת־פרך שניתן נגדו בגין פשעים שהוא כאילו ביצע נגד משטר הצאר.
התקפת־פתע שלוחת־רסן זו של ה"בונד" הדהימה אותנו, שני תלמידי תיכון בלתי מוכנים לזה וכנראה הביכה גם את יושב־ראש הועידה, הד"ר ראזומובסקי, איש אינטליגנטי, חביב ומנומס. נוצרה לרגע־קט דממה, וכמוצא מהמבוכה ברייטמן ואני ביקשנו הפסקת הישיבה להתיעצות בינינו. הד"ר ראזומובסקי היה ער מאוד למצבנו והסתכל עלינו שנינו בעיני חמלה ממש. הוא דחה – ביזמתו – את החלטתו לישיבה הבאה, ובזה הוקל לנו.
לישיבה הבאה כבר באנו מוכנים ומצויידים ב"נשק" הסברתי "כבד" ומגוון. הבאנו חומר תעמולתי וציטוט מספרי ודברי גדולי התנועה הציונית.
אנו פתחנו בהתקפה נגד ה"בונד" המתיימר – כדרכו – להופיע ולדבר בתור "הנציג היחידי" של צבור הפועלים היהודים, ולא הוא. "הבונד" אינו קיים לגמרי בעיר בלצי ובמחוז ולא מכירים אותו. מספר חבריו בעיר ילד קטן על אבעותיו יספרם, ואילו התנועה הציונית על כל זרמיה מייצגת בבלצי מאות חברים מאורגנים ואלפי אוהדים. הציונים לא שיתפו ואינם משתפים פעולה כלשהי עם נציגי השלטון הישן, – זוהי עלילה מרושעת וזדונית. ההיפך הוא נכון, וה"בונד" יודע זאת. השלטון הישן רדף אותנו ועל פעילותנו חל איסור בכל מקום. חברינו ואנו עבדנו במחתרת, ללא אישור כלשהו מצד השלטונות. רבים מן הציונים נדונו למאסר והוגלו למקומות גירוש. והא ראייה: הסטודנט יעקב מאסיס, בנו של הציוני הותיק מר מנדל מאסיס, נידון גם הוא לגירוש והוגלה לטאמבור בעד פעולה ציונית.
הציונים רובם שייכים למעמד הבינוני ועובדי כפיים, מהם רבים מתפרנסים בקושי וחיים במצוקה. אמנם חלק מהיהודים עוסק במסחר, בתיווך ובעבודות לא־יוצרות, אבל לא הם אשמים בזה, כי אם הנסיבות המיוחדות – היסטוריות, פוליטיות, כלכליות, משפטיות, וכו' – שמנעו מהם השכלה (נומרוס קלאוזוס בבתי ספר תיכוניים ובאוניברסיטאות), בחירת מקצוע **רצוי**, עבודה יוצרת, פרודוקטיבית, של מומחיות ואיכות (קוואליפיקציה) נעלה. אסרו על יהודים לגור בערים הגדולות ובכפרים. הם עסקו במה **שהותר** להם וישבו במקומות **שהותר** להם לגור, – "**בתחום המושב**" הידוע **והמוגבל**. רדפו אותנו על השתייכותנו לעם היהודי, על **יהדותנו**. הרדיפות הבלתי פוסקות האלה, ההגבלות והאסורים לאורך ההיסטוריה הארוכה שלנו – הם אשר הכריחונו לעסוק במסחר ובעבודות נחותות־דרגה, בלתי פרודוקטיביות, כי – הננו חוזרים – זכות בחירה חפשית במקצוע ובעיסוק לא ניתנה לנו.
הציונות שואפת להפוך את היהודים לעם עובד בארץ מולדתם ההיסטורית – בפלשתינה.
אין לנו כוונות לגרש את הערבים מפלשתינה ולגזול מהם את אדמתם. גם זה שקר ואבסורד. אנו רוצים לחיות איתם בשכנות טובה. יתר על כן: פלשתינה עומדת שוממה, עזובה ומוזנחת במשך אלפי שנים. רמת חייהם של הערבים שם נמצאת בשפל המדרגה. מחלות עיניים, קדחת, שחפת וכו' עושות בהן שמות וגבוהה מאד התמותה ביניהם. אנו רוצים לפתח את הארץ, לתרבת אותה, להנהיג שם אורח־חיים גבוה, אירופאי, ומזה ייהנו ללא שום ספק גם הערבים.
אנו, היהודים, הננו העם היחידי שאין לו מולדת טבעית כמו לכל יתר העמים. אנו עם בלי בית, עם שחסר לו האטריבוט היסודי של עם בריא, תקין. אנו עם חולה, והננו רוצים לשקם אותו, להבריאו, לתת לו קורת־גג. הציונות שואפת ליצור בית לעם נטול־בית – לעם היהודי.
לביסוס הטיעון שלנו, שהיה נמרץ והחלטי, נגד האשמות של ה"בונד" הבאנו ציטוטים מ"מדינת היהודים" של ד"ר ת. הרצל, מנאום ד"ר מקס נורדאו בקונגרס הציוני העולמי הראשון בבזל, על המצוקה היהודית בעולם, מ"אמנסיפציה" של ד"ר פינסקר, מהויכוח הלוהט בין זאב ז'בוטינסקי והבונדאי ביקרמן, מבר בורוכוב "מומנטים לאומיים וסוציאליים בציונות", מקול קורא של הנוער

הלומד שליד הסתדרות צעירי־ציון בקישינוב משנת 1907, אחרי כשלון מהפכת 1905, המגנה בחריפות את המשטר הישן, משטר הריאקציה, השיעבוד והדיכוי, שכל עמי רוסיה – והיהודים בתוכם - בכוחות מאוחדים צריכים ללחום נגדו..."

אנו גמרנו את הטיעון שלנו – ולשבחו של יושב ראש המועצה אף פעם לא הופסקנו. ה"חבר" זיידל ניסה להשיב לנו, אך היו"ר העיר לו, כי הענין ברור ואין צורך להמשיך בויכוח.

בהתיעצות קצרה במקום בין חברי הועד הוחלט לאשר השתתפותנו ב"תהלוכת ה־1 במאי כיחידה עצמאית, ציונית, עם שני דגלינו וסיסמתנו, כמבוקש.

אנו השתתפנו במצעד ב־1 במאי. בין אלפי הצועדים ובים הדגלים האדומים המתנוססים ברחוב, צעדנו גם אנו, ארגון הנוער הציוני הלומד בבתי־הספר התיכוניים בבלצי. בשורות ערוכות ומסודרות, ובראשנו שני בחורים זקופי־קומה נושאים שני דגלים ארוכים ורחבים. אחד – כחול־לבן והשני – אדום, מתנופפים לאורך הכביש – ועליהם מודפסות באותיות של קדוש־לבנה, ברוסית הסיסמאות שלנו: "הציונות שואפת ליצור בפלשתינה עבור היהודים מקלט מובטח על פי החוק".

עד היום עוד מהדהדים באוזני צלילי המרסילייזה, בתרגום רוסי, שאנו שרנו בלהט: "נוותר על העולם הישן (אוטריצ'ומסיא אוט סטארובו מירא"). אלפי יהודים שעמדו על המדרכות משני צדי הכביש ליוו אותנו, תוך התלהבות בלתי רגילה, בקריאות עדוד ומחיאות כפים סוערות וממושכות. תשואות הוקרה לנו היו גם תשובה ניצחת של הקהל היהודי בבלצי – ל"בונד" על הסתערותו על הציונות. לגמול לו!

בקבלת ההחלטה להתיר השתתפותנו בתהלוכה שנתקבלה ע"י ועד הצירים של הפועלים והחיילים, פעלו לטובתנו וזכותנו שני צירים חיילים, גויים, שטיפן פירוגאן וקוסטאקי לואנקה, שהיו אז מגוייסים ועבדו במשרד קצין העיר. שניהם היו "נארודניקים" (מפלגת העם). דמוקרטים: הראשון נבחר, לאחר ספוח בסרביה לרומניה, לראש העיר והשני – כציר לפרלמנט הרומני מצד מפלגת האכרים. זכורים יהיו לטוב. ב־1940 שניהם נאסרו ע"י השלטון הסובייטי ונפטרו בסיביר.

ביקורו של ד"ר שמריהו לוין בבאלץ, דצמבר 1930

1) ד"ר ש. לוין 2) צ. ויינשטיין, 3) מרדכי גולדנברג, 4) ש. בורד, 5) ג. ליפסון, 6) אב. גאפטר, 7) מ. מאסיס, 8) מ. קולקר, 9) ל. קליינר, 10) י. שווארץ, 11) י. מיימיס, 12) ב. מילגרום, 13) יש. תומארקין, 14) פ. לאנגרמן, 15) א. צסיס, 16) הרב גולקו, 17) עוה"ד צ. הייניכס, 18) צ. אקרמן (עקרוני), יעקב גאפטר.

פתיחת מבצע קרן־היסוד בבלצי בשנת 1921

צ. הייניכס

בחיים הציבוריים של העיר בלצי הציונים היו פעילים מאוד. לא היתה כמעט שום פעולה בעלת אופי ציבורי, סוציאלי, פוליטי, תרבותי וכו' שלא בוצעה על־ידי או בעזרת ההסתדרות הציונית, או אחת ממפלגותיה ביוזמתה היא או תוך שיתוף פעולה עמה או נציגיה. המדובר, כמובן, לא רק בפעילות ציונית.

זה היה ב־1921, שנת ייסוד "קרן־היסוד". בקשר עם זה הוחלט על־ידי המוסדות הציוניים המוסמכים על מבצע גדול לאיסוף כספים למען בניין הארץ בין יהודים בקנה־מידה מיוחד גם ברומניה, כולל ביסאראביה.

זכורני, ביום בהיר אחד, בקיץ 1921, צריכה היתה להגיע לבלצי, בענייני קרן־היסוד, משלחת מוגדרת בהרכב: ד"ר מ. שווארצמן, המהנדס, זאב טומקין, חיים גרינברג והרב לוי שטרנברג מדומברובאן.

יש לציין, כי מתוך כוונה לעורר את המוני היהודים שלנו ולהפעילם ובזה להבטיח את הצלחת המבצע – ביקורי המשלחות השונות בערי ובעיירות ביסארבאביה בענייני "קרן־היסוד" לוו בעבודה הסברתית מכינה, פרילימינארית. להבדיל מתרומות רגילות לקרן־הקיימת, שהן בדרך כלל מזעריות, הפעם התכוונו המוסדות הציוניים למבצע חד־פעמי גדול ובלתי רגיל בגודל של "מעשר" מן הרווחים השנתיים של כל יהודי. דובר גם על קריאה ליהודים לתרום כסף וזהב ממש, כל אחד כפי שידבנו לבו, למען "קרן־התכשיטים" עבור ארץ־ישראל. למטרה זו הופעלו כל כלי התעמולה בכתב ובעל־פה.

העתונות בקישינוב, היהודית והרוסית, פרסמו יום־יום חומר הסברה על מטרות "קרן־היסוד" ועל חברי המשלחות. בעיר בלצי, כמו בכל יתר הערים, לפי העניין, נפוצו אלפי כרוזים ו"עלים" על בוא המשלחת, הרכבה ופעולתה וקריאה לסייע לה במבצעה הגדול והחשוב. יום בוא המשלחת לכל עיר ועיירה הפך ליום חג.

ביום הגיעה המשלחת לתחנת הרכבת בבלצי "לבשה" גם עיר זו בגדי יום־טוב. היומיומיות נעלמה, החולין – כלא היה. חזיתות הבתים, היציעים, חלונות הראווה של החנויות קושטו בתמונות המנהיגים הציוניים: ד"ר הרצל, חיים וייצמן, נחום סוקולוב, בכרוזים וציורי "מגן דוד". אלפי יהודים בבגדי חג נהרו לרחובות. מאות תלמידי בתי־הספר היהודיים עם מוריהם בראש, בשורות מסודרות, המתינו על רציף התחנה לבוא הרכבת. העסקנים הציוניים, חסרי סבלנות, צוהלים ושמחים. מגדל מאסיס, הוותיק בחבורה, שבע רצון: השמחה היא שלו. הוא "המחותן העיקרי", משפשף את הידיים ומתוך הנאה ממצמץ בשפתיים ומספר מפה לאוזן: "גם חיימקה בא, חיים גרינברג. פה זהב. מפיק מרגליות.

ז'בוטינסקי מס' 2. רק ז'בוטינסקי יכול להתחרות איתו. לא שמעתם אותו? הוגה דעות ציוני. פילוסוף. ב־1917, אחרי המהפכה ברוסיה, הוזמן לאוניברסיטת מוסקבה בתור פרופסור לספרות רוסית. אוטו־דידאקט. שלנו הוא. נולד בעיירה פירליץ, מחוז בלצי. אחרים אומרים, שנולד בקאלאראש – גם כן שלנו..."

*

...מרחוק נשמעו צפירות. באופק נראה עשן קטר. עוד צפירה ועוד צפירה... הרכבת מתקרבת. האיטה את תנועתה. עצרה.

ביציאה מן הקרון הופיעה דמות גבר נאה, בשנות ה־50, לבוש אלגנטית, עם זקן לבנבן, מוארך, מסודר, ובעל הדרת פנים. נועל מגפיים קצרים, למטה מן הברכיים. אחרי צעדו ד"ר מ. שווארצמן, הרב לוי שטרנברג וחיים גרינברג. הם נתקבלו בתשואות וקריאות "עם ישראל חי", "ברוכים הבאים", "הידד", כשפניהם מביעות נחת רוח ושביעות־רצון, בראותם את הקהל הרב שבא לפגשם.

אחרי לחיצות ידיים עם העסקנים המקומיים שהוצגו על־ידי ר' מנדל מאסיס, החלה התהלוכה לזוז העירה כשהאורחים מלווים על־ידי הציונים ונכבדים יהודיים, תלמידי בתי־הספר הצועדים אחריהם, חברי "מכבי" רוכבי אופניים משני צדי הכביש ומלפנים, לקול צליל התזמורת של הגימנסיה העברית הצועדת בראש. על המדרכות משני הצדדים מחיאות כפיים בלתי פוסקות של קהל רב מחרישות את החלל. גדולה ההתעוררות, מרשימה רוממות הרוח. היהודים הבלצאיים הועמדו **לפני** מבחן...

באותו שבוע, במוצאי שבת בתיאטרון העירוני התקיימה אסיפה רבת־עם מוקדשת לענייני "קרן־היסוד". הצפיפות והדחיסות באולם היו עד כדי מחנק. נאמו כל ארבעת השליחים אשר קראו לקהל "במקביל לפתיחת הלבבות יפתחו נא היהודים גם את הכיסים והארנקים".

הגדיל לעשות הרב ר' לוי שטרנברג מדומברובאן אשר גנב את ההצגה כולה.

בשפת ה"מאמע לשון" הביסאראבאית הפשוטה והלבבית, בטעם טוב וחכמה, בחן וחסד הוכיח וייסר את יהודי ביסאראביה (לא את הבלצאיים דווקא...) "על אשר ארצנו הקדושה עומדת שוממה... שועלים הלכו בה... לא קיימנו את מצוות יישוב ארץ־ישראל" ובקול רגשני, כמעט פאתיטי, זעק לבסוף: "חטא חטאנו לארץ ישראל: ואנו צריכים לשלם כופר תמורת שחרורנו מחטא זה... נרים נא כל אחד מאתנו מכסת כסף וזהב לקרן התכשיטים למען בניין ארצנו..." הקהל נדם. נשתתק. כאילו הופנט...

נכה, גיבור מלחמת העולם הראשונה, בחור צעיר יפהפה, נתמך על קביים, מבקיע לו בקושי דרך לבמה ומעל חזהו המקושט באותות הצטיינות רבים הוא מסיר את העיטור הצבאי שלו "צלב גיאורגי" ותורם אותו – כדבריו ברוסית עסיסית – "למען פלסטינה המולדת שלנו", לקול מחיאות כפיים ממושכות. הרב שטרנברג, גם הוא נכה, בעל רגל אחת תותבת, לא יכול היה להתאפק. כובש את יצרו, ניגש אל הבחור ושניהם – שני נכים – מתחבקים ומתנשקים לעיני קהל נרגש ונלהב שקם על רגליו ומרבה בתשואות מחרישות־אוזניים.

מחזה נהדר, מרהיב עין, משלהב. בקהל תזוזה, תסיסה, לחישות. התחילה עלייה לבמה. אחד. שניים. שלושה. אחד בעקבות קודמו. גברת צעירה עולה על הבמה ומסירה מאזניה זוג עגילי זהב. תשואות. זקן נשען על מקלו מפלס לו דרך, עולה על הבמה ותורם את שעון הזהב שבידו. זוג צעירים – שניהם יחד – תורמים את טבעות הנישואין שלהם. באולם ערנות מוגברת. תורמים עומדים בתור ומתקרבים לבמה. עולים ויורדים. מספר חפצי־ערך על שולחן הנשיאות הולך וגדל. ישישה אחת קשת־תנועה מודיעה על רצונה לתרום את המזכרת היחידה שנשארה מהאמה שלה – צמיד זהב, והוא עובר מיד ליד עד הגיעו לידי הנשיאות. נער בן חמש־עשרה תורם מגן־דוד זהב שקיבל מאת הוריו כמתנה ליום הבר־מצווה שלו. ועוד ועוד. מספר עשרים, שלושים, ארבעים... התור ארוך. יהודי בלצי תורמים ביד רחבה מתוך דבקות ומסירות לרעיון הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל: שעוני זהב, עגילים, טבעות וטבעות נישואין, צמידים, סיכות, אותות הצטיינות, עיטורים, קישוטים יקרים – הכל כסף וזהב טהור. עובר לסוחר.

ערימת התרומות ל״קרן התכשיטים״ שעל שולחן הנשיאות הולכת ותופחת. מצב־הרוח מרומם. הקהל ער, חי, שמח. ליבו טוב עליו. המבצע הצליח.
ד״ר שווארצמן וחברי המשלחת גם הם שבעי־רצון. הם מודים לקהל ומאחלים לו ״לשנה הבאה בירושלים״. בשירת התקוה האסיפה נסתיימה. הבלצאים עמדו במבחן.
מאותו תאריך הציונים הכלליים בבלצי פעלו כיחידה ציבורית מאורגנת. הם היו מתכנסים לישיבות, מקבלים החלטות וקובעים פעולות בדרך מקובלת.
לישיבות הנהלת הג׳וינט והוועד האוקראיני המרכזי שהתקיימו בקישינוב בשנות 1921-1923 היו משתתפים בתור צירים ה״ה מנדל מאסיס, זלמן שניאורסון וד״ר ווסטרמאן.

קיץ 1921 בקור שליחי קרן היסוד: טיומקין, שורצמן, גרינברג

ציונות וציונים בבלצי

צבי הייניכס

לית מאן דפליג, שפעילות ציונית־צבורית רחבה, כולל "עבודת ההווה" הססגונית והמסובכת, אינה מתבטאת בציון לשבח של העוסקים בצורכי צבור באמונה, מצד אחד, – ובמאבק נגד סטיות חברתיות ותופעות שליליות בחיים הצבוריים, – מצד שני.

המאבק נגד שחיתות ועוותים צבוריים ע"י פרסומם בעתונים, **הזעיק** את הצבור הנפגע עצמו, הגביר את זהירותו וערנותו והעמידו על המשמר להגנת האינטרסים שלנו; הפרסומים גם הפרו את מנוחתם של "בעלי־הדבר" עצמם, הסוטים והעבריינים, ושימשו עבורם כאות והתראה, שעוקבים אחריהם, שהם "על הכוונת".

חשיפת תופעות צבוריות שליליות שנעשו, לא נעשו או עמדו להיעשות, על ידי מי, למען מי ומתוך איזה כוונות, – הפרסום בעתונים היה מכשיר חזק, מרתיע ואפקטיבי שקשה להעריכו. זה היה פן אחד של העבודה הצבורית שלנו, להגנה על האוכלוסיה, יהודית ברובה, להקל עליה את המעמסה הכבדה שהטילו עליה החברה בארגונה הבלתי־צודק, המשטר המדכא והשלטון המושחת.

עבודתנו זו הקלה גם עלינו את האפשרות ליצור קשר עם שכבות שונות של הצבור המקופח הנמצא בתחתית הסולם במישור הלאומי, פוליטי, סוציאלי, תרבותי וכו'. **לקרבם** לרעיון הציוני **ולשתפם** בפעילות ציונית של צעירי־ציון על שתי זרועותיה: א. למען ארץ ישראל העובדת ו־ב. "עבודת ההווה" שתרמה רבות לרכישת חברים נוספים למפלגתנו ושיתופם בעבודה ציונית מעשית ושוטפת, כגון: קרן־קימת, "העובד", התרמות שונות וכו'.

למעשה כמעט ולא היה בעיר בלצי אף מוסד צבורי יהודי חשוב שאנו לא פעלנו בו כחברי אותו מוסד או אירגון, או לא שיתפנו פעולה איתו במישרין, או בעקיפין או לא "תקענו בו יתד" בצורה כלשהי.

נתחיל במוסדותינו הציוניים:

קרן קיימת לישראל

עיקר עבודתו, כידוע, איסוף כספים בצורות והזדמנויות שונות. העבודה השוטפת – הרקת הקופסאות הכחולות־לבנות – נעשתה בדרך כלל על ידי חברי שני הארגונים הציוניים היותר גדולים וותיקים: הציונים הכלליים וצעירי־ציון. בתור קומיסרים של הקרן הקימת בבלצי שימשו הציונים הכלליים לפי הסדר: מנדל מאסיס, גדליה ליפסון ופנחס לבטוב. הותיק בין הציונים הבלצאיים היה, כידוע מר מנדל מאסיס שקיבל את הכינוי "האוסישקין הבלצאי".

המזכירים בקרן־הקימת בבלצי היו: צבי עקרוני (הירש אקרמן) ואחריו, לאחר עלותו לארץ ישראל, קלמן זאגר. שניהם חברי צעירי־ציון פעילים.
עבודת הקרן־הקימת של הרקת הקופסאות והתרמות באירועים משפחתיים (חתונות, חגיגות בר־מצווה, בריתות) נעשתה על פי רוב ע"י חברי הנוער של צעירי־ציון אשר עלו במספרם על כל יתר הארגונים הציוניים. לצעירי־ציון היו קשורים גם חברי הנוער הציוני העובד – "בוסליה" "גורדוניה".
בעבודות קרן־הקימת השתתפו גם חברי "העובד" – ארגון ציוני של בעלי־מלאכה שמטרתם עליה לארץ־ישראל.
הציונים הכלליים גם הם רב חלקם בעבודה למען קרן־קימת. במבצעים מיוחדים של הקרן־הקימת, באירועי משפחה חשובים של אנשים אמידים – בחוגים אלה רבה השפעתם של חברי הציונים הכללים כמו מנדל מאסיס, פנחס לבטוב, אברהם דוברוסקין, משה שפירא, בוריס שיינברג, מרדכי גולקא ואח'.
מטעם צעירי־ציון בועדת קרן־קימת השתתפו חברינו: עקיבא גרינברג, משה קולקר, דוד בית־דין, ברל מילגרום, בנציון וינשטוק, צבי עקרוני (אקרמן) ו־קלמן זאגר.

קרן היסוד

זה היה מוסד פיננסי שרוב פעיליו היו חברי הציונים הכלליים. עיקר פעילותה של קרן־היסוד היתה בשכבת ה"בעליבתים", אנשים אמידים, בעלי רכוש, פקידות גבוהה, אנשי המעמד הבינוני – סוחרים, בעלי־חנויות וכו'.
מטעם צעירי־ציון השתתפו בעבודות קרן־היסוד הח"ח", יצחק דובינובסקי, צבי הייניכס, יעקב מיימיס, בנציון וינשטוק.

אגודת נשים ציוניות "ויצו"

היושבת־ראש הפעילה והמפעילה היתה החברה בתיה דובינובסקי, אשתו של חברנו יצחק דובינובסקי. בתיה דובינובסקי השתתפה באופן פעיל בכינוסים והישיבות של מרכז "ויצו" בקישינוב. היא עמדה לידם של הסופר נתן ביטריצקי והגב' לאה וידרוביץ, שניהם שליחי הלשכה הראשית של קרן־קימת בירושלים, כשאלה ביקרו בבלצי במבצע של קרן־קימת להגדלת הכנסותיה.
הגב' בתיה דובינובסקי גם אירגנה בבלצי את ה"באזאר" השני של הקרן. את ה"באזאר" הראשון של קרן־הקימת בבלצי אירגנה הגב' אשכנזי, אשתו של מר מוריס אשכנזי – חבר ארגון הרביזיוניסטים.
בועד "ויצו" בבלצי השתתפו מטעם צעירי־ציון החברות: בתיה דובינובסקי, ליזה פישר (קלפנר) והגב' מיימיס.

"העובד"

ארגון בעלי־מלאכה לעידוד אנשי עמל מקצועיים לעלות לארץ־ישראל. האירגון הוקם כמעט בכל ערי ביסאראביה. חברים בו רק בעלי־מלאכה מאנשי מקצוע הרוצים לעלות.
הוקם בבלצי, כמו ביתר הערים, ע"י מפלגת צעירי־ציון אליה היה מסונף ותחת השפעתה והנהלתה הוא פעל. בראש "העובד" בבלצי עמדו הח"מ: יואל שכטמן (נגר), יעקב ריפשטיין (נגר) ומלך סטארוסטה (צבע).
את צעירי־ציון בועד "העובד" בבלצי יצגו הח"ח: ברל מילגרום, קלמן זאגר ועקיבא גרינברג.

מסעדה עממית מיסודה של מפלגת צעירי־ציון

המסעדה היא פרי יזמתה ופעילותה של מפלגת צעירי־ציון בבלצי.
ברחוב פטרוגרדסקי, מול חנותו של ברל רויזמן, יושב ראש של הנהלת הגימנסיה העברית, היתה קימת "כעכיה" (מאפיה לכעכים) בבנין בעל קומה וחצי, של גוי אחד בשם רודאנוק. הבנין נשרף, את שרידי

הבנין קנה יהודי אחד, שרצה לשקמו ולסדר שם בית כנסת.
הנהלת מפלגת צעירי־ציון תיכננה בזמן ההוא הקמת מסעדה זולה, עממית, שתספק ארוחות צהרים חמות וזולות לאנשי עמל ונזקקים.
עלה בידנו לשכנע את היהודי שאנו נעזור לו בארגון בית הכנסת כרצוי לו ובתמורה יעניק לנו זכות לפתוח במרתף של הבנין **מסעדה עממית.** היהודי קיבל את הצעת ועד צעירי־ציון".
מדי יום קיבלו במסעדה ארוחות חמות תמורת תשלום מינימלי, קרוב למאתיים אנשי עבודה ונצרכים.
האחראים למסעדה ולפעילותה התקינה היו חברי צעירי־ציון: עקיבא גרינברג, מנהל המסעדה ו־קלמן זאגר – הממונה על המטבח והאחראי לו.

ספרית שלום עליכם

בשנת 1917, מיד לאחר פרוץ המהפכה הרוסית, נוסדה בבלצי "ברית הנוער (סויוז מולודיוז'י), אשר בראשו עמדו: רופא שינים, יוסקה ברויטמן, ישראל פלום, נתן סורקין, מנהל החשבונות י. גולצר ועוד.
הספריה נוסדה ע"י צעירים אלה במרץ ובתקוה שהיא תגדל ותתפתח וחוג קוראיה יאפשר קיומה התקין ע"י תשלומי מנויים חודשיים. הספרים ברובם היו של סופרי אידיש, היו גם ספרים רוסיים ומקצת – גם בעברית.
ההתחלה היתה טובה והספריה החזיקה מעמד כמה שנים. אולם לבסוף הגלגל התהפך והיא התחילה להדלדל. מספר המנויים ירד, ההכנסה מהמנויים הצטמצמה באופן מוחשי, תמיכה לספריה לא באה משום מקום, הפעילים עייפו גם הם. הספריה עמדה על סף סגירה.
הועד המנהל של הספריה הציע לועד צעירי־ציון שהוא יקבל לניהולו את הספריה, יפעילה וידאג לקיומה התקין.
צעירי־ציון קבלו את ההצעה והספריה נמסרה לידיהם והם אשר המשיכו להפעיל אותה ולדאוג לקיומה.
האחראים לניהול הספריה מטעם צעירי־ציון היו החברים: עקיבא גרינברג, צבי הייניכס, ברל מילגרום, דוד בית־דין, משה קולקר וקלמן זאגר.

ועד ארצישראלי

(פלסטינה־אמט). המוסד הציוני בעיר בלצי – כמו בכל מקום אחר – הכי חשוב והכי בעיתי היה הועד הארצישראלי, אשר במשך שנים שימש סלע מחלוקת בין השמאל – הבלוק למען ארץ ישראל עובדת – לבין הרביזיוניסטים. בועד זה הוחלט תמיד על גורל כל אחד (חוץ מחברי "החלוץ") שהגיש בקשה לעלות לארץ ישראל – להעניק לו סרטיפיקט (אשור) לעליה או לא. הבחירה היתה בין אנשי עמל, בעלי־מלאכה או איש המעמד הבינוני הקטן שאפשר היה להניח, כי בנסיבות הארצישראליות הוא יסתגל לסביבה ויעבור לעמל כפים, – לבין הציונים הכלליים שנטו לתמוך באנשי הון והרביזיוניסטים שתביעותיהם לעליה היו – לדעת הועד – מוגזמות, ביחוד לאחר הקמת הסתדרות הציונים הרביזיוניסטים (הצ"הר).
מצב העליה בכלל היה אז די קשה. מספר הסרטיפיקטים לעליה היה מוגבל מאד, ואילו "מתדפקים בשער" מספרם הלך וגדל.
הישיבות של הועד הארצישראלי היו תמיד לענין. ההחלטות בדבר מתן זכות לעליה ליהודי זה או אחר היו אחראיות ובעלות חשיבות יוצאת מן הכלל, עבור אחדים אפילו גורליות. והיות וחברי הועד פעלו כל אחד מהם לפי השקפתה הציונית של מפלגתו, הרי הויכוחים היו גם מגיעים ל"אוקטבות" גבוהות מאד. אולם לשבחם של הבלצאים יצוין, כי לסכסוכים יוצאי דופן ולמעשים בלתי מקובלים הויכוחים בועד הארצישראלי לא הגיעו אף פעם כמו שזה היה קורה במקומות אחרים.
בועד זה השתתפו בשם צעירי־ציון הח"ח: יצחק דובינובסקי, צבי הייניכס, ברל מילגרום ומשה קולקר.

כאמור לעיל, צעירי־ציון בבלצי פעלו או שיתפו פעולה לא רק במוסדות ציוניים, כי אם גם במוסדות וארגונים אחרים אשר היה לנו ענין בהם. בנידון זה אנו נהגנו "התפשטות" "אימפריאליזם" בלע"ז. בעוד שבמוסדות ציוניים המשותפים לכל הזרמים הציוניים פעלנו על ידי **נציגים** שלנו, חברים ששלחנו לשם, במוסדות אחרים אשר לפי דעתנו, היה כדאי וראוי לשתף איתם פעולה או להיות איתם בקשר, נהגנו אחרת, לא על ידי נציגים ישירים.

כך, **למשל, בבית הספר העממי תלמוד־תורה מס' 1 ובבית הספר למלאכה לבנות "אורט"**, בראשון שפת ההוראה היתה עברית בכל הלמודים, בשני – לימדו באידיש, אבל בשני בתי הספר **האוירה** היתה "שלנו", לאומית־ציונית, היות והלמודים בוצעו ע"י **מורים** בעלי הכרה ציונית־לאומית. מנהל בית הספר תלמוד־תורה מס' 1 לייב וינברג והמורים דוביגובסקי יצחק, צסיס יצחק, פישר ליזה היו חברי צעירי־ציון. אותו מצב היה גם בבית הספר לבנות למלאכה "אורט". המורים היו בעלי הכרה לאומית והם אשר יצרו את האוירה במוסד, מה שלא נעם לצד שכנגד, ליריבנו.

אמנם האידישאים הבלצאים דלי־האמונים ושרידי "הבונד" העלובים – קבוצת נתן סורקין – בעזרתו הפעילה של המורה הסימפטי לצרפתית בגימנסיה העברית מר אלכסנדר ויטראוב, בברכתו והתערבותו של הסופר הצעיר הערש־לייב וינשטיין (קאזשבער) ואנשי שלומם, ניסו באספות כלליות של הורי התלמידים "תלמוד־תורה" מס' 1 ובית הספר למלאכה "אורט" לקפח את מעמדה של העברית ושל ההכרה הציונית־לאומית ששררה בשני מוסדות אלה, אבל לשָׁוא. חברינו המורים עמדו על המשמר, ובהתקרב הסכנה – האסיפות הכלליות – הוזעקנו ואנו באנו מאורגנים ומסורים עם חברינו, מוכנים להדוף כל התקפה של האידישאים – בונדאים.

אותו מצב, בשינוי יסודי אמנם, היה בנוגע **לגימנסיה העברית בעיר**. חלק נכבד, קרוב ל־50 אחוז מצוות המורים – יעקב רידל, שמואל בורד, פנחס לנגרמן, גרוזמן, מנדל גולדשטיין, יצחק צסיס, ביינוש, יצחק שוארץ, פרידה שוארץ, לייב קופרשטיין (מאוחר יותר) – היו חברי צעירי־ציון והם אשר יצרו את האוירה הציונית־לאומית במוסד.

חשוב לציין במיוחד שגם המנהלים: בוריס דובינסקי (ציוני בתנועת זבוטינסקי), ישעיהו טומרקין (בלתי־מפלגתי) ו־רפאל כץ – שלושתם היו בעלי־הכרה לאומית ציונית מובהקת.

גם חברי הנהלת הגימנסיה היו, רובם, ציונים כלליים, מהם עסקנים ציוניים ותיקים. אחד היה ביניהם אידישאי לשעבר – ברל רויזמן, אבל הוא היה בן־אדם ישר, הוגן והלך כל הזמן בתלם עם יתר חברי ההנהלה הציונים, תוך שיתוף פעולה מלא ללא כל סטיות מן הקו שהותווה ע"י ההנהלה הפרו־ציונית.

יסוד מפלגת צעירי ציון

המהפכה בפברואר 1917 קראה דרור לתושבי רוסיה וכל ההגבלות לגבי הכלל והפרט – שהיו קיימות במדינה זו – בוטלו. התעוררות פוליטית ולאומית הציפה את המדינה. בקונצרט התביעות והדרישות הפוליטיות נשמעו קולות המיעוטים האטניים הרבים של רוסיה רחבת הידים, ביניהם גם קול היהדות הרוסית מפטרוגרד, אודיסה וקישינוב הגיעו כרוזים וחוזרים המסבירים את מטרות הציונות, והוראות לפעילות ציונית ותרבותית במקום.

במאי 1920 התקיימה בקישינוב הועידה הראשונה של ציונים מביסאראביה. השתתפו בה 144 צירים מערי ועיירות ביסאראביה. מבלצי השתתף בה ציר אחד ר' מנדל מאסיס. הוא נסע על דעת עצמו, כי בבלצי הציונים הכללים כארגון לא היו קיימים אז, אבל ר' מנדל כנציג הציונים בבלצי היה מקובל על דעת הכל בגלל עבודתו הרב־שנתית בשדה הציונות.

בחזרו מהועידה הוא סיפר על העבודה שנעשתה שם ועל תוכנית פעולה שנקבעה לעתיד.

כעבור כמה ימים הוזמנתי לבוא למרכז צעירי־ציון בקישינוב. מהיכן נודע למרכז על קיומי ומי מסר לו את כתובתי לא היה ידוע לי. אח"כ נודע לי שזו עבודתו של ר' מנדל מאסיס שהמציא שם פרטים עלי. באתי לקישינוב, למרכז צ"צ. אשר שכן אז ברחוב סינאדינובסקי 69, ומצאתי שם את החברים: משה

פוסטאן (פרופסור לכלכלה מדינית באוניברסיטת לונדון לעתיד, שעבר מאוחר יותר לתנועת ז'בוטינסקי), אשר זליג שוחטמן (אל־יגון), שמואל יאסקי, עו"ד מיכאל לנדאו (מנהל העתון האידי "אונזער צייט" לעתיד), לייב טראכטנברג ואח'. לאחר שיחה קצרה אתי על עבודתי ב"פרחי ציון" בבלצי, באגודת "הנוער הלומד", על מוצא משפחתי והורי, הציעו לי ליסד בבלצי סניף צעירי־ציון, הסכמתי. מסרו לי חומר הסברה והוראות על קוי פעולה בעתיד במקום, תוך הבטחה שבקרוב יבקר משה פוסטאן בבלצי לחיזוק הסניף והדרכתו בעבודתו, וגם יעצו לי לשלוח צירים לועידה הכל־רומנית של צעירי־ציון שתתקיים ביאסי באוגוסט אותה שנה.

חזרתי לבלצי ואחרי כמה פגישות שקימתי עם מספר חברים בנפרד, יצחק דובינובסקי (מורה לעברית), ברל מילגרום (תלמיד גימנסיה), דויד בית־דין (סוחר זעיר) משה קולקר (פקיד, מנהל חשבונות) ואני (הייניכס־גייניכס צבי). בישיבה זו, לאחר שמסרתי לחברים על ביקורי בקישינוב, הונח היסוד למפלגת צעירי־ציון בעיר בלצי. נבחרו: יצחק דובינובסקי – יושב ראש הסניף, צבי הייניכס – סגן היושב־ראש, ברל מילגרום – מזכיר. ראשות עבודתנו היתה לרשום חברים חדשים בסניף.

אנחנו, חמשת החברים־המיסדים של סניף צעירי־ציון בבלצי, כפי שקראו לנו בחוגים הצבוריים היהודיים "החמישיה" ("פיאטיורקה"), הלכנו יחד דרך ארוכה בתלם ועמדנו שנים רבות בראש הסניף. היתה בינינו כמעט כל הזמן אחדות דעים וזיהוי השקפות בכל הפעולות – הציוניות והצבוריות, יהודיות ולא־יהודיות שיזמנו אנו או שהענין הצבורי דרש תגובה עליהן, בעיקר בכל מה שנוגע לשטח הרחב של השתתפותנו ב"עבודת ההווה". כך, נאבקנו נגד מוסד ה"קורובקה" (הטאקסה) שהיו מחכירים אותה לאיש פרטי וזה התעשר על גבי האוכלוסיה היהודית (כפי שיוסבר להלן), "נגד הקולטור ליגה" בגלגולה הראשון והמקורי, כאשר קבוצת אידישאים ומתנגדי העברית פזלו כל הזמן לעבר שני בתי־הספר העממיים – "אורט" והתלמוד־תורה מס' 1, ששפת ההוראה בהם היתה עברית, ואילו הם - אנשי הקולטור־ליגה" רצו להעביר את שפת ההוראה – לאידיש – ובגלגולם האחרון, כשתחת מסווה של תרבות אידיש הם התבצרו ב'ליגה' ופעלו בה ובשמה כאויבינו בנפש – הקומוניסטים היהודיים.

מאבקים קשים ומרים – בעיקר בעתונות – ניהלנו נגד נציגי השלטון (ייפימייה פופוביץ) אשר התערבו בענינים יהודיים צבוריים ב"דלת האחורית"; נגד ראשי־עיר אינטרסנטיים, רודפי־בצע ונושאי־פנים (סאדוביץ, קאראסאביץ, ד"ר צ'ולאן) נגד האנטישמי מורוזי מזכיר הלשכה למסחר ותעשיה שהציק לסוחרים יהודים זעירים; נגד חברי הפרלמנט הרומני – נבחרי העיר בלצי. נֶהֱנְתָנִים אנשי "ביזנס" וסחר־מכר (עו"ד יונסקו, עו"ד גיאורגיאו), נגד חברי פרלמנט – אנשי "משמר הברזל" – ניקיפור רובו, וד. נוביצקי; נגד פקידים גבוהים מושחתים ורודפי שלמונים אשר עבורם הסוחרים היהודיים שמשו מקור בלתי נדלה לסחיטות כספים (מנהל מחלקת האוצר בבלצי גארדו) ועוד ועוד.

סניף צעירי־ציון בבלצי קנה את עולמו בעבודתו הציונית בכל השטחים, אבל פי כמה היתה יותר קשה - לפעמים מסוכנים ממש – פעילותנו ב"עבודת ההווה" (געגנווארטסארבעט).

בהתאם להבטחה שניתנה לי במרכז צעירי־ציון ולאחר התכתבות בינינו נשלח אלינו בקיץ אותה שנה 1920 הח' משה פוסטאן, נואם ומרצה בחסד עליון. הוא הירצה בתיאטרון העירוני הרצאה ספרותית על נושא שאני זוכר אותו עד היום והוא: "לפני עלות השחר" – הסופרים: רומן רולאן, סֶאלמה לאַגֵרלאֶף ו־בלאסקו איבנייז.

למחרת היום, בערב, קיימנו אסיפה כללית גדולה בבנין התלמוד־תורה מס' 1 ופוסטאן הירצה על הפרוגרמה (מצע) של צעירי־ציון וקבע קוי פעולה לעתיד. בו במקום, לאחר ההרצאה, נרשמו בסניף צעירי־ציון בערך 30-40 חברים חדשים, בני נוער, אינטליגנציה עובדת ופקידים.

הועידה הראשונה הכל־רומנית של צעירי־ציון התקיימה ביאסי בחודש אוגוסט 1920.

כצירים לועידה בשם סניף בלצי נבחרו החברים המבוגרים יצחק דובינובסקי ממיסדי הסניף ועקיבא גרינברג שעבר ממרקולשט לבלצי והצטרף גם הוא לסניפנו. לעקיבא היה קול ערב, טנור לירי, והוא נתחבב מאד על חברי הסניף בשירתו הנאה.

עקיבא גרינברג, רעיתו רופאת שינים פאני לינקובסקאיה ואחיה העו"ד ייפים לינקובסקי נספו בשואה. הם שלושתם מתוך יאוש וחוסר תקוה התאבדו ע"י הרעלה.

הועידה השניה הכל־רומנית של צעירי־ציון התקיימה בצ'רנוביץ בתאריך 3־7.8.1921. בתור צירים לועידה מבלצי השתתפו החברים: יצחק דובינובסקי וצבי הייניכס (גייניכס)

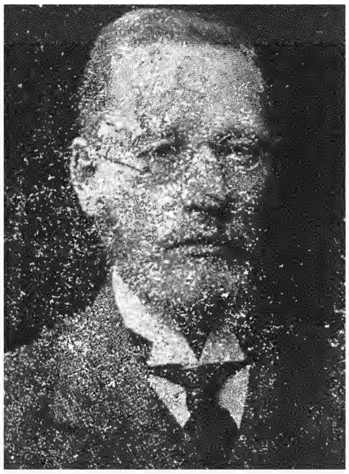
במקביל לפעילות נרחבת בשדה הציונות בכל גילוייה, אנו השתתפנו והשקענו כוח רב במאבקים צבוריים כלליים **מקומיים**: נגד עסקנים כושלים, פעולות בלתי־מועילות ומיותרות, פזרנות בלתי מוצדקת של כספים צבוריים, נגד השלטון הרומני המקומי המעוות, מעשי אי־צדק ומשוא־פנים מצד הרשות המוניציפלית, נגד נציגי משטרה מושחתים ואנשי בטחון ("סיגוראנציה") מרושעים, סדיסטים ובריונים. נגד בעלי מעמד ומשרות גבוהות סחטניים, פקידות אנאלפבתית ואנטישמית וכו'.

איך ובאיזה צורה?

על ידי פרסום מידי בעתונות היומית של תופעה שלילית, התנהגות בלתי הוגנת, מעשה או מחדל של איש צבור, עסקן, נציג שלטון, פקיד שפגע בחוק או באוכלוסיה היהודית ולא־יהודית גם יחד.

ר׳ מנדל מאסיס, הציוני מס׳ 1 בבלצי

דיוקן מפי בנו שלום

מנדל מסיס

שלום מאסיס הבן, נולד בבלצי בשנת 1905. עלה ארצה בשנת 1924 במסגרת ה"חלוץ". הצטרף לקיבוץ השומר הצעיר ב׳ ממיסדי מרחביה. מנדל מאסיס האב לא היה יליד בלצי. הוא נולד באוקראינה, בעיירה נובו אושיצה ועבר לגור בבלצי, בראשית המאה. את פעילותו הציונית התחיל עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. ב־1914 נאסר בתור אסיר ציון, ישב אסור באודיסה ואחר כך גורש לקאזאן. אבל שוחרר כעבור זמן קצר, יחד עם מנהיגים ציונים אחרים. בבלצי עסק מנדל מאסיס במסחר בתבואות, וגם ביבוא כימיקליים. היה יבואן של סודה לתעשית הסבון.

עקב נסיעותיו העסקיות לאודיסה נפגש גם עם מנחם אוסישקין, מנהיגה של ציונות רוסיה וביניהם נקשרו קשרים הדוקים. מנדל הושפע רבות מאוסישקין ונרתם לעבודה ציונית בבלצי ובבסרביה, בלב ונפש. מאסיס השתייך לזרם הציוני כללי בציונות, ונשאר נאמן לרעיון הציוני הלאומי עד סוף ימיו.

משפחת מאסיס מנתה חמש נפשות, הזוג מאסיס, שלוש בנות ושני בנים. אחת האחיות עלתה גם היא ארצה והצטרפה לקיבוץ משמר העמק. האח יעקב שמש כנציג הג׳וינט בדרום אמריקה ואח"כ ב"כ "היאס" באירופה.

האם של המאסיסים נפטרה בבלצי עוד בשנת 1921. אחת האחיות נשאה לאורחובסקי, שהיה מנהל המשרד הארץ ישראלי בבוקרשט ונטבח על ידי המרצחים של "משמר הברזל" בפוגרומים של בוקרשט בינואר 1941. ואילו אחת האחיות נשארה ברוסיה. בבית המאסיסים דברו רוסית, סימן היכר של מעמד האינטליגנציה. האבא היה טרוד תמיד בפעילות הציונית, גיוס כספים וטפול באורחים־השליחים הציונים שהיו מבקרים את בלצי. היה צריך לנאום באספות העם הציוניות והוא עשה זאת בהתלהבות גדולה אם כי נואם גדול לא היה.

את ילדיו חינך ברוח הציונית ואמנם הבן יעקב היה ממיסדי "השומר הצעיר" בבלצי יחד עם גרישה סטארוסטה. את ההכשרה עשה שלום בגרמניה; היתה זו הקבוצה הראשונה של חלוצי השומר הצעיר. ביניהם היו רחל שטרנברג, בת הרב, ליפשיץ שרגא ואשתו, ואליעזר שוסטר. ההכשרה נעשתה במסגרת בית ספר חקלאי גרמני על יד הנובר, במקום הנקרא פיינה ואחר כך עברו לעבוד בחוה של יהודי גרמני, לא ציוני, שליד ברלין. קבוצת הבלצאים שנסעו להכשרה בגרמניה מנתה ארבעה. אחרי גמר ההכשרה חזרו לבלצי והחבילה התפזרה. פסיה פוזיס אשתו של ליפשיץ ואליעזר שוסטר עלו ארצה. שלום עלה ב־1924 ולאחר כמה שנים בקיבוץ החליט לנסוע לצרפת להשתלם בהנדסה. למד הנדסת חשמל וחזר ארצה בשנת 1930.

מצויד במכתב המלצה פנה אל אוסישקין בשם אבא ובקש עזרתו להתקבל כמנהדס חשמל אצל רוטנברג. מנדל מאסיס בקר בארץ בשנת 1934 ושהה כאן מספר חדשים. הוא למד מקרוב את הבעיות של ההתישבות ובחזרו לבלצי נרתם לפעולה מאומצת ביותר למען התנועה הציונית. על ביקורו בבלצי מדווח ה"אונזער צייט".
היו למנדל מאסיס תכניות להשתקע בארץ כי גלמוד היה בבלצי, מבחינה משפחתית. אבל משום מה הרגיש כי יוכל לתרום יותר בפעילותו למען הציונות בעיר בלצי. אף חשש כי מבחינת הגיל יהיה לו קשה להסתגל לתנאים הקשים של הארץ בעיקר שמבחינה חמרית לא היה איש אמיד ביותר.
וכרבים מן המנהיגים הציוניים שלא היה להם האומץ לעשות את הצעד המכריע כנדרש מציוני, לעלות לארץ ישראל, נשאר בגולה ונספה עם בוא השואה, הרחק מעירו, בערבות סיביר.
כמעט כל הפעילויות הציוניות בעיר, וכן הפעילות למען החינוך היהודי בבלצי כרוכים בשמו של מנדל מאסיס. הוא יצג את בלצי ברוב הועידות הציוניות, עמד בראש פעולות הקרן הקיימת בבלצי ואף קשר קשרים הדוקים עם המנהיגים הציוניים ושמו הלך לפניו, כנציג נאמן של בלצי הציונית.
רשם: י. מזור

צבי הייניכס

צבי הייניכס (גייניכס)

רשימה אוטוביוגרפית

נולדתי בעיר בלצי (בסרביה). משחר נעורי ואני עודני תלמיד בבית־הספר היסודי, הייתי פעיל בחוג ילדים ציוניים "פרחי ציון", שנוסד בעיר בלצי בהשראתו של הרב יהודה־לייב מימון ז"ל (הידוע אז בשמו ושם משפחתו י.ל. פישמן), אשר מקום כהונתו כרב הקהילה ומגוריו היו בימים ההם בעיירה אונגני שבמחוז עיר הולדתי בלצי.

בשנות ה־20 הראשונות יסדתי בעיר בלצי סניף של צעירי־ציון.

בשנת 1926 הוזמנתי לעבודה במרכז צעירי־ציון בקישינוב כמדריך ("אינסטרוקטור") לעבודה ציונית בסניפים ובתור שכזה בקרתי בערים ובעיירות חבל ארץ זה.

בקישינוב עבדתי גם במערכת העתון האידי של צעירי־ציון בבסרביה ורומניה – השבועון "ערד און ארבעט", הייתי אחד מעורכיו יחד עם לייב גלאנץ וישראל סקבירסקי, ואח"כ, כשאלה השניים עזבו את בסרביה, ערכתי את "ערד און ארבעט" יחד עם איסר רבינוביץ ז"ל.

עם גמר לימודי באוניברסיטת יאסי (רומניה) במשפטים, חזרתי לעיר הולדתי בלצי, שם עבדתי כעורך־דין והמשכתי בפעילות ציונית וציבורית של ההסתדרות הציונית כמעט בכל שטחי עבודתה כגון: קרן־היסוד, קרן קיימת, בסניף של המשרד הא"י לעליה (פלסטינה־אמט), החלוץ, "העובד", הקהילה היהודית, ייצוג במוסדות שונים וכו', תוך כדי עבודה צבורית־ציונית זו, בהתנדבות כל הזמן. בקרתי בערי בסרביה רבות.

הייתי מורה לחוקה וכלכלה מדינית בגימנסיה.

עבדתי גם בעיתונאות בעיתונים רוסיים יומיים: "בסרבסקויה סלובו" בקישינוב ו"נאשה רייץ'" בבוקורשטי, בעיר בלצי בשנות השלושים הוצאתי וערכתי יחד עם ידידי אברהם זיגברמן, איש התנועה הרביזיוניסטית, כתב־עת חודשי בשפה הרוסית, בשם "אַלְמָנָך".

ב־1941, עם התחלת המלחמה, לאחר סיפוח בסרביה לברית־המועצות, עברתי לאוזבקיסטן (עיר סמרקנד) ומכאן לעיר פירגנה, בשנת 1942.

בעיר פירגנה, בשנת 1944 נאסרתי והוחזקתי שנה שלמה בבית־הסוהר של ק.ג.ב. (בית סוהר פנימי – בעל משטר חמור – עבור אסירים פוליטיים).

ב־1945 הועברתי למחנה עבודה כפויה ביאלאנגאץ', ליד העיר טשקנט. כאן, במחנה זה, קבלתי את גזר־הדין שלי שניתן ע"י "המועצה המיוחדת" ("טרויקה") במוסקבה, בהעדרותי, לפיו "נשפטתי" ל־10 שנות מאסר במחנה עבודה כפויה בהתאם לסעיפים 4-58 ו־2-10-58 ר.ס.פ.ס.ר. (הרפובליקה הסובייטית הרוסית), אשר זהו תוכנם:

סע' 58-4 – "קשר עם הבורגנות הבינלאומית" (הכוונה לציונות שהיא לדעתם ארגון בורגני בינלאומי).
סע' 58-10-2 – "תעמולה אנטי־סובייטית".
את העונש של 10 שנות מאסר ריציתי במלואו במקומות ובתקופות כדלקמן:

א. ב־48-1945 – במחנה יאלאנגאץ כאמור לעיל. בהתחלה, ב־1944 בבית־הסוהר בפירגנה.
ב. ב־49-1948 – בפוטמה – במחנות הריפובליקה מורדבה. 400 ק"מ מרחק ממוסקבה **במחנה מס' 10**.
ג. ב־51-1949 – שם, **במחנה מס' 7**.
ד. ב־54-1951 – שם, **במחנה מס' 5**.

במחנה פוטמה נפגשתי עם האסיר אברהם רובאשוב, אחיו של נשיא המדינה שלנו המנוח זלמן שז"ר ז"ל. לאחר שחרורי ב־1954, הוגליתי לסיבריה, מחוז קראסנויארסק, ומשם באוגוסט 1954 – שוחררתי ונסעתי לעיר צ'רנוביץ, לקרובי משפחה. לאחר שלוש שנים בקירוב, של סבל ועינויים, סירובים ודחיות ב"לך ושוב" כשאני כל הזמן מחוסר עבודה (כי אף מוסד לא הסכים לקבלני לעבודה, אפילו פיזית, מתוך נימוק שאני "עבריין פוליטי") – קבלתי אישור לעזוב את בריה"מ ותוך שבוע ימים, בריצת אמוק, מהרתי והצלחתי לעלות ארצה.

בארץ, לאחר שעמדתי בבחינות של עורכי־דין, עבדתי כעורך־דין ב"המשביר המרכזי" 16 שנה. ב־1973 יצאתי לפנסיה.

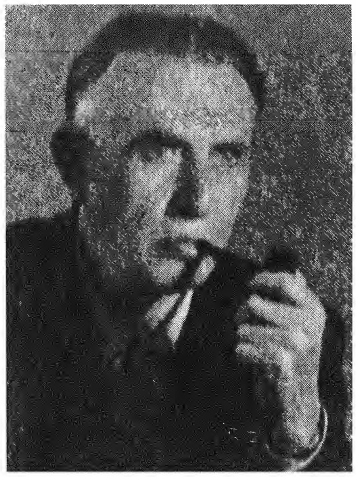
מאז עלותי ארצה בשנת 1957, אני עובד, בהתנדבות, באגוד העולמי של יהודי בסרביה בארץ ישראל בתור סגן יושב ראש שלו.

לאחר הקמת הבנין המפואר לזכר יהודי בסרביה, בתל־אביב, בשנת 1971, נוסדה האגודה העותומנית (כעת "העמותה") בשם "בית יהודי בסרביה". אני פעיל מאד בפעולות עמותה זו בתור סגן יו"ר שלה עד עצם היום הזה.

הייתי פעיל וקרוב להוצאת הספר האנציקלופדי "יהדות בסרביה" בשנת תשל"א-1971. במשך שנים רבות, מאז 1972, אני מוציא ועורך את כתב־העת של יהודי בסרביה בישראל בשפה האידית בשם "בעסאראבער יידן".

דוד בית דין

יוסף מזור

דוד בית דין

היה הרוח החיה של התנועה הציונית בבלצי, למרות הופעתו הצנועה, השקטה. הוא היה פונקציונר אשר אם כי התפרנס מעבודתו כמזכיר הקרן הקיימת, הרי למעשה היה יותר מאשר פקיד סתם. הוא היה מה שאפשר להגדיר בימים אלה מנהל אקזקוטיבי. במסירות ובקפדנות הגדיל והרחיב את רשימת התורמים לקרנות הציוניות ואת חוג נאמני התנועה הציונית, הפרקציה של צעירי ציון. את הילדים שרה וצביקה מחנכים ברוח הציונות וגם כאשר הילדים מצטרפים לתנועת בית"ר, בניגוד לרוחו של האב אין הוא מצר את צעדיהם. העיקר שהם יהיו בידים נאמנות וכששומעים שמדריכם הוא שלמה טרכטמן, תלמיד השביעית של הגמנסיה, נעים ההליכות, הם מסכימים להמשך ההשתיכות לבית"ר.
שרה מצטיינת כחניכה ומקבלת את אות ההצטינות מטעם קצין בית"ר פיירשטיין בבקורו בקן בית"ר בלצי.
ד. בית דין מחליט יחד עם אשתו כי חובה עליהם לעלות לארץ ולקיים הלכה למעשה את המצוה לה הטיף בעבודתו היום יומית.
שלא כמנהיגים אחרים הוא בדעה ש"נאה דורש" חייב להיות גם "נאה מקיים". שלא כמנהיגים אחרים הוא לא חיכה עד הרגע האחרון עד כי היה כבר מאוחר מדי. בשנת 1933 עולה בית דין לארץ ישראל ומשתקע עם משפחתו בירושלים.
הוא צנוע וענו כדרכו, לא נדחף, לא תובע זכויות מיוחדות, אפילו לא מנסה להתקבל כפקיד במוסדות הלאומיים, כדרכם של פעילים ציונים שעלו ארצה. הוא בוחר בדרך הקשה של פועל בנין והוא כבר לא צעיר בימים ולא רגיל לעבודה המפרכת של בנין.
צנום, כדמותם של הטיפוסים האינטלקטואלים יהודים בגולה, הוא חדור רצון עז להסתגל לעבודה הפיזית. והוא מצליח. הוא רוצה להיות לדוגמה לבני ביתו ולאחרים ולהוכיח כי ציונות אמיתית היא ציונות של עמל כפיים.
האם הולכת גם היא לעבוד כדי לאפשר להחזיק שני ילדים בגמנסיה. האב גאה בבן המתגייס לשורות ההגנה וממלא תפקידים אחראיים לפני ובזמן מלחמת העצמאות.
בית דין סימל את הטוב והנעלה של יהדות בלצי הציונית.

הציונים־הרביזיוניסטים (הצה"ר) בבלצי

יוסף מזור

תנועת הציונים הרביזיוניסטים (הצה"ר) בבלצי מקבילה לתולדות תנועת הנוער בית"ר. אם כי בצוות עבודתה לא היתה כה ממוסדת ובעלת השפעה כמו הארגונים הציונים כגון "צעירי ציון" לדוגמה או הציונים הכלליים. תנועה זו ידעה מדי פעם בפעם לצאת אל הרחוב היהודי, לפנות להמונים היהודיים של בלצי במבצעים אשר אולי נראו ראוותניים אך היו בהם מרוח ההשקפה הרביזיוניסטית אשר גרסה כי יש לרכז את המאמץ הציוני בקרב ההמונים הרחבים ולא רק אצל יחידי הסגולה.

הפעילות הרביזיוניסטית בבלצי התמקדה על פי רב בשני הקשרים. מסביב לביקוריהם של אישים ומסביב לפעילות אלקטוראלית, בחירות, אם במסגרת הציונית או במסגרת הקהילתית, מוניציפאלית ופרלמנטארית.

אספות העם שאורגנו על ידי הצה"ר בלצי על פי רוב באולמות מרכזיים, באולמי בתי הקולנוע או בתיאטרון משכו תמיד את ההמונים וזכו להצלחה. ההצלחה התבטאה בכך שבמשך ימים המשיכו בעיר לדבר על הופעתו של נואם רביזיוניסטי זה או אחר.

הנואמים הרביזיוניסטים הביעו את דעותיהם בפשטות ורעיונותיהם, שהם היו לרב הרעיונות שפיתח ז'בוטינסקי, נוסחו בפשטות ההגיון ודברו אל לבם של ההמונים, של היהודי הפשוט, של היהודי של כל ימות השנה. הם ענו למשאת נפשו ומצאו להם תמיד אוזן קשבת.

לא יפלא אם כן שאהדת ההמונים לרעיון הציוני־רביזיוניסטי גדלה מדי שנה בשנה, מאז יצא ז'בוטינסקי עם הפרוגראמה שלו.

אלמלא היתה זכות ההצבעה בקונגרסים הציוניים מותנית בקניית "השקל" היו רוב יהודי בלצי מצביעים בעד הרשימה הרביזיוניסטית ומעניקים לה רוב בהסתדרות הציונית. כי הרעיון הרביזיוניסטי דיבר מאז ומתמיד על הקמת מדינה יהודית ברוח חזונו של הרצל, בארץ ישראל השלמה, ועל זכות ההגירה או העליה החפשית לכל יהודי. הוא גרס שבתקופת בנין הארץ ובנין האומה מחדש יש להמנע ממלחמת מעמדות וכי הפרימט העיקרי צריך להיות הציונות ולא שעטנז של ציוניזם וסוציאליזם; כי בסכסוכי עבודה אין לאחוז בנשק השביתה, אשר רק תעכב את בנין הארץ ולשם כך יש להנהיג בוררות חובה לאומית; וכי את הנוער יש לחנך חינוך לאומי ציוני וגם חינוך צבאי לקראת הקמת מדינה עצמאית עם צבא יהודי עצמאי להגנתה. כל אלה היו עקרונות שנראו לכלל יהודי התפוצות יותר מהרעיון של מדינה דו־לאומית או מרכז רוחני בא"י ללא מדינה לאומית או עליה סלקטיבית של בעלי הכשרה חלוצית, כעין עלית של העם, אשר תיישב את הארץ בשיטת ה"דונם ועוד דונם" מבלי להכריז כבל עם ועדה על המטרה הסופית של מדינה יהודית. הציונות הממוסדת של ויצמן ותנועת העבודה גרסה כידוע

שיש לעתיד הנראה לעין להצטמצם ברעיון "הבית הלאומי", בהרחבת העליה וההתישבות החקלאית, בהתאם לאפשרויות הפוליטיות והאמצעים הכלכליים שלרשות המוסדות המישבים.
נואם אהוב על הציבור היהודי בבלצי היה מיכאל יאכינסון מקישינוב, ממניחי היסוד של תנועה זו בבסרביה. בכושר האורטורי שלו הוא היה שני לז'בוטינסקי. איתרע מזלה של בלצי והיא זכתה לשלשה ביקורים של ז'בוטינסקי אשר כל אחד מהם השאיר רושם כביר על יהודי בלצי ותרם להרחבת השורות הציוניות, קודם במסגרת התנועה הציונית הרשמית ואחר כך במסגרת ההסתדרות הציונית החדשה.
עובדה מענינת לציון היא שד"ר ויצמן וגם סוקולוב אשר ביקרו בבסרביה לא חשבו לנחוץ לכבד בבקור את העיר השניה בגדלה ביהדות בסרביה אם כי בקרו בערים קטנות יותר כגון בנדרי וכו'. ז'בוטינסקי ביקר בבלצי ב־1912, ב־1925 וב־1938.
שלושת הביקורים נחשבו לביקורים מוצלחים מטעם המארגנים ועיצבו את דמותה של הציונות בבלצי בכוון הציוני רביזיוניסטי. למרות שז'בוטינסקי התכוון בתעמולתו אל המוני העם, היתה זאת דוקא האינטליגנציה היהודית, חניכת האסכולה הרוסית, שהיתה מוקסמת מאישיותו של ז'בוטינסקי, הציוני שהגיע מן ההתבוללות לציונות.
לכן יובן גם מדוע פעיליה העיקריים של מנהיגות הציונים הרביזיוניסטים בבלצי היו מחוגי האינטליגנציה דוקא, רופאים, עורכי דין, מהנדסים ורק באמצע שנות השלושים גבר האלמנט העממי, הזעיר בורגני ובעלי המלאכה בהרכב התנועה.
בשנות השלושים, לאחר השנויים שחלו עם עליית היטלר לשלטון קבלה התעמולה הציונית רביזיוניסטית גון חדש; נתחוור למנהיגי תנועה זו כי העליה המידית של יהודים לארץ ישראל היא כורח חיוני, הן של הנוער והן של כלל יהודים ופעילות קדחתנית פוליטית מצד אחד ואקטיביסטית מאידך בקרב תנועת הנוער הרביזיוניסטי התסיסו את הרחוב היהודי והוציאוהו מן הלטרגיה שלו.
הופיעה פליאדה חדשה של מנהיגים צעירים ביניהם אנשי אקדמיה, עתונאים ויוריסטים בעלי רמה אינטלקטואלית ויודעי שפות.
אחד מהם היה העתונאי הוינאי ד"ר וולפגאנג פון ווייזל. בקוריו התכופים בבלצי עת סופח להנהגת הצה"ר ברומניה הכניסו ענין רב ברחוב היהודי. הוא מצא אוזן קשבת בעיקר בחוגי האינטליגנציה היהודית בבלצי.
אחד הביקורים המוצלחים של מנהיג ציוני־רביזיוניסטי ידוע היה זה של מאיר גרוסמן, לפני הפירוד. אולם גולת הכותרת של הפעילות הציונית רביזיוניסטית בבלצי היתה ביקורו של זאב ז'בוטינסקי בשנת 1938, ערב פרוץ מלחמת העולם השניה.
הוא חישמל את ההמונים היהודים. גם הגויים עמדו תוהים מול התופעה ששמה ז'בוטינסקי. "הנה הוא מלך היהודים", אמרו. זהו תואר בו כינו גם את ד"ר הרצל במסעו על פני מרכזי היהודים במזרח אירופה.
מן הפעילים הקבועים בתנועה הרביזיוניסטית בבלצי היה ד"ר ל. גורפל. היה אדם אשר נוסף על מקצועו הרפואי, היה מנתח מצליח בעיר, היתה לו זיקה לעבודת האדמה ולחקלאות. הוא רכש לו חווה בקרבת העיר והעמיד אותה לרשות התנועה לצורך הכשרת חלוצים יוצאי תנועת בית"ר, בתקופה שעדיין בית"ר היתה מקבלת מכסה "זעומה" של סרטיפיקטים.
דמות אחרת חיובית ביותר מבין אנשי בלצי אשר נחשבה למקורבת לרעיון הרביזיוניסטי היתה זו של יחיאל קראסיוק. אחיו בזגוריצה היה ממנהיגי הרביזיוניסטים במקום וכל בני המשפחה היו ציונים פעילים. אלה היו משפחה של "פוססורים" חוכרים ובעלי אחוזות יהודיים, מעורים בחיי החקלאות ותרמו רבות בעזרה והכוונה של חוות ההכשרה הציוניות שבסביבת בלצי.
כאמור, מבין פעילי התנועה הרביזיוניסטית היו רבים ממעמד האינטליגנציה אבל מבין הפעילים היו דוקא אנשי כלכלה, אנשי עסקים כמו מר וסרמן, מבעלי החברה וסרמן את זלצר, החנות האלגנטית ביותר בעיר לבדי אפנה, ודניאל סורוקר, בעל מוסך ותחנת בנזין, עורך הדין ליבמאן, איש אנרגטי מן הדור הצעיר.

מבין הבנים ששבו לגבולם, מתבוללים אשר שמו את יעודם בתרבות הרומנית ונתאכזבו וחיפשו מקלט בקרב הציונות היה עו"ד ליבמן.
תוך זמן קצר הפך לאחד הפעילים העיקריים של התנועה והמשיך לדגול בעקרונותיה גם כאשר הוגלה לסיביר עקב פעילותו הציונית עד שזכה להגיע ארצה שבור ורצוץ. וגם כאן לא זנח את הרעיון הציוני רביזיוניסטי, עד ליומו האחרון.
הדמות המענינת ביותר והמרשימה ובעלת האוטוריטה בסניף הצה"ר בבלצי היתה זו של האינג' ירחמיאל יפה.
יפה זכה להגיע לראשות הקהילה היהודית של בלצי ולהנהיג אותה במשך השנים 1935-1940. הוא הגיע למעמד זה הודות לקולות של הרשימה הרביזיוניסטית ואמנם הוא לא הכזיב את קהל בוחריו. עשה עבודה למופת ויצג בכבוד את הצבור היהודי בפני השלטונות ואת התנועה הציונית רביזיוניסטית במפגשים הכל בסרביים והכל רומניים.
לזכותו יש לזקוף במיוחד את העזרה החומרית החשובה לתנועת הבית"ר בבלצי אשר איפשר את עליתם בעלית "אף על פי" של רבים מבני בית"ר בבלצי אשר אחרת מי יודע מה היה עולה בגורלם.
בעבודה האירגונית היום־יומית וכמטיף בחוצות נעזר אינג' יפה, אשר שימש גם רב מטעם, מה שנקרא ברוסית "קאזיונוי ראבינר" בידידו, הצעיר מישה ברונשטיין; דמות של לוחם, מרדני; הוא עזב את המסגרת של קן בית"ר בלצי, מסגרת אשר נראתה לו צרה מדי והחל בפעולה במסגרת תנועת הצה"ר. היה נואם בחסד, יודע להלהיב, הוא עמד לימינו של יפה בתקופה אשר אפשר לקרוא לה התארגנותה של ההסתדרות הציונית החדשה בבלצי. בראיה רטרוספקטיבית אפשר להגיד כי התנועה הרביזיוניסטית בבלצי נחשבה כנציגת הבורגנות כיון שלפי האידיולוגיה שלה היא התנגדה לסוציאליזם של הציונות אך למרבה האירוניה היתה זו תנועה דלה באמצעים ועניה מבחינה חמרית.
היא לא נהלה פעולה של ממסד, כפי שנהגו התנועות הציוניות האחרות, לא בצעה גיוס חברים ולא גבתה כספים כדמי חבר ואף לא היתה מסוגלת להחזיק בן אדם בשכר אשר ישמש פקיד קבוע של התנועה ואף לא היה לה משרד משלה. בשעה שהתנועה הציונית הרשמית נהנתה מקרנות המוסדות הציוניות וקיימה מנגנון, אם כי מצומצם, במסגרת הפעילות למען הקרנות הציוניות בעיקר הקרן הקיימת או החלוץ.
אלמלא התרומות האישיות של כמה מחברי הועד או מגביות ספורדיות הרי קשה היה אפילו לארגן את הביקורים של מנהיגי התנועה אשר נקראו לבוא לעירנו כדי להופיע ולהסביר את הרעיון הרביזיוניסטי.
זכורני מה גדולה היתה האכזבה כאשר במסגרת מפגש מצומצם בביתו של אחד העסקנים של התנועה הוזמן ז'בוטינסקי, בתום הנאום המזהיר שלו בקולנוע "סקאלה" לארוחת ערב אינטימית וציפינו לתוצאות המגבית שנערכה במקום. המטרה היתה ליצור קרן אשר תאפשר לסניף הבלצאי לצאת לדרך המלך, מבחינה חומרית. מה גדולה היתה האכזבה כאשר התברר כי נאספו רק פרוטות.
בשנים 37-38 הגיעה הפעילות של התנועה הרביזיוניסטית לשיאה. היתה זו תקופת יסוד ההסתדרות הציונית החדשה. רבים היו ההמונים שהצביעו בעד הנציגות החדשה של עם ישראל וראו בה יצוג נאמן של האינטרסים של ההמונים. היתה זו גם תקופת הפעילות מסביב לארגון ה"עובד הלאומי", מה שנקרא אחר כך הסתדרות עובדים לאומית, קופת החולים הלאומית, וכו'.
היו אלה השנים של המסע הגדול של הפלביסציט (משאל עם) אשר עליו הכריזה התנועה הרביזיוניסטית בנושא האוקואציה ותחילת העליה הבלתי ליגאלית, מה שנקרא אחר כך "ההעפלה".
כמובן שבכל המבצעים, אם זה מגביות או מופעים כמו יום כ' בתמוז או י"א אדר בבתי הכנסת או באולמות צבוריים הארגון והבצוע נעשה בשתוף הנוער של התנועה, הבית"ר. המפקדים וסגניהם של קן בית"ר היו נרתמים במלוא ההתלהבות למבצעים אלה ועל פי רוב עמדו במשימה. היה שיתוף פעולה מלא בין הדור הצעיר לבין המבוגרים. הרמוניה זו באה לידי בטוי בכל הזדמנות חגיגית אך גם במקרים עצובים כגון פטירתו של חבר נאמן או ימי אבל לאומיים.

אין להסביר את הצלחת הפעולות הציוניות רביזיוניסטיות בבלצי ללא יעקב שיבר, נציב בית"ר רומניה, אשר לווה והדריך בקביעות במשך כל שנות קיומה, את התנועה הבית"רית והרביזיוניסטית בבלצי, בפשטותו ובצניעותו, בתבונה ובמסירות. הוא היה למופת לדור הצעיר. הוא כבש לבבות הצעירים בכל הזדמנות בה הופיע לפניהם, אם בכנוסים איזוריים ואם בשיחה בחוג מצומצם.

מנהיגים רביזיוניסטיים מבסרביה כמו אגרונום גורנשטיין או שליחים מן הארץ כמו עקיבא (קוליה) ברון מטעם הסתדרות העובדים הלאומית או עורך הדין קנר, יושב ראש הצה"ר רומניה ואחרים, כל אלה תרמו רבות להאדרת הרעיון הציוני הרביזיוניסטי בקרב יהדות בלצי.

למרות הקשיים התקציביים הצליחה התנועה להוציא באופן ספורדי פרסומים בדפוס מטעם הצה"ר בלצי, בעיקר ביידיש. בית הדפוס של סגל שבעליו היה מן הפטרונים של התנועה (הבת סימה עלתה במסגרת החלוץ הבית"רי, מבין הראשונות מקן בית"ר). בבית דפוס זה עבד גם אחד מחברי המפקדה של קן בית"ר בלצי מוטי פסקר. היה מדפיס במחיר סמלי ולפעמים אף בחינם והחומר היה פופולרי וקולע למטרה. לדאבוננו לא נמצא בידינו עותקים מן החומר שיצא לאור אבל ידוע כי כבר בראשית הקמתו של סניף התנועה הציונית רביזיוניסטית בבלצי בראשית שנות השלושים הופיע עתון רביזיוניסטי בבלץ בשם "דאס אידישע ווארט". בשנת 1934 הוציאה התנועה הרביזיוניסטית בבלצי בטאון בשם "בעסאראבער היינט" אך הוא לא האריך זמן רב.

כניסת הרוסים לבסרביה סתמה את הגולל על כלל התנועה הציונית וגם ועל הצה"ר בלצי.

פרט ליו"ר התנועה ויו"ר הקהילה היהודית בבלץ האינג' יפה שהצליח לעזוב עם משפחתו את בלצי כמעט בשעות האחרונות לפני כניסת הרוסים ואשר אחר כך עלה ארצה מבוקרשט, יתר מנהיגי התנועה הוגלו על ידי הסובייטים לסיביר ונפטרו בנכר.

כך נסתם הגולל על תנועה מפוארת.

הצה"ר והקהילה היהודית

הקהילה היהודית של בלצי היתה סמל האוטונומיה היהודית, אם בכלל אפשר לדבר על אוטונומיה.

זה היה מוסד בעל אוטוריטה ברחוב היהודי שסמכויותיו הוענקו לו על פי החוק ואשר רכז בידו כח פיננסי רב בשלטו על הכנסות מסים שנבעו מהשחיטה הכשרה בעיקר, ומקרנות של עזבונות שנמסרו לפיקוחה ושימושה של הקהילה היהודית. המאבק על השליטה בראשות הקהילה היה מתמיד במשך עשרות שנים ומדיניות הציונים המוצהרת, היתה מאז קום התנועה הציונית, ליטול חלק פעיל בעבודות הקהילות המקומיות ולהאבק על ההגמוניה בהן, ביחוד כאשר על פי החוק נתאפשר הדבר הודות לבחירות דמוקרטיות.

בשנים 40-36 היתה אקטיבית ביותר התנועה הרביזיוניסטית אשר בראשה עמד בשנים האחרונות המהנדס ירחמיאל יפה, אדם בעל פופולריות רבה בקרב יהדות בלצי.

בצירוף כוחות מסוים נוצרה קואליציה אשר איפשרה לרביזיוניסטים למרות שקבלו פחות קולות או צירים מאשר לדוגמא "צעירי ציון" להרכיב הנהלה לקהילה היהודית ובראשה הועמד איש הצה"ר אינג' ירחמיאל יפה. יצויין לשבח, כי אדם זה, הצליח למצוא שפה משותפת עם כל הזרמים הפוליטיים והדתיים, עם אנשי השמאל ועם אנשי הקולטור ליגה, עם בעלי המלאכה ועם "כלי הקדש", למרות ויכוחים סוערים ואף שביתות כגון שביתת קצבים או שביתת שוחטים אבל עניני הקהילה התנהלו בצורה מסודרת ומעמדה בעיני הצבור כבעיני השלטונות היה מכובד ביותר ובעל משקל.

היתה זו תרומתה של התנועה הציונית רביזיוניסטית, ברב חלקה הודות לאישיותו של אינג' יפה למהלך התקין של החיים ברחוב היהודי.

עיקר הדגש הושם על החנוך היהודי, העברי, כמובן. ובכך הצטיינה קהילת בלצי בהשואה ליתר הקהילות היהודיות בבסרביה.

דוקטור לייזר גורפל

שלושה דורות של משפחה אחת

ד"ר בן־אור גורפל

ד"ר ל. גורפל,
יו"ר הציונים הרביזיוניסטים בבלצי

קורא יקר, לפניך סיפור חייו של ד"ר גורפל – רופא בילצאי ידוע, ציוני פעיל בבסראביה של שנות ה־30, שניצל ממחנות ההסגר הסוביטיים, זכה לראות בחייו את הקמתה של מדינת ישראל ולא זכה להגיע אליה, כי נפטר שם – בברית המועצות.

פרסומים מסוג הספר הנוכחי מצטמצמים, לעתים קרובות, לתיאור מאורעות העבר בלבד וכך כאילו קוטעים באופן מלאכותי את מהלך ההיסטוריה.

אם כי אינני שולל גישה זאת אני מניח שניתן להציע גם גישה אחרת, גישה המתבססת על רעיון של המשכיות ההיסטוריה היהודית: מסורות שאינן חולפות עם חלוף הדורות, כי אם מתחדשות שוב ושוב, על אף כל התהפוכות החברתיות־היסטוריות.

חייו של ד"ר גורפל הם דוגמה טובה לכך שיש הצדקה גם לגישה השניה.

לייזר גורפל נולד בדרום בסרביה (בעיירה טארוטינו) בשנת 1892. אפשר לומר שמשפחת גורפל היתה משפחה יהודית טיפוסית לחבל ארץ זה, משפחה שחיה ברווחה כלכלית יחסית, ובתנאים חברתיים נוחים יחסית בהשוואה לאיזורים אחרים של תחום המושב.

המשפחה היתה משפחה מסורתית. (אחד האבות הזקנים נסע בתחילת המאה ה־19 לארץ ישראל ללמוד קבלה ונפטר בצפת). בגיל חמש למד הילד חומש, בגיל שבע התחיל ללמוד גמרא. אולם, ימי ילדותו ונעוריו של לייזר גורפל היו גם ימי לידתו והתפתחותו של הרעיון הציוני כרעיון פוליטי. פרוג וביאליק, הרצל ונורדאו, מצד אחד, והפרעות ביהודי רוסיה, מצד שני, הם שעיצבו את השקפת עולמו החברתית.

לאחר שסיים את לימודיו בגמנסיה פרטית בקישינוב, ב־1912, הוא נסע לברלין ושם החל בלימודי הרפואה. בתקופה זאת של חייו הוא מתוודע ומקיים קשרים עם סופרים יהודיים – שלום אש, שלום עליכם ואחרים.

ב־1914, עם תחילת מלחמת העולם הראשונה, בהיותו אזרח רוסי, הוא נאלץ לעזוב את גרמניה ולהמשיך בלימודי הרפואה ב"אוניברסיטה הנובורוסייסקית" (באודיסה).

זמן קצר לאחר מכן עברה כל המשפחה להתגורר באודיסה. ביוני 1916 הוא נשא לאישה את רבקה רזניק, צעירה יפה וצחקנית, קורסיסטית, שלמדה עבודה סוציאלית על מנת להקדיש עצמה לעבודה קהילתית בקרב בני עמה העניים.

הקהילה היהודית באודיסה, בתחילת המאה העשרים, היתה קהילה פורחת ותוססת מבחינה

רוחנית־תרבותית וחברתית. פרסומים אין ספור, בלשונות האידית, הרוסית והעברית, שיקפו את השקפותיהם המגוונות של הרבדים החברתיים השונים של יהדות רוסיה.
תהליך האמנסיפאציה, שהחל ברוסיה לאחר 1905, עורר את הכוחות החברתיים הגלומים ביהדות זו. ככל שגבר הלחץ החברתי גברו החיפושים אחר דרכים לפרוץ את המסגרות הדחוקות של תחום המושב על מנת להגיע לחופש אמיתי. וכמו תמיד בהיסטוריה היהודית, הוצעו שני פתרונות.
האחד – ראה את הדרך לשחרור במסגרת פתרון הבעיות החברתיות של כלל עמי רוסיה.
האחר – ראה את הפתרון לבעית יהודי רוסיה בהקמת בית לאומי ליהודים.
ברור היה שהרקע המשפחתי המסורתי וכן השקפות אישיות יביאו בהכרח את הסטודנט הצעיר למסקנה שרק מדינה עצמאית יש ביכולתה לפתור סופית את בעיית יהודי התפוצות. על כן, נהיירתו של לייזר גורפל אחר התורה הציונית נראתה טבעית ביותר.
בינתיים שטפו נחשולי המהפכה את דרום רוסיה ואת אודיסה. גדודי הצבא האדום, צבא המתנדבים של הגנראל דניקין, הכנופיות של מאחנו, הגרמנים ולאחר מכן הצרפתים, כובשים ועוזבים, לסירוגין, את אודיסה. בפברואר 1920 עזבו אחרוני כוחות דניקין את נמל אודיסה וכוחות של הרפובליקה הסובייטית השתלטו סופית על העיר.
סדר החיים שהתקיים בימי שלטונם של הלבנים נמוג כחזיון תעתועים. בעקבותיו בא המחסור והרעב, המאסרים ועשיית השפטים האכזרית.
בחורף, ב־1920, זנחה משפחת גורפל את ביתה ואת כל רכושה באודיסה ונמלטה חזרה לבסרביה, שאז היתה כבר תחת שלטונם של הרומנים.
ד"ר לייזר גורפל נאלץ לעמוד שוב לבחינות באוניברסיטה של יאסי על מנת לקבל רשיון לעסוק ברפואה ברומניה. לאחר שעמד בבחינות בהצלחה החל לעסוק ברפואה בקישינוב. בשנה זו נולדה לו בת שנקראה בשם – דבורה. ב־1925 מעתיק ד"ר גורפל את ביתו לעיר בלצי ופותח שם קליניקה כירורגית. הוא עושה חיל במקצועו ושמו הולך לפניו לא רק בעירו כי אם גם רחוק ממנה.
אולם, בהיותו אדם פעיל מאד מטבעו ובעל תודעה לאומית מובהקת אין הוא מסתפק בפעילותו המקצועית בלבד.
על כן, החל מן המחצית השניה של שנות ה־20, עוסק הוא באופן פעיל ביותר בעבודה ציבורית ומצטרף לאחר מכן לתנועה הציונית, לזרם הקיצוני ביותר בתוכה – לרוויזיוניסטים – שבראשו עמד, באותה תקופה, זאב ז'בוטינסקי.
ראוי לציין שבשנות ה־20־30 המאבק הפוליטי בין הזרמים השונים של הציונות, בקהילות היהודיות בתפוצות, לא נשא אופי כה קיצוני כמו בארץ־ישראל. ניתן להסביר זאת אולי בכך שהפעילות הציונית בתפוצות נשאה אופי כללי־תיאורטי יותר לעומת האופי המעשי של הפעילות הציונית בארץ ישראל, שצמחה מתוך המציאות של בניית הישוב היהודי. על כל פנים, ארגונים יהודיים שונים בעיר בלצי החל מהבונד הלא ציוני, וכלה בארגונים הציוניים כמו השומר הצעיר השמאלני, הציונים הכלליים, הרוויזיוניסטים ואחרים שיתפו פעולה בצורה מתואמת למדי בתחום המוסדות היהודיים העירוניים השונים וגם ביצירת תנאים לעלייה לארץ ישראל. ד"ר גורפל פעל באופן ישיר בשני התחומים. הוא היה בין מקימי בית החולים היהודי העירוני. בבית חולים זה עבדו בהתנדבות רופאים יהודיים ידועי שם כמו ד"ר דאץ וד"ר קוטלר, ד"ר גורפל, ד"ר ריבאקוב ואחרים. בבית חולים זה זכו עניי העיר וסביבותיה (כמעט) ללא תשלום, בטיפול רפואי מקצועי נאות. ד"ר גורפל סיפק שירותים רפואיים לאנשי ה"הכשרה" של בלצי. כידוע, הקימה התנועה הציונית בגולה, בשנות ה־20־30, רשת של "הכשרות" בהן קיבלו צעירים הכשרה לקראת עלייתם לארץ־ישראל. בבסרביה היו קיימות באותה תקופה כ־30 הכשרות ביניהן נחשבה הכשרת בלצי לאחת הגדולות. בין 150 ל־200 צעירים קיבלו בה הכשרה מקצועית בתחום החקלאות או המלאכה. אולם סיפורן של ההכשרות הוא סיפור מעניין בפני עצמו, ואין בדעתנו להרחיב עליהן את הדיבור כאן.

ב־1929 פגע במשפחת גורפל אסון כבד – בתם בת ה־9 נפטרה תוך שבוע ימים ממחלת דלקת קרום המוח. שלוש שנים מאוחר יותר נולד במשפחה בן והאב קרא את שמו: בן־אור. במתן שם עברי לבנו התבטאו כוונותיו הכנות של ד"ר גורפל לעלות לארץ־ישראל. שנה לאחר הולדת הבן, ב־1933, קיבל ד"ר גורפל סרטיפיקאט לעליה. בכוונתו היה לנסוע תחילה בגפו ובשלב השני לצרף אליו את משפחתו. שני גורמים, האחד בעל אופי פרטי והשני ציבורי, סיכלו את תוכניותיו. בנו יחידו, שנולד אחרי מותה של בתו היחידה, חלה במחלה קשה, ובאותו זמן נרצח בארץ ארלוזורוב. הרוויזיוניסטים הואשמו בקשירת קשר וברצח והדבר העכיר עוד יותר את היחסים ההדדיים המתוחים ששררו בישוב היהודי בארץ.

בסופו של דבר נשארו בני משפחת גורפל בבלצי. בעקבות הסכם סטאלין־היטלר סופחו, ב־1940, בסרביה, בוקובינה, הפרובינציות המזרחיות של פולין וכן המדינות הבאלטיות העצמאיות (ליטה, לאטוייה ואסטוניה) לברית המועצות. כעבור שנה, עבר על כל האיזור הזה גל של מאסרים והגליות של מאות אלפי בני אדם לסיביר. ד"ר גורפל נאסר על פעילותו הציונית ונדון ל־5 שנים במחנות בהרי אוראל ("איבדללאג"), אשתו ובנו הוגלו לסיביר לפרק זמן בלתי מוגבל.

לאחר שחרורו מן המחנה לא האריך ד"ר גורפל ימים. הוא לא נשבר ברוחו במחנה, אך בריאותו התערערה כליל. הוא הספיק לראות בהקמתה של מדינת ישראל, שמח על השגיה. הוא ידע, לצערו, שלעולם לא יזכה להגשים את חלום חייו ולחיות במדינת ישראל ותקוותו היחידה, בשנות חייו האחרונות, היתה – שבנו יזכה אי פעם להגשים את חלומו ויגיע לארץ. ארבע שנים לאחר שחרורו הלך ד"ר גורפל לעולמו. הוא נפטר באופן פתאומי, בגיל 58 בלבד, לאחר הרצאה שהגיש בכינוס של רופאים.

מעולם לא הסכין לשקר הכולל השולט בכל ההוויה הסובייטית, וכך העיז להביע ביקורת פומבית על התיאוריה של פרופ' א. לפשינסקיה (שנתמכה ע"י סטאלין) המכונה "תיאוריית התהוות החיים". בו במקום הואשם ב"השמצת המדע הסובייטי" וב"סטייה אידיאולוגית". האשמות מסוג זה, משמעותן היתה – מאסר בלתי נמנע. שבץ הלב שהכריעו באולם הכינוס, קטע את חייו.

הוא נקבר בצפון אורל, הרחק מארץ מולדתו – בסרביה, ורחוק עוד יותר מארץ חלומותיו.

אברהם זיגברמן ז"ל

יוסף מזור

אברהם זיגברמן

היה מפעילי התנועה הציונית רביזיוניסטית בבלצי במחצית השניה של שנות השלושים.
עתונאי בעל מקצוע הוא היה חניך האסכולה הרוסית, של האינטליגנציה והרוסית שגורה בפיו והיא גם השפה המדוברת אצלו בבית.
הוא היה מאותם החוגים אשר הוקסמו על ידי ז'בוטינסקי האיש ודעותיו וכרבים כמוהו שבאו משורות המתבוללים היהודים ואשר עשו מפנה חד לכוון הציונות המדינית. זיגברמן לא היה עסקן ציוני מן השורה. כוחו לא היה באירגון או בנאומים. אבל היה מסור בלב ונפש לענין הרביזיוניסטי ומוכן לכל קריאה ותפקיד שידרש. היה מצניע לכת, כמעט נחבא אל הכלים, אבל בעל כושר ניתוח מדיני פוליטי בכתב. בדיונים פנימיים של המפלגה היה בעל השפעה וכוח שכנוע רב.
אציל נפש היה, נעים הליכות כשהחיוך תמיד על שפתיו. מוצאו לא היה מבלצי. הוא נולד בטיגינה. חי בקישינוב ולבלצי עבר בשנת 1936. התפרנס ככתב העתונות היהודית הרוסית של בסרביה, פרנסה שאיפשרה קיום בצמצום. תקופתו בבלצי היתה התקופה הפעילה והמעניינת ביותר של הציונות הרביזיוניסטית: יסוד ההסתדרות הציונית החדשה, מפעל הפטיציה, יסוד הסתדרות העובדים הלאומית, פעולות קרן תל־חי, העליה הבלתי ליגאלית ובקורו של ז'בוטינסקי.
בכל המבצעים הנרחבים האלה ובעיקר בפעולות ההתרמה, (הוא שימש כגזבר "קרן תל־חי" בבלצי) היה זיגברמן משרה מתבונתו.
היה מקובל גם על יריביו מן המפלגות הציוניות שהתחרו בשעתו ברחוב היהודי בבלצי. בשנת 1939 נקרא לבוקרשט לשמש בהנהלת "קרן תל־חי" ועמד לימינו של ד"ר בנו שטרנברג, וד"ר יעקב שיבר וד"ר לזוביץ בתקופה המכרעת של השנים הראשונות של מלחמת העולם השניה עת רומניה הפכה למרכז העליה הבלתי ליגאלית.
עלה ארצה ב־1942. גם כאן הצניע לכת, היה פעיל בתנועה הרביזיוניסטית. אבל כדרכו, לא נדחף לראש התור, נשאר בשוליים. לתקופה קצרה נקלט גם בשרות המדינה והוא כבר אדם לא צעיר.
נפטר באופן פתאומי מהתקף לב כשטפל באשתו החולה בבית חולים בירושלים. היה חבר הועד המרכזי של הועד העולמי של יהודי בסרביה וחבר ועדת הבקורת של ה"קרן".
יהא זכרו ברוך.

העובד הציוני בבלצי

יוסף מזור

במסגרת הפעילות הציונית בבלצי ניתנה תשומת לב על ידי פעילי ההסתדרות הציונית, הפרקציות הסוציאליסטיות או למה שנקרא מאוחר יותר "תנועת א"י העובדת" לאלמנט הבעל מלאכה שבקרב הצבור היהודי בבלצי אשר היה במספרו גדול יחסית.

על פי רוב היה נתון אלמנט זה להשפעת השמאל היהודי, האידישיסטים למיניהם. אבל האפשרות לעליה למעמד בעלי המלאכה שנפתח בתקופה מסוימת ואיפשר עליָתם של בודדים במסגרת המכסות של בעלי מלאכה, דרבנה את פעילי הציונות בבלצי לגיוס מועמדים לעליה בקרב צבור בעלי המלאכה. תנועה זו זכתה להצלחה.

מבין פעילי התנועה של העובד הציוני בבלצי בלטה דמותו של יואל שחטמן.

יואל שחטמן או שכטמן היה נגר במקצוע, בעל בעמיו, בעל נגריה גדולה וגם בעל רכוש והצטיין בפעילותו במסגרת התאחדות בעלי המלאכה של בלצי בכיוון הציוני.

כאיש מעשה, החליט וקיים את מצוות העליה הלכה למעשה.

יתכן והיה זה גם בהשפעת ילדיו, הבת חנה, שהיתה פעילה בתנועות הנוער הציוניות "השומר הצעיר" ו"בוסליה" והבן לייזר, פעיל בתנועה הציונית הדתית.

בשנת 1936 עולה יואל ובני משפחתו ארצה ומשתקע בירושלים, בשכונת מאה שערים, ברחוב שערי פינה על הגבול של השכונה התימנית ורובע החרדים. הוא פותח נגריה בבית ישראל החדשה ומתפרנס ממנה בכבוד.

את הילדים, שלושה, חנה, מסיה ואליעזר הוא ואשתו פייגה מגדלים ברוח האהבה לארץ ישראל, לירושלים, וברוח היהדות.

שנת עליתו ארצה היתה שנת המאורעות בארץ והחיים בה היו קשים גם בירושלים, אולם אהבת הארץ היתה שקולה כנגד יסורי הקליטה ומשפחת שכטמן השתייכה לאותם אנשים השמחים בחלקם.

הבת חנה מצטרפת לתנועת "מחנות העולים", עולה לעמק החולה, מצטרפת לקיבוץ חולתה, קודחת ממחלת המלריה אבל מחזיקה מעמד. היא מסתגלת במהרה לארץ ונראית כצברית, נקלטת בחבורה של ילידי הארץ, ביניהם גם יוצאי עדות המזרח. בקיבוץ היא פוגשת את בחיר לבה, הרע לכל החיים, את בעלה אהרון.

עם פרוץ מלחמת השחרור, כשהבעל מתגייס לפלוגות המודיעין של ההגנה ואחר כך לפלמ"ח חוזרת הנה לירושלים.

עם שחרור אהרון הם קובעים את ביתם בירושלים בסמוך למשפחות ההורים. הם הופכים לסמל של מזוג גלויות ומזוג עדות. הבעל, הוא בנו של מורה עברי מיוצאי פרס, משפחה ותיקה וציונית. הם מגדלים דור של צברים, מזיגה נפלאה של אשכנזים ויוצאי ארצות המזרח והם חברי קבוץ ומפתחי אילת, וכולם, ההורים, הבנים והנכדים מרבים להפגש וממשיכים במסורת של יואל ופייגה, אשר ביתם היה בית פתוח וחם ליוצאי בלצי ולכל ידיד וידיד.

האח אליעזר נפטר צעיר. עדיין זכה לראות נחת מן הבן המצליח המצטיין במתימטיקה ונהיה פרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים.

האחות מסיה גדלה כבר בארץ, בהיותה ילדה קטנה בהגיעה ארצה. היא מקבלת חינוך ישראלי, גם היא מקימה בית בירושלים עם בעלה חיים גולדין הם מקימים דור של צברים, מהם חלוצי התישבות מחודשת באיזור ים המלח, ומי בקידום בלימודים אקדמאים, במנהל עסקים ומדעי המדינה ומגיעים להישגים בפרסומיהם ואילו הבת מורה באילת.

ככה הולכת משפחה של עולים מבלצי, עובדים, בעלי מלאכה ציונים ומצמיחה שורשים במולדת. הם הגיעו לכאן בחוסר כל, נאבקו על קיומם בירושלים בתקופה הקשה של המאורעות, וכשבמשך המלחמה העולמית מגיעים ארצה משארית הפליטה של בלצי הרי משפחת שכטמן, הגרה בצפיפות, במשותף עם משפחה אחרת, מחלקים ממש את מיטת אליעזר עם העולה החדש וגם את פת לחמם, בסגנון הכנסת האורחים הביסארבית הטיפוסית. הם מעורים בחיי ירושלים, עם העמלים שבסביבתם, סביבה דתית, וחיים בהרמוניה עם שכניהם וזוכים לראות פרי בעמלם.

מי יודע מה היה גורל המשפחה אלמלא ההחלטה הגורלית של האב לעלות לארץ ישראל בשעה שרק מעטים חשבו אז בבלצי על עליה לא"י, פרט לנוער הפעיל בתנועות הציוניות.

מבין העולים לארץ־ישראל מקרב התנועה הציוני יצויין, **דוד אלייניק**.

באותה עת עולה מבלצי משפחת **יעקב ריפשטיין**, גם הוא נגר, הוא ומשפחתו משתקעים בחיפה.

קלמן זגר

קלמן זגר, נ' 1910 בבלצי בוגר הגמנסיה העברית ב־1928 היה חבר בה'שומר הצעיר' בנעוריו. הצטרף לצעירי ציון נהל את המטבח העממי לנצרכים. היה מנהל הקרן הקיימת בין השנים 1931-1936, עקב עליתו ארצה במסגרת החלוץ בארץ פנה לעבודת הבנין והיה פעיל באגודת פועלי הבנין. ב־1944 עבר לעבוד במועצת פועלי תל אביב כאחד המזכירים. ומ־1970 היה מנהל לשכת העבודה כמנהל אזור דן, עד ליציאתו לגמלאות ב־1977.

קן השומר הצעיר בבלצי

י. לובן

יוסף לובן

בבלצי, העיר השנייה בגודלה בבסרביה, אחר קשינב, נוצרו חיי ציבור ערים בקהילה היהודית, בשנות העשרים של המאה שלנו.

הצהרת בלפור ההסטורית ומהפכת אוקטובר עורר פעילות תוססת בציבור ובעיקר בקרב הנוער היהודי.

ב־1917 נזרע הגרעין של הגמנסיה העברית בעיר שהיוותה לאחר מכן מוקד לחינוך עברי וציוני. מיטב הנוער היהודי קיבל בה את חינוכו וספג לתוכו את תחושת השייכות לעם היהודי ולארץ ישראל.

בעיר קמו אגודות ציוניות כגון: 'מכבי' וצעירי ציון. ב־1924 התארגנה קבוצת צעירים שיסדה את קן השומר הצעיר. בראשה עמד גרישה סטרוסטה. קבוצת המייסדים הושפעה מפעילות השומר הצעיר בבוקובינה ומהרעיון של תנועת נוער חופשית, ללא אפיטרופסות של מבוגרים, המטפח הווי נעורים, זקיפות קומה יהודית ושאיפה לארץ ישראל.

התעוררות זו ניזונה גם מהאווירה הציונית ששררה בגמנסיה העברית. התלמידים נהגו לשוחח ביניהם עברית, הוציאו עלונים פנימיים והיו פעילים בחגי ישראל שנחוגו בגמנסיה כגון פורים, ל"ג בעומר ועוד.

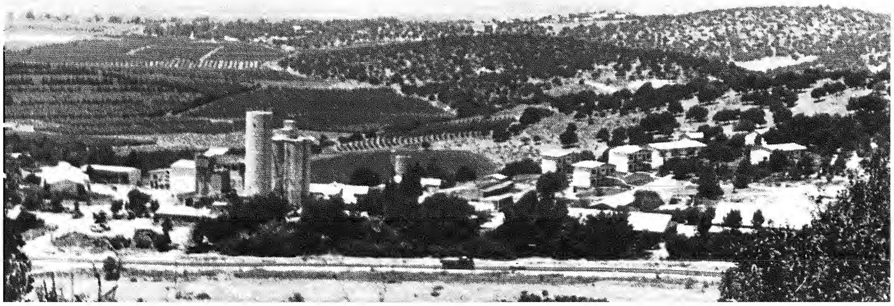
קבוצות תלמידים מהכיתות הבוגרות הצטרפו לקן השוה"צ. מהווי נעורים שהתבטא בטיולים, מחנות צופים ושירה רומנטית עברו לאט לאט ללימוד בעיות העם היהודי, תנועת העבודה והתנועה הקיבוצית בארץ.

עם גבור המגמה הסוציאליסטית בהשקפת העולם של התנועה, קנתה לה אחיזה התפיסה של מזיגה בין סוציאליזם מהפכני וציונות חלוצית. על אף המגמות האנטי־ציוניות שרווחו בחלק מן הציבור היהודי, לא ניכרו סימני כפירה ברעיון הציוני. עקרון ההגשמה האישית נקלט בקן ללא לבטים רבים. הבוגרים ויתרו על המשך לימודיהם ברמה אוניברסיטאית ובסוף שנות העשרים עלו כ־10 חברים ארצה. ביניהם לוי גרינבלט, פישל למפרט, דב יתום, מניה זוניס ואחרים. הם היו בין מייסדי קיבוץ השוה"צ ג', כיום – מעברות.

את שורותיהם מילאו בוגרי הגמנסיה העברית: יוסף פינקלשטיין, משה רדולינסקי (רדי), יוסף לויבמן (לובן), אמה פלנצבוים ועוד.

בראשית שנות השלושים עם הרחבת הפעולה הציונית בבסרביה, היתה ניכרת פעילות הקן גם בציבור היהודי בעיר. זה התבטא בפעולות הקה"ק, בחוגי הנוער היהודי, באסיפות העם ובמפגנים ציוניים שונים.

עם היווסד סניף גורדוניה בעיר וחדירת הקומוניזם לתוך חוגי נוער מסוימים, נערכו אסיפות בהן הופיעו

קבוץ שער העמקים

דוברים צעירים שהגנו בחום על עמדותיהם. מאבק רעיוני ממושך התנהל בעיקר בין בוגרי השוה"צ לבין בוגרי גורדוניה על דרכה של תנועת העבודה הישראלית ועל עתיד המפעל הציוני.

קן השוה"צ בבלצי

בראשית שנות השלושים עלה הגל השני של בוגרי הקן, ארצה. 15 חברים הצטרפו אז לקיבוץ ד', כיום שער העמקים.

הקן השומרי המשיך בפעולתו ואף הרחיב אותה. בראשו עמדו – שוניה דורפמן (בן דור) וחוה ברונפמן ואחר מכן – בריינה לגר וזינדל רבינוביץ.

ערב מלחמת העולם השנייה

בסוף שנות השלושים, עם גבור המגמה הפשיסטית בממשלת בוקרסט, החלו השלטונות להתנכל לפעילות השוה"צ בעיר. נערכו חיפושים אחר דברי "תעמולה קומוניסטית" כביכול. הקן נסגר ופגישות החניכים נערכו בבתים פרטיים. בתקופה זו כיהן כראש הקן – זיומה פינקלשטיין.

ב־1938 חל איסור על פעולות כל תנועות הנוער היהודיות ברומניה. פעילות השומר הצעיר נמשכה במחתרת. ב־1940 עם פלישת הצבא האדום לבסרביה ורדיפות נגד כל פעיל התנועה הציונית בא הקץ גם על הקן השומרי.

כ־20 איש מבין נאמני השוה"צ התאספו בחשיכה למפקד פרידה. בטקס מרגש קברו הנאספים את דגל הקן ואת 'ספר השומרים' שהיה ספר היסוד של תנועת השוה"צ העולמית. הנוכחים במפקד נשבעו להמשיך בדרך התנועה ולחתור בכל הדרכים לארץ ישראל.

ראוי לציין במיוחד את גורלם של שלושה מבין ארבעת האחים פינקלשטיין. כולם היו חניכי השומר הצעיר ופעילים בקן בלצי. האח הבכור – יוסף, נפל חלל בארץ, מידי כנופיות מרצחים ב־1938, בהגינו על אוטובוס נוסעים יהודים. הוא היה חבר שער העמקים (האח השני, יבלח"א, הוא חבר קיבוץ שמיר). השלישי – זיומה פינקלשטיין, היה דמות מרכזית בתנועה הרומנית. בימי שלטון הסובייטים ניסה

לארגן מחתרת שומרית בבלצי, נאסר ע"י השלטונות ונשלח למחנה בסיביר שם שהה כ־12 שנה. לאחר ששוחרר, ב־1952, חלה במחלה קשה ונפטר.

צעיר האחים לייביל, היה פעיל בקן בלצי. לאחר איסור הפעולה הציונית עבר לצ'רנוביץ על מנת ללמוד שם באוניברסיטה. הוא המשיך בפעילות הציונית, נאסר ונשלח למחנה באוראל, שם חלה בדלקת ריאות ומת.

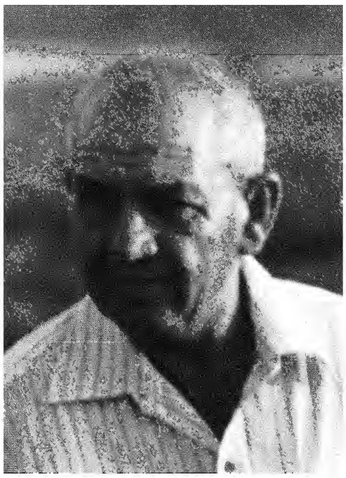
רבים מבין בוגרי הקן ניספו בימי המלחמה ורק מתי מעט זכו להגיע לחוף מבטחים בארץ.

בוגרי קן בלצי חיים בקיבוץ מעברות, שער העמקים, דלייה, שמיר, רוחמה ורשפים.

שער העמקים

קן השומר הצעיר בבלצי ערב מלחמת העולם השנייה

יעקב דגן

יעקב דגן (בויקיס) קבוץ רשפים

קיץ 1936

תנועות הנוער הציוניות היו בשיא פריחתן. עדיין פעלו בצורה חוקית וגלויה, כשכל תנועה מופיעה בתלבושתה המיוחדת.

רחוב דבורנסקי החל מתחנת החשמל ימינה היה מוקד הפעילויות בקיץ. כאן התרכזו ה"מגרשים" של מרבית התנועות וכבר משעות של אחרי הצהרים המה הרחוב פעילות, רעש והמולה של המוני בני נוער.

"המגרש" של קן "השומר הצעיר" היה לקראת סוף הרחוב מול בית כנסת קטן. ככל המגרשים היה זה חצר גדולה, ריקה, ללא כל מתקנים ספורטיביים או צופיים פרט לצריף קטן לאיכסון הספסלים ומשחקי ספורט שונים.

זכורני שבקיץ זה, הקן היה גדול ומפותח במיוחד וכלל את כל השכבות החינוכיות. שכבה גדולה של "בני מדבר", מספר קבוצות של צופים צעירים ובוגרים וחברת בוגרים גדולה שגם היו המדריכים והמנהלים של הקן.

הפעילות בקיץ היתה יום־יומית במשך כל השבוע. ההתכנסות היתה מתחילה בשעות אחרי הצהריים ועד הערב נערכו משחקים כשעיקר המשתתפים הם 'בני המדבר'.

עם רדת החושך היו הולכים "בני המדבר" הביתה והיתה מתחילה פעילות של הקן הבוגר. ולעומת הרעש וההמולה היה משתרר שקט ורגיעה.

הפעולה היתה בקבוצות כשכל קבוצה מתכנסת בפינתה הקבועה לשמיעת ההרצאה או להעברת דיון או משחקי חברה שונים.

הספקתי לטעום במקצת מהרומנטיקה הצופית שכה טופחה בקן. הישיבה בצוותא בלילות ירח מלא, שמקרוב בוקעים צלילי התזמורת הצבאית המנגנת בגן הציבורי ולאט לאט נפסקות השיחות וכולם מתרכזים לשמיעת המוסיקה.

אך תקופה זו נגמרה עם חלוף הקיץ הזה.

החורף היה הרבה יותר קשה ובעייתי אפילו עדיין פעלנו בצורה חוקית. זכורני שהשגת דירה לקן היה מבצע קשה ביותר.

אני זוכר את הקן בחורף 37-36 בבית של 3 חדרים ברחוב "פטרוגראדסקי". מובן שהפעולות נשאו אופי אחר מאשר בקיץ.

את מקום משחקי הכדור תפסו משחקי החדר, שירים ובעיקר ריקודים. זכורני שכבר ממרחק כמה גושי

בתים בקעו ונשמעו קולות השירה ובפנים צפיפות עצומה ודוחק שנדמה עוד רגע ויקרסו הקורות. ולמרות הקור העז השורר בחוץ בפנים חום לוהט. הקן מתמלא עוד ועוד, הריקודים לא פוסקים אף לרגע אחד – ועוד מעט בשיא יתחיל ריקוד ה"גלי", זו ההורה המפורסמת. נוצר מעגל צפוף מאד. רוב הרוקדים ה"גברתניים" נעים בקצב מטורף בסחרחורת ממש. ה"קלים" ממש עפים למעלה. ולבסוף כולם נופלים בערימה אחת משוחררים ומותשים.

לאט לאט נרגעות הרוחות, הקטנים הולכים הביתה, מתחילות פעולות הקן הבוגר. שוב יושבות קבוצות לחוד, כל קבוצה בפינתה, מעבירים שיחה וגם פעולות יותר כלליות, כגון משפטים ספרותיים, הרצאות ומסיבות.

וגם חורף של 36-37 שייך לתקופת הזוהר של הקן ושל כל תנועות הנוער.

בקיץ 37 כבר לא היתה פעילות גלויה. לא היו מגרשים ולא היו כבר "תלבושות" ולמרות כל זה הקן המשיך לפעול.

לב הקן המשיך לפעום ואפילו בחוזקה בביתם הגדול, החם והפתוח של משפחת פינקלשטיין שכל בניה היו חברי השוה"צ. וההורים, על אף היותם דתיים, היו גם חלק בלתי נפרד מאתנו. אחרת אין להסביר את יחסם אלינו, אהדתם וסבלנותם אין קץ כלפינו.

אנו בתור צופים בוגרים היינו קשורים עם לייבלה, אחד הבנים. היה דואג לכך שנהיה כל ערב בימי חול, שבת וחג בבית זה.

קיץ 1938. כבר היינו בוגרים, הקן על כל שכבותיו המשיך לפעול. הפעולה לא ב"גלוי" כשמרכז הפעילות בית משפחת פינקלשטיין – ומשם נמשכו פעולות לבתים אחרים וחצרות אחרות. סתיו 1938 נפרדנו משכבת הבוגרים בצאתנו להכשרה לעיר בקאו.

רשפים

הבלצאים

אברהם אורין

אברהם אורין

גונב לאזני כי עומד לצאת ספר על העיר בלצי. אמנם אין אני יוצא עיר מהוללה זו. בסרבאי אני, מעיירה אחת במחוז כוטין, אולם זה עשרות שנים חי אני במחיצת בלצאים, בקיבוצי שער העמקים. נתברכתי גם בשכנים מבלצי: מימיני ומשמאלי, מן הצד ומלפנים הם מסובבים אותי ואיני מתאונן על כך, חלילה. אמרתי בליבי: הבה ואשרטט קוים אחדים אפייניים ל'עדה זו'.

בלצי – העיר שע"י חוות ההכשרה 'מסדה', לשם נסעתי בצעירותי כדי לשים אבן פינה, יחד עם חברים, ליסוד קיבוצנו. נסענו אז מחוות ההכשרה ביססי, בעגלה רתומה לזוג סוסים, נסיעה שארכה יממה ומחצית היממה. נדמה לי שעוד היום חש אני בצלעותי מחמת אותם טלטולי דרך.

זמן מה לפני מאורע זה היה לי קשר מסוג אחד לחלוטין עם בלצי. מו"ל עברי היה שם ושמו לבטוב. חברי הטוב א.כ. ואנוכי ליקטנו מאות פתגמים ואפוריזמים ושלחנום לאדון לבטוב הטוב וביקשנו שיוציאם לאור. תשובה לפרויקט הנועז לא קיבלנו מעולם.

קן השומר הצעיר בבלצי הצטיין בשפע חניכים. שמו הלך לפניו ורבים מקיני בסרביה נתקנאו בו. גם ההורים, ציונים ושומרי מסורת, אהדו את הקן ואף סייעו בידו.

זכורני סיפורו של חבר שיצא בשליחות לרומניה ופגש בבלצי את ר' יעקב פינקלשטיין, אביו של יוסף ז"ל. הוא סיפר לו על אירוסי בנו עם נערה נאה מקישינב. האיש ידע כנראה על כך אולם כאב לו שהאירוסין לא נעשו כדת וכדין, כנהוג בימים ההם. וכך אמר לאותו שליח שבא לבקרו:

"שני איכרים מכפר כלשהו, שדותיהם גובלים זה עם זה. תוקע האיכר יתדות בגבול שדהו למען ידעון. על אחת כמה וכמה בעניני אישות. אנא מסור לבני שיש לתקוע יתדות".

השומרים הבלצאים מכורים היו לויכוחים אידיאולוגיים. היו מוכנים ליהרג על קוצו של יוד בשאלות כגון: תנועה או מפלגה, אחדות תנועת הפועלים או דרך ייחודית של הקיבוץ הארצי וכיו"ב. המילה האחרונה בכל ויכוח צריכה היתה להיות **שלהם**.

למעלה מ־20 צעירים מקן בלצי הגיעו לקיבוצנו. רישומם היה ניכר בכל התחומים. והרי כמה סיפורים על אחדים מהם:

אחד מראשוני קיבוצנו היה **דוד סופר**, דודע, קראנו לו. הוא היה מספר את מעללי הילדות שלו: בהיותו בן שלוש לא רצה להיגמל מחלב אימו. היה גורר לעצמו דרגש קטן, עולה עליו ויונק. שמא תודות לדרגש זה בחר לו דודע בבגרותו את מקצוע הנגרות.

לימים, כאשר עבר העירה היה למזכיר אגודת פועלי העץ.

חיה לנדאו הג'ינג'ית, שרופה היתה לסוציאליזם מהפכני. היא ניסתה לממש את סיסמתו של לנין שכל מבשלת תהיה מסוגלת, ביום מן הימים, לנהל את המדינה. היא היתה מבשלת אוכל דיאטתי לנצרכים. ביד אחת היתה בוחשת את הדיסה בעוד השנייה אוחזת בספר הקאפיטל לק. מרקס. בינתיים נחרכה הדיסה.

רות קליכמן היתה לוחמת אמיצה לזכויות האשה, פמיניסטית של אותם הימים. היא ארגנה קבוצה קבלנית של שש חברות לצורך הכנת חצץ לכביש. הן היכו באבן כל היום ובסופו הגיעו לחמישה גרוש לעובדת, רבע משכר העבודה היומי שהיה מקובל אז. הן חזרו כמובן הביתה, עם פצעים ויבלות על כפות ידיהן העדינות.

משה רדולנסקי (רדי) ז"ל – איש אשכולות היה. הוא מיזג באישיותו השכלה רבתי עם גישה עממית בריאה. ייסלח לו חטא אהבתו לאכילה יתירה. כאשר היה יוצא לעבוד בבנייה בעיר, הכין לעצמו מספר כריכים. אך עלה לאוטובוס ומיד נמלך בדעתו: "מה, השתגעתי להיסחב עם סנדויצ'ים? הוציאם מתרמילו וכילה אותם אחד אחד בטרם הגיעו למקום העבודה.

פנקה פלדמן (פלד) יבלח"א, הרפתן החרוץ, בעל 15,000 זריחות בוקר, כמניות אישיות, רוצה להגיע לפחות ל־20,000 זריחות. הוא נוהג לקום באשמורת השלישית מזה 50 שנה, מאכיל את הפרות והעגלות ואינו שוכח לרשום ביומנו זריחה ועוד זריחה.

תקצר היריעה למנות את כל יוצאי בלצי, בקיבוצנו ואת מעשיהם, דור שני ושלישי, יוצאי חלציהם, איתנו. ודאי גאים הם באבותיהם ובאימותיהם.

מבלצי לא"י דרך הולנד

פניה לניר

פניה לניר (גולובטי)

ששה ילדים היינו במשפחת גולובטי ואני הצעירה ביניהם. אבי, לייבוש גולובטי, היה סוחר תבואות אמיד ועסקן בקהילה היהודית. בביתנו שררה אווירה לאומית מסורתית. רק שניים במשפחה נתפסו לציונות אקטיבית: אחי הבכור בן ציון ז"ל ואנוכי בת הזקונים. אחי היה פעיל ב"צעירי ציון" ואני הצטרפתי ב־1928 לקן "המכבי הצעיר". תנועה זו קמה במקביל ל"השומר הצעיר". היוזם היה צעיר בשם מרנפלד שפרש מהשוה"צ משום שלא קיבל את המגמה החלוצית הבלעדית של תנועה זו. הרעיונות שהדריכו את מרנפלד היו: השכלה כללית, פיתוח האישיות ואהדה לרעיון הציונות. הפעולות התנהלו בעברית ורוב החניכים היו יוצאי הגמנסיה העברית. לא היה כל קשר בין תנועה זו לבין ארגון הספורט – 'מכבי'.

לאחר קיום של שנה – שנה ומחצה, בוטלה התנועה והחניכים פנו איש איש לדרכו. לימים התפרסם אחד מהם – ליוניה אויגנשטיין שהיה אחר כך אחד מבכירי המפלגה הקומוניסטית הרומנית והסב את שמו לליאונטי ראוטו (כנראה ע"ש הראוט, הנהר המרופש שליד העיר בלצי).

אני היחידה מבין חברי מכבי הצעיר הגעתי ל'שומר הצעיר'. לא ארכו הימים ונגרפתי עם זרם היוצאים להכשרה חלוצית בחוות איכרים, ברומניה הישנה.

זכורתני שאבי השלים, בלית ברירה, עם הצעד הנועז שלי אולם אמי קבלה על בת זקוניה העדינה היוצאת לעבוד בשדה כאחת מבנות האיכרים. אחד האחים שלי הרגיע אותה בדברים הבאים: "פניה בין כך לא תעמוד בזה. לאחר שיופיעו היבלות הראשונות על כפיה היא תשוב הביתה לחיק אמא".

נבואתו לא נתקיימה. עבדתי בהכשרה ככל החברות והחברים. בכרם ובשדה, ככל שנדרש מאתנו. בינתיים הגיעה אלינו ידיעה מבלצי כי אחד מבוגרי הקן גמר אומר לעבור את ההכשרה החלוצית שלו בהולנד. היה זה יצחק לרנר (לניר) ששמע על קיום "אגודה למען הכשרת חלוצים" בארץ זו, לא הרהר הרבה, קם ונסע לשם. הוא עבד אצל אחד האיכרים ואף התגורר בביתו. בשעות הערב היה לומד בבי"ס חקלאי. אחריו יצא לשם משה נגירנר (נהיר). גם בי אחזה הרוח. עזבתי את מקום הכשרתי ויצאתי אף אני להולנד. הייתי אחת מארבע בנות מכל אירופה שנתקבלו לנסיון למספר חדשים כדי להיווכח אם גם בחורות תעמודנה במשימה זו. הרביעי בשורת היוצאים להולנד היה יעקב לוין, אף הוא מבוגרי הקן. היינו אז בני 18-19 כאשר יצאנו לארץ לא נודעת אולם עמדנו בנסיון מעל למשוער בעיקר תודות לקשר בינינו שנמשך מהבית. שלושה מבין הארבעה הצטרפו בארץ לקיבוץ השומר הצעיר במגדיאל – כיום שער העמקים.

שלושתנו המשכנו לעבוד בחקלאות. יצחק לניר אף עבד שנים רבות במשרד החקלאות, באגף לשימור הקרקע וממשיך במקצועו עד היום. משה נהיר היה פלח ודייג בקיבוץ וא"כ אחראי על המגזר החקלאי במועצה האזורית זבולון.
אני, כותבת השורות האלה, עבדתי שנים ארוכות כירקנית והדרכתי במשק הלימודי של הילדים.
כך הובילה אותי דרכי מחוצות בלצי, דרך חוות האיכרים בהולנד לשדות שער העמקים.

ינואר 1986

גרישה סטארוסטה

צבי הייניכס

הכרתי את גרישה סטארוסטה משנות ילדותי, את הוריו אלעזר וסוניה ואת הסבא שלו ברל סטארוסטה ואשתו הבשרנית מינדי־דויזה. לברל סטארוסטה היו שלושה בנים: אלעזר, משה ועוד אחד (את שמו איני זוכר), וגם בת יחידה, שלמדה בימים ההם בגימנסיה הרוסית של יילינה גינשקה – גימנסיה לגבירים ואמידים. היא נשאה לאחד, מוכר מכונות חקלאיות, בשם מלמד.
ברל סטארוסטה לא נמנה עם "הגבירים" והעשירים בעיר, אבל היה ידוע כאיש אמיד החי חיי רווחה, בפרנסה בפה מלא לא קופח והרובל תמיד היה מצוי בכיסו.
משפחת ר' ברל סטארוסטה גרה בעיר באלץ, ברחוב קישיניובסקאיה, בדירה פרטית שלה, מרווחת ונאה, בנויה על מסד מוגבה, עם 2 מרפסות, גינה בחזית עם עצים מצילים. הכניסה לדירה מצד החזית היתה על מספר קטן של מדרגות.
בשכנות לר' ברל סטארוסטה גרו: בקומה ב', מימין, ר' בנציון שוחט (פינקלשטיין) סבו של החלוץ ואחד ממנהיגי "השומר הצעיר" בביסרביה יוסף פינקלשטיין ז"ל, ולמטה, בקומה א' – בתו של ר' בנציון שוחט עם בעלה, עניים מרודים מטופלים בהרבה ילדים, שהתקיימו מחנות מכולת בגודל של ראש סיכה ואשר כל הפרקמטיה שלה בקושי הגיעה בימים ההם לשווי של חמישה רובל רוסיים...
משמאל לביתו של ר' ברל סטארוסטה גרנו אנו – משפחת אבי ר' חיים גייניכס ואשתו ציפרה (צפורה) עם שמונה ילדים בתוספת ילדה מאומצת יתומה מאב ואם, אשר חייהם – בלשון המעטה – היו רחוקים מחיי רווחה כרחוק מזרח ממערב... תמורת מחסור זה היה אבי משלים את החסר בפרנסת תשעת הילדים במשפחה בהליכה יום־יום, בערבים, להתפלל מנחה ומעריב ולאחר התפילה לעבור בצוותא על הדף היומי אצל הרב ר' י.ל. לנדמן שגר מולנו או בבית מדרשו של הדיין ר' ישראל יפה ברחוב פטרוגרדסקאיה...
גרישה סטארוסטה נולד באוקראינה (ברדיצ'ב), גדל, חונך ולמד באודיסה. לעתים קרובות, מדי שנה, היה בא לבאלץ להתארח אצל הסבא שלו ר' ברל סטארוסטה. חניך העיר הגדולה והמפוארת – אודיסה – היפהפיה בערי דרום רוסיה, גרישה שמר על "דיסטנץ" מסוים בינו לבין הילדים מהסביבה המרושלת והמלוכלכת. ואילו הילדים מתוך רגש של נחיתות האופיני לילדי העוני, לא הרהיבו עוז בנפשם להתקרב אל בן "הגביר".
אין להאשים את גרישה סטארוסטה בהתנשאות ורגשי גאוה לגבי ילדי השכנים המסכנים אשר בקהלם הוא לא בא. כמו כל ילד גם גרישה היה תוצר החנוך – במיוחד בשנות ילדותו – הסביבה והמשפחה בהם

גדל, ואילו אורח חייה של משפחת ברל סטארוסטה היה של אנשים קרתנים, זעיר־בורגניים שמצאו את ספוקם המלא בהנהתנות פשטנית מחיי "העולם הזה", המשוחררת מכל מעמס של רוחניות. בחינת "לחמו ניתן, מימו נאמנים, מצבו הכלכלי טוב, חי ברווחה".

ברל סטארוסטה, הסבא, אבי המשפחה, בעל בעמיו, מקובל היה על הבריות ולו ולמשפחתו יצא בבאלץ מוניטין של אנשים הגונים וחשובים. לא פגעו באיש ולא נפגעו על ידי איש. אין לזכור אותם לרעה חלילה בשום דבר – אנשים מכובדים ושקטים היו. בעל־ביתיים. לא למדו ולא שינו. לא דתיים וגם לא אפיקורסים להכעיס. על דלתות בית המדרש לא שקדו; אחרי מצוות ומעשים טובים לא רדפו; במתן בסתר ליורדים מנכסיהם וצדקה לנזקקים לא השתתפו; על קשר עם ארץ־ישראל אפילו לא חלמו... אנשים רגילים היו ללא ימרות ודרישות רוחניות כלשהן.

בני משפחת סטארוסטה לא היו מתבוללים. ולעולם לא העלימו את מוצאם היהודי ולא התנכרו לו. אפילו שומרי־שבת היו. לא מן המהדרין, כמובן. אם יש רעבים ועניים, נדכאים וחלכאים – לאלה ידאג אבינו שבשמים "הנותן לחם לכל בשר". העיקר – שמחת חיים: אוכלים לשובע, שותים לרוויה, פרנסה, כסף וזהב – בשפע...

דבר אחד, יסודי, חסר להם לבני משפחת סטארוסטה: הזיקה ליהדות ולערכיה, לעם ישראל ותולדותיו. את טעם היהדות לא טעמו, מאוצרותיה הרוחניים לא נהנו. הם לא הכירו את עם ישראל – לא את שנותיו הקצרות של חיי שקט ושלוה ולא את תקופותיו הסוערות והארוכות של סבל, שעבוד ויגון, רדיפות ומצוקה. הם היו יהודים, אבל יהודים בלי יהדות. אם גילו קורטוב של מסורת, היה זה מעט מן המעט, על קצה המזלג.

בזמנו, בשנת 1920, אני ביחד עם ברל מילגרום נפגשנו עם גרישה סטארוסטה, השכן שלי לשעבר, שעמד אז בראש פלוגת הצופים בעיר באלץ. היו לנו אתו שתי שיחות מעניינות.

הרושם הכללי שהוא עשה עלינו היה חיובי. לפנינו הופיע בחור צעיר, מנומס, נעים־הליכות, בעל אופי חזק ורצון עז, עם השקפת עולם מגובשת. גרישה היה מדבר באיטיות, מתמהמה, עם ריווח בין מלה למלה כאילו היה ממתין שמישהו יספור וימנה כל מוצא פה שלו. עתיר־ביטוי היה ובעל כוח שכנוע. בשיחה אתו היה כאילו כופה על בן־שיחתו להאזין לו, להקשיב לדבריו, וזאת לא במתכוון, לא במחשבה תחילה.

בשיחותיו אתנו, על אף הכל, לא השתכנענו בצדקת דרכו, ורעיון הצופים לא קסם לנו. אנו כבר היינו ספוגי ארצישראליות, צעירים אמנם, אבל פעילים כמעט בכל ענפי הציונות המעשית. בתנועת הצופים, בצדק או שלא בצדק, ראינו ארגון נוער שפניו מופנים כלפי חוץ, לרחוב, שבפועלו יש הרבה מן הברק ההפגנתי, ראוותנות, רצון להתבלט. התלבושת הצבעונית, הרדיפה אחרי מעשים טובים, הגשת עזרה לנזקק וכו' – כל זה היה יפה ונחמד ומושך את לב הילדים, אבל לא את לבנו אנו. דרכינו נפרדו. גרישה נשאר בשלו, ואנחנו – בשלנו. זה היה, אם הזכרון אינו מטעה אותי, בשנת 1920-1921.

שני גורמים – מנוגדים באופן מוחשי – השפיעו על דמותו של גרישה סטארוסטה, על גיבוש מחשבתו ועולמו הרוחני. הראשון: **המשפחה.** מצד אחד – בית אביו אלעזר סטארוסטה, סוחר בינוני, מפולפל, עם השקפת עולם חדגונית וצרה, מוגבלת למרקנטיליזם נועז ושאפתני להצלחה מהירה בכל מחיר, ויהיה אשר יהיה, בחינת "ראה עולמו בעיניו"; ומצד שני – הסביבה ואוירת מחנק ששררה בבית הסבא שלו ברל סטארוסטה. שָם הסבתא מינדי־רויזה השליטה משטר מטריארכלי והיא אשר הכתיבה התנהגות ודרכי חיים לכל יוצאי חלציה.

לא קל היה לגרישה, נער בעל אופי מתבלט ורצון לאי־תלות מחשבתית וחופש דעה, להשלים ולהסתגל לאורח־חיים שכזה אשר גרם לאי־הבנה בינו לבין אבא מתברגן וסבתא שתלטנית ובלתי־סובלנית לדעה של הזולת.

הגורם השני רב ההשפעה על גרישה היתה, ללא ספק, העיר הגדולה אודיסה, שכבר באותם הימים היתה מרכז כביר של תרבות יהודית ותודעה לאומית־ציונית אשר שמו הלך לפניו ברחבי רוסיה הגדולה

גרישה סטרוסטה במסיבה משפחתית בת"א 1947. ראשונה משמאל, בתו, חברת קבוץ נחשונים, ססה טלמור.

ובמיוחד ב"תחום המושב" (עשרת המחוזות ברוסיה – ערים – שם הותר ליהודים לגור, לפי החוק הצארי).

בין שני גלים סוערים אלה: המשפחה הקרתנית והלוחצת, על שני אגפיה, וזרם המעין המתגבר של התעוררות יהודית־לאומית־ציונית באודיסה, אשר ברשתו נלכדו המוני בני־נוער יהודי, צריך היה גרישא לפלס לו דרך. בתוך המשפחה הפך גרישה לנטע זר שנאלץ לשחות נגד הזרם הארכאי הרבשנתי של אבא ואמא, סבא וסבתא, נגד דעותיהם, מושגיהם והשקפותיהם.

ככל שהתענינותו של גרישא בבעיות יהודיות והיגררותו אחרי התעוררות לאומית וציונית גברו, באותה מדה הכבידה המשפחה הקנאית והזעיר־בורגנית את לחצה על הבן הסורר ומורה "התועה בדרכי החיים". נעשו אמנם נסיונות רבים ונקטו אמצעים במטרה "לתקן" את גרישה. להכפיף את רצונו של הנער העקש והמרדן ולהחזירו בתשובה. אך כל אלה העלו חרס. הבחור "הסוטה" נשאר בשלו. "הדיבוק" היהודי־לאומי שנכנס לתוכו, התופעה הציונית שאחזתו בראשית שנות התבגרותו לא הרפו ממנו עד עלותו ארצה ועד יומו האחרון.

גרישה לא השתייך ל"נוער זהב". את זמנו לא בילה בהוללות וחינגות ולא נהג קלות ראש בדברים הקרובים ללבו. כבר בשנות נערותו המוקדמות, עם הצטרפותו לגדוד הצופים שהוקם באודיסה במסגרת "מכבי" בשנת 1918 – והוא אז בגיל 14 שנה – גילה גרישה כשרון של יוזם, מדריך, מנהיג. בחור נמרץ היה. תקיף בדעותיו, מלבב בדיבורו, בהופעותיו והתנהגותו. משכנע וכריזמטי כמפקד בשעת מבחן, התרוממות או זעם.

ידידנו לייב קופרשטיין, עסקן ציוני ותיק וידוע בביסרביה, מורה דגול לעברית ופובליציסטן, יליד מרקולשטי, בדברו על גרישה סטארוסטה כותב:

...הוא (גרישא סטארוסטה) היה מעורר בלבי אילו ספיקות והסתייגויות לאחר שנוכחתי שרקעו היהודי־הלאומי, מה שקוראים כיום תודעה יהודית, קלוש מאד... כשהתידדנו הודה כי חינוכו באודיסה היה נטול יהדות ועל אף הכרזותיו הכנות והנלהבות נראה כמנותק משרשיות יהודית" (ל. קופרשטיין, ספר מקרולשטי, יד למושבה יהודית בבסרביה, עמ' 264). דברים כדרבנות. נכון. יש משהו מן הצדק בדברים אלה. אבל – נגיד אנו – דברים בגו. יש הסבר והצדקה לתלישותו של גרישה

משרשיות יהודית, והוא שילם את מלוא "הכופר" בגין ליקוי זה בחינוכו". מרד ב"מוסכמות", התפקר לחלוטין ממסגרת הבעל־ביתיות הקרתנית של המשפחה והסביבה הזעיר־בורגנית, עזב את בית־אבא ויצא לחוץ־לארץ ללמוד חקלאות לקראת עלייתו ארצה. קרא דרור לעצמו ויצא למרחב של פעילות ציונית מסורה, של אהבת ישראל לארץ־ישראל בכל אתר ואתר במשך שנים.

לא שיחק לו מזלו לגרישה. החל משנות ה־20 של המאה שלנו הוא ידע טלטולים ונדודים, אסונות משפחה, יסורים וגלגולים אין ספור: מאודיסה לבאלץ, מבאלץ לגרמניה. חזרה לצרנוביץ (רומניה), לישראל, חזרה לרומניה ואחרי תלאות וסיכונים, בדרך־לא־דרך לבגדד, להודו עד שהוא ב־1941 מגיע לארץ־ישראל. לכל אורך נדודיו הוא המשיך לפעול למען יהודים, ציונות וארץ־ישראל. הלזאת ייקרא "רקע יהודי־לאומי קלוש?" מסופקני. את "חובו" לעם ישראל בגין תלישות מתודעה לאומית", נראה לנו, שגרישה פרע. והלואי וירבו כמותו בישראל!

תיתי לו לגרישה סטארוסטה. יהודי עם לב חם. אוהב עמו וארצו, ציוני מסור ואמיץ, שפעילותו תצוין ושמו יירשם בין העסקנים הציוניים – הראשונים – של העיר באלץ, אשר כל אחד מהם תרם ועשה רבות למען הציונות וארץ ישראל – בגולה ובארץ.

הוא נפטר בארץ בשנת 1955.

הפינקלשטיינים

יוסף פינקלשטיין

נולד בבֶלצי (בסאראביה), ב־25.9.1910
נפל בהגנה על שער־העמקים, ב־19.8.1938

יוסף פינקלשטיין

שנת 1925. הימים ימי גיאות לציונות ברחוב היהודי ותסיסה חזקה בקרב הנוער. עליה גדולה, התקדמות מהירה בארץ, חלומות על התגשמות קרובה של החזון הציוני במלואו, ובו בזמן גם תסיסה קומוניסטית חזקה. התפרצויות בנקודות שונות בבסרביה הכו גלים, ובעיקר בקרב הנוער היהודי. התנועה החלוצית בבסרביה, שעד אז ניזונה בעיקרה כמעט 'רק מפליטי אוקראינה', מתחילה להכות שורשים בנוער היהודי המקומי. בתנועת השומר־הצעיר, שהיתה עד אז תנועת נוער צופית גרידא, מתחילה התאבקות קשה על גיבוש מגמתה החלוצית של התנועה. חלק מן הנוער הלומד עוזב את למודיו ועובר לעבודה פרודוקטיבית – מי להשתלמות מקצועית ומי להכשרה סתם. אנחנו היינו אז בני 14-15. בבואי לקן כבר מצאתי שם את פינקלשטיין שהקדימני בכניסתו כמחצית השנה.
בקן אז תסיסה רבה: מלווים ארצה את מייסדי הקן – מראשוני העולים של תנועתנו ברומניה; חלק אחר מתכונן לצאת להכשרה; מארגנים מחדש את פעולת הקבוצות והגדודים ותוך כדי כך מוקמת קבוצת "חיים", בה עשינו את ראשית דרכנו בתנועה.
רבים מאתנו נאלצו להילחם קשות בתוך בית־ההורים על האפשרות לבוא לקן; אולם מלחמתו של פינקלשטיין קשתה שבעתיים. בן להורים אדוקים, שפרנסתם קשורה גם בדעת־הקהל ודורשת הקפדה יתירה על מנהגי הדת, היה נאלץ להילחם הרבה כדי להיפטר מחובת המנהגים המגבילים והכובלים. כל דבר־של מה־בכך, כגון גלוי־הראש, שבבתים אחרים אין נוהגים בו כובד ראש, היה כאן נושא למלחמה. ופינקלשטיין הצעיר נאלץ להילחם בהגבלות דתיות אלו מאז היכנסו לקן. זכורני כיצד עזב פעם את הבית לאות מחאה, עד אשר התברר להורים, כי החלטת בנם, ללכת בדרך בה בחר, חזקה מיכולתם לעכב בעדו. אולם לא רק הגבלות היו מנת חלקו בבית־ההורים. התורה המרובה בה הלעיטוהו משחר ילדותו ליטשה את מוחו והקנתה לו מחשבה חריפה ומנתחת. אלא, שתחת ההתפלפלות העקרה בגיל צעיר בהלכות ופסוקים, עברה נטייתו להתעמקות בבעיות פילוסופיות וכבר בגיל 16-17 היה קורא את שפינוזה, קנט, שאפנהויר והוכיח מידה גדולה של יכולת־שקידה ועבודת מחשבה בלתי־שכיחה בגיל זה. ועוד דבר קיבל בבית־ההורים: אהבה עזה וחמה של אם, שבכל התנגשות בין תקיפותו של האב המקפיד על שמירת מצוות קלות כחמורות ובין רצון הבן הלוחם להשתחרר מהן, עושה היא את הכל על־מנת להקל לבנה־בכורה.
התנועה אז בתסיסה החזקה שעם תהליך ההתגבשות החלוצית, אמנם אנו עוד טרם הועמדנו בפני ההכרעה הממשית, אולם נמצאנו קרובים לכל המתרחש. הסניף החלוצי היה לא רחוק מסביבתנו

ובקורינו בסניף הפכו לדבר יום ביומו. תכונה גדולה של הכנה למושבות־הקיץ, הכנה על ידי עבודה כשכירי־יום בעבודות שדה. ביחוד חזקה השפעת משק־ההכשרה – ביליצ'ני, ע"י בלצי – שנרכש אז ע"י "החלוץ". ובצד הענין הרב שמצא פינקלשטיין הצעיר בעסקו בשאלות עיוניות – איזו הרגשת שחרור וחופש היתה תופשתו בטיולים אלה, כאשר לעומת הרובע המרופש והנחנק בצפיפותו – רובע יהודי טיפוסי בו גר פינקלשטיין – היה מוצא את עצמו במרחבי שדות וביופי המקסים של טיולי הלילה. ענין מיוחד מצא באסטרונומיה ובטיולי־הלילה של קבוצת "חיים". היה מסביר בבקיאות רבה את סתרי הכוכבים ומהלכיהם, שזכר אותם, נדמה לי, גם בימיו האחרונים.

סוף־סוף הועמדה התנועה בפני ההכרעה בשאלת ההגשמה העצמית. רבים מהמנהלים המוּכָּרים עזבו את התנועה מהיעדר כוננות אישית ללכת בדרך החלוציות. על הקן בבלצי לא עבר המשבר כשם שעבר במקומות אחרים; מזמן ספגנו את רוח החלוציות והיתה בשבילנו כמובנת מאליה.

לא ארכו הימים והגיעה השעה להירתם בעול ההנהלה. בקן – הנהלת צעירים מאתנו והנהלת עצמנו. לפלוגתנו לא היה עוד מנהל, אולם המרַכּז למעשה היה פינקלשטיין, שיבוכלתו התרבותית היה משכמו ומעלה גבוה מכל החברים. התקופה רבת־חשיבות לביסוס האידיאולוגי וגיבוש השקפת־העולם העצמית. פינקלשטיין – הראשון ללימוד כתבי מארכס, לנין, בורוכוב וכו' לומד ומלמד לאחרים. בינתים נוצר הקיבוץ הארצי בארץ. ההתאבקות הרעיונית מתלקחת גם בתנועה בגולה ואנו שותים בצמא כל מלה המגיעה מן הארץ ע"י עתון התנועה, שהיה מופיע אז לסירוגין ומתוך מאמרים בודדים ב"דבר". בימים ההם הועמד גם פינקלשטיין בפני ההכרעה האישית על דרך חייו. גמר את למודיו בגימנסיה בהצטיינות, בעיקר בלימודי המתמטיקה והכלכלה המדינית. ההורים לוחצים בתוקף – את "טובת בנם הם רוצים"... – לבל ילך להכשרה, לחיי סבל ודוחק וסכנה, כי־אם ינצל את כשרונותיו ויפתחם ע"י המשכת הלימודים. לשם כך לא ייקר להם כל קרבן. אולם, עם כל נטייתו ללימוד, אין פינקלשטיין מפקפק אף רגע איזוהי הדרך בה עליו ללכת. בפסח תרפ"ט הנו בין הראשונים מחברי פלוגתנו היוצאים ל"מסדה". לא בנקל עלתה לו הכניסה לעבודה ודומני, כי מכל הצרות הנופלות בחלקו של חדש בהכשרה נפלו רובן בחלקו. אך למרות האוירה החברתית הקשה, ששרדה באותם הימים ב"מסדה", הוא נכנס לכל עבודה במשק, שלא כל חדש זוכה כי יכניסוהו בה. ועם זאת מתחילה ההתכוננות לשנות את פני סניף ההכשרה מבחינה חברתית. עם תום עונת הקיץ יעזבו הותיקים את המקום ואז יבוא תור החברים החדשים לשנות את היחסים החברתיים ולבנותם על יסודות חדשים.

קשה היה מעמד תנועתנו בתוך "החלוץ" בימים ההם. חברי השוה"צ היוו אמנם את מרבית החברים בהכשרה, אולם בהנהגת התנועה היה כוחם מועט. התיחסו אלינו כלצעירים הגונים, אלא שבמה שנוגע להנהלה הרי צריך לנהל אותם ולא למסור את הגה התנועה לידיהם. היה זה לאחר הקמת הקיבוץ הארצי בארץ וראשית התגבשותו של השוה"צ כתנועה פוליטית עצמאית.

בחג השבועות תרפ"ט – יוני 1929 – מתקיימת האספה השנתית של משק "מסדה", בה נבחר פינקלשטיין למזכיר הקבוצה למקום – הופעה בלתי שכיחה לגבי חבר הנמצא רק מיספר שבועות במקום. באותם הימים עצמם התקיימה פגישת היסוד של קיבוצנו וגם בה לקח פינקלשטיין חבל אקטיבי.

מספר חדשים אחרי־כן פורצים מאורעות תרפ"ט. השמועות מהארץ איומות ומרעישות כיד הסנסציה הטובה על העתונות: הנה עלו אלפי בדואים על ישוב פלוני ואלמוני, כאילו כל הישוב עומד להִמחות מעל פני הארץ. בימים ההם שכב פינקלשטיין מוכה בפורונקולים ואני שכבתי חולה קדחת – הזדמנות נדירה לשיחות וחילופי דעות. המאורעות שזעזעו את אמונתם של רבים לא זעזעוהו כלל והוא מביע את כוונתו לעלות מיד, כאשר רק תינתן האפשרות.

ובעצם המאורעות עולים ארצה רבים מבוגרי התנועה ומנהליה ועם העולים – גם חברי הפלוגה הראשונה של קיבוצנו. מן ההכרח הוא למלא את מקום העולים, להכניס כוחות חדשים בעול עניני התנועה, למרות היותו רק כמחצית השנה בהכשרה נבחר פינקלשטיין למזכירות מרכז ה"חלוץ", כאן

יוסף פינקלשטיין ודורה במפגש משפחתי

הפינקלשטיינים: בן ציון, זיומה, דינה, לייבל עם ההורים

נפתחות לפניו אפשרויות חדשות לפעולה צבורית רחבת הקף. המצב במרכז "החלוץ" בימים ההם היה כזה שאין מכניסים איש מהשוה"צ באופן שיכיר את הנעשה. כי אם הכוונה היא לבלום את כוחות התנועה המתפרצים לפעולה. והוא הצעיר בן 19 מצווה לעמוד יחידי מול אנשים מבוגרים ומנוסים בפעולה ציבורית ועליו להילחם על זכויות התנועה לבל תקופחנה ועל כך שתנועתנו, שהיוותה אז את החלק המכריע ב"החלוץ" תטביע את חותמה גם על כיוונו של "החלוץ" והנהלתו.

ולא פעם נדמה היה או שיכניעוהו כי ילך במסלול הקבוע מאז או שיברח משם. אולם פינקלשטיין לא נכנע ואף ברוח לא ברח. ככל שהמלחמה נעשתה מרירה יותר, כן התחשלו גם רצונו, עקשנותו ותקיפותו שלא לעזוב את המערכה עד אשר תתמלא השליחות אשר הוטלה עליו מטעם התנועה. עמידה זאת במערכה הכשירה למעשה, את התנאים להשלטת השפעתה המכרעת של תנועתנו על הסתדרות "החלוץ" ברומניה. תקופה זאת של פעולה ציבורית ענפה הבליטה את פינקלשטיין לא רק כבעל־יכולת בשדה התרבותי־האידיאולוגי שבזה הוכיח את יכולתו עוד לפני כן; באן הוכחה ידיעתו לתרגם את הרעיון הכללי לשפת המלחמה הפוליטית האקטואלית. לאחר היותו בתנועה כשבע שנים עלה ארצה בה התחיל הפרק השני של חייו, בתנועה בקיבוץ, בציבור הפועלים, בשליחות לגולה – פרק בו הסתמן ביתר שאת איש המחשבה התרבותית־הפוליטית, איש המלחמה הציבורית הנאמנה.

ד. גוברמן

פרשת צ׳רנוביץ

– על לייבלה וזיומה פינקלשטיין

אברמצ׳יק טורצ׳ין, קבוץ רשפים

אברמצ׳יק – אברם טור־ציון – קיבוץ "רשפים" – עדות שהוקלטה ע"י שלום צור (מקבוץ דן) ב"רשפים" 15.5.76. כבר בשנת 33, נכנסתי לגמנסיה, בערך בכיתה הרביעית בגמנסיה, נכנסתי לקן "השומר הצעיר", לא יכול היה שלא להכיר את משפחת פינקלשטיין זה היה המרכז של הקן. בית יהודי חם, שם התנהלו שיחות מנהלים, פעילות רבה מאד, הבית ברחוב יהודי, רחוב קישינובסקי ושם הכרתי את שני האחים, את לייבלה ואת זיומה. לייבלה למד אתי יחד.

כשנכנסתי לקן הוא היה מדריך שלי. לייבלה היה בחור מוכשר מאד, בעיקר הצטיין במתימטיקה, היה בחור חזק, (אני זוכר ש"היה לו ראש", היה מפצח עם המצח אגוזים). היה עקשן נורא וקיצוני מאד בדעותיו מההתחלה.

הוא היה בקבוצה אחרת. באותה שכבה היתה פלוגה אחת, באותה תקופה, של תלמידים ושל נערים עובדים. הוא התעקב להיות בפלוגה של הנערים העובדים. אגב, פה בקיבוץ ישנו עוד חבר אחד שהיה בקבוצה יחד עם לייבלה. ישה קוראים לו.

כשגדלו קצת, לייבלה היה גם מדריך קבוצה, התבלט יותר ויותר במתימטיקה. וכאשר באו הרוסים, לפני שנכנסו הרוסים – (זה נשמע באויר, הנה עומד להתרחש משהו...) הקומוניסטים שהיו במחתרת רובם היו יהודים, והצליחו לחדור לקן שלנו, היתה קרקע פורה מאד לדבר הזה. עשו את זה בעורמה. אני זוכר, הייתי חולה, סבלתי באותם הימים ממחלת כליות, והייתי בכפר לריפוי, והנה בחג השבועות, זה כבר היה סמוך לבואם של הרוסים, קיבלתי מכתב בהול לבוא, קרה משהו. התברר שכמה מהמדריכים היו פעילים מטעם הקומסומול, וכמעט ופרקו את הקן.

חזרתי לעיר, אבל, הנה באו הרוסים. כשבאו הרוסים לא מצאתי לי את המקום בעיר, גם המשפחה שלנו חזרה לכפר... אבא שלי בשעתו, לפני שבא לכפר היה מורה, והוא החליט לחזור למקצוע הקודם, להיות מורה בכפר, והוא קיבל משרה של מורה. אז היו זקוקים למורים, המשרה באיזה כפר קטן, (שם לא היה בית־ספר קודם) הרוסים הקימו מיד בית ספר בתוך האחוזה של הפריץ, היינו סך הכל שני מורים, אבא שלי מנהל ומורה, ואני מורה. מדי חודש חודשיים הייתי בא העירה לשמוע מה נשמע. התברר שרובם התרגלו למציאות החדשה, לאחר הלחץ האנטישמי שהיה קודם, פתאום לומדים בגמנסיה אידיש, מדברים אידיש, פעילות תרבותית ענפה, כל השכבות שלא ראו אותם ברחובות, העניים, המדוכאים, משהו השתנה באופן יסודי.

הייתי בא העירה, התנהלו ויכוחים, אבל זה היה נראה כחלום רחוק מאד איכשהו להגיע ארצה, בכלל

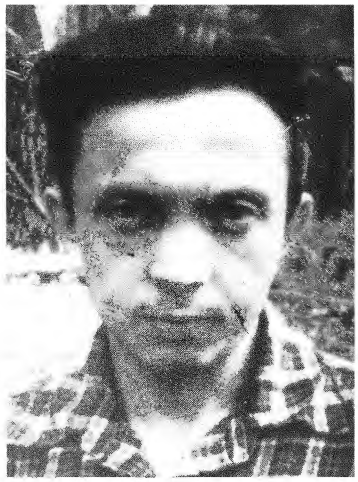
מה יהיה, מאוד מעורפל. יחד עם זה באותם הזמנים היו ידיעות על נצחונות הגרמנים.
זיומה (פינקלשטיין – ש.צ.) סיפר לי – (זיומה היה מראשי הקן באותו זמן) באותו זמן היתה שליחה, לפני זה, דורה משמיר, היתה שליחה בקן. אבל זיומה נשאר הראש. אני לא הייתי בדיוק כשהרוסים נכנסו, הייתי בכפר, שוב בגלל המחלה שלי לא יכולתי להיות, וסיפר לי שעשו מצעד חגיגי, קברו באדמה את ספר השומרים, את הדגל, להפסיק כל פעילות. היתה איזה קבוצת הכשרה על ידנו, "מצדה" של גורדוניה, שם ניסו עוד איזה זמן, אבל זה התפרק מהר. ניסו בגמנסיה כשהפעילו את הגמנסיה לאידיש – גמנסיה היהודית, בית־ספר תיכון יהודי, ניסו בבחירות לועד התלמידים סיפרו לי, אבל זה נכשל.
זיומה פנה, אלי, כיוון שהוא ידע שזה מסוכן להיות בעיר, הוא רוצה קצת להכנס להוראה. סידרתי לו בכפר סמוך, יותר גדול, היה מחסור חמור במורים, המורים הרומנים ברחו, הרוסים הגדילו מאד את כיתות בתי־הספר. הוא בא עם החברה שלו, ניורה, היתה לו חברה, שהיא נהרגה אחר־כך במלחמה. אתם היינו בקשר הדוק מאד. עד שהוא סיפר לי שלייבלה נסע לצ'רנוביץ ללמוד, והוא מצליח מאד, ובחופש הראשון, היה בינואר בערך, הוא בא לבקר אותי ב... מקום יפה מאד, וסיפר לי בסוד, זה היה נשמע אז כמו איזה אגדה לא מהעולם הזה, שיש איזה ארגון, מפולין, ארגון עולמי, לא ידע פרטים. והענין חי. קשר הדוק לא היה לי. רק אחרי כ־3 חודשים זיומה סיפר לי שעצרו את לייבלה, ואם יש לי משהו, אם אני מסתיר, – אני זוכר שהיה לי עתון "השומר הצעיר". ליובל ה־20 של התנועה, החבאתי אותו בחצר, זה היה הפריט האחרון.
לקראת סוף שנת הלימודים, זיומה נסע לבקר בבלצי, אז התחילו גם המאסרים בלילות, של העשירים, הציונים, לאומנים, כל מיני. באחד הלילות היגלו גם את זיומה. ויותר לא ראיתי ולא שמעתי, עד אחרי המלחמה.
אחרי המלחמה, בערך בראשית ספטמבר 45, הגעתי לצ'רנוביץ, ושם פגשתי חבר מגורדוניה, שהוא למחרת, נדמה לי, עבר את הגבול לרומניה. הוא סיפר לי שלייבלה מת במחנה, מיתר החברה יש מכתבים. אבל היו אלה ידיעות לא ברורות.

לייבלה פינקלשטיין

בן ציון פינקלשטיין

בן ציון פינקלשטיין – קיבוץ שמיר – עדות שהוקלטה בקיבוץ דן ע"י שלום צור בפברואר 77.
שמי בן ציון פינקלשטיין מקיבוץ שמיר. אנחנו "המשפחה מבלצי" היינו 5 ילדים בבית. הבכור יוסף חבר קיבוץ שער העמקים עלה ראשון ארצה. נפל בזמן המאורעות בזמן 38 בהתקפה על אוטובוס שעלה לקרית עמל, כולנו היינו חברי השומר הצעיר. לאחר עליתי ארצה ב־36 התחילה המשפחה לחשוב על

עליה ארצה. חשבנו שאחרי יעלה האח הצעיר שלי זיומה הקרוב אלי יותר 5 שנים אחרי. אחר שהוא יעלה נחשוב גם להעלות את המשפחה. בינתיים פרצה המלחמה וכמובן טרפה את כל התכניות.
הבית נחשב כבית ציוני וגם בית של השומר הצעיר. כל שליח שבא לקן של השומר הצעיר, אם בא לביקור של יום־יומיים או שבא לעזור לעבודת הקן לתקופה יותר ארוכה, קודם כל מצא בית במשפחה שלנו. גם השליחים הכירו את הכתובת של הבית. הכירו את ההורים. ומצאו שמה תמיד מקום ללון, אוכל לאכול והרגשת בית ממש.
עם פרוץ המלחמה ועוד לפני זה, לאחר ההסכם בין רוסיה לגרמניה ההנהגה הראשית שהיתה בבוקרשט, התארגנה לעבודה באיזורים שעברו לבריה"מ בוקובינה ובסרביה. זיומה שהיה אז בהנהגה הראשית קיבל על עצמו לחזור לבסרביה ולארגן שם את התאים של המחתרת של התנועה. הצעיר יותר ליבל היה אז נער עוד טרם גמר את הגימנסיה. גם הוא היה שייך לתנועת "השומר הצעיר".
הראשון שנעצר בידי הרוסים היה הצעיר לייבל אשר למד אז באוניברסיטה בצ'רנוביץ. האמין במפעל הסוציאליסטי של בריה"מ. לא השלים בשום פנים ואופן שתנועה כמונו שהננו סוציאליסטים ומרקסיסטים לא נהיה מוכרים ע"י השלטונות בבריה"מ, היה חדור אמונה שהבעיה היא רק בעיה של אי הבנה וברגע שהוא יסביר להם מה אנחנו באמת לא יכול להיות שלא יפלו כל החומות ואי ההבנות. בזה הוא האמין גם כשעמד במשפט. וכמובן שאמונתו זאת לא עזרה לו הרבה. מה שידוע לי שהוא נפל עוד בדרך אל מקום הקבוע שנשלח אחרי המשפט, המשפט עצמו הופסק עם פרוץ המלחמה. עם התקפת גרמניה על בריה"מ. הם נשלחו למרחקי סיביר ובתלאות הדרך, הוא באחד ממחנות הביניים בדרך נפל מדלקת ריאות.
האח הבוגר יותר זיומה נעצר אף הוא יחד עם משלוח של כמאה שלושים יהודים מוכרים כציונים או כפעילים ציבוריים בקהילה היהודית בבלצי. נשלחו ללא כל האשמה. ללא כל משפט; כעבור שנה וחצי הגיע אליהם במרחקי סיביר אחד השופטים החוקרים ממוסקבה. וממאה שלושים וכמה אנשים אסירים שנשלחו נותרו בחיים רק 32. לחוקר השופט ההוא היה "הומור מאד מאד אנושי". בפניה ראשונה אליהם הוא אמר להם "אני רואה שלרובכם לא היתה סבלנות לחכות עד שאני אבוא ומתברר שהם היו החכמים"...כך התחילה החקירה.
המשפחה עצמה נשארה בבלצי עד התקפת הגרמנים על בריה"צ. עד הזמן הזה הבית המשיך להיות בית, כתובת ידועה לכל איש מחתרת של התנועה ולכל ציוני שחיפש מפלט...
עם התקפת הגרמנים על בריה"מ התחילו הנדודים ודרך הבריחה. האב שלאחר מות הבן הבכור בריאותו נתערערה ורוחו נשברה לא עמד בתלאות הדרך; חלה ונפטר במרחקי אוזבקיסטן. האם והבת הצעירה שהיתה בראשית הנדודים בגיל 12 עברו את כל התלאות וחזרו עם תום המלחמה לבלצי.
וכאן מתחילה פרשה של מעשה גבורה של האם הישישה והשבורה מהתלאות. היא היתה הקשר שהשיג איתה שליחנו בבוקרסט יצחק בן אפרים. אליה הוא היה מעביר ע"י איש קשר מיוחד שלו הודעות מכתבים וסכומי כספים בשביל כל האיזור, והאשה הישישה עם כל הסכנה הכרוכה בזה היתה יוצאת בכל מזג אויר לפגוש את האיש ואח"כ היתה יוצאת עם כל טלטולי הדרך של אז לאחר המלחמה לחלק את כל דרישות השלום, את המכתבים ואת סכומי הכסף לפי הרשימה שהיא קיבלה. וללא כל מחשבה שניה וללא כל הרהור האשה הישישה הזאת עשתה את זה בנאמנות.
לאחר חידוש הקשרים שלי עם אמא, כמובן שדבר ראשון לאחר קום המדינה שלחתי דרישה לעליה ארצה. עם הדרישה הראשונה התקבל האישור בשבילה. אבל האם החליטה שעד אשר היא לא תראה את זיומה משוחרר היא לא תעזוב את הארץ. ואכן הדבר מאד עזר לזיומה. היא ביקרה אצלו, שלוש פעמים הגיעה עד למוסקבה בטיפול לשחרורו. הידיעות שהיתה מוסרת לו מעצמה ומהמשפחה וממני מהארץ כל זה החזיק את זיומה וחיזק את ידו ואת רוחו.
ב־1958 סוף סוף שוחרר זיומה מהמעצר עם תוספת של 5 שנים שהייה באיזור! זיומה עצמו במשפטו הראשון בימי המלחמה קיבל עוד פסק דין, ללא משפט וללא חקירה. נידון לשמונה שנות מאסר. שנה

זיומה פינקלשטיין

לפני שהיה צריך להשתחרר הוכנס אליו כשכן לחדרו פרובוקטור אחד שהציג את עצמו גם הוא כציוני אסיר שעומד בימים הקרובים להשתחרר. וכמובן פיתה אותו לשלוח איזה מכתב וידיעות החוצה (המעשה הידוע שכמעט כל אסיר ציון מספר אותו). זיומה נפל בפח. נתן לו מכתב קצר. אמנם לא היה בו כתוב הרבה אבל גם לפי מה שהיה כתוב בו הספיק להם להאריך את מאסרו בעוד 5 שנים. ולאחר 12 שנה הוא נידון לעוד 5 שנים. סליחה לעוד 3 שנים מין מעצר איזורי; שאסור עליו לצאת מן האיזור.
לאחר גמר המועד הזה הגיע זיומה לבלצי חולה במחלת כבד שהיא תוצאה מתנאי המעצר. חיש מהר התברר לו שבבלצי ובכל הסביבה איפה שמכירים אותו, לא יכול להסתדר לא בעבודה ולא בדירה ובבריה"מ מי שאיננו עובד אין לו גם זכות קיום. אבל גם זכות עבודה איננה מובטחת הווה אומר מי שאיננו נראה בעיניהם אין לו זכות קיום.
לאחר טלטולים בסביבה הגיע זיומה למסקנה שהמקום היחידי שיוכל לחזור אליו זה אותו המקום שהיה תקופה של המעצר האיזורי ואכן הוא חזר לאיזור, התחתן שם. הסתדר בעבודה, היה באחד התפקידים החשובים בבית חרושת גדול למכונות חקלאיות ולטרקטורים. נחשב כיד ימינו של מנהל הכללי. העריכו אותו גם הפועלים גם בסביבה. התחתן אבל לא הספיק להוליד ילדים. המחלה כילתה אותו במהרה. הספקתי לפגוש אותו ב־1962 בביקורי בבריה"מ. לאחר שסיפר לי על התלאות שעבר, על התנאים של מחנות ההסגר שכמוהם אפשר למצוא בהרבה סיפורים וספרים שכל מה שנכתב לא רק שאיננו מוגזם אלא הרבה מאד צנוע כלפי מה שהיה במציאות. למרות כל זה כששאלתי אותו מה מצפונו ומהי אמונתו הסוציאליסטית עדיין האמין גם אז זיומה באותן השיחות שהיו לנו בלילות במוסקבה בפגישה שישבנו בצל חומות הקרמלין עדיין האמין שכל מה שקרה הוא תוצאה של משגה של אי הבנה שהמשטר והאמונה ביסודה עדיין צידקתם איתם. קשה היה לי לראות אדם שעבר מה שהוא עבר ועדיין מאמין במי שגרם לו לכל מה שעבר עליו. שנה אח"כ נפטר זיומה ממחלת הכבד. אמי נפטרה עוד לפני ביקורי בבריה"מ ב־1960. אחותי שבינתיים התחתנה ונולדה להם בת לא הצליחה להגיע ארצה. כל הדרישות שלי הושבו ריקם אבל דוד אחד באמריקה הצליח בכל זאת להוציא אותם לאמריקה.

ז'קי קאנטור – קיבוץ דליה – עדות שהוקלטה בקיבוץ דן ע"י שלום צור, מרץ 1977.
היה זה חורף 1942 מצב הרוסים בחזית היה בכי רע, אנו עובדים בלי מנוחה בלי שבתות ומנוחה. מחסור באוכל מחסור בציוד להלבשה. אתה יוצא עם חשיכה לעבודה וחוזר עם חשכה. הקור בחורף מגיע ל־30 מתחת לאפס 40 ומעלה מזה. התחילו המחלות, חוסר ויטמינים גורמים לאיבוד ראיה בלילה והמחלה

נקראת עיורון תרנגולות, אתה פשוט מפסיק לראות בלילה. והמחלה השניה צוונגה נשירת השיניים. התכנון, המנהלה תובעים בתוקף את מספר האנשים הדרושים למילוי תוכניות העבודה. גיבורי העמל מבוקובינה מתחילים להשבר. האכרים יודעי המקצוע נשברים באופן פתאומי וכורסים תחתיהם ממש פה אחד ושם אחד ובהמשך. אין יום שאנו חוזרים מעבודה כשאנו סוחבים על גבינו מת או שנים. פשוט התמוטטו בדרך. את הדיאגנוזה או סיבת המות איש לא קבע ולא היה קשה לקבוע. הם מתו מרעב וחוסר כח לעמוד בעבודת הפרך. מתעוררות בעיות חדשות יש לקבור המתים – הראשון שגמר את חייו היה ליבל פינקלשטיין ז"ל הצעיר בחבורה. ליבל היה בן 18 במותו. נולד בבלצי למשפחת פינקשלטיין המסורתית שכל בניה היו חברי השוה"צ. אחיו הבכור יוסף פינקלשטיין ז"ל נרצח בשער העמקים ע"י ערבים בשנת 1936. אחיו השני בן־ציון יבל"א חי עד היום בקיבוץ שמיר. זיומה נאסר במקום אחר וגמר את חייו באורל, כ־250 ק"מ ממקום המצאנו. זיומה נשפט פעם ראשונה לעשר שנים ופעם שניה לעוד 8 שנים בעד השתייכות להשומר הצעיר.

לייבל פינקלשטיין

ליבל היה צעיר האחים פינקלשטיין; ליבל היה למדן ואהב להתוכח. בחקירה נהג ליבל לאמר לחוקרים על אכזבתו העמוקה מהמשטר הסוביטי ותבע ממנו בתוקף את צדקתנו. הוא לא גמגם ולא הסתיר את אכזבתו החמורה מהמשטר הסוביטי. ליבל פשוט לא השלים. "וכי סוציאליזם הוא זה? (קרא מן התיק) "דיקטטורה של הפרולטריון? לא דובים ולא יער. שלטון אימים שלא היה דוגמתו עוד. איוון האיום הן היה שליט נאור לעומת סטלין הצאר האדום. שכבה דקה של חבר מרעים החורשים על גבם של מליונים חלכאים הנאלצים להריע "הידד" והם שפלי ברך ורעבים ללחם...
בימים הראשונים שהגענו למחנה, קמנו באחד מהימים ולא מצאנו את ליבל. התברר שבלילה לא היה מנוח לליבל והוא יצא לטיל במחנה, הסתכל בשמים הבהירים וראה את הכוכבים נהנה מיפה הטבע ולא השלים שכל זה כה מכוער, כה מחריד ושאל: מה חטאתי? מה עשיתי להם?
אף אם היה זה ציטוט מתוך האשפה, נשמעו הדברים משונים מפי חבר המפלגה השלטת בין הקירות האלה. זה "מבצר הקומוניזם" בצ'רנוביץ העיר... משמשמעתי את הדברים הונח לי. ידעתי בדיוק במה מדובר. זה לייבל פינקלשטיין היקר שלנו ירה בהם "בתותחו" ללא פחד. צעיר זה, מבלצי שבבסרביה מהפעילים המבטיחים שלנו במחתרת. סטודנט באוניברסיטה של צ' מוצאו מבית שומרי מפורסם בעיר. כל האחים חברי התנועה. המבוגרים שבהם, כבר בקיבוצים בארץ. לייבל צעיר, מרשים בהופעתו החיצונית ובמסירותו לתנועה היה זולל הסוביטים הקיצוני שבתוכנו...
רבות היינו משוחחים ומתוכחים בנקודה זו. הוא לא היה מוכן לגלות "הבנה" לתנאים אוביקטיביים. את הע"עיוותים" שהסעירו אותנו בחיי היום יום וגם מבחינה עקרונית, מהפכים הקטנים ועד העצומים שבהם, נסינו לתרץ ב"בלוקדה" על החלוץ המהפיכה שהפתיעה את מהלך ההיסטוריה ואת הפרוגנוזה המרכסיסטית וניגש "לעשות" את המהפיכה אף אם טרם בשל לכך... השתדלנו לסכם שעל אף הזיגזגים הנוראים והמכאיבים הכיוון הוא קדימה בכ"ז וראויה היא בריה"מ, חלוצת המהפיכה, והעמים המשלמים בדמם וחלבם, את מחיר היותם הראשונים – לאהדתנו הכנה ביותר. ליבל לא רצה שמוע: אין זה סוציאליזם! טען. זוהי מפלצת איומה הנושאת את שם הסוציאליזם לשוא! ולא ניתן היה להזיז אותו מכך! עשוי היה ללא חת! על דעתו הגן בלהט ובגלוי גם באוניברסיטה. לא כרע ברך גם בפני החשובים ש"בפוליטרוקים". (למען האמת לא יתרון בשביל איש מחתרת...)
עדויות שנמסרו **לשלום צור** – איש התנועה מפולין שעבר את בסרביה בנדודיו בראשית המלחמה.

אריה (ליוניה) שכטר – איש החי"ל

אריה שכטר

נולד בבלצי (בסרביה ב' אב תר"פ (17.7.1920)
נפל בשדה הקרב י"ז ניסן תש"ה (31.3.45)

בנפלו

"...עברתי את גיהנום דנטה. הייתי קרוב להיות
בגן־עדן, אולם... נשארתי בחיים. דרכי מסוכנת,
אולם חובתנו תובעת שנמשיך בדרך זאת. עז
רצוננו להשתתף בבנין ברגיאת..."
(ממכתבו האחרון)

מבעד לדק מרחקים – צלם ענג,
נער רך בתלבשת הדר;
לב־אמונים, לא נטש רע בצר,
ובקרב אָחור לא נסוג.
רחל

עם ליוניה בחזית

מי הסניו ממשיכים לזרום בדרכם, כאז ומתמיד. השדות מסביב מוריקים, בתי אכרים עזובים מתושביהם. הרושם הכללי: כברת ארץ שקטה וחיננית. אילולא זמזומי כדורים, שריקות פגזים הנפלטים מלועי כלי הרס והרג והדי התפוצצויות, אפשר היה לדמות את הסביבה לאי אידילי של שלוה נצחית. לא כן יזכרוה אלה אשר שרכו רגליהם לילה לילה בין השבילים ומרבדי הירק, וצל המוות אורב להם מכל צד. שדות, צמחים ומקורות חיים – כמו מוקשים ומכונות תופת הסתרתם מעל פני השטח, כמה רגלי בני אדם נקטעו ותקעו בכם? זרעו בכם בדמעה והנה העליתם קציר חיי אנוש. בנאמנות מילאתם שליחותו של מלאך המוות.

1 באפריל 1945, יום ד' דפסח ה' תש"ה. כבכל יום מהימים ההם, בשעות אחרי הצהריים, ישבתי בעמדת תצפית והטלפון לידי. מתוך שיחות שבין עמדות אחרות וביניהן והמַטה, קלטתי את הידיעה על התנקשויות פאטרולים של לילה. כמה מהאנשים שחזרו עם שחר מהעמדות שבחוץ, ידעו לספר על חילופי יריות והתפוצצויות מימיננו, כלומר מגזרת הגדוד הראשון. גם במלחמה טוטאלית כזאת, נשארת בך פינת סתר השומרת אימונים לקרוב וליקר לך. אין עוד כוח לחכות עד אשר תשוב קבוצת הקשר שיצאָה לעמדה האחורית להביא מזון, תחמושת, דואר ואת הידיעות האחרונות, המנסרות בעל־פה. הצטרפתי להולכים. רצים קדימה ברגליים כושלות, מבלי להרגיש כלל במעצורים הקשים, בנעליים הכבדות הבוֹססות בבוץ, זוחלים על פני הגבעות, שוקעים בעומק המים של בורות וביצות. ובאותו חדר אפלולי, על שולחן "כל־בו" הזדקרה באמצעו מעטפה לבנה, בלי בול־דואר. מכתב יוצא־דופן בין כל יתר המכתבים, מכתב פנימי מחבר. בידיים רועדות פתחתיו ובעיניים מתרוצצות בלעתי את השורות

הספורות: "בשורה רעה אתי. הלילה בפעולות של הגדוד הראשון נהרג גם בחור מקיבוצכם – שמו: שכטר. בסיכום נהרגו ארבעה בחורים, 13 פצועים ואחד נעדר".

צנחתי על ארגז התחמושת שעמד לידי ורק בעזרת מלווי חזרתי לעמדתי. לא אדע הנפגע לב אויב מכדור אחד מני רבים שכיוונתי נגדו. סוד החושך הנצחי שליווה אותנו בכל לילות המשמר – לן פתרונים. אחד ברור לי, חבר יקר, את חייך היקרים לנו, לא במות עם שלם של מנוולים ורוצחים סאדיסטיים נקנה לנו. זולה מדי היא נפש מורעלת של חיות אדם. אפילו בעד החיוך הקל שעל פניך שלא ימוש מזכרוני.

לא הכרתי את ליוניה מקרוב. רק את שמו שמעתי בטלטולי דרך שלי בין קבוצות הכשרה של קיבוצנו בערי רומניה. לראשונה פגשתיו בפגישת קיבוץ ראשונה שנתקיימה סמוך לוועידת התנועה בקישינוב. מבין כל צירי הקבוצה הצעירה שבבקאו, מסר את הדו"ח הצעיר שבחבורה, ליוניה. שמעתי שהוא היה חביב על הבריות, שוקד על הלימודים ומקובל בחברה כאח־חבר. ושוב נפרדנו. ובפני כולם – חזון ההגשמה, עליה ויסוד הקיבוץ בארץ. הגברת קצב העליה נהפך לצו השעה. וכך פלטו גלי השלום האחרונים של הים התיכון את אניית המעפילים "טיגר הייל" אל חופי הארץ, וליוניה בתוכה.

ובחיינו לפעמים אפשר לחיות מקרוב מבלי להרגיש בבן האדם, מבלי להדק קשרים ולהעלותם על פני המושג הרגיל של חברות בקיבוץ. ידעתי על התאקלמותו בחיי קיבוץ בדרך נפתולים. היאבקותו בקבוצות עבודה וגרעינים, בנדודים מהצפון לדרום, מהעמק לשרון, ועד לעיר הנמל חיפה. ידעתיו מתלבט בתקופה סוערת והרת־סכנות עם פרוץ המלחמה וצמיחת אידיאולוגיות תבוסתניות וזרות לרוחנו; ומאידך עלה בראש ועד של ציבור פועלים גדול. הוא לא קפא על שמריו, היה ער ומעורה בכל אשר סביבו. הוא לא קיבל את הכל כמקבל תורה מסיני, כי אם תוך מלחמה פנימית, התלבטויות והתגברות על חולשות וקשיים. וכאשר נרתם בעול תפקידו בציבור הרחב ובעול חיי הקיבוץ – הוציא לפועל את המוטל עליו והגשים את שאיפותיו בהכרה גמורה, משוכנע בצדקת מסקנותיו – פרי מחשבותיו ולבטיו. וכך ראיתיו, גם כאשר נטש את כלי העבודה והצטרף לשורות לובשי המדים. קטעי שמועות וידיעות הגיעו אלי ממנו. בנפשו משתוקק הוא לפגישה פנים אל פנים עם האויב.

הוכרז על הקמת החי"ל. עם הקמת המסגרת והתכשרותה לתפקידה היינו ביחד, לתקופה של חצי שנה, באותה עיירה איטלקית, פאר הנוף של ארץ זו. למרות הוודאות שהננו עומדים לפני הכרעה גורלית שהשפעתה עלולה לחול על כל פרט ופרט, הקדשנו את שעותינו הפנויות, עפ"י הרוב, לבעיות כלליות יותר, שקשרו אותנו מעבר למקום ומעבר לזמן. אזכור עוד אותם ערבים בישבנו ליד שולחן עם מטעמים מקובלים בארץ זו, בבית אכר איטלקי ומשוחחים באנשי הקיבוץ, במאורעות חיינו ועברנו.

לפני עלתה תכונתו האָפיינית של ליוניה, תכונת חברות זכה שבה הצטיין גם כאשר ידע לבקר חבר בחומרה. וכמה קוצר־רוח גילה ביחלו לראות את הקיבוץ בא אל נחלתו ומקים משק לתפארת. שתקן וכאילו־אדיש היה למראית עין, ועל כן כה הצטערתי שלא הקדמתי להכירו מבעוד זמן. לא אשכח אותו ערב, כשיצאנו מהצגת "חומה ומגדל" של הלהקה הצבאית וחיינו תחת רושם תמונת יום העליה של הקיבוץ על הקרקע, אי־שם בגליל. ועל פתח היציאָה התבשרנו, כי אכן קיבוצנו תקע יתד על שטחי הסלעים שבאדמת ברגיאת. איכה לא אזכור אותו ערב מאושר ועיניו הקורנות מרוב גיל והתלהבות! ושוב – שותפות מחשבה, הרגשה וגורל.

טרם יצאנו אז למערכה ומאזן בעל גרעון עצום בפינו: מה מעשינו לעומת המעשה הגדול ורב החשיבות עבור גורל חיינו העתידים. לחיים הופנו פנינו, ומתוך אי־ודאות בעתיד הקרוב פרץ זרם החיים, ותכניות הקמת ביתנו הצטיירו בפנינו בעליל. אם לא עתה, אם רצה הגורל שלא נהיה בין ראשוני מייסדי הנקודה, לפחות בשביל הימים הבאים רקמנו חלום, כיצד למלא את החלל שנוצר, בלי ספק, עם יציאתנו הזמנית, מהתחום הגיאוגראפי של הבית. היכולות להיות סיבות נשגבות יותר להערכת חבר יקר ולכריתת ברית חברות מאשר אילו של אהבת נפש לבית ולחברה? כזה היה ליוניה.

כאיש בעל סגולות רבות ונעלות הכרתיו. ואחת מהן, מן הבולטות ביותר, שקידה בלימודים וכוח

תפיסה מהיר. חורש שפות היה, מעמיק חרוש, וכך נזרע, וכבר צמחו מלים, משפטים מלוטשים ורעיונות מעמיקים, באותה שפה שרק תמול שלשום היתה זרה לו לחלוטין.
רבים ביקשו את חברותו בביקוריהם במרכזי האמנות של העיר הנצחית רומא. ליוניה, השולט באיטלקית, היה למדריך קבוע לחברים אין ספור במוזיאון של הוואתיקאן, בקאפיטוליום, בגלריה בורגזה, באופרה, ובכל מקום שריח תרבות ואמנות נודף ממנו. בקיאותו בהיסטוריה היתה לו לעזר רב בהסברת מוצגים ורעיונות. וכך, בלא יודעים ובלי כוונה, היה למורה לגדולים ממנו, לרבים. וכך קרה שבחברת חיילים בעלי יחסים יבשים, לבבות מאובנים, מרירות מצטברת והולכת – האציל ליוניה מסגולותיו ותכונותיו על החברה ובא על שכרו בשפע של כבוד, אהבה ואהדה. אינני זוכר שיקראו לו אחרת מאשר "ליוניושקה", בצליל של חיבה. תמיד אהב חיי חירות, אפילו תוך שובבות. וזאת אולי ההסברה לזלזול בסכנה העלולה להתרחש; הוא לעג לה. בשיחותינו המרובות לא העלינו אף פעם את האפשרות הגורלית שמישהו עלול ליפול בקרב, שעלול להיקבר באדמת נכר ורק זכרו יעשה דרכו בחזרה. אפילו כאשר נפרדנו בפעם האחרונה ובלבו של כל אחד כירסמה בודאי תולעת אי־הבטחון ביום המחר, אף אז לחצנו את ידינו בחזקה וחיוכו ליווה אותי. ובאמת, איכה להעלות דברים כאלה על השפתיים כשהתקוה ורצון החיים כה חזקים ואדירים שנדמה, כי אין כוח בעולם שיעמדו להם מנגד.
אזכיר עוד דבר, שעליו הירבה לדבר: זאת הדאָגה לאין גבול לגורל אמו. בלא כל ידיעות ממנה, רצון אמונתו ניבא לו שהיא חיה ותזדקק לעזרתו ביום מן הימים. לגבי בנים רבים שחונכו לאהבת הורים מעל לכל, יכול "הבן המורד" ליוניה לשמש דוגמא. רק לאחר מותו הגיע ההד מ"העולם ההוא", מאמו, השואלת לשלמו. ומה בפינו? מה נאמר, וכיצד ננחם אם שכולה?
ביום שנה ראשונה למותך, אעלה בצער את ההרגשה שבשנותיך הצעירות לא שאַבת כל נחת בחייך הפרטיים. הרגע המאושר שבחייך בבואך ארצה אף הוא הועם, עקב כניסתך כמבריח גבולות. אולם כבן נאמן לעם ולארץ יצאת למערכה וכזה נפלת. עתה, כאשר יותר לא תשוב, ונוכח המציאות של בדידות, כשלא תימצא חברה־לחיים וילד צוהל לשאול אודות החבר והאבא שנפל בין הגיבורים – מה גדול הוא הצער ומה עמוק הכאב.
ונחמת־מה היתה לי בשאול ילדי הקיבוץ עליך, על עברך הקצר ועל גבורתך האחרונה. נפשותיהם דבקו בך. הם גאים עליך. רק עתה הבינותי לנפשך הדבוקה בהם שנתגלתה לפנַי באותו ערב כשבחרת במסירות ובאהבה רבה את מתנותיך עבורם.
את הבית, ביתך, הקם ועומד לא זכית לראות. את ידך לא תתן יותר למפעל חייך, אשר להגנתו יצאת ולשובך אליו – נכספת. בהקמת אותו מפעל, נשלב בצרור החיים פינה צנועה, כצניעות הליכותיך, וההולמת את שאיפותיך – פינה לעיון לזכר בן ואח יקר שהלך ללא שוב.

גדעון

הולנד, מרץ 1946

לוי גרינבלט

איזיא

לוי גרינבלט

נ' 1907 20.4 – נפטר 1975 14.8

לוי גדל בבלצי, עיר־ואם בין עיירות בסרביה הרבות, בה השתלבו מסורת יהודית שורשית עם ראשית השכלה רוסית מתקדמת. בבית־הספר העברי רכש ידיעת השפה, התרבות העברית ובגימנסיה - יסודות השכלה כללית. עם ייסודו של קן השוה"צ הצטרף אליו יחד עם אחיו ואחיותיו, ובית הוריו, שהגיעו בזקנתם לקיבוץ, היה פתוח לתנועה.

לראשונה נפגשנו באמצע שנות ה־20, במושבת הקיץ בג'מיני אשר בהרי הקרפאטים. כאן נפגש בן העיירה הגלותי בפעם הראשונה עם יערות והררי־עד, עם חברי תנועה מ"המערב האגדי", צ'רנוביץ; כאן, בצוותא המופלאה, במסעות הארוכים, בשיחות ובשירה ליד המדורה, מצא את מקומו ואירש לו את דרכו בחיים.

לוי קנה את לבנו בבהירות מחשבתו ובחריפותו. "שפינוזה הקטן", כך קראנו לו. ואמנם, מאז נהיה בר־דעת, היה רציונליסט מובהק וכך נשאר נאמן ל"שלטון השכל" כל ימיו. מכאן הסלידה מכל רכרוכיות סנטימנטלית, מכאן הרתיעה מרומנטיקה ואי־רציונליות, אשר שלטו לא פעם בחיינו.

כשגילינו את לוי, הוטלו עליו משימות של הדרכה וארגון, תחילה בקן עצמו, אחר־כך במרכז התנועה ברומניה. בתקופת גיבושה הרעיוני וההכרעה החלוצית של התנועה במנהיגותו של בן־אהרון, היה לוי בין הלוחמים והפעילים ועם ייסוד הקיבוץ־הארצי נשא עמו ממש בצקלונו על גבי מגילה, כתובים שחור על גבי לבן, את הטזיסים הרעיוניים של המצע, אותם פירש בכל מסעיו בתנועה.

כשיצא לוי להכשרה, בחוות ההכשרה החקלאית בליצ'ני, הוא הכיר שם לראשונה את קשי־יומה של עבודה מפרכת, ידע רעב, מחסור ומלריה, אולם תוך כל אלה היה בין הראשונים אשר גיבשו דפוסים לחיי צוותא ותרבות עברית בסניפי "החלוץ". וכשהוטל עליו להיות נציג ראשון של השוה"צ במרכז החלוץ בקישינב, למד גם לקח ראשון – מאבק פוליטי מהו, בעומדו שם מול שליחים־יריבים ממפלגות הימין בהסתדרות.

עם עלייתו ארצה, לאחר מאורעות 1929 גויס לאחר זמן קצר לעבודה במזכירות הקיבוץ־הארצי, במחיצתו של מאיר יערי. שם למד והכיר לפני־ולפנים את בעיותיהם הקטנות והגדולות של קיבוצינו, שהיו אז מעין משפחה קטנה בארץ. לוי נתבע גם לשליחות בחוץ־לארץ: בליטא הוא מתמודד עם יריבים פוליטיים שבציבוריות היהודית; ברומניה הפאשיסטית של אמצע שנות ה־30 הוא עושה לביצורה של תנועת "החלוץ" למען עליה והצלה.

לפני פרוץ מלחמת העולם אנו רואים את לוי, והוא אישיות מגובשת היודעת את דרכה ואת שליחותה. כמזכיר בקיבוצנו הוא נוהג לדבר מתון־מתון, נוהג סמכות בכל דבר – כקטן כגדול – ולעולם עולמו האישי נשאר כמוס בפני הזולת. רק ההומור היהודי הדק שלו והאנקדוטה המשולבת בשיחה חושפים פה־ושם ראייה אישית, סלחנית ונבונה.

עם פרוץ מלחמת העולם, וכולנו נתונים בתוך־תוכה של זירת המאבקים, נראית דרכו של לוי הרציונליסט מאז נעוריו, מגובשת וברורה: לוי הוא איש פוליטי בכל הווייתו. בפעילות ב"ליגה ווי" האנטי־פאשיסטית, בשליחויותיו שלאחר המלחמה בצ'כיה וביתר ארצות הדמוקרטיה העממית, הוא כאילו רואה בחיים הפוליטיים את הבמה להתגשמותו של רעיון הקידמה, כאשר במאבק הפוליטי שבין הכוחות הגדולים, תפולנה ההכרעות הקובעות את גורל העולם ובתוכו – גם את גורל עמנו.

מראשית דרכו בארץ ראה לוי, כמו כולנו, את בריה"מ ככוח מרכזי לבניית "עולם המחר". מכאן – השקפותיו, להן הטיף, מכאן קשריו הציבוריים, מסירותו לכל שליחות אליה נדרש. אולם נפל דבר: מאז מאסרו של מ. אורן ועד הועידה ה־20 ולאחריה, בתקופה בה ניתקה התנועה את זיקתה לדרך הסובייטית, בימים הנסערים של פרשת מ. סנה ופרישתם של חברים ממחננו, רבו בליבו הרהורים: הליכה קיצונית ובלתי מתפשרת בדרך הפוליטית הקודמת מחד גיסא – ומאידך: נאמנות לעולמנו הציוני של ה"אף־על־פי־כן". ולוי עושה את חשבון־הנפש שלו. הוא עושה זאת לבדו, עם עצמו. לא קל לתהות עתה על קנקנו.

לוי פנה מדרך־המלך של חייו, מהפעילות הפוליטית אל מסלול החינוך. שנים עסק במוסד כמחנך ומורה להומניסטיקה. הוא היה מעשיר את פרקי העיון בדוגמאות מתוך נסיון חייו הציבוריים, הוא זכה להצלחה ולהערכה רבה של חניכיו. לוי גם התפנה ללמוד תקופת־מה באוניברסיטה והרחיב את ידיעותיו במדע הפילוסופיה, בה התעניין כל ימיו.

בינתיים גדלו ביתו ומשפחתו: בניו, שירשו ממנו את כשרונותיו, פיתחו, כל אחד כדרכו, שטחי פעולה מקוריים; נכדיו, אשר גדלו על ברכיו, הישרו סביבו חום ולבביות – ביתו היה מלא כרימון.

והנה נתגלתה המחלה. היא קיננה כנראה במסתרים הרבה זמן, ולא ידענו. עתה הוא מצמצם את התעסקותו לעבודה טכנית במפעל התעשיה. וכאן זוכר אני לא פעם, ליד שולחן־העבודה, כיצד נהניתי משיחה אתו, שכבר התנהלה בכבדות, מההברקות וההומור השנון שלו.

בשנתיים האחרונות מחמיר מצבו יותר ויותר וכל עמלן של עובדות הבריאות שלנו לשקם אותו – לשוא. הוא מרותק לכיסא־גלגלים, אחר־כך למיטה. הקשר עם הסביבה נפגם והולך, ורק גיטה, אשר עמדה לצידו בגבורה עילאית, הבנים אשר תמכו לידה והנכדים שהקיפו אותו בחיבתם, היו כל עולמו. לוי היה מקשיב לכל רחשיהם; הוא היה מודע לגורלו ונשא את סבלו בדומיה.

חודשים על חודשים ידענו כולנו שאין תקווה. וביום בו ניתק פתיל חייו האחרון, בא גם הקץ לייסוריו.

לוי נשאר בזכרוני כאישיות בולטת שבחיינו, עוד אחד מיקירינו שהלכו לעולמם, אך עם כל מה שהם הורישו לנו – חבל על דאבדין ולא משתכחין.

זכרונות נוסטלגיים מקן בלצי

יוסף גלילי

יוסף גלילי

בלצי היתה עיר ואם בישראל. קורות 40 אלף יהודיה שזורים וארוגים ב"רנסנס הציוני" באירופה בסוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20, תנועות מפלגות וזרמים שקמו ופעלו שיקפו את המציאות של היישוב המתהווה על זרמיו, מפלגותיו וקיבוציו בארץ ישראל. שליחים מן הארץ שפעלו בשנות ה־20 של המאה ברומניה הידקו את הקשר בין התנועות לבין תנועות האם ומערכותיהן בישוב המתהווה.

ברחוב היהודי ובקהילה פעלו תנועות חלוציות שדגלו בעלייה והגשמה אישית בארץ ישראל כמקום מקלט אחרון של יהודים שנרדפו עד צוואר.

כיום, בראייה רטרוספקטיבית, ניתן לומר שתנועת השומר הצעיר על קיניה בקרב הקהילה הטביעה את חותמה המיוחד יחד עם תנועות נוער אחרות על עיצוב דורות חלוצים. חבריה התייצבו בראש המאבק על נפשה של הציונות כתנועת שחרור לאומית הנאבקת על עלייה לארץ "לבנות ולהיבנות בה".

כחניך קן השומר הצעיר בבלצי אני חש מחוייבות כלפי מנהל הקבוצה והקן: משה רדאי (רדולנסקי) ז"ל ויבדלו לחיים ארוכים יוסף לובן, משה נגירנר, יצחק לרנר (שער העמקים) ושוניא בן דוד (דורפמן) מדליה. הם הם אשר התייצבו בלהט נעורים בהכרת השליחות להציל את הדור הצעיר מציפורני ההתבוללות האדומה והקריירסיטית שפשטה בימים ההם במזרח אירופה ומערבה.

בגישתם החינוכית והרעיונית הם עוררו בנו את הצמאון לדעת, ללמוד ולהשפיע על הסביבה, למדנו על הגורמים המניעים את האנושות ומאבקה לעתיד טוב יותר ועל גורל היהודים ששימשו שמן על גלגלי המהפכה והמהפכנות שכנגד. בעיקר השכילו להנחיל לנו את הכלים לשיקול ולשיפוט עצמי תוך פיתוח גישה ביקורתית המבחינה בין עיקר לטפל.

השכלנו מכל התורות והזרמים שרווחו בתקופה של המהפכה הבולשביקית; ממקורות המרכסיזם הגרמני והאוסטרי על שלל הספרות המדעית. בד בבד ינקנו מיסודות הבורוכוביזם והציונות הסוציאליסטית ותנועת העבודה שבנתה קיבוצים ודפוסי חברה חדשים בארץ ישראל.

כבר ציינתי את המאבק בהתבוללות האדומה הקומוניסטית. זו נגסה חלקים גדולים וטובים בנוער היהודי. עדיין זכור לי המאבק עם עמיתי לקבוצה לקן ולספסל הלימודים. נפשם "נקרעה" בין הרצון לקריירה ללימודים אקדמיים למעמד של רופא, מדען, מהנדס, לבין התביעה האולטימטיבית של הנהגת התנועה כולה להגשמה אישית ועלייה לארץ כפורח ציוני לאומי שנגזר מגורל העם היהודי באשר הוא.

רבים הלבישו נימוקים – אידיאולוגיים כביכול של "גאולת העולם" להצטרפותם למפלגה

הקומוניסטית: "המהפכה תפתור גם את הבעייה היהודית". כמה מחברי קן בלצי וקבוצתנו הגיעו למעמד גבוה במפלגה הקומוניסטית והסוציאל דמוקרטיה ברומניה. רבים מהם לאחר 30-20 שנה "חזרו בתשובה" אל הציונות והעם היהודי.

מישה לוין (אריאלי) ז"ל חבר קבוצת "עליזים" הגיע למרום הפסגה בשורת המנהיגים של הרפובליקה העממית הרומנית לצידה של אנה פאוקר (שרת החוץ). בזכות חינוכו השומרי טיפס מפועל דפוס דרך עורך השבועון "חירות הביטוי" ועד היותו מרצה תורת מארקס אנגלס ולנין באקדמיה למדעים של בוקרסט.

כעבור למעלה מ־20 שנה (ב־1948) נפגשתי עם מישה לוין בהיותו שגריר רומניה ברומא, בה עשיתי בשליחות התנועה והסוכנות. הפגישה הנרגשת גישרה על שנות הפרידה. ידידות הנעורים והחינוך השומרי בקן בלצי לא נמוגו. הוויכוחים בינינו התחדשו באותו להט אשר ידענו בשיחות העיוניות בערבי הקן, במשפטים ספרותיים בנושאים שברומו של עולם ושל השאלה היהודית שנמשכו עד עליתנו ארצה ב־1936. דרכינו נפרדו. רוב חברי הקבוצה עלו ארצה ולקיבוץ שמיר בגליל העליון, מישה לוין, עטל מלמוד והאוגנשטיינים (ראוטו) ואחרים פנו ללימודים ול"שירות המהפכה".

יש מהם שזכו להתפכחות. ידידי מישה לוין ביקש לעלות ארצה עם משפחתו ולהצטרף לאחיו ולאחותו בישראל. עזרתי לו כשליח הסוכנות והתנועה באיטליה לעלות ארצה. רבים אחרים הגיעו עם זרמי העלייה מרומניה ומברית המועצות. לא נגזים אם נאמר שהשתייר אצלם הזיק השומרי שהצית לבבות בשעתו בימי שהותם וחינוכם בתנועה.

קבוצתנו בקן בלצי התגבשה והתלכדה בסוף שנות ה־20 של המאה. היינו נערים בני 12 כאשר "נלכדנו" ברשת ציידי השומר הצעיר בעיר. בילינו שעות יפות במשחקי צופיות, בספורט, בערבי הווי שומרי, בהיכרות הדדית ובשיחות הקבוצה נרקמו קשרי רעות נעורים. אלה העמיקו עם השנים ואף נמשכים עד ימינו אלה בקיבוצים, במושבים ובשאר חלקי הארץ בהם חיים חניכי הקן.

הגרעין המלוכד של קבוצת "עליזים" נמצא בקיבוץ שמיר. אחדים מפוזרים במושב, במושבה ובערים. שניים עד שלושה מחברי הקבוצה כשלו וירדו מן הארץ. עם זאת הם קשורים אליה בעבותות ונאמנים לעברם הציוני.

קורותיה של הקבוצה משקפים את קורות מאבק הנוער היהודי לזהות עצמית והזדהות עם מאבקו של העם היהודי למולדת משלו בארץ ישראל. בוגרי קן בלצי מפוזרים בקיבוצים שהקימה תנועת השומר הצעיר, מילאו וממלאים תפקידים מרכזיים בקיבוציהם, בהסתדרות ובשליחות התנועה והסוכנות.

בנעורינו הושפענו מן ההכשרות "ביליצ'ני" ו"מסדה" בהן ביקרנו בטיולי ל"ג בעומר, השתתפנו ונסערנו מויכוחים אידיאיים ופילוסופיים שהתנהלו בין ראשי הקינים של השומר הצעיר וגורדוניה: בין רדאי, לובן ושוניא בן דור לבין אלקנה מרגוליס (מרגלית) ולובינקר (לבון). אלקנה מרגלית, ההיסטוריון, חיבר ספר על דרכו של "השומר הצעיר" כתנועה חברתית.

בקן בלצי ובמושבות הקיץ פגשנו את מאיר יערי, יעקב חזן, צבי לוריא, צבי זוהר ואהרון כהן שהביאו בימים ההם את בשורת הארץ הנבנית והנאבקת על התנועה הקיבוצית. כחניכים שקדנו על פעילות מסועפת למען ה"קופסה הכחולה" של הק.ק.ל. התייצבנו בגאווה בפני תלמידי הגימנסיות העברית והרומנית בעיר. כתלמיד בגימנסיה "יון קריאנגה" זכור לי "הויכוח" ביני לבין המורה האנטישמי סטטה. הטחתי כנגדו מילות גנאי לא כל כך פרלמנטריות כתגובה על התבטאויותיו ההרסניות. העלבתי אותו בנוכחות כל תלמידי הכיתה. כאשר ברוב זעמו הרים סרגל להכותני קפצתי מבעד לחלון. לא חזרתי יותר לגימנסיה זו.

הוא שאמרתי, בקן בלצי שאבנו כוח עמידה גאה על זהותנו היהודית והציונית; השכלנו "להכניע" את ההורים להסכים לעלייתנו. לא אשכח את התמונה עת אבי, שלעולם לא בכה, הזיל דמעות כאשר נפרד ממני ליד תחנת הרכבת בדרכי לארץ. ניסיתי להרגיעו. "אבא אכין לכם מקום בארץ לפני שהיטלר ישמיד את היהודים". זה היה בעיר בלצי בספטמבר 1936. ההורים לא זכו. הם הושמדו.

פרקי זכרונות

נונה פוזיס - שחם

נונה פוזיס - שוחם

זכרונות ילדותי ובחרותי קשורים בעיקר בגמנסיה העברית ובית הספר העממי שעל יד הגמנסיה בו בליתי את שנות ילדותי וקן השומר הצעיר, אליו הצטרפתי בהיותי בכיתה רביעית גמנסיה. אלה שני המוסדות אשר עיצבו והעשירו את חיי וכל עברי קשור קשר בל ינתק מהם.

אנחנו כתלמידי בית הספר העברי גדלנו בחממה בלי לחוש את האנטישמיות שחשו תלמידי בתי הספר הממלכתיים. די היה לעבור בחינה אחת בבית ספר ממלכתי היכן שהבוחן (אנטישמי ידוע) בכוונה תחילה רצה להכשיל אותי בהיותי יהודיה כדי לדעת כמה טוב לנו בבית ספרנו. היינו כמשפחה אחת גדולה, התלמידים עם המורים.

זכורים לי במיוחד החגים, חנוכה ופורים, הרונדו המשותף של התלמידים והמורים. חויה שאין לשכוח לעולם - התזמורת של הגמנסיה, הצעדה עם התלבושות המיוחדות ב־10 למאי, החג הלאומי הרומני.

כל המורים זכורים לי לטובה. הזדמנתי באקראי לפני שנים רבות בעיר הגדולה תל אביב באיזה בית וראיתי שם שלט "טומרקין נוטריון". דפקתי בדלת ונכנסתי. לא ראיתי את טומרקין שלושים שנה לבטח והצגתי את עצמי. כמה התרגש. ביקש ממני לבוא לראות את אשתו (גם היא לימדה אותי בבית הספר העממי מלאכת יד).

כמה השתוקקתי לראות את כרמלין אשר גרה שנים רבות בתל־אביב אבל אף פעם לא הספיק לי הזמן לכך ועל כן אני מצטערת. אפילו את השרת הגוי אני זוכרת; בעצם היו שניים.

המורה לזימרה טצ'נקו, המורה הגוי היחידי שלימד אותנו שירים עבריים, גרוזמן המורה להיסטוריה, ווינטראוב המורה לצרפתית, גפטר ועוד רבים וטובים והסליחה עם אלה שלא הזכרתי, כולם מעולים, יהודים בעלי לב יהודי חם. על אף הבחינות המתישות פעמיים בשנה היתה חויה ללמוד בגמנסיה העברית עם המורים שלה.

כפי שהזכרתי לעיל המוסד השני שהשפיע ועיצב אותי כאדם היה קן השומר הצעיר, אליו הגעתי בזכות דודי היקרים שהיו בין מקימי הקן, פוול ופסיה ליפשיץ.

פעורת פה, נרגשת עד דמעות הייתי עומדת בהודעות קן ומבטיחה, בעצם נודרת, להגשים - לעלות ארצה, להיות אדם חפשי במולדתנו ארץ ישראל - אכן קיימתי את הבטחתי זאת.

אליה וקוץ בה - לא יכולתי לשלב לימודים ובחינות יחד עם פעילות ענפה בקן. כנראה צדקה ידידה שלי שאמרה לי "את יודעת לעשות טוב רק דבר אחד". שני דברים בבת אחת היה קשה והפעילות בקן גרמה לירידת ההתמדה וכושר הלמידה ואחרי הכתה החמישית לא היתה ברירה אלא להכריע מה חשוב

לי יותר והכריע הקן כדרך חיים. ראיתי בהכשרה ועליה את עתידי ולא בהמשך הלימודים והעברה ללימודים אקדמאים.
כאן גם קבלנו תמיכה להלך מחשבה זו שהיה משותף להרבה בוגרים שדגלו בהפסקת לימודים כחלק מהאידיאולוגיה שלנו; גם המציאות בארץ הכתיבה את הלך הרוח הזה.
בסוף שנות השלושים, בפרוץ הגדולה והאיומה במלחמות, לא היה צורך בארץ באקדמאים אלא ב"הבו לנו ידיים".
זכור לי שלפני העליה הייתי צריכה מרופא תעודת בריאות. הרופא שהמציא לנו תעודות אלה היה ד"ר קאראסיוק. הלכתי אליו, הוא הסתכל עלי, הייתי קטנה ורזה ושאל אותי מה בדעתי לעשות בארץ. ואני בתום לב עניתי לו "לבנות את הארץ". היה נראה לי שראיתי שמץ של אירוניה בעיניו. עובדה שאחרי עשרות שנים זה עדיין זכור לי. חבל שאינני יכולה להזמין את הדוקטור לקבוץ שלי שיוכח במו עיניו שאכן הגשמתי הלכה למעשה את מה שאמרתי לו. אנחנו עלינו על מקום שומם, אדמה מכוסה כולה באבני בזלת (יש השערה שהיתה כאן התפרצות הר געש), לכן שפע באבנים ואני בין המיסדים ואיזה כפר לתפארת הקמנו כאן אבל זה כבר סיפור אחר.
שנים חלמתי לבקר שוב בעיר בלצי ואז בחלומי אני מנשקת כל אבן ברחוב. כל כך יקרה היתה לי עיר מולדתי עד שהגיעה ארצה אחותי ב־1967 לביקור והיא ניפצה חלומי זה, והציגה לי את בלצי עיר ואם בישראל שפעם היו בה 40,000 יהודים עם חיים קהילתיים תוססים, בלי היהודים, בלי מוסד כמו הגמנסיה העברית, בלי תנועות הנוער היהודי, כעיר אפורה ביותר ואין מה להתגעגע אליה.
לי תהיה זכורה תמיד כפי שאני חייתי בה עם כל האושר שחוויתי בה בהיותי תלמידת הגמנסיה העברית, חניכת תנועת נוער בלי לחוש את הסביבה הזרה המתנכרת.

קבוץ שמיר

מכתבו של אב שכול

חיים וחנצי פלנצבוים

20 חברים מיוצאי השוה"צ בבלצי היו בין העולים להתישבות על אדמת חרתיה (כיום שער העמקים) ב־1935. ב־20 ביוני, שנה לאחר מכן, נכרה הקבר הראשון בקיבוץ לאמה פלנצבוים והיא בת כ"ה שנים. היא נפטרה לאחר מחלה קשה וממושכת.

הודעה על כך נשלחה להורים השכולים בבלצי. להלן מכתבו של ר' חיים פלנצבוים לחברי הקיבוץ:

"ב"ה יום ו' עש"ק לסדר 'תמים תהי' עם ד' אלוהיך' ה' תרצ"ו, בעלץ.

לכל חברי וחברותי הנעלים והנכבדים, מקיבוץ שער העמקים, אשר בתי הנעלה והטהורה אממה נ"ע מצאה קברה (הקבר הראשון הקדוש), על אדמתכם, אדמת הקודש, הננו אומרים שלום וברכה והצלחה.

מי יתן ראשינו מים ועינינו מקור דמעה לבכות ולקונן על שברנו הגדול כים בהילקח מאיתנו מיטב בנינו, האוצר הנחמד, האבן היקר והמזהיר אשר אין לשער ערכה, מאור עינינו וחמדת לבבנו, בתנו החכמה והטהורה ובנפשה – אממה (אסתר) נשמתה בגנזי מרומים. אין מנחם לנו.

השי"ת ברחמיו הגדולים ישפיע עליכם ברכה ושלום עד בלי די וינצור וישמור אתכם לבל תאונה עליכם נגע ופגע רע ויסוך עליכם בכנפיו, לטוב לכם.

המקום ינחם אתכם ואותנו בתוך שאר אבלי ציון וירושלים. וכאשר תעברו סמוך להקבר של הקדושה, בל תשכחונו ותזכרו את האב והאם השכולים.

בלצי, אוגוסט 1936

נער חרט בין נוער לומד

(לזכר דניאל גוברמן ז"ל)

דניאל גוברמן

בשלהי שנות העשרים בלטה בפעילותה בקן בלצי של השוה"צ קבוצת בני נוער שנקראה קב' חיים. מדריך הקבוצה ('מנהל' קראו אז למדריך) היה דב יתום. מרבית החברים היו תלמידי הגמנסיה העברית. באחד הימים התבשרנו כי נער חרט בשם דניאל גוברמן עומד להצטרף לקבוצה. היה עובד במפעל המתכת של שנקר.

דניאל הפסיק את לימודיו בשל מצב כלכלי קשה בבית אמו האלמנה. הוא היה גאה בהוויתו 'הפרולטרית' ולא חש נחיתות לעומתנו, הגימנזיסטים.

גוברמן (כך קראו לו הכל לרבות בני משפחתו), היה ער לנעשה בעולם ובארץ. היה קורא כבר אז את עיתון "דבר" שהיה מגיע אלינו מיד שנייה ושלישית. ספרים וחוברות לרוב היו נושרים מחיקו. לקבוצה היה מביא כל ידיעה חדשה מהנעשה בארץ, בהסתדרות העובדים ובתנועת השוה"צ; היה דן ומפרש אותה לכאן ולכאן. שותף לו בלהט ובדבקות התנועה היה יוסף פינקלשטיין המנוח, שנחשב כבר אז כאיש הרוח בקבוצה.

אנו בני הארבע עשרה ראינו בדניאל את האח המבוגר אף כי היה בוגר מאיתנו בשנה אחת בלבד. קינאנו בבטחונו העצמי, בחריפות שכלו ובפעלתנותו. בלבנו חשבנו כי לגדולות נוצר.

שבעה חברים עלו ארצה מקבוצת 'חיים'. גוברמן היה הראשון ביניהם. כשאנו – משה רדי, שלמה סלעי, יצחק לניר, משה נהיר וכותב השורות האלה, באנו לאחר מכן לקיבוץ כבר מצאנו את ג. 'מעורה' בבעיות הארץ ועוסק בעניני הקיבוץ. הוא התמחה בבעיות כלכליות ונבחר ל'בא כוח' הקיבוץ. כך קראנו אז לנציג הקיבוץ הבא ומביא את עניננו בפני המוסדות.

יוסף לובן

לזכר
משה רָדַי (רדולנסקי)

(1981-1911)

יצחק לניר

משה רדולנסקי (רדי)

לראשונה הכרנו בשנות העשרים הראשונות והפגישה שקירבה אותנו במיוחד קשורה בהרפתקת נעורים.
כילד פליט באתי עם הורי מאוקראינה לבלצי כדי ללמוד בגמנסיה העברית בו למד משה ועוד חברים שלנו, יבלח"א, החיים עמנו בקיבוץ.
באחת ההפסקות בין שעור לשעור החלפנו מלים בדבר תנועות נוער וזמן לא רב לאחר מכן הגיעה אלינו השמועה על קיום ארגון צופים בשם 'השומר'. סיכמנו בינינו להתענין בדבר.
לאחר זמן נודע לנו שגדוד הצופים מקיים בשבתות פעולות מסוימות על כרי דשא, ליד בית הקברות היהודי. החלטנו להגיע לאותו מקום על מנת לראות 'מה הולך שם'.
על פי תכנית שהכינונו מראש התפלחנו לרכבת המקיפה את העיר וכאשר זו האטה את מהלכה ליד בית הקברות, תוך נסיעה על גבי סוללה מוגבהת, קפצנו החוצה ואחרי גלגולים מספר במורד התלול מצאנו את עצמנו תקועים בתוך סבך שיחים, צוחקים ושמחים על ההרפתקה המוצלחת.
התקרבנו למקום פעולת הצופים. רואים ולא נראים עקבנו אחר מעלליהם של הצופים (נערים ונערות יחד!) ובמרוצת הימים הצטרפנו לשומר הצעיר, לגדוד הצופים.
מי ידע, אולי למאורע זה התכוונת משה, כאשר בימיך האחרונים, עת כלו כוחותיך, ממלמלת חרש על הגדוד...
כאשר גדלנו מצאנו את עצמנו שותפים במסגרת הספריה העירונית, 'יוגנד פריין'. קראנו בכתבי מרקס ולנין, בורוכוב ואחד העם ובעתונות של הימים ההם: כתובים, ליטעראַרישע בלעטער, צוקונפט ונהנינו מסיפורי סעגאלוביץ ומשירי מאנגער ואחרים. נושאים רבים העסיקו את החבורה שלנו: קראנו יחד, החלפנו דעות ולעתים היו ויכוחים סוערים.
אתה משה, בלטת בכושר ההעמקה שלך ובבהירות ההבעה של מחשבותיך ודעותיך.

יצחק לניר ז"ל

יוסף לובן

יצחק לניר

ב־9 במרס 1992 הלך לעולמו יצחק לניר (לרנר), חבר שער העמקים. בן 81 היה במותו.
בהיותו בן 12, בא מהעיירה בראוויצ'ה לבלצי כדי ללמוד בגמנסיה העברית. משחר ילדותו נשא בליבו את חזון הארץ והקיבוץ וטבעי היה כי יעזוב את חיק משפחתו ויצטרף לגמנסיה העברית ולקן השומר הצעיר בבלצי.
הוא נתפס לרעיון הפרחת השממה בארץ וכשמלאו לו 21 שנה בחר להכשיר עצמו לעבודת השדה בהולנד, שם נתרכזה בימים ההם קבוצת חלוצים קטנה.
עם תום הכשרתו עלה ארצה, הצטרף לקיבוץ שער העמקים שם הקדימו אותו חבריו מבלצי. 15 איש היה מספרם.
הוא החל עובד בפלחה ומייחד עצמו לשיפור דרכי העיבוד בשדות. משיכתו לעבודת האדמה והכשרתו בהולנד הביאוהו אחר כך למשרד החקלאות בארץ. שם הכירו מיד בכישוריו הרבים ומסרו לידיו את ניהול מפעל אגן נחל שיקמה. לימים נשלח לעבוד ב"ארגון המזון והחקלאות של האו"ם". הוא פעל מטעמו, בארצות שונות במזרח הרחוק שם סייע להן בפיתוח פרויקטים מקומיים שונים.
כאות הוקרה על מפעל חייו במשך עשרות בשנים קיבל לניר את פרס קפלן וזכה לאות הצטיינות מטעם משרד החקלאות.
עד יומו האחרון הלך בשדות שער העמקים כדי לתקן תקלות ופגמים שנתגלו בשטחי העיבוד של הקיבוץ.
אופייני לאישיותו ולרוח שפעמה בו, היא בקשתו האחרונה למסור את גופו למחקר הרפואה בארץ.

קן השומר הצעיר בבלצי בסוף שנות העשרים

קבוצה מקן השומר הצעיר בבלצי: **משמאל לימין:** עומדים: יוסקה גולדנברג, בתיה רפפורט, דוד רוזן, בן ציון פינקלשטיין, **בישיבה משמאל לימין** ישראל פלדמן, רוזנר, (–)

הנהלת הקן 1930 עומדים **משמאל לימין:** אסתר מורגנשטרן, בישיבה **משמאל לימין:** לובן, פלנצבוים, רדולנסקי

הנהגת קן השומר הצעיר בבלצי 1932 בישיבה משמאל: אמה, לובן, שוניה, (ל.י.)

שכבת הבוגרים בקן השומר הצעיר בבלצי 1933

השומר הצעיר 1923 קבוצת "אריה" יושב במרכז המדריך מרנפלד. עומד משמאל גרישה סטרוסטה ממיסדי קן השומר הצעיר בבלצי

גדוד בוגרים 1928 בשורה באמצע שליח מא"י יהושע פרנסין

קבוצת "חיים" 1926 שורה עליונה **משמאל לימין:** יצחק לרנר, (לניר), דניאל גוברמן, (ל.י.), יוסף פינקלשטיין יושבים: (ל.י.), משה רדולנסקי, (ל.י.), (ל.י.), (ל.י.), יוסף לובן

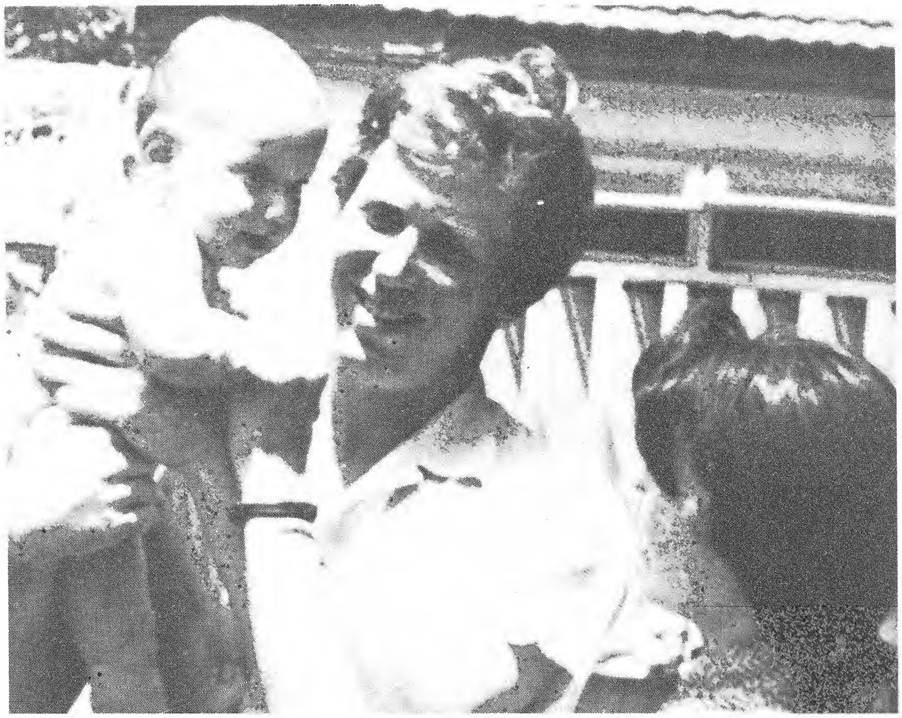
קבוצה 1933 שורה ראשונה למטה מימין ברנה רפפורט שורה שניה מימין נונה פוזיס, לדרמן, רודרוזן, איזיה רוטמן, קצ׳ר, מסיס
שורה שלישית – פוקס אדלה, בלה רדולנסקי, רוסיה גרשנזון, גיטל פלדמן, מוסיה קורנבלום, יוסקה גולדנברג, שמעון אקרמן

קבוצת השומר הצעיר בהדרכת זיומה פינקלשטיין. רביעי משמאל בישיבה

ואלה תולדות

עמיר, בנם בכורם של שושנה ויוסף גלילי, נולד בקיבוץ שמיר בי"ג בתשרי תש"ד, 12.10.1943.
הוא גדל כילד חמד, נער מסביר־פנים וכאחד מבני קבוצת "סלע", חבורה שובבנית.
במוסד החינוכי "עיינות" בעמק החולה בגר, השתלב בלימודים ובעבודה. משחר נעוריו גילה נטיה מיוחדת למוסיקה. כלי מוסיקלי ראשון שלו היה החליל. בהמשך שימשו אותו המנדולינה, הכינור, האקורדיון. לבסוף התמכר לגיטרה שליוותה אותו לאורך כל הדרך – עד יום נופלו במלחמת לבנון.
רגש מיוחד גילה עמיר כלפי בעלי־חיים. בצעירותו הצטרף לענף הבקר ועבד בו כל זמן היותו בקיבוץ.
בהגיע תור גיוסו לצה"ל ביקש להתגייס לסיירת "גולני". הוא עבר בהצלחה את שלבי האימון המפרך.
בתום תקופת הטירונות השתתף בקרב נוקייב, במזרחה של הכינרת, ובקרב זה נפצע. לאחר שסיים קורס קצינים הופקד על יחידת חבלה ב"גולני".
עמיר השתתף בכל מערכות ישראל: מלחמת "קדש", ששת הימים, מלחמת ההתשה, מלחמת יום־הכיפורים. מ"גולני" הועבר לחיל ההנדסה ונתבקש להחליף את מפקד הפלוגה, שיצא אז להשתלמות בארצות־הברית. עמיר התייצב בראש הפלוגה בצאתה למלחמת לבנון – מלחמה ממנה לא חזר.
הוא נפל בא' באב תשמ"ג, 12.7.1983. הניח רעיה, רחל גלילי, ושלושה ילדים: גיורא, איילת ובועז.

עמיר גלילי, בן קבוץ שמיר, המכונה "הקצין עם הגיטרה" נפל במלחמת לבנון

גורדוניה בבלצי

ישראל (איזי) גליצקי

ישראל (איזיה) גליצקי

האוכלוסיה היהודית בעיר המחוזית בלצי מנתה כ־16 אלף נפש אוכלוסיה יהודית מרוכזת גדולה יחסית – ולה קהילה פעילה, מוסדות תרבות כמו ספריות, גן ילדים, בתי־ספר יסודיים, תלמודי תורה וגימנסיה ששמשה בסיס וחממה להתפתחותן של רוב תנועות הנוער שהיו קיימות, אז, ברחוב היהודי.

ההיסטוריה של גורדוניה בעיר מתחילה מתוך סניף של "מכבי־הצעיר" כפלג של "מכבי". בשנים 1926־27 היתה זו תנועה תוססת שבמסגרתה התרכז רוב הנוער הלומד בעיר ובהדרכת תלמידים ("מנהלים") מהכיתות הגבוהות של הגימנסיה הפעילה את רוב הנוער במגוון רחב של פעולות תרבות וספורט. עם הזמן התעוררו בעיות. מצד אחד, חבר "המנהלים" שסיים את שנות לימודיו בגימנסיה חיפש את עתידו ומצד שני, בהתחלת המאורעות של 1928-29 בא"י, ננעלו שערי העליה, כמעט הרמטית.

ב"מכבי־הצעיר" אמנם לא שמו דגש על הגשמה עצמית וחלוציות אך חוסר המוצא לבוגרים גרם להתפוררות התנועה. חלק מ"המנהלים" ראו בהמשך הלימודים את מטרתם העיקרית ותוך לימודיהם באוניברסיטאות ברומניה או בחו"ל הסיקו מסקנות מרחיקות לכת בהצטרפותם ל"מחנה המהפכני" - הקומוניסטי. מתוכם צמחו, לאחר מכן, כמה מנהיגים של המפלגה הקומוניסטית ברומניה של אחרי המלחמה שהבולט ביניהם ליאונטה ראוטו (ליאוניא אוגנשטין).

אחרי ההתפוררות המלאה של תנועה זאת בעיר, הצטרפו שרידיה ל"מכבי", הארגון הספורטיבי. השליחים ל"החלוץ", משה שושני (מגניגר) ודב שפריר הצליחו למשוך את רוב עוזבי "מכבי הצעיר" ל"גורדוניה" שהתחילה אז את פעילותה כתנועה ארצית (1928).

במסגרת התנועה הארצית של "גורדוניה" התאחדו: "החבר" שפעל בצפון בסרביה ובבוקובינה, "התחיה" שפעלה במרכז בסרביה ו"החלוץ הצעיר" שפעל בדרום בסרביה בגין זיקת כולם ל"הפועל־הצעיר".

התארגנות הסניף בבלצי החלה ביולי-אוגוסט 1929 ועל פתיחתו הרשמית הוכרז ב"יום מנהלים" של התנועה בבסרביה שהתקיים בעיר ב־25-29 לאוגוסט של אותה שנה.

בין מיסדי התנועה יש להזכיר את מונציק פוקס, אלקנה מרגלית, משה (סשה) גרצברג, אברהם דכטר, אברהם סטוליאר, בנימין כהן, יוסף זינגרמן ואחרים.[1]

כל הזמן, היו באים שליחים מסניפים אחרים כגון, מנחם רול (צרנוביץ) דב מושינסקי (משאלי) ואברהם ברונשטין (מקישינב) אשר יחד עם "שליח" הארץ, פרץ סלפטר, דחפו והפעילו את "גורדוניה" המקומית.

הסניף התחיל לפעול בתנופה רציניות ולכן לא היתה בעיה קשה למשוך את השכבות הצעירות של "מכבי", שנשארו כצאן ללא רועה ולהעבירן למסגרת "גורדוניה".

רכז הפעילות בסניף, מונצ'יק (חיים) פוקס היה גם הבלצאי הראשון שנבחר כחבר בהנהגה הראשית. פעילותו נמשכה זמן רב כי עלייתו ארצה התעכבה הן בגלל מחסור בסרטיפיקטים והן בגלל בעיות משפחתיות ואישיות.

הגרעין האנושי להתפתחותן של כל תנועות הנוער המקומיות היה בגימנסיה העברית. לא כל מנהלי הגימנסיה ולא כל מוריה תרמו לחינוך הציוני. חלקם היו אפילו "מתנגדים" מוצהרים של הציונות אבל עצם לימודי השפה העברית, ההיסטוריה של העם היהודי, הספרות העברית ומסירותם של המורים הציונים קרבו את רוב הנוער למקורות ולארץ־ישראל.

תרומה משמעותית להתפתחות הנוער ולקירובו להגשמה היתה לחוות ההכשרה החקלאית של "החלוץ" בביליצ'ני (ב־1928) שהחל מ־1929 אוכלסה על־ידי בוגרי גורדוניה והחליפה שמה ל"מסדה"

על מצב החווה, שנתיים אחרי הקמתה, אנחנו לומדים מחוזר של ההנהגה הראשית של גורדוניה (אז בקישינב):

"**מסדה:** במסדה עומדים כעת לפני הקציר. מצב השדות הוא טוב. יש לקוות שאם תהיה הנהלה מסודרת, תכנית משקית ברורה ועניני הכספים לא יכבידו אז אפשר להבטיח את המשק מהפסדים. בקבוצה נמצאים כעת 40 חבר וחברה. לתקופת הקציר והדיש יש להוסיף עוד 10-15 איש. לשם זה הננו מרכזים כמה חברים שגמרו את הכשרתם ומעבירים 3 חברים מקטילונה. מחוץ לאלה נכנסים גם 3 חברים חדשים (2 מחוטין ו־1 מבריצ'ני). המצב החברותי והתרבותי עדין לא נכנס למסלולו. בהתחלת האביב בזמן שהמשק דרש ידים עובדות לא היו אנשים מתאימים בהסתדרות ולכן הורכבה הקבוצה באופן מהיר ומסיבה זו סבלו במדה ידועה החיים החברתיים בקבוצה. המצב התרבותי גם כן לא משביע רצון. מתוך שחלק מהחברים לא יודעים עברית. עיקר העבודה התרבותית הוא בקריאת ספרים ועתונות ונקודת הכובד היא בלמוד השפה העברית וכעת אין אפשרות לכך מסבת עונת העבודה הבוערת. באספה החצי שנתית שהתקימה ב־6,5 ח.ז. הוחלט בין היתר להעביר כמה חברים ממקומות עבודה אחרים שיבאו בחשבון להרכבת הקבוצה לחורף, היות והח"ח מהשנה שעברה עומדים לעזוב את הקבוצה אחרי הדיש. יש לקוות שעם שנוי זה יוטב גם המצב החברותי והתרבותי בקבוצה. הקשרים עם ההנה"ר הם לקויים מאד".[2]

קיום המשק – בגלל קשיים כספיים, תחזוקה גרועה, תחלופה רבה של החלוצים ובעיקר חוסר הידע בתחום החקלאות וקשיי ההסתגלות של החלוצים לעבודה גופנית קשה – עמד לא פעם בסימן שאלה.

דווח מאוחר יותר

"(על המצב במשק נמסור לחוד). במקום נמצאים 40 חברים. עובדים בעבודות שונות של המשק. החברים כמעט כולם חדשים וצעירים. מהקבוצה הותיקה נשארו רק שמונה חברים אשר מכניסים את הקבוצה החדשה לעניני העבודה והמשק ולמסלול הרגיל של חיי קבוצה. החברים הסתגלו יפה לעבודה והבליטו ומבליטים יחס אחראי למשק ולתפקידים. המצב החברתי בקבוצה הוא טוב, בעיקר משום שחברים אלה הנמצאים בקבוצה שייכים כולם לארגון עליה ד' של גורדוניה. הקבוצה הזו תתמיד במשק לכל הפחות שנה וחצי. הפעולה התרבותית בקבוצה לקויה בעיקר משום הקושי שבכניסה והסתגלות לעבוד ולחיי קבוצה הגוזלת את רוב מאמצי החברים. הנהלת עניני המשק והקבוצה מסתדרת על ידי ועדות כגון: ועדה משקית, סניטרית, תרבותית, סידורית וכו'. אורגנה מחדש הספריה והוכנסו תיקונים רבים בבית.

על התפתחותה של "מסדה" אנחנו לומדים עוד: "בשנה האחרונה הודות להנהלתו הנאמנה של החבר

קרסיוק אחד העושים בין חברי המפלגה בבלצי והודות למסירותם של חברינו חלו שנויים רבים ומכריעים בתוך משק "מסדה".

לקראת השנה החדשה נכנסת "מסדה" בלי חובות, אשר כוסו מהכנסות היבול והרפת, ב־43 הקטר חיטה זרועה, בזרעים לכל השדות באביב, כלי עבודה ובהמות לעבודה מספיקים; נוסף לזה הושקע סכום כסף גדול בהחלפת הרפת ותקון הבית, במקום הפרות הקודמות שתוצרת החלב שלהן היתה קטנה, לא מכניסות ולא רנטביליות הובאו בעד 100,000 ליי 11 פרות גזעיות ופר מבוקובינה, הרפת החדשה בתוצרת החלב הגדולה תשמש מקור מספיק לכלכלת החברים בפלוגת החורף.

תקונים חשובים מאד נעשו בבית "מסדה". תוקנו החלונות והגג. החדרים הגדולים חולקו לשנים. נבנו חדרים חדשים הוקמה מאפיה, חדר רחצה והבית בכללו קבל צורה מסודרת ומשופרת.

אם נוסיף לזה גם את ההלבשה וההנעלה שהובטחה לחברים במשק נוכל להגיד שאמנם עלה לנו להכניס הרבה שנויים ותקונים לטובה במשק "מסדה" ובתנאי חייה של הפלוגה הנמצאת בתוכו.

תשומת לב רבה הושמה להרכב הפלוגה החרפית במסדה. התפקידים המיוחדים המשקיים והחברתיים המוטלים על פלוגת חורף זו התמסרות מלאה לענף הרפת המחודש והכנת חבר אנשים מתאימים ואחראים אשר ישאו בעול המשק בשנים הבאות; כמו כן הצורך החיוני בגבוש וארגון גרעין ראשון של הקבוצה החדשה ולכודו מבחינה חברתית ותרבותית דרשו את בחירת החומר האנושי המתאים. פלוגת החורף הורכבה מ־14 חברים של "שגב" ו־3 של "ניר חיים". רובם המכריע צעירים בהכשרה ובמשק "מסדה" נכנסו מהר לכל ענפי העבודה במשק ומראים יכולת חברתית ותרבותית רבה. כל התנאים להתפתחותה הנורמלית של הקבוצה ישנם ופלוגת החורף נדרשת עם לילות החורף הארוכים, לעבודה תרבותית מוגברת, השתלמות עצמית בלמוד השפה העברית והידיעות האלמנטריות ופעולת הכשרה לקראת חיי קבוצה בארץ.[3]

חובות כספיים המשיכו לרבוץ על "מסדה" כל השנים אבל עבודת החלוצים השתפרה, היבולים גדלו והגדילו את ההכנסות ומעל לכל מסירותו של **יחיאל קרסיוק** ז"ל בטיפולו במשק הקלו בהרבה את הבעיות ותרמו לפעילות בחווה עד לחיסולה בכיבוש הסובייטי*.

"בל"ג בעומר אירגן הקק"ל המקומי "טיול", לחוות ההכשרה, שהקיף את כל הנוער הבלצאי החל מתלמידי הגימנסיה ונוער עובד עד למבוגרים.

ל"ג בעומר הפך להיות חגיגה עממית בקנה מידה רחב. הנוער נפגש פנים אל פנים עם "החלוצים" שבחווה שהם חקלאים יהודים לכל דבר ועם אוירה ארצי־ישראלית ששליחי הארץ ניסו להקנות לחיים בחווה. בנוסף לכך, נראו חלוצי "מסדה" בעיר, יום יום, בחלוקת החלב לקונים. פגישות אלה המחישו, הלכה למעשה, את המהפכה המתחוללת על־ידי המעבר לפרודוקטיביות של עבודת כפיים חקלאית.

בנוסף ל"מסדה" התקיימה בעיר עצמה פלוגת הכשרה של "גורדוניה". פרטים על הפלוגה אנחנו קוראים בדו"ח של ההנהגה הראשית מיוני 1935 שכבר צוטט לעיל:

"בלצי, קבוצת ההכשרה בבלצי עובדת כהכשרה עירונית. מספר מקומות העבודה הקבועים מצומצם ורוב העבודה היא עבודת כיבוש (חטיבת עצים, עבודות סבלות וכו') תנאי הדירה הם די טובים. אף הסידורים במטבח ובמשק הוטבו. ועד הידידים המטפל בעיקר במשק "מסדה" עוזר בהרבה לקבוצה בהשגת עבודה. היחס האחראי של החברים לעבודה הוא שאיפשר להם לשמור על מקומות העבודה וגם לחשוב על הרחבת הקבוצה. התקציב הוא 12 ליי ליום חוץ מהוצאות של חולים. מצבה הכספי של הקבוצה הוא טוב. יש לה גם רווח".[4]

המענין בדו"ח הוא תיאור המצב הכלכלי של הפלוגה כ"טוב". פלוגת חלוצים העובדת בחטיבת עצים וסבלות מתקיימת ללא גרעונות וגם עוזרת לפלוגה אחרת.

גם בדו"ח מנובמבר 1938, שצוטט לעיל, בולט מצבה הטוב של ההכשרה העירונית בבלצי:

* על פעילותו זאת הוגלה יחיאל קרסיוק ז"ל לסיביר שם נפטר במחנה הסגר.

"ארגונה הישג גדול הוא לתנועה שלנו בימים אלה של הכשרה מצומצמת. כל מקום נוסף הנותן אפשרות לעוד חבר שלנו להיות קשור בהכשרה חשוב הוא לנו. והנה עלה בידינו לארגן בבלצי פלוגה בת עשרים איש – 12 חברים ו־8 חברות. החברים עובדים כולם בבית החרושת לסוכר בעיר מ־8 עד 12 שעות ביום ומקבלים 50-40 לֵיי ליום שכר עבודה המאפשר להם רמת חיים נורמלית. בתנאי חיים ועבודה אלו מובטחת הפלוגה במשך כל ימי העונה בבית החרושת ז"א עוד 4-3 חדשים.
פלוגת בלצי נמצאת עכשיו אך בראשית התארגנותה. נעשים מאמצים מקסימליים להעמיד את הפלוגה על יסודות בריאים. תנאי קודם הבטחת הרכב אנושי מתאים. עד היום לא הושלם עוד סופית הרכבה של הפלוגה ועלינו בימים הקרובים ביותר להוסיף לפלוגת בלצי 4-3 חברים אשר יעזרו לגוונה החברתי ויאפשרו לה את התפתחותה הנורמלית".
בשנים 1939-1937 התקיימה בבלצי גם פלוגת הכשרה עירונית של "מכבי" בהדרכת סיומה סגל ז"ל תוך שיתוף פעולה עם "גורדוניה" שגם ייצגה אותה במרכז "החלוץ".
חברי הסניף מכל השכבות ניצלו כל הזדמנות לבקר אצל החלוצים ולהיות במחיצתם והללו למרות תנאי הדיור הקשים ועיפותם מעבודה מפרכת קיבלו את החברים בסבר פנים יפות. בשנים 1940-1938 כאשר נאסרה פעילות תנועות הנוער ונמנע מהן לשכור "אולמות" שימש בית הפלוגה כמקום התכנסות לפעולות הסניף במקום.
כבר עם ראשית התארגנותה ולמרות "הנתח השמן" שנגסה מתנועת "מכבי", ניסתה "גורדוניה" להרחיב את בסיסה האירגוני גם בתוך הנוער העובד.
היעד הראשון היה בית הספר המקצועי "אורט" לבנות וההצלחה היתה מלאה. רוב הבנות הצטרפו למסגרת החדשה. מאוחר יותר הצליח הסניף לחדור לשכבות יותר רחבות של נוער שנפלט מבתי־הספר והפך לנוער עובד בעבודה חלקית או מלאה. ההצלחה בקליטת נוער עובד תאמה את העקרון האידיולוגי של תנועה עממית לא־אליטיסטית הפעילה בתוך כל שכבות העם שמהן היא שואבת את כוחה ואליהן היא מכוונת את פעילותה.
מראשית דרכה ראתה גורדוניה את עצמה "עצמאית" ובלתי תלויה במפלגה כלשהי (למרות הקרבה הבולטת ל"צעירי־ציון").
הסניף דאג לעצמו, הן ל"מגרש" בתקופת הקיץ והן ל"אולם" בחורף – הכל ממסי החברים. מאמצים רבים הושקעו באתור המקומות ("אולמות"), בקשוטם, רהוטם והכנתם לקליטת מאות בני הנוער שהיו בשורותיה, החל במגרש בית הבד השרוף של פלטניק, חצר ביתם של רויטמן (מלכה וצרנה) ואולמות שהוחלפו מדי שנה בשנה (גרוזמן) או בבתים שונים אחרים שברחוב קישינובסקי בדרום הפטרוגרדסקיה וכו'.
בסוף 1930, התקיים בבלצי הסמינר הרעיוני הארצי הראשון של התנועה בהשתתפותו של פנחס לבון (אז, לוביאניקר).
לסמינר באו משתתפים מכל רחבי רומניה ביניהם גם מבוגרים שואפי דעת ורצון להכיר וללמוד את היסודות הרעיוניים של התנועה.
בשנים אלה, שאלו ברחוב היהודי שאלות קיומיות ומשתתפי הסמינר ביקשו לשמוע "פתרונות" להן. במשך השבועיים של הסמינר ביסס פנחס לוביאניקר (לבון) את השקפת התנועה של עדיפות הסוציאליזם הדמוקרטי על פני הדיקטטורה הבולשביקית ועל החינוך לברירת אמצעים מוסריים להשגת מטרות נעלות במקום מהפכה אלימה ודכוי כדרכו של סטלין של מאסרים המוניים, הגליות המוניות ועבודות פרך של חפים מפשע.
הוא נפץ לחלוטין את הרעיון של מדינה דו־לאומית ואת הרעיון של "ארגון משותף" תוך ניסוח "הגישה הסינתטית" של גורדוניה.
הידע המגוון של פנחס לבון בשטחי הפוליטיקה, הסוציולוגיה, הפילוסופיה, הכלכלה, הספרות וההיסטוריה הפכו אותו ל"אליל" לא רק במסגרות התנועה אלא גם בקרב המבוגרים שהוקסמו

מבהירות המחשבה וכושר הביטוי וההסברה שלו, בנוסף לידע הרב.
תקציר הרצאותיו שימש, במשך שנים, לחם חוק לכל "מנהל" בתנועה. להשפעתו הישירה התווספה גם השפעה עקיפה לחיפוש מקורות חדשים לקריאה בשטחים שונים להבנה טובה יותר של המציאות המשתנה ושל העתיד הצפוי.
הסניף המקומי קיבל אז דחיפה רצינית ובסוס רעיוני שייחד אותו במשך רוב השנים. בשנים אלה של שנות ה־30-31 מנה הסניף יותר ממאתיים חברים. בלצי שימשה גם אכסניה להרבה נוער מהעיירות הסמוכות אשר הגיעו לשם להשלמת למודיהם. פעילותם בכל תקופות הלימודים במסגרת הסניף המקומי הפכה אותם לשליחים בעיירותיהם. כל מבקר באקראי בעיר מצא לנכון לבקר גם בסניף, להשתתף בפעילות קבוצתית כל שהיא ולשמוע ולהעביר את התרשמויותיו גם הלאה.
המשך הפעילות ההסברתית הזאת מצאה בסניף בלצי חניכים רבים שהמשיכו להתענין לקרוא בשטחים שהנוער היה ער להם. כתבי גורדון, ארלוזורוב וספרות סוציאליסטית על כל גווניה נקראו ונותחו, הצמאון לידע והעמקת ההשכלה הוחדרה לשכבות נרחבות והועברה לכל אלה שרצו והתעניינו בה. בנוסף פעילות הסניף הוקמה גם מזכירות הגליל (שהקיף את המחוזות בלצי וסורוקי) ומדי שבוע בשבוע היינו משכפלים ב"שפירוגרף" תוכן שיחות וחומר שונה המיועד לכל הגילים ומעבירים את החומר בקביעות לסניפי הגליל וגם לא חסכנו מזמננו לקפיצה בשבת או בחג לעיירה סמוכה להרחיב את פעילות הסניף המקומי.
סניף בלצי היה כל השנים הסניף המרכזי של התנועה ברומניה וכל השנים היה מקור לגיוס פעילים למוסדות המרכזיים של התנועה וסיפק במשך השנים כ־10 חברים להנהגה הראשית לפעולה במרכז קודם בקישינוב ואחר כך בבוקרסט:
מונציק פוקס, אלקנה מרגלית, משה (ססה) גרצברג, רות טננבוים, צבי גרשוני (פינקנזון) ז"ל יוסף (יוסקה) בורד ז"ל, ודוד לרנר. עליהם יש להוסיף את זרובבל סקר, (סקליאר) ודוד גורפינקל שפעילותם במשך שנות לימודיהם בגימנסיה היתה בסניף בלצי.
שני יוצאי סניף בלצי: דוד טנא (טננבוים) וצבי (שוניה) טבצ'ניק ז"ל נשארו ברומניה בזמן הכיבוש הנאצי וגיבשו סביבם גרעין של פעילים אשר התרחב עם סיום המלחמה והקים מחדש את התנועה שם.
אחרי המלחמה היו שלמה יובל (שטרומוסר) ומוטי כוגן חברים בהנהגה הראשית. לאלה יש להוסיף את ישראל (אוליה) בורד ז"ל, את מיכאל קליינמן ז"ל ואחרים שהיו יוצאים לפעולות בסניפי התנועה ברומניה.
לסניף בלצי היה מעמד מיוחד בתנועה הן מפאת גודלו והן מפאת איכותו וכל השליחים הישראלים היו מכבדים את המקום בבקורים ממושכים וזה היה גם המבחן האישי של השליח. הצלחה בבלצי הבטיחה לו מעמד מיוחד בתנועה. ללא כל ספק שמספר שליחים תרמו במלוא המשקל והאיכות. משה הורביץ (ז"ל) יעקב מרגלית, פסח רודניק נדמה לי שהיו הבולטים מביניהם.
בשנים 1933-34 היה הסניף המקומי בין היוזמים והתורמים העיקריים להקמת סניף "בוסליה" אשר אגד נוער מבוגר במסגרת החלוץ ואשר המשיך לפעול שיטתית בעזרתם של פעילי גורדוניה. ההשפעה ההדדית והפעילות המשותפת נשאו פרי ותרמה לחלקם של חלוצים אלה בעליה והקלטותם בארץ הן בקבוצות והן מחוצה לה. גם בארץ נשארו חברים אלה נאמנים לעקרונות ההסתדרות ותנועת העבודה.
ידה של גורדוניה היתה גם בהתארגנות של בעלי המלאכה "העובד" ומשה גרצברג תרם רבות להתארגנותם. "העובד" הפך להיות גורם רציני וחיובי במסגרת התנועה הציונית המקומית וזה תרם לחזוקה ולהבלטת מעמדה של א"י העובדת. לאורך השנים עלו מספר משפחות של בעלי מלאכה ארצה.
פעילות הסניף המקומי מצאה את בטויה גם בעבודת שיטתית חודשית למען הקק"ל. השכבה הבוגרת היתה מתגייסת מדי חודש בחודשו לרוקן את הקופסא הכחולה שהיתה מקשטת את רוב בתי היהודים בעיר. פעילות זו מצאה תמיד הערכה מלאה בדווחים של הלשכה המקומית של הקק"ל. הצטיינות מיוחדת בקנה מידה ארצי היה לסניף המקומי ב"שבוע הבול" בשנת 1934.

החברים תרמו הן ע"י התגייסותם "בשבוע החלוץ", שהיה מתקיים בכל שנה בפסח, והן ע"י עזרה ניכרת לארגון הפעילות בקרב האוהדים והציונים בכללום. ראינו בזה חלק מתכנית פעולה כוללת שחייבה את החברים מחוץ למסגרת המצומצמת של הסניף המקומי.

יש לציין במיוחד את העירנות של כלל החברים, בכל קיץ, עם גמר שנת הלמודים למען "קרן המושבה". כל הכוונה היתה לשתף מספר גדול ככל האפשר של חברים מכל הגילים ב"מושבות הקיץ", הפעילות הקיפה קודם כל את החברים עצמם, את שני הורי החברים ובמעגל השלישי ידידים ואוהדים. כמעט שלא היה מקרה של נער או נערה שרצה להשתתף במושבות הקיץ וקבל רשות מהוריו שהגורם הכספי מנע זאת מהם, עשרות חברים שתפו את עצמם בכל שנה במסגרות השונות של מושבות הקיץ שהתקיימו בעיקר בסביבות ההרים: וטרה דורנה, קימפולונג, מוינשטי וכו'. לצעירים יותר אורגנו מקומות רכוז יותר קרובים בכדי לאפשר השתתפות יותר גדולה וחסכון בהוצאות הדרך. ההשפעה והתוצאות של השתתפות החברים ב"מושבות הקיץ" היתה נכרת בהמשך דרכם של כל נער ונערה. את מושבות הקיץ היו נועלים במסגרת של "יום המנהלים" אשר שמש כתחליף למועצה ארצית או ועידה. ביום המנהלים היו גם מחליטים הרבה החלטות ארגוניות כגון צירופים למועצה הראשית, הנהגה הראשית ולפעילות ב"החלוץ".

העיר בלצי וסניף "גורדוניה" המקומי שמשו לאכסניה לכנסים שונים איזוריים וארציים. כשיא יש לציין את הועידה הארצית הראשונה של "גורדוניה" בינואר 1933. תיאור ועידה זו ע"י מאיר זית בספר "על אדמת בסרביה" קובץ ג' ראוי לצטוט־בטוי להתרשמות של איש לא מקומי על העיר ועל הסניף המקומי וכהוכחה על מרכזיותה של "גורדוניה" בחיי העיר והשפעתה על כלל אוכלוסייתה.

על פגישה ארצית שהתקיימה ב־8.4.39 אנו קוראים:

"ליד שולחן הנשיאות יושבים ראשי ההסתדרות הציונית בבלצי ונציגי תנועות הנוער מר ז. שניאורסון (ב"כ הקהילה), א. אברמוביץ (הועד הציוני העירוני) העו"ד גנדלר והח' א. קרסיוק (ועד ידידי "מסדה") הח' ז. נילשטר והד"ר ליפשיץ ("בנין הארץ") הח' ס. סגל (מכבי) הח' א. קלקין (פלוגת "מסדה") וחברי ההנהגה הראשית.

שלושה ימים ארכה הפגישה בבלצי. הסידורים הטובים השפיעו לטובה על כל מהלך הפגישה. סניף בלצי עשה את כל העומד בכוחו לאכסן את הפגישה בצורה המתאימה. האוכל המשותף במסעדה, השינה המסודרת ותנאי העבודה באולם התיאטרון שוו צורה מיוחדת לפגישה."[5]

מתוך דו"ח של ההנהגה הראשית, מפי זרובבל סקליאר (היום, סקר) במועצה הארצית הי"ג שהתקיימה בקישינוב ב־27-31 לאפריל, 1940 אנחנו קוראים:

"בלצי שייכת מבחינה גיאוגרפית לצפון אך במפת תנועתנו היא הנה כעין מעבר בין הצפון לדרום. הוא הסניף המרכזי בבסרביה מבחינות איכותו...

הסניף מצטיין בהנהלתו שמורכבת מאנשים שבאים, ברובם, בחשבון לעבודה בתנועה בעתיד הקרוב ביותר. יש לציין את האוירה הצופית השוררת בסניף ואת הבנת המנהלים והשתדלויותיהם לנצל כל מומנט יפה וחגיגי בסניף כערך חינוכי בעל חשיבות רבה".[6]

ומוסיף דוד טננבוים, אז מזכיר הסניף:

"הסניף מונה 194 חברים פעילים. הוא כולל שכבת צופים (שני גדודים) 81 חברים; גדוד מתעוררים בוגרים ומתעוררים צעירים 85 חברים.

שכבת בוגרים עם "תא הכנה" פעיל ששיך לקבוצת "מצודה" – 11 חברים כולם מכירים עברית. ישנה גם קבוצת חלוצים מ"שגב".

ההנהלה היא צעירה אך החומר האנושי הוא טוב מאוד ואפשר לסמוך על כוחותיה.

אני יודע שרוצים להוציא מבלצי חברים לעבודה בתנועה, אך דעתי היא שיחד עם חשבון התנועה יש להתחשב גם עם חשבון וצרכי סניף בלצי. לכן הנני מזהיר את חברי ההנהגה לא לנקוט בשיטה זו של התפשטות כי מוטב שיהיה לנו בבלצי סניף טוב, גדול, מבוסס וגורדונאי במלוא מובן המילה מאשר

לפזר את חברי ההנהלה לעשרה מקומות אחרים מבלי לדעת למפרע אם יעלה בידם ליצור שם דבר מה".[7]

באותה מועצה הוקם חבר פעילים ארצי ומסניף בלצי נבחרו: ברונשטין עליזה, גרויסמן ססה ז"ל, טבצניק שוניה ז"ל, קולדינר בתיה, רביי פוליה ז"ל ושטרומוסר שלמה.

דוד טננבוים נבחר למועצה הראשית.

המסמך דלעיל מוכיח שוב את משקלו של סניף בלצי בתנועה כחממה לפעילות כלל ארצית.

המועצה החליטה לפזר את הפעילים בסניפים השונים ברחבי רומניה וזה בניגוד לדעת מנהלי הסניף.

הכיבוש הסובייטי חיסל את התנועה על תוכניותיה.

כאמור, שניים מהפעילים עברו מבסרביה לרומניה, נשארו תחת הכיבוש והקימו את התנועה ברומניה.

אם נרצה לסכם את התרומה של גורדוניה בנוער ובצבוריות היהודית בעיר נגיע ללא כל ספק לסיכומים חיוביים. ננסה לסכמם בקצרה:

א. החדרת הרעיון הציוני חלוצי בשכבות רחבות בעיר. עלינו לציין ש"גורדוניה" היתה הראשונה שיצאה מתוך הגדר של הנוער הלומד והעדיפה ארגון משותף של נוער עובד ולומד גם יחד לפי הגישה ה"עממית" במקום גישה "אליטיסטית". הגישה לחלוציות ולפרודוקטיביזציה הקיפה לא רק את הפעילות המצומצמת בסניף המקומי אלא פרסה כנפים לעבר "בוסליה", "העובד", תוך נסיון לשלוח שליחים לאיזור למען הקמת סניפים באיזור הקרוב והרחוק יותר.

ב. פתוח הרצון להרחבת הדעת והידע ללא ספק אפיין את החוגים המקומיים. בתי הספר ותכנית הלמודים המקובלות אז היו מבחינה דידקטית די ירודים. הפעילות החינוכית בכתלי הסניף מצאו דרך ללב הילדים והנוער לאהבת הספר ולהשלמת הידע שלהם בשטחים שהלמודים הפורמליים הזניחו בצורה מוחלטת. ראינו צורך להרחיב את הדעת הן בהסבר על תולדות האנושות (קולטור געשיכטע) והחברה האנושית, התפתחות התורות הכלכליות והמחשבה הסוציאליסטית החל מהנביאים במעבר לסוציאליזם האוטופי, והסוציאליזם ההומני המודרני. השלמת ההשכלה בשטחים אלה היתה מחויבת המציאות לאור המתקפה הקבועה שהיתה מחוגי השמאל לרכוש את לב הנוער ואשר שלל פתרון ציוני והעדיף פתרון אוניברסלי.

ג. מכאן הננו מגיעים לעיצוב השקפת עולם כללית. המציאות דאז חייבה לעמוד בפרץ ולתת תשובה מוחלטת וברורה לכל הסובב אותך ולכל התורות שמצאו להן בסיס כלשהו בקרב הנוער. הגישה החינוכית הבסיסית אשר שללה את העקרון של "המטרה מקדשת את האמצעים", פתחה לאט לאט בצורה ברורה ומוחלטת את הגישה הנוגדת את "הדיקטטורה של הפרולטריון" שמצאה את בטויה המלא ברוסיה הסוביטית של סטלין עם הספיחים שנלווה אליה של דכוי, מאסרים המונים, הגליות סיביר, משפטי הרופאים, דכוי מוחלט של חופש הביטוי וחופש הדיבור. גישות אלה במציאות דאז, היו יוצאי דופן. כי פיתחו מחשבה עצמאית ומשוחררת מגישות "מוכתבות" וקבועות מראש של הסכמה ללא שמץ של בקורת לכל מה שהיה מתרחש ברוסיה הסובייטית דאז. תוך טיפוח מלא של עקרונות הסוציאליזם הדמוקרטי והראיה להדגשת "צרכי העם" וה"אינטרס הלאומי" היתה בשלילת מלחמת המעמדות, המדינה הדו־לאומית והארגון המשותף, ראינו צורך לתת תשובה ברורה גם למטריאליזם ההיסטורי לדטרמיניזם הבלתי־נמנע. פיתחנו את "הגישה הסינתטית" שראתה במאורעות ההיסטוריים קשר רב סיבתי ולא קשר דטרמיניסטי.

במלים אחרות, פתחנו את ראיית הקשר בין הסיבה לתוצאה לא כקשר הכרחי מכני אלא כקשר המוכתב על־ידי הרצון האנושי שלא כפוף תמיד לאינטרס הכלכלי. רק כך ניתן להסביר את העובדה שלאחר מעשה אנו רואים שבתנאים דומים, אותה סיבה יכולה לגרום לתוצאות שונות.

העמדת ה"אדם־אדם" וה"עם־אדם" כביטויו של א.ד. גורדון במרכז כל המערכות החברתיות להבדיל מראייתו כמופעל על־ידי כוחות כלכליים בלבד, סייעה לא מעט לשמירה על נפש הנוער ש"הבונד" ("קולטור־ליגע") או הקומסומול ניסו, ללא הרף לגייסו לשורותיו.

גם הספריה של הסניף אשר התחיל את פעילותה בצורה צנועה מאוד הפכה, במשך הזמן, לנכס יקר ערך תרמה את חלקה.
כ־100 ספרים הכילה ספריה זו רובם בעברית אך גם בשפות אחרות, יידיש, רומנית ורוסית.
ב־1936 ערך הסניף, נשף אמנותי בקולנוע "לוקס" מוצלח ביותר. במרכז הנשף הוצגה מסכת תמונות ושירה בשם "פרומיתיאוס היום ומחר" שאת התפאורה שלה הכין הצייר ל. דובינובסקי, דוקא אנטי ציוני, מורה לציור בגמנסיה העברית.
כמובן בלי הרצאה לא יתכן ערב ציוני והמרצה היה י. יקיר, אחד המרצים והנואמים המוצלחים של הציונות ברומניה.
הנושא באידיש היה: "ארבעטער פאריין סאלידאריטעט, ליטעראטור און לעבן".

ד. התוצאה העיקרית של הפעילויות היתה ההגשמה דהיינו עליית בוגרי הסניף ארצה החל מראשית שנות השלושים ועד היום הזה. ראשוני העולים היו בין המצטרפים לחולדה ואחריהם היו בין מייסדי מסדה, אבוקה, ניר חיים, (היום, ניר עם) וחניתה, אחרים הצטרפו לקבוצים שונים בתור בודדים.
במרוצת השנים משקלם של חברי הקבוצים ירד והעליות שנמשכו הן בצורה ליגלית והן בעליה ב' הביאו רבים ארצה והם מצאו את עצמם כשותפים בכל המערכות ובכל הפעילויות שהקיפו את העם והארץ.
חסרים לנו מספרים בדוקים על ההיקף העליה של בוגרי סניף בלצי אבל התרשמותי היא שתרומתם ניכרת ובכל השטחים, הן בתוך הקבוצים אליהם השתיכו והן במקומות קליטתם בעיר ובמושבה. מגוון העיסוקים שלהם ניכר במלאכות, בשירות בצה"ל, בשרות הממשלה, באוניברסיטאות (2 פרופסורים), בספרות, ובהוראה.
ללא כל ספק ש"גרסא דינקותא" הכתה שורשים עמוקים בכל אלה. ועדות לכך הם המפגשים האקראיים או המכוונים של יוצאי בלצי מתנועת גורדוניה בהם מעלים זכרונות ונוסטלגיה שקשה להנתק מהם עד היום.

לפני הסיום עלי להזכיר את כל אלה שהלכו לעולמם ואינם אתנו עוד. אני מקווה שבספר יוקצה להם מקום מיוחד כדי לזכור ולהזכיר שהם עשו אתנו כברת דרך ארוכה ומלאת מעש.
רשימה זו נכתבה על סמך הזכרון האישי של החתום ומספר מאורעות ואירועים אומתו על ידי ידידים ויוצאי בלצי.

הערות

1. חוזר א' של התנועה, ספטמבר 1929, ע' 6 (ארכיון גורדוניה־חולדה).
2. דו"ח ההנהגה הראשית, מכתב מ' 659, כ' בתמוז תר"צ, 16.7.1930 (ארכיון חולדה).
3. מכתב של ההנהלה הראשית של גורדוניה ברומניה מבוקרסט 5.11.1938 (ארכיון חולדה).
4. הדו"ח מיום ה־5.6.1935.
5. **כינוסינו**, ע' 5, תיק 10 (ארכיון חולדה).
6. **המועצה הי"ג**, סטנסיל ע' מ"ז (ארכיון חולדה).
7. **שם** כ' נ"ח.

סניף "גורדוניה" בבלצי
זרובבל סקר

זרובבל סקר, סקליאר

(מראשית "הפיזור" – עד לשלהי 1939)
סניפנו בבלצי היה, ללא ספק, סניף היוקרה של תנועתנו. אנחנו, התלמידים מהפרובינציה, ניהלנו למעשה חיי תנועה כפולים: בימי הפגרה – בסניפינו המקוריים, ובכל ימות השנה – בסניף בלצי, שהיינו בו זמן רב במעמד של "גרים"־נספחים. אולם, בכיתות הגבוהות של הגימנסיה, זכינו כבר – "ילדי החוץ" – לאזרחות מלאה.
את תקופת 1938 ומחצית 1939, ניסיתי לשחזר בראיון שראיינתי את עמיתי דוד גורפינקל (כיום איש מושב עדנים), בן זוגי בגימנסיה ובפעילות בסניף "גורדוניה" בלצי. לְהלן – משהו שעלינו בשיחתנו:
עם עלית גוגה־קוזה לשלטון ברומניה, נסגר האולם והמגרש, בו פעלנו בימי הקיץ. יום אחד – הפכנו לבלתי־ליגאליים. למצב יורידי קשה זה נכנס הסניף כשהיה נתון בעיצומו של חילוף משמרות בהנהגתו. בוגרי הסניף ומדריכיו עלו ארצה. האחריות עברה למעשה לידי השלישיה: גדליה טננבוים ז"ל; דוד גורפינקל וכותב שורות אלה. היינו אז תלמידי כיתה י"א בגימנסיה "תרבות". רק גדליה היה בלצאי ממש, והוא עצמו עלה אותה שנה ארצה ב"עליית־הנוער". נותרנו שנַיים, ועמנו קבוצה צעירה יותר של מדריכים מקומיים.
עם ראשית "הפיזור", חלה נשירה רצינית. הקטנים – פשוט לא הורשו ע"י הוריהם להתכנס אתנו, מחשש פן יבולע להם. בגדולים יותר החל לכרסם הספק, אם הציונות היא הדרך. חלקם פנו לבילוי סאלוני, חלק נטה להשפעת האידישיסטים (בונדיסטים־שמאלניים); אחרים מצאו דרכם לקומוניזם. אכן, ההשפעה הקומוניסטית חדרה במשך הזמן אל תוך שורות הסניף עצמו. בראשית 1940 פרץ ויכוח מר בנושא זה בין חברינו, ויכוח שאיים על עצם קיומנו כתנועת נוער ציונית, אלא שבזה הקדמנו את המאוחר. נשוב לתקופת "הפיזור" ולהמשכה הראשון.
בשנת 1938 נותרנו איפוא גרעין קטן יחסית, אך מגובש היטב, ששמר אמונים לדרך התנועה. ומעניין הוא, שדוקא בתקופה זו, חל תהליך הדרגתי של התחדשות הסניף. הדגש הושם ביתר שאת על פעילות בקרב הנוער הלומד. ועוד: עד כה שימשה בעיקר הגימנסיה "תרבות" בבלצי מעין בסיס מסורתי לתנועה, עתה נסינו את כוחנו גם בקרב תלמידי הגימנסיות הממשלתיות שבעיר. עיקר הצלחתנו היתה ברכישת קבוצה גדולה של תלמידות מהתיכון הממשלתי לבנות "דומניצה איליאנה". אל קבוצה זו הצטרפו גם בנות ובנים שהיו מקודם בתנועה. היה זה, לגבינו, לא רק הגרעין ועתודת מדריכים לסניף המקומי, כי אם – כך קיווינו – גם תוספת רצינית לחבר הפעילים בתנועה כולה.

כאמור, הרקע לפעילות לא היה מן הנוחים. לפחות בתקופה הראשונה של "הפיזור" אי אפשר היה להמשיך לקיים את ה"הוַי התנועתי" של ריקוד וזמר ישראלי וטיול משותף, לאמור – כל אותו "יחד" שהיווה את המלט בשנים קודמות. לא נותרה אלא ההתכנסות בחשאי בביתה של אחת מאותן בנות שהוזכרו לעיל. היו בהתכנסויות הללו טעמים ייחודיים משלהן: עצם המחתרתיות והסכנות הכרוכות בכך; ה"צוותא" המלכדת בתוך הסביבה העוינת, התהייה המשותפת על הזהות העצמית; הפרובלמאטיקה הספציפית של גיל הנעורים; הלבטים בתחום השקפת העולם; ואחרון אחרון – קצת אידישקייט. הועמדנו איפוא בפני הצורך של התמודדות אמיתית בתחום האינטלקטואלי ובויכוח אידיאולוגי נוקב. אנו, שהיינו קרובים למדי לגיל החניכים והחניכות הללו, אנו עצמנו היינו מוטרדים מאותן בעיות קלסיות עצמן, כגון: מהות החיים, דרכו של אדם, וכיו"ב (אמנם, נכון שבתחום האידיאולוגי והיהודי – היה בסיסנו איתן ומגובש כבר משנים קודמות). הפעילות ב"חוג הבנות" (כך קראנו לאותה קבוצה) הפכה לאתגר מענין. כאן לא היה די באותן ברושורות ותזיסים למיניהם, שהיו עוברות מיד ליד בקרב מדריכי התנועה. היה צורך בעיון נוסף, יסודי. את הפעילות העיונית פתחתי בנושא "פיקאנטי", בטוח: הפסיכואנליזה של פרויד. מפרויד עברנו לליבון נושאים בתחום האידיאולוגי הכללי ולביסוס הרעיון הציוני. דוד גורפינקל פיתח במקביל נושא בתחום היהדות: פרשנות המקרא. ובכן, קראנו יחדיו טקסטים משל א. ד. גורדון, ארלוזורוב, דה־מאן ושל אחרים; התווכחנו בלהט על השנוי במחלוקת, פרשנו את הסוגיות כמיטב יכולתנו, ועם רדת הלילה היינו מלווים את הבנות לבתיהן בדרכים עקלקלות, לבל תשופנו עיניהם של משגיחים למיניהם, מטעם בית הספר. היחסים נתהדקו והידידויות פרחו...

במקביל לפעילות בחוג זה, התנהלו גם פעילויות אחרות בחוגים שונים בקרב נוער עובד או נוער שנשר מלימודים, בשל מצוקה כלכלית. היו אלה בני נוער טובים, שגדלו בתנועה ונשארו נאמנים לה, אף בשעות החירום. הפעולות בחוגים אלה היו, כמובן, בעלי אופי ורמה שונים.

פרשה בפני עצמה הם היחסים בין תנועות הנוער הציוניות השונות בעיר. היו בבלצי תנועות מכל גוני הקשת. והנה, במקום לשַתף פעולה – המשכנו להתנצח כאילו דבר לא אירע. זכורני, הפולמוסים המרים עם בן כיתתי, האחראי לסניף השומר־הצעיר במקום. בעיניו לא הייתי אלא... "סוציאל־דמוקראט פַשרן". וזאת, בשעות של חסד. בדרך כלל, טען בלהט, ש"גורדוניה" זו אינה תנועה סוציאליסטית כלל, וחמתי בערה להשחית. ואולם, הויכוחים לא היו תמיד על רקע אידיאולוגי דוקא. חשוב היה לנו מאוד: "מי יהיה ראשון?" למי המספר הגדול יותר של חניכים, ומי יתפוש מקום בראש במפעלי הקרן־הקיימת, וכדומה, משל – לא הספיק הישוב לכולנו, וכאילו מיצינו את כל האפשרויות, כביכול.

בראייה לאחור, נראית מגוחכת שבעתיים העובדה, שאף הפעילים הציונים המבוגרים, אותם אנשי "ועד ידידים" של התנועות, אף הם נטלו חלק בהתכתשויות. איש איש והתנועה המועדפת על ידו (רק בשלב מאוחר יותר הוקמה מסגרת משותפת, רופפת – "ברית הנוער").

בקרב הידידים, המסייעים בפועל, היו גם אחדים ממורינו בגימנסיה העברית. לשבחם יאמר: באותם ימים הוחדרו לגימנסיה מורים־גויים, מעין משגיחים מטעם הרשות, ובכל זאת לא נרתעו המורים הציוניים הללו והמשיכו את פעילותם בארגוניהם ובמגעים עמנו. זכורני, אפיזודה גרוטסקית, המאפיינת במשהו את דרכי עבודתנו באותה תקופה: ערב אחד נקבעה ישיבה משותפת של נציגי תנועות הנוער עם פעילי המפלגות הציוניות. היה זה כנראה לקראת מפעל כלשהו במסגרת הקרנות הלאומיות, שפעילותן הותרה במסווה של קרנות פילאנטרופיות, כביכול, המסַייעות ליהודים עניים להגר לפלשתינא. הישיבה נקבעה לשעה 7, דהיינו, בדיוק בשעה שבה עמד להתקיים השיעור השישי בגימנסיה (אותנו, הבנים, לימדו במשמרת השניה, אחה"צ) והשיעור – שיעורו של מורי לייב קופרשטיין. כל אותו יום נזהרתי בהפסקות, לבל אתקל בקופרשטיין. למחרת, חשבתי, אבדה כבר איזה תירוץ להיעדרות. ובכן, בהגיע השעה, הסתלקתי בחשאי ורַצתי למקום ההתכַנסות. משפָתחתי את הדלת – חשכו עיני: בראש

השולחן ישב... מורי קופרשטיין! מבטינו נצטלבו ונשרו. "גם הוא הסתלק" – חלף בי הרהור. נשתרר רגע של מבוכה. ומיד נחלץ מורי והרעים בקולו: "הסתלקת מן השיעור, ידידי! הואל־נא להתייצב מחר בחדר המנהל!" צחוק משחרר הקיף את כל הנוכחים, והדיון החל.

אכן, הפעילים הללו בוַעדי הידידים סייעו כמיטב יכולתם. ועד ידידי "מסדה", לדוגמה (ובראשם האחים קרַסיוק), דאגו להמשך קיומה של החווה. ולא היה זה דבר של מה בכך. עם שהותרה מעט הרצועה מטעם השלטונות, הם עשו למען פתיחתה מחדש של פלוגת ההכשרה העירונית בעיר בלצי גופא. לענין זה נודעה חשיבות מכרעת, לגבי המשך פעילותו של הסניף במקום. העתקנו איפוא את פעילותנו אל מעונה של פלוגת ההכשרה (תחילה ב"ציגנימייה" ואח"כ ליד פונדקו של ה"פעטער פיני" מול הכנסיה הגדולה). בפלוגה זו התרכזו אותה שעה לא רק החלוצים שהתכוננו לעליה, אלא גם פעילי התנועה, אשר בשל צמצום הפעולה במקומות – באו אף הם אל ההכשרות למיניהן, עד יעבור זעם. היו אלה ברובם חברי קבוצת "שגב". החברים הללו (זינה פריפס, מוני קפלן, שלום לנדס, חברים מאורהייב ואחרים) סייעו בידינו להפוך את חדר־האוכל וחדרי הלינה שלהם – למעין מועדון תנועתי לכל דבר. קישטנו את הקירות בתמונות של גורדון, כמובן, תלינו את לוח "שלוש־עשרה המידות", ואף עיתון קיר פרסמנו שם, ובו רשימות וחרוזים ו"הגיגים", כבימים הטובים ממש.

פלוגת ההכשרה הזאת היתה לנו יותר מאשר אכסניה גרידא. זה היה הבסיס. בה פתחנו מעין פעילות מחתרתית־ליגאלית־למחצה.

ובעורף היתה החווה במסדה.

בינתיים בגרה גם קבוצת החניכים המקומיים שהוזכרה לעיל (דוד טננבוים, שלמה שטרומווסר, שוניה ט. נחום, ואחרים), בעזרתם ניגשנו להרחבת המעגל.

התחלנו להרכיב קבוצות של תלמידים מגילאי 12 ואילך. הסניף שוקם על בסיס חדש: היסוד הדומיננטי היה בו נוער לומד, ועמו, כאמור, גם שכבות נוספות.

באביב של 1939 העזנו כבר לקיים מחוץ לעיר "הועדה שנתית", דהיינו – מין אסיפה חגיגית־טקסית של הסניף, בה השתתפו כ־100 חניכים ומעלה.

בל"ג בעומר ערכנו מעין "יום הסניף" בחיק הטבע, בחוות מסדה, במתכונת של פיקניק תנועתי מרשים. הסניף חידש ימיו כקדם.

בהתקרב עונת החגים, נמסרה הנהגת הסניף בטקס חגיגי לידי בן המקום, הלא הוא דוד טננבוים, וחבריו שהוזכרו מקודם. היה זה סניף חדש, תוסס.

בטרם שקיעה

שלמה יובל (שטרומווסר)

שני תאריכים היסטוריים תוחמים – כשני סוגַריים של ברזל וחוטי תיל – את תקופת המשמרת האחרונה של סניף "גורדוניה" בעיר בלצי: הסכם ריבנטרופ־מולוטוב (23.8.39) ו"שחרור" בסרביה על ידי הרוסים (28.6.40). שני כוחות הרשע סיכמו ביניהם את מפת פירוק ארצות מזרח־אירופה ומרכזה, עם כל המשתמע מכך כלפי גורלות הקהילות השונות.

על בסרביה הוסכם, במפורש, בנספח הסודי להסכם – על ניתוקה מרומניה וסיפוחה לבריה"מ, בהסכמת הגרמנים. עצם הסיפוח יבוצע אחרי 10 חודשים, וכל הזמן הזה הדבר לא ידוע לציבור היהודי, הממשיך בחיוו הקשים, תחת ההכבדה הגוברת של המשטר הרומני, בו מתחזק הכוח הפשיסטי הפרו־היטלרי.

היום, בהסתכלות רטרוספקטיבית, אחרי ידיעת העובדות והשתלשלות המאורעות, נתפסת האינרציה של פעילות תנועתית במסגרת של סניף עירוני, על תוכנה וצורותיה, בזמן שגורלות כולם נחרצו על ידי כוחות כבירים – כגזורה מדמיון האבסורד.

*

באופן פרדוכסלי, נכנס הסניף למצב של פריחה בלתי רגילה, תוך התרחבות מספרית והרחבת גוני פעילותו, הן בתחום האידיאולוגי־חינוכי והן בתחום הצופי־ספורטיבי. דור "המנהלים" הצעיר התמודד בהצלחה בהפעלת סניף תנועתי, בתנאי איסור חוקי. ה"אולם" בחורף וה"מגרַש" בקיץ – היו התנאים הפיזיים ההכרחיים לקיום ולמפגש חברתי.

התנאים החדשים הכתיבו התפצלות על פני כל העיר, לפי קבוצות, בבתים ובחצרות של הורי החניכים שהסכימו לכך. מפגש הסניף כולו הפך למאורע שדרש הכנות מרובות, אבטחות ודרכי נסיגה מפני שוטרים וסוכני בולשת. הַטרדות המשטרה, שהלכו והכבידו, והחמרת יחס הגמנסיה העברית לפעילות תנועתית (בלחץ השלטונות) – הפכו לאתגרים שהכרח להתמודד איתם.

כשיא הפעילות נחשבו ה"שיחות", הדיונים והויכוחים האידיאולוגיים, במסגרת שכבת הבוגרים. במושגי החשיבה של ימינו, קשה לתאר את יחס הקדושה וההתמסרות המוחלטת של צעירים וצעירות מחוסרי נסיון אלה, לספר, לשיחה, לדיון או להנמקה ההגיונית או לטענה המוסרית.

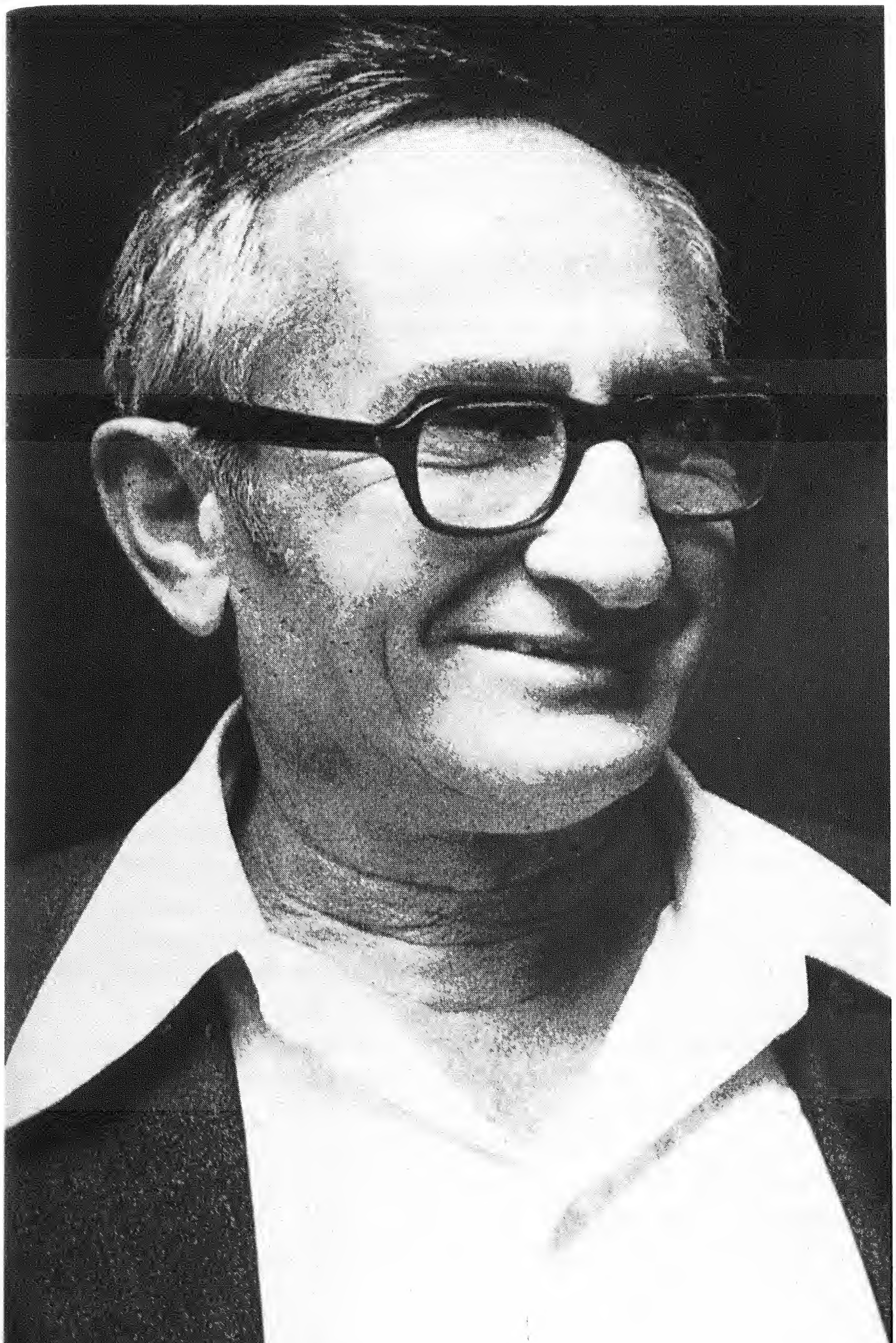
בנסותי להיזכר במרכיבים של אותם בירורים אידיאולוגיים, מתברר שהיו בהם הרבה שאלות, פחות תשובות, ואילו חומר הקריאה, אפילו של "הבקיאים" – היה צנוע ביותר: ספר או שניים במקור, כמה מאמרים מ"ניב הקבוצה", כמה נאומים מודפסים של מנהיגי הזרמים בציונות, תולדות הציונות, הרבה

אינטרפרטאציה של מארקס, אנגלס, ברנשטיין, קאוטסקי – ולהבדיל – פרויד – על רמה פופולרית ביותר.
המאמר שנקרא, או הרעיון שהוסבר על ידי חבר ההנהגה־הראשית, או הנימוק המבריק – נתפסו לא כאוטופיה של אחרית הימים, אלא כתוכניות הניתנות למימוש, בזמן הנראה לעין, בתנאי של יציאה מעולם הרשע לחופי מולדת. שם – בקבוצה – כל היפה, הנעלה והמוסרי – ניתן להגשמה, ובוַדאי מוגשם הלכה למעשה על ידי אלה שזכו לכך.
הרבה מרץ וזמן הושקעו ב"שכנוע", הן של צעירים ניטרליים, הן של משתייכים לתנועות אחרות, והן של מפקפקים בתוך התנועה, בשלמות האידיאולוגית של התנועה. ככל ש"הוכחה" השלמות האידיאולוגית הוכחה גם "צדקתה" בתחום "ההוכחה". קשה היה לקנא באיש "גורדוניה", חסיד האבולוציה, השיקול המוסרי והתחנכות לקראת סוציאליזם – מול רבולוציה, מטרות מקודשות וכוחות היסטוריים, הגוזרים על האנושות סוציאליזם דיאלקטי־היסטורי. הויכוח עם השמאל האנטי־ציוני התנהל בשני מישורים: במישור האחד, הגלוי, ידעה התנועה כולה, בשנים האחרונות לקיומה, וכמוה גם הסניף שלנו בבלצי, ויכוחים מרים מאוד עם קבוצה קטנה של פעילים שנטו שמאלה (כמו: מ.ז.; ז.צ'.; ואחרים), שניסו – בתום לב – לקבל תשובות ללבטיהם ולחיפושי דרכם האידיאולוגית.
במישור האחר היתה ההסתננות הקומוניסטית לתוך השורות, לפיצוץ הסניפים ומשיכת "משתכנועים".
והנה, בחודש מאי 1940, נתנה שיטת ההסתננות והחתירה את תוצאותיה – בקן "השומר־הצעיר" בעיר. פרט לבודדים, נטשה שכבת הבוגרים את תנועתם ועברה למחנה הקומוניסטי. היו אלה חברינו לספסל הלימודים, איתם נפגשנו בבית הספר, באירועים חברתיים, בויכוחים אידיאולוגיים ובמפעלים ציוניים־חלוציים משותפים, ועד לפרישתם הגלויה – לא ידענו דבר וחצי דבר ולא הבחנו בשום סימני פעילות או ביטויים שירמזו על המתרחש.
התדהמה הפכה מהר לחשדנות כלפי פנים, פן המשחק החתרני מתנהל גם בתוכנו, בלי שנרגיש מי נדבק. לזכותו של ס. ג. – הדובר הראשי של הנוטים שמאלה – יש לומר שהוא הצהיר מיד, שהוא וחבריו לדעה לא מנהלים שום פעילות חתרנית, ואינם קשורים לגורמים עוינים. בקשתם היתה להעלות את בעיות הציונות והסוציאליזם כנושא לדיון גלוי בצורת סמינריון לבוגרי הסניף, ותוצאות הסמינר יכריעו את השתייכותם. ד. ט., אז מזכיר הסניף, הזעיק את ההנהגה הראשית ואת מוני ז. אישית, לצורך הבירור האידיאולוגי. בגלל המעקב של סוכני החרש ובגלל תוכן הדיונים – היה צורך במקום מבטחים, והוריו של מוטי כ. הסכימו לעריכת הדיונים בביתם, בית אמיד, באזור מאוכלס נוצרים, רחוק מעיני הבולשת. בחומר שהובא לדיון, ואשר היה בסיס לשאלות והשגות על דרכי התנועה, היה הפרק האחרון בספרו של בוגדאנוב "תורת הכלכלה המדינית", הדן על החברה הסוציאליסטית.
הקורא היום פרק זה יכול רק לחייך לשטחיות הפופולריזציה של רעיונות מארכס על העלמות הקפיטליזם, העלמות הניצול המעמדי, גוויעת המדינה וחיסול כל הניגודים בין קבוצות אנשים ובין האנושות לטבע. אולם, אז היה בעצם הבאת הפרק, קריאתו ובקיאות ברעיונות המובאים בו, בגדר של הישג וגבורה הראויים להערכה.
בשלושה מישורים הותקפה עמדת התנועה:
א)היעדר אידיאולוגיה בעלת מבנה לוגי, עקבי, המסוגלת לתת תשובות למשברים חברתיים, בהשוואה לדטרמיניזם המרכסיסטי, שעצם קבלת הנחות היסוד שלו מובילה לתשובות ולפתרונות בכל סוג של משבר, עד כדי הפיכת השיטה ל"סוציאליזם מדעי".
ההתייחסות של מוני ז. להנמקת פנחס ל., שחיי החברה – להבדיל מפעילות החומר – לא ניתנים להיכלל במסגרת של "מדע", המאפשר "ניבוי" של תנועות ומאורעות, התפרשה ע"י המתקיפים כ"התחכמות", המוכיחה העדר אידיאולוגיה.
לצעירים בכל התקופות קשה לקבל עמדות של לבטים, של חוסר וַדאות. התשובות שנדרשו חייבות

היו להיות חד־משמעיות, והפופולריזציה של בוגדאנוב סיפקה אותן בשפע.
ב)הסתפקות התנועה בפתרונות ספציפיים זעירים, כמו "קבוצה אינטימית", בתור פתרון ספציפי ציוני לעם היהודי בלבד, להבדיל מפתרונות אוניברסליים, לאנושות כולה, כדוגמת המהפכה הבולשביסטית, ובניית החברה הקומוניסטית הסובייטית.
"איזה פתרון מהווה "קבוצה אינטימית" ולבטי יחיד המתלווים אליה, עבור מיליוני איכרים סיניים" – שאלו וחזרו ושאלו.
ג)התעלמות התנועה מהמצב הפוליטי הקונקרטי, בו אין לציונות שום פיתרון להצלה הפיזית של יהודי אירופה, ועוד פחות לגאולת האנושות מהחיה הנאצית. התבססות הציונות על כוחות הדמוקרטיה המערבית וארה"ב הקפיטליסטית, פירושה – התחברות לכוחות השחור ולקפיטליזם, שההיסטוריה גזרה את דינו למות. נושאים "שוליים", כמו משטר הטרור בבריה"מ, חיסול הקיום הלאומי היהודי שם, רצח המונים, מחנות כפייה – קיבלו, מצד אחד, הַצדקה בשם "טובת העם"; ומצד שני – נשללו כהשמצות וכתעמולה אנטי־סובייטית. ככל שנמשכו הדיונים, והם נמשכו למעלה משבוע, גברה המועקה וכבד לבנו.
עמדנו על פרשת דרכים, תוך חולשה אידיאולוגית בולטת: מול מסכת אידיאולוגית, בעלת מבנה לוגי מושלם, המציגה מודל אוניברסלי לגאולת האנושות, עמדה לרשותנו שורה של פיקפוקים והשגות מוסריות. מול אפשרות "השחרור" הסובייטי מסכנת ההשמדה הנאצית – הועמדו על ידינו תקוות־שוא לעליה בלתי חוקית של בודדים. מול אפשרות של פעילות פוליטית אקטיבית, תוך סיכון בהתנגשות עם המשטר הרומני, – הועמדו על ידינו חלומות, רומאנטיקה, מישחקים עם צופים בסניף ואיסוף תרומות לק.ק.ל.
הסמינר נגמר, ובלב כבד נפרדנו ממנו. להפתעתנו ולשמחתנו הסניף שלנו נשאר שלם. אף אחד לא פרש. כנראה, שהקשרים החברתיים־תנועתיים, הסולידריות הקבוצתית, נורמות הנאמנות והיושר כלפי חברים לתנועה ולשותפות הגורל – הביאו לעליונות האמונה והתקוה התמה על המבנה הלוגי וגזירת המאורעות.
שנות הכיבוש הסובייטי ופלישת גרמניה לברית־המועצות, לימדו את כולנו פרק במציאות הסובייטית, מעבר לספרו של בוגדאנוב. התברר, שהחברים "לא מסכימים להיסגר במסגרת של תורת הסוציאליזם המדעי", והפער העצום – בין המציאות לניבוי התיאורטי – הדהים דווקא את החסידים.
ועוד התברר, שדַווקא מרכיבי התפיסה של הציונות־הסוציאליסטית ההומאנית, על חולשת מבנה התיאורטי, על לבטיה המוסריים, המעמידה את האדם על רצונו וחולשותיו במרכז הבניה של חברה משופרת – הפכו לערכים מרכזיים במחשבה הפוליטית־חברתית בעולם החופשי. ואילו בתחום הבעיה הלאומית התברר, שהפתרונות האוניברסליים לא רק שפסחו על פתרון הבעיה היהודית, אלא החריפו אותה.

*

ממשתתפי אותו סמינר, עברו שניים (ד. ט. ו־ש. ט.) לאזורי הריגאט, ועמדו בראש התנועה שם, בשנות המלחמה הקשות ולאחריה; אחדים ניספו, בודדים נשארו בברית־המועצות, וכמה מהם הצליחו, בסיוע התנועה, לברוח מברית־המועצות ולהשתלב – לתקופה קצרה – בתהליך תחיית התנועה ברומניה.

גרשוני פינקנזון (צבי גרשוני)

פרקים לזכרו של גרשוני

איזיה

א. המשפחה

צבי גרשוני נולד ב־1915, כבן זקונים למשפחת יעקב ואסתר פינקנזון. משפחתו היתה אמידה ומבוססת, ספוגה מסורת ותרבות יהודית ופעילה במסגרת הקהילה היהודית.

אביו היה מפעילי הציונים־הכלליים (הסיעה הויצמניסטית), ותרם רבות לקיום מוסדות־תרבות במקום: גימנסיה עברית, בתי ספר יסודיים, כולל תלמוד־תורה, ספריה עברית; וכמו כן מוסדות לעזרה סוציאלית, המסופחים לקהילה היהודית כגון: בית חולים יהודי, בתי־זקנים וכו'.

אחותו הבכירה רוזה (שושנה) היתה בין פעילות הנשים הציוניות, וריכזה יחד עם בעלה משה את ועד ידידי "החלוץ" שבעיר. הועד הזה הושיט עזרה ממשית בעצה ובנסיון של מבוגרים – לחוות ההכשרה "מסדה", שליד בלצי.

אחיו בן־ציון (בני), לאחר סיום לימודיו ברפואה – ראה כחובה מוסרית לבוא לעזרת החלוצים (קבוצת הכשרה עירונית וחוות "מסדה") בעצה רפואית. בתקופה ההיא, קבוצות ההכשרה היו זקוקות לסעד, הן ארגוני ומשפטי, והן כלכלי. משמעות מיוחדת היתה לעזרת אנשי המקום להסדר הענינים המשפטיים והמסחריים.

ב. העיר בלצי

בלצי היתה השניה בגודלה בבסרביה עם אוכלוסיה של כ־30,000 יהודים (מעל למחצית האוכלוסיה הכללית בעיר). היו בה: גן־ילדים עברי, בי"ס עממי וגימנסיה עברית, מיסודם של חברת "תרבות". היתה חוות הכשרה עצמאית של "החלוץ" ברומניה – פעם ביליצני ולאחר מכן ב"מסדה". מורי הגימנסיה העברית לא הצטיינו ברובם בציונותם, אך עצם הלימוד של השפה העברית, היסטוריה ותנ"ך, ציון החגים העבריים – כל זאת יחד תרם רבות לספיגת ערכי־תרבות ומסורת יהודית.

הגימנסיה העברית שמרה על הווי יהודי וחגים: נשפי חנוכה, נשפי פורים ועוד. כל אלה ודאי שהטביעו חותם על עיצוב דמותו של כל אחד מאתנו, ילידי העיר. גאוות הגימנסיה – תזמורת כלי־נשיפה ובתלבושת אחידה. בכל החגים הלאומיים ברומניה – חובה היה על כל בתי־הספר לצעוד בסך בתהלוכה חגיגית ברחובה של עיר. ילדי הגימנסיה בבלצי, בליווי התזמורת, צעדו בגאווה מיוחדת והרשימו את כל האוכלוסיה במקום, בסדר המופתי ובדגל כחול־לבן, שהיה נלווה לדגל הלאומי הרומני. כל תהלוכה כזו נסכה גאוה לאומית הן על התלמידים והן על כלל האוכלוסיה היהודית במקום. גולת

הכותרת היה – ל"ג בעומר. מגדול ועד קטן יצאנו לבלות את היום בחיק הטבע, בחוות ההכשרה של החלוצים, ב"מסדה". כאן ספגנו מההווי החלוצי ואוירא ד'ישראל, אשר שליחי הארץ טרחו להשרות עלינו. בכליון־עינים היינו מחכים ליום זה, כדי להשתחרר מאוירת־העיר ולרוות את מראה־עינינו בשדות המוריקים, בחקלאות עברית, במשק־החי המסועף, ששבו את לבנו.

ג. הילדות

גרשוני החל לימודיו בגן־הילדים העברי שליד הגימנסיה; המחנכת הנאמנה, הגננת פרידה שוורץ – תרמה רבות לראשית עיצוב דמותו. מהגן המשיך בביה"ס העממי ולאחר מכן – בגימנסיה העברית.

הכרתי את גרשוני (זה היה כינוי כילד) בכיתה ב' עממית. הכיתה שכנה בקומה ב', אליה הובילו מדרגות עם מעקה חלק בצד המדרגות. בהפסקות היינו מחליקים לפי תור על המעקה. היות והייתי ילד חדש, לא בנקל עלה בידי לכבוש עמדה וזכות להחלקה על המעקה. ואז, גרשוני לקח אותי תחת חסותו וסלל עבורי זכויות ההחלקה, שילדים אחדים רצו לשלול ממני. מאז נרקמה בינינו ידידות, שנמשכה למעלה מ־50 שנה. באופן מקרי, שכן בסביבת ביתם, וכל זה איפשר ותרם לפיתוח רקמות ידידות וחברות, שליוו אותנו בדרכנו המשותפת.

בלימודיו, הן בביה"ס העממי והן בגימנסיה – התבלט גרשוני כתלמיד מצטיין בכל שטחי הלימודים, ובעיקר – בשפות, ועד מהרה שלט יפה במספר שפות.

יחד עם שאר בני כיתתו, מצא גרשוני מקומו ב"מכבי הצעיר". היתה זו תנועת־נוער מיוחדת במינה במציאות דאז, שניסתה לאחד במסגרתה פעילות תרבותית וספורטיבית גם יחד. חברים מ"צעירי ציון" תמכו ארגונית בתנועה זו. מיטב הילדים בעיר התרכזו בקן זה, שהצטיין בפעילות תרבותית עניפה, שנוהלה ע"י בוגרי הגימנסיה. פעילות זו תרמה רבות לפיתוח הטעם הטוב הספרותי, וקרבה אותו ואותנו לספר הטוב. מדי פעם היינו עורכים משפטים ספרותיים. במסגרת הגילאים שלנו, וזה חייב הכנה מדוקדקת וקריאה מרובה, לעמוד במבחן הביקורת. כבר אז התבלט גרשוני בכושר הביטוי ובמחשבה בהירה. רצונו העז לא לפגר אחר יתר הילדים גם בשטח הספורט – חייבו אותו למאמצים מיוחדים בכיוון זה. ואמנם עלה בידו להגיע, תוך מאמצים, להישגים גם בשטח הספורט.

לא ארכו הימים ודור המנהלים של "מכבי" סיים לימודיו התיכוניים. המשבר הכלכלי בעולם והמאורעות בארץ (1929-1930) – הכריעו שכבה זו של הנוער. המשך הלימודים נסך עליהם קסם מיוחד; וכן, פעילי השמאל מצאו קרקע פורה להשפעתם. הם עזבו את פעילותם במסגרת "מכבי" ונהרו לאוניברסיטאות ברומניה ובחו"ל. משכבה זו צמחה לעתיד המנהיגות של תנועת השמאל, ולאחר מכן שכבת ראשי הפעילים והמנהיגות הפוליטית של הריפובליקה העממית ברומניה.

גרשוני היה אז בן 13-14. הקן המקומי של "מכבי" התפזר ונפלטנו ממסגרת זו, כי לא הסתפקנו רק בפעילות ספורטיבית.

ד. תקופת הנוער

המורים בגימנסיה לא עודדו את התלמידים להשתייכות בתנועות־נוער. הם ראו בתנועות אלה מסגרת שמוציאה את התלמיד ממסלול הלמידה ומעבירה דעתו מהכנת השיעורים וגורמת להפסד זמן, והם ניסו, לא רק במלל ובהסברה פרונטאלית, אלא גם ע"י ביקורי־בית פתאומיים – להניע את התלמידים מלהשתייך לתנועת נוער. על רקע התפוררות קן ה"מכבי" – היינו אז תוהים וחיינו ללא מטרה. התחלנו להתעניין בשאלות סוציאליות – ונתפשנו לעיון בספרי־היסטוריה, בתולדות האנושות, בזרמים השונים במדיניות הכלכלית, בחיפוש אחר פתרונות לבעיות העוני, סוציאליזם וקומוניזם.

באותה עת הגיעו לעיר בלצי השליחים הראשונים של "גורדוניה", שמצאו בקרב הנוער קרקע פורה להתאגדותם במסגרת החדשה. באופן טבעי, תנועת השומר־הצעיר, שהיו בה לרוב רק תלמידים – ניסתה לקרב את גרשוני ואת חבריו, שלא מזמן נפלטו מ"מכבי". לגרשוני קסמה יותר התנועה החדשה

"גורדוניה", שבה מצא ביטוי נפשי להשקפת עולמו של עזרה לזולת. ב"גורדוניה" היו בני נוער־עובד, שמשום מה נפלטו ממסגרת הלימודים, בעיקר מסיבות כלכליות. זה שימש מבחן ראשון של מציאת תיאום בין המחשבה למעשה. גרשוני ראה אז כאתגר וכצו השעה – מיזוג מסגרות של נוער לומד ועובד, כדי לאפשר זרימה מתמדת של תרבות ממסגרת למסגרת. העממיות – היא שהכריעה את הכף לטובת "גורדוניה", בניגוד ל"השומר הצעיר", שהיו ראדיקליים במחשבתם ובמעשיהם, הוכיחו ניגוד גמור ביניהם והתנשאו מעל לשכבת הנוער־העובד. חינוך האֶליטה והאבנגרד החלוצי בידדו אותם – למעשה – מכל הנוער. לא ארכו ימים, ולמרות גילו הצעיר, הטילו על גרשוני תפקידי הדרכה. כאן מצא גרשוני לעצמו ביטוי מלא ייעוד מיוחד בהקניית יידע ביהדות ובתרבות האנושית בכלל, לבני הנוער שלא זכו ללמוד בגימנסיה עברית, וכן לנוער־עובד. הוא התגלה כמדריך מעולה ואהוב על חניכיו, שהיו כמעט בני גילו. עובדות אלה המריצו אותו עוד יותר להעמיק ידע ללמוד בתחומים אחרים: תולדות הסוציאליזם והתורות הסוציאליות בכלל, כדי שידע לעמוד במבחן ההדרכה.

במקביל ללימודיו בגימנסיה, איפשרו אז לחלק מהתלמידים לעמוד בבחינות ממשלתיות, כדי להקנות לתלמידים זכויות מלאות בהמשך לימודיהם הגבוהים. וזכורני, אחד הבוחנים שהועידו לנו, תלמידי הגימנסיה העברית, היה אחד ממנהיגי האנטישמים בעיר, מורה בכיר בגימנסיה הממשלתית (סטטי). הלה נטפל למספר תלמידים יהודים וניסה להכשילם. ביניהם היה גם גרשוני. אך מאמציו של המורה ההוא עלו בתוהו. גרשוני ידע להתגבר על מכשלה זו ועבר בהצלחה את כל הבחינות.

בד בבד עם פעילותו במסגרת סניף "גורדוניה" בבלצי – גרשוני ראה צורך להרחיב את המסגרת בפעילות בסביבה. באותם הימים אורגנה הפעילות המחוזית (גליל בלצי והסביבה), ויחד עם אלקנה מרגלית ועם משה גרצברג – הופעלה מזכירות הגליל. הוצאו חוברות הדרכה (בליטוגרפיה), דפי הוראה למדריכים; בחופשות מהלימודים – אורגנו ביקורים בסניפים וכן כנסים מחוזיים (גליליים). בחופשת הקיץ הארוכה – הוא מצא שדה פעולה נרחב בפעילות במושבות הקיץ התנועתיות.

ה. תקופת ההתבגרות

בשנת 1932 חל מפנה בחייו של גרשוני. פנחס לוביאניקר בא לבלצי – התאכסן בביתו, וערך סמינר רעיוני בסיסי. אין לתאר את ההתלהבות שבה ליוינו את הרצאותיו של פנחס. במשך מספר שבועות היינו מסתננים להרצאותיו ובולעים את דבריו. הרצאותיו נתנו, למעשה, כיוון מחשבתי רענן והכניסו קצת סדר בסבך המחשבתי שבו היינו שרויים.

בנוסף לשפע הידיעות שהעניק לנו פנחס בימי הסמינר, פתח לפנינו גם אופקים חדשים שעד כה היו נעלמים מעינינו – התחלנו למצוא תשובות לשאלות שהעיקו עלינו בשטחים שונים, הסברים, השגות וניתוחים – שהיו בשבילנו עד אז בעיות ללא פיתרון.

זו היתה התקופה שבה הבשילה השקפת־עולמו של גרשוני, שבה קיבל ביסוס רעיוני ומחשבתי לדרכו בתנועת "גורדוניה": סוציאליזם הומאני ועממי, תוך התנגדות להשקפת־עולם של דיקטטורה ומטריאליזם היסטורי. תרומתו של פנחס לוביאניקר לגיבושו הרעיוני של גרשוני – היתה מכריעה. חיפושי־הדרך וההתלבטויות – התחילו להתבהר ולמצוא להם אפיק רציונאלי לדרך חיים ברורה.

בינתיים סיים גרשוני את לימודיו התיכוניים ועמד בבחינות הבגרות. תחת לחץ הוריו – נרשם ללימודים אוניברסיטאיים בבוקרסט הבירה. הוא חשב כי יוכל לשלב לימודים גבוהים עם פעילות תנועתית. לאחר זמן התברר לו שלא יעמוד בכך, ואז עשה לעצמו את חשבון־הנפש והכריע על הפסקת הלימודים ועל ריכוז פעילותו במסגרת תנועתו, תנועת "גורדוניה".

לא ארכו ימים – וגרשוני נקרא לעבודה במזכירות ההנהגה הראשית בקישינוב. כאן הוא מצא כר נרחב לפעילות תנועתית ענפה במסגרת תנועת "צעיר־ציון" בבסרביה, קשר קשרים הדוקים עם חבריהם המרכזיים דאז – י. קורן ומ. קוטיק. הוא ידע להפעילם למען עזרה לתנועות־הנוער, ובעיקר ל"גורדוניה". גרשוני מצא את הדרך להתקרבות ליתר סיעות המבוגרים – הציונים־הכלליים (ש.

ברליאנד) והדתיים (הרב צירלסון). קשרים אלה סייעו לא מעט להרחבתה של תנועתנו ולביסוסה, כי המבוגרים הנ"ל סייעו חומרית ומוסרית לתנועה והיתה להם השפעה רבה על הורי הילדים בכל רחבי המדינה, לתת יד חופשית לתנועת־הנוער ולפעולותיה.
פעילותו של גרשוני בהנהגה הראשית של "גורדוניה" – העמידו אותו, לאחר תקופה קצרה, במרכז העניינים. חברי ההנהגה הראשית הקודמת – עלו כולם ארצה, ועל שכמו הוא נשא את עול הפעילות התנועתית. אז גם חל מפנה רציני במבנה הארגוני של התנועה. המשרד הארץ־ישראלי ומרכז "החלוץ" עברו לבוקרסט. תמורות אלה חייבו גם את מרכזי תנועות־הנוער החלוציות לעבור לשם. בשביל תנועתנו – היתה זו הכבדה רצינית, כי ההעברה לבוקרסט הרחיקה את ההנהגה מלב התנועה: בסרביה. אולם עובדות אירגוניות אלה חייבו גם את התנועה לפעילות־יתר ברומניה־הישנה (ריגאט) ולחבל־ארץ שבו לא היינו מיוצגים – טראנסילבניה.
גרשוני זכה, שבזמן פעילותו – התנועה הגיעה לשיא התפתחותה וכבשה לעצמה את המקום הראשון ב"החלוץ". הוא חילק את יעדי פעילותו הן במסגרת ההנהגה הראשית, והן ב"החלוץ", עשה ימים ולילות בפעולות אלה ושיתף את עצמו בכל המערכת החינוכית הענפה: ריכוז החומר, הדפסתו והפצתו בשתי שפות בכל רחבי התנועה. ערך ביקורים רבים בסניפים ובקבוצות ההכשרה, קשר קשרים עם הקבוצות בארץ ועם מרכז התנועה (אז – "חבר הקבוצות") וכן עם ההנהגה העליונה בפולניה. גרשוני ראה ברכה בעבודתו וההצלחה האירה לו פנים. "גורדוניה" כבשה לעצמה עמדה מרכזית לא רק ב"החלוץ" אלא בתנועה הציונית בכלל. חלקו של גרשוני בכל המערכת הזאת – היתה ניכרת. הוא מצא שפה משותפת עם שליחי "החלוץ" ושליחי תנועתנו מהארץ, וכן עם שליחי יתר תנועות־הנוער. והביטוי המעשי לכך היה – הצלחה והערכה לכל אורך הקו.
לאחר שנתיים של פעילות מצליחה ומבורכת – והוא אז בן 21, החליט גרשוני להגשים את אשר הטיף לאחרים בכתב ובעל פה. הוא עוזב את הפעילות במרכזי התנועה (בוקרסט וקישינוב) ועובר למספר חודשים לקבוצות ההכשרה, בהם הכשירו את עצמם חברי גרעין ד' של תנועתנו (לעתיד – ניר־חיים) לעליה ארצה. הוא השתתף בכל ההכנות לגיבוש קבוצת־העליה הראשונה של גרעין ד'. הוא נמנה בין ראשוני העולים ארצה – ל"גבעת־הקיבוצים" שליד רחובות.
יד המקרה זימנה באותה אניה את חנה, שעלתה אז יחד עם הוריה ארצה. מקריות זו הביאה את חנה לקבוצה, ולאחר תקופה קצרה – הם בנו תא משפחתם בקבוצה.

★

ניסיתי ככל האפשר, לרכז את פרקי פעילותו של גרשוני – מאז ילדותו ועד לעלייתו ארצה – כשלימות אחת. בוודאי החסרתי לא מעט, משום שהדברים קרו ונתרחשו לפני עשרות שנים, ובוודאי פרטים רבים נשתכחו מזכרוני. ויסולח לי הדבר.

קב' ניר עם

קבוץ חולדה

קבוצת ניר־עם, אנדרטה לזכר ארבעת החברים שנפלו במלחמת העצמאות

שבת ראשונה לעליה על הקרקע מרס 1937 קבוץ מסדה

בשלהי שנות העשרים רכש מרכז "החלוץ" ברומניה חווה חקלאית ע"י העיר בלצי, כדי להכשיר בה את החברים לחיי עבודה, חברה, עליה לארץ־ישראל ומילוי תפקידים חלוציים בארץ.
באותו פרק זמן יצא לאור ונתפרסמה הפואמה "מסדה" של המשורר יצחק למדן ז"ל. פואמה זו שהוגדרה בתולדות הספרות העברית בדורנו (א. בן אור) כ"ספר הדור של העליה השלישית, כביטוי שירי תמציתי־נוקב לחזיון החלוציות שאין דוגמתו בתולדות העמים".
הפואמה שנכתבה בעקבות הפרעות של דניקין ופטלורה ביהודי אוקראינה, בהן נרצחו רבבות יהודים וביניהם אחיו של המשורר – כתובה בפאטוס רב ובעוצמת־ביטוי בלתי רגילה, עוררה הדים חזקים בקרב הנוער היהודי ודירבנה רבים לחלוציות ולהגשמה. מרכז "החלוץ" החליט לקרוא את החווה שנרכשה בשם "מסדה", לאות הזדהות של התנועה עם הנאמר בפואמה זו.
לדברי חוקר תולדות הספרות א. בן־אור גלומה בפואמה ובשמה "מסדה" תפיסה מסויימת של החלוציות בתורת גילוי של ההירואיקה היהודית הקדומה שהתלקחה בלב הנוער היהודי מכאן הזיקה ל"מצדה" – מקום ששימש גילוי טראגי לאותה הירואיקה. זיקה להירואיקה, **אבל לא הזדהות עם הדרך,** בה נקטו גיבוריה.
החלוציות בתפיסת הפואמה "מסדה" (ואולי נובע מכאן סירוס ביודעין של השם "מצדה") אינו מזדהה עם היאוש של גיבורי "מצדה", אלא מביאה לידי ביטוי "נסיון נועז ונואש של קומץ־גיבורים, בני דורנו, להניף את נס המרד האחרון בגורל היהודי ולהקים ניר לחזון התקופה והתחיה בישראל".
ראשוני קבוצת מסדה התחנכו ברוח הפואמה "מסדה" בחוות הכשרה "מסדה" והחליטו לקרוא לישובם שנבנה בעמק הירדן על "ככר ארלוזורוב", בשם "מסדה" עד היום הזה.

קבוצת גורדונאים **בעמידה מימין** דוד טננבוים שלישי מימין בעמידה גדליה טננבוים, ראשון משמאל זרובבל ישיבה שמאל דוד גורפינקל

תמונת חברי ההנהלה. **בישיבה מימין:** מוטי קוגן, (ל.י.), ש. טבצ'ניק, שלמה שטרומוסר **בעמידה: מימין שלישי** יוזי פוקס, קורנבליט.
שמאל קיצוני בעמידה דודלה טננבוים

חלוצי מסדה חוטבים עצים בבלצי 1933

פלוגת הכשרה מסדה, הובלת חלב לבלצי

קבוצת "חולדה" בגורדוניה בלצי 1931

פלוגת הכשרה 1935

קבוצת בנות עם המדריך גרשוני

עם לקט דבריך —

אשר אמרת ואשר לא אמרת —
תום שבאהבה.

לא צהלה פורצת, לא צווחה צורמת -
רק לטף־צליל, רק רוך־מבע,
רק תום שבאהבה.

וזה ההר — שלך, וזה העץ — שלך,
וזו סוכה — שלך, וזו העז — שלך,
החברים — שלך, הילדים — שלך —
בתום שבאהבה.

אשר היית ואשר לא היית —
תום שבאהבה.

גדליה טננבוים איש חניתה

קבוצת בנות, בוסליה עם המדריך יענקלה רוזנצווייג **בישיבה, שלישית משמאל** חנה שחטמן

בית"ר בלצי

י. מזור

קן בית"ר בלצי נוסד בשנת 1929.
הסניף של בית"ר בלצי הוקם ביזמת מספר תלמידים מן הגמנסיה העברית והם רובם חברי תנועת הספורט היהודית לאומית "מכבי", בצרוף צעיר יהודי אשר היה רחוק מן הציונות ומהחוגים היהודים, כי היה מראשי תנועת הצופים הרומנית (צ'ר־צ'טשי), הלא הוא אורציה אוליניק (אורי אילון).
היוזם היה מוטי פסקר.
לא ידוע איך הגיעו צעירים אלה לגיבוש החלטה להקים קן בית"ר בבלצי. כנראה שזאב ז'בוטינסקי אשר ביקר בבלצי בשנת 1925 מטעם התנועה הציונית, הקרן היסוד ו"תנועת תרבות" השאיר את רשמו העצום על הנוער בבלצי, ביחוד על הנוער הלומד.
באותה שנה התקיימה הועידה של הצה"ר בקישינוב, אשר היתה שלב חשוב בהתארגנות התנועה הרביזיוניסטית ו"בית"ר" בבסרביה.
ברית יוסף טרומפלדור הוקמה על ידי ז'בוטינסקי בלטביה ב־1923 ומשם התפשטה התנועה לכל התפוצה היהודית בגולה (פרט לברית המועצות) ולארץ ישראל.
קדמו להקמת קן בית"ר בלצי מספר קבוצות או חבורות ציוניות, של תלמידים, כנהוג בזמנים ההם בקרב התנועה הציונית, אשר כל אחת מהן מנתה רק מספר חברים, על פי רוב מאותה הכיתה ואשר קראו לעצמם בשמות משמות שונים.
כך סיפר שלמה טרכטמן על האגודה של תלמידי גמנסיה בשם "גבורי ציון" שקדמה ליסוד הבית"ר ואילו ליובה חלפין מספר גם הוא על קבוצה דומה שנוסדה בביתם והיתה ראשית הגרעין של בית"ר בלצי.
בקבוצת היוזמים להקמת בית"ר בלצי שבראשה עמד ארליך, השתתפו סקאינסקי, שמוקלר, שרה, אחותו של טרכטמן, שלמה טרכטמן, אוליניק ופסקר. אליהם הצטרפו אחר כך לפסקר ומאוחר יותר ברונשטיין מישה. בין הפעילים שהניחו את היסוד לקן בית"ר היה יאשה גליזר. אלה היוו את ההנהגה הראשונה לקן בית"ר, בשנים 1929-1930.
מפקדה הראשון של קן בית"ר בלצי היה אורציה אוליניק. הוא שימש בתפקיד זה עד שנתמנה לקצין ביתר בנציבות בית"ר עם אחריות לגליל בסרביה.
המפגש הראשון של הקן היה במגרש הריק שבחצר בית החרושת השרוף של פאלאטניק, בסמוך לבית הסוהר וליד התלמוד תורה הגדול.

אחת הבעיות היתה חוסר תקציב ואמצעים לרכישת דיור קבע; היתה זו תופעה שכיחה שכמעט מדי שנה היה צריך לנדוד למגרש אחר או למועדון ("קן") אחר.

מאוחר יותר, שימש המגרש שבקצה הדוואריאנקסי (ליברטאטה) מקום ריכוז. בקיץ 1931 היה לקן מגרש מצוין, רחב ידים, עם מקום למשרד ומחסה בעלית הגג של מחסן התבואות של דוד יפה. המגרש שכן בדיוק מול הגמנסיה העברית.

שני מגרשים אשר שימשו לנו בתקופות שונות היה חצרו של אוליניק, ומאוחר יותר המגרש שבפינה של ליברטאטעה ופרופורג'סקו, בימי ברל גרינברג.

כמועדון שימש לראשונה הבית ברחוב רג'ינה מאריה, מול גן העיר הצבורי. היה זה דומני האולם היפה והמסודר ביותר מכל האכסניות אשר שמשו את בית"ר בלצי תוך עשר שנים.

אם ללכת באופן כרונולוגי הרי שהמועדונים היו רובם בפטרוגראדסקה. אחרי המועדון שבקרבת גן העיר עברנו למועדון שמאחורי מלון בריסטול. אחרי כן היה המועדון מול ועד הקהילה ואחר כך בסמוך לבית הדפוס של גולצר. אולם גדול רחב ידים אשר שמש למרכז פעילות בשנת 1936 היה בסמוך לביתו של רופא השנים טורקניץ'.

בזמנו היה מועדון יפה בבנין לשעבר של בית החרושת לשוקולד של שטרומווסר, אשר פשט את הרגל, ברחוב הפטרוגרדסקה.

בזמן בקורו של זאב ז'בוטינסקי בבלצי היה לנו מועדון בסימטה צרה, במעבר בין הפטרוגראדסקה לצירקובנה, מאחורי ועד הקהילה.

בשנים האחרונות היה המועדון בחצר על יד בית התה של סאדיקוב. בשנה שנאסרה הפעילות הציונית ברומניה (1938/9) התנהלו המפגשים בבתים הפרטיים של החברים ורק כשנתאפשר המצב, חזר הקן להתמקם בבית שבחצר סדיקוב. עד היום אנו מתפלאים איך הצלחנו, בלי כסף, לקיים מועדונים מתוך המסים המזעריים של חברי הקן.

מיד עם הוסדה, פתחה מפקדת הקן בפעולות צרוף חברים, בעיקר מבין הנוער הלומד של הגמנסיה העברית, כבר החל מכתה א'.

המגייסים היו המדריכים אשר הם עצמם רובם עדיין תלמידי הכיתות הגבוהות של הגמנסיה העברית, הששית והשביעית.

המבצע לצרוף חברים חדשים החל בנשף גדול, כעין ערב אמנותי, עם תכנית אשר כללה מחזה על ידי שחקנים חובבנים, התלמידים המבוגרים, הקראות ושירה. הפעולה היתה משותפת לבית"ר והצה"ר. הנשף נערך באולם בית הספר "תלמוד תורה" הגדול. חלק מן התכנית היה ביידיש והוא כלל מחזה קומי בשם "בריליאנטן" וכן דיקלומים. אחת ההקראות היתה קינה על מאורעות תרפ"ט בארץ ישראל. לנשף היה הד נרחב בצבור היהודי בבלצי והוא הביא להצטרפותם של רבים. הוא היה גם מקור הכנסה לכסוי חלק מתקציב הקן.

נשף מוצלח אחר התקיים שנתיים אחר כך בגמנסיה העברית והוא אורגן על ידי קן בית"ר בלצי. אורח הכבוד היה ברוך וינשטיין.

עד כמה היה עלוב המראה של מועדון קן בית"ר בלצי ניתן היה לראות בזמן מקורו של ראש בית"ר זאב ז'בוטינסקי בבלצי. הקן נמצא בסימטה צרה ומרופשת, מאחורי ועד הקהילה, בין הפטרוגרדסקה והצירקובנה. כשהיינו צריכים להוביל את ראש בית"ר דרך הסימטה הצרה, החשוכה, ביום סתיו קודר וגשום, בבוץ הבלצאי, חששנו מן הרושם המדכא, אבל ז'בוטינסקי לא היה מפונק. יתכן והוא אפילו לא שם לב לכך; מה שהיה חשוב בעיניו שחיכו לו בחדרים הקטנים, בצפיפות, מאות של בית"רים, אשר באו מצפון ביסרביה לראות את פניו ולשמוע את דבריו.

כאשר הצגתי לפניו את מסדר בית"ר ובקשתיו בסוף הביקור לחתום לנו אוטוגראף בספר האורחים החשובים של הקן, הוא יכול היה להרגיש את החום ששפע מליבותיהם הצעירים של עשרות הבית"רים והבית"ריות ואת האהבה הגדולה אליו. רגשות אלה העפילו על האי נוחות והקדרות של מזג

האויר החיצוני, כי בלב היה חם, גם אם בחוץ היה סגריר.
רק בימות הקיץ הבהירים, על פני שטח המגרשים, אשר על פי רוב היו רחבי ידיים, יכולנו להוכיח את עצמנו ואז הרושם היה כביר. לא פעם היו יהודים מבוגרים וצעירים עוברי אורח נעמדים ומסתכלים בהתפעלות ובחיבה למסדרים היפים, לשמוע את צליל הקולות העבריים של הפקודות שניתנו על ידי מפקדי המסדרים, ביחוד כאשר הפעולה היתה שלובה עם הנפת דגל הלאום או תרועת חצוצרה.
בנוסף על כך גם התלבושות המרהיבות האחידות, כל אלה היוו נקודת משיכה לנוער. התהלוכות שלנו ברחובות העיר (במקום נשק היו לנו מקלות), ההליכה בסך כשבראש התהלוכה נישא הדגל הלאומי בגאוה והקצב ניתן על ידי החצוצרה והתוף, כל אלה היו ראשיתה של צבאיות יהודית, שההמונים כה היו כמהים לה. בכך היה טמון סוד ההצלחה וכוח המשיכה של ברית יוסף טרומפלדור ברחוב היהודי.
הארועים הפומביים, כמו י"א אדר, יום מותו של יוסף טרומפלדור, גבור תל־חי, אשר על שמו נקראה תנועתנו ואשר הברכה שלה המקובלת היו המלים "תל־חי", או כ' בתמוז, יום מותו של הרצל, החוזה הגדול, מיסד הציונות המדינית והוגה הרעיון של המדינה היהודית, אלה היו המאורעות המרכזיים מדי שנה, אשר בעריכתם, בפני קהל המוני יהודים, היו לתוכן חיינו.
נואם פופולרי היה מיכאל יאכינזון. מבין חברי בית"ר המקומיים הצטיין בכושר הדיבור שלו חברנו מישא ברונשטיין, צעיר רב כישרון, בעל כח אורטורי עצום. בפולמוס מעל במות ציבוריות עם נציגי התנועות הציוניות היריבות השונות תמיד היתה ידו על העליונה.
לצדו של אוליניק במפקדה של קן בית"ר בלצי עמד צוות מפקדים מעולה, בחורים מסורים, חרוצים ונבונים, בעלי הופעה ובעלי כושר מנהיגות.
את החינוך והתרבות הפקיד אוליניק בידיהם ואילו הוא עצמו התמסר לחנוך הגופני, להופעה החיצונית והצבאיות, שבהם ראה את מהות החינוך הבית"רי.
בין המפקדים המדריכים הצטיינו שניים: ארליך וטרכטמן.
צבי ארליך היה הכוח המניע של קן בית"ר בלצי בשנתיים הראשונות של הוסדו. חניך "מכבי" וחניך הגמנסיה העברית, ארליך ידע עברית על בוריה. הוא קרא הרבה והיה בקיא במקצועות כלליים רבים ביניהם פילוסופיה. היה אמן הבטוי הלוגי. הוא ידע לבנות את נאומו או הרצאתו בצורה ענינית המושכת את תשומת הלב בצורה משכנעת. בחור גבה קומה וחסון, בעל מבנה רחב הוא הסתיר כלפי חוץ את חליו, שאכל אותו מבפנים; היה נגוע במחלת השחפת אשר בתקופה ההיא הפילה חללים רבים כי לא היתה לה עדיין תרופה. רק מעטים ומקורבים ידעו על מחלתו ועזרו לו כמיטב יכולתם בעבודתו.
ארליך לקח על עצמו מבצע אדיר שהצריך כוחות מעל יכולתו. היה צורך ליצור יש מאין. לחנך דור חדש של נוער עברי בגולה המתנוונת.
הוא היה מחנך ומדריך למופת. היה דמות אינטלקטואלית, יהודי בעל שרשים וערכים יהודים. לא ידוע לי מוצא משפחתו אך נראה כי היה מבית יהודי "טוב". היה נואם בחסד עליון, בפאתוס רב.
זכורות לי המלים שלו בנאומו בכנס הארצי של בית"ר רומניה אשר התקיים בבלצי בשנת 1931. המלים אשר יצאו מפיו כחצובים בסלע, אש להבות, היו כעין צוואה, אשר השאיר לתלמידיו. ב"אני מאמין" שלו, בוידוי שלו, הכריז מתוך כאב לב: "עבדתי, חליתי, אבל עבדתי". היה במלים אלה כעין הנחיה לדורות הבאים אחריו, כי למען התפקיד יש לעבוד, בהתמסרות, גם אם עבור מאמץ זה יש לשלם מחיר. לפעמים המחיר כבד מדי והוא אף עלול לעלות בחיים.
כאמור, צעיר לימים נפטר ארליך וחבל.
שלמה טרכטמן, היה צעיר יותר, אולי בשנה אחת מארליך.
הוא היה תלמיד גמנסיה מצטיין, אהוב על המורים והמנהל. היה בקי בספרות העברית, בהסטוריה של עם ישראל ובגיאוגרפיה של ארץ ישראל, לכן היה מסוגל יותר מאחרים להקנות תרבות עברית לחניכיו.
דומני שבין המדריכים היה הוא הפופולרי ביותר לא רק בקרב החניכים אלא אף בין הוריהם.
מוטי פסקר, בחור שקט ורציני, בעל כושר ארגוני, ריכז מסביבו את השכבה המבוגרת של חברי בית"ר,

בנים ובנות, ביניהם רבים שלא היו תלמידי הגמנסיה. בחיים היום יומיים עסקו צעירים וצעירות אלה בעבודות שונות אבל הרעיון הציוני־רביזיוניסטי הלהיב אותם וקסם להם. פסקר עסק בעיקר בהכנת המועמדים להכשרה ולעליה ארצה. הוא עצמו היה בין העולים הראשונים מקן בית"ר בלצי. כבעל מקצוע בענף הדפוס המשיך במקצוע זה גם בארץ, עד לסוף ימיו.

מפקד הקן הראשון, אורציה אוליניק, היה טיפוס שונה לגמרי מארליך; אורציה לא היה חניך ה"מכבי" וגם לא חניך הגמנסיה העברית. הוא סיים את הגמנסיה הרומנית הממשלתית "יון קריאנגה" בבלצי. בהיותו מבית של אנשי עבודה, עבודת כפיים, בעלי מלאכה, ובעלי שרירים, בענף הנפחות והפירזול, היה גם הוא טפוס של בעל שרירים יהודי, דוגמה נדירה ברחוב היהודי.

אביו ישראל אוליניקוב (השם קוצר אחר כך לאוליניק) היה אב לחמישה בנים וחמש בנות. היה דמות מעניינת. הוא ידע לצרף עבודת כפיים קשה עם עבודה צבורית. היה חבר בועד המנהל של בית החולים היהודי, בועד של התלמוד תורה, והעיקר (וזה היה מעשה יוצא דופן) עסק ב"הגנה העצמית" (ביתו שמש כנקודה מבוצרת להגנה עצמית בפני הפורעים האנטישמים של בלצי והסביבה). ביתו היה בית ציוני חם. ילדיו השתייכו לתנועה הציונית, בן אחד בהשומר הצעיר ובת אחת בגורדוניה.

אורצי ירש הרבה מהתכונות של האב. לשרירים הוא נתן הופעה של הדר, של יופי. בחור יפה תואר, גבוה וטמיר, זקוף קומה הוא התאים ללבוש מדים והמדים הלמו אותו.

הליכתו האלגנטית, זקופת הגו, בפסיעות קצובות הפכה אצלו לטבע שני. אם להגדיר זאת במלים הרי שאורציה היה סמל הצבאיות העברית המתחדשת. לא אמן הדיבור היה אבל אמן הביצועים, המסדרים, התהלוכות המרשימות וההצדעה היפה. זאת היתה התרומה שהביא אורצי לקן בית"ר בלצי. כאילו נולד ושרביט המצביא בידיו.

בתקופה ההיא, בגולה, אצל עם ישראל, הוא היה חייל אלמוני, אולי קצין אלמוני. ב"ארגון הצבאי הלאומי" הגיע לדרגה צבאית המקבילה למג"ד.

אורצי פעל רבות באירופה – עם פרוץ המלחמה – בעליה "אף על פי". היה אסיר במחנות הבריטיים במשך שנים. עם קום המדינה, והתפרקות האצ"ל אחרי פרשת "אלטלינה" נאלץ להתחיל בתחתית ההירככיה הצבאית ולעבור את כל השלבים. בקושי ניתנה לו ההזדמנות לקבל דרגת סגן; הוא, אשר בידיעותיו הצבאיות היה בקי יותר מאחרים; הפרדוקס היה כאשר הופקד להדריך הדרכה צבאית את הרמטכ"ל הראשון של צבא ההגנה לישראל, רב אלוף דורי. אצל אומות העולם היה בחור כאורצי ודאי מגיע לדרגת הקצונה הגבוהה ביותר. לבעל עבר פוליטי כאורצי, כמו לאחרים, נחסמה הדרך לפיקוד של צה"ל.

ראשית פעילותו של אורצי בבלצי היה במסגרת תנועת הצופים הרומנית, שהיה מבין מיסדיה. עוד זכורה לרבים הליכתו בתלבושת הצופים, במכנסים קצרים וכובע הצופים נוסח בדן פאול, בחוצות העיר ובשווקיה וכל עובר אורח יהודי נועץ בו עינים כי היה זה חזיון לא רגיל ברחוב היהודי. צופים עברים עדיין לא היו ותנועת הצופיות שפיתחו תנועות הנוער הציוניות היתה עדיין בחיתוליה.

לא ידוע מה הניע את אורצי לעשות תפנית כה חדה בחייו. לנטוש את ה"צ'רצ'טשי" (הצופים הרומנים) ולהשתלב בשורות התנועה הלאומית החדשה אשר רק הוקמה בעיר בלצי, הלוא היא תנועת ברית יוסף טרומפלדור.

לימים, כשאני מראיין את אורצי במשרדו, עת הוא מכהן כנשיא לשכת הבונים החפשיים של ישראל, גילה לי אורצי כי מי שהביא אותו לשינוי היסודי בחייו היה ז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי בקר בבלצי בשנת 1925 והשאיר את רשמיו על הנוער העברי בעיר זו; אורציה, כמו רבים אחרים, הושפעו מהמנהיג הציוני הלוחם למען מדינה עברית וצבא עברי. תורתו החדשה הקסימה את מיטב הנוער העברי ולאחר תקופה של התלבטויות מוצא אורצי את עצמו בחבורת תלמידים של קן בית"ר בלצי והם דוקא רובם ככולם תלמידי הגמנסיה העברית. הוא נמצא מההתחלה בצמרת התנועה. אחרי תקופה קצרה של יריבות בינו ובין אחד המיסדים של קן בית"ר בלצי, יאשה גלייזר, נפלה ההחלטה שאורציה יהיה מפקד הקן.

התנועה הצעירה היתה זקוקה לו. היא היתה צריכה אחד כמוהו, אם רצתה להגשים את תורתו של ז'בוטינסקי כי תורה זו היתה קודם כל **ההדר** הבית"רי, פילוסופיה, גישה, התנהגות ואורח חיים חדשים ברחוב היהודי שבגלות. אורציה היה סמל ההדר הבית"רי.

ואמנם הצליח בתפקיד. תוך זמן קצר עיצב אורציה את דמותו של קן בית"ר בלצי. הוא הפך אותו לארגון יעיל, מסודר, בעל משמעת, המקבל ברצון ובאהבה מרות ופקודות, אם זה בתרגילי סדר, במסדרים או בתהלוכות מסודרות, בחוצות העיר. הדגל, החצוצרה, התוף, הקצב, ההליכה בסך, ההצדעה ותרגילי הסדר היו ללחם חוקנו בעבודתנו היום יומית של החינוך והאימון הבית"רי.

האימון הגופני הספורטיבי, ולימים, מאוחר יותר האימונים להגנה עצמית בנשק, בהשראה ובהדרכה של שליחים סודיים מא"י, דבר שנעשה במחתרת, עיצבו את דמות הנוער העברי החדש אשר הצטרף לשורות בית"ר והפכו לנוער גאה ובעל חזון, חדור הכרה ציונית ממלכתית אשר הכשיר את עצמו ליום הגדול של כיבוש המולדת העברית והקמת צבא עברי במדינה עצמאית.

בימים ההם, בסוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים נראו דברים אלה, בעיני הרבים כחלום באספמיה. אבל מן היום שהצטרפת לשורות הבית"ר התחלת להאמין באידיאל זה, וכי יבוא היום והוא יתגשם על פי תורתו של ז'בוטינסקי וברוחו של חוזה מדינת היהודים, בנימין זאב הרצל.

אורציה לא היה קשות. הוא לא היה מטיל את מרותו. הוא היה כה אהוב על כולם וכה נערץ שדבריו והוראותיו נתקבלו ברצון.

הוא פיתח בנו את המשמעת העצמית, את ה"סלף דיסציפלין"; כולנו, אלה שהיינו חניכיו, נהיה לו לעולם אסירי תודה על שהקנה בנו תכונה זו, בגיל הנעורים, בשנים בהן הולך ומתעצב אופיו של אדם.

לאורצי יצאו מוניטין בקרב בית"ר רומניה, על כשרונותיו הארגוניים. בכל המפגשים האזוריים, הועידות והכנסים, או במחנות הקיץ, בהם השתתפו חברי קן בית"ר בלצי בראשותו של אורציה היה הוא המצטיין. בקישינוב, או בצ'רנוביץ או במחנות הקיץ של בית"ר בבוקובינה, ובכל מקום אחר בו נתבקש אורציה לפקד על המסדרים, הוא רכש לא רק כבוד אלא גם אהבה.

תוך זמן קצר החלו חברי נציבות בית"ר רומניה לקרב את אורציה אליהם. הוא נקרא להצטרף להנהגה הארצית, הועלה בדרגה והופקד בידו גליל בסרביה.

בכשרו הארגוני הרב הצליח אורציה לארגן סניפי בית"ר כמעט בכל ישוב יהודי בחבל ארץ זה.

בשנת 1935 הוא עולה ארצה ומיד מתגייס לשורות הארגון הצבאי הלאומי.

בתקופת המאורעות ממלא אורי תפקידים אחראיים ביותר בכל חלקי ארץ ישראל, בארגון קורסים למדריכים וקורסים למפקדים. הוא נשלח לחו"ל תחת שמות בדויים וכנויים שונים לפולניה ולרומניה. הוא פעיל בארגון העליה הבלתי חוקית "אף על פי" של בית"ר, התנועה הרביזיוניסטית והארגון הצבאי הלאומי, מופקד על ההורדות בחוף נתניה. עוסק בהברחת נשק ולמטרה זו בקר ברומניה ב־1936.

בשנה זו הוא מבקר גם בעירו בלצי. הבולשת הבריטית מבקשת מן הבולשת הרומנית לאסור את אורציה ולהסגירו לידיהם. קצין הבולשת בבלצי קורא אליו את אורציה ומודיע לו כי הוא מבוקש ויש לאסרו. בהתערבות האב, שהיה בעל קשרים, שוכנעו אנשי הבולשת כי אין אורציה איש מסוכן עבור המשטר הרומני. הרי אין הוא קומוניסט. אורציה מתיצב במשטרה ומשכנע בדיבורו את בעל השררה כי הוא ציוני ולא בא לסכן את המשטר הרומני. הוא לא נעצר אך הוא דוחה את חזרתו ארצה עד ליום האחרון של תוקף הויזה.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה הוא חוזר לא"י. הוא נאסר על ידי השלטונות הבריטיים ונידון לחמש עשרה שנות מאסר. הוא נכלא בעכו, ואחר כך במזרע, יחד עם שלמה טרכטמן ואחרים. הוא משתחרר וממשיך לעסוק בפעולות האצ"ל. אבל כדי להמלט ממאסר חדש הוא נע ונד בכל הארץ. קונסול הכבוד של לטביה בארץ ישראל בתקופה ההיא, מר כספי, עוזר לו להתחבא.

עם קום המדינה אשר חלם עליה ועבורה נלחם וסבל, הוא מפסיק את פעילותו המחתרתית יחד עם כל חברי הארגון הצבאי הלאומי, מתגייס לצבא ההגנה לישראל, ובהגיע מועד שחרורו עומדות לו הדמעות

בעיניים. כה רצה לעשות קריירה צבאית ולא ניתן לו.
הוא משתלב בחיים האזרחיים, נהיה לקבלן בניה מצליח, חבר בתנועת החרות אם כי לא פעיל... הוא מצטרף לארגון "הבונים החופשיים", הוא עולה מהר בסולם ההיררכיה של מסדר זה ומגיע לתפקיד הרם והמכובד ביותר של נשיא לשכת הבונים החופשיים, הלשכה הגדולה בישראל.
במפגש הבינלאומי של הבונים החופשיים בוושינגטון הוא מיצג את מדינת ישראל בכבוד.
נחזור לקן בית"ר בלצי באמצע שנות השלושים.
איתרע המזל וקן בית"ר נתברך במספר מפקדים מסורים ומוכשרים.
ברל גרינברג, אשר בא אחרי אורציה, היה בחור שקט, מנומס, רציני, קצת בישן ובעל אחריות מרובה ומסירות למופת. ברל היה טפוס של בחור ישיבה, בקי ביהדות, בן למשפחה דתית. לפרנסתם עסקו ההורים בנהול "חאן", פונדק, מלון אורחים לאיכרים, דבר שהביא אותם במגע יום יומי עם הגויים. בבית היו בעיות קשות: אם חולה. אח אחד עלה לא"י וכל העומס נופל על האב הבא בימים ובנו ברל.
ברל נטל אחריות לקן בית"ר בלצי בתקופה הקשה ביותר לקן זה. את שליחותו הוא ממלא בכשרון ובנאמנות.
ברל לא היה אוטוריטאטיבי. הופעתו לא השתוותה לזו של אורצי אוליניק אשר את מקומו ירש. הוא לא ידע לנאום ולהלהיב.
אבל תכונה יקרה היתה לו שעמדה לו בזמנים הקשים: שקדנותו, כנותו ויחסו האנושי, החברי, לזולת. הוא היה סמל הצניעות והענוה.
השנים 1934-35 היו תקופה של רפיון בקן בית"ר בלצי.
הדברים אמנם לא הגיעו לידי התפוררות אבל היתה פרישה של חברים רבים, דוקא מן השכבה של המבוגרים אשר גרמה לדלדול השורות.
לא מוסבר מה היה הגורם לכך. ייתכן וחוסר הסרטיפיקטים. הבטול הכמעט כללי של המכסות המגיעות לבית"רים, מטעם המוסדות הרשמיים של הציונות, גרמה לאכזבה בקרב הנוער הבית"רי. חלק מהם יצא להכשרות וחזר הביתה מבלי שבאופק יראה איזשהו סיכוי לעליה.
אמנם מספר זעיר של בית"רים הצליחו לקבל סרטיפיקטים ועלו ארצה אבל את מספרם אפשר היה לספור על אצבעות יד אחת.
היתה גם כנראה השפעה שלילית של תוצאות משפט ארלוזורוב שהעכיר את האוירה ברחוב היהודי. הפולמוס החריף שבא בעקבות המשפט הביא לפילוג כמעט בכל בית יהודי. הבית"רים נרדפו עד צוואר. בהרבה מקומות לא היה זה תענוג להראות בתלבושת בית"רית. את הבית"רים האשימו לא פעם שהם מחקים את "ההיטלר יוגנד" בגלל הצבע החום של התלבושות הבית"ריות וקראו להם "די ברוינע העמדלעך".
עד 1933 הלכה וצמחה התנועה הבית"רית הרביזיוניסטית ושורותיה הלכו והתרחבו בעיקר בפולניה. בבחירות לקונגרס הציוני ב־1933 קיבלו הרביזיוניסטים מספר רב של מנדטים ואלמלא עלילת רצח ארלוזורוב מי יודע איך היו נראים הדברים בתנועה הציונית עם הגיע התנועה הרביזיוניסטית לאחוז בעל הכרעה משמעותית בהרכב המוסדות של התנועה הציונית. ז'בוטינסקי היה אז בשיא הצלחתו והנוער היהודי בתפוצות נהר לשורות הבית"ר.
לאחר משפט ארלוזורוב, אם כי התברר כי היתה זו עלילה והנאשמים זוכו, היו הדברים בכל זאת אחרת ובשנים שלושים ארבע וחמש היתה תקופת משבר בכל רחבי התנועה עד שבאה התנופה המחודשת עת פרשו הרביזיוניסטים מן התנועה הציונית ונגשו להקמת ההסתדרות הציונית החדשה, דבר אשר הטיל על שכם הבית"ר משימה חדשה.
כבר נאמר לעיל ששחק לנו המזל בקן בית"ר בלצי וברל קבל את הנהגת הקן.
הדבר הראשון שעשה היה לרכז סביבו צוות מצומצם אך יעיל של בית"רים, על פי רוב מתלמידי הגמנסיה העברית בכתות הגבוהות. הוא צרפם למפקדה. בכל פעם מתוך דמוקרטיות רבה, תוך

התיעצות מתמדת, העניק סמכויות לחברי המפקדה החדשים והם עדיין נערים בלתי מנוסים.
ברל בנה מחדש את הקדרים, והצליח להחזיר לשורות הקן את רוב חברי הבית"ר אשר פרשו או נהפכו לאדישים והפסיקו את פעילותם.
מטרתו היתה לבנות מסגרות חדשות, קדרים של מדריכים אשר יוכלו להנהיג את הדור הצעיר. בתקופת כהונתו גברה גם הפעילות הרביזיוניסטית בעיר. נערכו מבצעים בעלי היקף כגון הפטיציה, ההכנות להקמת ההסתדרות הציונית החדשה והסתדרות העובדים הלאומית.
שנת 1936 היתה שנת התחלת המאורעות בארץ ישראל וראשית פעולתם של שליחי האצ"ל בתפוצות. הם הגיעו גם לבלצי.
כל אלה חפפו את תקופת כהונתו של ברל.
ברל הקדיש תשומת לב מיוחדת לצד התרבותי, לחנוך, למופעים חברותיים־תרבותיים כגון הצגות תיאטרון עם מחזות על נושאים ישראליים, דקלומים, מקהלה ושירה בציבור. הוא יחס פחות תשומת לב לטקסיות ולצבאיות אשר לא היו הנקודות החזקות אצלו.
בעבודתו המסורה נעזר ברל כמעט יום יום על ידי החתום מטה ובצוות מצומצם ביניהם מוניה בורדמן, מישקה פוקס, מוסיה קורה. עוזרת כנגדו היתה גם הבית"רית המסורה יענטה שייביץ, שמאוחר יותר היתה לחברתו לחיים, לאשתו. ברל נהרג בזמן מלחמת העולם השניה כשהוא חייל בצבא הרוסי והשאיר את יענט'לה אלמנה עם תינוק.
ברל קבל תמיכה מתמדת בכל תקופת כהונתו מיעקב שיבר נציב בית"ר רומניה.
שיבר הצטיין בכשרון ארגוני יוצא מן הכלל. הוא עשה את מלאכתו מתוך עבודת נמלים, בשקט, בצנעה ובמסירות ללא גבול. הוא וברל ראו עין בעין את דרכי הפעילות של התנועה. מצומצמים היו האמצעים הכספיים של נציבות בית"ר למתן עזרה אבל בהדרכה, הכוונה ובעצה טובה היה באפשרותו של שיבר לתת הרבה.
שיבר הרבה לבקר בבלצי. הוא היה מביא אלינו את טובי המנהיגים של בית"ר רומניה ופולניה או את שליחיה של ארץ ישראל. הוא העלה את קן בית"ר בלצי למקום חשוב על מפת הקננים של בית"ר רומניה כיוון שהוא ראה בעיר בלצי פוטנציאל גדול לבית"ר הודות לקיומה של הגמנסיה העברית שבה.
שיבר הרבה לערוך כנוסים אזוריים לצפון ביסרביה בעיר בלצי וכן כנוסים מקומיים, בערי השדה של צפון בסרביה, בסורוקה, במרקולשטי ובמקומות אחרים והיה בא במיוחד להשתתף בהם מרחוק מבוקרשט, מרחק נסיעה ברכבת של לילה שלם.
האיש עבד ללא לאות בתנאים קשים ביותר. כדי לחסוך בית מלון היה נוסע בלילות וישן תוך נסיעה. מתאכסן אצל חברי התנועה או בבתי מלון צנועים ביותר. הוא הפך לדוגמא ולסמל של צניעות וענווה הגובלת בהתנזרות. היה לו אף איזה שיר גרמני אשר סימל את דרכו זו של הצנע לכת ואותו היה מלמד את חניכיו לשיר. הפזמון היה בערך כך:
MAN BARUCHT KEIN SCHNAPS KEIN RAUCH TABAK, NUR, HUNGER, HUNGER, .HUNGER
בזמנו בקר בבלצי קצין שלטון בית"ר אריה דיסנצ'יק, לעתיד עורך "מעריב".
בשנת שלושים ושבע גוייס ברל לצבא הרומני. גם עקב מסיבות משפחתיות לא יכול היה להתמסר יותר לפיקוד הקן, הוא נאלץ להעביר את הפיקוד למישהו אחר.
בהתיעצות עם יעקב שיבר נפל הפור והתפקיד הוטל על שכמו הצר של החתום מטה. זה היה עול כבד מנשוא בשביל צעיר שטרם מלאו לו שמונה עשרה ושהיה עדיין בתקופה של סיום לימודי הגמנסיה בסמוך לבחינות הבגרות.
ושוב איתרע המזל לקן בית"ר בלצי וצוות של בית"רים מסורים ביותר ואף מוכשרים התנדבו לעמוד לימיני. היו אלה מוסיה קורא, מישקה פוקס ומירושה גרוטשאק אשר יחד הפכנו להיות הגרעין של ההנהגה החדשה של הקן. היה זה בשנת שלושים ושמונה. בשנה זו החלו כבר ההכנות לעליה הבלתי

ליגלית האינטנסיבית וגם משימה זו הוטלה על החתום מטה.
בתנאי עבודה סמויה, מחתרתית, הצלחנו להעלות מספר חברים משלנו גם מבין הותיקים וגם החדשים, ביניהם מוניה בורדמן ויאשה חלפין שהיו בין ראשוני המעפילים מבלצי (האניה "קטינה"). אחרי הצלחת הקבוצה הראשונה אשר הגיעה ארצה אחרי תלאות רבות התחילה להתארגן הקבוצה השניה, הגדולה יותר.
העליה "אף על פי" נתנה תנופה גדולה לקן בית"ר בלצי. פתאום נתברר כי יש תקוה לעליה, אם אין סרטיפיקטים קיימות דרכים אחרות להגיע לארץ ישראל. נפתחו אפיקים חדשים בפני הנוער היהודי. חברים שפרשו מן התנועה או היו אדישים וחדלו לבקר בקן החלו חוזרים לפעילות. בעיקר היו אלה מבין המבוגרים אשר גם אי הרצון להתגייס לצבא הרומני דחף אותם לעליה הבלתי חוקית. רבו מספר החברים אשר חדשו את פעילותם בקן בית"ר וכן היה גם מספר הבנות אשר התחילו לחשוב על עליה לארץ ישראל.
קבוצות בית"רים ובית"ריות מבלצי הפליגו באניות "אסתיר" "פאריטה" וגם הם הגיעו לחוף מבטחים, למולדת. ההתלהבות הלכה וגדלה. שורות בית"ר בלצי הלכו וטפחו. חבר המפקדה מישקה עלה באחת האניות וחסרונו הורגש מאוד בעיקר בין חניכיו הצעירים. למזלי עדיין נשאר לצדי מוסיה ועבודתנו נשאה פרי.
עם מוסיה עברתי כברת דרך, הוא היה לי כאח ולא רק כרע. מוסיה ידע למצוא דרך ללבם של הצעירים, לא תלמידי גמנסיה, בחורים פשוטים אבל מסורים, העובדים קשה בבתי מלאכה או כזבנים והם מסורים לרעיון הבית"רי בלב ונפש. הספורט משך אותם יותר מנושאי "התרבות". ומוסיה ידע למצוא גשר אליהם. אם היה צורך בספורט הרי ידע מוסיה גם לשחק אתם כדור רגל. ולכן פלוגתו הלכה וגדלה. ואילו אנוכי התמסרתי לצד הארגוני. שקדתי על הקשרים עם נציבות בית"ר בבוקרשט ובהכנת החומר הלימודי עיוני עבור המדריכים בהתאם להנחיות המרכז.
היינו עורכים גם עתון קיר שבו לקחו חלק פעיל מישקה, מוסיה ואנכי. העתון זכה להצלחה והתענינות רבה בין החברים. הוא היה מופיע מדי שבוע והיו מחכים לו בכליון עינים.
אנכי רכזתי את השכבה של תלמידי הגמנסיה, רובם תלמידי הגמנסיה העברית בכתות החמישית והששית.
הכינותי קדרים של מדריכים להמשך פעילות הקן לשנים הבאות. לא צפיתי, כפי שאף אחד לא תאר לעצמו, שהקץ יבוא כה מהר.
גולת הכותרת של תקופה זו היה בקורו של ראש בית"ר בבלצי.
כבר הזכרתי באיזה תנאים ארחנו את האורח החשוב מבחינת מיקום מועדון בית"ר, אבל לא בזאת נבחנה הצלחת הביקור אלא בהדיו ברחוב היהודי וגם בקרב הלא יהודים. הביקור נתאפשר הודות לפעילותו של יושב ראש הצה"ר ברומניה עו"ד ד"ר כנר וד"ר יעקב שיבר. בלצי היתה העיר השניה אחרי קישינוב בבסרביה בה בקר ז'בוטינסקי. אגב זה היה הבקור השלישי שלו בבלצי. הראשון התקיים ב־1912 והשני ב־1925. הבקור התקיים בחודש אוקטובר 1938 כשנה לפני פרוץ מלחמת העולם השניה.
ז'בוטינסקי היה אז במסע על פני מזרח אירופה אשר טרם נכבשה על ידי היטלר. הוא הטיף לתכנית האבקואציה הגרנדיאוזית בה ראה עוגן הצלה אחרון ליהודי מזרח אירופה ופריצה בכח של טבעת החנק של העליה לא"י, את הגבלות העליה שבאו בעקבות הספר הלבן.
ז'בוטינסקי, בנאומו המזהיר בבלצי, באולם מלא מפה לפה, בקולנוע "סקאלא" המפואר הכריז כי הגולה עומדת להתמוטט ולקבור תחתיה את העם היהודי אם זה לא ידע לנטוש אותה מבעוד זמן. זה היה חזון נבואי אפוקליפטי. ודאי שגם ז'בוטינסקי לא שיער כפי שלא עלה על דעתו של אף אחד, כי הגרוע מכל עלול להתרחש וכי השמדת העם היהודי, השמדה פיזית ממש, עלולה לצאת לפועל תוך שלוש ארבע שנים. בנאומו החריף התקיף ז'בוטינסקי קשות את מדיניותו של וויצמן אשר ראה בהמוני היהודים בגולה "אבק" (שטויב) שלא ראוי להגאל, כי ויצמן דגל בעליה סלקטיבית לא"י, של אלמנטים

"פרודוקטיביים" בלבד אשר רק להם זקוקה כביכול א"י ולא להמונים, של המעמד הבינוני אשר רק יהיו לדעתו למעמסה.
נאומו הפתטי של ז'בוטינסקי חישמל את האוירה לא רק באולם אלא בכל הרחוב היהודי. גם הגויים התרשמו מן הביקור ומההתלהבות שפקדה את הרחוב היהודי וראו בבקור זה כעין בקורו של "מלך היהודים" כפי שקראו לו הגויים.
אפיזודה מענינת מן הביקור היו דבריו של ז'בוטינסקי במסיבה צנועה ואינטימית בביתו של אחד מפעילי התנועה הרביזיוניסטית בעיר, מר וסרמן. בערב זה ספר ז'בוטינסקי לקבוצת פעילים על מעשה שהיה עם שלוש חביות יין של משפחת גרוזובסקי, ידידו מרחובות, מתקופת הלגיון העברי. גרוזובסקי היה בעל כרם והוא שמר שלוש חביונות יין במרתפו. הוא נדר את הנדר הבא: את החבית הראשונה יפתח כאשר יקום גדוד עברי, ואמנם נדר זה הוא קיים. את השניה הבטיח לפתוח כשבתו תנשא לישראלי יליד הארץ. גם נדר זה הוא קיים. את החבית השלישית נדר שיפתח כאשר תקום מדינת ישראל. את זאת טרם קיים ותקוותו של ז'בוטינסקי היתה כי יזכה יחד עם גרוזובסקי גם למאורע הגדול הזה.
לדאבוננו, לא זכה ראש בית"ר לראות בהגשמת חזונו, הקמת מדינת ישראל, אשר למענה הקריב את חייו. כידוע נפטר ז'בוטינסקי בנכר, בניו יורק משברון לב, בקיץ 1940, שמונה שנים לפני קום המדינה. הוא לא ראה בהגשמת חלומו אך גם נמנע ממנו לראות את שואת יהדות אירופה בה הושמד שליש מעמנו. את שנותו האחרונה הקדיש למאבק למען הזכות להקים צבא עברי אשר ילחם במסגרת צבאות הברית נגד היטלר.
תוצאות בקורו של ז'בוטינסקי לא אחרו לבוא. רומניה ופולניה פתחו את שערי היציאה ליהודים בדרך העליה הבלתי ליגאלית. אלפים של צעירים ביניהם רובם בית"רים ותיקים הצליחו לעלות ארצה ולפרוץ את ההסגר. אלמלא דרך זו מי יודע אם בכלל היו נשארים בחיים עת באה השואה. רק מבלצי בלבד עלו בעזרת עלית "אף על פי" יותר בית"רים במשך שנתיים מאשר עלו בכל תקופת קיום קן בית"ר בלצי בעזרת הסרטיפיקטים של הסוכנות במשך כ־8 שנים.
כל העולים נקלטו בארץ והם תרמו כל אחד את חלקו בהקמת המדינה יהודית.
בתקופת פיקודי התקיימו מספר ועידות מקומיות וכנוסים בהם השתתף שיבר.
בבלצי ביקרו שליחי התנועה הלאומית מא"י מפעילי האצ"ל (אז עדיין לא כולם ידעו זאת) ופעילי העליה "אף על פי": גלילי, אריה בן אליעזר, ראובן פראנקו ושלמה טרכטמן.
הירבה לבקר בבלצי האגרונום גורנשטיין מקישינוב וד"ר וולפגאנג פון ווייזל, שהעתיק את מקום מושבו הזמני לבוקרשט אחרי כיבוש וינה על ידי הנאצים. אורח קבוע ופופולרי ביותר היה מיכאל יאכינזון.
בשנת 1939 הוצאו התנועות הציוניות מחוץ לחוק ונאסר על קיום אספות ומפגשים. זו היתה התקופה של גוגה קוזה.
נאלצנו לנהל את פעולותינו בצורה מחתרתית בבתי החניכים בהסכמת ההורים. כעבור תקופה קצרה חודש הרשיון וחזרנו לפעילות גלויה ומסודרת.
ברחוב היהודי שרר אז דכאון רב. הגזרות הכלכליות השפילו את ההמונים היהודים ומנעו מהצעירים כל השתלבות בחיים הכלכליים של המדינה.
גם שערי האוניברסיטאות נסגרו בפניהם. הנוער האמיד והאינטליגנציה אשר חלמו על רומניזציה הועמדו בפני מציאות מרה. "משמר הברזל" החל להרים ראש בגלוי. רבים מטובי הנוער היהודי האקדמי ואף מבני הטובים החל פוזל לעבר הקומוניזם, בראותם בו פתרון לבעיה היהודית. הם קיוו כי משם תבוא הישועה.
בתקופה זו הגבירה התנועה הלאומית, כתוצאה מפעילותו המאומצת של ראש בית"ר ושל הארגון הצבאי הלאומי, את העליה הבלתי ליגאלית והביאוה לממדים שלא ידעה כדוגמתה.
לאט לאט החלו להתרוקן קני בית"ר משכבת המנהיגות.
הח"מ נקרא למלא את מקומו של מזכיר נציבות בית"ר שמואל פישטיין בבוקרשט, אשר גויס לצבא

הרומני. עומס העבודה על הנציבות עקב הטיפול בעליה הבלתי לגאלית בשעה שרומניה הפכה לשער היציאה הראשי מאירופה המזרחית והמרכזית, שמהן ניתן היה עדיין להציל יהודים מן התופת הנאצית, הצריך תגבורת בכח אדם.
נקראתי לתפקיד בבוקרשט ויחד אתי גם אברהם זיגברמן מראשי הצה"ר בבלצי. את הפיקוד על קן בית"ר בלצי העברתי למירושה קראטשאק ולדור הצעיר. הנערים והנערות שקבלו לידיהם את ההנהגה היו עדיין בסר, אבל הם היו נחושים בדעתם ורצונם עז לעמוד במבחן ויהי מה. ואמנם עמדו במבחן. הנושאים בעול היו בעיקר יונה רבינוביץ ועקיבא שפיגל ז"ל, חיוסיה שקולניק וניוסיה גלר. לא רבים אך אמיצים. יונה ועקיבא ניספו בימי המלחמה. אחדים הוגלו לסיביר. ביניהם: חיוסיה, מוניה אקרמן ופאניה טרכטמן. השניים האחרונים זכו להגיע למולדת אחרי שנים של סבל בסיביר.
אולם גם תקופה זו לא האריכה ימים. שנה לאחר שעברתי לבוקרשט במאי 1940 נכנסו הרוסים לבסרביה ונסתם הגולל על התקופה הציונית בכללותה ובתוכה גם תנועת בית"ר בלצי. על סיום פעילותו של קן בית"ר בלצי מספרים מוניה אקרמן ופאניה טרכטמן:
בהחבא היו עדיין נפגשים ומנהלים "שיחות" בבתים הפרטיים. אך העין הבולשת של המשטר החדש ושל תומכיו מקרב הנוער היהודי השמאלני היתה פקוחה ובלשה אחריהם. לבסוף הגיעו למסקנה כי אין טעם להסתכן ויש להתחסל.
ערכו את המסדר האחרון; את הדגל קפלו ויחד עם החומר האחר ספרי הפרטיכלים ואלבום ההחתמות והאוטוגראפים קברו במרתף ביתם של משפחת טרכטמן. בהפצצות בלצי, עם כניסת הגרמנים והרומנים נהרס הבית וקבר תחתיו את ה"אוצר" הבית"רי הכמוס.
בכך נסתם הגולל על תנועת הנוער הבית"רי בבלצי יחד עם כל בני קהילה זו.

מפקדת קן בית"ר בלצי 1930. **יושבים משמאל לימין** מוטי פסקר, שלמה טרכטמן, אורצי אוליניק, **עומדים** משה'לה לפסקר, בומה שמוקלר, פ. סקינסקי

קן בית"ר בלצי 1930

מפקדת קן בית"ר: ליובה שטיינברג, גנדלסקי, יושבים גניה אהרונסון, ברל גרינברג, (המפקד) מוניה בורדמן

קן בית"ר בלצי 1930

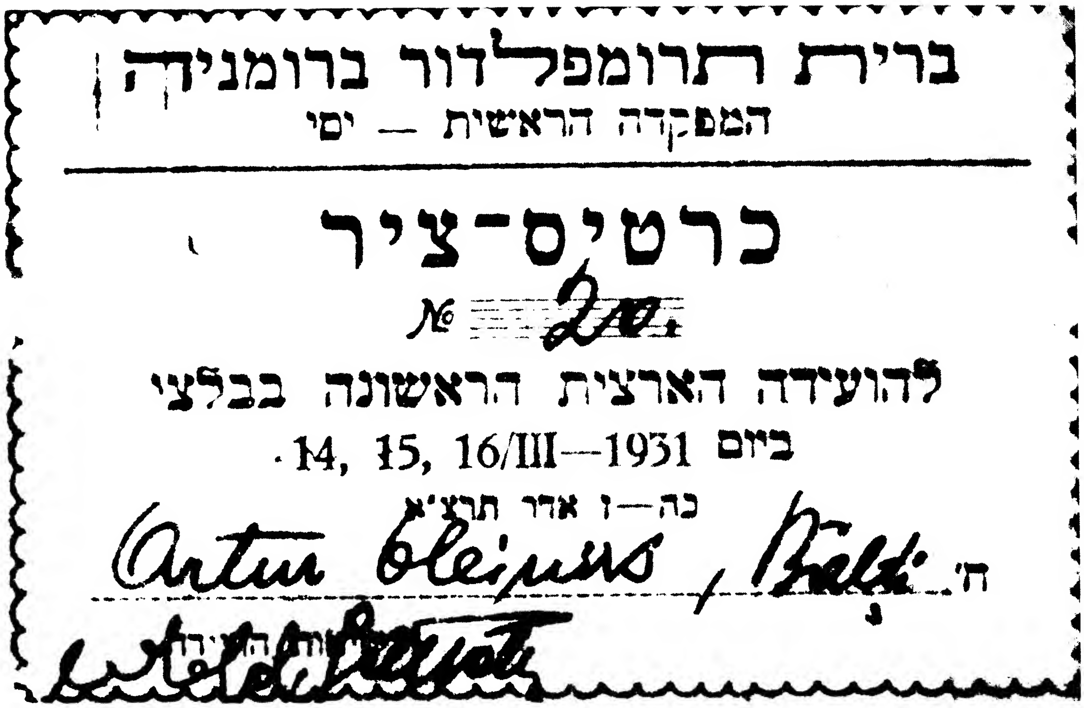

מסדר קן בית"ר 1930

קבוצת בית"רים לפני יציאתם להכשרה עם המפקד ברל גרינברג, מימינו ארליך צ.

ברית תרומפלדור ברומניה
המפקדה הראשית — יסי

כרטיס-ציר

№ 200.

להועידה הארצית הראשונה בבלצי
בימים 14, 15, 16/III—1931
כה—ז אדר תרצ"א

ח' Artur Oleinics, Balti

כרטיס ציר לועידה הארצית הראשונה בבלצי של ברית תרומפלדור ברומניה. הכרטיס ע"ש ארתור אוליניק

מחנה קיץ של בית"ר בהרי הקרפטים 1933 השתתפו בו בית"רים מבלצי

כנס בית"ר ממחוזות בלצי וסורוקה בסורוקה 1936 עם נציב בית"ר יעקב שיבר

קבוצת בית"רים מבלצי עם נציב בית"ר רומניה יעקב שיבר **במרכז בישיבה משמאלו** ברל גרינברג, מפקד הקן, ומימינו אהרון פיכמן.
עומדים משמאל לימין: מישה פוקס, עליה זסלסקי, רעיה קויפמן, יצחק זלמר, מוסיה קורא, יוסף מזור

ליובה ציבמן (6) בפלוגת גיוס של בית"ר בכפר סבא בעת בקורו של יעקב שיבר **(שורה עליונה השני משמאל)**

קבוצת בית"רים תלמידי הגמנסיה העברית עם מדריכם יוסף מזור. **עומדים:** יוזיה פוקס, ברשטין, קופרמן, שפיגל, שקולניק, חלפין, רבינוביץ **יושבים:** ניוסיה גלר, בטי קולדינר

חברים בית"רים עם ייציק קנר לפני עלייתו ארצה (הרביעי מימין, בישיבה)

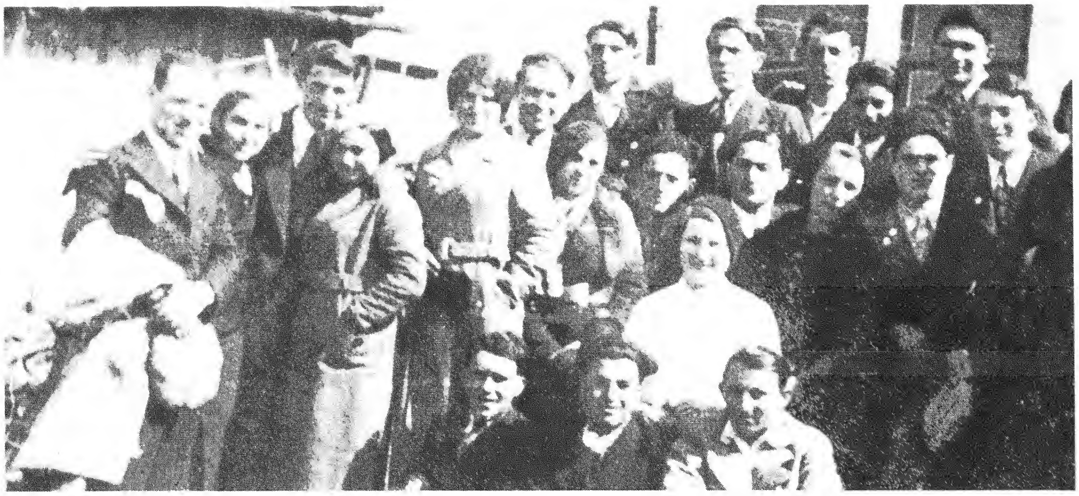

קבוצת בית"רים מלוה את העולים הבית"רים בעליה אף על פי מבלצי ב־1939

קבוצת בית"ר עם המדריך ליובה ציבמן (במרכז) לפני עליתו ארצה. **עומדים, משמאל לימין** עליה זסלבסקי, פ. פקורר, הרשקו, גולדנברג, ש. בלובשטיין, **שורה אמצעית:** מישה פוקס, המדריך ציבמן, יצחק קנר **יושבים:** טייבל רויטמן, חיים גורוחובסקי

חברים בית"רים לפני עליתם ארצה. במרכז המפקד ברל גרינברג ובומה שמוקלר

קן ביתר בלצי בשנת 1939/40 **בשורה השניה באמצע** ניוסיה גלר, **מימינה** מירושה קרוצ'אק **ומשמאלה** גרינברג

מירושה קרוצ׳אק המפקד האחרון של קן בית״ר בלצי

הזמנה לחגיגת יום הולדתו של ראש בית״ר בקן בלצי

ברית תרומפלדור

י בלצי

הזמנה.

בזה הננו מזמינים את כבודו לקחת חבל בחגיגת יום הולדת של:

ראש־בית״ר זאב ז׳בוטינסקי

שתערך ביום ראשון 18 אקטאב. ש.ז. בשעה התשיעית בערב באולם הקן

סטר. ליברטאטי 6 (בית מלמוד)

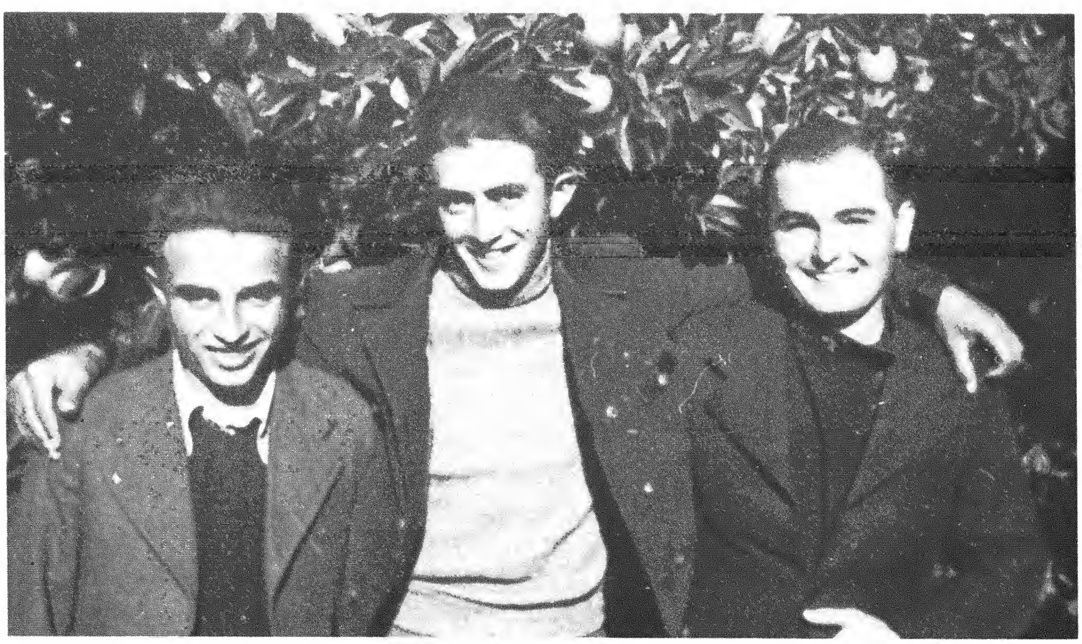
בברכת מלכות ישראל

מפקד ה

קבוצת בית"רים ערב עליתם ארצה יצחק זלמר, מוניה ריפסמן, סיומה פיכמן

שלושה בית"רים סיומה וידמן, משה מילר, מקס שטיינברג, לפני עליתם ארצה

שלמה טרכטמן – הררי

יוסף מזור

דרכו של שלמה טרכטמן מסמלת את ההתגלמות של רעיון בית"ר.
כבר כתלמיד גמנסיה עברית הוא מקדיש את שנותיו, מאז גיל ההתבגרות, לאירגון תנועת נוער לאומית. במסירות, בשקידה ובנועם הוא הופך למדריך ולחבר מפקדה אהוב על כולם, נערץ אפילו על ידי יריבים פוליטיים שבתנועה הציונית ומכובד עד כדי כך, שאפילו עסקנים ציונים מתנגדים מוכנים להפקיד בידיו את חינוך ילדיהם בתנועת הנוער הבית"רי.
בראשית שנות השלושים עולה ארצה ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים.
אבל ללימודים לא יכול היה להתרכז בשעה שצו השעה הוא אירגון כוח לוחם עברי שיגן על הישוב מפני הפורעים הערביים. הדבר דרש ממיטב הנוער התמסרות, הסתכנות ודבקות במטרה. שלמה היה מסוגל לכך כי הוא ניחן בתכונות הדרושות. ומשנכנס בעובי הקורה הוא ממלא תפקידים שמטילים עליו באחריות למופת. דוחפת אותו רוח ההתנדבות למשימות יותר אחראיות, יותר מסוכנות.
בשנות המאורעות של שלושים ושש הוא מצטרף לארגון הצבאי הלאומי והוא אחד ממיסדיו. נעים הליכות ובעל תושיה, הוא הופך במהרה לאחד מעמודי התווך של תנועה זו. וכששואת יהדות אירופה הולכת ומתקרבת, מבלי שעדיין רבים מבני עמנו ומעמי העולם חוזים זאת, וצריך להציל בקצב מהיר אלפי נוער עברי וסתם יהודים מהגולה של מזרח אירופה ולהביאם לארץ ישראל, גם במטרה להציל נפשות וגם במטרה להכין בארץ קדרים צבאיים לקראת המבחן הגדול הן עם השלטון הבריטי והן עם הערבים, שלמה הוא אחד ממספר מצומצם של העלית מן התנועה הלאומית, בית"ר, הצה"ר והארגון הצבאי הלאומי, אשר נרתמים למבצע הכביר הכמעט על־אנושי, להציל ממלתעות הנאציזם כמה שניתן להציל נוער יהודי, נשים ילדים וזקנים, ממש ברגע האחרון ותוך פרוץ המלחמה, תוך סיכון עצמי, את מי שהיה מוכן ואפשרי להציל, לפרוץ את טבעת החנק של המשטר הבריטי ולהביאם לחוף מבטחים במולדת. ברגעים קשים, במצב של על סף יאוש, רק בכוח תושיה, אמונה ללא גבול ושלות נפש עצומה יכולים להתגבר עליהם; בתכונות אלה נתברך שלמה טרכטמן.
מה רב הסיפוק וביחוד בראיה רטרוספקטיבית לדעת כי אלפים חייבים לו את חייהם. כיון שהאלטרנטיבה למה שנקרא אז בשם עלית "אף על פי" היו ודאי מחנות ההשמדה.
על מבצעיו של שלמה טרכטמן בתחום העליה הבלתי ליגאלית אנו למדים מתוך הספר של חיים לזר־ליטאי, "אף על פי", ספר עליה ב', הוצאת מכון ז'בוטינסקי, ת"א, תשי"ט וזאת על פי רוב מפי אחרים ולא מפיו של שלמה, כי צנוע ועניו היה אדם זה, אחד מל"ו הצדיקים.

בקושי יכולת להוציא מפיו כמה פרטים על פעולותיו בשנים 40-38 באירופה בהצלת יהודים וודאי שלא היה מוכן לדבר על פעולותיו במסגרת ארגון לוחמי חרות ישראל שבין מיסדיו הוא נמנה.
על שלוש אניות מעפילים בהם היה מעורב שלמה מספר עורך הספר:

"ג'פו," "אסתיר," "אגיוס ניקולאוס"
נתרכז באחת מהן: "ג'פו" (ע' 178)
פברואר 1939

בהגיעו לקונסטנצה מוצא יצחק ז'רזיבסקי את האניה (ג'פו) כשהיא עוגנת בנמל. הוא בוחר מבין העולים קבוצת בית"רים, ובתוכם שני המלווים מטעם האצ"ל (שלמה טרכטמן, שהגיע זה מקרוב מן הארץ, ואברהם בלאס, מפקד בית ספר הימי של בית"ר בצ'יוויטה־וזקה שבאיטליה) ובתחבולות שונות הוא מצליח להעלותם על סיפון "ג'פו".
ג'פו היא אנית סוחר בנפח 1500 בערך המניפה את דגל פנמה. לפני כן עסקה בהובלת נשק משודיה לספרד. עתה היא מובילה 750 עולים, רובם יוצאי פולין, 270 מהם בית"רים מפולין, 34 בית"רים מרומניה ויש גם חברי הסתדרויות נוער אחרות. בלילה האחרון לפני ההפלגה קדחה העבודה על הסיפון. העלאת הנוסעים והעמסת המזון – כמויות גדולות של לחם, שימורי בשר, צנימים, פירות וכדומה הארוזים בשקים ובארגזים – נעשתה תוך שעות ספורות, ועם שחר הורם העוגן והאניה הפליגה ללב־ים. הים היה זועף והאניה התנהלה להאיטה, כאילו חששה להתרחק מן החוף. אכן היו דברים בגו. עם הערב היום נעצרה האניה ומרחוק הבחינו הנוסעים בסירת־מנוע המתקרבת לאניה כשהיא נושאת על הגלים. משהגיעה הסירה הורדו אליה חבלים שבהם הועלו מספר ארגזים שבמראיהם החיצוני לא נבדלו במאומה מארגזי המזון. אולם תכנם היה שונה בתכלית. היו אלה ארגזי נשק שנשלחו ארצה בשביל האצ"ל.
בלילה התחוללה סערה גדולה שנמשכה בסירוגין ימים מספר עד שהגיעה האניה למפרץ קורינת. סוכן האניה הודיע לטרכטמן שקוראים לו בטלפון מורשה. היה זה יוסף כצנלסון. הוא אמר כי באחד מעתוני לונדון נתפרסמה ידיעה שאנית עולים בלתי־ליגאלים, שהפליגה בנמל קונסטנצה בתאריך יציאתה של ג'פו, נטרפה בים באחת הסערות הגדולות שהשתוללו בימים אלה וירדה למצולות על כל נוסעיה. כצנלסון ביקש על כן לקנות 750 גליונות דואר ולחלקם בין הנוסעים, שכל אחד יכתוב לביתו כי שלום לו. עם זה דרש להקפיד שלא תישלחנה גלויות לארץ ושלא יוזכר בהן התאריך המשוער של בואם לארץ. שמחת העולים היתה רבה, כי זה זמן ממושך לא היתה להם האפשרות להודיע למשפחותיהם על גורלם, כל אחד הבטיח, כמובן להקפיד על ההוראה. אף על פי כן, משנבדקו הגלויות נמצאה אחת שעליה התנוססה כתובת בארץ ובה צוין מקום הימצאם, טיב האניה, מספר העולים וכדומה.
בקאלאמאיקה שעל יד מפרץ קורינת נפגשו עם "קאטינא". כאן העביר נבון חלק ממצרכי המזון וגם חלק מסירות ההצלה מ"ג'פו" ל"קאטינא". נקבע כי "קאטינא" תפליג מיד לארץ ותוריד את אנשיה בחוף נתניה. ואילו "ג'פו" תמתין במקום זה יומיים־שלושה ותוריד את אנשיה בחוף אבן־יהודה.
"קאטינא" עושה את דרכה לאורך חופי יוון וחופי תורכיה לכיוון אלכסנדריה. בכוונה תחילה בחרו בדרך ארוכה ביותר, כדי להטעות את הבילוש הבריטי. אניה זו כבר נתפרסמה למדי. לאחר שנתפסה "ארטימיסיה", ו"קאטינא" ציפתה לשווא לבואה, חגו מעליה אוירונים בריטיים וצלמוה מכל עבר. גם הביקורים בנמלי יוון השונים והדגל השחור שהונף על תורנה בגלל המגפה – הוסיפו לפירסומה, והיא חייבה להיזהר שבעתיים בדרכה לארץ. הפעם גמרו אומר לבצע את ההורדה בכל מחיר כדי לשים קץ לסבל הרב שנפל בחלקם של נוסעי "קאטינא" במשך שמונה השבועות של נדודיהם. אבל נראה ש"קאטינא" לא יכלה להימלט מגורלה המר, שדבק בה מאז הפלגתה. לאחר עשרים וארבע שעות, בהיותה בפתח הים האגיאי, קידמה אותה סערה עזה. שוב טולטלה האניה כקליפת אגוז על פני הגלים הסוערים ונחשולי מים הציפו את הסיפון. האנשים נזרקו מן המצעים והתרמילים מן הקירות...

והקאות חזקות תקפו את כולם. אך בקושי רב ניתן להשתלט על האנדרלמוסיה שנשתררה באניה וקול הענות שבקע מפי הנוסעים נבלע ברעש־געש הגלים שהחריש כל אוזן.
בשוך הסערה התברר שיש קילקול במכונות והאניה יכולה לנסוע רק במחצית מהירותה הרגילה. האלחוטאי טלגרף לבעל האניה דאווארים וזה הבטיח לשלוח אנית גרר המצויידת במכשירי תיקון.

כך נטרפה ג'פו

באשמורת השלישית, אור ליום העשרה במרץ, קלטה "קאטינא" קריאות ס.או.ס. מאניה הנמצאת בסכנה ולפי דרישת נבון הפנה רב־החובל את "קאטינא" לכיוון שממנו הגיעה קריאת ההצלה.
בתשעה במרץ, כמוסכם, עזבה "ג'פו" את קאלאמאיקה. היא מפליגה במלוא הקיטור. הכול מתנהל למישרין. האנשים מרוצים שסוף סוף יצאו לדרך. גם הפיקוד אין לו על מה להתלונן. האניה מצויידת במזון ובמי שתיה בכמויות גדולות, וכאשר האנשים שבעים הם נוחים במזגם ומקבלים כל הוראה ברוח טובה. לפי כל הנתונים לא יעברו אלא ימים ספורים והם יורידו בהצלחה את העולים לחוף והמפקדים, טרכטמן ובלס, יחזרו עם האניה לקבל שיירת נוסעים חדשה. היה ליל ירח בהיר. הים שקט. האנשים שקועים בשנתם ובוודאי הם חולמים על היום המאושר הממשמש ובא. האניה מפליגה במלוא מהירותה וחופי יוון ואייה נשארים הרחק הרחק מאחוריה.
לפתע פלח את דממת הלילה קול רעש מחריש אזנים. נדמה היה שרעם נורא מתגלגל על פני הסיפון. זעזוע קשה עבר את האניה, כאילו התנגשה בכוח באיזה מכשול. דממה. ושוב רעש עצום וזעזוע והאניה עמדה מלכת. האנשים נזרקו ממצעיהם ונתעוררו בבהלה. עוד הם תמהים לדעת מה פשר הדבר – והאניה משמיעה אנקה ונוטה לצדדים – תחילה לצד אחד ואחר־כך למשנהו. ראשונים על הסיפון הם אנשי הפיקוד. מאחוריהם קהל הנוסעים. רב־החובל עומד המום ואינו מוציא הגה מפיו. המכונאי הראשי, שידע קצת רוסית, צועק לעומתם: "יינצל כל מי שיכול"! עד מהרה נתברר שהאניה עלתה על סלע ענק דרומית לאי כרתים, כשלושה מילים מן החוף. הקהל נצטווה לרדת אל מתחת לסיפון. הדבר הראשון שיש לעשותו הוא להשקיט את הרוחות ולהפיג את הבהלה שתקפה את הכל. מסבירים לעולים, שהאניה עלתה על שרטון וכדי לחלצה ממנו יש צורך להקל על משאה. על כן יורדו מן האניה כמאתיים איש – בראשונה הנשים והילדים. על יד פתח הסיפון הועמד משמר כדי לעצור בעד זרימת האנשים לסיפון ולמנוע הידחקות ואנדרלמוסיה. גם ליד שתי הפירצות בתחתית האניה שדרכם פרצו המים לאניה הועמדו משמרות של בית"רים כדי למנוע בעד הנוסעים מלגשת למקום ולהפיץ את השמועה המחרידה על רוע מצבם. הבית"רי דב ברגר אוסף קבוצת אנשים ומתישב לשחק קלפים כאילו לא קרה כלום ומפיג בכך את הבהלה הגדולה שנשתררה. מן הסיפון מורדות לים הסירות המעטות שנשארו ברשותם, אולם מיד חודרים לתוכן מים כי הן מלאות פירצות ובלתי כשרות לשימוש. צופרי האניה מיללים במלוא כוחם. לחלל האויר נשלחות רקיטות צבעוניות והטלגרף פולט קריאות עזרה בלתי פוסקות. הנשים שנצטוו לעלות על הסיפון – נרגשות ונפחדות. והנה מבחינים בסירת דייגים העוברת בקרבת מקום. מתחיל משא ומתן מייגע עם הדייגים על העברת האנשים לחוף. הם דורשים תשלום במטבע זר וסכום לגמרי לא מבוטל. אך כלום יש ברירה? מורידים לסירה כחמישים נשים וילדים והיא מפליגה לחוף. כעת מרשים לאנשים לעלות על הסיפון בקבוצות בנות עשרה נוסעים. הדוחק במדרגות הוא איום, כל מי שכוחו עמו משתדל להיות בין הראשונים. כאילו שם למעלה, על הסיפון מצפה הישועה. המשמרות אינם עומדים מול לחץ הזורמים לסיפון. הכל מתפזרים על פני הסיפון ונוכחים לדעת שההצלה היא עדיין מהם והלאה. מגייסים את הנוסעים לשאיבת המים מן האניה במשאבות יד שהיו באניה, אולם אין ברכה בעבודה, כל שמרבים להוציא את המים הם גואים ועולים מבטן האניה. הסירה חוזרת מן החוף לקבל עוד נוסעים. האנשים מנסים גם הפעם להידחק בכוח, אולם הם נרתעים למראה האקדחים בידי אנשי הפיקוד. כעת משתרר סדר, ועבודת ההצלה נמשכת תוך מסירות נפש כללית.

מעל אחד התרנים משתלשל ויורד חבל עבה. לכל אורכו מצויירים עיגולים ממוספרים. המספר הנוגע עתה במים הוא מאה שבעים וחמישה. תוך השעתיים, מאז עלתה האניה על השרטון, שקע החבל במים שלושים עגולים, כשני מטר בערך, מסתבר שבעוד שש שעות יגיעו המים עד לסיפון ויציפו את האניה וכל אשר בה. דרכה של הסירה עד לחוף וחזרה נמשכת קרוב לשעה, זאת אומרת, שבמקרה הטוב ביותר יינצלו רק קצת למעלה משליש האנשים ותשובה לקריאת העזרה טרם הגיעה. האם נקלטה קריאתם, התגיע העזרה בעוד מועד?! עם שחר קולט האלחוטאי תשובה לקריאת הס.או.ס. שואלים על מקום הימצאה המדוייק. רב החובל עדיין המום ומאובן, במשך כל שעות הלילה לא נע ולא זע ממקומו. כל פנייה אליו נשארת ללא תשובה. כאשר כל הנסיונות לדובבו ולהחזירו לאיתנו עלו בתוהו עזבוהו לנפשו. ברם כעת צריך להודיע על מקום המצאם וזאת יכול לקבוע רק רב־חובל. לא היתה ברירה אלא להשתמש בכוח – מספר טלטולים חזקים שהיה בכוחם לרסק עצמות, דובבו אותו והוא מסר את הידיעות המבוקשות.

הידיעה שקריאתם נקלטה הפיחה רוח חדשה בקרב הנוסעים. נתעוררו מחדש התקוות ויחד עמם גבר ביתר שאת רצון החיים, אפילו בין אלה שכבר אמרו נואש ונתפסו לאדישות של השלמה עם הגורל, שהשתקפה במבטם הקפוא והקר כמוות עצמו... במשנה מרץ מופעלות כעת המשאבות למרות הידיעה הברורה שאין בכך משום הצלה. בסדר מופתי מתנהגים כעת כל הנוסעים, בין אלה המורדים לתוך סירות ההצלה ובין אלה הנשארים על הסיפון והנתונים לחסדי הגורל. אין עוד צורך במתן פקודות ובשימוש באיומים, הכל מעריכים את חומרת המצב ואת גודל השעה, שעת ההצלה הקרובה, הצפוייה להם על אף העובדה שפני הים מתקרבים אל הסיפון בצעדים בטוחים ומאיימים...

לפתע בקעה מגשר הפיקוד קריאה עזה. הכל הרגישו בנימת השמחה שבקריאה ולמעלה מחמש מאות עיניים נצמדו לנקודה הזעירה בקצה האופק, שהלכה והתקרבה, הלכה וגדלה.

היתה זאת אנית גרר מצויידת במכשירי תיקון שנשלחה לעזרת "קאטינא". רב החובל של אנית הגרר מנסה להציב משאבות אוטומטיות על סיפונה של "ג'פו" השוקעת. אחת המשאבות נופלת לים ויורדת למצולות. שאר המשאבות מתחילות בשאיבה קדחתנית. רב החובל בודק את "ג'פו" וקובע שאין כל סיכוי להצילה. נערכת התיעצות קצרה ולפתע שוב בוקעת קריאת שמחה אדירה – עוד נקודה מופיעה באופק.

השמש כבר עמדה במרום הרקיע כאשר נעצרה "קאטינא" במרחק כמה מאות מטרים מן האניה הטובעת, כל אותו זמן נתרחשו על סיפון "ג'פו" מחזות שמחה שהקיפו את הכל. עוד הישועה מהם והלאה, אולם מי חש בסכנה ומי ישים עוד לב לעיגולים על החבל המוסיפים לשקוע במצולות ים? עם התקרב "קאטינא" גוברת ההתרגשות ומגיעה לשיאה; האנשים מתחבקים ונושקים איש את רעהו. דמעות גיל ואושר בעיני כל. כך יכולים לשמוע רק נידונים למוות המקבלים חנינה בלתי צפוייה...

לא קטנה מזו היתה שמחת הפגישה עם האחים המצילים אשר הורידו את סירותיהם והשיטון במהירות לעבר "ג'פו".

עבודת ההצלה נמשכת בקצב מסחרר. רבי־החובלים קבעו ש"ג'פו" תחזיק מעמד מארבע עד שש שעות. נוסף לחמש מאות האנשים הנמצאים עדיין על הסיפון יש צורך להעביר גם את מטענם האישי וגם את מצרכי המזון כדי לכלכל מספר כה רב של אנשים.

בצהרי היום כבר היתה "ג'פו" ריקה מאדם. על סיפונה עוד נמצאו רב החובל, מספר מלחים, טרכטמן, בלס ונבון. על סיפון "קאטינא" העיר מישהו שאפשר עוד להציל חלק מן המזון. מיד התארגנה קבוצת מתנדבים שירדו בסירות וחזרו ל"ג'פו".

רב החובל הזהירם שלא יעיזו לעלות על סיפונה, אולם איש לא שעה לאזהרותיו. הבחורים עלו על סיפון "ג'פו" ובוססים עד מחצית גופם במים התחילו להוציא מן המחסנים חביות. החביות הורדו לים ונקשרו בחבלים לסירות וכך השיטום לעבר "קאטינא". כך חזרו הבחורים פעמים אחדות ל"ג'פו" ובחירוף נפש הצילו כמויות ניכרות של מזון. בפעם האחרונה כבר הגיעו מי־הים עד לסיפון. עתה ירדו

לתוך הסירות כל הנותרים, אך בטרם יספיקו שני המלחים האחרונים לקפוץ לסירה – התהפכה האניה על צידה ושקעה במצולות. היא סחבה עמה את המלחים כשקרני השמש האחרונות מפזזות את קברם הרענן...

עם ערב כבר היו על סיפון האניה "קאטינא" כל אנשי "ג'פו", גם אלה שהורדו קודם לכן לאי כרתים. בהתייעצות המפקדים הוחלט ששלמה טרכטמן יחזור מיד לארץ כדי להודיע על בואה של "קאטינא". שלמה ירד בחוף קאפוסידארא. הוא התייצב במשטרה וסיפר שהוא קצין ימי שאניתו נטרפה ורוצה להגיע לאתונה. הוא נחקר ארוכות על פרטי סיפורו ונשלח לנמל בליווי שני שוטרים. רב החובל של האניה שבה הפליג לפיראוס נצטווה למסור אותו מיד עם הגיעם לשם לידי הבולשת. וכך היה. אולם משנודע למפקד הבולשת בפיראוס זהותו האמיתית של שלמה, שחרר אותו מיד ואף סייע בידו להשיג כרטיס לאוירון לארץ. כך הספיק שלמה להשתתף בארגון הורדתם של אנשי "קאטינה" בחוף נתניה.

שלמה נולד ב־1912.

את כניסת הרומנים לבלצי, לאחר המהפכה הרוסית וסיפוח ביסרביה לרומניה זוכר שלמה בתור ילד בן חמש. המשפחה גרה בשנים ההן ברחוב הפטרוגראדסקה. לאחר הסיפוח הוחלף שם הרחוב על ידי השלטון הרומני לג'נרל סקינה.

למשפחת טרכטמן היתה מאפיה מזה שנים. אחד הדודים בא להודיע כי הצבא הרומני נכנס העירה ואמנם מיד נראו צועדים בסך ברחובות העיר הטורים של הצבא הרומני על כלי המלחמה שלהם. המעבר היה שקט, ללא שפיכות דמים או פרעות ביהודים.

התמונה השניה שנחרתה בזכרונו היא כבר מגיל מאוחר יותר והיא קשורה בפעילות ציונית, ליתר דיוק תחילת פעילותו בתנועה הציונית־רביזיוניסטית. זה היה בשנת 1925, השנה בה ביקר זאב ז'בוטינסקי בבלצי במסגרת מסע הרצאות כחבר ההנהלה הציונית מטעם קרן היסוד. שלמה היה אז בגיל בר־מצוה ובאותו יום עמד לעלות לתורה.

שלמה היה אז חבר "מכבי" ובהיותו בחור גבה קומה צורף לכיתת משמר הכבוד של "מכבי" לז'בוטינסקי. לכן מיהר לסיים את התפילה ולרוץ להתייצב לתפקיד של שומר ראש. ז'בוטינסקי התאכסן אז במלון קונטינטל. ההרצאה הפומבית התקיימה בתיאטרון "אוניראה".

המפגש הראשון עם ז'בוטינסקי הטביע את חותמו על דרך חייו לעתיד של הבחור הבלצאי. מאז נוצרה ההערצה והאהבה למנהיג שבאו לידי בטוי לאורך כל דרך חייו. רושם הביקור ואישיותו של ז'בוטינסקי לא נמוגו אצל שלמה מאז ועד יומו האחרון. הוא השתוקק לראות את המנהיג מחדש, אך לא עלה בידו. הגורל הפריד ביניהם. רק פעם אחת נזדמן לו לשלמה לדבר בטלפון עם ז'בוטינסקי וגם את זה לא שכח לעולם. היה זה בתקופת פעילותו של שלמה בסוף שנות השלושים, בעליה הבלתי־ליגאלית, עלית "אף על פי", בה מלא שלמה תפקיד חשוב באירופה, כמפקד מספר אניות מעפילים, כאשר נתקע שלמה באחד הנמלים ביוון לפני הפלגת האניה "אסתיר" מחוסר כספים. הוא טלפן לשלטון בית"ר בלונדון בשם הכנוי שלו למבצע הנ"ל "ירדני" ובקש לדבר עם קצין שלטון בית"ר בן ארי כאשר להפתעתו ענה מן הצד השני של קו הטלפון ז'בוטינסקי. שלמה הסביר את המצב וז'בוטינסקי הבטיח להעביר כסף ואמנם הכסף הגיע תוך זמן קצר.

קן בית"ר בלצי נוסד בתרפ"ט. מוטי פסקר שהיה קצת יותר מבוגר ממנו פנה אליו ואמר לו כי מקימים ארגון נוער בשם "ברית יוסף טרומפלדור" אשר בראשו עומד ז'בוטינסקי. את ז'בוטינסקי זכר שלמה מבקורו לפני כחמש שנים. בבקור זה שבה המנהיג הציוני את לבו של הנער שלמה. שלמה נתן מיד את הסכמתו ויחד אתו הצטרפו לתנועה החדשה חבריו לכיתה החמישית של הגמנסיה העברית בומה ופייבל.

הנהגת הקן הורכבה מפסקר, אוליניק, ארליך, מישה ברונשטיין, שרה טרכטמן (אחותו) ושלמה. הפעילות התרכזה בשיחות על נושאים שונים. שלמה הרצה על ארץ ישראל, על ספרות עברית,

משוררים, המשורר באפנה היה אז אביגדור המאירי.
את שירו של ז'בוטינסקי "שתי גדות לירדן" קראו בפעם הראשונה מעל דפי העתון הרביזיוניסטי "אונזער וועג".
חוגי תלמידים ציוניים התארגנו בבלצי מאז החלה התנועה הציונית; ארגון בשם "גבורי ציון" נוסד ב־1924 ובו לקחו חלק שתי כתות של הגמנסיה העברית בהן היה שלמה פעיל; היה זה ארגון שקדם לבית"ר בלצי.
לימים שכרו מועדון ומגרש ממול לגמנסיה העברית. הפעילות היתה ענפה ויפה והיא משכה את הנוער הגימנזיסטי. ביחוד הצטיין הקן במסדרים למופת, בתרגילי הסך ובטכסי הנפת הדגל הציוני.
המורה צסיס, איש ארץ ישראל העובדת והמתנגדת החריפה לבית"ר ולרביזיוניסטים נאלץ להשלים עם הצטרפות בנו לתנועת בית"ר ושיבח את הפעילות ההדרכתית של שלמה. "כאשר אני רואה את הדגל בידי בני אני מרים את הכובע" אמר צסיס והסכים שבנו ימשיך ללכת לבית"ר, רק בתנאי ששלמה יהיה המדריך שלו.
דבר דומה היה גם עם משפחת בית־דין. האב היה פקיד הקרן הקיימת וחבר "צעירי ציון" בעיר. איש מפא"י מובהק. הוא שלח את שני ילדיו, את צביקה ואת שרה, לקבוצתו של שלמה.
הפעילות באויר הצח, הטיולים ובעיקר הטיולים בל"ג בעומר, הטכסים של כ' בתמוז במסגרת בתי הכנסת, כל אלה שבו את לב הנוער כי נערכו בצורה מסודרת להפליא. כן הצטיין קן בית"ר בהצגות תיאטרון. הצגות אלה הועברו גם לקיני בית"ר בערי השדה. אחת ההצלחות לה זכה הקן היתה ההצגה בעיירת פאלשטי.
הקן גם פיתח פעילות ספורטיבית יפה וענפה. ביחוד הצטיינה קבוצת הכדור רגל. לקן בית"ר בלצי היתה גם קבוצה של מחצצרים ואחד מהם היה שלמה. אגב, אחדות מן ההצגות היו בשפות האידיש והן עוררו עניין רב ברחוב היהודי.
קן בית"ר בלצי היה כפוף למפקדה האזורית, הגלילית, בקישינוב, בראשה עמדו חיים גנוט וגיטה לוקאצ'ר. עזרו בארגון קן בלצי עקיבא ברון, ש. מרלין ויאכינסון. ביחוד מציין שלמה את היחסים הטובים עם יתר ארגוני הנוער הציוני בעיר.
על היחסים הטובים ששררו בין תנועת בית"ר ליתר התנועות מעידה העובדה שכאשר עלה שלמה ארצה ב־1932 באו המונים ללוותו לתחנת הרכבת (הקטנה), פימינטוני, וביניהם נציגי ארגוני הנוער האחרים כמו סאשה גרצברג ואחרים. שמו הטוב של שלמה טרכטמן הלך לפניו.
לא במעט יש להודות ליחסים טובים אלה לאורציה אוליניק, שהיה בתקופה ההיא מפקד הקן.
תמיכה גדולה קבל קן בית"ר בלצי מן העסקן הרביזיוניסטי הד"ר גורפל.
את הגמנסיה העברית אהב שלמה אהבת נפש, ותמיד העלה אותה בשיחה ברחשי חיבה וכבוד למוריה ולמנהליה. כאילו תמיד נשאר הוא התלמיד הטוב והממושמע. נראה שזה היה גם יחסם של המורים אליו. בכל אופן, כך נראו הדברים כאשר היו נפגשים בארץ המורה והמנהל לשעבר העו"ד תומרקין והוא כבר ישיש עם תלמידו לשעבר שלמה. המנהל לשעבר היה גאה בתלמידו לשעבר על תרומתו להקמת מדינת ישראל, חוף המבטחים אליו הגיע תומרקין, אסיר ציון ברומניה תשוש כוחות ובכל זאת מלא גאוה ציונית.
מבין מנהלי הגמנסיה זכורים לטובה על ידי שלמה דובינסקי ותומרקין. עם כך לא הספיק לעבוד. הציוני ביניהם היה דובינסקי אם כי היתה סברה כי כך נטה לרביזיוניזם.
ביחוד הירבה לדבר שלמה על התזמורת של הגמנסיה. היא היתה גאותה של כלל הקהילה היהודית של בלצי.
שני מאורעות שנכרתו עמוק בזכרונו היה מעלה שלמה ואגב, הם הפכו לסיפור קלאסי אצל רוב יוצאי הגמנסיה מן התקופה ההיא, של ראשית שנות השלושים. היו אלה האינצידנטים עם האנטישמים בבלצי.

בשני חגים רשמיים רומניים היו עורכים מצעד בבלצי ובמצעד זה השתתפו גם תלמידי בתי הספר, ביניהם גם בתי הספר העבריים, כשהם לבושים בתלבושת אחידה, מכנסים שחורים וחולצות לבנות, עם הכובעים עם סמל מגן דוד ובתוכו האותיות בראשי תיבות ברומנית של הליצאום העברי בבלצי.
ארועים אלה חלו ביום החג הלאומי, חג העצמאות, העשירי במאי ויום הזכרון לגבורים, חללי המלחמות שחל בשישי ביוני. בשנה אחת, מספר שלמה, חל העשירי למאי ביום השבת. אנשי התזמורת בקשו משלמה לצעוד ולשאת את הדגל אבל לא לנגן. כמובן שבראש הטור נשאו גם את הדגל הרומני, הטריקולור. נושא הדגל הרומני היה התלמיד סיומה לבנטל, בחור חסון.
היו לחברה ידיעות כי הקוזיסטים, תלמידי הגמנסיה הממשלתית מתכוננים להוריד את הדגל הציוני בכוח והוסכם לפקח עין.
הצעדה נערכה מן הגמנסיה לבית הכנסת. שם נערכה התפילה לשלום המדינה והמלך, כנהוג. משם צעדו לכוון הפרפקטורה כשעל גבי במה שעל המדרכה לפניה קבלו את פני המצעד ראשי השלטון ונכבדי העיר.
ברגע שעברה קבוצת הדגל על פני במת הכבוד וניתנה הפקודה להרכין את הדגל לאות כבוד, קפץ "שיגץ" אחד וקרע את היריעה של הדגל הלאומי־עברי. שלמה שהיה נושא הדגל הצליח לפגוע בו במוט והדגל חזר למקומו. השתררה אנדרלמוסיה, הצבא התערב, שלמה התקין בחזרה את הבד בעזרת "שפילקס" (סיכות בטחון) של אישה יהודיה נדיבה שעמדה לאורך המסלול. המשטרה פינתה את הדרך והאיצה בצועדים להזדרז. המצעד המשיך ובעבור קבוצת התלמידים היהודים במסלול על יד הגמנסיה הממלכתית לבנות "דומניצה איליאנה" יכלו החברה לשמוע צעקות שמחה "סטיאגול נוסטרו" (הדגל שלנו) שבאו מפי התלמידות היהודיות.
בלווי משטרתי חזרו הצועדים לגמנסיה העברית.
בעיר נפוצו מהר שמועות על האינצידנט עם הדגל וההתנגשות עם האנטשימים, ונקבצו חיש מהר יהודים גברתנים עם מקלות. ובעלי מלאכה רצו למרכז העיר כדי להגן על הדגל, אלא שהיה זה כבר אחרי האינצידנט.
למחרת באו שלמה וחבריו לבית המשפט לתת הצהרה. לדעתו של שלמה היה "השיגץ" קומוניסט ולא אנטישמי.
לקראת הששה ביוני, זהו יום הזכרון לחיילים שנפלו במלחמה, ה"זיוא יעראילור" הודיע מנהל הגמנסיה תומרקין למפקד המשטרה שהגמנסיה לא תצעד. "נו וריאו סי מי באט קו אנטיסמיצי" (אינני רוצה להלחם עם האנטישמים) אמר המנהל.
הדגל הלאומי נשאר מקופל. התלמידים לא צעדו יותר במצעד הרשמי והסתפקו בצעידה עד לבית הכנסת המרכזי שם נערכה התפילה וחזרה לגמנסיה.
מאז לא צעדו יותר ברחובות בלצי עם הדגל הלאומי במצעדים הלאומיים אם כי היו הולכים בתהלוכות ל"ג בעומר בדרך ל"מסדה" אבל דרך זו לא עברה את מרכז העיר ולא בסמוך למוסדות הרשמיים.
על תקופת פעילותו בעליה "אף על פי" מטעם הארגון הצבאי הלאומי באירופה בשנים 1938-1939 בו מלא שלמה תפקיד מרכזי הוא הצניע לספר, ראינו כי הדברים כתובים בספר והם יעידו כאלף עדים.
שלמה החל את פעילותו במסגרת התנועה הלאומית מיד עם הגיעו ארצה. כתלמיד באוניברסיטה העברית בירושלים השתתף בקורפורציה של הסטודנטים הרביזיוניסטיים "אל על", שנשיאה היה הפרופסור יוסף קלוזנר, מתומכיה והוגי הדעות של התנועה הלאומית. מן הרגע הראשון לבואו לירושלים החל שלמה להתמסר רובו ככולו לעבודה הבטחונית במסגרת האצ"ל. שרת בתפקידים בטחוניים בעמדות שונות, בנחלת יצחק, נקודת תצפית הגנתית על הכביש הראשי ירושלים תל־אביב־יפו, אשר למורדי הקסטל. וכן שרת בנקודות שונות, במסגרת קורסים ויחידות הגנה. על נשיאת נשק ללא רשיון אף נעצר מספר פעמים על ידי השלטונות הבריטיים וכך הפך ליעד קבוע בכל פעם שנערכו מעצרים על ידי הבולשת הבריטית. שלמה היה ל"טרוריסט" מבוקש אצל הבריטים.

ב־1938 היה שלמה אסיר בעכו. יהודים טובים דאגו לספר לאמו כי בנה חבוש בבית הסוהר. ואז בא מי שהוסיף והסביר לה כמה גדולתו של בנה. כי הרי נפוליון הגדול לא הצליח להכנס לעכו ואילו בנה יכול.
בתקופה ההיא השתייך שלמה לפלוגות הגיוס בכפר סבא, ברחובות ואחרים. זו היתה תקופת המאורעות 1936 וסיסמת הפלוגות בהתאם לצו המוסדות העליונים של התנועה היתה אי ההבלגה, התגובה. על מדיניות זו הגיבו האנגלים בהוצאתו להורג בתליה של הבית"רי שלמה בן יוסף.
שלמה ראה את גולת הכותרת של פעילותו בתקופה ההיא בתור מפקד מחנה הגיוס בנחלת יצחק שליד ירושלים. על ימים אלה היה מספר שלמה בנוסטלגיה. אולי גם הנוף המרהיב והאויר הטוב של הרי ירושלים השאירו זכרונות יפים. ואולי גם היו אלה מיטב השנים של גיל הבגרות.
בנחלת יצחק, מלא תפקיד פיקוד. ראשית פעילותו הבטחונית היתה עוד ב־1936 במסגרת ההגנה כאשר האצ"ל היה עדיין בבחינת גרעין שטרם נתפלג מן ההגנה. בתקופה זו שרת שלמה במוצא שליד ירושלים ובגוש עציון. אבל כבר אז במסגרת שנקראה "ההגנה הלאומית" עסק באימונים אינטנסיביים מטעם האצ"ל והכין את הקדרים של הארגון, לעתיד. בידי המתאמנים היו אז כבר 10 רובים וחומרי נפץ, כמות לא מבטולת בשביל קבוצה קטנה שרק החלה את צעדיה הראשונים.
עם פרוץ מלחמת העולם השניה נתקע שלמה בורשא, מרכז העליה הבלתי ליגלית עד פלוש הנאצים לפולניה. בראשת התנועה עמד קצנלסון.
בקיץ 1939 הגיע שלמה לורשא לאחר מספר מבצעים של העברת אניות עם מעפילים לארץ ישראל ובידו דרכון מזויף (כמובן) בתור קצין ימי פאנאמי. קצנלסון הציע לשלמה לקבל ויזה בשגרירות הבריטית בתור אזרח בריטי (פלשתינאי) ולטעון כי איבד את דרכונו. בקונסוליה הבריטית נאמר לו כי עליהם לכתוב לירושלים. זה היה ב־26 ליולי. שלמה דוקא היה מעונין לדעת מה תהיה התגובה למברק הקונסוליה בורשא ולפי זה יקבע אם הוא מבוקש על ידי הבולשת הבריטית. אולם בטרם הגיעה התשובה פרצה מלחמת העולם השניה ב־30 לאוגוסט ומספר רב של ארצישראלים, ביניהם אליצור ואחרים בעלי דרכונים ארצישראליים נשארו תקועים בורשא. כעבור ימים נתקבל אישור לתת לו ויזה לחצי שנה בלבד. בקבוצה הרביזיוניסטית ושל האצ"ל שהיו תקועים בורשא היו מפקדים בעלי דרגה כגון בן עמי, יצחק רוזין והלל קוק.
הערים הופצצו והגבול עם רומניה נחסם. התעוררה השאלה באיזה דרך מגיעים לא"י. המעבר היחידי האפשרי היה דרך ברית המועצות. הם הגישו בקשה לשלטונות הסוביטיים וקבלו תשובה חיובית. הם נסעו ברכבת עד מוסקבה, משם לאודיסה ומשם הגיעו עד יוגוסלביה.
כשהגיע שלמה לאודיסה לקח גלויה ושלחה לראש בית"ר זאב ז'בוטינסקי לפי הכתובת של שלטון בית"ר והנהלת הצה"ר בלונדון ברחוב פינצ'לי 47.
בגלויה היו רק מספר מלים "ד"ש מעיר מולדתך אודיסה, ד"ש מירדני". ושוב הוכחה שתמיד היו מחשבותיו והגיגיו של שלמה נשואות למנהיגו האהוב על ידי הבית"רי הנאמן.
כשהגיע ארצה נעצר על ידי הבולשת הבריטית. הוא נמצא ברשימה הקבועה שלהם. אלא שהיתה כבר תקופת מלחמת העולם והאצ"ל הגיע להסכם שביתת נשק עם הבריטים. על פי ההסכם שנחתם בין מפקד האצ"ל דוד רזיאל עם הבריטים שוחררו עצורי האצ"ל ושלמה ביניהם. אלא שלא לזמן רב נשאר שלמה חפשי.
תוך שנה מצא את עצמו שוב כלוא. הוא נכלא במזרע, ואחר כך עבר כמה גלגולים, דרך לטרון ועד אריטריאה וקניה. המעצרים נמשכו עד מלחמת השחרור כאשר כל הגולים הוחזרו למולדת המשוחררת.
בראשית מדינת ישראל היה שלמה עדיין חבר בתנועה לחרות ישראל הוא הלח"י. על תפקידיו ומבצעיו במסגרת ארגון זה עדיין השתיקה יפה. שלמה לא מוכן היה להתראיין בנושא זה. הוא השאיר זאת לכותבי ההיסטוריה.
שלמה נפטר בירושלים בג' בתמוז תש"ם.

שלמה בבקור בבלצי 1938 **מימין** יוסף מזור
משמאל חיים גורוחובסקי

שלמה במחנה הגליה בקניה

שלמה טרכטמן (הררי)

פניה טרכטמן, אחותו של שלמה, אסירת ציון

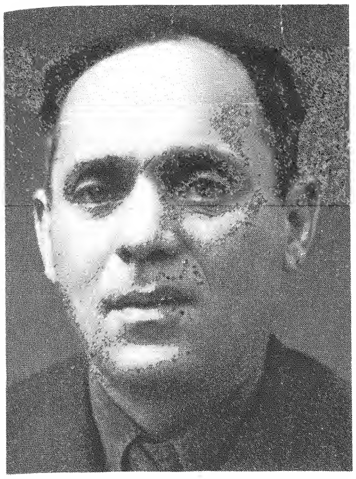

שלמה טרכטמן (הררי) בקורפורציה ״יודפת״ של הסטודנטים הרביזיוניסטים באוניברסיטה העברית בירושלים עם פרופ׳ קלוזנר
נשיא הכבוד של הקורפורציה

דמויות מקן בית"ר בלצי

יוסף מזור

מישה ברונשטיין

מישה ברונשטיין

מישה ברונשטיין נחשב לנואם מס' 1 בקרב התנועה הציונית בבלצי. קודם בבית"ר ואחר כך בתנועה הרביזיוניסטית עלה מישה מהר לצמרת. היה בעל טמפרמנט, תוסס ולא תמיד ידע לעצור בעד מזגו המרדני־מהפכני ולעבוד מתוך יחסים שקטים של שתוף פעולה עם הזולת. וודאי לא השכיל להידבר עם יריביו הפוליטיים. אבל הוא ידע לסחוף אחריו את הנוער ואת ההמונים; היה מקצת מן הדמגוגיות בנאומיו אבל הם היו כנים ויוצאים מן הלב ולכן הופעת שמו מעל המודעות לאספות של הציונים הרביזיוניים בבלצי היתה ערובה לאולמות מלאים. שעתו הגדולה של מישה היתה כאשר הצליח לסיים בהצלחה את לימודיו המשפטיים וקיבל רשיון לעורך דין.

היה פעיל במיוחד בשנות 1938-36 כאשר התנהל בבלצי, כבכל הגולה של מזרח אירופה, המסע של הצה"ר לתכניותיו של ז'בוטינסקי, והן ה"פטיציה", "תכנית האוקואציה", המלחמה של הבויקוט נגד גרמניה הנאצית ויסוד ההסתדרות הציונית החדשה.

הוא העמיד את עצמו לרשותה של התנועה גם בפעילות במסע הבחירות לועד הקהילה היהודית, בבחירות המוניציפליות ולפרלמנט הרומני, אך סיפוק רב מצא דוקא בעבודה הסמויה, אשר אפשרה את העליה הבלתי ליגאלית של מספר בית"רים מבלצי.

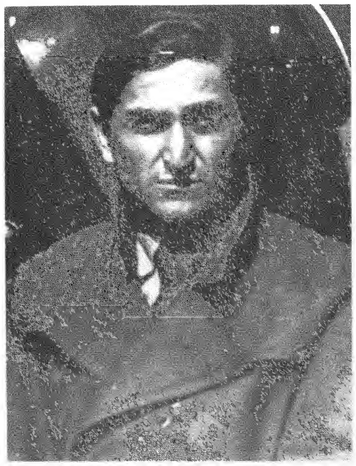
משום מה לא הכשיר את עצמו לעליה והיה זה אחד הדברים הבלתי מובנים לנו, הבית"רים הצעירים, שדוקא הוא, מישה, הרביזיוניסט השרוף, לא החליט לעשות את הצעד שהיה כה טבעי על פי תורת בית"ר אשר לה הטיף, דהיינו עליה לארץ ישראל. גם נבצר מאתנו להבין מדוע האיש לא הגיע להנהגה הראשית של בית"ר בביסרביה או בבוקרשט שללא ספק התאים למלא בה תפקיד מרכזי. אמנם יתכן והסיבה לכך הקונטרוברסיאליות אשר עלתה לו אחר כך ביוקר.

מישה לא עזב את בלצי כאשר יכול היה בטרם באו הרוסים ב־1940. הוא נאסר על ידי המשטר הוסביטי והוגלה לסיביר. אסירים שהיו אתו באותו מחנה לעבודות פרך בסיביר מספרים על עמידתו הגאה בפני חוקריו והתנהגותו הקולגיאלית עם חבריו למעצר.

הוא ריצה תקופת מעצר ארוכה, לא נשבר וכאשר שוחרר ממעצר חזר לביסרביה, לא לבלצי. מי שראה אותו באחרונה ראה אדם שבור ורצוץ.

לארץ המולדת – ישראל, לא זכה להגיע ונפטר גלמוד וחולה אי שם בעיירה קטנה בבסרביה.

יהיה זכרו ברוך

בומה שמוקלר

בומה שמוקלר – הבית"רי ב'הא' הידיעה

הצטרף מבין הראשונים כשרק הוקמה הקבוצה היוזמת בראשותו של פסקר ושלמה טרכטמן.
בעל מרץ בלתי נלאה, הוא אהב את הצבאיות, את המשמעת ואת הפיקוד כאילו נולד ושרביט המפקד בידו.
בעל הופעה ואוטוריטאטיבי, לקח על עצמו את ההדרכה של תרגילי הסדר, ההתעמלות, ארגון הופעות הספורט כגון פירמידות וכן את כל הנשפים של הקן, תמיד עם חיוך על השפתיים, ללא יוהרה וללא התנשאות.
חבר מסור לעת צרה, אף פעם לא שקט, היה בתנועה מתמדת.
בן למשפחה מבוססת מותיקי בלצי, אשר ירדה מנכסיה; למשפחה היה בית חרושת לסבון אלא שהם לא התקדמו עם הזמן והמשיכו בעבודה הכמעט פרימיטיבית; האם, אשה בעלת מרץ רב, דוברת רומנית רהוטה מכיון שגרו בסביבה של הקסרקטינים הכירה את הקצונה הרומנית והיתה עוסקת בעסקי תווך עם בעלי השררה, הן כאשר היה צורך לשחרר את מישהו מחובת הצבא או במקרים אחרים שלא בגלוי.
בומה היה מקורב מאוד למשפחת טרכטמן, היה שם בן בית; ביחוד תמכה בו שרה, האחות המבוגרת של שלמה. כשגויס בומה לצבא הרומני, והיו לו בעיות עם הקצין שלו, היו אלה הטרכטמנים אשר עשו הכל והוציאו כסף רב כדי להצילו מהסבך אליו נקלע.
משום מה לא הגיע בומה להיות מפקדו של קן בית"ר בלצי, דומני שזה היה בעיקר בגלל גיוסו לצבא.
כשהשתחרר ובהשפעת משפחת טרכטמן נבחר מבין המעטים של קן בית"ר בלצי כמועמד לעליה הבלתי ליגלית "אף על פי".
הוא עלה באניה המפורסמת "אסתיר", בה הסתבך. הצילו מכל הצרות חברו וידידו בנפש שלמה, אשר פקד על כמה אניות מעפילים בתקופה ההיא, בשלהי 1939. העליה ב"אסתיר" הוותה כעין משבר בחייו של בומה ונקודת מפנה. היא הרחיקה אותו מן התנועה הלאומית בבואו ארצה ואם כי שמר על קשרים עם בני עירו יוצאי בית"ר הוא כבר לא היה אותו ה"בומה" התוסס והמסור כפי שאנו חניכיו הכרנו אותו בבלצי.
נפטר שבע רוגז לאחר כמה כשלונות בחייו הפרטיים.
אולם דמותו החייכנית ומלאת המרץ והמסירות לרעיון הבית"ר ולמנהיג בית"ר כפי שידענו אותה בבלצי תשאר חרותה בזכרון הבית"רים יוצאי בלצי.

ליובה ציבמן בן שמריהו אריה

ליובה ציבמן

היה הקרבן הקדוש הבית"רי הראשון מבלצי שנפל במאורעות תרצ"ו. אחד הבית"רים האהובים על כולם, נאמן ומסור לרעיון הבית"רי. הוא הגשים בחייו ובמותו את תורת בית"ר.
מיד עם עליתו הצטרף לפלוגות הגיוס של בית"ר. היו אלה היחידות שנוצרו כפרימאט לאומי אשר חייב כל בית"רי עולה ארצה להקדיש שנתיים למולדת, כעין צבא הגנה לישראל, בהתנדבות.
היו אלה שנתיים חובה של שרות לאומי בתנאים של מחסור ועוני, בעבודה מפרכת ובעיקר בשמירה. המגויסים התנדבו ללכת לנקודות המסוכנות ביותר, במקומות תורפה לישוב היהודי, היכן שיד השלטונות הבריטיים לא נתנה הגנה מספקת לישובים יהודים המוקפים בים של שנאה ערבית, נגד כנופיות של פורעים ערבים שהציבו להם למטרה בסיוע מוסווה של אלמנטים מסוימים בתוך האדמיניסטרציה הבריטית לחסל את מדינת ישראל שבדרך, על ידי התקפות של רצח ושוד על הישוב היהודי הצעיר בכדי להרתיע עליה עברית ולסייע לטענה הבריטית כי העליה היהודית מעוררת את התנגדותם של בני המקום, האוכלוסיה הערבית.
באחת ההתקפות הרצחניות על מושבות הדרום קרוב לראשון לציון נהרג ליובה כשהוא עומד על משמר הישוב. העלם יפה התואר נקבר בדמי ימיו על אדמת המולדת בה לא זכה לכל הנאה.
הוא נרשם לזכרון עולם בספר "הארגון הצבאי הלאומי" אליו התגייס מיד עם עלותו ארצה.
הידיעה על נפילתו של ציבמן עשתה רושם כבד על חברי בית"ר בלצי. גם כל בני העיר שהכירוהו בכו יחד עם הבית"רים על הקרבן הצעיר שנפל למען המולדת.

מוסיא קורא

הוא היה מזיגה של תרבות יידיש ועברית, ציונות לאומית, הרצלאית-ז'בוטינסקאית עם יידישיזם הגובל עם בונדאות.
מוסיה היה טיפוס ביישן, לא רצה להתבלט בחברה אבל כשהיה צורך היה מוכן לתת שכם, בכל אופן, לעזור בעצה נבונה ולעזור לחברים אשר הוטלה עליהם המשימה להנהיג נוער בזמנים קשים.
אבל, כאשר הגיע הזמן ולא היו רבים אשר יכלו לקבל עליהם תפקידי פיקוד, הוא לקח על עצמו עול זה ואחריות זו והצליח ליצור משארית הפליטה ומרסיסיה, מאודים מוצלים מאש, מסגרות של נוער לאומי לוחם, לקראת עלייתם ארצה, ברומניה ובמחנות בקפריסין. בעל חוש הומור וחדוות חיים מטבעו, ידע

מוסיה קורא

מוסיה להתגבר על קשיי המלחמה. שרת כחייל נאמן בצבא האדום ותרם להדיפת הגרמנים עד לבוא הנצחון הסופי. אחר כך חזר לחדש את החוט שניתק; היה פעיל בקרב שארית הפליטה להחדיר הרעיון הבית"רי ולהגשימו בעלייתו ארצה.
הוא הגיע עד לדרגה של חבר נציבות בית"ר בבוקרשט שלאחר המלחמה והיה פעיל במסגרת הארגון הצבאי הלאומי ברחבי רומניה וטראנסילבניה.
עלה ארצה בעלייה הבלתי ליגאלית, נכלא בקפריסין עם כל העליות הבלתי ליגאליות ושם פיתח פעילות ענפה במסגרת הבית"ר והאצ"ל עד הגיעו לארץ.
כאן, בצנעה, לא איש מרפקים, וסולד להדחף ל"פוליטיקה", הוא עבד כפועל בנין המתפרנס בכבוד ביגיע כפיו אבל נשאר איש הספר; הוא מספיק "לבלוע" ספרים בכל השפות כבימי נעוריו, כי מוסיה היה בעל אינטלקט גבוה. בנעוריו הצטיין במאסות של ספרים שקרא, בעיקר ביידיש. היה בקיא להפליא בספרות זו גם בפרוזה וגם בשירה.
מעטים היו כמוהו וודאי שלא היה כמוהו בחוגי הבית"ר או הרביזיוניסטים אשר כה התמידו בקריאה באידיש וכה אהבו שפה זו.
מכאן גם הושפע בנעוריו לכתוב שירה באידיש. אמנם צנועה, לפעמים נאיבית, אך מאורעות הזמן לא איפשרו לו להמשיך בכתיבה – וחבל.

שיר אופייני לכתיבתו של מוסיה:

לוסט אין לופט
ויין האף דעם טיש
און זי מיך רופט
מיט זיסן קיש

פארגעס ווער ביסט
און וואס איך בין
פארגעס וואס ווילסט
האב פרייד אין זין

קום אומגעטראכט
פארשפרעך קיין זאך
שענק זיך דער נאכט
נור קום און לאך

קום צו מיר
אליין אין שטיב
מיין לייב האר צו
איך האב דיך ליב

אין הארץ מיך טרוג
ליב מיך אן שיר
קיין ווארט ניט זאג
קום נור צו מיר

אין לופט איז לוסט
זיס איז איר קיש
ויין אין מיין ברוסט
איך בלייב ביים טיש

נתניה 17/1/53

אני זוכר את "**הלילות הלבנים**" שבילינו מוסיה ואנוכי בויכוחים ספרותיים ואידיולוגיים. מוסיה כבר עבר לגור בעיר פלורשטי. אביו ניהל שם בחכירה טחנת קמח והוא עזר לו בניהול.
גם כשהיה גר עדיין בבלצי ואנו מאחרים בלילות, אחרי גמר שיחות הקן ולווי הביתה של חברות שגרו בירכתי העיר ומסוכן היה עבורן לחזור לבדן הביתה, אל הפרברים או הרחובות המרוחקים, היינו נשארים ללון אחד אצל השני על פי רב אצלי, בדירתנו הצנועה והיינו ישנים במטה אחת, ומפטפטים ומדברים ומפריעים לשנתם של בני המשפחה. בסך הכל היו לנו שנים וחצי חדרים כאשר המעבר הוא מחדר אחד לשני בלי פרוזדור ודלתות מפרידות.
מוסיה היה בקי להפליא בספרות היידיש, קרא כמעט כל ספר שהיה בנמצא בספרית "שלום עליכם" גם בפרוזה גם בשירה כולל בקורת ספרותית; הוא עצמו ניסה כוחו בכתיבת שירה ביידיש, אשר קטעים ממנה היה מפרסם מעל גבי "עתון הקיר" של הקן, ואילו אני הייתי מלמד אותו אודות הספרות העברית ושירתה, אותה אהבתי. היתה זו כעין השלמה של האחד את השני, כעין מזיגה של שתי תרבויות, שתיהן של עם ישראל, העברית והאידיש, כאשר המכנה המשותף הוא האידיולוגיה הציונית המדינית.
דומני כי היה זה מקרה יוצא דופן ברחוב היהודי עת האנטגוניזם בין העבראיסטים והיידישיסטים התנהל בכל התפוצה היהודית בחריפות יתרה. היה זה דוקא בפינה נידחת של הגולה היהודית, בעיר בלצי, בה שני צעירים ניסו והצליחו לאחוי הקרע הזה.
לילות אלה להם קראנו "הלילות הלבנים" לא נמחו מזכרוננו.
מוסיה היה לי לרע טוב ונאמן, מקור של עידוד רוחני. הוא נתן את ידו בנהול קן בית"ר בשמשו כראש קבוצה של הנוער הלא־לומד, שרק הוא מסוגל היה למשוך ולעניין בפעולה בקן. אני לא הייתי מסוגל להשתלט עליהם בגלל הפער שבינינו. הם ראו בי דוגמא של אינטלקטואל ואילו את עצמם כנציגי הנוער העובד שראשו כרובו פנוי לספורט ולשעשועים ולא ללימוד מעמיק, בשיחות אינטלקטואליות, נוסח השיחות שהיינו מנסים להעביר עם שכבת התלמידים של הכתות הגבוהות של הגמנסיה, אשר הרבו לקרוא הרבה עתונות וספרות יהודית ועולמית.

עליה זסלבסקי

באותו גיל היינו. גם למדנו יחד בגמנסיה באותה כתה עד לכתה ה'. לאחר מכן החליט עליה שלא להמשיך בלמודים וללכת ללמוד מקצוע שיועיל לו להקלט בארץ ישראל כאשר יעלה ארצה.
הוא היה בית"רי בלב ונפש ומטרת חייו היתה העליה לארץ ישראל. אחיו הגדול ממנו, חבר גורדוניה כבר עלה במחצית הראשונה של שנות השלושים. עליה היה מבית מבוסס. האב היה סוחר תבואות מצליח והם בנו להם בית בחלק החדש של העיר, בואכה לתחנת הרכבת פימינטני. אביו היה פעיל בבורסת התבואות של בלצי ומלא גם תפקידים צבוריים. לילדיו נתן חנוך ציוני עברי.
קן בית"ר היה עבור עליה החיים ממש. לא היה שיר שעליה לא ידע אותו. הוא היה מצטיין בשירים, אם זה עברית ואם זה יידיש, ותמיד ידע להלהיב את החברה. מיד כשעליה היה פותח בשירה ואליו היתה מצטרפת חיותה שקוליניק עם קולה הערב, היתה ההתלהבות מדביקה את כולם והשירה התפשטה בהרמוניה משיבת נפש ומרטטת.
בכנסים, בועידות ובמפגשים של קני בית"ר מחוזיים היה עליה ה"לידר". תוך אימפרוביזציה היה מארגן מקהלה סביבו, מנצח עליה ומתחרה בכל קבוצה אחרת שניסתה גם היא את כוחה בשירה.
בריקוד ההורה היה בלתי נלאה. גם כאן אי אפשר היה לנצח אותו. כאילו משהו מנפש ההסידים התגלגלה לקרבו, בדבקות כזו היה יודע לשיר. ביחוד הצטיין עליה בליל שמחת תורה, כאשר קן בית"ר היה כובש ממש את ההקפות בבית הכנסת "שערי ציון". אז כל חברי הקן שהתכנסו בבית הכנסת היו מצטרפים למקהלה אדירה עליה ניצח עליה בסיועה של חיותה. אולם בית הכנסת היה כמרקחה, עד השעות המאוחרות של הלילה.

עליה זסלבסקי

עליה החליט לעלות ובחר במקצוע לא קונבנציונלי. רצה להיות חלוץ לא חקלאי אלא תעשיתי דוקא. הוא ראה במקצוע החרטות מטרה חשובה ועבד כפועל בבית החרושת של רוזנטולר שם התמחה במקצועות המכניים.

כשנוצרה האפשרות הראשונה לעליה ארצה במסגרת "אף על פי" היה עליה מן הראשונים אשר היו מוכנים לכך.

הוא עלה באניה "פאריטה" יחד עם מספר בית"רים ותיקים מקן בית"ר בלצי ונקלט בארץ בעיר נתניה שם גר אחיו. היה פועל חקלאי, עבד כמו רבים אחרים בתנאים קשים אבל לא התלונן. תמיד היה שמח ועליז.

עם פרוץ המלחמה ותחילת ההתגייסות היה מן המתנדבים הראשונים לצבא הבריטי. הוא לחם ביון ונפל בשבי הגרמני.

עליה נצל אם כן מן הגהינום של בלצי עם כבושה על ידי הגרמנים והרומנים, הוא גם ניצל ממוות בחזית המלחמה.

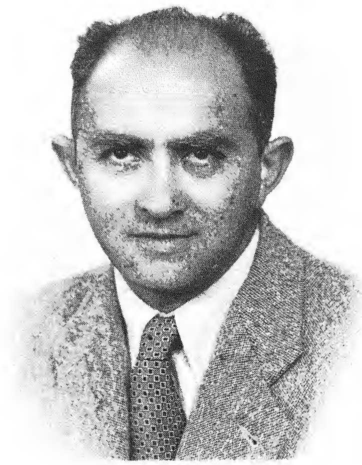
ארבע שנים היה עליה בשבי והיה כמובן מן המאושרים כאשר בא הנצחון הגדול והוא השתחרר מהשבי במצב בריאות תקין אם כי אבד הרבה ממשקלו. הוא חוזר למולדת. אך כאן לא צפתה לו תקופה קלה. מחוסר כל היה. את מקצת הזכויות שהעניקה לו ממשלת המנדט כחייל משוחרר לא ידע לנצל. יתר על כן, אולי היה נאיבי מדי ולא ידע את סודות ה"איך להסתדר" בחיים. אולי היה בעל אופי כזה, מאמין לכל אדם. היה סמל היושר.

נשא את אסתר, ובנו להם בית, נולדו להם ילדים. אבל המזל לא האיר לעליה.

בשנות הששים חלה במחלה קשה. עבר ניתוח ונפגם. עוד מספר שנים נאבק על חייו, אך המצב הלך ורע. אבל גם ברגעיו הקשים לא נמושה ממנו חדות הצחוק והשיר. אמנם לא שיחק לו המזל מבחינה חמרית כמו לרבים אחרים שעלו אתו ארצה באותו זמן והסתדרו. אבל את שליחות חייו הוא מלא.

את כל משאלות לבו זכה להגשים: לעלות לארץ ישראל, להשתתף במלחמה נגד אויב האנושות, הצורר היטלר, ולחזור למולדת ולראות בהקמת מדינת ישראל.

ידיד נפש היה לכל חבר, ישר עד כדי תמימות; הוא השאיר אצל ידידיו ומכריו זכרון בל ימוש של רוח הידידות האמיתית.

משה מילר

משה מילר

נולד בבלצי ב־20.12.1919 נפטר בנתניה ב־18.4.1984

עליה ב׳, היא העליה הבלתי ליגלית ניתפסת בימינו כמונח, ולא בכדי. תיאורטית המרחק הימי מנמל עלייתו של משה ארצה, גלץ שברומניה לנמל חיפה שבישראל הוא בין שלושה ימי הפלגה בלבד. אולם לא כך קרה לאניית המעפילים "אסטיר" אשר על סיפונה איתרע מזלו של משה להגיע ארצה. אותם שלושה ימי הפלגה שהחלו בחודש מרץ 1939 התארכו לכדי ארבעה חודשים ורק בחודש יוני, ממש ערב פרוץ מלחמת העולם השניה, הגיע לחוף מבטחים.

תלאות וסכנות אין ספור פקדוהו בהפלגה זו. הסכנה הראשונה היתה רדיפות של אניות המלחמה האדירות של צבא הוד מלכותו המלך ג׳ורג׳ השישי. האימפריה הבריטית החליטה ללחום מלחמת חורמה בכל ספינות המעפילים, וחלקה של "קופסת הסרדינים אסטיר" לא ניגרע מרדיפות אלו. ספינה קטנה ובלתי חמושה עמוסה מעבר ליכולתה במעפילים שכל רצונם להגיע לחוף מבטחים בארץ ישראל, ובעקבותיה כל עוצמתה הימית של האימפריה הבריטית. סכנה נוספת ציפתה לספינה הקטנה מצד איתני הטבע. רוחות, סערות ונחשולים שהגיעו ועברו את גובה האניה ואיימו להטביע את קליפת האגוז הקטנה. כדי להשלים את מנת הצרות והסכנות – פרצה בספינה אש שאיימה להטביעה ורק מאמצים נואשים של אותם מעפילים, ומשה ביניהם, הצליחו להציל את הספינה מטביעה. לאחר כל התלאות הללו, ולאחר הפצרות רבות נאותה ממשלת יוון דאז, לאפשר לספינה לעגון באחד מנמלי יוון הקטנים. המעפילים שלא נשברו ברוחם, הועברו לספינה אחרת כשמגמת פניהם לא השתנתה ונשאר חוף ארץ ישראל. רק לאחר פעילות נמרצת של ראשי הישוב בארץ ושל הנהלת הסוכנות היהודית, הסכימה הממשלה הבריטית לאפשר לעולים מהאניה "אסטיר" להגיע לארץ כמחווה לתלאות שפקדו אותם בדרכם.

עם שחרורו של משה ממחנה הנעצר בעתלית הגיע לנתניה והצטרף לפלוגת בית"ר. בהגיעו ציפתה לו הפתעה נעימה, הידיעה שאחותו ריבה הגיעה ארצה לפניו למרות שיצאה לדרך אחריו. חצי שנה שהה בפלוגת בית"ר ואז החליט לפלס את דרכו בכוחות עצמו. הזמנים היו אז קשים ביותר, חוסר תעסוקה, מגורים בצריף קטן ודל עם אחרים, קשיי שפה ועוד. תמורת ימי העבודה הנדירים שהשיג לא קיבל שכר אלא פתקאות לארוחות במטבח הפועלים שבמושבה. אולם מעבר לארוחות זקוק כל אדם גם למצרכים אחרים כמו סיגריות או סרט פעם בחודש. כדי להשיג זאת עשה משה את שעשו רבים, בימים בהם לא

עבד בילה את הבוקר בשינה וחסך את פתקאות האוכל, את הפתקאות הללו מכר בכסף שבו רכש לעצמו את החסר.

תלאות רבות וחבלי קליטה קשים עברו על משה בתחילת דרכו בארץ אולם רוחו לא נשברה ובכח רצונו ואהבתו את הארץ גבר עליהם. צעד אחד צעד סלל את דרכו בארץ עד אשר הצליח לעסוק במקצועו (חשמלאות) ולמצוא לעצמו מקום עבודה קבוע במחנות הצבא הבריטי. יחד עם עבודתו הגלויה בשירות הצבא הבריטי נטל משה חלק בפעילות המחתרת ובפעולות שהכשירו את הדרך להקמת מדינת ישראל. באותה תקופה הקים משה לעצמו בית בישראל והשתקע בנתניה.

עם שיחרורו מצה"ל לאחר מלחמת השיחרור המשיך משה את עבודתו כאזרח עובד צה"ל. הצבא היה עבורו בן טיפוחים אותו אהב וטיפח במסירות ובנאמנות אין קץ תוך שהוא משתתף בכל מערכות ישראל. כאשר הופצצה נתניה במלחמת ששת הימים (יוני 1967) ע"י מטוס הטופולב המפורסם, ניפצע משה במילוי תפקידו.

מלחמת יום הכיפורים תפשה אותו כאשר בריאותו לקתה אולם לא אדם כמשה מילר יתן למחלתו להשפיע עליו בתקופת חירום של המלחמה. משה המשיך למשוך ולשאת בעול העבודה והמשימות אותן יש לבצע תוך שהוא מזניח את בריאותו עד אשר גברה עליו המחלה.

צר מאד כי נילקח בטרם עת והוא באמצע דרכו. אולם חבריו, ידידיו וממשיכי דרכו ממשיכים מהמקום בו הפסיק בזכות רוחו הממשיכה ללוות אותנו. לזכותו תעמוד גם העובדה שהקים דור לתפארת, דור עשירי בארץ מצד חשובה חברתו לחיים, דור של ממשיכי דרכו בארץ ישראל הארץ שאותה אהב ושרת מיום עלייתו ארצה ועד יום פטירתו.

נכתב על ידי אשתו – חשובה מילר

יענקלה שלפר (נרדימון), אסיר במזרע

יענקלה שלפר (נרדימון)

הכרתיו כנער עליז, שובבני חביב על כולם ותמיד ארשת צחוק על פניו.

כובש לבבות, התחבב על בני גילו בנים ובנות, בעיקר על ידי אלה שלמדו בגמנסיה, למרות שלא היה תלמיד גמנסיה נקלט בקלות בחברת התלמידים והתלמידות.

מסור היה לתנועה בלב ונפש.

היה הצעיר ביותר כאשר התחלנו לארגן את קבוצות העליה הבלתי ליגלית מקן בית"ר בלצי.

עלה ארצה באניה פריטה ומיד התגיס לפלוגות הגיוס של בית"ר. עם פרוץ מלחמת העולם השניה

והתארגנותם של לוחמי חרות ישראל (לח"י) היה מבין הראשונים. הושפע רבות משלמה טרכטמן (הררי). ממפקדיה של הלח"י, שלמה היה מבלצי, אחד המיסדים של קן בית"ר בעיר זו הוא לקח את יענקלה תחת חסותו.
נאסר והוגלה למחנות ההסגר באפריקה והוחזק שם יחד עם כל גולי האצל והלח"י עד לאחר הקמת המדינה. עם שחרורו התחתן עם חוה, בחירת לבבו אך לא הספיקו להנות מהחיים.
יענקלה נפטר ממחלה ממארת. ביום מותו נולד בנו, הנושא את שמו. דמותו נשארת למופת לדורות הבאים.

בנו רוזנברג

בנו רוזנברג

"דער דייטש" קראנו לו בקן בית"ר בלצי.
גבוה, צנום עם פנים מוארכים ובלורית, תמיד עם חולצה לבנה וצאוורון פתוח היה נראה כאינטלקטואל, כמורה מחנך. בקיא בבעיות העולם. יודע לועזית, בעיקר גרמנית, מכיסו תמיד בצבץ איזה עתון מחו"ל.
למשפחה היה קיוסק עתונים, העיקרי בבלצי צמוד לקולנוע "מודרן" בו יכלת למצוא עתונים וז'ורנלים מן העולם הגדול. לנו חשובים היו העתונים היהודיים מפולניה, ה"היינט" וה"מומנט". המומנט היה עתון הנוטה לרביזיוניסטים ובו התפרסמו מאמריו של זאב זבוטינסקי, ראש בית"ר. בנו היה מראשוני קן בית"ר בלצי וממעריציו של יעקב שיבר, נציב בית"ר רומניה שניהם היו יוצאי בוקובינה.
בנו עשה הכשרה אך לא ניצל משום מה את זכותו לעליה במסגרת מכסת הסרטיפיקטים הזעומה שהוענקו לבית"ר ובזכותו עלו ראשוני בית"ר בלצי ביניהם מוטי פסקר, סימה סגל, בתיה שטינברג, ליובה ציבמן. בתקופה קצרה לא היה בנו פעיל בקן כי לא מצא את חוג בני גילו. הוא הסתובב כ"כוכב תועה" אך עם התגברות האנטישמיות וראשיתה של העליה הבלתי ליגלית חזר לפעילות בקן, עלה ארצה עם קבוצות בית"רים צעירים יותר מגילו, באניה "פריטה".
נשאר נאמן לתנועה וקשור בקשרי ידידות כנה עם חבריו יוצאי בלצי.

סיומה פיכמן

מן הפרבר הנוצרי של בלצי בא אלינו הבחור והוא יותר נראה כטיפוס של יהודי כפרי.
איש עמל היה ובעל נפש טובה. ענו ומסור בלב ונפש לתנועה ולחברים. למען התנועה מוכן היה ללכת באש ובמים.
בחור חזק ובריא, התנדב לכל הפעולות הפיזיות הקשות כשנדרש. עלה ארצה במסגרת העליה הבלתי ליגלית. בדרך הכיר את מי שהיתה אחר כך שותפה לחיים את שחורה גם היא ביתיריה נאמנה, לעתיד שותפה לחיים.

סיומה פיכמן

יסדו בית בראשון לציון. היה בין העובדים הוותיקים של יקבי ראשון לציון.
סיומה נשאר רע נאמן. לא פסח על אף מפגש של חברים, היה שמח בחלקו ומאושר על היותו בארץ ישראל ועל שהקים בית ודור חדש לתפארת.
סיומה גילם את הדמות של הבית"רי הנעלה.

איציק קנר

איציקל קנר

בן הרב, היה גלגל התנופה של שכבת הביניים בקן בית"ר בלצי. אם יש לנו כיום ספר בלצי ובו תמונות נהדרות של קן בית"ר בלצי זה הודות לאיציקל.
הוא ידע ליזום, לארגן ולשמר למזכרת תמונות מן ההווי הבית"רי ומבלצי.
ואמנם תמצא אותו בעשרות תמונות כשהוא מיודד לא רק עם חברי קן בית"ר.
גם בתמונות של בית הספר שליד הגמנסיה תמצא אותו כילד ער ופעיל. לפעמים פעלתנותו עברה את הגבול. זכורני אירוע בכתה א של הגמנסיה העברית כאשר הסתכסך עם המורה לרומנית, ובתגובה קפץ דרך החלון לרחוב הראשי. למזל היה רק בקומת הקרקע.
איציקל עזב מוקדם את הלימודים והחליט לעלות ארצה שם נמצא כבר אחיו שעלה קודם לכן. אחיו היה איש גורדוניה. איציקל עלה במסגרת עלית הנוער וקדם לעליתו של מרבית יוצאי קן בית"ר בלצי.
השתקע בחדרה, הקים משפחה ותרם להקמן מדינת ישראל.
במשך כל השנים שמר על קשר עם החברים מבלצי, ונאמן למסורת הבית"רית.

מוניה בורדמן

יוסף מזור

מוניה (מנחם) בורדמן

יליד אוקראינה (טולצ'ין) קהילה עתיקת יומין ועתירת סבל. מפורסמת עוד מימי הפוגרומים של חמלניצקי.

אחרי המהפכה הרוסית שוב פקדו פרעות את יהודי המקום ורבים מהם נמלטו כל עוד נפשם בכפם, מעבר לדניסטר, לביסרביה.

הפליטים מאוקראינה, ה"ביז'ניצים" כפי שקראו להם אנשי ביסרביה מצאו מקלט בארץ החדשה ונתקבלו בזרועות פתוחות על ידי אחיהם היהודים בני ביסרביה. כך הגיע משה בורדמן, אשתו ושלושה בניו אליושה, מוניה וסאשה לעיר בלצי, בחוסר כל והחלו לבסס את חייהם מחדש.

בעיר מולדתו היה משה בורדמן בעל בעמיו, יהודי אמיד, מן המעמד הבינוני הבורז'אזי, סוחר גדול ובעל מקצוע בענף המנופקטורה, אלה בדים לסוגיהם, ענף שבו הצטיינו היהודים מדורי דורות.

בלצי, אחרי הכיבוש הרומני, החלה להתפתח בצעדי ענק. אמנם נסגר הגבול עם רוסיה, אך לעומת זאת נפתח הגבול עם רומניה ודרכו עם מרכז אירופה ומערבה. בתי החרושת לטקסטיל, שכמה מהם היו ברומניה הישנה בידי יהודים פתחו סניפים בערי השדה. בבלצי התארגנה קבוצה של סוחרי בדים והם הקימו סוכנות למכירה סיטונאית של בית החרושת המפורסם לאריגים מבוחוש.

משה בורדמן היה אחד מהיזמים ולמרות שלא היה בידו קאפיטאל, ידיעותיו המקצועיות היו חלק מן ההשקעה.

לימים נפרד משה בורדמן יחד עם שותף אחר מהקבוצה והקימו חברה משלהם. המקום היה במרכז העיר, בסמוך לגינה הציבורית הקטנה שבסמוך לכנסיה הסובור. בחצר פינתית היו גם מחסני הסחורות וגם בתי המגורים של משפחת בורדמן ואחרים. העסקים הלכו ושגשגו והמשפחה התחילה להתבסס.

את הילדים שלחו ללמוד בבתי הספר העבריים. נולד לזוג בורדמן עוד בן, מילי. המשפחה היתה מאושרת. האב רכש לו מוניטין וכנהוג, קנה לו מקום מכובד בבית הכנסת, הוא בית הכנסת של בית המדרש (בית הכנסת של השוחטים). כנהוג אצל היהודים מקום ב"מזרח" הוא מקום מכובד ומצביע על מעמדו של האיש בקהילה. שומר מצוות היה ר' משה בורדמן ומקפיד על כשרות, בכל מצב שלא יהיה, אפילו הוא בדרכים, מקפיד להתפלל בטלית ותפילין, במועדים הדרושים.

ר' משה בורדמן היה אדם בעל קומה זקופה ופנים אצילים, הדרת כבוד ממש, עם זקן קטן מטופח, נוסח התקופה. כשהיה מופיע בין הבריות נראה כדמות של משכיל (א דייטש), בלבוש קפדני, חליפה יפה כהה, תפורה בטוב טעם ומגוהצת כיאה לבעל עסקים גדול, או לבעל תעשיה.

ר' משה בורדמן היה מסור בלב ונפש ליהדות וחדור אהבה לציון. ברוח זו חנך את ילדיו והם ארבעת הבנים.

אולם תקופת האושר לא ארכה זמן רב.

באחד הלילות עלה באש מחסן הבדים של בורדמן ושותפו והטיל אסון על המשפחה. הסיבה לא נודעה. היתה סברה כי היתה כאן הצתה מצד השותף.

בדבר הבטוח היו חילוקי דעות. משפחת בורדמן טענה כי השותף הוליך אותם שולל והוא עצמו לא ניזוק ואילו חלקו של בורדמן עלה באש והמשפחה התרוששה בין לילה. היה עליהם לעזוב את הבית המרווח ולעבור למקום מגורים יותר צנוע, בהישג ידם, באחד הרחובות הפחות מרכזיים.

האב הפסיק לעבוד במסחר הבדים ונאלץ להסב את מקצועו לקומיסיונר – ואיאז'אר (סוכן נוסע) בקו הרכבת בלצי־יאסי, בעבודה קשה של נסיעות בלילות הלוך וחזור ולהתפרנס מדמי העמלה, בהעברת הזמנות לסחורות או הבאת סחורות, דוגמאות או מכתבים מן העיר הגדולה לסוחרי בלצי ואליה בעיקר בענף המנופקטורה, בו היה בקיא.

כלפי חוץ שמרה המשפחה על המעמד, המשיכו לשלוח את הילדים לבתי הספר העבריים בעיר, בהם היה התשלום של שכר לימוד גבוה מאלה הממשלתיים. האמא נהלה בית מסודר להפליא, הילדים היו לבושים יפה ובאו בחברת ילדים אחרים באותה הצורה כפי שנהגו לפני השרפה, ואת ימי ההולדת לילדים היו עורכים בצורה היפה ביותר, עבור כל ילדי הכיתה.

מבית הספר היסודי, התלמוד תורה, עבר מוניה ללמוד בגמנסיה. כאן למד עד לאחר הכתה הרביעית והפסיק את למודיו. כנראה שהמצב הכלכלי בבית היה קשה. לפרנס ולשלם שכר לימוד עבור ארבעת הילדים היה למעלה מכוחותיו של האב, המפרנס היחידי.

גם הבן הבכור, איליושה, לא המשיך בלימודיו. הוא הצטיין בחשבון, למד הנהלת חשבונות וקבל משרה של מנהל חשבונות, עוזר, באחד מבתי המסחר הסיטונאיים הגדולים והצליח בעבודה זו.

מוניה התכונן גם הוא לצאת לעבודה ואחיו עודדוהו להשתלם גם כן בהנהלת חשבונות. אלא שמוניה היה טרוד בפעילות בקן בית"ר בלצי אליו הצטרף בגיל 11.

הוא גם היה פעיל בתקופת לימודיו במועדון או החוג לפיסיקה של תלמידי הכיתה. תמיד הוא היה ה"לידר". הצטיין בשכנוע והיה סוחף אחריו את תלמידי הכיתה. מוניה היה מטבעו מרדן, מילדותו. כאשר נענש על אי ציות או חוסר משמעת בכיתה, היה מגיב בחריפות ובהתפרעות. בבית היו ויכוחים בלתי פוסקים מסביב לשולחן, בזמן האוכל.

האח הבכור היה חבר ב"צעירי ציון" ולא ראה בעין יפה את חברותו של מוניה בתנועת הבית"ר. הוא היה מקניט אותו ומיסר אותו דבר שדוקא הגביר את ההתנגדות של מוניה ואת דבקותו במטרה הציונית־הלאומית.

בלימודי העברית וההסטוריה העברית היה מוניה בין המצטיינים, אך עיקר התעניינותו היה בחלק החברתי של הכיתה; במופעים, בהצגות, הוא הוכיח כושר מנהיגות.

בקן בית"ר עלה מהר בדרגה והגיע לתפקיד של מדריך כשהוא עדיין צעיר מאוד. הוא משתתף במחנות קיץ ובועידות איזוריות.

התלבושת הבית"רית היתה לו לגאווה.

שלוש שנים אחרי שעזב את בית הספר התיכון ולאחר תקופה קצרה של עבודה כעוזר למנהל חשבונות מחליט מוניה לעלות לארץ ישראל בדרך הבלתי־ליגאלית, בעליה אף־על־פי. ההורים לא התנגדו, אך קשה היה להם לגייס את סכום הכסף הנדרש. אבל מוניה עמד כבר קרוב לגיוס לצבא הרומני וההורים החליטו לעשות כל מאמץ. מי יודע איך השיגו את הכסף, אולי על ידי מישכון חפצים, ומוניה יחד עם יאשה עולים בסתר בעליה הבלתי ליגלית באניה "קאטינה".

מוניה לא היה בחור חזק פיזית. אמנם תמיד שיחק את ה"גבור" אבל למעשה היה קצת פחדן. אבל התנאים אילצו אותו להסתגל חיש מהר למצבים החדשים, כי מוניה היה בעל רצון של ברזל.

את ההפלגה הקשה באנית המעפילים אשר תוארו בפרטים על ידי חיים לזר בספרו "אף על פי" (עליה ב')
עבר מוניה בהצלחה. הוא עמד במבחן ושוב, רק הודות לרצונו העז ורגש האחריות הבית"רית. הוא חייב היה להיות למופת לאחרים. הוא עוזר יחד עם כמה בית"רים אחרים למפקד האניה להתגבר על הקשיים הרבים, ביניהם מיתות חטופות עקב האפידמיה של דלקת קרום המוח.
מוניה מתאר איך השפיע עליו המחזה של הורדת הגופות של הנפטרים למצולות הים, באמצע הדרך, מחזה שלא מש מעיניו עד יומו האחרון.
הוא בין הראשונים לרדת לחוף הודות לידיעותיו בעברית, עם קצת רטט ופחד מן הים הסוער כפי שמעיד יאשה, אך מצליח להגיע לחוף מבטחים.
מה גדול האושר. הוא נופל על הקרקע ומנשק את אדמת המולדת אליה כה נכסף. להורים ולידידים החרדים המחכים בכליון עיניים לידיעה באה ההקלה עם קבלת המכתב הראשון.
שנת עליתו של מוניה ארצה תרצ"ט היתה שנה של פעילות אקטיבית של הארגון הצבאי הלאומי.
אחרי תקופה בפלוגת בית"ר בראשון לציון עובר מוניה לעבוד כפועל חקלאי בכפר סבא. הוא עובר תקופה של דוחק וצמצום, עבודה קשה ומפרכת לה מוניה לא היה רגיל כי בארץ מולדתו הוא לא הספיק לעבור הכשרה חקלאית, אבל הוא מסור לעבודה, הוא מוצא חן בעיני בעל הבית, איכר ותיק במושבה וההוא נותן למוניה תפקיד אחראי בעבודת הפרדסים.
מוניה כמובן פעיל במסגרת הארגון הצבאי הלאומי. באחת הפעולות של הדבקת כרוזים הוא נתפס (מוניה חושב כי הלשינו עליו) הוא נאסר ונכלא בכלא עכו.
היתה זו כבר השנה הראשונה של מלחמת העולם השניה. האויב הנאצי משתלט על אירופה, הוא מגיע לבלקנים ומוניה מחליט להתגייס לצבא הבריטי, כדי להלחם באויב הגדול ביותר של עם ישראל ושל האנושות כולה. אולם קיימים היסוסים.
התנועה הלאומית התנגדה לגיוס לצבא הבריטי מנימוקים שונים. מוניה הולך לשאול את פי מנהיגי האצ"ל. התגייסותו תקצר את ישיבתו כלא. היא גם תכשיר אותו מבחינה צבאית והוא מקבל אור ירוק, מותר להתגייס. אחרי תקופת אימונים קצרה יורדים לחזית המדבר המערבי. הוא משתתף בקרבות מרסה מטרוק ודרנה. מגיעים ללוב ושם מקבלים פקודה לחזור לא"י, בתור מלווים של שיירה של אלפי שבויים איטלקים אלא שבאמצע הדרך מקבל מפקד האניה פקודה להוביל את החיילים לחופי יוון, להשתתף באופנסיבה אשר צריכה היתה לעצור את התקדמותו של הצבא הגרמני לעבר הים התיכון.
תוך זמן קצר נשברת החזית הבריטית והחיילים הבריטיים נסוגים כשגבם אל הים. לבסוף נופלת היחידה של מוניה בשבי הגרמני.
מוניה ניצל ממוות בחזית אך החרדה של שהות בטריטוריה גרמנית בתור יהודי אפילו הוא במדים של הצבא הבריטי לא מניחה לו לרגע. הוא נמצא בחברה טובה, יוסף אלמוגי ואחרים. הוא רוכש לו ידיד נפש את ישראל ירקוני. את שנות המלחמה הם עוברים בתנאים יחסית נוחים.
הבריטים סולידריים וכל פעם שמתעוררת שאלה של הפרדה בין הבריטים לישראלים באה התנגדות תקיפה מצד הבריטים והצלב האדום.
למרבה המזל ניצולים השבויים הישראליים ובהגיע צבאות הברית לגרמניה, עם תבוסת הצבא הגרמני, מצליחים כל השבויים הישראלים להמלט לפני שהנאצים מחסלים אותם. הצבא הבריטי המשחרר מציל אותם. מוניה חולה דיזינטריה קרוב לאפיסת כוחות מגיע על אלונקה ללונדון. בבית החולים מתנדבת יהודיה צעירה מטפלת בו. הוא מחלים והתוצאה – הם נישאים. התנאי הוא שדורין, אשתו, תעלה אתו לא"י – אז עדיין פלשתין.
מוניה מגיע ארצה ב־1945 מחוסר כל. הוא נמצא על פרשת דרכים. עליו להחליט לאן לפנות. הוא יכול לקבל משרה במנגנון הממשלתי הפלשתיני, בהיותו בעל זכויות של חייל בריטי משוחרר. אך הוא מעדיף להצטרף אל חברו מן השבי, איש רמת השרון, אשר הוריו הם בעלי אדמה ומגדלים ירקות. המועצה מקציבה לחיילים המשוחררים מכסות קרקע ומוניה הופך לחקלאי.

מוניה נמצא עדיין לבד. את האשה השאיר באנגליה עד שיסתדר פה. כאשר מגיעה האשה הצעירה מלונדון אל ה"מדבר", בשדות הרחוקים מן המרכז של המושבה בצריף קטן, בין התנים, ללא ידיעת השפה ואפשרות לדבר עם בעל המכולת או השכנים – זה מכביד על קליטתה של העולה החדשה. אבל מוניה מעודד אותה והיא הופכת להיות שותפה נאמנה בחיים החדשים של הזוג הצעיר. מוניה עובד קשה ומסתגל לעבודה החקלאית המפרכת ובעקשנותו האפיינית לו הוא מתגבר על הקשיים.

התקופה היא תקופת הצנע, מיד אחרי קום המדינה. יש מחסור במזון וכל מה שמגדלים נחטף בידי הציבור. הוא עושה חייל ומגדיל את השטחים.

מוניה מאושר. הזוג הצעיר בונה משפחה, בונה בית. נולדות להם שתי בנות ומוניה משתלב יפה בחיי המושבה. הוא פעיל ומקבל עליו תפקידים צבוריים. הרי תמיד קסם לו להתבלט בצבור, לנאום, להתוכח. הוא לא משנה את האידיולוגיה שלו וממשיך לדגול ברביזיוניזם. הוא חבר בתנועת החרות האזורית ונבחר לחבר המועצה. את גורלו הוא קושר במקום. לאחר שנים הוא מקבל את הוקרת בני המושבה כ"יקיר רמת השרון".

הוא אהוב על כולם, ידידים כיריבים. הוא ממשיך באותו הלהט, במסירות ובדבקות במטרה. אבל המאמץ נותן את אותותיו. הוא חולה במחלת לב, עובר ניתוח וברצון עז מתגבר. אין הוא מסוגל יותר לעבודה פיזית קשה ומסתפק במשרה צנועה במסגרת המועצה. הוא מתנדב לתפקידים צבוריים וממשיך להקדיש זמן לטיפוח היחסים עם בני עירו, חברים מן העבר או עולים בני עירו שמקרוב באו, לאחר השואה.

את משאת נפשו הוא רואה בקידום אגודת יוצאי בלצי והוצאת הספר אשר ינציח את העיר בה גדל. אין הוא יכול לשכוח את ההורים ואת האחים שנספו בבלצי ותמיד חוזר לדבר על הנושא.

גם את אחיו הבכור איליושה לא זכה לראות. הוא נפטר בגלות רוסיה.

ללא הורים וקרובים, בין בני ביתו הוא מסתכל אחורה בגאוה ובספוק על דרך חיים אשר הובילה אותו מן החינוך העברי בבית הספר תלמוד תורה דרך קן בית"ר לפעילות והגשמה ציונית במולדת, במלחמה נגד הנאצים ובתקומת מדינת ישראל.

מוניה מסמל את הציונות ההרצלאית ז'בוטינסקאית בהתגשמותה.

יהיה זכרו ברוך.

יעקב בן נתן

(יאשה חלפין) י. מזור

יעקב בן נתן – (חלפין)

הוא תופעה מענינת ביותר של חלוץ תעשייתי (לא חקלאי), אשר התחיל כשוליה של מסגר בבלצי בגיל שנים־עשר ומגיע עד לקבלת תואר של יקיר התעשיה הישראלית, כעבור 50 שנה במדינת ישראל. יאשה, הוא מבית יהודי ביסאראבאי טיפוסי.

אביו חקלאי וגם סוחר בתבואות, בעל קרקעות וחוכר אדמות, מגדל חיטה בשיתוף עם המולדובאנים אתם הוא מגיע לידי חוזים והסכמים לפיהם הוא מספק להם את הזרעים ואשראי והם ימכרו לו את היבול. האב נודד הרבה בכפרים, בסביבת בלצי, לרגל פרנסתו. גם הבן הבכור ליובה נוטה למסחר בתבואות ומגיע למעמד של סוחר בינלאומי, ואילו יאשה, לבו מושכו לעבודת כפיים ודוקא בסוגי המלאכה שהיהודים מעטים בהם: עבודות מתכת, חרושת ברזל ושינוע.

כשרוב הנוער העברי חולם להיות חלוץ חקלאי, איכר בארץ ישראל ולעבוד את עבודת האדמה הוא מקדיש שש שנים מנעוריו בעבודה מפרכת הכרוכה בפיח, שמנים מוסכיים נסורת מתכת. עובר ברחובות העיר בדרך הביתה, בבגדי עבודה מלוכלכים בשמן מכונות. כולם מסתכלים עליו. איזה בחור יהודי הנראה כמו פועל גוי. בערב, יאשה כבר רחוץ מגולח ומלובש בכותונת לבנה מבהיקה, אלגנטי, מוכן לבלוי וליציאה בחברה.

יאשה התחיל משוליה אצל בעל בית מלאכה גוי, בסלובוזיה בלצי, פרבר על יד הגשר הגדול שעל הריאוט. הגוי קבל הזמנה גדולה לקונסטרוקציות ברזל עבור הקטדרלה, הכנסיה החדשה שמוקמת בעיר. יאשה עומד להשתלם אצלו במקצוע עבודות המתכת. הוא עובר את השלבים הראשונים להתרגל לעבודה מפרכת זו. בתור נער יהודי בגיל בר מצוה והוא עומד במבחן.

אז בא לו הרעיון ללכת לעבוד בבית החרושת למוצרי מתכת של רוזנטולר.

כאן נפתחים לפניו אפקים חדשים להשתלם במירב ענפי תעשית המתכת, החל מכיפוף, חיתוך, חריטה, יציקה ועד לבנית מוטורים (מנועים) למכונות חקלאיות בעיקר מכונות דיש. במשך הזמן יאשה הופך להיות בעל מקצוע, אומן, ומקבל תעודה רשמית מטעם השלטונות, דבר המקנה לו את הזכות לפתוח בית מלאכה או בית חרושת משלו.

בהתמחות אצל רוזנטולר איתרע המזל ובמפעל היה מהנדס יהודי, אדם נחמד ביותר, והוא מאמן ומלמד את יאשה כאילו היה הוא בן משלו. בכל המפעל בו עבדו כ־100 איש היו רק שבעה יהודים. גם עליה זסלבסקי, בית"רי אחר מבלצי, הלך בעקבות יאשה והשתלם אף הוא לפני עליתו ארצה בענף החרטות. כעובד עצמאי נשלח יאשה לכפרי הסביבה בהם היה צורך להרכיב מנועים על המכונות החקלאיות. הוא

מבלה שם ימים ולילות בסביבת כפר של איכרים מולדובאנים.
תוך כל תקופת עבודתו במפעל של רוזנטולר פעיל יאשה בתנועת בית"ר בלצי, כפי שהיו גם שני אחיו.
בשנת 1935 הוא יוצא להכשרה דבר שחייב היה לעשות כל מי שרצה לקבל סרטיפיקאט כדי לעלות לארץ. ההכשרה היתה מפוצלת במספר מקומות. זסטאבנה היתה החוה העיקרית להכשרה של תנועת בית"ר רומניה. יאשה גם שהה במקומות הכשרה אחרים כגון, פאנצ'ו, קוצ'יורוי מיק וקואמאני.
בהכשרה עובדים בכל מיני עבודות חקלאיות ועבודות חוץ., בבתי החרושת בסביבה, בתנאים קשים ביותר. אבל מקבלים את התנאים באהבה.
צעירים וצעירות, בית"רים בלהט הבית"רי מבלים תוך שירה ורקודים על בטן ריקה ומעבירים את החדשים הדרושים כדי לקבל את האסמכתה של "הכשרה" לעליה.
אבל העליה רחוקה מהם והלאה כי לבית"רים מקציבים סרטיפיקטים על "קצה המזלג" ואין יכול הקומץ להשביע את הארי.
חוזרים לבלצי. קבוצת הבית"רים המבוגרים מתפוררת, ההשתתפות בפעילות הקן מתרופפת. עוברים משבר. החברה הסלונית קוסמת. היא מתחילה להשפיע על בני הנוער בתקופה מסוימת. אך חיש מהרה נוכחים לדעת כי אין עתיד לנוער היהודי בבלצי.
האנטישמיות מתגברת וחוזרים לחשוב על עליה לישראל בדרכים חדשות, ההולכות ונפרצות בסתר.
יאשה חוזר לפעילות לקן, לוקח שעורים בעברית באופן פרטי, וממשיך לעבוד במקצוע שלו בו הוא מצליח מאוד.
בסוף שנת 38 מתגבשת אצלו ההחלטה לעלות בעלית "אף כל פי" ויחד עם ידידו מוניה בורדמן ובסיוע מפקד קן בית"ר י. מזור וההנהגה הרביזיוניסטית בעיר, הם מפליגים בחשאי לאחר שסודרו כל הפורמאליות אצל השלטונות ומקבלים שחרור מן הצבא, כי הם בגיל גיוס, ועליהם להתיצב לשרות צבאי חובה, עולים באניה "קטינה".
על התלאות במסע זה מסופר בספרו של חיים לזר – ליטאי "אף על פי" עליה ב' בהוצאת מכון ז'בוטינסקי, תל אביב. תשי"ט. וברשימתו של מנחם בורדמן ז"ל בספר "בלצי".
יאשה הוא בחור חסון ובריא. יחד עם מוניה ועוד בית"רים נבחרים מיועדים לרדת הראשונים לחוף כיון שידעו דבר עברית ויוכלו על ידי כך למצוא קשר עם אנשי החוף המטפלים בהורדת המעפילים.
הוא נשלח לפלוגת בית"ר ראשון לציון. שם עובדים קשה, סובלים מרדיפות של אנשי "השומר הצעיר", מקבלים מכות וגם מחזירים.
יאשה עובד זמן מה בתל ליטבינסקי, בפלוגת בית"ר במסגרת מקצועו, כמסגר. היה שם מפעל קטן למטות ברזל עבור הסוכנות.
הוא מזדמן להפגש עם ידידים בתל-אביב, מן התיקים ביניהם אחיו של אורצה אוליניק, דוד, בעל בית מלאכה מכני במרכז וולובלסקי.
יאשה מקבל שחרור מפלוגת הבית"ר והולך לעבוד אצל דוד (דודי). שם הוא מוכיח את עצמו כבעל מלאכה מעולה וחרוץ. כאן הוא פוגש באכר מכפר סבא, שבא להתקין מנוע לטראקטור שלו. האכר עומד על טיב עבודתו של יאשה, ומציע לו לעבור לכפר סבא, לעבוד במקצוע שלו. ההצעה מתקבלת ויאשה מצליח תוך תקופה קצרה לחסוך קצת כסף. הוא מזמין את חברו מוניה להצטרף אליו. הביתה כותבים מכתבים מלאים דווחים טובים. כמו שמספר מוניה: באחד המכתבים שמקבלת אמא של יאשה כתוב שלבחורים יאשה ומוניה יש "א ווארעמע קווארטירע" (דירה חמה) והאמהות של יאשה ומוניה שמחות ומתפארות בפני השכנות כמה טוב לילדיהם. המושג "ווארעמע קווארטירע" היה בבלצי בימות החורף הקשים והקרים סימן לתנאי מגורים טובים.
האמהות לא ידעו כי הבנים שלהם כתבו להם בלשון "סגי נאור" וכי היה להם צריף שבימי חמסין אי אפשר היה לישון בו בלילות מרב חום וצריף זה היה ה"ווארעמע קווארטירע".
פרצה מלחמת העולם השניה.

יאשה מחליט לעבור לחיפה שם גרה בת דודתו עולה מבלצי כחברת "מזרחי" והיא כבר מבוססת. הוא יכול לקבל עבודה במסגרת ההסתדרות הכללית אך יאשה לא נטש את דעותיו והשתייכותו לתנועה הלאומית. הוא מוצא עבודה במקצוע שלו במפעל פרטי במפרץ חיפה "קלוזון". שם הוא עובד עד 1945 כאשר נפצע בעינו ומאבד עין. עובר נתוח ב"הדסה" ירושלים וחוזר לחיפה. הוא כבר נשוי לדינה, צעירונת ילידת גרמניה מהורים ילידי פולין והיא מטפלת בו בנאמנות.
הוא פותח לו בית מלאכה עצמאי ולאט לאט, תוך עבודה קשה ומפרכת של שש עשרה שעות ביום הוא רוכש אמון הלקוחות. העסק מתרחב.
תוך ארבעים שנה של עבודה מאומצת, בסיוע של שלושת בניו, אשר כולם נכנסים לעסק, ועוזרים לפיתוחו הופך יאשה לאחד היצרנים הגדולים בענף המתכת ושל מתקנים תעשיתיים בארץ, בעיקר ממגורות ומכוני תערובת ומתקני מצוי לשמני מאכל. את תוצרתו הוא מיצא לכל קצות העולם ועל כך הוא זוכה לתואר מצטיין של יקיר התעשיה הישראלית. בתערוכה הבינלאומית הטכנית הישראלית בתל אביב בשנת 1983 הוא צוין לשבח על ידי נשיא המדינה, יצחק נבון. הבחור שהחל כשוליה אצל בעל מלאכה גוי בפרבר בלצאי סלובוזיה נהיה במרוצת השנים לתעשין ישראלי מצליח הנהנה מפרי עמלו. את אהדתו לרעיון הלאומי לא נטש והוא מספר בנוסטלגיה אפיזודה מענינת מעברו הבית"רי בבלצי.
כאשר ז'בוטינבסקי בקר בבלצי בסוף 1938 הוטל על יאשה מטעם המפקדה לטפל בהסעתו של ז'בוטינסקי מתחנת הרכבת לבית המלון. כשבא לתחנת הרכבת לחפש עגלון (איזוואשטשיק), זו היתה התחבורה המקובלת בבלצי בזמן ההוא, התברר כי כל העגלונים נשכרו על ידי אנשי "השומר הצעיר" ו"גורדוניה" כדי למנוע מז'בוטינסקי אמצעי תחבורה.
תוך תושיה רץ יאשה ברגל העירה אל מר דניאל סורוקר בעל האוטו היחיד, הוציאו את כלי הרכב מן הגרז'. זה היה יותר דומה לארגז מאשר למכונית הולמת להסעתו של האורח המכובד, רחצו את האוטו, הביאו איזה שטיח על הרצפה ומגיעים בזמן לתחנת הרכבת ומכבדים את האורח בהסעה מכובדת לבית מלונו.

ביקורי שליחים

י. מזור

מאיר גרוסמן בבלצי

כידוע, מאיר גרוסמן היה מספר שניים בתנועה הרביזיוניסטית אשר עמד לצדו של ז'בוטינסקי בהקמת ברית יוסף טרומפלדור ותנועת הצה"ר. בתור משקל נגד לאפיו הסוער של ז'בוטינסקי היה גרוסמן השקול, הראציונלי יותר, חסיד הפשרה ודרך הביניים.

אורגניזאטור טוב הוא תרם להקמת המערכת הארגונית של בית"ר ושל התנועה הרביזיוניסטית ברחבי התפוצה היהודית בגולה; היה עובר מעיר לעיר ומעיירה לעיירה, נואם ומדריך ומכוון את הנוער הבית"רי ושם דפוסים איתנים לתנועה החדשה.

באחת משנות השלושים הראשונות הודיעו לנו על ביקורו של גרוסמן בבלצי.

קבוצת בית"רים מן השכבה הבינונית וביניהם תלמידי הגמנסיה מכתתי ואני בתוכם, נצטווינו לקדם את פני האורח החשוב בתחנת הרכבת הקטנה של בלצי, בואכה יאסי, וללוותו כמשמר כבוד, במדי בית"ר, עם המקלות (במקום רובים) עד לבית המלון (קונטיננטל) שבמרכז העיר.

זה היה אחרי הצהרים כשהרכבת מיאסי היתה מגיעה לפנות ערב והדרך המובילה מן הרכבת העירה עברה את הפינה שבה ניצבה הגמנסיה העברית, מול בית הסוהר. כדי להופיע למסדר בתחנת הרכבת היינו נאלצים "לברוח" מן השעורים כי אנו למדנו אחרי הצהרים ואילו הבנות למדו לפני הצהרים.

האורח החשוב הגיע ונתקבל בחביבות ובמסדר על המזח של התחנה ("פירון" כפי שקראו לזה ברומנית) הוא נכנס ל"דרושקה" או פיאקר, הדיליג'נס של בלצי, כי התחבורה הצבורית בבלצי נעשתה בידי העגלונים כיון שלא היו לא טראמים ולא אוטובוסים וודאי לא מוניות. אם כי לכמה מעשירי העיר היו כבר אז אוטומובילים. גרוסמן נסע בכרכרה, כביכול, הפתוחה ואנו צועדים מאחוריו בסך.

עוברים על יד הגמנסיה ומי מציץ מן החלון ורואה אותנו, את הבית"רים תלמידי הגמנסיה הנעדרים מן השעור שלו ורושם את שמותינו, אם לא המורה לצרפתית וינטראוב, והוא שמאלני, שונא הציונים וביחוד את הבית"רים שהיו בעיניו סמל הפשיזם.

מה שקרה אתנו למחרת אפשר לתאר. רק הודות למנהל אשר חייך בסתר בתנועה הרביזיוניסטית יצאנו בעונשים קלים.

ללמדך שלהיות ציוני צעיר גם בגמנסיה העברית של "תרבות", הציונית כביכול, לא היה דבר קל.

בקורי שליחי הארגון הצבאי הלאומי בבלצי

רק מפקד הקן ואולי עוד אחד ושניים ידעו מי הם המבקרים בבלצי אשר באו תמיד בלווי של נציב בית"ר שיבר ומה יעודם האמיתי.

היו אלה שנות 39-36 עת הארגון הצבאי הלאומי התארגן בארץ על בסיס יוצאי בית"ר מן הגולה ומן הארץ וראשית ארגון גרעיני הארגון למטרת העליה הבלתי ליגאלית, עלית "אף על פי" ורכישת נשק עבור הארגון והעברתו ארצה. שלושה משליחים אלה בקרו בבלצי בזמנים שונים והשאירו עלינו רושם עצום. היו אלה, גלילי, ראובן פרנקו ואריה בן אליעזר.

בניגוד לקשיחות ולרצינות ההבעה של פרנקו היה אריה בן אליעזר השחרחר שובה לבבות. הוא היה דמות של הבית"רי האידיאלי כפי שנצטייר בעיני רוחנו, יציר ארץ ישראל, חייל אלמוני של המדינה בדרך.

שיחותיו התנהלו בחוג אינטימי של הבית"רים המבוגרים, היה זה בעונת קיץ מרהיבה של בסרביה, על המגרש הבודד של הקן, בפינה מסותרת לאור ירח מלא. כאשר אריה לימד אותנו שיר ארץ ישראלי, היה זה שיר האסיר המתחיל במלים: נגן, נגן קתרוס בעצב, נגן מיתר שלי נוגות... וכו' וכו'.

בקול ערב מאוד, שובה לבבות בעיקר של הבנות, כל אלה היו אפופים אוירה רומנטית והציתו בנו געגועים לחיים החדשים המצפים לנו לכשנעלה ארצה בבוא העת. וכבר אצה לנו הדרך, וכבר רצינו להגיע לשם, בכל דרך. כי כבר אז הכניסו אותנו בסוד שאין סכוי לעליה מוגברת של בית"רים על פי מכסות הסרטיפיקטים ומוטב שנכין עצמנו ונתכונן נפשית לעליה בדרך הכרוכה בהרפתקאות, ה"אונטוריזם" כפי שקראו לזה קטני האמונה.

אז עדיין לא ידענו כי עתיד גדול צפוי לבחור הזה, השליח הארץ ישראלי של בית"ר, וכי יזקפו לזכותו פרקים מפוארים בתולדות הארגון הצבאי הלאומי במלחמת השחרור מעול הבריטים ותקומת מדינת ישראל, אותה שרת בנאמנות כחבר כנסת ישראל והיה לאחד הפרלמנטרים המוצלחים של התנועה הלאומית, אחרי קום המדינה.

העליה הראשונה במסגרת מבצע "אף־על־פי" מעירנו בלצי

מנחם בורדמן

מאז ומתמיד היתה קיימת האנטישמיות בעירנו, כפי שהיתה בכל הדורות ובכל מדינות הגולה. עוד זכורים ימים קשים של שנאת הגוי ליהודי ובתוכם ההתנכלויות לתושבי עירנו בלצי. זה הורגש בכל שטחי החיים, החל מחיי הכלכלה, חיי החברה, וחיי התרבות. בשנות השלושים המאוחרות, כשכוסו שמי אירופה בעננים שחורים – והעתיד הורגש מעורפל מאד, לאחר עלותו לשלטון של הצורר השטני – היטלר, וכשאנשי קוזה וקודראנו החלו להרים ראש ביתר שאת – הורגשו באויר ימי השכול והסכנה לחיי אדם בכלל והיהודי בפרט. הנוער – במיוחד – החל לחפש פתרונות לעתידו אך ללא מוצא. חניכי תנועות הנוער היהודי הציוני – אחת היתה שאיפתו ומשאת נפשו – העליה ארצה. אך כששערי הארץ נעולים לפניך וממשלת בריטניה – המחזיקה את מפתחות הארץ בידיה ומדי פעם בפעם מטפטפת כמה סרטיפיקטים לסוכנות היהודית וזו מצדה קובעת לתנועת הנוער הלאומי הבית"רי אחד או שניים ואפילו לא מגיעים בכלל לעיר רחוקה כמו בלצי – הרי בין כל האומללים שרוצים ונפשם יוצאת לעליה זוכים אנו הבית"רים ל"לא כלום".

באחד הימים של שנת 1938 – פשטה השמועה מפה לאוזן ובסודיות גמורה נודע לי ולחברי ישא חלפין (לימים בן־נתן) ותוך שיחת רעים בינינו מחליטים אנו לנסות ולקבל יתר פרטים ומוכנים להיות "שפני הנסיון" ע"מ להתגנב לארץ אבות. נראה היה הדבר כאילו "ילדים מתפלחים" לקולנוע בלי כרטיס ובמצב הכי גרוע הנך נתפס ונזרק החוצה. אך אנו היינו רציניים ומחליטים לפעול בכוון זה על אף שזה היה נראה מאד לא מציאותי ועדיין לא שמענו על מקרה אחד מוכר לנו שאכן הצליח הדבר.

אנו שנינו, ישא ואנוכי, התהלכנו כחולמים. לא נשמע הגה מפינו – הלא דבר אחד היה ברור שבאם הסודיות לא תהיה שמורה הרי כל המבצע עומד בסכנה. מכל צד יכול היה לבוא "הרעה" – אם מאחת הארצות שממנה עשויה לצאת ההפלגה או שנתפס – במצב הטוב ביותר – בלב ים או במצב הכי מוצלח נגיע עד גבול הארץ ושם נתפס. אז לא מדברים אך פועלים במחתרת. מישא ברונשטין ז"ל – עורך הדין הצעיר וחברנו הנאמן זוכה באימוננו ואנו מבקשים ממנו להכין לנו דרכונים. לי אישית היתה עוד בעיה מאד מאד חשובה והיא: כסף! רק 1200 ליי שלא היו במשפחה בנמצא. אם אפילו ההורים רצו לעזור בכל לבם (אם כי לא בדרך הרפתקנית כזאת) לא היה להם. זה לקח שבועות ואולי גם חודש או חודשיים עד אשר השגנו הלוואה. עדיין אני זוכר טוב מאד את פעולתו הכבירה של מנהיגנו ז'בוטינסקי עם רעיון "האוקואציה"... יהודים – הוא קרא בכל מאמר ובכל נאום בכל ערי אירופה, באם לא תחסלו את הגולה הרי חס וחלילה, הגולה תחסל אתכם! שמענו טוב ובאמונה רבה את דבריו,

הרגשנו כי אכן הסכנה קרובה ומאד יתכן שאנו, ישא ואנוכי, נהיה עוגן ההצלה למשפחותינו... כך חלמנו וכך האמנו. זה יהיה קשה לנסות ולתאר את היום האחרון בבלצי ועוד יותר "הלילה" ההוא - בתחנת הרכבת "הקטנה", בחושך ובאפלה - כשהשמיים מעוננים באמת וגשם דל יורד ואנו עם משפחותינו עומדים בשקט ומחכים לרכבת שתקחנו לבוקרסט הבירה ששם היינו צריכים להגיע בכדי לפגוש את יתר ה"הרפתקנים" למסע המסוכן הזה. מתנשקים שוב ושוב, דמעות פרידה - מצב רוח מדוכא מאד ה"בנים" הולכים לדרך מסוכנת ואנו משאירים בינתיים את אהובינו מאחורינו, ומי יודע לכמה זמן ומתי נתראה שוב. אכן היו אלה רגעים שלעולם - וכל עוד אנו עלי אדמות, לא נשכח את "הפרידה" האומללה הזאת שלכאורה היתה הפעם האחרונה שראיתי את אבי, אמי, אחי וגיסתי היקרים, מזה 47 שנים.

כעבור כמה שעות הרכבת הגיעה ואז באו הרגעים הדרמטיים והכואבים ביותר "הפרידה" - היום אני קובע בצער ובכאב: "לעולם"...

תוך שהרכבת החלה לזוז וישא ואנוכי התישבנו בקרון חשוך כאילו להגיד, אם מחתרת אז מחתרת, "חושך" ואפלה גמורה. ותוך כדי נסיעה אני מרגיש שמישהו עומד לידי מלטף את ראשי וכשאני מרים עיני: אבי ז"ל עומד לידי - אבא! מה זה? "אין דבר בני, הוא אומר, עוד כמה תחנות אתך ואחזור הביתה!!! זה הספיק להוציא מעיני מלבי עוד כמה וכמה דמעות שחנקו אותי בלאו־הכי.

בבוקרסט מצאנו עוד למעלה מאלף בחורים ובחורות בדרך לקונסטנצה. כשהגענו לנמל וראיתי את "האגוז" - הספינה או באם תרצו "אניה" - הלב פעם ביתר שאת! איך דבר כזה יכול לעבור ימים ומי יודע איפה נמצא את סופנו...

כל זאת מבחוץ, בלהעיף מבט על הספינה אך כשעלינו על הספון וראינו את הסידורים מבפנים - לא נשארו לי יותר שאלות או "אילוזיות" שהדבר הזה יגיע אי פעם לחוף מבטחים. בספרו של חיים לזר - ליטאי על העליה "אף־על־פי" מתאר במקצת המחבר את הטרגיות והאומללות של אניה זו שנשא את השם "קטינא". אחת האניות האומללות שעברה כבר מהלילה הראשון את שבעת מדורי הגיהנום. רגעים מסוכנים - מסוכנים מאד, הסירה התגלגלה בים סוער כקליפת אגוז. טולטלה בדרך לא דרך כשכל רגע הנה הסוף...

לאחר טלטול של כשבוע או יותר, הכרנו את המפקד המסור הלא הוא ד"ר פאול שקבל בפקודה מראש בית"ר את הפיקוד על האניה כשלמעשה צריך היה להיות מישהו אחר שמשום מה לא הגיע בזמן. ד"ר פאול הבין עד מהרה כי רק יד חזקה במצב זה של ענינים תועיל ולא יפרוץ איזה מרד או סכנה אחרת. המים המתוקים אזלו, האכל הלך ואזל, תנאים סניטריים לא היו, ומדי פעם אוירון משמים עוקב אחרינו ועלינו לרדת מתחת לסיפון המחניק - עד יעבור זעם.

לימים נודע לנו שגם ערי ז'בוטינסקי - בנו של ראש בית"ר נמצא על הסיפון. באחד הימים, לאחר 18 ימים של הפלגה, נקראנו מספר בחורים דוברי עברית רהוטה, ישא ואנוכי היינו הראשונים שנקראנו, ונמסר לנו שהוטלה עלינו המשימה להיות הראשונים לרדת לחוף בסירה קטנה ולנסות את השמירה. להודות על האמת שהייתי אחוז פחד - הלא אינני יודע לשחות וכשבאה הפקודה "לים" קפוץ והמים הגיעו עד צואר חשבתי לעצמי הנה... הנה... הסוף.

לא, לא היה הסוף. אנשי האצ"ל קבלו אותנו רטובים ורועדים מקור. היה זה ינואר או פברואר - חורף, והתחלנו להסתלק לתוך פרדסים.

לא שכחתי ליפול ארצה ולנשק את אדמת המולדת בתפילת הודיה בלב! חיש מהר בכל הכוחות הצעירים הובלנו מחוף הרצליה ורעננה ושם בבית חם כשהשעה היא 4 או 5 בבקר, קבלנו ארוחה חמה ולאחר מכן, מיטה צחורה ולבנה וחמה ונשמנו את האויר של ארץ־ישראל.

בזכרוני נשארו המלים של אותו שיר שהיה בערך כך:

אני לא יודע למה ומדוע
דרכתי על הסיפון הזה

הלא דרכה היא רק לא ידועה
ואם תרצה תדרוך בכוונה.

האניה הזאת אשר שטה בים
מהתחתית ועד הארובה
אם גם בלי לוע של תותח מורם

זאת אניה – מלחמה שגם בלי נשק כוחם גדול
להקים ולבנות מהיסוד – עתיד העם על אדמתו...

וברוך אתה ה׳ שזכינו לזמן הזה למדינת ישראל – חבל רק על אלה שלא זכו לכך! אך בדרך העפלה הזאת שהיינו ראשוניה מבלצי עוד באו בעקבותינו רבים אך לא כולם, וחבל – חבל מאד!

הפועל המזרחי
זכרונות מבלצי
אפרים סויבלמן

תרצ"ו-תשמ"ו. יובל שנים, יובל שנים חלפו מאז יצאתי את בלצי ועליתי לישראל, לארץ שהיתה משאת נפשי מיום שעמדתי על דעתי והבנתי משמעותה של המלה "מולדת" מה היא. והזכרונות עולים וצצים, בניני העיר, רחובותיה, מוסדותיה, אנשיה.

בלצי היתה העיר השניה בגודלה בבסרביה (אחרי קישינוב). לדעתי, נחלקה ל־3 חלקים עיקריים. בחלק האחד היו שכונות עוני, בחלק השני התגוררו בני המעמד הבינוני ובחלק השלישי בני המעמד הגבוה, עשירי העיר. בשכונות העוני, גרו יהודים ושאינם יהודים. בשכונות המעמד הבינוני גרו בעיקר יהודים ובשכונות העשירים גרו, ג"כ יהודים ושאינם יהודים.

בכל אחת מהשכונות, שכונות העוני ושכונות הרווחה כאחת הורגשו החיים היהודיים. בימי שבת וחג שבתה המלאכה והיהודים נהרו לבתי הכנסת. כן היו מוסדות יהודיים: בתי זקנים, מוסדות סעד, בית חולים יהודי, בנק יהודי, גמ"חים שונים ואף תיאטרון יהודי ובית קולנוע. במיוחד הצטיינו מוסדות החינוך היהודיים – תלמודי תורה ובתי מדרש שהתקיימו בהם שיעורים ומניינים לתפילה. מוסד מיוחד היתה הגמנסיה העברית אשר היתה לי הזכות ללמוד בה. שם למדו גם נערים מערי השדה. זוכר אני את חברי התלמידים ואת המורים. המורה לנגרמן מחנך כיתתי, המורה ביניש, לחשבון, נמוך קומה אשר החזיק משמעת ברזל בשעוריו, המורה לפיסיקה, בורד, המורה לעברית; כשלמדנו את שירו של ביאליק "המתמיד" ואשר בהשפעתו עזבתי את הגמנסיה ונסעתי ללמוד בישיבת קישינוב.

זוכר אני את "המשמשים בקודש", הרבנים והשוחטים, את פרנסי העיר. ביניהם את הרב יפה זצ"ל שהגיע לבלצי מליטא (אם אינני טועה הוא התיחס למשפחת "הלבוש"), למדן מופלג, גדול בתורה וביראה וחסיד חב"ד. אבי ז"ל, ברצונו להמחיש לי את גדולתה של חסידות חב"ד אמר לי: הרב יפה, בכל גדולתו הוא "חצי" חב"דניק. כל תלמידי החכמים, הרבנים, השוחטים וכו'... שבעיר גם הם רק "חצי". ביחד מהווים הם חסיד חב"ד שלם אחד. בבלצי, היה בית כנסת של חב"ד, בביכנ"ס "השוחטים" התפללו ג"כ בנוסח חב"ד (בביכנ"ס זה התפלל אבי ז"ל). אחד מעשירי העיר, ליפסון שמו, בעליה של טחנת קמח, הביא לבלצי את הרב לנדמן. רב גדול ונואם בחסד. ליפסון נהג לשלוח את כרכרתו מדי בוקר בשעה 4:00 להביא לביתו את הרב לנדמן כדי שילמדו בחברותה. לאחר מכן התמנה לרב העיר. ליפסון זכה לעלות לארץ ולבנות בית בבית הזקנים בשכונת רוממה. (כשעליתי ארצה בקרתי אותו) מספרים שביום שעזב ליפסון את בלצי לעלות לארץ נשרפה טחנת הקמח שלו. בהקשר לכך נזכר אני בר' שלמה קסירר למדן וירא שמים שהועסק כגזבר אצל ליפסון. לאחר השריפה נשאר ללא פרנסה. אבי

ז"ל בקש ממנו שילמד איתי ועם חבר נוסף **תלמוד**. ר' שלמה קסירר היה האיש אשר הקנה לי את הידע הבסיסי בתלמוד.

הרב איצלה, אשר ירש מאביו את הדיינות, אדם צנוע וצדיק גדול אשר הוסמך לרבנות ע"י הרב יצחק אלחנן. מבין השוחטים זכורים לי ר' אברהם שוחט אדם גבה קומה בעל הדרת פנים, ר' ברל שוחט ור' אהרון שוחט אשר קיימו שעור קבוע מדי יום. גם אני זכיתי ללמוד מהם, בהיותי חבר של בנו.

גבאי ביהכנ"ס שלנו היה ר' אברהם גפטר, ממשפחה מיוחסת שעסק בצרכי צבור באמונה והיה פעיל במוסדות שונים.

ר' משה קרסיק (דוד אבי) מעשירי העיר ומעסקניה אשר היה פעיל בועדות הקהילה השונות כמו, ועד הגימנסיה ועוד. ר' משה פיש (גם הוא קרוב משפחתי), מעשירי העיר אשר המלך קרול מרומניה, התאכסן בביתו. בנו הגיע ארצה והיה מבאי ביתנו.

זוכר אני גם את "עמך", אותם בעלי כרכרות אשר עמדו בשורה ע"י כרכרותיהם וחיכו לנוסעים. את בעלי העגלות אשר הובילו משאות לכל חלקי העיר ומכך התפרנסו. מכוניות, כזכור, לא היו באותם ימים... מובן שהיו עוד אנשים רבים, טובים וחשובים אלא שאין ביכולתי לכתוב על כולם ועמם הסליחה.

יש לציין שהציונות הורגשה בעירנו. רוב היהודים השתייכו לתנועות ציוניות שונות כמו: הציונים הכלליים, פועלי ציון, צעירי ציון. כן פעלו בבלצי ארגוני נוער שונים כמו: בית"ר, גורדוניה, השומר הצעיר, צעירי מזרחי ובני עקיבא. חברי צעירי המזרחי ובני עקיבא בבלצי ארגנו גם סניפים בישובים ובערי השדה הקרובים. חברים אלו היו פעילים בקרן הקיימת לישראל, יצאו להכשרות ורבים עלו לארץ.

לסיכום, מבלצי עירנו, עיר ששקקה חיים יהודיים בעלת הווי מיוחד ומסורת עלו יהודים רבים לארץ, לקחו חלק פעיל ועדיין לוקחים בבניית הארץ, במושבים, בקיבוצים ובערים.

חבל על אחינו אשר נספו בידי הצורר הנאצי ואשר חלק מהם, וביניהם הורי ובני משפחתי לא זכו אף להגיע לקבר ישראל. ה' יקום דמם. וזכותם תעמוד לנו ולכל ישראל וישראל ישכון לבטח.

לדמותו של אפרים סובלמן ז"ל.

בג' בשבט תשנ"ב הלך לעולמו בעלי אבינו ואחי היקר אפרים בן יצחק סובלמן יליד העיר בלצי.

איש של תום ואור איש של שמחה ואמת היה אבא. שלוש אהבות גדולות היו לו לאבא מחוץ לאהבתו הגדולה למשפחה, אהבה לעם ישראל אהבה לתורת ישראל ואהבה לארץ ישראל. אבא אהב את הבריות. בכל פעם שהכיר מישהו חדש אמר: "הנה עוד יהודי שאפשר לאהוב". הוא אהב את כולם ללא הבדלי גיל, מוצא, עיסוק. לכולם היה חבר וכולם היו חברים שלו. בכל אחד התעניין התעניינות כנה ואמיתית. היה נכון תמיד לעזור ולסייע וכל זאת בשקט, בצנעה מבלי לבקש תודה; לפני שנים רבות עסק אבא בחינוך. תלמידיו שמתקרבים היום לשנת החמישים שלהם אומרים שלמרות השנים הרבות שעברו מאז לימד אותם, אין הם שוכחים את דמותו, את מאור עיניו, טוב לבו, גישתו החינוכית.

בהיותו בקרית ארבע וגם לאחר מכן, עבד אבא בבסיס צבאי. הוא אהב את העבודה ואהב את החילים, כולם היו בניו, הוא דאג להם פיסית ורוחנית.

חיילים ששרתו בבסיסים בהם עבד ספרו לנו שהיה הולך בלילות להביא שתיה חמה לחיילים השומרים, שהכין אוכל לחיילים שחזרו ממשימות שונות בשעות שונות.

שהשכין שלום בין איש לרעהו. דמותו היוותה מופת, בדרכו המיוחדת הנעימה השפיע על אנשים. הוא היה לדוגמא בהתמדה שלו בלימוד, בדקדקנותו בקיום מצוות, והוא היה מקור של כח פנימי.

"ידענו שכשנפגוש את אפרים, את עיניו הכחולות, הטובות, הכל יהיה בסדר, הוא האיר לנו את הדרך" אמרו לנו אותם חיילים.

בכל מקום בו היה השאיר אחריו שובל של אור וטוב.

כאהרון היה "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". התורה – אהבתו הגדולה של אבא. איש של שמחה היה אבא. "ושמחת בחייך והיית אך שמח" נהג לשיר. אבל שמחה גדולה במיוחד שמח בשמחת תורה. הוא רקד עם התורה ושר עם התורה והרקיד את כל מתפללי בית הכנסת. בשמחת תורה האחרונה לפני שחלה רקד הוא עם התורה והתורה רקדה איתו כאילו ידעו שניהם שזו להם השנה האחרונה שהם רוקדים ביחד בעולם הזה.

אבא למד בישיבת קישינוב והוסמך להוראה בהיותו בן 19. מיד לאחר מכן גויס לצבא הרומני שם התעקש להמשיך לחבוש כפה וגדל זקן. לא בנקל עלה הדבר בידו אך אבא התעקש, נילחם לא ויתר, והיה לחיל היחיד בצבא הרומני שהיה חבוש כפה ועטור זקן, "להראות להם שגם יהודים ויהודים דתיים – יכולים". אמר.

מאז ימי ילדותו, לא חדל אבא מלימודיו. בישיבה, בצבא ואח"כ כשעלה ארצה, גם בימים הקשים של ראשית הישוב כשהעבודה היתה רבה ונטל הביטחון והשמירה נפלו על כתפי המתישבים קבע אבא עיתים לתורה ומוקדם בבוקר, לפני הנץ החמה, בטרם יבחינו בין תכלת ללבן השכים קום והלך ללמוד, בכל עת פנויה במשך היום – למד ובערב – למד.

זוכרים אנו, בהיותנו ילדים קטנים, את אבא נכנס הביתה לאחר יום עמל בבית הספר ובמשק החקלאי שהיה לנו, אותם ימים נעשתה רוב העבודה בידים, חליבת הפרות, קצירת הירק וכו', והעבודה היתה קשה ומפרכת, אבל למרות העיפות היה אבא יושב ללמוד, פרשת השבוע, גמרא, תניא ועוד. מדי פעם היה נרדם תוך כדי לימוד אך מיד היה מתעורר וממשיך ללמוד, לא מוותר, בעקשנות ובעקביות שאיפיינו אותו. והוא למד כי אהב ללמוד.

בין חבריו הרבים היו גם ילדים איתם נהג אבא לקבוע שעורים בבית הכנסת והם תמיד הגיעו ולמדו להנאתם ולהנאתו של אבא. תמיד ניתן היה לראות אותו לומד, בבית או בבית הכנסת עם החברותא או לבד. אבא לא פסק מלימודו גם לאחר שחלה. "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי".

ואת ארץ ישראל אהב. אבא עלה לארץ בשנת 1936. במסגרת "החלוץ המזרחי" הצטרף לקבוצת שח"ל ברחובות ומשם עלה עם חבריו לייסד את קיבוץ "טירת צבי" שהיה הקיבוץ הדתי הראשון בעמק בית שאן. לאחר שנה עבר אבא לקיבוץ "כנרת" כדי ללמוד כיצד לגדל בננות ולהקים ב"טירת צבי" את ענף הבננות.

החיים בישוב בארץ, באותם הימים לא היו קלים כלל וכך גם ב"טירת צבי". הערבים התנכלו ליהודים ששבו למולדתם וכך בין שאר עיסוקיו, כיתר חבריו, עסק אבא גם בשמירה.

באחד הימים יצאו הוא וחברו לשמירה בשדות המשק המרוחקים, לפתע הגיחו רועים ערבים רבים והחלו תוקפים את אבא וחברו – השומרים. אבא נפצע קשה ואיבד את הכרתו, כשחזרה הסוסה לבדה לחצר המשק, הבינו החברים שמשהו נורא קרה, הם יצאו לשדות לחפש את השומרים.

את אבא החזירו פצוע קשה ואילו את חברו מצאו הרוג. הי"ד. לפני כשלוש שנים, נסע אבא לטיול עם קבוצת חברים לעמק בית שאן. בהיותם ב"טירת צבי" נעלם לפתע אבא ולא ניתן היה למוצאו שעה ארוכה.

לאחר מותו נודע לנו שהוא קרא לאחד מחבריו בקיבוץ וביחד הלכו לשדות, לאותו מקום בו נפצע לפני שנים רבות ואבא ברך "שעשה לי נס במקום הזה" בשם ומלכות.

את קיבוץ "טירת צבי" עזב אבא לאחר כמה שנים "רק בגופי, לא בנשמתי" – אמר, ועבר לירושלים כדי להקים בית ומשפחה, אבא נשא את אמנו היקרה גיטה לבית בוכר תבדל"א. אמא היתה חניכת "השומר הצעיר" ואבא איש תנועת "המזרחי" וחסיד חב"ד, בזכות אהבתם הגדולה, אצילות נפשם, ההבנה והסבלנות הרבה הצליחו לגשר על הפערים ובנו בית יהודי לתפארת.

אבא התגעגע לאדמה, רצה להיות חקלאי בארץ ישראל, וכך עזבו אבא ואמא את ירושלים והצטרפו למושב "נחלים" – ישוב קטן ששכן אז בגליל בין נהרות הדן והבניאס, קרוב לגבול הסורי. בזמן מלחמת השחרור פונה המושב מתושביו, בעת הפינוי לא נמצא אבא, המשאיות עמדו מוכנות לנסיעה ואבא איננו,

אפרים סויבלמן ובני משפחתו

אפרים סויבלמן

וכשהגיע סוף סוף כולו מזיע ומתנשף אמר: "רציתי לחרוש עוד פעם אחת את אדמת הגליל".
מושב "נחלים" הוקם מחדש במרכז הארץ. גם פה המשיך אבא לעסוק בחקלאות מתוך שמחה ואהבה ובד בבד עסק גם בהוראה, וכמובן – למד, כדרכו, השכם בבוקר לפני צאתו לעבודת יומו, בכל עת פנויה במשך היום ובערב לפני לכתו לישון. אבא אהב לטייל בארץ. פעם פגשו ידיד צעיר הולך בעמק, "אפרים, לאן? עלה למכונית ואקח אותך" – אמר לו, אך אבא ענה: "אני בעמק הולך ברגל"! והוא הלך...
לאחר מלחמת ששת הימים הרבה לטייל בשטחים המשוחררים במחוזות התנ"ך ואך טבעי היה שיקח חלק בישוב הארץ וההתנחלות בה.
אבא הצטרף לראשוני המתישבים בקרית ארבע. בפסח הראשון עת התכנסו ראשוני המתיישבים ב"מלון פארק" רקד אבא כל הדרך מבית המלון אל מערת המכפלה, ועת ביקרנו בימי חול המועד ב"כפר עציון" שהוקם מחדש ברך בדמעות "ברוך מציב גבול אלמנה ויתום".
אבא החליט שעליו להיות שותף ליישובה של עיר האבות קריית ארבע – היא חברון. אנו, בני המשפחה, לא התלהבנו מהרעיון וכשאמרנו לו: "אבא, בגילך – כבר עשית, כבר בנית עכשיו תנוח" – ענה לנו: "את ארץ ישראל לא גומרים אף פעם לבנות"... והוא בנה... אמא הבינה עד כמה חשובה לאבא הישיבה בקרית ארבע והסכימה לדרכו החדשה.
וכך כ־10 שנים התגורר אבא בקרית ארבע ובסופי שבוע חזר לביתנו בנחלים.
כשנשאנו כולנו והקמנו בתים עזב אבא את חברון ושוב "בגופי ולא בנשמתי" – וחזר לנחלים.
גם פה המשיך לעבוד בבסיס צבאי במרכז הארץ וגם פה היה אהוב על כולם. "סבא אפרים" הוא נקרא בפי־כל. כשיצא לגמלאות לאחר שמלאו לו שבעים שנה התמסר כולו ללימוד בהנאה ובשמחה.
בן שמונים היה אבא במותו, איש יקר ועדין נפש שחי חיים מלאים של עשיה ואמונה.
תולדות חייו שזורים בתולדות עם ישראל ומדינת ישראל. אבא זכה לראות, ברוך ה', נחת מבניו ובני בניו ההולכים לאור תורתו ואמונתו ובכך צרורה נשמתו בצרור החיים. יהי זכרו הקדוש ברוך!
המשפחה

ברזלי דוד
חלוץ – מבוני כפר סבא

ברזלי דוד

בשנת 1923 עליתי לישראל (פלסטינה) מבסרביה מבלצי אשר בה למדתי בגימנסיה. עליתי כחלוץ לעיר תל אביב שבה עבדתי כשנה אצל רפתן בשם סטבסקי. לאחר שנה לא נשארתי בעיר, ובאתי לכפר סבא ועבדתי כרועה פרות ורפתן אצל ותיקי כפר סבא, סוסנובסקי חיים ואחרים. לאחר כמה שנים הקמתי לי רפת משלי, והייתי עובד ברפת ובחוץ, בבורות סופגים ובייצירת בלוקים. לאחר כמה שנים בגדרות, וגם כפועל בנין, בנאי וטפסן, נכנסתי לאגודת פועלי הבנין של ההסתדרות הכללית והתחלתי לבנות בכפר סבא. בגאוה אני יכול לומר שעשרות בתים עומדים על תילם לגאוה ולתפארת. בשנת 1925 התחתנתי עם אלקה לבית צרליך ונולדו לי שלושה ילדים: 2 בנים ובת. היום יש לי 6 נכדים ו־14 נינים, כולם מסודרים בכפר־סבא. מרכושי חילקתי בעודי בחיים לכל משפחתי. לאחר מות אישתי יסדתי גמילות חסד על שמה. בשנת 1978 יחד עם אריה פינקוס תושב כפר־סבא הכנסנו לקופת גמילות חסד, כל אחד 150,000 לירות.

פרק ה' תרבות

התרבות

המשורר יעקב פיכמן, יליד בלצי

בלצי בשירתו של יעקב פיכמן

זֹאת הָעִיר בֶּלְץ, רִאשׁוֹנָה בָּהּ מַיִם וָדֶשֶׁא רָאִיתִי
לֹא נִתְבָּרְכָה בְּחֵן. תֵּל זֶה, עָמַד שָׁם בֵּית אַבָּא,
כֹּה מְעֻרְטָל הָיָה. אִילָן לֹא נִרְאָה פֹּה צוֹמֵחַ.
וַעֲרוּגַת יֶרֶק בֶּחָצֵר לֹא זָרְחָה – חֶדְוַת־חֶדְוַת־עָיִן.
רַק בַּמּוֹרָד, בְּפַרְוַר הַגּוֹיִים, שָׁם גַּנִּים הֶאֱפִילוּ,
אֶפֶס הָיוּ מֻקָּפִים גְּדֵרוֹת שֶׁל קָנִים, וּבְכָל שַׁעַר
כֶּלֶב זוֹעֵם בְּאֵיבָה אָרַב לְנַעֲרֵי הַחֶדֶר.
אַף לֹא צָמַח מֵעֵבֶר לִתְחוּם הָעִיר כָּל חֹרֶשׁ
טוֹב־צְלָלִים, טוֹב־מִסְתּוֹר, שָׁמוּר לַיֶּלֶד בַּצַּר לוֹ.
נוֹף־עֲרָבָה חַדְגּוֹנִי, וְאִם גַּם רַב־אוֹר, הִשְׁתַּטֵּחַ
שָׁם עַד לְאֹפֶק הַכָּחוֹל, שָׂדוֹת לְאֵין סוֹף יִשְׂרְיתֶלֶם:
מְלוֹא־הָעוֹלָם פֹּה הוּטַל הֶפְקֵר - לַשֶּׁמֶשׁ פָּתוּחַ;
וְאַךְ עָבְרוּ יְמֵי חַג הַשָּׁבוּעוֹת, בּוֹ קִשַּׁטְנוּ
בְּצִיץ־הַשָּׂדֶה הֶחָבִיב וּבְמַרְבִּיּוֹת־הַכֶּסֶף
מַעַרְמֵי הַבָּתִּים - לִחֵךְ כָּל יָרֹק שְׁרַב־קַיִץ,
כָּל הַמִּישׁוֹר נֶחֱשַׂף וְגָעוּ בְהֵמוֹת בָּאָחוּ,
אַף הַנָּהָר צֻמְצַם, שֶׁמֶשׁ תַּמּוּז כִּי נָגְעָה בוֹ.
אַךְ אֶת פְּאַר הָאֲפָר מִי יְתַנֶּה, כִּי הִפְשִׁירוּ
כָּל שְׁיָרֵי שֶׁלֶג בַּגַּיְא וְחַם וְיָבַשׁ כָּל רֶגֶב
צִיץ הוֹצִיא מִשֶּׁלּוֹ, וְזֹהַב פְּרִיחָה לָעֵמֶק
כְּמוֹ כָּל יְקָר גָּנוּז פֻּזַּר פֹּה בִּנְדִיבוּת שֶׁמֶשׁ.
וְעִיר שָׁם אַגְמֵי־אוֹר קְטַנִּים עוֹד נִקְווּ בַּשֶּׁקַע,
וְהֵם רוֹעֲדִים מְשַׁקְּפִים כְּלֵב לֹא דָלַל לִבְלוּב־אֶרֶץ.
שָׁם אָהַבְתִּי בָּדָד לִשְׁלֹחַ שְׁעִפַּי עַל הַמַּיִם,
כִּי הֶאֱמַנְתִּי פֹּה חוֹף חַיַּי וְרַק הֵנָּה שֻׁלַּחְתִּי...

אָז, כְּתֹם חֹרֶף קָשֶׁה, הִקְדִּים בּוֹא אָבִיב בְּרוּךְ־שֶׁמֶשׁ,
וְהַשְּׁלָגִים הַכְּבֵדִים שָׁם בַּקַּרְפָּטִים נָמַסּוּ;
מַיִם רַבִּים אֶל הַדְּנֶיסְטְר זָרְמוּ, וְנִבְקַע הָרֵיאוּט
קֹדֶם זְמַנּוֹ וְהֵצִיף כָּל רַחֲבֵי הָאָחוּ.
אֶפֶס הַשֶּׁטֶף בְּרָכָה הִשְׁאִיר אַחֲרָיו – אַדְמַת־דֶּשֶׁא
וְבַכְּבָשִׂים הָרְעֵבִים לַמִּרְעֶה הַיָּרֹק הוּצָאוּ.
וְאַךְ יָבְשׁוּ הַשָּׂדוֹת מִשֶּׁמֶשׁ וָרוּחַ
גַּם הֶחָרִישׁ הַחֵל – לֹא יָשַׁב עוֹד אַבָּא בַּבַּיִת.
זֶה הָאָבִיב שֶׁהִקְדִּים הַפַּעַם הֵבִיא יְשׁוּעָה לוֹ.
רוּחַ אַחֶרֶת הָיְתָה בַּבַּיִת כְּאִלּוּ הֶחְלִים בּוֹ
מִי שֶׁחָלָה קָשֶׁה בְּאֹרַח־פְּלָאִים. וְרֵיחַ
שֶׁל עֶרֶב חַג בּוֹ עָלָה. צִפְצוּף הָאֶפְרֹחַ
זַךְ כְּזָהָב מִלֵּא כָל פִּנָּה בֶּחָצֵר וּבָאֹסֶם,
וְסַבְתָּא טָרְחָה עַלִּיזָה, וּכְאִלּוּ יָשְׁרוּ קְמָטֶיהָ.

זֶה הָאָבִיב אָז הָיָה, עוֹלָם בּוֹ קָרָא רִאשׁוֹנָה לִי.
וְלֹא יָדַעְתִּי לְאָן. וָאֱהִי מְשׁוֹטֵט בָּאָחוּ
בְּרֹב שַׂרְעַפַּי וּבְדָמִי נִגֵּן מֶתֶק סוֹד וְכָאַב בּוֹ.
וְכֹה הֵיטִיב לִי אֲפָר יָרֹק זֶה! כָּבַשְׁתִּי
בַּעֲשָׂבָיו הַקְּרִירִים כִּבְחֵיק זַךְ פָּנַי שֶׁלָּהֲטוּ
וְלָאֲדָמָה הָרְטֻבָּה הִקְשַׁבְתִּי, וּכְמוֹ שְׁאַלְתִּיהָ:
מַה יְּהִי עַל חַיַּי, וַאֲנִי מִבְּנֵי אִישׁ רָחַקְתִּי,
וְלֹא אֵדַע עַל מָה לִבִּי יֶהֱמֶה כֹּה עִם עֶרֶב
פֶּלֶג־הָרִים כִּי יָרֹן עָצוּב בְּזָרְמוֹ בֵּין הָעֵשֶׂב; –
כֹּה אוֹר עוֹלָם בִּי עָלָה וְאֹפֶל סִתְרוֹ יְעָטְנִי.
טוֹב כִּי מִגְּדֶרֶת הַצֹּאן, בָּהּ יָשַׁב הַדּוֹד כְּמַשְׁגִּיחַ,
בָּא בַּיָּמִים הָהֵם, לְבָבִי כִּי תָעָה בִי,
פַּעַם בְּפַעַם מִשְּׂדֵי הָעֲרָבָה אֶל בֵּיתֵנוּ.
זֶה הָאָדָם הֵבִין לִלְבָבִי הַנָּבוֹךְ בְּלִי שִׂיחַ.
כִּי לֹא אָהַב אַף הוּא קוֹרַת גַּג מַכְבֶּדֶת
וְדֶשֶׁא וְצֹאן שׁוֹתְקוֹת הִרְנִינוּ לְבָבוֹ כָּמוֹנִי.
וְאֵלֶּה לֵילוֹת הַשַּׁבָּת, כִּי הֵסֵב בְּבֵיתֵנוּ,
קַל בִּי דָמִי לְפִתְאֹם, וְשָׂמְחָה מְאֹד גַּם אִמָּא,
כִּי תַבְשִׁיל חֵן שֶׁל שַׁבָּת יַגִּישׁ לְאָחִיהָ,
וְנֵתַח שֶׁל דָּג בָּרֹטֶב עַל הַמָּנָה לוֹ הוֹסִיפָה –
רַב אָז הַשֶּׁקֶט מְאֹד וְזַךְ אוֹר שַׁבָּת בַּבַּיִת,
לֵב זֶה שַׁתְקָן וָזַךְ כִּי בָּא לִשְׁכֹּן בּוֹ;
לֹא כָל שֶׁכֵּן, לְלֵילִית עִם הַסּוּסִים כִּי יָצָאנוּ
בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת לַגַּיְא שֶׁמֵּעֵבֶר לָרֵיאוּט.

לַיְלָה יָחִיד בִּפְלָאָיו – מַה טּוֹב, כִּי עַד כֹּה אֶזְכְּרֵהוּ,
וְהוּא מִמִּבְחַר לֵילוֹתַי, יַלְדוּת בּוֹ טָבְעָה יִקְרוֹתֶיהָ.

לֵיל אָבִיב, אַפְלוּלִי וְחַם. לֹא נִיד וְלֹא רוּחַ.
וְכֹה רָכַבְנוּ דְּמוּמִים, נִמְשָׁכִים אֶל הָעֹמֶק
כְּמוֹ לְחֵיק הַנֶּעְלָם, עַד בּוֹאֵנוּ לָרַיאוּט,
וְזָר, כְּהֶגֶה קַדְמוֹן, עָלָה כָּל שִׁכְשׁוּךְ שֶׁל הַמַּיִם,
אַךְ כִּי דָרַכְנוּ עַל פְּנֵי הָעֵשֶׂב, הִרְחַבְנוּ צְעָדֵינוּ
כְּאִלּוּ נָדַע, מְעוֹדֵד, הַלַּיִל בְּפָנֵינוּ.
רוּחַ שָׂדֶה, רְוַת מַיִם קְרוֹבִים, כִּמְלַטֶּפֶת,
אִי־מִזֶּה קָמָה, וַנְּהִי עִם עוֹלָם לְבַדֵּנוּ.
אֶפֶס הוֹסַפְנוּ לִרְכֹּב – קָסְמוּ לָנוּ לַיְלָה וָרַחַב,
וְעִיר מַכְבִּידָה רָבְצָה עוֹד קְרוֹבָה אֲחוֹרֵינוּ –
עַד אִם עָמַדְנוּ כִּבְקֶרֶב חֹרֶשׁ בְּדֶשֶׁא גָּבֹהַּ

מִשּׁוּט בָּעֲרָבָה

בַּקַּיִץ הָיָה אַבָּא מְשׁוֹטֵט
בָּעֲרָבָה הַזְּהִיבָה; בַּכִּרְכֶּרֶת
עָבַר כָּל שְׁבִיל־קָמָה לוֹהֵט; פּוֹקֵד
בָּאֲפָרִים כָּל רֵבֶץ צֹאן, כָּל גְּדֶרֶת.

וּבְיוֹם שִׁשִּׁי כֻּלּוֹ זָהוֹב, שָׁזוּף,
טְעוּן זִמְרַת־שָׂדֶה טְלוּלָה, מַצְהֶלֶת,
בַּכִּרְכָּרָה, הֻצְּעָה חָצִיר, יָשׁוּב,
וְאוֹר־דְּרָכִים בָּעַיִן הַמַּכְחֶלֶת.

כָּל רֵיחַ הַשָּׂדוֹת בְּאַפִּי עָלָה
מַעֲרֵמַת הַיֶּרֶק הַמְנֻמֶּרֶת,
וּכְמוֹ רְפַד בְּזֹהַר גִּבְעוֹלָהּ
שְׁלוֹם עֲדָרִים, קִסְמֵי תֵּבֵל אַחֶרֶת.

זֶה שְׁלוֹם הָעֲרָבָה! עַד מֶה חָמַד
לִשְׁקֹעַ בְּיַרְקָהּ הַזַּךְ הַיֶּלֶד!
עַד מָה הִכְבִּידָה מֵעוֹדוֹ עַגְמַת
הָרְחוֹב עָלָיו – הָאָרֶץ הַמְעֻרְטֶלֶת!

כִּי קָם עִם שַׁחַר אַבָּא וְאָסַר
סוּסָיו לַכִּרְכָּרָה, עֵינִי בְּרַעַד
חָמְדָה לוֹ נִצְמְדָה, וַיְהִי כְּשֶׁר
הָעֲרָבָה, בֵּין הֶהָרִים רוֹגַעַת.

וְאַךְ נָסַע, הָאָרֶץ מִתְיַתֶּמֶת
שׁוּב שְׁמָמָה בְּצֹהַב יוֹם בּוֹעֵר;
רַק שְׂיָר חָצִיר, כְּאוֹת חֶדְוָה קַיֶּמֶת
הוֹרִיק עוֹד זַךְ בְּאֶמְצַע הֶחָצֵר.

יעקב פיכמן – פרשות חיים ויצירה

ל. קופרשטיין

פלאי גידול

בלצי, עיר מחוזית בצפונה של בסרביה, לא היתה לפני שבעים שנה ויותר, אלא כפר גדול בן אלפי תושבים השרוי לו במרכזה של ערבה רחבת־ידיים, שכולה ביצות שורצות קדחת ואפרים דשנים. זוהי סביבה דרומית טיפוסית. ערבה שטופת אור, המשתרעת על פני אלפי קילומטרים ונבלעת באופק עמוק־רחוק. בין הישובים היהודים בבסרביה, היתה הקהילה היהודית בעיר־כפר זו דלת אוכלוסים ועל אף עמידתה של העיר במרכזו של האזור והכרזת השלטונות עליה כעיר מחוזית, הצטיינה בקרתנות של "תחום המושב". האוכלוסים היהודים שקעו באדישות וסיגלו לעצמם הוויי כפרי מגושם ובריא, אשר למראית עין כמעט שלא נבדל מזה של הגוי, של האיכר בסביבה. אך כשלוחה תועה בקצה גזעה המסועף והעבות של יהדות רוסיה, ינקה אוכלוסיה זו במסתרים ובדרכים מופלאות, הנהירות רק לשר האומה, מלשדו ומחמימותו. גשרים בלתי נראים נמתחו מעל מרחקי הערבה וחיברו יחד את הישובים היהודים הקטנים, שהיו פזורים על פני תחום המושב הדרומי ביותר של יהדות רוסיה. מתחת ל"קוז'וקים" וה"קוטשמעס" (אדרות ומצנפות עור־כבשים) נשתמרו בלבוש מולדאבי דמויות פטריארכליות יהודית מסורתיות. כה שמרו יהודים אלה על "נרנו הישן", דבקים במסורת ובהוויי יהודי, כשהם מוסיפים עליהם נופך משלהם, הבא מהמית הערבה, מיגונה הטמיר ומהעמל המפרך. מעט התורה שבצקלונם באה להם מ"מלמדים" ליטאים, שכלתנים ויבשים מטבעם, המתרגשים משפע שולחנם הדשן של נותני לחמם, משפע האור ומהשוני החריף שהתבלט, בשוותם לנגד עיני רוחם את זכר החשכות והדלות המנוונת שבעיירות מכורתם בקצה השני הצפוני במפת יהדות רוסיה.

בלצי לא נבדלה, איפוא, משאר עיירות של תחום המושב. היא שמרה על כל הערכים, שהיו מקובלים אז בציבור היהודי: ה"ביתיות" היהודית, ה"חדר", בית הכנסת, אהבה ללא גבול לחזנות יהודית, אשר בנוסח שלה נספגה נימה פסטורלית, מלאת געגועים. ה"השכלה בת השמים", אשר צעדה נעימות על פני תחום המושב, כאן כאילו נרתעה למראה ברכת הנהנין של ממש. היהודים הבסרבאים, כאילו לא נתפנו ל"השכלה". בכל אופן המעטים שנתמשכלו, לא נצטרפו לתסיסה ציבורית אופפת ומדביקה.

הופעתו של פיכמן בעולם מנותק זה – היתה לפלא. גידול תרבותי זה, ממיטב הזן, כיצד נקלט, גדל והתנשא בקרקע כה צחיחה ואטומה לגילויים רוחניים? אכן, גורל כמוס טיפח בשממון הזה את ערוגותיו של לב שחיכה להרפאה, לשליחות עילאית; מי שפקד עליו להיות לפה לספרות העברית המתחדשת, שעדיין לא נרמז אז אפס קצה וחוף מבטחיה, הוא שפקד עליו להיות לפה גם לחוויה אחרת גדולה של

פגישת ציבור יהודי נידח עם עצב השדה, יגונו וחדותו.

נדמה, כי תולדות חייו של פיכמן הן מן הראשונות בשורת הביוגרפיות – של משוררים וסופרים עברים, חוץ מטשרניחובסקי, שלא נפגעו מטחב הסטאטיות של החברה היהודית במחציתה השניה של המאה הי"ט במזרח אירופה. אמנם, בעולם היהודי הגדול כבר הגיעה מלחמת ההשכלה לסופה וכל אותה היאבקות הירואית של לילינבלום ופיארברג היו כבר נחלת העבר. אך גם קרני שחרה של התנועה הלאומית טרם בקעו להם דרך לבסרביה והדי המהפכה הגדולה הגיעו רק במקוטעין ליהודיה. גם מלחמת האבות והבנים, שהיתה ידועה ברחוב היהודי המתנער, כאן כאילו טושטשה. בעול העבודה ובשלוות האדמה הברוכה, שבה היתה נתונה יהדות בסרביה, נדמה, כי הוכרזה הפוגה במאבק שמרר את חיי הדור. פיכמן גדל, איפוא, בקרב יהדות רחוקה מן הסערות הציבוריות. במשפחה עמלה גדל, ואביב חייו לא הועב ולא נפגע ממלחמות פנימיות, מתסביכים, מבריחה אל הבלתי מודע, מסתירות ואי־הבנות. ודאי פקדו גם אותו סערות ילדות ובחרות – וכי מי נוקה מהן? אך עמידתו של פיכמן, בתוך משפחתו ובתוך קהילתו, היתה חפשית מלבטים ומתקלות משפחתיות. היתה זו עמידת אילן בודד מוריק באופק הערבה; בדידות, שהנחילה לו את לחן השיר וחידדה את חושיו, "לראות את הקולות" ולהקשיב לרחשי נוף כה זרים אז בספרותנו.

זכתה ילדותו לקן משפחתי חם, ער, מלבב. המשפחה, משפחת יהודים בסרבאים, אם כי אינה מסיחה דעתה מחינוכם של הילדים ברוח המסורת ובדרכים המקובלות, אינה מטילה בו מרה ואינה מקפיצה עליו זקנה בלא עת. ככל ילד מלוות גם אותו כל הטרדות, הנגרמות על ידי הורים שאינם רוצים בקלקלתו ועינם צרה במעשי הילדות שלו ובתעלולים יוצאי־דופן, שאין רוח הגדולים נוחה מהם. גם לבו של פיכמן הקטן נצבט בודאי מסייגים ומהטפות מוסר, אך בסופם נגמרים הללו בנימות פיוס ופינוק. מדרכם של הורים יהודים היה מאז ומתמיד להטיף מוסר ל"בחור הלומד גמרא", המבלה עולם במעשי נערות, במשחק אגוזים והפרחת יונים. אך מוסר זה ניטל עוקצו בסביבה הבסרבאית, שבה אפילו הגדולים דרכם כתינוקות והם נתפסים לערכים "הקלים" שבהוויי החקלאי היהודי. בסיפורי הילדים שלו ובפרקים האבטוביוגרפיים שלו – המפוזרים במסות, בשירים ובזכרונות – מתגלה לנו עולם־הילדות של פיכמן והוא כולו חגיגי, פלאי, מצוחצח ומעוטר בחן־בראשית ללא כל הרגשת החיץ, שהיה קיים בין הילד היהודי בגולה ובין היקום כולו.

זֶה הָיָה בְּרֵאשִׁית הָאָבִיב –
וַאֲנִי בֶּן שִׁבְעָה אֲבִיבִים,
וְאֶכְרֹת אֶת בְּרִיתִי בַּסֵּתֶר
עִם פִּרְחֵי תְּכֵלֶת חֲבִיבִים.

וְאֶקְלַע אֶת פִּרְחֵי הַתְּכֵלֶת
מֵאָז בַּחֲלוֹמוֹתַי הַחֲבִיבִים
בְּאָבִיב, בְּאָבִיב אֲבַקְשֵׁם
כְּבָר עָבְרוּ כֹּה הַרְבֵּה אֲבִיבִים.

עוֹד אֶזְכֹּר: הָאָבִיב זֶה עַתָּה
לְבַדִּי מְצָאַנִי בֶּהָרִים;
מִסָּבִיב בִּרְךְ פִּרְחֵי הַתְּכֵלֶת
לִי רָמְזוּ בִּשְׂדוֹת זָרִים.

וְגַם הָעֲנָנָה הַשְּׁחוֹרָה
הַתְּלוּיָה עַל גַּג
בֵּית אַבָּא – בִּכְנָפָהּ צוֹרְרָה
אֶת בְּשׂוֹרַת הֶחָג.

המשפחה היתה לו, כנראה, קן חלומות חם ונעים. "בית אבא", המוטיב הנשנה וחוזר בשיריו הראשונים עד האחרון בשיריו – נשקף לו כולו מזהיר וחגיגי ואין הוא לו מכשול בהתמזגותו הנלהבת עם הסובב אותו.

אבא, ר' אליהו, היה איש ערבה עבדקן, רחב גרם וחסון, יהודי חוכר אדמה ומגדל צאן, סוחר, הצובר את תנובת השדה ופרי הצאן ומעבירם למרחקים, בעיקר לאודיסה. יהודי בסרבאי גזעי, מעורב עם הבריות

ושקוע כרגיל בעסקיו, דאג לתת לבניו חינוך יהודי יסודי ומסורתי. המלמד המובחר מליטא, ר' יצחק זלוטניק, שהתגלגל לבלצי, מצא בבית ר' אליהו פיכמן קורת־גג. בהיותו סמוך על שולחנו הדשן והמלא כל טוב הנחיל לתלמידיו פרקי תורתו בתנ"ך ובגמרא. אך ר' אליהו, אם כי פרק מעל עצמו את הדאגה ללימוד הבנים ומסרה ל"מלמד", ניצל את עתותיו הפנויות להדרכת ילדיו בהוויות העולם, הקפיד על נימוסיהם והקנה להם מידות טובות ודרך־ארץ. הוא ידע להשרות רוח מתונה, מסבירה פנים וסלחנית. ברוח הימים ההם, למדו הזאטוטים לשמור על כבוד אבא ולא הפריזו בקלות־ראש בנוכחותו. רצינות זו בבית־פיכמן לא הטילה אימים. היחסים בין האב והבנים היו לבביים ואהבה כבושה ורוגעת נרקמה מלב אל לב. תמיד נוח, קרוב, יודע נפש הילדים ולוקח חלק בכל משחקיהם. אפילו האיומים של סבתא, כי יובאו למשפט, לכס סמכותו העליונה של אבא – לא קלעו למטרה. ההתרפקות עליו, בעיקר אחרי נסיעה ארוכה, היתה מכסה על כל "הפשעים". עם כל נסיעה של האב למרחקים נדמה היה לילדים כי אתא חג והותרה הרצועה, אך בסופו של דבר גברו הגעגועים, ומשחזר נדמה היה שרק הפעם יודע הבית שמחת־חג מהי. דומה, שהעולם כולו עוטף חג למראה ספינת המשפחה החוזרת לקברניטה.

מה שריתק את תשומת לבו של יעקב הצעיר היתה זו השתקנות והרצינות של אבא. ר' אליהו היה לרוב מכונס בעצמו ועצב האדמה העיב פניו הגלויים כצל עננה על פני הערבה בימי שמש בהירים. מאבא נמשך חוט של עצב חרישי אל כל בני המשפחה. עצב זה חלחל באוירתו של הבית. "לא היה זה עצב, כלל, כי אם הרהור ערבה, באור כוכבים רוגעת" – בלשון המשורר. זה העצב ירש פיכמן: יום יום רעף עליו טיפין־טיפין וקנה לו שביתה בפינות סמויות בחביוני נפשו ואחרי־כן בשירתו. זהו אותו עצב לירי רך, החבוי בקיפולי הפסטורלה והאידיליה. אין הוא נובע ממחסור ומרעב, מעלבון ודלות. לא, לא היו בו בעצב זה מסממניו המובהקים של הרחוב היהודי שבמאה התשע־עשרה.

אך את המגע האינטימי עם אבא קיים יעקב הקטן מחוץ לבית. כל פעם שהיה מפליג עמו לכפר הקרוב, לשדות מסביב לעיר ולמכלאות הצאן ולאפרי־המרעה, בהם השקיע אבא ממיטב אהבתו וממרבית מרצו. בנסיעות אלה התגלה העולם לפני הילד היהודי בכל הודו וזיוו. כל סוד האדמה, כל פלאי ארץ ויקום, נתגלו לילד כשנפשו וחושיו נפתחו לרווחה וספגו את הסביבה וראשוניותה שלא נפגמה. הסייר הקטן, הנוסע הנלהב לעתיד לבוא, ראה בה גילוי שכינה ראשון.

אָכֵן אֵין זֹאת כִּי אִם אֲדָמָה נִבְחֶרֶת
אֶרֶץ שׁוֹמֶרֶת יָפְיָהּ; וְתֹם לֹא נִפְגַּם לָהּ.
וְיֵשׁ שָׁעָה גְדוֹלָה כִּי יִזְכֶּה לִרְאוֹתָהּ הַיֶּלֶד
וְכָל יָמָיו לֹא יִשְׁכָּחֶנָּה; נַפְשָׁהּ תִּפְעַם בּוֹ.
וְזֶהוּ סוֹד אֲדָמָה; הוֹי עֲזֹב לֹא יָכֹלְתִּי
דְּמָמָתָהּ, רֹךְ עֶשְׂבָּהּ אֶת יְקַר שִׁבֳּלֶיהָ,
פֹּה נִתְגַּלּוּ לִי כָּל זֶה הָעוֹלָם אוֹתִיּוֹתָיו.

בנסיעות אלה לא היה מרבה אבא שיחה. אך כל ישותו אמרה השתאות לארץ פלאים זו, שאליה הוביל את בנו הקטן. בשיחה קצרה היה נהנה להכניס את הבן בסוגיות מעשה והדריכו בהלכות עולם. הנה הוא מוסר לו את המושכות בשעת הנסיעה, אות הוא כי לא רק שעת רצון מלפניו, אלא כי רוחש הוא אימון לבנו. הנה הם נעצרים בדרך ליד הבאר בשוליה ואבא אף מרשה לו להשקות את הסוסים. אכן, מעטות הן חוויות דומות, שפקדו משוררים עברים בילדותם. עוד היום בפרקי שירה ופרוזה של פיכמן מתנגנת אותה חוויה של שיתוף בפעלו המבורך של אבא: ידיו בטוחות וזריזות ומלאכתו נאמנה. ובינתיים טרם הבחין הפיטן לעתיד כי לבו שבוי בעולם אחר. כי יותר מאשר ישאב מים מן הבאר שאב את אפלולית חלילה הרוחשת סודות. ובעוד סוסיו של אביו גומעים מים לרוויה, גומע הוא סודות ההוויה המבצבצים בין העשבים, פלאי הגידול והפריחה, משחקי האורות והצללים זולפי התוגה, הבשורה.

גם אמא פייגה, צמח כפרי צנוע, לא שלחה בנקל שרשים ב"עיר הגדולה" שהיתה בלצי. מן הכפר שבעמק הפרוט הביאה עמה מעצב הגעגועים וממנו האצילה על הבית כולו. תוך כמיהה לצבעי הערבה הססגוניים היתה מקשטת את ביתה בשטיחים ובמעטה רקמה ובשלל צבעיהם הפריחה את קירות הבית המרווח שבקצווי העיר מול גדול הריאוט. מלאת חן ונעימת הליכות הסתובבה בבית עטופת עגמומית. מיטב רחשיה נתגלו בקולה הנעים, שבו היתה מיטיבה לשיר והיה משהו רחוק ומוזר בשירתה זו בבית השקט והדומם. כל עוד חיתה סבתא הזקנה, היתה האם פחות צופיה הליכות ביתה, והילדים – וביניהם יעקב – דבקו בה בגלל קסמה האישי, בחום האמהי שנהר ממנה. מזגה מאופק וסביל היה, בו היא רפרפה כאילו ונגעה לא נגעה במציאות האפורה של יום יום. פחות מכל בני המשפחה המבוגרים היתה האם מפריעה לילדים במשובתם. כל פעם שפיכמן שר או מספר על אמו, נדמה, שהוא חי מחדש את טבילותיו בנהורות הזוך שזלפו בשפע מזו מלכת העדנה, מאהבתה ומערגתה.

וְשׁוּב, כְּאָז, בִּצְחוֹר אֲבַק מִלְבָּנָה,
אֶרְאֵךְ יוֹשֶׁבֶת עִם דִּמְדּוּמֵי שַׁבָּת,
וְלֹא אֵדַע עַל מָה אַתְּ כֹּה עוֹגֶמֶת,
מַה צֵּל זֶה עַל הַבַּיִת כֹּה יִכְבַּד.
מֵרוּץ בַּחוּץ כִּי שַׁבְתִּי בֵּין הָעַרְבַּיִם
אָהַבְתִּי אוֹר שְׁלוֹמֵךְ, כָּל חֵן פִּרְחֵךְ
מוּל הַמְּדוּרָה נִדְלָק, אַךְ בְּרַק עֵינַיִךְ
אָפֵל כִּרְסִיס קָפָא, פֵּרוּר לוֹחֵךְ...

אכן, משגדלו הילדים ונסתלקה סבתא רק אז גילו, כי אינה זרה ורחוקה כמות שהיא נראית לעין, אלא אוהבת, מודאגת וחוששת לשלומם, – אם כי גם באוירת החולין האפורים, שסועה בין עולמה וחובותיה התהלכה כמלכת שבת... לאחר ימים, כשפיכמן, אחרי טילטולים רבים ומשברים קשים, עמד לפני הרגע המכריע ביותר בחייו, בטרם אסף אל ביתו את האשה אשר אהב, עשה דרכו קפנדריה חזרה לבית הוריו. במיוחד חזר כדי לקבל את הברכה מידיה הענוגות והרכות של אמא.
חלק רב בחינוכו של יעקב הילד לקחה סבתא. אשת חייל היתה וחכמת החיים שלה עמדה לה בכל פגעי היום הגדול. ממנה למד פיכמן את החריצות, את האהבה לסדר ולנקיון, סגולות שעמדו לו אחרי כן כעורך וכמשורר. סבתא היתה נקיית־גוף וטהורת־נפש, אהבה את השלמות ושקדה על תיקונו של כל פגם. זאת היא ולא אמא שהיתה צופיה הליכות הבית בהתמדה ובהקפדה. קטנה, חביבה, כל כולה שופעת מרץ נעורים היתה מופיעה ברגע הנכון ומגלה כל תקלה. בעיקר, היתה שוקדת להחזיר למוטב את הקטנים כשהיתה תופסת אותם בשעת קלקלתם. בין אם הללו סחבו תפוחי אדמה לצליה על המדורה על גדות הריאוט, בין שנצלו "חמרי גלם" אחרים לעשות עפיפונים, היתה זו מופיעה בנזיפותיה החמורות. אם כי לא פעם היתה נתפסת היא עצמה לחן משובתם של הילדים ונעשית שותפת למעשיהם "הרעים". קשה לה בעיקר להשלים עם ותרנותם של הגדולים, המפנקים את הילדים ומקלקלים אותם ללא כל תקוה. לעומת זאת, נתגלתה מלאה הבנה ושופעת עידוד לנטיותיו המוזרות של נכדה הקטן יעקב. זה הקטן ככל שהוא גדל – גדלה זיקתו לספר, להשכלה, לחלומות שלא מעלמא הדין. כל חריגתו מהמסגרת המוצקה של הבית – נראתה לה לזקנה כמבטיחה ומבשרת. "האחת בבית שנבאה לי עתידות" – מעיד עליה פיכמן ברגשי תודה רוטטים ונאמנים.
לאידיליה המשפחתית נצטרפו תמיד כמה עוברי אורח, ששהותם הקצרה או הארוכה בבית פיכמן היוו גשם נדבות לשתיל הרך בעודנו באבו. היו הללו ה"מלמדים" אשר ביישובים נדחים בסרביים הפכו בבתי אמידים חלק מההוויי הביתי. הם היו שלושה: ר' יצחק זלוטניק, ר' יעקב יוסי ור' טביל. בשלשתם אנו נתקלים פה ושם בסיפורי הילדים, בשיריו וברשימותיו האבטוביגורפיים של המשורר. אם יוצאי ליטא

ופודוליה, אם מקומיים – אלה וגם אלה נתבשמו מהר מהאווירה הכפרית התמימה ששרדה בסביבה ובבית. בסביבה זו שטופת האור אין מקום לאותו אב־טיפוס של "מלמד" שקנה לו שביתה בספרות העברית. אין הדברים שאובים מדמיונו של המשורר בספרו על הרבי המתעסק בעגלה שברחה, בתרנגולת הדוגרת, המתבסם מריח השושנים שתלמידו מביא לו מהגן הסמוך. ה"רבי" לא הקפיד ובקלות פסקה עליו משנתו והיה מהלך יחד עם תלמידיו שכורי האגדה המרפרפת בחללה של הערבה. צליליה וריחותיה הטובים והמקסימים של הערבה כאילו היו מתמזגים עם ריחותיו הקדומים של עולם התנ"ך שרק עתה פרצו מעינותיו חוצה. ר' טביל או ר' יוסי שמחים היו לקרוא דרור לתלמידים, בעיקר בימי האביב והקיץ, כדי לשאוב יחד אתם ממעיני השפע של אור ולבלוב. חולין וקודש נשקו אהדדי...

לכן יובן כי המעבר ל"השכלה" אצל פיכמן הצעיר לא נתלווה במשברים משפחתיים. גם הסביבה לא מיחתה חריפות לשמע התענינותו בספרות־חול. בעיר הנדחת הופיעו משכילי האיזור א. ד. רוזנטל, מרדכי פינקלמן ושבתי לרנר, שמשכו בעט סופרים. בעיירה קרובה בסביבה – מארקולאֶשטי – בביתו של הסופר סת"ם ר' אברהם אלימלך פישמן, צצו בחורים צנומים; יהודה לייב (אחרי כן הרב י.ל. מימון) וגבריאל – שניהם "כתבא רבא" ו"מליצים" נועזים. הללו ובדומה להם היו סרים לבית ושל השוחט ר' אלעזר אוירבאך ואף שם שני אחים צעירים. שלום הבכור ואפרים הצעיר, (המשורר א. אוירבאך מארה"ב). ועיקר עולמם – הספר. בחברותא זו, בה דבק, מצא רעים החותרים אף הם לגילוי של כל ספר חדש וכאן גדל ובער צמאונו הגדול לקריאה. ניתן לשער מה רבים היו המאמצים לגלות חומר קריאה בעיר משוללת ספרים וספריות, כאשר היתה בלצי. רק בימים נתפס לקריאה נלהבת: "עודני זוכר את הרושם של הספר הראשון שקראתי – מספר פעם פיכמן לביאליק – אמנם לא היה זה ספר, אלא קונטרס קטן שבקטנים "מעשה בעלי באבא ובארבעים ליסטים" שהביא אבא בשובו מאודיסה יחד עם איזה לוח עממי של י.י. ליניצקי. אף־על־פי־כן היה זה באמת רגע גדול בחיי. הייתי אז בן שבע בערך, ואולי עוד פחות מזה. הרושם היה מרעיש, ימים רבים אחר כך הייתי מתרגש כל פעם שנכנסתי אל האמבר האפל שבחצרנו, וכיון שאף הוא היה מלא חביות, הייתי משער לעצמי שבכל אחת מהן מסתתר גזלן"...

נפשו הצמאה לגילוי עולמות חדשים, פלאים לא ישוערו, חתרה וגילתה כל פעם בוס ספרים שעוררו ענין, קסמו ואף כבשוהו לעולמים. ללא מוקדם ומאוחר, ללא שיטה והדרכה, כדרכם של קוראים גדולים ונלהבים מהמאה הקודמת, היה בולע כל מה שנזדמן לו בעברית, אידיש ורוסית, במעט הבנה שהיתה לו בלשון זו שרכשה בכוחות עצמו. כהמשך לתנ"ך, לעין־יעקב ולפרקי אגדה ודרוש נתוספו "יוסיפון" ו"ספר הישר" ואחריהם באו ערבוביה מבהילה המאספים של שלום עליכם ופרץ, הרומנים של שמ"ר באידיש, "כור העוני" "מסתרי פריס", "מסתרי החצר הספרדית", "הרוזן מונטה כריסטו", "דאס ווינטש פינגערל" ו"פישקע דער קרומער" למנדלי (עמק הבכא וספר הקבצנים), "זכרונות לבית דוד", "עמק הארזים" ו"יעקב טירדה", שיריהם של לבנסון האב והבן, "רובינזון קרוזו" וראשוני הקלסיקנים הרוסיים... "חבורה קטנה היינו כשבחירוף נפש השגנו חוברת בודדת של 'השילוח', טופס מרופט של 'הפרדס' והיינו כרוכים באותה התלהבות אחר 'על פרשת דרכים' ואחרי ספרי בילינסקי, המבקר הרוסי הנודע. אך לא היה איש בעיר שלאורו נתחמם".

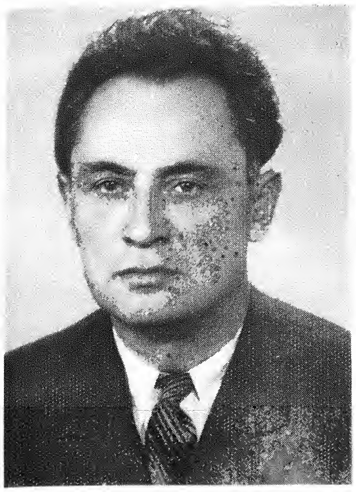
תוך מגעו הראשון עם ספרות העולם, רחב לבו של הצעיר המתבגר ונמשך לאותו עולם מופלא ומבטיח בו מתרחשים הפלאים. אמנם גם בחוגו הצר הוא ברך על הפלאים ועל הנסים המתרחשים לבקרים; פלאים ונסים אלה לא הרפו ממנו עד זקנה ושיבה, אך עם גילוי העולמות החדשים, שוב צר היה לו בפינה הברוכה, בפאתי ארץ מכורתו. עם סימני בגרות ראשונים היה נעלם מדי פעם מן הבית, כשצקלונו הדל על כתפו, שוקע בכפר מרוחק לחדשים מספר וחוזר אלינו. שוב לא די לו בידיעותיו שרכש מפיהם של מלמדיו האהובים ומחבריו המבוגרים. בן חמש־עשרה הוא מגיע לקישינוב, בירת בסרביה, וכמנהג אותם הימים מתחיל בלימודים מסודרים על מנת לעמוד בבחינות בית־ספר תיכון. בקישינוב מצא לו מחיתו בשיעורים עבריים בבית סוחרי־יין אמידים. תמורת אוכל משופע בצלי כבש וביין בסרבאי משומר. יחד עם התקדמותו המהירה בלשון הרוסית הוא מגלה את הספריה העירונית העשירה באוצרות הספרים

שלה. הפעם ניתן לו ליהנות מספרות המופת הרוסית ומהתרגומים בשפע מספרות העולם, בעיקר מהספרות הצרפתית והגרמנית. בגן העירוני המלבב בקישינוב, לרגלי אנדרטתו של פושקין, שאף הוא ערך פעם גלות בעיר זו, התבשם מריחות השיטה והלילך ושתה לרוויה עד כדי שכרות ושכחת החושים מגביעי שירתם של פושקין ולרמונטוב והשהה עצמו בשקדנות על הפרוזה הרגשית והחזקה של טורגניב וטולסטוי.

מאושש, צעד בטוחות בפרוזדור הצר והארוך שהובילו אל שער השירה והמסה...

במחיצתו של פיכמן

חיים הוכמן

הסופר חיים הוכמן

מהמפורסמות הוא שבסרביה נתברכה ביוצרים וסופרים מובהקים שהוציאו לה ביצירותיהם מוניטין בעולם הספרות. יעקב פיכמן המשורר והמסאי נמנה במעולים שבהם.

פיכמן יליד בלצי השתייך למשפחה פטריארכלית ענפה שהיכתה שרשיה העמוקים באדמת בסרביה. בעוד הוא בשחרית נעוריו גילה נטיה להתבדלות בחיק הטבע, במרחבי הערבה ובכרי המרעה המפוארים שנתפרשו במלוא הדר ירקונם בחבל הארץ. מופנם, שקוע בתוך עצמו הוא הפליג שם בחזיונותיו והתייחד ללא מפריע עם הגיגי נפשו. במראות נוף מרהיבי עין ביפעתם הוא הפליא לשקף לאחר מכן את נהר הריאוט בזרימת מימיו השקטים של פאתי האופק, את גדותיו התלולות אי נתרשרשו בהמיית נכאים למשבי הרוח אגמוני הביצה ועצי ערבה שחוחי צמרת, כסופי אור חוורוור בלילות מוארי סהר. בחרוזים צלולי ניב שבמכלול שירתו הלירית התפעמה אז נעימה אלגית, רצופת ערגונים כמוסים, טמירים עד כלות הנפש.

– "את רחבי הערבה ויגונה המתוק קלטתי משדות בסרביה נוף מכורתי" – התבטא באחד מראיונותיו בהטעימו מקור ההשראה של יצירתו הפיוטית.

נפת בסרביה ערש מולדתו על שפעת כרמיה המאפירים במדרוני הגבעות, שדמות תנובתה וארחות חייהם של תושביה – אנשי היישוב עובדי האדמה – רמזו לו בחן קסמם ממרחקי ארץ בשהייתו בכרכי אודיסה וורשה ולאחר מכן בעגנו בתחנה האחרונה בנתיב נדודיו בארץ ישראל.

שנים מספר לאחר ישיבת קבע בארץ ביקר פיכמן במחוז ילדותו. בפרק זמן זה חלו תמורות שהטביעו חותמן על עיר הולדתו. נעלמו בחלקם מטווח הראייה הבתים השפלים ששחו והיו צפויים להתמוטטות ובמקומם נזדקרו ברוב קומתם בתי אבן לתפארת. חידשה חזותה אף אחוזת הבית של הורי המשורר ורק בוסתן הירק שהקיף אותה מכל צדדיה שיווה לה נוי כפרי, טבעי, מיוחד במינו. ברם פיכמן לא נתפש לחידושי הטכניקה שהדהימו בשיכלולם את עין הרואים אלא התרפק על מראות העבר שאם די ניטשטשו בחלקם והועם צביונם בחזקת הזמנים נשתמרו במיטבם בנבכי המוח והרנינו את הלב בנועם זיכרם.

בצהרי ימי הקיץ בשורכו דרכו אל הריאוט נהג פיכמן לסור לחנות ממכר הספרים של לבטוב אשר התמקמה בקרן הרחוב ניקולייבסקי בשיפולי העיר. שם נערמו בעירבוב על גבי איצטבאות־עץ אשר קרסו תחתן ממעמסה תשמישי קדושה דהויי־מראה, מכורסמים מאבק דורות, תילי־תילים של קונטרסים וכרסטומטיות מאויירות לבני הנעורים. בסמוך לפתח הכניסה נפרשו על גבי דוכן עתונים

וכתבי־עת שהבהיקו למרחוק בטריות צבעם ובטרם נמוג מגויליהם ריח הדפוס. אלו עוררו בעיקר את תשומת לבו של המשורר שעקב בהתמדה אחר תהליכי התפתחותה של הספרות והוא עילעל בכובד ראש גליונות ה"עולם", ה"כתובים" או החוברות הגדושות דברי ביקורת ושירה שיצאו לאור בוורשה ובווילנה. לעתים נזדמן לכאן המשורר אפרים אויארבך, שנתגלגל בימי בחרותו לעבר הים ובא בימי הפגרא להתארח בעיר מוצאו. עבותות ריעות נאמנה אשר יסודה בקירוב הלבבות נתקשרו בינו לבן עירו יעקב עוד מימי הנוער הזוהרים ופגישתם עוררה בקירבם הדי זכרונות רחוקים, נוסטאלגיים, מלבבים בעוצמת רגישותם.

ההיכרות עם יעקב פיכמן נחרתה עמוק בזכרוני. היא נתקיימה בדימדומי יום בקרון רכבת שהסיעתני אל מקום כהונתי בעיירת גבולין שבחבל בסרביה. שעון על אדן החלון ותפוס שרעפים הוא הקיף במבטים מסוקרנים את מישורי הערבה שנגולו בחלוף לעיניו ונגוזו ביגוני פרידה. אי־איפה בלב השדות עלופי הדממה היבהבו־קרצו מדורות ואורותיהן הקלושים ריחפו בחלל האוויר המעורפל, רועי עדרים התגודדו סביבותן, חסו בצילן. נזדקר בגלמודיותו המיותמת אף עץ אלון מסוקס, כבד פארות בצדי הדרכים.

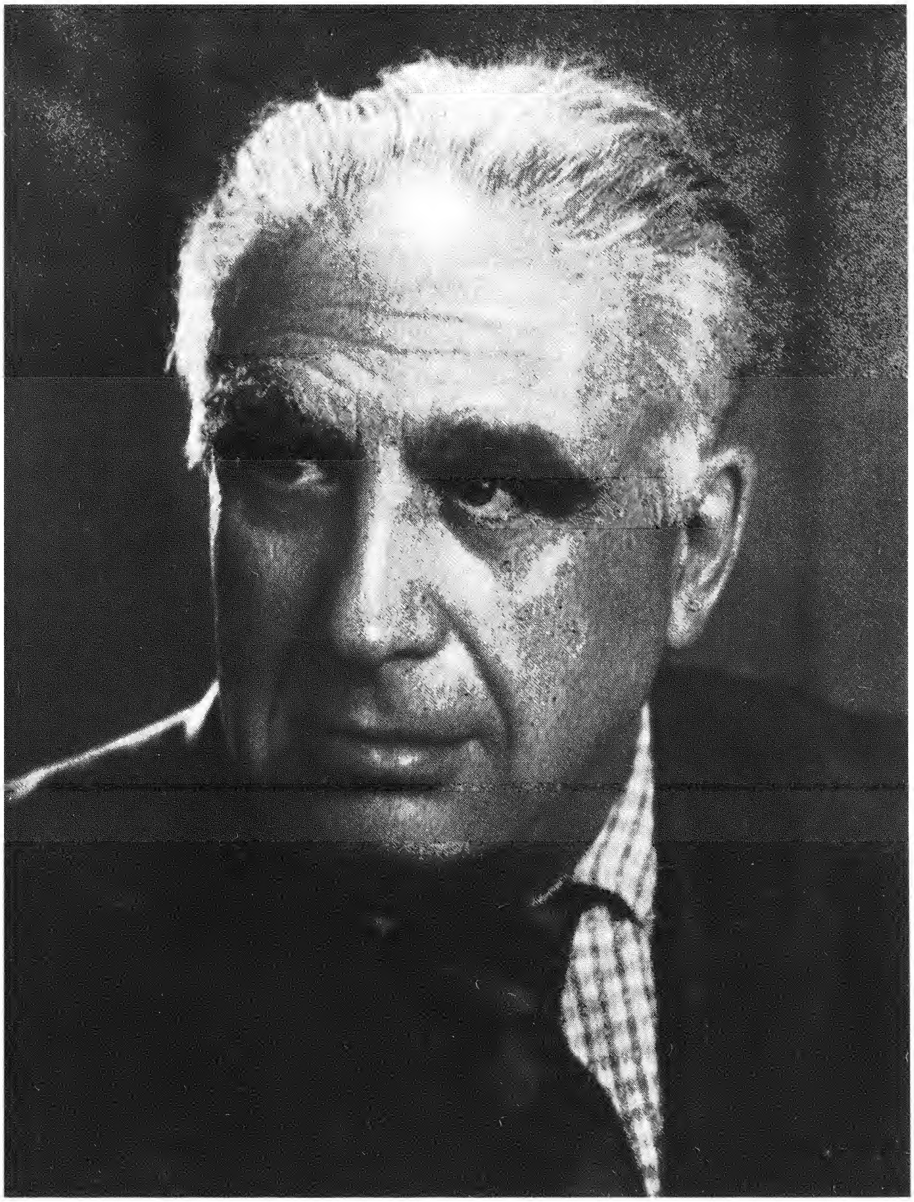
בפרק זמן זה עסקתי בהוראה ולרגלי עבודתי בביה"ס בפרובינצה נסתייעתי בכרסטומטיה לספרות "לשון וספר" שיצאה לאור בעריכתו של פיכמן. ספר לימוד בכריכה הדורה, ערוך בחוש אסתטי ובקפידה. לא זה בלבד שהיקנה למתלמדים ידיעות יסוד בספרות הקלאסית והחדשה אלא גם הרחיב במידה ניכרת אופקי ראייתם באשר חבק במשנתו אף תרבויות לועזיות.

לא יפלא איפוא שהמפעל הפדגוגי רב החשיבות בצורתו ובתוכנו זכה להערכה בקרב המכהנים בשדה החינוך.

בתקופה הארצישראלית המשיך פיכמן להקדיש מעיתותיו ומרצו להגהה ולעריכה של כתבי־עת לספרות ודברי ביקורת. ברם גולת הכותרת ביצירתו רבת האופנים היתה שירתו הלירית שבה נתגלמה ובאה לידי ביטוי אמנותי המזיגה המופלאה של רגש והגות. במיטב שירתו טיפח הערצה לעבודת האדמה אשר רב ערכה בעיצובו של האדם ותדמיתו המוסרית בחברה. ומה עמוקה וחושנית היתה התרשמותו מנוף המולדת אשר הוד קדומים, תנ"כי נאצל עליו למכביר ושעל שכיות חמדותיו התרפק בצימאון ההלך בחולות המדבר!

גישתו האימפרסיוניסטית במהותה טבועה אף במסותיו בהן נתגלו השקפותיו על התופעות בעולם הספרות ועל יצירותיהם של סופרים ואנשי רוח. – "באו עלי בתרעומות – סח לאחר תהייה קלה על מוצאי ומעשי – שאני נותן דעתי בעיקר על הסופרים המוסכמים אשר קנו להם אחיזה בתחום הספרות ושהריני מסתייג כביכול מפרחי הכהונה, מהצעירים שביניהם. קורטוב של וודאות יש בקביעה זו אם כי נתתי מחילי ויהא זה המידה פחותה יותר אף לביכורי עטם של אנשי המשמרת הצעירה, למחונני הכישרון". ולאחר רגעים מספר של שיקול הדעת הוסיף בהערת תגובה: "כלום אין זה בגדר הטבע שקירבה רוחנית, מסורתית תתקיים ביני לבין הסופרים בני דורי? הן למעשה סללו הללו את הדרך לספרותנו בתהליך עיצובה ויצירותיהם הולכות ומשמשות דוגמה לבאים אחריהם".

למיום היכרותי עם פיכמן חלפו שנים. אך נשתמרה בזכרוני שיחתו שקלחה בטבעיות ספונטאנית, עירנית, נוגעת בכנותה עד למעמקי הלב, ואילו העגמימות הרכה, הערבית שניבטה מעיניו הזכירה בדימדומים שחפפו על מראות הנוף, נוף מכורתו.

אפרים אויארבך

אפרים אויארבאך

ל. קופרשטיין

אפרים אויאֶרבאַך נולד בבאֶלצי וגדל באותה סביבה בסרבאית, בעלת הנוף המיוחד, בה נולד וגדל יעקב פיכמן. באותה ערבה רחבת ידים ועל שפתם של אותם אגמי ביצות שעל שמן נקראת העיר. באֶלצי – לשון רבים היא ומקורה במלה באַלטה שפירושה ברומנית ובעגה המולדאבית־בסרבאית – ביצה. אפרים אויאָרבאַך הוא פרי טיפוחיה של אותה סביבה יהודית טיפוסית שבדרום רוסיה, על כל סממני התמימות והלבביות שבה, ואשר המיוחד הבסרבאי שבה נבע מאורח החיים האיכריים, הפאַסטוראַליים. כל היסודות הפולקלוריים, החברתיים והאֶמוציונאַליים של מולדת פיכמן היו ממילא גם נחלתו הוא.

עם כל אלה היה עולמו של אויאָרבאַך אחר במקצת ושונה מזה של פיכמן. התקופה התוססת של שלהי המאה הי"ט וראשית המאה העשרים, הנשבצת בין תאריכי לידתו של יעקב פיכמן ועלייתו כמשורר (תרמ"ב-תר"ע) לבין תאריכי לידתו ושנות התבגרותו של א. אויאָרבאַך (תרנ"ב-תר"ע), הביאה אתה תמורות נוספות ברחוב היהודי וזמירות חדשות פקדו גם פינה נידחת זו שבבסרביה. עצם עלייתו של יעקב פיכמן כמשורר מוכּר והוא בן עיר, אדם קרוב לבית וידיד נעורים של שלום, אחיו הבכור של אפרים, הכוינה את ראשיתו, האֶפיגונית בודאי, ועודדה את צעדיו. ואמנם א. אויאָרבאַך מכיר בפיכמן כרבו הראשון וכמדריכו בשבילי שירה.

המקום, פרק הזמן וקרבת המשוררים מביאים אותנו להקבלות הפותחות אשנב לעולם התהוותו של המשורר. בתי האבות היו קרובים זה לזה קרבת שכנות ושונים זה מזה, אך ידידות מופלאה נשתזרה בין בניהם הצעירים. בית ההורים של פיכמן, אם כי עַר ודרוך, היה עמוס ומכונס בתוך תוכו. בני משפחתו – אביו, אמו, אחיו – היו אנשי עבודה פעלתנים ושקט אידיאלי מינורי היה שורר בכל. דממה עצורה, כבושת יצרים, עולם נוגה ומוצנע. לא כן בית אבותיו של א. אויאָרבאַך, שעמד באותו רחוב והיה שרוי באותו אקלים של מידות ונימוסים אך ללא חומרות קפדניות לצידם, כיאה למעמדו של ראש המשפחה – שו"ב בעמיו. לפי פרקי שיר ומסה שונים שאנו מוצאים אצל אויאָרבאַך, בהם משתלבים תיאורים ופרטים אבטוביוגראַפיים, היה זה בית פתוח, סואן וסוער תמיד. בנסותנו לשקם בדרך של ראטרוספאֶקציה את תבניתו הרוחנית של הבית ולהציץ אל עולמו הפנימי, נבחין מיד כי הבית פרוע במקצת. גם ראש המשפחה וגם יתר בני הבית היוּ מעין חברה בוהאמית, חולמנית והמולנית במקצת, כדרכם של אנשי שאר־רוח אכסצאֶנטריים. קשה להסביר כיצד נשתלב הלך רוח זה בביתו של אלעזר, השו"ב המכובד בקהילה, וכיצד החזיק מעמד בעוד אשר בבית־הכנסת, ברחוב ובבית שלט הווי חברתי

קפדני רתוק למסורת ושמרני. גם אם נוסח החיים של יהודי בסרביה שהיה נתון בתהליכי חילוניות מתקדמת היה מתון ופושר יותר, נתקבלה קלילות פשרנית זו של בית אלעזר השו"ב בעין זועמת.

הבית

הבית של אלעזר שו"ב עמד בבאֶלצי אל פני הרחוב הפֶּטֶאֶרבּוּרגי, כשמאחוריו חצר רחבת ידיים, גדר סביב לה ושער נוטה ליפול. "לכל בתי באלצי היו גדרות כאלה" – מספר א. אויאֶרבַּאך, והוא מוסיף: "לכל הבתים יש חלונות, יש בתים שדלתותיהם תמיד סגורות וחלונותיהם – אפילו הם פתוחים בקיץ, נדמה שהם אטומים ומתחננים: אַל תציצו לתוכנו, אנו סגורים. אך יש בתים שהם תמיד פתוחים". ביתם היה מן הבתים הפתוחים. וחלונותיו, אפילו בימות החורף, שלפי מנהג אותם הימים היו נוהגים לקבוע להם לוחות כפולים נגד הקור והשמשות היו מתכסות בשכבת כפור אטום ומצויץ, כאילו התחננו: אנא, הציצו לתוכנו – אנו פתוחים, כשם שפתוח לבם של דרי הבית. אכן, הדלת היתה פתוחה לכל מיני אורחים, פורחים וקבועים. בין באי הבית היו השכנים, "הלקוחות" וסתם יהודים מבין תושבי העיר. ליד השולחן, שהמיחם המהביל לא היה יורד מעליו, היו נפגשים יהודים "לומדים", בעלי מלאכה וגבירים בעלי אחוזות. יהודי סתם שהסתובב בשוק וקפא מקור, אף הוא לא ראה עוול בכך שנכנס לביתו של ר' אלעזר שוחט ל"החיות את עצמותיו" בכוס חמין של תה ולהקשיב אגב לשיחת חולין של תלמידי חכמים. גם אם אבא ואמא לא היו בבית, היו הבנים ממהרים לקבל את פני האורחים. אכן, אהבת האדם היתה טבועה בדמם.

לאותו בית פתוח לזרים, מגיעים מקרוב ומרחוק. מידת הכנסת האורחים, שהיתה חלק מההוָי המשפחתי בקרב יהודי בסרביה, הגיעה כאן לשיא ביטויה. "למן היום שאני זוכר את עצמי" – מספר אפרים אויאֶרבַּאך – "היה ביתנו מלא אורחים". והיתה משמעות מיוחדת למלה "אורחים", כשהיא מובלעת בלשון יידיש, בנגינת מלעיל ובחיריק קהה. מן החשובים בסידרה היו "מוכרי הספרים" הנוָדים. אורחים אלה שבאו ממרחקים, היו נראים בעינים קרתניות תמימות כנושאי בשׂורת ההתחדשות, שליחי המרד המוסווה, בלדרים מסתוריים הנושאים אתם צופן ההשׂכלה במחתרת. בביתו של השוחט בבאלצי הרגישו עצמם בטוב והיו משתקעים לזמן ממושך. הם הביאו אתם את "קדושת לוי" ו"שבחי הבעש"ט" כרוכים בספרי השכלה עבריים וסיפורי מעשיות ביידיש. יחד עם אלה הביאו גם את שירי הרומנטיקה הציונית של ראשית המאה, של המשורר העממי אליקום צונזר "במחרשתי כל אַשרי ירשתי" ועוד.

אורח מיוחד ומקובל מאד בבית, היה מרדכי טליתניק. ר' מרדכי היה מופיע בבאֶלצי, כסוכן מוכר טליתים, הוא היה מבלה בבית השוחט שבועות וחודשים. יהודי מופלא ופשוט זה שאפרים הקדיש לו אחד משיריו היפים הראשונים, שבּוֹשם המולדת הישנה עולה הימנו, היה בעל נפש חולמנית ופיוטית. גם ר' מרדכי, היה בוהאָמי וניתן להישמע לכל דחף פנימי ולכל קריאת הלב. לא נחה דעתו של טיפוס נלהב זה עד שלא נסע לוארשה במיוחד כדי ללחוץ את ידו של נחום סוקולוב, עורך "הצפירה" ששמו הפך אגדה. רגשי ההערצה לעורך המפורסם שרווחו ברחוב היהודי דבקו בר' מרדכי, אף־על־פי שקריאת העברית החדשה לא היתה נהירה לו ביותר. אותו ר' מרדכי הודה לאלהים על שחלה במחלת הטיפוס וזכה בדרך זו לטעום יין "כרמל" הבא מהארץ הקדושה; הנה הוא מלווה את שיירות "בעלי העגלות" היוצאים לאיזור הכרמים בבסרביה ("קודרי") להטעין שם את חביות היין החדש. הוא נלהב ממראות הבציר ולומד מפי הכורמים את ה"דוינות" ושירי היין הנפלאים. ר' מרדכי התאהב כל כך בבסרביה, בכרמיה, ביינותיה וביהודיה הפשוטים, עד שהחליט להשתקע בבאֶלצי. כאמור היה מבאי ביתו הקבועים של ר' אלעזר שוחט. עם הבאים מחוץ לעיר נמנו גם האחים פישמאַן (הרב יהודה לייב הכהן מימון ואָחיו הביבליוגראף זכריה והמורה גבריאל), אחותם עדה (מימון) ואביהם ר' אלימלך סופר סת"ם ואיש האשכולות. כולם בעלי נשמה יתירה, שנהנו מאוירת הבית והשרו עליו מרוחם.

אכן, כוח משיכה מיוחד היה לבית בזכות בעליו, ר' אלעזר, יהודי גבוה, בעל עינים שחורות שדוק של

עצבות עטה עליהן. עינים אלה היו מעציבות והולכות ככל שהזדקן האיש וזקנו השחור התחיל מעלה פסי כסף זורחים באור יקרות. גרמי, רחב כתפים, זקוף קומה היה והילוכו נאה. ראשית חינו נשא בעיני הנשים שהיו באות ליהנות מזיו פניו, כשהן מביאות אליו את עופותיהן לשחיטה. "הורמנא" (סמיכה) לשחיטה קיבל ב"ישיבה" בליטא וזכה ליצוק מים בקוֹפוסט על ידיו של בעל ה"צמח צדק" – ר' מנדלי מליובאַביץ', מצאצאי בעל ה"תניא", מייסד חב"ד. מאביו ירש את הזיקה לתנועת חב"ד. דביקות זו לתנועה החסידית הצרופה והאינטלקטואַליסטית מרוסיה הלבנה, בעלת החן האצילי וההגות המקורית, שמעטים בלבד בין יהודי בסרביה היו נוהים אחריה, השרתה מרוחה על הבית. כשהיה מגיע הסבא אברהם – אבי האם – מאוקראינה לבאֶלצי והיה מתיישב עם בנו ללמוד את ה"תניא" – מספר אפרים הנכד – נדמה היה להם ולי כי נגאלנו מן הגלות.

ר' אלעזר עצמו לא היה מן המאושרים. כל אותה הפרנסה של שוחט עופות ובהמות, לא היתה לפי רוחו, אולם בן יחיד היה, בנו של שוחט, ובגורלו עלה לשמור על ה"חזקה", כדי שיוכל לתמוך באמו להשיא את אחותו הבכירה. כה נרתם מבלי שירצה לשיגרה. כולו שקוע בחובות ובתשלום ריבית, כשפרנסתו לא הספיקה לו אפילו עד כדי שמירה על ביתו הרעוע ובסופו של דבר נאלץ להוציא אותו למכירה. הוא אולי קיווה שעם המכירה יצליח גם לכונן לו פרנסה אחרת נעימה יותר. אך כשנטל את הספסל הראשון ביד ואמר להעבירו לדירה החדשה, התחיל בוכה. וכה עמד ובכה, כשאליו מצטרפים האשה והילדים המתייפחים בבכי, משל רוצחים התנפלו עליהם. באותו מעמד החליט להישאר בבית, וכמובן נשאר רתום לעול מורשת ה"חזקה"...

בבית שלטה הדלות. המשפחה מטופלת בילדים והאב שקוע בחובות, אך עם כל אלה לא נפגמה הרוח הערה ואהבת הזולת ששררו בבית. השולחן הדל עמד לרשות הכל ומבקרי הבית הרגישו בפשטות המלבבת ובאוזן הקשבת. סכסוך כי פרץ, פורענות כי התרגשה, מיד היו הנוגעים בדבר מופיעים אצל רבי אלעזר לשאול עצה ותושיה. כאדם שפרנסתו באה מידי הציבור לא היה לו כל מגע וכל שיחה ושיג עם האיכרים הגויים. אך התערותו בחיי היהודים הפשוטים, עובדי האדמה, בעלי מלאכה, סוחרים ורוכלים היתה כה בלתי אמצעית, עד שכל פעם כשהיתה שנה שחונה והבצורת איימה על אדם ובהמה, ובעיקר על יהודים יוגבים וכורמים, היה צערם צערו. ערפלי תוגה היו יורדים אז על הבית.

האם – חיה – השתלבה אף היא יפה, כבת ישראל כשרה, בהוָי הבית, עד שרבות מבין בנות גילה קינאו בה. כאם לבנים וכעקרת בית הפתוח לרווחה לאורחים – לא שפר גורלה בדלות המרה. אך בעלת הומור היתה וידעה לקבל גורלה זה ברוח טובה ובנכונות נפשית. גם אליה היו העינים נשואות, בעיקר היו הנשים פונות אליה לבקש עצה ומזור. בת למשפחה חבדית היתה גם היא ובבית התהלכה כולה נלהבת, מוכנה לעזור ולתמוך – אם בישראל.

אף לסבתא – אם אבא – שמור מקום נכבד בפסיפס המשפחתי. היא היתה סמוכה על שולחן בנה היחיד, שקיבל עליו באהבה אחרי מות אביו את החזקתה ונשא בעול השׂאת האחות הבכירה. מופלגת בשנים קיבלה על עצמה לטרוח ולאסוף "צדקה"; היא המקבצת והיא המחלקת בין עניי העיר. עם ערב, כשהיתה חוזרת לחדרה, היתה מרבה בתפילות. כל הילוכה בבית היה מַשרה אוירת מסתורין. לעת ערב נראית היתה כאילו כל כולה הושאלה מעולם אחר; רחוק רחוק מעבר לחיים בעלמא הדין. כל הגיגיה היו בבעלה המנוח. בדמיונה והוא מהלך לו בעולם שכולו טוב, נהנה מזיו השכינה ומשמש שם "מליץ יושר" בעד כל ישראל ובודאי בעד בנה ובני משפחתו. אליו היו נשואות כל תפילותיה ומשאלותיה. הנכדים היו מקשיבים ברטט ילדותי ובהתרגשות מובנה את שיחה ושיגה בינה לבין אותו עולם מדומה. גם הסתלקותה של הזקנה מן העולם, במוצאי שבת, היתה דרמטית למדי. עם דמדומדי יום השבת היוצא היא מבקשת מעל ערש דווי לקרוא לבנה הנמצא אותה שעה בבית־הכנסת. רוצה היא להקשיב ל"הבדלה" שלו. הבן עושה את רצונה ומשמיע לה את ה"הבדלה" ומכבה, לפי המנהג, את הפתיל הבוער בשלולית היין וניצוצות ניתזים. הוא טובל אצבעותיו ביין ומעבירן על שפתותיה והיא מוציאה נשמתה בברכה.

ילדות במזל תוגה

במזל תוגה נולד אפרים – השלישי לבנים. באותו יום בו נכנס לבריתו של אברהם אבינו היתה השמחה רבה. כרה גדולה נערכה בביתו של ר׳ אלעזר, וכטוב לב האורחים ביין ונשתלהבו הרוחות יצאו במחול. יהודים מזוקנים, שראשם עליהם סחרחר מן היין הבסרבאי החריף, הגיעו בריקודם לשיא ההתלהבות. בחדר הצר והצפוף התלכדו עשרות יהודים יד אל כתף, ובעוד הראשים, מעורפלי היין, נישאים למעלה והפיות פוצחים בשירה נלהבת לא השגיחו הרגלים כיצד הן דורסות ודורכות על פני גופו של האח בן השלוש – משה, שנשתרבב בין יער הרגלים. משהבחינו בו כבר היה מאוחר. האח נפל קרבן לשמחת הולדתו של אחיו הרך. הוא אמנם נשאר בחיים, אך הוטל בו מום לכל ימי חייו. חוט השדרה נפגם ונתעקם וגם לשונו ניטלה ממנו. גיבן ואילם, אולם פיקח ונבון, היה מתהלך בבית ומעיניו הנוגות נשקפת האשמה על שמחה שלא ידעה לרסן את עצמה. ואפרים – משבגר ונודע לו סוד האסון – מסתכל היה באחיו ובלבו מחלחלת הרגשת האשמה.

הבית קיים, איפוא, תפקיד חשוב בחינוך הילד אפרים. הוא גדל באווירה אֶכּספרסיוניסטית, רעשנית במקצת, כולה שוֹוַעת ביטוי, מבקשת התמזגות האדם עם הזולת, מלאת חדוה שבפולחן החברה. מכאן הדביקוּת שלו בציבור, הילוכו במעגלי חברה, ומכאן גם האוזן הכרויה והעין המבחנת של העתונאי בעתיד; הסקרנות הבולשת הצומחת תמיד בקרבת אנשים

נימת עצב, מסוג שאינה תמיד לירית, נמסכה בו, למראה האכזריות השיגרתית בה היו נשחטים בבית אבא העופות והכבשים. חוט השני – שלולית הדם שהיתה נמשכת מהגרגרת הפסוקה והחתוכה – נטע בקרבו את ההגות הפילוסופית על מהות החיים, על האכזריות של ״כל דאלים גבר״, את חוסר הישע וחוסר השחר, ועל אף האופטימיזם הטבוע בו והמהווה חלק מישותו נוסכה בו מנה הגונה של פסימיזם ותהייה. לימים, כשעלה ארצה ונזדמן לו לראות בבבן־שמן עצים שידי ערבים גדעום, הוא רושם. ״כשניגשתי אחרי כן לחורשה, היו העצים הקצוצים מוטלים שם כאווזים שחוטים. הפריחה הלבנה הפזורה היתה כנוצות בעיני. דומה היה שאני רואה אפילו טיפות דם מטפטפות מהגרגרות הפסוקות...״

משטרו של בית אבא לא הטיל מרות מיוחדת על הבנים, כשאפרים התחיל להתבגר, כבר ראה לפניו את אחיו הבכור שלום מתמשׂכל. שלום היה, כאמור, מידידיו הקרובים של פיכמן, שעליית כוכבו התחילה להסתמן. היו הללו ימי סער והסתערות ברוסיה. גם יהדות בסרביה לא נוקתה; דחפו לכך התנוּעות החברתיות והאירועים ההיסטוריים: הציונות, ה״בונד״ והפוגרום בקישינוב. רבו חוגי המשכילים והמתקדמים ועל רקעם התבלטו כמה שמות בעלי צביון מקומי, שהיו מושכים בעט ומנסים ללכת בדרכי הסופרים שצמחו ונתגלו על אדמת בסרביה – יהודה שטיינברג וש. בן־ציון, שבהופעתם היתה מן הבשורה והקריאה כאחד. צצו ועלו שבתי לרנר, י. פינלקמן, א. ד. רוזנטל. רצונם של אלה היה חזק מיכולתם ורובם נשארו בשולי הדרך, ללא תרומה ניכרת, וכשם שבצבצו כן גם נשכחו. אך רישומם היה ניכר בקרתנות התמימה ששלטה בבסרביה. התיאטרון האידי שהיה בעצם פריחתו ושלהקותיו הגיעו לבסרביה ושאבו ממנה כוחות מעולים (פישזון, מיכאלסקו, דוידוב, האחים איידלייב ועוד), אף הוא עורר וקרא.

עם כל אלה היה אפרים, עד גיל ארבע־עשרה, שקוע כולו בלימוד הגמרא, בקול צלול ובלחן המקובל היה מגלה שלא מדעת שירה גם בסוגיות היבשות של התלמוד. חוץ מפרקי תנ״ך, פרקי פיוט ותפילה ושירי העם שבקעו דרך חלונותיהם של שוליות ובעלי מלאכה, לא ידע עדיין על קיומה של שירה גדולה, אוניברסלית. הרבה קלטה אז אזנו סיפורי עם ומעשיות חסידיות בבית ובבית הכנסת, מפי אמא ומפי סבתא, וב״חדר״ מפי הילדים. בבאֲלצי נשמרו עד לאותה תקופה בתים וטירות מימי השלטון התורכי, על תקרותיהם המקומרות ועל מרתפיהם הטחובים, האפלים והעמוקים עד בלי סוף. על אחד המרתפים־המערות היתה מהלכת אגדה כי הוא אחד מהמחילות הנסתרות, שדרכן מגיעים לארץ־ישראל. אבל כדי להגיע לשם יש צורך בהֶעזה, בכוח ההעפלה בדרך חושך וצלמוות... כוחה של אגדה זו היה יפה לבשורת השירה לאויֶרבאַך; לימים הנציח אותה בשירה דרמטית ״המערה״.

פסיעות ראשונות

רק אחרי 1905, בהשפעת אחיו הבכור שלום וחבריו, מתחיל אפרים ללמוד רוסית. קפיצת הדרך לא היתה קשה ביותר. וכפי שקורה תמיד הוא נסחב כולו, אחרי התכשרות קצרה, אבטודידקטית כמעט, לקריאה רוסית וממנה חזרה לעברית ולידיש. היה זה קיץ ראשון לקריאה נלהבת; פרץ ומנדלי, סמולנסקין ויהודה שטיינברג, טורגנייב, טולסטוי וגוגול. כולם בערבוביה הרמונית תרמו מחלקם להרחבת אפקיו של המשורר לעתיד.

באותו זמן כבר היה שלום אחיו מתהלך כאֶכּסטרן באודיסה. שיחק לו המזל לאפרים ונשרט ע"י חתול ונתגלגל לכרך הגדול לקבל זריקות במכון הפסטרי היחיד בכל דרומה של רוסיה. אם כי עול ימים, פקדה כבר אותו מלכת השירה. משאת נפשו להיות באודיסה ולהיפגש עם סופרים וחכמים, שקנו להם שם באותם הימים, התגשמה סוף סוף. אך כפי הנראה צעיר מדי היה, רופף בהישגיו וקרתני בהליכותיו, כדי שיוכל לגשת ולעמוד לפני שׂרי הספרות היידיש והעברית אליהם נשא נפשו. הנסיונות להגיע אליהם היו נסיונות נפל. שכן ודאי לא מעטים היו הצעירים הטרדנים שנהרו לבירתה הדרומית של הספרות העברית, ומאורי הספרות של אותה תקופה לא תמיד ולא לכל אחד היו מוכנים להאיר פנים. לביאליק ולאחד־העם לא העיז כלל לגשת. מ.י. לינאֶצקי, הסופר ההומוריסטן היידי, לא שבע נחת. זקן, נרגן ומלא טענות כרימון על סדרי העולם ועל יחסו של "העולם" אליו – לבו של הצעיר לא הלך שבי אחריו, ואילו קבלת הפנים הזעומה לה זכה אצל מנדלי טעמה שמור עמו עד היום הזה. "יונגערמאַן, וואס ווילסטו" – "צעיר, מה רצונך". בזעם רועם הניס מנדלי מוכר־ספרים את זה שלאחר ימים רבים יהיה דבק במורשתו. אילו ניחן הסבא ברוח האיצטגניות היה מבחין בזה הקטן, ורואה בו בעתיד אחד מסגולי שליחות היידיש בארץ רחוקה וזרה ומלאה מיליונים יהודים. ובלי ספק היה מתרכך ומזדיין באורך רוח. אבל כרגע לא הבחין שהוא מבריח ממנו אחד מיורשיו הנאמנים. הצעיר ברח פצוע אכזבה, אך לא מיואש.

חווית האכזבה שהנחילו לו גדולי הדור, אותם כה העריץ, הכאיבה לו והמרה לו את הרגשת החגיגיות, שנתלוותה אליו בעיר הנמל הדרומית, כלילת היופי, אשר היתה מכונה בפי כל תושביה ומבקריה בשם "אודיסה אמא". ה"פּאַסאַז'" שבמרכז הכרך, על שלל אורותיו, הרחובות המצוחצחים והמבריקים, פקחו את עיניו להבחין בקרתנות העלובה בה הוא חי בעיר המחוזית. לעומת זה הצליחו להבהיר לו כי נטע זר הוא כאן. רגש זה משותף היה לכל הסופרים יוצאי בסרביה. תמיד התעורר אצלם רגש הגעגועים העז והרצון לחזור, מיד אחרי הופעתם הראשונה בעיר. היה זה קסם האדמה שמשך אותם חזרה. החלקות הקטנות של הדוד חיל החקאלי באלכסנדראָני (מושבה חקלאית יהודית קרובה לבאֶלצי), משתלת הפרחים של בינה, היהודיה מוואָרטוז'אָני (אף היא מושבה חקלאית), ריחות פרחי השיטה והלילך משכו: שובה, בן־אובד.

בינתיים הנביטה בלב כמיהה חדשה. בבית־הכנסת הציוני "יבנה" היה הנער מקשיב בשבתות לנואמים חוצבי־להבות על שיבה לציון, בעוד שעל שפת הים עגנו אניות שעשו דרכן ליפו. כל פעם שהיה יורד לטיילת על שפת הים, תקפו אותו געגועים בלתי ברורים למרחקים. הפעם לא רצה חזרה הביתה אל הערבה הבסרבאית, גם לא להישאר בעיר ולהסתופף בצילם של סופרים ומשוררים. הן כל אחת מהאניות העוגנות בימה של אודיסה יכולה להוביל אותו, ולו גם בדרך נעלמה וקשה כזו שנסתמנה במערה שמתחת לבית הטורקי שבעירו, לשם... לארץ־ישראל.

ימי הטיפול במכון הפסטרי חלפו עברו חיש מהר ואפרים חזר לבאֶלצי. הוא שב ולא ידע מה לעשות בנעוריו המוסערים, בכמיהותיו המתרוצצות, בידים ללא מעש. עם כל גישתו הסובלנית של האב להתנהגות הבנים לא הסכים שהבן יבקר בגימנסיה. לחדשים מספר יוצא אפרים למה שהיו קוראים באותם הימים ל"קונדיציה" – לאמור: משרת "מלמד" או מורה פרטי למשפחה או לכמה משפחות יהודיות בכפר נידח. אך ה"קונדיציה" לא סיפקה את הנער והוא חוזר לבית ההורים והשאלה מה יעשה עומדת לפניו בכל חומרתה.

אמנם פרוֹיקאָ (השם המקוצר של אפרים ביידיש) לא שקט. הוא למד הרבה והתחיל להכשיר עצמו כמשורר, ומיטב ההכשרה הרי היא הכתיבה עצמה. כבר ב־1909 הוא מפרסם סיפור עברי לילדים ב"בן־שחר" של מ. קרינסקי ושר ביידיש ב"זאנגן" (קובץ שיצא בווילנה).

**

*

ב־1927 ערך אויאָרבאַך סיור נרחב בבסרביה, בארץ־ישראל ובברית־המועצות. בביקורו בבאֶלצי, ראה את עיר־מכורתו הנידחת בכל שממונה הקרתני. ערפל סמיך וכבד נחת עליה. שלטון האימים, האוליגארכיה של רומניה ריאקציונית ואנטישמית, השתולל במלוא זדוניותו. בסימטאות המוכרות לו מתקופת האביב של חייו הוא פוגש תושבים מובלים כבולים בשרשראות, יהודים מהלכים כצללים מאימי ה"סיגוראַנצה" (הבולשת). באותה נסיעה בביקורו בברית־המועצות ראה גם את "אודיסה־אמא", שאף היא נתגלתה לו בשחר נעוריו על כל קסמיה של המטרופולין הדרומית. לא היה בה כל זכר לאותם חיים יהודיים תוססים מלפני מלחמת העולם הראשונה. גם אם עדיין הופיע עתון יהודי במוסקבה ונדפסו ספרים ביידיש, בלט ונראה השדפון הרוחני. בספרות יידיש השתלט קונפורמיזם מזעזע, המיבש כל טיפת כשרון. סופרי יידיש כבר אז התהלכו כנידונים למוות וכעולים לגרדום. היהודים אחוזי פחד והקולקטיב היהודי נטול כל כוח ליכוד קיבוצי. רק אז הבחין כי ארץ־ישראל היא היחידה, כלילת הפתרונות. יעודו כמשורר התחזק שבעתיים. כל צמיחתו וגידולו בספרות יידיש ובעתונותה בצל קורתה של יהדות אמריקה, עמדו בסימן השמש הגדולה שבמזרח. כחמניה הבסרבאית כיוון עצמו תמיד אל השמש.

**

*

מכורתו בסרביה. נוף הילדות נטוע בו לפני ולפנים ומלווה אותו בכל שלבי יצירתו. כל הרגשיות העדינה של הלירקה שלו, העצבות הבריאה המקופלת בעולם מלבלב ובלה חליפות, ההומור הקל, החפשי, הטבעי, הכנות והלב הפתוח לרווחה, כושר תפיסת המראות והצלילים וכל יתר יסודות השיר שלו – מאותו עולם אמת, מוחשי וסמלי, חוצבו. הדימויים שלו נחטבו ממכרה דשן; הם נחשפו לו כאוצרות שבאגדה. עולם זה רווי מראות ודמויות עורר הלכי נפש. העלה מנגינת־לב והשחיז כל קליטה וכלי ביטוי. אך לא רק הנוף הטבעי של האיזור, גם הנוף היהודי החברתי הבריא והמיוחד במינו ואף נוף הבית והמשפחה נסתננו ונספגו לתוך רקמת היצירה והעשירו את דמה. גלריה של דמויות מגופה החי של החברה היהודית בדרומה של רוסיה ובעיקר בסרביה, אוצרות אתנוגרפיים־פולקלוריסטיים, כל אלה הוסיפו מבושמם על ריחות השדה והגן, העלו את לחן השיר, ריפדו את מיטב ערוגותיו.
לעושר האפשרויות לפענוח הנוף, שליווה אותו גם בשירתו על ישראל ועל פינות־חן בארצות־הברית, מתלוותה זיקה רוטטת לדמות. זו תמיד מחוטבת אצלו כאילו ישר מתוך קשיות הסלעים הפראיים של ההווי הבסרבאי. היינו עדים, עד כה, בספרות המופת של יידיש ואף בעברית בגולה, כי בעצם הנהייה אחרי הנושא החברתי ניטשטשו הדמויות באפרוריות אחת של אבטיפוסים בחברה נטולת דם ודלת יצרים. בלהט הריפורמציה החברתית נשכח היחיד. אפילו פרץ וברגלסון נראו כנוהים אחרי שיטת "אין זה מענייני" של מנדלי מוכר ספרים, באשר תמיד היה ענין אחד גבוה מעל גבוה – החברה היהודית. גם בהרבותם פרטים ופרטי פרטים נדמה היה שהכל מכוון לסמל, לאבטיפוס שליט, ל"סוסתי". גם אויאָרבאַך אינו נקי מסמלים. כל היצר האֶפי שלו מוצא פדות בעיקר בשירה הדרמטית שלו ("המערה", "מעשה בקבצן שביעי", "אחים" ועוד). אך לא פעם מזדקרת מיער הלירקה ביצירת אויאָרבאַך הדמות האֶפית. הדמות אינה הולכת לאיבוד ביער הסמלים, היא שייכת לעצמה, לדם שבעורקיה. רצונכם היא מפזרת את הערפל שבחוויה, ברחשי הנפש, בתהייה הפילוסופית. וגם אם היא עצמה עולה לפעמים בקלילות מתחמקת, אין היא נעלמת אלא חוזרת ומתיצבת, מוצקת, "בשר־ודמית", שרשית. ודאי שאתה מונה בה סימנים אתנוגרפיים, והבסרביות היא היסוד בה, אך היא גם תמרור בנתיבי השיר,

בלעדיה הוא תלוי רפה ומרפרף כאויר המלוהט בחרבוני קיץ.
הנה "משה הערש – א פלייצע" – "משה הירש, נטה שכם": כתפים נכונו לשקים וטלאים/ילדים ככברה לנענע/העינים לעולם – רוך ביישנות בהן/כאילו להודות נכונו... אכן כתפיים נכונו לשאת בעול, אבל העניים לשאת באשמה.

כי אפרים אויאַרבאַך אינו מתכוון לזכות בדמות כדי להביאה כשניאור לשיאה של אפותיאוזה נלהבת לכוחו האגדי של נוח פנדרי, כי גם "משה־הערש – א פלייצע" עצמו אינו גיבור המיתוס כשמשון, הרקולס ואיליה מוראַמאֶץ. יהודי פשוט היה שעיניו רכות וראשו ראש של תלמיד חכם שכוחו וחיוניותו בכתפיו הרחבות. "משה־הערש – א פלייצע" – ניחַן בכוחו זה לא להפגנות, אפילו אם הסוציולוגיה והספרות היהודית זקוקות לו. בהתנגדותו ובתגובתו לתוקפנות הגויית אין מעשה גבורה, אלא תגובה טבעית. סוף סוף את הדקירות בגב קיבל משה־הערש ולא הגויים הרבים המתקיפים. משה־הערש אינו מתרגש גם מכך. העיקר כאן תגובתו הבריאה, העשיה הטבעית, ההעזה והיכולת. אויאַרבאַך מעלה את גיבורו ואת הדומים לו במעלות השיר, גם מתוך כוונה לשמור על זכרם, שגלגול זה של דמות יהודית לא תצלול לתהום הנשיה, גם אם נעלמה מעל פני המציאות.

ולבסוף בסרביה הנחילה לו את לשון יידיש על ניבה ועל האידיומים המיוחדים שלה; מעטים מבין משוררי יידיש תרמו לחישוף אוצרותיה הרגיונאַליסטיים של לשון יידיש בבסרביה. לשון זו קרוצה מחומר רוטט, תמיד רענן, כאילו רק אתמול נטפה מעל שפתות העם בדברו. רקמתה בשרית וכולה שומרת על חמימות עממית. בלשון זו דיברו במשך כמאה וחמישים שנה ילדים אשר למדו ב"חדר" והקשיבו לברכת "אלהי אברהם" מפי סבתא, אבל גם היו מהלכים בשדות, משחקים על שפת הנחל ומטפסים על עצים בגנים; בלשון זו דיברו מבוגרים שהיתה זו לשונם הבלעדית בבית, בבית־הכנסת ובשוק, אבל מרבית יומם בילו בכפרים, הלכו אחרי המחרשה ועדרי הצאן, חלבו פרות, גיבנו גבינות ותלשו עלי טבק. היתה זו עגה עממית שכל מה שנבלע בתוכה נעכל בחלקלקות. השכנות הטובה עם האיכר המולדבי, הכורח לקרוא בשמות חיות, עופות וצמחים, פעולות ומצבים שהרחוב היהודי טרם ידע אותם הם שמוסיפים לווית־חן להתהוות לשונית זו, אשר אויאַרבאַך הצליח להנציחה ביצירה הספרותית שלו. לשון זו קיבלה גוונים מיוחדים בהרוותו אותה בהאֶבראיזמים רבים, ליקוטים משיחות חולין של תלמידי חכמים בבית אבא, בניבי תנ"ך, משנה ותלמוד לצידם של ניבים ארצישראליים. כל אלה רודפים אחריו בשיר, בכותרת, בדימוי, בחרוז והרקמה הלשונית ססגונית ומצויצת כערבה הבסרבית ומשווה לכל בנין השיר מלודיות משלה.

בלצי בשירתו של אויארבך

*** דַּפִּים מֵרֵאשִׁית**

אֶפְרַיִם, בְּנָם שֶׁל אֱלְעָזָר וְחַיָּה,
נוֹלַד בְּשִׁבְעָה בְּכִסְלֵו, שְׁנַת תַּרְנַ"ג,
בְּבֶּלְץ, עִיר – כְּגֹרֶן־תְּבוּאָה, בָּהּ הַיַּיִן
נִמְכָּר בְּנַטְלָה, הַחִטָּה בְּשַׂק.

הָאָב הָיָה שׁוּ"ב, כַּקְּטִיפָה לוֹ עֵינַיִם,
גַּבּוֹתָן – פָּרֹכוֹת הַמְּלִיטוֹת מֻבְטָן,
נִיבוֹ – לַמְדָנִי, וְשָׁקוּל כִּבְמֹאזְנַיִם,
חָלִילָה, כְּאֶחָד מִן הַשּׁוּק, לֹא יִטְעַן.

* אפרים אורבך. פונים אלטען ברונען, לידער און פאעמעס.

מתוך הספר "עֲרָה הָעֲרָבָה" תרגם מאידיש אליהו מייטוס מבוא: דב סדן ממעינות קדומים. שירים ופואמות מאת אפרַים אוירַבךְ הוצאת מוסד ביאליק ירושלים 1967 ע' קכ'

מִמּוֹלֶב, מֵעֵבֶר לַדְּנֶיְסְטֶר, בָּאָה אִמָּא,
לְבֶלְץ, לְבוּשָׁה שִׁירָאִין וּבְרוֹקָט,
עֲקֵבֶיהָ גְּבוֹהִים, מְהֻדֶּקֶת קִמְעָא,
עִם 'מְנוֹרַת־הַמָּאוֹר' וְיִחוּס שֶׁל חַבַּ"ד.

הַ'חֲזָקָה' יָרַשׁ אַבָּא בְּמֻקְדָּם, בִּנְעוּרֵיהוּ,
עִם בֵּית־הַנְּצָרִים שֶׁל הַסַּבָּא, הַשָּׂח,
הַסַּבְתָּא, שֶׁדְּבְדְּבָנֵי־חֵן – עֵינֶיהָ,
הַמִּטְפַּחַת קָשְׁרָה בִּצְנִיעוּת לְרֹאשָׁהּ.

הַסַּבְתָּא שָׁכְנָה בַּקִּיטוֹן הַמְיֻחָד לָהּ,
עִם שְׁמָשׁוֹת, הַחַמָּה בַּשְּׁקִיעָה זַהַבְתָּן, –
כְּצַעַד־מַלְכָּה הָיָה אָז מִצְעָד לָהּ,
מַלְכָּה, שֶׁאִבְּדָה בְּאִבָּהּ מַלְכוּתָהּ.

וְאַבָּא לְסַבְתָּא הָיָה רֹאשׁ דַּאֲגוֹתֶיהָ,
אִישׁוֹן בַּת־עֵינָהּ, בֵּן יָחִיד לָהּ, בְּכוֹרָהּ,
אַךְ שׁוֹמֶרֶת הָיְתָה בִּמְיֻחָד נְכָסֶיהָ,
גְּבִיעִים, פָּמוֹטוֹת – עַד כְּחוּט־הַשַּׂעֲרָה.

הַסַּבְתָּא אֶת אַלְמְנוּתָהּ, כְּמוֹ כֶּתֶר,
אֲשֶׁר לָהּ נוֹעַד, בְּגַאֲוָה אָז נָשְׂאָה,
וְאֶת בְּדִידוּתָהּ כָּךְ מֵרְקָה מֵרוּק־יֶתֶר,
שֶׁכַּשֶּׁמֶשׁ בְּאֵגֶל־דִּמְעָה נוֹצְצָה.

בְּקִיטוֹנָהּ בַּלֵּיל, בִּצְלָלִים מְכֻתֶּרֶת,
פָּתְחָה בְּמִלּוֹת־הַתְּחִינָּה אֶת נִיבָהּ,
הָיְתָה לַחַלּוֹן, לַסִּמְטָה מְדַבֶּרֶת,
לְאִישָׁהּ, אֲשֶׁר לֹא בְּעִתּוֹ עֲזָבָהּ:

'חַיִּים־שְׁמוּל, טוֹב לְךָ שָׁם, בְּעָלְמָא דִּקְשׁוֹט,
עִם הָאָבוֹת שָׁם תֵּשֵׁב וְהִנְּךָ מְאֻשָּׁר,–
וְלִי, אֶסְתֵּר־לֵאָה, בַּחֵךְ מִין יֹבֶשֶׁת,
מִצְוָה לַעֲשׂוֹת הַלֵּבָב בִּי יִבְעָר'.

וּפַעַם, כִּי חָשָׁה עַצְבוּת בָּהּ אוֹכֶלֶת,
צָוְחָה בְּקוֹל מָר: 'חַיִּים־שְׁמוּל, מַה תִּשְׁלַו?
הֵן יוֹדֵעַ אַתָּה, כִּי אֲנִי פֹּה סוֹבֶלֶת,
וְאַתָּה שָׁם יוֹשֵׁב לְךָ עַל כֵּס־הַזָּהָב!'

בְּלֵיל־חֹרֶף אֶת טַעֲנוֹתֶיהָ שָׁמַעְתִּי,
וָאֶכְבֹּשׁ אֶת רֹאשִׁי בְּכַסְּתוֹת הַמִּטָּה,
אָמְנָם, אֵין בְּכָךְ כָּל תּוֹעֶלֶת, יָדַעְתִּי,
אֶל סַבָּא בְּעוֹלַם־הָאֱמֶת אָז הָגְתָה.

נַעֲשָׂה לִי קָרוֹב זֶה – אֶל סַבָּא – הַשִּׂיחַ,
מִיַּלְדוּת עוֹד קִשַּׁרְתִּי שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת;
חֶדְוָה, שֶׁפִּשְׁרָהּ גַּם עַתָּה לֹא אַבִּיעַ,
בַּחֹרֶף הִסְתַּעְנָה מִקִּיטוֹן בַּלֵּילוֹת.

הָיָה סוֹף הַקַּיִץ, שְׁקִיעָה פְּעַפְּעָה,
עִם מוֹצָאֵי־שַׁבָּת רַד הַלַּיְלָה, חָשַׁךְ,
הַסַּבְתָּא, חוֹלָה, 'בֵּן יָחִיד לִי' קָרְאָה,
קוֹלָהּ מְהֻרְהָר, עַגְמוּמִי הוּא וְזַךְ.

אֶת אַבָּא הִבְהִילוּ מִבֵּית־מִדְרָשׁוֹ אָז,
לִמְרַאֲשׁוֹתֶיהָ שֶׁל סַבְתָּא עָמַד.
'אֲנִי כֹּה עֲיֵפָה, עַד לִישׁוֹן' לָחֲשָׁה אָז
לְאַבָּא וְעָצְמָה אֶת עֵינֶיהָ מִיָּד.

אַחַר שׁוּב פָּקְחָה אֶת עֵינֶיהָ וּבְתֵמָהּ
וּבְעַיִן צְלוּלָה אָז הִבִּיטָה עָלָיו:
'עֲשֵׂה, לוּזֶר בְּנִי, "הַבְדָּלָה", כִּי שֶׁמָּא
יִקְרֶה וְאִישַׁן רַב יוֹתֵר מִשֶּׁאֶתְאַו'.

בַּבַּיִת הָיְתָה בַּת־צְחוֹקָהּ מְרַחֶפֶת
כְּכֶתֶם שֶׁל שֶׁמֶשׁ עַל כֹּתֶל כֵּהֶה,
יַרְקוּת־הַשָּׂדֶה מִבַּחוּץ שָׁם נוֹדֶפֶת
עִם בִּינַת סַבְתָּא וּמָטָר הַמַּרְוֶה.

סַבְתָּא בִּקְשָׁה שֶׁיַּגִּישׁוּ לָהּ מַיִם,
נָטְלָה אֶת יָדֶיהָ, לִחְלְחָה הַשְּׂפָתוֹת,
אוֹתִי אֲזַי לְלַטְּפָהּ עַל אַפַּיִם,
אַךְ לֹא זָזוּ יָדַי, כְּמוֹ מְשֻׁתָּקוֹת.

יָדִי אֶת נֵר־הַהַבְדָּלָה הֶחֱזִיקָה
וָאֶחְזֹר אַחְרֵי אַבָּא עַל 'בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל',
בִּלְשׁוֹנוֹת־אוֹר דַּקּוֹת הַשַּׁלְהֶבֶת הִבְהִיקָה,
אֲשֶׁר הִתְאַבְּכוּ – סְלִיל אֶחָד מְפֻתָּל.

סַבְתָּא הַמִּלִּים כְּמוֹ יַיִן נָטְלָה
עַל שְׂפָתֶיהָ יְבֵשׁוֹת, אֶל הַפֶּה הַצָּמֵא,
קוֹלָהּ הִצְטַלְצֵל רַעֲנָן אָז אֶל מַעְלָה
לְבִרְכַּת 'הַמַּבְדִּיל' הָאַחְרוֹן בְּ'אָמֵן'.

מֶבָּט עוֹד אֶחָד הִיא בְּאַבָּא שָׁלְחָה
בְּאַהֲבָה, הָרוֹטֶטֶת תּוֹכִי עוֹד הַיּוֹם,
וְתֵיכֶף לָכֵן חַיִּים אֵלּוּ דָּעֲכוּ,
שֶׁזָּרְחוּ פ' קֵיצִים בִּצְנִיעוּת וּבְתֹם.

פּאָעזיע פון לויטערסטע קוואַלן

אלכסנדר מלכסון

אלכסנדר מלכסון

צען יאָר ווערט זינט עס איז אַוועק אין דער אייביקייט דער יידישער פּאָלקס – פּאָעט און שרייבער אפרים אויערבאַך ז"ל, אַ פלאַנץ פון דער געזונטער און פולבלוטיקער בעסאַראַבער ערד, פון דער שטאָט בעלץ, געהערט ער צום חוט – המשולש פון די אַנדערע צוויי גרויסע בעסאַראַבער יידן, אויך בעלצער, יעקב פיכמאַן און חיים גרינבערג און פונקט ווי זיי, האָט אויערבאַך טיף געוואָרצלט אין באָדן פון יידישן פּאָלקס־לעבן, אין געזאַנג פון פּאָלקס־טימלעכן און האָרעפּאַשנעם יידישן לעבן. די דאָזיקע אקאָרדן האָבן אָפּגעקלונגען אין אַלע זיינע לידער, אין אַלץ וואָס ער האָט געשאַפן. ער איז דער שטילער ברכי־נפשידיקער תפילה־זינגער, וואס הינטער זיין התרגשות און צעגליטער פאנטאַזיע שטייט אַ פאַנאַטישער גלויבן אין מענטש.

אויערבאכס לידער זענען בעצם יום־טובדיקע, טייל פון זיי אמתע תפילות, ווי: מודה אני, קריאת־שמע, אשרי יושבי, ויתן לך, אלוהי נצור, ואתחנן, במה מדליקין, לכה דודי און נאַך און נאָך; "ס'איז דיינער דער גוף, די נשמה איז דיינע/אפילו דאַס בענקען נאָך דיר אינדערפרי,/דער שטויב נאָר וואָס גרויט אויף מיין לעבן. איז מיינער מודה אני". ער האָט, מיט אַזאַ לירישן דממה־דקהדיקן ניגון, אַריינגע־בראַכט אין דער יידישער פּאָעזיע דעם וווּנדערליכן סינטעז פון חב"דער אינערלעכער התלהבות מיט בעסאַראַבער פשטות, מיטן גערוך פון ווייץ און קאָרן און פון וואָלעכישער פרייד און טרויער. ער ציט טאַקע זיין יחוס־קייט פון די חב"דניקעס ביז רש"י.

אפרים אויערבאך ז"ל איז געבוירן געוואָרן ווי כ'האָב שוין דערמאָנט, אין בעלץ, בעסאַראַביע, אין יאָר 1892. אין יאָר 1908 האָט ער דעביוטירט אין דער ליטעראַטור. געלעבט אַ צייט אין וואַרשע. 1912 אין ארץ ישראל, מאָביליזירט אין יידישן לעגיאָן, אין דעם גדוד נהגי הפרדות אין גאַליפּאָלי. מיטגעמאַכט דעם קריג; נאָך אַ שווערער שלאַפקייט, אַלס רעזולטאַט פון די שווערע קאַמפן אויפן פראָנט, געמוזט פאַרלאַזן דאָס לאַנד און זיך באַזעצט אין אַמעריקע. אַרויסגעגעבן אַרום 15 ביכער, לידער און עסייען.

די גאַנצע פינף און פופציק יאָר וואָס ער האָט געלעבט אין אַמעריקע, איז ער געשטאַנען ביי דער כהונה פון יידישן געדרוקטן ווארט; געווען פון די רעדאַקטאָרן פונעם "טאָג מאָרגן־זשורנאַל" און דאָרט געשריבן זיין טעגלעכע קאָלום "אויף דער וואָגשאַל", איבער ליטעראַטור־און קולטור־פּראָבלעמען, קריטיק און זכרונות.

נאָך דער אנשטייאונג פון דער מדינה איז אויערבאך געקומען עטלעכע מאָל אויף באַזוכן אין לאַנד און אָנגעשריבן צענדליקער לידער און אַרטיקלען אין "טאָג־מאָרגן זשורנאַל" וועגן ישראל. צווישן די

אַרבעטן זיין באַקאַנטע פּאָעמע "ווייסע שטאַט", וואָס איז אויך איבערגעזעצט געוואָרן אין עברית. אין 1970 האָט זיך די משפּחה באַזעצט אין ישראל: אפרים, זיין פרוי חנה תבלח"א, זייער טאָכטער עדה מיט איר מאַן און קינדער. אויערבאך ז"ל, איז נפטר געוואָרן אין תלאביב. די משפּחה לעבט אין ישראל.
אפרים אויערבאך האָט אָנגעשריבן איבער 15 ביכער, איך וועל דאָ דערמאָנען די גרעסטע טייל ון זיי לויטן כראָנאָלאָגישן סדר: "קאַראַוואַנען", "דער רויטער פּאָדעם", "פּונעם אַלטן ברונעם", "לויטער איז דער אלטער קוואַל", "דאָס קול פון דער טערקלטויב", "אדאס לידער בוך", "אין די טריט פון גאולה", "יעקבס געצעלטן", "געטראַכט מיט עברי טייטש", "גילדענע שקיעה", "אין שפּעטן נאַכזומער", "וואַך איז דער סטעפּ" און אַן אָפּקלייב פון זיינע לידער מיטן נאָמען "אַ לעבן צווישן טאָוולען", וואָס ער האָט נאָך באַוויזן ארויסצוגעבן פאַר זיין פּטירה. אייניקע פון זיינע ביכער זענען איבערגעזעצט געוואָרן אין עברית דורך די שרייבער: אליהו מייטוס ז"ל, און יבלח"א, שמשון מעלצר, ישראל זמורה, ק.א. ברתיני, ל. קופּרשטיין, אביגדור המאירי, יוחנן טברסקי און אַנד.
פון זיין "אני מאמין":
"... "איך גלייב אז קומען וועט דער יושר. אפילו אַז ער וועט פאַרזאמען, וועל איך וואַרטן אויף אים יעדן טאָג, אין שווערע נעכט, אין טעג פון בלוטיקן רוישן, און זאָגן ווי אַצינד איך זאָג: אני מאמין. איך גלייב מיט מיינע אבות אין אמונה, מיט ריינקייט פון מיין טאַטעמאַמע, אַז ס'וועט דאָס שלעכטס פון דרערד פאַרגיין, אַז קומען וועט דער קץ מיט קלאָרע זונען און אויפדעקן דאָס גוטס אַליין – אני מאמין".
מיט גרויס מייסטערשאַפט דריקט דער דיכטער אויס די פאַרשיידענע ניואנסן פון זיינע געפילן און איבערלעבונגען אין זיינע לירישע, טיף דורכגעפילטע לידער, מיט אַזאַ געוואלטיקער וואָרצלדיקער ליבשאַפט צו דעם האָרעפּאַשנעם בעסאַראַבער, וועלכער אידענטיפיצירט זיך ממילא מיט יידישער פשטות און זיין אייגנארטיקער און אויטענטישער נוסח, דער אזוי גערופענער "נוסח בעסאַראַביע", פאַרבלייבט ביי אונדז אייביק אין זכרון. זיין פּאָעזיע פון לויטערסטן קוואַל האָט געגעבן אַ תיקון דעם פאַרשניטענעם בעסאַראַבער יידנטום, וואָס איז געווען אַזוי זאַפטיק און קערנדיק, און האַט געגעבן אַזאַ חשובן צושטייער צו דער יידישער קולטור, צו דער העברעאישער און יידישער ליטעראַטור און צו דעם אויפבוי פון מדינת ישראל. אין זיינע געזאַנגען פון ישראל, זינגט אויס דער דיכטער אויף זיין לירישן שטייגער זיינע געפילן און איבערלעבונגען אויף דער ישראל ערד, די זעלבע ערד, אויף וועלכער ער האָט געאַרבעט יינגלוויז אין די קאָלאָניעס פון יהודה און געבלוטיקט אַלס לעגיאָנער אויפן פראַנט, ווען דאָס יידישע היימלאַנד איז נאַך געווען אינטעריעגנס און באַדראַט פון אַלע זייטן"; זיינע ישראל־לידער שטראַלן מיט זיין אינערלעכער וואַרעמקייט.
צוזאַמען מיטן גאַנצן פאָלק אין ציון ווייטיקט אויס דער דיכטער דעם דערנער־וועג צו גאולה, די אבני נגף צו שלימותדיקער אויסלייזונג. אַלץ וואָס ער האָט געזען אין לאַנד, אין שטאַט און אין דאָרף, אין קיבוץ און ביים ים, אין גליל און אין עמק, אין נאַענט־ווייטן דרום און אין ירושלים, האַט ער אויף אַ לירישן אופן פאַרפיקסירט לדורות אין פערזן וואָס אָטעמען, מיט צאַרט קייט מיט מחיהדיקן ריטם, וואַס לייענט זיך ווי "שיר השירים":
און אָט בלעטער איך מיט גענוס די בריוו וואָס אויערבאך און איך האַבן אין פאַרלויף פון יאָרן איבערגעביטן – און איך טרעף זיך אָן דאַרט אויף עטלעכע שורות, מיט וועלכע כ'פאַרענדיק מיינע אָנדענק־ווערטער:
"... דערווייל פילט מען, אַז היום קצר און ס'איז נאָך דאָ וואָס צו טאָן. כאָטש פאַר וועמען? פאַר עטלעכע געציילטע. ס'איז אָבער דאָ אַ כוח, וואַס איז שטאַרקער פונעם שכל־הישר".
"... וואָס מער קען איך זאָגן, מיין טייערער און ליבער סענדער; בין איך זיך מודה, אַז איך וואָלט נאַך געזאָגט, נאָר איך דערמאָן זיך, ווי איר האָט מיך געמוסרט און טראַכט, אַז אפשר זענט איר גערעכט:
"... אפשר וועט דיין וואַרט אַמאָל אַ בלי־טאָן אויף א שטיין, מיט דיין טרויעריק געמיט, אפשר וועט אַ זעמדעלע דיך היטן פאַר אן דורות־שפּעטעדיקן ייד".

הזֶמר הנודד

(על זֶליג בַּרדיצֶ'בר)

א. ב. יפה

א.ב. יפה – המבקר הספרותי

הכינוי "זמר נודד" כשאנו מדביקים אותו לזליג ברדיצ'בר, אינו בא לסמל על דרך ההשאלה את "איש הבוהימה", זה שאינו מוצא מקום לעצמו בחברה המיושבת והמתוקנת, ועל כן הוא מרבה נדוד ומרחיק נדוד; זליג ברדיצ'בר היה "זמר נודד" על פי טבעו ועל פי כורח־חייו כאחד. הוא נדד כל ימיו כיוון שחיפש הד כלשהו לשירו, בת־קול שתוציא אותו מבדידותו המעיקה – והוא נדד משום שפרנסתו לא היתה מצויה לו בעולם במקום שבו נמצא. משורר יידי ברומניה לא יכול היה מעולם להתפרנס על כתיבתו, אף אם היה ברוך־כשרון ושופע. אך גם מן ההוראה לא יכול היה להתפרנס אלא בדוחק רב. אם בכל זאת לא היה זליג ברדיצ'בר איש מר־נפש, הרי זה משום שהזדהותו עם בני־עמו, עם דלת־העם, היתה כה שלימה שלא עלתה על דעתו לבקש לעצמו מעמד מיוחס יותר או זכויות־יתר בחומר וברוח.

הוא נולד בבלצי בשנת 1898. אביו היה מוכר־נפט שהיה עובר בעגלתו ברחובות־העיר ומספק דלק לבתי יהודים. מיום שעמד על דעתו החל זליג ברדיצ'בר מחבר שירים ופזמונות. היה כותב את המלים ואף "ממציא" מנגינות, שהיה מפזם בפיו, כיוון שלא ידע לרשום שום תווים. בימי בגרותו, לאחר שנתיידד עם המשורר יעקב שטרנברג והכיר את התיאטרון היהודי הרציני והאמנותי, אף ניסה לכתוב מחזות ולערוך המחזות (בין היתר המחיז בדרך מקורית משלו את "בונצי שוויייג" של פרץ). מעולם לא ניסה לפרסם את פרי־עטו. הוא לא היה שולח את שיריו למערכות של כתבי־עת בחו"ל ואף לא ניסה להוציאם במקובץ. על כן לא הופיע בדפוס כמעט ולא כלום משלו בחייו, ולאחר מותו יצאה לאור רק חוברת צנומה המכילה תשעה שירים עם תווי־נגינותיהם. שאר כתביו, שמילאו עשרות מחברות בכתב־ידו הנאה והמטופח, נשארו בידי אחיו־החורג, שהיה חייט בבלצי, ומי יודע אם נשתמרו בכלל בשנות השואה שעברו על ביסאראביה ועל יהודיה בימי מלחמת העולם השניה.

זליג ברדיצ'בר נפטר ב־30 בדצמבר 1937.

תשעת השירים שכונסו בחוברת "לידער מיט ניגונים", אין בהם אולי כדי להעיד על שירתו של זליג ברדיצ'בר בכלל – שכן זו היתה רבגונית ורב־סוגית – אך יש בהם מן האופייני והמיוחד־במינו לגבי דרכו בשירה. העממיות היתה יסוד מוסד ביצירתו. גם בימי בגרותו, לאחר שהרחיב את אופקי השכלתו ותרבותו הכללית, נשאר ברדיצ'בר קרוב לרוח העם, קרוב לאדם הפשוט, ליהודי־של־כל־ימות־השנה. בשיריו מקופלים הצער והיסורים שבחיי דלת־העם היהודית, אך יש בהם גם הצד שכנגד, אותה שמחה ואותה עליצות שבכוחם הצליח היהודי להתגבר על כל מצוקותיו, החומריות והנפשיות כאחת. זליג ברדיצ'בר, עצמו הציע בתור מוטו לחוברת השירים שורות אלה מתוך שירו "פאיאצן" (מוקיונים): "מיר

זעליג באַרדיטשעווער

פילן א ווילן דעם ווייטיק צו שטילן,/מיט א לידל, א טענצל,/א ביסעלע שפּיל". (אנו מרגישים צורך להשתיק את הכאב בזמר, בריקוד, בקצת משחק).

ומוטיב זה חוזר ברבים משיריו. בעל המלאכה העני, המוציא לחמו הדל בעמל מפרך, מבקש להשכיח את מרירותו בזמר העליז ובמחול: "העי, לעבעדיק פריילין! לעבעדיק פריילין!" רק בכוח זה יכול היהודי להתגבר על צרותיו, ואין זו שאלה של הגיון. אפילו הוא יודע כי "אין טעם לחיים כאלה", הוא ממשיך לחיות בכוח הסתירה הזאת והניגוד הזה: "כאטש איך האָב קיין פיס נישט,/קיין אבר נישט קיין גאַנצען, מוז איך זיך אמאָל דאָך/האסטיק־ווילד צעטאַנצען"... (אף־על־פי שאין לי רגליים ואין מתום בי, אני מוכרח לפרוץ מפעם לפעם בריקוד סוער־פראי). שמחת הקבצן היא דרכו היחידה להתגרות. הוא מתאר את "עושרו" של הקבצן, העולה שבעת מונים על עושרו של הגביר: "ווילסטו מיליאנען – האב איך. ווילסטו גראמאפאנען – האב איך. יעדער קינד איז ווערט מיליאנען, אוי, זייער שפּילן – גראמאפאנען! עלע בעלע!" (רצונך במיליונים – יש לי; רצונך בגראמופונים – יש לי; כל אחד מילדי – שוויו מיליונים, ומשחקם – כגראמופונים! אלה בלה!) והפזמון החוזר של השיר הזה מבטא בצורה ברורה ביותר את כוונתו של המשורר:

געפעלט דאָס אים אוודאי,
רייץ איך אים און יאדע:
עלע בעלע, דלות דלות,
דו האסט גארנישט,
איך האָב אלעס!
ווער צעזעצט און ווער צעשפּרונגען,
וועל איך דווקא לידלעך זינגען!
עלע בעלע!

(פשיטא שזה נראה לו; אני מקנטרו ומתגרה בו: אלה בלה, עוני, עוני – לך אין כלום ולי הכל יש! התפקע מרוב קנאה, אל אפך ועל חמתך אני דווקא אזמר זמירות! אלה בלה!).

ובשיר "לאָמיר אויך נישט ליידיק זיצן" (אל נשב ריקם) חוזר ברדיצ'בר למוטיב הזה ומשווה לו גוון

מקומי: "אונדזער לעבן ווי נאָך א רעגן אויף באסאראבער רויע וועגן. איידער חקרענען און זאָרגן, בעסער כוסענען ביז מאָרגן" (חיינו הם כגשם על דרכי ביסראביה התחוחות. במקום לשקוע בחקירות ובדאגות, מוטב לסבוא עד מחר). והפזמון החוזר בשיר זה אומר:

פרייען זיך איז גוט.
פרייען זיך איז גוט.
לאָמיר זיך פארגעסען
כאָטש אויף איין מינוט!

(טוב לשמוח, טוב לשמוח. נתעלם־נא מעצמנו, ולו לרגע קל!)
זליג ברדיצ'בר לא הרחיק עדותו: הוא כתב על נושאים קרובים, יומיומיים, הוא בחר כ"גיבורים" לשיריו את היהודים הפשוטים והטובים שהכיר, את בעלי־המלאכה הקטנים, את כל אלה שנשאו בעול חייהם הקשים, חיי מצוקות ורדיפות. בשיר "מלאכה־מלוכה" הוא מספר על הנגר, על הסנדלר ועל החייט, אך הוא אופף אותם בהרבה חיבה, משתמש לגביהם בדימינוטיבים, שיש בהם משום הקטנה וחיבה כאחד, (א סטאָליארל, א שניידערל, א שוסטערל) עד שהם מאבדים בעינינו את ממשותם ומידמים לילדים חביבים, או לגיבורים של חזון־מאריונטות: "בין איך מיר א סטאליארל, רופט מען מיך רב פישל – כ'מאך א טיר, א פענצטערל,/א בענקעלע, א טישל". אך גם בתוך האווירה העליזה, השובבנית הזאת, לא נפקד מקומה של המציאות; הנגר עייף ורעב, החייט תופר בגד נאה לבן הנגיד, אך בנו שלו "מומחה לרעוב", הסנדלר אין לו אפילו בית לגור בו והוא ישן בתוך חורבה... בעל המסבאה היהודי שנתעשר ("אלה תולדות נח") סופו לרדת מנכסיו לאחר שבני־ויזתא גזלו ממנו את פרנסתו ("ס'האָבן אים די בני־ויזתא/צוגנענומען די פרנסה"). ואם מקודם הוא שלח את בניו לבתי־ספר וביקש לעשותם רופאים ועורכי־דין, הרי שבסופו של דבר נשארו בנותיו "יושבות" בלי חתנים, ונערי־הרחוב החלו מיידים אבנים בחלונות ביתו... על צרותיו של הסוחר היהודי הקטן מספר לנו המשורר בשיר "אז א ייד איז א קרעמער" (כשיהודי הוא חנווני): פיו מלא טענות וטרוניות נגד גורלו, לבנותיו אין בגד ללבוש ורק הדלות שרויה בביתו... ואילו בעל־העגלה, "המצליף" השכיר, (דער שמייסער), מתלונן על אותו מושקה המשכיר לו את העגלה והסוסים ואף על לקוחותיו הגויים, המאלצים אותו למצוא להם לא רק מלונה אלא גם אשה שתארח־לחברתם, בה בשעה שהוא עצמו חייב תמיד להימצא בחוץ, הן בשמש והן בכפור – "איך מוז שטענדיק אומעטום/זוכן נייע וועגן". (תמיד עלי לחפש דרכים חדשות בכל מקום). ויש ביטוי זה המסיים את השיר משום כפל־משמעות...
ברבים משיריו אלה של ברדיצ'בר חודרת הנימה הלירית, והיא נעה מן העצבות אל תחושת הסוף הבלתי־נמנע. רועה הצאן שב"דוינה" שלו רואה במוות פתרון לכל בעיותיו: "נישט קיין שאף און נישט קיין ברינדזע,/און קיין קאָרמע פאר דער מידזע,/סיידן נאָר א גרוב אויפן צווינטער –/איבערקומען דאָרט דעם ווינטער". (לא כבשים ולא גבינה, ולא מספוא לסייח, אלא אם כן בור מוכן בבית הקברות – לחרוף שם איכשהו).
שיר אחד בודד נמצא בקובץ הזה שבו שר ברדיצ'בר את שירו הלירי־האישי ללא הסוואה וללא התחפשות. "שקיעה" הוא אולי השריד היחידי שנותר לנו מחלקת הלירי הצרופה שלו, ועל כן נביאו כאן בשלימותו:

אין מיין קליינעם, טונקלען צימער
זיץ איך איינזאם און פארגעסן.
דיך מקנא בין איך, ברודער,
דיינע פייגל מאָנען עסן.

אין א ווינקל הענגט א שפין דאָרט,
נאָגט פון פליגן אויס דאָס חיות.
אין דעם ניגון פון דעם גריל דאָרט
הער איך לאַנג שוין נישט קיין נייס.

ווערסט מיך ראטן, ווערסט מיר עצהן
זיך א נעסטל אויסצובויען
נאר מיין הארץ וואָס פילט דעם שטורעם
לאָזט קיין פייגל מיך נישט כאווען.
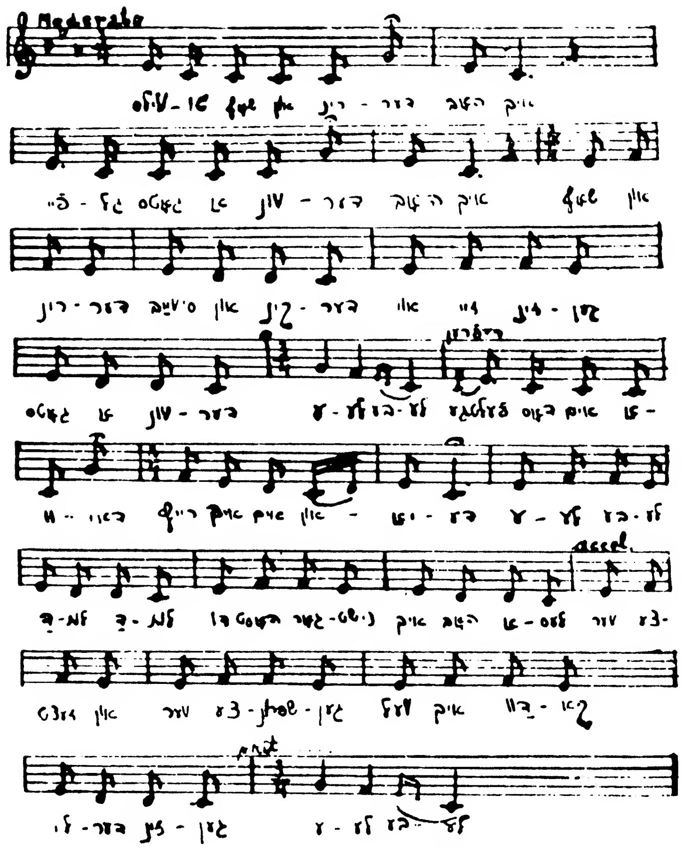
וואגן טויבן, ווייסע טויבן,
פליען פון די כמארעס העכער.
פאלט א רעגן, ריטשקעס יאָגן,
פארבן בלוטיק־רויט די טעכער.

אך, די כמארעס און די שפינען,
און ווי ווי מיר טוען די טויבען –
דו זעסט, ברודער, פייגל וויינען,
און איך – בלוטיק־רויט שויבן.

(בחדרי הקטן והאפל יושב אני שכוח ובודד. בן, אחי, אני מקנא – צפריך תובעות מזון. בפינה שם עכביש תלוי, והוא מוצץ חיותם של זבובים. בניגונו של הצרצר אינני תופס מזמן כל חדש. שמא תיעצני לבנות לי קן, אבל לבי, החש בסערה, אינו נותן לי לטפל באפרוחים.יונים, יונים לבנות, מעיזות להתרומם מעל לעננים. גשם יורד, רצים פלגים צובעים באודם דם את הנהרות. הה, העננים והעכבישים! לבי לבי ליונים. אתה, אחי, רואה צפרים בוכות, ואני – שמשות חלון אדומות כדם).

שירת הצרצר של ברדיצ׳בר, האם לא באה לו בירושה מביאליק? והאין שיר זה מעין מפתח להבנת דרכו של זליג ברדיצ׳בר בחייו וביצירתו, היא דרך האדם החש בלבו את הסערה המתרגשת לבוא, את השואה הלא־נמנעת?

עלע בעלע

חילסטו שאָף און רינדער –

האָב איך·

פייגל גאָטס אַ וווּנדער –

האָב איך·

שאָף און רינדער

ס׳ווײַב און קינדער·

אוי· זיי זינגען – גאָטס אַ וווּנדער!

עלע בעלע!

געפעלט דאָס אים אַוודאי·

רייך איך אים און יאַדע:

עלע בעלע· דַלות· דַלות·

דו האָסט גאָרנישט·

איך האָב אַלעס!

חער צעוועצט און ווער צעשפּרונגען·

וועל איך דַווקא לידלעך זינגען!

עלע בעלע!

רעפרען:

ווילסטו מיליאָנען –

האָב איך.

ווילסטו גראַמאָפאָנען –

האָב איך.

יעדער [–עס–] **קינד איז ווערט מיליאָנען,**

אוי, זייער שפּילן – גראַמאָפאָנען!

עלע בעלע!

/רעפרען: גפּעלט דאָס אים אַחדאי... אאַז״וו./

ווילסט אַ שנירל פּערל –

האָב איך.

ווילסטו אַ בריליאַנטל –

האָב איך.

מײַן עלטסטע שנור, זי הייסט דאָך פּערל,

אַן עכט בריליאַנטל איז איר בערל.

עלע בעלע!

/רעפרען: געפעלט דאָס אים אַוודאי... אאַז״וו./

נַחת פון די בָנים –

האָב איך.

ברוגזע מַחותָנים –

האָב איך.

מײַנע בָנים בײַ די יוָנים,

אוי, איז דאָס שוין מחותָנים.

עלע בעלע!

/רעפרען: געפעלט דאָס אים אַחדאי... אאַז״וו./

הערש לייב
קאזשבער־וויינשטיין
שלום סודיט

הערש לייב קאזשבער

געבוירן אין דאָרף קאַזשבאַ (בעסאַראַביע) ביי אָרעמע דאָרף־ישובניקעס אין יאָר 1910 און זיין ריכטיקע פאַמיליע איז **וויינשטיין**. געלערנט און געענדיקט די בעלצער רומענישע גימנאַזיע ווען ער האָט אָנגעהויבן שרייבן און זיך דרוקן, האָט ער זיך אויסגעקליבן דעם פסעוודאָנים **קאַזשבער** נאָכן געבוירנדאָרף קאַזשבאַ, און אונטער דעם נאָמען אַריין אין דער יידישער ליטעראַטור.

מיין באַקאַנטשאַפט מיט אים איז פאַר־געקומען אין דער בעלצער יידישער קולטור־ליגע, ווו איך בין געווען אַן אַקטיווער טוער.

ער האָט געליטן פון אַ פיזישן חיסרון: אַן איינגעבויגענעם פיס, און ביים גיין אונטערגעהונקען. צי איז דאָס געווען אַ געבוירנפעלער, צי די אינוואַלידישקייט איז געבונדן מיט אַן אומגליק־פאַל, איז מיר נישט באַוווסט, איך ווייס און געדענק, אַז דער פעלער האָט אויף אים געווירקט פיינלעך און אים שטאַרק געקרענקט. געווען זענען מאָמענטן, ווען עס פלעגט זיך צעשפרייטן איבער זיין געזיכט אַן ערנסטקייט, אַ שתיקה; אַ טיפער ווייטיקלעכער טרויער פלעגט אַרויסקוקן פון זיינע גרויסע, גראָע, קלוגע אויגן. מעגלעך אַז אין אַזעלכע מאָמענטן האָט ער געקאָנט זיך ווענדן מיט שווייגנדיקע שאלות און טענות צום בורא העולם: "אַלמעכטיקער מיינער, האָסט מיך, דעם זון פון אָרעמע דאָרף־ישובניקעס, געבענטש מיט שרייבערישן טאַלאַנט, האָסט מיך אָבער באַשטראָפט מיט אַ מום, וואָס פאַרשאַפט מיר אַזויפיל פאַרביטערונג און עגמת נפש... פאַרוואָס האָסטו דאָס מיר געטאָן?"

ער האָט זייער אַ סך געלייענט און אין דער ביבליאָטעק פון דער קולטור־ליגע איז אין די צוואַנציקער און דרייסיקער יאָרן געווען וואָס צו לייענען, אָנהייבנדיק פון די יידישע קלאַסיקער און ענדיקנדיק מיט פאַרשיידענע איבערזעצונגען פון פרעמדע ליטעראַטורן, ווי: אָנרי באַרביס (דאָס פייער), רעמאַרק (אויפן מערב־פראָנט אָן ענדערונגען), ראָמען ראָלאַן (זשאַן קריסטאָף), אַנאַטאָל פראַנס, מאַקסים גאָרקי א.א.

ער האָט ליב געהאַט דעם יושר־זוכער, דעם גרויסן י.ל. פרץ, דעם וועלט־באַרימטן שלום עליכם, אין וועמענס יצירה מען זעט דאָס גאַנצע יידישע פאָלק ווי אין אַ שפּיגל, און דעם ווייסבערדיקן זקן, דעם זיידע פון דער יידישער ליטעראַטור מענדעלע מוכר ספרים...

אַ באַזונדערע השפעה האָט אויף אים געהאַט דער אָפגעזאָרטער, פאַרפירטער און שפּעטער דערמאָרדעטער גרויסער יידישער פּראָזאַיקער דוד בערגעלסאָן. בערגעלסאָנס סטיל, נוסח, נאַראַציע, שילדערונג, האָבן אים ממש באַגייסטערט. און די ווירקונג פון בערגעלסאָנס יצירה אויף דעם

בעסאַראַבער יונגן פּראָזאַיקער ה.ל. קאַזשבער איז געווען געוואַלדיק גרויס.

די גרעסטע צאָל דערציילונגען האָט ער פאַרעפנטלעכט אינעם וואָכנבלאַט "טשערנאָוויצער בלעטער", וועמענס רעדאַקטאָר ס'איז געווען דער וונדערלעכער, טייערער, ערודירט **שמואל אבא סופר** (מחבר פונעם ווערטערבוך פון אַראַמעישע, העברעישע און סירישע ווערטער, פראַזן און נעמען, וואָס גיין אַריין אין יידיש-לשון. 1921, טשערנאָוויץ) וואָס האָט דערמוטיקט דעם יונגן קאַזשבער און געהאָלפן אָרויסגעבן זיין ערשטלינג דאָס ביכל "קאַזיאָנע גימנאַזיע" (פאַרלאַג "טשערנאָוויצער בלעטער" 1937 טשערנאָוויץ).

דאָס איז אַ פּרעכטיקע אויטאָביאָגראַ־פישע נאָוועלע וועגן די גימנאַזיע־יאָרן אין דער בעלצער גימנאַזיע.

איך געדענק, אַז ארויסגייענדיק זומער־צייט אויף מיין באַגיניקן שפּאַציר אין שטאָט־גאָרטן, פלעג איך זיך פון מאָל צו מאָל באַגעגענען מיט קאַזשבערן, וואָס האָט מיט זיך געהאָט אַ דיק העפט און אַ בוך אונטערן אָרעם. דאָרט פלעגט ער שפּינען זיין שאַפונג, פאָרנאָטירן די פראַגמענטן פון זיין נאָוועלע "קאַזיאָנע גימנאַזיע".

ער איז אויך דער מחבר פון אַ גרעסערער נאָוועלע "חברטע טאַניאַ". די נאָוועלע האָט זיך געדרוקט מיט המשכים אין דעם ליטעראַרישן חודש־זשורנאַל "אויפגאַנג" (רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער י.ד. איזראַעל אין דער שטאָט סיגעט). דער זשורנאָל האָט אויפגעהערט צו דערשיינען אין יאַנואַר 1938, ווען די רומענישע, פאַשיסטישע רעגירונג פון גאָגאַ־קוזאַ האָט געשלאָסן אַלע יידישע אויסגאַבעס צוגלייך מיט דער רומענישער דעמאָקראַטישער פּרעסע... אין דער נאָוועלע "חברטע טאָניא" האָט ער זיך פאַרמאָסטן צו געבן אַ פּאָרטרעט פון אַ בעלצער יידישער רעוואָלוציאָנערין, וואָס איז אינאיינעם מיט אַ גרופּע יוגנטלעכע אַרעסטירט געוואָרן אין יאָר 1923 און באַפרייט געוואָרן אין 1924. זי איז שפּעטער אַוועק אין דעם "אויסגעטרוימטן לאַנד, וווּ עס אָטעמט אַזוי פריי דער מענטש"... און ווו אירע שפּורן זענען אויף שטענדיק פאַרשוונדן געוואָרן. קאַזשבערס שאַפונג איז מיר געווען נאָענט. איך האָב זי געשאַצט און איך געדענק, אַז זיין ערשטלינג "די קאַזיאָנע גימנאַזיע" האָט געהאַט דערפאָלג ביי אַלעמען.

אין מיין אַרכיון האָבן זיך געפונען דער זשורנאַל "אויפגאַנג" "טשערנאָוויצער בלעטער", ווי אַנדערע יידישע שריפטן.

אין יאָר 1931 אָדער 1932 האָט קאַזשבער, מיט נאָך צוויי יונגע שרייבערס יאַנקל יאַקיר און הערץ ריווקין־גייסינער,, געמאַכט אַ געוואָגטן פּרווו, און אַרויס־געגעבן אַ ליטעראַריש העפט מיטן נאָמען "אָנזאָג" אָבער מער ווי איין העפט איז נישט דערשינען (דער פאַראַנטוואָרטלע־כער איז געווען דער יונגער **חיים זעלצער**, היינט אַ יידישער שרייבער, אין ישראל).

ה.ל. קאַזשבער האָט זיך מפרנס געווען פון לערעריי און ליטעראַרישע רעפעראַטן. אַ לענגערע צייט געאַרבעט ווי אַ לערער אין דער מאָרגנרויט־שול פונעם "בונד". ער האָט אויך געהאַט פאַרבינדונגען מיטן "שול פאַראיין" פון דער טשערנאָוויצער "יידישער קולטור־פעדעראַציע". מאַטעריעל – געלעבט שווער, אָבער שטענדיק אָפּגעהיט דעם מענטשלעכן כבוד און ווערדע.

אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט אַן עפּיזאָד פונעם חודש סעפּטעמבער 1939, ווען מיר האָבן זיך באַגעגנט אויף דער גאַס פראַפּאַרזשעסקו (היינט דאָסטאָיעווסקי). דאָס איז געווען נאָכן אָנפאַל פון נאַצי־דייטשלאַנד אויף פּוילן, ווען די פּוילישע מדינה איז צעטיילט געוואָרן צווישן ראַטנפאַרבאַנד און דייטשלאַנד. ער איז געווען פאַרביטערט, פאַרטרויערט און מיט אַ דערדריקטער שטימע אַ זאָג געטאָן: "מיין ליבער חבר סודיט, דעם פּוילישן יידנטום איז געשען אַ גרויסער אומגליק, עס גייט אויף זיי אַ חורבן... און ווער ווייסט, וואָס אונדז, יידן פון רומעניע, דערוואַרט אין דער נאָענטער צוקונפט"...

ביים אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין 1941 האָט אים דער גורל פאַרוואָרפן אין וויטן אוזבעקיסטאַן קיין סאַמאַרקאַנד, ווו ער איז אויסגעגאַנגען אין יאָר 1943.

פורים

מענדל געווענטער*

מענדל געווענטער

ווידער פורים, ווייטער פורים,
האָניק־פלאָדן, המן־טאַשן
און דאָס אַלטע יידיש געסל
הייבט זיך ווידער אָן צו רעש'ן.

ווייבער באַקן, רוימען, רוישן,
אויסגעפוצט אין שענסטן קלייד,
אַלע גרייטן זיך צור מגילה
און די שטוב איז פול מיט פרייד.

אין דער שול דאָרט חדר־ייִנגלעך
קלאַפּן, גרייגערן נישקשה:
נעמט נקמה, טייערע קינדער,
פון דעם המן, פון דעם רשע.

זאָל דער ווונדערבאַרער פורים
פאַר דער וועלט אַ בייִשפּיל זיין:
ווער עס גראָבט אַ גרוב אויף יענעם,
פאַלט אין אים אַליין אַריין...

* דער אויטאָר פון דעם שיר האָט זיינערצייט געהערט צו דער "טשעטשעוויאָרקע" (פירלינג) פון משכילים און שרייבער אין בעלץ אין באַשטאַנד פון: יעקב פיכמאַן, שלום אווערבוך (דער ברודער פון שרייבער אפרים אַווערבוך) ז"ל, אלעזר היק און ער, געווענטער.
ער האָט אָנגעשריבן פיל לידער אין העברעיש און יידיש, טיילווייז זיי **פאַרעפנטלעכט אין קינדער־זשורנאַלן** און אין דער אַמאַליקער **העברעיִשער כרעסטאָמאַטיע "הדיבור העברי". ער האָט אפילו געקראָגן אַ דערמוטיקונגס־בריוו פון דויד פרישמאַן: "ניצוץ הפואזיה בוער בקרבך. תמשיך".**
צוליב פאַרשידענע מאָטיוון האָט ער ניט באַוויזן צו פאַרעפנטלעכן זיינע לידער אין אַ בוך־פאָרם.
אין אָנהייב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, אין יולי 1941, האָבן די בעלצער כוליגאַנעס – מאָלדעוואַנער מערדעריש דערהרגעט מענדל געווענטער און זיין פרוי.

מיין שטעטעלע בעלץ...

שלום סודיט/ נהריה

ווי א שמעטערלינג פלאטערט דערמאנונג אצינד,
רירט אן מיין זעל, אזוי צערטלעך... אזוי שטיל...
עפנט א בלעטל פון עבר ניט אומקערלעכן,
און איך ווער געפאנגען פון א נאסטאלגיע־געפיל...

עס הייבן אן לאנגזאם, ווי אין א קאליידאסקאפ
פילפארביקע בילדער זיך ציען... דורכשוועבן...
בילדער פון אומעט און בילדער פון פרייד –
אין וועלכע זיך שפיגלט א תקופה פון לעבן...

אט שטייט פאר די אויגן מיין שטעטעלע בעלץ,
וואס אויף שטענדיק מיין צווייטע היים איז געווארן.
די מענטשן, די גאסן, דער שטאטישער גארטן.
מע קאן ניט פארגעסן... איינגעקריצט אין זכרון.

געמאכט זיך בארימט מיין שטעטעלע בעלץ
מיט ליבע און אכטונג צום יידישן ווארט.
ווארט־ווירטואזן און יידישע שוישפילער
פאר זיך שטענדיק אין בעלץ האבן געפונען אן ארט...

די ווילנער טרופע מיט אירע קינסטלער בארימטע
האבן פרייד, פארגעניגן פאר די יידן געבראכט.
ניט צו פארגעסן די שפיל... די שפאנונג –
פון אנסקיס "דער דיבוק" – "צווישן טאג און נאכט"...

און יעקב שטערנבערג מיט סידי טאל,
וואס פלעגן קיין בעלץ אפטמאל קומען.

פולגעפאקט געווען איז דער זאל –
זיי אפגעדאנקט מיט אפלויזן און בלומען...

פון פעמינטענער וואקזאל האט מען געטראגן
אויף די הענט דעם זינגער יוסף שמידט.
מיט ליבשאפט, אנערקענונג אים אויפגענומען האט מען.
פרייד און הנאה פארשאפט האט זיין ליד.

איך קאן ניט פארגעסן די הונדערטער שוישפילער,
וואס אונדז האבן דערמוטיקט מיט ווארט און מיט ליד.
זיי גייען אריין אין געשיכטע, ווי קעמפער,
וואס געהאלפן אפהיטן דאס פינטעלע ייד.

קולטור־ליגע... תרבות... די יידישע דראמקרייזן –
מיין שטעטעלע בעלץ האבן תמיד באשיינט.
אלץ האבן די שונאים פארשוועכט און פארטיליקט.
יידישער קולטור־מדבר דארטן איז היינט...

שוין הייבן אן פאלן פון מיין לעבנס־לוח
באטויעטע מיט זילבער הארבסטיקע בלעטער.
איך בלייב צופרידן, וואס באצייטנס דערקענט כ׳ האב
די פאלשע, אכזריותדיקע, בלוטדורשטיקע געטער...

אויך אצינד אין מאלדאווע פאַראַן איז א שטאט,
וואס גאראד בעלצי, רופט מען זי היינט...
מיין שטעטעלע בעלץ, אבער ניטא איז שוין מער...
ווי טרויעריק, ווי שווער איז אויפן הארצן, מיין פריינד!...

יאנואר־פעברואר 1986

הסופר־סטיריקון שלום סודיט ושני שערים מספריו שהודפסו בבלצי.

שלום סודיט

מאטא:
לאכן איז געזונד —
דאקטוירים הייסן לאכן.
שלום עליכם.

ניי־כתרילעווקע

אין שפיגל פון סאטירע.

1939

דרוק פינקעלזאן בעלץ.

שלום סודיט

קליינע מענטשאלעך

ווען מיר דערזען זיך אין שפיגל

על אהרון פיכמאן

י. מזור

אהרון פיכמאן

מתוך העבר הרחוק זוהרת לנו דמותו של מנהיגנו הרוחני, ה"רבי" כפי שקראנו לו, אהרון פיכמן ז"ל. מספר מצומצם של חברים צעירים שהיו קרובים אליו וצמודים אליו ושותים בצמא את דבריו קבלנו השראה מתורתו, השכלתו, חכמתו, ידיעותיו בספרות, בפילוסופיה.

הוא היה מלא וגדוש והכל בגיל צעיר. בדמי ימיו נקטף ולא זכה להנות מן החיים שכה אהב אותם. הוא

10 „אונזער חעג״ № 2

א. פיכמאן.

בלוט, פייער, בלוט.

פלאמען רויטע, פאסן בלוט.
בלוט, פייער, פייער, בלוט.
מיט א ריט
שטעהט דער שווארצער מעפיסטאפל
אין דער מיט
איינגעהילט די ערד אין שווארצן,
טויט ארום
דרעהט די אויגן מעפיסטאפל קרום.
אויגן בליצן אין דער נאכט
שלענגלען בליצן זיך אראפ.
מעפיסטאפל שטרעקט די הענט
צו ערד...
פייער פלאמען און זי ברענט
לאזן זיך געשפענסטער
אין א ווילדן קאראהאד —
ליגט געקרייציגט
אויפן פייער
ג א ט!
גאט — א מת ערד — א קבר

און די שדים טאנצן, טאנצן,
מעפיסטאפעלס אויגן גלאנצן.
פלעכט א קראנץ פון בלוט און נאכט
און לאכט.
זיין געלעכטער ווי א דונער
אויף די קעפ פון מענשן,
ווערט צוקלאפט —
ערד טוה בענשן,
מעפיסטאפל שרייט:
ערד דו ביסט באפרייט.
— — — — — — — — —
שטעהט דער שווארצער מעפיסטאפל
אויף דער ערד
און האלט א ריט.
ב ל ו ט.
פ יי ע ר,
פ יי ע ר,
ב ל ו ט.

נשרף באש מחלתו. יחד אתה קדחה בלבו קנאותו ונפשו הצרופה, נפש של אמן, פיטן, של לוחם (כארי בסוגר), חוזה בהקיץ את חזון תקומת ישראל.
בעל עינים נוצצות היה, שחורות, ואולי הן הבהיקו עקב מחלתחו, השחפת, אשר לא נתנה לו מנוח עד שגברה עליו והפילה אותו חלל.
בערבים ובלילות המאוחרים, עד שעות הקטנות של הבוקר, היינו על הספסל שעל יד ביתו, גומעים, מוסיה, אלקס ואנכי תורה מפיו.
דומני, כי המטען שרכשנו עמד לנו לעזרה בדרכנו אנו. כל אחד בדרכו הוא. כשהובלנו אותו למנוחות ביום סגריר סתוי ביסאראבי עצוב היה מאוד. עצוב היה לנו יותר, לנו, לחבריו, אשר זכינו להגיע למולדת ולזכות בהקמת המדינה היהודית ואילו אהרון ז"ל לא זכה לכך.

אמנים בלצאים

יעקב בוטושנסקי

שמש ב־1922 כמזכיר ספרותי של הבמה היהודית העממית החפשית הוילנאית שהפליגה בימים ההם לסיבוב לארכה ולרחבה של ביסרביה.
הלהקה הזאת שבראשה עמד השחקן היהודי רוסי ה' פאול באראטוב שחקה רק מתוך הרפרטואר הנבחר וזכתה להצלחה רבתי רק בקישינוב.
"במשך כל החורף, כותב בוטושנסקי, שיחקנו את המחזה של פרץ הירשביין, דוד פינסקי וכן מחזה אחר משל מקס נורדוי. ההצלחה הגדולה ביותר עלתה בחלק מחזהו של שיי וויק, "סמרטוטים". בפרובינציה נמצאו רק יחידי סגולה שידעו לעמוד על טיב הרפרטואר שלנו. ההמונים ביקשו תיאטרון עם זימרה ועם מחול.
זוכרני, כי בהגיענו ביום חורף קר למבואות בלץ הקבילה הקהילה את פנינו בליווי של מוסיקה. (אבל יצא יצאנו ללא ליווי של מוסיקה)
מן ההצגות שלנו שבעו נחת בעיקר אותם החובבים שמזמן לזמן היו הם עצמם מציגים מחזות משובחים. וכן המורים והאינטליגנציה שלא השיגה ידם לשלם תמורת כרטיס ושאף על פי כן עשו מאמצים ושילמו...

שחקנים יהודים מבלצי לפי יעקב בוטושנסקי

מוריס בראון (מנדל ברנשטיין). נולד בבלצי ב־1901. ב־1918 התחיל כשחקן מקצועי. שיחק תחילה ברומניה ולאחר מכן ברוסיה. שיתף פעולה עם השחקנים הנודעים מאירסון, ליכט ואחרים. בסוף שנות העשרים השתקע בארגנטינה משם נדד למקסיקו שם נאבק על קיומו של תיאטרון יהודי.
ליאון גולד, נולד בבלצי בשנת 1900. ב־1918 הופיע כשחקן ברומניה ומשם הפליג לאירופה המערבית. שיחק באנטורפן ובפאריז, אך עד מהרה הפליג לניו־יורק ונתחבב כזמר ראשי בתיאטרון לאופרטות האידי.
לאחרונה נעשה חזן.

הזמרת איזה קרמר

נולדה בבלצי ב־1887. בתו של סוחר אמיד. למדה זימרה באיטליה ובמילנו. בת 27 היתה כאשר הופיעה באופרה באודיסה. למדה באיטליה אצל פרופ. רקצי (מילנו). הופיעה באופרות באיטליה. חזרה

לאודיסה ב־1927. שיא הקרירה שלה היתה הופעתה במוסקבה ואחר כך בברלין במסיבה לביאליק בהשתתפות אלברט איינשטיין. ב־1921 אף הופיעה בפני השולטן. נישאה לפובליציסט ישראל חפץ. ב־1922 הגיעה לארצות הברית ונשארה שם 16 שנים. נשאה שנית לגרגורי ברגמן. נפטרה בקורדובה שבארגנטינה ב־1956. שירה המפורסם ביידיש הוא "לאמיר זיך איבערבעטן".

יצחק חָביס

נולד בבלצי (בסרביה) 16.01.1910 ונפטר בתל אביב 8 במאי 1991. יצחק היה בנם של טוֹסְיָה וטובה חביס. הוא גמר את הגמנסיה העברית ולמד גם לשיר בבית ספר למוסיקה של הפרופסור דֶהלָה פְּרגוֹלָה. את הקרירה כשחקן הוא התחיל ב־1940 בתיאטרון האידי הממלכתי של קישינֶיב לצידה של השחקנית הדגולה דינה קֶניג – אשתו, ז"ל.

הוא היה בין הראשונים שהוזמן כסולן (טֶנור) לאופֶּרטה הממלכתית של אודסה.

בימי מלחמת העולם השניה הוא הצטרף ל"מוֹלדָבֶסקי דזיז" התיאטרון הממלכתי של הרפובליקה המולדובנית – בהנהלתו של שיקו ארוֹנוֹף.

אחרי המלחמה הוא חזר לבוקרשט והתקבל כשחקן בכיר לתיאטרון האידי הממלכתי, שבו הוא גילם תפקידים ראשיים מהרפרטואר הקלאסי היהודי וגם הבינלאומי.

בשביל הצלחותיו הרבות ממשלת רומניה העניקה לו את התואר "ארטיסט אֱמֶרית" (שחקן מצטיין).

ב־1964 אחרי מותה של אשתו האהובה והנערצת, דינה קניג – הוא עלה ארצה לבתו ליא קניג.

גם בארץ הוא גילם אין ספור של תפקידים בתיאטרון האידי והעברי, וגם ברדיו, טלביזיה וסרטים.

ב־1991 - 8 במאי, אחרי מחלה קשה הוא הלך לעולמו.

רשימה זו היא של השחקנית ליא קניג – בתו.

יצחק חביס, השחקן היידי

פסל של האמן לזר דובינובסקי, מורה לציור בגימנסיה העברית בבלצי

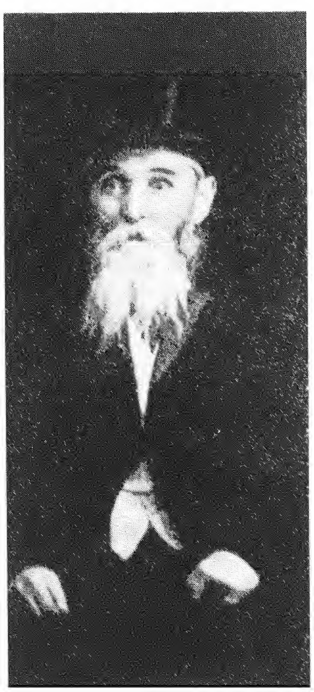

בית הכנסת של חב"ד בבלצי

החזן ניסן ספיבק (ניסי בלזר)

החזן ישראל – איסר הכהן

החזנות בבלצי

י. מזור

על פי מאמרו של ישעיהו ויניצקי: "החזנות בבסרביה" (ספר "יהדות בסרביה," ע' 426), ביסרביה שימשה בית אולפנה לחזנות ומשתלה לחזנים בעלי שם והיא אף הטביעה צביון משלה לאמנות החזנות.

במחצית השניה של המאה הי"ט קם דור חזנים יוצרים חדש, אשר נשא את נפשו למציאת סינתיזה של החזנות העממית המסורתית "השגרתית" השאובה מאוצר הנגינות שבמזרח ושל החזנות הסינאגוגאלית המתוקנת במערב. וכך נוצרה החזנות המודרנית המבוססת על מיזוג של הישן והחדש. יש בה מן הקדושה והכבוד של חזנות אמנותית לתפארת והיא שמשה מופת ודוגמא לכל בתי הכנסיות ובתי המדרשות בתפוצות בעולם כולו. במזרח אירופה היתה החזנות מרוכזת בעיקר ברוסיה במיוחד בסביבת וולין, אוקראינה ובסרביה. גלילות אלה היו ספוגים רוח החסידות שהעמידה את העבודה למעלה מן התורה. הנגינה הוכרה כאחד האמצעים החשובים ביותר לעבודה.

תחילתה של החזנות בבלצי הוא בבית הכנסת ובתי המדרש המרובים שבחלק התחתון של העיר מסביב לבית המרחץ, בית המועד לכל חי (דאס טויטע שטיבל), מבצרם של חסידי חב"ד. מרכז אחר היה ליד בית הכנסת "חרץ", "בית המדרש של הרב" ומסביב לבית הכנסת הגדול המרכזי של הקהילה היהודית ברחוב הניקאלאיבסקי. בשנים האחרונות, עת נבנה בית הכנסת המודרני "שערי ציון" ברחוב הדבאריאנסקא, החלו להופיע בבלצי חזנים מפורסמים אשר באו מחוץ לבלצי לעבור לפני התיבה בימי חג ומועד בעיקר לימים הנוראים. היו אלה דור של חזנים מודרנים גם בהופעה וגם בנוסח, בדרך כלל בלווי מקהלה של משוררים מקצועיים.

בלצי היתה קהילה מבוססת, בה רבים היהודים האמידים ובעלי האמצעים והם יכלו לשאת בהוצאות של תשלום לכרטיס כניסה לבית הכנסת לימים נוראים, אשר עלה, בהתאם למושב (למיקום) סכום כסף ניכר. דבר זה איפשר לגבאי בית הכנסת להשיג את החזנים המפורסמים, צעירים בעלי קול נהדר אשר לשמוע "אל הרינה והתפילה" שלהם היה תענוג מיוחד.

חזנים מפורסמים בבלצי היו: מרגוליס וגרשון סירוטה. החזנים גם ערכו קונצרטים ליטורגיים כאשר ברפרטואר המנגינות שלהם פרקי חזנות וכן שירה אידית, שירי עם, פולקלור, וכו', אשר משכו קהל רב של יהודים דתיים וחילוניים שוחרי חזנות ומוסיקה דתית. הופעות מסוג זה היו מיועדות לשכבה מסוימת של חובבים והן נמשכו גם אחרי בוא עידן הקולנוע.

מבין החזנים בבלצי אשר עברו לפני התיבה בבתי הכנסיות והמדרשות בכל ימות השנה הצטיין במיוחד

החזן אהרון הומאניוק. הומאניוק היה לא רק חזן ובעל תפילה בבית הכנסת "חרץ". הוא הצטיין בארגון מקהלות ומופעים בבתי הספר העבריים בימי החגים כגון נשף פורים, מסיבות חנוכה. הוא היה אף עורך קונצרטים של מוסיקה דתית בלווי מקהלה ותזמורת צבאית. היה בקי בכתיבה וקריאה של תווים והיה אמן לעיבוד אוריגינאלי של נוסחים לתפילות, בחלקן בנויות במתכונת הליטורגיה המערבית ובחלקן בגוון של המוסיקה המלנכולית של הרועים המולדובאנים. אילו נקבצו ונשתמרו יצירותיו המוסיקאליות והליטורגיות של חומאניוק היו הם מהווים כיום אוצר בלום של מוסיקה דתית מודרנית מפוארת ונדירה ביותר.

מבין החזנים אשר באו לבלצי ממקומות אחרים ושהו כאן מספר שנים ידועים כמה חזנים מפורסמים. אחדים מהם היגרו לאמריקה והיו שם לבעלי מוניטין. מבין אלה יש לציין את החזנים משה קייזרמן, בן ציון שיינבלאט, שהיה חזן בבית הכנסת הגדול, צבי ווינטראוב וקלמן קאלאראשער. כן שהו בבלצי החזנים מאיר דב זלצר, יליד מרקולשט, אברהם פאדאווא, יליד חאנצ'שטי, מחוז קישינוב. פאדאווא היה חזן בבית המדרש הגדול. נהרג בידי הנאצים. בבית הכנסת הגדול כהן כחזן מספר שנים החזן מרדכי קיבילביץ. חי בשנים 1895-1960. התחיל כחזן על יד בית הכנסת של התלמוד תורה. היה יליד העיר בלצי ולמד חזנות אצל חזני עירו.

ניסן ספיבאק, הנקרא בעלזער, היה חזן ראשי בבלצי. הצטיין כבר מילדותו. ישראל איסר הכהן, חי בשנים 1895-1961, שימש חזן ראשי בבאלץ תחילה בבית הכנסת העירוני, אחר כך בבית מדרשו של הרב וכן בבית הכנסת הגדול. כיון שכהן בבלצי היה ידוע אחר כך גם בשמו ישראל איסר בלזער. הרשל, תלמידו של ניסי בלצר היה חזן בבית מדרשו של הרב בבאלץ כארבעים שנה. על חזנותו של ניסי בלצר כותב ויניצקי:

בד בבד עם יצירתו הזמרתית כמעט לכל התפילות, עסק ניסי גם בהשתלמות במוסיקה כללית ובתורת ההרמוניה. יצירותיו היו רוויות חריפות ליטאית וגם התלהבות חסידית. בקסם ביצוען ריתק את לב הקהל והביאו לידי התפעלות והתרגשות עד כדי דמעות. אף על פי שניסי איבד את קולו בצעירותו היה בלצר כאש בשעת תפילתו, עיניו כלפידים מאזין, מקשיב ומרגש בפעימה דקה מן הדקה מצד משהו במקהלה. הוא קנה לו שם כחזן הגדול ביותר ברוסיה. כוחו של ניסי היה רב בביצוע ובניצוח, ובהם עלה על ירוחם רבו. מנגינותיו נתפרסמו בכל רחבי רוסיה. במשך כארבעים שנות חזנותו של ניסי נתחנכו במקהלתו משוררים שהתפרסמו בבוא הימים כחזנים מנגנים ויוצרים.

מבין יוצאי בלצי אשר הגרו לאמריקה והצטיינו בחזנות יש להזכיר את חיים סיקר, נ' 1899, בנו לאביו נחמיה סוחר. נחמיה היה יהודי יפה תואר בעל זקן אדום יפה, בעל סבר פנים יפות, יהודי למדן, בקיא בגמרא. הוא גר בשכונה קוזניצ'ני (הנפחים) והיה בעל תפילה בבית הכנסת של הסנדלרים. היה מתפרנס בעיקר מלימוד בני ישראל את ההפטרה והלכות בר מצווה. חיים שינה באמריקה את שמו מסוחר לסיקר.

בבלצי התמחה כ"משורר" במקהלות אצל מספר חזנים בלצאים. מבין חזנים אלה יש להזכיר את יעקב רימאן, שהצטיין במקהלות, אביגדור טאקר – לווי מקהלות, משה קייזרמן – קונצרט בלווי מקהלה ותזמורת ואהרון הומאניוק, אייזיק שיין, מהם למד חיים את יסודות החזנות המסורתית.

במשך שנים רבות כהן כחזן ראשי בבית הכנסת הגדול בבאלץ בן ציון שיינבלט. חזן פופולרי ביותר אשר כמה מניגוניו ולחניו הוקלטו היה משה פוסמאן. הוא החל בקישינוב ואחר כך עבר לבלצי. מבלצי עבר לצ'רנוביץ. נספה בשואה. היה ידוע כחזן החייטים. חזן פופולרי בשנות השלושים המאוחרות שהיה מבקר בבלצי לעתים קרובות לעבור לפני התיבה בימים הנוראים בבית הכנסת "שערי ציון" היה החזון מרגוליס. אפרים (פרויקה) שלאפאק, חזן ראשי בבית הכנסת הגדול בבלצי הגר לקנדה (מונטריאול). דוד רויטמן – 1884-1940 היה גם הוא חזן מפורסם בשנות העשרים.

הספורט בבלצי

זאב ורגוליס

אחרי כ־50 שנה קשה להזכר ולכתוב על הפעילות הספורטיבית בבלצי. מה שזכור לי ואני מסוגל לפרט זה רק מהשנים 1936 עד 1939 – שנה שבה עזבתי את בלצי – בעלותי ארצה.

אני אדגיש בעיקר את הפעילות הספורטיבית הקשורה לכדור־רגל – ענף שתפס את ההתעניינות המרכזית בקרב הנוער והציבור היהודי בשנים הנ"ל בבלצי.

הקבוצה המרכזית בעיר היתה קבוצת "מכבי". מחוץ לפעולות השונות שנערכו ב"**מכבי**" כגון התעמלות – פגישות חברתיות וכו', תפסה קבוצת הכדור־רגל את המקום המרכזי בפעילות הסניף בשנים אלו. הודות לפעילותו הנמרצת ולמסירותו של דניאל סורוקר כיושב ראש קבוצת הכדור־רגל והודות לספורטאים מחוננים ומסורים, הצטרפה הקבוצה לליגה באזור שלנו, אשר כללה קבוצות מיאסי וקישינוב.

בין הכדורגלנים יש להזכיר את אחים גלזר (מוניה ושלום) שהיו הכוכבים של הקבוצה, ארליך, זילברמן שמוליק, גליזר סיומה – פלדמן בומה ואחרים.

בשנים 1938 נבנה אצטדיון שהביא לספורט הכדורגל פופולריות רבה עוד יותר בהשואה לשנים קודמות כאשר כל המשחקים התנהלו במגרש ליד תחנת הרכבת (PAMANTENI). היריבות של קבוצות "מכבי" בשנים אלו היוו הקבוצות F.C. ROMANIA S.C. VENUS. היריבות היתה חזקה – אבל "מכבי" היתה תמיד הקבוצה הטובה ביותר.

הודות להצטרפות לליגה הארצית של רומניה, נתנה הזדמנות לקבוצת "מכבי" להתמודד עם קבוצת כדורגל מיאסי – DRAGOS VODĂ ומקישינוב – MIHAI VITEAZUL. נוסף לקבוצות הבוגרים של מכבי, הוקמו גם קבוצות נוער שתרמו להתפתחות הספורטיבית בבלצי בשנים אלה.

Gazeta Sporturilor

D-

reprezintă ziarul nostru în calitate de

Director

... autoritățile să binevoiască a-i da, la trebuință, sprijinul necesar.

București ... 193 ... No. ...

תעודת עתונאי ספורט של ולודיה ורגוליס

קבוצת כדורגל של מכבי בלצי בשנות השלושים. בין השחקנים: ארליך, פרויקה ברכן, סיומה (קוסוי), גלייזר שלום, מוניה גלייזר, משהלה לפסקר, ולודיה ורגוליס, בומה פלדמן

מכבי - בלצי
סודק

ש. סודק

ה"מכבי" נוסדה כהסתדרות עולמית יהודית לשם טיפוח תרבות הגוף בקרב העם היהודי. היא נוסדה בקונגרס הציוני ה־12 בשנת 1921.
בתפוצות הגולה היו קיימות כבר מזמן אגודות ספורט יהודיות בשמות שונים. השם "מכבי" המסמל את המכבים אשר שילבו גבורה רוחנית עם גבורה גופנית קסם לנוער היהודי בגולה וגם בארץ ישראל שם נוסדה אגודה בשם זה כבר ב־1912 ואיגדה שש אגודות ספורט בארץ ישראל.
תנועת ספורט יהודית וציונית התחילה לפעול בבלצי כבר עם היוסד הגמנסיה העברית בשנת 1918.
הארגון התקיים בביתו של פלדמן, שם עשו התעמלות תרגילים על מקביליות אולם ארגון המכבי הציוני נוסד רשמית רק ב־1921 בד בבד עם הופעת ארגוני הנוער הציוניים האחרים.
ההתחלה היתה גרעין של תלמידי הגמנסיה מן הכתות ב' ו־ג' בראשותם עמדו המדריכים הראשונים גורביץ ופלדמן.
מספר חונה גולדשטיין, מחניכי מכבי הראשונים.
"ארגון המכבי וארגון השומר הצעיר התגוררו בחצר רחבת ידיים של התלמוד תורה. המדריכים הראשונים של מכבי היו: גורביץ ופלדמן. אחריהם באו: דרכמן, מדז'בובסקי.
הבחורים המצטיינים היו מרנפלד, מוניה מסיס, ניוניה ליידרמן, מישה טננבוים. הפעילות העיקרית היתה הספורט, ההתעמלות והרעיון שביסודו: לפי הפתגם הלטיני "מנס סנה אין קורפורה סנה".
הפגישות ברוב היו בימי שבת ובחגים.
הפעולה התרבותית באה לידי ביטוי בשיחות על ענייני ציונות ברוח לאומית ציונית. בראשית קיומה של המכבי בבלצי התנהלו השיחות ברוסית אבל היתה בהם הרבה אהבה לציון, כותב גולדשטיין.
כנראה שהתוכן הציוני תרבותי אשר ניתן על ידי מדריכי מכבי לא היה מספק; עובדה שמתנועת המכבי יצאו מיסדי התנועות של ברית יוסף טרומפלדור (בית"ר), של גורדוניה וגם רבים מחברי השומר הצעיר.
התנועה המשיכה להתקיים ומלאה תפקיד חיובי בקרב הנוער היהודי של בלצי, עד לחיסולה, עם בוא הסובייטים ועברה מן העולם עם בוא השואה.
שרידי התנועה הנמצאים בארץ ובתפוצות אסירי תודה לתנועה זו על החינוך הלאומי ספורטיבי הגאה אשר העניקה להם ותרמה לעיצוב אופיים של צעירים אלה.
ה"מכבי" נהנתה מכל הזכויות של תנועות הנוער הציוניות. הם היו מראשוני החלוץ וכבר ב־1926 יצאו חברי מכבי בלצי להכשרה במקומות שונים ברומניה ואף מחוצה לה. חברים רבים עלו לישראל בין

השנים 1926-1936 אך היו כאלה שחזרו.
על פי רוב נצלו חברי ארגון זה את ה"מכביות" שהתקיימו בא"י אשר נתנו לרבים את ההזדמנות להשאר בארץ.
חלוצי "מכבי" (בלצי) היו בין מקימי הישובים אבן יהודה, פרדס חנה ונתניה.

רשם י. מזור

קבוצת מכבי 1923 מימין בעמידה: (ל.י.), סודק, ליברמן, אלבינצר בישיבה מימין שרה דימן

מיסדי מכבי בלצי: סטרוסטה, מוניה גרומן, מסיס שולה, יפה שליומקה 1922

קבוצת מכבי 1922

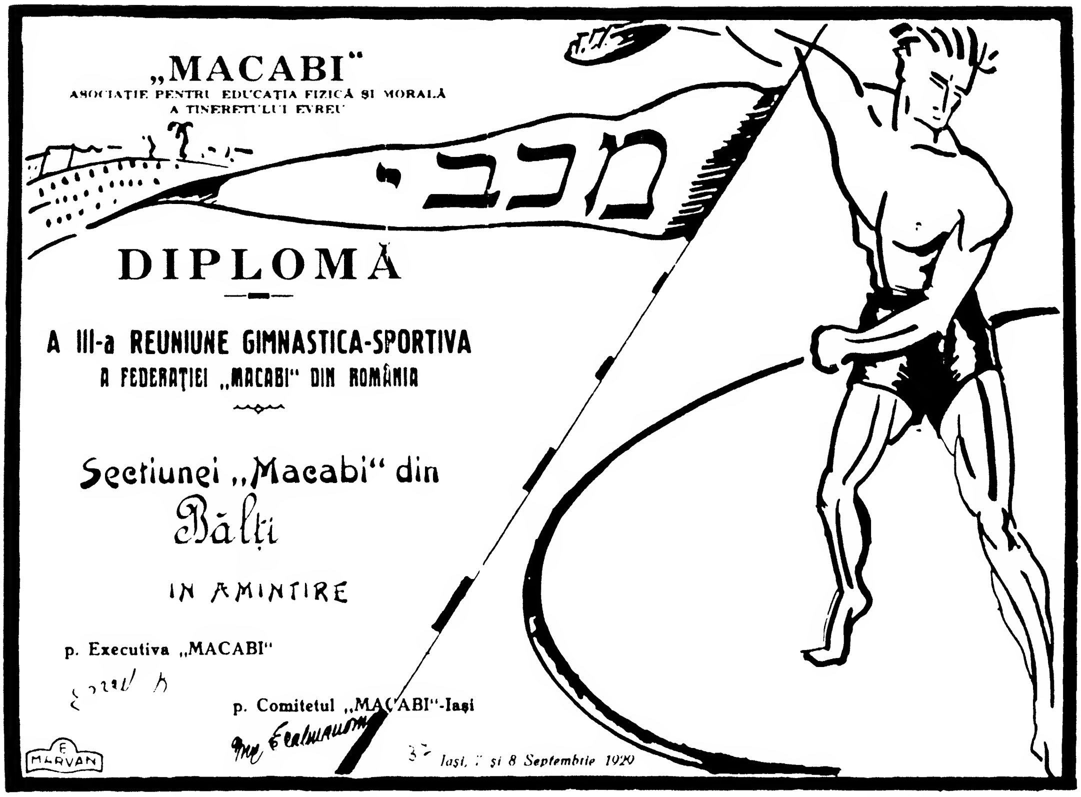

קבוצת מכבי 1929

קבוצת מכבי "השחר" 1928 עם המדריך מרנפלד (במרכז שורה אמצעית) בעמידה משמאל: גרשוני פינקנזון, (ל.י.), (ל.י.), ישראל גליצקי, יוסקה בורד. בישיבה מימינו של מרנפלד גרשון מורגנשטרן, יוסקה גולדנברג

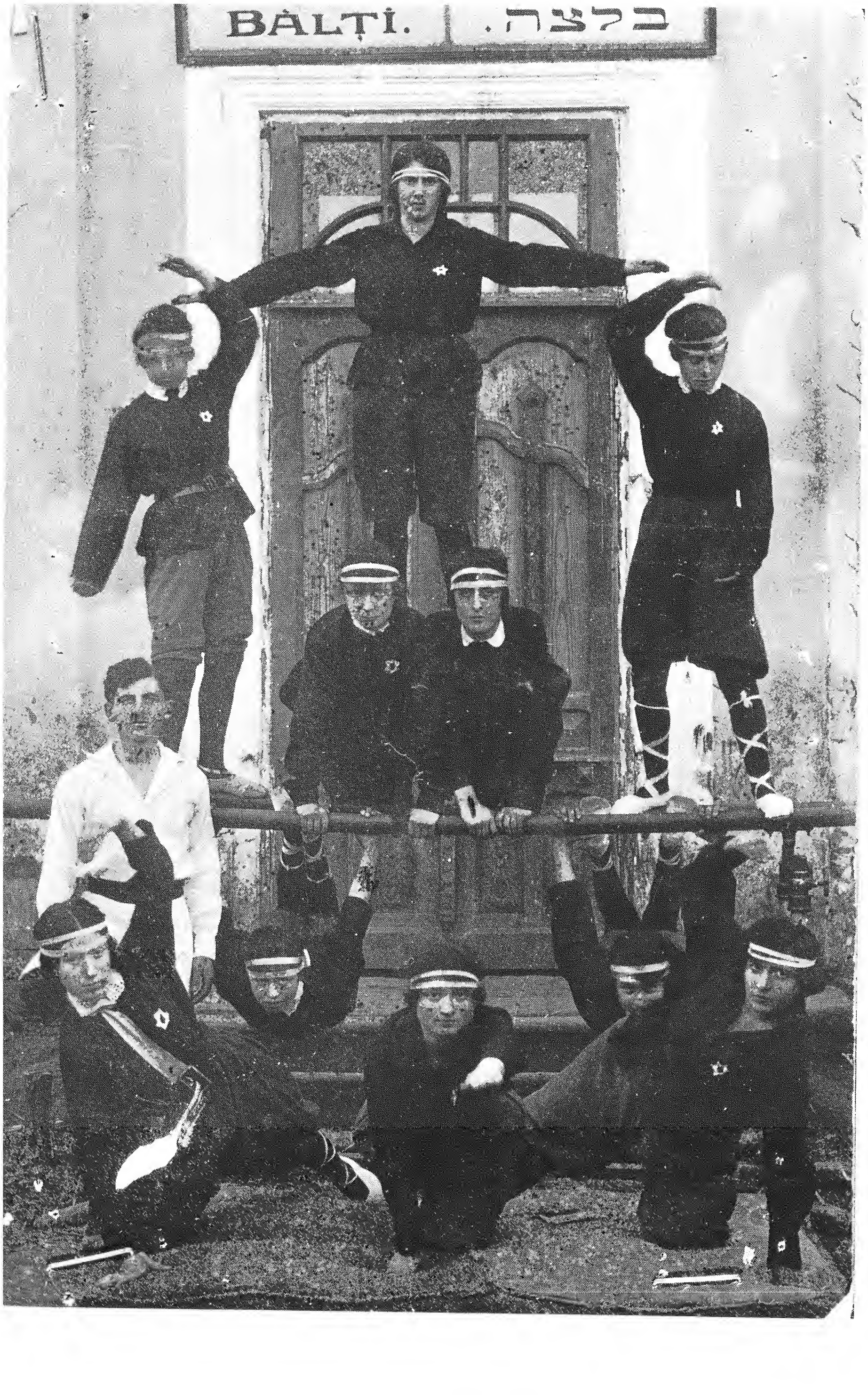

דיפלומה למכבי בלצי על השתתפות במפגש ספורטיבי של מכבי רומניה מ־1929 ביאסי

מכבי בלצי 1924 מימין בעמידה: גרישה סטרוסטה

פירמידה של מכבי 1923 בחזית בנין תלמוד תורה

על החיים המוסיקליים בבלצי

שנות העשרים־השלושים

יעקב סורוקר

חיים מוסיקליים בבלצי הישנה – עיירה מוזנחת ונשכחת ע"י הקדוש־ברוך־הוא ובמיוחד בקרב אוכלוסית היהודים שמנתה אז קרוב ל־14,000 איש, רובם משכבה (במקרה הטוב!) הבינונית שכאילו – מלבד לחם־חוק – לא היו מתענינים בדבר ואף־על־פי־כן תופעה זו, שאינה ניתנת להסבר, היתה קיימת. ואנו, עדים מעטים שנשארו בחיים, חייבים לספר על המעשים והאנשים הנפלאים ההם. במסה זו הנני מתכוון לספר (בקצרה במדת יכולתי) אך ורק על מעשים הקשורים למוסיקה קלסית, שקוראים לה "מוסיקה רצינית".

"חיים מוסיקליים" הוא מושג מחובר שמותנה במרכיבים כגון מסורת מדור־לדור, גם בסיס כספי, גם תמיכת שלטונות ונדיבים וכו' וכו'... כל אלה היו... חסרים לחלוטין בבלצי דאז. כל יוזמה היתה מבוססת על "התלהבות ערומה", על חובבנות ודילטנטיות. מובן מאליו שבבלצי דאז לא היה אף בית־ספר או מוסד מוסיקלי (ממלכתי או פרטי); החינוך המוסיקלי (ברוב המקרים, נגינה בפסנתר וכנור) היה מתגשם על שיטת "תוצרת בית". כל מורה פרטי היה מלמד במדת יכולתו ואפשרותו. כידוע, במשפחות יהודיות נהוג היה ללמד את הבנות (לעתים רחוקות גם בנים) לנגן בפסנתר. פסנתר בבית היה סמל של אמידות ותרבותיות. נגינה בפסנתר - מעלה חשובה לבחורה שעמדה להתחתן...

בעיר היו מורות־פסנתרניות בעלות מוניטין כגון הגברות הופמן (בנשואין – ביגון), טיפליצקי (שעברה לבלצי מאודיסה), ריטה מנדלבלט, גולקו, סוניה פינקלמן, מינה מרנפלד; כולן היו מלמדות בביתן תמורת שכר לימוד סביר.

הנני זוכר רק שמות מעטים של בנים שהצליחו בנגינת פסנתר. אחד מהם חיים (פימה) ווליך היה בנו של הצלם הידוע בבלצי – פנחס ווליך. (כפי שהתברר אחרי המלחמה, פנחס ווליך נרצח ע"י הנאצים סמוך לעירה סורוקה; אמו וסבתו של חיים נפטרו במחנה רכוז שבטרנסניסטריה). בילדותו קבל חיים הדרכה מקצועית מאחותו אידה – חיים היה גבה־קומה, בעל אצבעות ארוכות וחזקות (שכה חשוב לנגן פסנתר). חריצות ואהבת מוסיקה הביאו אותו לרמה גבוהה בנגינה. הזדמן לי לעתים קרובות לנגן איתו גם בבית וגם בפומבי (בבלצי ובעירות אחרות שבבסארביה) בליוויו של חיים ווליך (אנוכי נגנתי בכנור) – הוא בצע את תפקידו באופן מצוין. בגיל הבוגר עזב חיים את המקצוע המוסיקלי (מקצוע קשה ובלתי כדאי, ובזמנים והתנאים ההם במיוחד). הוא למד אדריכלות והיה לאדריכל ממדרגה ראשונה. שנים רבות הוא גר במוסקבה, קבל שם את התואר של "אדריכל בעל־זכויות", זכה באותות הצטיינות, עטורים וכו'. בשנות 40 הוא עמל בשקום ערים רבות באוקרינה ורוסיה (ובכללן סבאסטופול) שנהרסו בזמן

המלחמה עקב הפצצות והפגזות. יותר מאוחר מתכנן פרויקטים של בנינים וצרופים בבירת בריה"מ. ביניהם הקרקס הגדול, המכון לאינפורמציה מדעית, הספריה המרכזית הרפואית ועוד, הרבה בתים למגורים ובכללם בנין גדול בצורת מגדל שברחוב החוף פרונזה שאותו המוסקבאים עדיין מכנים "מגדל ווליך".

חיים ווליך היה מוכרח למלא חובתו כלפי השלטון והאמנות המשרדנית הקומוניסטית והשתתף (יחד עם בלצאי אחר – הפסל ל. דובינובסקי, ר' להלן) בהקמת אנדרטות ל"גבורי העם הסוביטי" קוטובסקי, פרונזה ואחרים. חיים ווליך נפטר ב־1982 במוסקבה. בעתונות הסוביטית הופיעו מאמרים על המנוח ואחד מהם תחת הכותרת "בנו המכובד של העם המולדבי"(!) ה"אינטרנציונליסטים" הסוביטים התאמצו שלא רק אמנותו, אך גם מוצאו, גם שמו של חיים ווליך ינקה מכל הקשור ליהדות: מיהודי חיים בן פנחס הוא התגלגל **ליפים פטרוביץ' – בנו של העם המולדבי!**

עוד בלצאי אחד בעל כשרון מוסיקלי נדיר קנה לו שם וגם הוא דווקא לא במוסיקה אלא בפסול. מדובר באליעזר (לזר) דובינובסקי (1910-82). מי בבלצי דאז לא היה מכיר את לזר עם קולו היפה (טנור לירי), שהופיע בכל קונצרטים וארועים מקומיים, נשפים ושמחות; חוץ משירה נמשך הנער אחרי ציור ופסול וזה נהפך למקצועו הקבוע. הפסלים והאנדרטות הבולטות ביותר בקישינוב הוקמו ע"י לזר דובינובסקי. הוא זכה בתואר של "אמן העם", חבר האקדמיה של ברה"מ. עם כל זה הוא אינו שוכח את "אהבתו הראשונה" – מוסיקה: היה מופיע בקונצרטים, באולמות וברדיו, לעתים גם בתיאטרון האופרה מקישינוב (תפקידו האהוב היה זה של מסיה טריקה מ־"יבגני אונגין" של צ'יקובסקי). לזר נפטר בקישינוב ב־1982. לפני מותו הוא הספיק לבקר בארץ, אך... רק כחבר משלחת סוביטית רשמית. צוואתו של האמן דובינובסקי היה פסול־אנדרטה שהוא יצר בשנות 1977-78. ע"פ הזמנתה של הקהילה היהודית מרומניה ושהיא הציבה במוזיאון של הקהילה בבוקרשט. שם האנדרטה הוא "השואה" והיא מגלמת דמותו של בן־אדם מכוסה מכף רגל ועד הראש בטלית. כך האמן השתמש גם באמצעים פסול המדורני וגם הקפיד על התורה: **"לא תעשה לך פסל וכל תמונה..."** יצירתו של דובינובסקי – דמותו של יהודי השקוע בלב ונפש בתפילה – מרגשת ומזעזעת. והעובדה שהיא הוצבה דווקא לא ב"מולדתו" של האמן אלא ברומניה ה"חצי־סוביטית" מדברת בעד עצמה.

אחותו של הנ"ל חיים ווליך – אידה נולדה ב־1912 בבלצי, ב־1934 סיימה את לימודיה בקונסרבטוריון שבפראג. מ־1944 ועד היום היא חיה ועובדת במוסקבה. אידה ווליך היא אחת מאנשי המדע הבולטים בתחום הביבליוגרפיה המוסיקלית. מ־1950 היא עובדת בספריה המרכזית הסוביטית ספריה ע"ש לנין בתור ביבליוגרף ראשי. אידה מחברת סדרה ביבליוגרפית מרובת כרכים – "הספרות העולמית על מוסיקה".

היה בבלצי מורה פרטי לנגינת כנור שפעולתו התגלתה להיות מוצלחת ביותר. שמו היה בנימין (בנו) אקרלינג. היו אומרים שהוא קבל את השכלתו בווינה. בשנת 20 הוא השתכן בבלצי והתחיל ללמד ילדים נגינה בכנור. שפתו המדוברת היתה גרמנית ("מורה גרמני" – זה היה משכנע!) אך ידע גם יידיש. יכולתו וכשרונו ללמד ילדים היו מעולים אף כי הוא בעצמו לא נגן (בגלל מחלת ידיים). אצל ב. אקרלינג למדו הרבה ילדים בלצאים שרובם הגיעו לרמה מקצועית גבוהה. הנה כמה מהם: יחזקאל (אוסקר) דין (1912-84) שהיה שנים רבות הכנר הראשי של התזמורת הסימפונית בקישינוב, "אמן בעל זכויות", דוצנט בקונסרבטוריון; יוסף ברנשטיין (ר' להלן); צבי (גרישה) ספקטור שקבל את השכלתו הגבוהה בקונסרבטוריון ע"ש צ'יקובסקי במוסקבה, נגן בתזמורת אולפני הסרטה. (אביו של גרישה – קלמן ספקטור היה שען במקצועו וגם חלילן־חובב שהשתתף בכל הארועים המוסיקליים. אחיו של קלמן – משה היה כנר בעל כשרון ונלהב למוסיקה); תלמידו של אקרלינג היה גם המחבר של שורות אלה. חייו של ב. אקרלינג שתרם רבות לתרבותה של העירה בלצי, שיסד אסכולה אמיתית לנגינה בכנור, התנתקו באופן טרגי: בתחילת המלחמה (1941) הוא אינו מוצא להכרחי לעקור (קווה שיתקבל בתור גרמני) – טעות גורלית שעלתה לו ביוקר. הנאצים ושותפהם לפעולה – הרומנים, כשלמדו שהוא אינו

גרמני אלא יהודי, רצחו אותו בצורה האכזרית ביותר.

בעונג רב פותח אני בתולדות חייו של התלמיד המפורסם ביותר של ב. אקרלינג – יוסף ברנשטיין. הוא נולד בבלצי ב־1914. אביו, אריה, היה סוחר ממעמד הבינוני אך, לכבודו יאמר, נתן לבנו היחיד השכלה מעולה. (במשפחה היתה עוד בת בשם וויטה; כל בני משפחת ברנשטיין, פרט ליוסף שעלה ארצה, נפטרו בתחילת המלחמה).

יוסף התחיל ללמוד כנור, כפי שהזכרתי, אצל אקרלינג ובתוך זמן קצר התגלה כשרונו הנדיר. בסוף שנות ה־20 שלח אריה את בנו לגרמניה כדי שימשיך את לימודיו עם קארל פליש (יהודי ממוצא הונגרי, אחד המורים המפורסמים לכנור דאז). יוסף היה בין התלמידים המצטיינים של פליש. הוא זכה גם בהדרכתו של הכנר והמלחין הרומני הגדול ג'ורג' אנסקו. בחופשות הקיץ היה יוסף מבקר בעיר הולדתו ומופיע בקונצרטים. הנני זוכר את נגינתו בקונצרט ב־1928 או 1929; אינני זוכר איזה יצירות הוא השמיע, אך עדיין זוכר אני שהייתי מופתע מהרמה המקצועית של הכנר הצעיר – הוא היה אז בן 15 או 16.

ב־1936 הוקמה בתל־אביב התזמורת הארץ־ישראלית (כעת תזמורת פילהרמונית ישראלית) ביוזמתו של הכנר הגדול (יהודי מפולניה) ברוניסלב הוברמן. בתזמורת החדשה מצאו מקלט נגנים יהודים רבים שהיו נרדפים ע"י הנאצים בגרמניה ואוסטריה. ביניהם היה גם יוסף ברנשטיין והוא התקבל לתפקיד קונצרט מיסטר משנה. התחילה תקופה חדשה ומענינת בחייו. חוץ מנגינה בתזמורת הוא הופיע בתור סולן בליווי התזמורת. בין היתר סבר יצירותיהם של בטהובן, מנדלסון, צ' יקובסקי, הקונצ'רטו של המלחין הארמני הגדול ארם האצ'אטוריאן שנכתב ב־1940 בוצע ע"י ברנשטיין בבצוע בכורה בא"י ב־20 לדצמבר 1944 בתל־אביב תחת שרביטו של ג'ורג' זינגר. לאחר מכן נגן יוסף אותו קונצ'רטו – בהצלחה רבה – גם בירושלים, חיפה וגם בקהיר, אלכסנדריה, בירות וערים אחרות. יצא לו לנגן באירופה ואמריקה עם מנצחים מפורסמים כגון איגן סנקאר, הרמן שרחן, מיכאל טאובה ואחרים. ברנשטיין סבר בבצוע בכורה בארצנו את הסונטה מס' 3 ("באופי עממי רומני") של אנסקו. הוא ארגן רביעיה – "רביעית תל־אביב" בה הוא בעצמו היה כנר ראשון. הכנר השני היה אחד מהוותיקים של תזמורת הפילהרמונית בן־עמי זילבר (1915-85) (בן־עמי זילבר היה בעלה של הזמרת הדגולה ברכה צפירה ואביו הזמר הידוע אריאל זילבר).

ב־1947 נסע י. ברנשטיין לארה"ב, הוא תלה תקווה – והיו לו סכויים לכך – לעשות קריירה מבריקה במדינה זו. ב־1948-49 הוא השתתף בפסטיבל בעיר ברקשיר שאותו ארגן המנצח סרגי קוסביצקי – המוסיקאי בעל־שם עולמי. הוא כתב על יוסף: "יש לו כשרון יוצא דופן ורמה אמנותית גבוהה ביותר. בנוסף לכך מר ברנשטיין הוא איש בעל תרבות עדינה". (יוסף שלט בשש שפות – עברית, יידיש, אנגלית, גרמנית, רומנית ורוסית).

למרות כל אלה נתקל הכנר הנפלא בבעיות רציניות. ב"שוק המוסיקלי" שלט משבר קשה. סוף סוף הוא התקבל לתזמורת הסימפונית הניו־יורקית אך בעוד זמן קצר נפגע במחלה ממיתה. יוסף ברנשטיין נפטר ב־1976 והוא בן 62.

המוסיקאים של בלצי הישנה... כרגיל ללא השכלה, בעלי ידיעות קלושות בתחום התאוריה, אך, אף על פי כן, חובבים נלהבים ונאמנים של האמנות היפה. אחד מהם –איסר שברצמן, אדם כשרוני מלידה. השעורים הראשונים הוא קבל בביתו. אביו היה **כליזמר** ידוע – משה שברצמן בכנוי "מוישה בוס" (לכל כליזמר, כמו לסטמפניו ופדוצור האגדתיים, היה, מן ההכרח, כנוי, כרגיל בהתאם, לכלי שבו היה מנגן; ברור שמשה היה מנגן בקונטרבס). איסר ניגן בכמה כלים – צ'לו, טרומבון, קרן, אקורדיון, פסנתר. הוא היה גם מתזמר מוכשר (אף כי אבטודידקט!) אך היה לאיסר שברצמן – מבחינת האידיולוגיה המרקסיסטית – חסרון רציני: הוא היה בעל חנות קטנה של מוצרי מוסיקה.

כאשר הגיעו לבלצי השלטונות הסוביטיים, הם גרשו את איסר יחד עם משפחתו לסיביר. כנראה שמכירת מפוחיות־פה, קניפול לקשתות וניר תווים גרמו הפסד רב לבנית הקומוניזם העולמי...

אחינו של איסר שברצמן – משה פידל קנה לעצמו שם בתור פסנתרן מעולה בעיר יאסי (רומניה).

ברצוני לציין שגם משפחתנו היא משפחת מוסיקאים: אבי ז"ל לייב סורוקר (1895-1981) נולד בבלצי, נפטר בירושלים היה אחד הנגנים המקצועיים הראשונים בבלצי. בתקופת הראינוע הוא נגן, יחד עם קבוצת מוסיקאים מקומיים, יצירות שהוא בעצמו התאים כדי להדגים את תצוגתם של הסרטים ה"אלמים"
היתה עוד משפחה, ממש "שושלת" מוסיקלית והיא משפחת פלדמן. אחד מהם יוסף, בעל כשרון רב צדדי: נגן צ'לו וזמר, קבל גם השכלה גבוהה של מהנדס־טכנולוגיה באוניברסיטת פראג. יוסף פלדמן נפטר בעת פצצה במקום עבודתו (אחת המחלבות מבלצי) אחותו – קרוינה – פסנתרנית מעולה שהשתתפה בכל הארועים האמנותיים. אחיו – בוזיה – נגן אקורדיון, בשנות 30 הוא עזב את בלצי והתישב בצרפת. בנה של קרוינה – יואל פלדמן קנה לעצמו שם כמורה למוסיקה ומלחין שירים פופולריים (הוא מתגורר עדיין בעירה סטרי, באוקרינה).
לגמרי אחר הוא גורלו של משה לבטוב – אחד הפסנתרנים המקצועיים הראשונים בבלצי. משה בנו של פנחס לבטוב, בעל חנות ספרים בעברית ויידיש בבלצי הישנה; אך לא רק מוכר ספרים היה פנחס לבטוב, אלא גם מוציא לאור ספרים; שמו ופעולתו היו ידועים בכל רחבי ביסארביה.
משה למד בבלצי נגינת פסנתר אצל גב' מינה מרנפלד ואידה וולוך, לאחר מכן סיים את לימודיו בקונסרבטוריון בעיר לבוב ושנים רבות לימד ונגן באותה עיר. כעת מ. לבטוב עם משפחתו חי בחיפה. בנו ולאדימיר (זאב) הוא פסנתרן מצוין וגם נכדו – נתן – לומד פסנתר בהדרכתו של סבא משה...
לעיל דברתי על כליזמרים הבלצאים וברצוני להוסיף בנושא זה עוד מספר שורות. כליזמרים אחדים הנני זוכר בעצמי, על אחרים ספר לי אבי ז"ל. הנה כמה שמות: הכנרים חיים־יוקל, ברל גלאצאן ("ברל־כליזמר"), בנו – הכנר בן־ציון גלאצאן ובן אחד החלילן חונה גלאצאן (שהגר לארה"ב), נגן באס משה־יודל, הכנר מנדל קולק. כדאי לציין שממוצאה בלצאי היה ה"לאוטר" (נגן עממי רומני) קוסטקי פארנו; על פעולתו כתוב בספרות המקצועית; בין תלמידיו ועמיתיו היו גם נגנים יהודים.
ברשימת המוסיקאים העממיים הייתי נותן את המקום המכובד ביותר לפיטן זייליג ברדיצ'בר (1903-37) שאף כי לא היה מוסיקאי במובן הרגיל, נהפך **לטרובדור** אהוב ע"י המון העם. הוא חבר מלים והלחין מנגינות והשירים שלו מופצים לא רק בבסארביה אלא גם מעבר לגבולותיה. שיריו של ברדיצ'בר "התמזגו" עם הפולקלור וכעת הם חלק בלתי נפרד מהאוצר האמנותי העממי.
התעמלן של שירי ברדיצ'בר, שבצע אותם בפומבי הוציא חלק מהם לאור היה הזמר והמלחין לייבו לווין (יליד בוקובינה, 1914-83) שנפטר לא מזמן בארץ.
די ערים (אם להתחשב בנסיבות הזמן והמקום) היו החיים המוסיקליים הציבוריים בבלצי דאז. בעירה פעלו באופן קבוע 2 בתיקולנוע – "לוקס" ו"מודרן" (בהם היה שולט שטיבלמכר – ברקע מקומי הוא היה נראה לנו גביר אדיר!) בתקופתו של הראינוע היה מלווה את הסרטים צוות נגנים – ל. סורוקר, יוסף וקרוינה פלדמן, משה פיבל (שעליו כבר הזכרתי), הצ'לן אברהם ווארזר, הכנר אברהם שמוקלר ואחרים. מפורסמים ואהובים בקרב האוכלוסיה היו ההצגות של להקות שונות התיאטרון ביידיש, כרגיל תיאטרון מוסיקלי עם תזמורת קטנה, שירים וריקודים. זה נושא הראוי למסה מיוחדת.
קונצרטים בכוחות הנגנים המקומיים היו מבוססים, מובן מאליו, על התנדבות שלמה. אחרי יום ארוך של עבודה – בבית מלאכה, מאחורי הדוכן, במשרד – חובבי מוסיקה היו מתאספים בביתו של אחד מהם (בוודאי שלא היה כסף כדי לשכור אולם) החזרה התחילה... אז לא היה לי זכות, בגלל גילי הרך, לנגן ב"תזמורת". אבי היה לוקח אותי לכל החזרות בתור מאזין. אלה היו הרישומים המוסיקליים הראשונים בחיי ואני לא אשכח אותם לעולם. (הרי בזמנים ההם לא היו, בביתנו לפחות, לא מקלט רדיו ואף לא גרמופון עם תקליטים). זוכר אני את נגינת האוברטיורה "אגמונט" של בטהובן, "הסימפוניה הבלתי גמורה" של שוברט. ממילא מובן שה"תזמורת" הבלצאית הצטינה הודות ל... חוסר הרבה כלים. למשל (הנני זוכר היטב) הנושא הראשון בסימפוניה של שוברט, עקב חוסר האבוב, היו מנגנים על... קונצרטינו (מן אקורדיון קטן שכעת יצא משמוש).

לעתים היו מארגנים קונצרטים בגימנסיה העברית (שם התקיימה "הופעתי הבכורה" בתור כנר, ב־1928 במסגרת נשף חגיגי; ב"תכניתי" היתה יצירה – הנני זוכר אותה עדיין – באורך... דקה וחצי). אגב בגימנסיה העברית היתה תזמורת כלי נשיפה קבועה.
לבלצי היו באים ומופיעים אמנים בעלי שם בינלאומי כמו הכנר ג'ורג' אנסקו, הזמר והשחקן קולנוע הנפלא יוסף שמיט ואחרים. של רוסיני תחת שרביטו של איג'זיו מאסיני. כל אלה מוכיחים שרמתו התרבותית של הקהל היתה די גבוהה.
הנני מוכרח לסיים את זכרונותי על החיים המוסיקליים בבלצי בספור עצוב ביותר. (האם ישנה כרוניקה יהודית שאינה מסתיימת באקורד מינורי?) מדובר על ילד־נגן בלצאי שהפך לאגדה ולסמל של גבורה, אהבת מוסיקה, אהבת חיים. שמו של הילד אברהם (מוסיה) פינקנזון. עליו ועל מעשה־גבורתו כתוב בעתונות, גם בארץ, גם בארצות מערב ואף בבריה"מ. והנני אחזור על העובדות בקצרה: הרופא הבלצאי זאב (וולף) פינקנזון, כאשר פרצה המלחמה, עקר והגיע לעירה אוסט־לבינסק שבקאוקז הצפוני, עם אשתו ובנו בן 12 מוסיה – כנר בעל כשרון נדיר. ב־1943 ההטלריסטים הגיעו גם לכאן וכתוצאה מכך – טרור, הוצאות להורג של אנשים חפים מפשע ויהודים בראש וראשונה, את וולף עם אשתו ובנם, שאף פעם לא היה נפרד מכנורו, הוציא להורג. למוסיה, לפני מותו, התחשק לנגן והוא קבל את הרשות הנדיבה. הילד הרים את כנורו ופתח בנגינה. ואז כדור מכלה הפסיק את השיר יחד עם חייו של הנגן הצעיר: נָבָל שמחשיב את עצמו ליורש של באך ובטהובן רצח את מי שהיה עתיד להיות אויסטרך או פרלמן.
מה השמיע מוסיה ברגע האחרון והנורא? האם ה"אינטרנציונל" כפי שטוענים המקורות הסוביטיים? אולי זו היתה מנגינה אחרת – "התקווה"?

ירושלים, אוקטובר 1985.

מוסיה פינקנזון, כנר צעיר בלצאי הוצא להורג ע"י הגרמנים קווקז בקיץ 1942. בקשתו האחרונה מכתת היורים להרשות לו לנגן ניגון אחרון... אולי ניגן בכנורו שנדם את "התקוה"

בית הספר לנגינה בהנהלתו של אקרלינג

תזמורת הארץ־ישראלית
THE PALESTINE ORCHESTRA

עונת 1944/45

הקונצרט ה־6
למנויים
ביום 7 בינואר
המנצח: טאיבה
הסוליסטית:
פנינה זלצמן (פסנתר)
בתכנית: קורללי,
מוצרט ובראהמס

תל־אביב
אולם "אהל"
בבית ארלוזורוב
25.12.44, 8.30 בערב

תכנית

קונצרט 5 למנויים

המנצח: **גיאורג זינגר**

הסוליסט: **יוסף ברנשטיין** (כנור)

סימפוניה מס 2 בסי מינור . בורודין

Allegro
Scherzo
Andante
Finale Allegro

קונצרטו לכנור ותזמורת חאצ׳אטוריאן
(בפעם הראשונה ע״י התזמורת הא״י)

Allegro con fermezza
Andante sostenuto
Allegro vivace

הפסקה

תמונות תערוכה אחת. מוסורגסקי־ראוול

סיור
1. "גנומוס"
סיור
2. הארמון העתיק
סיור
3. טיולירי – ילדים משחקים ומתקוטטים
4. "בידלו"
סיור
5. מחול האפרוחים בקליפת הביצים
6. סמואל גולדנברג ו"שמול"
7. לימוג׳: ככר השוק
8. "קטקומבה" (קבר הרומאים) – "עם המתים בלשון המתים"
9. בקתת ה"בבה־יגה"
10. השער הגדול של קיוב

הכנר יוסף ברנשטיין יליד בלצי סוליסט בתזמורת הארץ־ישראלית

שני דורות של כנרים, ילידי בלצי: אחד הנגנים המקצועים הראשונים בעיר בלצי **לייב בן נתן סורוקר** [1895, בלצי – 1981, ירושלים] עם בנו **יעקוב** [צלום משנת 1935]

יעקב סורוקר [נולד ב־1920 בבלצי] – נגן [כנר, ויולן] ומוסיקולוג, דוקטור במוסיקולוגיה. התחיל ללמוד כנור אצל ב. אקרלינג בבלצי, אח״כ בקישינוב עם מ. פסטר. השכלתו הגבוהה והתואר המדעי קבל באקדמיה ע״ש צ׳יקובסקי במוסקבה תחת הדרכתו של דוד אויסטרך. י. סורוקר חיבר והוציא לאור עבודות רבות בנושאים שונים של אמנות מוסיקלית [כולל 8 בצורת מונוגרפיה]. ב־1976 עלה ארצה ומאז חי ועובד בירושלים.

העתונות בבלצי

י. מזור

כותרת זו היא יומרנית כיון שבבלצי לא היתה עתונות יומית, שבועית או חדשית. לכל היותר אפשר לדבר על נסיונות לקיים עתונות ועל כך נעמוד ביתר פרוט.

העתונים היומיים של רומניה מעיר הבירה וכן העתונות היהודית בשפה הרומנית או ביידיש ואפילו ברוסית היו מגיעים מדי יום לבלצי. ביחוד העתונות שמרכזה היה קישינוב, הרבתה לתת ידיעות גם מן המתרחש בבלצי, שנאספו על ידי הקורספונדנטים הקבועים שלהם בבלצי.

כך למשל שמשו כקורספונדנטים של ה"אונזער צייט" במשך כעשרים שנה אנשי בלצי ידועים כגון עו"ד צבי הייניכס, קליימן, זאב גמרמן ואחרים.

יצויין כי קורספונדנטים מבלצי סיפקו ידיעות באופן מתמיד לעתונות היהודית של התקופה, לעתונים כמו "הצפירה" ו"המליץ", עוד מאמצע המאה שעברה. קורספונדנטים של העתונים הרוסיים "בסראבסקאיה סלובה", "בסראבסקאיה פוטשטה" ו"נאשה רעץ'" היו ה"ה אברהם זיגברמן וחסקלביץ.

גם לעתונים הרומנים היו קורספונדנטים בבלצי ואפילו לעתונות הספורט. זאב ורגוליס (ולודיה) היה אחד מהם.

לעתונות הציונית כגון "טריבונה אבריאסקה" מיאסי, ל"קובנטול אבריסק" מבוקרשט, ל"קורירול איזראליט" מבוקרסט, בטאון היהדות הרומנית, וכן לכל העתונות הציונית בכל השפות אשר במחוזות השונים של רומניה לכולם דיווחו מהמתרחש בבלצי בכל שטח הנוגע לקוראי העתון.

לכן אפשר להגיד כי בלצי לא היתה מנותקת מן העולם הגדול ולא היתה איזו פינה נידחת. בלצי יכלה להרשות לעצמה קיומו של עתון קבוע משלה, היות ומצבה הכלכלי של בלצי היה משביע רצון. קישינוב המשיכה להיות המרכז התרבותי והציוני ומבצר הרוסית, גם אחרי סיפוחה של בסרביה לרומניה, אבל לא היה בה עתון מרכזי בשפה הרומנית המיועד ליהודי בסרביה או לכלל אוכלסיתה. לכן בלצי היתה יכולה להיות באופן טבעי המקום השני אחרי קישינוב והדבר הצדיק קיומו של עתון בשפה הרומנית בשביל הדור הצעיר אשר לא ידע לא רוסית ולא יידיש.

וזה מה שחשבו רבים בבלצי ומכאן הנסיונות הספורדיים להוציא עתון יומי בשפה הרומנית בראשית שנות השלושים ובאמצע שנות השלושים על ידי קבוצה של צעירים יהודים, בעלי יזמה ובעלי נטיות עתונאיות.

ביניהם יש לציין שניים במיוחד: שויצר ויחיאל טישלר. הם הוציאו עתון בשם VOCEA BALTILOR

אשר החזיק מעמד כשנתיים. אבל נראה כי לא מצאו את הגבוי הנכון, הפיננסי, להרחבת העתון אשר נשאר למעשה עלון מקומי, דל, פרובינציאלי.

קבוצה זו גם הוציאה עתון הומוריסטי סטירי בשם PICOLO אך גם נסיון זה נכשל.

מהגליונות המעטים שנשארו לפליטה ונשמרו על ידי יחיאל טישלר שקבלם מידי שויצר אשר עזב את בלצי בטרם בוא השואה לאחת הארצות בדרום אמריקה, ניתן לקבל תמונה קלושה מן ההווי של בלצי.

העתונאים הצעירים ראו את משימתם להגן על זכויות האזרח, לעזור לאיש הקטן בעמידה נגד העוול של הביורוקרטיה, להלחם למען הצדק ולמתוח בקורת על פרנסי העיר כאשר אלה לא ממלאים את תפקידם כראוי; לתת לקורא את ההזדמנות להביע את תלונותיו ולהציג את בעיותיו.

היתה זאת אולי יומרה גבוהה מדי בשביל חבר עתונאים מתחילים.

אנו נותנים כאן כמה קטעים אשר יכולים להשלים לנו את התמונה על בלצי מן התקופה ההיא.

ראוי לציין כי הלשון בה כתוב העתון מבחינת הלשון הרומנית עומדת על הגובה. הצעירים היהודים, עורכי העתון, למדו בגמנסיה הרומנית הממשלתית וכרגיל, תלמידים יהודים הצטיינו בלמודים ואף בשפה הרומנית השכילו להשתלם ולשלוט בה כאילו היתה זו שפת האם שלהם.

הסגנון הוא ספרותי, ומראה על כשרון כתיבה אפילו אמנות כתיבה כשל סופרים. להוי ידוע כי בעתונות הרומנית בעיקר בעתונים הליברליים רבו העתונאים ממוצא יהודי, אמנם בשמות רומניים. האנטישמיות אף האשימה את היהודים בהשתלטות על העתונות הרומנית וכשהגיעו האנטישמים לשלטון ערכו טהור וסילקו את העתונאים היהודים מן העתונות. יש לדעת כי מעצב הלשון הרומנית המודרנית היה פילולוג יהודי בשם גסטר.

דוגמא אחת של נושא אשר העסיק את כתב העתון "ווצ'א בלצילור" היו השטפונות בבלצי והסבל הרב שהם גרמו לשכבות העניות שגרו בסמוך לנהר ריאוט.

חלק ניכר מן החומר העתונאי היו הפזמונים הסטיריים. פזמונים אלה החלשים מבחינה מקצועית, נכתבו בהשפעת התרבות של התקופה הרומנית. התיאטרון ההומוריסטי הסטירי, הקופלטים התיאטרליים של זמרים של "קפה שנטן" נוסח צרפתי היו פופולריים בתקופה ההיא, תקופה שבין מלחמת העולם הראשונה והשניה, בעיקר בשנות השלושים המוקדמות. היתה זו תקופת הזוהר של הבורגנות הזעירה.

No. 1 | 1 leu EXEMPLARUL | Anul I

VOCEA BALŢILOR

Ziar săptămânal independent

Redacţia şi Administraţia
— Bălţi —
str. R. Carol 239

Abonamente: 1 an 50 lei
6 luni 30 lei

Apare sub conducerea unui comitet

5 Noembrie 1933

Primul cuvânt

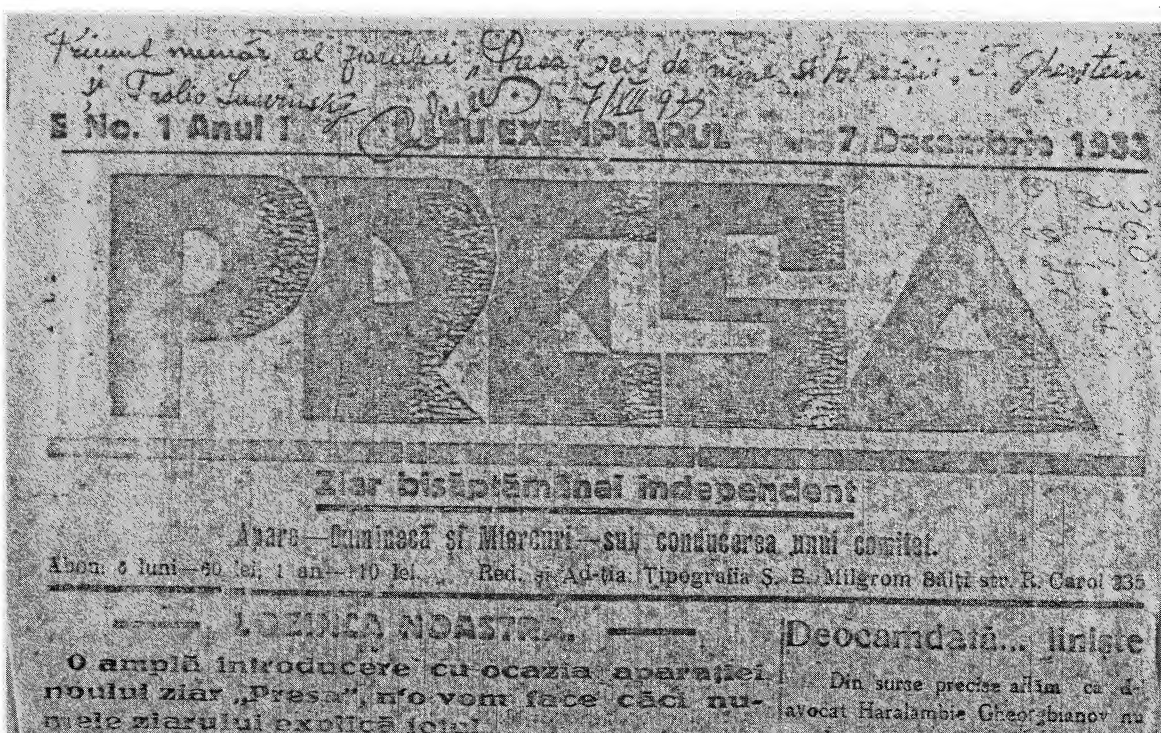
Având drept lozinca de pornire OBIECTIVITATE, ne luăm sarcina de a edita ziarul „VOCEA BALŢILOR" care va sta la dispoziţia publicului indiferent de naţionalitate şi va

Din activitatea d-lui Gh. Cârţu

Directorul Şcoalei Normale.

Activitatea d-lui Gh. Cârţu

עתונות מקומית "פְּרֶסָה" "ווֹצ'יא בלצילור" ו-"פיקולו"

Primul număr al ziarului „Presa" scos de mine ... şi Froim ... 7/XII 933

No. 1 Anul I | 1 leu EXEMPLARUL | 7 Decembrie 1933

PRESA

Ziar bisăptămânal independent

Apare—Duminecă şi Miercuri—sub conducerea unui comitet.

Abon. 6 luni—60 lei, 1 an—110 lei. Red. şi Ad-ţia: Tipografia Ş. B. Milgrom Bălţi str. R. Carol 235

LOZINCA NOASTRĂ

O amplă introducere cu ocazia apariţiei noului ziar „Presa", n'o vom face căci numele ziarului explică totul.

Deocamdată... linişte

Din surse precise aflăm că d. avocat Haralambie Gheorghianov nu va

1 Leu exemplarul

No.

Picolo

Editura ziarului „Glasul Moldovei

Redacția: Str. Marghiloman No. 7

Administrația: str. Andjulevici No. 33

Revistă Umoristică Independentă — Apare Săptămânal la Bălți

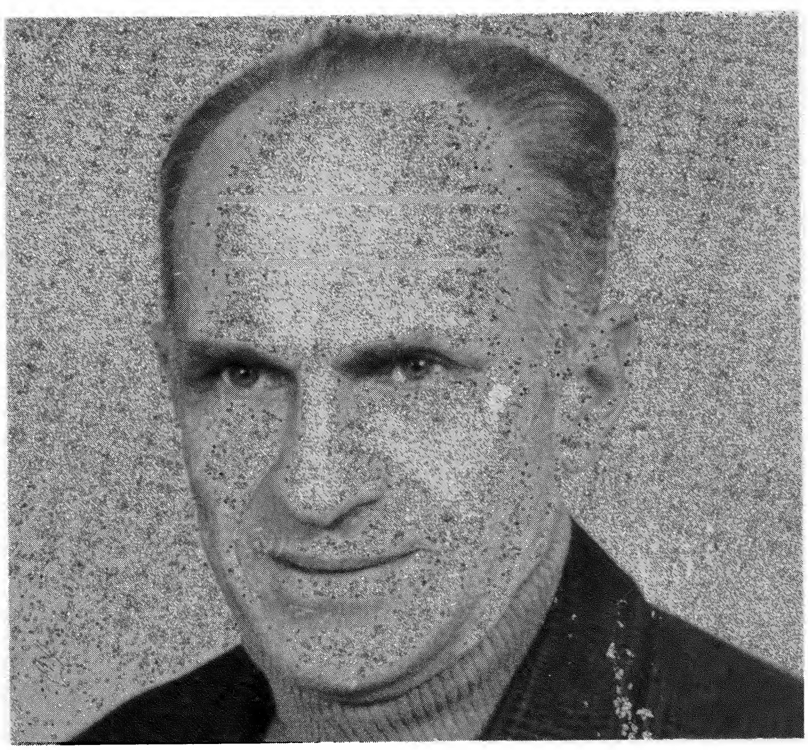
NOU NASCUT

Pardon!.. Ertați-mă'c'am venit pe lume așa, pe neașteptate, dar mămica m'a născut ilegal, adică după

ASCHII

La recenta întrunire național-liberal-ducistă, un orator a asudat o oră vorbind în fa-

חבר במערכות המקומונים של בלצי יחיאל טישלר

פנחס לב־טוב

חווה מרנפלד,
בתו של פנחס לב־טוב

ניורה לב־טוב (לנדוי)

אבא שלנו נולד בעיירה זיגיווקה, לא רחוק מהעיירה הידועה יותר, ימפול אשר בפלך פודול, אוקראינה.
הוא נולד למשפחה מאוד דתית ובהתאם לכך קבל חנוך דתי עד לגיל 17 שנה. הוא היה מספר לנו, שהסטירה היחידה שקבל מאביו היה כשנתפס על ידו קורא ב"שיר השירים".
אבל רוח ההשכלה שנשבה בסוף המאה התשע־עשרה ברחוב היהודי, השפיעה גם עליו והבחור, מלא בתורה כרימון, ברח לאודיסה. באודיסה הסתובב בחוגי המשכילים המקורבים לביאליק והכין את עצמו להוראה. כנראה על פי עצת חבריו נסע לביסרביה למצוא כר נרחב לפעולתו. הוא התחתן ובמקום לעסוק בהוראה, משאת נפשו, פתח חנות לספרים והתחיל להוציא עתון מקומי בשם "עלון בלצי". כמאה עלונים, בכריכה נשתמרו אצלו עד מלחמת העולם השניה. מתי הצטרף לרעיון הציוני לא ידוע לי, כנראה עוד באודיסה. השיר הראשון שלימד אותי היה "אל הציפור" של ביאליק. הוא היה גם בין המיסדים של גן ילדים ראשון בבלצי. מנהל הגן היה מר אייזנברג. גן־ילדים בשפה העברית, ואני הייתי אחת מהתלמידות בגן. ראויה לציון גם פעילותו בתנועה הציונית וקומיסר לעניני "קרן הקיימת". בגימנסיה העברית שנוסדה בבלצי, נמנה עם הוועד המנהל כל ימי חיוו שם. בין הספרים שהוציא ידוע לי על ספר "ידעות הטבע" שחבר המורה י. רידל בשביל תלמידי הגימנסיה.

ניורה לב־טוב (לנדוי)

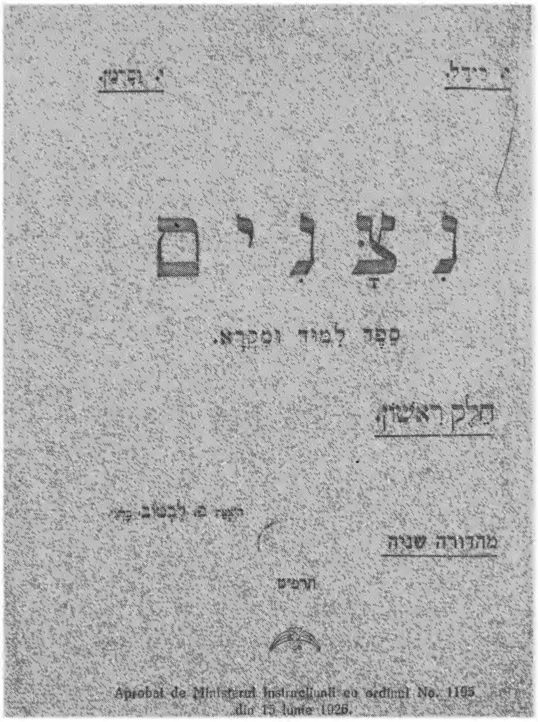
זכרונותי מילדות וחלק נעורי מתרכזים בעיקר סביב הדמות של אבי לבטוב פנחס. לפי התרשמותי הוא היה אחד מהדמויות המרכזיות של הקהילה היהודית־ציונית בבלצי וכך אני זוכרת אותו. בבית אני זוכרת אותו רק עם ספר ביד (מה שנשאר בראש זה הסטוריה של דובנוב או גרץ וספרים אחרים בעברית). כך הוא היה יושב בחדר האוכל על יד השולחן וכך גם שוכב לנוח בחדר השינה עם הספר. כשאבא היה בבית, פחדתי להביא הביתה את חברותי – אסור היה להפריע לו לקרוא. חנות הספרים שהוא ניהל נשארה בזיכרונותי כמו מרכז קהילתי ותמיד כשאבא ישב על יד הקופה, היו מבקרים אותו חבריו בפעילות ציונית וקהילתית כמו יפה, גולקו, גפטר, גיינכס, קולקר ועוד. הויכוחים סביב הקופה נשארו אצלי בזכרונות ומה שמתרחש בחנות לא היה מענין את אבי, וזה ידעו גם העובדים – הוא עסוק

ואסור להפריע לו. כתמונה שנשארה לי ולאחותי שגרה בבלגיה רואים את צילום הכניסה לחנות עם שלט ברומנית ועברית, כך שבתמונה שלי מחקתי את השלט מפני שבזמן היותי בבריה"מ רציתי לשמור את התמונה, אך הכתוב בעברית הייתה סכנה גדולה בשבילנו. על יד הדלת הצטלמו שני העובדים של החנות, אני ואחי (לבטוב משה) ונדמה לי שעומד קולקר. החנות היתה מורכבת משני חלקים: החדר המרכזי עם ספרים רומנים, ספרי למידה, מכשירי כתיבה ועיתונים. אצלנו היה מרכז העיתונים שהיו מפיצים בעיר ובסביבה. היהודים המעוניינים היו גם מקבלים את העיתונים באידיש – היינט, מומנט ואונזער צייט, אבל אוצר גדול היה אצלנו בחדר הסמוך לחדר הראשון. זאת היתה הספריה של מעבר החנות, איפה שהיו רק ספרים בעברית ואידיש. עכשיו כשאני נזכרת איך כשהחנות נתפרקה עם בואם של הסוביטים – מלאנו בספרים האלו מחסן גדול בחצר הסמוכה לביתנו וחנותנו, ואיך זה נשרף בשלושת הימים הראשונים של מלחמת העולם השניה (1940-1945), יש לי יסורי מצפון וכאב גדול על זה שבנעורי לא ישבתי ימים "מעבר החנות" שלנו ולא צברתי אושר מהספרים. נשארנו אחרי המלחמה ריקים מכל הרכוש – אבל רק את הספרים לא יכולים להחזיר. וזה חבל. חלמתי שפה בארץ אמצא את ההוצאה המפוארת של רוב הסופרים היהודיים (פרץ, שלום־עליכם, מנדלי מוכר ספרים וכו') שאבא הזמין אחרי נסיעה לורשה והשתדל להפיץ ולמלא איתם כל בית יהודי לפחות בבסרביה ורומניה. אך את חלומו הוא לא הגשים, ההוצאות התפזרו והוא מת בן 54 אפילו טרם קיבל את מחירם ואנחנו נשארנו רק עם חובות. פה, מה שמצאתי וזה חימם לי מאוד את הלב, זה בירושלים, בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי את ספר הלימוד "ידיעת הטבע" שהוא הפיץ ביחד עם המורה לעברית של הגמנסיה העברית בבלצי יעקב רידל. נדמה לי שגם לשון וספר, ספר לימוד עברית, אבא שלי הפיץ ביחד עם יעקב פיכמן, אותו אני זוכרת בביקוריו אצלנו.

בענין פעילותו הציונית והקהילתית – כאמור הוא היה במרכז הפעילות הזו ולפי התרשמות הרבה דברים התרחשו סביבו, אף על פי שלפי האופי שלו היה די קשוח ואוהב להגיד לכל אחד את האמת בפנים – מה שלא כל האנשים אוהבים. בזמן לימודי בגמנסיה, הוא היה יושב ראש הוועד של הגמנסיה והיה מאד פעיל; ככה גם בקהילה היהודית. בתור ציוני, האידיולוגיה שלו, כפי שאני זוכרת, היתה כלל ציונים – אגף שמאל. אצלנו בבית תמיד הרגשנו את האוירה הציונית ותמיד הבית היה פתוח לאורחים מחוץ לעיר או מחוץ לארץ. הביקורים התרכזו לא כל כך סביב האוכל כמו בויכוחים מענינים שאנחנו הילדים קצת שמענו והתפעלנו. בגלל האוירה הזאת, בהיותי בתנועת הנוער, "השומר הצעיר", כל השליחים מהארץ שביקרו בבלצי היו מתארחים אצלנו והיו אוהבים את האוירה של ביתנו. פה התמזל לי לפגוש עוד את אהרון כהן (ז"ל) שסיפר לי איך הוא התרשם מביתנו, מאבא ושמר אפילו איזה מתנה סימלית ממנו. הצטערתי שאת מנחם דמי וצבי לביא שגם התארחו אצלנו ושהייתי כל החיים תחת רושם גדולתם (לפי דעתי) לא הצלחתי פה לפגוש. החלום של אבא שלי לעלות ארצה לא התגשם; הוא מת טרם עת בהיותו בן 54 בבית חולים ביאסי ב־1934. אנחנו הבאנו אותו משם ואני זוכרת שיום הלוויתו היה יום אבל בעיר; אפילו החנויות היו סגורות וכל העיר הביעה לו את הכבוד האחרון. גם כעבור שנה, הקהילה היהודית אירגנה לו אזכרה כמו לכל יהודי מכובד בעיר.

אני ואחי שעלינו ארצה ב־1972, אחרי הרבה אכזבות, התלבטויות וקשיים – מאושרים שמלאנו את חלום אבינו. הרבה פעמים אני חושבת איזה אושר זה היה בשבילו לדעת שאנחנו פה, וכמה חבל ועצוב שהפעילות הבוערת שלו, לא יכלה להתגשם כמה שנים פה בארץ.

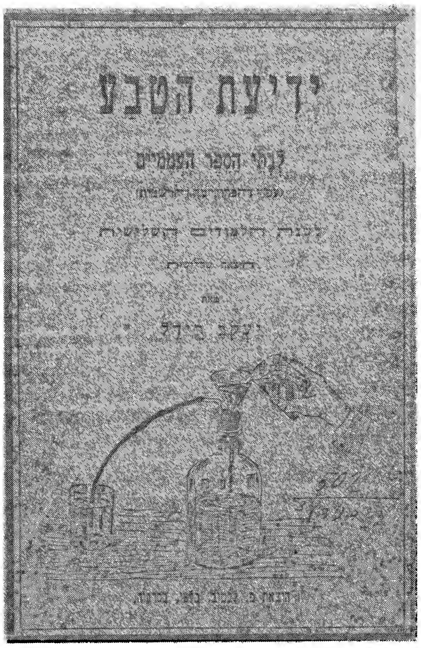

פנחס לב־טוב

ספרי לימוד בשפה העברית שראו אור בהוצאת פנחס לבטוב, בבלצי

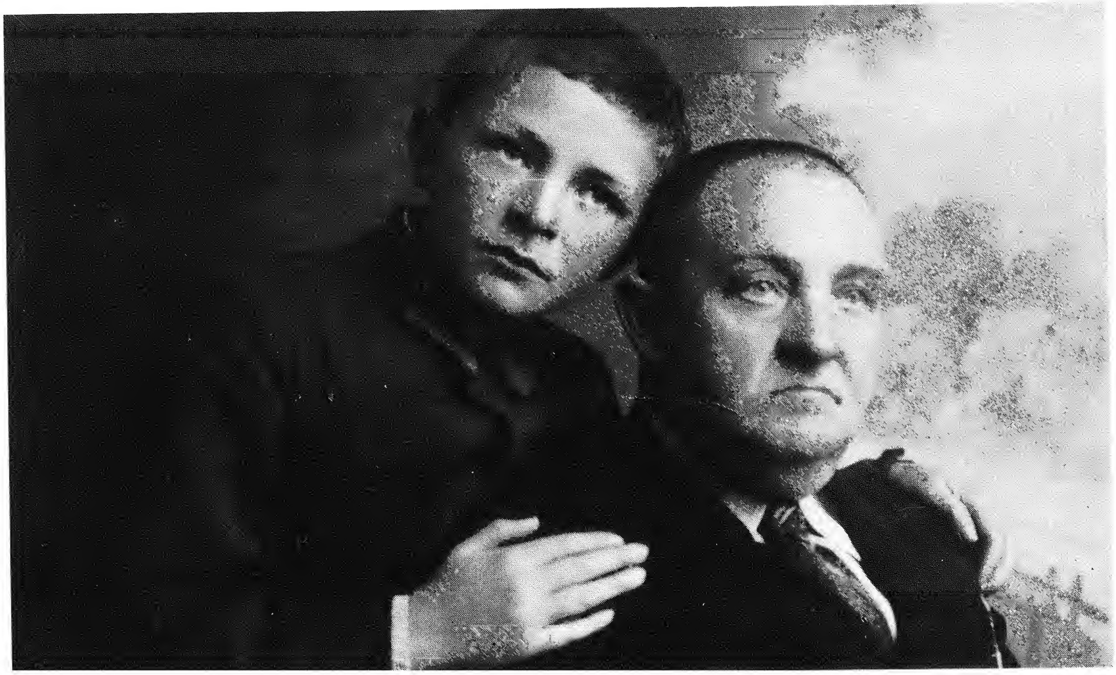

הבת חוה מרנפלד (לב־טוב)

רוזה לב־טוב ובתה ניורה

פנחס לב־טוב ובנו מישה

הוצאת פ. לבטוב, בלצי.

א) **נצנים.** ספר ראשון אחר הא"ב ללמוד השפה ודקדוקה עם חמר לשיחות ולעבודה בכתב, נדפס הדר ומצויר
מאת י. רידל וי. וסרמן.

ב) **נצנים.** ספר שני, לשנות הלמוד השלישית והרביעית עם ציורים
מאת י. רידל וי. וסרמן.

ג) **ספורי החומש** כל ספורי החומש בשלשה ספרים מסודרים ומבוארים
ע"י י. וסרמן וי. רידל.

ספורי החומש מצוירים בזה, שלא טושטשה בהם צורתו של החומש. הסדרות נתנו כסדרן וקרואות בשמן, המלים הקשות מבוארות באור קצר ומספיק, ו.ציורים יפים.

ספר ראשון: בראשית.

ספר שני: שמות.

ספר שלישי: ויקרא, במדבר, דברים (בדפוס).

ד) **ידיעת הטבע** בשביל בתי הספר העממיים עפ"י הפרוגרמה הרשמית (השטה הקונצנטרית) לשנת הלמודים השלישית
מאת י. רידל, הוצאה שניה.

ה) **ידיעת הטבע** בשביל בתי הספר העממיים עפ"י הפרוגרמה הרשמית (השטה הקונצנטרית) לשנת הלמודים הרביעית
מאת הנ"ל.

ו) **שאלון** (קובץ שאלות אריתמטיק), חלק ראשון, נועד לארבע שנות הלמודים הראשונות, סדר ועבד
(עפ"י שטיאקלין) יצחק רוזניקוב.

ז) **שאלון** (קובץ שאלות אריתמטיק), חלק שני, קורס היסתמטי של כל האריתמטיק מאת הנ"ל

ח) **גיאוגרפיה** חלק ראשון מאת צ. שברצמן.

ט) **יומון** עברי לבתי הספר העממיים והתיכונים.

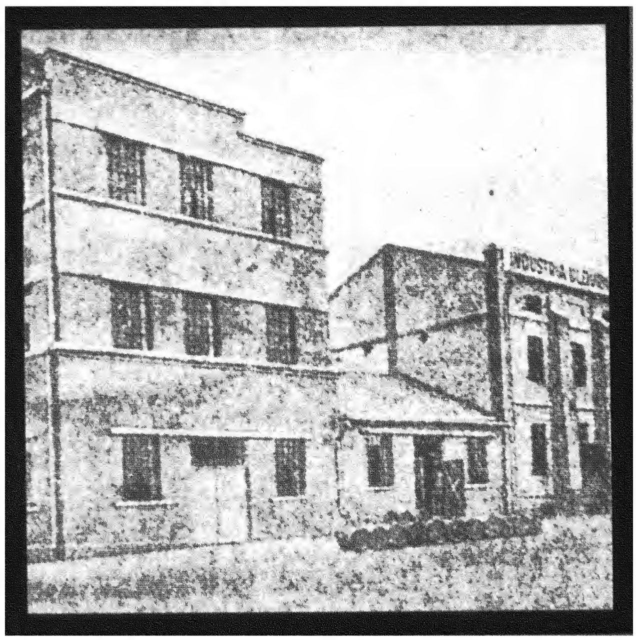
הכתובת:

P. LEVTOV, BALTI, BASARABIA.

הממכר אצל חברת „צנטרל", ורשה, נובוליפקי 7.

הספרים שהופיעו בהוצאת לבטוב

פרק ו' כלכלה

הכלכלה

כלכלת בלצי

י. מזור

כלכלת בלצי קיבלה תנופה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, וזה דווקא הודות לניתוקה מרוסיה, עם סיפוח החבל לרומניה, בתום מלחמת העולם הראשונה. אין ספק שהיתה כאן מדיניות מכוונת מצד השלטונות הרומניים אשר החליטו על הורדת קרנה של העיר קישינוב, בירת בסרביה, אשר היתה עיר רוסית "פאר אקסלאנס", ולהעביר את מרכז הכובד של הפעילות הכלכלית לבלצי. עיר זו נראתה בעיני השלטונות כפתוחה יותר לקליטת ההשפעה הרומנית, עקב היותה פחות נתונה להשפעה הרוסית, כי בבלצי האינטליגנציה הרוסית היתה קטנה יותר ורב בה המעמד הבינוני. וכבר ציין זאת Ștefan Ciobanu אשר כתב מונוגראפיה על בסרביה במסגרת חוברת שהכין על בסרביה לקראת התערוכה הכללית ויריד קישינוב משנת 1926:

Schimbarea orientației in viața economică a Basarabiei dela Unirea incoace va duce desigur la ridicarea unor orașe si poate la decaderea altora.
Bâlți este unul din orașele Basarabiei care are cele mai mari șanse de desvoltare in noile condiții de viață.
Asezat pe riuțelul Răut, in mijlocul Basarabiei de Nord, la incrucișearea drumurilor ce duc spre Iași si Cernăuti, Bălți in ultimele ani capătă importanță economică foarte mare.

ואמנם, על אף העובדה שהחל משנת 1937 החלו השלטונות הרומניים להצר את צעדיהם של חיי היהודים בשטח הכלכלי הלכה בלצי והתפתחה בהתמדה; רמת החיים בה עלתה והעיר הגיעה למעמד של המרכז הכלכלי של בסרביה.

הרקע לכלכלת בלצי

כלכלת בלצי היתה קשורה לחלקאות. עד לראשית המאה היו הדברים בולטים יותר והתלות היתה ברורה לעין. את הרקע של בלצי היהודית כפי שראה אותה הסופר אפרים אויארבך, יליד העיר, אנו מוצאים במאמרו "נוסח ביסרביה" אשר התפרסם בתרגום עברי בכרך "יהדות בסרביה" של אנציקלופדיה של גלויות", עמ' 826. כותב אוירבוך:

קו אחד מקשרם – "האדמה". היהודי, בין שהיתה לו שייכות ישירה אל האדמה, בין שלא היתה לו שייכות של ממש אליה – מבחינה נפשית היה מעורב עם הערבה, עם השדה, עם התבואה, היין, הטליים והכבשים. בימות החמה, כאשר נעצרו הגשמים, היה היהודי העירוני מתהלך כשראשו מופשל כלפי מעלה, היה צופה אחרי עב־ענן, מרחרח באפו באויר, שמא ניתן לחוש ריחה של אותה

לחות המנבאה את בוא המטר. היה מריח את בוא הגשם, הואיל ומקור מחייתו היו האדמה, תבואת השדה, היבול. גם התעשיה שבבסרביה, תעשיה חקלאית היתה והיא קשורה באדמה ותנובתה. כשהאדמה לא נתנה את יבולה היו הטחנות עומדות מבוטלות ובתי הבד משותקים. כשהחמה יקדה ביותר ב"קודרות" דהיינו בחבלי הכרמים, או שהגשמים ירדו בגודש, הרי שיבול הענבים היה זעום. שנה זו שלא עלתה יפה היתה נותנת את אותותיה החזקים בפרנסותיהם של אחינו בני ישראל. והוא הדין לגבי הפירות והאגוזים והכבשים והטלאים והעורות שלהם. ...בין היהודי לבין האיכר קיימת היתה מעין שותפות ביחסם אל האדמה. אמנם האיכר הוא זה שהיה מעבד את האדמה, חורש, זורע, קוצר ודש, אבל היהודי הוא שהיה מביא את היבול לכל ארבע כנפות רוסיה, ואחרי מלחמת העולם הראשונה, לרומניה ולמעבר לגבולות. שותפות קבועה היתה זאת. היהודי היה מזדקק אל האיכר וזה היה מזדקק ליהודי ושניהם היו צריכים לגשמים בעתם, זריחת חמה במועדה וגם משב רוחות בזמנו.

בזמן עצירת גשמים האכרים מתפללים לגשם, יוצאים לשדות עם ה"צלמים" ואילו היהודים אומרים תהילים.

ספק הוא אם אי איפה במקום אחר, זולתי ביסרביה, היו גויים ויהודים משתפים תפילה כמו אצלנו ביום בו בקשו על גשמים.

בלעג הגורל, "שותפות" זו הופרחה ונעלמה כלא היתה, ביום עברה.

מה שעשו הגויים ליהודי בלצי כלכל יהודי בסרביה עת פלשו צבאות הנאצים ונושאי כליהם הרומנים, לבסרביה, יירשם לדראון עולם.

הקירבה לחיי הרועים המולדובאנים, רועי הצאן, החיים בפשטות פרימיטיבית ועיקר מאכלם הוא המאמליגה, זו דייסת התירס, המהווה תחליף ללחם (לאו דווקא לחם עוני – על פי רוב היה מלווה מאכל זה גם באכילת בשר כבש וגבינת צאן) הקנו ליהודי ביסרביה ולכל מי שעסק בחקלאות ובענפי המסחר הקשורים לכך את הכינוי "מאמאליגאר" (אוכלי מאמאליגה) בדומה לכינוי "קירה" ליהודים הגאליצאים או "מוחות צלמים" ליהודי ליטא (כדברי אויארבוך); כמובן שכינוי זה של מאמאליגאר חל גם על יהודי בלצי אשר עסקו בגידול הצאן.

המשטר הרומני אשר בתחילת שנות העשרים, עם סיפוח ביסרביה, התייחס בסלחנות לאיכרים היהודים, החל לנהל מדיניות של הרחקת "הזרים" מעבודת האדמה והערים קשיים על דרכם של היהודים בעיסוק בענף זה, והוא עבר במהרה לידיים רומניות. ההגבלות על החקלאים היהודים דחפו אותם יותר ויותר מן הכפרים והמושבות היהודיות אל הערים. כאן עיקר פרנסתם של היהודים היה כבר במסחר ובמלאכה.

חקלאות

בתקופה שבלצי עדיין היתה עיירה היה לה אופי חצי כפרי. רבים היו עדיין היהודים שהתפרנסו מעבודת האדמה. היו חקלאים יהודים בעלי חלקות אדמה עליהן גידלו תבואות, אך בעיקר מרובים היו מגדלי הטבאק. הטבקאים היהודים היוו כ־50% ממספרם של מגדלי הטבק.

הגידול נעשה על פי רוב בחוות חכורות על שטח של כ־160 הקטאר.

דמויות של מגדלי טבק והתנאים הקשים שבמקצוע עיבוד הטבק, ייבושו ועיבודו (הטבקן) אשר היה למקצוע עיקרי של החקלאים היהודים בבסרביה הצפונית תוארו על ידי הסופר הביסרבי ש. בן־ציון.

על איכרים יהודים שעיבדו שדות בסביבת בלצי כתבו יעקב פיכמן ואפרים אויארבאך, מילידי בלצי.

אצל הראשון, היו עדיין חקלאים מרובים בין בני המשפחה. זכרונות הילדות על היציאה על גבי עגלה טעונה אל השדות והבוסטנים לא נעלמו מהמשורר עד סוף ימיו, ומצאו ביטוי בשיריו ובפואמותיו.

היו גם בעלי אחוזות יהודים, בעלי שטחים גדולים, על פי רוב חכורים אצל פריצים. הם נקראו בשם "פאסעסאר'ס" או "ארענדארס". הם העסיקו את האיכרים המקומיים שגרו על אדמות אלה או

בסביבתן. יהודים אלה הגיעו למעמד מכובד, בהיותם עשירים, נגידים. כדוגמתם היו רבים בבלצי ובבסרביה. דוגמאות דומות אפשר היה למצוא גם במקומות אחרים של הפזורה היהודית במזרח אירופה.

כורמים יהודים היה חזיון נפוץ בבסרביה וגם יהודי בלצי, בסוף המאה ועוד בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, עסקו במקצוע זה. גם אחרי מלחמת העולם הראשונה נשארו עדיין כורמים יהודים רבים במקצוע, אם כי מספרם הלך והתמעט.

גם גידול הפרי היה נפוץ ביותר בין האוכלוסיה היהודית אשר חייתה בפרברי העיר. היו גם בעלי מטעי פירות באזורים הקרובים יותר אל ה"קודרעס" (חבל מטעי הפרי). אולם במרוצת הזמן ההפלגה אל ה"קודרעס" הפכה לסכנה, בייחוד מסוכנת היתה השהות שם בלילות, והיהודים פחתו לעסוק בה.

הענף החקלאי החשוב ביותר אצל האיכרים היהודים של בלצי היה גידול הצאן. זה גם היה ענף עיקרי אצל רוב החקלאים היהודים שבמושבות בסרביה.

את הביטוי ההולם ליהודים אלה נתן א. אויארבאך ביצרו את המנוח "שאפענע יידן" ("יהודי הכבשים").

גם משפחתו של יעקב פיכמן היתה משפחה של מגדלי צאן ושולקי גבינה.

מכאן, שהמעבר למסחר בכבשים, בעורות הכבשים ובעיקר של הטליים, שיהודי בלצי הצטיינו בכך, היה רק טבעי.

המסחר החקלאי

הסוחר החקלאי היהודי בבסרביה היה בדרך כלל איש המקום אשר הכיר את שפת האיכרים ואת הסביבה.

בלצי הפכה במרוצת השנים למרכז מסחרי של תוצרת חקלאית הגדול ביותר בבסרביה ומן החשובים שבמדינה.

סוחרי בלצי אשר עסקו בקנייה מיד ראשונה היו נודדים בין הכפרים, לפני ואחרי העונה. בידיהם היו מזומנים והם היו משלמים עבור התוצרת במקום או מממנים את האיכר לפני הזריעה. דבר זה איפשר לחקלאי לרכוש את הזרעים ולקיים את עצמו ואת משפחתו עד לבוא היבול.

בכך מילאו הסוחרים היהודים פונקציה שלמעשה היתה צריכה להתמלא על ידי המדינה. אבל אויבי היהודים ראו בכך לא ברכה כי אם ניצול החקלאי.

ברוב המקרים ההתקשרות לא היתה על מחיר קבוע מראש, אלא התחייבות שהחקלאי ימכור את יבולו לסוחר אשר מימן אותו במחירים שישררו בשוק בזמן היבול.

למסחר התבואות היו שיטות קבועות.

השלב הראשון היה קנייה אצל החקלאי על ידי הסוחרים הנודדים בין הכפרים. השלב השני היה הסוחר הזעיר העירוני, הפועל בשוק, בזמן היריד או בתחנת הרכבת בזמן העונה. ואילו השלב השלישי היה הסוחר בבורסה. כל אלה היו מרכזים את כמויות התבואות הגדולות אשר הופנו על ידי חברות היצוא לשוקי חוץ ברחבי העולם.

מסחר התבואות נעשה על ידי בעלי מקצוע אשר רכשו נסיון רב במשך השנים. דרכי המסחר כללו הערכת יבולים, קביעת הטיב ומערכת הובלות מן השדה אל השוק עד טעינת רכבות וכל הכרוך בזה, כגון מנגנוני פקידים, השגחה ורישום ותשלומים. היו בבלצי שתי בורסות לתבואות אשר מילאו את התפקיד המרכזי בסחר התבואות. הצלחת מסחר זאת לא היתה מתאפשרת אלמלא הבנקאות המפותחת אשר קמה בבלצי. רק מי שביקר בבורסה הבלצאית החדשה (בפינת הרחובות הפטרוגרדסקה [גגרל סקינה] והפרופורג'סקו או ראה את טעינת הקרונות עם תבואה בתחנת הרכבת (הגדולה והקטנה) למשלוח לרחבי רומניה ומשם מעבר לגבול לארצות הרחוקות, יכול היה להיווכח מה היה תפקידם של סוחרי התבואות היהודים של בלצי במסחר התבואות של כלל בסרביה.

בבסרביה שבין שתי מלחמות העולם, תחת השלטון הרומני, המשיכו לפעול הסוחרים היהודים,

ה"לאצארניקים" בכפרים המולדובאניים והשלטונות דווקא ראו את פעולתם הפרודוקטיבית בעין יפה. גם האיכרים עצמם היו מודעים לכך עד כמה הם נעזרים על ידי הסוחר היהודי שאלמלי הם לא היו יכולים להתקיים. אלא שלא תמיד היו הם אסירי תודה. בבוא שנות משבר הטיחו האיכרים ביהודים את האשמה שהם מנצלים את האיכר, שהם מספסרים ונושכים בריבית. בפוגרומים היתה זאת הסיסמה שהיהודים הם "פאראזיטים" או "עלוקות" המוצצים את דמו של האיכר ולא פעם נערך טבח ביהודים.

סוחרי התבואות היהודים של בלצי, כפי שהכירם אויארבך בראשית המאה הזאת, מתוארים ברשימה דלהלן. אמנם אין אויארבך מציין את העיר בלצי אלא מדבר על הערים הגדולות, אך לפי תיאור המקומות ברור שהמדובר בעיר בלצי. בעמ' 839: שם.

בית הנתיבות שימש בורסת־הבר, שכן ייצאו בתי הנתיבות מביסאראביה עשרות אלפים קרונות בר.

את המשא ומתן היו מנהלים בנענוע־ראש. פלוני מכר לאלמוני קרון בר: קובעים את המחיר, וכן את מועד האספקה למקום, - זוהי כל העיסקה כולה, אלא שהיא הצריכה תיווכו של סוכן באודיסה, למשל, או בהאמבורג. כמעט יום יום היה הסוכן מודיע טלגראפית על שיעור מחירי הבר - לפעמים אף בלווית רמיזה על סיכויי עליה או ירידה במחירים. היו מסתפקים ברווחים קטנים: "אגורה או מחציתה, על פוד - דיינו". המוכר והקונה היו נוהגים כסוחרים מנוסים: אם הראשון, למשל, חישב ומצא, כי לאחר חודש צפויה ירידה במחיר החיטים - היה נחפז ומוכר מניה־וביה במחיר נמוך אפילו מזה הרווח לגבי חיטים בבורסה של אודיסה עצמה; ואילו הקונה, לאחר חישוב מדוקדק, כי לאחר חודש צפויה "עליה" במחיר החיטים - היה נחפז וקונה בכל מחיר שהוא, ויושב ומצפה שתהא השעה משחקת לו: עליה בחיטים.

היה זה מסחר הוגן: המוכר ולקוחו היו מנענעים בראשיהם, כאומרים: מסכימים! לאחר מכן, בבוא המועד, היה המוכר פותח בהתרוצצות לצבירת בר כדי קרון, ואילו הלקוח מייגע מוחו בחיפוש אחרי מקור כסף לתשלום... ויהי המחיר אותה שעה אשר יהיה - שניהם כיבדו את ההסכם. נענוע הראש לעולם כוחו יפה מזה של חוזה!

ובבית הנתיבות היו עוסקים יומם ולילה בטעינת קרונות־בר, שהיו משתלחים לרחבי העולם. יש והסוחר אף לא ראה במו־עיניו את התבואה: די לו בנענוע־ראש. בעיר כמו בלץ היה המיקוח־וממכר בשיווק הבר מקיף כשלושים אלף קרונות - וכל כולו מבוסס על דיבור בלבד.

הסוחרים הזעירים היו נושאים־ונותנים לפי שק בר. היו מסתובבים עם "דוקרן": מקלון של פלדה הנגמר בחוד ותוכו נבוב. את ה"דוקרן" היה נועץ לתוך השק, ואז היה ניתז מתוכו כדי קומץ מן השעורים, החיטים או שיבולת השועל. עתה היה היהודי בוחן בשום־עיין את הדוגמה אשר לפניו, וקובע אם עסק לו כאן במין המשובח, או הגרוע. "המין המשובח" פירושו: גרעינים מלאים; הגרוע: גרעינים פגומים, ירוקים כל שהוא, לא בשלים די צרכם. הסוחר הזעיר היה על הרוב מספק את קרונות־הבר לידי סוחרי בתי הנתיבות; תיווך בין עולם הבר והעולם הרחב.

כאמור, אויארבך מתאר דברים כפי שנצטיירו בזכרונו משנות העשור הראשון של המאה. הדברים נשתנו כמובן במשך שלוש עשרות שנים.

היהודי, הסוחר בתבואות, נסע כבר לא בעגלה אלא בכרכרה או ב"פאייטון", ה"אזיוואשטשיק" (בירז'אר).

המסחר עבר מבית הנתיבות אל הבורסה והיו בבלצי שתי בורסות, הקטנה והגדולה. בסוף שנות השלושים כבר הופיע גם האוטומוביל אך רק ליחידים בלבד. הטלפון היה כבר בשימוש, נוסף על המברקים, במרכזיה ציבורית, אבל כבר היו טלפונים פרטיים בהרבה משרדי מסחר ובבנקים.

אבל עקרונות המסחר נשארו אותם עקרונות ודרכי השיווק לא השתנו בהרבה. ההבדל היחיד היה בכך שמרכז הכובד של היצוא עבר מאודיסה למערב אירופה, עקב ניתוקה של בסרביה מרוסיה וסגירת הגבול.

לא בתבואות בלבד עסקו סוחרי בלצי. רבו סוחרי הבהמות, בקר, סוסים, כבשים, חזירים, עופות

וביצים. כמויות גדולות מכל סוגי הסחורות האלה הופנו ליצוא, לגרמניה ולמערב אירופה. כבר במחצית המאה הקודמת התפרסם יריד בלצי כמרכז לסחר הבהמות ורובו היה בידי יהודים, כפי שמעידים המבקרים בעיר זו שבאו ממרחקים.

הסחר בבהמות דרש מקצועיות רבה והיה כרוך בטלטולים בין הכפרים. משלוח הבהמות היה כרוך בהליכה ברגל בדרכים השקועות בבוץ הבסאראבאי, בייחוד בחורף הקשה והוא אף היה כרוך בסכנת נפשות. שודדי דרכים היו קיימים בבסרביה עד לתקופה מאוחרת ולא מקרה אחד של רצח יהודים בדרכים נזכר בקורספונדנציות שנתפרסמו ב"הצפירה" וב"המליץ" וביתר העתונות היהודית של התקופה.

במסחר הכבשים במיוחד היה רב חלקם של יהודי בלצי. העיר בלצי שימשה כמרכז הגדול ביותר בבסרביה למסחר פרוות הטליים, ה"שמיישלעך" ועסקו בו מאות יהודים. ההשקעה הדרושה במסחר זה היתה מינימאלית. היו קונים את העורות אצל הקצבים. בעונת האביב היה בשר הטליים כעין מוצר לוואי ומחירו היה יורד, מעודף היצע, כי העיקר היה הפרווה. את העורות היו מביאים אל החצרות ולפעמים אף לפני הבית, ברחוב, מותחים אותם על גבי קרש בכמה מסמרים ונותנים להם להתייבש בשמש. בדרך כלל עונה זו חלה אחרי חג הפסח.

רק לאחר הייבוש והמיון נקבע ערכם של עורות אלה אשר היוו את החומר לייצור פרוות ה"קאראקיול" המפורסמות.

לאחר מיון וריכוז, דבר שגם בו עסקו עשרות סוחרים, היו מיעדים את הסחורות ליצוא אל היעד העיקרי, העיר לייפציג בגרמניה, שהתפרסמה בעולם כמרכז סחר ותעשייה לפרוות.

ענף חקלאי־תעשייתי בנסמך לגידול הצאן היה תעשיית מוצרי חלב הכבשים. העוסקים בענף זה נקראו "ברינדזאר׳ים", גַּבָּנִים, בעברית.

סוגי הגבינה – אֻרדה, קאש, קאשקאוואל, וברינדזה, המלוחה, המפורסמת – כל אלה נועדו ראשית כל לשוק המקומי, ואילו הברינדזה נועדה גם לשיווק למרחקים. תיאור דמות ה"ברינדזאר" כלול בפרק זכרונותיו של אויארבך. הדמות היא אביו של יעקב פיכמאן, אלי פסיס, ואף מתואר איך יעקב הבן ולפעמים גם השכן, חברו של יעקב, המספר עצמו, עוזרים במלאכה.

כאן היתה משוכנת המגבנה הפרימיטיבית שלו. דוד נחושת עצום קבוע היה במחסן, שתפס כדי מחצית השטח. גבהו הגיע עד התקרה. רוממות התקרה עולה כאן על זו של הדירה עצמה. וארובה מיוחדת מתוקנת פה בשבילו. מתחתיו בור שהוא הוא התנור. בבור בערה תמיד אש שהסיקה את הדוד. את חלב הכבשים היו שופתים מלמעלה ובשעת רתיחתו היה נבחש בתרווד ענקי. מלאכת הבחישה הצריכה שעות מרובות: עד היות החלב מרוכז. ככל שהחלב נתבשל יותר, כך נתקשה יותר עד שסוף התגבן. עתה כובתה האש וניתן לגבינה שתוצק.

סחר היינות והמסבאות של יין היה כאמור גם הוא ענף בו עסקו יהודי בסרביה ובתוכם גם יהודי בלצי. זה היה חלק בלתי נפרד של העיסוק בתוצרת חקלאית. היו יהודים בעלי כרמים ברוב חלקי בסרביה ובבלצי וסביבתה. היו אגרונומים יהודים מעולים בענף הגפן שרבים מהם היו בוגרי בית הספר החקלאי שהוקם על ידי האיק"א ובו פעל רבות האגרונום הא"י אטינגר. היהודים עסקו אם כן בכל השלבים, החקלאי־אגרונומי, הגידול, בחלקות פרטיות וחכורות, במסחר, דהיינו קניית היין אצל האיכר המגדל בצורת ענבים או תירוש ויין תסוס, אחסונו ושיווקו בבסרביה ואף מעבר לבסרביה ובשיווק קמעונאי. היו בבלצי מספר מרתפי יין בהם התנהל המסחר הקמעונאי בעיקר בערב פסח ועמדו לרשות הקונה מבחר יינות בעלי איכות, במחיר השווה לכל נפש. אולם עיקר ההתפרנסות בשיווק הקמעונאי היה בבתי המרזח, ב"קארצ׳יומה" כפי שרבים היו מהם, פזורים בכל רחבי בסרביה, בערים ובכפרים ובעיירות ואף על אם הדרך, ה"חאן" הידוע מימי קדמת דנא.

מוזגי היין, ה"ויינשענקערס" ביידיש הפכו לדמות מקובלת ביישוב היהודי ורבות דמויותיהם בספרות העברית והיידיש.

בבלצי התרכזו רוב המסבאות בקירבת מקום כינוס היריד, ובדרך כלל ברחובות שבכניסה לעיר, אם כי אפשר היה למצוא בתי מסבאה גם אי פה אי שם ברחובות אחרים. לדוגמא המסבאה של מסטרמן דווקא מול בית הקברות הנוצרי (ה"קלאדבישא") ברחוב המוביל אל ה"גארא פאמאנטני".
מוזגי היין היו בעלי מקצוע וידעו להבחין בסוגי היין השונים ובמזוגם (לא אגיד מהולם...) ידועה הבדיחה היהודית המפורסמת שמוזג יין יהודי אחד לפני שהלך למות קרא אליו את בניו וגילה להם את הסוד המקצועי שגם מענבים אפשר לעשות יין. כביכול הוא כל הזמן היה מוהל את יינו במים, כאשר היה מרגיש כי הקונה, בדרך כלל האיכר, הוא כבר שתוי ולא מבדיל בטיב היין.
אלא שאלה על פי רוב היו האשמות אנטי־יהודיות ואנטישמיות ולא במעט שילמו על כך בעלי המסבאות היהודים בדמם בשעות פוגרום והתפרצות ההמונים הכפריים. מסחר היינות היה עיסוק משולב בדרך כלל עם ניהול פונדק והדבר נתאפשר על ידי כך שכמעט רוב בני הבית, בעיקר האישה, היו עסוקים בניהול המסבאה.

בפרשת היין היו קשורים גם מדאים. מלאכתם של אלה היתה נאצלת ביותר, שכן מידוד של יין בחביתו – אומנות היא שהצריכה שימושה של מין מטימטיקה גבוהה. המדאי היה מצויד בסרגל, שמספרים למיניהם משורטטים עליו. את הסרגל היה משלשל לתוך החבית דרך הנקב העליון וקובע את המיספר שאליו מגיע היין בגבהו: הרי עומק. לאחר מכן היה ממדד את החבית מבחוץ, אורך על רוחב וכה היה מחשב את כמות ההינים אשר בפנים. מן ההכרח היה שיהא המדאי אדם בעל יושר, ראוי לאמון.

היו אלה יהודים יפים, חשובים כמיני מומחים יחסנים ראויים לשם. לא לחינם שגורים בבסרביה שמות משפחה כגון מסטר, דהיינו, מדאי, מסטרמן, כלומר איש המידוד, וויין מעסטער – מד יין וכיוצא בהם. כמדומה, לא היו קיימים במקומות אחרים שמות כגון אלה; שם לא היו יהודים ממדים. אחי שלי, למשל שלום, ע״ה, היה קרוי ע״ש דוד שלום מסטר. (אויארבך, נוסח ביסרביה, שם.)

ההווי שמתאר אוירבוך הנו ודאי פרימיטיבי, אם כי אנושי מאוד. אולם כבר בשנות העשרים ובייחוד בשנות השלושים אפשר היה להבחין בהתקדמות הטכנולוגית אשר פקדה את ענף היין בבסרביה ובמיוחד אצל המגדלים היהודים, בקולוניות אשר הודות לעזרת האיק"א ומוסדות הקואפראציה הצליחו לרכוש ציוד חקלאי מתקדם ומכונות לעיבוד התוצרת.
בענף היין הוכנס המכבש ובכרמים שבבעלות יהודי בלצי, כמו אצל משפחת גויכמן (המנהל של הלוואה וחסכון בבלצי) כבר אפשר היה לראות בחצר ביתו את המכבש המודרני בפעולתו.
הסחר במשקאות חריפים בין היהודים היה נפוץ עד לסוף המאה שעברה. בסוף המאה היה מספרם רב. במיפקד משנת 1896 נפקדו כ־300 משפחות שעסקו בענף זה בבלצי והסביבה. אולם היו גם תקופות קשות לבעלי הענף. מדי פעם היו הממשלות מלאימות את המסחר במשקאות החריפים ואסרו על היהודים את העיסוק בו, אבל על פי רוב נמצאה הדרך תמיד לחזור לענף.

המסחר הכללי

המסחר בבלצי התרכז על פי רוב בימי הירידים, בעיקר לפני ימי הפגרא הפסחא וערב חג המולד. מסחר זה היה רב גוני ביותר. כמעט שלא היה דבר שלא נסחר בו בימים אלה. קודם כל התוצרת החקלאית: תבואות, ירקות ופירות, בהתאם לעונה, בהמות, עופות, שלחים וצמר וכו׳ וכו׳. מלאכת יד מתוצרת הבית של האיכרים הובא לשוק, דברי קליעה, מחצלאות, סלים, אריגת יד, שטיחים, מרבדים ואף עבודות עץ. את התמורה היו האיכרים מוציאים בקניות בעיר.
הם היו קונים את ההספקה הדרושה להם ולבני הבית, הצטיידו או תיקנו כלים חקלאיים, רכשו אביזרים וציוד למשק הבית, כלים, הלבשה והנעלה, תיקנו את עגלותיהם ופרזלו את פרסות הסוסים.
מקור הפרנסה העיקרי של יהודי בלצי בא מן היריד, הן באופן ישיר והן בעקיפין. מכאן השגשוג הכלכלי שהיה תלוי כולו במצבו הכלכלי של האיכר המולדובאני או כל איכר אחר שבסביבה.

במשך השנים הפכה בלצי למרכז מסחרי מן התוססים ביותר בצפון בסרביה. היה בבלצי מבחר גדול ביותר של חנויות לקמעונאי לכל סוגי הסחורה. רוב הקניות אצל האיכר הבא לשוק התבצע במגרשי היריד, ב"מאידאן", ואילו רוב הקנייה שעשה החקלאי־האיכר, הבא לשוק, נעשה בחנויות הקמעונאים בעיקר ב"פיאצה" ובחנויות שברחובות בסמוך לה, כאשר רבים מן החנויות הקמעונאיות ניזונות מן הסיטונאים הגדולים; כן רבו החנויות לכלי בית, לצבעים, לסיד ולכלים חקלאיים, למוצרי ברזל וחומרי בניין, לעורות ובדים. רבו גם בתי המסחר להלבשה מוכנה, לבדים, לכובעים, לפרוות ולנעליים ולגלנטריה. היו גם חנויות לדברי מתיקה ומאפה, לגבינות ומוצרי חלב, לנקניק, פאסטראמי ומוצרי בשר. והיו אף מעדניות חנויות הדליקטסן.

בעיר רבו החנויות של מוצרי הנייר, הספרים, ספרי הקודש וספרים עבריים ומכשירי כתיבה, כלי נגינה, אופניים. ברחוב הראשי, הניקולאיבסקיאה או Regele Ferdinand הופיעו במרוצת השנים חנויות אלגנטיות ביותר, כמו בערים הגדולות, למוצרי אופנה לנשים ולסריגים.

סוכנים־נוסעים (וואיאז'שארים) זריזים היו מקשרים בין סוחרי בלצי ובעלי החנויות עם הערים יאסי, צ'רנוביץ ואף עם בוקרשט ומיטב התוצרת אשר היתה מופיעה בשווקים אחרים בערים הגדולות היתה מיד מגיעה גם לבלצי.

הקירבה ליאסי ברכבת, דבר שחסר היה לערים אחרות בבסרביה, תרמה רבות להידוק הקשרים המסחריים. הזמנות דחופות היו מתבצעות תוך ימים ספורים ולפעמים אף למחרת היום.

ה"פיאצה", השוק הקמעונאי

השוק הקמעונאי היה מגוון מאוד בבלצי. החנויות היו מכל הגדלים, החל מתגרנים בשוק, דוכנים פתוחים או תחת סככה, או חנויות עץ בנויות, שורות, שורות לפי תכנון העיריה. זה היה השוק הקמעונאי, ה"פיאצאה" בו מצאת מבחר של תוצרת טרייה, ירקות, פירות, דברי חלב וביצים ועופות, אטליזים וחנויות דגים, הרבה חנויות מכולת וגלנטריה. בכניסה לפיאצה בפינה עם רחוב אויטוז היתה חנות מכולת גדולה ובה כל טוב של קאצאפ רוסי בשם אוסטנין, ללמדך שלא כל המסחר בעיר בלצי היה בידי יהודים.

כנ"ל יכולת למצוא ברחוב הראשי של החנויות האלגנטיות ברחוב פרדיננד הוא ה"ניקאלא יעבסקא" גם חנות לבדים מפוארת של רוסי בשם פטשניקוב וחנות פינתית יפה של צורכי כתיבה של סרברניקוב.

בפיאצה גם חנויות למנופאקטורה ברחוב הראשי שלה ובדים ושאריות בדים נמכרים על ה"ארשיון" תוך הכרזה על הסחורה מפי המוכרים, והסחורה פרושה על הארץ לפני החנויות.

גם חנויות לגלנטריה, בייחוד סידקית, רבות היו ובהן מכל הנחוץ לכפריות לתפירה.

רבות היו גם החנויות לכלי בית וכלים למשק החקלאי, חרמשים ומגלים ומעדרים נמכרים גם על ידי תגרנים, אשר אין להם חנויות. החנויות לממכר סיד וצבעים היו בקטע מיוחד של השוק. ה"פיאצה החדשה" נוסדה רק בשנות העשרים. עד לסוף מלחמת העולם הראשונה היה השוק המרכזי של העיר בכיכר שלפני הכנסייה הגדולה, ה"סובור", בהצטלבות הרחובות פטראגראדסקאיה וניקולאיבסקאיה. היה זה שוק פתוח עם דוכנים ולא חנויות.

השוק החדש נבנה לפי תכנון מודרני. העיריה דאגה לכך כי יתוחזק גם מבחינה סניטארית. ברבות הימים הפך גם שוק זה צר מדי כדי לענות לקצב ההתפתחות המהירה הכלכלית של בלצי. לכן רבו החנויות שמסביב לאיזור השוק, כמעט בכל רחוב מקביל או גובל. רבים היו בתי העסק בבלצי. לרובם היתה הפרנסה מצויה בשפע. העיר הלכה וקלטה סוחרים חדשים אשר עברו מהעיירות של בסרביה לעיר ה"כרך" בלצי, כדי להשתקע בה ולמצוא את פרנסתם.

אולם במרכז העיר רבו החנויות הגדולות, המודרניות, בעיקר ברחוב הניקולאיבסקיא. החנות לבדים אופנתיים לגברות של "סרילאנה", בבעלות משפחת ולטר, סגן ראש העיריה היהודי, של וסרמן־זלצר בקצהו השני של הרחוב, למעלה, עם חלונות הראווה הענקיות, נוסח מערב אירופה, החנויות לגלנטריה

והלבשה אופנתית כמו גרובוקופטל, טריקאטאז׳ (טרינקו וטרימאקו) אלה סניפים של קונצרנים גדולים לטקסטיל: סריגה, חולצות, בעיקר, אשר החלו להגיע מן הערים הגדולות, כגון צ׳רנוביץ וחנות "באטה" לנעליים, סניף של הרשת המפורסמת. כן היה בבלצי סניף של חברת זינגר למכונות תפירה ששכן בבניין יפה בעל שתי קומות בסמוך לפרפקטורה. כן היו חנויות לפרוות וחנות לכלי נשק של דניאל סאראקער, ששכנו בבניין רחב ידיים, וחנויות למוסיקה, כלי נגינה ותווים, כיוון שבבלצי היתה גם אינטליגנציה שוחרת מוסיקה ולפי מסורת הרוסית רבו ילדי העשירים (וגם לא עשירים, אבל ילדים מחוננים) אשר הוריהם דאגו להם ללמוד נגינה אצל מורים ומורות פרטיים.

אחוז חנויות הספרים וצורכי הכתיבה היה יחסי גבוה – האחים פלכסר, ליפא פורר, פוערשטיין, וחנויות לא יהודיות של אוניראה וסרברניקוב. כן היתה חנות אחת לכתבי קודש – סידורים, תפילין וטליתות – ותיקה ביותר של משה אהרן קישלעוו, שנוסדה עוד ב־1908. היא עסקה גם במסחר הנייר. מבין חנויות לצורכי הכתיבה הגדולה ביותר היתה זו של פורר; לאחים פלכסר היו שתי חנויות, אחת מודרנית בפינה עם פראפורג׳סקו ולמשפחת לבטוב היתה חנות ידועה בספרים בלשון העברית וספרי לימוד. לבטוב היה גם בעל הוצאת ספרי לימוד בעברית, בהם השתמשו ברחבי בסרביה, בבתי הספר של "תרבות". בעיר היתה גם חנות ספרים רומניים במרכז, ה"סוקורסאלה". בתקופה שהיה מותר היתה בבלצי גם סוכנות למכירת ספרים סובייטיים.

כן יכולת למצוא גם חנויות לשעונים, לתכשיטים וצורפות, לצילום וחנות לאפנים בסמוך לבתי הקולנוע של "לוקס" ו"סקאלא".

גם בית מסחר "כל בו" היה בעיר והוא בבעלות משפחת זיסמאן. ידוע היה בשמה של "נינה זיסמן", אשת חייל, אשר יזמה וניהלה את החנות בהצלחה מסחרית מרובה, מה שקראו בעיר בשם "פסז׳ זיסמן".

המסחר הסיטונאי

המסחר הסיטונאי התרכז בכמה ענפים עיקריים: מכולת ומוצרים קולוניאליים. נוסף למצרכים הבסיסיים, קמח, אורז, סוכר, שמן, סבון, שימורים, מוצרי מתיקה, פירות מיובשים ושרשים ותבלינים למיניהם וצבעי מאכל וצבעים סינתטיים, ומליחים, ריבות וחלבה, המיובאים מכל חלקי רומניה ומחוץ לארץ (איחילביץ, צפמן, ריפסמן, בריל, וינוקור, אהרנסון, וכו׳). החברה של האחים איחילביץ נוסדה עוד ב־1922 והתמחתה בסחר הסוכר והמוצרים הקולוניאליים והיתה נחשבת כחברה הגדולה ביותר בצפון בסרביה ואולי אף בבסרביה כולה.

רבו גם החנויות לסיטונאות של בדים, כמו הסניף של בתי החרושת למאנופקטורה של בוחושי, שמורק ופטרושקה, ובתי מסחר לעור לצורכי הסנדלרים. אלה התרכזו יותר בפטראגראדסקא. היו גם מחסני נייר (פורר, קישלעוו) וכלי בית, כגון בית המסחר הענקי, לפי מושגי המקום והזמן, של משפחת צימרמן (פאסודנה). בבית מסחר זה יכולת למצוא מוצרי מתכת־פרזול ממיטב התוצרת של פורצילן יקר מצ׳כיה וגרמניה וכלי זכוכית קריסטאלים. לבית המסחר יצא המוניטין של מהימנות בטיב ושל סוחרים ישרים. אחד הענפים החשובים ביותר של צימרמן היה הסחר בכותנה Bumbac. הוא השתלב בקרטל הרומני של מסחר זה.

היו גם חנויות רבות למוצרי מתכת ופרזול. ביניהם החנות של פוקס ושל רוזנטולר.

גם המסחר בבדים היה מרוכז בבלצי עבור כל הסביבה של צפון ביסרביה.

רבים היו מחסני העץ, קרשים לבניה ולנגרות כגון וינברג וכו׳. Depozite de Cherestea si Lemne de Constructie.

איגוד סוחרי התבואה

כנהוג בכל מרכזי המסחר בתבואות היו גם סוחריה של בלצי מאוגדים באגודה או ארגון פרופסיונאלי מקצועי. ההשתייכות לאגודה היתה אמנם על בסיס וולונטארי אבל כמעט הכרחית בשביל מי שרצה

לעסוק בענף מסחר התבואות, בעיקר כשהדבר נגע ליצוא לחוץ־לארץ. המסחר והמשא ומתן שהיה בדרך כלל מתנהל בעל פה, בתקיעת כף ללא חוזים כתובים, היה נחלתם של אנשי מקצוע. רק אנשים מהימנים היו חברי האגודה, ובדרך כלל הפוגע באתיקה המקצועית היה מוצא עצמו מנודה, מורחק מן האגודה, ונטול יכולת להמשיך ולעסוק בענף מסחר התבואות.

סוחרי התבואות היו מאוגדים ומאורגנים במה שנקרא "החוג", ברומנית Cercul – איגוד הסוחרים הכלליים וסוחרי התבואות של בלצי (בעלצער סוחרים און ברויט האנדלערס). ארגון זה נוסד בשנת 1929 וקיבל תוקף חוקי ב־1930.

החלטות האיגוד היו מחייבות לפי החוק וקביעת ראשי האגודה והפסיקות שלהם היו מחייבים לא רק את חבריהם אלא אף קיבלו הכרה על ידי שלטונות החוק ובתי המשפט. היה זה כעין מוסד ל"ארביטראז'" כפי שקיים בכל הארצות המפותחות העוסקות בסחר ויצוא בקנה מידה גדול.

עם היווסדו מנה האיגוד 100 חברים וב־1936 הגיע מספרם ל־300.

הוועד המייסד היה רחב ביותר והיווה חתך מייצג של כלל הסוחרים בבלצי. להלן רשימת חברי הוועד בשנת 1936: יוסף אויגנשטיין, פנחס לבנזון, ישראל וולמן, א. באגראטשין, ח. רבינוביץ, י. שור, ש. שור, פ. שור, י. ארליך, פלנצבוים, סודורג, רזשי, אבנר, ג. רוזנטל, ל. רויזמן, י. טנדלר, ש. רפפורט וח. טוכמן.

האגודה ניהלה גם את הבורסה, הצמודה למועדון. המועדון היה מבנה מצויד ומרווח לנוחיות החברים ובו מזנון קל ועתונות פנים וחוץ, מכל הסוגים.

הארגון אשר פעל כארגון מקצועי דאג להגן על זכויותיהם של הסוחרים כלפי השלטונות.

החל מאמצע שנות השלושים ועד לבוא הרוסים מילא הארגון תפקיד חשוב במאבק עם השלטונות נגד הגזירות השונות, שהוטלו על המסחר היהודי.

אחת הדוגמאות היה המאבק נגד כוונות הממשלה למונופוליזאציה של ייצור השמנים, ואמנם הצליח האיגוד להרחיק את הפוליטיזאציה ממוסד מסחרי זה.

הבורסאות

שתי בורסות היו קיימות בבלצי וזה נוסף למסחר הפתוח במגרשי היריד או מסביב לבית הקפה, הצ'אינה, בית התה של סאדיקוב, בפנים או בחוץ.

הבורסה הקטנה והבורסה הגדולה, שתיהן שכנו ברחוב הפטראגראדסקה בקטע שבין הקלויסטר והגימנסיה העברית.

הבורסה הקטנה היתה בקירבת משרדי הקהילה היהודית, במחצית קטע הרחוב מול בית הדפוס של גולצר. הבורסה הגדולה היתה במבנה מודרני, חדיש. האווירה בה היתה כמו ברב הבורסות המקצועיות בערים הגדולות.

עסקים מרובים היו נערכים בהן בעיקר בתבואות לייצוא ובמוצרים חקלאיים אחרים, חמניות ומוצרי שמן כוספא, שלחים, צמר, וכו'.

אין ספק שהפיכתה של בלצי למרכז מסחרי בינלאומי לפי מושגי הזמן נתאפשרה הודות לכך שהשלטונות הרומניים דאגו לדואר משוכלל, לטלגראף וגם למרכזיה טלפונית. הטלפון הפך למכשיר חיוני בעולם עסקי הייצוא וקשר את בלצי ויצואניה עם המרכזים המסחריים של מערב אירופה, בעיקר עם האמבורג ולייפציג.

בורסת התבואות של בלצי נחשבה כאחת החשובות ביותר ברומניה. הרבה עסקי ייצוא לפולניה דרך צרנוביץ' ולרומניה הישנה, וכן לשווייץ בטרנזיט לארצות אחרות של מערב אירופה. במרכז הסחר נמצא שמן החמניות והכוספאות. עדיין רוב בתי החרושת עבדו בשיטת המכבשים, אבל לתוצרתם היה ביקוש רב במערב אירופה על ידי סוחרי מספוא להזין בעלי חיים.

אולם גם סחורות אחרות נסחרו בבורסה הבלצאית: כמויות ניכרות של חיטה, שעורה, חמניות, תירס.

סוחר התבואות היהודי מילא תפקיד קונסטרוקטיבי. האיכר הבסרבאי היה זקוק לאשראי כדי לקנות זרעים. תמורת הלוואות אלה היה מתחייב למכור את היבול לנותן ההלוואה.
למשפחת חלפין היו 30 הקטאר קרקע בסמוך ל־Răutel (אותו ראוצל ששימש מחנה ריכוז והשמדה ליהודי בלצי בזמן השואה), חכורה אצל הפריצים הלטיפונדיארים שברשותם שטחים גדולים, בממוצע אפילו עד כ־80 הקטאר. אביו של חלפין רכש זני תירס טובים אותם היה מוכר למגדלים והם היו נותנים יבול של 3000 ק"ג להקטאר. את הרווח היו מחלקים 50%-50%. מבין מגדלי התבואות אתם עבד האב היו הליפובאנים, הקאצפים.
לאחר העונה היו מגדלים אבטיחים. הם גרו בקיץ בבקתות Colibi. בסתיו היו חורשים וזורעים את תבואת החורף ובאביב את תבואות הקיץ. המקדמות שקיבלו המגדלים אצל הסוחר היהודי בבלצי איפשר להם לא רק להתקיים אלא גם קיום בכבוד. .Taranii erau multumiti
מסכם את דבריו ליובא חלפין: החקלאים הגויים המולדובנים לא עבדו רק עם בני משפחתם. היו בסביבות בלצי כאלה שהעסיקו אפילו צוענים כמו עבדים. בקיץ היו החקלאים עסוקים בעבודות השדה, אבל בחורף היו סוחרים במוצריהם, למי שהיתה אפשרות כספית לאחסן את יבולו ולא לשווקו בתקופת הקציר, כאשר המחירים יורדים הרויח.
הסוחרים היהודים של בלצי שימשו גם כמתווכים של הבאוירים, בעלי האחוזות הגדולים, כגון משפחת רומנוף־טולפגין, בעלי נכסים גדולים בעיר בלצי וסביבתה. פעמיים בחודש, בחודשי החורף, היו נציגיהם בודקים אצל האיכרים על ידי מסע בכפרים אם מכרו כבר את היבול ואם יש להם צורך בכסף כדי מחיה או כהכנה לקראת הזריעה באביב.
מושג ההלוואה או מימון הזריעה קיבל ביטוי מיוחד בבסרביה במונח Paine verde, דהיינו לחם ירוק, כיוון שהחקלאי היה מתחייב למכור את התבואה אשר טרם גידל אותה.
בבלצי היו מספר יצואני תבואות גדולים בקנה מידה בינלאומי. היו אלה משפחות רבינוביץ, הלפרין, ומבין היבואנים הגדולים בחוץ־לארץ, אשר סחרו עם בלצי יש לציין את שם החברה Kugel & Messinger מברלין והיבואנים הלפרן מגלץ ובראילה. רבים היו המתווכים. בענף סחר־בתבואות בבורסה הבלצאית, פעלו גם אחרים שבאו מערי השדה. מבין הגדולים שבהם היה כץ ממרקולשטי והם מוכרים לקונים בבראילה, גלץ ויאסי.
בבורסה הבלצאית פעלו יום יום כ־50-60 חברים. את המחירים היו מקבלים מבוקרשט וממקומות אחרים באירופה והמחירים היו מתפרסמים על לוח המודעות. כן היו לרשות הסוחרים גם עתונים מקצועיים, והעתונות היומית כגון העתון Dimimeata. האינפורמאציה על מחירי השוק באירופה ובעולם באו בעיקר מברלין ובכך ידעו לכוון את פעולות המכירה והקנייה אצל החקלאים, אך היו גם סוכני קנייה קבועים שהיו פועלים בשם קוניהם מחוץ־לארץ והם קיבלו טלגראפית הוראות ביצוע.
ענף עיקרי במסחר בבורסה של בלצי היו השלחים, פרוות האסטרחן של הטליים ואלה מצאו את דרכם עד לאמריקה.

המלאכה

הענף השני בגודלו בבלצי היה המלאכה. ריבוי בתי המלאכה כמעט בכל ענף מראה על הביקוש למקצועות אלה, לאו דווקא לכיסוי הצריכה המקומית אלא לכל האיזור.
המקצועות הנפוצים היו החייטים והסנדלרים. מתפרות לכותנות ובתי מלאכה להלבשה ובתי מלאכה לפרוות איכרים ואופנתיים (קוז'אקארים), ייצור מגפי עור עבור האוכלוסיה הכפרית בעיקר, כי נעליים כבר היו מיבאים מבתי החרושת הגדולים שברומניה. כל אלה היוו משקל מיוחד במקצוע בעלי המלאכה בבלצי. ראיה לכך הם בתי הכנסת שנשאו שמות כמו "די שיסטערשע שיל", "די שניידערשע שיל".
לא פחות היה מספרם של בעלי המלאכה כגון הנפחים וחרשי העץ (סטעלמאך'ס) ו"באדנערס"

(חבתנים). אלה התרכזו בעיקר בכניסה לעיר או בסמוך ל"מאידאן", – זו הכיכר רחבת הידיים עליה היה מתקיים היריד השבועי (ה"יארמארוק"). עבודתם כללה תיקון עגלות של האיכרים או עגלות החורף, ייצור ותיקון אופנים, ואילו הנפחים עסקו בפרזול פרסות הסוסים או בייצור כלים, תיקון מחרשות וכו'. הנפח לדוגמא, אשר היה גם בעל בית מלאכה לעבודות מתכת בסמוך למאידאן, היה אוליניק ובניו. דמות של יהודי חסון, בעל שרירים ובניו החסונים גם הם לצידו, היו למופת לנוער הציוני שביקש דמויות לא גלותיות אלא של יהודים זקופי קומה ובעלי שרירים.

הרצענים (ה"רימערס") היו מעבדים את העורות שהכינו הבורסקאים למוצרים הדרושים לבעלי העגלות, כגון ריתמה, אוכף וכדומה.

על ריבוי החייטים היהודים בבלצי מדבר כבר בויגנון בספרו, הכולל רשמי נסיעה מבסרביה משנת 1840.

מקצוע הכובענות היה קשור בהלבשה. ואף היו שמות משפחה יהודיים בשם "פאלאריה" שמובנו כובע, מגבעת. בעלי חנויות הקונפקציה היו קשורים לבתי המלאכה והם סיפקו מלאי של מלבושים לאיכרים בימי היריד. האיכר היה נכנס לחנות הקונפקציה – ברומנית haine gata, מודד ועומד על המקח. אלא שלא פעם התברר לאיכר הפשוט כי רימו אותו, וכשחזר הביתה נוכח לדעת כי המעיל רחב מדי או המכנסיים קצרים או ארוכים מדי, ולפעמים חסרה החזייה. בעלי חנויות אלה הוציאו שם רע לסוחר היהודי ועוררו את זעם הקונים הגויים.

הכובענות היתה מקצוע לא רק של יהודי. הכובען הטוב בבלצי, זה שסיפק את צורכי הקצינים הרומניים וגם יצר כובעים לתלמידי הגימנסיה וגם מדים, או את המספרים וראשי התיבות של L.E.B שהיה חובה לתפור על השרוול, היה דווקא בעל מלאכה רומני, במרכז ניקאלאיבסקאיה, מול הפרפקטורה (Ghiorghiu). אך גם בתי מלאכה לייצור כובעי אופנה לנשים היו נפוצים בבלצי, הידועה בהם Olimpia.

החייטים והחייטות התפרנסו כל ימות השנה אך בעיקר לקראת הימים הטובים – ראש השנה ופסח. הנוהג היה להזמין חליפות ושמלות לפי מידה. גם כותנות ואף הלבשה תחתונה היו מזמינים לפי מידה. מאוחר יותר החלו לקנות תוצרת מוכנה במחירים יותר זולים מאשר ההזמנה בבתי המלאכה.

מבין בעלי המלאכה האופייניים יש לזכור את ה"שטריקעל דרייערס" או יצרני החבלים, עבודה שהיתה נעשית בחוץ, תחת כיפת השמים, על פני המדרכות או בשטח הפנוי בסמוך ליריד. היתה זאת עבודה פרימיטיבית של גלגול חוט פשתה בעזרת גלגל עץ המונע ביד. ברבות הימים הלך ונעלם מקצוע זה, עם הופעת החבלים מתוצרת בתי החרושת.

מבין עובדי העץ יש להזכיר את הנגרים למיניהם, לבניין ולרהיטים, אשר על פי רוב היו עובדים לפי הזמנה.

החבתנים, יצרני חביות העץ, מלאכתם היתה מרובה כיוון שהיו מספקים חביות לאחסון יינות ומוצרי מזון אחרים, ברינדזה וכיבושים.

לא ייעדר מקומם של חוטבי העץ, בימי הסתיו, לקראת החורף, אבל אלה ברובם לא היו יהודים. גם משחיזי הסכינים, הסוחבים על גבם את הגלגל להשחזה, היו שלא מבני עמנו.

בדרגה יותר גבוהה היו השענים והצורפים היהודים.

גם הצלמים היו נחשבים לדרגה גבוהה ואמנם אחדים מהם היו בעלי סטודיו לצילום, כמו "פוטו וולאך". ויש אף כאלה שקיבלו מדליות בתערוכות צילום בינלאומיות (אולשניצקי, פוטו בריטבה).

בעלי המאלכה, אשר בדרך כלל נחשבו אצל יהדות הגולה בדרגה חברתית נחותה (האם היהודיה היתה מאיימת על בנה, אם לא ירצה ללמוד, כי תמסור אותו להיות לבעל מלאכה), הגיעו בעיר בלצי למעמד חברתי וכוח ציבורי איתן. הם היו לבעלי השפעה ולפעמים אף הכריעו במוסדות הציבוריים, כמו בוועד הקהילה ובבחירות המוניציפאליות. כבר לפי מיפקד 1897 היו בבלצי 1188 בעלי מלאכה אשר 75% מהם היו חייטים לגברים ולנשים. לימים הם הפכו גם לגורם בהסתדרות הציונית, "העובד הציוני"

ו"העובד הלאומי". הם גם היוו את עמוד השדרה של ההגנה העצמית היהודית בעיר. הנפחים היהודים של בלצי היוו כוח מרתיע כלפי האנטישמים שזממו, באופן מתמיד, לערוך פוגרום ביהודים.

התעשייה בבלצי

זו היתה סימן ההיכר של בלצי. היא הבדילה את בלצי מערים יהודיות אחרות בבסרביה והיא היא זאת אשר העלתה את כלכלתה לרמה של שגשוג.

אתרע המזל ונתברכה עיר זו במספר יזמים יהודים מבני המקום וגם כאלה שבאו מרחוק. הם היו מהנדסים וטכנאים ובעלי מקצוע מעולים, אשר ידעו להפיק תועלת מן התנאים המיוחדים הנוחים לפיתוח כלכלי, בה הצטיינה בלצי.

עזרו לכך ראשית כל ההינטרלאנד החקלאי העצום, כמקור הספקה לחומר הגלם, מקורות המים – הנהר – אשר שימש להספקת מים הנחוצים לתעשייה ומסילת הברזל ושתי תחנות הרכבת שלה, הגדולה והקטנה.

עיקר התעשייה היתה חקלאית, זאת אומרת, עיבוד תוצרת חקלאית.

שניים היו הענפים הבסיסיים: טחנות הקמח ובתי החרושת לשמן (מאסלובוינס). מבין טחנות הקמח המרובות אשר הקיפו את בלצי כמעט בטבעת, הגדולה ביותר היתה זו של ליפסון. טחנות אחרות היו למשפחת ברסטצ'קו ומשפחת יפה.

מבין בתי החרושת לשמן, הגדול ביותר היה של רטנר ויישטט, בית־החרושת "פלארה" (Flora). הבא אחריו בגודל היה המפעל של האחים וולמאן, מפעל מודרני, והמפעלים של פרידמן ושל פראנק. מפעל אחר של שמנים שנשרף היה של פאלאטניק. מפעל חדש להקשיית שמנים של האחים צפמן, שנבנה כאגף לבית החרושת של צפמן, ניזוק בהתפוצצות שהחריבה את כל בית החרושת.

רוב מפעלי השמן התבססו על עיבוד החמניות. ריח הכוספה הקלויה היה ממלא את חלל האוויר בחלק המערבי של העיר בואכה אל תחנת הרכבת פימינטוני שבקרבתה התרכזו מפעלי השמן או בסלובוזיה על יד הנהר ריאוט, מקום מפעלי השמן של רטנר.

בבלצי היה גם מפעל גדול לעיבוד סלק סוכר והוא שייך היה למשפחת חסמנסקי ושכן על גדות הריאוט, בסמוך לגשר הגדול.

בתי חרושת לשיכר, לספירט ולמשקאות חריפים היו בבלצי, והם בבעלותם של ברסטצ'קו, פרץ ואיידלמן.

תעשיות בממדים קטנים יותר היו מפעלים לייצור סבון. מפעלי הסבון הוותיקים של גולובטי, של שמוקלר ושל גולובורדה; של נרות, צמר גפן, משקאות קלים וגזוז (קומרובצקי), מקרונים (של משפחת זילברג), של סוכריות וממתקים (דלי), של ספירט (פרץ), של משקאות חריפים וליקרים וסירופים של ליאון אידלמן – Franco-Romána. התעשייה המיכאנית הנקראת בשם הרוסי "ליטייני זאוואד" באה לידי ביטוי בשני מפעלים: האחד, של שנקר, היה בית יציקה מתמחה בעיקר בעיבוד גלילים וגלגלים לטחנות הקמח, והשני של רוזנטולר, לעיבוד שבבים ויציקה. רוזנטולר היה גם מבעלי חברת החשמל של בלצי. היתה זו משפחה ותיקה וציונית והיא איפשרה לבחורים יהודים להכשיר עצמם לקראת עלייתם לארץ ישראל.

מפעלי השמנים הצמחיים בבלצי היו מודרניים ביותר, לפי מושגי הזמן. רובם הוקמו לאחר סיפוח בסרביה לרומניה, כנראה הודות לתמיכה וההקלות שקיבלו מן הממשל החדש, ואם כי בלצי היתה כבר קודם לכן מרכז לטחנות קמח ולבתי בד לשמן חמניות, הרי היו אלה על פי רוב מפעלים קטנים ולא משוכללים.

בשנת 1920 הקים יונה פרידמן (יליד בלצי) מפעל שמן מודרני. היתה זאת יוזמה ברוכה כיוון שהמפעל הוקם בסמוך לתחנת הרכבת פאמאנטוני (הרכבת הקטנה), "די קליינע גארע", כפי שקראו לזה יהודי בלצי ושלוחת הרכבת הגיעה עד לחצר בית החרושת.

המפעל היה מצויד בציוד ומכונות מן החדישות ביותר והפיק שמנים צמחיים באיכות גבוהה, שמנים מזוככים לצרכי מאכל; כמו כן שמנים טכניים ושמנים מבושלים לצורכי תעשיית הצבעים. לפי נתונים משנת 1936 הפיק המפעל 3300 טון כוספאות ו־2000 טון שמן לשנה. רוב חומרי הגלם היו חמניות אבל עיבדו גם גרעיני רפס, וגרעיני פשתן. שנה לאחר הקמת המפעל של פרידמן הקימו ב־1923 האחים צפמן את המפעל לשמנים שלהם. זה היה בקצה השני של בלצי, בואכה העירה, מן התחנה המרכזית, על גדת הנהר ריאוט, בצד שמאל של הגשר הגדול.

המפעל הרחיב בהדרגה את כושר הייצור שלו ובשנת 1936 עיבד 10,000 טון גרעינים והפיק 2500 טון שמן ו־4000 טון כוספה.

המחסנים והסיטונאיים הגדולים של האחים צפמן אשר הכילו סוכר ומוצרים קולוניאליים אחרים נמצאו גם הם בסמוך לבית החרושת.

ב־1928 הקימו האחים וולמן מפעל שמן צמחים עוד יותר מודרני, אשר היה מצויד במערכת מכונות למיצוי חומר הגלם בעזרת בנזין. זה היה תהליך חדיש בתעשיית השמן בתקופה ההיא שעד אז נעשתה הפקת השמן בצורת סחיטת השמן באמצעות מכבשים הידראוליים או חילזוניים; בתהליך זה היה נשאר הרבה שמן בתוך הכוספה ואילו על ידי מיצוי השמן על ידי ממיסים, הצליחו להוציא כמעט את כל השמן מן הגרעין.

המפעל של האחים וולמן הפיק בשנת 1936 3500 טון שמן מזוקק למאכל מאיכות גבוהה. גם בית חרושת זה עסק בייצור שמנים גלמיים והיה מן היצואנים הגדולים של שמן וכוספא לחוץ לארץ.

על מפעל האחים וולמן מספר לזר וולמן, בנו של ישראל וולמן, אשר עלה לישראל ב־1950 ונקלט בשירות המדינה בענף הפיקוח על תעשיית השמנים. מתוך תעודות שהציג לזר וולמן מתברר שבית־החרושת של וולמן נחשב השני בגודלו ברומניה, בשעתו.

השירותים

בלצי הצטיינה במספר הרב של אכסניות, ה"חאנים" המפורסמים, אלה בעיקר מעוני יום בהם היו האיכרים נכנסים לנוח מן הדרך, לסעוד ליבם וללגום לגימה של יין או ייש ולתת גם לבני משפחותיהם ולסוסיהם להחליף כוח. בכל אחד מן ה"חאנים" היתה חצר פנימית רחבה לקליטת העגלות ומספר חדרים להשכרה או מיטות להשכרה בחדרים גדולים.

ה"חאנים" התרכזו בעיקר בסביבת ה"מאידאן" בו התקיים היריד השבועי וברחובות הסמוכים – הקישינובסקה והדואריאנסקי – כמו ה"חאן" הגדול של משפחת גרינברג. ה"שענק'ים" או המסבאות היו צמודים ל"חאנים" על פי רוב, אך גם בנפרד. זה היה בית הקפה או בית התה לאיכרים.

בבלצי היו גם בתי קפה מודרניים, כמו זה של דלי ופוגרבינסקי, במרכז העיר, של פישינגר ושל רנומה (Renomé) עם השולחנות על המדרכה כמנהג הערים הגדולות ובקיץ הלוהט אוכלים גלידה (המורוז'שנה המפורסמת).

בבלצי, כמו ברוסיה וגם ברומניה, היה עדיין נפוץ המנהג של שתיית תה הן בחורף והן בקיץ וה"צ'אינה" (בית התה) היה גם מוכר תה, בעיקר מים רותחים מן ה"קוב" – המיכל הבנוי בתוך הקיר – שהיה פועל עד לשעות המאוחרות של הלילה.

היו בבלצי גם מסעדות, על פי רוב לאורחים מן החוץ או לפקידות הרומנית והקצונה. באחדים מהם ברחוב הפרופורג'סקו היתה גם תזמורת בעיקר בערבי הקיץ. אצל פולישר היו גם מציגים רביו'ס או "קברט".

המסעדות בהוטל טראיאן ואצל ג'רג'סקו היו מפוקפקות.

גם בתי מלון היו בעיר בלצי ואחדים בבניינים בעלי קומות ומספר של עשרות חדרים. היה זה מלון "קונטיננטל" עם 60 חדרים של משפחת בריל ונחשב למלון לאורחים מכובדים רמי מעלה. במלון זה התארח גם זאב ז'בוטינסקי בביקורו בבלצי בשנת 1938. כן היה מלון גדול "הוטל די נורד" של משפחת

ורגוליס. יתר בתי המלון היו להם אופי מפוקפק, כמו מלון בריסטול וטראיאן.
בתי המרקחת המרובים בעיר בלצי, בחלקם בידי לא־יהודים, מילאו תפקיד חשוב והיו מקור פרנסה לרוקחים (בית מרחקת של דאיאנו). המפורסמים היו בתי המרקחת של ביגון, בבניין רחב ידיים.
הפרפומריות הגדולות בעיר גם לסיטונאות היו בידי משפחות רויזמן וזינגרמן. הם סיפקו סחורות גם לסביבה. המאפיות בבלצי היו גם הן מרובות. היתה אף מאפייה בידי יווני אחד. הן היו מספקות את צריכת הלחם לעיר ובימים שלפני היריד לכל הבאים העירה. הן היו עדיין פרימיטיביות ובעליהם עבדו קשה.
אחת המאפיות האלה היתה למרכז פעילות ציונית והיא השתייכה למפחת טרכטמן. הבעלים דאגו שילדיהם דווקא ילכו ללמוד בגימנסיה ואחד הבנים של המשפחה, שלמה טרכטמן (הררי) הצטיין בפעילותו הציונית.
ה"כליזמרים" היהודים של בלצי היו מפורסמים. נראה שמספרם היה די רב בתחילת המאה, כיוון שנקרא רחוב על שמם "די כליזמרישע גאס".
העגלנות היתה גם היא מקצוע נפוץ בבלצי. בעלי עגלה יהודים היו שירות חיוני, בתחבורה העירונית והבין־עירונית.
העגלונים, ה"איזוושטשיקים" שמספרם רב היה, היו אמצעי התחבורה היחיד בבלצי, בשירות מתחנות הרכבת ואליהן או בנסיעות בתוך העיר.
מעניין לציין כי במובן זה פיגרה בלצי אחרי ערים אחרות; לא היה בה טראם – חשמלית – כנהוג בזמנים ההם בערים גדולות ואף לא שירות אוטובוסים. השירות הראשון של אוטובוס בין־עירוני מבלצי לסורוקה התחיל רק בשנות השלושים. למשפחת סורוקר בעלי תחנות הבנזין היו גם שירות אוטומובילים שנעו בקו בלצי־סורוקה.

הבנקאות

בשיא הפעילות הכלכלית של בלצי עמדו הבנקים. בעיר, שמספר אוכלוסייתה מנה רק כ־50,000 נפש, חמישה בנקים, הרי זה אחוז גבוה ביותר. אחדים מהם שכנו בבנייני פאר, לפי מושגי התקופה, והיו מרשימים במראם החיצוני, בעיקר בנק המולדובה.
ואלה שמות הבנקים: מולדובה, בנק בסרביה, דה קרדיט, מרמורש בלאנק, בנק סמואל רבינוביץ, הבנק היהודי להלוואות וחיסכון, וכן הסניף של ה"בנקה נאציונאלה", הבנק הממשלתי הלאומי.
כל אחד מן הבנקים היה מסוגל לספק שירותי בנקאות ברמה בינלאומית.
יש לציין במיוחד שמנהליהם של כל אחד מן הבנקים, פרט לבנק הלאומי, היו יהודים.
הבנקאות בבלצי, השלמה מפי ליובה חלפין, מונטריאל, (11.5.85), אשר עבד בבנק רבינוביץ בבלצי ועסק במסחר התבואות בבלצי ובבוקרשט:

Banca Samuel Rabinovici

זה היה בנק קטן, אבל יעיל ומשרת את ציבור סוחרי התבואות. הוא היה בבעלותו של יהודי מהעיר דורוחוי, מולדובה. לפני כן ניהל את בנק מולדובה והקים חברה למסחר בתבואות ומספוא בשם Saragricum. הוא הצליח בעסקים, התחתן עם בתו של טננבאום, משפחה של סוחרי תבואות בבלצי והקים את הבנק אשר היו לו סניפים גם ביאסי ובבוקרשט.

"Banca Bessarabia"

הבנקים האחרים היו "Banca Moldova". "Romaneasca", בראשה עמד המנהל בלצרקובסקי, "Banca Marmaroș Blanc", וכן "Banca de Credit Roman". הבנקים עסקו במתן הלוואות אשראי בפקודות ובכל עסקי בנק רגילים.
כל הבנקים האלה נוסדו על ידי הרומנים אחרי מלחמת העולם הראשונה עם סיפוח בסרביה לרומניה.

בנק מרמורש בלנק פשט את הרגל בשנת 1936. עדיין היו אלה שנים שבעלי העסקים לא נתנו אמון רב לבנקים.
לפי חלפין, פעלו רוב היבואנים באנגליה אשר קנו תוצרת חקלאית בבסרביה על בסיס cash.

בנק הלוואה וחסכון (דאס קליינע בענקל)

בנק ההלוואה והחסכון היה מוסד יהודי מובהק והיה חלק מן הקואופראציה היהודית בבסרביה. הוא הוקם במטרה לשרת בעיקר את ציבור בעלי המלאכה והסוחר הזעיר. זה היה אחד המוסדות הוותיקים בבסרביה בשטח זה. הבנק נוסד ב־12 בינואר 1907. העקרון שלו היה עזרה הדדית למעמד הבינוני. הוא שירת לא רק את האוכלוסיה היהודית של בלצי אלא גם את יהודי הסביבה.
בנק זה עמד במבחן גם בשנות המשבר הכלכלי, אשר פקד את בסרביה בשנת 1931 ועזר לבעל המלאכה, לעובד האדמה, לסוחר הזעיר. הוא העניק אשראי, אם כי בממדים צנועים, לכל הנזקקים אשר פנו אליו.
בשנת 1935, לפי דיווח, העניק הבנק הלוואות אשר הסתכמו ב־11.7 מיליון ליי, סכום נכבד בתקופה ההיא. ההון העצמי של הבנק היה 1.8 מיליון ליי. הבנק התנהל ביעילות רבה, על ידי מנהלו א. גויכמן. סגן המנהל של הבנק היה העסקן הציבורי מטעם בעלי המלאכה ל. איצקוביץ, ולפניו טישלר. חברי הוועד המנהל היו צ'ולאק, ווליך, רוזנברג, וינר, רבינוביץ, טישלר, לויט, גאלאבורדה.

לסיכום

אם להסתכל רטרוספקטיבית על בלצי העיר, הרי זה היה לכל הדעות מרכז יהודי תוסס מבחינה כלכלית. היה בבלצי מסחר מסועף ומגוון על כל שלביו אשר צמח והמשיך להתרכז מסביב לירִיד השבועי הקבוע ורחב הממדים. הודות ליריד זה הוקמו חנויות למכביר מכל הסוגים, בתי מלאכה למתן שירותים, שירותי אכסניה, אוכל ושתייה. בדרגת הפיתוח היותר מתקדמת הוקמה בבלצי תעשייה חקלאית חשובה, למעשה החשובה ביותר בבסרביה. תעשייה זו, הודות למסילת הברזל ולמוסדות הבנקאיים, הפכו את בלצי למוקד לפעילות מסחרית בינלאומית.
אם לקחת בחשבון שבכל השלבים האלה היתה ידו של היהודי הבלצאי בתכנון, ביזמה, בשקידה ובחריצות, הרי שזו גדולתה של עיר זו אשר היתה שונה מאחיותיה היהודיות בתפוצה היהודית של מזרח אירופה.
את שגשוגה ומעמדה הכלכלי האיתן ידעה בלצי, הודות לנבחריה המסורים, להעמיד לרשות החינוך העברי ולרווחת תושביה היהודים.
נראה כי הכלכלה הבריאה של העיר היהודית, היא זאת שאיפשרה להקים בה מוסדות חינוך למופת, מוסדות ציבור וחברה לתפארת, החל מוועד קהילה חזק ועד לבית חולים ובתי זקנים וקופות לגמילות חסדים. לפי דיווח סטאטיסטי של ממשלת רומניה משנת 1930 היו במחוז בלצי 1487 בתי עסק מהם 567 מפעלי תעשייה.
בין מפעלי התעשייה תפסה תעשיית המזון 18.9%. מספר מפעלי המזון הגיע ל־133. במחוז בלצי היו כ־68 מפעלים מטאלורגיים (כולל בתי מלאכה), 58 מפעלים לעיבוד עץ, בעיקר נגריות, 6 מפעלי טקסטיל, 267 מפעלי קונפקציה (מתפרות), 31 מפעלים לחומרי בנייה.
במחוז היו כ־20 מפעלי דפוס. בלצי היתה למרכז השני אחרי קישינוב בתעשיית הדפוס. במחוז היו 9 מפעלים כימיים, 11 מפעלים לאנרגיה, 832 מפעלי מסחר וקרדיט, מהם 82 בתי מלון ומסעדות, 187 מסבאות ובתי קפה. בבלצי ובמחוז 5 בנקים קואופראטיביים ולביטוח. לפי דיווחו של שטיפאן צ'יובאן מ־1926 (ספר המונוגראפיה על בלצי) היו עדיין בעיר רק 1775 עסקי מסחר, מהם 8 בנקים, 6 קואופראטיבים, 5 טחנות משוכללות, 2 בתי חרושת לבירה, 1 לספירט, 12 בתי חרושת לשמן, מפעל אחד לעיבוד צמר גפן ומספר רב של מפעלים זעירים.
רבה היתה התנופה הכלכלית במשך 4 השנים בין 1926 ל־1930. היא הלכה ונמשכה עד לשנות 1937-8,

INTERPRINDERILE INDUSTRIALE, COMERCIALE, FORȚA MOTRICE
PERSONALUL OCUPAT PE CATEGORII

	Interprinderi %	Forța Motrică	Total H.P.	Personal
Toate Interprinderile	1487 (71.5)	21	1018	3868
A. Industria	567 67.2	20	1015	1931
Industria Metalurgică	68 (47.1)	2	42	184
" Lemnului	58 (55.2)	1	30	105
" Construcției	3 100			9
" Textilă	6 66.7			8
" Confecții	267 68.9			531
" Alimentare	133 78.9	7	25	620
" Tipar	20 55	1	6	75
" Chimică	9 88.9	8	196	287
" Uzine Energie Elect. Gas, Apă	11			107
B Comerț & Credit	832 (74.4)			1768
Comerț Alementar	317 82.2			510
Hoteluri, Restaurante Carciumi, Cafenele	187 73.3			296
Comerț Articole de Imbracaminte	146 75.3			96
Materiale de construcție	61 67.2			97
Mașini Aparate	42 71.9			54
Prod. Chimice	19 157.9			57
Prod. Agricole & Animale	42 (64.3)			57
Alte Interp. de Comerț	17 (76.5)			156
C Banci, Cooperative Asigur.	5 (40)			12
D Interprinderi Auxiliare Agenții	5 (40)			12
E Igiena și Sănătate Publica	58 (65.3)			169
F Invața mant, Arte frumoase, sport, divertisment	9 (66.7)			44

Totul Papulației - 386.72
Evrei 31.695

כאשר השלטונות החלו להצר את צעדיהם של בעלי העסקים היהודים על ידי הטלת מסים ופיקוח קפדני (הגארדה הפינאנצ׳יארה)
השואה חיסלה את בעליה היהודים של מפעלי התעשייה והמסחר היהודיים, את הבסיס שהקימו ידעו לנצל יפה הזרים. המשטר הסובייטי שהתבסס בבלצי אחרי מלחמת העולם השנייה הפכוה לאחת

הערים התעשייתיות העיקריות של בסרביה.
חבל שאת כל אלה כרתה היד המרצחת. יהדות בלצי הושמדה ברובה באכזריות על־ידי הגרמנים והרומנים. רק אלפים אחדים מבני העיר נשארו לפליטה.
יש לציין כי היסוד הכלכלי משקי האיתן שהקימו בני בלצי במשך כ־150 שנה עדיין קיים. אך על הריסותיה של בלצי היהודית הוקמה על ידי הסובייטים עיר חדשה וגדולה, אבל היא כמעט ריקה מיהודים. בכל אופן מעטים בה ילידי בלצי היהודים המקוריים. ואם יש בה עדיין יהודים, חיים יהודיים במובנם הרגיל, יהדות ותרבות יהודית עברית לא קיימים בה.
הקהילה היהודית של בלצי חלפה ואיננה עוד.

בערקע פרֶנק

מפי בנו איזיה

י. מזור

ברקי פרנק

היתה דמות ידועה בבלצי, דמות חיובית. הוא סימל את הנגיד, הגביר. ולא רק במראהו החיצוני, יהודי גוץ, בעל כרס וזקן, הולך עם מקל התלוי לו על היד, בנחת ובבטחון כפי שהיו מכנים יהודים מסוגו "א שטאט בעל הבית".

אך יותר מכל סימל את מעמדו המכובד בעיר ביתו במרכז העיר הבנוי בסגנון הקלאסי עם עמודים קורינטיים ופרונטיספיס בנוסח המקדשים היונים ושני אריות של שיש רובצים בפתח המדרגות לכניסה לבית. לימים או ליתר דיוק, לערבים, שימשו פלטות השיש עליהם רבצו האריות לואנדליזם של תלמידי כתה ג' של הגמנסיה העברית, להם השתייך הח"מ.

ומעשה שיהיה כך היה. אנו, התלמידים, ארגנו לנו מועדון לפיסיקה, מעבדה, בשם C.F.F., שהם ראשי תיבות של חוג לפיסיקאים צעירים בה היינו חוזרים על הנסויים הכימיים והפיזיים שלימדנו המורה לפיסיקה וכימיה גפטר. לשם הפקת מימן היה צורך בחתיכות שיש עליהם היו שופכים חומצת מלח והיא היתה משחררת מימן. כל מי שהיה מועמד להצטרף למועדון היה חייב להביא מתן, ומהו? חתיכה של שיש אשר בפטיש היו צריכים לדפוק ולשבור ולהוריד מן הבסיס של השיש של האריות של בערקע פרנק.

בערקע פרנק היה עשיר במושגי התקופה, בעל מפעלים ובעל נכסי דלא ניידא. אמרו שרחוב שלם היה שייך לו, בקרבת ביתו. הבריות רננו כי כנדוניה לבתו הבכירה הוא נתן לה בית רב מידות, בעל שתי קומות במרכז הפטרוגראדסקא כאשר היא נשאה לרופא ד"ר שפייער. ד"ר שפייער פתח בקומה התחתונה בית חולים ליולדות (מטרניטטה, ברומנית) ואילו בקומה העליונה היו חדרי המגורים של המשפחה.

בערקע פרנק לא היה יליד בלצי. בכלל, לא ברור מה מוצאו של שם המשפחה פרנק. האם יש לזה איזה שהוא קשר עם הפראנקיסטים שרבים מהם היו במזרח אירופה ובמרכזה ואף לפולין הגיעו, או מוצאם הוא מצרפת והם מצאצאי יהדות ספרד שגלתה לצרפת ומשם למזרח בדרך המקובלת. בכל אופן, ר' ברוך (בערקע) נולד בעיירה הצפון ביסאראבית סעקורעני, לאב אשר היה מעורה בעסקי המסחר בתבואות, ר' יוסף פרנק. משפחת פרנק עברה לגור בבלצי ב־1900. הסבא יוסף דאג לשידוך טוב לבנו. הוא השתדך עם הנגיד – הגביר הבלצאי, מפרנסי העיר בלצי ר' הרש אוירבוך. עם הנדוניה ההגונה שקבל פיתחו את עסקי המשפחה ובנוסף לסחר התבואות ניגשו להקמת תעשיה. כידוע היתה בלצי מרכז למסחר חקלאי ולתעשיה חקלאית הודות להינטרלנד החקלאי הנרחב ותחילת המאה הזאת

ראתה את בלצי בתנופה גדולה של פתוח כלכלי.
ענפי התעשיה בהם השתלב ר' ברוך פרֶנק היו הטחינה. בשעתו היתה זו טחנת הקמח הגדולה ביותר בבלצי. בנוסף לכך הקים ר' ברוך ביח"ר לכהל (ספירט) אשר רכש אצל אחד ה"פריצים", בעלי האחוזות של בלצי. זה היה כבר סמוך למלחמת העולם הראשונה, והמפעל הושלם ב־1916.
בית החרושת לספירט היה ממוקם על גדות הנהר ריאוט. הנהר שימש מקור של מים להנעת גלגלי התעשיה ולצורך צינון המכונות. בתעשיה זו היה לבֶערקע שותף ממשפחת פיש, גם הם מותיקי בלצי וגם הם אנשי יזמה. בנו של פיש, מהנדס, עלה לישראל בטרם בוא הפורענות, ופעל בהגנה ותרם לפיתוח התעשיה בישראל.
לימים התגלו חילוקי דעות בין השותפים והם נפרדו. פיש קיבל את טחנת הקמח ואילו פרֶנק את בית החרושת לספירט. בסוף שנות העשרים החליט פרֶנק למכור את המפעל לתעשית הספירט לה' הסמנסקי, תעשין יהודי מפורסם ומצליח אשר הקים בסמוך לבית החרושת לספירט מפעל מודרני גדול לעיבוד סלק סוכר אשר הפך במרוצת הזמן לאחד ממפעלי הסוכר הגדולים בבסרביה ואף ברומניה יצאו לו מוניטין.
שטח רחב מן הגדה הדרומית של הנהר ריאוט היה שייך לפרֶנק וכדי לקיים את מפעל הסוכר היה צורך לשאוב כמויות עצומות של מים מן הנהר, דבר שגרם לסכסוכים תמידיים בין הסמנסקי לפרֶנק. בתמורה בנה פרֶנק טחנת קמח חדשה בסמוך לתחנת הרכבת הקטנה, ה"פימינטוי" באזור אשר הפך לאזור התעשיה של בלצי בהיותו סמוך לתחנת הרכבת. באיזור זה כבר הוקמו מספר מפעלים לתעשית השמנים כגון המפעל של האחרים וולמן, ושל יונה פרידמאן.
בנוסף לטחנת הקמח הקים פרֶנק גם מפעל לעיבוד זרעי שמן. היה זה בשעתו המפעל המודרני ביותר היות והוא פעל לפי שיטת האקסטראקציה, מצוי השמן מתוך הזרעים על ידי בנזין. המפעל היה קצת יותר קטן מזה של האחים וולמן אשר נחשב למפעל הגדול ביותר בענף זה בבלצי ובסביבה.
פרֶנק המשיך גם במסחר בענפי תוצרת חקלאית. הוא היה מקורב ביותר לבעלי האחוזות הנוצרים, ביניהם רוסים וביניהם כאלה שהיו ממוצא מולדובאני. כידוע היו בעלי האחוזות חיים חיי מותרות והוללות ותמיד היו חסרים כסף.
ר' פרֶנק הופיע בעיניהם כמושיע, הוא היה משמש להם כעין בנק פרטי, מלוה לבעלי האחוזות וממַמן להם את קנית התבואות אצל החקלאי עוד בתקופת החורף, הרבה לפני הופעת היבול. בכך לא היה עיסוקו שונה מזה של רוב סוחרי התבואות היהודים בבסרביה אשר עסקו במה שנקרא "פוני ורדי" (לחם ירוק). הסוחרים היו קושרים על ידי המפרעות הכספיות שהיו מעניקים לחקלאים בהתחיבות להחזיר ההלואה בכסף או בתוצרת, התבואה, אחרי הופעת היבול ושווקו. בעלי האחוזות כגון דומברובסקי, פרופסור באלטיאנו ואחרים היו מבאי ביתו של בֶערקע פרֶנק והוא קנה לו מעמד מכובד בחוגים אלה ואף הגיע לידי כך שיכול היה להפעיל את השפעתו לטובת הכלל, הציבור היהודי של בלצי.
בֶערקע סימל לא את היהודי הברסרבי הסוחר הנודד בין הכפרים או הפועל בשוק התבואות או בבורסה וכל מאווייו צבירת רווחים כאשר הצד הרומני הוא דוקא הצד החלש. במובן זה היה בֶערקע פרֶנק יוצא דופן. הוא היה בקיא בתלמוד, ידיעות שרכש בצעירותו, והחכמה שצבר בלימודיו עמדה לו דוקא כדי לזכות בקשרים מסחריים כלכליים הדוקים עם הערלים.
לא פעם במו"מ עם הפריצים התגלגלה השיחה לנושאים שדרשו בקיאות וחריפות שכלית ובֶערקע היה מרשים את בעלי בריתו, הפריצים בהברקות ובדברי חכמה, במשלים ובאגדות ואף בפירושים של רש"י וחז"ל והכל מוסבר בשפה ברורה וברוסית רהוטה ואף ברומנית, בתקופה שבסרביה כבר עברה לשלטון הרומני ובכך רכש לו כבוד רב אצל הגויים. הם הוקירו את היהודי הפיקח, החכם, בעל האורין אשר עם היותו סוחר הגון היה גם אדם יהודי מאמין וגם גאה ביהדותו. מעמדו והשפעתו של בֶערקע פרֶנק גדלו עם כניסתם של הרומנים לעיר בלצי ב־1918.
ביתו, שנחשב ליפה ביותר בעיר קסם לאנשי הממשל והשרדה. הרומנים החליטו שבית זה מתאים

במיוחד למקם בו את הגנרל פאפאנו, שעמד בראש חיל המצב וכשפנו השלטונות הרומניים הצבאיים למר פרנק לתת אכסניה בביתו לגנרל נענה הוא מיד והעמיד לרשות הגנרל את חדרו הפרטי, הוא חדר משרדו המפואר.

בין הגנרל לבערקע פרנק נרקמו במשך הזמן יחסים הדוקים. הגנרל כיבד ואף העריץ את היהודי ואילו היהודי נתן את הכבוד המגיע לאיש השלטון אשר אגב היה אדם נפלא, מתורבת ואנושי. לזכותו של בֶערקע פרנק יש לזקוף הצלת יהודים רבים מבין הפליטים שנמלטו לבלצי מאוקראינה אחרי הפוגרומים, אשר חצו את הדניסטר ורבים מהם נתפסו על ידי הז'נדארמים הרומנים ועונו עינויים קשים. בהשתדלותו של בֶערקע אצל הגנרל שוחררו רבים מן הפליטים היהודים מן המעצר ויצאו לחופש, מהם שהמשיכו בדרכם למעבר לים ומהם שהשתקעו בבסרביה.

התגלגלו הדברים והגנרל עלה בדרגה, מקולונל קאוואלריה, בה התחיל את הקריירה הצבאית נקרא לבוקרשט כדי לעמוד בראש משמר המלך. לאחר מספר שנים עבר לתפקיד ציבילי חשוב והיה לראש עירית בוקרשט.

בֶערקע המשיך לקיים את היחסים הטובים עם הגנרל. כשהיה מגיע לבוקרשט לרגלי עסקיו היה עורך ביקור נימוסין אצל הגנרל. והגנרל היה כה מיודד עם בֶערקע פרנק עד כי הוציא הוראה לפיקודיו לאפשר לזקן, מתי שירצה לבוא לראותו, שתנתן לו רשות הכניסה, או כפי שאמר זאת בשפה הרומנית: כשיבוא בעל הזקן תתנו לו להכנס אלי, ישירות.

היה זה אולי רצון הגורל אך עובדה היא כי את עליתו של בֶערקע פרַנק ובני משפחתו לא"י בשלהי מלחמת העולם השניה, לאחר ניתוק בסרביה מרומניה וסיפוחה לברית המועצות יש להודות לגנרל הידיד. הוא הורה להוציא למשפחת פרנק דרכונים ואף דאג להם לויזות מעבר לא"י דרך תורכיה, סוריה ולבנון.

בֶערקע פרנק ורעיתו עלו לארץ ישראל ב־1940, אך הודות לעובדה שהוכנו דרכונים גם לכל אחד מהבנים והבנות של משפחת פרַנק ובדרכונים אלה היו טבועות ויזות המעבר הציל שניים מבני המשפחה ממוות בטוח. איזיה פרַנק ואחיו דויד היו על ה"סטרומה", עליה היו רבים בעלי ויזות לארצות שונות ואף בעלי סרטיפיקטים לא"י. האחים פרַנק הצליחו לרדת באיסטנבול הודות לדרכונים האישיים והויזות שעליהם (אם כי הויזות כבר לא היו בעלי תוקף). לכל יתר הנוסעים היה דרכון קולקטיבי. בכך ניצלו האחים פרַנק מטביעה כאשר האניה על נוסעיה האומללים ירדו תהומה מיד לאחר שנאלצה לעזוב את קושטא.

כפי שכבר נאמר, עיקר עיסוקו של פרַנק היה המסחר בתבואות. בממדים של אז נחשב בֶערקע פרַנק לאחד הסוחרים הגדולים בעיר. כאלה בבלצי היו רבים כי עיקר פרנסת בלצי היה על המסחר בתבואות. לפרנק היו מחסנים גדולים בפאמאנטעני, סמוך לתחנת הרכבת. קרונות היו באים ומטעינים תבואות ומובילים את התוצרת לנמלי היצוא, לקונסטאנצה. בראילה וגלץ. פרנק ניסה מזלו גם בעסקי בנקאות. הוא יסד בנק קטן אולם בנק זה לא האריך ימים. הוא נוהל על ידי ה"ה דוליצקי (מבני המשפחה) ווקסלר וסודיט. לאחר שנתיים של פעילות נסגר הבנק לאחר הפסדים כבדים.

בדרך כלל היו קשריו של פרנק עם חוגי הבנקאות בבלצי ובבסרביה הדוקים ביותר. בהיותו מנכבדי העיר ואיש עסקים מפורסם אשר שמו הלך לפניו, היה ביתו משמש כעין בית ועד לאנשי העסקים. הודות לביתו המרשים אשר דמה יותר לארמון ובמראהו החיצוני לכעין מוזיאון היו אנשי הקהילה בבלצי ונכבדיה מנצלים את הבית לקבלת פנים לאורחים נכבדים שהיו פוקדים את בלצי, אם זה מעולם העסקים או עסקנים ציונים ואף רביי"ם.

לאיזיה, הבן הבכור, זכור הבנקט אשר ערך בערקע פרנק לכבוד בקורו של בלאנק, הבנקאי הידוע מבוקרשט. הדבר היה בשנת 1927.

איזיה למד אז נגינה בכינור אצל המורה למוסיקה המפורסם בבלצי אקרלינג. והנער, כנהוג בארוחות חגיגיות, כיבד את האורחים בקטעי נגינה בכינור, ונתקבל כמובן בתשואות כפים סוערות מקהל

משפחות הרש אוורבוך וברקי פרנק

המוזמנים. רבים מהם ודאי לא הבינו במוסיקה. גם האב נאם וציין כי זהו יום גדול כיון שבו ביום הונחה אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים, ללמדך, כי ר' בֶערקע פרֶנק היה מעורה בנעשה בעולם היהודי והציוני.

כיון שתורם גדול היה רבי בֶערקע פרֶנק, לכל הקרנות הציוניות ולכל המגביות וביד רחבה, בעיקר לקרן הקיימת, וקרן היסוד, לא היה מרפה גם מידידיו אנשי העסקים ולוחץ עליהם להרים גם הם את תרומתם. היה מזמין לביתו חוג אנשי עסקים לערב שיחה עם השליח מטעם הקרנות (אם זה שליח מהארץ או מעיר הבירה של פלך בסרביה או מבוקרשט) והיו אוספים באותו ערב סכומים נכבדים.

בפעילות הצבורית בבלצי היה בֶערקע פרֶנק מעורב במספר מפעלים. הוא היה מבין התומכים וחבר הועד המנהל של התלמוד תורה הקטנה. היה חבר הנהלת הגמנסיה העברית ואף שימש זמן מה יושב ראש ההנהלה בזמן כהונתו של המנהל הראשון דובינסקי. הוא המשיך להיות חבר וועד הגמנסיה גם בתקופת טומרקין, שהיה אגב שכן וגר ממול ביתו של פרֶנק. כמובן בעניני צדקה, עזרת עניים ותמיכה בחולים לא נעדרה תרומתו הקבועה של בֶערקע פרֶנק. תומך נלהב ותומך בכסף תרתי משמע היה בֶערקע פרֶנק ברבי״ם.

אי אפשר להגיד שהיה חסיד במובן הקנאות הדתית אך היה ממעריציו ומחסידיו של הרבי מבויום ומכאן ההשפעה השלילית אשר עיקבה את עליתו של בֶערקע פרֶנק לארץ ישראל וההעברה מבעוד זמן של רכושו הרב.

בֶערקע הגיע לארץ ישראל בשנת 1940. אבל זה היה כבר באיחור. כאשר החלה מלחמת העולם השניה והתברר כי סכנת הספוח של בסרביה לרוסיה מאיימת על אנשי המעמד האמידים היהודי, החל בֶערקע לחשוב ברצינות על חיסול עסקיו ועליתו ארצה, עם המטרה להקים בארץ תעשיה באותו הענף בו היה בקיא, כגון קמחים, ספירט, שמני מאכל וכו'. בשיחות מרובות שהיו לו עם ידידו ברסטצ'קו, אחד התעשיינים המצליחים בבלצי, בעל טחנות ובית חרושת לבירה וכו', ניסה ר' בֶערקע להשפיע עליו כי

יעלו ביחד ויקימו מפעלים בא"י. אלא שברסטצ'קו סרב להשמע לעצתו. הוא עדיין ראה עצמו קשור בעבותות למקום מגוריו ולעסקיו ולא האמין כי ביום בהיר אחד עלול כל הרכוש לרדת לטמיון. בבטול יד היה אומר "אין דבר, גם אם יבואו הרוסים אנו נסתדר". למזלו של ר' בֶערקע, היה לו האומץ להחליט לברוח מבלצי לבוקרשט בטרם נכנסו הרוסים. את רכושו הרב השאיר מאחוריו ורק תכשיטים וקצת מזומנים שהיה ברשותו הציל. בחוץ לארץ כנראה שלא החזיק כספים ואף לא בארץ ישראל.
אפשר להגיד שלמעשה עזב בחוסר כל והיה עליו בגילו הוא והוא אז כבן 60 להתחיל בחיים חדשים בארץ. היה מספר כי חשב זה שנים על עליה לא"י אלא שהיה זה הרבי שלו, מבויום, אשר היה מצנן אותו כאשר בא לשאול עצתו בדבר עליה לארץ ישראל. נראה כי פרט לשיקולים אידיולוגיים היו גם שיקולים פרגמטיים ביותר אצל הרבי. עליתו של אחד מחסידיו־תומכיו היה מקטין באופן ניכר את הכנסתו של הרבי, שנבעה מן התרומות של משפחת פרֶנק לחצר הרבי. והנימוק שהיה בפי הרבי כאשר ניסה להסיח את דעתו של ר' בערקי פרֶנק היה כדלקמן: "דא זוענט איר א נגיד, ר' בערקי, אבער דארט (הכונה לא"י) וועט איר זיין א חלוץ; והכונה לחלוץ – יחפן, עני ואביון וחי על לחם חסד ומים לחץ.
המשפחה, הילדים דוקא לחצו על האב כי יסע לא"י ויתבונן מקרוב ויראה את תנאי הארץ ויבחון אפשרות להשתקע בה ולפתח את עסקי התעשיה והמסחר שלו.
ב־1936/7 ביקר בֶערקע פרֶנק בארץ ישראל. היו אז הפלגות רגילות בין קונסטאנצה לחיפה באניה "פולניה".
לפני הנסיעה נפגש עם יונה פרידמן בעל תעשיה ובעל המפעל הגדול לתעשית השמן בבלצי, אולי יעשו משהו במשותף בא"י. הוא הגיע לארץ והלך לברר בסוכנות היהודית מה הן האפשרויות להקמת מפעל תעשיתי. בתפקיד מנהל המח' לתעשיה ומלאכה בסוכנות היהודית שימש אז יהודי בשם תשבי. תשבי ספר לפרֶנק על איזו המצאה שעומדים מהנדסים מן הטכניון להצליח בה. המדובר בפיתוח מכונה שתייצר גפרורים לא מעץ, אשר היה יקר המציאות עקב מלחמת חבש אלא בסוג גפרורים, לא מעץ, אלא מדונג (שעווה).
הממציאים והמפתחים בקשו להשקיע 1000 לירות שטרלינג. בזמנו היה זה סכום מכובד. בערקע נתן הסכמתו. הוא חזר לבלצי ואחר שנתיים קבל הודעה כי הנסיונות הצליחו. הוא נתן הוראה להקים את בית החרושת.
בגלל סכסוכים עם השותפים, האחים מאיר, לאחר הגיעו ארצה מסר להם את הפטנט והם המשיכו במפעל, ויצרו מכונות שיוצאו לארצות הים התיכון. אלה היו העסקים האחרונים של בערקע פרנק. לא עמד לא יותר הכוח לפתח יוזמה חדשה. הוא פרש מפעילות עסקית, לאחר שהפסיד עוד כספים, ובסוף שנותיו התרכז בעבודה למען בית הכנסת בו התפלל ונהנה מאוירת ארץ ישראל.

על הירש אוירבוך
כותבת צפורה דונסקי, כפר סבא:

הירש אוירבוך ז"ל היה אחראי לישיבה לנערים. לכל שבת היה מזמין בחור ישיבה לשולחנו. וכשחיתן בת היה מסדר נשף חתונה מיוחד לעניי העיר והיה מחלק מתנה לכל אחד. גם אשתו, טשארנה אוירבוך, שנקראה בפי רבים הצדקנית, דאגה לנשים חולות, בודדות וחסרי כל. ביום חמישי בערב, היתה נוהגת לבקר אותן, רוחצת אותן, במו ידיה, מחליפה להן לבנים ובגדים נקיים ולקראת שבת, כמו לביתה ולמשפחתה ככה גם להן היתה דואגת לכל מצרכיהן.

על בֶערקע פרֶנק ז"ל
חתנו (של הירש אוירבוך) היא מספרת. קנה 3 בתים ל־3 משפחות שלא היה להם איפה לגור, ולבד לא יכלו להגיע לזה.

כחיילים בבריגדה היהודית במלחמת העולם השניה

איזיה (ישראל) פרנק (דינרי)
דודיקה דינרי

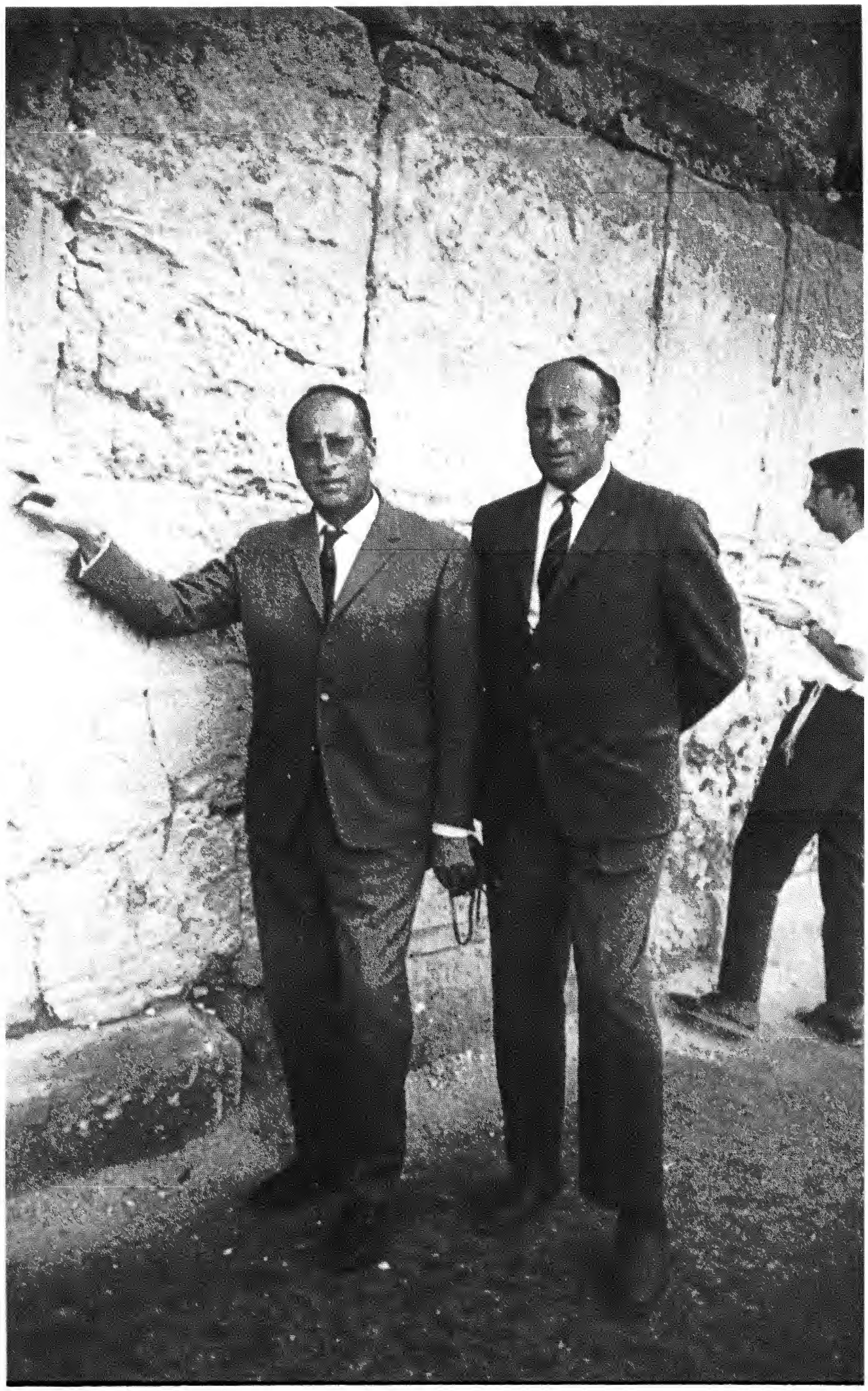
מספר איזֶיה:

בשנת 1940, ימים מספר לפני שהרוסים נכנסו לבלצי, הורי נטשו את כל רכושם וברחו לבוקרשט משם עלו לארץ.

ישראל ודוד בניו של ברקו פרנק ברחו מגיטו צרנוביץ לבוקרשט ומשם ניסו לעלות לארץ באנית המעפילים "סטרומה" בה הפליגו 790 מעפילים.

בחופי איסטנבול טורפדה האניה וטבעה ועד היום לא ידוע מי עשה זאת – הגרמנים – האנגלים או הרוסים. מ־790 הנוסעים ניצלו רק שישה איש, אותם אנשים שהיו בידיהם אישורי כניסה לתורכיה ועזבו את האניה יומים לפני שהיא הוטבעה.

ישראל ודוד נסעו מתורכיה לארץ, וכשהגיעו ארצה התגייסו לצבא האנגלי – "לבריגדה" במטרה להלחם נגד הגרמנים.

דוד ואיזיה על יד הכותל המערבי מברכים ברכת הגומל על הנצלם מ"סטרומה"

ישראל וולמאן

י. מזור

נולד בבלצי בסוף המאה שעברה. אביו לא היה יליד בלצי. הוא בא מפלונסק ושמו היה פלונסקי. אלא שכדי להשתמט מחובת הצבא רכש לו פספורט של אחד שנפטר ושם משפחתו וולמאן. הוולמאנים לא היו ממקצוע תעשית השמנים. גם בניהם לא למדו הנדסה טכנית כל שהיא. המענין שלתעשית השמנים הם הגיעו דוקא מתעשית הדפוס. למשפחת וולמאן היה בית דפוס קטן לפני שעלה הרעיון בראשם ונטלו יזמה לבנות בית חרושת לשמן. כנראה שענף תעשית השמן, כמו טחנות הקמח, היה עסק משתלם בזמן ההוא ורבים מיהודי האיזור, מי שהיה לו יזמה וקצת הון נמשך לענפי תעשיה אלו.
בבלצי היה ישראל וולמן פעיל גם בעבודה צבורית. היה יו"ר ועד בית החולים היהודי בשנים 1940-1930.

בית החרושת לשמן האחים וולמאן בבלצי

בית החרושת לשמנים של האחים וולמאן נוסד בשנת 1924. ההצדקה להקמת מפעל זה באזור היו השטחים הגדולים של חמניות אשר גודלו בבסרביה בתקופה ההיא.
בהתחלה היה בית החרושת מורכב ממחלקה לקילוף זרעי החמניות ומחלקה לכבישה של החומר המקולף.
השמן אשר הופק היה מיועד לצריכה על ידי האוכלוסיה ואילו הכוספא אשר הכילה כ־12-15 אחוז שמן היתה נצרכת כבסיס להכנת מזון לבעלי חיים.
ב־1928 הוקמה בבית החרושת מחלקה לזיקוק שמנים. הציוד סופק על ידי חברה גרמנית, יחד עם הידע הטכנולוגי המתאים. תהליך טכנולוגי זה נמצא בשימוש גם כיום אם כי עברו מאז כ־63 שנים. התהליך נקרא זיקוק לא רצוף. תהליך הזיקוק מורכב מכמה שלבים, נויטרליזציה של השמן, הלבנה ודיאודוריזציה. בשנה זו הוקמה גם מחלקה לאריזת שמן. ב־1931 החל בית החרושת ליצא כוספא של חמניות למערב אירופה.
שם כבר היו קיימים מפעלי שמן אשר תהליך העיבוד היה מבוסס על מצוי השמן בעזרת בנזין. ברומניה היה קיים קרטל של תעשית השמנים. המפעל של האחים וולמאן היה השני בגדלו ברומניה וכושר היצור שלו היה כ־25% מכלל היצור של כל בתי החרושת לשמנים. הבעלים והמנהלים של בית החרושת היו האחים יצחק וישראל וולמאן.
ב־1940, עם העברת ביסרביה לרוסים, עזבו שתי המשפחות של האחים וולמאן את בלצי ועברו

ישראל וולמן, האב, **(משמאל)** ולזר וולמן הבן **(מימין)**

לבוקרשט. הם השאירו מאחוריהם את כל רכושם אבל הצילו את חייהם של כל בני המשפחה. ישראל וולמען עלה לישראל ב־1950 ויצחק וולמאן נפטר בבוקרשט ב־1960. ישראל וולמאן עבד בישראל במשרד התעשיה והמסחר בשנים 1956-1962 ובחברה ליצוא שמנים בשנים 1962-1976 עד גיל 80. נפטר ב־1983 בגיל 87.

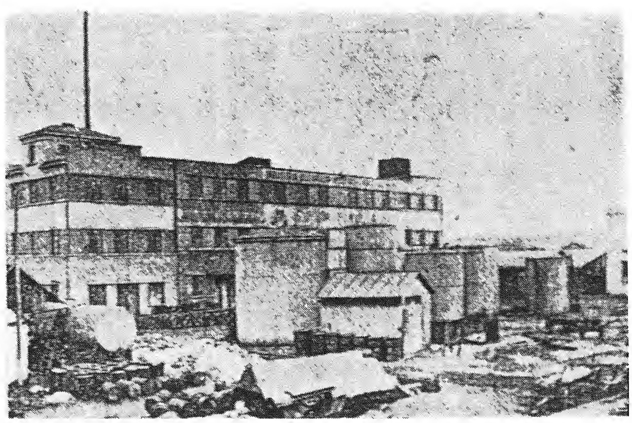
לאזאר וולמאן

לאזאר, בנו של ישראל, הוא מהנדס כימאי, מומחה לתעשית מזון. בבלצי היה פעיל בהסתדרות הספורט "מכבי". היה פעיל בתנועות הנוער הציוניות ברומניה בשנים 1944-1949 עד אשר פעולתן נאסרה על ידי המשטר הקומוניסטי.

NEGULEANU NICHITA
LICENȚIAT IN ȘTIINȚE
CONTROLOR DE FABRICI

ULEIURILE VEGETALE
DIN ROMÂNIA

PROPRIETĂȚILE FIZICE ȘI CHIMICE
PLANTELE OLEAGINOASE
RAFINAREA ULEIURILOR
CONTROLUL FABRICAȚIEI și cel FISCAL
REGIMUL ULEIURILOR ȚĂRĂNEȘTI

Industria Uleiurilor Vegetale Frații VOLMAN.-Bălți

TIPOGRAFIILE ROMÂNE UNITE ◇ CALEA RAHOVEI, 42

סקר על תעשיית השמנים ברומניה. בשער, בית החרושת לשמן בבלצי, של האחים וולמן

...NEA GENERALĂ A IN... ...TRIAŞILOR DIN ROMÂNIA

U. G. I. R.

U. G. I. R. BUCUREŞTI III, STR. AL. LAHOVARI 27

ADRESA TELEGRAFICĂ U. G. I. R. | TELEFON 5.17.24 | ORELE DE BIROU Iarna: 9-13 – 16-19 Vara: 8 – 13 30

D-Sale

Domnului ISRAEL V O L M A N

L o c o

SEMNELE DVS | DATA DVS | REFERINŢE ANTERIOARE | SEMNELE NOASTRE (A se repeta în răspuns) 65. JE./TW. | BUCUREŞTI III STR. AL. LAHOVARI 27

PRIVEŞTE

19 Febr.1941

La cererea Dvs.vă confirmăm, că aţi fost coproprietarul Fabricei de Ulei Vegetal Fraţii Volman, S.f.n.c. din Bălţi şi că aţi îndeplinit totdeodată şi funcţiunea de conducător al întreprinderei.

Vă confirmăm în acelaş timp că, conform cotei de producţie pe care a avut-o fabrica Dvs.din Bălţi în Oficiul de Desfacere al Uleiurilor Vegetale, această întreprindere a fost a doua dintre marile fabrici de ulei din ţara.

Cu toată stima

Director General : Secretar General :

Al. Grigoriu

Prezentat ... pentru conf. ... 11700 · 10/2-2-41

מכתב מהתאחדות התעשיינים ברומניה לישראל וולמן המאשר שהמפעל הוא השני בגודלו בין בתי החרושת לשמן, ברומניה

רובי צימרמן

הצימרמנים
ראובן (רובי) צימרמן
י. מזור

נולד בבלצי בשנת 1927. הבן הצעיר של ברוך וויטיה צימרמן. האב, סוחר ידוע בבלצי, בעל עסק סיטונאי ויבואן של מוצרי ברזל, פרזול, כלי בית ומטבח, זכוכית וחרסינה. עיסוק נוסף היה יבוא של כותנה. היה זה עסק משגשג, ידוע במהימנותו, שיצא לו מוניטין בקרב צבור הסוחרים הבלצאי ולקוחותיו במחוז ואף במחוזות הצפוניים של בסרביה הגובלים עם בלצי.

שני בנים ובת היו למשפחת צימרמן: האח הבכור מישה, האח הצעיר רובי והבת הבכורה סוניה שגדלו באוירה המסחרית של בית ההורים.

הדירה היתה מעל לחנות רחבת הממדים, בבית דוקומתי, ברחוב הפטרוגרדסקיה, מול הכנסיה "סובור".

לימים יסביר רובי שאת החוש המסחרי שלו המפותח ירש מהוריו וכי משחר ילדותו הושפע מהגישה המסחרית אשר שרתה בבית.

מעשה מילדות שזוכר רובי והוא היה רק בן תשע (כנראה שהדבר השאיר עליו רושם) הוא ביטול קרטל הכותנה ברומניה (דבר בעל חשיבות לעסקי הכותנה של אביו). ידיעה שהגיעה בטלגרמה מבוקרשט בעצם יום הכיפורים, כפי הנראה, זיכתה את עסקי צימרמן בנתח רווחים יפה.

ברוך צימרמן ועסקי הקהילה היהודית

בתקופה מסוימת זכה ברוך צימרמן במכרז של מס הבשר (ה"טאקסע" או "הקאראבקא" המפורסמת), זה המכשיר הרשמי שהוקם עוד בתקופת הצאר לגביית מסים מן האוכלוסיה היהודית, ממתן ההכשר על שחיטת הבשר. מסים אלה היו למקור עיקרי להחזקת המוסדות של הקהילה היהודית החל מכלי הקודש: שוחטים, רבנים, דיינים, מוסדות הצדקה והסיוע הסוציאליים.

תפקיד מסוג זה שהוטל על ברוך צימרמן ניתן היה בדרך כלל רק לבעל מעמד מיוחד בציבור היהודי ולאישים מהימנים על השלטון.

ברוך צימרמן מילא תפקיד זה בקפדנות ולא נשמעו כלפיו טרוניות או ביקורת, כפי שנהוג היה ברב הקהילות כלפי בעלי ה"טאקסה".

ההורים היו ציונים, עובדה לכך חינוכם העברי של הילדים שהופקד בידי מורים פרטיים מנוסים ולימודים במסגרת בית הספר העברי והגמנסיה העברית של בלצי.

העסק הלך והתרחב. היקף העסקים הלך וגדל אך כל זה בא לקיצו ב־1940 עם כניסת הרוסים לביסרביה, עקב סיפוחה לברית המועצות.

המשטר החדש הלאים את המסחר והתעשיה בלצי. העסקים הולאמו או הוחרמו ובלצי היהודית אשר צמחה, התפתחה ושגשגה כמרכז מסחרי ותעשייתי יהודי של בעלי יזמה יהודים, הפכה לשממה. לברוך צימרמן הובהר חיש מהר כי גל המעצרים של בעלי המעמד הבינוני על ידי המשטר הקומוניסטי החדש, כמה חדשים אחרי הסיפוח, עלול לפגוע גם בו. סוחרים ותעשינים "קפיטליסטים" כביכול, "בורז'אוים" אשר המשטר הסוביטי ראה בהם אלמנט עוין הוגלו בהמוניהם בלילות לסיביר והיה חשש מבוסס כי תורם של הצימרמנים יגיע במוקדם. לכן החליט האב לעקור עם המשפחה לצ'רנוביץ, בירת בוקובינה, כפי שעשו רבים מבני בלצי, בעיקר מבני הנוער, ולהשתכן שם עד יעבור זעם.
בצ'רנוביץ נעזרו הצימרמנים על ידי בן עירם ישראל (איזיה) פרנק (דינרי) שעקר לשם מבעוד זמן ומצא מישרה של מנהל עבודה באחת מטחנות הקמח. להסתובב בעיר סוביטית ללא תעסוקה היה מסוכן. "טפילים" משתמטים מעבודה מקומם בברית המועצות בבית הסוהר או בסיביר.
ישראל מסדר לברוך צימרמן אישור שעבד במפעל עוד לפני בוא הרוסים ומציל אותו על ידי כך מגירוש בחזרה לבלצי.
הצמרמנים לא שכחו את העזרה והחסות שהעניק למשפחתם איזיה בעת צרה.
אך מי חלם כי הגלגל יתהפך יום אחד וכי הגרמנים יתקיפו את ברית המועצות ויפלשו לבסרביה ולבוקובינה וכי כהרף עין יחזרו הרומנים כמתלוים לכוחות הגרמנים.
היהודים מבעלי המעמד הבינוני הבורגני וברוך צימרמן ביניהם קיוו כי הם יחזרו לביתם בבלצי ויקבלו בחזרה את ביתם ורכושם מהמשטר הרומני.
המאורעות התגלגלו בקצב קדחתני ובעוד אלה מהססים אם לסגת עם הצבא הרוסי אל מעבר לדניסטר ולהצטרף אליהם כפליטים אל כיוון פנים רוסיה, נלכדו הנשארים בצ'רנוביץ והצימרמנים ביניהם ורוכזו בגיטו.
אלפים מהיהודים שנשארו בחיים אחרי ההפצצות רוכזו במחנות ובהתאם להוראות מבוקרשט גורשו אל מעבר לדניסטר, לתחום שהוקצב בין הדניסטר והבוג והנקרא טרנסניסטריה.
טרנסניסטריה זו הפכה לגיא ההריגה של יהדות רומניה.
ברוך צימרמן מחונן בהרבה תושיה, בעזרת בני המשפחה שפעלו כצוות בכל מצב, מצליח להחזיק מעמד עד שמתהפך הגלגל מחדש והכוחות הסוביטיים מצליחים להדוף את האויב הגרמני ועמו את הרומנים ולשחרר על ידי כך את שארית הפליטה היהודית המפוזרת במרחב המוות הנקרא טרנסניסטריה.
ברור, שאת תקופת טרנסניסטריה רובי אינו שוכח. לזכרון עולם, על התלאות שעברה המשפחה בגיהנום טרנסניסטריה הציב רובי תערוכת הנצחה בביתו, בחדר מיוחד, מעין מוזיאון שואה פרטי.
עם השתחררותם מהמחנות, כאנשי יזמה, עברה משפחת צימרמן לגרמניה. הם לא חזרו לבלצי, כי לא היה למה לחזור.
בגרמניה עשו חייל. הצימרמנים הצליחו לצבור מספיק אמצעים והיגרו לקנדה. שם נכנסו הבנים לתעשית מוצרי האלומיניום וההצלחה האירה להם פנים, הודות לחריצותם.
אך לבם של בני צימרמן היה בישראל. עלו ארצה ותקעו יתד בחיפה ובתל אביב. הם הקימו בישראל תעשיה משגשגת והרחיבו את עסקיהם לשטחים נוספים.
רובי היה לבעל מניות והוצב במעמד כבוד בהנהלתן של חברות כלכליות ובנקאיות ממדרגה ראשונה כגון כלל, פי.בי., היה מיוזמי "גבעת קנדה" בירושלים, וכן "פקר פלדות" "נגב קרמיקה" ומפעלי האלומיניום "צימקור ו"אלובין" בחיפה.
אבל כדרכם של מצנטים יהודים מפורסמים רואה רובי ורעיתו פייגי את יעוד חייהם בעבודה למען הציבור, בעידוד ובתמיכה כספית למפעלי תרבות, אמנות, חינוך, אקדמיה וצדקה.
הוא תרם ותורם תרומות נכבדות לאוניברסיטאות, לתזמורת הישראלית הפילהרמונית, לאגודה למלחמה בסרטן. אשתו פייגי היא יו"ר האגודה לחקר הסרטן בישראל, הכל ביד נדיבה.
גם "בית התפוצות" נהנה מתמיכתו של רובי והוא אף יצא בשליחות המוסד למזרח אירופה. רובי צימרמן

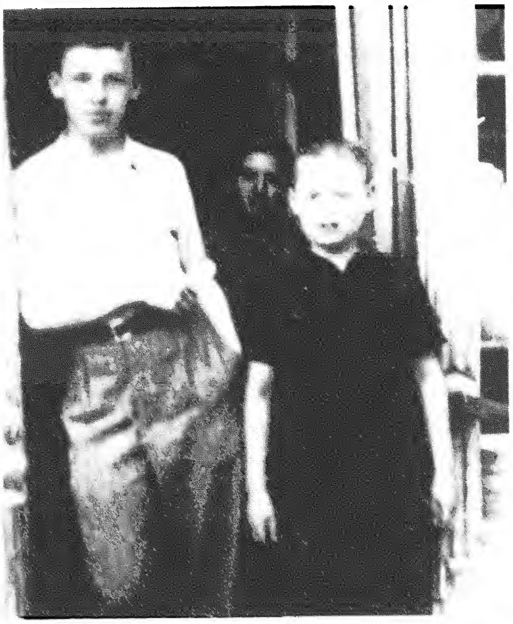
היה בין מיסדי בית ביסרביה ותרם להקמת הבית. בבית בסרביה קיימת ספריה על שם אביו ברוך צימרמן. רובי מגלם ומסמל את הנעלה שביהדות.
דמותו היא מזיגה נפלאה של תרבות ודרך ארץ, של בקיאות מסחרית ואהבת הזולת. הוא מסמל את השלמות שביהדות בלצי ובני עירו גאים בו.

ברוך צימרמן והבת סוניה

ויטיה והבת סוניה

רובי ומישה

חזית הבית והעסק ברחוב פרטרוגרצקיה בבלצי

ברוך רוזנברג

י. מזור

ברוך רוזנברג

יליד בלצי, 1901 דוגמא ליזמה הפרטית, במסחר העורות.
האם ילידת בלצי ממשפחת נוח סופר, יהודי שומר מצוות, בעל הדרת כבוד, מכובד על ידי בני העיר.
כשהיה לובש את קפוטת השבת ומתכונן לקבל פני "שבת מלכה" היו ממהרים היהודים לסגור את חנויותיהם או להוריד את הסחורות מעל הדוכנים בשוק ולמהר להסתלק לבתיהם כדי לא להכנס חס וחלילה לחלול שבת.
אפילו סטרומסקי, זה היהודי המומר, שהיה מנהל אצל בעל האחוזות הגדול שלו שייך חלק גדול מבלץ, היה מעיד כי בעברו במרכבה ובראות את נח סופר עובר, רעדה היתה אוחזת בו, כאילו מלאך אלוהים היה מופיע לפניו בדמותו של היהודי, ועוד מעט היה צונח ארצה מתוך המרכבה. כך היה אומר.
נוח סופר עלה לארץ ישראל ב־1905 ולפי גרסת הבלצאים הוא ממש עלה ברגל ארצה. בנו שלמה סופר היה קצין גבוה במשטרת המנדט, בירושלים. ואילו אביו של ברוך רוזנברג מוצאו ממזביז', בה חי הבעל שם טוב, גם הוא ממשפחת רבנים.
הנה כי כן התמזגו יהודי בלצי ילידי המקום עם היהודים מעבר לדניסטר, אוקראינה. היתה זו מזיגה אשר מציינת את שלוב התכונות היפות שבכל אחת מיהדויות אלה, כשהיהדות האוקראינית הביאה לתוך מזיגה זו את הרוחניות ואילו יהודי בסרביה את הגישה הפרגמטית חמרנית לעבוד ביגיעת כפים ולקשור שתוף פעולה מסחרי עם בני הסביבה.
ברוך רוזנברג, עם שחרורו מן הצבא הלך לעסקי מסחר העורות, מקצוע מסחרי בעל היקף בביסרביה חקלאית.
בעיר כבר היה סוחר עורות אמיד אחר ומבוסס בשם עזרא גרויסמן. בכל זאת העיז הצעיר רוזנברג להכנס למסחר זה ובחריצותו ויזמתו כי רבה פתח אפקים חדשים למסחר זה. הוא יצא מיד עם פתיחת הגבול הרומני מיד לאחר הכיבוש הרומני לערים יאסי ובאקאו, מרכז הסחר והתעשיה של עורות. רכש סחורות ישר מהסיטונאים הגדולים. לאחר מכאן יצר קשרים עם בתי החרושת לעורות שברומניה, ואף הגיע להזמנת סחורות מחוץ לארץ. הרומנים עודדו את המסחר הבינלאומי וראו בעין יפה הספקת סחורות בעיקר חמרי גלם ליצור בגוד והנעלה עבור ההמונים הרעבים ללבוש ומנעל, לאחר שנות המחסור של המלחמה.
ביזמתו כי רבה, ב. רוזנברג הצליח אף להגיע למקורות אספקה באיטליה. הוא ייבא את הסחורות דרך

יאסי כשהן מגיעות אליו ברכבות המקשרות את יאסי עם בלצי והוא מצליח להתחרות בהצלחה בסוחר המנוסה והותיק גרויסמן.
יתר על כן, רוזנברג נוכח לדעת כי קיימות אפשרויות של עסקים טובים בממכר השלחים והעורות הלא מעובדים, שהיו בשפע בבסרביה.
עקב השפל הכלכלי היו מחירי שלחים אלה ירודים מאוד והקצבים מכרו אותן כמעט באפס מחיר. ברכשו לו עגלה וסוס ובשכרו לו מחסן בסלובוזיה, בקרבת מקום אל תחנת הרכבת כשהשומר למחסן היה סנדלר גוי עני אך נאמן, הצליח רוזנברג לצבור כמויות של חומר גלם במחירים ירודים. כעבור זמן עלו המחירים. סוחרים שבאו מבוקרשט קנו אותם במחיר כפול מזה ששלם רוזנברג. אט אט הפך רוזנברג ליבואן ויצואן של עורות ושלחים. היה זה סחר הדדי מפרה אשר לא רק העשיר את העוסק בו אלא גם תרם לפתוח הכלכלי של העיר והסביבה.
דוגמת רוזנברג היא אחת מני רבות המדגימה את חריצותם, ותושיתם ויזמתם של בני בלצי. בדרך זו פיתחו יהודי בלצי מסחר מפותח ביותר ורכשו את השליטה בחלק ניכר של הכלכלה של צפון בסרביה. בהרבה שטחים היו מרכזי המסחר של בלצי עולים על כל מגזר אחר ובפיתוח הכלכלי התעשיתי שלה עלתה בלצי אף על עיר הבירה של בסרביה - קישינוב.
עד למלחמת העולם הראשונה עדיין שלטו בקרקעות בלצי בעלי האחוזות הגדולות. אחד מהם היה טולפגין, קאצאפ שמוצאו ממוסקבה ולו שייכים שטחים גדולים מסביב לכנסיה הגדולה, א"קלויסטר" שבמרכז העיר.
מול הכנסיה ברדיוס ניכר עדיין התקיים השוק העירוני. והוא היה שם עד למלחמת העולם הראשונה, כאשר נפלה ההחלטה לחסל את השוק שהתנהל על פני המגרשים של בעלי האחוזות. לימים נמכרו ליהודים אשר הקימו את הבנינים היפים הדו קומתיים שבפנות הרחובות בהצטלבות הפטרוגראדסקי והניקולייבסקי עם הקישינובסקי. שוק זה שקיים היה מימים ימימה, ברובו היה תפוס על ידי רוכלים ובעלי דוכנים בבעלות יהודית הועבר ל"פיאצה" החדשה, שקבלה תנופת יתר עם חלופי השלטון ותחילת התקופה הרומנית. במקום השוק הישן לא נשאר אלא גינה זעירה עלובה בלי כל זכר לשוק הסואן שהיה במקום.
על הבנקאות בבלצי מספר רוזנברג כי כמעט בכולם היו מנהלים יהודים. מבחינה עסקית התנהלו מוסדות אלה בכל היעילות האפינית לבנקים מודרניים. היו אלה בנקים שהוו שלוחות סניפים של בנקים בערים גדולות אחרות ולהם קשרים הדוקים עם הבנקים הגדולים לא רק ברומניה כי אם גם עם חוץ לארץ.
כבר אז, בתקופה ההיא, היה האשראי הבנקאי מכשיר חשוב בפתוח עסקים. מתן האשראי גם אז נעשה רק אחרי בדיקה קפדנית או כפי שמספר רוזנברג, הממרא שהיתה מתהלכת בחוגי הסוחרים בשם מנהל בנק מסוים שהיה אומר: שלתת זה קל מאוד "ראזדאט - מאָז'עט איואן, אך "סוביראט", לקבל בחזרה את הכסף, זה כבר דבר יותר קשה".
על המשבר שפקד את בסרביה בשנת 1928 - 1929 והוא נמשך עד לשנת 1933 מספר רוזנברג כי בעיקר היה קשה מצבו של החקלאי המולדובאני.
רוסיה בשנים אלה, אשר היא עצמה רעבה ללחם, הציפה את השוק העולמי בתבואות במטרה לגייס מטבע חוץ שהיה נחוץ לה לתעושה של ברית המועצות, וגרמה למפולת מחירים. המחירים היו כה נמוכים שהאיכר היה ממש רעב ללחם.
הוא מספר כי בתמורה עבור זוג נעלים אפשר היה לקבל קרון של חיטה. היתה זו התקופה שבה נכנסו לשוק הסוחרים היהודים. מן השפל הלכה ובאה ההשתפרות במצב אשר הביאה לשגשוג של השנים הבאות.
רבים מסוחרי העיר היהודים התעשרו אז, התבססו וצברו רכוש. משנות השלושים והלאה החלה תקופת הפרוספריטי אשר בלצי לא ידעה כמותה במשך כל שנות קיומה.

על המצב הכלכלי בתקופת שלטון הרומנים בהשואה לתקופה שקדמה לה דעתו של רוזנברג מוחלטת. תחת הרומנים היה המצב הכלכלי בבלצי טוב בהרבה. במיוחד מציין ברוך רוזנברג את הרגשת השפע שבאה מיד עם כניסת הרומנים. הם רצו להוכיח רוחב יד וליברליות במסחר ודאגו ליבוא של כמויות גדולות של מוצרי צריכה, במחירים זולים. היו אלה בעיקר סחורות איטלקיות מאיכות טובה ומחירים נמוכים אשר כבשו את השוק. אמנם רב הכסף שנשאר בידי הצבור מתקופת הרוסים הוחלף בשער נמוך ביותר של הרובל דבר שהביא להתרוששות רבים מבעלי ההון אבל הצבור הרחב ומעמד הסוחרים, בעיקר, זכה לתקופה של שגשוג. השער שלפיו הוחלף הרובל היה 40 רובל לליי.
פרשה חשובה מעלה רוזנברג מתוקפת המעבר מן השלטון הרוסי לשלטון הרומני. מיד עם פרוץ המהפכה נוסד גם בבלצי ועד חדש לעיר ובו חבר רופא שינים יהודי (השם לא זכור לרוזנברג) שבא בקשרים עם ה"ספאטול צערי", זה הגוף הנבחר כעין מועצה זמנית של בסרביה. אך עדיין הרוסים לא עזבו את בסרביה וכשנודע לרוסים על קשרי היהודים עם הגוף החדש אשר הצהיר בפומבי על הזמנתו לבואם של הרומנים הכריזו על הרופא כבוגד והוציאוהו להורג.
פרק מאלף הוא זכרונותיו על ההגנה העצמית של יהודי בלצי.
בפרוץ המהפכה חזרו החיילים מן החזית וכמנהגם בכל הערים והעיירות היהודיים היו בדרכם של חיילים אלה ולא רק חיילים אלא גם אספסוף שהתחזו כחיילים להתנפל על היהודים, לבוז את רכושם ולזרוע בהם הרג. נסיון כזה נעשה גם בבלצי. הגויים החלו כבר לשדוד בתי עסק יהודים. בפנותם מכיוון הכנסיה החלו ללכת מבית לבית, מחנות לחנות לבוז ולהתנפל על יהודים. דיירי הבתים הראשונים בדרכם של הפורעים התבצרו בקומות העליונות אליהם והעבירו את הסחורות מקומות הקרקע.
שני יהודים בעלי אומץ לב והם צעירים עדיין, כבני שמונה עשרה, הצילו את המצב והדפו והרחיקו אסון גדול מעל קהילה יהודית שלמה. היו אלה דוד גורפינקל וגיסו גבריאל שייביץ.
הם נתנו לפורעים הראשונים לעלות במדרגות הבית ואז פתחו עליהם באש ביריות תוך אקדח יחיד שהיה בידיהם. עדיין היו שני הגיסים לבושים במדי צבא ולא ברור באם הם היו חיילים שחזרו מן החזית או התחזו כחיילים. הפורעים הופתעו ממכת האש הפתאומית. הם היו בטוחים כי חיילים יהודים רבים אורבים להם וכי בידי היהודים נשק רב. הם פנו אחורנית ונסו על נפשם, וכל ההמון שחכה לביזה קלה התפזר לכל הרוח. אז התברר כי כבר במשך שנים התאמנו בני ישראל בבלצי במסגרת ה"אובורונה" זו ההגנה העצמית אשר נוסדה בכמה מן הישובים היהודים הגדולים ברוסיה לאחר הלקח המר של הפוגרום בקישינוב.
ראשית המשטר הרומני הצטיין ביד חזקה. האנרכיה ששררה בהרבה מקומות בבסרביה שנבעה מחולשת המשטר הצאריסטי עוד בטרם בוא המהפכה, הגניבות והשוד היו למעשה יום יום. פושעים וגנבים השתלטו בכח על האוכלסיה המחוסרת הגנה. היתה זו השיטה הרומנית של הלקאות הגנבים ב־25 מלקות (Douá zeci cinci la cur) כפי שקראו הרומנים, הכניסה סדר בחיים האזרחיים. גל הגנבות והשוד נפסק לחלוטין. והאוכלסיה נשמה לרווחה.

PRIMUL GHID AL MUNICIPIUL UI BALTI 1938
סופק על ידי פרופ' רושקובאן, בלצי

רופאים
ובתי מרקחת

Sanatorium
Dr. I. L. GURFEL
Consultă în boli interne,
ginecologie și diferite operațiuni.
Prețuri convenabile.
Sanatorium complect renovat,
satisface cerințele moderne.
Bălți, str. Ștefan Cel Mare 26.

Doctor LINEȚCHI
Consultă boli de
NAS, GÂT, URECHI ȘI OCHI
Tratament sigur
Bălți, str. Regele Carol 235

Sanatorium și Maternitate
D-r L. A. Gandelman
Bălți, str. Regele Carol I. 229
Se primesc lehuze și bolnave în condițiuni foarte avantajoase.
Sanatoriul complect renovat.

Institutul de Electro-Radiologie
Dr. Isaia KALIC
Radiologul „OSE" specializat la Viena
str. Regele Carol I. No. 224
Radioscopie, Radiografie, Roentgenterapie, Electroterapie, Diatermie, Raze ultra-violete, Băi de lumină, Curent de înaltă frecvență, Galvanokaustica, Gimnastica medicală, etc.
CONSULTAȚII PENTRU
Boli interne și de piele. Boli de plămâni
Tratament modern al tuberculozei pulmonare prin Pneumathorax.

Doctor
Z. Fleișman
Medic de Spital
Consultă zilnic în boli interne, venerice
BĂLȚI
str. Unirei 59
etaj

Farmaciile de Serviciu:

Duminica	— farmacia	Părăianu
Luni	— „	Carp
Marți	— „	Dăianu
Mercuri	— „	Carniol
Joi	— „	Begun
Vineri	— „	Dăianu-fiul
Sâmbătă	— „	Milburat

Institutul de Rontgen
(RAZE X)
Doctor L. Lazăr
str. G-l Praporgescu 42
(fosta Poștă)
Radioscopie, Radiografie,
Diatermie,
Unde ultra-scurte

Doctor
I. Matievici-Lazăr
Boli interne, de femei,
Boli de piept (plămâni, inimă)
Diatermie, ultra-scurte
Raze ultra-violete
str. G-l Praporgescu 42
(fostă Poștă)

Doctor M. E. Cotlear
Specializat în boli de piele,
venerice, sifilis
Consult. 9—11 și 6—8. Femei 3—4 d. a.
Bălți, str. Hajdeu No. 10

S. BEGUN
BĂLȚI
DEPOZIT DE DINȚI
INSTRUMENTE DENTARE ȘI CHIRURGICALE.
Mare asortiment de Fonedoscope, Stetoscope.
Aparate pentru măsurat tensiunea sângelui.
Diferite ace, seringe etc. etc.

Banca Românească

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital vărsat şi rezerve lei 611.500.000

Sediul Central BUCUREŞTI

BANCA BASARABIEI S. A.

Capital deplin vărsat Lei 50.000.000
Rezerve Lei 9.570.397

Sediul Central: Chişinău.

Sucursale: Bucureşti, [illegible], Galaţi, Bălţi, Cahul, Cetatea-Albă, Chilia Nouă, Hotin, Ismail, Orhei, Soroca, Tarutino, Tighina

Agenţii: Bolgrad, Briceni, Bri[illegible]eva, Călăraşi-B, Câmpulung (Bucovina), Hânceşti, Leova, Lipcani, Sărata, Secureni, Tătăreşti

Corespondenţi pt. toate oraşele din Basarabia şi Bucovina

Reprezentanţa Soc. Naţ. de Credit Industrial pt. Basarabia

Reg. Bancar No. 21 - 28 | 935 inclusiv

Adr. Telegr.: „Banca Basarabiei".

Banca de Credit Român

Societate Anonimă

Sucursala Bălţi

SEDIUL CENTRAL: BUCUREŞTI

SUCURSALE:

Braşov	Galaţi
Brăila	Iaşi
Cernăuţi	Oradea
Constanţa	Timişoara

AGENŢIA: CHIŞINĂU

Capital Lei: 400.000.000

Rezerve Lei 180.000.000

Telegrame: Bancredit.

PRIMUL DEPOZIT DE SARE

I. DEHTEAR

Bălţi, str. Regele Carol I 223

Toate calităţile de Sare.

Birou de Cereale

Ş. Şoihet

BĂLŢI

str. Reg. Carol 250

Telefon No. 109.

Fabrica de băuturi gazoase

„Jupiter"

Wolf Paverman

Bălţi, str. Praporgescu 13

Depozit de Galoşi, Şoşoni

şi Incălţăminte de Cauciuc

M. CATZ

Bălţi, str. Regele Ferdinand 130

Este întotdeauna bine asortat cu ultimele noutăţi ale sezoanelor

DEPOZIT DE LEMNE ŞI MATERIAL DE CONSTRUCŢII

M. PEISAH

(S-ri A. Peisah)

Bălţi, str. Berthelot (Cartier. Pământen[illegible])

VAR, NISIP, PIETRIŞ, LEMNE DE FOC

Preţuri eftine.

L. Botvinic & Fiu

Birou Technic

Construcţiuni de mori, Fabrici de ulei şi instalaţiuni industriale. Depozit permanent de motoare, tractoare. Maşini de morărit, pietre de moară. Site de mătase, Rulmenţi pe bile pentru baloze şi transmisiuni, etc. etc.

Bălţi, str. Reg. Carol I, No. 225

Telefon No. 337.

Venind la Bălţi
faceţi cumpăraturi de

Ciorapi, Cămăşi de Sport, Bluze, flanele şi alte art. de tricotaje în interesul D-v numai la

Depozitul fabricei

„TRINACO"

Bălţi, str. Reg. Ferdinand No 181.

Mărfurile noastre sunt neîntrecute în calitate fiind produse din materiale de primul rang.

Intrebuinţaţi deci numai produsele noastre.
Vânzare en-gros şi en-detail cu preţuri originale de fabrică.

Singurul mijloc de a fi bine îmbrăcat este de a face cumpărăturile la

Magazinul de Manufactura şi Blanarie

V. Waserman & A. Zelţer

Bălţi, strada Regele Ferdinand

Intotdeauna asortat cu cele mai moderne noutaţi a sezoanelor

Reprezentanţa fabricei
WILHELM SCHERG

Preţuri absolut fixe.

VIZITAŢI

Cel mai mare magazin de galanterie

IMPERIAL

„VOALETA"

Suc. din Chişinău.

Bălţi, str. Regele Ferdinand 142

MAGAZINUL ESTE IN PERMANENŢA ASORTAT CU ULTIMELE CREAŢIUNI ALE SEZOANELOR.

„SERILANA" s. a.

ASOCIAŢIA FABRICANŢILOR
Sucursala Bălţi, str. R. Ferdinand 144.

Deviza noastră:

Dela producător la consumator.

Preţuri originale de fabrică,
Asortiment bogat,
Increderea absolută a clienţilor
a avut succesul cuvenit.

Societatea fabricanţilor
„SERILANA" S. A.
din care fac parte:

INDUSTRIA LÂNEI S. A. TIMIŞOARA

UZINELE TEXTILE S. TREBITSCH & FIU
WIEN-BUCUREŞTI

INDUSTRIA TEXTILA ROMÂNA, Bucureşti

s'a convins de necesitatea de a mări pentru sezonul 1937-1938 depozitul lor din Bălţi

S'a primit un asortiment formidabil de bogat de stofe pentru paltoane, costume şi rochii de damă.

O colecţie de mătăsuri fantasie în toate desenurile şi culorile de ultimă modă satisfac gusturile cele mai rafinate.

Veţi fi servit la noi ca nicăeri cu sfaturi în alegerea de modele şi cu ultimele jurnale de modă din Paris.

„SERILANA" S. A.
Sucursala Bălţi

Depozit de Cherestea şi lemne de construcţie

L. WEINBERG şi I. GUTMAN

Bălţi, str. Cuza-Vodă No. 100

Tel. 120.

Material lemnos necesar oricărei construcţii moderne.

PREŢURI CE DESFID ORICE CONCURENŢĂ

DEPOZIT DE COLONIALE EN-GROS

I. BRILL

Bălţi, str. Filipescu. — Telefon 368.

ARTICOLE DE COLONIALE, VOPSELURI, ETC.

Fraţii Ihilevici

Bălţi

COLONIALE en-gros	GALANTERIE en-gros.
Vopseluri şi Conserve	Bumbacuri, Mărunţişuri
Str. Delavrancea 1	**R. Ferdinand 110**

DEPOZIT DE BLANURI
EN GROS

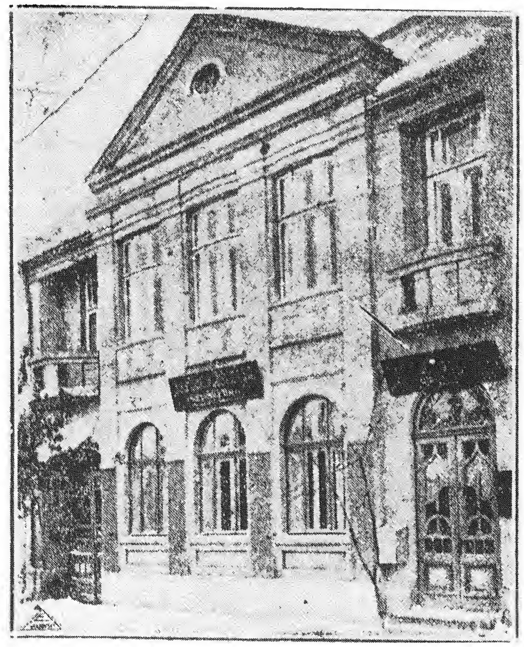
Mihel Gleizer

Bălţi, str. Chişinăului 9

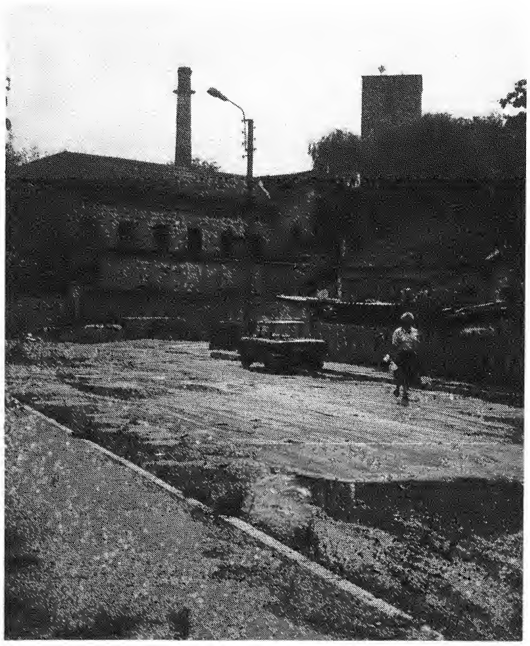
Telefon 136.

הבנק הרומני לאשראי, Banca de Credit Roman כפי שנראה כיום

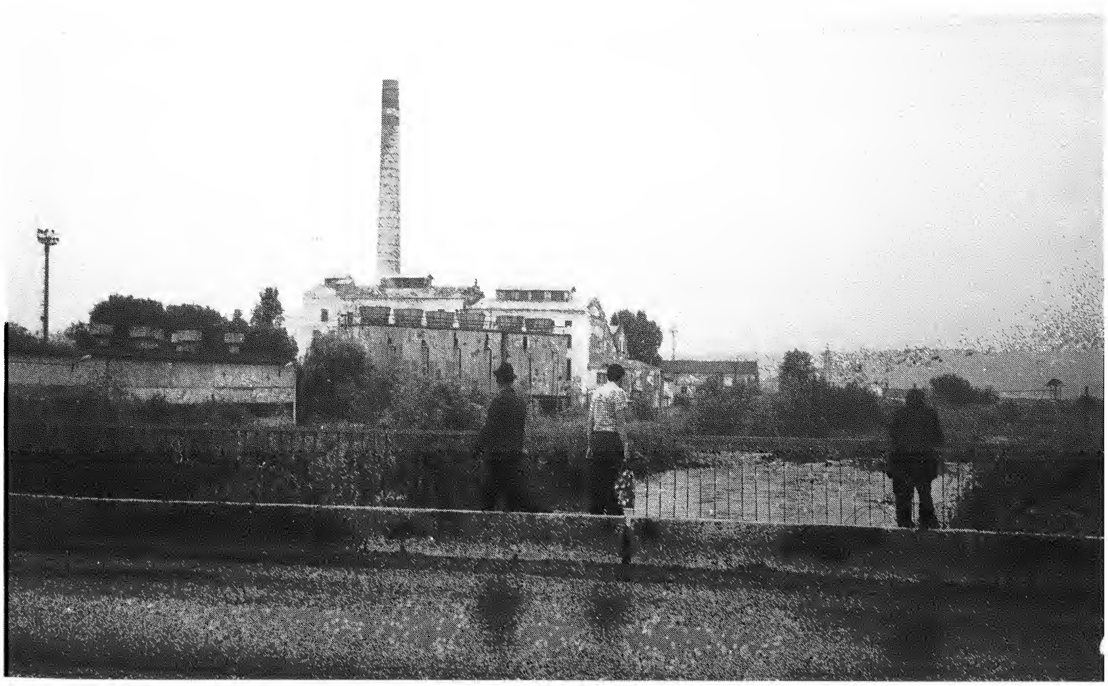

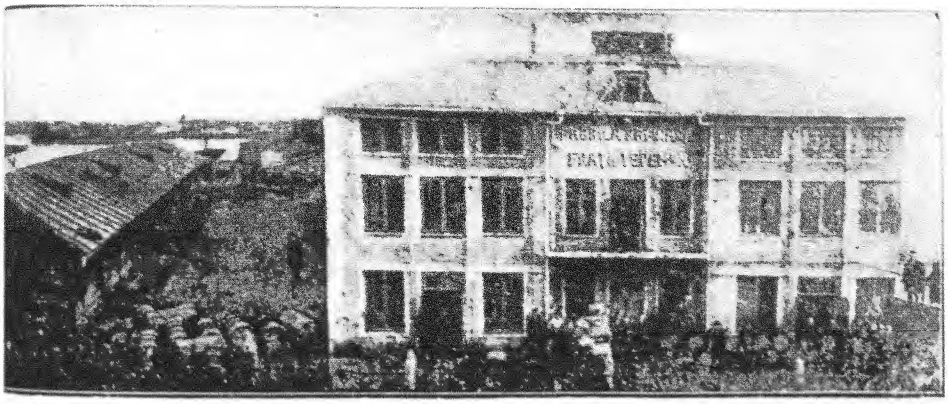
בנק הלואה וחסכון (דאס אידישע בענק'ל)

טחנת הקמח של ליפסון

בית החרושת לסוכר, אסמנסקי על גדות הריאוט, כפי שנראה כיום

אפטיילונגען אין באַרלין · לאָנדאָן

אין די גרעסטע צענטערן פון לאַנד.

צו דער פאַבריק — אַ אייגענע ריִפּאַ·

ווי פון צוקער און פאַרשידענע קאַקאַאָ

בית החרושת לשמן של האחים צַפְּמַן

בית החרושת לשמן של יונה פרידמן

דעפּאָזיטאָרן אין פאַרטרעטונגען אין אלע גרעסטע שטעט

די איינציגע פאַבריק מיט אַ ליניע גאַראַזש — פּאָמאַנטעני.

Linia de garaj Pomânteni. I. P. Fridman

פרק ז' השואה

השואה

הגימנסיה בתקופה הסובייטית

מרדכי מוטיה כוגן

מוטי כוגן

יציאת הרומנים וכניסת הרוסים לבלצי ביוני 1940 יצר בין לילה מצב חדש שאם כי צפוי הווה הפתעה גמורה שתפסה את האוכלוסיה היהודית על מנהיגיה ועסקניה מחוסרי תשובה, מכל הבחינות. ההלם שתק כל מחשבה של התמודדות או נקיטת צעדים נוכח המציאות החדשה. חברות בתנועות הציוניות הפכה להיות כתם שחור בתולדות החיים שכל אחד חייב היה למסור ולהמציא על כל צעד ושעל. באסיפות רחוב וככרות לאין ספור שהתקיימו נשמעו דברים כגון "גושי קרח ממשיכים לצוף בים המהפכה אבל שמש הסטליניזם ימיסם במהירות". מספר עסקנים נאסרו וכל אותם פעילים ציונים מקרב הנוער תלמידי הכתות הגבוהות הסתובבו מוכי הלם ומאוכזבים. כמו במקל קסם נעלמו כל ההבדלים האידיאולוגיים, נשכחו הויכוחים הלוהטים, הגישות וההשקפות השונות, נוצר מין גטו רוחני הואיל ולא יכולנו לשמוח בניצחון שלהם כי זאת לא היתה הגשמת הרעיונות והחלומות שלנו, להיפך ניפוץ שאיפות, חלומות והאני המאמין הציוני, לא היינו חברה "רצויה" או "מכובדת", דבר שגרם ליצירת חברה מעבר למה שהיה בעבר. נפלו מחיצות גורדוניה, ביתר, השומר הצעיר ונוצרה חבורה שעצם קיומה הווה אתגר למשטר החדש אשר ראה בקיומה אויב אידיאולוגי אשר דינו סלוק מהדרך; המשטר לא סבל תחרות אינטלקטואלית כל שהיא.

באותם הימים ממש, קיץ 1940, נעשות פעולות לשינוי מערכת החינוך. בתי ספר רומניים בקושי נפתחו לרווחה בפני הנוער היהודי. בתי הספר הופכים למעורבים בנים ובנות יחד, הליצאום "יאן קריאנגה" הופך לבית ספר מולדבני, "דומניצה אליאנה" ו"קומרצ'יאלה" לבתי ספר רוסיים. "שקולה נורמלה" ממשיך להיות סמינר למורים. נשאר פתוח גורל הליצאום העברי כאשר המגמה היתה להפכו לבית ספר בו שפת ההוראה רוסית, דבר שאמור היה לקסום להורים מעצם היותה רוסית שפת המדינה, שפה שהיתה נותנת הכשרה טובה לכל מוסדות החנוך הגבוהים במוסקבה, לנינגרד וכדומה להמשך הלמודים. זומנה אסיפת הורים לאשור ההצעה ואז באולם מלא מפה לפה ללא כל הכנה או ארגון קודם התפרצו כל אותם התלמידים הציונים בנפשם, בעלי רגש לאומי ויהודי דרך דלתות וחלונות, כל אותם המנודים כנגד מספר הזעום של אלה שראו את עצמם פעילים בנוער הקומוניסטי, בצעקות רמות "אידיש" "אידיש", להפתעת הכל. הקהל נסחב פתאום באותו גל לאומי שהרבו לדבר עליו באותם הימים על שחרור לאומי ועמים שמביאה בריה"מ ומצא בטוי על ידי הצטרפות ההורים למקהלה הכללית של קריאות אידיש, אידיש. ההחלטה להפיכת המוסד לבית ספר מס' 12 ללמוד אידיש שמשמעותו כי נוסף למקצועות המקובלים, ספרות ודקדוק אידיש. הספרות היו ברובם כתבי סופרים

יהודים של אחרי המהפכה המוקדשים למנהיגים בשלטון ולהשלכות המפלגה והמשטר. למנהל בית הספר מונה יהודי מאודיסה גירשמן, למדריכי תנועת הנוער הממלכתית "פיונר" ליזה אברבוך מאוקרינה, מנהל חנוכי אוקריני ולעוזרו המורה גפטר מורה וותיק של בית הספר שבשנים האחרונות הופסקה עבודתו בגלל דעותיו הקומוניסטיות או שמאלניות. לגודל ההפתעה וינטראוב וגלייבמן שהורחקו יחד אתו ונחשבו גם כן לשמאלניים לא שובצו במערכת החנוך. החטא שלהם היותם מזוהים כסוציאל דמוקרטים, דבר לא פחות חמור בעיני המשטר החדש מאשר בעיני חסידי המשטר הישן. רפאל כץ, מנהל בית הספר, סולק ונאסר אבל אשתו נשארה ללמד עם המורים הוותיקים כגרוזמן, אוסטרובסקיה, הכט; נוספו מורים חדשים אהרונסון, ארליך. כמו כן הובאו מורים מבריה"מ למקצוע היסטוריה צ'מר ואחר כך קוצ'גין אשר תפקידם הנוסף כמורים היה לפתוח עין על פעולות האלמנטים העוינים והלא רצויים, כלשונם. התקלה החמורה ביותר על רקע פוליטי היתה בהתחלת שנת הלמודים כאשר נערכו בחירות למרכזי הכתות מתוך התלמידים. בחירות בהם הנהלת בית הספר בהנהגת הגורמים הפוליטיים היתה מציעה לבחירה מועמדות שהשתייכו לנוער הקומוניסטי בשתי הכתות הגבוהות, מהן אחת בכלל לא מוכרת כי לא למדה בכלל בבלצי לפני זה; וכאן מתוך תמימות נעורים נתקלנו חזיתית במשטר החדש בחושבנו כי אם בחירות אז לבחור את הטובים המוכרים והמקובלים

משפחת כגן, ההורים אברהם וגיטל, האחיות חוה ורחל

לפי כללי הדמוקרטיה. דבר זה היה מביא ללא ספק לבחירת מישהוא שהשתייך בעבר לאחת התנועות הציוניות והיה גם פעיל מרכזי בהן. הדבר לא התקבל על דעתה של ההנהגה הפוליטית של בית הספר אשר ראתה בזאת מרי גלוי נגד המשטר, בגידה, חבלה, מעשה אנטי מהפכני ועוד כל מיני פשעים שהפכו למלות גנאי: טרוצקיסט, סוציאל־דמוקרט, בוכריניסט... באסיפות הכיתות הוויכוחים התלהטו ואז בתנועת יד מאימת לכוון הבית סוהר שמעבר לרחוב הצביעו: "הנה איפה יושבים אויבי המהפכה והעם, שמה יודעים לטפל באויבי העם". אחר כך תוך הזכרת שמות של תלמידים שהוריהם היו שכירים כל השנים פנו לכל אחד במלים: "מה יש לך להתנגד למשטר הסוביטי"; הויכוח התנהל במשך שעות כאשר למחנך הכתה הצטורף המורה גפטר שהיה המנהל החנוכי, מנהל בית הספר הסוביטי גירשמן שראה בכל תנועה ובפרט בויכוח הזה תופעה אנטי מהפכנית טרוצקיסטית, בוכרניסטית, שהמשטר הסוביטי לא יכול לבלוע וילחם בה וידע לטפל בה. שום נימוקים על דמוקרטיה, חופש דבור, דברי לנין וכל מנהיג אחר שלמדנו מנאומים שלהם לא עזרו. אחרי ויכוח מר וקשה מלווה איומים שקופים וגלויים אושרו המועמדות של הנהלת בית הספר. זה השעור הממשי הראשון שקבלנו על מהות הדמוקרטיה ומקומנו במערכת. כל פעולת השתתפות בהפגנה של בית הספר ברחובות העיר וכאלה היו רבות, היתה מלווה באיום המנהל לשים לב כי יש עין עוקבת אחרינו. באמצע שנת הלמודים החלו לזמן את מדריכי תנועות הנוער לשעבר לחקירות על ידי אנשי הבולשת תוך "בקשה" לשים עין על מעשי ודברי חברינו לשעבר בתנועה ובמדה והם נוגדים ומזיקים לבריה"מ שכידוע מוקפת קפיטליסטים, טרוצקיסטים, אנטי מהפכנים ועוד אויבים למיניהם, לדווח בפרוטרוט. לא הבינונו עד כמה עצם התרכזותנו בבית ספר יהודי מהווה בעיני השלטון התגרות ציונית למשטר, מה גם שמספר התלמידים שלמדו באותה שנה עבר את האלף, מספר שלא היה כדוגמתו בכל שנות קיום בית הספר. כתמיד בית הספר הצטיין בהופעתו החיצונית במצעדים השונים, פעילות תרבותית, תזמורת כלי מיתרים, הצגות שלום עליכם באידיש לפני קהל. פרוץ מלחמת העולם השניה, 10 ימים לאחר גמר שנת הלמודים וההפצצה הכבדה שמה קץ מבחינה פיזית לקיום הבנין והמוסד ששרת האוכלוסיה היהודית באמנות וחינך דורות ברוח לאומית יהודית. כל יוצאי בלצי יכולים להתגאות שהצליחו להקים ולקיים מוסד תרבותי בדרגה גבוהה ביותר בעירם ולא פחות כל אלה שלמדו והצליחו לסיימו, למרות הקשיים והמבחנים שעמדו לפני תלמידיו.

התקופה הסוביטית בבלצי עד פרוץ המלחמה

צפורה אונגר-מזור

ציפה אונגר (מזור)

עם כניסת הסוביטים לבלצי, חל מפנה כעבור זמן קצר ביותר. השלטונות בטלו את כל העסקים הפרטיים ואלפי יהודים מצאו את עצמם ללא מקור פרנסה שמשמעותו ללא פרוסת לחם, למחרת היום. אבא ז"ל היה אז בגיל המתקרב לחמישים. היה אמנם רגיל לעבודה קשה, כל חייו עבד קשה ולא נרתע מכל סוג של עבודה אשר יכולה לפרנס את בני משפחתו בכבוד. הלך לעבוד כסבל במחסן של עצים, עבודה קשה ומפרכת, אבל עשה זאת ללא תלונות. הקרובים שלנו משפחת ורגוליס היו בעלי מלון גדול ברחוב הפרופורג'סקה, ה"חוטל דה נורד". יום אחד קבלו צו פנוי ומצאו עצמם ברחוב. הם נזכרו בקרובים המזור'ס אשר גרו בשני חדרים קטנים בחצרו של הגוי סרבו, רשם בבית המשפט, שתמיד היה שכור. זה היה ברחוב הסטארה פוטשטאבה.

משפחת מזור קבלה את הורגוליסים בידים פתוחות. הם לא שכחו כי בזמנים קשים היו הורגוליסים עוזרים להם בגמילת חסד. המשפחה, ההורים ושתי הבנות עברו לגור אצל המזור'ס. האב ורגוליס היה לגמרי שבור. הוא לא היה מסוגל לצאת לעבודה. בכל בית הותקנה פינה רוסית, ובה תמונתו של לנין, כעין איקונין.

ברשום החדש של האוכלוסיה עת הוצאו תעודות זהות החרדה היתה גדולה. אם נכתב בתעודה כי הנך בן או בת של "טירגובץ" סוחר, הרי זה כתם בל ימוכה שמאיים בהגליה לסיביר ובכל מיני מגבלות בתעסוקה.

המלחמה פרצה ב־22 ביוני. זה התחיל עם הפצצות במשך כל הלילה. אבא החליט כי יש לברוח; הסתתרו בחצרות והתחילו לרוץ לעבר השדות. אבא עדיין נשאר לשמור על הבית. מן השדה אפשר היה לראות כי כל העיר בוערת. חזרו למחרת היום ומצאו את אבא. העמיסו מה שיכלו לתוך סלים, לקחו עגלה והתחילו לסגת מן העיר בכיון פלורשטי. שם פגשו את הדודה מאליה מזוריצה וגם את הדוד זיסי פגשו. החליטו לחזור שוב לבלצי והטעינו את העגלה עם הכרים וכלי הבית. אבא האיץ בכולם לברוח מהר מן העיר וניסה לשכנעם כי אם יכנס הגרמני הוא יהרוג את כולם. הורגוליסים לא רצו לברוח. הם שנאו את הסוביטים. קיוו אולי שעם הרומנים, כשיחזרו לבלצי, יוכלו להסתדר.

ההורים ברחו מבלצי לורטוז'שאני, עיירת מולדתו של אבא, על הדניסטר. לשם הגיעו גם הדוד שיקה והילדים. עברו את הדניסטר מבעוד זמן, בטרם באה הפורענות הגדולה והגיעו לקאמינקה, העיירה היהודית שממול ורטוז'שאני. קודם העבירו את הילדים אחר כך הגיעו גם ההורים.

לנו אצל איכר אך גם איזור זה ניטש על ידי הרוסים. בבוקר העירו אותם ואמרו להם כי הגרמנים

מתקרבים ואז החל המסע הארוך אל הבלתי ידוע.
כך רצו, בלי אוכל ובלי כסף. איפה שניתן נסעו ברכבת. בכל תחנה היה אבא יורד מנסה לקנות קצת אוכל, תמורת חפצים. לא פעם הלך לאבוד אך נמצא מחדש וכך המשיכו לנסוע עד קוקז. שם נשארו תקופת זמן. ציפה חלתה. שוב מכרו מן החפצים המעטים כדי להציל את ציפה, היה צורך בתרופות שלא היו בנמצא.
הגיעו לוורושילובסק. הסוביט המקומי דאג לפליטים ומצא להם מקלט אצל אחת המשפחות. במקום היה בית חרושת לכנורות אבל לא היו מוכנים לקבלם לעבודה עד שנרשמו לקולחוז. לא היתה להם ברירה. הם הצטרפו לקולחוז בשם "אורדז'ניקידזה". כאן שהו תקופת זמן ושוב הסכנה מאיימת. הגרמנים המשיכו להתקדם.
נתקבלה הפקודה, יש להכין חפירות הגנה, אבא יצא לעבודה זו. האם וציפה הלכו לעבוד בשדה. באחת העבודות בסובחוז רכב אבא על סוס, נזרק ממנו ונפצע. עדיין יצא במזל. כשנודע להם ביום אחד כי גם את הבנות מגייסים לחפירת תעלות החליטו לנסוע הלאה. ללא אוכל חיכו בתחנת הרכבת במשך יומיים וכשמתחילים לעלות ולהדחף לתוך ה"אשלון" (השיירה) אז הגיעה הפקודה שיש להוריד את הנוסעים ולגייסם לעבודות החפירות. בחורף הרוסי העז בטמפרטורה נמוכה ביותר מתחת לאפס נאלצים לעבוד כולם, אבא, אמא וציפה בחפירת תעלות של 3 מטר עומק ו־5 מטר רוחב, ועם עמדות ירי. האצבעות קפאו מקור. אבא היה ער לדבר והצליח על ידי שפשוף בשלג להציל את האצבעות הקופאות של הבת.
המצב הוקל כאשר ניתנת הרשות להשאיר את אמא בבית כיון ששני עובדים אחרים, אבא וציפה עבדו בחפירה. עברו מעלות השחר עד צאת הכוכבים. מקצת מן המרק שקבלו בעבודה היו מביאים אותו לאמא, כדי להחיות את נפשה.
כשגמרו את עבודת החפירות, הצליחו להשתכן אצל אכר בסביבה. זה היה במחוז גיאורגבסק. מלוי חובת עבודות החפירה הקנו להם תעודה מיוחדת "ספראווקה". עם תעודה זו נסע אבא לקולחוז ולקח את המזון אשר הגיע לו. עם תעודה זו וקצת מזל החליטו לצאת לדרך ולהמשיך הלאה לכוון פנים אסיה.
אבא ניסה לסחור באזר. ביום אחד נתפס והואשם בספסרות ונאסר. בבית לא ידעו על כך. כאשר לא חזר בערב הלכו לברר ואז נודע להם על מאסרו של אבא. אחרי תחנונים קבלו את שחרורו של אבא, אבל ניתן להם צו מיד לזוז מן המקום. פקדו עליהם לחזור לקולחוז. הם המשיכו לאורך קו הרכבת עד לקצהו. משם שכרו עגלה והמשיכו. בלילה היו ישנים בתוך ערמות קש בשדות כשמעל לראשם העכברושים וכך הגיעו עד המקום שנקרא "חצ'קלה" – נמל על הים הכספי. שם פגשו את זיסיה.
אבא וזיסיה החלו לסחור. גם עבדו בסבלות עד שהגיע תורם לעלות לאניה. הם מגיעים לצד השני, אל החוף למקום שנקרא קראסנובודסק. במקום שרר רעב. אבא קבל שלשול ורק הודות למאמצי אמא אשר השיגה קצת אורז ובשלה לו על מים הוא ניצל. הרעב באיזור היה כה חזק עד שהאנשים נאלצו לחיות מראשי הדגים המלוחים אשר נמכרו במשקל במחיר מופרז.
שוב עלו על "אשלון" והמשיכו לנדוד. הגיעו עד דז'אמבול. אבא ירד לברר משהו ופתאום האשלון זז. אמא וציפה מחליטות לרדת מן ה"אשלון" ולחכות לאבא. ואמנם אבא מגיע. הם מחליטים להשאר בדז'מבול אבל הרשויות המקומיים מסרבים לרשום אותם ושולחים אותם לקולחוז. במקום שרר יובש. היה שם בית חרושת לעורות. אבא וצפורה נכנסו לעבוד בארטיול, בית מלאכה לנעלים. אבא גם עשה שמירה במחסן הירקות של המסעדה של בית המלאכה. בעבודה צדדית היו אבא וציפה תופרים נעלים והאמא היתה יוצאת לשוק למכור אותם. אלה היו כעין נעלי בית פשוטות מאוד.
היה זה כבר באוזביקסטן. האוכלוסיה היתה מורכבת מגולים שהוגלו על ידי המשטר הקומוניסטי לפנים אסיה.
אמא קבלה מלאריה ורק הודות לטפול המסור של אבא וציפה הצילוה. הם קנו אצל בני המקום בקתא והשתקעו בה וחיכו לגמר המלחמה. אולם המזל לא האיר פנים. לאחר שציפה הצליחה להסתדר בעבודה במחסן המרכזי בהנהלת חשבונות והצליחו לחסוך קצת, חלה אבא במחלת מעיים,

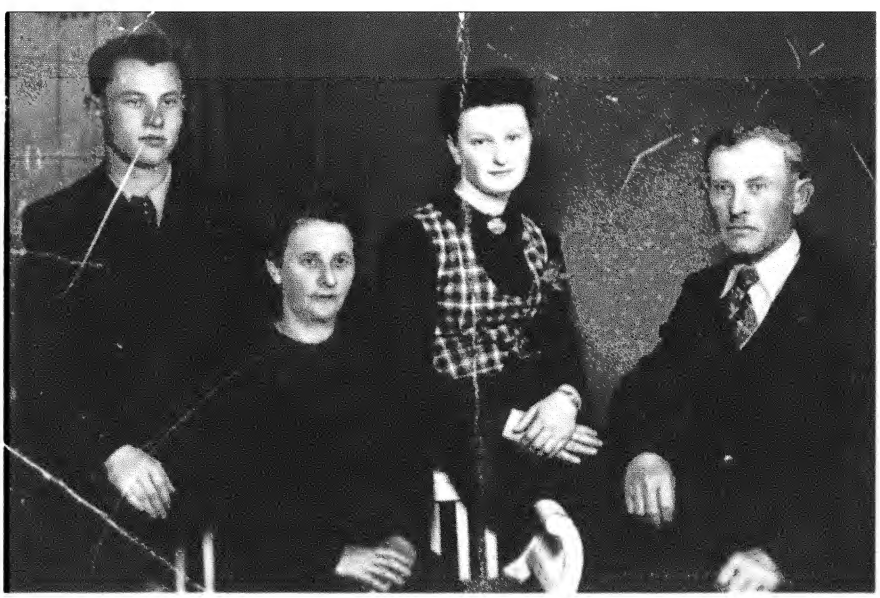
בשלשולים. הוא נלקח לבית החולים אך משם כבר לא חזר. אמרו למשפחה כי היה לו טיפוס. זה היה ב־1943.

ציפה התחתנה ב־1944 וחזרה עם בעלה איטשה ואמא לפולניה ומשם עלו ארצה ב־1950. בערבות קזקסטן, אי שם, קבר בודד, לא ידוע, גם לא מצבה הגונה, סתם אבן והשם נחרת ומי יודע אם חולות הערבה כבר לא העיפו אותה וגלגלוה והקבר נחשף לטרף חיות בר. אבא לא זכה לראות בנצחון על גרמניה הנאצית. הוא לא זכה להגיע ליעד לשם חתר אולי מתוך תת הכרה, שבנו יבוא ויכין מקום מקלט לבני המשפחה.

מלא מרץ היה, לא נח אפילו יום אחד בחייו. לא ידע מה זה חופשה שנתית או יציאה למקום נופש. משחר ילדותו עבד כדי לפרנס את האם האלמנה ואחר כך את אשתו ושני ילדיו. היו לו תכונות של סוחר, מוכר היה דגים מלוחים בשוק. כשפוטר ממקום עבודתו, אחרי שנפצע בעבודה ולא היה מסוגל לעבוד בידו השמאלית, קבל כפצויים, בהלואה, חבית עם דגים מלוחים ונעמד לו בשוק למכור אחד אחד. מה מאושר היה כאשר יכול היה להביא הביתה אל בני משפחתו חופן של מטבעות כסף, מהם נדף ריח הדג המלוח והשומן ואיפשר לאמא ללכת למחרת למכולת ולקנות אוכל לבני המשפחה.

הוא שאף להיות סוחר גדול. היה שומר בבית מכתבים עם הכותרות של ספקים של מצרכי מכולת מדאנציג וממקומות אחרים מחו"ל אשר מעסיקיו, סיטונאים ויבואנים גדולים בבלצי, היו סוחרים אתם. לא תמיד האיר לו המזל פנים. ניסה בחנות גדולה של מכולת, אבל זה לא הלך לו. שכר חנות אחרת, עבר למסחר ירקות, בנה לו חנות משלו לאחר הרבה תלאות וסכסוכים עם השכנה לחנות ואף קבל סטירת לחי מהשכנה התגרנית של ברינזה, כיון שכדי למקם את המבנה של אבא היו צריכים לקצץ קצת מן השולים של הגג של החנות שלה. לבסוף פתח במרכז העיר חנות לנקניק וכעין מסעדה – אבל נכשל גם בכך.

בין עסק אחד לשני, הלך ובסס את מצב המשפחה, שפרו את תנאי המגורים, התלבשו יפה ואף יכלו להרשות לעצמם חינוך הילדים; האחד בגמנסיה העברית והשניה בבית ספר אורט. היה סמל האדם היהודי העובד, החרוץ השמח בחלקו, אשר לא נכנע לגורל ומאמין תמיד בעתיד. יז"ב.

ההורים משה ותנה מזור, צילה ויוסף

מוניה אקרמן

בלצי שלי

מנחם (מוניה) אקרמן

נולדתי ב־15.4.27 בבלצי, בבית הורי ז"ל, סוניה ומאיר אקרמן, ברחוב המלך קרול או כפי שכונה הרחוב בלשון אבותינו רחוב "פטרוגרצקיה", מס' 238.

פתיל חיי התפתל לו על פני רחובותיה וסמטאותיה של בלצי במשך 14 שנה ו־58 יום עד ל־13.6.1941 שעה 2 אחר חצות. בדיוק בשעה זו חל המפנה החריג ביותר בחיי. נקישות עזות נשמעו אז בדלת דירתנו, נקישות שילווני עד יומי האחרון. הדלת נפרצה ולתוך הדירה פרצו 3 מנציגי המשטר הסובייטי בדמותם של סרן בשורות ה־אן.ק.ו.ד., מלווה בשני חיילים חמושים ברובים מכודנים וללא כל הסבר או כל צו כתוב וללא דין ודברים ציוונו לעזוב את ביתנו. זרקו אותנו באישון לילה אפל לתוך משאית שהמתינה לנו למטה והובילונו בחשכת הלילה לתחנת הרכבת "פומנטין". כלאו אותנו, כ־4,000 מיהודי בלצי, כמו בהמות בשיירה ארוכה של קרונות משא אטומים והובילו אותנו על פני רוסיה הגדולה. הוגלנו לארץ הרחוקה והמאיימת היא סיביריה הקפואה.

כך נפרדתי – בחדות כזו, תוך 15 דקות בלבד, מעיירתי בלצי, העיירה בה נולדתי וגדלתי, מבית הורי המלטף והמפנק אשר כל פינה בו לחשה לי אהבה ומסירות, מכל חברי וידידי ומכל שהיה יקר לי וחשוב עד אז.

באותו לילה ארור קטעו נציגי המשטר הבולשביקי את ילדותי הנפלאה, גזלו את חרותי, ערפלו את עתידי־קיומי וחיי. באותו לילה ה־13 ליוני 1941 נחרב עלי עולמי ועמו חרבה עבורי גם עיירתי בלצי.

למחרת היום עת הופעלו הקרונות, בקרון האטום והצפוף, ידעתי שככל ששאון הגלגלים על הפסים מתגבר כן הולכת ונעלמת עיירתי בלצי.

לכל אדם יש כנראה גנזך נפשי ובו מצויה חלקה נסתרת, פינה אפלה ובה חבויים רבדים רבדים של חוויות וזכרונות מהעבר. יש וברגע של יאוש, עת נמצא אתה על סף תהום, אתה דולה מהגנזך הנפשי האישי שלך קורטוב של חוויה או זכרון ומנסה לבנות סביבם את בנין חייך עד הלום. כך קרה שבלילות בהם כמעט ונחנקתי מחום וצחנה, מיללות ילדים רעבים ובכי נשים מיואשות, שקעתי בעצמי ודליתי כנראה מהגנזך שלי זכרונות הקשורים בעיירתי בלצי על תכונותיה ומגרעותיה והם הם שאפשרו לי להעביר את הזמן האיום הזה.

בלצי היא ראשית כל בית הורי ז"ל. ברטט של קודש ובחרדה מעלה אני את זכרם הברוך פן אפגע בטוהר נשמתם. אבי היה יהודי עממי, ישר, חרוץ ומסור. אוהב בריות, מוכן בכל עת להושיט יד עוזרת לזולת ולפעמים תוך חרוף נפש. אמי היתה סמל המסירות "האידישה מאמה" במלוא מובן המלה. מוניטין יצאו

לה בעיר בהכנסת האורחים הנהדרת שלה. תמיד מצאה יש מאין לכבד ולהנעים לכל הבא בצל קורתנו וביתנו המה תמיד מבקרים ואורחים.
אהבתם ומסירותם של הורי נסכו בי חוויות ורגשות של ילדות מאושרת למרות שנולדתי באזור ספר, בין רוסיה ורומניה, בבסרביה, אזור ששימש רקע מתמיד לסכסוכי גבול בין רוסיה ורומניה, אזור הידוע כארץ הרדיפות והפוגרומים, אזור אשר כוס התרעלה ששתו יהודיה היתה מרה מאוד.
בלצי בשבילי היא גן הילדים שבו בקרתי לראשונה אצל הגננת לרנר. בגן זה לימדונו את חגי ישראל ובו טעמתי לראשונה מפרי הארץ בט"ו בשבט. בגן שמעתי, בהיותי בן 5, על גבורת המכבים, על שמשון הגבור, מרדכי הצדיק, יציאת מצרים, משה רבנו, על התורה ועל הארץ שהיא שלנו. בגן ילדים זה השתרשו בין השורשים הראשונים של שייכות לעם עתיק יומין, שורשים אשר הלכו והעמיקו עת גדלתי והפכתי לתלמיד מן המנין בגימנסיה העברית שבעיר.
יותר מכל בלצי בשבילי היא הגימנסיה העברית המפוארת שהיתה בה. כמעט כל חיי סובבים סביב הגימנסיה הזו, מנהלה טומרקין ואחריו כץ, המורים בורד, לנגרמן, צסיס, קופרשטיין, גב' יעקובסון והמורה למוסיקה טשנקו, גוי שלימד אותנו לשיר את "התקוה" ועוד הרבה שירים עבריים.
הדגל הלאומי של הגימנסיה, כחול לבן, אותו נשאנו בגאוה ובחרוף נפש בכל התהלוכות החגיגיות בעיר עת נסו חוליגנים לחטוף אותו מידינו ולהכות בנו. כל אלה הם יסודות אמיתיים ואדריכלים של חנוכי היהודי, של שורשי האמיתיים אשר עמדו, כפי שהתברר לי מאוחר יותר, בכל מבחני הזמן בסערות חיי.
בלצי שלי היא סדנה אחת גדולה לחנוך ציוני.
בהיותי בן 6 לקחני לראשונה מישה פוקס למקום מוזר והסביר לי שלמקום הזה קוראים קן בית"ר. בקן הזה חנכו את הנוער היהודי לזקוף קומה ולהיות חדורי הדר שפרושו אצילות נפש, יושר, נמוסים, אבל מעל לכל להיות בנים גאים לעם היהודי אשר יש לו באיזה מקום רחוק מולדת שהיא אחת ויחידה לעם ישראל ואין זולתה. מארץ זו אמנם גורשנו לפני אלפיים שנה אבל אליה אנו שואפים וחותרים להגיע בכל האמצעים ובכל הדרכים ע"מ להקים בה את מולדתנו הריבונית העברית.
בקן זה ראיתי לראשונה בחורים זקופי קומה עורכים תרגילי סדר צבאיים, עומדים דום כחיילים ושרים בגאוה וברמה את ההמנונים, המנון בית"ר והמנוננו הנצחי "התקוה". כאן במסגרת הקן הצפוף חשתי שדור חדש נולד ומוקם לעם היהודי. דור של לוחמים ולא רק של חולמים. דור אשר בבוא העת יאחז בנשק, יפרוץ את שעריה הנעולים ע"י הבריטים וישחרר את מולדתו. כל זאת קסם לי מאוד. רציתי להיות אחד מחייליה של תנועה זו ובהתלהבות רבה הצטרפתי לשורות בית"ר. נשבעתי לתנועה אמונים ואת הנדר הבית"רי המסורתי שנדרתי קיימתי בדבקות לאורך כל מסלול חיי.
בשנת 1938 ביקר זאב ז'בוטינסקי, ראש בית"ר, בבלצי. מפקדי דאז יוסף מזור, בחר בי לדקלם בפניו ובפני אלפי היהודים שנאספו לדגל ארוע זה את שירו של אורי צבי גרינברג "אמת אחת ולא שתיים". במעמד חגיגי זה העלוני על שני שולחנות ופתחתי בדקלום בקול חזק ורועד קמעה. התאמצתי שלא לשגות ולא לבלוע שום דגש או הברה ואז פתאום עצרני ראש בית"ר, פנה אלי ואמר: "בטוחני בני שאת השיר למדת על בוריו אבל מענין אותי לדעת האם גם את תוכנו קלטת כראוי", ואז אזרתי את כל כוחותי וככל שיכולתי הסברתי את תוכן השיר אשר ודאי היה נהיר לי. ראש בית"ר התרשם, לטף את ראשי וציין אותי לשבח ולא היה בעולם באותו רגע איש שדמה לי באושרו ואני אז בן 11 בלבד.
בגיל בר המצוה כבר הייתי מפקד "בית"ר הצעירה" וכבר הסברתי וחנכתי ילדים בני 10-12 בתורת בית"ר.
ב־26.6.40 שלחה ממשלת ברית המועצות אולטימטום לממשלת רומניה ובה דרישה לפנות את בסרביה תוך 48 שעות. הממשלה הסוביטית מצאה בצעדה זה תמיכה מצד הקומוניסטים שהיו מאורגנים בתנאי מחתרת וביניהם גם צעירים יהודים מתלמידי הגימנסיה העברית שלנו. האולטימטום הרוסי נשלח בהסכמת ממשלת היטלר ולרומניה לא נשארה ברירה אלא לפנות את בסרביה. ב־28.6.40 חגו אוירונים רוסיים מעל לעיר בלצי וכעבור שעות מספר הגיעו גם שיירת טנקים וחיל רגלים.

צעדו הראשון של השלטון הקומוניסטי היה להרוס את חייה היהודיים של הקהילה בעיר. הגימנסיה העברית נסגרה, הדגל העברי הורד למחתרת, מנהל ביה"ס, מר כץ, נכלא וחבר המורים פוזר. כל פעילות ציונית נאסרה ונעקרה. ירדנו למחתרת.
לנצח אזכורה את המסדר האחרון בקן בית"ר בלצי. רטט של קודש וחרדה עטף את כולנו עת שרנו בלחש בפעם האחרונה בבלצי את המנון בית"ר. אח"כ קרבנו אחד אחד אל הדגל ונשקנו אותו בלהט ובדמעות. נפרדנו מהדגל (זמנית אולי?) ותוך תפילה חרישית לוינו אותו אל מחוץ לעיר ושם קברנו אותו עמוק באדמת בלצי תוך אמונה שביום מן הימים נשוב ונוציאו ונשא אותו ברמה אלי מולדתנו האמיתית והחופשית. תוך דומיית אבל ודמעות נסתם הגולל על בית"ר בלצי ואנו הבית"רים התפזרנו לכל עבר...
הגימנסיה העברית הפכה לבית מדרש קומוניסטי. שנה אחת נוספת למדנו בה כשמרביצים בנו את הכזבים של תורת סטאלין "שמש האנושות" עד לאותו לילה אפל של 13.6.1941. מישהו דאג להלשין שפעיל הייתי בבית"ר ונדרשתי לשלם את מלוא המחיר למרות שהייתי בן 14 בלבד.
פרידה אומללה ופתאומית כזו מעיירתנו האהובה בלצי לא יכולתי להעלות על הדעת גם בחלום הבלהות הגרוע ביותר...
מסלול חיי שונה לחלוטין. פתאום מצאתי עצמי ביערות עד סיביריים עם אחותי ריבה ואמי. את אבי גזלו מאתנו בתחבולה שפלה. באחת התחנות שבדרך ההגליה נצטוו ראשי המשפחות לרדת ע"מ למסור פרטי זהוי שונים. הם רוכזו בעשרת הקרונות האחרונים של השיירה ובהמשכה של הדרך הופרדו מאתנו ועקבותיהם של אבותינו נעלמו.
בנובוסיבירסק, בירת סיביריה, הורדנו מהקרונות חצי מעולפים, רזים, רעבים, מלוכלכים ומיואשים והועמסנו על כמה רפסודות ענקיות אותן קשרו לאנית גרר והובילונו על פני הנהר אובי עד פרבל ומשם על הצ'וזיק לנרימסקי־קרואי – לאזור פידינו, עמוק עמוק בתוך סיביריה המפחידה.
כאן הודיעו לנו שאנו "ספץ־פפיסילנצה" (גולים מיוחדים) שפוטים ל־20 שנות עבודת פרך.

שורה עליונה **משמאל לימין**: מאיר אקרמן, חיה לכטמן, ישראל לכטמן, ריבה (אקרמן) בלאושטיין
יושבים משמאל לימין: מייקה לכטמן, אידה לכטמן, מנחם (מוניה) אקרמן, סוניה אקרמן.

מנחם (מוניה) אקרמן

מישה פוקס

מוניה אקרמן נולד בבלצי ב־1927, גדל בבית יהודי מסורתי, למד בגמנסיה העברית והתחנך בתנועת הנוער הציונית בית"ר.

עם כניסת הרוסים לביסרביה ב־1940 סופחה לברית המועצות. ביוני 1941 ערכו קציני הנ.ק.ו.ד. מצוד על יהודי העיר ואלפים רבים הוגלו לסיביר ונשפטו ל־20 שנות עבודת פרך.

בין הגולים היתה משפחת אקרמן ובראשה מאיר, סוחר זעיר בדגנים ואורז – "חטא" זה היה פרשת החיים בסיביר; עבודות הפרך ונסיונות בריחה מסופרים עד לפרטים הזעירים ביותר בספר שכתב מוניה "בצל מוסקה"

הספר הוא תעודה מאלפת של הישרדות המשפחה מגיא ההריגה בו ניספו ונעלמו מיליוני חפים מפשע, בכפור העז בשלגים וביערות העד.

מוניה הספיק ללמוד ולהשתתף במלחת העולם השניה בשלביה האחרונים בשורות הצבא האדום. המשפחה כולה שרדה ועשתה את דרכה לעיר הולדתה. רק בתים בודדים נשארו על תילם ומעטים מיהודי בלצי חזרו אליה. אב המשפחה החליט לעזוב ולעקור מבלצי ולנסוע הרחק מביתו ומעירו. המשפחה נדדה לצ'רנוביץ. ואח"כ לרומניה. מוניה חזר לפעילות הציונית, והיה פעיל בבית"ר, באצ"ל ובמפעל ה"בריחה" ובראש קבוצה של 800 מעפילים עלה על אונית "פאן קרסנט" שנתפסה ע"י הבריטים ונגררה לקפריסין.

במחנות קפריסין הקים כפר נוער של בית"ר, גייס חיילים לאצ"ל והגיע עמם לארץ ישראל ב־1948.

המשפחה כולה התיישבה בעיר הכרמל חיפה וראשית צעדיו לאחר שחרורו מצה"ל, עיסוק בראיית חשבון בחברת משקאות.

לא עבר זמן רב ומוניה מצא את העוז והאומץ לקפוץ ל"ים המשקאות". הקים חברה עצמאית – מנחם אקרמן בע"מ – הנמנית כיום כחברה הגדולה ביותר ביבוא משקאות ושיווקם, בישראל.

בהיות החברה מובילה ביבוא המשקאות משתף מוניה בהנהלה את בנו ובתו המנצחים על הסניף בתל־אביב ובסוכנות המשנה בירושלים.

מוניה אקרמן נבחר בבחירות המוניציפלית האחרונות לעירית חיפה, כחבר מועצה פעיל בועדות רבות ובעיקר בשטחי הכלכלה, המסחר ופיתוח.

כיום משמש כדירקטור בבנק כרמל למשכנתאות, ונשיא חברת אקרמן בע"מ.

הגירוש

מנחם (מוניה) אקרמן

פרק א' מתוך הספר "בצל מוסקבה"

עד נשימתי האחרונה אזכור את הלילה ההוא בעירי בלצי. היה זה ליל קיץ אפל, 13 ליוני שנת 1941. ערפילים כיסו את רקיע השמים, אף כי לילות הקיץ בהירים היו בדרך כלל. העיר הגועשת שקטה בעגמומיות; היתה זו מלנכוליה המבשרת בוא האסון.

חזרתי לביתי אחרי חצות הלילה והבחנתי באור קלוש שבקע מחלון דירת השכן. ילד בכה בעצב וקולו הבודד השתפך בשקט הלילה. האזנתי לרחש קולותיהם של ההורים אשר ניסו לשווא להרגיע את ילדם. ניסיתי להרדם, אך שנתי נדדה. משהו העיק על לבי מבלי שאדע מה פשר הדבר. נזכרתי בחברי שנפרדתי מהם זה עתה ברחוב. נבואה איומה התגנבה לתת־הכרתי. הרגשתי שיותר לא אראה את חברי אלה. הרגשתי שבעצם הלילה הזה אנטוש את עירי, אנטוש את משפחתי, את הורי ואצא לדרך רחוקה אשר לא אשוב עוד ממנה. נים־לא־נים שכבתי ולא ידעתי אם חלום בלהות פקדתני, או תעתועי דמיון הטרידו אותי בהקיץ.

לפתע שמעתי נקישות על דלת דירתנו, נקישות עזות שהעירו את בני משפחתי. אבא קפץ ממיטתו ואץ בכיוון לדלת. גם אמי ואחותי ירדו בבהלה ממיטותיהן. בעינים חרדות תמהנו כולנו:

"מה אירע?"

בחדר הועלה אור והדלת נפתחה. שלושה גברים התפרצו פנימה ותפסו "עמדות". אחד מהם היה במדי סרן של הנ.ק.וו.ד. הוא עמד ליד השולחן ובקול צרוד לחש קצרות:

"מי גר כאן?"

"שמי אקרמן מאיר" - השיב אבי בקול רועד.

"כמה הם בני משפחתך?" הוסיף הקצין לשאול בלחישה.

"אשתי ושני ילדי".

"ובכן, קומו בשקט והתלבשו! הקשיבו היטב: לפניכם חמש־עשרה דקות. איספו מהר את חפציכם החיוניים ביותר וצאו החוצה, שם מחכה לכם משאית. בהתאם להוראות משרד הפנים מועברים אתם מאיזור הגבול. בנתם? הזמן העומד לרשותכם קצר. הזדרזו וצאו בלי רעש".

הוא סיים את דבריו והתיישב. דומיה השתררה בחדר. אפשר היה להאזין לנשימות הקצובות של כל אחד מאתנו. מבוהלים היינו. כלום מגרשים אותנו? על מה ומדוע? לאן? ראשונה התפרצה אמי בזעקת בכי ונפלה תחתה בעילפון. אחרי כן שמעתי את קול בכיה של אחותי. אבי התרוצץ בחדר מפינה לפינה

כשידיו על ראשו ומטר שאלות בפיו: "לאן? על מה ולמה?"
שום תשובה לא נשמעה מפיותיהם של שלושת נציגי השלטון. קור סיבירי הפיגו סביבם ובעיניהם השתקף הרשע. הם הביטו בנו באדישות מבלי להגיב על התפרצותם של בני משפחתי. אבי התקרב לקצין ופנה אליו בתחינה:
"חבר קצין, הסבר-נא לנו איזה חפצים עלינו לקחת אתנו? לאן שולחים אותנו? ומדוע דווקא בלילה? ומה החיפזון הזה להיות מוכנים תוך רבע שעה? אם תרשה לנו שהייה נוספת אוכל למסור את דירתי לאחי, לבני משפחתי ואספר להם שאני עוזב את העיר".
הקצין לא השיב. דומם ישב מבלי להוציא הגה מפיו. הדממה הזאת עוררה מחאת אין אונים באבי. הוא היכה באגרוף על השולחן ובמלוא כוחו צעק: "הגד לי מה מתרחש כאן!"
הקצין לא נע. השתררה דממה ואיש הנ.ק.וו.ד. העיף מבט מאיים על שעונו. הזמן חולף ועובר. ברור כי הזעקה והבכי לא ישפיעו על קצין הנ.ק.וו.ד. עם תום חמש-עשרה הדקות יטלטל אותנו ללא פיקפוק מדירתנו – ואנחנו עומדים היינו ערומים למחצה. הוא לא ישיב לב לעירום בשרנו. עוד מעט ויעקור מן השורש משפחה אשר מזה דורות צמחה, גדלה והפכה למשפחה ענפה בעיר זו שבאיזור הגבול. עוד מעט יטלטל אותנו לארץ זרה ורחוקה. כך, לפתע, בחשכת לילה, לאור פנס קלוש, באיום כידונים.
הטלתי עצמי אל בין זרועות אבי, ובמלוא גרוני זעקתי: "גזלנים! רוצחים! קחו אותנו! ערומים קחו אותנו!"
הקצין לא נע. לשווא זעקתי. קצין הנ.ק.וו.ד. אינו מושפע מזעקת נער. אבי המשיך להתרוצץ מאמי המתעלפת אל אחותי הממררת בבכי. לרגע נרגע, השתלט על עצמו ושוב פרש את חסותו האבהית על משפחתו המבוהלת. בלחש דיבר אל אשתו ואל ילדיו: "יקירי, אל תתיאשו. זו פורענות שנתגבר עליה. שוב נשוב ונבנה את ביתנו מחדש. עתה ילדי, איספו את החפצים. אל תשכחו לקחת אתכם בגדי חורף. הפסיקו את הבכי, כי אין בו כל תועלת". ובפנותו אל הקצין הוסיף במר נפשו: "כגנבים בלילה באתם. פחדנים, מפחדים אתם מפני דעת העולם?"
עתה התעורר הקצין משלוותו והעיר: "נשארו לכם חמישה רגעים..."
"לא!" התפרץ אבי – "ברגעים ספורים לא תוציאו אותנו מפה! לא חיים תוציאו אותנו אלא מתים!"
ושוב השתלט אבי על עצמו, ובתחנונים פנה אל הקצין: "תנו לנו עוד שעה קצרה. אנו רוצים לקחת את חפצינו בישוב דעת".
לפתע שלפו החיילים את הכידונים, הקצין קם והרעים בקול: "הפסיקו את ההיסטריה! עשו משהו, לעזאזל!"
אבי ניגש אל אמי ועזר לה להתלבש. אף אני התלבשתי בחפזה ומיהרתי לעזרת הורי. אחותי מיהרה אל ארון הבגדים, הוציאה מתוכו את תעודת ה"קומסומול" שלה והתקרבה לקצין. היא נעצה בו עיני זאבה טורפת, ובחמת זעם קרעה את תעודתה תוך בכי קורע לב.
אחותי היתה חברה בארגון הנוער הקמוניסטי ותעודת ה"קומסומול" היתה יקרה מאוד בעיניה. חמש שנים עבדה לאליל הקומוניסטי, ועתה ניפצה במו ידיה את אלילה. בן לילה נתגלה לה פרצופו של המשטר בו האמינה. אחותי המסכנה, באותו לילה איבדה לא רק את ביתה, אלא גם את מקור אמונתה. ראיתיה בשברון לבה עומדת עצבה על חורבן עולמה.
אך גם לה לא היה עוד פנאי להתאבל. הרגעים היקרים חלפו. התקרבתי אליה, ניחמתיה, והגשתי לה מזוודה למען תשים בה מבגדיה. מעט בגדים הטילה לתוך המזוודה והרבה, הרבה דמעות. היא מילמלה חרש בין שפתיה: "הייתי בין הראשונות בגימנסיה שהצטרפו לנוער הקומוניסטי, עוד כשהמפלגה היתה במחתרת. היה לי האומץ. במחתרת הפצנו כרוזים, עמלנו תוך סיכון רב... למה?..."
ליטפתי את שערותיה ולחשתי: "התחזקי. בוודאי היתה כאן טעות, כשתתגלה האמת יחזירו אותנו ודאי הביתה".
השלמנו כאילו עם גורלנו. התחלנו לארוז בקדחתנות את חפצינו, ואבי אף תחב לכיסו סכום כסף קטן

שהיה בבית. עוד מעט ונהיה מוכנים לצאת לדרך; עוד מעט נעזוב את קן המשפחה, את הבית בו נולדתי וגדלתי; עוד מעט ניטוש את פינת חיינו האהובה.

מדוע? מעולם לא עשה אבי עוול לאדם. פרנסתו היתה כשרה. הוא לא ניצל את זולתו. ישר ונקי כפיים התהלך בעולמו והנה מטלטלים אותו באישון לילה, ומגרשים אותו מביתו ומנחלתו.

"התחילו לרדת", ציווה הקצין קצרות.

"כבר?" שאלה אמי וקולה נחנק. היא התעלפה, ולשווא ניסינו להשיב את רוחה. נדמה היה שהנה הגיע קץ חייה וכשביקשנו מהקצין רשות להזעיק את הרופא המתגורר בקרבת מקום, דחה בקוצר רוח את בקשתנו. בינתיים התעוררה אמי, חיוורת ורפת אונים. היא עמדה על רגליה וחייל הוביל אותה לעשות את צרכיה.

"לרדת!" הרעים הקצין בקולו, "כמה עוד אחכה לכם? זמנכם עבר!"

"כן... כן... אנו יורדים" נאנח אבי כשעיניו זולגות דמעות.

קשה היה לראותו ביגונו. הוא השתטח ארצה ונישק את רצפת ביתנו. לא היה בו הכוח לקום. מיהרתי אליו, תמכתי בו בחיבוק והרגעתי אותו.

כך נפרדנו מביתנו. פרידה פתאומית ללא סיבה וללא תכלית. לא ידענו לאן אנו מובלים, ובן לילה הפכנו לנודדים חסרי־בית ולחם. כל אותה שעה היה נדמה לי שבחלום בלהות אני שקוע. הכרתי טושטשה וכשהתעוררתי כבר מצאתי עצמי יושב במשאית. סביבי בני משפחתי, ערימת מזוודות, ומן הצד התגלו בצל הלילה עוד שתי משפחות נרעדות ומבוהלות. בחושך שמעתי את קול אבי: "אין דבר, העיקר שאנו ביחד".

שוב שמעתי את קול התינוק הפועה בבית השכן. הוא ילל כשהמשאית נעה ממקומה. הצל העגום של ביתנו ליווה אותנו בדממה.

בני המשפחות שישבו סמוכים אלינו היו נבוכים כמונו. שאלנו אותם הרבה שאלות, אך גם הם לא ידעו להסביר את פשר המאורעות. העובדה שפעולת הגירוש בוצעה בעת ובעונה אחת כלפי משפחות אחדות הוכיחה לנו כי הפעולה היתה מתוכננת על ידי הרשויות העליונות, ודבר זה הטיל עלינו חרדה. ברור היה לנו שהגירוש הוא למרחקים ולתקופה ממושכת.

לפתע נעצרה המשאית. בחשכת הלילה הכרתי את הרחוב. זה היה רחוב פטרוגרדסקיה, בית מס. 86, בו התגוררה משפחת פרידמן. לא עבר רגע ומן הדלת האחורית של הבית הופיעו אנשים עמוסי מטען שנזרק ללא אבחנה לתוך המשאית. שוב נשמעו קולות בכי ואנחות, אך עד מהרה השתלטה דממה כבדה ומדכאה. המכונית המשיכה לנסוע בכיוון לתחנת הרכבת המזרחית.

"אבא, משלחים אותנו ברכבת", קראתי בקול פחדים, מבלי לדעת מה פחד יש ברכבת.

הרגשתי בליטופו המרגיע של אבי. הוא שתק, אך הדאגה כירסמה בו. לאור הלילה הקלוש הבחנו במשאית שנסעה לפנינו ובמשאית שנסעה מאחורינו. האם גם בהן נמצאות משפחות אומללות?

ליד תחנת הרכבת נעצרנו. מסביב עמדו מאות חיילים על נישקם. המונים התרוצצו מסביב. אי־שם עלה קול בכי ויללה. האנשים בתוך המשאית ישבו מבוהלים וחרדים להרים ראש. כולנו שתקנו מכונסים בתוך עצמנו, מחכים לגזר גורלנו. היינו מוכנים לכל רע, מבלי לגלות התנגדות כלשהי.

הדלת נסגרה ועלטה השתררה בקרון. היינו דחוסים ללא אפשרות להניע אבר. בתחילה בקעה ממעמקי הקרון זעקת טרוף של גברים ונשים. לאט לאט השתלט השקט, כשמפעם לפעם עולות אנקות אנשים חסרי ישע.

בתוך הדוחק מצאנו מקום לשבת ולא עבר זמן רב עד שהנץ השחר. קרני שמש בודדות החלו לחדור אל הקרון מבעד לסדקים שבגג ובדלת. דממה כבדה רבצה וערימת הגופות נראתה כחסרת רוח חיים אחרי ליל הנדודים. כל גוף התכווץ בפינתו והחריש. רק ידיים ורגליים, טרודות ומבולבלות, התגוללו בערבוביה. קשה היה להבחין – ידו של מי או רגלו של מי מתכווצת ונעה בתוך פקעת זו. נדמה היה כאילו ערימת בשר אחת נושמת בכבדות בחום המחניק; היה זה גוף הגוסס בכובד נשימתו.

נשענתי על ברכי אבי, עצמתי את עיני לא לראות באור היום המבקיע והולך. שקוע הייתי בהרהורים. ידעתי כי מן היום הזה מתחילה פרשה חדשה בחיי, פרשה שונה לחלוטין מארבע־עשרה שנות חיי הראשונות. הנה, רק אמש נפרדתי מחברי אשר איתם למדתי בגימנסיה העברית בבלצי, אמש עוד טרוד הייתי בוויכוח סוער על משמעות הפלישה הרוסית לבסרביה – ומה השתנתה המציאות מאז ליל אמש...

לפתע פקחתי את עיני ונתקלתי בדלת הקרון הסגורה. החום הוסיף להציק. הייתי בבית כלא ואיזה ערך היה להרהורי על העבר?

בכל זאת המשכתי להרהר במנהל הגימנסיה החדש שמינוהו הפולשים הרוסים לאחרונה. הוא השתדל לחנך אותנו בדרכי החיים הסובייטיים ולחץ עלינו להרבות בקריאה בספרות הרוסית על נושאים חברתיים־מדיניים. הוא ביקש להשפיע על רוחנו באמצעות ספרות סובייטית ובמשך החדשים האחרונים הצטברו בארוני ערימות ספרים בעלי מגמה קומוניסטית. אילו הייתי יכול לשרוף את הספרים הללו; אילו יכולתי להעלות באש את כל האשליה שבתיאוריה הקומוניסטית; אילו יכולתי לעלות אל מנהל הגימנסיה ולהתריס כנגדו את כל השקר והכזב שבמשטרו המרושע.

"יש ביניהם צבועים ויש ביניהם רשעים", שמעתי את עצמי מדבר מהורהר אל עבר אבי. אותה שעה התפרץ וצעק אחד מן הכלואים בקרון: "הנה שם אשנב, והם בזדון סגרוהו כדי להחניק אותנו!"

שמונים ראשים הורמו אל עבר האשנב. מישהו הציע: "אם ירימו אותי ארבעה גברים, אוכל במו ידי לנפץ את הקרשים החוסמים את האשנב".

חששו שמא הצעתו של אותו גבר תזיק יותר משתועיל, ולא נמצאו ארבעה גברים שיקומו לעזרתו, עד שקם אבי. הצטרפו אליו עוד שלושה, ושעה ארוכה עברה עד שחמשת הגברים הצליחו לפרוץ פתח לאוויר העולם.

אורו של יום בהיר הציף את הקרון ואוויר בוקר רענן חדר קמעה. הגבר שפרץ את החלון התלהב וקרא: "הנה רואים אתם, בכוחות משותפים נוכל להשיג רבות".

התקרבתי לאשנב והצצתי החוצה. ליד הקרון לא היתה שום תנועה, אך ממרחק, מעבר לגדרות התיל היתה התרוצצות המונים. ראיתי עשרות חיילים מזויינים שומרים על ההמון לבל יתפרץ אל עבר הרכבת. היו בהמון קרוביהם וידידיהם של האומללים "הנשלחים מטעמי בטחון אל עורף המדינה". היו ביניהם בני משפחות שקיבלו בחרדה את הידיעות על גירוש יקיריהם, ובאו להיפרד, לתת עצה ולהושיט יד מנחמת.

עברה שעה ארוכה. אחרי שהושלמו כל ההכנות, הורשה ההמון להתקרב עד לחמישה מטרים מהקרונות. דרך האשנב הצר יכולתי לראות את מחצית יהודי העיר שהתרוצצו בהתרגשות וחיפשו את קרוביהם. גברים, זקנים, נשים וטף התקרבו אל הקרונות ובצעקות שאלו את הכלואים אם נמצאים ביניהם קרוביהם. הם לא ראו מאומה וגם לא יכלו לשמוע מאומה בתוך הרעש וההמולה. קולות בכי וצעקות בקעו מסביב; גם הכלואים בקרונות לא יכלו אלא לשמוע את הצעקה מבלי להבחין בפני איש.

פה ושם החלו ראשים להציץ מתוך האשנבים. נופצו קרשים ונקרעו חלונות. לפתע הבחינה אשה בבתה ההרה שהציצה בעד החלון. האשה ניסתה להתפרץ אל הקרון כשהיא צווחת ובוכה, אך החייל עצרה.

לא רחוק מן האשה, עמד חברי ישה. בכל כוחותי צרחתי: "ישה, עצור! ישה הקשב!"

הוא נעצר, תוהה ומחפש מהיכן בא הקול הקורא. לבסוף הבחין בי ושאל מופתע: "מוניה, גם אתה כאן?"

"הנה, רואה אתה, גם אני כאן. תמסור לדודי ישראל את מספר הקרון שלנו. אם יבוא להיפרד שידע היכן לחפש אותנו. מסור שלום לחברים!"

הוא לא השיב. בעיניים זולגות דמעות עמד והתבונן בי עד שזרם ההמון סחפו קדימה, ונדמה כי שמעתי ברכת שלום חנוקה בגרונו.

מישהו מאחורי דחק אותי מן האשנב. גם הוא רצה להציץ החוצה. כל יושבי הקרון החלו להתפרץ אל עבר החלון. הם ביקשו ראות את קרוביהם ולשלוח את ברכתם לבני המשפחות. עתה ישבתי על רצפת

הקרון ורגש הקלה אפפני. הנה ראיתי את ישה, הוא בוודאי ימסור לדודי את מספר הקרון שלנו, אולי יספיק לבוא, ושוב נמצא בין קרובים וידידים. אך אמי היתה מודאגת; אם יבוא דודי, יתכן שהרוסים יעלו גם אותו לקרון.

"הדוד איננו טיפש", הרגעתי את אמי. "אם צפויה לו סכנה, ודאי יספיק לברוח מן העיר".

ואמנם אותו לילה השתלטה פניקה איומה בבלצי. עטופים ביגונם, שבו היהודים בבתיהם כשהם מפחדים פחד מוות. הם חיכו לצו הגירוש, ולא ידעו אם כדאי להם לעזוב את בתיהם ולברוח לפני בואם של שליחי הנ.ק.וו.ד. הם לא ידעו לאן לברוח וכך שכבו וחיכו לגזר דינם.

אחדים יצאו לבקר בבתיהם של הקרובים אשר נלקחו לתחנת הרכבת, אך אי אפשר היה לבקר בבתים אלה. פקודה של הנ.ק.וו.ד. הודבקה על דלתות הבתים ובהן אזהרה מפורשת: "אל תיכנס, הדירה בחקירת הנ.ק.וו.ד.". ברור כי פקודה קצרה זו הספיקה להרחיק מן הבתים "החשודים" את יהודי העיר.

לחץ ההמון הטיל מבוכה בקציני הצבא, שראו את אלפי היהודים כמפגינים מרי נפש העלולים בחום מיזגם לנסות לשחרר בכוח את כלואי הקרונות. יהודי העיר לא העלו כלל על דעתם אפשרות כזאת. כדי למנוע התפתחות עניינים בלתי רצויה, הופיעה שרשרת ארוכה של כידונים נוצצים ותחת לחץ הכידונים נע ההמון אחורה.

ברגע האחרון הופיעה דודתי צפורה. אבי הבחין בה ושמע את קולה: "מאיר! מאיר!"

"מי עוד מהמשפחה נלקח מהבית?" שאל אבי.

"כולנו בסדר, רק בכם פגעה הרעה. אנו כולנו נדאג להחזירכם. בוודאי נפלה טעות ובקרוב תשובו הביתה. הנה הבאתי לכם לחם וריבה!"

היא הספיקה לזרוק את המזון לתוך ידיו המושטות של אבי. לפתע הופיע חייל כשהוא מנופף לעומתה בכידונו: "אם לא תסתלקי אכניסך לקרון!

"לכי, לכי צפורה" התחנן לפניה אבי – "היי שלום ולהתראות".

היא לא השיבה. במבט קפוא עמדה והביטה אל מול פני אבי וכשהחייל דחק בה נרתעה לאט לאחור, עד שנעלמה בהמון. יותר לא נראה את הדודה צפורה. יותר לא נראה את הנפשות היקרות לנו.

אינני יודע כמה זמן עבר עד שזזה הרכבת. השמש שקעה והלילה ירד. בקרונות השתלטה צפיה אילמת למשהו נסתר העומד להתרחש. אף רחש קל לא נשמע וללא תנועה רבצו האומללים בקפאון הימים. פחדו להוציא הגה מן הפה. לא הרגשנו ברעה ולא בצמא. הפחד הקפיא את דמנו.

אני עמדתי ליד האשנב והתבוננתי באורות המפוזרים על פני העיר. אהבתי את בלצי בה נולדתי ובה ביליתי ימי ילדות נהדרים. אהבתי את הבתים ואת הרחובות בהם השארתי ידידים וקרובים. בכל פינה בעיר היו ספוגים זכרונות ילדותי.

לפתע רעדה האדמה תחתי. ללא צפירה החלה הרכבת לנוע תוך נשיפות כבדות וקצובות של הקטר. כארבעת אלפים אסירים פוליטיים הובלו בשיירת הקרונות לדרך נדודים ארוכה, ועם שאון הגלגלים הלכו ונעלמו האורות האחרונים של העיר בלצי.תנועת הרכבת והמולת הגלגלים הפסיקו את קפאון האימים בקרונות. האנשים התחילו לנוע, לישר גבם ולדבר... מישהו ניחש את העתיד לבוא עלינו: "יש לי קרוב חבר במפלגה והוא שמע כי עומדים לשלוח ארבעת אלפים איש מן 'הבלתי רצויים' אל מכרות הפחם בדומבס".

זכרונות מהסבל של ה"מורמים" והמגורשים היהודים מבלצי
(בימים 13-14 ביוני 1941)

ד"ר ק. מספר

ד"ר ק. אחד מהרופאים שליווה משלוח מגורשים, ע"י סטאלין, ממקומות מגוריהם בבלצי, ב"ימים השחורים" ה-13 וה-14 ביוני – מספר:

– כרופא ליוויתי משלוח של 40 קרונות, בתוכם, בערך, 2200-2000 מגורשים ("מורמים" בסלנג הסובייטי), ושמונים אחוז מהם יהודי בלץ.

בין המגורשים היו: רופאים, עורכי־דין, עסקנים פוליטיים וציבוריים, עשירים וסתם אמידים, בעלי־בתים, בעלי מלאכה, פועלים עם "פגם" בעברם הפוליטי, שכירים, סוחרים ובעלי חנויות גדולות וקטנות ואפילו לא מהאמידים, מתווכים, סוחרי בורסה – גברים ונשים ביניהם ללא השתייכות פוליטית או גיוון ציבורי, או בעלי מעמד חשוב מיוחד.

השיירה נעה לאיטה ובהפסקות תכופות בתחנות נידחות, במסילה צדדית באין רואה ושומע...

אחרי עבור את הדנייסטר ניתנה פקודה על הפרדה. גברים לחוד ונשים וילדים – לחוד. קמה בהלה, נשים וילדים נפלו על צווארי בעליהם והוריהם בדמעות וצעקות, בכו ויללו, אחדים בהיסטריה, אחדים – התעלפו. הם בקשו בתחנונים קורעי־לב לא להפרידם, אולם לשווא. הפקודה בוצעה, במקרים רבים בהתערבותם של אנשי הנ.ק.וו.ד., שאיימו ברוביהם.

ארבעה שבועות ארכה הנסיעה. בימים הראשונים היו פותחים את הקרונות 3-2 פעמים ביום כדי לחלק את מנות המזון למגורשים. עם פרוץ המלחמה ה־22 ביוני, והופעתם התכופה של מפציצי האוייב, שגרמו לאי־שקט ועצבנות אצל הנ.ק.וו.ד. – המלווים – היו פותחים את דלתות הקרונות ומחלקים את המזון רק פעם ליומיים ואפילו לשלושה ימים.

תנאי ההעברה היו נוראים. הצפיפות והחום בקרונות גרמו לסבל רב והאנשים צעקו, בכו, וביקשו קצת אויר, אולם לשווא. ה"סדר" נשמר בקפדנות רבה...

סבל שלא ניתן לתאר נגרם בגלל חוסר מים ושתייה, אחרי שהאסירים אכלו גבינה מלוחה ודגים מלוחים שניתנו במנות המזון. הצמאון עינה את האומללים עד כדי שגעון. הצעקות "מים", "מים", בקעו עד לב השמים. נדמה היה, שבכי הילדים זעזעו את העולם. רעש הדפיקות בדופני הקרונות החרישו את האוזניים. אולם האחראי על ה"בטיחות" היה אדיש לצעקות הייאוש של הקרבנות האומללים. היחס אליהם היה ללא רחם, קשה כאבן, והוא נהג איתם בכל חומרת הדין. הוא הקפיד ללא סטייה כלשהי, והחמיר בכל תרי"ג מצוות" של ה"שולחן ערוך" הסטאליניסטי, בעל אכזריותו והסאדיזם הבארברי ביחסו אל "היסודות המסוכנים", "אויבי המהפכה"... יש לציין, שזה קרה בזמן שהמלחמה היתה

במלוא עוצמתה, והצבא האדום היה בנסיגה תחת לחץ המתקפות של הרוצחים הפאשיסטים.
אני - ממשיך ד"ר ק. - לא יכולתי להישאר אדיש למשטר איום כזה לגבי אנשים חיים, וכרופא, ניסיתי בכל מיני תחבולות להקל בגורלם. לשם כך הסתמכתי על הוראות משרד הבריאות ותקנות ההיגייניות, וביקשתי את קצין הנ.ק.וו.ד., האחראי, שישמור על התנאים המינימליים של נקיון ואוורור הקרונות, ושידאג לאספקת מים לשתייה ורחיצה לאסירים. כל השתדלויותי נתקלו בקיר ברזל אטום.
בנסיבות אלה קל להבין, מה גדולה היתה התמותה בין האסירים. כל יום הביא איתו קרבנות חדשים. תכופות עצרה הרכבת ע"י תחנה צדדית, בחשאי, ומהקרונות הוצאו מתים, שהובאו לקבורה במקום אי־שם... לפי הנתונים שבידי, אומר ד"ר ק., בגלל התנאים של צפיפות מחרידה, צמאון, חוסר נקיון, מתו במשך 4 שבועות יותר ממאה איש, וילדים רובם ממחלות חצבת, דיזנטריה ומחלות־מעיים.
בנסיבות אלה של העברת אנשים ובמיוחד ילדים, ביניהם גם תינוקות היה הליווי של רופא רק פיקציה. עזרתי לחולים היתה אפסית, מכיוון שלא היתה לי האפשרות לבודקם כשזה היה נחוץ, הקרונות היו תחת שמירה קפדנית וכמעט ימים שלמים סגורים לחלוטין. יכולתי לבקר אצל החולים רק כאשר פתחו את הקרונות, כאמור, רק בעת חלוקת המזון.
השיירה היתה מין כלא נייד, ששרר בו משטר איום, נורא אפילו לבהמות וחיות, משטר של ציניזם ברוטאלי, רגשי נקם והנאה סאדיסטית מצד קצין הנ.ק.וו.ד., האחראי למשלוח. לא אדם רק חייה לפי התנהגותו, איש עולם התחתון, ללא מצפון, ואשר נאמן לתורתו של רבו הגדול ואלילו, "אב העמים" - ראה באנשים חסרי־הישע והחפים מפשע, זקנים, נשים וילדים, "יסודות אנטי־סובייטיים", "שונאים של שלטון הסובייטי", "אנטי־מהפכניים", מסוכנים מבחינה סוציאלית וקולאקים (בעלי בתים אמידים)... ולאויבים, כך לימד "סטאלין הגדול", צריכים להתייחס ללא רחמנות, לבערם, לעקרם מן השורש, להשמידם בכל האמצעים...
בעת חלוקת המזון, בזמן שהיתה לי האפשרות להיכנס לאיזה שהוא קרון כדי להגיש עזרה רפואית, נתגלה לעיני מחזה מחריד והלב כאב, ודמי קפא בעורקי! אנשים היו מוטלים כמו "אלטע זאכן", שברי כלים, דבוקים אחד אל השני כמו דגים מלוחים. אנשים מהשכבה "העליונה", המשכילים, עסקנים פוליטיים וציבוריים - רבים נשברו נפשית כבר בימים הראשונים למאסרם. הם שכבו מיואשים, אפאטיים וחסרי־אונים, בעיניים בוהות, אותות שאלה בעיניהם הכבויות, מדוכאים מרגש החרפה והבזיון שעוללו להם, ומההכרה הפאטאלית, שזו היא בעצם "דרכם האחרונה" בחייהם. זקנים פניהם אפורים, רזים, לחיים נופלים, דעכו כמו נרות. אמהות אומללות, חיוורות ומצומקות, בנסיונות שוא להציל - בנסיבות שמעוררות צמרמורות בבשר כל אדם אוביקטיבי - את שלדי ילדיהן ויונקיהן, בעת שמלאך המוות ארב לקורבנו, שכבר התפתל ברשתו... האומללים, ביניהם ידידים ומכרים לשעבר, היפנו אלי מבטים מלאי יאוש, ובאלם, ללא מילים, הם ביקשו, דרשו רחמים, עזרה... אולם עזרתי לא הגיעה אליהם, מכיוון שלא יכולתי לעזור: המשטר שהונהג מנע זאת ממני.
הליווי האזרחי הסובייטי גם הוא הסתכל בבושת פנים, איך מענים אנשים חפים מפשע, וכמוני, כאבו את היחס הפושע של סאדיזם והפקרות כלפי הקורבנות מצד הקצין "האחראי לבטחון". היה זה הוא, הסטאליניסט, שהנהיג משטר ברוטאלי של התעללות ועינוי לגבי "אויבי המהפכה". לא אני ולא האנשים הסובייטיים האחרים יכלו לשנות את הסדר הזה ולו במאומה למרות כל רצוננו הטוב. במקרים נדירים מאוד יכולנו לעזור לאומללים עם עוד דלי מים לשתייה "מחוץ לנורמה", אז בחשאי ללא רואים להזיז קצת את דלת הקרון ולאפשר זרימת קצת אויר צח לתוכו. פחדנו לבקש ולהשתדל אצל הקצין לטובת האסירים, מכיוון שזה יכול היה להביא לתוצאות, שכל אחד מאיתנו רצה למנוע מעצמו...
וכך - ממשיך לספר ד"ר ק. - עונו ונספו במשלוח זה (ומשלוחים כאלה היו רבים) הרבה יהודים ביסורים נוראים, מי בגלל רעב, צמאון ומחלה, מי בגלל דכאון וניוון, מי ממטוסי המסרשמידטים הגרמניים, שעטו והפציצו את השיירה ובכך - לא במישרין - עזרו להשמיד את "אויבי העם והמהפכה", בדרך העצובה והאכזרית לסיביר, למחנות עבודת כפייה וגירוש.

אסירי־ציון תושבי בלצי

צ. הייניכס

עם כיבוש בסרביה ע"י השלטון הסובייטי וכניסת הצבא האדום לעיר בלצי בסוף יוני 1940, נחפזו אנשי ה־נ.ק.וו.ד. (המשטרה הקומוניסטית), כדרכם בכך, לפני הכל וראשית כל, לעסוק ב"טיהור העיר מ'אלמנטים מסוכנים" העלולים לסכן ולחבל ב"פירות הנצחון" של המפלגה השלטת ואלה הם:
בעלי נכסים ניידים ובלתי ניידים, סוחרים ובעלי חנויות, ביניהם גם כאלה שחיו חיי מחסור והרויחו את לחמם בקושי ובזיעת אפיים, אנשי דת וכלי־קודש, "אינטליגנציה בורגנית" שעוררה את חשדותיו של השלטון, באי־נאמנות לו.
היחס למשכילים – מורים, עורכי־דין, רופאים, אקדמאים – היה חמור מאד, ומספיק היה שמישהו מהעולם התחתון, מתוך שנאה, קינאה או התחנפות למשטר, ירמוז או ילחוש באוזנו של שוטר או נאמני המפלגה שפלוני לא מצטיין ב"אהדה" לרעיון הקומוניסטי או שאלמוני ידוע כחולק על משנתו של אבי־העמים יוסף סטאלין וזה כבר חרץ את גורלו של אותו מסכן: באחד הלילות הוא נעלם ואיש לא ידע לאן הוא בא...
תוך כדי "טיהור" העיר מ"יסודות מסוכנים" שנעלמו, השלטון "הגואל" דאג להשתלט גם על הרכוש של "הבורגנים".
השתלטות זו, למרעית עין, בוצעה באופן סדיר ומאורגן ע"י ספירת המלאי בחנויות ובמחסנים, אולם בתהליך ספירת ורישום הסחורות גברו מעשי שטן ופיתוי יצר הרע: ה"סופרים וההמונים" לא עמדו במבחן וסחורות ודברים יקרי ערך מצאו את דרכם לכיסיהם הם ולמעונותיהם הפרטיים.
בטיהור מאלמנטים המסכנים את המשטר, עיקר זעמם של ה־נ.ק.וו.ד. (המשטרה) ושליחיהם יצא נגד עסקנים פוליטיים וצבוריים, רובם יהודים ובראשם הציונים הבולטים והחשובים. אלה האחרונים נעצרו במאוחר או במוקדם, נחקרו באכזריות בלילות במשך חודשים ארוכים ובסופם הוגלו למחנות עבודה כפיה לפי החלטות "הטרויקה" ("השלישיה") המוסקבאית הידועה לשימצה, שניתנו בהיעדרם של "הנאשמים".
ואלה הם אסירי־ציון של העיר בלצי (לפי סדר ה־א' ב'):

1. אברמוביץ ברוך, סוחר, ראש הסתדרות הציונים הכלליים בבלצי. נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה כפויה. הוא הצליח לרצות את עונשו ולחזור למשפחתו בבלצי.
2. ברונשטיין מישה, עורך דין צעיר, מוכשר ומבטיח. פעיל בבית"ר, נואם לוהט. נידון ל־8 (שמונה) שנים. ריצה את עונשו וחזר הביתה להוריו בבלצי.
3. גולדשטיין מנדל, עורך דין ומורה לשפה הלטינית בגימנסיות העבריות בבלצי. חבר צעירי־ציון,

נואם מצטיין ברומנית ובלטינית. "קיבל" גם הוא 8 (שמונה) שנים מאסר במחנה עבודה כפויה ושם הוא נפטר.

4. ד"ר ל. גורפל, רופא. עסקן צבורי וציוני חשוב, ראש הסתדרות הציונים הרביזיוניסטים בעיר. נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה.

5. גייניכס (הייניכס) צבי, עורך דין ועיתונאי, עסקן צבורי וציוני, מייסד ארגון צעירי־ציון בבלצי. מראשי ופעילי הסתדרות צעירי־ציון – פועלי ציון בעיר. נידון ל־10 (עשר) שנות מאסר במחנה עבודה כפויה "מיוחד" וחמור. ריצה עונשו ושיחק לו מזלו לעלות לארץ ישראל בשנת 1957. בישראל פעיל באיגוד העולמי של יהודי בסרביה.

6. גיק (היק) אלעזר, עסקן צבורי יהודי רב־פעלים. עמד בראש רוב המוסדות היהודיים בעיר. קרוב להסתדרות צעירי־ציון – פועלי־ציון. נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה כפויה. ריצה עונשו ובעזרת ידיד נעורים שלו, הסופר והמשורר יעקב פיכמן ז"ל, הצליח לעלות לישראל ב־1955 (או 1956). נפטר בישראל.

7. דרדיק סוניה, חברה בצעירי־ציון – פועלי־ציון, הצטיינה בעבודה לטובת הקרן־הקיימת, הוגלתה לסיביר. חזרה לבלצי והצליחה לעלות לישראל.

8. הופמן הירש, עורך־דין מכובד ובעל־מוניטין, חבר הפרלמנט ברומניה. קרוב לארגון צעירי־ציון – פועלי־ציון. נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה. ריצה עונשו וחזר לקישינוב, עבד שם בתור אח־רפואי ושם נפטר.

9. כץ רפאל – מנהל שתי הגימנסיות העבריות בבלצי. הוגלה ביחד עם אשתו לסיביר, שם נפטרו.

10. ליפסון גדליה – עסקן ציוני חשוב ומכובד. ראש הסתדרות הציונים הכלליים בעיר תקופה מסויימת. הוגלה לסיביר, שם נפטר.

11. מילגרום ברל – עסקן ציוני, ממנהלי צעירי־ציון – פועלי־ציון בעיר בשנות 1936 עבר לקישינוב, שם עבד במרכז צעירי־ציון ובהוצאות השבועון האידי "ערד און ארבעט". נידון ל־10 (עשר) שנות מאסר במחנה עבודה בסיביר ושם מתוך יאוש וכהפגנה נגד המשטר האכזרי, באופן טרגי מאד, שם קץ לחייו.

12. פינקנזון יעקב – בעל דפוס, עסקן צבורי וציוני, בן למשפחה מכובדת פינקנזון־ברונשטיין. הוגלה לסיביר, שם נפטר.

13. קראסיוק אהרן – חקלאי, חבר צעירי־ציון – פועלי־ציון, נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה בסיביר. שם נפטר בתנאי חיים קשים מאד.

14. הרב י.ל. שטערנברג – מהעירה דומברוביני. עסקן צבורי וציוני רב־פעלים בבסרביה. נואם עממי בחסד עליון. רב־זכויות בעבודתו והופעותיו לטובת הקרנות הציוניות קרן־היסוד וקרן קיימת. חבר בהסתדרות הציונית־דתית "המזרחי". ומחשובי פעיליה. נידון ל־8 (שמונה) שנות מאסר במחנה עבודה בסיביר. שם לא עמד בתנאי החיים האכזריים במחנה שגרמו לו סבל רב ושם נפטר.

15. שיינברג בוריס – חרשתן. חבר בהסתדרות הציונים הכלליים בעיר. הצטיין בעבודה למען הקרן־הקיימת, זמן מסוים היה גם מזכיר הקהילה היהודית בבלצי. הוגלה לסיביר ושם מצא את מותו.

16. תומרקין ישעיהו – מנהל שתי הגימנסיות העבריות בבלצי. אחר כך – עורך דין. עם סיפוח בסרביה לברית המועצות ב־1940, עזב את בלצי ועבר לבוקרסט (רומניה) שם עבד כעורך דין בשגרירות ישראל. נאסר ונידון ל־5 (חמש) שנות מאסר ברומניה. הצליח לעלות לישראל בשנת 1956 ופה אחרי כמה שנים, נפטר.

• **הערה** אם יש מישהו מאסירי־ציון בבלצי העיר שלא נכלל ברשימה זו, אני מבקש ממנו סליחה. הסיבה איננה, חלילה, כונה רעה או יחס פוגע. הסיבה לכך היא זו שמקרה המאסר לא היה ידוע לי או שזכרוני לא עמד במבחן. מאז המאסרים הרי עברו חמישים שנה...

МАСЛЯК Иван Дмитриевич, 1910 года рождения
МЕЛЕЛИ Петр Павлович, 1891 года рождения
МЕДВЕДЕВ Иван Николаевич, 1905 года рождения
МЕЛЬНИКОВ Александр Николаевич, 1906 года рождения
МЕЛЬНИКОВ Николай Николаевич, 1908 года рождения
МИЛЬМАН Илья Шлоймович, 1910 года рождения
МИНТУШ Владимир Васильевич, 1905 года рождения
МОЙСЕЙ Георгий Семенович, 1896 года рождения
МОНАСТЫРСКИЙ Гавриил Филиппович, 1896 года рождения
МОРАРЕСКУ Николай Тимофеевич, 1906 года рождения
МУНТЯН Антон Яковлевич, 1887 года рождения
НЕДЕЛЬКО Георгий Васильевич, 1895 года рождения
НУЛЬМАН Захария Лейзерович, 1882 года рождения
ОБОРОЧА Герасим Саввович, 1915 года рождения
ПАЛАРИЯ Беер Хунович, 1906 года рождения
ПАЛАРИЙ Георгий Иванович, 1889 года рождения
ПИНКЕНЗОН Яков Израилевич, 1884 года рождения
ПИСАРЕВИЧ Иосиф Войтихович, 1895 года рождения
ПЛАЧИНТА Георгий Петрович, 1903 года рождения
ПОГОНЯ Григорий Несторович, 1894 года рождения
ПОЛЕВОЙ Иван Степанович, 1902 года рождения
ПОЛИКАРПОВ Севастьян Федорович, 1913 года рождения
ПОПОВ Владимир Григорьевич, 1914 года рождения
ПОПОВИЧ Ефимий Леопович, 1879 года рожения
ПОПОВИЧ Леон Георгиевич, 1889 года рождения
ПОРТНОЙ Лейб Бениаминович, 1893 года рождения
ПРЕКУЛ Василий Дмитриевич, 1924 года рождения
ПУЗИС Берл Юрьевич, 1912 года рождения
РАДУ Петр Васильевич, 1897 года рождения
РАБИНОВИЧ Янкель Гершкович, 1881 года рождения
РАБИНОВИЧ Ихиль Иосифович, 1908 года рождения
РОДОМСКИЙ Александр Людвигович, 1890 года рождения
РОЛЕР Юлия Ивановна, 1907 года рождения
РОМАН Иван Иванович, 1905 года рождения
РОТАРЬ Николай Филиппович, 1893 года рождения
РУСС Григорий Павлович, 1907 года рождения
РЫЖАНОВСКИЙ Павел Владимирович, 1892 года рождения
СКАЯНСКИЙ Рувим Иосифович, 1891 года рождения
СКИБИНСКИЙ Павел Иванович, 1918 года рождения
СКОБИОАЛА Иван Андреевич, 1897 года рождения
СОРОКЕР Даниил Нусимович, 1898 года рождения
СПИВАК Элик Захарович, 1902 года рождения
СТРАТАН Ефимия Степановна, 1907 года рождения
СТРАШУН Моисей Лейбович, 1874 года рождения
СУТИЦКИЙ Александр Павлович, 1902 года рождения
ТАЛШЕГИН Зиновий Прокофьевич, 1894 года рождения
ТЕНЕНБОЙМ Ислак Пинхасович, 1902 года рождения
ТРЕЛЯ Георгий Петрович, 1881 года рождения
ТРАХТМАН Абрам Нихманович, 1882 года рождения,
ТРИПАДУШ София Корнеевна, 1916 года рождения
ТРИФ Герша-Лейб Айзикович, 1889 года рождения
УРИТЯНУ Федор Иванович, 1900 года рождения
ФЕЛЬДМАН Сруль Шмманович, 1898 года рождения
ФИНКЕЛЬШТЕЙН Зельман Яковлевич, 1920 года рождения
ФИХМАН Арон Пинхусович, 1886 года рождения
ФИХМАН Сруль Иосифович, 1902 года рождения
ХАВИС Лейб Давидович, 1903 года рождения
ЦУРКАН Петр Павлович, 1910 года рождения
ЦЫЦАН Герасим Васильевич, 1893 года рождения
ЦИФЕРБЛАТ Фавель Абович, 1905 года рождения
ЧАЙКОВСКИЙ Бронислав Николаевич, 1897 года рождения
ЧЕБОТАРЬ Максим Антонович, 1898 года рождения
ЧУПТУ Леон Ефимович, 1889 года рождения
ЧУРАВИН Василий Георгиевич, 1906 года рождения
ШАЦМАН Иосиф Яковлевич, 1892 года рождения
ШАРГО Андрей Васильевич, 1895 года рождения
ШЕЙНФЕЛЬД Лейзер Вольфович, 1889 года рождения
ШПОЙЛАР Иосиф Григорьевич, 1902 года рождения
ШОЙХЕТ Янкель-Лейб Кивович, 1891 года рождения
ШТЕЙНБЕРГ Яков Моисеевич, 1888 года рождения
ЭЙДЕЛЬМАН Абрам Гершкович, 1882 года рождения
ЭЙДЕЛЬМАН Мойша-Ицик Фроймович, 1897 года рождения
ЯКУБОВСКИЙ Иосиф Станиславович, 1911 года рождения

БЕЛЬЦКИЙ ГОРОДСКОЙ ОТДЕЛ КГБ МС

(Extract from the official list of exiles to Siberia, as published by "The Communist" of Beltsy on 3rd June, 1990, recording the decree that "they will be remembered by their names".)

Вспомним всех поименно

Комитет госбезопасности Молдавской ССР совместно с Прокуратурой республики с начала 1989 года проводят активную работу по восстановлению доброго имени граждан Молдавии, ставших невинными жертвами сталинских репрессий. В соответствии с Указом Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. „О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начале 50-х годов" за этот период времени реабилитировано свыше восьми тысяч человек, репрессированных действовавшими в 30-40-е годы несудебными органами („тройками", особыми совещаниями и т. п.). Одновременно к настоящему времени восстановлена справедливость в отношении большого количества лиц, необоснованно привлеченных к уголовной ответственности различными судебными инстанциями.

Наряду с осуществлением этой исключительной важности политической кампании Комитетом госбезопасности проводится ряд мероприятий по установлению мест проживания реабилитированных лиц или их близких родственников. Данная работа проводится в атмосфере широкой гласности, с привлечением общественности, партийных и советских органов.

Целью этой гуманной акции ставится установление всех граждан, ставших жертвами сталинских репрессий, их юридическая и общественная реабилитация, возвращение им, их родным и близким честного имени. Данью всенародной памяти жертвам сталинизма станет опубликование по инициативе КГБ Молдавской ССР поименно списка ста семидесяти двух безвинно пострадавших людей, ранее проживавших в г. Бельцы.

АБРАМЯНЦ Богос Казарович, 1883 года рождения
АККЕРМАН Меер Иосифович, 1892 года рождения
АЛЕКСЕЕВА Ирина Афанасьевна, 1914 года рождения
АНИЛОВ Александр Иванович, 1890 года рождения
АНТОНЕВИЧ Антон Антонович, 1895 года рождения
АРЧА Иссидор Петрович, 1909 года рождения
АРЧА Константин Петрович, 1914 года рождения
АФАНАСЬЕВ Федор Дементьевич, 1879 года рождения
БАБЫРА Василий Михайлович, 1912 года рождения
БАКАЯНОВ Александр Николаевич, 1893 года рождения
БАРБИЕР Мария Ивановна, 1923 года рождения
БАЧИНИН Николай Максимович, 1911 года рождения,
БЕГУН Михаил Львович, 1897 года рождения
БЕЛОКРЫС Леонтий Данилович, 1898 года рождения
БЕРЕЗОВСКИЙ Филипп Терентьевич, 1899 года рождения
БЕРНШТЕЙН Янкель Беркович, 1891 года рождения
БЕРНШТЕЙН Самуил Григорьевич, 1886 года рождения
ЮРКИНА-БОЛТАГА Мария Петровна, 1918 года рождения
БОРОДИН Василий Иванович, 1899 года рождения
БРЕСЛЕР Эля Борисовна, 1894 года рождения
БУГА Иван Федорович, 1913 года рождения
БУКУР Василий Семенович, 1890 года рождения
ВАЙНШТЕЙН Ицик Мойшевич, 1904 года рождения
ВИЕРУ Христофор Павлович, 1884 года рождения
ГАЗНЮК Никифор Федорович, 1900 года рождения
ГАНЧУК Дмитрий Владимирович, 1919 года рождения
ГАРКУНИЦА Константин Дмитриевич, 1889 года рождения
ГЕФТЕР Липа Абрамович, 1906 года рождения
ГИК Лазарь Пинхасович, 1880 года рождения
ГОНЧАРЕНКО Ефим Владимирович, 1912 года рождения
ГОЛЬДШТЕЙН Мендель Зальманович, 1892 года рождения
ГОРЕ Бенони Николаевич, 1897 года рождения
ГРОБОКОПАТЕЛЬ Ангел Мошкович, 1877 года рождения
ГРУЗЕВ Матвей Никитович, 1898 года рождения
ГРУМЕЗА Флор Иванович, 1892 года рождения
ГУЛЯ Петр Константинович, 1880 года рождения
ГУЛЬКО Шимон Мордкович, 1906 года рождения
ГУРФИНКЕЛЬ Давид Маркович, 1895 года рождения
ГУРФЕЛЬ Лейзер Борухович, 1892 года рождения
ГУЦУ Иван Федорович, 1898 года рождения
ГУЦУЛЯК Иван Николаевич, 1892 года рождения
ГУЦУЛ Максим Матвеевич, 1901 года рождения
ДАНЧИЛА Козьма Трофимович, 1914 года рождения
ДАЦ Ицек Давыдович, 1895 года рождения
ДОБРОВОЛЬСКИЙ Алексей Георгиевич, 1913 года рождения
ДУБИНСКИЙ Борис Соломонович, 1897 года рождения
ДУГИЕАНУ-БУРЛАКУ Федор Афанасьевич
ЕФРЕМОВ Григорий Васильевич, 1900 года рождения
ЖАРДАН Федор Иванович, 1903 года рождения
ЗВОГСКИЙ Евгений Янович, 1914 года рождения
ЗЕЛЕНЕЦКИЙ Георгий Алексеевич, 1918 года рождения
ЗОБИЙ Дмитрий Васильевич, 1909 года рождения
ЕШАНУ Степан Петрович, 1900 года рождения
ИОН Ион Владович, 1889 года рождения
КАЛИСТРУ Диомид Николаевич, 1891 года рождения
КАЛЬМИШ Семен Степанович, 1904 года рождения
КАМЕНСКИЙ Георгий Станиславович, 1895 года рождения
КАШИА Георгий Иванович, 1897 года рождения
КАЧЕР Иосиф Нейсихович, 1901 года рождения
КАЧИКАН Дэвид-Луну Иосифович, 1899 года рождения
КЕРДИВАР Алексей Иванович, 1905 года рождения
КИМАКОВИЧ Иван Васильевич, 1884 года рождения
КИНАХ Иван Иванович, 1899 года рождения
КИРИЛЭ Иван Степанович, 1910 года рождения
КЛИНГЕР Сруль Меерович, 1895 года рождения
КЛИНКА Иван Александрович, 1905 года рождения
КОВАЛЬЧУК Григорий Матвеевич, 1904 года рождения
КОЗЛОВ Мартиян Самойлович, 1896 года рождения
КОРНИЛОВ Мариниан Диомидович, 1899 года рождения
КОРНИЦА Георгий Георгиевич, 1912 года рождения
КОРМАН Гавриил Матусович, 1882 года рождения
КОЧАРВА Яков Кириллович, 1894 года рождения
КРАСКОВСКИЙ Иван Михайлович, 1896 года рождения
КРАСЮК Арон Моисеевич, 1902 года рождения
КРАСЮК Ихель Моисеевич, 1895 года рождения
КРЕЙЗЕРМАН Ангел Шаевич, 1910 года рождения
КРИВОВИЗ Пинхас Мойша-Лейбович, 1895 года рождения
КРИВОЙ Владимир Николаевич, 1919 года рождения
КРУПОВЯТКИН Константин Ефимович, 1891 года рождения
КУЧЕР Михаил Григорьевич, 1888 года рождения
КУШНИР Мордко-Янкель Лейбович, 1911 года рождения
ЛАНЦМАН Нойна Абрамович, 1885 года рождения
ЛАНЦМАН Элик Абрамович, 1889 года рождения
ЛАРИОНОВ Митрофан Андреевич, 1904 года рождения
ЛЕВИН Абрам Гершкович, 1900 года рождения
ЛЕВИЦКИЙ Сергей Еремеевич, 1915 года рождения
ЛЕСНИК Михаил Федорович, 1893 года рождения
ЛИПЧАК Мойша Хаймович, 1890 года рождения
ЛИТВИНСКИЙ Павел Александрович, 1897 года рождения
ЛУКАСЕВИЧ Михаил Антонович, 1903 года рождения
ЛЯНКА Константин Иванович, 1893 года рождения
ЛЯПУНОВ Степан Григорьевич, 1902 года рождения
МАЗУР Федор Иосифович, 1903 года рождения
МАЛАЙ Леонтий Игнатьевич, 1899 года рождения
МАМЧУР Павел Елизарович, 1889 года рождения
МАНДЕЛЬ Исаак Моисеевич, 1889 года рождения
МАРАНДА Владимир Павлович, 1913 года рождения
МАРДАГОВИЧ Петр Александрович, 1894 года рождения

למלשינים אל תהי תקוה (על עו"ד איסק ויסבוך)

צ. הייניכס

עו"ד איסק ויסבוך

הוא הופיע בעיר בלצי בשנות 1919-1920 לאחר ספוח בסרביה לרומניה הישנה ב־1918.

באוקראינה באותה תקופה, אחרי מהפכת אוקטובר ברוסיה, השתוללו מחנות פורעים ושונאי ישראל בהנהגתם של האטמאנים פטליורה, מאכנו, זיליוני ועוד.

עשרות אלפי יהודים הבריחו את הנהר דניסטר וברחו לבסרביה השכנה, מאוקראינה. כאן הרבה מהם הועמדו לדין פלילי באשמת "חציית הגבול באופן בלתי חוקי למטרת תעמולה. איסק ויסבוך שהיה אז עורך הדין הרומני הראשון ממוצא יהודי שהופיע בעיר, הוזמן ע"י "הועד היהודי האוקראיני" לטפל ביהודים פליטי אוקראינה. הטיפול שלו הצליח ובעיר יצא לו שם של יהודי טוב ועורך דין מוכשר ופיקח. בקשר עם עבודתו זו הוא היה יוצא ונכנס לפרקליטות הצבאית, למשטרה ולשרותי הבטחון (הסיגורנצה).

להצלחתו של ויסבוך גרמה התחתנותו עם הגב' מאניה בתו של ד"ר פרנקל שהיה מקובל מאוד ומכובד בעיר. בעבודה ציבורית ויסבוך לא היה משתתף, אבל היה מפגין מזמן לזמן ענין בקרנות הציונות – קרן קיימת וקרן היסוד שהיו אז בשיא הצלחתן (הזמן היה אחרי הצהרות בלפור, סן – רימו ועוד).

ויסבוך שעיקר עבודתו אז היתה כעורך דין המטפל בהצלחה בפליטי אוקראינה שנאסרו והועמדו לדין צבאי, תוך זמן קצר התעשר מאוד והוא ניהל אורח חיים ראוותני של מותרות ובזבוז, חיים של "בורגני" טיפוסי לעילא ולעילא, מה שהיפנה אליו את תשומת לב הצבור. האמת היא שעו"ד ויסבוך אהב מאוד כסף, ועשיית כסף, וכסף רב ככל האפשר היתה משאת נפשו.

בסוף שנות ה־20 כשהחלו להופיע בעיר עורכי דין נוספים צעירים ילידי בלצי ובסרביה, כוכבו של איסק ויסבוך כבה, זוהרו החל לדעוך ומספר הופעותיו בבתי המשפט ירד במידה ניכרת, אבל ויסבוך לא אמר נואש, ושאיפתו הבלתי מרוסנת לעשות כסף ולהתעשר הכתיבה לו אמצעים והמצאות להשגת מטרתו זו. ויסבוך, פרט לסגולותיו הבולטות של עורך דין מוכשר ופיקח, היה מחונן גם בחוש מובהק לעסקים ממש, "ביזנס", כך, בניגוד לחוק לשכת עורכי הדין שאסר על עורכי הדין לעסוק במסחר, הוא רכש את בית המרחץ המחודש העירוני של גרוס, אולם את העיסקה רשם על שם אשתו מאניה ויסבוך־פרנקל.

ויסבוך לא הקפיד לשמור על חוק לשכת עורכי דין, ולהגברת פעילותו המקצועית הוא השתמש בשני "עוזרים": משה קופרשטיין ומאיר רבינוביץ. בתור אדם בעל אומץ לב ראוי לשבח בדרך כלל, הוא נהג לקבל לטיפולו כעורך דין כל תביעה וכל בעיה אזרחית, פלילית, צבאית וכו' הכי מסובכות ומפוקפקות,

כאשר היה ידוע מראש שאין שום סיכוי להצלחתם לפי תוכנם ומהותם. העיקר היה לקבל שכר טרחה גבוה, לעתים מופרז וחסר כל מידה של הגינות מקצועית ואנושית. שכר טרחה הוא שהכשיר את הטיפול, כל טיפול. חסיד גדול של אטיקה מקצועית לא היה.

היחסים שלי בתור עורך דין עם ויסבוך היו ללא רבב. אמנם לא היינו מבקרים אחד בביתו של השני, אבל הפגישות בינינו בלשכת עורכי הדין או מחוצה לה היו תמיד חברותיות לא היו בינינו אף פעם סכסוכים כלשהם, אי־הבנה מקצועית או ויכוחים פוליטיים־ציבוריים. הוא ידע היטב שאני עסקן ציבורי וציוני פעיל. בשיחות בינינו היה מתעניין בנעשה בארץ־ישראל, לא הפגין אף פעם יחס שלילי לציונות. להיפך, אנו הרגשנו בו יהודי בעל לב טוב והכרה לאומית ואוהד הציונות. חבר בארגונים הציונים אמנם לא היה.

כשפרצה המלחמה העולמית השניה וגרמניה הנאצית תקפה את ברית המועצות, אני ומשפחתי ברחנו מבלצי לאוזבקיסטן, לעיר פירגנה, שם אני עבדתי כפועל־סבל בבית חרושת ליצירת ריבה וקונפיטורה.

ויהי היום ובבוקר בהיר אחד הופיע בביתי עו"ד איסק ויסבוך. הופתעתי, כמובן ואחרי חיבוקים ולחיצות ידים יצאנו העירה לטייל.

ויסבוך שמטבעו לא נהג לקצץ בדברים, ללא זהירות כלשהי ומבלי להסתכל לצד ימין, שמאל ולאחור אם אין מישהו מאזין לתוכן שיחתנו – התחיל להשמיע באזני ביקורת קטלנית נגד השלטון הסובייטי, להשמיץ ולהכפיש את המשטר על שלומיאליותו בניהול המלחמה, על אי הסדר ואנרכיה בארגון האוכלוסיה לקראת המלחמה המשמשת ובאה: על המחסור האיום בכלי מלחמה ובמזון: על מאות אלפי זקנים, אנשים, נשים וטף המזדנבים בתורים ארוכים לקבלת מנת אוכל ביניהם, אנשים יחפים לגמרי וללא כיסוי ראש, תחת שמש לוהטת: על עזרה רפואית לקויה ומחסור משעווע של תרופות, וכו' – כל זה לדבריו, באשמת משטר הדיכוי והרשעות, השחיתות והקורופציה של צ'ינגיסחאן מס' 2 כובש ארצות זרות ומשעבד ומדביר עמים תחת רגליו, סטאלין המטורף...

תוך כדי המטרת אש גפרית על המשטר הסובייטי נהג ויסבוך מדי פעם לפעם לפנות אלי בשאלה חמימה סטיריאוטיפית:

– נו, מה דעתך? המשטר אינו מושחת והערכותי אינן נכונות? מדוע אתה שותק? בדרך כלל הייתי מאשר את הערכותיו ומודה בצדקת טענותיו ושאין לי מה להוסיף. למען האמת, צריך גם להודות שלא הופתעתי מביקורתו של ויסבוך שהושמעה ללא זהירות כי אי־שביעות רצון האוכלוסיה מהנעשה בברית המועצות, דברי זעם וקללות נגד השלטון השנוא והמתועב מצאו את ביטויים על כל צעד ושעל בפרהסיה ובראש כל חוצות, בנוכחות נציגי המשטרה גם הם בלתי מרוצים מהסדרים של לית דין ולית דיין במדינה הבולשביקית המאוסה.

הנני מודה ומתוודה: תמים וחסר ניסיון הייתי ולא עלה בדעתי אף צל של ספק שעו"ד איסק ויסבוך בן־עיר, חבר למקצוע, כמעט ידיד, יהיה "מושתל" עלי וממלא תפקיד של "מושך בלשון" "ומדובב" בנוסח המלשין והפרובוקטור הרוסי "הגאוני" הלא הוא אזף גדול הפרובוקטורים ההיסטוריים המפורסמים לשמצה, איש שירותי הבטחון הרוסי (ה"אוכראנקה").

בביקורו האחרון של ויסבוך בביתי שוחחנו על העתיד. סיפרתי לו שאני מתכנן את עתידי בארץ ישראל ולמטרה זו בקשתי מקרובי לשלוח לי דרישה לעליה. כאן הוא נדלק ובקול תחנונים ממש ביקש לעשות איתו חסד ולהצילו מהגהינום הסובייטי ולבקש גם עבורו דרישה לעליה. נעניתי לבקשתו ובו במקום כתבתי גלויה לארץ ובקשתי לשלוח דרישה לעו"ד ויסבוך, כל זה כמובן, בלשון סתומה, ברמזים, בכדי להטעות את הצנזורה כתבתי בגלויה, שאצלי הכל בסדר שאני חי בחדר אחד עם חברי שמשון שכטר וטוב לשנינו, אלא שחברי זה שמשון נפטר בארץ ישראל לפני כמה שנים וזה היה ידוע לקרובי, הם, לדעתי, יבינו את הרמז שהחיים שלי דומים לחיים בקבר ומר לי מר...

ויסבוך הערמומי והפיקח שאל מיד מיהו שמשון שכטר ואיפה הוא, אני גיליתי לו את משמעות הרמז שלי והוא נראה לז.

בלכתו, כשהוא במצב רוח טוב ומרומם, ביקש ויסבוך למסור לידיו את הגלויה והוא ישים אותה בתיבת הדואר שהיתה לא רחוקה. הסכמתי, והגלויה נמסרה לו אישית. נפרדנו בידידות.
לתדהמתי מאותו יום ואילך ויסבוך **הפסיק** את ביקוריו אצלי לחלוטין, עברו שבוע, שבועיים, שלושה – "והילד איננו" – אבד. מה קרה לו, מי ראה אותו, מי נפגש איתו – לא ידוע.
ויסבוך – נ ע ל ם.

אי שקט ומחשבות נוגות מבשרות רעות התרוצצו בי ושאלה אחת ויחידה כירסמה בראשי: איפה ויסבוך? האמנם הוא "סידר" אותי?
בליל נדודי שינה אחד ארוך עד אין סוף כאילו אחרי טלטול חזק של מכת חשמל, נזכרתי בפרט אחד חשוב: בתאריך 26 ביוני 1940 אלפי תושבי בלצי יצאו לרחובות לראות בנסיגת הצבא הרומני מהעיר, באותו יום עברתי במקרה ליד ביתו של ד"ר פרנקל, מקום מגוריו של עו"ד ויסבוך, בעיני ראיתי קבוצה מרשימה של "החברה" – הקומוניסטים – יוצאת מביתו של ד"ר פרנקל ובראשם חבוקים ושמחים, עליזים ומתרוננים: משה גאפטר הקומוניסט הידוע איש שקט וצנוע באורח חייו הצנועים מאד, ביחד עם... איסק ויסבוך, החי חיי מותרות מופרזים ובורגני בהשקפותיו ובהתנהגותו לכל הדעות. **עכשיו** כשאני נזכר בעובדה זו – משה גאפטר ואיסק ויסבוך **בסידה אחת** קומוניסטית – הדבר אומר דרשני **ומגביר** את החשד שלי לגבי ויסבוך...
... שלושה שבועות בערך, לאחר היעלמו של ויסבוך קבלתי הזמנה להתיצב במשרד הק.ג.ב. המטיל אימה על כולם, מה לעשות? למי לפנות ולבקש עזרה, עצה? אולי לברוח? ואם לברוח אז לאן? ואיך להפקיר את המשפחה – שתי אחיות וילדה קטנה? ובנוסף לזה אין לי אף פרוטה בכיסי...
באין מוצא התיצבתי במשרד הק.ג.ב. אחרי השאלות: מה שמי, המקצוע והכתובת, קיבל אותי הסוהר שהורידני למרתף לבית הסוהר הפנימי. הוא ערך חיפוש בבגדי, על גופי והכניסני לחדר ארוך מלוכלך, חצי חשוך אפור עם חלון בתקרה מלא אבק, ובחדר דרגש ללא מזרון, סדין, כר וגם כיסוי כלשהו אין. הסוהר הסתלק, ואני נשארתי לבד, בודד, מאחורי הדלת נשמעה דפיקה גסה של מנעול ובריח... כאן המסך הורד ודלת המלכודת נסגרה לשנים רבות...
החלה החקירה. כבר בחקירה הראשונה "החידה" שלי באה על פתרונה: **ויסבוך הוא** אשר הציג לי את המלכודת, **הוא לכד** אותי. השאלה הראשונה של החוקר היתה: אם אני מכיר את עו"ד איסק ויסבוך מבלצי ומה טיב היחסים שהיו בינינו.
החקירה נמשכה קרוב לשנה והיא נסבה ברובה על הפגישות והשיחות שלי עם ויסבוך ואשר היו ידועות לחוקר על כל תאריכיהן, פרטיהן, ודקדוקיהן.
יתירה מזאת: דברי הבקורת והשיסוי של ויסבוך נגד המשטר הסובייטי **יוחסו לי**. והעיקר: כשנגמרה החקירה לאחר שנה בערך, התיק שלי, כמקובל, נמסר לי לעיון וחתימה על המסמכים. להפתעתי המזועזעת מצאתי בתיק את **הגלויה** שלי, אותה כתבתי לקרובי בארץ ישראל ולפי תחנוניו והפצרותיו של ויסבוך בקשתי גם עבורו דרישה לעליה. בגלויה גם כתבתי **ברמז** כי החיים שלי בברית המועצות הם חיים בקבר. על הגלויה לא הודבקה אפילו חותמת הדואר. ויסבוך ביקש וקיבל ממני את הגלויה שהוא ישים אותה בתיבת הדואר, אבל הוא־מעשה מרמה, של שפל ובן־בליעל־נהג אחרת: הוא קיבל את הגלויה **ומסר אותה לשירותי הק.ג.ב....**
הסוף ידוע: עשר שנות מאסר במחנה עבודה כפויה, ואחר כך הגליה לסיביר. כשחזרתי מקרסנויארסק (סיביר) לבלצי ב־1955 חיפשתי את ויסבוך בצ'רנוביץ, בלצי, מוסקבה, ולא מצאתיו, היתה שמועה שהצליח לעלות לארץ ישראל. גם כאן חיפשתיו, אבל לשוא.
יודעי דבר מבין עולי רומניה מסרו לי, שפגשוהו בבוקרסט ושם הוא גם נפטר.

שואת יהודי בלצי

י. מזור

לפי מספרים רשמיים גרו בבלצי עם פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה כ־20,000 יהודים ובמחוז בלצי עוד כ־12,000.

עם גמר המלחמה נותרו בחיים כ־5,000, מהם כ־3,000 אשר נמלטו בפנים רוסיה מיד עם פרוץ המלחמה ועוד כ־2,000 משרידי מחנות טראנסניסטריה.

כ־15,000 מיהודי בלצי ניספו בהשמדות, נרצחו בעיר גופא, נהרגו בהפצצות, הושמדו במחנות הריכוז והגיטו, נפלו בדרכים בשיירות ההגליה, נרצחו על ידי הכפריים או מתו מאפיסת כוחות, מרעב וצמא או מקור וממחלות או הוטבעו במימי הדניסטר.

את השמדתה של יהדות בלצי מסמלת ההוצאה להורג של ראשי הקהילה היהודית, 20 במספר. צילום נאצי של הועד היהודי לפני הוצאתם להורג ניצב לפני עינינו כעדות נצח מחרידה. את אחת הדמויות המרכזיות בצבוריות היהודית בבלצי המופיעה בתמונה הנציח בשירה היידיש אפרים אוירבן יליד בלצי.

ההוצאה להורג נעשתה בדרך הנבזית ביותר, תוך התעללות נפשעת.

חברי ועד הקהילה, למעשה היו אלה קבוצה של עסקנים ונכבדים יהודים שמונו על ידי שלטון הכיבוש כנציגות עדת היהודים, שרוכזו בתוך גיטו, נבחרו כבני ערובה לכשנדרשו להסגיר לידי הכובשים יהודים קומוניסטים אשר כאילו ירו על צבא הכיבוש. משסרבו לעשות כן הוצאו בני הערובה להורג.

לפני כן הוכרחו חברי הועד לכרות קבר לעצמם ולאחר גמר המלאכה דחו המפקדים הסדיסטים את הוצאתם להורג שש־שבע פעמים. לבסוף הוזמנו חברי הועד לסעודה, יחד עם הקצינים הגרמנים ששוחחו אתם באדיבות רבה ולאחר הארוחה הוליכום אל התעלה שחפרו והוציאו אותם להורג. הדבר היה בפרבר העיר סלובוזיה, שליד הגשר על הריאוט.

התאור המדויק בא מפי הניצול היחידי של הקבוצה, ברנרד ולטר, אשר שוחרר ברגע האחרון הודות להתערבות ידידים רומנים בעלי השפעה. עדותו כלולה ב"קרטיה ניאגרה" של מ. קארפ ("הספר השחור").

ההשתלשלות בחיסול יהדות בלצי על ידי הגרמנים והרומנים עם כיבוש העיר על פי מסמכים ועדויות שונות נעשתה במהירות הבזק.

הצבא הגרמני – המחנה ה־11 בפיקודו של הגנרל פון שוברט בלווי הרומנים, כבש את בלצי ב־9 ביולי 1941 אחרי הפצצה פרועה במשך מספר ימים כשהמפציצים מנמיכים טוס וזורעים הרס ומוות בשכונות

היהודיות במרכז העיר המיושב על ידי יהודים, ובתי עסקיהם.
קיימת עדות כי המפציצים הגרמנים הודרכו לרכז את ההפצצות על מטרות יהודיות על ידי איש בולשת רומני מבלצי בשם פיליפנקו אשר בתקופת השלטון הרומני היה עיקר עיסוקו בילוש וגלוי צעירים יהודים בעלי נטיות לקומוניזם.
בלצי היתה מחוסרת כל הגנה אוירית. שדה התעופה הקטן היחידי של הסובייטים במורד, שעל חוף הריאוט למרגלות ה"סובור" הוצא מכלל שימוש עם התחלת הפלישה.
חיש מהר הפכו השכונות היהודיות בדרומה ומזרחה של העיר והמרכז המסחרי לתל חרבות. יהודי בלצי אשר לא נסוגו עם הצבא האדום, נמלטו אל כפרי הסביבה ולשדות.
עם גמר הקרבות החלו לחזור הביתה בהאמינם כי ימצאו את בתיהם על תלם ותהיה להם קורת גג מעל הראש. הם קוו להסתגל למציאות החדשה, עד כמה שלא תהיה קשה. הם גם קיוו שעם הרומנים אפשר יהיה להסתדר כפי שידעו לעשות בעבר.
עדיין לא היו ידועים מעשי הזוועה של הנאצים. אל נשכח כי מחנות ההשמדה הוקמו רק בסוף שנת 1941 ובראשית 1942.
המציאות המרה טפחה להם על הפנים, כבר מהרגע הראשון לכניסת הגרמנים והרומנים העירה. קבוצה של בני העיר מהם בעיקר מבני העשירים והמעמד הבינוני אשר נושלו מרכושם על ידי המשטר הסובייטי ולבם על הסוביטים היה כבד, יצאו להקביל את פניהם של הרומנים בלחם ומלח במטרה לרצות את האדונים החדשים. הם נורו בו במקום.
ב־11 ליולי, יומיים לאחר הכיבוש, בחרו הגסטפו 10 בני ערובה יהודים (אינטלקטואלים) והוציאום להורג באמתלה שיהודים ירו לעבר מכוניות צבא גרמניות.
הקרבנות הוצאו להורג בגינה הצבורית שמלפני הכנסיה הישנה במרכז העיר, ה"סובור". כאן נמצא מקום קבורתם, בקבר אחים. על קברם נטעו מאוחר יותר פארק קטן. ב־15 ביולי הוצאו להורג 12 יהודים אשר התמנו לועד הגיטו. הם הובאו בפני הקפיטן ראסט מן המשטרה הצבאית הגרמנית, אשר דרש מהם להרכיב רשימה של 20 יהודים אשר יש להוציאם להורג. יו"ר ההנהלה סרב ואז הובאו עוד 44 יהודים אשר נאלצו לחפור לעצמם את קברם ונרצחו.
כבר מתחילת הכיבוש רוכזו יהודי בלצי בגיטאות אחד בחצר בנק מולדובה ואחד בחצר בית הסוהר.
עתה כבר עזבו הגרמנים והגיסטפו את בלצי ועל העיר הופקד הקאפיטן הרומני יון ראדו והמיור פאלסו מפקד גדוד המשטרה החשאית דימיטרי אגאפה, בלש המשטרה מוריס פיליפנקו וסוכן הבולשת ואסילי ספרצ'יגלו.
המשטרה הרומנית פעלה תחת פיקוד האיינזאצקומנדו. היא הגיעה מיאסי כדי לחדש את פעולותיה בשטח הכבוש.
חיסול יהודי בסרביה נעשה על פי תכנון מראש, שמקורו בפקודותיו של גרינג להיידריך משנת 1941, עליו הוטל לנקוט אמצעים לפתרון הסופי, אשר בעקבותיו באה ההוראה כיצד לנהוג ביהודים סוביטים שחדרו לבסרביה ובוקובינה בעקבות הצבא הרוסי.
הפקודות הללו עודדו מצד אחד את האוכלוסיה המקומית לנקום ביהודים ואילו יחידות מבצע של הסס. האייזאצקומנדוס ויחידות ההשמדה שפעלו בפקודת הרייכסזיכרהייטסדינסט (שרות הבטחון של הרייך) על פי הסכם בכתב מפורש ע"י המטה הראשי של הצבא הגרמני קבלו הוראה להשמיד את העם היהודי בכל אתר ואתר.
בראש הצבא הגרמני בבלצי עמד הגנרל ון שוברט מפקד הקורפוס הששי. ובראש האיינזאצגרופה "ד' עמד והלנדורף. היחידות הרומנית שהשתתפו בהשמדת יהודי בסרביה ובלצי בתוכן פעלו על פי הוראות הגרמנים. יחידות בצוע ההרג פעלו באותה המתכונת כמו יחידות האיינזאצגרופן הגרמניות בשם אחר. שמם היה "השרות הסודי לאינפורמציה". בראש שרות זה עמד הרומני מורוזוב, אשר קבל הנחיות מהנאצים כבר ב־1939.

עם ההכנות למבצע ברברוסה (הפלישה לברית המועצות ב־1941) כבר הותר לתת יד חופשית למעשי שוד, רצח ואונס שיבוצעו על ידי החיילים מבלי שיועמדו לדין.
אנטונסקו חיקה את הגרמנים ובפקודה מ־30.6.1941 הורה כי החיילים רשאים לנהוג ללא רחמים כלפי כל אלה האשמים במעשי סאבוטז'ה, ריגול, אי סדר וכל מעשה המכוון נגד הצבא והמדינה והכוונה קודם כל ליהודים.
בפקודה אחרת מה־8 ביולי נאמר בפירוש: "יש לזרוק אותם מעבר לגבול (הכוונה ליהודי בסרביה ובוקובינה). אין בהסטוריה שלנו שעת כושר מתאימה יותר מזו של עכשיו. "אם הכרחי השתמשו במכונת יריה".
ב־17 ליולי נערך גירוש היהודים מבלצי. הם הוגלו ברגל מן הגיטאות שבעיר אל מחנה ריכוז בחורשה על יד הראוצל.
במברק מיום 18 ביולי מדווח הפרטור הגדול של הצבא הרומני כי בעיר בלצי נשארו רק 1,546 יהודים. אין להם מה לאכול ואין מי שישמור עליהם. השארותם בבסרביה לא רצויה, כך הוא מטלגרף אל המטה הראשי והוא דורש להעבירם לפנים הארץ לעבודות כפיה. ב־31 לאוגוסט כבר היו קיימים שלושה מחנות ריכוז בבלצי וסביבתה ובהם 8,941 יהודים מתוך 31,916 שהיו בה בשנת 1930. ב־28 לספטמבר הוחלט על חיסול המחנות במחוז בלצי אשר היו בלימבאני (2,634 יהודים) ב־ריאוצל (3,235) וברישקאן (3,072).
הפרטור יון טופור ביקש להעביר את היהודים שנשארו בחיים לפנים הארץ למחנות עבודה ואמנם קבוצה של 814 יהודים מבלצי והמחוז הועברו לעיר ג'ורג'יו שבדרום רומניה למחנה עבודה בתנאים איומים.
ב־28 לספטמבר 1941 מחסלים את המחנות במחוז בלצי.
אלה שנשארו בחיים במחנות הללו הובילו אותם ברגל למחנה הריכוז המרכזי שבמרקולשטי משם היו צריכים להשלח אל הדניסטר כדי להעבירם לטרנסניסטריה.
במרקולשטי נספו אלפים.
בלצי נשארה נקיה מיהודים.
לפי דווח העתון "סקינטיא" כל האוכלוסיה אשר נשארה בבלצי לאחר נסיגת הצבא הסוביטי ואשר לא ברחה יחד אתם מנתה 9,000 יהודים והם הושמדו כליל.
הקהילה היהודית של בלצי נמחקה מעל פני האדמה.
לפי עדויות הרומנים עצמם לא נשאר בחיים אפילו ילד יהודי אחד.
כל רכושם נשדד על ידי תושבי העיר, הכפריים והחיילים הרומנים.
על מעשי הזועה של הרומנים ביהודי בלצי מספר מריוס מירקו• בספרו על הפוגרומים בבסרביה, הוצאת "גלוב" בוקרשט, 1947 ע' 7: אפילו האבנים בבית הקברות היהודי נעקרו וזאת כדי למחוק כל זכר לקיומה של העדה היהודית בעיר זו. הדבר נעשה לפי פקודה מגבוה, מראשי השלטון הרומני בבוקרשט.
היה בבלצי רופא שיניים בשם ברויטמן שנחשב ליהודי עשיר.
הרומנים הוציאוהו להורג באמתלה כי היה קומוניסט לאחר ששדדו ממנו סכום של 13 מליון ל"י ופרוות הרמין יקרות ערך.
יהודי בסרביה ויהודי בלצי הפכו לטרף לחיות הרומניות.
המקרה שהפך קלאסי בשואת יהודי בסרביה מסופר על ידי מירקו מפי עד ראיה מראה עד כמה שפלה היתה האוכלוסיה הרומנית הנוצרית למראה הטרגדיה הגדולה שפקדה את היהודים. מספר מירקו:
"אל השיירה של גולי בלצי שהיתה בדרך להגליה וגרוש המשתרכת בקיץ הלוהט הבסרבאי זקנים,

Marius Mircu. In primavara 1944. Bucaresti. 1948 •

נשים וטף מתקרב איכר ביסאראבי. הוא פונה אל הסרג'נט הרומני אשר היה אחראי לשיירה ומבקש ממנו למכור לו יהודי מסוים עליו הוא מצביע בעד 500 ל"י. העיסקה סוכמה. הגוי נוטל את היהודי האומלל וסוחב אותו אל התעלה שבצד הדרך חובט בראשו בבול עץ שהביא אתו האיכר. הקרבן נופל ארצה מת ולאחר שהפריח את נשמתו מפשיט אותו הגוי מבגדיו עד עירום ומגלגל את הגויה אל התעלה. הגוי היה זקוק לבגדי היהודי; הוא לא התכוון לקנות יהודי. בגדים היו במחסור בימי המלחמה ואילו יהודים היו בשפע ובזול".

עדות מפי רומני על השיירה של בלצי נמצא בספרו של הסופר המשורר וירגיל' גיורגיו "חופי הדניסטר בוערים", בוקרשט 1941*. "העיר בלצי כותב הסופר היתה לאפר בנובמבר 1941.

היהודים מובלים למוות.

בכביש מכוון סורוקה־דומבראוני מופיעה שיירה של כמה אלפים יהודים מאזורי הקרבות. נוכחותם בקרבת החזית היתה קטסטרופאלית. כל היהודים, מילדים ועד בני שמונים עסקו בריגול לטובת הבולשביקים.

היהודים, בעלי הפיאות, נשים מכל שכבות החברה ומכל הגילים, ילדים עם פנים מנומשות ובעלי אזנים גדולות היו מעבירים יומם ולילה ידיעות אל האויב על עמדות הצבא שלנו. היה הכרח בנקיטת אמצעים רדיקאליים ולהרחיקם מאיזור החזית, את כל היהודים ללא הבדל מין, גיל ומעמד חברתי.

נוכחותם בקרבת החזית היתה יותר מסוכנת מחומר נפץ.

וכה כותב גיורגיו: "הנה הם, אלה השונאים עד מוות את ארצנו ואת עמנו. הם מובלים בשיירה בצפון בסרביה. לשיירה שלהם אין סוף. איך הם זוחלים תחת שמירה בחום הלוהט של השמש השופכת גלים גלים של אש עליהם ועל העיר השרופה (בלצי), הבוערת באופק. הם נראים כמו יצורים אשר יצאו מתחת לפני האדמה.

בשיירה זו המורכבת מכמה אלפים של ברנשים נמצא גם חלק מן היהודים אשר החריבו והציתו את העיר בלצי וערים אחרות בצפון בסרביה.

אני מנסה להתקרב אל השיירה אך ריח הצחנה שמפיצים אנשיה בכל הסביבה מרתיע. מדי פעם בפעם שולחים הז'ידנים מבט אחורנית לעבר העיר, מבט חשאי ומלא שמחה דיאבולית. עכשיו הם עוברים בסך, יחד עם הנשים הזקנות והילדים שלהם. הנה הם הפושעים המחריבים העוברים לפני מעשה ידיהם, לפני חורבות העיר העשנה.

שיירת היהודים מתנהלת באיטיות, הם לא נראים דוקא כה עייפים. להפך, הם נהנים לראות במו עיניהם את החזיון של העיר השרופה.

דומה כי לשיירה אין סוף.

אף פעם לא עלה בדעתי שאהיה נוכח במצעד כה מאקאברי.

אין מי שיוכל לתאר את מראם של אלפי היהודים הצועדים על רקע ההריסות של העיר בלצי".

חיסול יהודי בסרביה ובלצי בתוכה נעשתה על פי החלטת שליטי רומניה בתקופה ההיא (1941).

הוראות והנחיות שניתנו לאינספקטורים האדמיניסטרטיביים ולפרטורים אשר נשלחו לבסרביה ובוקובינה על ידי מיכאל אנטונסקו, שר הפנים, ב־3 ביולי 1941. אומרות במפורש:

"הנדון־טהור אתני ופוליטי.

אנו נמצאים כעת ברגע היסטורי נוח ביותר המאפשר לנו להשתחרר מהכבלים האתניים, לעשות רביזיה לאומית ולטהר את עמנו מכל אותם האלמנטים הזרים לנשמתנו אשר צמחו כגידול פרא ועמדו להאפיל על עתידו של עמנו.

כדי לא לבזבז את ההזדמנות הזאת חייבים אנו להיות בלתי גמישים. בל ישלה אותנו אף אחד על ידי תדמיות פילוסופיות הומניטאריות אשר מתחת לפניהם כפי שלימד אותנו הנסיון הטראגי של העבר

* C. V. Gheorghiu. Ard malurile NISTRULUI. Bucaresti. 1941

מסתתר האינטרס החזק ביותר של גזע, אותו גזע אשר רצה להשתלט על הכל, אשר הכניע לטובתו הוא את העקרונות האבסטרקטיים, אשר מאחורי עקרונות אלה קיימת דת אשר מנצלת לטובתה היא אומה הכורעת תחת עול הצרכים.

...הפעולה לטהור אתני תתבצע על ידי הרחקתם או בידודם של היהודים במחנות עבודה במקומות אשר מהם לא יוכלו עוד להפעיל את השפעתם השפלה של כלל היהודים.

כן יעשה לגבי יתר הזרים, מלאומים אחרים אשר יחסם אלינו מפוקפק.

אם יהיה צורך להשלמת פעולת הטיהור האתני יוכל הממשל המחוזי להשתמש באמצעים להגירה מאונס של האלמנט היהודי וכל יתר האלמנטים הזרים ולהעבירם מעבר לגבול, מאחר שלאלה אין מה לחפש יותר בבסרביה ובבוקובינה בשעה שמוחזרות לנו הזכויות הלאומיות על הטריטוריות האלה לנצח נצחים."

בעתון "אוניברסול" מה־24 לספטמבר 1941 הופיע הדווח הבא מפי אלפטריה נגל, עתונאי, על פי ראיון שקיים עם הגנרל ניקולסקו:

"החלק הגדול ביותר של הנוער היהודי והקומוניסטי עזב את הפרובינציה (חבל בסרביה) יחד עם הצבאות הסוביטיים. נשארו לנו כאן הילדים, הנשים והזקנים, החלשים, העניים, מחוסרי כל, אשר אינם מסוגלים להשיג להם את מזונם על ידי עבודה.

מן ההכרח הוא שהקהילות היהודיות מעבר לפרוט יבואו לעזרתם.

כדי להבטיח את השקט בגב החזית, כדי לשים חיץ לתעמולה הקומוניסטית המתנהלת על ידי יהודים אלה הכנסתי את כולם בגיטאות ובמחנות הסגר."

בלצי נשארה נקיה מיהודים.

מזוועות השואה בבלצי

כמה אפיזודות מחרידות מזוועות השואה בבלצי:

בדו"ח אחד של אוברשטובאנפירר מפקד קומאנדו 10א' של האיינזצגרופה ד' נאמר:

בחיפושים שנעשו ברובע היהודי נמצאו בתוך מרתף 50 יהודים שנרצחו על ידי הרומנים. כמה מהקרבנות עדיין היו בחיים. הגרמנים נתנו להם יריות של חסד (תעודות נירנברג מס' 2075 והולברג ע' 200).

בבלצי ברחוב קושינובסקי התגוררה משפחת פ.ג. לו 3 בנות.

משפחה זו נפלה בימיה הראשונים של המאורעות בידי הגרמנים והחיילים אנסו את שתי הבנות, אחרי נסיגת החיילים הרג פ.ג. את הבנות בעזרת גרזן שמצא במקום.

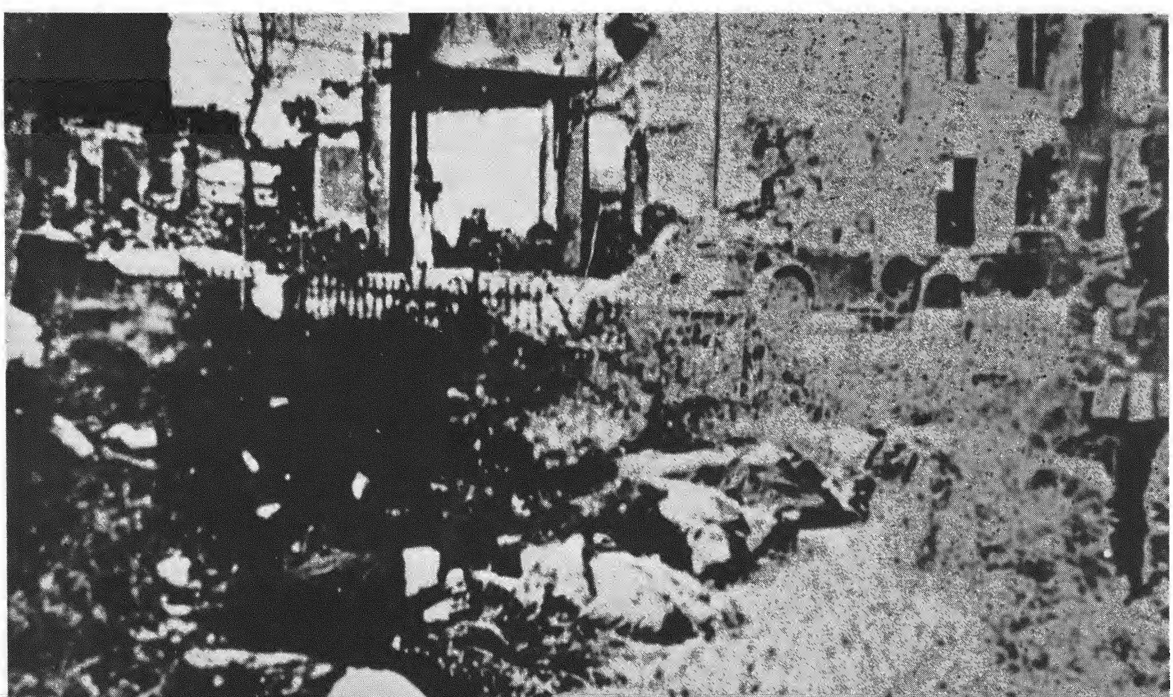
סוניה צ'ציק מספרת:

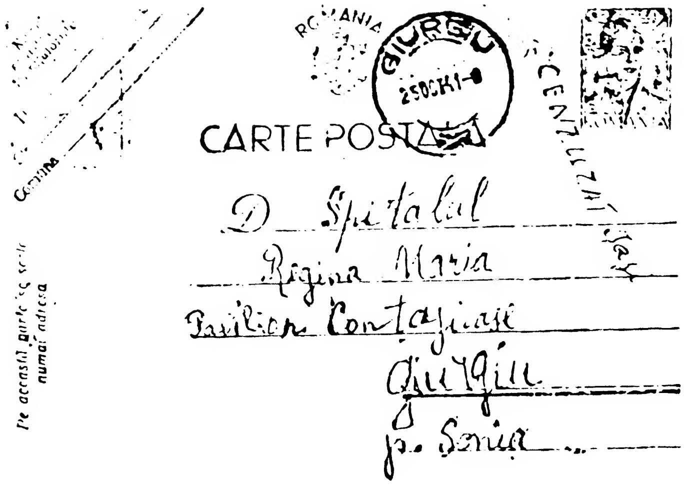
כאשר חזרה מסיביר לבלצי נודע לה על שוחט יהודי (בשם י.) שנשחט על ידי רוצח אשר שחט אותו באותו חלף־הסכין שהיה שוחט את הבהמות".

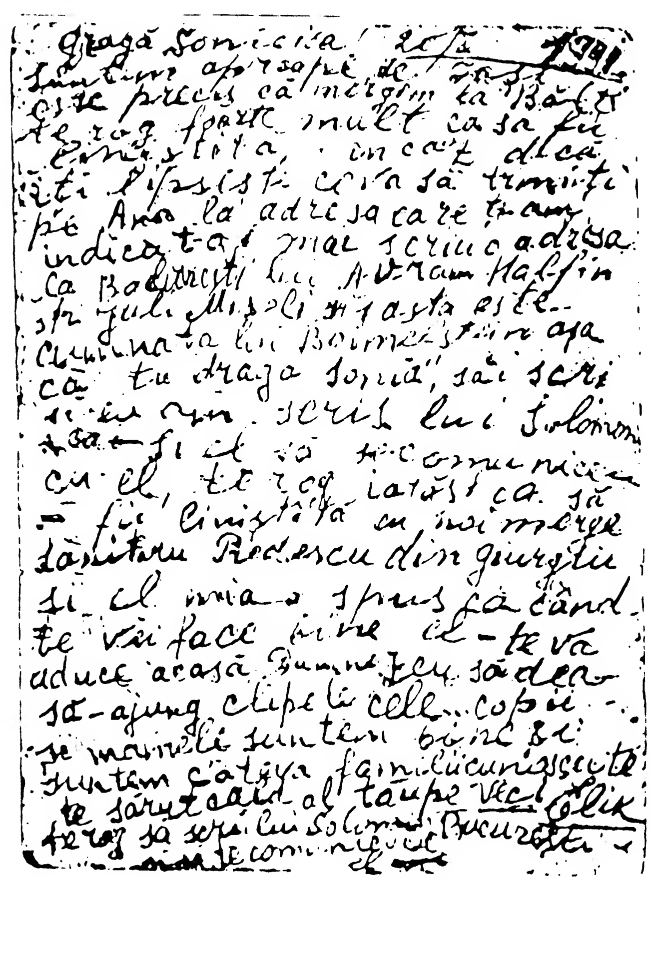

למעלה: הועד האחרון של קהילת יהודי בלצי לפני הוצאתם להורג, **משמאל לימין**, סומר ציטרמן, יוסף ברויטמן, ברנרד ולטר (הניצול היחידי שהוצא מהשורה בהתערבות מבוקרסט) ססה דיאגוט, אייזיק שכטמן, שמרל שוחט, ברוך בלנק, סוכר רויטמן, שמעון גרינברג, קריפס, לייביש גולבטי, יעקב טננבוים

למטה: גוויות קדושי בלצי שהוצאו להורג ב"גן־הקטן" שממול לכנסיה "סובור"

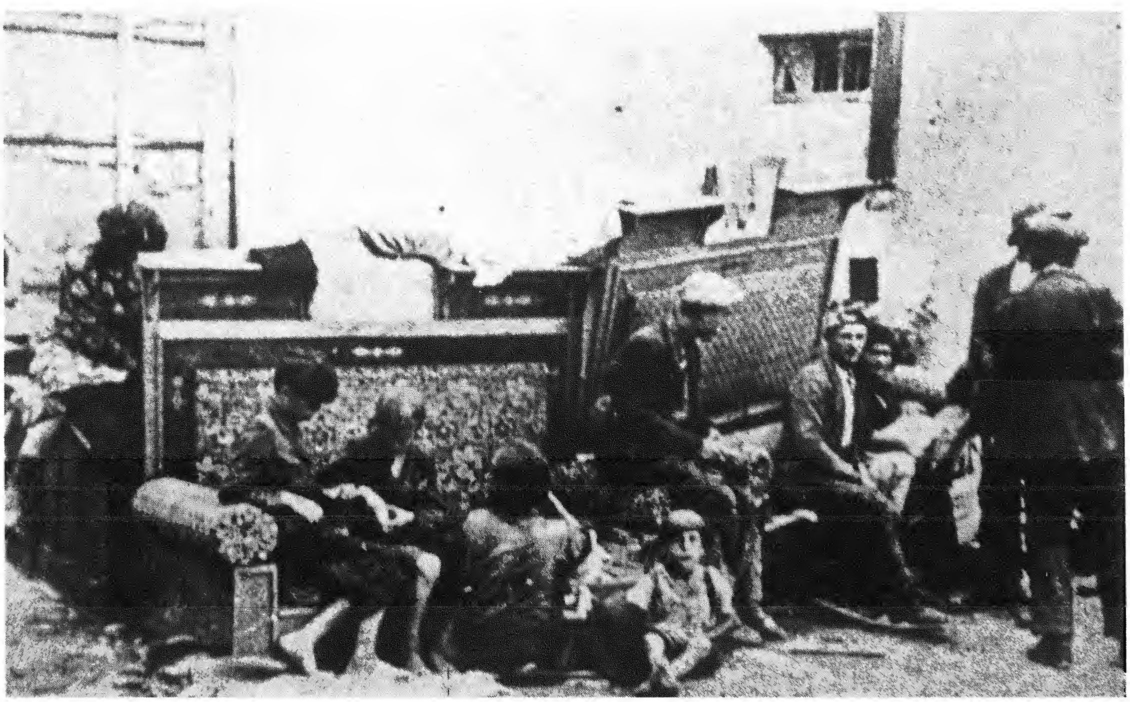

Draga Sonicica! 20/x 1941
Suntem aproape de [illegible]
este precis că mergem la Bălți
te rog foarte mult ca să fii
liniștită, încât dacă
îți lipsește ceva să trimiți
pe Ana la adresa care ți-am
indicat-o, mai scriu o adresă
la București lui Avram Halfin
str. [illegible] asta este
cumnata lui Burmeister, așa
că tu dragă Sonia, să-i scrii
și eu am scris lui Solomon
[illegible] și el să [illegible] comunice
cu el, te rog iarăși ca să
fii liniștită eu am mers
la doctoru Rădescu din Giurgiu
și el mi-a spus că când
te vei face bine el te va
aduce acasă. Dumnezeu să dea
să ajung clipele cele [illegible] copii
și mamele suntem bine și
suntem câteva familii cunoscute
te sărut cald al tău pe veci Elik
te rog să scrii lui Solomon București
[illegible] te comunice [illegible]

הגלויה מופנית
לסוניה זיבנברג
במחנה הריכוז ג'יורג'יו
ברומניה מבעלה ביאסי

הגיטו בבלצי – חצר בנק מולדובה

פינה של הגיטו בבלצי

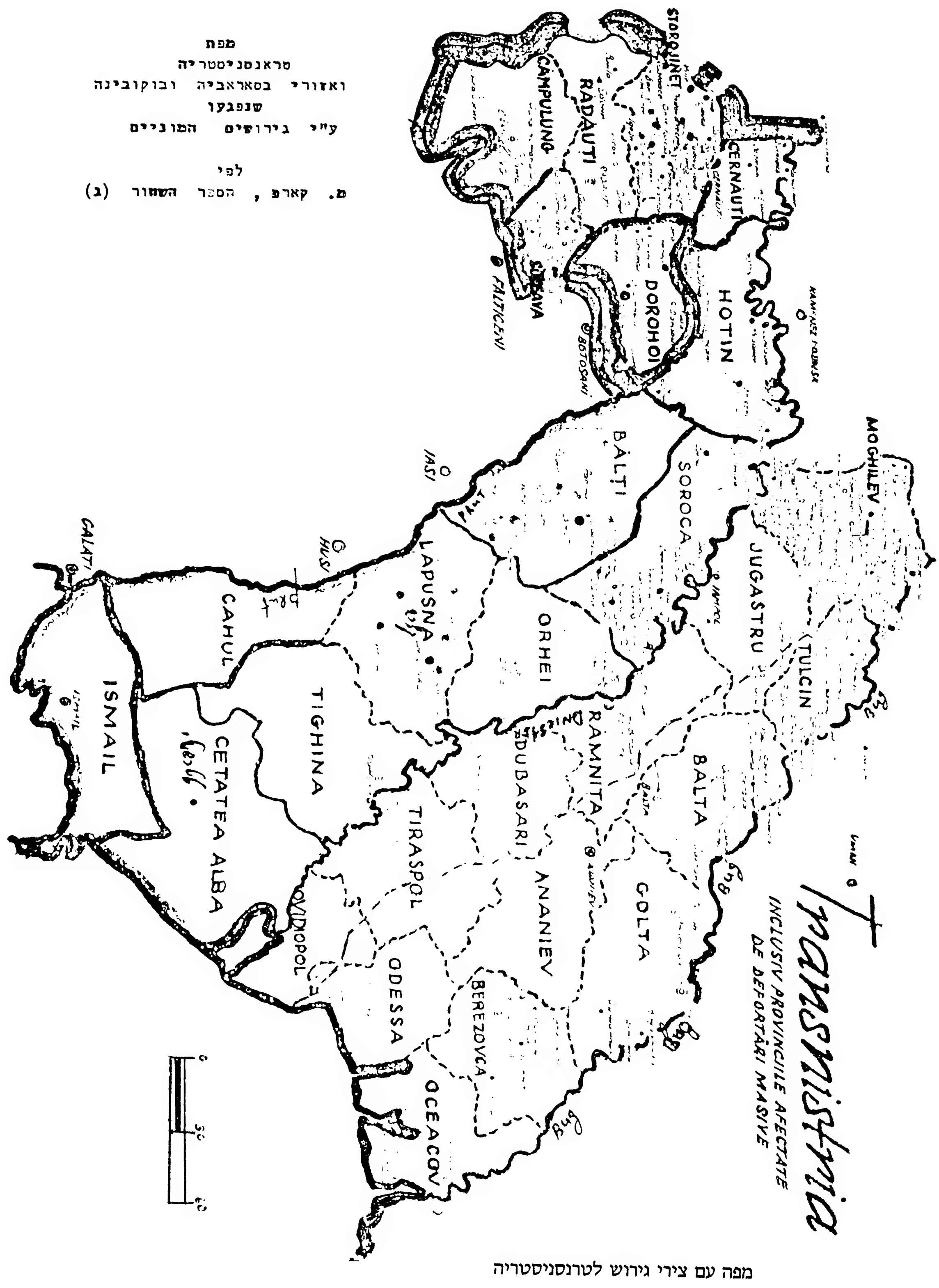

קרבנות השואה מובאים לקבר ישראל עם גמר המלחמה, בלצי (1945)

מפת
טראנסניסטריה
ואזורי בסאראביה ובוקובינה
שנפגעו
ע"י גירושים המוניים

לפי
מ. קארפ, הספר השחור (ג)

מפה עם צירי גירוש לטרנסניסטריה

והכדור בוער ואיננו אוכל

נעמי אבי־יצחק (טור־כספא)

נעמי אבי יצחק (טור כספא)

ועדיין, כשאני רואה ירח אדום נובט באופק, מטפס ועולה בשלבי הרקיע, מיד מזדקרים החושים, כולי נדרכת, כמובן, זאת הרגישות המופרזת שלי, ומיד גם מדמה לשמוע נביחות מתעצמות של כלבים, אשד של כלבים, הם קרבים מחרישים את אוזני, עוטים עלי, רומסים אותי, קורעים עורי, ננעצים בתוכי, ואז, לפתע, נסוגים. נסוגים, נסוגים, ונמוגים... ותמיד אותו מראה, והתחושה זאת... כמו אז, לפני שנים.

"החזיקי בי היטב שלא תיפלי", רוצע בי קולה של אמא היושבת לצידי. גווה כווץ ודרוך ומבט איילה עקוד בעיניה. שתינו מתנוססות במרומי פירמידת חפצים נדות בקצב פרוע, צרורות שונים ומשונים מלופפים ומקושרים בחבלים וברצועות עור, שקי בד מלאים, מזוודות מקרטון ועץ שפינותיהן מעוגלות ומטולאות וחבילות עטופות במרבדי צמר עיזים צבעוניים – עבודת יד של איכרים, כל הכבודה הזאת מעומסת על גבי עגלה הנעה בדרך עפר זרועה מהמורות ואנו ממעל וגופנו הופך חלק מהגוש המקרטע. אמא מנסה למצוא לעצמה תנוחה נוחה יותר, ידיה לופתות בכוח את דופן העגלה שצורתה טרפז, גבה מקומר וראשה רכון בתנוחה מגוננת ומחפה על כרסה המזדקרת. היא כבדה עכשיו, ואבא אמר שיהיה לי אח.

אנו, אבא, אמא, אני, שתי דודותי, דודי ואיזיה, רק חולייה זעירה מהמוני האדם בתוך שיירת עגלות המתפתלת כזחל אין סופי. בעליות יורדים כולם מהעגלות פרט לאמא, זקנות וילדים קטנים, הם מתנהלים לאיטם כשידם לופתת את דופן העגלה או את היצול האחורי. כל המראה הזה היה בעיני אז כמין קסם. התנועה, בליל הקולות מסביב, העגלונים הגוערים בסוסים, חישוקי הברזל באופני העגלות המפצפצים רגבי עפר יבשים בחריקה יחודית כל כך שאין דומה לה והצורמת לי אף עתה, ריחות גללי הסוסים ובמיוחד במיוחד נביחות הכלבים. כל אלה, בצמידות להדם המשתכפל ללא קץ, כאילו הייתי בתוך סיפור.

ככל שקרבנו לכפרים שעטו לקראתנו הכלבים הנזעמים, נובחים בטירוף מתגבר, מפלצות אימתניות הגולשות מכל עבר, שיניהם, הבל פיהם, הנה הנה הם בתוכנו, אך לפתע נרתעים מצליפת השוטים. הם מתמעטים, נושרים, מתמזערים ונביחותיהם גוועות בעורפנו.

התחושה המחליאה הזאת תוקפת אותי תכופות. זה רק חלום אני אומרת לעצמי בתוך החלום, והוא חוזר כספחת לאורך כל החיים. מין כאב נבזי, קודח ונובר בתוכי ללא סוף, כל־כך פיזי עד לבלי שאת, ואז אני מתעוררת בבעתה. כמובן, אני חושבת לעצמי, טראומה של ילדות שרודפת אותי – אולי תזה מצויינת לתואר בפסיכולוגיה.

ואני ראיתי בכל החזיון הזה את שאבא היה נוהג לצטט באוזני: "שמש בגבעון דום וירח בעמק איילון"... אך במקום הזה אין גבעון, ולא איילון, והשמש הרי כבר שקעה לה מזמן. לפתע, מתוך השקט הצטלצל קולה הצלול והדק של דודתי רייזה'לה – אמא נהגה לציין בגאווה כי לרייזל שלה קול של זמיר – היא ובעלה מישה נסעו על העגלה שלנו:

"אוי וועי, דאס איז דאך אפאיער, א שטייטל ברענט" – אוי ואבוי, זאת היא אש, עיירה בוערת. והיא אמרה זאת באידיש, כולם פרט לאבא, אמא ואני דיברו בשפת האידיש, אנו דיברנו בינינו רק עברית, תמיד כך, רק עברית. מאז פלשו הסובייטים לתוך חיינו ידעתי שאסור לי לדבר עברית מחוץ לבית, פן ישמעו, ואבא אמר שמעתה נדבר עברית אך ורק בתוך הבית. מבטו היה כל כך עגום וקמטי מצחו העמיקו כשאמר זאת, לפיכך ידעתי שאין זה לא משחק ולא בדיחה ואף לא דבר קל ערך, פתאום, לדבר עברית רק בתוך הבית ושאיש לא ישמע?

ומישהו אחר קרא בהתרגשות מעגלה שכנה:

"אוי וועי, דאס איז בעלץ, זי ברענט" – אוי ואבוי זאת בלץ, היא בוערת.

העגלונים הניחו מידם את השוט, גם הם, כמו הצמיתם מטה כשפים, עיניהם ננעצו במראה המרתק. האופק היה מסך ענק, תפאורה יורקת צבע שרב אמן בראה, ואנו כאן נעים על במה עצומה החורקת וכורעת מעומס העגלות.

אמא לחצה את כתפי בחוזקה אל גופה, היא אמרה בעצב: "עבורם זאת רק שריפה, אבל בשבילנו כנראה התחלה של פורענות".

בשקט ששרר סביב אפשר היה אפילו לשמוע את ליבם, כמו הענבלים והם עצרו נשימתם. העיניים היו פעורות נוכח כדור האש הפורץ מגדרו ומשנה נפחו וצורתו מדי רגע, חזיון מפעים ומהפנט. כך הם עמדו רגעים רבים. ואמא לחשה לי, גם ברגעים אלה לא נטש אותה יצר ההוראה: "את יודעת, כשפורצת שריפה ביערות", היא תמיד אהבה לספר על הטבע ופלאיו, אף למדה מדעי הטבע באוניברסיטה בפירנצה, היתה מספרת רבות על אותה שנה בה למדה באיטליה. היא הרהרה בקול לתוך אוזני: "ביערות, כשפורצת שריפה, החיות השונות, מתקבצות יחד בחבורות, לא רק חיות מאותו מין – אפילו האויבות בנפש – הן מצטופפות ונצמדות, הן צופות בחרדה באש המכלה את מקום המחיה שלהן. הביטי באנשים האלה כאן ליד העגלות". ולאחר שהות נעצה מבטה באופק – "ושם רחוק, העיר כל הזמן בוערת...".

אבא עמד ליד העגלה עיניו אל האש וקולו כמו הד חוזר מבאר עמוקה:

"לפני שיצאנו מבלצי הזהרתי אותם, אמרתי להם שיצאו מיד, שיעשו כמונו, שיעזבו הכל ויסעו. מי יודע אם הספיקו לצאת בזמן?"

אמא היתה אומרת תמיד שלאבא חושים חדים כמו לחית יער: עוד בטרם תנבט הסכנה כל כולו נדרך לקראתה.

היה מין שקט רועם, העיניים התוהות עדיין נשואות היו למערב. הדוד מישה עלה בקפיצה על העגלה וישב לצידנו. תמיד היה מכווץ את מיצחו הרחב כשהתכונן להגיד דבר חשוב, הוא מיצמץ עיניו השועליות ובהרהור קריר:

"כל העושר של היהודים המרוכז שם בבתי החרושת, בחנויות, וכל הבתים היפים, יש לה לאש עבודה רבה". הוא עצמו היה איש העיירה הקטנה, מורה מלמד ומעלאמעד כפי שאמא היתה אומרת – הרי פירושו – דלפון, וכמובן גם קומוניסט מוצהר.

ואשה אחת צעקה מאחת העגלות: "אוי וועי איז מיר, אוי וועי איז מיר" – אוי ואבוי לי, ספקה כפיה ופרצה בבכי מר. אחריה, בזו אחר זו כבשירת קנון של מקהלה, פרצו יבבות גם מפיהן של נשים נוספות. הן קראו בשמות בני משפחתן שנותרו בבלצי ואשר אולי לא הספיקו לברוח. האופק שהורבץ בגוונים משתלחים של אדום וארגמן, נראה היה רועד ומרצד ומפסק את קולות האנשים המקפצים בקצב האיטי של העגלות.

דודתי רייזה'לה שישבה מכווצת כחתולה על גדר עץ חדודה לחשה: "אוי מישה, מה אתה מדבר על העושר, ומה על האנשים שם וכל בתי־הכנסת, בתי־הספר, הספריות, התיאטרונים, כל אלה אני מכירה היטב, אל תשכח שלמדתי בגימנסיה בבלצי".

אמא היתה אומרת שהדוד מישה נדבק בחיידק הקומוניזם, ומאז שהסובייטים נכנסו לבסרביה, וזה קרה אשתקד, השתדלה לא להתעמת איתו בויכוחים מיותרים. אפשר היה גם להבחין כשדיברה עליו שלא בנוכחותו, בנימה של "נו לרייזה'לה שלי היה מגיע משהו טוב יותר".

מאוחר יותר סיפרה לי אמא על כל אותם ימים שחייתה בבלץ, לומדת ומלמדת, מתפרנסת ממתן שיעורים פרטיים בעברית לילדי האמידים, וכך מממנת גם את לימודיה של אחותה רייזל, ואחר־כך גם את לימודיו של אחיה היחיד והאהוב לייבל'ה. היא היתה אומרת לא פעם בהבקיעה לפתע ממעגלי העצב הגאה בהם אהבה להתבצר:

"הביטי על כפות הרגלים שלי, כמו שאת רואה אותן, עם האיבערביינדלעך" – עצמות בוהן בולטות – הייתי הולכת בכפור, ברחובות בלץ, שוקעת בשלג העמוק, גם לא היו לי נעליים מתאימות לחורף, רצה לכל חלקי העיר, עייפה ורעבה רק כדי להשתכר כמה ליי". הליי היה המטבע של הרומנים ששלטו בבסרביה בין שתי מלחמות העולם.

מכל הילדים שהיו בשיירת העגלות הארוכה כנראה הייתי היחידה שהכירה את העיר בלצי, זאת שלהבותיה התאבכו והתעגלו לכדור אש במרחק של כ־40 ק"מ מאתנו. הכרתיה לא פחות טוב מאשר את עיירת הולדתי זגוריצה ואת קפרשט, עיירת הולדתה של אמי. היה זה משולש ישובים שנעתי ביניהם מקטנות. בפגרת הקיץ בכל שנה, לאחר שנת הוראה מתישה בגימנסיה של זגוריצה, היו אבא ואמא אורזים את כל הדרוש לשהייה של חופשה. היינו מפליגים על גבי עגלה מתערסלת לתחנת הרכבת הקטנה והקרובה דרוקיה, ומשם שועטים ברכבת לעיר בלצי. וכשמגיעם ברכבת לבלצי, עוברים מהרציף אל בנין התחנה, ויוצאים בצידו השני של הבנין, שם כבר ממתינות הכרכרות המפורכסות בגדילים צבעוניים בפעמונים ובפנסים באחוריהן, קראו לכרכרה כזאת פאייטון. רתומה היתה לשני סוסים צוהלים, פנסים גם משני צידי המושב הגבוה של העגלון, ושתי מדרגות נמוכות באמצעיתה להקל על עליית הנוסעים. אבא היה מאותת לאחת מהן, ומיד אנו עולים בגאון, ושוקעים נינוחים לתוך המושב האחורי הרך כשמעל ראשינו מחפה מין גגון מעוגל עשוי יריעה שחורה, אותו אפשר גם לכווץ בדיוק כמו אקורדיון ולקפל לאחור כשמזג האוויר נאה, ואף לראות את קיפוץ הכוכבים ממעל בטיול לילי ברחובות בלצי.

בבלצי היו הרחובות הראשיים מרוצפים בשורות קשתיות של אבנים קטנות מרובעות. גם כפי שניתן עדיין לראות כמותן באי אילו רחובות עתיקים שנשתמרו בערי אירופה. לא כמו בזגוריצה וקפרשט ששם היו האנשים שוקעים בבוץ לאחר הגשם, ותערוכה של ערדלי גומי היתה ניצבת בכניסה לכל בית. בשמעי את המילה בלץ, עדיין בוקעים מתוכה כמו אז, אותן נקישות קצביות של פרסות סוסים, צליל מגע הגלגלים באבנים הללו, והד דרדורי עונה מהבתים. מין מנגינה בקצב קטוע של טונים ספורים החוזרים על עצמם, וביניהם, מדי פעם, שריקת השוט הצולף, מזכיר את "הפרשים הקלים" של סיופה, והערדליים של אנשי בלצי כמובן לא היו מרופשות כערדליהם של אנשי העיירות הקטנות.

כך היינו מגיעים ונוחתים לתוך הבית הגדול של סבתי מרים מצד אבא. הבית שלה היה תמיד סואן, דודים ודודות ובניהם, כולם היו הולכים ובאים בהמולה, חלקם אף מתגוררים בביתה ועובדים שם. הבית היה מפוצל לאגפים, האגף הימני למגורים, השמאלי שימש כבית־חרושת לאיטריות, ובו עבדו אחדים מבני המשפחה. בחצר היה סוס כסוי עיניים הולך וסובב במעגל. על עיניו הצמידו שתי פיסות עור שחורות, כנראה כדי שלא ישתגע. היה רתום לקורת עץ אנכית, מסובב אותה וכך מפעיל את מנועי בית־החרושת. ובהגיענו לבית סבתא הייתי מיד רצה לחצר. אחד הדודים היה דואג להושיבני על אותה קורה סובבת בהחזיקו אותי לבל אפול ומתמוגג לראות את "העיניים הנוצצות משמחה של הילדה".

מדי קיץ היתה אמא מנצלת את החופשה בבלצי כדי לתור בחנויות הבדים, היתה רוכשת בדים

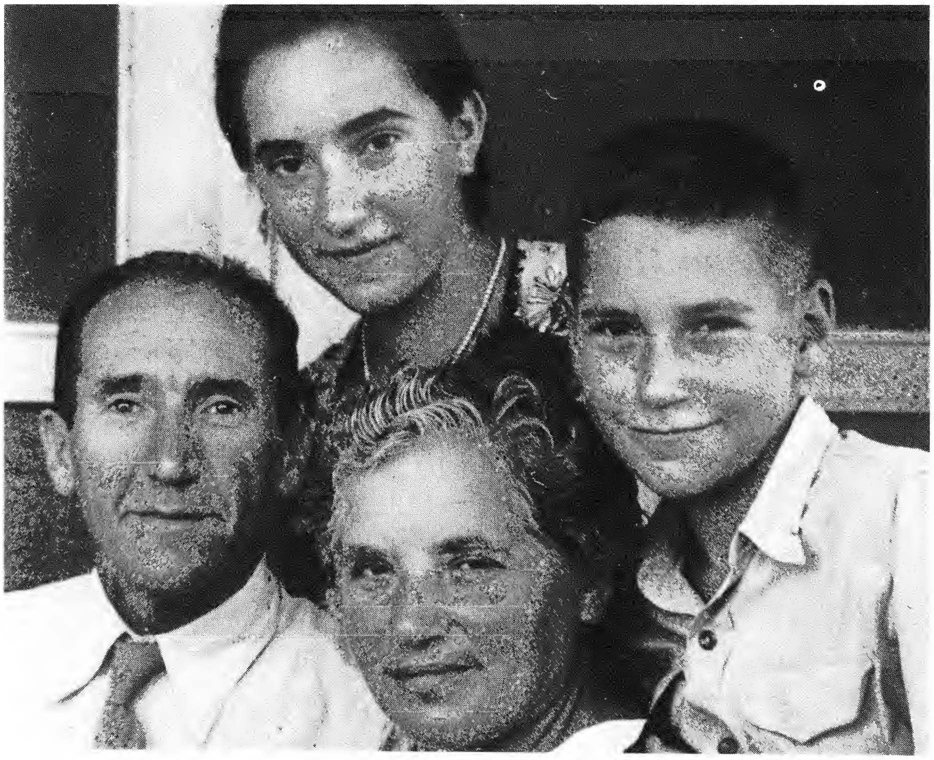
יפהיפיים, משי וצמר טהור "מורה צריכה להתלבש כיאות" – היתה אומרת להצדקתה, ואף חוזרת מדי שנה אל אותה תופרת מעולה, כדי שזו תתפור לפי הז'ורנלים האחרונים מפריז, שמלות וחליפות עבור שתינו, ולפעמים אפילו מאותו הבד. בגדים אופנתיים לא נמכרו אז בחנויות. ואבא היה נוהג להפגש עם ידידיו בבלצי, מורים וחברים מתנועת הגורדוניה, היה פעיל בתנועה זאת גם מרצה ומדריך בה בטרם עבר לזוריצה.

כדור האש במערב הלך ותפח, השמים סביבו עטו גוון אדום בהיר. העגלונים, שברגיל היו איכרים קשי יום, הזדמנה להם עתה עיסקת חייהם. ודאי חשבו לעצמם: "אם הז'ידים דווקא רוצים לברוח, שיברחו, לא יזיק לנו לפטם את כיסינו הריקים במזומנים שלהם". הם מיהרו לדפוק בסוסים, להמשיך בדרכם, אולי יספיקו להעבירנו את הנהר, לפרוק אותנו, לחזור ולהעמיס יהודים נוספים פעם ופעמיים.

במורד הגבעה שעטו הסוסים. והעגלות שוב שילחו צלילי מתכת צורמניים. אמא אמרה שהרעש הזה, בשעת ערב זאת, ודאי מפריע לקצב צמיחת החמניות והתירס שבשדות. כדור האש המסתחרר שנראה לנו ממרומי הגבעה, נעלם זמנית מעינינו עם רדתנו במורד. וכשעלינו שוב במעלה הדרך, היה האופק עוד יותר מואר ומרהיב באדום זוהר.

בלצי היתה למאכולת אש, טרף למפציצים הגרמניים ולגייסות הרומניים והגרמנים המטירו עליה פצצות תבערה ללא סוף. יום יום היו עטים עליה בשעות אחר־הצהריים, מטילים את הפצצות. גגות העץ התלקחו כגפרורים והלהבות האירו את כל חלקי העיר ובשעות החשיכה שאבו אליהן מדורות האש מפציצים נוספים להשלמת החורבן. רק לאחר ההפצצות האלה החלו יהודיה של בלצי לנוס על נפשם, אך הצבא הגרמני כבר שרץ אז במבואותיה וכך נפלו הם, כפרי הבשל לתוך מלתעותיו.

אהרן, דבורה, נעמי ויוסי טור כספא

לייביש גאלאוואטע

מתוך קובץ שירים: "א לעבען צווישן טאוולען"

אפרים אויארבאך

אַ בינטל יידן, בעלצער יידן, פאַרן טויט
ביים קבר שטייען, וואַרטן אויפן זאַלפּ,
די פּיאות וויינטקע פון שאַרבנס גלאַטע,
זעסט אויף די פּנימער די אַשיק־גרויע הויט, –
אין פרי־יאָר טאָג פליט איבער זיי אַ שוואלב, –
און איינער דאָרט איז לייביש גאָלאָוואַטע.

דערקענט האָב איך אים אויפן טרויעריקן בילד,
כאָטש עלטער איז ער דאָ אויף איבער דרייסיק יאָר
און ס'איז זיין הויך געשטאַלט סוטולעוואַטע.
אַפילו פאַרן טויט איז שמייכל זיינער מילד,
ווי פון אַ חלום אויפגעשטאַנען אין קאַיאָר, –
דער שכן מיינער, לייביש גאָלאָוואַטע.

געדענק איך אים, ווי זומער פונעם פעלד פאַרנאַכט
איז ער געקומען אין אַ וויסן שטויב־כאַלאַט,
דער שטערן זוניקט איבער אויגן מאַטע.
דעם פולן סטעפּ האָט ער צו אונדזער שוועל געבראַכט,
דעם וויינטיקן, דעם תבואהדיקן אַראָמאַט
און שטילקייט אייגנס, לייביש גאָלאָוואַטע.

פּירקאַנטיק איז געווען זיין קליינע, שוואַרצע באָרד, –
אַ ציידן רעמל צו דעם פּנים לויטער פליוש.
געווען אין יאָרן יינגער ווי מיין טאַטע,
נאָר עלטער איז געווען זיין אויסגעטרויערט וואָרט,
וואָס אויסגעטייטשט האָט ער עס מיט אַ קלוגן דרוש,
מיט דעם געמיט פון לייביש גאָלאָוואַטע.

אין שטוב ביי אונדז, אין ווינטער, ביי אַ גלעזל טיי,
גערעדט האָט ער פון דער "הצפירה", דעם "הזמן", –
נישט שייך, לשון־קודש, נאָר עפּעס איז שטשערבאַטע, –
נאָר וואַרעם, זעט איר, איז אים, אַז ער לייענט זיי,
די שרייבער היינטיקע, וואָס שרייבן אין זשאַרגאָן,
בסתר לייענט זיי לייביש גאָלאָוואַטע.

דער מענדעלי, ר' לאָזער, איז אַ קלוגער ייד,
ער פאָרט אַרויס מיט זיין עגלה אויפן פעלד
און מאַכט זיך ווי ער רעדט זיך תמעוואַטע,
דערציילט אייך ווי גאָטס וועלטל וואַקסט און בליט,
ער לאָזט אייך אָבער הערן גאָר אַ סך, פאַרשטעלט, –
פאַרחלומט טרינקט די טיי לייביש גאָלאָוואַטע.

יהודה שטיינבערג – ער איז, דאַכט זיך, פון ליפּקאָן, –
אַ מעשהלע דערציילט ער, גיט עס אייך אַ נעם.
צו מענדעלין קומט ער נאָך נישט לעת־עתה,
נאָר ליב האָב איך ביי אים דעם פּשוטן זשאַרגאָן.
אַז ער דערציילט אַמאָל פון הייליקן בעל־שם,
איז מלא־טעם, זינגט לייביש גאָלאָוואַטע.

דער ווינטער אויף דער נאַכט איז שטוביק איינגעצאַמט,
אַן אינדזל איז די שטוב אין שניי, אין פראָסט, אין ווינט,
אין קאַלטע פענצטער וואַרעמט זיך די וואַטע,
דעם מענטשנס קול איז ברוסטיק, טיפער און באַטעמט,
דיר דאַכט זיך, אַז אַ פּשוט וואָרט אַ ליכטל צינדט,
ווי איצט דאָס וואָרט ביי לייביש גאָלאָוואַטע.

אין דעם פאַרשטערטן פּסח ניינצן הונדערט דריי,
פון קעשענעוו האָט זיך דערטראָגן דער פּאָגראָם,
געדאַכט האָט זיך, אַז נעכט אין ניסן זענען שבט'ע,
מיט קעלט און שרעק, מיט לויער און מיט הייסן בליי, –
אַ בלאַט געשיכטע האָט געעפנט אַ תהום, –
אַריינגעקומען איז אין שטוב לייביש גאָלאָוואַטע.

געקומען איז ער שווייגן, האָט ער שטיל געזאָגט,
בציבור שווייגן, ווי צוקאָפּנס ביי אַ מת.
וואָס דען? נאָך איצטער זאָגן ברוך אתה?
און צוגעהערט האָט ער זיך, ווי דער זייגער שלאָגט,
דער אומרו וויגט זיך און די וואָג גיט זיך אַ פּרעס,
פאַלט נידעריק דער קאָפּ ביי לייביש גאָלאָוואַטע.

דערנאָך האָט ער געפֿרעגט: וואָס הייסט קידוש השם?
צי זוכה־זיין דערצו קען ער, דער פּראָסטער ייִד?
האָט ער געאָנט דעם קרבן זיינעם שוין בשעתו?
געציטערט האָט ביי אים אויף רעכטן אויג די ברעם,
דער שאָטן זיינער אויף דער וואַנט שטום געקניט, –
געשוויגן האָט שוין לייביש גאָלאָוואַטע.

דאָס בילד פֿון די קדושים אין מיין שטאָט, אין בעלץ,
הענגט אויף אַ וואַנט אין זוניק־וויסער תל־אביב,
און איבער דעם – די הייליקע, די גלעזערנע לאַטע.
אַ דין צעקנייטשט פּאַפּיר, אַן עלטערדיק פֿאַרגעלט
נאָר אויגן יידישע, צערדיק און טיף
און טיפֿער זענען זיי ביי לייביש גאָלאָוואַטע.

עדותו של ברנרד ואלטר

ציטוט מדו"ח מס' 18 "הטבח בעיר בלצי" מפי ברנרד ולטר, היושב ראש האחרון של הקהילה היהודית בבלצי (עמ' 59, "קארטיא ניאגרה" מ. קארפ.)

למעשה לא היה זה ועד קהילה אלא ועד של היהודים שנשארו בבלצי לאחר שאלפים הצליחו לברוח עם פנוי הצבא האדום.

"העיר בלצי נהרסה על יד האוירית הגרמנית והרומנית על ידי הפצצה כמעט מדי יום. כשלושת רבעים מן הבתים הפכו להריסות היות והעיר היתה ללא הגנה, היו אוירוני האויב באים בקלות. כל יום אחר הצהרים בין השעות 4-5 ומטילים פצצות תבערה. מאחר ומרבית הבתים היו עם גגות של רעפי עץ הם הוצתו בקלות. האש היתה מתפשטת והשרפות נמשכו לתוך הלילה והאירו על ידי כך כלפידים בוערים ענקיים למפציצים אשר היו באים בשעות 8-9 בערב וגרמו לנזקים איומים.

לאור הסכנה האוירית, מאחר שהרבה יהודים נהרגו בפצצות אלה, החלה האוכלוסיה היהודית בורחת אל הכפרים שבסביבה; כל אחד נטל אתו קצת מטלטלים ודברי ערך.

אבל בכפרים השיגו אותם המחנות הרומניים והגרמנים אשר בכל מקום היו שודדים, מענים, מתעללים בנשים ובנערות והורגים אנשים.

בלצי נכבשה ב־9 ביולי על ידי הצבאות הגרמניים מן המחנה ה־11 בפיקודו של הגנרל פון שוברט, אשר הקים בעיר בלצי את מטהו.

מאחר והחזית התרחקה מיד החלו היהודים שנותרו בחיים מן הטבח בכפרים לחזור לעיר. אך במידה שהגיעו היו נאספים לפי פקודת המשטרה הצבאית הגרמנית בראשותו של הפילדקומנדנט קולול קילר ועוזרו הקפיטן פראסט לתוך שני מחנות ריכוז שהוקמו, אחד בחצר בנק מולדובה ואחד בחצר בית הסוהר למאסר מונע.

בערב ה־11 ביולי, באמתלה שיהודים ירו כביכול בנשק על משאית גרמנית, נלקחו תוך המחנה 10 יהודים ונורו בחצר הגינה שלפני הסובור הישן.

בינתיים, בפקודו של הקפיטן פראסט הוקם ועד שיעמוד בראש הגיטו בהרכב של 12 נכבדים יהודים בראשותו של ברנרד ואלטר לשעבר סגן ראש העיר ונשיא לשכת המסחר והתעשיה. על ועד זה הוטל לדאוג למזון ולמצב הסניטארי של היהודים אשר רוכזו בשני מחנות הריכוז.

ב־15 ליולי בשעה 5 אחר הצהרים הובאו חברי הועד למפקדה של המשטרה הגרמנית שם דרש מהם הקאפיטן פראסט שיכינו רשימה של 20 קומוניסטים יהודים כדי שיוצאו להורג. החיה הוסיפה כי

בהעדר רשימה כזו יוצאו להורג מספר דומה של יהודים ובראשם בתור ראשון חברי הועד. למרות סכנת החיים הצפויה להם הסס הועד ובאמצעותו של היו"ר הודיע לקפטן פראסט את סרובם להגרר למעשה שפלות כזה.

מיד נאסרו כל חברי הועד לאחר שנערך אצלם חיפוש ונשדדו מהם כל שהיה להם. כיוון שמתוך אי בטחון לצפוי להם בכל רגע, היו כל היהודים נושאים עליהם כל מה שהיה להם כדברי ערך. הם הובלו בשורה ערפית; אחד, אחד בלווי השוטרים הגרמנים אל המחנה שבחצר הבנק מולדובה. כאן הובלו תחת שמירה אל הגדר שבחלק האחורי של החצר לעיניהם המבוהלות של בני משפחותיהם ויתר היהודים שהסתכלו בכאב ובחוסר אונים איך מובלים לקבר אלה אשר היו יכולים עדיין להיות משענתם היחידה.

על ידי גדר המחנה הוחזקו חברי הועד כחצי שעה, עונו, התעללו בהם וצולמו על ידי החיילים הגרמנים אשר הופקדו על השמירה.

אחר כך הובאו עוד 44 יהודים מתוך קבוצה של 150 אשר הוחזקו כבני ערובה במרתף הבנין וכולם הוטענו בשתי מכוניות משא. עד לצאתם בשער נלוו אליהם יתר היהודים המיואשים, הנשים תלשו שערותיהן בבכי ותמרורים, התרפקו לרגליהם של יקיריהם אותם הם רואים אולי בפעם האחרונה בחיים.

בשעה שמונה בערך הגיעו המשאיות עם היהודים לסלובוזיה בלצי, בנקודה הנקראת פלמינדה, שם היתה תחנת נסיונות ללשכת החקלאות של בלצי ועליה מחצבה. היהודים חולקו לקבוצות של כ־15 איש ונצטוו לחפור לעצמם את הבורות לקבר. ניתנו להם אתים לחפירה אשר הובאו לכך במיוחד. לאחר גמר כל בור, נצטותה כל קבוצה אשר גמרה לחפור את הבור שלה לשכב עם הפנים לקרקע וכל אחד מן הקבוצה קבל כדור בראש מן העורף. אחדים מתו במקום אחרים עדיין גססו ונאלצו להתחנן בפני הרוצחים שיוסיפו כדור שני. ההרוגים כוסו באדמה על ידי הקבוצות שטרם נורו. הקבוצה האחרונה נקברה על ידי הרוצחים".

מן הטבח ניצל רק יו"ר הועד, ברנרד ואלטר, מאחר וולטר נהנה מידידותם של רבים מבין הרומנים של בלצי. הוא ניצל הודות למרצו וטוב לבו של ראש המשטרה הרומנית דימיטרו אגפיה, אשר הצליח לקבל אישור חנינה מאת הקפיטן פראסט עבור ולטר ועל ידי כך הוציא את הקרבן מתוך הבור המוכן כ־3-2 דקות לפני שנורה.

בלילה שבין 16-15 ליולי נורו עוד 20 יהודים מבין בני הערובה על ידי חיילי הגיסטפו גם כן באמתלה כי ירו על הצבא הגרמני. גם הם נורו בגינה שלפני הסובור הישן.

אחר כך עזב הצבא הגרמני והגסטפו את בלצי.

גורלם של היהודים שנשארו בחיים הופקד בידי חיה אחרת, המיור יון גראדו מן המרכז הטריטוריאלי. בהשגתו הובלו היהודים למחנה הסגר בחורשת הריאוצל, 12 ק"מ מן העיר. הם נסגרו בתוך כמה בקתות עלובות, מוקפות בתיל ותחת משמר צבא. כאן חיו בתנאי רעב ותנאים סניטריים איומים, דבר שגרם למותם של המונים. אלה שנותרו בחיים, הועברו לאחר זמן מן המחנה ריאוצל אל מרקולשטי, שם נערך טבח איום. אלה שנותרו בחיים הוגלו לטראנסניסטריה.

זכרונות פֿון באַלץ אין צײַט פֿונם חורבן

גאָלדיאַק וואָלף

גאלדיאק וואלף

די פֿאַרניכטונג פֿון דער ייִדישער קהילה פֿון באַלץ, בעסאַראַביע, אין 1941, האָט זיך אָנגעהויבן דעם 22 סטן יוני 1941 מיט די בָמבאַרדירונגען פֿונעם ייִדישן טייל פֿון דער שטאָט, און מיט די געפֿערלעכע שׂריפֿות, וואָס זענען דעמאָלט געווען. די גאַנצע ייִדישע באַפֿעלקערונג האָט פֿאַרלאָזט די שטאָט און איז אַנטלויפֿן אל ארבע פּינות העולם, אין די דערפֿער, וואָס האָבן זיך געפֿונען צאַרום דער שטאָט. פֿיל משפּחות, וואָס האָבן געהט די מעגלעכקייט, האָבן זיך געלאָזט אין דער עוואַקואַציע, צוזאַמען מיט דער סאָוועטישער מאַכט און אַרמיי.

איך מיט מײַן פֿרוי און קינד, מיר האָבן דערגרייכט מאַקולעשט. דאָהאָבן מיר געטראָפֿן מיכל גלעזער און פֿיל אַנדערע פֿון באַלץ. פֿון מאַרקולעשט האָבן מיר דערגרייכט קיין דאָמבראָווען. דאָ איז דערמאָרדעט געוואָרן נאָטע באַרענבוים. די געגנט איז געווען פֿאַרפֿלייצט מיט פּליטים. צו דעם ניסטער האָט מען נישט געקענט דערגרייכן, זענען מיר געווען געצוווּנגען אין יולי 1941 זיך אומקערן דורך מאַרקולעשט קיין באַלץ.

די לאַגע איז געווען זייער אַ שווערע, באַגלייט מיט הונגער, דאָרשט און פֿיזישע, פּסיכישע אויסמאַטערונג. די מאָלדאָוואַנער אויף די וועגן האָבן די ייִדן געראַבעוועט און אַפֿילו דערמאָרדעט. דאָס האָט געפֿאָדערט אין איניקע ערטער זיך צו באַהאַלטן אַפילו אין די פּעלדער. אין מאַרקולעשט אויף די גאַסן האָבן זיך געפֿונען פֿיל טויטע קערפּער. דאָ אין מאַרקוליעשט איז געשטאָרבן אײַזיק רובעלעם פֿרוי. מיר האָבן זיך באַזעצט אין אַ שטוב, ווו סְהאָבן זיך געפֿונען אידען – ישׂראל ליכטמאַנס פּריקאַזטשיק –, די פֿאַרמאַצעבטן קראַטשיאַק, דער בוכהאַלטער גרין מיט זײַן פֿרוי (פֿון ייִדישן בענקל) און אַנדערע.

אויף דעם צווייטן טאָג אין דער פֿרי זענען געקומען די רומענישע סאָלדאַטן און אַרויסגעטריבן דעם עולם פֿונעם שטוב, צווישן זיי אויך מײַן פֿאָטער. איך מיט מײַן פֿרוי אוו קינד זענען געבליבן אין אַ ווינקל, ווו מען האָט אונדז נישט באַמערקט. אין דער צײַט האָבן זיך געהערט אין שטעטל שיסערײַען. דער בוכהאַלטער גרין מיט זײַן פֿרוי האָבן זיך צוריק אומגעקערט אין דער שטוב זיך צו באַהאַלטן. מען האָט זיי ווידער אַרויסגעטריבן. איך מיט מײַן פֿרוי און קינד האָבן זיך באַהאַלטן אין קעלער. מע האָט אונדז דאָרטן געפֿונען און מיך אַפֿילו געשלאָגן. על־פּי מזל, האָט מיך אַ פּלוטאָנער דערקענט און האָט פֿאַראָרדנט מיך נישט טשעפּען.

אַ גרויס מחנה פֿון ייִדישע פּליטים האָט מען צונויפֿגעטריבן לעבן דער אײַזנבאַן, מען האָט זיי באַזוכט,

באַרויבט און די מאַסע געטריבן קיין גורע־קייַנאַר. דאָרטן האָט מען פֿיל דערמאָרדעט. פּילאָווסקי פֿון באַלץ און זייַן קינד זענען אומגעקומען אין מאַרקולעשט. די געבליבענע אין לעבן אין גורע־קייַנאַר האָט מען געטריבן קיין באַלץ. אויף דעם וועג, אין אַלעקסאַנדרען, האָט מען די אומגליקלעכע פּליטים געגעבן ברויט און אייניקע האָבן באַקומען אַ ציבעלע אָדער אַ קאַרטאָפֿל כּדי צו מחיה זייַן די אויסגעמאַטערטע נשמה.

אין באַלץ האָט מען זיך אָפּגעשטעלט בייַ דער מיליציע, לעבן דעם מלוכה־באַנק. דאָ האָט מען ווידער געטריבן צו דעם לאַגער פֿון רעוצעל, וואָס האָט זיך געפֿונען אונטער דעם פֿרייַען הימל, אַרומגעלרילנגלט מיט דראָט און געהיט פֿון סאָלדאַטן. דאָ איז דער רעזשים געווען אַ באַשטימטער זייַן פֿאַרשפּאַרט, אויסגיין פֿון הונגער, דאָרשט און קראַנקייטן. דאָ האָבן מיר געפֿונען לייבל בערנשטיין, וואַלטער ב. טובֿיה מוטשניק און אַנדערע. פֿון רעוצעל האָט מען די מענער אַרויסגעטריבן אויף אַרבעט אין שטאָט באַלץ. מען האָט די אַרבעטער געהאַלטן אינעם הויף פֿון באַנק מאָלדאָווע.

מיך האָט מען באַשטימט צו באַדינען די דייַטשן אין דער פּרעפֿעקטורע. אין דער נאַכט האָט מען אַרויסגענומען און דערמאָרדעט לעבן דעם קלויסטער לייבוש גאָלאָוואַטע, טובֿיה מוטשניק, אַדוואָקאַט מאַטעיעסקו און אַנדערע. אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען די פּליטים ווידער צוריקגעטריבן קיין לאַגער רעוצעל, צווישן זיי אויך דעם רבֿילע דעם קרומען, וואַלטער און אַנדערע. דאָ איז אומגעקומען די משפּחה פֿון יוסף ריוועלעס.

גאָלדיאַק וואָלף און נאָך צוויי אַזוינע פֿאַך־אַרבעטער האָבן געאַרבעט צוויי טעג אין טיפּאָגראַפֿיע, בייַ לייבל פֿרומערמאַן אין שטוב. אין די טעג איז געשטאָרבן רחמיאל גאַלאַנטער דער בלעכער. גאָלדיאַק און אַ פּאָר באַלצער האָבן אים געבראַכט צו קבֿר־ישׂראל.

די פּליטים פֿון לאַגער רעוצעל האָט מען געטריבן קיין לאַגער מאַרקולעשט. דאָ האָבן מיר געפֿונען לייב סטאַראָסטע מיט זייַן משפּחה און אויך מייַן פֿרוי און קינד. דעם טאָג פֿון יום־כּיפּור האָט מען דערמאָרדעט דעם רבֿילע און אַנדערע. אין דער נאַכט האָט מען אַרויסגעטריבן אַן ערך 1.500 פּליטים פֿון די שטיבער, אַרויסגעפֿירט זיי אין פֿעלד און דערשאָסן. נאָר איינער, מאַרגוליס, איז אַנטלאָפֿן און געבליבן לעבן. צווישן די אומגעקומענע זענען געווען די פֿאַמיליע קאַטשער מיט דרייַ מיידלעך, איציק רובינשטיין, ראובֿן רובינשטיין מיט די פֿאַמיליעס און נאָך אַנדערע.

אין צוויי טעג אַרום האָט מען ווידער אַרויסגעטריבן פֿון די שטיבער פּליטים און זיי געטריבן אין דער ריכטונג פֿון ראָווניצע אויף אַרבעט. אַ טייל פֿון די פּליטים זענען געשטאָרבן אויפֿן וועג.

אין צוויי־דרייַ טעג אַרום האָט מען ווידער צונויפֿגעטריבן די 3 טיילן פֿון די פּליטים פֿון מאַקולעשט, מען האָט צווישן זיי צעטיילט ברויט און געטריבן קיין טראַנסניסטריע. אויפֿן וואַנדערוועג איז געשטאָרבן די פֿרוי פֿון עזרא סעגל (טיפּאָגראַפֿיע). מען האָט זיי מקבר געווען אין אָשישקאַן.

מיר האָבן דערגרייכט צו דעם סאָווכאָז לעבן אָבודאָווקע, בערשאַדסקי באַצירק. אין דער געגנט האָבן מיר געטראָפֿן חאלויס געניע מיט זייַן פֿרוי און פֿיל מענטשן פֿון דער קישיניאָווסקי גאַס, די פֿרוי פֿון אַדוואָקאַט ליפּשיץ, מרדכי פּוד, יאַשע צירולניק, שמעון גאַלאַנטער און אַנדערע.

מען האָט אונדז מכבד געווען און אַרייַנגעטריבן אין שטאַל, אויף דעם אָרט פֿון די בהמות, ווו מיר האָבן גאַנץ פֿייַן געליטן פֿון ווינטערקעלט. אין דעם גיהנום זענען אויך געקומען אומגליקלעכע לידינדיקע פֿון דזשיורדזשיו, רומעניע, צווישן זיי בורי פֿעלדמאַן מיט זייַן פֿאַמיליע, ליובע מיט איר שוועסטער. פֿיל פֿון די אייַנוווינער פֿון דער שטאַל זענען דאָ אויסגעשטאָרבן. פֿון דעם סאָווכאָז האָט מען געטריבן קיין טראָסטאַנאַק. דאָרט האָט מען נישט אויפֿגענומען און מען איז געווען געצווונגען זיך אומצוקערן צו פֿוס. צו פעליק האט זיך דא געפֿונען א משה ילה וואס האט זיך באפֿרייַנדט מיט דעם קאַפּיטאַן, וועלכער פֿאַר געלט האָט דערלויבט זיך אייַנצואָרדענען אין שטעטל אָבודאָווקע. מען האָט אויך באַקומען שטיצע פֿון רומעניע, יעדער אויף זייַן נאָמען. דאָס לעבן אין טראַנסניסטריע איז געווען גערעכנט ווי אַ גיהנום־לעבן פֿון פּייַן און צרות. פֿיל פּליטים האָבן געליטן פֿון פֿאַרשיידענע קראַנקייטן.

פֿון דעם געמוטשעטן לעבן איז געשטאָרבן די פֿרוי באָלבאָטשיאַן.

דעם 1 טן אפּריל 1944 זענען אָנגעקומען די רוסישע סאָלדאַטן. די דײַטשן און די רומענער זענען אַנטלאָפֿן, זיך צוריקגעצויגן, ווײַל די רוסישע אַרמיי האָט באַזיגט די דײַטשן.

דעם 10 טן אַפּריל 1944, חול־המועד פּסח, זענען מיר אַרויס אין וועג אַרײַן צו פֿוס כּדי זיך אומקערן קיין באַלץ. דורך סאָראָקע האָבן מיר דערגרייכט באַלץ. די ייִדישע שטאָט האָבן מיר געפֿונען אין גאַנצן רויִנירט, אָן באַלצער מענטשן. פֿון דעם ייִדישן טייל פֿון דער שטאָט זענען געבליבן נאָר פֿאַרברענטע, רויִנירטע שטיבער.

די מאָלדאַווער, לויט דעם בײַשפּיל פֿון די נאַציס, האָבן זיך נוקם געווען אין די ייִדן פֿון באַלץ און זיי דערמאָרדעט ווו זיי האָבן די ייִדן געפֿונען און זיך נוקם געווען אין די פאַרברענטע שטיבער פון דעם ייִדישן באַלץ, נעמענדיק צו די בוי־מאַטעריאַלן און לאָזנדיק אויפֿן אָרט אש און שטויב.

מיט די זכרונות פֿאַראייביקן מיר דעם אָנדענק פֿון דער געשעצטער שטאָט באַלץ און דעם אָנדענק פֿון בעלצער קדושים אומגעקומענע אין דער צײַט פֿון חורבן 1941־1944, און זאָגן יהי זכרם לברכה.

לעבן און טויט שכנים
דובינאָ דער לאַגער פֿון טראַנסניסטריע

חנה לוקאַטשער וואַרשאַווסקאַיאַ, באר שבע

דער נאָמען דובינאָ דערמאָנט פֿון פֿיל און פֿיל געשעענישן.

דובינאָ איז אַ דאָרף פֿון טראַסטיאַנעצקי ראַיאָן, וויניצקי געגנט, אוקראַינע. דובינאָ איז אַ נאָמען וואָס שטאַמט ארויס פֿון בוים "דוב", וואָס וואַקסט אין וואַלד וואָס רינגלט אַרום דעם קליינעם דאָרף. דובינאָ געפֿינט זיך אויף אַ דיסטאַנץ פֿון 1.5 קילומטר פון אובאַדאָווקע.

אין צייַט פֿון דער מלחמה אין 1941 האָבן די נאַציס געגעבן אַן אָרדענונג צו קאָנצענטרירן די יידן פֿון רומעניע אין טראַנסניסטריע, ווען די רויטע אַרמיי האָט זיך צוריקגעצויגן פֿון דער געגנט פֿון דער מלוכהשער גרענעץ.

דעם 6טן-7טן יולי 1941 האָבן די נאַציס דערגרייכט קיין בעלץ. דאַן איז אין בעלץ געווען אַ געפֿערלעכע אָנצינדונג, סהאָט געברענט דער יידישער טייל פֿון דער שטאָט, נאָך דער באָמבאַרדירונג פֿון דער שטאָט, פֿון די נאַציס.

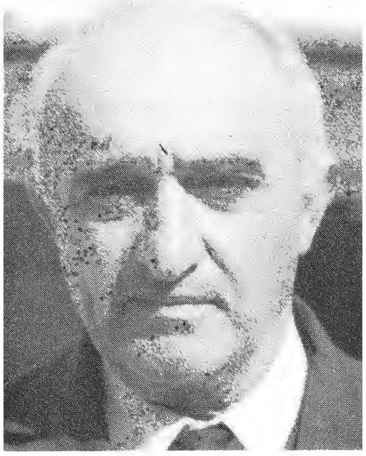
נישט אַלע יידן פֿון בעלץ האָבן מצליח געווען זיך עוואקוירן, אָדער האָבן אַפֿילו נישט געוואָלט. צווישן זיי אויך לוקאַצער גרשון פאליקוביץ מיט זייַן פֿרוי.

נאָך דעם, לויטן באפעל פֿון אַנטאָנעסקו, גובערנאַטאָר פֿון גרויסרומעניע, האָט מען צונויפֿגענומען אַלע יידן און געטריבן אין דער ריכטונג פֿון דניעסטער. פֿיל יידן, קינדער, קראַנקע און עלטערע, וואָס האָבן ניט געקענט גיין זענען אויסגעגאַנגען אויף דעם וועג פֿון שוואַכקיט, דאָרשט און הונגער. איינינקע האָבן די סאָלדאַטן דערשאָסן. אויף אַלע וועגן זענען געווען צעזייט און צעשפּרייט פֿאַרוווּנדעטע און טויטע. אייַניקע, וואָס סהאָט זיי געגליקט האָבן געקראָגן אַ פֿורל, האָט זיי געלונגען צו דערגרייכן לעבעדיקערהייט קין דובינאָ.

אין דובינאָ האָט מען די פֿאַרטריבענע יידן באַזעצט אין אַ האַלב פֿאַרניכטעטע געביידע, ווו ביז דער מלחמה האָט מען דאָרט געהאַלטן בהמות.

אין דער געביידע מיט צעבראָכענע טירן און פֿענצטער האָט מען אַרייַנגעטריבן ווי בהמות 400 מענטשן. אין פֿאַרלויף פֿון דער צייַט איז געבליבן אַ 40 מענטשן. טאָג-טעגלעך פֿלעגן פֿאַלן מענטשן ווי פֿליגן פֿון קראַנקייט, הונגער און קעלט. סאָלדאַטן רומענישע האָבן נישט אַרויסגעלאַזט פֿון דאַנען צו גיין זוכן עסן, און אויך נישט צוגעלאָזט די אַרומיקע אייַנוווינער. אין אובודאָווקע האָבן געהערשט די נאַציס. אויב עס האָט זיך געגליקט עמעצן זיך אַרויסצורייַסן קיין אובודאָווקע, און אַז מען האָט געקריגן אַרבעט האט מען דערשאָסן אויפֿן אָרט.

חנה וב. לוקאצר

אייניקע פּויערים האָבן זיך מרחם געווען און האָבן גענומען אייניקע ייִדן אויף אַרבעט אין פֿעלד. דערפֿאַר האָבן זיי געצאָלט מיט אַ שטיקל ברויט, 2-3 קאַרטאָפֿל און אַ ביסל זופּ. ווער עס האָט נישט געאַרבעט האָט געהונגערט. אַרויסגנבֿענען זיך פֿון דעם הקדש האָט זיך געלונגען נאָר ווען די סאָלדאַטן זענען געשלאָפֿן. אויב מען האָט געכאַפּט אַן אַנטלאָפֿענעם, פֿלעג מען אים שיסן אויפֿן אָרט. דאָ אין דער געביידע זענען געשטאָרבן לוקאַצער גרשן און גרויסמאַן וויקטאָר, וואַרשײַנלעך פֿון טיפֿוס, וואָס האָט געהערשט. כּמעט אַלע זענען געווען קראַנק און קיין מעדיקאַמענטן זענען נישט געווען. אויב מען האָט געכאַפּט מיט אַ טאַבלעטע, האָט מען זיי מקבר געווען לעבן דער געביידע.

איך און מײַן מוטער, מיר האָבן געאַרבעט בײַ די פּויערים אין אונז איז געלונגען זיך צו פֿאַרמאַסקירן אַלס אַ פּויערטע און קריגן עפּעס צו עסן.

סעמאַ גוטמאַן האָט זיך אַרויסגעגנבֿעט קיין אובודאָווקע. דאָרט האָט מען אים געכאַפּט, געשיקט אויף שווערער אַרבעט. דאָרט האָט ער זיך פֿאַרקילט און איז געשטאָרבן. אַזוי זענען אויך געשטאָרבן די ווײַצמאַנס.

איין מאָל איז געקומען אַן אָנפֿירער פֿון די רומענער. אין זײַן רעדע האָט ער געוואָרנט אַז קיין איין ייִד וועט פֿון דאַנען נישט אַוועקגיין, אַלע וועלן דאָ שטאַרבן.

אין אַ בײַנאַכט זענען אָנגעפֿאַלן אויף דעם לאַגער די פּאַרטיזאַנער, אָנגעטאָן ווי פֿאַשיסטן. די רומענישע סאָלדאַטן זענען אַנטלויפֿן. אייניקע פֿון די לאַגערניקעס זענען אַוועק מיט די פּאַרטיזאַנער.

איך אַליין בין געלעגן קראַנק מיט גרויסע טעמפּעראַטור כּמעט צוויי חדשים, אָן שום היילונג. עס האָט מיר געגליקט, וואָס אַ פּויערטע האָט אויף מיר רחמנות געהאַט און פֿלעג מיר ברענגען עסן און עפּעס וואַרעמס צו דערקוויקן זיך. איך בין געבליבן לעבן נאָר דורך אַ נס מן השמים. נאַצים פֿלעגן קומען נעמען מענטשן אויף אַרבעט, און די מענטשן פֿלעגן זיך שוין מער נישט אומקערן.

אין 1943 האָבן די נאַצים זיך צוריקגעצויגן און האָבן פֿאַרלאָזט דעם לאַגער. צווישן די 40 מענטשן געבליבענע אין לעבן אין לאַגער איז אויך געווען קאַליכמאַן, וואָס וווינט איצט אין באר־שבֿע.

צו לעווענטאַל, וואָס די דײַטשן האָבן געמאַכט אַלס אָנפֿירער פֿון די געפֿייניקטע און אומגעקומענע אין טראַנסניסטריע איז געווידמעט דער אַרטיקל.

מזכרונות של בלה (מיימיס מבלצי בסרביה) רט מטרנסניסטריה 1942

יום כיפור במחנה המוות סקזינץ 1942

בלה רט (מיימיס)

המחנה סקזינץ היה מחולק לשני מחנות. בין שני החלקים של המחנות שמרה המילציה האוקראינית, וזה היה בלתי אפשרי לעבור ממחנה למחנה.
המחנה בו היינו אנחנו, אני ובעלי ז"ל, היה מחנה שעדיין היו שם אנשים המסוגלים עוד לחיות. המחנה השני שקראו לו במפורש מחנה המוות, שם היו אנשים גוססים ונפוחים כבר מרעב.
הרופא של שני המחנות, ידיד נעורים שלי היה הולך ובא למחנה המוות ברשיון מיוחד, הלך וחזור והבטיח לי לקחת אותי איתו למחנה המוות.
בימים ההם אני הייתי צעירה ובריאה עדיין, ולא יכולתי להשאר אדישה למה שהתרחש סביב ותמיד שאלתי את רופא המחנה אלפי שאלות: מדוע אנשים רעבים מתנפחים, מדוע הנפוחים כבר לא מסוגלים לאכול אף על פי שיכולים עדיין לנוע איכשהוא: כוונתי היתה לאנשים ממחנה המוות.
ביום מן הימים לקח אותי הרופא לאותו מחנה "כאחות סניטארית".
נכנסנו לאולם גדול, אשר שימש כנראה קודם כמכלאה של בהמות.
בכל המחנה הזה שרר שקט של בית קברות והאויר דחוס, מלא ריח של שטן וצואת אנוש. בבנין נמצאו אנשים מעוותים בצורה נוראה, חלקם עירומים לגמרי, חלקם מכוסים סמרטוטים, חלקם נעו בשקט ונראו כסמרטוטים מהלכים.
בהכנסנו שמענו מתוך פינה חשוכה קול אדם המאחל לנו "יום – טוב שמח" (גוטן יום־טוב), כל האנשים כבר נמצאים בבית הכנסת, אמר הקול.
נכנסנו לאולם ארוך מאוד ונקי שגם בו הורגש ריח של מוות.
השמש זרקה את קרניה האחרונות של היום דרך הסדקים שבקיר, על רצפת האולם היו מפוזרות אבנים גדולות וקטנות ועליהן ישבו המאמינים אשר באו לשטוח את תחינתם (געבעט־רחמים) בפני הקדוש ברוך הוא.
בעומק האולם עמד ארון קודש מארבע קרשים ומכוסה חצאית קרועה של אשה, זה היה מקום בשביל שליח הצבור (הרבי). גם אנחנו התישבנו בין המתפללים על שניים מהאבנים. המתפללים היו נשים גברים וילדים גדולים, חלקם נפוחים עד בלי הכר, כמעט גוססים, ואחרים כחולים מכוסים פצעי צרעת וכל מיני אכסמות־גרב (מחלות עור) ואחרות.
כולם רעדו מקור וחולי, כולם כמעט עירומים, שדיים לא מכוסות, קרחים ועיניים בולטות. כך ראיתי אותם, וכך נשארו בזיכרונותי.

אחת הנשים איחלה לכולם חתימה טובה והודיעה כי כולם צמים היום. פתאום הופיע דמות גבר גבוהה ויבשה, עם פנים של שלד אדם. זה היה שליח הציבור (הרבי). הוא ניגש לאותו ארון קודש המאולתר והתחיל להתפלל תוך בכי ואנחות קשות. כל הקהל הנאסף שם התפלל ובכה יחד איתו.
ריח של מוות וריקבון שלט באותו אולם. פה ושם היו התפרצויות קולניות של בכי, נשמעו צעקות של "שמע־ישראל" ולשנה הבאה בירושלים.
בין כל הקולות בלט קולה של ילדה כבת 15, אשר למדה כנראה פעם עברית – והתפללה עם כולם.
אני הרגשתי שאני נחנקת ועשיתי סימנים לרופא שנמצא לידי כדי לצאת משם, אבל הוא אמר שביניהם צריך להתנהג כמוהם. כעבור 20 דקות פנינו ליציאה ואז שמענו את קולו של שליח הציבור "קול נדרי" והבנתי שהיה זה ערב יום כיפור.
האנשים האלו היו מגורשים מערים שונות, מבסרביה ובוקובינה, דורוהוי, טשרנאוביץ ואחרות. באותו יום הם היו כבר צללים של בני אדם מתים למחצה, גוססים ולא היה להם כל סיכוי לצאת משם, אבל אמונתם לא מתה. הם לא קיללו את אלוהים אשר העניש אותם בצורה כה חמורה, הם ברכו והללו אותו תוך כדי בקשת סליחה ומחילה. הם נשארו בני אדם, ויהודים בכל המצב האיום בו נמצאו, איזה עם!!!
בדרך למחנה שלי חזרה, התפללתי גם אני בליבי שאלוהים ישלח מוות קל לאלה העומדים למות, ואומץ וכוח לאלה שימשיכו לחיות, ושיכוון את צעדיהם לארץ המובטחת כדי שיגיעו לארצם ויחיו בה באושר.
יום כפור זה מסקזינץ, לא אשכחנו עד סוף חיי, אך אחריו נשארו לי שאלות אחדות. אחת מהן היא: האם יודע עם ישראל, שלא עבר את השואה, כמה הוא מאושר **בארצו ועל אדמתו?**
בלה (מיימיס) רט, **חיפה**

מעבר לדניסטר

הדסה ראם

הדסה ראם

ליוסף היקר

שמעתי שכותבים ספר על היהודים בבלצי, וגם על אשר קרה להם בזמן השואה. סיפרת גם, שלפי מיטב ידיעתכם אין עוד איש בחיים מאלה שהיו במרתף של בנק מולדובה, ומאלה שהיו בעת חפירת הבורות והיריות ביער (או החורשה) בהמשך. אין איש בין החיים מלבדי, ואני מהססת, שהרי בת עשר הייתי אז, וילדותית מאוד לגילי. מהססת בין הרצון־החובה לספר, בין החשש להביא את המעט הזכור לי, ובין החשש לתגובת קוראים־שומעים, שהרי מה שיש לי לספר שייך למה שהפך כבר באנאליה של השואה, ואפילו אלה שעוד רוצים לקרוא, לשמוע, כבר התחסנו־נאטמו מרוב סיפורים דומים. ואף־על־פי־כן, משהו דוחק בי לספר. תהא זו תרומתי הקטנה, ותעשו בה אשר תעשו.

ובכן, הבנתי שלוקחים אותנו לבית־סוהר, וכבר ברור היה לי מזמן שזה מפני שאנחנו יהודים, אבל לא היה ברור לי מדוע נמצא בית־סוהר מתחת לבנק דווקא (שהרי חשבתי שזה אכן בית־סוהר ובו כלואים פושעים). הלכנו, הלכנו, והגענו למרתף הבנק. מה היה קודם, המרתף או היער? אינני זוכרת. אבל הלכנו, קבוצת אנשים גדולה, והיה מין נסיון לשמור על סדר שורות והליכה, מלווים ז'נדארמים רומנים וחיל גרמני אחד, שאיני יודעת מה היתה דרגתו. פתאום היה עיכוב בהליכה וצעקות כאב ופחד. לא ידענו מה קרה. עצרנו, ומיד זרזו אותנו בצעקות ואיומים להמשיך ללכת. ושוב פרצו זעקות, זעקות אימים, ושוב נעצרה השיירה. ושוב אולצנו להמשיך ולצעוד. הדבר חזר על עצמו פעמים אחדות, והפחד מפני הבלתי ידוע הלך וגדל. אזי חשתי כאב, צריבה וזעזוע חזקים והושלכתי הצידה מעוצמת הזעזוע, והזעזוע חזר פעמים אחדות. ראיתי על הכביש חוטי חשמל קרועים. חשבתי שזו מלכודת אימים שטמנו לנו, זעקתי מכאב ופחד, וצעקותי נתערבבו בצעקותיהם של אחרים. הרבה יותר מאוחר הבנתי שהיו אלה חוטי חשמל שנקרעו בשעת ההפצצה הגדולה בבלצי שהיתה לפני כן, ועד עכשיו קשה לי להבין איך זה שלא נהרגנו מעצמת הזרם. אבל השומרים המלווים אותנו ידעו כנראה מה קורה, נשמרו מלהתקל בחוטים, דחקו בעדר האנשים ונהנו מן ה"הצגה חינם" שבה זכו. מפוחדים המשכנו ללכת, ועתה כבר הבנו את פשר הצעקות שהיו מדי פעם מאחורינו. נכנסנו למרתף בשעת בין־ערביים, והמרתף לא היה חשוך לגמרי, היו בו חלונות סמוך לתקרה, בגובה מפלס הרחוב. היו שם ספסלים (מדפים?) לאורך הקירות, ומיהרנו לתפוס מקום ישיבה, שלא הספיק לכולם. רבים ישבו על הרצפה עם צרורותיהם. ואז ישבנו. כעבור זמן רב, נכנס איש רומני במדים ופקד משהו. מה? איני יודעת. המשכנו לשבת. היה עמנו אוכל כלשהו, אך לא היתה שתיה, וזה היה מצבם של רוב האנשים. גרוע מזה, לא היו שרותים. עבר הלילה, בא יום, יום ארוך, ומדי פעם נכנס אותו איש וקרא בשמותיהם של אנשים ואלה יצאו אתו. בינתיים הלך

הורי הדסה ראם, הבר אסתר ואברהם

המצב במרתף ונהיה קשה. היינו צמאים מאוד והאוויר היה קשה לנשימה, כי בלית ברירה שימש האולם גם שירותים. אני חושבת שבילינו עוד לילה במרתף, אבל איני בטוחה בכך. על־כל־פנים, כאשר קראו בשמותינו, פתחו לנו את הדלת ויצאנו לרחוב. היתה שעת אחר צהרים מאוחרת. יצאנו, עמדנו ברחוב, והמתנו מה ייעשה בנו. אבל, היינו לבדנו, ומאין נוגש, נזדרזנו לשים פעמינו הביתה. וכך בילינו עוד זמן מה בביתנו.

אשתדל להמשיך: ובכן, אחרי הפצצות־אויר, בלצי בערה. בזכרוני, בערה ודלקה רובה. עיר בוערת. הלכנו, הלכנו, ברחובותיה ובאנו ליער. כמה אנשים היו שם? אין לי מושג. אני זוכרת שנתנו בידי הגברים אתי חפירה וציוו עליהם לחפור בורות. מספר האתים היה קטן ממספר הגברים, ועל כן החליפו כעבור זמן־מה את החופרים. בין הערבים, כמעט חושך. אנחנו עומדים כולנו בצפיפות מסביב לגברים החופרים ומשליכים רגבי עפר ליד הבורות הנפערים לאט, ולידם צומחות תלוליות עפר. פתאום – יריות, ודוחק, וצעקות. ואני נופלת, נדחפת, מפוחדת, ומשהו כבד עלי, ואני לא יכולה לנשום. האם אני מתה? ואז אני נמשכת בידי, נמשכת ומוצאת בידי אבי מן הבור, והוא סוחב אותי לשולי הקהל. מנין לקח את האומץ? וחושך, ויריות, ושקט. שוב אנו הולכים, אבי ואמי ואחותי ואני, בתוך קבוצת אנשים. הולכים. וחזרנו הביתה. וכל זה עוד לפני שהוגלינו.

ועוד, דיברת על "השיירה" שיצאה רגלי מבלצי לטרנסניסטריה ועל הסרט שקיים בקיבוץ לוחמי הגיטאות. אמרתי, שלדעתי לא היתה שיירה, כי היו שיירות. זאת, מידיעה אישית, שידעתי, על אף היותי ילדה. על שיירות קודמות שיצאו לדרך, ושעלה איכשהו בידי משפחתי לא לצאת עמן. זאת ועוד, אתה מדבר על שיירה בחודשים יוני־יולי, ולפי זכרוני יצאנו אנו בתחילת ספטמבר. ועוד, בדרכנו פגשנו וראינו שרידי שיירות קודמות בצידי הדרך, ולא חפצים בלבד, כי אנשים, מתים וחצי מתים. אנשי בלצי. בבטחון אני זוכרת את אם חברתה של אחותי ז"ל, שנתרוממה מבין ערמת גוויות־גופים וזיהתה אותנו. אמי שלחה אותי אליה עם פרוסת לחם מרוחה בריבה אדומה. אני לא זוכרת אם אכלה אותה, אם עוד יכלה לאכול בכלל. גב' כוגן אמה של פני כוגן, אבל כששאלתיה לשלומה של פני לא יכלה השיבני, אם מפני שפני לא היתה כבר בין החיים, אם מפני שלא יכלה כבר היא עצמה לדבר מפני מצבה הפיזי. אלא שמקדימה אני את המאוחר. יצאנו, או הוצאנו יותר נכון, מביתנו שברחוב קארול. ידענו שרבים הלכו לפנינו, אך לא ידענו לאן הובלו ומה עלה להם. נאמר לנו שנהיה במחנה עבודה, ושם נוכל לקיים חיים רגילים, מועילים למאמץ המלחמתי של גרמניה, ולא חיי טפילים יהודים. והורי האמינו או האמינו

לאותו חלק שרצו להאמין בו. שהרי לולא כן, מה טעם לקחו בין המעט שהורשו לקחת ויכלו לשאת על גבם, ספרים, שהילדות לא תגדלנה בלי תרבות... ובכן יצאנו לדרך, ברגל, ומדי פעם עצרנו והצטרפו עוד אנשים לשיירה. המלווים שלנו היו ז'נדארמים רומנים, וחלק מן הזמן היה גם קצין גרמני עם המלווים. כל עוד הילכנו ברחובות בלצי לא נהגו כלפינו באלימות ממש. מדי פעם הצטרפה אלינו עגלה עם עגלון לא־יהודי מבני המקום, ובעלי אמצעים שכרו אותם במחיר ממון רב או חפצי ערך, ועלו עליהם הם ומטלטליהם. זכיתי ל"טרמפ" כברת דרך באחת העגלות האלה. השומרים המלווים אותנו שוחדו והעלימו עין מן העגלות. אך עם התרחקנו מבלצי הלכו והתמעטו העגלות המלוות אותנו, חלקן אף ברחו עם חפציהם של המגורשים, ולא הועילו מחאותיהם ובכיים של השדודים. הלכנו. הלכנו קרוב לשלושה שבועות. ברגל. היו לילות שישנו לצד הדרך, תחת כיפת השמים, והיו לילות שישנו במקום ישוב, אכסניה או תחנת רכבת כלשהי. שמות מקומות שאולי עברנו בהם ידועים לי רק מקריאה מאוחרת על הנושא, כך שעדותי בעניין זה לא תהיה מדויקת. בעבור הימים קצרה יותר ויותר סבלנותם של השומרים המלווים והחלו להכות באלותיהם ואף לירות בנחשלים. והנופל נשאר לצד הדרך, ומי שניסה לעזור לו נורה אף הוא. בד בבד התחלנו רואים בצידי הדרכים בתעלות לידם, מה שנראה לי תחילה באנשים ישנים. אלא שלא היו ישנים, רובם מתים היו ולידם צרור חפצים דל. כפי שהזכרתי לעיל, היו ביניהם גם כאלה שעוד היתה בהם רוח חיים. והיו תחנות בהם עצרנו ללון, שבהם היו עוד שרידי שיירה קודמת שצורפו אלינו. אחרי שעברנו את הדנייסטר בגשר סירות, הצטרף אלינו עוד שומר גרמני ושומר אוקראיני, ואף אלה הכבידו ידם עלינו. לבסוף הגענו ליעדנו. מקום בשם דובינה, שלא היה אלא אורווה גדולה, ישנה ופרוצה, במרחק כ־2 ק"מ מקולחוז (ואולי שם הקולחוז היה דובינה?).

אבל זה כבר סיפור אחר, שכבר רשמתי פעם.

טוב, ובכן הזמנתי אותך לבוא לראות כמה דברים שרשמתי על־פי זכרון. הזמנתי אותך למחר ועוד עלי לרשום על מה שהיה ביער ליד בלצי. וקשה, כי הזכרון מהוה חלום־בלהות לו, יותר אפילו מכל הדברים שקרו אחר־כך, מפני שעוד היינו בבלצי, בעולם שהוא כאילו המשך לעולם נורמלי ורגיל. ועיני – עיני ילדה. אנסה.

אמרתי, זכרון זה מהות סיוט לא יותר מזכרונות אחרים אפילו. האם יש לו בכלל ערך כעדות? מסופקני, אבל זה מה שיש.

הדסה ראם

רשימתי זו באה באיחור של שלושים וכמה שנים. שנים רבות לא זכרתי את שם המקום בו שהיתי, בעודי ילדה, רוב זמני בטרנסניסטריה, דובינה שבמחוז באלטה.

אחר בוא הזכרון, עיינתי בשני הכרכים של ספר "פנקס הקהילות של רומניה", ומצאתי ששם המקום מופיע, ללא פרטים, ללא זיהוי גיאגראפי מדויק, וללא עדויות.

אני רואה חובה כאובה לעצמי להביא לידיעתכם את המעט הזכור לי בנושא, בתקווה שתהיה בכך תרומה מזערית לתיעוד שואת יהודי רומניה.

גורשתי עם משפחתי מן העיר באלץ שבבסרביה בחודש אוקטובר 1941. הלכנו ברגל, שיירה ארוכה ועגלות אחדות. איני רוצה לעסוק כאן בתיאור זוועות הדרך, שאני מניחה שדרך היסורים שלנו היתה דומה בעיקרה לדרך היסורים של רוב המגורשים לטרנסיניסטריה, ונמסרו על כך עדויות רבות.

בדובינה "שיכנו" אותנו באורווה גדולה, פרוצה לרוחותיה של אוקראינה.

לפי הערכתי היו באורווה כ־20 משפחות, שהתמקמו על ערמות קש על הרצפה. אני חושבת שזה היה מבנה בודד באיזור של שדות. מדי ימים אחדים ראינו קצין גרמני, אך המקום נוהל על־ידי אנשי מיליציה אוקראינים. הבולט בהם היה אדם שנחרת בזכרוני כ"בעל המגפים והשוט", מפני השימוש הרב שעשה בשני אלה להכות באנשים. לא היו שירותים במקום, ולא ברז מים. בחורף ריוינו צמאוננו בעזרת השלג.

בקיץ, לפעמים (לא ברור לי בדיוק באלה הזדמנויות, אולי בדרך לעבודה או ממנה, בליווי ג'נדארמים אוקראינים) שטפנו עצמנו, על הסחבות שעל גופנו במימיו של מקור מים זורמים שהיה בערך במחצית הדרך מן האורווה לעבודה. את צרכינו עשינו בשדה הפתוח, סמוך לאורווה, ועובדה זו, בנוסף למכת הכנמת, תנאי הרעב, המכות וההשפלה, ודאי הגבירה את התפשטות מחלת הטיפוס, מחלות המעיים ומחלות זיהומיות אחרות שהפילו קרבנות רבים. אחת ליום, בערב, קיבל כל אדם מנת מרק דלות, בו צפו קטניות מתולעות (אפונה? חומוס?). אחת ליום חילקו את מנת הלחם היומי, זאת רק לאלה בינינו שעבדו, ומילאו באותו יום את המכסה המוטלת עלינו.

אל העבודה הלכנו כ-2 ק"מ (כך הגדיר אז באזני אחד המבוגרים את המרחק), בטור ערפי, בליווי אנשי מיליציה אוקראינים, ותוך מכות זירוז.

בחורף עבדנו בהוצאת סלק סוכר מן האדמה הקפואה, כמעט ללא כלים. חלק מן הזמן שהינו במבנה מכוסה בגג, ושם היה עלינו להסיר מקלחי תירס יבשים את גרגרי התירס, בתנועת סיבוב של ידינו החשופות. בקיץ עדרנו את האדמה והכנו ערוגות. כל זאת בליווי מכות, עלבונות וגידופים, ואיום נוסף מרחף תדיר על ראשינו: לא תספיק את המוטל עליך (ולא משנה, מבוגר או ילד), לא תקבל את מנת הלחם היומית, 250 גרם לחם. מהיות הלחם עיסה רטובה ודביקה, היתה מנת הלחם קטנה, והותירה אותך רע, גם אם חיסלת אותה מיד.

התנאים בהם חיינו הביאו במהרה למותם של רבים, כבר בתחילת החורף הראשון לשהותנו. הורי היו בין הראשונים שניספו. על הנותרים הוטל לטמון את הגופות באדמה, ואמנם קברו את המתים, גם זאת בשדה סמוך לאורווה. אלא שמפאת תנאי האקלים הקשים, וחולשתם הגופנית של החופרים, טמנו את הגופות בעומק לא רב, וכבר בתחילת האביב והפשרת השלגים היו חלקי גופות ושלדים שנחשפו מראה נפוץ.

בשלהי שנת 1943 (אותה עת כבר נתמעטו מאד שוכני האורווה בדובינה) מצאו נציגי "ועד העזרה" את אחותי ואותי בדובינה והביאו אותנו לבאלטה, לבית היתומים שבגטו, אך מפני חוסר מקום הוחזרנו לדובינה כלעומת שבאנו, ורק בתחילת שנת 1944 הובאנו שוב לבית היתומים בבאלטה. משם חזרנו עם "טרנספורט היתומים" לרומניה ב־6 במרץ 1944.

בדצמבר 1944 עלינו על האניה "טורוס" שהביאה אותנו לארץ־ישראל.

אחותי, ברוריה, נהרגה ב"שיירת הדסה" להר הצופים ב־1948.

לא פגשתי אחרי המלחמה אנשים שהיו בדובינה, ואיני יודעת מה עלה בגורל האנשים שנותרו בדובינה אחר צאתי משם.

משפחת הֶבֶּר בבלץ

אבי, אברהם־ברונו הבר, נולד ברוס־מולדביצה שליד ראדאוץ בבוקובינה.

אמי, אסתר־ארנסטינה, הבר לבית לבנסון, נולדה בבוטושני שבמולדובה. הם נישאו בבוטושני, שם נולדה אחותי ברוריה, אלא שמשלא נמצאה להם פרנסה בבוטושני, עברו לראדאוץ, שם נולדתי אני, וזמן קצר אחרי לידתי עברו לגור בבלץ שבבסרביה.

איש ספר היה אבי, חדור מורשת יהודית וגם תרבות המערב. אמי התקרבה דרכו לציונות, וכך חינכו אותנו, שתי בנותיהם, שעתידנו יהיה בארץ־ישראל. אבי היה פקיד באחד ממחסני העצים באיזור, ובשעות אחר הצהריים והערב עסק בהוראת עברית וגרמנית. אמי עסקה גם היא במתן שעורים פרטיים, בעיקר בצרפתית.

בין באי בית הורי התנהלו ויכוחים סוערים: ארץ־ישראל או בירובידג'אן. אבי ואמי היו מן הנלהבים שבמצדדי הציונות. מי היו מגיני רעיון בירובידג'אן? איני זוכרת, ובמבט לאחור גם אינני מבינה כיצד אפשר היה בשנות השלושים של המאה לחשוב שיש עתיד לבירובידג'אן.

ברוריה הבר. נהרגה בשיירת הר הצופים 1948 ברוריה ראם ז"ל

בית יהודי וציוני חם הקימו הורי בבלץ. אף שמצבם הכלכלי לא היה שפיר, למדנו אנו הילדות בבית הספר העברי, שהיה בית ספר פרטי, והיינו מנויים על עתון הילדים "Copilul Evreu". אהבנו את בית הספר, את העתון, ואת השיחות עם אבא ואמא על ארץ־ישראל, אליה תכננו להגיע עמנו. אלא שהגורל רצה אחרת. באוקטובר 1941, הוגלינו עם שאר יהודי בלץ לטרנסניסטריה, שם נספה אבי בנובמבר 1941, ואמי בפברואר 1942. אחותי ואני שרדנו וזכינו לעלות ארצה ב־1945, ולהתחיל לבנות את חיינו מחדש. אחותי ברוריה למדה בבית המדרש למורים בירושלים. ב־1948, אחרי פעולה בהגנה, לקתה בדלקת פרקים, ונשלחה לאישפוז בבית החולים הדסה על הר הצופים, לשם הוסעה בד' בניסן תש"ח, בשיירה הידועה, ושם נספתה.

ובכן נותרתי אחרונה ממשפחת הבר. נישאתי לבעלי, שמואל ראם, ונולדו לנו שלושה ילדים, ענת, עדו וברוריה. ענת ועדו גדלו, נישאו, והקימו משפחות בישראל. בת הזקונים שלנו, ברוריה ראם, ששמה נקרא על שם אחותי, נפטרה בא' חנוכה תשמ"ט.

לזכר אבי, אמי, אחותי ברוריה ובתנו ברוריה, ובתודה על כל מה שהעניקו לי, רשמתי בספר זה זכרונות על השואה של יהודי בלץ. יהי זכרם ברוך.

טרנסניסטריה

פנדלר נחמה

נחמה פנדלר

למר יוסף מזור

נולדתי בעיר בלצי ובה גם גדלתי ולמדתי. הייתי יתומה מאם מגיל צעיר מאד ואבי נשא אשה שניה. מצבנו הכלכלי היה טוב. היו לנו עסק (מסעדה) ובית פרטי ואבי (גרינשפון שמואל) עסק גם במסחר ובתבואה. לכן כאשר נכנסו הרוסים לבסרביה ב־1940 ריחפה עליו סכנת גירוש לסיביר. מהתרגשות ודאגות קבל אבי שבץ־לב ונפטר בבית חולים.

אמי החורגת, שעבדה כאחות בבית חולים, נפגעה מרסיס של פגז שפגע בבית החולים בהתחלת המלחמה ונפטרה גם היא.

אחותי היחידה – גרינשפון בלומה – שהיתה נשואה, עם משפחתה ואחי הקטן ניספו גם הם באחד ממחנות הריכוז ולא ידוע לי היכן.

אני הייתי בתחילת המלחמה בעיר טש'רנוביץ לשם נסעתי ללמוד. כשהתקרבו הגרמנים, אורגנה קבוצה של 16 איש ואני בתוכם אשר עזבה את העיר בעגלה רתומה לסוסים.

המסע היה איטי מאוד. ביום נסענו ובלילות היינו לנים בכפרים או בשדות.

בקירבת העיר בליה־צרקוב (אוקראינה) פגשה אותנו קבוצה של גרמנים אשר חשבה שגם אנחנו גרמנים ולא נגעו בנו. אנחנו נבהלנו וברחנו בחזרה.

בעיר ויניצה נתפשנו על ידי גרמנים אשר דנו אותנו למוות אבל בכל זאת אחרי מכות ועינויים זרקו אותנו לרחוב באפיסת כוחות.

בלי כלום התחלנו לצעוד דרך כפרים ושדות. צעדנו ימים אחדים והגענו עד העיר שרגורוד בה היה גטו יהודי תחת שלטון הרומנים. משם נשלחנו לכפר פוליטונקה בה הועסקה כל הקבוצה שלנו בעבודות שדה קשות תמורת 300 גרם לחם ליום וצלחת מרק חם. לא עבר זמן רב ונעצרנו והושלכנו לבית סוהר בתור קומוניסטים.

אחת מבנות עירנו – ליזה דכטיאר – העידה לטובתי באומרה שמעולם לא הייתי קומוניסטית ואז שוחררתי. ולא נשלחתי למחנה של עצירים פוליטיים אך עקב היותי חסרת כל, סבלתי רעב, קור ומחלות כמו חוסר וויטמינים ומחלות אחרות. היו לי פצעים על הרגליים, אך עבדתי בכפרים מחושך עד חושך תמורת לחם ומים, כשהכפריים זורקים עלינו אבנים ומכים אותנו.

תוך חירוף נפש המשכתי ללכת והגעתי לעיר מוגילוב פודולסק. שם מצאתי חברה של אחותי, בתו של הרב טברסקי, שניהלה מטבח של הקהילה היהודית ועזרה ליהודים אומללים. היא עזרה לי להתקבל לקבוצה של ילדים יתומים צעירים שעמדו להישלח לרומניה.

בתחנת וולצינץ (בסרביה) פרצו אל הקרונות ז'נדרמים וכשגילו שבין היתומים הצעירים נמצאים גם מבוגרים, הוציאו אותנו, האשימו אותנו בהשגת גבול והחזירונו למוגילוב. שם הכניסו אותנו לפארק בו שהינו ביום בכפור של חורף ובלי מזון ובלילה זרקו אותנו לתוך מרתף שם ישנו על הצמנט בלי מזרון וכיסוי. שם היינו כשתי יממות על קצת ממליגה ומים חמים ושיחררו אותנו תמורת כופר של הקהילה היהודית.

במוגילוב נשארתי עד 1944 כאשר שוחררנו על ידי הצבא האדום ועמו יחד חזותי לטשרנוביץ. מבני משפחתי לא נשאר איש ולי עצמי זה לקח הרבה הרבה זמן להשתקם מהסבל האיום שסבלתי אצל הרוצחים הגרמנים והרומנים.

תרגום לעברית – ביידר סוניה.

עפּיזאָדן פון יידישער טראַגעדיע 1945-1941

שאַניע (פיירשטיין) בך – וואַשינגטאָן 1984

שאַניע בך

אין חודש יוני 1941 איז פאָרגעקומען די טרויעריקע געשיכטע, דער באַוואוסטער פּאָגראָם אויף די יידן אין שטאָט יאַסי – רומעניע, ער איז פאַרצייכנט געוואָרן אין דער אַלוועלטליכער געשיכטע, מיט דעם נאָמען "דער בלוטיגער זונטאָג = **baie de sânge**".

די צווייטע טראַגעדיע, אין דער זעלבער תקופה איז געווען דער "טויט־צוג". יידן פאַרשפּאַרטע, אין ערמעטיש פאַרמאַכטע וואַגאָנען, האָט מען געפירט, אין אוממענטשלעכע, ערגער ווי וועגן בהמות באַדינגונגען, אויף דער דיסטאַנץ יאַסי־**Tg. Frumos**, אַהין און צוריק, אין צייט פון 3 טעג, אין אַ אַנאָרמאַלע רייזע, טרעסעלענדיק די וואַגאָנס מיט די פאַרשפּאַרטע מענטשן, וואָרפענדיג זיי אַהין און צוריק, אָדער מיט ברוסקע בייוועגונגען אין אָפּשטעלונגען, דאָרשט, און אָן לופט צו אָטעמען, קאָמפּלעקט אויסגעמאַטערט. דער רעזולטאַט איז געווען, ס'זענען אומגעקומען עטלעכע טויזענט יידן, צווישען וועלכע מיין בעסטע חברת־ע אסתר־ווּיקה פיינבלום פון באַלץ. אין דעם טראַנספּאָרט מיטל, אַזוי גערופענעם "מאָדערנעם גיהנום", פון רומעניע מערדערס, האָט מען פּשוט פאַרניכטעט מענטשן מיט גיהנום ליידן. דער דורשט פון די פאַרשפּאַרטע יידן איז געווען אַזוי געפערליך גרויס, אַז אייניקע האָבן פּרובירט צו לעשן דעם דורשט מיט אורין.

אין דעם זעלבן פּעריאָד, בין איך געווען אַ עדות פון אַ דריטער טראַגעדיע פון יידן פון באַלץ – ביסרביה. מען האָט זיי געטריבן צופוס פון באַלץ אין דער דירעקציע יאַסי – רומעניע, דאָ האָבן זיי זיך געפינען אַ 3 טעג אין סוקולע, פאַרשפּאַרט אין ענגשאַפט אין אַ שול און אין אַ תלמוד־תורה.

צוזאַמען מיט בעלצער, מיט שלום בן זיסו מעסטערמאַנס פרוי־קוקע, און זיבענבערגס, האָבן מיר געבראַכט, וועגן די אומגליקלעכע, אויסגעמאַטערטע מענטשן פאַרשידענע הילף, קליידער, מעדיקאַמענטן.

די פאַרטריבענע פון זייער היים מענטשן, זענען געווען אַזוי אויסגעמאַטערט אויף נישט צו דערקענען. זיי האָבן געבעטן, ווי קליינע קינדער, זיי צו געבן ברויט, עסן, זייף, אַ האַנדטיך און אַ.אַ.וו. דאָ צווישען די אומגליקליכע פאַרטריבענע פון באַלץ האָבן זיך אויך געפינען זשעני גולקאַ, זשעני בובערמן. דער קצב, אַ שכן פון מיין פאָטער, האָט אָנגערופן מיין פאָטער ז"ל אויף זיין נאָמען. אַ אַנדערער האָט מיך אין גאַנצן דערשווידערט, זאָגענדיק אַז משה־לייב פיירשטיין, מיין ברודער, געפינט זיך אויך דאָ, אין אַ ווינקעל. איך האָב אים געפינען, מיט זיין פרוי און קינד, פאַרביטענע און אין אַ טראַגישן צושטאַנד. משה־לייב איז געווען כמעט נאַקעט אין צוריסענע תחתונים. אין בין בײַן השמשות, אָוונד געלאָפן

אהיים צו ברענגן וועגן זיי הילף מיטלין, בגדים, עסנווארג און נאך נויטיקע זאכן. מיר אבער האט געלונגען דאז זיי איבערגעבן אין פרומארגן, ווען מען האט זיי שוין ארויס געטריבן אויף דעם רעגן אין דרויסן מיר און זיבענבערגן האט נישט געלונגען צו אויסקויפען אונדזערער ברודער אין שוועסטער. דא האט מען נאר באפרייעט מוני ראזענטאלערס טעכטער מיט אירע 2 קינדער און איר שוויגער. דא האבן זיך געפינען אויך משפחות סורוקער. קלארע סורוקער דערציילט אז די יידן פון באלץ האט מען פון סוקולע, אין חודש יולי 1941 ווי בהמות אובער געפירט אין סחורה וואגענעס קיין **Giurgiu**. נאך 2 חדשים מיט אנאלאגישן טראנספארט מיט סחורה וואגאנעס, האט מען זיי איבער געפירט קיין מארקולעשט – ביסרביה. פון דאנאן האט מען זיי ווידער געטריבן צופוס צו דעם דניעסטר. פיל קרבנות קדושים זענען אומגעקומען מיט דעם טרייבן די אומגליקליכע מענטשן, גענעכטיקט האבן זיי אין קאסאוץ, אין וואלד, און דער נאך און אויף דער קעלט, פיל פלייטים זענען פארבליבען דא טויט.
דער גורל פון טראנסניסטריה איז געווען נאך ערגער, אדער לפי כל נדרי, מי לחיים ומי למוות. משה לייב פיירשטיין און זיין קינד זענען דא אומגעקומען.
אין 1962 האט מיר געלונגען צו בעזוכן באלץ. מיין פאטערס שטיב איז צושטערט געווארן, פארשווינדן. אויך די גאנצע געגענד איז חרוב געווארן. באזונדער דער בית־הקברות צו קבר אבות, האב איך אויך געפינען, ווי דער מאלער לעאניד פינצ'בסקי: פארלאזטקייט, פארוואַרפן, צובערענכענע צוימען, מצבות, שמוץ, פלעשלעך פון בראנפען צווישען די ראוינעס חרבנות, א באוויז, אז דא האבן די שיכורים געהולעט, צעשטערט, נישט נאר פון שטאנדפונקט אנטירעליגיעזע פראפאגאנדע, נאר אלס וואנדאליזם. זיי האבן אויך פארניכטעט דעם יחס צו דעם אנדענק פון נפטר געשטארבענעם, וואס ווערט אויך אויסגעדרוקט מיט דעם באזארגן און אפהיטן די מצבות.
טרויעריק איז דער גורל פון יידן. אין צייט פון זייער לעבן לאזט מען זיי נישט צו רוהען און רוהיק לעבן, נאך דעם טויט, צושטערט מען אויך זייערע מצבות.
מיט די דערפרישטע זכרונות פון די שרעקלעכע צייטן פאר יידן, וויל איך מיט די שורות פאראייביקן דעם אנדענק פון די אומגעקומענע און צווישען זיי מיין ברודער משה לייב פיירשטיין, זיין קינד, און מיין בעסטע חברתע אסתר־זויקא פינבלום. יהי זכרם ברוך.

and, in the large cities, a garrison force. From this time on, the lives of the Jews in the cities would depend not on one authority, but upon several Romanian civil bodies, generally highly competitive in all matters concerning the Jews. This rivalry was to constitute a supplementary reason for their suffering, as each body strove to outdo the others. These authorities included the military commanders of the garrison forces, the police and security forces ("Siguranța"), the prefect and mayor, and occasionally, as in the case of Bălți and Kishinev, *Einsatzkommando* D remained on for a short time. In the case of rural areas, this phase ended with the arrival of the gendarmes.

The Gendarmerie

The orders given to the Gendarmerie to exterminate the Jews located in the rural territories in Bessarabia and Bukovina are well known. Three or four days before June 21, 1941, the legions of Gendarmerie formed prior to reoccupation of the two provinces were assembled at three different points in Moldavia — Roman, Fălticeni and Galați — and for the first time, Antonescu's "special orders" were revealed to them. The most important conference took place in Roman, involving the most crucial Legions — Orhei, Lăpușna and Bălți, the territories with the largest Jewish populations in Bessarabia. The presence at this meeting of the Inspector General of the Gendarmerie, General Piki Vasiliu (later to serve as Deputy Minister of the Interior), underlines its significance. Vasiliu declared to the noncommissioned officers assembled there that "the first measures to be taken will be those concerning the cleansing of the ground by the forces of the Gendarmerie." "Cleansing the ground" was the Romanian euphemism for the extermination and deportaton of the Jews. It both resembled and differed from the Nazi "Final Solution" — being similar in that it signified the fulfillment of the Romanian anti-Semitic dream within a limited territory: Bessarabia and Bukovina.

More organized methods were sometimes employed, which might have been influenced by the German techniques (probably those of *Einsatzgruppe* D which operated in the area). However, even the so-called "organized" methods were tainted by certain singularities. At Bălți, for example, a platoon of gendarmes was formed for the specific purpose of killing the local Jews. The commander of this platoon received clear orders how to proceed with the extermination of 80 Jews in the town:

> *Prior to the arrival of the Jews, Major Boulescu gave me instructions how to act; the Jews will be executed in groups of ten. I must give each one of them a shovel with which he will dig his own grave. After that, I shall order them to kneel, facing the ditch. He also told me that on a whistle signal which I was to give, the soldiers under my command were to open fire. I carried out this order. During the execution, one of the Jews turned toward the firing squad, wanting to look death in the face. The Police commander, Agapie, on noticing this, shouted at him, humiliating him with vulgar trivialities, and told him to turn around.*[95]

In Bălți, collaboration between the Romanian Police and *Einsatzkommando* 10A was successful, and the latter reported on July 29 that the Romanian Police worked "under the guidance of the *Kommandos*,"[133] engaging in brutally anti-Jewish actions in the town and its surroundings.

95 "Bill of Indictment against the Commander of Bălți Legion of Gendarmerie, M. Boulescu, and the Commissioners accused of Collaboration with SS Units in the shooting of 30 Jewish Intellectuals in Bălți; Organization of the Assassination of 80 Jews and a Number of Jewish Hostages; Erection of the Camp Răuțel, April 12, 1948," *ibid.*, doc. 25, pp. 271–272.

The Romanian Way of Solving the "Jewish Problem" in Bessarabia and Bukovina, June–July 1941

Jean Ancel

In Romania, the killing of Jews solely by virtue of their origins commenced in June 1940 with the retreat of the Romanian army from the territories ceded to the Soviet Union. This phase would have remained a solitary, isolated series of episodes were it not for precise instigatory orders to implement a clear-cut Romanian policy of liquidation. This policy was determined in a very short time span, definitely no longer than one week in duration. The conditions crucial to the fulfillment of such a policy had been latent in Romania since the late thirties. Thus the orders for extermination neither shocked nor elicited any form of opposition within the Romanian military or civil administration.

Although the Holocaust in Romania must be regarded as an integral part of the general Holocaust of East European Jewry, there are certain characteristics which distinguish it almost totally from the exterminations by the *Einsatzgruppen* and other units of the German machinery of destruction.

In January 1941, Hitler and Göring revealed to the dictator of Romania, Ion Antonescu, and his deputy, Mihai Antonescu, Vice-President of the Cabinet, their plan for the invasion of the Soviet Union, and the future participation of the Romanian army in recovering Bessarabia and northern Bukovina. There is clear evidence that Hitler, during their June 12, 1941 meeting in Munich, had disclosed to Ion Antonescu the general fate ordained for the eastern Jews.

On July 7, units of the 11th German Army, which had been advancing rapdily, reached the Jewish center of Bălți and immediately organized a progrom.

Generally speaking, the period spans the time from the occupation by the area by the Romanian and/or German troops, as in the case of Bălți, Czernowitz and Kishinev, to the departure of the combat troops and their total or partial replacement by a Romanian civilian administration

Excerpts from Yad v'shem studies XIX Jerusalem 1988

Ibid., pp. 273–274. This particular matter was clarified before a Romanian court in the case of the murder of hundreds of Jews of Bălți (July 1941) at Movila Aviației. At the trial, the military commander attempted to shift the blame for the order to kill the Jews to the Prefect of Bălți. However, the court ruled: "The order for the execution of the Jews could not have been issued by the district Prefect's Office because at the time of the execution, the military authorities were still present and therefore the Prefect's Office would not have issued such an order." *Ibid.*

Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD.
- IV A 1 - B.Nr. 1 B/41 g.Rs. -

Berlin, den 29. Juli 1941

43 Ausfertigungen
Ausfertigung

16

Ereignismeldung UdSSR. Nr. 37.

Einsatzgruppe D
Standort P i a t r a

Einsatzkommando 10 a
Standort Jswary

meldet:

Bericht aus dem Bezirk Belzy.

Nachrichtenarbeit.

Belzy ist eine Kreisstadt mit 55 000 Einwohnern, davon sind etwa 2/3 Juden. Der gesamte Kreis umfasst etwa 600 000 Einwohner. Er ist unterteilt in 14 Rayons mit 39? Dörfern.

1. **Sowjetrussische propagandistische Führungsmittel**

Wesentlichstes Beeinflussungsmittel der Bevölkerung waren Filmveranstaltungen. Es wurden überwiegend Filme propagandistischen Charakters zur Aufführung gebracht.
Die Sowjetbehörden waren weiterhin bemüht, der Bevölkerung den Glauben an die Festigkeit des bolschewistischen Kulturgebäudes aufzuzwingen, indem sie u.a. besonders repräsentative Bauten aus den Großstädten zeigten und darstellten, wie sie von den Massen der Arbeiter besucht werden.

2. **Bezirk Belzy als Beispiel des sowjetrussischen Verwaltungsaufbaues.**

Der Verwaltungsbezirk Belzy umfasst das Gebiet mit Ausnahme der Stadt selbst. Die Stadt untersteht als "bezirksfreie Stadt" dem Rat der Volkskommissare in Kischinjew.

In Belzy hat es sich bereits praktisch gezeigt, daß die gesamte innere Verwaltung von der kommunistischen Partei überwacht wird.

3. **Wirtschaft.**

Die Wirtschaft des Bezirks wird durch die ausgedehnte Landwirtschaft des Kreises bestimmt. Seit der Angliederung an die UdSSR. sind 26 Kolchosen und 3 Sowchosen geschaffen worden. In Belzy befindet sich ausserdem eine staatliche M.T.S. (Maschinentraktorenstation), deren Maschinen beim Rückzug der Sowjets zerstört wurden. Die diesjährige Ernte wird als überdurchschnittlich gut geschätzt, jedoch fehlen z.Zt. die Arbeitskräfte zur Hereinbringung. Es wird erwartet, daß durch die Mobilisierung der Bevölkerung, die jetzt aus der Umgebung langsam zurückkehrt, die notwendigen Arbeitskräfte zur Verfügung stehen werden. Die Industrie in Belzy stützt sich im wesentlichen auf die Verarbeitung der agrarischen Produkte (4 Ölfabriken zur Verarbeitung der Sonnenblumenkerne, 5 Getreidemühlen, 1 Zuckerfabrik).
Die Besetzung des Gebietes durch deutsche Truppen hat in der Landbevölkerung die Hoffnung hervorgerufen, daß das Privateigentum erhalten bleibt. Das Elektrizitäts- sowie das Wasserwerk sind zerschossen und sämtliche Ersatzteile von den Sowjets zerstört.

Polizeiarbeit.

1. Stadt Belzy weitgehend zerstört, augenblickliche Einwohnerzahl daher nicht festzustellen.

2. Durchsuchungen in Gebäuden von Staat und Partei ergebnislos. Kommunistische Funktionäre der Stadt Belzy geflohen.

3. Rumänische Polizei arbeitet auf politisch-polizeilichem Sektor nach Weisungen des Kommandos

4. Partisanenkrieg.
In der Nacht 11/12. Juli ist in Belzy deutscher Militärkraftwagen beschossen worden. Daraufhin Exekution von 10 Geiseln und öffentliche Bekanntmachung durch rumänische Polizei. Am Abend des 15.7. erneute Beschiessung deutscher Militärkraftwagen, daraufhin standrechtliche Behandlung weiterer 20 Geiseln. In der Nacht 15./16. Juli Ermordung von 4 deutschen Pionieren durch Halsschnitt. Gefangennahme z.Zt. noch nicht bekannt.

5. Juden.
Rumänische Polizei in Belzy und Umgebung gegen Juden scharfes Vorgehen. Zahl der Erschiessungen nicht genau festzustellen. Kommando hat am Abend 15.7. jüdischen Ältestenrat von Belzy und weitere Juden, insgesamt 45, wegen Nichtbefolgung sicherheitspolizeilicher Auflagen und als Vergeltung für Angriffe auf deutsches Militär entsprechend behandelt.

622

LAGEZIMMER

Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD
- IV A 1 - B.Nr. 1 B/41 g.Rs. -

Berlin, den 17.Juli 1941.

Geheime Reichssache!

14 Ausfertigungen
22. Ausfertigung.

09

Ereignismeldung UdSSR Nr. 25.

Einsatzgruppe D:
Standort P i a t r a - N e a m t.

EK 10 a:
Standort B e l z i.

Das Kommando 10 a hält sich in Belzy auf. Die Zerstörungen erweisen sich umfangreicher, als man zunächst angenommen hatte.

Eine Anzahl Brände wurden von rumänischen Soldaten plan- und ziellos angelegt. Gewisse Teile der Bevölkerung sind in die Stadt, die vor ihrer Einnahme etwa 50 000 Einwohner, davon etwa 32 000 Juden hatte, zurückgekehrt.

Disziplinlosigkeit rumänischer Truppenteile, die rücksichtslos plünderten und das Fehlen einer geordneten Aufsicht führten dazu, daß sich die hier verbliebene Zivilbevölkerung, insbesondere die Rumänen, in großem Umfange an der Plünderung beteiligten und aus den verlassenen Häusern herausholten, was nicht niet- und nagelfest war.

Um darin eine Besserung zu erreichen, wurde der rumänischen Polizei, die mit einem Kommando aus Jassy eingetroffen ist, die Wiederaufnahme ihrer Tätigkeit gestattet. Sie entsendet Streifen zur Bekämpfung des Plünderunwesens und führt die notwendigen [illegible]nahmen im engsten Einvernehmen [illegible] durch. Sie enthält sich aber [illegible] einer gegebenen Anweisung jeder Tätig[illegible]litischen Gebiet.

[illegible] bis mit dem Eintreffen eines vom [illegible]schnitten rumänischen Bürgermeisters zu [illegible]. Für die Zwischenzeit werden die Verwal[illegible]geschäfte von einer dazu geeigneten Persön[illegible]keit, die mit dem EK in Verbindung steht [illegible] von der Stützpunktkommandantur mit der Wahrnehmung der Geschäfte beauftragt worden ist, geführt. Schon vor dem Eintreffen der Stützpunktkommandantur konnten vom Kommando verschiedene vorbereitende Maßnahmen für die Wiedereröffnung der Versorgungsbetriebe in die Wege geleitet werden, die nunmehr von der Stützpunktkommandantur fortgesetzt werden.

Es haben in den vergangenen Tagen und Nächten wiederholt erhebliche Ausschreitungen rumänischer Soldaten gegen Juden stattgefunden. Die Zahl der dabei getöteten Juden ist nicht feststellbar, dürfte aber mehrere Hundert erreichen. Am Abend des 10.Juli hatten rumänische Militärbehörden etwa 400 Juden jeglichen Alters und Geschlechts zusammengetrieben, um sie zur Vergeltung für Angriffe auf rumänisches Militär zu erschießen. Es war dabei zu bemängeln, daß die technischen Vorbereitungen für die Durchführung des Planes unzulänglich waren. Auf Wunsch des Kommandeurs der 170. Division beschränkte sich der rumänische Befehlshaber im letzten Augenblick auf die Erschießung von 15 männlichen Juden.

Die rumänische Polizei sammelt die arbeitsfähigen Juden und nimmt eine [illegible] Diese Juden werden im übrigen [illegible] Aufräumungs- und Reinigungsarbeiten herangezogen.

Auf Wunsch des Kommandeurs der 170. Division wurden vorgestern etwa 70 Geiseln, deren Zahl auf 200 erhöht werden soll, festgenommen, um die Truppe gegen eine Wiederholung hinterlistiger Angriffe, wie sie sich mehrfach ereignet hatten, zu sichern. Da erneut ein deutscher Militärkraftwagen in einem Vorort von Belzy beschossen worden war, erfolgte eine Erschießung von 10 Geiseln.

Sämtliche führenden Staats- und Parteifunktionäre sind flüchtig.

Die Überprüfung verschiedener Ukrainer, die sich in der hies. Gefangenensammelstelle befinden, ergab, daß sie sämtlich ohne jede Begeisterung in den Krieg gezogen sind und die Deutschen als Befreier erwarten. Es ist ihnen [illegible] Militär gesagt worden, daß sie von den Deutschen im Falle ihrer Gefangennahme erschossen würden; sie waren aber auf Grund der ihren Vätern, die im Weltkriege deutsche Kriegsgefangene waren, zuteil gewordenen Behandlung der Überzeugung, daß das nur Lügen der roten Machthaber seien. Auch aus anderen Quellen ist bekannt geworden, daß die Ukrainer sich in größeren Mengen von der aktiven Teilnahme am Kampf gegen den deutschen Vormarsch fernhalten.

III. Militärische Ereignisse.

Keine Meldungen.

623

In ziua de 24 Octombrie 1941, compania 2-a din Bat. 10 mitraliere, divizionar, primește ordinul de a escorta pe acești nenorociți către un anume loc — nu bănuiau ce-i așteaptă — la marginea Odesei între bariera Daling, unde se aflau patru magazii lungi de aproximativ 25—30 m. și late de aproximativ 10—15 m.

Deținuții, copii, femei, bătrâni și bolnavi de toate vârstele, sunt scoși din închisoare, încolonați și mânați ca vitele către abator. Înspre acele magazii de care am vorbit mai sus. Transportul a durat până in ziua de 24 Octombrie 1941, ora 14.

In timpul transportului, mulți dintre acei încolonați cădeau datorită slăbiciunii — imediat însă erau împușcați de către jandarmi, astfel că drumul dela închisoare până la locul de execuție, lung de circa 3 km., era presărat cu cadavrele copiilor, femeilor și bolnavilor (v. dep. Alex. Neacșu și maior Seitan Vasile).

Primul lot adus la locul execuției, era compus din 40—50 de inși, care legați strâns cot la cot, cu frânghii, a fost băgat într'un șanț anti-tanc și întors cu fața spre pământul care forma parapetul șanțului. Locot. col. Deleanu Nicolae, *ordonă personal deschiderea focului, atrăgând atenția soldaților, ca să tragă fiecare câte un foc ochit, pentru a se face economie de timp și muniții.*

Constatându-se că acest procedeu nu satisface scopul urmărit, s'a hotărît să se treacă la executarea lor in massă. Astfel, au fost băgați în primele trei magazii bărbați și câteva femei și anume, acele cari nu se putuseră hotărî să se despartă de soții lor, — iar în a patra magazie au fost băgate femeile și copiii. IN TOTAL, DUPĂ SPUSELE MARTORILOR, IN CELE PATRU MAGAZII, AU INTRAT PESTE 5.000 DE OAMENI.

Pentru executarea în massă, s'au făcut creneluri în pereții magaziilor prin care s'a introdus gurile de mitralieră. La comanda locot. col. *Deleanu Nicolae, astăzi mort —* și locot. col. *Niculescu D. Coca, s'a tras în plin. Țipetele sfâșietoare au acoperit detunăturile gloanțelor de mitralieră, producând un vacarm îngrozitor. Gloanțele însă n'au putut răsbate până la ultimul om.*

S'a observat deci că nici acest procedeu nu satisface dorința criminală de a termina cât mai repede această operație macabră și cum, fiind luna Octombrie, *întunericul se lăsa pe la orele 17, s'a recurs la un procedeu și mai odios, anume la exterminarea prin ardere, mijloc prin care s'a crezut că se va șterge orice urmă a ororilor sălbatice.*

Pentru realizarea acestui procedeu s'au astupat atât crenelurile făcute de soldați, cât și ieșirile magaziilor s'au umplut cu paie pardurile și acoperișurile, s'au stropit pereții și acoperișurile și s'au aruncat înăuntru cu ajutorul unui furtun, gaz și benzină — după acea la o scurtă comandă, s'a dat foc. *Limbi uriașe de focuri s'au înălțat spre cer, iar în focul mistuitor s'au înfrățit morții cu vii, devenind totul un scrum dar neputincios ca să șteargă urmele crimei.*

Prin acoperiși se mai vedeau oameni deveniți torțe vii, cari căutau să iasă din focul îngrozitor, care-i cuprinsese jandarmii însă, conform ordinului ce-l aveau dela locot. col. Niculescu H. Coca, *împușcau pe acei care încercau cu disperare să se salveze prin ultimul mijloc de scăpare. In întunericul care începuse să se lase, spectacolul oamenilor goi, arzând, care încercau prin ultimele mijloace și puteri să-și salveze viața, constituia pentru cei prezenți un spectacol halucinant și înfiorător, cum nici cei mai fanteziști scriitori ai lumei nu și-au putut imagina vreodată.*

Unii dintre cei mai nenorociți, sortiți pieirii, reușind să ajungă la ferestre, în durerile peret de foc, solicitau soldaților glonțul care să-i scape de chinuri, indicându-le cu mâna locul la frunte sau la inimă, însă în momentul când vedeau arma țintită contra lor, nu aveau puterea să suporte înfrățirea cu moartea și se lăsau iarăși în focul ucigător, pentru ca numai după câteva secunde să reapară la același geam, repetând rugămintea salvării printr'un glonte, pe care in acel moment îl socoteau o binefacere.

Unii dintre ofițerii prezenți, au aruncat chiar ei cu grenade rusești (*soldații români nu le înoțișase mecanismul*) prin crenelurile ce fuseseră făcute pentru mitraliere. Prin aceste procedee s'a reușit ca până la căderea nopții să fie exterminați cei care erau închiși în primele două magazii, urmând ca operațiunea să continuă a doua zi, pentru celelalte două magazii între care și acea în care era închise femeile și copiii.

O noapte întreagă și o bună parte din dimineața următoare, femeile, copiii și bătrânii, închiși în aceste ultime magazii, s'au zbătut între chinurile groaznice ale așteptării morții și poate slaba speranță că miile de oameni sacrificați în ajun, ar fi putut potoli setea de sânge a nemiloșilor și cruzilor executanți ai ordinelor de represalii.

Speranțe zadarnice, deoarece crimele se pare că nu obosiseră setul ucigașilor făptuitori, astfel că a doua zi s'a continuat și repetat aidoma procedeele din ajun.

BA CEVA MAI MULT, PENTRUCA EFECTELE REPRESALIILOR SĂ IMPRESIONEZE POPULAȚIA ODESEI, LA ORA 17.35, IN ZIUA DE 25 OCTOMBRIE 1941, MAGAZIA IN CARE ERAU BĂRBAȚII — DUPĂ CE S'AU MITRALIAT CEI DINĂUNTRU, — A FOST ARUNCATĂ IN AER. ORA 17.35 A FOST ALEASĂ PENTRU A AMINTI ORA ARUNCĂRII IN AER A COMANDAMENTULUI MILITAR AL ODESEI, VROIND SĂ DEMON-

TRAIASCA MARESALUL ANTONESCU!

Problema jidovească în ceasul istoric al radicalei și definitivei ei rezolvări: ghettourile dela Bug au luat ființă

Lupta de un deceniu a „Poruncii Vremii" pentru eliminarea jidanilor din sânul colectivității românesti, dobândește, prin hotărîrea Mareșalului, o înaltă și strălucită consacrare

Blestemul ghetto-urilor sancţionează din nc

Hotărîrile istorice al

prefaţează rezolvarea definitivă,

de dr. Ilie Rădulescu

Zarurile au fost aruncate... Lichidarea judaismului a intrat în faza ei finală şi decisivă în România: exodul, eliminarea evreilor din comunitatea naţiunii se transformă într'o realitate.

O nouă diasporă începe, aşa dar. Spre deosebire, însă, de ceeace a fost în trecut, Ahasverus nu va mai avea privilegiul vagabondajului: el va fi fixat într'un anumit teritoriu, constrâns la o viaţă de austeră incordare, de neimblânzită disciplină fizică şi morală, în ţarcurile tradiţionalelor ghetto-uri.

Dacă „pământenilor" noştri, cari au chinuit România, vreme de mai bine de un veac, şi i-au destrămat toate temeiurile de viaţă naţională, li s'au rezervat ghetto-urile de pe Bug, nu este prea greu să desciframm din această hotărîre, soarta celorlalţi evrei din Europa: întregul judaism de pe continent va fi obligat să calce pe urmele coreligionarilor săi din România, să se întoarcă şi să se reîncadreze în vechile lui aşezări din Rusia, acolo de unde a pornit, de câteva secole încoace, în marşul său triumfal de cucerire a lumii şi de legitimare a imperialismului izraelit.

Judaismul reintră astfel în tradiţie, în făgaşul său ciumatei şi mizeriei sale istorii: ghetto-ul din Rusia.

Dacă ideea şi cuvântul de „ghetto" au avut prima consacrare în Italia, d... cum patru sute d... an... vremea lui Paul al IV-lea, Roma închidea între zidurile ei cel mai important ghetto din Europa, nu e mai puţin adevărat că blestemul vieţii de ţarc n'a cunoscut nicăeri, ca în Rusia ţaristă, o mai aspră, mai continuă şi mai sbuciumată actualitate.

Încă dela sfârşitul evului de mijloc, jidanii au fost imobilizaţi, în Rusia, în anumite centre, în „teritorii ciumate", obligaţi să trăiască, între ei, o viaţă de promiscuitate, pedepsiţi sângeros pentru orice atingere cu populaţiile neevree. Pe un spaţiu adânc de 50 de km., dealungul frontierelor occidentale ale Rusiei, toate regimurile ţariste au interzis orice aşezare sau libertate de circulaţie jidovilor, gata, de altfel, oricând la spionaj şi la trădare. Aşa cum, mai bine de două sute de ani, picior de jidov n'a izbutit să calce în cele două oraşe declarate sfinte de ţarism: Moscova şi Kiewul.

Ghetto-urile în Rusia au reprezentat cea mai josnică şi mai macabră realizare a condiţiei umane, prostituarea cea mai odioasă a ideei de om. Citeam, acum vreo 15 ani, o carte sguduitoare a unui scriitor german, despre ghetto-urile din Rusia anilor 1900—1910. Imaginaţia cea mai fecundă în tragism n'ar fi putut ajunge la înfiorătoarele clişee ale spovedaniei povestitorului german. O existenţă de troglodiţi, de flagelaţi ai cruntei mizerii umane, de adevărate epave ale unei vieţi prăbuşite sub orice animalitate, o pestilenţă cadaverică, stârvuri fizice şi morale care-ţi inspirau numai repulsie, sila de a te socoti om — acestea erau ghetto-urile ruseşti. Mizere făpturi, înotând în păduchi, în bale, în molime şi tare ancestrale, îmbrăcate în sdrenţe, supte de foame şi de vicii, isfârşit iadul pe pământ, în care totuşi domina o spiritualitate, devasta o nebunie colectivă: BANUL. „Oamenii" cari se încăerau, scoteau cuţitele şi se înjunghiau pe meschina lor pradă, îşi smulgeau părul şi bărbile rituale, în controversele speculatorii ale arginţilor. Iată ghetto-ul din Rusia

Era ghetto-ul rusesc numai o pedeapsă dictată de ţarism? Sau era şi mediul prielnic în care se simţea la largul lui Izrael, cu toate scăderile şi patimile lale ereditare? Cine ar putea să aibă vreo îndoială? Dar n'au preferat totdeauna jidanii, sub imperiul comandamentelor lor talmudice, care-i opreau dela orice atingere cu creştinii, viaţa lor închisă de ghetto? N'au rămas ei, în marea lor majoritate, în promiscuitatea ghetto-urilor, chiar atunci când, sub presiunea ideilor generoase, liberale şi umanitare, occidentale, Rusia ţaristă a îngăduit jidanilor să iasă din teritoriile ciumate? Câte sute de mii de evrei au evadat din ghetto-uri, cu dorinţa de a începe o viaţă nouă în Rusia, faţă de milioanele cari au rămas circumscrişi în ele? Şi, chiar dintre jidanii cari s'au revărsat din pestilenţa ghetto-urilor ruseşti, în căutarea norocului, spre pământul noii făgăduinţe: România, sau spre jungla Europei occidentale şi a întregii planete, câţi s'au despuiat de mentalitatea nenorocită, de intoleranţa rituală şi de sadismul criminal al vieţii de ghetto spre a se topi în spiritualitatea popoarelor invadate?

Ghetto-ul a răspuns structurii organice a lui Izrael şi comandamentelor învăţăturii lui talmudice. Stigmatele ghetto-ului l-au urmărit pretutindeni pe Iuda ca un adevărat blestem biblic. În ghetto, jidanul s'a simţit la largul lui, din mizeria ghetto-ului el a tras seva necesară pornirilor sale nihiliste, dinamitarde, numai acolo s'au cultivat perversitatea, josnicia şi setea de sânge, acel fanatism judaic de care rabinii aveau nevoie pentru triumful imperialismului jidovesc.

Ghetto-ul rusesc a fost pepiniera anarhismului judaic şi rezervorul inepuizabilei revărsări evreeşti în lumea întreagă. Ghettoul din Rusia a fost şcoala bolşevismului şi marele templu la care s'a pregătit sinistra răzbunare a judeilor împotriva lumii creştine. Şi tot ce s'a petrecut în Rusia lui Lenin şi a lui Stalin, haotica înecare în sânge a unui popor de 200 de milioane de suflete, dela ţar şi până la ultimul mujic, n'a fost decât dezlănţuirea sălbatecă a urii şi a criminalităţii hrănite în ghetto-uri.

Ghetto-ul rusesc a fost pepiniera anarhismului judaic şi rezervorul inepuizabilei revărsări evreeşti în lumea întreagă. Ghettoul din Rusia a fost şcoala bolşevismului şi marele templu la care s'a pregătit sinistra răzbunare a judeilor împotriva lumii creştine. Şi tot ce s'a petrecut în Rusia lui Lenin şi a lui Stalin, haotica înecare în sânge a unui popor de 200 de milioane de suflete, dela ţar şi până la ultimul mujic, n'a fost decât dezlănţuirea sălbatecă a urii şi a criminalităţii hrănite în ghetto-uri.

Sublinierile acestea ar putea să apară ca un fel de condamnare a măsurii de reînfiinţare a ghetto-urilor în Rusia. Ni s'ar putea spune: prin aceste ghetto-uri se vor păstra şi alimenta intoleranţa, ura şi răzbunarea lui Izrael, care nu va aştepta decât prilejul unei noui şi furioase dezlănţuiri.

Greşelile trecutului, prea îngrozitor de dureroase, nu se vor mai putea repeta. Reînfiinţarea ghetto-urilor ruseşti nu va însemna atât reintrarea în istorie a lui Izrael, cât o măsură TRANSITORIE de izolare a evreilor, pe drumul exodului lor definitiv din Europa. Şi sub atenta observare a poliţiei germane, chiar viaţa de ghetto a evreilor, departe de a mai fi o destrăbălare şi o iniţiere în anarhie, va constitui un început de educare şi de pătrundere desciplinată a evreilor în tainele demnităţii umane.

Judaismul, cu omnipotenţa şi asfixia lui de ieri, este azi la pământ în România. Restul, etapele lichidării, nu mai reprezintă decât o formalitate. Eliberarea cea mare şi definitivă a României a fost promulgată şi ea este meritul Mareşalului.

La bucuria dezrobirii se adaogă şi mândria de a fi pioneri şi deschizători de drumuri în rezolvarea problemei judaice în Europa. Din satisfacţia cu care presa germană înregistrează cuvintele şi hotărîrile Mareşalului Antonescu, înţelegem limpede că România prefaţează azi deciziile istorice ale Europei de mâine în chestiunea jidovească.

4. Sprincenatul Vasile, plutonier major, de 52 ani, cu ultimul domiciliu în com. Mărgineni - Prahova.-

pentru faptele prevăzute și pedepsite de art.2 lit.a. și art. 5 din legea 291/1947; fapte pentru cari urmează a fi trimiși în judecata Curții București.-

Că, nu există caz de urmărire contra acuzaților :

Tăbulesco Vitalie, Prundea T. Alexandru și Svariacevschi Alexandru, și Sereact Alexandru, din lipsă de elemente penale.-

In baza art.5 din legea No.291/1947 ordonăm emiterea mandatelor de arestare împotriva acuzaților : Locot.Col. Boulescu Mihail, Dumitru Agapie, Filipenco Iurie și Sprincenatu Vasile.-

In baza art.5 din legea No.291/1947, dispunem trimiterea întregului dosar, Onor. Consiliului de Miniștri spre a încuviința sesizarea Curții București, cu judecarea cauzei privitoare la acuzații

Loc.Col. Boulescu Mihail, Dumitru Agapie, Filipenco Iurie

și Vasile Sprincenatu și scoaterea de sub urmărire a acuzații Tăbulesco Vitalie, Sereact Alexandru, Svariacevschi Alexandru Prundea Alexandru.-

Dat în Cabinetul nostru din Palatul Justiției, din București, astăzi, 12 Aprilie 1948.-

Prim-Procuror de Curte,

N. Vlădescu

Grefier,

" câte un cartof crud pentru a asista la spectacolul bătăliei ce s-
" angaja între evrei spre a putea pune mâna pe cartofi. Apropiindu-
" de convoi pentru a da unui prieten un pachet de țigări, santinela
" română a încercat să mă lovească cu patul armei, deși și eu eram
" îmbrăcat militar și înarmat."

In aceiași ordine de idei redăm mai jos câteva fraze [illegible]
declarația martorului Dr.Coman Andrei pentru a se vedea starea de
rie în care erau ținuți evreii în lagărul dela "Mănțel"

" In pădurea Mănțel erau doar câteva cherete. șase, [illegible]
" la număr, rămase dela ruși, în care toate luate la un loc nu [illegible]
" să încapă decât 100 de persoane, dar noi (martorul a fost [illegible]
" internat în acel lagăr) eram 2000 – 3000 persoane.– Restul [illegible]
" în niște șanțuri anticar și se acopereau cu ramuri uscate.– În
" aceste șanțuri se înțelege că ploua ca și afară.– Noi scoteam ap[ă]
" cu cutii de conserve și cu mânile. Eram atât de plini de păduch[i]
" încât noaptea se auzea un freamăt în păduricea prin iarbă."

Considerând că, faptele de a fi contribuit la strângerea popu-
lațiunei evreiești la ordinul acuzaților Dumitru Agapie, și Filipescu
Gurie, în calitatea lor de comisari și agenți de poliție subordo-
nați șefului poliției și al Siguranței din Bălți, nu poate fi in-
criminat de legea No.291 1947 neîntrunind elementele penale ale cri-
mei de războiu, și nici ale crimei contra păcii ori umanității.–

Că, astfel fiind, acuzații Prundea Alexandru, Tăbăleac Vitalie, Serezet Alexandru și Svaricevschi Alexandru, urmează ca [illegible]
scoși de sub urmărire.–

Pentru aceste motive

D E C L A R Ă M :

Că există caz de urmărire contra acuzaților:

1. Locotenent Colonel Popescu Mihail, de 50 ani, cu ultimul domiciliu în Lipova Jud.Timiș-Torontal, în prezent dispărut, pentru faptele prevăzute și pedepsite de art.1 lit.c. și art. 2 lit.d. și e., și art.3 din Legea No.291/1947.–

2. Dumitru Agapie, fost funcționar de Stat la Direcțiunea Generală a Poliției, de 48 ani, domiciliat în București, str. Aurel Vlaicu No.33 .... pentru faptul prevăzut de art. 121 pct.I cod penal comb. cu art.1 lit.c. art.2 lit.d. și art.4 din Legea No.291/1947, și art.1 lit.c. art.2 lit.d. și art.3 din aceiași lege.

3. Filipescu Gurie, fost șef al Siguranței din orașul Bălți în anul 1941, cu domiciliul necunoscut, – dispărut – pentru faptele prevăzute de art. 121 pct.1 cod penal, comb. cu art. 1 lit.c. , art.2 lit.d. și art.4 din legea No.291/1947, și art.1 lit.c., art.2 lit.d. din aceiași lege ped. de art.3 din legea No.291/1947.

Acuzatul Lot.Col. Boulescu Mihai, , s'au luat în cursul instrucţiei numeroase interogatorii, şi s'au făcut mai multe confruntări, între el şi col. Hancia Petre, din care se constată că de fiecare dată s'a apărat într'altfel, contrazicîndu-se în mod flagrant.-

In lumina acestor considerente, singurii care urmează să răspundă pentru suprimarea evreilor dela " Movila Aviaţiei " sunt acuzaţii Lot.Col. Boulescu Mihail, Dumitru Agapie, şi Filipencu Gurie.-

Cu execuţia lotului de 80 evrei dela " Movila Aviaţiei " au încetat actele de exterminare, evreii fiind obligaţi încă să îndure un alt gen de suferinţe, mai dureroase poate decât primele, prin durata lor

La ordinul Guvernatorului Basarabiei fostul General Voiculescu, astăzi condamnat la munca silnică pe viaţă, de Tribunalul Poporului, a luat fiinţă la 12 Km. depărtare de oraşul Bălţi lagărul " Răuţel unde a fost internaţi toţi evreii din judeţ cari mai scăpaseră cu viaţa în număr de circa 2600 - 2800 persoane.- Din declaraţia acuzatului Lot. Col. Boulescu Mihail, se constată că acesta a fost însărcinat să facă paza lagărului, şi controlul în ceace privea hrana celor internaţi cât şi casarea lor.-

Acuzatul Boulescu Mihail arată că hrana era suficientă iar casarea bună.-

Martorii Valter Bernard, Pescaru Dumitru şi Eduard Grunăzescu declară că procentul de mortalitate în lagărul "Răuţel era foarte mare.- După Valter Bernard, mureau 50-60 persoane zilnic iar Diaconu Dumitru, arată că mureau între 10-15 internaţi în 24 ore mai ales dintre copii şi bătrâni, datorită lipsei de hrană şi al casării.-

Iată cum descrie martorul Eduard Grunăzescu spectrul foamei şi al mizeriei ce domnea printre internaţii acestui lagăr.-

" Evreii erau ţinuţi într'o pădurice sub cerul liber ;
X " în fiecare zi mureau câte 50-60 evrei de foame şi din cauza răului tratament.Toată populaţia oraşului Bălţi vorbea cu groază de
" acel lagăr. Lagărul dela "Răuţel" a fost păzit de soldaţi români
" şi convoaiele de evrei aduse la muncă în oraş, erau escortate tot
" de soldaţi români.- In dosul gării " Pământeni " am văzut un convoi
" de evrei aduşi la muncă pentru curăţirea noroiului depe străzi, ce
" găsea în mare abundenţă din cauza ploilor în ultimele zile.- Majoritatea dintre ei erau desculţi cu capul gol, şi toţi fără excepţie
" îmbrăcaţi în zdrenţe şi lehniţi de foame. In apropierea acestui
" convoiu, care lucra la curăţirea noroiului se găsea un restaurant
" Iaţcu " La un moment dat am văzut cum personalul restaurantului a
" aruncat în stradă dintr'o ladă, o cantitate de coji de cartofi şi
" resturi de zarzavat. Nenorociţii de evrei lehniţi de foame, s'au
" repezit ca animalele asupra acestor resturi, fiecare căutând să
" ajungă la câte o mică cojiţă.- Câţiva huligani, cari şedeau pe o
" zine şi priveau această scenă, aruncau în mijlocul nenorociţilor

628

" gând că întrucât poliția e civilă trebuie să executăm noi, jandar-
" mii.- Ajuns la poliție, am intrat în Cabinetul Chestorului Agapie,
" unde se găsea și Filipescu Gurie, șeful siguranței.- Dumitru Aga-
" pie a spus lui Filipescu Gurie, să aleagă din lagăr de 4. [illegible]
" evrei și să dea gardianul care să-i conducă la locul de execuție.
" In acelaș timp maiorul Boulescu mi-a ordonat să iau 1 jandarmi
" și să mă urc într'un camion pus la dispoziția de poliție și să
" mă duc cu el la locul execuției, la capătul orașului, la [illegible]
" Săgeani. Am executat ordinul. La locul de execuție am întâlnit
" pe maiorul Boulescu împreună cu Dumitru Agapie, evreii ce treba-
" iau executați nu sosiseră încă.- Până la sosirea evreilor maiorul
" Boulescu, mi-a dat instrucțiuni de felul cum trebuie să procedez
" și anume : evreii vor fi executați în grupuri de câte zece.- Fie-
" care dintre ei să-i dau o lopată cu care să-și sape groapa, du-
" pă care să comand " la „samsahi" , evreii fiind așezați cu fața
" spre groapă".- Totodată mi-a ordonat ca la un semnal de fluer
" dat de mine, ostașii de sub comanda mea să deschidă focul.- Acest
" ordin l-am executat întocmai.- Precizez că, groapa era deja să-
" pată, era un tranșeu părăsit, în care evreii au încercat doar
" să sape, adâncindu-o , lucru la care s'a renunțat deoarece pă-
" mântul era prea tare.- La execuție au asistat și maiorul Bou-
" lescu și chestorul Agapie.- Evreilor, înainte de a fi împușcați
" li s'au luat datele de stare civilă de către un civil, probabil
" să fi fost Filipescu Gurie.- In timpul executării unul între ev-
" rei s'a întors cu fața spre plutonul de execuție , dorind să pri-
" vească moartea în față.- Chestorul Agapie care a observat acest
" lucru, s'a răstit la el, înjurându-l trivial și spunându-i să se

întoarcă.- Chestorul Agapie a stat tot timpul cu revolverul în
mână.-"

Nouă din acei 1[illegible] evrei au căzut
" în groapă , al zecelea rămânând în viață, deoarece arma ce-i fuse-
" se destinată nu a luat foc. In urma acestui incident, maiorul
" Boulescu , care a asistat la execuție, de față fiind și Chestorul
" poliției Dumitru Agapie, m'a trimis să văd de ce nu a luat foc
" arma. Verificând am constatat că percutorul era defect. In urma
" acestui lucru s'a schimbat arma, s'a tras a doua oară și a că-
" zut și al zecelea evreu."

Din interogatoriul acuzatului Lt.Col. Boulescu Mihail, re-
zultă că acesta n'a raportat organelor superioare de care depindea
execuția celor 80 evrei dela " Movila Aviației ", ceea ce este o dovadă
în plus că această execuție a făcut-o fără să fie acoperit de vre-un or-
din , din propria inițiativă împreună cu acuzații Dumitru Agapie și Fi-
lipescu Gurie.-

629

In ziua de 15 Iulie 1941, operaţiunea a fost repetată de data aceasta fiind împuşcaţi, tot de către nemţi, un număr de 20 evrei intelectuali, cu concursul acelorași autorităţi româneşti, execuţie ce a avut loc în punctul numit " Flămânda " în dreptul unor cariere de nisip.- xx

Printre intelectualii evrei împuşcaţi în primele două loturi din zilele de 12 şi 15 Iulie 1941, amintim numele Drului. Lasăr, Dr.Broitman, Rosenkühler , Roitman, Spiegel, a farmacistului Blank şi al fiului său, toţi membrii ai Comitetului de conducere evreiesc din localitate, cari nu aveau altă vină decât aceea de a se fi născut evrei. (vezi depoziţiile martorilor Bernard Valter, Blank Toboka şi interogatoriul Dumitru Agapie).- x

Setea de sânge a acuzaţilor creştea în măsura în care numărul celor executaţi creştea şi el.-

Astfel numai la câteva zile după suprimarea celui de al doilea lot de evrei, acuzatul Lt.Colonel Bulescu Mihail, Comandantul Legiunii de Jandarmi Bălţi, are o întrevedere cu acuzaţii Dumitru Agapie şi Filipenco Gurie, în Cabinetul lui Dumitru Agapie, ce se afla în localul Poliţiei, unde toţi trei acuzaţii din motive de ură rasială au pus la cale suprimarea unui număr de alţi 30 evrei, după aceiaşi metodă hitleristă întrebuinţată de poliţia militară germană condusă de Cpt.von Prast şi aplicată evreilor executaţi la grădina publică " Bojescu " şi la punctul " Flămânda ".-

De remarcat că de data aceasta autorităţile româneşti reprezentate prin acuzatul Dumitru Agapie, Lt.Col. Bulescu Mihail şi Filipenco Gurie, intervin direct în operaţiunea suprimării evreilor, ei fiind aceia cari au dat ordinul ca evreii să fie împuşcaţi.

Execuţia a avut loc la punctul numit " Movila Aviaţiei " şi a fost săvârşită de un pluton de jandarmi de sub comanda acuzatului plutonier Sprincenatu Vasile, la execuţie asistând şi acuzaţii Lt.Colonel Bulescu Mihail, Dumitru Agapie şi Filipenco Gurie.

Redăm mai jos parte din mărturisirea făcută de acuzatul Sprincenatu Vasile, din care rezultă modul cum au fost executaţi evreii dela " Movila Aviaţiei " şi răspunderile penale a fiecărui acuzat în parte.-

" In Iulie 1941 mă găseam la reşedinţa Legiunii de Jandar-
" mi Bălţi, ataşat pe lângă Biroul Siguranţei.- Comandantul Legiu-
" nei era maiorul Bulescu.- Intr'una din zilele lunii Iulie 1941
" maiorul Bulescu m'a luat şi mi-a spus ca să merg cu el până
" la Poliţie, deoarece Poliţia a primit ordin dela Comandamentul
" german să execute un număr de evrei ostatici, deoarece din rân-
" durile populaţiei evreieşti s'a tras într'un soldat german, deoa-

Dumitru Diaconu, Haim Rebeca, Eduard Grumăzescu, Cristalina P-vel, Ardeleanu Teodor, Dr. Cozman Leo Andrei, Dumitru Stegărescu Eugenia Oltenschi, Dinescu Marin, interogatoriile acuzatilor cum și toate lucrările dela dosar.-

xx Văzând că cercetările sunt terminate.

__Expunem următoarele :__

In ziua de 8 Iulie 1941, orașul Bălți a fost cucerit d trupele germane și române.-

La două zile după intrarea trupelor în oraș s'au insta lat și autoritățile militare, autoritățile de poliție și de si- guranță, atât cele românești cât și cele nemțești, după cum ur- mează :

Commandamentul militar german von Schobert , poliția mi litară comandată de Cpt. von. Prast, Legiunea Jandarmi româneasc comandată de acuzatul Lt. Colonel Boulescu Mihail, Poliția sub conducerea acuzatului Chestor Dumitru Agapie și Siguranța în t. tea căreia se găsea acuzatul Filipenco Gurie.-

In ziua de 1? Iulie 1941 acuzații Dumitru Agapie și Fil penco Gurie, în complicitate cu organele S.S. germane au dat o din gardienilor publici conduși de Seremet Alexandru și comisa- lor Săvulesc Vitalie, Prundea Alexandru și Svaricovschi Alexan să strângă toată populațiunea evreiască din oraș, indiferent de sex și vârstă, în clădirea fostei fabrici de zahăr " Iosmanschi ordin ce a fost executat în tocmai. Fiindcă pe măsură ce număru cetățenilor evrei ce erau strânși de organele polițienești se [...] ța și localul numitei fabrici devenea neîncăpător, evreii c[...] fost mutați ulterior la Penitenciarul local.-

La scurt timp după ce populațiunea evreiască a fost st[...] să , organele poliției militare germane, reprezentat prin Cpt. Prast au cerut și acuzații Dumitru Agapie și Filipenco Gurie [...] ceptat, un număr de 10 evrei intelectuali pentru a fi executați, tracât se pretindea de către nemți că s'au comis acte de [...] din rândurile populațiunei evreiești îndreptate în contra arma- lor germane din Bălți.-

Deși Dumitru Agapie după cum singur recunoaște știa că motivele invocate de germani sunt simple pretexte pentru a pu justifica suprimarea elementelor evreiești, împreună cu [...] siguranței Filipenco Gurie din motive de ură rasială , au [...] țat 10 intelectuali evrei din acei ce se găseau strânși în cur[...] fabricei " Iosmanschi " , evreii triați de către Filipenco Gu[...] pe cari nemții i-au împușcat în ziua de 12 Iulie 1941 în [...] publică " Bodescu ".-

./.

Jud. Bălți

REPUBLICA POPULARA ROMANA
PARCHETUL CURȚII DIN BUCUREȘTI

CABINETUL I CERCETARI CRIMINALII DE RASBOIU

Dosar Nr.101/1948

R E C H I S I T O R   D E   U R M A R I R E

Noi, Nicolae Vlădescu, Procuror General al Curții din București, delegat cu cercetările în afacerilenoui sau clasate privitoare la Legea No.291/1947 din 18 August 1947, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de războiu sau împotriva păcii ori umanității.-

Având în vedere Jurnalul Consiliului de Miniștri No.1693 din 8 Decembrie 1947, publicat în Monitorul Oficial No.284/1947 și Jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. din publicat în Monitorul Oficial No. /1947, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de războiu sau împotriva păcii ori umanității, prin care s'a decis a se cerceta infracțiunile de mai sus, comise de :

Coulescu Mihail, locotenent colonel în rezervă , de 50 ani, ultimul domiciliu în Lipova Jud.Timiș-Torontal,

Dumitru Aurelia , fost funcționar de Stat la Direcțiunea Generală a Poliției, de 48 ani, domiciliat în București, str.Aurel Vlaicu No.83,

Filipenco Ioric, fost șef al Siguranței din orașul Bălți în anul 1941, cu domiciliul necunoscut.-

Tăbulesc Vitalie , funcționar particular, de 29 ani, ultimul domiciliu în Ploești str.Banu Manta No.37

Prundea T.Alexandru, fost agent de poliție în orașul Bălți în anul 1941 , de 35 ani, ultimul domiciliu Buzău str.Clemenței 18.

Svaricevschi Alexandru, secretar de poliție la Inspectoratul Pitești, de 32 ani, ultimul domiciliu în Pitești, str.Serban No.107.

Serenat Alexandru, funcționar , de 57 ani, ultimul domiciliu în București, str.Nufărului No.112 , și

Spiricenatu Vasile , plutonier major, de 32 ani, ultimul domiciliu în comuna Mărgineni Județul Prahova.-

Văzând și dispozițiunile art.4,5 din legea No.291/1947;

Având în vedere, actele și cercetările efectuate în dosarul No.101/1948, al Parchetului nostru, depozițiile martorilor

632

Копия:

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АРХИВ
ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ,
...ших ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
...АСТИ И ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО
У П Р А В Л Е Н И Я
С С С Р

...920 от 06.09.91г.

№ 03-18/560 от 25.07.91г.

Исполнительный комитет Бельцкого горсовета народных депутатов

279200 г. Бельцы
Дом Советов

Сообщаем, что в фондах Чрезвычайной государственной комиссии СССР имеются "Акты о совершенных злодеяниях немецко-румынскими оккупантами по городам Тирасполь, Бельцы, Бендеры МССР" (ф.7021, оп.96, д.101), по которым были выявлены следующие факты злодеяний:

1. По ул. Ленинградской, в сквере возле Старого Николаевского собора было вскрыто после войны захоронение, из которого были извлечены 16 черепов с костями, где захоронены, по свидетельским показаниям, Лазарь, 46 лет, врач-рентгенолог; Матиевич Герш ...келевич, 35 лет, адвокат, Головатый Лейб, комерсант, 68 лет; ...ойтман Иосиф Яковлевич, 57 лет зубной врач; Башинский Ицхак ...телевич, 50 лет.

2. На пустыре, на скате холма, расположенном параллельно ...рковной улице, на расстоянии 50–60 м от нее было обнаружено захоронение 7 черепов (один детский) Захоронение безымянное.

3. Имеются свидетельские показания об убийстве 7 евреев около еврейской бани и их захоронении там же.

4. Растрел 25 человек возле мельницы Иоффе, и там же захоронение.

5. Сожжение 300 женщин и детей в еврейской синагоге по Кишиневской улице.

6. Расстрел 12 человек во дворе разливочно-водочного пункта Перца по Кишиневской улице.

2.-

7. Убийство 6 человек, осуществленное начальником румынской сигуранцы Филиппенко, в подвале румынской полиции, расположенной по Ленинградской улице в дому Иоффе.

8. В конце Кишиневской улицы, за домом гражданина Сергия расстреляны и заколоты 30 человек.

9. За Кишиневским мостом на скотном выгоне обнаружено захоронение 40 человек.

10. В помещении бывшей румынской жандармерии в Слободзее (в котором ранее находился крестьянский банк) было расстреляно 300 человек.

11. Там же во дворе обнаружены останки 20 человек.

12. Во дворе той же жандармерии растреляно 100 человек.

13. Имеются свидетельские показания о растреле следующих граждан СССР:

а) Бланк, 50 лет, коммерсант
б) Шехтман, 48 лет, служащий Горторга
в) Шайхер Ш., 47 лет, комерсант

Дополнительно сообщаем, что архив сведениями о размещении лагерей военнопленных в период оккупации (1941–1944 гг.) и в послевоенное время, а так же списками погибших с указанием национальной принадлежности не располагает.

Зав. отделом А.И. Баржовец

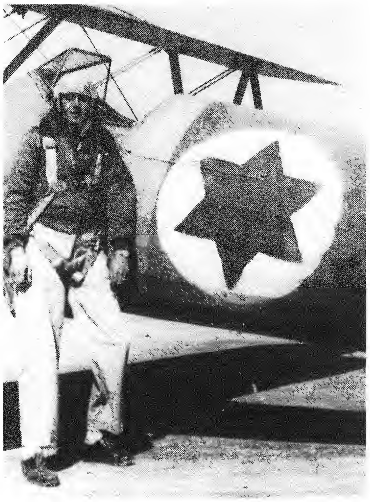
Копия верна

מתוך הארכיון של הרפובליקה המולדאבית בבלצי.

נס באסטראחאן

מבירא עמיקתא לאגרא רמא

נחום דגני (קורנפלד)

נחום (קורנפלד) דגני, מגולת רוסיה לארץ

באפריל 1941 יצא אחי הצעיר, משה, לקישינב ללימודים בבי"ס מקצועי. עם פרוץ מלחמת גרמניה – ברית המועצות נותק הקשר עמו ולא ידענו שום דבר עליו.

משפחתנו כאבה את הניתוק וכביכול נטישתו של משה אבל לא היה בכוחנו שום דבר לעשות, בנסיבות של אותם ימי מנוסה ומבוכה.

בתחילת המנוסה הגענו למרקולשטי, לפלורשטי, לוורטיז'ני, לבַלטָה ומשם מזרחה. בצפון קווקז עצרנו והחלנו לעבוד בקולחוז.

ערב אחד הגיע אלינו בלצאי וסיפר לנו שהוא פגש בסטלינגרד ביולי 1941 את משה אחי יחד עם עוד 11 נערים מבלצי.

והנה קם אבי ז"ל בבוקר אחד ואמר לי: "אתה הבכור, תצא לדרך ותביא לנו את משה. חלמתי חלום כזה". זה היה בתחילת ספטמבר 1941. היה סתיו מאוחר, יבש, חמים. בתחנת הרכבת עליתי על קרון באֶשלון של חיילי חיל הים שפונו מהים השחור לסטלינגרד. מצויד בככר לחם ובשקית מחורקה החילותי את מסעי למזרח בחיפושים אחרי אחי.

עם הגיעי לסטלינגרד פניתי למרכז בי"ס מקצועיים ונשלחתי לבי"ס מקצועי מס. 33 בו התאכסנו חניכים מפונים מהאזורים המערביים.

לא השגתי כלום בכל החיפושים אבל משכו אותי קריצות־עין של חניך אחד והלכתי בעקבותיו. הוא סיפר לי שהוא יהודי מאוקראינה, הכיר את משה וחבריו וידוע לו שהם יצאו לפני כחודשיים לאסטראחאן ובכוונתם להמשיך לקרסנובודסק ולהימלט לאיראן ומשם לפלס דרכם לארץ ישראל.

הבחור הסתיר את יהדותו. אחרת, לפי דבריו, היו שוחטים אותו החניכים במקום.

ירדתי לנמל סטלינגרד ובאותו לילה הפלגתי לאסטראחאן.

עבר שבוע מאז עזבתי את הורי ובינתיים אזל הלחם. מכרתי את שארית המחורקה כדי לקנות אכילה.

באסטראחאן פגשתי חברים מבלצי אבל אף אחד לא יכול היה לספק מידע כלשהו על אחי וקבוצתו.

חלפו כמה ימים וראיתי שאין כל אפשרות לאתר את אחי בנדידת העמים של אותם הימים.

החלטתי לחזור בדרך שבאתי כי היו שמועות שהגרמנים הגיעו לרוסטוב ואם אני אתמהמה לא אוכל להגיע להורי בצפון קווקז או אם הם יזוזו ממקומם לא אדע כלום עליהם.

והנה שמעתי ברמקולים שהאניה "קרל מרכס" המיועדת להפליג לסטלינגרד התקלקלה ויציאתה צפונה נדחית ב־48 שעות.

עמדתי בגשם תחת עץ עבות. מלוכלך, רעב, מיואש ממצבי אני ומהמצב בכללו.
נגשה אלי אישה ושאלה אותי: "אולי אתה מבלצי?" לתשובתי החיובית הוציאה תמונות של בעלה ושאלה אולי פגשתיו בדרכים. הצטערתי שהייתי צריך לאכזב אותה.
היא סיפרה לי שהיא ועוד בלצאים ביניהם חברי לכיתה מאיר אקרמן מתגוררים דרומית לאסטראחאן בשפך הוולגה לים הכספי. הם עובדים בחקלאות ובמפעל לעישון דגים.
היא הזמינה אותי לביקור בכפר ולו רק להתרחץ, וזאת כנראה שהייתי מלוכלך עד כדי כך.
התלהבתי מההצעה להתרחץ ויצאתי בסירת מנוע לכפר. האישה מבלצי היתה עסוקה בעניניה ונשארה לעוד כמה שעות באסטראחאן. כעבור שעה של שיט בין קני הסוף הגענו לכפר ופניתי לבית של האשה. בתה שמחה לבואי (הכירה אותי כחניכת "גורדוניה") וחיממה תיכף מים לרחיצה. אחרי רחיצה טובה סעדתי לבי בלחם טרי, יוגורט ודג מעושן.
הגיע הערב ומהשדה חזר מאיר אקרמן. שמחנו בפגישתנו ובדברינו הפלגנו לחברים ולידידים. מי נהרג, מי נפצע, את מי ראו, מי נשאר שם. לא הרגשתי שהזמן חולף ואז בחצות שאל אותי מאיר אקרמן: "אתה רוצה לישון אצלי או אצל אחיך משה". מסתבר שלאחי משה היתה אכסניה בבית הקרוב אבל הוא עבד בבריגדה חקלאית רחוק בשדות.
נמנמנו רק לכמה שעות ועם הנץ הבוקר התחלנו לנוע לכיוון הבריגדה. לקח לנו כשלוש שעות של הליכה וריצה ופגשתי את אחי משה ואת יתר חברי קבוצתו.
באותו יום יצאנו אני ומשה לכיוון אסטראחאן. כל הבלצאים הגיעו למקום ההפלגה. הביאו יוגורט, חבושים, דגים מעושנים וכל אחד התפלא על הנס הגדול שקרה לנו.
בהגיעי לכפר בצפון קווקז הסתבר לי שרוב היהודים כבר התפנו מזרחה והורי נשארו בין האחרונים במקום.
החלו נדודים למעמקי רוסיה. היו אלה שנים של מאסר ומחנות על פעילותי הציונית בבלצי, ורק לקראת סוף המלחמה התחלתי ללמוד הנדסה אוירונוטית בקויבישב.
כעבור שנתיים של לימודים נמלטתי מרוסיה לרומניה, להונגריה ולחוף מבטחים באוסטריה.
החלה פעילות ברוכה במסגרת "הבריחה" ובמוסד לעליה ב' באוסטריה ובאיטליה.
ואז התגשם שיא ציפיותי: התקבלתי כחניך בקורס הטיס הראשון של צה"ל שנערך באותם ימי 1948 ברומא. עם סיום הקורס הגעתי ארצה והשתתפתי במלחמת השחרור (העצמאות).

מימין לשמאל בעמידה: שלמה, בתיה, נחום **בישיבה:** אסתר, שורה, משה

יעקב אורן (יאניה פיכמן) מגיוס לצבא

פרק חיים ממלחמת העולם השניה

יעקב (יאניה) אורן (פיכמן)

בקיץ 1946 בחוף קארורה באיטליה המתנתי לעליה על אנית מעפילים. שם פגשתי את חיה שהיתה אחראית לבריאות קבוצתה. אני הייתי אחראי לבריאות המעפילים בכל המחנה וכך נפגשנו. מתוך השיחות שניהלנו נוכחתי לדעת את גודל הסבל שעברו אלה שנותרו לאחר השהות במחנות המוות. פתאום, כאילו המאמץ הסבל והסכנות שהיו מנת חלקי, בתור חייל בצבא האדם הסובייטי, קבלו פן נוסף של הצדקה. הרגשתי גאווה ותרומתי הצנועה למאמץ המלחמתי היתה חשובה בעיני עוד יותר.
חיה היתה הניצולה היחידה ממשפחתה וגם אני שהייתי לוחם בחיה הנאצית, נשארתי יחיד. משפחתי הושמדה בדרך לאחד המחנות בטרנסינסטריה.
נולדתי בעיר בלצי בבסרביה בשנת 1920, בזמן השלטון הרומני למשפחה חילונית ציונית. אבי אברהם ואמי קלרה לבית פרידמן דברו והבינו היטב עברית ודאגו שאני ואחותי צילה נלמד את השפה מגן הילדים עד סיום הגמנסיה בבית הספר העברי "תרבות". בבית דברו אידיש ורוסית.
המצב הכלכלי של המשפחה לא היה יציב. אבי עסק במסחר – יצוא – ועסקאות מזדמנות שבהן היו לצד הצלחות הרבה כשלונות. בכיתות הגבוהות של הגמנסיה העברית נתתי שיעורי עזר בליטינית וצרפתית ועזרתי לפרנסת המשפחה ולתשלומים עבור לימודי.
בחינות הבגרות אותן עברתי בהצלחה היו בזמן שעלה ברומניה השלטון הפשיסטי של גוגה קוזה. הרבה תוכניות להמשך הלימודים נגוזו, בהן ניסיוני ללמוד רפואה. הסכם ריבנטרופ־מולוטוב והשמועות על לחצים מצד גרמניה ורוסיה על רומניה לוותר על חלק מטרנסילבניה ובסרביה גרמו להרגשה כבדה שהיתה קשה בלאו הכי בגלל השלטון הפשיסטי הרומני.
בגמנסיה כמו בעיר בלצי בעלת אוכלוסיה של כ־40 אלף יהודים היו קיימים כל הזרמים הפוליטיים הציוניים והשמאליים. היה לי קשר טוב עם הפעילים הציוניים וגם עם בעלי השקפה שמאלית.
ב־20 ביוני 1940 לאחר האולטימטום הרוסי לרומניה, חיינו בחרדה בגלל איומיה של המשטרה החשאית שחיכתה לתשובת ממשלת רומניה. לאחר החלטת רומניה לוותר על בסרביה התחילה נדידת יהודים ורומנים עשירים לרומניה ותנועה של יהודים שמאלנים בכוון בסרביה.
כניסת הצבא הרוסי והשלטון החדש גרמו להרגשת שחרור, מין אופוריה. היא התקררה אחרי כמה חודשים, עם התרוקנות המלאי בחנויות והיכרות קרובה יותר של הנציגים הרשמיים של השלטון.
לקראת שנת הלימודים התנדבתי להיות מורה. במקרה הוצבתי בכפר בו נולד אבי. שם הכרתי שיטת הלחץ האישי על אנשים לבילוש אחד חבריהם ולדווח על דיבורים או מעשים כלשהם. הכרתי גם

השיטה של הדיווח הכוזב. המורים נדרשו לדאוג ל־100% הצלחה בלימודים ו־100% נוכחות בכיתה. הדבר היה חשוב כמדד להישג לבית הספר ולאיזור כולו כי כולם דווחו כך.
בתחילת יוני 1941 חזרתי לבלצי והייתי די מדוכא הן בגלל הלחץ והן בגלל מצב הענינים בעיר ובמשפחה. חלק ממשפחות החברים שלי הוגלו לסיביר בגלל היותם חשודים כבורגנים או לאומנים ציונים.
ב־21 ביוני 1941 שמענו פתאום הפצצות ורעש תותחים. פרצה מלחמה. התיצבתי בלישכת הגיוס ובמפקדה הצבאית העירונית – קבלתי אישור שהתיצבתי ונדרשתי להתפנות ולהתיצב באיזור. משפחתנו עברה לעיירה זגוריצה בה נולדה אימי וחיו בה דודים וקרובים רבים. העיירה היתה קרובה לדניאסטר לגבול הישן של ברית המועצות. המשפחה החליטה להשאר בעיירה ולחכות לבואם של הרומנים.
אני עם בן דודי ישראל גולדגנט נסעתי לסורוקי עיר על הדניאסטר. משם עברנו יחד עם רבבות יהודים, אזרחים סוביטיים ופעילים קומוניסטיים את הנהר. עלינו על קרונות פתוחים של רכבת. מתחילה הנדידה כשאנו מלווים בהפצצות של אווירונים, סובלים ממחסור במים ובאוכל, ברוח ובגשם. כך התקדם האשלון (רכבת ארוכה) ליעד בלתי ידוע. השמועות על פוגרומים במקומות אליהם נכנסו הרומנים והגרמנים דכאו אותנו. נוספה אליהם אי ידיעה של יעד הנסיעה, חוסר בטחון ועתיד מעורפל.
האשלון שלנו נסע לדרום ברית המועצות – דרך קירובוגרד זנמנקה דניפרופטרובסק גורלובקה רוסטוב קראסנודר ופיאטיגורסק.
העיר פיאטיגורסק לרגלי הרי הקווקז היא עיר נופש יפה שהיתה קיימת הרבה זמן לפני המהפכה. התיצבתי בלישכת הגיוס. דחו אותי בלך ושוב.
התחלתי לעבוד בבית חולים עורפי אליו הובאו הפצועים הקשים. על אף השמירה הקפדנית של "הפעילים הפוליטיים" הצלחתי לשמוע על זוועות המלחמה, אנדרלמוסיה על רבבות שבויים, על מחסור בתחמושת וציוד.
ההרגשה שלי לא השתפרה. חיכיתי לגיוס ויציאה לחזית. בהתחלת הסתיו קבלתי צו לגיוס ליחידת הנדסה שהתארגנה בנובוצ'רקסק. במחנה הגיוס פגשתי חבר מהילדות, שכן, שלמד איתי בבית הספר. חברי משה (מוסיה) קורא היה אתי כמעט כל שנות המלחמה. היה מחסור בציוד. יצאנו לכמה ימי אמון ואחריהם נשלחנו לשטח להכין עמדות ומכשולים נגד טנקים, בחזית, מערבה מרוסטוב. הפלוגה התמקמה בכפר קטן. הגברים היו בחזית. בכל הכפר היו כמה בתים די עלובים. הוא שכן בין גבעות נמוכות, מוכות רוחות מהים האזובי – עם הפרשים גדולים בטמפרטורות. בפלוגה הייתי חובש. נוסף לציוד הכללי סחבתי תיק עזרה ראשונה שכלל שמן קיק, קצת כדורים נגד מלריה וכמה תחבושות לא סטריליות. התחיל החורף – אנשי הכפרים, בעיקר נשים ומבוגרים, גויסו לעבודה בחפירת תעלות. היחידה ניהלה את העבודה והכינה עמדות ומכשולים נוספים. החורף של 1941-1942 היה קשה. הרבה חיילים סבלו מקפיאות קשות ובלילות הובלנו אותם בארגז המכונית לבית חולים ברוסטוב כי ביום היו התקפות מטוסים. באיזור החפירות ירו על מטרות נעות. לא פעם הגענו עם נפגעים מהכפור לבית החולים כשהם גוססים או מתים, על אף העזרה הרפואית באמצעים המעטים שהיו לנו.
ביחידה סבלנו ממחסור במזון, מחוסר אפשרות להתרחץ, מכינים וקור. חברי מוסיה ואני התחלקנו בכל דבר שהצלחנו להשיג. ביחידה היו עוד כמה יהודים ממערב אוקרינה ואיתם התלחשנו על המצב בחזית. פחדנו מכיתור גרמני.
תפקידי הנוסף ביחידה היה של מארגן ה"קומסומול"*, למרות שלא היו כמעט חיילים צעירים ביחידה. זה היה בתקן ועל כן השתתפתי בישיבות הסגל והשתדלתי להוודע על המצב האמיתי בחזית.
בוא האביב הביא אתו גשמים ובוץ טובעני. אמנם היו פחות נפגעים אבל יותר מחלות. ביחידה התגבש

* תנועת נוער ממלכתית בברית המועצות

קשר בין היהודים, בינם לבין כמה מחברי סגל, בעיקר חברי המפלגה. ממבט לאחור: הרגשנו שאנו קבוצת סיכון במקרה של נפילה בשבי הגרמנים...
הפלוגה זזה לקו ביצורים חדש, יותר מזרחה. לא הספקנו להתמקם במקום והתחילה האופנסיבה הגרמנית של קייץ 1942. התקפות־אויר היו יומיומיות. מעט מאד אוירונים רוסיים נראו בשמים – ורעש התותחים התקרב מאד. לא ראינו יחידות שתפקידן לאייש את הקוים והביצורים שהכנו. המצב היה מדכא. לא עזרו הנאומים של המנהיגים. המפקד נתן לנו יד חופשית להתארגן ולסגת מעבר לדון (DON) במרחק של כ־200 ק"מ. התארגנו קבוצה של 5 איש: 3 יהודים, המפקד וקוזאק אחד חבר המפלגה (לא היו הרבה כאלה אצלנו). בהליכה מאומצת כאשר קצת ציוד עמוס על עגלת סוסים התקרבנו אל הדון צפונה מרוסטוב. הדון זורם בתוך קניון בעומק של עשרות מטרים בזרם מהיר ורועש. הגענו למקום בו התרכזו רבבות חיילים בריאים ופצועים, ציוד, תותחים – טנקים. כל זה ליד מעבר עשוי פונטונים (סירות עץ מחוברות בלוחות ברזל). זנחנו את העגלה, לקחנו קצת מהציוד על הגב והשתדלנו לעבור יחד את הגשר. האוירונים הגרמנים חגו מעל והנפגעים הרבים בקשו עזרה. לחובשים היתה עבודה רבה. בלילה הצלחנו לעבור את הגשר שתוקן כל פעם אחרי שנפגע.
מעבר לגשר – פנינו דרומה בכוון לקווקז. היינו בשטח של אדמה מלוחה עם מעט צמחיה – מרחבים אינסופיים, המרחק בין כפר לכפר־סטאניצה בלשונם הוא יום הליכה ואותו מרחק בין בארות מים. הבארות מאד עמוקות ומימיהן בטעם מלוח מוזר.
השתדלנו להתקדם בערבים. לא נכנסנו לכפרים וחפשנו קצת אוכל ומים. הלכנו ימים ולילות. בדרך פגשנו עוד קבוצות חיילים שאיתם התחלקנו במעט המזון שהשגנו לפעמים בקולחוזים. בדרך קבלנו כמה סוסים מחווה לגידול סוסים של הצבא. הם היו לעזר אבל גם למטרד כי גרמו לנו פצעים שהקשו עלינו להמשיך. ידענו שהגרמנים נמצאים על הכבישים הראשיים ובערים, על כן עקפנו יותר ויותר ישובים שבדרך ופנינו יותר לדרום־מזרח לכוון הים הכספי. לפי הערכתי הלכנו כ־60־45 ימים ולילות ועברנו מרחק של כ־2000 ק"מ עד מחצ'קלה על חוף הים הכספי. בינתיים הגיעו הגרמנים לקווקז – כבשו את ערי הנופש ואת עיר הנמל גרוזניי. החזית התיצבה.
חיילים ומפקדים נוספים הגיעו מהיחידה והוחלט לשלוח אותנו להתארגן ליד באקו. בירת אזרבייז'אן. הצטרפו עוד כמה יהודים מערביים – כמה פצועים שהחלימו ומגויסים בני ארבעים.
הועליתי בדרגה בתפקיד חובש וחברי משה אתו הייתי בכל הדרך קיבל תפקיד של מארגן אספקה ליחידה. המצב השתפר יחסית. חורף 42-43 היה מכריע. בקרבות סטלינגרד וגם בקווקז סבלו הגרמנים מפלות והתחילו לסגת צפונה ומערבה לחצי האי קרים. בימים ההם נפל בן דודי ישראל, ממנו נפרדתי בסתיו 41, בקרבות על מעבר לקרים. היחידה שלנו עברה צפונה עד וורושילובגרד. בדרך עסקנו בפירוק שדות מוקשים של הרוסים ובעיקר של הגרמנים.
בוורושילובגרד קבלנו ציוד טוב יותר ורכב. ליחידה התווספו כמה קצינים יהודיים בעיקר בתפקידים מקצועיים. תפקיד הפלוגה שלנו היה להתקדם אחר החזית באיזור דונבס(DONBAS) – לפנות את השטח ממוקשים כדי שיוכלו להפעיל את מכרות הפחם ולעבד את האדמות. הייתי צמוד לקבוצת מפרקי המוקשים ומידי פעם היתה לי עבודה לא נעימה של הגשת עזרה לנפגעים.
התנאים שלנו בתור צמודים לחזית היו טובים יותר בעיקר במחינת הרגשה – אבל העוני והמחסור שפגשנו בעיירות ובכפרים בדרך השאירו רושם מדכא. כפרים ללא גברים, שהיו בחזית או בשבי, נשים צעירות רבות נלקחו לעבודת כפיה לגרמניה. יהודים לא ראינו, סיפרו לנו שהם ברחו עוד בהתחלת המלחמה. זו היתה אמת חלקית – כי רבים נרצחו במקום. הם היו בקטגוריה של "אזרחים סוביטיים" שנרצחו ע"י הנאצים ולא יהודים.
הגענו לאיזור קרמנצ'וק על הדניאפר וקבלנו הוראה לבנות גשר נוסף לגשר סירות (פונטונים) שעליו עברו הכוחות המסתערים. רוחבו של הדניאפר עולה על 500 מטר. הגשר נבנה על בסיס הגשר הישן שנהרס ע"י הנאצים.

בתור מארגן קומסומול קבלתי תפקיד נוסף: אחראי לביצוע קטע עבודה – יחידות נוספות באו לעזרתנו. מדי פעם היו התקפות אויר אבל היתה אש מהקרקע. ביחידה הופיע קצין השרות החשאי הצבאי ולחץ על החיילים לבלוש אחד אחר השני ולהלשין. באחד הימים נאסר קצין יהודי האחראי לאספקה. ההרגשה נעשתה קשה כי לא ידענו מתי יגיע תורנו.

גמרנו את בניית הגשר וקבלתי שוב העלאה בדרגה. התקדמנו אל הדניאסטר, עברנו עיירות שנותרו ללא יהודים, על הנשמה עצוב – עוברים על ידי מחנות עזובים מהם ברחו מעט היהודים שנותרו בחיים וחזרו לבסרביה – אין הרבה תקוה שמישהו מקרובי נשאר, אבל אולי? עוברים את הדניאסטר – אחרים בנו גשר דרומה מהעיר בלצי בה נולדתי לפני 24 שנים. אני מקבל יומיים חופש לבקר בעיר ולחפש קרובים.

אני מגיע העירה בטרמפים. קטע עיר מהמרכז מזרחה שהיה בנוי בצפיפות ומאוכלס בעיקר יהודים נמחק מעל פני האדמה – נותרו פה ושם שרידים שרופים של קירות. החלק המערבי נפגע מעט, כנסיות נשארו שלמות. הגימנסיה העברית שרופה אבל עומדת על תילה. הבית שבו גרנו הרוס. מעט היהודים שפגשתי התקבצו בכמה בתים במרכז העיר.

נפשות עצובות שלא התאוששו מהמחנה בטרנסיסטריה. אחת הנשים המבוגרות שהכירה אותי היטב, כי למדתי עם בתה באותה כיתה, סיפרה שאבא שלי היה חולה סכרת נפל ונרצח בדרך הגירוש מעבר לדניאסטר. אמי ואחותי הובלו למחנה שממנו לא חזר איש. נשארתי בעיר כמה שעות, וחזרתי ליחידה. משהו נשבר בקרבי כאשר התאמתו חששותי על גורלם של הורי ואחותי.

החזית זזה עכשיו במהירות. בתוך הרי הקרפטים יש התנגדות גרמנית־הונגרית חלשה. מדי פעם אנו נדרשים לפנות מוקשים או להכין מעברים ליחידות ממונעות.

הציוד והארגון השתפרו. באוגוסט נכנעה רומניה. אני מבקש ומקבל אישור לנסוע לבוקרשט לחפש קרובים. לאחר הרפתקאות אני מצליח למצוא את דודתי אותה לא ראיתי לפחות 10 שנים – השמחה והכאב מתערבבים. לראשונה אחרי הרבה זמן אני מתרחץ, אוכל על יד שולחן ערוך כמו בבית וישן בפיז'מה. אלה היו ימים שלא שכחתי.

באחד הימים קבלתי גלויה מדודה אחרת שהיתה עם בעלה באסיה המרכזית. היא כתבה לי שבנה הגדול נעלם בקרבות הדון בקייץ 1942. הבן השני נפל בקרב בפרוסיה המזרחית. איזה רגש של רחמים עצמיים ליווה אותי עד שמצאתי את הכתובת של דודתי באסיה, חשבתי שאם אמות אף אחד לא יידע על כך – עכשו כבר נרגעתי לאחר שמסרתי את כתובתה למפקדה.

קרבות קשים על הנהר מורש – אנו בונים גשר ומפנים מוקשים תחת הפגזה. אין נפגעים. בשטח משוחרר כחייל צבא משחרר עם הרבה כסף, החיים הרבה יותר קלים. הסכנות עדיין קיימות. החבריה, הרוסים והאוקרינים, שותים מכל הבא ליד – ספירטים למיניהם, מי קולון, יין, הכל חוץ ממים! אנו עוברים את גבול הונגריה באיזור מַקוֹ ומתקדים לאיזור טיסהפירד. הפעם אנו בונים בלילות גשר מתחת למים על נהר טיסה שזורם עד בתוך הביצות. בלילות מתקבצות נשים מהסביבה בבית בו אני גר לשם הגנה בפני חיילים שיכורים שפורצים לבתים ופוגעים בנשים מכל הגילים.

אנו מתקדמים לאגר, עוברים לסלובקיה, בונים גשר על נהר מהיר ומסוכן, עוברים את לוצ'נץ וחוזרים להונגריה ויורדים לאורך הדנובה עד ווץ. זה חורף דצמבר 1944 – דנובה קפואה ואנו עוברים אותה ברגל לאי קטן מול ווץ. אנו מקימים גשר על הדנובה בין האי לצד המערבי של הנהר. הקור מזכיר את החורף של 1941 באזור רוסטוב. אנו חוזרים על הקרח הדק. פוחדים. כל אחד הולך במרחק מחברו על משטח הקרח האין סופי. אסור לרוץ והחוף תמיד רחוק. הרגשה מזופתת שלעולם לא שוכחים. באותו יום ביקר באיזורנו המרשל מלינובסקי ולהקת אוירונים גרמניים הפציצה את העיר המלאת חיילים וציוד.

בסוף דצמבר 1944 נכנסנו לפרברי בודפשט – לאוי־פשט. כשרון השפות שלי עזר לי וליחידתי. די מהר למדתי לפטפט בהונגרית ויצרתי תקשורת עם האזרחים והמוסדות. הקרבות התחילו בכניסה לפשט. שטחים נרחבים היו ממוקשים. יחד עם יחידות הנדסה קרבית פינינו מעברים להסתערות על העיר.

באוי־פשט היו הרבה בתים יהודיים ריקים. לשאלותי הרבות אמרו לי שהם עברו לגטו לתוך העיר פשט. על אף שהיה לי פרצוף יהודי ודי מובהק (הרוסים והאוקריינים הכירו אותי לפני שידעו מה שמי), לא פנה אלי אפילו יהודי אחד ברחוב. בתוך ההרגשה של אופוריה של הנצחון המתקרב, הרגשתי מועקה בגלל גירושם של היהודים זמן קצר לפני שהגענו. לא פעם שאלתי את עצמי האם האחור והעצירות הרבות בהתקדמות לא היו מכוונות מלמעלה?
תחת מטר יריות ופגזים הגענו עד לדונא ופשט היתה משוחררת. למחרת הגעתי לאיזור הגיטו ולראשונה ראיתי ערימות של גופות יהודים שנהרגו ע"י הגרמנים ועוזריהם או מתו בגלל התנאים הבלתי נסבלים. הזעזוע היה עמוק. הלחץ של קצין הבטחון הפנימי גבר בעיקר כלפי היהודים והיתה לנו הרגשה שבולשים אחרינו, אחרי יוצאי האזורים המערביים המשוחררים של ברית המועצות.
לא יכולתי לשוטט או לחפש אנשים. כל יציאה היתה בקבוצות מעורבות. תוך כמה שבועות נכנעה גם בודה ושקט השתרר. ההרס של העיר היה גדול ובקרבת הדנובה נשארו מעט מבנים שלמים ממש.
עוד בימי הקרבות כאשר חיפשנו גרמנים או משתפי פעולה הונגריים נגשה אלי בחורה, שאלה אותי האם אני יהודי והזדהתה שהיא מפולין וחיה על ניירות אריים בפחד מתמיד. הבטחתי לה שאין ממה לפחד. היות והיה רעב בבודפשט רציתי להביא לה קצת מזון. היא כבר לא היתה שם. זכרתי אותה הרבה זמן בגלל הסיפור הקצר על הסבל והשכול.
היחידה נשארה כמה חודשים בבודפשט והצטרפה לגדוד שבנה את הגשר הזמני במקום גשר פרנץ יוזף. זה היה גשר בנוי על שלוש אוניות מחוברות ועליהן פיגומים חזקים מאד ששימשו בסיס לגשר גבוה מעל הדונא. היחידה שלנו חיה טוב בהשואה לאוכלוסיה שסבלה מרעב ומחסור. תפסנו כמה בתים, בהם גרנו והשכנים שלנו קבלו מאתנו עזרה באוכל. לקראת האביב יצאנו בעקבות הצבא לאורך הדנובה והינו בכמה עיירות מהם באו חברי קיבוצנו. אז היו אלה עיירות חצי ריקות ודי הרוסות. היחידה התמקמה מול ברטיסלבה לשמירה על תקינות הגשר מעל לדנובה. פעם יצאנו לוינה בדרך פגשנו הרבה יהודים שבקושי גררו את רגליהם, רזים ולובשי סחבות שהלכו בכוון לגבול ההונגרי. חלקנו להם המזון שהיה אתנו אבל היה קשה ליצור אתם קשר הן בגלל השפה הן בגלל הפחד וחוסר האמון שהיה להם כלפי לובשי המדים אפילו שחלקם היו דוברי אידיש. עוד תמונה חרותה עמוק בזכרוני. היחידה הוחזרה לבודפשט לעבודה בפירוק ציוד בתי חרושת חיוניים למאמץ המלחמתי – אריזתו ומישלוחו לרוסיה.
הניצחון מצא אותנו בבודפשט. חגגנו כיד המלך אם גם ידענו שעבורנו המלחמה טרם נגמרה.

בלצאים לוחמים בנאצים

מפי ח. גורוחובסקי (גור) י. מזור

במסגרת הצבא האדום

נער חטוף לצבא האדום הופך ללוחם נגד הצבא הגרמני, נפצע ומשתתף בשחרור ברלין

חיים גורוחובסקי קראו לו בבלצי, כעת חיים גור. נער עליז ושבבני, מקבוצת הצעירים של תנועת בית"ר בבלצי בשנות השלושים, אשר ספורט הכדור רגל קסם לו יותר מהלמודים בגמנסיה. הוא פופולארי בקרב הנוער, אהוב על כולם הודות לחינניותו, ליפיו ולתבונתו.

בן יחיד היה חיים להוריו, שאול ופייגה פאניה. ההורים לא היו מילידי בלצי, הם היו פליטים מאוקראינה שמצאו להם מקלט ובית חם בעיר היהודית בלצי.

האב מוצאו היה מרזינה והאם מריבניצה.

יחד עם הסבא באו הגורוחובסקים לבלצי בראשית שנות העשרים. הסבא היה קבלן צבאי בתקופת הצאר, סוג של אנטרפרינר, קבלן לעבודות בניה של הצבא, ספק למשרד הדואר וכדומה למשרדים ממשלתיים אחרים.

הדוד היה רוקח ידוע בבלצי, בעל בית המרקחת זלייבסקי, אשר במרכז העיר, בפינת הפרופורג'סקו ופרדינגד מול המלון והמסעדה המפוארת של פופוב ואילו הדוד האחר היה מהנדס בבית החרושת לסוכר של הסמנסקי. דוד שלישי היה בעל בית חרושת (בית מלאכה או תעשיה זעירה) ליצור ממתקים בסמוך לאיחילביץ.

ההורים רצו כמובן שגם חיים ילמד בגימנסיה וימשיך בבוא הזמן לאוניברסיטה. לכן הכניסו את הבן לגימנסיה העברית אך הוא לא החזיק כאן מעמד יותר משנה אחת ולכן נאלצו ההורים להעבירו לבית הספר התיכוני למסחר (הקומרצ'יאלה) בעל ארבע שנות לימוד והוא סיימו בשנת 1939.

כשסיים חיים את בית הספר היה עדיין נער. להמשיך במקצוע של רואה חשבון לא נראה לו. הוא מתבטל שנה אחת. נפשו השתוקקה ללכת בדרך של חבריו הבית"רים אשר עלו ארצה, בעליה הבלתי ליגאלית, הדרך היחידה שהיתה קיימת עבור הנוער הבית"רי אבל האם התנגדה בכל תוקף, ולא רק מפני שחיים היה בן יחיד. כנראה שגם נימוקים אידיולוגיים מצד האם הם שהכריעו את הכף נגד העליה. האם, כרבים מהאינטליגנציה של בלצי, היהודים, חלמו על כך שיבוא יום המהפכה הקומוניסטית גם לבסרביה ואז ייטב מצבם של כלל היהודים ואין צורך לחפש "הרפתקנות" בארץ ישראל.

ב־1940 נכנסו הרוסים לבסרביה ולבלצי, כמו במקומות אחרים, החלו בני הנוער נוהרים ללמודים באוניברסיטאות של קישינוב וצ'רנוביץ.

חיים גורוחובסקי (גור) במדי הצבא האדום **בשורה המרכזית שביעי משמאל לימין.** לחם בכל החזיתות ונכנס עם הצבא האדום לברלין. עלה ארצה ונמנה עם בוני השריון של צה"ל

עבודה לבני הנוער בעיר לא היתה. נפתחו קורסים למבוגרים ללמוד רוסית. הקורסים התקיימו באולמי ה"תלמוד־תורה". לא היה הרבה מה לעשות בבלצי. באחד הבנינים שליד הגן העירוני, במבנה שהיה פעם הטריבונל (בית המשפט) נפתחו קורסים לנהיגה ולמכונאות רכב. רעיון זה דוקא מצא חן בעיני חיים. הוא נרשם בבית הספר והקפיד בלימודים. בזמן קצר למד את עיקרי תורת מכונאות הרכב. הוא מוצא עבודה במסגרת המפעל של הסמנסקי, בו עבד דודו המהנדס, בבית המלאכה לטפול ברכב של המפעל, שבמחלקת המסגרות והמכונאות.

בקיץ 1941 פרצה המלחמה. הפצצת שדה התעופה של בלצי, שדה מאולתר, במורד ההר שמאחורי הכנסיה, במישור שעל גדות הנהר ריאוט, העיר את בני העיר משנתם. ההפצצות התרבו למחרת היום. באחת ההפצצות נהרג האב בסביבת בית החרושת לסוכר. את חיים תפסו ברחוב אנשי צבא וגייסוהו בכוח, כמתנדב, והוא עדיין נער, ולא חייב צבא. הנער פרץ בבכי, התחנן שישחררוהו כי עדיין אינו בגיל הגיוס, אך ללא הועיל. הושיבוהו על אוטו בשיירה של צבא של גדוד תותחי שדה 38 הוביצרים ויצאו לדרך. הנסיגה מבסרביה לעבר הדניסטר לפנים רוסיה. להפרד מן האם גם לא ניתן לו. מאוחר יותר נודע לו כי האם נמלטה לעיר מולדתה והוצאה להורג ברובנה באשמה כי סייעה למחתרת.

מכאן מתחילה דרך התלאות של נער יהודי באוקאציה ובנסיגה ולחימה נגד הפולש הנאצי. תקופה של תלאות במשך ארבע שנים רצופות אשר נגמרה בנצחון על גרמניה הנאצית והשתתפות בחיל הכיבוש בגרמניה ב־1945.

בראשית הדרך אתרה מזלו של הנער כי נתקל ברופא יהודי, הרופא הצבאי של היחידה, והוא לקח את הנער הצעיר תחת חסותו.

לכל אורך דרך הנסיגה ניסתה השיירה להתחמק מהפצצות הגרמנים, בדרכים עקלקלות, שלא בדרך המלך, דרך רישקאני, גלודני, דומבראוני, הגיעו לדניסטר לא רחוק מריבניצה. עברו את הנהר והגיעו לרוסטוב. במקום זה, התארגנה היחידה מחדש לאחר שספגה אבדות כבדות לאורך כל הדרך של

הנסיגה. כאן נשארו כשבועיים אולם ההתקפה הגרמנית נתחדשה ביתר תוקף והם היו נאלצים להמשיך בנסיגה. ברחו לחרסון.

כבר ברוסטוב נתברר להם כי מכל הגדוד נשארו רק כ־2000 איש. הם המשיכו לסגת לכיוון ניקולאייב. את התותחים היו סוחבים בטראקטורים או מכוניות. בדרך הותקפו על ידי צלפים גרמנים שהתבצרו במינזר אחד וכל אוטו שני היה סובל מפגיעה ישירה ועולה באש. הרופא נטש את האוטו ומסר את הנהיגה לידי הצעיר, חיים. הוא עובר את טבילת האש ולא נפגע. בינתיים הוקף המנזר מכל צד על ידי החיילים הרוסים וכשלא נכנעו הגרמנים פוצצו את המנזר על החיילים הגרמנים.

עיקר הקרבות עם הגרמנים בשנה השניה של המלחמה התמקדה באיזור הדונבאס. איזור עשיר במכרות פחם. כאן ניסו הרוסים לבלום את התקרבות הגרמנים.

בחורף 1942 מעבירים את הפלוגה וחיים ביניהם לסטאלינגראד. הם שוהים שם כמה חודשים ומגינים על בית החרושת הענק לטראקטורים של סאלינגראד המשתרע לאורך כ-40 ק"מ לאורך הוולגה. החיילים חיים בתנאים קשים ביותר, בקור עז של מינוס 40 מעלות ישנים בחוץ, תחת כיפת השמים ובונים כביש עוקף לסרטוב.

כאן נפצע חיים ברגלו ושוכב בבית החולים בסטלינגרד.

אך ההתקפה הגרמנית מאיימת גם על עיר מפתח זו ומתקבלת הפקודה להזיז חלק מן הצבא לקאוקאז. אגף אחד של בית החולים הופצץ. וכשהוא עדיין בגבס, מועבר חיים ברכבת לקוקז.

אחרי מספר חדשים מגיעים גם לשם המפציצים הגרמנים.

האוכלוסיה מראה עוינות כלפי היהודים וכשהוא שומע באקרעי את שם הגינוי "ז'ידובני" הוא מחליט שיש לברוח מבעוד מועד מן המקום, אפילו אם צריך ללכת ברגל. ואמנם הוא מגיע לגאורגבסק, ומשם לחצ'קאלה ולבאקו שעל גדות הים הכספי. מאות אלפים של פליטים מצטופפים על גדות הים על 25 הרציפים שלו כדי לעבור בספינות מעבורות לאסיה. כאן הוא פוגש את שמואל ג. מבלצי והשניים מתפרנסים מעבודה בסבלות ובהעברת הנוסעים.

היעד של כל הפליטים היה העיר קראסנוודסק.

בסוף, הוא וחברו מחליטים כי גם עליהם להמלט אל הצד השני, וכסבלים שהכירו את ספינות המעבורת, הם נדחקים לאחת ההפלגות הדחוסות וצפופות כסרדינים ומגיעים לצד השני, לקראסנווודסק.

מטרתם היתה להגיע לטשקנט, עיר מרכזית באסיה הסוביטית.

לימים מתברר לחיים כי לא יוכל עוד להסתובב באופן חפשי כיון שעדיין הוא נחשב מגוייס כחייל אם כי הוא אמנם בחופשה לרגל פציעתו.

חיים מחליט להתיצב לצבא. הוא חוייל ביחידה של חובשים ובסוף 1943 מתחילה הדרך בחזרה לחזית. הצבא האדום מצליח לשבור את המתקפה הגרמנית שנמשכה כשנתיים, להתחיל להדוף את האויב מן הטריטוריה הרוסית.

יקח עוד שנה שלמה עד שהאויב יודף בחזרה לטריטוריה הגרמנית, זו שנה של הקרבה של מליונים בני אדם, במלחמה הקשה ביותר שידעה אי פעם ההיסטוריה.

הנער השבוי, החטוף הופך ללוחם, מלא מרץ וגבורה. הוא מצטיין בין חבריו לצבא, רובם לא יהודים; כל זמן המלחמה נושא חיים שם מולדובאני יפים, דבר שאיפשר לו להחזיק מעמד ולא להתגלות כיהודי.

בהגיע יחידתו לגרמניה והוא בעל דרגה, נמסר לו הפקוח על אחוזתו של הגנרל הגרמני המפורסם פון רונדשטט.

באסיה הכיר חיים את חברתו לחיים, את גניה, אשר חיכתה לו עד שחזר מן המלחמה.

בקרב על ברלין איבד חיים את עינו השמאלית. הוא אושפז תקופה ארוכה. עוד הספיק להשתתף בקרב המפורסם על האלבה, אשר הכריע את גורל גרמניה הנאצית והווה את המפלה הסופית של הגרמנים ומפנה במלחמה לקראת סיום מוצלח בנצחון בנות הברית.

ב-1945 משתחרר חיים. אשתו מצטרפת אליו ולאחר תקופה של המתנה מגיע תורו לעליה לארץ. בשלהי מלחמת העצמאות כשהוא עטור אותות הצטיינות רוסיים מכל הדרגים הוא מגיע למולדת. הוא מוצא את ידידיו בני העיר מתקופת הילדות והבגרות ומתקבל בחיקם בחמימות. המומחיות שלו בטפול ברכב וציוד צבאי עומדת לזכותו ועל אף המגבלה הפיזית (ראיה בעין אחת) הוא נרתם לעבודה במסגרת צבא הגנה לישראל, מקבל תפקידים אחראיים ומנהליים מקצועיים חשובים בענף בו הוא בקיא.
חיים וגניה מגדלים שני בנים לתפארת. הבנים הולכים בדרכי האב, באמונתם הפוליטית. אך הכוון שלהם הוא האקדמיה ואמנם הם מגיעים בגיל צעיר להישגים נכבדים במסגרת האוניברסיטאית, וההורים רווים נחת.
נגמרו תלאות הגלות. הושג החלום הציוני, אם כי באיחור – בונים בית ומשפחה במדינת ישראל. נמשכת השרשרת.

רשם י. מזור

צעירים בלצאים שנפלו במלחמה נגד החיה הנאצית בשורות המחתרת הצרפתית, מַקי־רזיסטנס, ביניהם בוריה שילקרוט, מוניה ברובר, איזיה גרומן, ליובה פלריה

בלצאי בשורות הבריגדה

עדות אישית 1946-1941

מישה פוקס

מישה פוקס, בצבא בנות הברית

בקיץ 1941 הייתי כבר חקלאי בעל ותק במשק מעורב – את ההכשרה הטובה קבלתי במושב כפר יהושע. בהיותי כשר לנהל משק, הוזמנתי על ידי תושב בכפר השכן שבעמק יזרעאל, הוא כפר ברוך, לבוא ולקבל יחידה משקית.

זוכר אני את הנסיעה בעגלה רתומה לשני סוסים, בחברתו של איכר יוצא ביסרביה, לכפר ברוך. השדות הרחבים והפוריים הביאו אותנו להפליג בזכרונות העבר ובשדות דומים של חבל הארץ בה נולדנו. היתה זאת שנה טובה, עם משקעים בשפע. הדגנים צמחו לשביעות רצון הזורעים וככל שהתקרבנו לכפר ברוך הזכירו לנו השדות יותר ויותר את נוף ילדותנו, כשהמרחבים הנעימו לעינינו בירוק, צהוב וחום שבחמניות בפריחתן. שורות שורות ישרות כסרגל של גידולי שדה, דומות להפליא לאותה החקלאות בנכר, שסיפקה הגרעינים לתעשית השמן המפותחת של עיר מולדתי.

צירוף הנופים והזכרונות בהם הוצפתי, הסעירו את לבי, כאשר שמענו בחדשות אותו יום על כניסת הצבא הרומני בסיוע צמוד נאצי־גרמני, לביסרביה. היה זה אחר ביטול ההסכם הגרמני־סובייטי. הרומנים, אשר חלמו להחזיר את ביסרביה לחיקם, הצטרפו ברצון לגרמנים שדהרו מזרחה והיו בטוחים בנצחון.

בדיעבד ידוע, שכבר ביום הראשון של הקרבות, הפציצו הגרמנים מן האויר את בלצי והטייסים הודרכו על ידי "מומחים בלצאים" שהצביעו על נקודות אסטרטגיות ומטרות רגישות של העיר. ההפצצות נמשכו 3 ימים והעיר היתה בלהבות.

אני מניח, לפי עדויות של בני העיר שהגיעו ארצה כעבור שנים, שאחי סיומה נהרג באותן ההפצצות, עת הפעיל את תחנת – הכח (של רוזנטולר). "הזווד" שסיפק חשמל לעיר, קרס תחתיו.

ביודעי שמשפחתי נשארה בבלצי המפוצצת, דאגתי לגורלה. קשר המכתבים נפסק ולא היה כל מקור מוסמך של מידע.

התחלתי בעבודתי בניהול משק חקלאי. נטלתי על עצמי אחריות שהסיטה את מחשבותי מהמשפחה שלי בבלצי.

חדשות על המלחמה קראנו בעתונות היומית והקשבנו לרדיו "קול ירושלים", דאז. הנצחונות של הגרמנים היו מדהימים. חדירתם לעומקה של רוסיה לעבר סטלינגרד וקווקז, הדאיגה.

התקופה בין יולי לאוקטובר עברה עלי בעבודה חקלאית מגוונת, כאשר "שם" גורשו והובלו רבבות יהודים מביסרביה אל הדניסטר ואל עברו המזרחי. הוקמו מחנות בין נחל הגבול עד לבוג וגם כפרים

אוקראיניים שימשו מחנות ריכוז. המונח "טראנסד ניסטריה" ישאר גיאוגרפית כטריטוריה, אך בהיסטוריה זה יירשם כמקום השואה של יהודי ביסרביה, בו מתו מרעב ומחולי, נהרגו וניספו מאות אלפים. הרומנים למדו את המלאכה.

גם במאורעות זוועה אלה המשיכו ודאי הנופים להיות דומים, עת נשאו החמניות את ראשיהן הכבדים והבשלים מלאי גרעינים והמחכים לקטיף ולדיש.

משהו בי געש שוב. חוסר הקשר עם המשפחה ניבא לי רעות. אסון קרה... האם היתה זאת רק הרגשה? ודאי שהגרוע ביותר בגורל האדם התרחש. הניתוק מנע כל אינפורמציה והשמועות היו רחוקות מלשקף מציאות לכאן או לכאן.

באוקטובר 1941 עת אחרוני יהודי בלצי הובלו אל מעבר לדניסטר (מבלי לדעת בעת ההיא, על כך) גמלה בי ההחלטה להתנדב ולהתגייס, אם כי תהליך ההתגייסות החלקי החל כבר ביום הפלישה הגרמנית לפולין. לצאת למלחמה נגד החיה הנאצית היתה הכרעה אישית שלי. לא הרפתקנות או חוסר תעסוקה, לא חיפוש מפלט, לא בדידות ולא חוסר שרשים. מאז עליתי ארצה נקלטתי יפה ויצרתי קשרים חברתיים. למעשה מצאתי בטחון, קיום ובית. היתה זאת שאיפה לנקמה לאומית ואישית עוד בטרם הגיעו הידיעות על גורל בני משפחתי.

היו לי לבטים וחששות, כי במסגרת הצבא היה מפגש מאלף של יוצאי מושבים, קבוצים, מושבות, אנשי מחתרות, עדות, עולים חדשים ובעיקר עירוניים. עם כל זאת נשאר "העורף הפרטי" שלי – הכפר. הקשר לסביבה ובמיוחד לאחת מבנות המושב, שבמרוצת הימים הפכה לרעיתי ואם ילדי – צפורה – ילידת הכפר ודור שלישי בארץ, הפכה למחוז חיי וניפצה כל חשש.

עת הוחלט להקים את הבריגדה ביקשתי את ידה. הנוהג שהיה קיים בצבא – לתת חופשת נשואים – "שיחק לי". החופשה היתה קצת יותר ארוכה, כי שולבה עם "חופשת ההפלגה" לשרות מעבר לים.

השנים הראשונות של הגיוס, עד 1944 עשיתי בקרב חיילי הרגימנט "באפס" הארץ־ישראלי. הוחזקנו רוב הזמן בגבולות הארץ ובמצרים בתפקידי שמירה וליווי שיירות. כל התביעות לאימוני קרב ושיתופנו במלחמה עלו בתהו. בשלהי 1944 לאחר המאמצים שחזרו ונשנו לאפשר למתנדבים לצאת לחזית, גבר הלחץ המדיני על הבריטים להקים עוצבה מרוכזת או בריגדה מוגברת, שלה ייחוד וסימני היכר לאומיים משלה. על אף התנגדות הבריטים אשר שירתו במזרח התיכון, הטיל צ'רצ'יל את כל כובד משקלו למען היענות לתביעה והצליח להעביר החלטה על הקמת בריגדה מוגברת יהודית, "החי"ל" (חטיבה יהודית לוחמת), הידועה בפי כל: ה ב ר י ג ד ה. המלחמה באירופה נמשכה, חדשות רדפו חדשות, הצבא האדום שועט מערבה... כבשו את בלצי... הידיעה לא הרפתה ממני. מה עם המשפחה?

הבריגדה אורגנה במלוא המרץ. הבסיס וחוט השידרה היה: חיל הרגלים. 3 גדודים היו קיימים ואני השתייכתי לגדוד הראשון. בשלב הראשון רוכז הכח בשטח כינוס בבורג'־אל־ערב, במרחק מה משדה הקרב המפורסם אל־עלמיין, היא נקודת המפנה ההיסטורית במדבר המערבי. כאן הצטרפו אלינו תותחנים, הנדסת שדה, חיל רפואה וכל שאר היחידות. היעד. חזית איטליה, לאחר אימונים. מוכנים להפלגה. נעשתה פעולה חכמה של דיס אינפורמציה והודעות שונות הופצו לצרכי הסוואה. בנמל אלכסנדריה עגנה אניית הצי הבריטי שעמדה להביאנו ליעד, מוכנה להפלגה.

ברדיו ברלין, הודיע הגורל הגרמני ציטמאר: "הגרמנים ידאגו שהבריגדה היהודית לא תזכה להגיע לחופי אירופה, נעשה הכל שהיא תמצא את קברה בים".

סודיות ההפלגה היתה מושלמת. היו ניחושים על מועד הנסיעה ועל כיוונה. האניה הפליגה ועל סיפונה אלפים מחיילי הבריגדה. היא היתה גדולה ושטה בבטחון על פני הים. מצאתי בה, על אף קשיי המלחמה, תנאים מרשימים ביותר – הנוחיות והסידורים גרמו לי להרהר בספינה רעועה שעשתה דרכה באותו ים־תיכון אך בכיוון הפוך. אניה עליה עשיתי דרכי הבלתי ליגאלית ארצה. הצפיפות, חוסר התנאים המינימליים ובעיקר הרעב ששרר לא פגעו בנחישות לעלות ולפרוץ השערים... והנה

אותו ים־תיכון ועל גליו מובילה אנית צי של בת ברית, חיילים יהודים, לחזית, למלחמה בנאצים.
תאריך היסטורי – ציוני – לאומי "השני בנובמבר", יום הצהרת בלפור, זימן את כל החיילים שבאניה לסיפון העליון. המסדר היה מרשים ביותר. הושמעו דברים, פרקי קריאה ושירה ועל הכל חזרו והדגישו את המטרות של "החי"ל":

1. להלחם בגרמנים, אויבי העם היהודי והאנושות. 2. ליצור קשר עם הניצולים, שרידי הפליטה.
3. להקים גרעין לצבא יהודי סדיר וקבוע.

שירת "התקווה" סיימה את המפגש. האניה המשיכה בדרכה והגיעה למחוז חפצה במועד. בימים הספורים של שהייתנו בים התנהלו שיחות בין בודדים ובקבוצות על ארגון החיים הפנימיים של החי"ל. נעשה רבות לגיבוש החברתי, טופחנו להיות מוכשרים לפעולה הן במלחמה והן לעבודה הרבה שהגולה תטיל עלינו.

בדרכנו לאדמת אירופה, בקצה הדרומי־מזרחי של ארץ המגף התפעלנו, ביחוד ילידי הארץ שבתוכנו מ"הירוק השופע סביב" מהנוף ומיופיה של ארץ זו. לאחר חנייה של מספר ימים, מפגשים עם חיילים ארץ ישראליים שהקדימו אותנו קבלנו הודעה של תזוזה "צפונה" ברכבת־שלל (סימנים גרמנים) ושמות ערים גרמנים) עשינו דרכנו בין עצי פרי וכרמים וכמובן שפע של יערות שכיסו הרים וגבעות. הרכבת טפסה ועלתה בסיבובים, עברה מנהרות והמשיכה צפונה. לא רק נוף מרהיב עין ראינו, "פגשנו" לאורך הדרך חורבן והרס, כבישים מופצצים, קרונות הפוכים, עמודי טלפון וחשמל שרופים, גשרים תלויים באויר וסימני מלחמה מובהקים אחרים.

הגענו לכפר הררי קסום, בשם פיוג'י. שלטי סימון בישרו לנו: "80 ק"מ לרומא". פיוג'י שימש מקום מרפא לעשירי איטליה. המקום התברך במעיינות מרפא ומים מינראליים.

פיוג'י, בהיותו מקום קייט היה משופע בפנסיונים ובתי מלון מפוארים המגורים שלנו היו נהדרים ובהם מצאנו מנוחה לאחר אימונים קשים. הבחירה של המקום היתה מוצלחת ביותר. למדנו את תורת הלחימה, כשלרשותנו כלי נשק חדישים (גם נשק אויב). כל החורף היה מוקדש לאימוני שדה. ימים ולילות בשלג ובקור, מאימון הפרט עד לאימוני גדוד – עם מאמץ פיזי גדול.

למרות העיפות מהמאמץ לא ויתרנו בחופשות קצרות או בשבתות על בקור ברומא על עתיקותיה והאמנות שבה, לראות תיאטרון להקשיב לקונצרט ולהנות מאופרה. פה היתה גם הפגישה הראשונה עם יהודים ועם ילדים יתומים, אשר טופלו ע"י חיילינו, ברומא.

בפיוג'י קבלנו את הפקודה "לזוז צפונה" – השיירה החלה במסעה ומה סמלי היה הדבר בעברנו, ככח הנע לחזית, את רומא... חיילים חמושים חדורי רוח קרב – מכוניות מסומנות ב"מגן־דוד" סמל החי"ל כל זה, מול שער – טיטוס על תבליטיו המשפילים. המשכנו בדרכנו. הגדוד הראשון אליו השתייכתי נכנס לחזית על יד מצאנו, גזרה חשובה שהחזיק המחנה השמיני. בהגיענו, החלפנו חיילים בורמזים (גורקס) הידועים כלוחמים נועזים. הם שהחזיקו, עד אז, חזית סטטית ושקטה.

המתקפה של בעלות הברית תוכננה לאביב. אנו כבר נחשבנו לכשירים לקחת חלק במלחמה – והנה נמצאנו, אולי לראשונה, לוחמים יהודים בגרמנים־נאצים, במסגרת עוצבה יהודית ותחת דגל יהודי. קו החזית התייצב במקביל לנהר הסניו. ממול ל"חי"ל" היתה מחופרת דיוויזית הרגלים הגרמנית ה362 ודיוויזית הציידים ה־42, שתיהן עם ותק בקרבות עזים.

באחת ההתקפות של סיור – קרבי מהגדוד הראשון, נפל בן עירנו, חברי ליוניה שכטר ז"ל. הידיעה שהגיעתני באותו יום, עת הייתי דרוך בעמדת־תצפית, הכאיבה והעציבה אותי עד מאוד. ליוניה ואנכי עלינו ארצה לפני פרוץ מלחה"ע השנייה. הוא פנה להתישבות והיה חבר קבוץ שמיר.

הנסיון שרכשו אנשי הבריגדה בעת השהות בחזית היה מגוון וחדש במושגי ההתפתחות הצבאית של הישוב. על הלחימה של אנשי ה"חי"ל" היו דעות טובות ומפקד הקורפוס האנגלי ציין... הבריגדה היהודית "לחמה היטב ואנשיה היו נלהבים ליצור מגע עם האויב"...

בתוך המסגרות גובשו ונקבעו סטנדרטים של גאוות יחידה וגאוות לוחמים, קוימו רוח צוות ומסירות

למשימות ולחברים. במאי 1945, כשצלצלו פעמוני הנצחון והשלום ברחבי אירופה, כאשר הצבא הגרמני הנאצי נכנע ללא תנאי, נמצאה הבריגדה עדין באיטליה. בעת ההיא היו כבר ידיעות ברורות מהשטחים שנכבשו ע"י הגרמנים. התברר לנו, שלמרות התבוסה של הגרמנים במלחמה נגד בנות הברית, במלחמה נגד עם ישראל זכו בנצחון כמעט מוחלט – טבח המוני, השמדה טוטאלית, שואה.
השאלה שנשאלה: האם יש ניצולים? מה עם שארית הפליטה? במחצית השניה של מאי 45 החלה הבריגדה לנוע לצפון. עברנו בחבלי ארץ לא פגועים, עצי פרי לבלבו ושדות ירוקים הרהיבו את העין. המכוניות שלנו קושטו בירק, סמלי החי"ל ודגלי לאום. האיטלקים נפנפו לנו ובידיהם פרחים, לאות ברכה. התקרבנו לגבול משולש: איטליה, יוגוסלביה, אוסטריה. נצטווינו לחנות בעיר צומת בשם טרויזיו, מקום מפגש של שלוש ארצות, מיוחד ביופיו.
ההתארגנות לחיפוש אחר שרידים היתה מהירה. משלחות יצאו לכל הכיוונים ולוקט מידע, עצוב אך חשוב.
ליהודים בארצות מזרח אירופה נודע, חיש מהר, דבר קיומה של הבריגדה. לשמחתנו הגיעו לטרויזיו "הסנוניות הראשונות", אלה שהחלו לחפש דרכים, ליצור קשר עמנו. קבוצה קטנה שנשלחה ע"י מרכז תנועות הנוער הציוניות הגיעה אלינו באותו יום שהגיעה לרומניה משלחת של החי"ל. הם הביאו לנו את בשורת ה"נחם" (נוער חלוצי מאוחד). רעיון נפלא, שלדאבוני, לא החזיק מעמד זמן רב בגלל היריבות הפוליטית שהיתה קימת והפיצול המפלגתי אך הבשורה היתה נלהבת, התקבל הרושם שרוב שארית הפליטה חותרים לעליה לארץ. מצאנו בין הצעירים נוער נחוש בדעתו ונכון לכל, נוער שלא יירתע מפני מכשול וסכנה. התחלנו במפעל חשוב של צבירת מזון, לבוש נעלים, שמיכות, בעצם לכל דבר שיחזיר לניצולים את התקוה. הפגישה בטרויזיו היתה מדהימה, היא פתחה חלון. חיינו ונשמנו את אוירת המפגש עם שארית הפליטה. אחד המרכיבים החשובים ביותר במאבק, מאבק עיקש ובלתי מתפשר על הבריחה וההמשך הטבעי – ההעפלה.
"בריגדה" ו"טרויזיו" היתה בשורה שהתפשטה, עוררה תקוות חיים, הפיחה אמון, מעין הצלחה של ה"חייל".
כבר בטרויזיו הורגשו נכונות ונחישות החלטה לפתוח נתיבים, להעביר בכל דרך אפשרית ובלתי אפשרית, לפרוץ שערים נעולים ולהביא את הניצולים לארץ. ידענו שיש ביניהם כאלה שאין בהם הכח הנפשי למאבקים נוספים, לקרבנות ולסבל, אך ידענו שאין עתיד, אלא ארץ ישראל. המטרה שאיחדה רבים היתה: העליה.
"הבריחה", שהיתה לנדידה המונית, הפגישה את הפליטים עם אנשי הבריגדה, שהיו למקור עדוד, אך גם לאנשינו הפכה פגישה זו לאחת החוויות המרתקות. אלו לצד אלו חיו בתחושה שבא הקץ לסבל. גילו שיש תוחלת לאומית ואנושית, יש על מי להשען.
בסביבה בה חנינו נזדמנה לי חוויה אישית. הקשרים שפיתח המרכז לגולה עם האוכלוסיה האיטלקית אפשרו מפעל קטן של הכשרת קבוצת ניצולים לחיים חדשים ולהכנה לקראת עליה. בחוות איכרים, הקימו "סניף הכשרה" וקבלתי 25 בני נוער משארית הפליטה שהגיעו אלינו. קבעתי מסגרת של חצי יום עבודה והזמן שנותר ללימודים וחיי חברה. לא קלה היתה המלאכה. קשה היה להם להתרגל למציאות החדשה, פשוט לא האמינו ש... נגאלו (המשיכו להחביא מזון ולבוש – למרות השפע...) בבריגדה קמה יחידה שמתפקידה היה לספק "הכל" ל"הכשרות" בפרט ולריכוזי פליטים בכלל, הן בקבוצות הגדולות והן בסניף הקטן שלי בו נתתי טפול כמעט אישי. היתה "חשדנות". היה איזה ספק, אך נעשה הכל כדי להרגילם למציאות החדשה. הכשרתי אותם לעליה בלתי ליגאלית וכעבור כמה שבועות הועברו לבארי שבדרום איטליה, לעליה ב'. עם סיום "המשימה" שהביאה לי סיפוק רב, שמחתי לקבל הודעה ממפקד הפלוגה שסופחתי ל"עושי המלאכה" שמתפקידם היה לעסוק בהקמת סניפי הכשרה והדרכה.
בסוף יולי זזה הבריגדה דרך מעבר־ברנר לאוסטריה לגרמניה, לצרפת עד בואכה לגבול בלגיה, אותו

חצינו בראשית אוגוסט. לאורך כל הדרך ראינו אירופה שסועה, הרס המלחמה וחורבן עמדו כעדות אילמת מול עינינו.
הגענו לעיר עתיקה וקאתולית בשם טורנה אזור מישורי שבחבל היינו – הסביבה מוכרת כזירת הפעילות האמנותית של ואן־גוך. השהייה של החי"ל בארצות השפלה איפשרה לרבים מתוכנו להמשיך בפעולות הצלה, הכשרה ועליה. חלק מהחיילים בנוסף לתפקידם הצבאי עסקו בהכשרת עצמם בחקלאות, דיג והשתלמות טכנית על מנת לבסס את עתידם המקצועי.
מרץ רב הושקע בשיקום התנועה הציונית ותנועות הנוער החלוציות שנפגעו אף הן מהמלחמה. ה"הכשרות" שימשו, בנוסף למטרה לשמה הוקמו, "בסיסים בטוחים", תחנות מעבר לשיירות, מחסנים חשאים של מזון, דלק, לבוש ונשק, שסופקו לאוניות המעפילים לקראת הפלגתם. לא הספקתי להתרגל לחיי הצבא בבלגיה בקבלי הודעה לגשת לבדוק "מתקן", לא רחוק מהבסיס בו חנינו. בכפר קטן שבסביבה החקלאית הפוריה הזו, נמצא מבנה ריק ועזוב, (פרט לשומר זקן בלגי) הבית שימש, עד פרוץ המלחמה, מינזר, בית ספר ופנימיה של נזירות מספרד (הן ברחו עם פרוץ המלחמה). שם הכפר, מרקין המבנה, האדמה סביבה, מטעים וכמובן השירותים נראו לי אידיאליים להכשרה. הקימותי קשר עם הפדרציה הציונית וה"החלוץ" בבריסל הבירה. פנייה לג'וינט הביאה העזרה הדרושה – השיפוץ המהיר איפשר לנו את פתיחת בית־הספר, הכשרת המקום והתאמתו למטרתנו.
עשיתי ימים ולילות בהכנות לקראת קבלת הקבוצה הראשונה של ניצולים, שחיכו במחנות המשוחררים. תוך ימים ספורים הגיע אלי קבוצת נוער משרידי מחנה ההשמדה אושוויץ.
בשיחה ראשונה שקיימתי עמם, פרשתי לפניהם את תכנית העבודה והלימודים, דברתי על חיי החברה וקבעתי את סדר היום. לאחר חלוקת התפקידים וסידור העבודה הרגיש כל אחד ש"נכנס למסגרת", שמחד דרשה משמעת חזקה והרבה רוך, הבנה וחום, מאידך. הם נלחמו במעצורים הנפשיים ובקשיים של כניסה למציאות חדשה חפשית אך אחראית. יש להניח שהצלחתי לשכנעם שיש לעבוד כדי להרוויח את לחמנו. כך הגיתי הרעיון של יציאה אל "מחוץ לגדר"... לעבודה חקלאית אצל אכרי הכפר. בסיור הכרות שערכתי בקרב התושבים באתי להסכם לספק פועלים חקלאיים לעבודות העונה.
הכנתי קבוצה של עובדי חוץ ויצאתי עמם ליום הראשון של עבודה – קבלנו חלקה והחילונו בהוצאת יבול תפוחי אדמה.
חיש מהר התפשטה ה"חדשה" בקרב האיכרים המקומיים ואף בכפרים שבסביבה מפה לאוזן לחשו: "נס קרה, יהודים עובדים בהוצאת תפוחי־אדמה". נקשרו יחסים עם האוכלוסיה ואף הזמנו אותם למסיבות שערכנו. הולונים הטובים קבלו שעור מאלף בציונות מודרנית, התלהבותם מהרעיון היתה גדולה וראו בהכשרת אנשים, שהיו על סף המשרפות, לעבודה יוצרת "נס" ואנשים שמחוללים את הנס יכולים להיות רק חיילים מארץ הקודש.
גם בהיותי מסור כל־כולי להכשרת האנשים, דבר שדרש ממני הרבה זמן ומאמץ, הוטלו עלי משימות נוספות. אנשי ה"הגנה" שבקרב חיילי הבריגדה היו נתונים לכעין משמעת ונאמנות כפולה. הייתי נוכח במספר פגישות בין אנשי הבריגדה ובהם קצינים ואף אלה שהגיעו לדרגת הקצונה הגבוהה ביותר בחי"ל, לבין מפקדי ההגנה שנשלחו מהארץ. מפקד ה"הגנה" באירופה היה המפקד העליון ביבשת ולמרותו היו כפופים כל מי שנחשב כ"איש הגנה". ככזה מלאתי אחר הוראות ובחיפוי המדים ובעזרת פנקס חופשות חתום על בלנקו (היה עלי למלא רק תאריכים ויעדי נסיעה) התאפשר לי להיות נייד ולנוע על פני אירופה. באחת השליחויות לפריס הרשיתי לעצמי "חופשה" של ממש ובנוסף לביקור–חובה בעיר האורות. בנוסף אתרים, מוזיאונים ומקומות שראיתי אותם לראשונה – המשכתי בחיפוש אחרי יהודים ואחרי מידע על ביסרביה ובפרט על בלצי.
באחת הפגישות עם יהודים בככר שלפני בית הכנסת רוטשילד ברי דלה–ויקטואר, נודע לי שבאותן

שעות ממש מתקיים כנס של יהודי ביסרביה באולם העיריה של הרובע הארבעה עשר. הדבר הקפיץ אותי ובדרך הקרובה ביותר הגעתי למקום הכנס. פגשתי במארגנים בכניסה לאולם, שמחו לפגוש חייל מביסרביה, נתנו לי חומר בכתב ותמונה הנושאת כתרת: "גיבורים ביסרבאים שנפלו בשורות המקי והרזיסטנס במלחמה בנאצים". עיני ננעצו בבני עירי, בני גילי, בני כתתי, גרומן, פלריה ואחרים – הם נפלו בנכר כלוחמים. נראה שורות אלה כנר לזכרם. אך נחזור כפי שעשיתי זאת פעמים רבות אחרי "גיחות", למרקין.

ההשגים בלימוד השפה העברית היו מרשימים, ושירי ארץ ישראל היו בוקעים מבית הספר של... הנזירות. שליחים ואנשי צבור מארץ ישראל שבקרו בבלגיה שמעו על "פינת ארץ ישראל" שבקרבת טורניי ולא ויתרו על ביקור בה. שליחי החלוץ ומנהיגי הישוב באו להתבשם מהאוירה ששררה ב"פינת העמק", הסירו חליפות רשמיות, שרו ורקדו עמנו.

לאחר מספר חודשים של חינוך והכנה – נודע לי על ספינת מעפילים שעומדת להפליג מדרום צרפת. עשיתי כל שעלה בידי להכליל את "חלוצי" בהפלגה זו. הבטחתי שהם ראויים לעליה ואף מוכנים למאבק במקרה ויהיה צורך בפריצת המצור על חופי הארץ.

שיירה גדולה שיצאה מאנטוורפן, עברה דרך מרקין. העמסנו ציוד, חביות מזון, דלק במכוניות הריקות שבשיירה ובהזדמנות חגיגית זו עלו בזריזות אופיינית לאנשים מאומנים כל אנשי מרקן ואני בתוכם. השארתי את ה"רכוש" בידי חבר שלי מהפלוגה ש"בחי"ל", שבאחד הביקורים פגש בחלוצה שמצאה חן בעיניו. קדם לזה טכס נשואין מפואר שערכתי במרקין, בשמשי "אבא" ושושבין. הרב הראשי של הבריגדה והרבה אורחים השתתפו בחתונה מפוארת של ניצולה עם איש ה"חי"ל".

מפקד השיירה צירף אותי לסגל האחראי "לרכוש האנושי" היקר שבמשאיות ולאחר שכל השיירה התכבדה בתקרבת וקפה חם שלפנות בוקר יצאנו באשמורת השלישית לדרך.

הדרך היתה ארוכה. עברנו את כל צרפת מהצפון עד בואן, מרסיי. בעזרת שני חיילים ארץ־ישראליים חילקנו את המאות הרבות לקבוצות וראש לכל קבוצה. השהיה, במחנה הצבאי שהיתה כולה בשליטה מלאה של ה"הגנה", היתה קצרה. שוב שיירה. הגענו לפנות בוקר לנמל דייגים קטן, בין טולון ומרסיי שעל חוף הים התיכון שם הנמל לה סיוטה. ליד הרציף עגנה ספינה שהוכשרה ע"י אנשי עליה ב', להפלגה. האנשים משועממים חיכו לתורם, עלו בסדר מופתי כדי לתפוס מקום בין דרגשי העץ, מבלי לדעת כמה זמן יהיה עליהם לחיות בתנאים אלה, עד שיגיעו ליבשה של הארץ היעודה.

היה סוף מרץ 46, השמש שקעה באודם יפהפה – ליווינו במבטנו את הספינה עם המטען היקר מפז... עזבנו את הנמל וטפסנו על גבעה ירוקה, מכוסה כרמי גפן. בתוך נוף נפלא זה עמדה וילה יפה, המשקיפה למפרץ. המבנה שימש בסיס למוסד לעליה ב' ובו מכשיר רב עוצמה לקשר עם מרחקים ועם תחנת האלחוט בחיפה.

בהיות הספינה בלב ים יצרנו קשר עם המרכז, אשר במשרדו של דוד הכהן בבנין סולל בונה ברחוב הנמל, בחיפה ושדרנו את הצופן הבא: "ונס פורים נשק ליום תל־חי" שם ספינת המעפילים: "תל־חי".

עיף אך מרוצה חזרתי לפריז ומשם לבריסל. בבואי למרכז "החלוץ" בבלגיה חיכתה לי משימה נוספת, מענינת כשלעצמה. הוצע לי לקבל ניהול "הכשרה" שונה, נסיונית, הכשרה שתכיל מספר "גרעינים" של תנועות נוער חלוציות, שונות.

כל "גרעין" יהיה רשאי ל"שיחה" במסגרת תנועתו אחת־לשבוע, כל שאר הימים, שיתוף מלא בלימודים ובכל הפעילויות האחרות. ראיתי בזה אתגר. הדבר החזיר אותי לויכוח המר שפרץ במחננו לאחר המפגש הראשון שהביא עמו את בשורת ה"נחם" (נוער חלוצי מאוחד). הם הגיעו למסקנה שאין טעם בפיצול ובפילוג שלאחר המבול מאחר ועיניהם ראו את אשר התרחש, נחושה היתה דעתם לאחד את כל תנועות הנוער החלוציות ובכחות משותפים להאבק למען הגשמת הרעיון הציוני כשבראש דאגתם העליה לארץ.

היריבים הפוליטיים שבקרב אנשי ה"חי"ל" לא קבלו את הרעיון והמשיכו בהכשרת אנשיהם בצורה

ספרטיבית. שמחתי לקבל את הפרויקט הנסיוני שעלה שוב בתנאים נינוחים. נוער בלגי שלא ידע את הסבל שבמחנות הריכוז – נוער שהיה שייך למסגרת תנועתית ואשר ויתר על היריבות, מוכן היה לשמש שפן נסיון ולקבל את ההכשרה הטרום ארץ – ישראלית בחווה אחת, עם סדר יום משותף וחיי חברה משותפים. נוער זה, שעבר את ימי המלחמה בקרב משפחות נוצריות או במנזרים, שוחרר וחזר לעמו.

החמיאה מאד המחווה של מר גרוספוגל, יהודי שומר מצוות, יהלומן, מעשירי אנטוורפן. הוא העמיד לרשותי את חוותו וחווילתו הסמוכה לגבול הולנד. הבית היה מרשים בגודלו וכן בתוכנו. הרבה דברי אמנות, מכלי קודש עדי תמונות שמן מפורסמות ועל הכל, הספריה העשירה בנושאים יהודיים וכלליים.

הבית שימש לנו למגורים והחווה החקלאית, עבודה לכל. הנסיון הצליח. כל אנשי ההכשרה שבהיידה (שם המקום) עלו ארצה ופנו איש איש לתנועתו. במסגרת הקבוץ מצאו את המקום להגשמת רעיונותיהם.

אני יכול למצוא מאות של "פנים מוכרות" מילדי-חניכי מפוזרים על פני הארץ כולה בהתיישבות ובעיר. לא פעם אני פוגש חניך או חניכה וכה נעים לשמוע את ה"קביעה המאושרת" מפיהם "זה האיש העלה אותי ארצה".

פעילויות שונות ורבות ענין היו מנת חלקי בבריחה וברכש באירופה, עד שבקיץ 46 הגיעו השמועות על פירוק ה"חי"ל". התברר שאומנם נכון הדבר, קבוצות-גיל החלו להשלח ארצה לשחרור. עם אחרוני חיילי הבריגדה עשיתי דרכי ברכבת על פני אירופה ובאניה לכיוון מצרים. בדרך המוכרת לנו היטב עושה הרכבת ממצרים דרך התעלה בואכה רחובות. שם הוקם מחנה שחרור. ובבגדים אזרחיים עליתי לכפרי שבעמק, חותם תקופה סוערת בחיי.

חוויתי חוויות בלתי נשכחות. התנדבתי ללחום בנאצים ולחמתי. בחרתי להיות אח"כ "גשר־חי" עליו יעברו שרידי הפליטה וניצולים, טיפלתי בהם כאח באחיו הכינותי אותם לעליה והייתי שותף במפעל הלאומי ה"העפלה".

החזרתי להם צלם אלוהים ועל הכל פגשתים כנציג מוסמך של הישוב, שעשה כל מאמץ להשיב בנים לגבולם – היתה זאת משימה ציונית – חלוצית.

גאה אני ואשרי שזכיתי, כבלצאי להיות אחד מאלה. שנשאו את עמם עלי שכם.

עם חיילי הבריגדה בפריז אחרי שחרור צרפת מהנאצים. החמישי מימין – מישקה פוקס. עומד

מישה פוקס בקרב מחלקתו בפלוגה ב׳ בגדוד הראשון של הבריגדה

מישה פוקס חוצה את הסניו 1945

רשמי בקור בבלצי ובבסרביה של 1992

י. מזור

ראיתי רטרוספקטיבית את מעגל חיי החל מגיל ארבע ועד גיל שמונה עשרה, ימי הילדות, והבחרות שלנו, עיר בה התחנכנו בתרבות העברית, עיר בה חונכנו על ברכי הציונות המדינית ובה פעלנו מתוך אינסטינקט ואינטאיציה בריאה, מתוך התלהבות של נוער למען אידיאל שאת הגשמתו בצענו וזכינו להיות עם חפשי בארצנו, ממש במשמעותו המלאה.

הסיפוק הזה הגדול המרחיב את הלב שהשגחה האירה לנו פנים, שהלכנו בדרך הנכונה וראינו בהגשמת חלומותינו, האם יכול להיות בחיים סיפוק יותר גדול (פרט לסיפוקים המשפחתיים).

הפכתי להיות ליותר ציוני, ליותר אוהב את הארץ מאשר הייתי אי פעם, אחרי ביקור זה. נדמה לי כי בנושא זה הזדהינו שפרה ואני כמו שאף פעם לא הזדהינו בהשקפותינו והנני ממליץ לכל חברי שמוצאם משם שיעשו את המאמץ ויחזרו לראות את שרשיהם.

אתה מגיע למקום שאין כל דמיון בין מה שאתה השארת ובין מה שאתה מוצא ואלמלא נקודות הציון point de reper כגון הקלויסטר, הקאתדרלה, גן העיר, הכנסיה הארמנית, הכנסיה שעל יד בית הסוהר, הגמנסיות דומניצה איליאנה ויון קריאנגה, ביתו של בעל הבית שבחצרו גרנו, הגשר על הנהר ריאוט, בית החרושת של הסמנסקי, לא הייתי יכול למצוא את דרכי בעיר זו.

ומה רדף אותי כל הדרך?

אני יליד תקופת הפוגרומים של אוקראינה שלאחר המהפכה הבולשביסטית בשנות השמונה עשרה והתשע עשרה. אמי מוצאה מן העיר אנניב שבין קיוב לאודיסה. אבי יליד הקולוניה החקלאית היהודית ורטוז'אני שעל הדניסטר במחוז סורוקי.

אחרי שחזר אבא מן השבי האוסטרי במלחמת העולם הראשונה הוא השתקע עם אמי בעיר אנניב, אצל המשפחה של אמי.

באו הפורעים של פטליורה ומכנוב אשר עשו שמות בכל דרום רוסיה. הורי ניצלו בנס. הייתי תינוק בעריסה כאשר הורי החליטו להמלט מפני הפוגרומצ'יקים ולעבור את הדניסטר לורטוז'אני, שם גרה סבתי, אמו של אבא, אלמנה וארבעת בנותיה ושני בנים.

בחרוף נפש, בחשכת הלילה, הבריחו את הדניסטר ונתפסו על ידי הז'אנדרמים הרומנים אשר באכזיריות רבה טבחו בפליטים היהודים שבאו מאוקראינה.

ברומנית ישנו פתגם: Fă-mă mamă cu noroc și măcar m'aruncă'n foc

זה בערך מה שקרה לי במהלך חיי.

אמא היתה מספרת: אבא גמר עם "קונטרבנצ'יק" (מבריח) אחד שיעביר אותנו את הדניסטר. הקבוצה ובתוכה ההורים הלכו ברגל זמן רב, בלילות הסתתרו מפני הפוגרומצ'יקים (הפורעים). היתושים "די קאמערן" האבן געביסן דאס קינד (עקצו את התינוק)", כשהיו בסירה באמצע הנהר גילה הקונטרבנצ'יק כי תינוק נמצא בחיק האם. הוא דרש להטיל את התינוק לנהר פן יתחיל לבכות והוא מעמיד בסכנה את המוברחים ה"בעז'ניצעס (הפליטים)". האמא התחננה על גורל תינוקה, הבטיחה כי הוא ילד טוב והוא לא בוכה ואמנם התינוק נצמד לשד של אמו ומצץ בשקט.

הפליטים חצו את הנהר, והתפזרו בתוך קני הסוף הגבוהים שעל חוף הנהר בצד הבסרבי. כך המשיכו לשכב בין קני הסוף והתינוק עדיין שותק.

עם שחר התקדמה שיירת הפליטים לכביש המוביל לורטוז'אני. נתקלים בז'אנדרמים.

במזל, הודות לשפה המולדבית שהיתה שגורה בפיו של אבא, הצליח לשכנע את שוביו כי הוא בן הקולוניה ואין הוא פליט שבא מאוקראינה.

והנה, כעבור שני דורות, אני בא לאותה אוקראינה כאורח ממשלת אוקראינה ומתקבל בכבוד. מעמידים לרשותי רכב ונהג שיקח אותי באותו מסלול הבריחה וההצלה, מאנניב דרך אודיסה, לכוון הדניסטר ומעבר לו עד בואך סורוקה, קרוב לורטוז'אני.

האם יכול להיות סיפוק יותר גדול מזה?

הגיגים אפפו אותי כל הזמן, מה עלול היה לקרות לי אלמלא עזבתי מבעוד זמן את בלצי. חשבתי כל הזמן על גורל חברים וחניכים. הייתי ודאי נעצר כפעיל ציוני, כרביזיוניסט וגולה לסיביר. בחולשתי הפיזית ודאי שלא הייתי מחזיק שם מעמד.

אפשרות אחרת: עם הפלישה הגרמנית ודאי שלא הייתי בורח עם הסוביטים והייתי נשאר במקום. התוצאה ודאי זו שפקדה את כלל אחינו בני בסרביה או מוצא להורג על ידי הגרמנים והרומנים או נרצח בדרך להגליה לטרנסניסטריה. ואילו הייתי מגיע לטרנסניסטריה ספק אם הייתי נשאר בחיים.

רודף אותי כל הזמן הרעיון של אשמה. ברחתי מן המערכה והשארתי את בני משפחתי ואת כלל יהודי בלצי, ביניהם חברים טובים, לאנחות, אשמה של "אני את נפשי הצלתי".

לנגד עיני רוחי עמדו בככר שלרגלי הכנסיה סובור דמויות המוצאים להורג של יהודי בלצי.

ומבלצי בחזרה לקיוב לאורך דרך היסורים של גולי טרנסניסטריה.

אתה עובר את דונדושני, אתה רואה את השילוט לידיניץ, לסורוקי, אתה עובר את דרוטיה, צומת רכבות וכעת מרכז תעשית מזון, אתה מגיע לאטקי, שעל הדניסטר. בתי היהודים הבודדים שנשארו מאוכלסים בבני המקום הלא יהודים.

ואני חושב על מוסיה חברי וספורי זכרונותיו על עיירה זו, שהייתה פעם שוקקת חיים יהודים; אתה עובר את הגשר החדש שעל הדניסטר לעבר השני, לעיר המחוז מוגילוב פודולסק, אשר שימש מרכז הפנוי למגורשים היהודים מבסרביה ומבוקובינה ומן הרגט, אל גיא הצלמות טרנסניסטריה.

הכל כה נקי ומשופץ, צריחי הכנסיות הנוצצים בשקיעת החמה והמון עצי פרי, שקט ושלוה ואין זכר ליהודים ולבסלותיהם.

הפרק הזה של שואת יהודי בסרביה כאילו נתלש מדפי ההיסטוריה.

אתה עובר במרחבי בסרביה ופודוליה, בבסרביה הצפונית ורואה מימינך ומשמאלך את השדות, הגבעות והעמקים הפוריים. כאן שגשגו מושבות חקלאיות של יהודים ועיירות יהודיות ומשפחות יהודיות מפוזרות בכפרים ובצומות רכבות, יהודים הפעילו בתי חרושת וטחנות קמח או סחרו בתוצרת החקלאית ומצאו לה שוקים בשוקי תבל ותרמו על ידי כך לפיתוח המשק החקלאי המולדובני. כולם חיו אז מתוך הרמוניה ושכנות טובה.

בימי הקיץ הלוהטים, עת הולכות ובשלות החמניות הזהובות המחייכות לך משני צדי הדרך, על פני מרחקים שהעין לא תתפוס, הכל כה אידילי, אלא שהכל הוא "יודנריין" והלב בוכה במעמקיו.

אחרית דבר

מאת: יצחק קורן,
יו"ר האגוד העולמי של יהודי בסרביה

יצחק קורן

בשם עמותת "בית יהודי בסרביה בישראל" אני מברך את יוצאי בלצי על הוצאת ספר הזכרון לקהילת בלצי.
במשך שנות פעילותי הציונית והצבורית בבסרביה נהנתי משתוף פעולה הדוק עם ציוני בלצי ועם עסקניה על כל גוניהם, אנשים מסורים ונאמנים למפעל הציוני.
להווי ידוע כי בלצי אחסנה את חוות ההכשרה של "החלוץ" על כל זרמיו.
בלצי שמשה מרכז לחינוך עברי וציוני הודות לגמנסיה העברית המפוארת אשר יצא לה מוניטין בכל התפוצה היהודית.
גמנסיה זו חנכה דור של מנהיגים לתנועות הנוער הציוניות שרבים מהם עלו ארצה, הקימו ישובים לתפארת והיו בין לוחמיה למען המדינה היהודית.
אני גאה בכך שעמותת "בית יהודי בסרביה" תרמה תרומה נכבדה אשר איפשרה את הוצאת "ספר בלצי" ובכך הנציחה את היהדות המפוארת של בלצי, הקהילה השניה בחשיבותה ביהדות בסרביה שאיננה עוד.

בברכה
יצחק קורן